

महालेखापरीक्षकको बाउन्नाँ वार्षिक प्रतिवेदन २०७१

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौँ
नेपाल

महालेखापरीक्षकको बाउन्नाँ वार्षिक प्रतिवेदन २०७१

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

पत्र संख्या: २०७१।७२

च.नं.

मिति: २०७१।१२।२९।१

विषय: बाउन्नाँ वार्षिक प्रतिवेदन ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू,
राष्ट्रपतिको कार्यालय,
शीतलनिवास, महाराजगञ्ज,
काठमाडौं ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२३ बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७०।७१ को लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी धारा १२४ बमोजिम वार्षिक प्रतिवेदन पेश गरेको छु ।

भवदीय,

(भानुप्रसाद आचार्य)
महालेखापरीक्षक

यो पेज खाली राखिएको छ ।

विषय-सूची

परिच्छेद	शीर्षक	पृष्ठ
कार्यकारी सारांश		
लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र र पद्धति		क-भ
परिच्छेद १: लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण		१
परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजुको स्थिति		५
१. संविधानसभा व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय		२१
२. सर्वोच्च अदालत		२२
३. निर्वाचन आयोग		२४
४. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय		२८
५. अर्थ मन्त्रालय		३३
६. उद्योग मन्त्रालय		९६
७. ऊर्जा मन्त्रालय		१०१
८. कृषि विकास मन्त्रालय		१०६
९. गृह मन्त्रालय		११८
१०. परराष्ट्र मन्त्रालय		१२६
११. भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय		१३२
१२. भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय		१३९
१३. महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय		१६०
१४. युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय		१६३
१५. रक्षा मन्त्रालय		१६५
१६. वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय		१८०
१७. वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय		१८८
१८. विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय		१९२
१९. शहरी विकास मन्त्रालय		१९५
२०. शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय		२२०
२१. शिक्षा मन्त्रालय		२२४
२२. श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय		२४३
२३. संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय		२४५
२४. सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय		२५२
२५. सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय		२८४
२६. सिंचाई मन्त्रालय		२८७
२७. सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय		२९६
२८. स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय		३०७
परिच्छेद ३: बेरुजु फछ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरुजु फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि		३२७
परिच्छेद ४: लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार		३३१
अनुसूचीहरू		३३७

यो पेज खाली राखिएको छ ।

कार्यकारी सारांश

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले कानूनको परिपालना गराई राज्य सञ्चालन गर्न विभिन्न राज्य संयन्त्रको व्यवस्था गरी नागरिकका सेवा तथा आवश्यकता पूरा गर्नेतर्फ केन्द्रित रहने उल्लेख गरेको छ । कानूनद्वारा जिम्मेवारी तथा कार्यक्षेत्र निर्धारण गरिएका सार्वजनिक निकायको सेवा प्रवाह र कार्य सञ्चालनको स्वतन्त्र नियमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने संयन्त्रसमेतको संवैधानिक व्यवस्था छ । संविधानअनुसार महालेखापरीक्षकलाई स्वतन्त्र अस्तित्वको आधार प्राप्त भएकोले सार्वजनिक निकायको वित्तीय स्रोतसाधन परिचालनसम्बन्धी नतिजा र जवाफदेही पालनाको निष्पक्ष र वस्तुपरक ढङ्गबाट लेखापरीक्षण गरी सो सम्बन्धी अनियमिता तथा व्यवस्थापकीय कमजोरीहरूलाई व्यवस्थापिका-संसद नागरिक समाज तथा सरोकारवाला समक्ष यथार्थ तथ्य एवं वस्तुस्थिति पारदर्शी गर्ने कार्यमा कार्यालय कटिबद्ध रहेको छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा आएका परिवर्तनलाई आत्मसात गरी समयको माग अनुरूप लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु प्रमुख आवश्यकता हो । महालेखापरीक्षकको कार्यालय सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) र सो संगठनको क्षेत्रीय संगठनको सदस्य भएकोले ती संगठनहरूबाट प्रतिपादित लेखापरीक्षणका नीति तथा पद्धतिलाई अवलम्बन गरी अन्तर्राष्ट्रिय स्तरअनुरूपको असल लेखापरीक्षण अभ्यास एवं पद्धति अनुसरण गर्नु अपरिहार्य हुन्छ । यस कार्यालयबाट आफ्नो लेखापरीक्षण कार्य पद्धतिलाई अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलनअनुसार परिमार्जन गर्दै लगी बढी जोखिम रहेका कार्यालय तथा क्षेत्रमा लेखापरीक्षण केन्द्रित गर्ने रणनीति अवलम्बन गरी लेखापरीक्षणका नतिजा परिणामुखी बनाई यस प्रतिवेदन प्रस्तुति गर्नमा कार्यालयबाट विशेष ध्यान दिइएको छ ।

सुशासनको प्रत्याभूति गर्न स्रोतसाधनको न्यायोचित वितरण तथा उपयोगमा दक्षता, सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नु आधारभूत आवश्यकता हो । यी आधारको परिपूर्तिले अन्ततोगत्वा लोकतन्त्रलाई नै सुदृढ बनाउन सहयोग पुऱ्याउँछ । नागरिक केन्द्रित क्रियाकलाप सञ्चालन तथा सेवा प्रवाहमा पारदर्शिता कायम गरी सक्षम तथा कुशल ढङ्गबाट जिम्मेवारी निर्वाह गरी वित्तीय अनुशासन कायम गर्नमा राज्य संयन्त्रहरू अझै प्रभावकारी हुन सकेको देखिदैन । यस लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको माध्यमबाट सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन एवं व्यवहारमा जवाफदेहिता एवं पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्नमा योगदान पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता अभिवृद्धि

सार्वजनिक स्रोतसाधनको लेखापरीक्षण गर्दा प्रचलित कानूनको पालना नहुने, लेखा तथा प्रमाण अद्यावधिक नहुने, कारोबार नियमित नहुने, स्रोतको चुहावट भई सरकारी हानि नोक्सानीसमेत हुने जोखिम रहन्छ । यसर्थ प्रचलित कानूनको आधारमा लेखापरीक्षण गरी देखिएका व्यहोराउपर समयभित्रै कारवाही हुन सकेमा मात्र लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता रहन्छ । यस तथ्यलाई दृष्टिगत गरी लेखापरीक्षणबाट बढी जोखिम भएका आर्थिक कारोबारको परीक्षण गरी गुणस्तरीय लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिने र वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका व्यहोरा उपर यथासमयमा नै कारवाही टुङ्गे लगाउने व्यवस्था हुनु आवश्यक छ । लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्दै जाने कार्यालयको नीतिअनुरूप विद्यमान लेखापरीक्षणमान तथा कार्यविधिलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरअनुरूप अद्यावधिक गरी जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण पद्धति समेत कार्यान्वयन गरी लेखापरीक्षणलाई उद्देश्यमूलक तथा जोखिम केन्द्रित रही परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ । कार्यमूलक लेखापरीक्षणको क्रममा लाभग्राही समूह र सरोकारवालालाई समेत सम्मिलित गराई सहकार्य गर्ने पद्धतिको थालनीसमेत भएको छ । यसै गरी २०७०।७१ को आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षण समयमा नै सम्पन्न गरी आर्थिक वर्ष व्यतीत भएको ९ महिनाभित्र प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिइएको छ । साथै वित्तीय व्यवस्थापनको मूल्याङ्कन गर्दा आलोचना मात्र नगरी असल अभ्यासको अनुसरण गर्न सरकारलाई प्रेरित गर्ने उद्देश्यले रचनात्मक सुझावसहित यस प्रतिवेदन तयार पारिएको छ । लेखापरीक्षणमा सुधार गर्ने कार्यमा सफलता प्राप्त गर्नमा सबै पक्षबाट सहयोग रहने अपेक्षा राखिएको छ ।

जवाफदेहिता र पारदर्शिता

जवाफदेहिता र पारदर्शिता सुशासन एवं आर्थिक अनुशासनको मेरुदण्ड हो । सुशासन प्रवर्द्धनका लागि राज्यबाट विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिएका छन् । बजेट तथा खर्च नियन्त्रण प्रणाली, नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान, सार्वजनिक खरिद कानुन, एकल कोष भुक्तानी प्रणालीलगायतका सुधारका कार्यक्रमहरू सरकारबाट लागू गरी जवाफदेही र पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्न प्रयत्न भएका छन् । यद्यपि सरकारी नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन, कानुनको पालना, तथा जनतामा लक्षित सेवा अपेक्षित रूपमा प्रवाह गर्नमा सार्वजनिक संयन्त्रहरू प्रभावकारी देखिएका छैनन् ।

सार्वजनिक निकायहरूबाट सञ्चालित कार्यको स्वतन्त्र र निष्पक्ष मूल्याङ्कन गरी जनतालाई सुसूचित गराउनु लेखापरीक्षणको प्रमुख उद्देश्य राखिएको छ । यस क्रममा कार्यालयबाट वित्तीय लेखापरीक्षणको अलावा कार्यमूलक लेखापरीक्षण विधि प्रयोग गरी आर्थिक कारोबारको नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारितालगायतका पक्षको परीक्षण गरिएको र आवश्यकताअनुसार औचित्यसमेत प्रयोग गरिएको छ । लेखापरीक्षणको माध्यमबाट सार्वजनिक वित्तीय व्यवहार सञ्चालनमा जिम्मेवारी तथा जवाफदेही पालनाको सम्बन्धमा देखिएका नतिजाहरू समालोचना एवं सुझावसहित व्यवस्थापिका-संसद, सरकार, स्थानीय निकाय, विकासका साभेदारलगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराई पारदर्शी हुने गरी विषयवस्तु समेटिएको छ । प्रतिवेदनउपर सर्वसाधारणको पहुँच सहज बनाउन यस वार्षिक प्रतिवेदन, प्रतिवेदनको सारांशलगायत अन्य व्यहोराहरू लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी भए पश्चात् यस कार्यालयको वेबसाइट www.oagnep.gov.np मा राखी सार्वजनिक गरिएको छ ।

लेखापरीक्षणका व्यहोरा

यसवर्ष ३ हजार ९३३ सरकारी निकायको रु.८ खर्ब ५३ अर्ब ९४ करोड, ७० संगठित संस्थाको रु.१३ खर्ब ५१ अर्ब ८४ करोड, ५१६ समिति र अन्य संस्थाको रु.६९ अर्ब ६० करोड र ७५ जिल्ला विकास समितिको रु.७८ अर्ब ७५ करोडसमेत रु.२३ खर्ब ५४ अर्ब १३ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यसबाहेक २० विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण, १ विषयको वातावरणीय लेखापरीक्षण र तीन सफ्टवेयरको सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यस वर्षसम्म असुल फछ्यौट तथा कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम देहायअनुसार रु.२ खर्ब ७३ अर्ब १२ करोड रहेको छ । गतवर्षको तुलनामा उक्त रकम १२.३५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

(रु. करोडमा)

क्र.सं.	विवरण	रकम
१	सरकारी कार्यालयको फछ्यौट गर्न बाँकी बेरुजू	९०,९८
२	जिल्ला विकास समिति, समिति र अन्य संस्थाको बेरुजू	४५,८१
३	लेखापरीक्षण बक्यौता	४,६४
४	राजस्व बक्यौता	१,०७,९०
५	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	१७,२३
६	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	४,५१
७	जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको साँवा व्याज	२,०५
	जम्मा	२,७३,१२

आन्तरिक नियन्त्रण

आन्तरिक नियन्त्रणसम्बन्धी व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन प्रत्येक मन्त्रालय, सचिवालय, संवैधानिक अङ्ग, विभागीय प्रमुखले आफू र अन्तर्गतका निकायबाट सम्पादन गरिने कार्यादेश मितव्ययी, कार्यदक्षता र प्रभावकारी ढङ्गबाट सम्पादन गर्न वित्तीय प्रतिवेदन प्रणालीलाई विश्वसनीय बनाउन तथा प्रचलित कानूनबमोजिम कार्य सम्पादन गर्न आ-आफ्नो कामको प्रकृतिअनुसारको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गर्न नियमावलीमा व्यवस्था भएको ७ वर्ष बितिसक्दा पनि सबै मन्त्रालयहरूमा यो कार्य हुन सकेको छैन । यसबाट प्रचलित कानूनअनुसार कार्यालयहरूको आर्थिक कारोबार तथा भौतिक सम्पतिको अनुगमन निरीक्षण गरी संरक्षण गर्ने, सबै कारोबारको लेखा एवं अभिलेख अद्यावधिक राख्ने, सूचना प्रवाह व्यवस्थित गर्ने कार्य हुन सकेको छैन । आन्तरिक लेखापरीक्षण

प्रभावकारी र विश्वसनीय नभएको व्यहोरा बर्षेनी औल्याइए तापनी अपेक्षित सुधार भएको छैन । आर्थिक अनुशासन पालनाको स्थिति कमजोर रहेको देखिएको छ ।

बजेट एवं खर्च व्यवस्थापन

सञ्चितकोषमा सबै प्रकारका आम्दानी खर्चहरू समावेश नभएको, नेपाल राष्ट्र बैङ्क र सञ्चितकोषले देखाएको वैदेशिक ऋण अनुदान भिडान नभएको, राजस्वमा जम्मा हुनुपर्ने रकम कोष खडा गरी राखेको जस्ता व्यहोरा देखिएकोले सरकारको आर्थिक कारोबारको यथार्थ स्थिति प्रस्तुति हुन सकेको छैन । लेखापरीक्षणबाट प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने क्षेत्र स्पष्ट नभएको, निकायहरूले प्राप्त गरेको प्राविधिक सहायतालगायत वस्तुगत सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको, विभिन्न कोषहरू उद्देश्यअनुरूप सञ्चालनमा नरहेको देखिएको छ । सार्वजनिक लगानी व्यवस्थापनतर्फ सार्वजनिक संस्थानहरूमा सरकारले गरेको शेयर एवम् ऋण लगानीको अभिलेख व्यवस्थित नगरेको, सार्वजनिक संस्थानहरूबाट उठ्न बाँकी भाखा नाघेको साँवा ब्याजमा वृद्धि भएको, सुधारको योजनाबेगर संस्थानहरूमा समेत सरकार जमानत बसी ऋण उपलब्ध गराएको, संस्थानहरूको प्रशासनिक खर्चका लागि ऋण लगानी गरेको व्यहोरा देखिएको छ ।

सञ्चालित कार्यक्रममा लक्ष्यअनुसार प्रगति नभएको, राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको प्रगति न्यून भएको, आषाढ महिनामा खर्च बढी भएको, स्वीकृत बजेटभन्दा बढी खर्च गरेको, गैरबजेटरी खर्च गरेको, तोकिएको सीमाभन्दा बढी रकमान्तर गरेको, पूँजीगत बजेट खर्च गर्न नसकेको, खर्च किटान गर्न सकिनेमा पनि भैपरी आउने शीर्षकबाट खर्च गरेको, दातृ निकायबाट प्राप्त हुने कतिपय रकम बजेटमा समावेश नगरी खर्च गरेकोले वित्तीय अनुशासन कायम भएको देखिएन ।

सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण एवं उपयोग

सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण र उपयोगमा समुचित व्यवस्थापन गर्न नसकेको, सरकारी वन तथा जग्गाको अतिक्रमण भएको, उपयोग हुन नसक्ने सामानको लिलाम बिक्री नभएको, सरकारी सम्पत्ति उपयोगविहीन भएको, निश्चित उद्देश्यका लागि खडा गरिएका कोषहरू उपयोग नभएको, औषधिलगायतका जिन्सी व्यवस्थापन एवं संरक्षण उपयुक्त ढङ्गबाट नभएको, संरचना निर्माणमा निकायगत समन्वयको अभाव भएको अवस्था देखिएकोले स्रोतसाधनको मितव्ययी एवं दक्षतापूर्ण उपयोग हुन नसकेको अवस्था छ ।

खरिद व्यवस्थापन

खरिद व्यवस्थापन दक्षतापूर्वक हुन सकेको छैन । खरिद कानुनमा व्यवस्था भएबमोजिम समयमा ठेक्का पट्टा हुने नगरेको, लागत अनुमान टुक्र्याई सोभै खरिद गर्ने गरेको, प्रतिस्पर्धात्मक तथा पारदर्शी रूपमा ठेक्का व्यवस्था नगरेको, लागत अनुमानभन्दा अत्यधिक घटी ठेक्का बन्दोबस्त हुँदा निर्माण कार्यमा असर परेको, विभागीय जनशक्तिबाट गराउन सकिने काममा समेत परामर्शदाता राखी खर्च गरेको र प्राविधिक रूपमा बढी जटिल कामसमेत उपभोक्ता समितिबाट गराएको देखिएको छ । निर्माणव्यवसायीबाट समयमा काम नहुँदा अधिकांश ठेक्कामा म्याद थप गरेको, पूर्वानुमान गर्न सकिने काम लागत अनुमानमा समावेश नगरी भेरिएसनबाट गराएको, समयमा काम नगर्दा समेत सम्झौताअनुसार कारवाही नगरेको, त्रुटिपूर्ण डिजाइनका कारण निर्माणको काममा समस्या आएको अवस्था देखिएको छ । खरिद तथा ठेक्का व्यवस्थापन दक्षतापूर्ण रूपमा नहुदा सार्वजनिक कार्यहरू तोकिएको समयमा सम्पन्न नभई लागतमा समेत वृद्धि भएको देखिएको छ ।

राजस्व असुली

राजस्व असुलीमा समेत प्रभावकारिता आउन सकेको छैन । सबै सम्भाव्य करदातालाई करको दायरामा ल्याउन नसकेको, कानुनले तोकेभन्दा घटी राजस्व असुल गरेको, राजस्व बक्यौता बढ्दै गएको, मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ सबै करदाताले कर विवरण नबुझाएको, बीजकउपर आवश्यक छानबिन नहुँदा सरकारले मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गर्नु पर्ने (क्रेडिट) विवरण बुझाउने करदाता बढ्दै गएकोले यस कर प्रणालीको कार्यान्वयन पक्ष फितलो रहेको, आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरी राजस्वमा छुट दिने परिपाटी बढेकोले राजस्व प्रशासनको प्रभावकारिता अपेक्षित रूपमा अभिवृद्धि हुन नसकेको अवस्था देखिन्छ । करदातामा यथार्थ कारोबार देखाउने प्रवृत्ति घटेको, थ्रेसहोल्डभन्दा बढी

कारोबार गर्ने करदातासमेत करमा दर्ता हुने नगरेको, कर दायित्व घटाउन असम्बन्धित खर्च कट्टी लिने प्रवृत्ति बढेको लगायतका अवस्था देखिँदा कर कानूनअनुरूप राजस्व असुली हुन नसकेको स्थिति छ । राजस्व असुलीमा प्रभावकारीता ल्याउन अभै सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

संगठित संस्थाको व्यवस्थापन

अधिकांश संगठित संस्थाहरूको कार्य सम्पादन सन्तोषप्रद देखिँदैन । संस्थाहरूले समयमा लेखापरीक्षण नगराउने, लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका व्यहोराउपर कारबाही नगर्ने, तालुक मन्त्रालयबाट संस्थाहरूको अनुगमन नहुने, अनियमितता तथा चुहावटमा नियन्त्रण नभएको, केही संस्थाका कर्मचारीहरूलाई अत्यधिक सुविधा प्रदान गरेको, सरकारी कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने रकम जम्मा नगरेको र खुद सम्पत्ति ऋणात्मक भई नोक्सानीमा रहेको कतिपय संस्थाहरू सरकारी अनुदानको आधारमा सञ्चालनमा रहेको छ । संगठित संस्थाहरूमा आर्थिक अनुशासन तथा जवाफदेहिता अभिवृद्धि कार्यमा आवश्यक सुधार भएको देखिँदैन ।

लेखापरीक्षण सुभावाको कार्यान्वयन

लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका विगतका व्यहोराहरूउपर अपेक्षित सुधार हुन सकेको छैन । औल्याइएका व्यहोराहरू प्रायः पुनरावृत्ति हुने गरेको छ । लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका बेरुजूहरूउपर लेखाउत्तरदायी अधिकृत तथा जिम्मेवार व्यक्तिहरूले समयमै कारबाही गरी फछ्यौट गर्न गराउन ध्यान नदेखिएकोले बेरुजू बढ्दै गएको छ । सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय कार्यान्वयनमा सरकार उदासिन रहेको स्थितिले वित्तीय जवाफदेहिता निर्वाहमा सुधार हुन सकेको छैन । यस विषयको गाम्भीर्यताउपर लेखापरीक्षण गराउने कार्यालय, नियमनकारी निकाय तथा सरोकारवाला सबैको ध्यान पुग्नु जरुरी देखिएको छ ।

कार्यालयको अपेक्षा

मुलुकी प्रशासनमा सुधारका लागि ऐन नियमहरूलाई समय सापेक्ष तुल्याउने, कानूनको परिधिभित्र रहेर मात्र आर्थिक कारोबार सञ्चालन गर्ने र औल्याइएका बेरुजूउपर यथासमयमै कारबाही चलाउने तथा कानूनको उल्लङ्घन भएका कारोबारका सम्बन्धमा ऐन नियमले तोकेबमोजिम दृढतापूर्वक कारबाही गर्ने पद्धति स्थापना गर्नेतर्फ सम्बद्ध सबैको प्रतिबद्धता हुनु जरुरी हुन्छ ।

राजस्व कानूनको कार्यान्वयनका कमी कमजोरी तथा चुहावटमा नियन्त्रण गरी असुली प्रक्रियामा सुधार ल्याउन प्रक्रियागत तथा संस्थागत सुधार हुनु जरुरी छ । बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई यथार्थ बनाउने, आर्थिक कारोबार सञ्चालनमा नियन्त्रण र अनुशासन कायम गर्ने, सरकारी खर्चमा मितव्ययिता ल्याउने, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सुदृढ बनाउने, खरिद व्यवस्थापन प्रतिस्पर्धी एवम् प्रभावकारी बनाउने, सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण गर्ने र तालुक निकायहरूबाट नियन्त्रण र अनुगमन व्यवस्था प्रभावकारी बनाई वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधार गर्नेतर्फ सबैबाट जिम्मेवारी वहन गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

अन्त्यमा, संवैधानिक जिम्मेवारीअनुसार लेखापरीक्षण कार्य सम्पन्न गरी प्रतिवेदन तयार गर्न सहयोग गर्नु हुने व्यवस्थापिका-संसद, सबै संवैधानिक निकाय, नेपाल सरकार र मातहतका सबै निकाय, सार्वजनिक संस्था, विकासका साभेदार, नागरिक समाज, सञ्चारकर्मी, आम नागरिकलगायत सबैप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । साथै लेखापरीक्षण कार्य समयमा सम्पन्न गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्नमा योगदान पुऱ्याउनुहुने परिश्रमी एवं लगनशील सम्पूर्ण सहयोगी कर्मचारीलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

(भानुप्रसाद आचार्य)
महालेखापरीक्षक

नेपालका महालेखापरीक्षक

च.सं. ६०/०६११६२

बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

मिति: २०७१/१२/२७

सञ्चितकोष हिसाबको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन

श्री अर्थ सचिव,
अर्थमन्त्रालय,
सिंहदरवार, काठमाडौं ।

१. **आर्थिक विवरणउपर प्रतिवेदन** - हामीले नेपाल सरकारको सञ्चितकोषको २०७१ असार ३२ गते समाप्त भएको आर्थिक वर्षको आर्थिक विवरण र तत्सम्बन्धमा अपनाएका आधार तथा लेखा टिप्पणीको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेका छौं ।
२. **आर्थिक विवरणउपर व्यवस्थापनको जिम्मेवारी** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५, आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ र प्रचलित कानून, नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान, अभ्यास र प्रचलन अनुरूप आर्थिक विवरण तयार गर्ने एवं उचित रूपमा प्रस्तुतीकरण गर्ने जिम्मेवारी नेपाल सरकारमा रहेको छ । यस्तो जिम्मेवारी अन्तर्गत आर्थिक विवरण जालसाजी, त्रुटि र गलत आँकडारहित सारभूत रूपमा प्रस्तुतीकरण गर्ने, निकायको लागि आवश्यक आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली विकास गरी निरन्तर प्रभावकारी हुने गरी स्थापित गर्ने, उपयुक्त लेखा नीतिको छनौट गरी कार्यान्वयन गर्ने र आवश्यकताअनुसार उचित लेखा अनुमान लागू गर्ने कार्य पर्दछन् ।
३. **लेखापरीक्षकको जिम्मेवारी** - हाम्रो जिम्मेवारी प्रस्तुत आर्थिक विवरणउपर लेखापरीक्षणको आधारमा राय व्यक्त गर्नु हो । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र लेखापरीक्षण ऐन, २०४८, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनका आधारभूत लेखापरीक्षण सिद्धान्त, सरकारी लेखापरीक्षणमान र महालेखापरीक्षकको कार्यालयले जारी गरेका मार्गदर्शनका आधारमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेका छौं । लेखापरीक्षणमान तथा मार्गदर्शन अनुसार व्यावसायिक आचारसंहिताको पालना गर्ने र आर्थिक विवरण सारभूत रूपमा गलत आँकडारहित प्रस्तुत भएको छ भन्ने कुरामा यथोचित आश्वस्तता प्रदान गर्न लेखापरीक्षण योजना तर्जुमा गरी तदनुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्ने कार्य पर्दछन् ।

आर्थिक विवरणमा खुलासा गरिएका सूचनाका बारेमा पुष्ट्याई गर्ने, यथेष्ट प्रमाण सङ्कलन गर्ने, प्रमाणको पूर्ण, आंशिक वा छुट्टे परीक्षण गर्ने विषय लेखापरीक्षण कार्यविधिमा समावेश हुन्छ । लेखापरीक्षण कार्यविधिमा आर्थिक विवरण सारभूत रूपमा जालसाजी वा त्रुटि वा गलत आँकडा प्रस्तुति हुन सक्ने कुरालाई मध्यनजर राख्दै अवलम्बन गरिने लेखापरीक्षण जोखिमको मूल्याङ्कन व्यावसायिक विवेकमा निर्भर हुन्छ । लेखापरीक्षणबाट जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा निकायको आर्थिक विवरण तयारी तथा यथार्थ प्रस्तुतीकरणको लागि आवश्यक पर्ने आन्तरिक नियन्त्रणको व्यवस्था तथा उपयुक्तताबारेमा परीक्षण गरिएको छ तापनि त्यस्तो आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको प्रभावकारिताबारे लेखापरीक्षणबाट राय व्यक्त गर्ने उद्देश्य राखिएको छैन । आर्थिक विवरण तयार गर्दा प्रयोग गरेका लेखा नीतिको सान्दर्भिकता, विश्लेषण र लेखा अनुमानको उपयुक्तता लगायत आर्थिक विवरणको समग्र स्थितिको मूल्याङ्कन गर्ने कार्य लेखापरीक्षण अन्तर्गत पर्दछ ।

०५

फोन नम्बर ४२६२९५८ फ्याक्स नम्बर ४२६८३०९ पोष्ट बक्स नम्बर १३३२८

हामीलाई लेखापरीक्षणमा प्राप्त भएका प्रमाणहरूले कैफियतसहितको राय व्यक्त गर्न पर्याप्त र उपयुक्त आधार प्रदान गर्दछ भन्ने कुरामा हामी विश्वस्त छौं ।

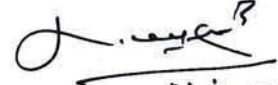
४. कैफियतसहितको राय व्यक्त गर्ने आधार – कैफियतसहितको लेखापरीक्षण राय व्यक्त गर्ने आधारका रूपमा आर्थिक विवरणलाई सारभूत असर पार्ने व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ४.१. महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले आफ्नो अभिलेखको आधारमा सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्नेमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट सङ्कलित तथ्याङ्क तथा अन्य निकायबाट प्राप्त सूचनाहरूको आधारमा आर्थिक विवरण तयार गरेको छ । सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण नेपाल सरकारले २०६६।५।३० मा स्वीकृत गरेको नगदमा आधारित नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामानवमोजिम तयार गर्नुपर्नेमा गरेको छैन । सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण तयार गर्ने लेखा ढाँचा प्रचलित कानूनबमोजिम स्वीकृत गराएको छैन ।
- ४.२. सञ्चितकोषलगायत नेपाल सरकारको धरौटी र अन्य कारोबारको लेखापरीक्षण गरी देखिएका कारोबारको यथार्थता, ऐन नियमको परिपालना, आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था, सम्पत्तीको संरक्षण, स्रोतसाधनको उपयोगसंग सम्बन्धित व्यहोरा मन्त्रालयहरूलाई जानकारी गराइएको छ । सो मध्ये महत्वपूर्ण व्यहोराहरू बाउन्तौं वार्षिक प्रतिवेदनमा समेत समावेश गरिएको छ । यस वर्ष लेखापरीक्षणबाट रु.३ अर्ब ४६ करोड १५ लाख असुल उपर गर्नुपर्ने, रु.४ अर्ब २५ करोड ४ लाख अनियमित देखिएको रु.११ अर्ब ८० करोड २४ लाख प्रमाण कागजात पेश नभएको, रु.१० करोड ६३ लाख जिम्मेवारी नसारेको, रु.७९ करोड ६८ लाख शोधभर्ना नलिएको र रु.१६ अर्ब ९८ करोड ८३ लाख पेशकी बेरुजूसमेत रु.३७ अर्ब ४० करोड ५७ लाख बेरुजु देखिएको छ । यस अतिरिक्त राजस्व बक्यौता रु १ खर्ब ७ अर्ब ९० करोड २२ लाख र शोधभर्ना हुन बाँकी वैदेशिक अनुदान र ऋण कमश रु.१७ अर्ब २३ करोड २ लाख र रु.४ अर्ब ५० करोड ८८ लाख रहेकाले राजस्व असुलीमा असर पर्न गएको छ ।
- ४.३. अन्तराष्ट्रिय मुद्रा कोषको प्रोमिसोरी नोटको कोटा बढाउनको निमित्त गतवर्ष खर्च भएको रु.२ अर्ब ८२ करोड ४८ लाख फिर्ता भई यस वर्ष राजस्व दाखिला भएको छ । गत आर्थिक वर्षमा खर्च लेखी यस वर्ष राजस्व शिर्षक १५१११ मा दाखिला भएकाले सञ्चितकोषको राजस्व हिसाब फरक पर्ने देखिन्छ । यसबाट गतवर्षको खर्च रकम र यसवर्षको राजस्व असुली सोही रकमले वृद्धि भएको स्थिति छ ।
- ४.४. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९० अनुसार गुठी रकमबाहेक नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारको राजस्व, अनुदान तथा प्राप्त हुनुपर्ने सबै प्रकारको रकम सञ्चितकोषमा आम्दानी बाँधिने र धारा ९१ अनुसार सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने रकम र विनियोजन ऐनद्वारा खर्च हुने रकम सञ्चितकोषबाट खर्च गरीने व्यवस्था छ । यो वर्ष ५ दातृसंस्थाबाट ६ आयोजना एवं कार्यक्रममा रु.२ अर्ब २५ करोड ९५ लाख प्रत्यक्ष वैदेशिक ऋण एवं अनुदान र ६ मन्त्रालय तथा निकायमा प्राप्त रु.४ अर्ब ९० करोड २६ लाख मूल्यको वस्तुगत सहायता सञ्चितकोषको हिसाबको प्राप्ति एवं खर्चमा समावेश गरेको छैन । यसैगरी नेपाल सरकारलाई यस वर्ष प्राप्त भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रकम छुट्टै बैङ्क खाता खोली जम्मा गरेको र सो खाताबाट मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्तावापत रु.७ अर्ब २ करोड ९६ लाख खर्च गरेको छ । उक्त आम्दानी र खर्च महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको सञ्चितकोषको हिसाबमा समावेश गरेको छैन ।
- ४.५. प्रचलित व्यवस्थाअनुरूप सञ्चितकोषको हिसाब नगद आधारमा लेखाङ्कन गरिने व्यवस्था छ । तर कार्यालयले सञ्चितकोषको वार्षिक मौज्जात नै ऋणात्मक देखाइएको छ । गत वर्षसम्म सरकारको ऋणात्मक मौज्जात रु.७६ अर्ब ४८ करोड ७४ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.१४ अर्ब ९१ करोड १६ लाख बचत हुन गई यस वर्षसम्म रु.६१ अर्ब ५७ करोड ५८ लाख ऋणात्मक मौज्जात रहेको छ । बिगत देखिको ऋणात्मक मौज्जात सम्बन्धमा छानबिन गरी यकिन गरेको छैन ।
- ४.६. कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा यसवर्ष वैदेशिक अनुदान रु.४३ अर्ब ६४ करोड २२ लाख आम्दानी देखाएको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले रु.३६ अर्ब ९४ करोड ७ लाख अनुदान प्राप्त भएको

देखाएको छ । संचित कोष हिसाव र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले देखाएको अनुदान प्राप्त हिसावको लेखाङ्कन आधार फरक परेको कारण रु.६ अर्ब ७० करोड १५ लाख फरक परेको सम्बन्धमा हिसाव मिलान गरेको छैन ।

४.७. कार्यालयले प्रस्तुत गरेको संचित कोषको आर्थिक विवरणमा यस वर्ष वैदेशिक ऋण रु.२१ अर्ब ९५ करोड २८ लाख आम्दानी देखाएकोमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्त रु.१५ अर्ब ८ करोड २९ लाख देखाएको छ । बैंक तथा कार्यालयले देखाएको ऋण रु.६ अर्ब ८६ करोड ९९ लाख फरक परेको सम्बन्धमा फरक पर्नाको कारण यकिनगरी हिसाव मिलान गरेको छैन ।

५. लेखापरीक्षकको राय - हामीलाई उपलब्ध गराइएको सेस्ता, अभिलेख, सूचना, जानकारीका आधारमा हाम्रो रायमा अनुच्छेद ४ मा उल्लेख भएका व्यहोराले पार्ने सारभूत असरबाहेक नेपाल सरकारको संचितकोषको आर्थिक विवरणले २०७१ आषाढ ३२ गते समाप्त भएको आर्थिक वर्षको आर्थिक कारोबारलाई नेपाल सरकारको लेखा प्रणालीअनुसार सही र यथार्थ चित्रण गर्दछ ।

2071/92/26
(भानुप्रसाद आचार्य)
महालेखापरीक्षक

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय

सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल ।
मिति: २०७१।१२।२४

पत्र संख्या :-

च. नं. :-

उत्तरदायित्व स्पष्टोक्ति

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ९ आर्थिक कार्य प्रणाली (धारा ८९-९९) र आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को व्यवस्था बमोजिम नेपाल सरकारको ३२ असार, २०७१ मा समाप्त भएको आर्थिक वर्षको वार्षिक आर्थिक विवरणहरू -सञ्चितकोष र आय-व्यय विवरणहरूको आधार तथा लेखा टिप्पणी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयद्वारा तयार पारिएको छ ।

साथै हामी नगदमा आधारित लेखा प्रणाली बमोजिम अभिलेखित सूचनाहरूको आधारमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयद्वारा उक्त आर्थिक विवरणहरू तयार पारिएको व्यहोरा व्यक्त गर्दछौं । यसले नेपाल सरकारको ३२ असार, २०७१ को आर्थिक स्थिति र सो मितिमा समाप्त भएको कारोबारलाई दर्शाउँछ ।

उक्त आर्थिक विवरणहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ९ आर्थिक कार्य प्रणाली (धारा ८८-८९) र आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को प्रावधानसम्मत रहेको तथा यी आर्थिक विवरणहरू एवम् त्यसमा रहेको सूचना पूर्ण र विश्वसनीय छन् ।

शंकर प्रसाद अधिकारी

(महालेखा नियन्त्रक)

महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

यी आर्थिक विवरणहरू र त्यसमा रहेका सूचनाहरू आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५, नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६९ र नेपाल सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०६४ को प्रवधान सम्मत रहेका छन् ।

मुकुन्दप्रसाद शर्मा

(सचिव)

अर्थ मन्त्रालय

टेलिफोन नं. :- बजेट स. ४२११८०९, प्रशासन स. ४२११७४८, स.स.स. ४२११९९३, राजस्व व्य. स. ४२११८६७, अ.आ.स.स.स. ४२११८३७
आ.नि.वि.स. ४२११८२६, अनुगमन तथा सू.स. ४२००४१८, कानून तथा प.स. ४२११८१३, वि.क्षे.व्य.स. ४२११७७०
फ्याक्स नं. ४२११९६४, ४२११३४८ (बजेट स.), ४२११९६५, (अ.आ.स.स.स.)
ईमेल : admindivision@mof.gov.np वेब साईट : www.mof.gov.np

लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र र पद्धति

१. **कानूनी व्यवस्था** – नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२३ मा महालेखापरीक्षकले सबै सरकारी कार्यालय र कानूनद्वारा तोकिएका अन्य संस्थाको निर्धारित तरिकाबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्य समेतको विचार गरी लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ ले महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्ने तरिका, क्षेत्र, परीक्षण गर्ने कुराहरू र संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण प्रक्रिया उल्लेख गरेको छ। संविधान र लेखापरीक्षण ऐनद्वारा प्रदत्त कानूनी व्यवस्थाअनुरूप लेखापरीक्षण गरिएको छ।
२. **उद्देश्य** – सार्वजनिक स्रोतको प्राप्ति र उपयोगका सम्बन्धमा लेखापरीक्षणको माध्यमबाट प्रतिवेदन गरी व्यवस्थापिका-संसदमार्फत नेपाली जनतालाई सुसूचित गर्नु लेखापरीक्षणको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ। लेखापरीक्षण गर्दा देहायका विषयको परीक्षण एवं विश्लेषणमा केन्द्रित गरिएको छ:
 - सञ्चितकोषलगायत विनियोजन, राजस्व र धरौटीको लेखा तोकिएको ढाँचामा राखेको,
 - आर्थिक विवरणले कारोवारको यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको,
 - विनियोजन ऐनबमोजिम स्वीकृत सीमाभित्र रही तोकेको कार्य र प्रयोजनमा खर्च गरेको,
 - राजस्वलगायत समस्त आम्दानी र धरौटीसमेत असुल एवं दाखिला गरेको,
 - सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख, सुप्रबन्ध र संरक्षणको पर्याप्त व्यवस्था गरेको,
 - सरकारी ऋण, जमानतलगायत प्राप्त सहायता रकमको लेखा यथार्थ राखेको,
 - नगदी, जिन्सी तथा सरकारी सम्पत्ति एवं स्रोतको हानि नोक्सानी र दुरुपयोग हुन नपाउने गरी आन्तरिक नियन्त्रण तथा आन्तरिक लेखापरीक्षणको व्यवस्था गरेको,
 - आर्थिक कारोवार गर्दा प्रचलित ऐन कानूनको परिपालना गरेको एवं पुष्ट्याई गर्ने प्रमाण यथेष्ट राखेको,
 - स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार निर्धारित समयभित्र प्रगति हाँसिल गरेको।कार्यमूलक लेखापरीक्षण गर्दा मितव्ययिता, कार्यदक्षता र प्रभावकारिता पक्षसमेतको विश्लेषण गरी लेखापरीक्षण गरिएको छ।
३. **क्षेत्र** – यो वर्ष संवैधानिक अङ्ग, मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालय, संगठित संस्था, समिति, बोर्ड, कोष, प्राधिकरण, विश्वविद्यालय र कानूनले लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने गरी तोकेको संस्थालगायतको २०७०।७१ को आर्थिक कारोवार र पेश भएसम्म बक्यौतासमेतको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। सम्पन्न लेखापरीक्षणमा वित्तीय, कार्यमूलक, वातावरणीय र सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण समावेश छ।
४. **पद्धति** – लेखापरीक्षण ऐन, २०४८, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) द्वारा प्रतिपादित लेखापरीक्षणका आधारभूत सिद्धान्त, सरकारी लेखापरीक्षण मानदण्ड, लेखापरीक्षण मार्गदर्शन र असल अभ्यासको अनुसरण गरी लेखापरीक्षण गरिएको छ। लेखापरीक्षण गर्दा जोखिम मूल्याङ्कन पश्चात पहिचान भएका विषयहरूको सन्दर्भमा नियन्त्रण परीक्षण एवं विश्लेषण गरी सान्दर्भिक र पर्याप्त प्रमाण सङ्कलन गर्न आवश्यकताअनुसार नमूना छनौट एवं विस्तृत परीक्षणका कार्यविधि अवलम्बन गरी कार्य सम्पन्न गरिएको छ। यस अतिरिक्त १५ निकायको पाइलटिङ्गको रूपमा विद्युतीय कार्यपत्रमा आधारित लेखापरीक्षण गरिएको छ।
५. **वार्षिक प्रतिवेदन** – संविधानको धारा १२४ मा महालेखापरीक्षकले आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन एवं लेखापरीक्षण, बेरूजुको स्थिति, बेरूजु फछ्यौट र लेखापरीक्षणमा गर्नुपर्ने सुधारसम्बन्धी विवरण पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था भएअनुसार यस प्रतिवेदनको परिच्छेद-१ मा लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण, परिच्छेद-२ मा लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति, परिच्छेद-३ मा बेरूजु फछ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरूजु फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि तथा परिच्छेद-४ मा लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारको विवरण समावेश गरिएको छ।

यो पेज खाली राखिएको छ ।

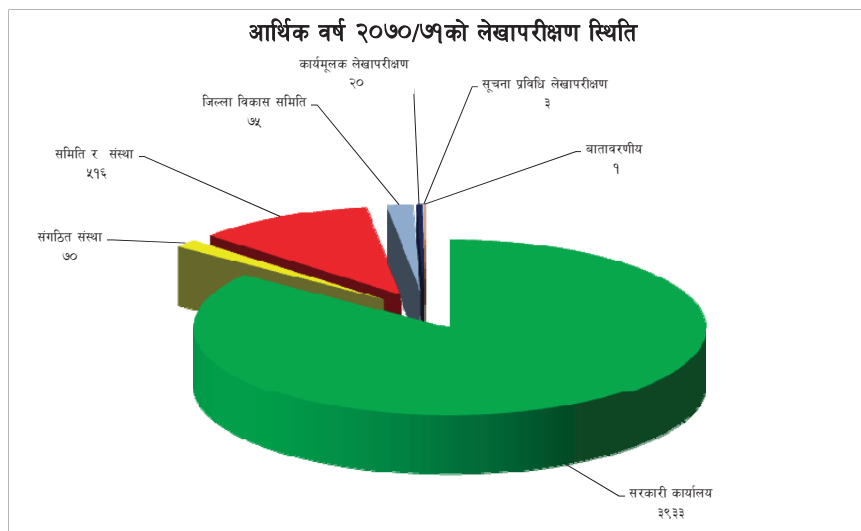
परिच्छेद - १

लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

● समष्टिगत लेखापरीक्षण

लेखापरीक्षण गरिएका निकाय/ विषय	संख्या	रकम (रु. लाखमा)
(क) वित्तीय लेखापरीक्षण		
१. सरकारी कार्यालय	३,९३३	८,५३,९४,६४
२. जिल्ला विकास समिति	७५	७८,७५,४०
३. समिति र अन्य संस्था	५१६	६९,६०,८३
४. संगठित संस्था	७०	१३,५१,८४,१८
(ख) कार्यमूलक लेखापरीक्षण	२०	-
(ग) सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण	३	-
(घ) वातावरणीय लेखापरीक्षण	१	-
जम्मा	४,६१८	२३,५४,१५,०५

यो वर्ष सर्वोच्च अदालत, व्यवस्थापिका-संसद, संवैधानिक निकायहरू, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी, नेपाल प्रहरी, अदालत, मन्त्रालय, विभाग र कार्यालयसमेत ३ हजार ९३३ सरकारी कार्यालयको १७ हजार ६२६ इकाईको रु.८ खर्ब ५३ अर्ब ९४ करोड ६४ लाख र जिल्ला विकास समिति, विश्वविद्यालय, समिति, संस्था, प्रतिष्ठानलगायत ६६१ इकाईको रु.१५ खर्ब २० करोड ४१ लाखसमेत रु.२३ खर्ब ५४ अर्ब १५ करोड ५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । वित्तीय लेखापरीक्षणको अतिरिक्त २० विषयको कार्यमूलक, ३ विषयको सूचना प्रविधिमा आधारित तथा १ विषयको वातावरणीय लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षण गरिएका कार्यालयहरूको विवरण अनुसूची १, १क, १ख २, ४ र १४ मा उल्लेख छ ।

१. **सरकारी निकाय** – यो वर्ष ३ हजार ९३३ सरकारी निकायको विनियोजन/राजस्व/धरौटीतर्फको निम्नानुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ:

क्र.सं.	कारोबार	लेखापरीक्षण सम्पन्न	
		२०७०/७१ को रकम	जम्मा
१.	विनियोजन निकासा	४,३२,२३,९०	४,३२,२३,९०
२.	राजस्व असुली	३,६१,९२,५१	३,६१,९२,५१
३.	धरौटी आम्दानी	२२,१५,३५	२२,१५,३५
४	अन्य	३७,६२,८८	३७,६२,८८
	जम्मा	८,५३,९४,६४	८,५३,९४,६४

- लेखापरीक्षण सम्पन्न निकायको विवरण अनुसूची १ मा र लेखापरीक्षण कारोबारको विवरण अनुसूची २ मा उल्लेख छ। गत वर्षसम्म सरकारी कार्यालयतर्फ रु.२ अर्ब ५१ करोड ५१ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष बक्यौताको लेखा सेस्ता पेश गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन।
२. **जिल्ला विकास समिति** – जिल्ला विकास समिति ७५ को यो वर्षको कारोबार रु.७८ अर्ब ७५ करोड ४० लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ। विस्तृत विवरण अनुसूची-१४ मा छ।
 ३. **समिति र अन्य संस्था** – यो वर्ष ५१६ समिति र अन्य संस्थाको रु.६९ अर्ब ६० करोड ८३ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ। समितिहरूको विस्तृत विवरण अनुसूची १क, ४, ५, ६ र ७ मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ।
 ४. **संगठित संस्था** – यो वर्ष ७० संगठित संस्थाको रु.१३ खर्ब ५१ अर्ब ८४ करोड १८ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ। विस्तृत विवरण अनुसूची १क, ४, ५, ६ र ७ मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ।
 ५. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** – यो वर्ष १३ मन्त्रालयअन्तर्गत २० विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण गरिएको छ। लेखापरीक्षण गरिएका विषयको विवरण अनुसूची १ ख मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ।
 ६. **सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण** – यो वर्ष ३ मन्त्रालयअन्तर्गत जिल्ला शिक्षा कार्यालय काठमाडौं, जिल्ला विकास समिति रामेछाप तथा सिन्धुपाल्चोक र यातायात व्यवस्था कार्यालय मेची र कोशीको सफ्टवेयरको सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण गरिएको छ। यससम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को क्रमशः शिक्षा मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ।
 ७. **वातावरणीय लेखापरीक्षण** – यो वर्ष काठमाडौं महानगरपालिकाभित्रको फोहोरमैला व्यवस्थापन र यसको पक्षको वातावरणीय लेखापरीक्षण गरिएको छ। लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को शहरी विकास मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ।
 ८. **लेखापरीक्षण कार्यविधि** – यो वर्ष सरकारी कार्यालय, समिति, प्रतिष्ठान र जिल्ला विकास समितिको लेखापरीक्षण गर्दा १ हजार ५९६ कार्यालयको संक्षिप्त लेखापरीक्षण कार्यविधि र ३ हजार ७ कार्यालयको जोखिम विश्लेषणसहितको लेखापरीक्षण कार्यविधि अवलम्बन गरी लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। कार्यमूलक लेखापरीक्षण क्रममा केही मा स्थलगत अवलोकनसहित नागरिक समाज, लाभग्राही समूहलगायत सरोकारवालालाई समेत छलफल तथा अन्तरक्रियामा सहभागी गराई प्राप्त सूचनासमेतको विश्लेषण गरी प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।
 ९. **रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** – यो वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको सञ्चितकोषको हिसाबउपर रायसहितको प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ।

केन्द्रीय निकायबाट पेश भएका ३६ केन्द्रीय आर्थिक विवरणउपर रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिइएको छ। रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको मध्ये ३ निकायको केन्द्रीय आर्थिक

परिच्छेद १: लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

विवरण सम्बन्धमा कैफियतरहितको र ३३ निकायको सम्बन्धमा कैफियतसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिइएको छ । कैफियतरहितको लेखापरीक्षण उपलब्ध गराइएका निकायहरूमा राष्ट्रपतिको कार्यालय, उपराष्ट्रपतिको कार्यालय र महालेखापरीक्षकको कार्यालय रहेका छन् ।

यस अतिरिक्त ७५ जिल्ला विकास समितिको वित्तीय विवरणउपर पनि रायसहितको प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ । संगठित संस्थातर्फ विगत र यो वर्षको समेत ११ संस्थाको ११ आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा कैफियतरहित २ संस्थाको २ आर्थिक वर्षको र ९ संस्थाको ९ आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा कैफियतसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ ।

• सरकारी बजेट र राजस्वको कार्यान्वयन स्थिति

१०. सरकारी बजेट तथा खर्च – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार २०६९।७० को यथार्थ खर्च तथा २०७०।७१ को क्षेत्रगत बजेट अनुमान र यथार्थ खर्च निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

शीर्षक/ क्षेत्र	२०६८।६९ को यथार्थ खर्च	२०६९।७० को यथार्थ खर्च	२०७०।७१ को		
			बजेट अनुमान	यथार्थ खर्च	प्रतिशत
चालु खर्च	२,४३,४६,००	२,४७,४५,५५	३,५३,४१,७५	३,०३,५३,१७	८५.८८
पूजीगत खर्च	५१,३९,०७	५४,५९,८४	८५,०९,९७	६६,६९,४७	७८.३७
वित्तीय व्यवस्था (साँवा ब्याज भुक्तानी)	४४,३१,६७	५६,५८,४१	७८,७२,२८	६४,८२,५८	८२.३५
जम्मा	३,३९,१६,७४	३,५८,६३,८०	५,१७,२४,००	४,३५,०५,२२	८४.१०
सामान्य सार्वजनिक सेवा	८७,५२,७८	१,०४,५३,५०	१,४०,७३,२०	१,०९,५०,०१	७७.८१
रक्षा	२२,६५,७५	२०,८९,९२	२९,३०,३४	३२,३६,६२	११०.४६
सार्वजनिक शान्ति सुरक्षा	३९,२६,५७	३७,७६,२९	४४,७१,०५	४४,९६,८३	१००.५८
आर्थिक मामला	८०,३८,७१	८४,११,८१	१,४२,६७,७०	१,१०,५४,९०	७७.४९
वातावरण संरक्षण	१,०९,७२	१,७४,५२	७,७९,३२	२,५७,२१	३३.०१
आवास तथा सामुदायिक सुविधा	१०,६६,१३	११,०७,४२	१७,९८,६६	१४,२७,४७	७९.३७
स्वास्थ्य	२२,८७,०१	२१,८७,१७	३३,६९,९७	२६,५१,८४	७८.६९
संस्कृति र धर्म	४२,०६,६१	२,४१,१९	३,२८,५४	३,९१,२३	११९.०८
शिक्षा	६२,०५,३०	६२,४२,९८	८०,९५,८१	७७,८२,५७	९६.१३
सामाजिक सुरक्षा	१०,५८,१६	११,७९,००	१६,०९,४१	१२,५६,५४	७८.०८
जम्मा	३,३९,१६,७४	३,५८,६३,८०	५,१७,२४,००	४,३५,०५,२२	८४.१०

पूजीगत खर्चतर्फ गत वर्ष रु.५४ अर्ब ५९ करोड ८४ लाख भएकोमा यो वर्ष रु.६६ अर्ब ६९ करोड ४७ लाख भई गत वर्षको तुलनामा २२.१५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

११. खर्चको स्थिति – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्षको कुल चालु र पूजीगत खर्चमध्ये रकमको आधारमा मन्त्रालयगत खर्चको विवरण निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

चालु खर्च				पूजीगत खर्च			
क्र.सं.	मन्त्रालय	रकम	कुल चालु खर्चको प्रतिशत	क्र.सं.	मन्त्रालय	रकम	कुल पूजीगत खर्चको प्रतिशत
१	शिक्षा	७७,७३,६७	२५.६१	१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२५,११,४७	३७.६६
२	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	३६,६१,५८	१२.०६	२	सिंचाइ	१०,२८,६५	१५.४२
३	गृह	३५,९३,९४	११.८४	३	शहरी विकास	७,१८,३७	१०.७७
४	रक्षा	२७,९८,५५	९.२२	४	रक्षा	५,०७,८९	७.६२
५	अर्थ	२४,१५,८१	७.१६	५	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२,९३,००	४.३९
६	अन्य	१,०१,०९,६२	३३.३१	६	अन्य	१६,१०,०९	२४.१४
	जम्मा	३,०३,५३,१७	१००.००		जम्मा	६६,६९,४७	१००.००

परिच्छेद १: लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

१२. **स्रोतगत खर्च** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार आर्थिक वर्ष २०६८/६९ र २०६९/७० को यथार्थ खर्च तथा २०७०/७१ को अनुमान र यथार्थ खर्चको स्रोतगत विवरण निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

स्रोत	२०६८/६९ को यथार्थ खर्च	२०६९/७० को यथार्थ खर्च	२०७०/७१ को		२०६९/७० तुलनामा २०७०/७१ को वृद्धि प्रतिशत
			अनुमान	यथार्थ खर्च	
नेपाल सरकार	२,८७,२७,४१	३,११,४३,८८	४,०४,००,००	३,७९,९१,९४	२१.९९
वैदेशिक अनुदान	४०,८१,०३	३५,२२,९८	६९,५३,६१	३४,००,०५	(३.४९)
वैदेशिक ऋण	११,०८,३०	११,९६,९४	४३,७०,३९	२१,१३,२३	७६.५५
जम्मा	३,३९,१६,७४	३,५८,६३,८०	५,१७,२४,००	४,३५,०५,२२	२१.३१

१२.१. यो वर्ष नेपाल सरकारको स्रोततर्फ रु.३ खर्ब ७९ अर्ब ९२ करोड खर्चमध्ये राजस्वबाट रु.३ खर्ब ६२ अर्ब ९२ करोड (९५.५३ प्रतिशत) व्यहोरिएको छ ।

१२.२. यो वर्ष चालुतर्फ रु.३ खर्ब ३ अर्ब ५३ करोड खर्चमध्ये सञ्चित कोषमाथि व्ययभार भएको खर्च रु.१३ अर्ब ४९ करोड रहेको छ । यो रकममा बहुपक्षीय र द्विपक्षीय ऋणको साँवा भुक्तानी रु.३ अर्ब ३७ करोडसमेत समावेश छ ।

१२.३. यो वर्ष वैदेशिक अनुदानतर्फ २४ निकायअन्तर्गत १०९ कार्यक्रमका लागि रु.६९ अर्ब ५४ करोड प्राप्त हुने अनुमान भएकोमा १०९ कार्यक्रममा रु.३४ अर्ब (४८.९० प्रतिशत) प्राप्त भएको र वैदेशिक ऋणतर्फ १२ निकायअन्तर्गत ६३ कार्यक्रमका लागि रु.४३ अर्ब ७० करोड प्राप्त हुने अनुमान भएकोमा ६१ कार्यक्रममा रु. २१ अर्ब १३ करोड (४८.३५ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ ।

१३. **राजस्व असुली** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार राजस्वको स्रोतअनुसार २०६८/६९ र २०६९/७० को यथार्थ असुली तथा २०७०/७१ को अनुमान र यथार्थ असुलीको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

विवरण	२०६८/६९ को असुली	२०६९/७० को असुली	२०७०/७१ को		
			अनुमान	असुली	प्रतिशत
कुल राजस्व	२,४७,१६,१५	२,९८,६९,७६	३,६०,६२,९५	३,५७,१९,०६	९९.०५
१. कर राजस्व	२,१०,३९,८७	२,५९,२१,४९	३,२०,१५,९८	३,१२,४४,१३	९७.५९
क. अप्रत्यक्ष कर	१,५३,९५,२०	१,८७,८०,७४	२,३८,०२,६३	२,२७,७०,६६	९५.६६
ख. प्रत्यक्ष कर	५६,४४,६७	७१,४०,७५	८२,१३,३४	८४,७३,४७	१०३.१७
२. गैर कर राजस्व	३३,९६,५४	३८,७२,७४	३९,९१,९७	४४,१७,९५	११०.६७
३. साँवा फिर्ता	१८,७०	७५,५३	५५,००	५६,९८	१०३.६०

गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष राजस्व असुली १९.५९ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ । २०७०/७१ को यथार्थ असुलीमा बेरुजूबाट दाखिला भएको रु.५ अर्ब ७३ करोड ४२ लाख समावेश छैन । विस्तृत विवरण अनुसूची-१३ मा उल्लेख छ । राजस्व असुली सम्बन्धमा लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद-२ को अर्थ मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।

परिच्छेद - २

लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजुको स्थिति

१. **बेरूजु** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २(द) मा प्रचलित कानूनबमोजिम पुऱ्याउनुपर्ने रीत नपुऱ्याई कारोबार गरेको वा राख्नुपर्ने लेखा नराखेको तथा अनियमित वा बेमनासिब तरिकाले आर्थिक कारोबार गरेको भनी लेखापरीक्षण गर्दा औल्याइएको वा ठहऱ्याएको कारोबारलाई बेरूजुको रूपमा परिभाषित गरिएको छ । सरकारी कार्यालय, संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्था र जिल्ला विकास समितिहरूले उपर्युक्त परिभाषा बमोजिम बेरूजु ठहरिने, असुल फछ्यौट गर्नुपर्ने तथा कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम देहायअनुसार रु.२ खर्ब ७३ अर्ब १२ करोड ३० लाख रहेको छ ।

(रु. लाखमा)		
क्र.स.	विवरण	रकम
१	सरकारी कार्यालयको फछ्यौट गर्न बाँकी बेरूजु	९०,९७,६२
२	जिल्ला विकास समिति, समिति र अन्य संस्थाको बेरूजु	४५,६०,६०
३	लेखापरीक्षण बक्यौता	४,६४,३३
४	राजस्व बक्यौता	१,०७,९०,२२
५	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	१७,२३,०२
६	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	४,५०,६६
७	जमानत बसी दिएको ऋण (गतविगत देखि जिम्मेवारी सदैँ आएको)	२,०५,४३
	जम्मा	२,७३,१२,३०

द्रष्टव्यः १. सरकारी कार्यालयतर्फ फछ्यौट गर्न बाँकी बेरूजुमा मन्त्रपरिषद्को २०६९।६।११ को निर्णयानुसार आर्थिक वर्ष २०५९।६० सम्मको बेरूजुको लगत बेरूजु फछ्यौट समितिबाट कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा हस्तान्तरणभई गएको रकममध्ये असुल फछ्यौट हुन बाँकी रु.१० करोड १७ लाख समेत समावेश छ ।

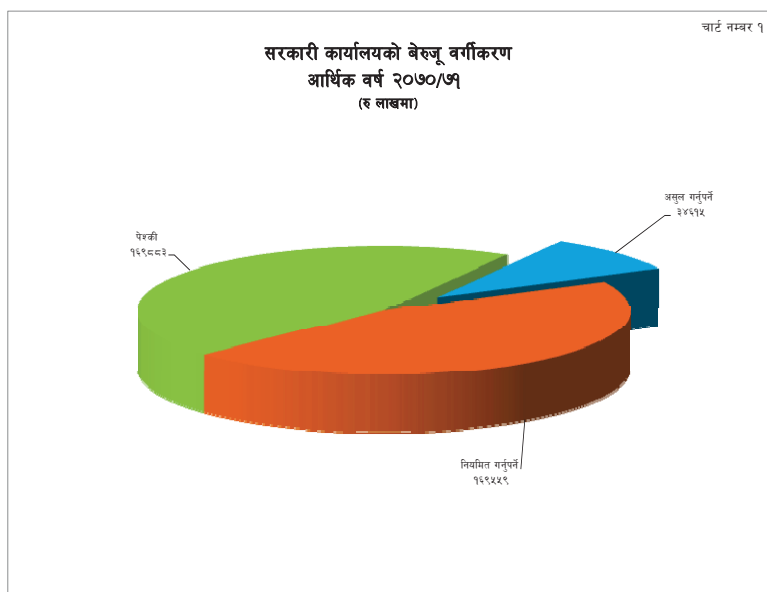
२. संगठित संस्थाहरूको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको लगत राख्ने एवं सम्परीक्षण कार्य सम्बन्धित निकायबाट हुने भएकोले माथि उल्लिखित अङ्कमा समावेश छैन ।

२. **बेरूजु वर्गीकरण** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ मा बेरूजुलाई असुल गर्नुपर्ने, नियमित गर्नुपर्ने र पेशकीसमेत ३ वर्गमा वर्गीकरण गरिएको छ । यस कार्यालयले बेरूजु वर्गीकरण गर्दा असुल गर्नुपर्ने बेरूजुमा हिनामिना र मस्यौट, हानि नोक्सानी र अन्य असुल गर्नुपर्ने गरी ३ समूहमा, नियमित गर्नुपर्ने बेरूजुलाई अनियमित भएको, प्रमाण कागजात पेश नभएको, जिम्मेवारी नसारेको र शोधभर्ना नलिएको गरी ४ समूहमा र पेशकीलाई कर्मचारी, मोबिलाइजेसन, प्रतीतपत्र र संस्थागत पेशकी गरी ४ समूहमा वर्गीकरण गरिएको छ । यो वर्ष सरकारी कार्यालय, जिल्ला विकास समिति, समिति र अन्य संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरूजु अङ्क निम्नानुसार छः

वर्गीकरण	सरकारी कार्यालय	जिल्ला विकास समिति, समिति तथा अन्य संस्था	जम्मा	कुल बेरजूको प्रतिशत
जम्मा बेरजू	३७,४०,५७	६,३१,३८	४३,७१,९५	१००.००
१. असुल गर्नुपर्ने	३,४६,१५	७४,३३	४,२०,४८	९.६२
२. नियमित गर्नुपर्ने	१६,९५,५९	४,४४,९४	२१,४०,५३	४८.९६
● अनियमित भएको	४,२५,०४	२,२४,६१	६,४९,६५	१४.८६
● प्रमाण कागजात पेश नभएको	११,८०,२४	१,९९,०६	१३,७९,३०	३१.५५
● जिम्मेवारी नसारेको	१०,६३	-	१०,६३	०.२४
● शोधभर्ना नलिएको	७९,६८	२१,२७	१,००,९५	२.३१
३. पेशकी	१६,९८,८३	१,१२,११	१८,१०,९४	४१.४२
● कर्मचारी	२२,८३	१२,०७	३४,९०	०.८
● मोबिलाइजेशन	८,२२,९७	-	८,२२,९७	१८.८२
● प्रतितपत्र	५,३७,९२	-	५,३७,९२	१२.३०
● संस्थागत	३,१५,११	१,००,०४	४,१५,१५	९.५

बेरजू वर्गीकरणको विवरण अनुसूची १५ र १६ मा उल्लेख छ ।

२.१ यो वर्ष सरकारी कार्यालय, जिल्ला विकास समिति, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थासमेतको रु.२३ खर्ब ५५ अर्ब १५ करोड ५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको मध्ये सरकारी कार्यालयतर्फ रु.१० खर्ब ३ अर्ब ३० करोड ८७ लाखको लेखापरीक्षण गर्दा प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट रु.४९ अर्ब १२ करोड ७८ लाख बेरजू देखिएको छ । सोमध्ये प्रतिवेदन अवधिसम्म रु.५ अर्ब ४० करोड ८३ लाख (कुल बेरजूको ११ प्रतिशत) सम्परीक्षण गराएबाट बाँकी बेरजूका सम्बन्धमा बेरजू फछ्यौटको कारबाही हुन आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १९ (३) को व्यवस्थाअनुसार सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृतहरूलाई जानकारी गराइएको छ । सोही ऐनको उपर्युक्त दफाको व्यवस्थाअनुसार फछ्यौट तथा सम्परीक्षण नगराएको रकमसहितको विवरण सम्बन्धित विभागीय मन्त्री र निकाय प्रमुखलाई जानकारी गराउँदा पनि रु.४३ अर्ब ७१ करोड ९५ लाखको बेरजू फछ्यौट हुन बाँकी रहेको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची १५ र १६ मा दिइएको छ ।

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरजूको स्थिति

२.२ सरकारी कार्यालय, जिल्ला विकास समिति, समिति तथा अन्य संस्थासमेतको यस वर्षको लेखापरीक्षणबाट रु.४३ अर्ब ७१ करोड ९५ लाख बेरजू देखिएको छ। यस वर्षसम्म फछ्यौट गर्न बाँकी कुल बेरजू रु.१ खर्ब ३६ अर्ब ७८ करोड ४२ लाख छ। विस्तृत विवरण अनुसूची १७ र १८ मा छ।

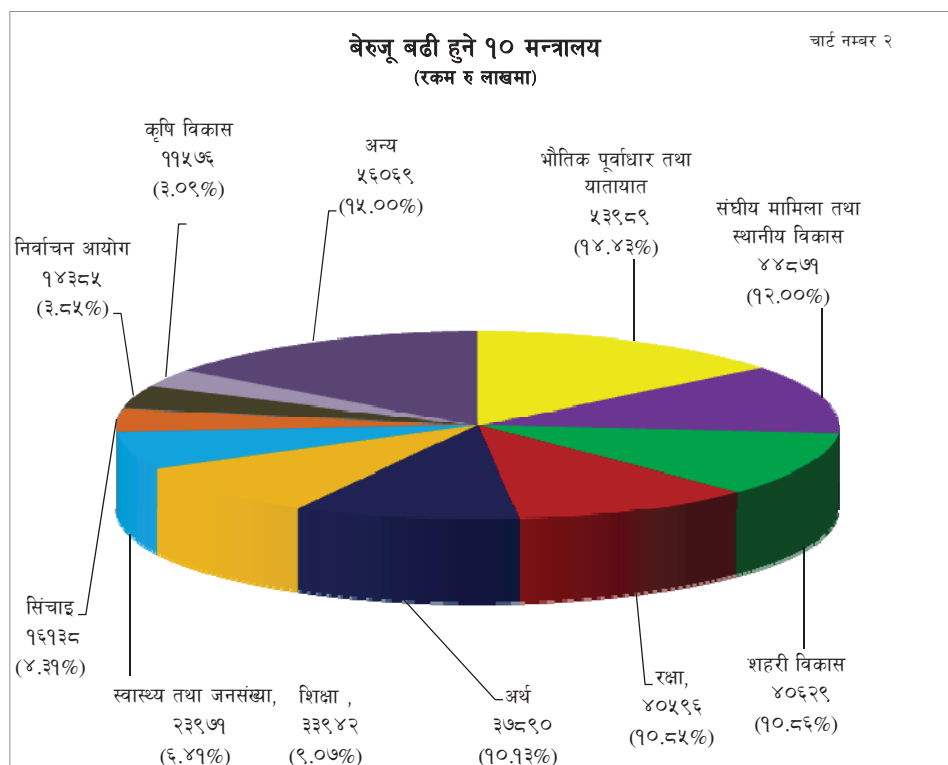
उल्लेख्य बेरजू नदेखिएका निकायहरूमा राष्ट्रपतिको कार्यालय, उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, महालेखापरीक्षकको कार्यालय, लोक सेवा आयोग, न्यायपरिषद्, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, कानून न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय, सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय रहेका छन्।

२.३ सरकारी कार्यालयतर्फ यो वर्ष रकमगत आधारमा बढी बेरजू हुने मन्त्रालय निम्नानुसार छन्:

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय	लेखापरीक्षण अङ्क	बेरजू अङ्क				कुल बेरजूको प्रतिशत	ले.प.अङ्कको तुलनामा बेरजू प्रतिशत
			असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने	पेशकी बाँकी	जम्मा		
१.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	४६२३२६	२०४३	१६१८१	३५७६४	५३९८९	१४.४३	११.६८
२.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	४१८६०३	२७४७	१६७३८	२५३८६	४४८७१	१२.००	१०.७२
३.	शहरी विकास	१७८२५८	७८७	७६४९	३२१९२	४०६२९	१०.८६	२२.७९
४.	रक्षा	३६६८६२	३०१	१९४८	३८३४७	४०५९६	१०.८५	११.०६
५.	अर्थ	४३७९०९५	१२७९८	२१३३१	३७६२	३७८९०	१०.१३	०.८६
६.	शिक्षा	७७१०६४	९९७	३२३४९	५९६	३३९४२	९.०७	४.४०
७.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२०८३३६	१२८०	१७३१	५५६०	२३९७१	६.४१	११.५०
८.	सिँचाई	१२४३०३	१३१	७९११	८८१६	१६१३८	४.३१	१२.९८
९.	निर्वाचन आयोग	५८१५६	१६५६	१२६४६	८३	१४३८५	३.८५	२१.१०
१०.	कृषि विकास	१८५८२९	४४४२	६९९१	९४२	११५७६	३.०९	६.२२
११.	अन्य	१३८६६३२	७४३३	३०२०३	१८४३३	५६०७०	१५.००	४.०४
	जम्मा	८५४९४६४	३४६१५	१६९५५८	१६९८८१	३७४०५६	१००.००	४.३८

उल्लिखित दश मन्त्रालयमा सरकारी कार्यालयतर्फको कुल बेरजूको ८५ प्रतिशत रहेको छ।

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

२.४ सरकारी कार्यालयतर्फ यो वर्ष लेखापरीक्षणबाट असुल गर्नुपर्ने देखिएको रु.३ अर्ब ७७ करोड ८४ लाखमध्ये ३१ निकायअन्तर्गतका कार्यालयले लेखापरीक्षणको क्रममा रु.११ करोड २६ लाख असुल गरेको र प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि ३२ निकायअन्तर्गतका कार्यालयले रु.२० करोड ४३ लाख सम्परीक्षणको क्रममा ३३ निकाय मातहतले रु.१ अर्ब ५६ करोड ८७ लाख समेत रु.२ अर्ब ६ करोड ६ लाख असुल भएको छ । यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट असुल गर्न बाँकी देखिएको रु.३ अर्ब ४६ करोड १५ लाखमध्ये १० निकायको रु.३ अर्ब ११ करोड १७ लाख (८९.९० प्रतिशत) र बाँकी २५ निकायको रु.३४ करोड ९८ लाख (१०.१० प्रतिशत) देखिएको छ ।

लेखापरीक्षणबाट असुलीमा योगदान	
रकम रु. लाखमा	
बेरूज असुली विवरण	रकम
लेखापरीक्षणको क्रममा	११,२६
प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि	२०,४३
सम्परीक्षणको क्रममा	१,५६,८७
अन्य निकायको लेखापरीक्षणबाट	१७,५०
जम्मा असुली	२,०६,०६

२.५ सरकारी कार्यालयतर्फ गतवर्षसम्मको पेशकी रु.३१ अर्ब १७ करोड ९६ लाख बाँकी रहेको मध्ये रु.८ अर्ब ५१ करोड ४५ लाख (२७.३१ प्रतिशत) फछ्यौट भई रु.२२ अर्ब ६६ करोड ५१ लाख बाँकी रहेको र सोमा यो वर्ष थप भएको रु.१६ अर्ब ९८ करोड ८३ लाखसमेत यो वर्षसम्म कुल पेशकी रु.३९ अर्ब ६५ करोड ३४ लाख बाँकी रहेको छ । सोमध्ये कर्मचारी पेशकी रु.९३ करोड ९१ लाख (२.३९ प्रतिशत), मोबिलाइजेसन रु.११ अर्ब ८८ करोड ७४ लाख (२९.९६ प्रतिशत), प्रतीतपत्र रु.७ अर्ब ६९ करोड ८९ लाख (१९.४२ प्रतिशत) र संस्थागत पेशकी रु.१९ अर्ब १२ करोड ८१ लाख (४८.२३ प्रतिशत) रहेको छ । पेशकी बाँकीको अद्यावधिक विवरण अनुसूची ८ मा छ । त्यस्तै समिति, अन्य संस्थातर्फ रु.१ अर्ब ८ करोड ५ लाख र जिल्ला विकास समिति/कोषतर्फ रु.४ करोड ५ लाख पेशकी बाँकी देखिएको छ ।

२.६ सरकारी कार्यालयतर्फ ३ वर्षको लेखापरीक्षण र बेरूज अड्कको तुलनात्मक स्थिति निम्नानुसार छ:

रु. लाखमा					
प्रतिवेदन	लेखापरीक्षण अड्क	बेरूज अड्क	प्रतिशत	पेशकीबाहेकको बेरूज	पेशकीबाहेकको बेरूज प्रतिशत
पचासौँ	७,४२,५९,४३	२७,९६,९६	३.७७	१४,१५,८२	१.९१
एकाउन्तौ	८,०४,८५,७३	२८,७५,९४	३.५७	१५,५८,३४	१.९४
बाउन्तौ	८,५३,९४,६४	३७,४०,५७	४.३८	२०,४१,७४	२.३९

पेशकी बाहेकको बेरूज प्रतिशत गत वर्ष १.९४ रहेकोमा यो वर्ष २.३९ पुगेको छ ।

३. **लेखापरीक्षण बक्यौता** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १४ मा महालेखापरीक्षकले तोकेको म्यादभित्र लेखा र आर्थिक विवरण दाखिला गर्नुपर्ने, तदनुसार दाखिला गर्न नसकेमा म्याद थप माग गर्नुपर्ने र सोअनुसार म्याद थप माग नगर्ने जिम्मेवार व्यक्तिलाई जरिवाना र विभागीय कारबाहीसमेत गर्न सकिने व्यवस्था छ । सरकारी कार्यालय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थाले कानुनले तोकेको समयमा लेखा तथा आर्थिक विवरण दाखिला नगरेकोले लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । यस सम्बन्धमा प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छ:

३.१ सरकारी कार्यालयतर्फ गत वर्षसम्म २ हजार ८२६ इकाईको रु.२ अर्ब ५१ करोड ५१ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष कुनै पनि निकायले बक्यौताको लेखापरीक्षण नगराएकोले यो वर्षसम्म २ हजार ९०३ इकाईको रु.४ अर्ब ६४ करोड ३३ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । सार्वजनिक लेखा समितिले पटक पटक बक्यौताको लेखा पेश गरी लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिएको भए तापनि बक्यौताको लेखापरीक्षण गराएको छैन । कानुनबमोजिम कारबाही गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची ३ मा छ ।

३.२ गत वर्षसम्म संगठित संस्थाहरूको ४७४ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमध्ये १३१ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण सम्पन्न भई बाँकी रहेको ३४३ र यो वर्षको बक्यौता ३९ समेत ३८२ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । लेखापरीक्षण गराउने जिम्मेवारी संस्थाको कार्यकारी प्रमुखको रहने भए तापनि सो जिम्मेवारी वहन गर्न चासो नराखेकोले लेखापरीक्षण बक्यौता बढेको छ । लेखापरीक्षण बक्यौताको विवरण अनुसूची ४ मा छ ।

४. **राजस्व बक्यौता** – गत वर्षसम्म राजस्व बक्यौता रु.९३ अर्ब ३६ करोड २५ लाख रहेकोमा यो वर्ष १५.५७ प्रतिशत वृद्धि भई रु. १ खर्ब, ७ अर्ब ९० करोड २२ लाख पुगेको छ । बक्यौता रकममध्ये अर्थ मन्त्रालयको ९१.९४ प्रतिशत रहेको छ । यो वर्षको राजस्व बक्यौतामा मूल्य अभिवृद्धिकर तर्फको बक्यौताको लगत कायम गरी आर्थिक विवरणमा नदेखाएको रु.२ अर्ब ८६ करोड ४१ लाख समावेश छैन । प्रचलित कानूनअनुसार दाखिला गर्नुपर्ने राजस्व निश्चित समयभित्र दाखिला नगर्ने व्यक्तिको कारोबार एवं चल अचल सम्पत्ति रोक्का गरी असुल गर्न सकिने व्यवस्था भए तापनि कार्यालयहरूले कानून बमोजिम कारबाही नगरेकोले राजस्व बक्यौतामा वृद्धि भएको छ । निकायगत राजस्व बक्यौताको विवरण अनुसूची १० मा छ ।

५. **शोधभर्ना**– लेखाउत्तरदायी अधिकृतले आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३७(५) अनुरूप समयमा वैदेशिक सहायता शोधभर्ना माग गरे नगरेको अनुगमन गरी शोधभर्नाको स्थितिको वार्षिक विवरण महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गरेका छैनन् । यो वर्षसम्म वैदेशिक अनुदानतर्फ २१ मन्त्रालयले १८ दाताबाट रु. १७ अर्ब २३ करोड २ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी छ । वैदेशिक ऋणतर्फ १५ मन्त्रालयले १५ दाताबाट रु.४ अर्ब ५० करोड ८८ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी छ । वैदेशिक अनुदान/ऋण शोधभर्ना प्राप्त हुने गरी नेपाल सरकारको स्रोततर्फबाट खर्च भएको रकम समयमा शोधभर्ना हुनुपर्दछ ।

६. **जमानत बसी दिलाएको ऋण** – नेपाल सरकारले विगत वर्षदेखि जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको रु.२ अर्ब ५ करोड ४३ लाख जिम्मेवारी सार्दै आएकोमा कारबाही गरी टुङ्गो लगाएको छैन ।

समान प्रकृतिका व्यहोराको संक्षिप्त भ्रूलक

१. नीति, कार्यक्रम र सेवाप्रवाहमा दोहोरपन,
२. कानूनको पालना र आन्तरिक नियन्त्रण फितलो रहेको,
३. कार्यविवरण स्वीकृत नगरेको,
४. तालिम, भ्रमण र प्रोत्साहन खर्च उपलब्धिमूलक नभएको,
५. ढिलो अख्तियारी र वर्षान्तमा खर्च,
६. दरबन्दी पूर्ति नभएको,
७. कार्यक्रमको प्रगति न्यून रहेको,
८. रकमान्तर थपघट गरेको,
९. प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको,
१०. निर्माण कार्यको लागत अनुमान बढाएको,
११. कानूनको प्रावधान विपरीत मूल्य समायोजन भुक्तानी,
१२. असम्बन्धित खर्च लागत अनुमानमा समावेश गरेको,
१३. पूर्वानुमान गर्न सकिने कार्यमा भेरिएसन गरेको,
१४. बाह्य जनशक्ति प्रयोग गरी काम गराएको,
१५. प्रतिस्पर्धा सीमित तथा सोभै खरिद गराएको,
१६. ठेक्का व्यवस्थापन समयमा हुने नगरेको,
१७. समय वृद्धि गरेबाट लागत बढ्ने गरेको,
१८. कन्टिन्जेन्सी खर्चको अभिलेख नराखेको र सीमा नघाई खर्च,
१९. खरिद विधि मितव्ययी र पारदर्शी नभएको,
२०. कोषको रकम उद्देश्यमूलक उपयोग नभएको,
२१. प्रशासनिक खर्च सीमा नघाई गरेको,
२२. अनुदानको प्रभावकारी अनुगमन नभएको,
२३. भुक्तानीमा कर कट्टी नगरेको,
२४. असीमित दायित्व सिर्जना गरेको,
२५. संगठित संस्थाको नोक्सानी बढेको,
२६. आयोजना हिसाब पेश नगरेको,
२७. लेखापरीक्षणको अन्तिम प्रतिवेदनउपउर कारबाही नगरेको,
२८. लेखापरीक्षकको नियुक्तिको परामर्श समयमै माग नगरेको ।

लेखापरीक्षणबाट देखिएका समान व्यहोरा

लेखापरीक्षण गर्दा अधिकांश निकायमा औल्याइएका समान प्रकृतिका व्यहोरा देहायका दफामा प्रस्तुत गरिएको छ:

- नीति, कार्यक्रम तथा सेवा प्रवाहमा दोहोरोपन:
 - ७. **कार्यक्षेत्रमा दोहोरोपन** – नेपाल सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०६९ वमोजिम विभिन्न कार्यहरूमा दोहोरोपन देखिएको छ।
 - ७.१ गोरेटो/घोडेटो वाटो, भोलुङ्गे पुल, स्थानीय पुल र कृषि सडक निर्माण मर्मत संभारको विषयसंग सम्बन्धित कार्य संपादन गर्ने गरी भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय र शहरी विकास मन्त्रालयलाई कार्यक्षेत्र तोकेको छ। कामको लागि आवश्यक पर्ने विशेषज्ञता, जनशक्तिको उपलब्धता एवं काममा प्रभावकारिता ल्याउन प्राविधिक जनशक्ति र वित्तीय स्रोतको अधिकतम उपयोग हुने गरी विद्यमान कार्यक्षेत्रमा पुनरावलोकन गरिएमा प्रभावकारिता बढ्न जाने देखिन्छ।
 - ७.२ युवा तथा खेलकुद सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यका साथ युवासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने कृयाकलाप सञ्चालन गर्न युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय स्थापना भएको छ भने युवाको लागि लक्षित युवा स्वरोजगारसमेतका कार्यक्रम अन्य मन्त्रालयबाट कार्यान्वयन हुनेगरेकोले मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र र कार्यक्रम बीच सामञ्जस्य देखिएन।
 - ७.३ औद्योगिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तालीम, महिला कल्याण तथा सीप विकास कृयाकलाप, युवा जनशक्तिको प्रशिक्षण र तालीम, व्यावसायिक तालीमको सञ्चालन समन्वय तथा प्रवर्द्धन, महिला अपांग तथा मजदुरको सीप र तालिमसँग सम्बन्धित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरी नियमावलीले क्रमशः उद्योग, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण, युवा तथा खेलकुद, श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयको कार्य क्षेत्रमा उल्लेख भएका कार्यक्रम एउटै मन्त्रालयअन्तर्गतका निकायबाट सञ्चालन गर्न व्यवस्था मिलाई खर्चमा नियन्त्रण र कार्यक्रममा दक्षता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिएको छ।
 - ८. **जिम्मेवारी दोहोरोपन**– नेपाल सरकार कार्य विभाजन नियमावली, २०६९ अनुसार विषयवस्तु र प्रकृति अनुरूप हुने गरी सम्बन्धित मन्त्रालयलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्नेमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषदको कार्यालय मातहतका गरिवी निवारण कोषलाई गरिवी निवारण सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनको जिम्मेवारी दिएको छ भने सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालयलाई गरिवी निवारणसंग आवद्ध संघ संस्थाको अनुगमन रेखदेख र नियमनको मात्र जिम्मेवारी दिएको छ। त्यसैगरी गरिवी निवारणको लागि स्थानीय निकाय मार्फत गरिवसंग विश्वेश्वर तथा अर्थ मन्त्रालय मातहत युवा स्वरोजगार कोषका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ।
 - ९. **कार्यक्रममा दोहोरोपन** – कार्यक्रममा दोहोरोपन देहाय वमोजिम देखिएको छ:
 - ९.१ संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयअन्तर्गत खाद्य संकट सम्बोधनका लागि विश्व बैङ्कको सहयोगमा छुट्टै आयोजना सञ्चालनमा रहेको छ। यसैगरी कृषि विकास मन्त्रालयको जिम्मेवारीमा समेत खाद्य सुरक्षाको लागि बजेट विनियोजन भई खर्च भएको छ।
 - ९.२ रणनीतिक सडकबाहेकका शहरी सडक निर्माण र व्यवस्थापन शहरी विकास मन्त्रालयबाट, स्थानीय तहका सडक र पुल संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट, रणनीतिक सडक तथा पुल निर्माण, मर्मत संभार तथा संरक्षणको कार्य भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयबाट सम्पादन गर्ने गरी कार्यक्रम स्वीकृत भएको देखिन्छ। रणनीतिक सडक तथा पुल, शहरी सडक र स्थानीय सडक पुलको परिभाषा र कार्यान्वयनमा स्पष्टता छैन।
 - ९.३ सिँचाइ विकाससम्बन्धी संभाव्यता अध्ययन, सामुदायिक सिँचाइ आयोजनाको कार्यक्रम सिँचाइ मन्त्रालय तथा संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयमार्फत सञ्चालन गर्ने गरेको छ। एसियाली विकास बैङ्कको सहयोगमा समुदाय व्यवस्थित सिँचित कृषि क्षेत्र आयोजना ३५ जिल्लामा सञ्चालित छ भने खानेपानी तथा सरसफाईका कार्यक्रमहरू शहरी विकास मन्त्रालय मातहत निकायबाट सञ्चालन हुने गरी कार्य विभाजन भएकोमा संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय मातहतका स्थानीय निकायहरूबाट समेत सञ्चालन भएका छन्।

९.४ चुरेक्षेत्रको माटो, पानी, वनजंगल र जैविक विविधताको संरक्षण, वातावरण संरक्षण र दिगो विकासबीच सन्तुलन कायम गर्ने उद्देश्यले २०६७/६८ देखि वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयअन्तर्गत रहने गरी राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राखी तराई मधेशका २६ जिल्लामा सञ्चालन हुँदै आएको छ । उपर्युक्त उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि आवश्यक पर्ने नीति निर्धारण र संरक्षणका कार्यक्रम चुरे संरक्षण कार्यक्रमबाट एकीकृत रूपमा गरिनु उपयुक्त हुन्छ । अहिले वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय र अन्तर्गत कार्यालयहरू, सिँचाई मन्त्रालयअन्तर्गतका जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण कार्यालयहरूबाट भइरहेका कार्यक्रमहरू तथा जिल्ला विकास समितिहरूबाट हुने स्रोत व्यवस्थापनको काममा पनि तराई मधेश चुरे संरक्षण समितिसँग समन्वय हुनु आवश्यक देखिएको छ ।

एउटै प्रकृतिका कार्यक्रम तथा सेवा दुई वा सोभन्दा बढी निकायमा रहँदा स्रोतसाधनको कुशल व्यवस्थापन हुन नसक्नुका साथै सेवाग्राहीलाई प्रभावकारी सेवा प्रवाह हुन नसक्ने अवस्था रहन्छ । दोहोरोपनाबाट पर्न गएको अनावश्यक व्ययभार कम गर्न कार्यक्षेत्रमा स्पष्टता, कार्यक्रम सञ्चालनमा पारदर्शिता, एकद्वार सेवावाग्यतका उपाय अवलम्बन गरी प्रशासनिक व्ययभार नियन्त्रण गर्नु आवश्यक छ ।

● **कानून कार्यान्वयन र आन्तरिक नियन्त्रण**

१०. **कानूनको पालना** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ११(७) बमोजिम लेखा राख्ने, लेखा दाखिला गर्ने र लेखापरीक्षण गराउने सम्बन्धमा निरीक्षण गरी आन्तरिक नियन्त्रण र रेखदेख गर्ने जिम्मेवारी तालुक निकायलाई तोकेकोमा नियन्त्रण र अनुगमन प्रभावकारी रूपमा भएको देखिँदैन । त्यस्तै सम्बन्धित कानूनबमोजिम तलबी प्रतिवेदन पारित नगरी तलब भुक्तानी गरेको, सार्वजनिक खरिद ऐनअनुसार खरिद योजना तयार नगरेको, आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ बमोजिम जिन्सी निरीक्षण नगरेको, पुराना जिन्सी सामान समयमै लिलाम बिक्री नगरेको, सवारीसाधनको लगबुक नराखेको, राजस्व आम्दानीको गोश्वारा भौचर खडा नगरेको तथा तालुक कार्यालयले सुशासन नियमावली, २०६५ अनुसार निरीक्षण नगरेको अवस्था पनि विद्यमान रहेको छ । कानूनको व्यवस्था पालना गर्ने गराउनेतर्फ सुधार गरिनुपर्दछ ।

११. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली**– आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९५ मा सबै तालुक मन्त्रालय/विभागका प्रमुखले आफू र अन्तर्गत निकायबाट सम्पादन गरिने कार्यहरू मितव्ययी, दक्ष र प्रभावकारी ढङ्गबाट सम्पादन गर्न आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय, महालेखापरीक्षकको कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरेका छन् भने अन्य निकायले तयार गरेका छैनन् । विगतका प्रतिवेदनमा पनि यस सम्बन्धमा औल्याइँदै आए तापनि सुधार भएको छैन ।

आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९६ अनुसार कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले सरकारी कार्यालयको सबै प्रकारको आर्थिक कारोबारको आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रभावकारी रूपमा हुन सकेको छैन । त्यस्तै जिल्ला विकास समितिले आफ्नो शाखामार्फत आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउने गरेको छ तापनि प्रभावकारी हुन सकेको छैन ।

● **जनशक्ति व्यवस्थापन**

१२. **व्यवस्थापन सर्वेक्षण र कार्य विवरण** – निजामती सेवा ऐन, २०४९ मा दरबन्दी सिजंता गर्दा कार्यक्रम, कार्यबोझ, कार्यप्रकृति तथा दरबन्दी थप गर्नुपर्ने कारण र सोको औचित्य र उपलब्ध मानवस्रोतसमेतको आधारमा संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी अर्थ मन्त्रालयको सहमतिसहित सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले सोअनुसार कार्यालयहरूको संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षण कार्यान्वयनको अभिलेख अद्यावधिक राखेको देखिएन । निजामती सेवा ऐनले हरेक पदको काम, कर्तव्य र जवाफदेही स्पष्ट हुने गरी कार्यविवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेकोमा कतिपय कार्यालयले पदहरूको कार्यविवरण स्वीकृत गरेको छैन । उदाहरणको लागि, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले स्वास्थ्यकर्मी कर्मचारीहरूको कार्यविवरण स्वीकृत गरी राखेको छैन ।

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजूको स्थिति

१३. दरबन्दी तथा पदपूर्ति – निजामती किताब खानाबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७१ आषाढ मसान्तको निजामती कर्मचारीको कुल दरबन्दी तथा पूर्तिको स्थिति देहायअनुसार छः

निजामती कर्मचारी	दरबन्दी				पूर्ति				कुल रिक्त पदको प्रतिशत
	अधिकृत	सहायक	श्रेणी विहिन	जम्मा	अधिकृत	सहायक	श्रेणीविहीन	जम्मा	
अप्राविधिक	६,५०७	२३,९०३	२३,२९४	५३,७०४	६,३५६	१६,२६५	१६,३४७	३८,९६८	२७.४३
प्राविधिक	११,७७६	४१,५६६	५,२३९	५८,५८१	१२,८८४	२४,३२६	३,७५६	४०,९६६	३०.०६
जम्मा	१८,२८३	६५,४६९	२८,५३३	११२,२८५	१९,२४०	४०,५९१	२०,१०३	७९,९३४	२८.८१

१३.१ उपर्युक्त तालिकाअनुसार कुल दरबन्दीको औसतमा ७१.१९ प्रतिशत पूर्ति भई २८.८१ प्रतिशत रिक्त रहेको देखिन्छ। अधिकृत स्तरमा बहुवा समायोजनको कारण स्वीकृत दरबन्दीभन्दा बढी पूर्ति भएको र सहायक स्तरतर्फ ६२ प्रतिशत एवं श्रेणीविहीनतर्फ ७० प्रतिशत मात्र पदपूर्ति भएको देखिन्छ। स्वास्थ्य सेवातर्फका प्राविधिक कर्मचारीको पद ५२ प्रतिशत रिक्त रहेको छ। कार्यालय सञ्चालनमा अग्रपंक्तिमा रहेर सेवाग्राहीको काम गर्ने सहायक स्तरका कर्मचारीहरु दरबन्दीभन्दा ३८ प्रतिशत न्यून पूर्ति भएको देखिन्छ। कतिपय कार्यालयको संगठन र व्यवस्थापन सर्भेक्षण नभएको, कर्मचारीको कार्य विवरण तयार नभएको र हाल स्वीकृत दरबन्दी पनि पूर्ति नभएकोले विद्यमान संगठन एवं जनशक्ति व्यवस्थापन चुस्त र छरितो हुन सकेको देखिएन।

१३.२ कुल दरबन्दीको करिब २९ प्रतिशत पद रिक्त रहेको अवस्थामा २०६९/७० को तलब खर्च रु.४८ अर्ब ७४ करोड ४६ लाखमा यो वर्ष २४.६८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.६० अर्ब ७७ करोड ९६ लाख पुगेको देखिन्छ। गत वर्षको तुलनामा गृह, रक्षा, अदालत, वन तर्फको तलब खर्च उल्लेखनीय रूपले बढेको छ। कर्मचारी तलब खर्च चालू खर्चको २० प्रतिशत रहेको देखिन्छ। दरबन्दीअनुसारको पदपूर्ति हुने हो र सेवा करारमा भएको खर्च जोड्ने हो भने तलब खर्च अझै बढ्ने हुन्छ। कर्मचारीको तलब भत्तामा प्रत्येक वर्ष हुने खर्चको वृद्धिलाई दृष्टिगत गरी समग्र संगठनको पुनरावलोकन गरी मितव्ययी र छरितो बनाउनु आवश्यक छ।

१३.३ निजामती सेवा ऐन, २०४९ मा स्थायी कर्मचारीले गर्नुपर्ने काम कुनै पनि व्यक्तिलाई ज्यालादारी वा करारमा राखी गराउन नपाइने व्यवस्था छ। सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम ९५ मा कार्यालय सुरक्षा, चिठ्ठीपत्र ओसार पसार, सरसफाई, टेलिफोन, विद्युत र धाराको सञ्चालन र रेखदेख, टाइपिङ्ग, ड्राइभिङ्ग जस्ता सेवा लिनपरेमा एक लाख रुपैयांसम्मको वार्ता गरी र सो भन्दा बढी रकमको हकमा प्रस्ताव माग गरी खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। केन्द्रीय स्तरका सवैधानिक अङ्गलगायत २० कार्यालयको विश्लेषण गर्दा दरबन्दीभित्र ४४८ र दरबन्दी बाहिरको १२८ सहित कुल ५७६ जना सेवा करार लिएकोमा कतिपयमा प्रतिपस्वार्थवेगर लिएको अवस्था देखियो।

सरकारी निकायहरुमा आवश्यकताको पहिचान गरी दरबन्दी पुनरावलोकन नगर्ने, कर्मचारीको जिम्मेवारी स्पष्ट नगर्ने, एक कार्यालयको जनशक्ति अन्यत्र काजमा राख्ने जस्ता विसंगति विद्यमान रहेकोले सरकारको केन्द्रीयस्तरबाट मौजुदा नियम कानुन पालना गर्नु/गराउनुपर्दछ। निजामती प्रशासनको दरबन्दीलाई उपयुक्त आकारमा राखी दरबन्दी विस्तारबाट पर्न जाने दीर्घकालीन भार कम गरिनुपर्दछ।

● **कर्मचारी तालिम, भ्रमण एवं प्रोत्साहन भत्ता**

१४. **तालिम एवं भ्रमण खर्च** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको विवरण अनुसार नेपाल सरकारको विगत ३ वर्षको तालिम, भ्रमण एवं प्रोत्साहन खर्च निम्नानुसार देखिन्छ :

(रु.हजारमा)

संकेत	विवरण	२०६८/६९	२०६९/७०	वृद्धि प्रतिशत	२०७०/७१	वृद्धि प्रतिशत
२२५११	कर्मचारी तालिम, (दै.भ.भ., गोष्ठी कार्यशाला सञ्चालन)	२०,२३,५३	२६,६१,८९	३१.५	५१,१९,५६	९२.३
२२६१०	अनुगमन, मुल्याङ्कन र भ्रमण खर्च	१,७४,३०,९१	१,७६,५६,६९	१.३	२,२९,५७,८८	३०.०
२१११९	प्रोत्साहन तथा अन्य भत्ता	३,७४,८६,९८	३,१७,०७,१९	(१५.४)	३,०५,०३,६८	(३.८)
	जम्मा	५,६९,४१,४२	५,२०,२५,७७	-	५,८५,८१,१२	-

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

सरकारको तालिम सम्बन्धी खर्चमा २०६८/६९ को तुलनामा २०६९/७० मा ३१.५ प्रतिशत र २०६९/७० को तुलनामा २०७०/७१ मा ९२.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन र भ्रमण खर्च २०७०/७१ मा ३० प्रतिशतले वृद्धि भएको अवस्था छ। तालिम र भ्रमण खर्चको बढ्दो प्रवृत्ति उपर नियन्त्रण गरी खर्चलाई उपलब्धिमूलक बनाउन आवश्यक देखिएको छ।

१५. प्रोत्साहन खर्च— प्रोत्साहन भत्ता लागू रहेका निकायहरूको विवरण निम्नानुसार छ :

क्र.सं.	निकाय । मन्त्रालयको नाम	संख्या	आधार	२०७०/७१ को खर्च (रु.हजारमा)	खर्चको उपलब्धि
१	राष्ट्रपति कार्यालय	१	कार्य सम्पादन सूचकाङ्क	४६,६७	अनुशासन, उत्प्रेरणा, कार्यसंस्कृति
२	उपराष्ट्रपति कार्यालय	१	कार्य सम्पादन सूचकाङ्क	२२,६२	उत्प्रेरित कर्मचारी, असल बानी व्यहोरा
३	व्यवस्थापिका संसद	१	ऐनअनुसार	२,७८,२५	उत्प्रेरणा अभिवृद्धि
४	सर्वोच्च र मातहत अदालत	९३	कार्य सम्पादन सूचकाङ्क	२९,५०,८९	छिटो न्याय, मुद्दा व्यवस्थापनमा सुधार
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	६	स्थिर, लचक भत्ता	६,४१,६९	कार्य सम्पादनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि
६	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	१	कार्य सम्पादन सूचकाङ्क	४,७५,२६	सीघ्र प्रतिवेदन, उत्प्रेरणा वृद्धि
७	महान्यायधिवक्ताको कार्यालय	९२	कार्य सम्पादन सूचकाङ्क	२,२८,७८	व्यवसायिकता, सुशासन एवं मनोबल
८	प्रधानमन्त्री तथा मं.प.कार्यालय र अन्तर्गत	३	कार्य सम्पादन सूचकाङ्क	३,९१,३५	उत्प्रेरणा, मनोबलमा वृद्धि, भ्रष्टाचार न्यूनीकरण, कार्य सम्पादन स्थिति सुधार
९	अर्थ मन्त्रालय र मातहत कार्यालय	१४७	कार्य सम्पादन सूचकाङ्क	५१,४३,४४	राजश्व वृद्धि, सदाचार पद्धति, तत्काल सूचना प्रवाह
१०	परराष्ट्र मन्त्रालय (राहदानी विभाग)	१	कार्य सम्पादन सूचकाङ्क	४१,५६	राहदानी व्यवस्था कार्य सुधार
११	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (निजामती कितावखाना)	१	कार्य सम्पादन सूचकाङ्क	९७,२७	अद्यावधिक अभिलेख, कर्मचारी सन्तुष्टि स्तर वृद्धि
	जम्मा :	३४७		१,०३,१७,७८	

प्रोत्साहन भत्तासमेत खर्चको वर्गीकरण संकेत नम्बर २१११९ अन्तर्गत कर्मचारीहरूलाई कार्यसम्पादनसँग आवद्ध भत्ता, अतिरिक्त समय भत्ता तथा शिशुस्याहार भत्ता, परराष्ट्र मन्त्रालयका कर्मचारीहरूको निमित्त वैदेशिक भत्ता आदिसमेत रु.३ अर्ब ५ करोड ३६ लाख यो वर्ष खर्च भएको छ। सो खर्चमध्ये रु.१ अर्ब ३ करोड १७ लाख ७८ हजार प्रोत्साहन भत्ताबापत खर्च भएको देखिएको छ।

१५.१ आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा केही कार्यालयबाट शुरु भएको प्रोत्साहन भत्ता हाल ३४७ निकायमा लागू भएको छ। प्रोत्साहन रकम शुरुमा २०० प्रतिशत सम्म रहेकोमा २०७१/०७२ देखि शुरु तलबको ५० प्रतिशत सम्म कार्य सम्पादन सूचकको आधारमा प्रदान गर्ने गरी स्वीकृत गरेको देखिन्छ।

१५.२ प्रोत्साहन भत्ता लगायतका भत्तामा ठूलो रकम खर्च भैरहेको छ। वितरण गर्ने आधारमा एकरूपता छैन। फरक फरक निकायमा फरक किसिमको आधार तय गरिएको छ। प्रोत्साहन भत्ता खर्चको उपलब्धि वस्तुगतभन्दा बढी विषयगत प्रकृतिका रहेकोले सूचकमा पुनरावलोकन तथा खर्चलाई वास्तविक कार्य सम्पादनसँग आवद्ध गरी नतिजामूलक बनाउन आवश्यक देखिएको छ।

● बजेट तथा कार्यक्रम सञ्चालन

१६. अख्तियारी एवं वर्षान्तमा खर्च – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २३(२) अनुसार आर्थिक वर्ष शुरु भएको १५ दिनभित्र तथा ३२(२) अनुसार वार्षिक कार्यक्रम र खर्च गर्ने अख्तियारी प्राप्त भएको १५ दिनभित्र सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष २२ निकायअन्तर्गत कार्यालय एवं आयोजनालाई २०७१ आषाढ महिनामा मात्र रु. ५ अर्ब ४९ करोड ३८ लाखको अख्तियारी दिएको छ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको एकल कोष खाता अनुसार यो वर्षको कुल पूजिगत खर्च रु.६६ अर्ब ६९ करोड २० लाखमध्ये असार महिनामा रु. २४ अर्ब ९८ करोड ३९ लाख (३७.४६ प्रतिशत) खर्च गरेका छन्। अर्थ मन्त्रालयले आर्थिक वर्षको अन्त्यमा ठूलो रकम थप निकासा दिने र सो मध्येबाट कार्यालयहरूले पेशकी दिने, फ्रिज नहुने खातामा ट्रान्सफर गर्ने एवं धरौटी खातामा राख्ने प्रवृत्ति यथावत् रहेको छ।

१७. **कार्यक्रमको भौतिक प्रगति**— प्राप्त विवरण अनुसार यो वर्ष १९ मन्त्रालय/निकायअन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रमहरूको वार्षिक प्रगतिलाई दृष्टिगत गर्दा १ हजार १०३ कार्यक्रममा शून्य प्रगति, २६४ कार्यक्रममा शून्यदेखि २५ प्रतिशत, ६२७ कार्यक्रममा २६ देखि ५० प्रतिशत र ३३७ कार्यक्रममा ५१ देखि ७५ प्रतिशतसम्म प्रगति हासिल भएको स्थिति छ । आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २६ बमोजिम भौतिक र वित्तीय पक्षको समीक्षा सहित प्रगति कम हुनुका कारणहरू पहिचान गरी तालुक मन्त्रालय/विभागबाट कारबाही भएको देखिएन ।
१८. **रकमान्तर**— आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ८(१) र आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४० बमोजिम विनियोजन ऐनमा तोकिएको सीमा भित्ररही एक बजेट शीर्षक/उपशीर्षकबाट अर्को बजेट शीर्षक/उपशीर्षकमा अर्थ मन्त्रालयले मात्र रकमान्तर गर्नसक्ने व्यवस्था छ । यसैगरी नियम ४०(३) मा एक उपशीर्षकभित्रको एक खर्च शीर्षकबाट अर्को खर्च शीर्षकमा मन्त्रालयको भए सम्बन्धित सचिवले र विभाग वा अन्तर्गत कार्यालयको भए सम्बन्धित विभागीय प्रमुखले रकमान्तर गर्न सक्ने र यसरी रकमान्तर गर्दा जुन खर्च शीर्षकमा थप रकमान्तर गरिने हो सो खर्च शीर्षकमा विनियोजित रकमको २५ प्रतिशतभन्दा बढी रकमान्तर गर्न नपाइने व्यवस्था छ । रकमान्तर सम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १८.१ यो वर्ष ४०८ उपशीर्षकबाट रु. ६१ अर्ब ४३ करोड १४ लाख घटाई ५८५ उपशीर्षकमा थप गरेकोले औसतमा कुल व्यय अनुमानको ११.८७ प्रतिशत थपघट गरेको छ । रकमान्तरबाट थपघट गरेको मध्ये ३९ निकाय/मन्त्रालयको लागि पूँजीगत बजेट खर्चमा रु. ५२ अर्ब ७८ करोड १० लाख विनियोजन भएकोमध्ये रु.१९ अर्ब ६० करोड १ लाख (२३.०३ प्रतिशत) रकमान्तर थप गरेकोछ ।
- १८.२ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार ३९ निकाय/मन्त्रालयमा चालू खर्चतर्फ रकमान्तरबाट रु. ३२ अर्ब १३ करोड २५ लाख (शुरु बजेटको ३५.५ गुणासम्म) र पूँजीगत तर्फ रु. १९ अर्ब ६० करोड १ लाख (शुरु बजेटको ६७ गुणासम्म) थप गरेको छ ।
- १८.३ सात उपशीर्षकमा विनियोजन भएको रु.१ अर्ब ३५ करोड रकमान्तरबाट घटाई बजेट शून्य गरेको छ । कानूनमा भएको रकमान्तर सम्बन्धी व्यवस्थाको पालना गर्नुपर्दछ ।
१९. **प्राविधिक सहायता** — अर्थमन्त्रीले आय-व्ययको बजेट वक्तव्यसाथ व्यवस्थापिका-संसदमा पेश गरेको प्राविधिक तथा अन्य सहायतासम्बन्धी विवरण (व्यय अनुमानको तालिकामा नपरेको) मा २७ मन्त्रालय अन्तर्गत १४३ संभौता अन्तर्गत रु. ४८ अर्ब १९ करोड ४७ लाख प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा उक्त रकमको खर्च हुने क्षेत्र खुलेको छैन । लेखाउत्तरदायी अधिकृतले आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १४(२) अनुसार प्राविधिक सहायतासम्बन्धी विवरण केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्नेमा नगरेकोले सरकारको समग्र आय-व्ययको चित्रण हुन सकेको छैन । सार्वजनिक लेखा समितिबाट प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिएको भए तापनि प्राविधिक सहायताको आर्थिक विवरण एवं सेस्ता पेश गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन । विस्तृत विवरण अनुसूची ११ मा छ ।
- **खरिद तथा निर्माण लागत**
२०. **लागत अनुमान** — सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(४) मा जिल्ला दररेट निर्धारण समितिले तोकेको दररेटको आधारमा निर्माण कार्यको लागत अनुमान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कतिपय कार्यालयले नियमावलीको उक्त प्रावधान विपरीत बढी दर राखी लागत अनुमान तयार गर्ने गरेको छ । जिल्ला दररेटभन्दा बढी हुने गरी हुवानी दर र निर्माण सामग्रीको दर राखेको, माटो कटिङ्ग, फिलिडमा म्यानुअल रेट प्रयोग गरेको कारणले लागत अनुमान बढ्न गई आयोजनाको खर्चमा समेत वृद्धि भएको छ । उदाहरणको लागि सडक विभागअन्तर्गतका छुइकाईका चालीस ठेकामा रु.११ करोड ५० लाख र शहरी विकास मन्त्रालयअन्तर्गत आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालयका दुई ठेकामा रु.५ करोड ९ लाख लागत बढ्न गएको छ । नियमावलीको उक्त व्यवस्था पालना गरी लागत अनुमान तयार गरिनुपर्दछ ।

२०.१ नियमावलीको नियम ९१(घ) मा काम सम्पन्न गर्न लाग्न सक्ने अधिकतम रकम र समय विचार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । निर्माण कार्य तथा मालसामान खरिदको लागत अनुमान तयार गर्दा उपलब्ध दरहरूमध्ये अधिकतम दर लिई यथार्थभन्दा सारभूत रूपले बढी रकमको लागत अनुमान तयार हुने गरेकोले बोलपत्रको सारभूत अङ्कमा प्रत्यक्ष असर पर्ने अवस्था रहेको छ । उदाहरणको लागि मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको सब-प्रोजेक्ट-२ अन्तर्गत काठमाडौं उपत्यकामा खानेपानी वितरण प्रणाली सम्बन्धी २ प्याकेजको लागि आवश्यक डि.आई. पाइपको लागत अनुमान तयार गर्दा उपलब्ध दरहरूमध्ये अधिकतम दर लिई लागत अनुमान तयार गर्नाले यथार्थभन्दा रु.७ करोड ३७ लाख बढीको लागत अनुमान तयार भई लागत अनुमानकै हाराहारीमा ठेक्का सम्झौता भएको छ । अतः अधिकतम दरको सट्टा औशत दर लिने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

२०.२ बीमा, गुणस्तर परीक्षण लगायतका कार्यलाई प्रोभिजनल कार्य (बोलपत्रदाताद्वारा कबोल गर्नु नपर्ने) अन्तर्गत राखी त्यस्ता कार्यलाई नन-कम्पिटिभ आइटम अर्थात् लागत अनुमान दरमै भुक्तानी हुनेगरी सम्झौता गर्न सकिनेमा त्यस्ता कार्यलाई पनि कम्पिटिभ आइटमअन्तर्गत नै समावेश गरी ठेक्कापट्टा बन्दोबस्त गरिनाले त्यस्ता कार्यमा निर्माण व्यवसायीले अस्वाभाविक रकम कबुल गर्ने र सोही अनुसार भुक्तानी हुने गरेको छ । मेलम्ची खानेपानी आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय अन्तर्गत २ प्याकेजको बीमा प्रिमियमको लागि रु.३४ लाखको बिल संलग्न गरी रु.३ करोड ८३ लाख भुक्तानी गरेकोले यथार्थ बीमा खर्चभन्दा रु.३ करोड ४९ लाख बढी भुक्तानी भएको छ ।

त्यस्तै सोही निर्देशनालयअन्तर्गत अर्को एक ठेक्का कार्यमा बीमाको लागि रु.३९ लाख ९० हजार लागत निर्धारण भएकोमा निर्माण व्यवसायीले रु.१ करोड २१ लाख बिड गरेको आधारमा उक्त रकम भुक्तानी भएको छ । यसरी लागत अनुमानको तुलनामा रु.८१ लाख १० हजार बढी व्ययभार पर्न गएको छ । तसर्थ बीमा तिरेको यथार्थ रकममात्र भुक्तानी गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

२१. **मूल्य समायोजन** – सार्वजनिक खरिद ऐन २०६३ को दफा ५५(१) मा १५ महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा मूल्य समायोजन गर्न सकिने तर दफा ५५(२) मा खरिद सम्झौता प्राप्त गर्ने व्यक्तिको ढिलाईको कारण काम सम्पन्न नभएमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ । मूल्य समायोजन लागू नहुने अवस्थामा संझौतामा व्यवस्था गरी मूल्य समायोजन दिएको, जनरल आइटमको मूल्य समायोजन दिएको र लमसम संझौतामा समेत मूल्य समायोजन दिएकोले निर्माण खर्च बढ्न गएको छ । सडक विभागअन्तर्गत फरक मूल्यसूची प्रयोग गरेको, सम्झौता विपरीत सूत्र प्रयोग गरेको, आर्थिक दायित्व नबहुने गरी म्याद थप भएकोमा समेत मूल्य समायोजन दिएको, निर्माण व्यवसायीको कारण निर्माण कार्यमा ढिलाई भएको, जनरल आइटमको मूल्य समायोजन दिएको तथा सम्झौता अनुसार पेशकी कट्टा नगरी भुक्तानी गरेकोसमेत विभागअन्तर्गतका ३५ इकाईले रु.७० करोड ६३ लाख ४० हजार नियम विपरीत मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको देखिन्छ । रानीजमरा कुलेरिया सिंचाइ आयोजनाले कर्णाली नदीमा बाढीले कफर ड्याम बगाएको, निर्माणस्थलमा रुख कटान हुन नसकेको जस्ता कारणले म्याद थप गरी रु.७ करोड ५१ लाख मूल्य समायोजनको रकम भुक्तानी गरेको छ ।

संझौतामा मूल्य समायोजनको व्यवस्था नगरी, सूत्र र मूल्य सूची फरक पारी शहरी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत २ इकाईले रु.४ करोड २७ लाख ७ हजार र व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजनाले परामर्शदातालाई रु.२७ लाख ६९ हजार र निर्माण व्यवसायीले विलम्ब गरेको र संझौतामा आधार मूल्य पेश नगरेको अवस्थामा मालपोत कार्यालय कलङ्कीले रु.६९ लाख ९३ हजार मूल्य समायोजनबापत भुक्तानी गरेका छन् । कानुनमा भएको व्यवस्थाको अधिनमा रही मूल्य समायोजन गरिनुपर्दछ ।

२२. **असम्बन्धित खर्च**—आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ अनुसार निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा निर्माण कार्यसँग सम्बन्धित आइटमहरूमात्र समावेश गर्नुपर्नेमा सवारी साधन खरिद, सवारी भाडा, ल्यापटप, कम्प्युटर, क्यामरा खरिद आदिको खर्चसमेत समावेश गरेको कारण लागत वृद्धि भएको छ । उदाहरणको लागि सडक विभाग अन्तर्गत २२ इकाईले रु.७ करोड ४२ लाख ३० हजार उपर्युक्त कार्यमा खर्च गरेका छन् । त्यस्तै सिंचाइ विभागअन्तर्गत ३ इकाईले रु.५ करोड २५ लाख ७२ हजार सवारी भाडाबापत भुक्तानी गर्नेगरी खरिद संझौता गरेको, व्यावसायिक कृषि तथा व्यवस्थापन आयोजनाले परामर्शदातामार्फत भाडामा सवारी

साधन लिई रु.६८ लाख भुक्तानी गरेको र शहरी विकास मन्त्रालयअन्तर्गतका ८ इकाईले रु.२ करोड ४८ लाख ५७ हजार र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयअन्तर्गतका १० इकाईले रु.७९ लाख ४९ हजार सवारीसाधन खरिदमा खर्च गरेका छन् । निर्माण कार्यको लागतमा यस्ता खर्च समावेश गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

२३. **भेरिएसन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४ मा पूर्वानुमान गर्न नसकिने कामको लागि प्राविधिक पुष्ट्याईसहित अधिकार प्राप्त अधिकारीको पूर्वस्वीकृति लिई भेरिएसन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । तर पूर्वानुमान गर्न सकिने कार्यमा समेत भेरिएसन गर्ने गरेको पाइयो । जसबाट कार्य परिमाणमा उल्लेखनीय वृद्धि भई नयाँ दरमा सम्भौता गर्नु परेकोले लागत वृद्धि हुन गएको देखिएको छ । उदाहरणको लागि मध्यपहाडी पश्चिम लोकमार्ग सडक आयोजना, दाङ्गले बाग्लुङ खण्डको ४ ठेक्काको पहिरो हटाउन ६ लाख घनमिटर माटो फाल्ने काम लागत अनुमानमा समावेश गरेकोमा पहिरो हटाउन नपरेको भनी ५ लाख ४० हजार घनमिटरको रु.१ करोड ५८ लाख अन्य आइटममा थप गरेको छ । सोही ठेक्कामा सिमेन्ट जोडाईमा ढुङ्गाको गाह्रो लगाउने कार्यमा ४२ देखि ५७ प्रतिशतसम्म थप गरी रु.४ करोड ४४ लाख खर्च लेखेको छ ।

त्यसैगरी, काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनाबाट माइतीघर तीनकुने सडक खण्डको एक ठेक्काको शुरु लागत अनुमान रु.२३ करोड ८८ लाख रहेकोमा भेरिएसनबाट रु.२५ करोड ३३ लाख (६.०७ प्रतिशत) वृद्धि भएको छ । शुरु सम्भौता रकम रु.२३ करोड ७९ लाख रहेकोमा भेरिएसनपछि रु.२७ करोड ३० लाख कायम भई १४.७६ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । शुरु लागत अनुमानको तुलनामा ०.३८ प्रतिशत घटीमा ठेक्का स्वीकृत भएको, भेरिएसनपछि सम्भौता रकम संशोधित लागत अनुमानको तुलनामा ७.७९ प्रतिशत बढी हुन गएको छ । यसैगरी अधिकार सम्पन्न बागमती सभ्यता एकीकृत विकास समितिले कार्यस्थल परिवर्तन गरी रु.१ करोड ३५ लाख ७८ हजार भेरिएसन गरेको छ । यसरी पूर्वानुमान गर्न सकिने कार्यमा समेत भेरिएसनबाट कार्य परिमाण थपगर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

२४. **बाह्य जनशक्ति** – कार्यालयको मौजुदा जनशक्तिबाट गर्न सकिने कार्यमा समेत बाह्य जनशक्तिबाट परामर्श तथा अन्य सेवा लिने गरेको कारण लागत वृद्धि हुने गरेको छ । उदाहरणको लागि सडक विभाग र मातहत ७ इकाईले परामर्श सेवामा रु.१८ करोड १ लाख ४१ हजार, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले रु. १ करोड ६८ लाख ८१ हजार खर्च गरेका छन् । संगठनभित्रको जनशक्तिबाट हुनसक्ने सर्भे डिजाइन लगायतका कार्य बाह्य परामर्शदाताबाट गराउने कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

लागत अनुमान वस्तुपरक नबनाउने, ड्रइङ्ग डिजाइनमा पर्याप्त ध्यान नदिने, निर्माण कार्यसँग असम्बन्धित खर्च ठेक्का सम्भौताभित्र समावेश गर्ने, विभागीय जनशक्तिबाट गराउन सकिने काममा समेत परामर्शदाता राखी खर्च गर्ने, प्रतिस्पर्धात्मक एवं पारदर्शी तवरले खरिद नगर्ने, ठेक्काको काम म्यादभित्र सम्पन्न नगर्ने, पूर्वानुमान गर्न सकिने अवस्थामा पनि भेरिएसनबाट कार्य थप गर्ने आदि कारणहरूले आयोजना समयमा सम्पन्न हुन नसकी लागत बढ्न गएको छ ।

२५. **सीमित प्रतिस्पर्धा** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ (२) मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्राटुक्रा पारी खरिद कार्य गर्न नहुने व्यवस्था छ । ऐनको व्यवस्थाविपरीत १५ मन्त्रालयअन्तर्गत संरचना निर्माण र मालसामान खरिद कार्यलाई १ हजार १२४ टुकामा लागत अनुमान तयार गरी रु.१ अर्ब १ करोड ६९ लाखको कार्य गराएको पाइयो । बोलपत्रवेगर लागत अनुमान टुक्राई सोभै खरिद गर्ने कार्यउपर कारबाही हुने नगरेकोले यस्तो खरिद प्रक्रियामा नियन्त्रण हुन सकेको छैन ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८५ मा निर्माण कार्यमा रु.५ लाख र मालसामानको हकमा रु.३ लाखसम्म सोभै खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष नियमावलीको व्यवस्थाविपरीत १२ निकायअन्तर्गतका १७ कार्यालयले प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी रु. १० करोड ६५ लाखको मालसामान, निर्माण कार्य, अन्य सेवा तथा मेसिनरी सामान सोभै खरिद गरेका छन् । खरिद कार्यमा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी खरिद गरिनु मितव्ययिता तथा कानुनी दृष्टिकोणबाट समेत उपयुक्त देखिएन ।

२६. **ठेक्का व्यवस्थापन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(९) मा निर्धारित समयभित्र कार्यसम्पन्न गर्न लागत अनुमान तयार गर्ने र ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष ८ मन्त्रालयअन्तर्गत रु.३३ अर्ब ६४ करोड ३० लाखको ठेक्का बन्दोबस्त गरेकोमध्ये रु.३० अर्ब ७० करोड ८४ लाखको ठेक्कापट्टा दोस्रो र तेस्रो चौमासिकमा बन्दोबस्त गरेको पाइयो। तेस्रो चौमासिकमा गरिएको ठेक्का बन्दोबस्तमध्ये रु.५ अर्ब ७१ करोड ३३ लाखको ठेक्का आषाढ महिनामा गरेको छ। डिभिजन सडक कार्यालय दाङले रु. ३० करोड ३० लाखको कामको लागत अनुमान टुक्र्याई ४० ठेक्का बन्दोबस्त गरेको उचित देखिएन।
२७. **समय वृद्धि** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५६ अनुसार काबु बाहिरको परिस्थिति, सार्वजनिक निकायले उपलब्ध गराउनुपर्ने कुरा उपलब्ध गराउन नसकेमा वा अन्य मनासिब कारणबाट खरिद सम्भौताको अवधि नबढाई नहुने भएमा अधिकार प्राप्त अधिकारीले बढाउने व्यवस्था छ। सार्वजनिक निकायबाट बन्दोबस्त गरिएका ठेक्काहरु समयमा सम्पन्न नभई १६ निकायअन्तर्गत ३ हजार २५ ठेक्कामध्ये १ हजार ६८९ (५५.८३ प्रतिशत) मा म्याद थप भएकोमा ६९५ ठेक्कामा शुरु अवधिको ५० प्रतिशतसम्म, ४८७ ठेक्कामा शुरु अवधिको ५१ देखि शतप्रतिशतसम्म र ५०७ ठेक्कामा शुरु अवधिको शतप्रतिशतभन्दा बढी म्याद थप भएको पाइयो। ठेक्काको समय वृद्धि हुने परिपाटीले आयोजना/कार्यक्रमको लागत वृद्धिसमेत हुने गरेको छ।
२८. **कन्टिन्जेन्सी खर्च**– सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(७) मा निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा वर्क चार्ज (स्टाफ खर्च) २.५ प्रतिशत र सानातिना अन्य खर्चको लागि २.५ प्रतिशतसम्म कन्टिन्जेन्सी खर्चको लागि लागत अनुमानमा समावेश गर्न सकिने र प्रत्येक निर्माण कार्यको कन्टिन्जेन्सी खर्चको वर्क चार्ज र अन्य खर्चको छुट्टै अभिलेख राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। भौतिकपूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय मातहतले यो वर्ष रु. ७७ करोड २६ लाख र शहरी विकास मन्त्रालयअन्तर्गतका कार्यालयले रु. ६ करोड ७७ लाख कन्टिन्जेन्सी खर्च लेखेको पाइयो। आयोजनाहरुले आयोजना शुरु भएदेखि हालसम्मको कन्टिन्जेन्सी खर्च देखिने गरी अभिलेख नराखेकोले खर्च गरेको रकम तोकिएको सीमाभित्रै छ, छैन विश्लेषण गर्ने आधार भएन। खानेपानी तथा ढल निकास विभागले डिभिजन तथा सब-डिभिजन कार्यालयको कार्यक्रममा छुट्याएको कन्टिन्जेन्सी रकमबाट रु.३ करोड ७३ लाखको ३ गाडी र मोटरसाइडकरहरु खरिद गरी तोकिएको कार्यक्रमसंग असम्बन्धित कार्यालयहरुलाई उक्त गाडी तथा मोटरसाइडकल वितरण गरेको छ। यसैगरी २४ जिल्ला विकास समितिले स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन कार्यविधि, २०६९ ले तोकेको सीमा नघाई रु.१ करोड ५६ लाख कन्टिन्जेन्सी खर्च गरेका छन्।
- कानूनको परिधिभित्र रहेर आर्थिक कारोबार सञ्चालन गर्ने ऐन, नियममा समयसापेक्ष संशोधन गर्ने, औल्याइएका बेरूजउपर समयमै कारवाही चलाउने, कानूनको उलङ्घन भए गरेमा दृढतापूर्वक कारवाही गर्ने, खरिद व्यवस्थापन प्रतिस्पर्धी र प्रभावकारी बनाउने, तालुक निकायबाट अनुगमनलाई सुदृढ तुल्याउने लगायतका कार्यमा सुधार गरिएमा लागत खर्च न्यून हुन जाने देखिन्छ।
२९. **कार्यालय सामान खरिद विधि** – यस वर्ष कार्यालय सामानमा रु.२ अरब ७४ करोड खर्च भएको मध्ये २६ केन्द्रीय निकायबाट खरिद गरेका २० आइटमको खरिद व्यवस्थापन सम्बन्धमा देहायवमोजिम देखिएको छ:
- २९.१ कार्यालय सञ्चालनका सामान खरिद गर्दा २६ मध्ये ९ निकायले बोलपत्र वा सिलबन्दी दरभाउपत्रको प्रतिस्पर्धात्मक विधि प्रयोग गरेका छन्। प्रतिस्पर्धात्मक विधि र सोभै खरिद गरी दुवै तरीका अपनाउनेमा १२ र ५ निकायले सोभै खरिद गरेको पाइयो। मातहत कार्यालयको खरिद अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी रहेका केन्द्रीय निकायको खरिद विधि प्रतिस्पर्धी र मितव्ययी हुनुपर्दछ।
- २९.२ बोलपत्र, सिलबन्दी दरभाउपत्र तथा सोभै खरिद तरिकाअनुसार २६ केन्द्रीय निकायले खरिद गरेका सामानको अधिकतम र न्यूनतम दर निम्नानुसार देखिन्छ:

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरजूको स्थिति

सामान/दर रु.	सोभै खरिद		सिलबन्दी दरभाउपत्र		बोलत्र	
	अधिकतम	न्यूनतम	अधिकतम	न्यूनतम	अधिकतम	न्यूनतम
७५ ग्राम प्रिन्टिङ पेपर	४८०	३४०	४००	३२५	४९०	४९०
८० ग्राम प्रिन्टिङ पेपर	४९५	३३०	४९०	२३८	५५०	२५४
इन्डेक्स फाइल प्लास्टिक	३००	८	९९०	५	२५०	८७
क्यानन २९०० टोनर	८,५००	९,९५०	६,२००	२,५००	९,०००	९,३०५
एचपी ९९०० टोनर	९,५००	२,५००	२,५००	२,५००	९३,९००	५,३०९
एचपी २०५० टोनर	९९,०००	७,५००	२,५००	२,५००	३,०९७	३,०९७
पेन ड्राइभ (४ जिबी)	९,०५०	७२५	९,६७६	७००	९,२००	९००
पेन ड्राइभ (८ जिबी)	३,०००	६५०	२,५६६	७००	९,८५०	५४०
पाइलट पेन	९५०	६८	९५	३०	९००	५४
जेल पेन	५३	९७	९८	९८	५०	९०
टेबुल पेन्सिल सार्पनर	५२५	६०	९६७	९६७	५५०	३००
हाइलाइटर	९००	५०	२५	८	९५०	९६
प्लास्टिक दुई रिड फाइल	९९०	७९	२२५	५	२७०	२
रजिष्टर ९ नं.	२९५	९४०	३८	९	९,८००	३०
रजिष्टर २ नं.	२०९	५०	६३	३०	२००	४७
रजिष्टर ३ नं.	३९६	९००	९९०	९७	९२५	३९
रजिष्टर ४ नं.	४२४	९०	६०	९७	२३५	९९४
स्टाप्लर मेशिन ९० नं. सानो	२२५	५०	६०	९	९५०	८
हर्षिक	२००	५०	८०	३३	९५०	५
फिनेल भोल ९ लिटर	९९५	४०	५०	९०	३९०	९*

*८२ पैसालाई रु.९ गरिएको छ ।

२९.३ बोलपत्र वा दरभाउपत्रको प्रतिस्पर्धात्मक दर निकाय अनुसार फरक फरक देखिएको छ । उदाहरणका लागि, रजिष्टर ९ नं. र स्टाप्लरको मूल्य प्रतिथान रु.९ तथा हर्षिक प्रति लिटर ८२ पैसा प्रतिस्पर्धात्मक मूल्य कायम गरेको छ । सोभै खरिद गर्दाको अधिकतम मूल्यभन्दा त्यही रजिष्टर र प्लाष्टिक फाइलको बोलपत्रको प्रतिस्पर्धी मूल्य तुलनात्मक रूपमा बढी छ । बढी प्रयोगमा आउने सामानको बजार मूल्य अधिकतम रहेको छ ।

उपर्युक्तबमोजिम हरेक कार्यालयमा आवश्यक पर्ने सामान खरिदमा केन्द्रीय निकायहरूमा नै प्रतिस्पर्धात्मक विधिदेखि उचित काम गर्न नसकेको कारण अप्रतिस्पर्धी एवं अपारदर्शी तरिकाले प्रश्रय पाउँदै जान थालेको देखाउँछ । हरेक कार्यालयको खरिद मूल्यलाई स्वीकार्य स्तरमा राखी बजारलाई जागरुक बनाइराख्न, अन्य सामानमा अधिक मूल्य राखी कुनै सामानको मूल्य अधिक कम राख्ने व्यवसायीलाई पनि पेसागत आचरणमा राखि राख्न तथा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ ले परिकल्पना गरेको पारदर्शी तरिकाले उचित मूल्यमा प्रतिस्पर्धात्मक विधिबाट सामान र सेवा खरिद गर्नुपर्दछ ।

● अनुदान तथा कोष सञ्चालन

३०. कोष सञ्चालन – यो वर्ष सरकारी कार्यालयतर्फ ९६ मन्त्रालयअन्तर्गत सञ्चालनमा रहेको ४६ कोषको लेखापरीक्षण गरिएको छ । कार्यसञ्चालन कोष ऐन, २०४३ र निकाय गठन सम्बन्धित विशेष ऐनको अधीनमा रही विभिन्न कोषहरू सञ्चालनमा रहेको पाइन्छ । लेखापरीक्षणमा उपलब्ध भएसम्मको आधारमा ती कोषहरूमा गतवर्षको जिम्मेवारी रु.४२ अर्ब ८५ करोड ५६ लाख भएकोमा यो वर्ष रु.९ खर्ब ७४ अर्ब ५६ करोड ८५ लाखसमेत रु.२ खर्ब ९७ अर्ब ४२ करोड ४९ लाख आम्दानी गरी रु.९ खर्ब ६६ अर्ब ९५ करोड ६६ लाख खर्च भई रु.५९ अर्ब २६ करोड ७५ लाख मौज्जात रहेको देखिएको छ । यस्ता कोषहरूमा कल्याणकारी कोष, पत्रकार कल्याण कोष, वातावरण संरक्षण कोष, वनपैदावार आपूर्ति समिति, शान्ति कोष, प्रधानमन्त्री सहायता कोष, प्रधानमन्त्री राहत कोषलगायत छन् । सरकारले कार्यसञ्चालन कोष ऐन, २०४३ अन्तर्गत कोष सञ्चालन गर्न नपाउने निर्णय गरे तापनि कतिपय त्यस्ता कोषहरू हाल पनि सञ्चालनमा नै

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

रहेका छन् । कोष सञ्चालनको स्वीकृतिउपर नियन्त्रण हुनुपर्दछ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १९ मा छ ।

३०.१ निकायगत विशेष ऐन अन्तर्गत स्थापित कोषमध्ये नेपाली सेना कल्याणकारी कोष तर्फ यो वर्षसम्मको आय रु. ३६ अर्ब ३९ करोड ३२ लाखमध्ये रु.६ अर्ब ९१ करोड १ लाख खर्च भई रु. २९ अर्ब ४८ करोड ६१ लाख बाँकी रहेको छ ।

कार्य सञ्चालन कोषमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार २०७१ आषाढ मसान्तमा रु. ९ अर्ब ५३ करोड ७५ लाख मौज्जात देखाएकोमा लेखापरीक्षणमा रु. ११ करोड ५३ लाखको मात्र विवरण पेश भएको छ ।

३०.२ दूरसञ्चार ऐन, २०५३ अनुसार स्थापित दूरसञ्चार प्राधिकरण कोषमा जम्मा भएको रकम प्राधिकरणले कार्यक्रम स्वीकृत गरी खर्च गर्न सक्ने एवं कोष सञ्चालनार्थ आवश्यक रकम न्यून भए नेपाल सरकारसँग माग गर्ने र बढी भएमा सरकारलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणमा ग्रामीण विकास कोषको रु.७ अर्ब ९७ करोड ४८ लाखसमेत रु.२४ अर्ब ३४ करोड ४८ लाख मौज्जात रहेको छ । निश्चित उद्देश्यका लागि स्थापना भएको कोषबाहेकको रकम प्राधिकरणमा राख्नु उपयुक्त होइन ।

निश्चित उद्देश्य राखी कोष खडा गरी रकम जम्मा गर्ने तर कार्यविधि तयार गरी कार्यान्वयन नगर्नाले संकलित रकम उपयोग विहिन हुन पुगेको छ । सरकारले कार्य सञ्चालन कोष बन्द गर्ने निर्णय गरेको भएतापनि कार्यान्वयन भएको छैन ।

● **विविध**

३१. **प्रशासनिक खर्च** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ मा जिल्ला विकास समितिले आन्तरिक आयको निश्चित प्रतिशतसम्म प्रशासनिक खर्च गर्न पाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष ५९ जिल्ला विकास समितिले आन्तरिक आयको अनुपातमा प्रशासनिक खर्च गर्न पाउने सीमा नघाई रु.२१ करोड ९९ लाख बढी खर्च गरेका छन् । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६८।१२।१ मा बढी खर्च गर्नेलाई विभागीय कारबाही गर्ने निर्णय भएकोमा निर्णय कार्यान्वयन नहुनाको साथै सीमा नघाई खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा समेत सुधार भएको छैन ।

३२. **स्थानीय निकाय अनुदान** – नेपाल सरकारद्वारा स्थानीय निकायलाई विगत ३ वर्षमा उपलब्ध गराएको अनुदान रकम निम्नानुसार रहेको छ:

(रु. लाखमा)				
विवरण	२०६८।६९	२०६९।७०	२०७०।७१	वृद्धि प्रतिशत
जिल्ला विकास समिति (७५)	३,३१,५९	३,०१,८५	४,४०,८७	४६.०५
नगरपालिका (५८)	१,२६,१७	१,१२,७१	१,४३,९४	२७.७०
गाउँ विकास समिति (३,९१५)	८,४०,२७	५,७९,६६	८,१३,१०	४०.२७
जम्मा	१२,९८,०३	९,९४,२२	१३,९७,९१	

उल्लिखित अनुदानको अतिरिक्त स्थानीय स्वायत्त शासन तथा सामुदायिक विकासलगायत १७ बजेट उपशीर्षकका कार्यक्रमबाट रु.११ अर्ब २६ करोड ४३ लाख थपसमेत कुल रु.२५ अर्ब २४ करोड ३५ लाख अनुदान गएको देखिन्छ । स्थानीय निकायलाई दिएको अनुदानमध्ये नगरपालिका र गाउँ विकास समितिले प्राप्त गरेको अनुदानको लेखापरीक्षण प्रचलित कानुनबमोजिम यस कार्यालयबाट हुने व्यवस्था छैन । बाह्य लेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने गरेकोमा तालुक मन्त्रालयबाट सोको अनुगमन एवं मूल्याङ्कन प्रभावकारी रूपमा गर्नुपर्दछ ।

३३. **भुक्तानीमा कर कट्टी** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ अनुसार करयोग्य रकम भुक्तानी गर्दा भुक्तानी गर्दाकै अवस्थामा अग्रिम कर कट्टा गरी भुक्तानी गर्नुपर्नेमा ३२ निकायअन्तर्गतका ७६६ कार्यालयले रु. १९ करोड ३२ लाख अग्रिम कर कट्टा नगरी रकम भुक्तानी गरेका छन् । यसैगरी संगठित संस्था, समिति र

अन्य संस्था ८६ ले रु.२ करोड ६३ लाख कट्टा नगरेको समेत रु.२१ करोड ९५ लाख छुट कर रकम ब्याजसहित असुल हुनुपर्दछ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १२ मा छ ।

३४. **असीमित दायित्व** – निवृत्तिभरण प्रदान गर्न योगदानमूलक निवृत्तिभरण कोषको व्यवस्था हुन नसकेको कारण प्रत्येक वर्ष सरकारलाई निवृत्तिभरण खर्चको भार वृद्धि हुँदै गएको छ । निवृत्तिभरणमा २०६९।७० मा रु.१८ अर्ब ३० करोड ९ लाख खर्च भएकोमा २०७०।७१ मा ३३.२१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.२४ अर्ब ३८ करोड खर्च भएको छ । यस्तो खर्च कुल राजस्वको ६.८४ प्रतिशत र कुल चालु खर्चको ८.०३ प्रतिशत रहेको छ । निवृत्त हुने कर्मचारी प्रत्येक वर्ष बढ्दै जाने र सोही अनुपातमा सरकारको दायित्वसमेत अत्याधिक वृद्धि हुँदै जाने अवस्था देखिएकोले यस्तो दायित्व वहन गर्न योगदानमूलक निवृत्तिभरण कोषको व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

३५. **संगठित संस्थाको सञ्चालन नतिजा** – लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएका संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थामध्ये व्यावसायिक लेखा राखी वासलात तयार गर्ने ८७ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको हिसाब यस प्रतिवेदनमा समावेश गरेकोमा ६० संस्था, समिति र अन्य संस्थाको कुल सञ्चालन मुनाफा रु.३१ अर्ब ८४ करोड ७८ लाख, २५ संस्थाको कुल सञ्चालन नोक्सानी रु.६ अर्ब ६५ करोड ३० लाख रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ६ मा उल्लेख छ ।

यस्तै व्यावसायिक लेखा नराखी आय-व्यय हिसाब मात्रै तयार गर्ने संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थाको ८७ को सञ्चालन बचत रु. २ अर्ब ८३ करोड ७ लाख र ३१ संस्थाको सञ्चालन नोक्सानी रु. ५९ करोड ७७ लाख रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ७ मा उल्लेख छ ।

३६. **आयोजना हिसाब** – नेपाल सरकार र दातृ राष्ट्र/निकायबीच भएको सम्झौताअनुसार यो वर्ष ६७ आयोजनाको आयोजना हिसाबको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिनुपर्नेमा ३६ आयोजनाको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ । आयोजना हिसाब सम्बन्धमा रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको मध्ये विश्व बैङ्क, अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्थातर्फ ११, एसियाली विकास बैङ्कतर्फ १९ र अन्य दातृराष्ट्र/निकायतर्फ ६ रहेको छ । ३१ आयोजनाहरूले आयोजना हिसाब प्रमाणीकरणका लागि पेश गरेका छैनन् ।

३७. **लेखापरीक्षणको अन्तिम प्रतिवेदन** – यो वर्ष संगठित संस्था ३८ को ४१ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्रेषित भइसकेको अवस्थामा सम्बन्धित संस्थाको सञ्चालक समितिबाट लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपर कारवाही गरी जवाफ र प्रमाणित विवरण उपलब्ध गराउनुपर्नेमा ११ आर्थिक वर्षको मात्र जवाफ तथा वित्तीय विवरण प्रमाणित गरी उपलब्ध गराएको छ । बाँकी ३० आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा जवाफ तथा प्रमाणित वित्तीय विवरण पेश नभएकोले लेखापरीक्षणको अन्तिम प्रतिवेदन जारी गर्न सकिएको छैन ।

३८. **लेखापरीक्षक नियुक्तिको परामर्श**– लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ को दफा ७(२) अनुसार नेपाल सरकारको अधिकांश स्वामित्व भएका संगठित संस्थाले लेखापरीक्षक नियुक्ती गर्न परामर्श माग गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्दा परामर्श माग गर्नुपर्ने संगठित संस्थाको संख्या यकिन छैन । यो वर्ष १६ संस्थाले २२ आर्थिक वर्षको मात्र लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न परामर्श माग गरेका छन् । लेखापरीक्षण परामर्श माग गर्दै आएका संस्थाले समेत समयमा परामर्श माग गर्ने गरेका छैनन् । परामर्श माग गरी लेखापरीक्षण अद्यावधिक नगराउने संस्था उपर तालुक मन्त्रालयले चासो देखाएको पनि छैन ।

संविधानसभा व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय

व्यवस्थापिका-संसद सचिवालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.६४ करोड १० लाख २२ हजार, राजस्वतर्फ रु.१८ लाख ९ हजार र धरौटीतर्फ रु.७६ लाख ३३ हजारसमेत रु.६५ करोड ४ लाख ६४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोवारको लेखापरीक्षणवाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **भुक्तानीमा कर कट्टी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८ बमोजिम कर्मचारीको पारिश्रमिकमा तलब, भत्ता, दशै खर्चलगायतका सबै सुविधा आयमा समावेश गरी दफा ८७ बमोजिम भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । व्यवस्थापिका-संसद सचिवालयका कर्मचारीको पारिश्रमिक, भत्तालगायतको भुक्तानीमा कट्टा गर्नुपर्ने भन्दा रु.३९ लाख ८३ हजार कर घटी कट्टी गरेको देखियो । घटी भएको कर रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२. **प्रोत्साहन भत्ता** - व्यवस्थापिका-संसद सचिवालयसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ७ र ४० को अधिकार प्रयोग गरी सचिवालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापिका समितिले संविधानसभाको पहिलो बैठक बसेको मितिदेखि व्यवस्थापिका-संसद सचिवालयको स्थायी, करारका कर्मचारी र सुरक्षाकर्मीलाई शुरु तलबको ८० प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ता दिने निर्णय गरी यो वर्ष रु.२ करोड ७८ लाख २५ हजार खर्च लेखेको देखियो । सोमध्ये करार सेवामा कार्यरत कर्मचारीलाई करार सम्भौतामा प्रोत्साहन भत्ता दिने उल्लेख नभए तापनि रु.१४ लाख ३० हजार प्रोत्साहन भत्ता भुक्तानी दिएको छ ।

प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्वाट विभिन्न निकायलाई कार्य सूचाङ्कका आधारमा खर्च लेख्न स्वीकृति दिने गरेको छ । सचिवालयले प्रोत्साहन भत्ता खर्च लेख्न सूचकाङ्क नतोकेको, एवं सम्भौता विपरीत भत्ता खर्च लेखेवाट एकरूपता कायम भएको पाइएन । सचिवालयले कार्यविधि बनाई सूचकाङ्क तोकेको जवाफ दिएको छ ।
३. **खाजा/खाना खर्च** - अर्थ मन्त्रालयवाट जारी भएको कार्य सञ्चालन निर्देशिका, २०७० मा प्रोत्साहन भत्ता प्रणाली लागू भएका निकायहरूमा खाजा/खाना खर्चबापतको रकम उपलब्ध नगराउने उल्लेख छ । सचिवालयले कर्मचारीलाई कार्यालय समय अधिपछि काममा लगाएकोमा विहान र बेलुका प्रतिछाक रु.२५० र बिदाको दिनमा रु.७५० का दरले रु.२ करोड ९७ लाख ६४ हजार खाजा/खानाबापत खर्च लेखेको छ । प्रोत्साहन भत्तासमेत उपलब्ध गराएको अवस्थामा एउटै समयमा यसप्रकारको सुविधा प्रदान गर्न मिल्ने देखिएन ।
- **बेरुजू स्थिति** - सचिवालयको यो वर्ष रु.१ करोड २४ लाख ५८ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.४६ लाख ७८ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.७७ लाख ८० हजार बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

सर्वोच्च अदालत

सर्वोच्च अदालत र मातहतका समेत १०३ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.२ अर्ब ९५ करोड ७३ लाख ६२ हजार, राजस्वतर्फ रु.४७ करोड ६८ लाख ९३ हजार, धरौटीतर्फ रु.२ अर्ब ३३ करोड १८ लाख २७ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.२४ लाख २ हजारसमेत रु.५ अर्ब ७६ करोड ८४ लाख ८४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा गृह मन्त्रालयको रु.२२ लाख ४२ हजारसमेत समावेश छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **भुक्तानीमा कर कट्टी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८ बमोजिम कर्मचारीको पारिश्रमिकमा तलब, भत्ता, दशैँ खर्च लगायतका सबै सुविधा आयमा समावेश गरी दफा ८७ बमोजिम भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। सर्वोच्च अदालत र मातहतका ११ अदालतले कर्मचारीको पारिश्रमिक भत्तालगायतको भुक्तानीमा कट्टा गर्नुपर्ने कर रु.५९ लाख ९९ हजार घटी कट्टी गरेको देखियो। घटी भएको कर रकम असुल गर्नुपर्दछ।
२. **प्रोत्साहन भत्ता** - संविधानसभा सदस्य निर्वाचन (आर्थिक) निर्देशिका, २०७० को दफा ८(१) मा निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीले निर्वाचन भत्ताबापत खाईपाई आएको मासिक तलबको १२१ प्रतिशतले हुन आउने रकम पाउने उल्लेख छ। त्यसैगरी मन्त्रपरिषद्को निर्णयअनुसार सर्वोच्च अदालत र मातहतका अदालतमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई शुरु तलबको पचास प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ता दिने व्यवस्था छ। सर्वोच्च अदालत र मातहतका पुनरावेदन र जिल्ला अदालतसमेत ९३ अदालतका कर्मचारीहरू संविधानसभा सदस्य निर्वाचन, २०७० का लागि निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयमा काजमा खटिएकोमा ९ अदालतले भुक्तानी गरेको प्रोत्साहन भत्ता लेखापरीक्षणबाट बेरुजू औल्याएपछि रु.९ लाख ५२ हजार सञ्चितकोष दाखिला गरेको, ७ अदालतले असुल गर्ने जवाफ दिएको र ५६ अदालतले भुक्तानी गरेको प्रोत्साहन भत्ता रु.१ करोड ४३ लाख ६० हजार असुल गर्न बाँकी देखिएको छ।

मन्त्रपरिषद्को २०७०।९।४ को निर्णयअनुसार संविधानसभा अदालतमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई २०७१ आषाढ मसान्तसम्मको लागि शुरु तलबमानको साठी प्रतिशतले हुने रकम भत्ताबापत उपलब्ध गराउने उल्लेख छ। सर्वोच्च अदालतका १५ कर्मचारीलाई उक्त अदालतमा काजमा खटाएकोमा सो अवधिको सर्वोच्च अदालतबाट समेत रु.१० लाख ७९ हजार प्रोत्साहन भत्ता भुक्तानी दिएको देखियो। यसरी एकै अवधिको दुई निकायबाट प्रोत्साहन भत्ता भुक्तानी दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ।

३. **भवन निर्माण** - काठमाडौँ जिल्ला अदालतको भवन निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.२८ करोड ९१ लाख ९८ हजारको २०६५।३।१८ मा ठेक्का सम्झौता भएकोमा ६ पटक भेरिएसन आदेश जारी गरी सम्झौता रकम रु.३२ करोड १९ लाख ६२ हजार कायम गरी सम्झौता अवधि २०७०।२।३० सम्म थप गरेको देखियो। यो वर्ष अन्तरिम बिलबापत भुक्तानी दिएको समेत कुल रु.३३ करोड ९० लाख ४० हजार भुक्तानी गरी सम्झौता रकमभन्दा रु.१ करोड ७० लाख ७८ हजार बढी भुक्तानी भएकोमा भेरिएसन आदेश जारी गरेको छैन। सम्झौता अवधि समाप्त भई म्याद थप नभएकोमा सम्झौता रकमको १० प्रतिशतका दरले लाग्ने रु.२ करोड ५५ लाख ९३ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ।

उक्त निर्माणाधीन भवनमा फिटिङ्सहित आन्तरिक सजावटको कार्य गर्न अर्को निर्माणव्यवसायीसँग मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.४ करोड ६३ लाख ३५ हजार मा २०६९।७।२४ मा सम्झौता भएको थियो। सो कार्यको तीन पटक भेरिएसन आदेश गरी सम्झौता रकम रु.४ करोड ९९ लाख ११ हजार कायम गरी सम्झौता अवधि २०७०।७।२० सम्म थप गरेको देखियो। सम्झौता अवधि समाप्त भई म्याद थप समेत नभएकोमा यो वर्ष अन्तिम बिल भुक्तानी गर्दा सम्झौता बमोजिमको रु.४१ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन।

उपर्युक्तबमोजिम निर्माण कार्यको भेरिएसन आदेश जारी नगरेको, कार्य स्वीकार प्रतिवेदन स्वीकृत नभएको, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्तिसमेत असुल नगरेको अवस्थामा भुक्तानी दिनु मनासिब देखिएन ।

४. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - पुनरावेदन अदालत, मोरङको हाताभिन्न कार्यालय भवनसमेत ६ प्रकारका भवन निर्माणको लागि एक निर्माणव्यवसायीसँग रु.८ करोड १७ लाखमा २०६३।१।२९ मा ठेक्का सम्झौता भएको थियो । उक्त ठेक्कामा दुई पटक भेरिएसन आदेश गरी सम्झौता रकम रु.९ करोड ९४ लाख २० हजार कायम गरेको र सम्झौता अवधि २०६५।१।३० सम्म थप गरेको पाइयो । तोकिएको अवधिमा कार्य सम्पन्न हुन नसकी प्रथम पटक २०६६।१।३० सम्म म्याद थप भएकोमा पुनः २०७०।१।०१ सम्म थप गरेको देखियो । सम्झौताको दफा १० मा थप भएको अवधिभित्र जुनसुकै कारणले दोस्रो पक्षले कार्य सम्पन्न गर्न नसकी म्याद थप माग गरेमा ठेक्का रकमको प्रतिदिन ०.०५ प्रतिशतका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी म्याद थप गर्नसक्ने उल्लेख छ । यो वर्ष अन्तिम बिलबापत रु.३७ लाख र हाल सम्मको मूल्य समायोजन रु.२ करोड २९ लाख ४६ हजारसमेत कुल रु.१२ करोड ८१ लाख ८ हजार भुक्तानी गरेको छ । सम्झौतामा म्याद थप गरेको अवस्थामा समेत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने व्यवस्था भएकोमा रु.९९ लाख ४२ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
५. **धरौटी खाता** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६८(१) मा प्रत्येक कार्यालय प्रमुखले आफ्नो कार्यालयको धरौटी कारोबारको लेखा गोश्वरा धरौटी खातामा र व्यक्तिगत धरौटी खातामा समेत प्रविष्ट गरी लेखा अद्यावधिक गरी राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । सिराहा, सप्तरी, महोत्तरी, धनुषा, पर्सा, मोरङ र काठमाडौं जिल्ला अदालतले व्यक्तिगत धरौटी खाता राखेको देखिएन । व्यक्तिगत धरौटी खाताको अभावमा ती अदालतले यो वर्ष धरौटी फिर्ता खर्च लेखेको रु.२२ करोड १७ लाख ५९ हजार भिडान गर्ने आधार भएन । नियमानुसार व्यक्तिगत धरौटी खाता अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति**- अदालत र मातहतका समेत ८४ निकायमा यो वर्ष रु.३४ करोड १५ लाख ५३ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १५ निकायले रु.१६ करोड १६ लाख ८ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१७ करोड ९९ लाख ४५ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.७१ लाख ६८ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

निर्वाचन आयोग

आयोग र मातहतका समेत ३१६ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.१ अर्ब ३२ करोड ७७ लाख २० हजार, राजस्वतर्फ रु.१ करोड २१ लाख ३३ हजार, धरौटीतर्फ रु.४ करोड ३ लाख १५ हजार र अन्य कारोवारतर्फ रु.४ अर्ब ४३ करोड ५४ लाख ६९ हजारसमेत रु.५ अर्ब ८१ करोड ५६ लाख ३७ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको रु.१ अर्बसमेत समावेश छ।

सो कारोवारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **भुक्तानीमा कर कट्टी** - आयोग र मातहतका कर्मचारीलाई आयोगको निर्णयबाट निर्वाचन भत्ता, खाजा/खाना खर्च दिने व्यवस्था गरेको छ। आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८ बमोजिम उक्त सुविधा समेत सम्बन्धित कर्मचारीको पारिश्रमिकमा समावेश गरी दफा ८७ बमोजिम भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नुपर्नेमा आयोग र मातहत ३९ कार्यालयले कर्मचारीको पारिश्रमिक, भत्तालगायतको भुक्तानीमा कट्टा गर्नुपर्नेभन्दा रु.७१ लाख ४७ हजार कर घटी कट्टी गरेको देखियो। आयोगमा कार्यरत कर्मचारीको नपुग कर कट्टी गरी सकिएको र काजमा आएकाको भुक्तानीमा १५ प्रतिशत कर कट्टा गरिएकोमा नपुग कर समायोजन गरी कट्टा गर्न नसकिने भनी दिएको जवाफ ऐनसम्मत नदेखिएकाले घटी भएको कर रकम असुल गर्नुपर्दछ।
२. **धरौटी** - संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को दफा ६८ मा समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गतको निर्वाचनमा कुनै राजनैतिक दलले कम्तिमा एक सिट प्राप्त नगरेमा वा जम्मा सदर मतको दश प्रतिशतभन्दा कम मत रहेमा वा अन्य उम्मेदवारले राखेको धरौटी निर्वाचन परिणाम घोषणा भएको मितिले तीन महिनाभित्र फिर्ता नलिएमा सञ्चितकोष दाखिला हुने उल्लेख छ। निर्वाचन परिणाम घोषणा भएको उल्लिखित अवधि वित्तिसकेकोमा ११२ राजनैतिक दलले निर्वाचन आयोगमा राखेको रु.११ लाख २३ हजार र ३० निर्वाचन कार्यालयमा उम्मेदवारहरूले राखेको रु.५७ लाख ९० हजारसमेत रु.६९ लाख १३ हजार धरौटी २०७१ माघसम्म मौज्जात रहेको देखियो। उक्त रकम नियमानुसार सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ।
३. **वस्तुगत सहायता** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४९ मा बजेटमा समावेश नभएको तर विशेष परिस्थितिमा प्राप्त भएका वस्तुगत सहायताको अलग विवरण बनाई एक प्रति महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र एक प्रति महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। आयोगमा यो वर्ष रु.५५ करोड ५२ लाख १२ हजार, चिनिया युवान ८० लाख ७२ हजार र भारतीय रुपैयाँ रु.३ करोड ४३ लाख ६१ हजार मूल्य बराबरका ४८ थान सवारीसाधन, फर्निचर, मेसिनरी र निर्वाचन सामग्रीहरू विभिन्न मित्रराष्ट्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाबाट प्राप्त भएकोमा सोको आर्थिक विवरण तयार गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन।
४. **शान्ति कोष** - संविधानसभा सदस्य निर्वाचन, २०७० को लागि निर्वाचन आयोग र शान्ति कोष सचिवालयबीच २०७०।३।२६ र २०७०।६।१२ मा भएको सम्झौताअनुसार रु.५ अर्ब १८ करोड १५ लाख २५ हजार प्राप्त भएकोमा सम्झौता अवधि २०७१ भाद्र मसान्तसम्म रु.४ अर्ब २५ करोड ५५ लाख २० हजार खर्च भई रु.९२ करोड ६० लाख ५ हजार मौज्जात रहेको छ। सो सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
 - ४.१ सम्झौता अवधिसम्म खर्च नभई मौज्जात रहेको रु.९२ करोड ६० लाख ५ हजार शान्तिकोष सचिवालयमा फिर्ता पठाएको देखिएन। उक्त रकम फिर्ता गर्नुपर्दछ।
 - ४.२ संविधानसभा सदस्य निर्वाचन (आर्थिक) निर्देशिका, २०७० मा निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयको लागि विभिन्न खर्च शीर्षकमा खर्च गर्न पाउने सीमा तोकिएको, दफा ३१ मा तोकिएको रकमभन्दा बढी खर्च गर्नु परेमा सोको पर्याप्त कारण र पुष्ट्याई सहित स्वीकृतिको लागि आयोगमा पठाई निर्देशनबमोजिम गर्नुपर्ने उल्लेख छ। तोकिएको सीमानुसार कार्यालय सञ्चालन, मर्मत सम्भार, इन्धन र विविध खर्च शीर्षकमा रु.३ करोड १५ हजारमात्र खर्च गर्न सकिनेमा रु.३ करोड ६७ लाख खर्च गरेको छ। निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयहरूले पर्याप्त कारण र पुष्ट्याईबेगर थप बजेट माग गरेको आधारमा सबै कार्यालयहरूलाई

निर्देशिकामा तोकिएको सीमाभन्दा बढी निकास दिई खर्च गरेको देखियो । यसबाट निर्वाचन कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा खर्च नियन्त्रण हुन सकेको देखिएन ।

- ४.३ निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३ को दफा १३ मा आयोगले निर्वाचनको कुनै काममा संलग्न पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई बढी समय काममा लगाउनु परेमा आयोगले निर्धारण गरेबमोजिमको रकम खाजा/खाना खर्च र अतिरिक्त समय भत्तासमेत दिन सक्ने व्यवस्था छ । आयोगले तोकिएको मितिमा संविधानसभाको निर्वाचन सम्पन्न गराउन आयोग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा कार्यरत कर्मचारीहरू अहोरात्र अतिरिक्त समय खटिनुपर्ने भएकोले पदाधिकारी, स्थायी, करार एवं काजमा कार्यरत कर्मचारी र सुरक्षाकर्मीसमेतलाई खाइपाई आएको तलबको १२१ प्रतिशतले भत्ता प्रदान गर्ने २०७०।३।१७ मा निर्णय गरी निर्वाचन भत्ता रु.१२ करोड ५१ लाख ७६ हजार र बिहान बेलुकाको खानावापत रु.६ करोड ७८ लाख ८३ हजार, होटलको बिलबमोजिमको खाना खर्च रु.१२ लाख ५३ हजार खर्च लेखेको छ ।

यसैगरी अर्थ मन्त्रालयबाट जारी भएको कार्य सञ्चालन निर्देशिकामा नियमित कामको लागि एउटै निकाय र अन्तर्गतका पदाधिकारी र कर्मचारीमात्र बस्ने बैठक तथा निकायका सचिव वा विभागीय प्रमुखको अध्यक्षतामा गठन हुने निर्देशन समितिमा भत्ता दिन नमिल्ने उल्लेख छ । निर्वाचनसम्बन्धी कामको सिलसिलामा आयोगका पदाधिकारी सचिव तथा विभागिय प्रमुखको अध्यक्षतामा आयोगका कर्मचारी र निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयले सोही निकाय अन्तर्गतका पदाधिकारी रहेको बैठकमा रु.५९ लाख ८२ हजार बैठक भत्ता खर्च लेखेको देखियो । निर्वाचनसम्बन्धी कार्य एउटै अवधिमा सम्पादन गर्दा निर्वाचन भत्ता, खाजा/खाना खर्च र निर्देशिकाबमोजिम भुक्तानी दिन नमिल्ने बैठक भत्ता खर्च लेखेबाट निर्वाचन कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा बजेट खर्चमा मितव्ययिता अपनाएको पाइएन ।

- ४.४ सार्वजनिक निकायले खरिद कार्य गर्दा सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने व्यवस्था छ । निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३ को दफा १६ (१) मा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिए तापनि आयोगले निर्वाचनको कामका लागि आवश्यक पर्ने जिन्सी मालसमान खरिद गर्दा वा सेवा प्राप्त गर्दा बोलपत्र लिन सम्भव नभएमा सिलबन्दी दरभाउपत्र तथा सोभै खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था छ । संविधान सभा निर्वाचन २०७०।८।४ मा सम्पन्न गर्न २०७०।२।३० मा घोषणा भएको देखिन्छ । आयोगले बोलपत्र प्रक्रिया अपनाउन समय अभावको कारण दर्शाई रु.६० लाख ७९ हजारको कागज वार्ताद्वारा खरिद गरी र रु.११ करोड ५२ लाख ८६ हजार मतदाता शिक्षा सामग्री छपाई एवं रु.२ करोड ८९ लाख ८७ हजारको निर्वाचन सामग्री सूचीकृत फर्महरूबाट सिलबन्दी दरभाउपत्रको प्रक्रियाद्वारा खरिद गरेको छ । खरिद कार्यमा बोलपत्रको प्रक्रिया अवलम्बन नहुँदा खरिद कार्य प्रतिस्पर्धी र मितव्ययी देखिएन । आयोगले ऐनको उक्त दफाको प्रयोगलाई व्यवस्थित गर्न आगामी दिनमा कार्यविधि बनाई लागू गर्न कारवाही भइरहेको र यसमा पूर्ण सुधार हुने प्रतिक्रिया दिएको छ ।

- ४.५ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४० मा स्वीकृत बजेटको रकम एक बजेट उपशीर्षक, स्रोत तथा खर्च शीर्षकबाट अर्को बजेट शीर्षक, स्रोत वा खर्च शीर्षकमा रकमान्तर गर्ने अधिकार अर्थ मन्त्रालयको हुने उल्लेख छ । आयोगले शान्तिकोष सचिवालयमार्फत निर्वाचन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न वैदेशिक स्रोततर्फ बजेट नपुग भई नेपाल सरकारको स्रोतबाट रु.८८ करोड १५ लाख १६ हजार बजेट खर्च लेखेकोमा शोधभर्ना लिएको पाइएन । उक्त रकम शोधभर्ना लिनुपर्दछ ।

- ४.६ निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३ को दफा १३ मा आयोगको कुनै काममा संलग्न पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई आयोगले निर्धारण गरेबमोजिमको रकम, भत्ता, खाजा/खाना खर्च दिन सक्ने उल्लेख छ । आयोगले प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रको आन्तरिक लेखापरीक्षण गरेवापत कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयका सम्बन्धित कर्मचारीलाई रु.३ हजारका दरले एकमुष्ट भुक्तानी दिने निर्देशिकामा व्यवस्था गरी रु.७ लाख ३२ हजार भुक्तानी दिएको छ । आन्तरिक लेखापरीक्षण नियमित कार्य भएकोले निर्देशिकामा व्यवस्था गरी खर्च लेख्न मिल्ने नदेखिँदा उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

- ४.७ संविधानसभा सदस्य निर्वाचन (आर्थिक) निर्देशिका, २०७० को दफा २० मा निर्वाचन अधिकृतले कार्यालयमा हाजिर भएको दिनदेखि पहिलो सात दिनसम्म पूरै र आठौँ दिनदेखि पचास प्रतिशतका दरले दैनिक भत्ता पाउने र आफ्नो निर्वाचन क्षेत्रभित्र भ्रमण गर्नु परेमा भ्रमण भत्ता मात्र पाउने उल्लेख छ । उक्त व्यवस्था विपरीत १९७ क्षेत्रका निर्वाचन अधिकृतलाई कार्यालयमा हाजिर भएको सात दिनपछि पनि पूरै अवधिको खर्च लेखी पाउनेभन्दा रु.४४ लाख ५५ हजार बढी दैनिक भत्ता खर्च लेखेको देखियो । आफ्नो निर्वाचन क्षेत्रभित्र

भ्रमण गरेका ८२ निर्वाचन अधिकृतलाई निर्देशिकामा तोकिएबमोजिमको दैनिक भत्ता भुक्तानी नदिई भ्रमण गरेको अवधिको आधारमा दैनिक भत्ता भुक्तानी गरी पाउनेभन्दा रु.२५ लाख ५९ हजार बढी दैनिक भत्ता भुक्तानी भएको छ। बढी भुक्तानी दिएको दैनिक भत्ता असुल गर्नुपर्दछ।

- ४.८ संविधानसभा सदस्य निर्वाचन (आर्थिक) निर्देशिका, २०७० को दफा १९ मा प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रमा मतगणना कार्यको लागि प्रतिसिफ्ट ८ घण्टाको एक सिफ्टमा कम्तीमा ३ हजार ५०० मतपत्र गणना गर्ने गरी विभिन्न तहका दश जनशक्ति रहने र सोका लागि खाना खर्च रु.५ हजार ९५० र चियापानमा रु.१ हजार ५०० सम्म खर्च लेख्न सकिने उल्लेख छ। पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन र समानुपातिक निर्वाचनको मतगणना गर्दा २३४ निर्वाचन क्षेत्रले निर्देशिकामा तोकिएबमोजिम ५ हजार ४८४ सिफ्टको लागि रु.४ करोड ८ लाख ५६ हजार बजेट खर्च लेख्नुपर्नेमा रु.८ करोड ७० लाख ३४ हजार बजेट खर्च लेखेकोले रु.४ करोड ६१ लाख ७८ हजार व्ययभार बढेको छ। मतगणना खर्च लेख्दा स्वीकृत निर्देशिकाको पालना भएको देखिएन।

काठमाडौँ जिल्लाको मतपत्र मिलाउने, रुजु गर्ने कार्य गरेकोमा २०७०।८।३ सम्म १३ दिनमा २४ घण्टा खटिदा ३९ सीफ्ट मात्र हुने र त्यसैगरी मतगणना २०७०।८।४ देखि २०७०।८।१२ सम्म ९ दिनमा २५ सिफ्ट मात्र हुनेमा काठमाडौँ जिल्लाका १० निर्वाचन क्षेत्रका निर्वाचन अधिकृत र लेखा प्रमुखलाई क्रमशः १०० र १५० सिफ्टका दरले अतिरिक्त सिफ्टको रु.२९ लाख ८९ हजार बढी भुक्तानी दिएको पाइयो। त्यसैगरी सुनसरी जिल्लाका ५ निर्वाचन क्षेत्रको मतगणना २०७०।८।४ देखि २०७०।८।१२ सम्म ९ दिनमा २५ सिफ्टमात्र हुनेमा निर्वाचन अधिकृत र लेखा प्रमुखसमेत १४३ सिफ्टसम्म कार्य गरेको देखाई अतिरिक्त सिफ्टको रु.११ लाख ६२ हजार बढी भुक्तानी दिएको देखिन्छ। निर्वाचनको अवधिमा सबै दिन एउटै व्यक्ति २४ सै घण्टा खटिएको देखाई खर्च लेखेको बढी भुक्तानी रकम असुल गर्नुपर्दछ।

- ४.९ आर्थिक कार्यविधि निमायवाली, २०६४ को नियम ३५ मा खर्च गर्ने वा खर्चको निकास दिने अधिकार प्राप्त अधिकारीले रकम स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्दछ, र खर्च गर्न बाँकी छ भने खर्च गर्न र खर्च गर्न निकास दिनुपर्ने उल्लेख छ। सुनसरी जिल्लाको निर्वाचन क्षेत्र नं. १ र ६ ले सहायक कर्मचारी खर्च शीर्षकबाट कार्यालय सामान, खाजा/खाना खर्च र बैठक खर्चमा रु.११ लाख ८८ हजार खर्च लेखेको देखियो। यसप्रकार खर्च लेख्न मिल्ने देखिदैन।

- ४.१० संविधानसभा सदस्य निर्वाचन (आर्थिक) निर्देशिका, २०७० को दफा १९(४) मा मतपत्र रुजु गर्ने, मिलाउने लगायत कर्मचारी खटन पटन गर्ने कार्यमा अतिरिक्त समय खट्ने कर्मचारीले तोकिएबमोजिम खाना खर्च पाउने र त्यस्तो रकम मतगणनाको लागि छुट्टयाइएको कुल रकमको दश प्रतिशतभन्दा बढी नहुने उल्लेख छ। निर्वाचन अधिकृतको २२० कार्यालयलाई मतगणनाको लागि निकास दिएको रु.६ करोड ७५ लाख ९६ हजारको दश प्रतिशतले हुने रु.६७ लाख ६० हजारसम्म खर्च गर्न मिल्नेमा अतिरिक्त समय भत्ता, खाना खर्चसमेत रु.४ करोड ३ लाख ९६ हजार बजेट खर्च लेखेकोले निर्देशिकाले तोकेभन्दा रु.३ करोड ३६ लाख ३६ हजार बढी खर्च गरेको देखियो। निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयले बजेट खर्च गर्दा स्वीकृत निर्देशिकाको पालना गरेको देखिएन।

- ४.११ संविधानसभा सदस्य निर्वाचन (आर्थिक) निर्देशिका, २०७० मा मतगणनामा निर्वाचन अधिकृतले अनुगमन गरे वापत खाना खर्चको व्यवस्था नभएकोमा आयोगको २०७०।८।१२ को निर्णयअनुसार जिल्ला तोकिएको रु.६ हजार देखि ९ हजारसम्म एकमुष्ट भुक्तानी दिइ सकेपछि १५० क्षेत्रका निर्वाचन अधिकृतलाई उल्लिखित रकमको अतिरिक्त प्रतिसिफ्ट रु.७०० का दरले रु.२९ लाख ८८ हजार खाना खर्च भुक्तानी दिएको देखियो। यसरी एउटै कार्यको लागि दोहोरो भुक्तानी दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ।

- ४.१२ संविधानसभा सदस्य निर्वाचन (जनशक्ति व्यवस्थापन) निर्देशिका, २०७० को दफा ५ मा विशेष परिस्थितिमा परिचालन गर्ने गरी निर्वाचनमा खटाइएका जनशक्तिमध्ये कम्तीमा तिन प्रतिशत जनशक्ति जगेडामा राख्न सकिने उल्लेख छ। संविधानसभा सदस्य (आर्थिक) निर्देशिका, २०७० मा जगेडामा रहेका कर्मचारीलाई दैनिक तथा भ्रमण भत्ता दिने व्यवस्था छैन। निर्वाचन अधिकृतको कार्यालय ६३ ले जगेडामा रहेका कर्मचारीलाई समेत रु.१ करोड २० लाख ६२ हजार दैनिक तथा भ्रमण भत्ता भुक्तानी दिएको छ। यसरी निर्देशिका बमोजिम भुक्तानी दिन नमिल्ने रकम असुल गर्नुपर्दछ।

- ४.१३ मतदाता परिचयपत्र वितरण सम्बन्धी परिमार्जित मापदण्ड एवं मार्गदर्शन, २०७० मा परिचयपत्र वितरणमा संलग्न मतदान अधिकृतलगायत सहयोगी कर्मचारीलाई रु.१ हजार २०० देखि रु.८०० सम्म र सुरक्षाकर्मीलाई

रु.५०० का दरले एकमुष्ट खाजा खर्च दिने उल्लेख छ । जिल्ला निर्वाचन कार्यालय नवलपरासी, महोत्तरी, काठमाडौं, दैलेख, तेह्रथुम र नुवाकोटले मापदण्डमा तोकिएभन्दा रु.३५ लाख ४८ हजार बढी भुक्तानी दिएको छ । यस्तो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

५. **निर्वाचन सहयोग कार्यक्रम** - मतदाता नामावली दर्ता, मतदाता निर्वाचन शिक्षा र आयोगको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्न निर्वाचन आयोग र शान्तिकोष सचिवालयबीच २०६९।९।९ मा भएको सम्झौताअनुसार रु.४९ करोड १२ लाख ६० हजार प्राप्त भएको छ । यस सम्झौताको म्याद २०७१ बैशाखमा समाप्त भएको छ । कार्यक्रमको लागि गत वर्ष रु.२३ करोड ७३ लाख १७ हजार र यो वर्ष रु.८ करोड ८१ लाख २६ हजारसमेत रु.३२ करोड ५४ लाख ४३ हजार खर्च भई रु.१६ करोड ५८ लाख १७ हजार मौज्जात रहेकोमा गत वर्षको पेशकी फछ्यौट गर्दा फिर्ता भएको रु.२ करोड ८१ लाख १८ हजार र बैङ्क मौज्जात बढी रहेको रु.९ हजारसमेत कुल रु.१९ करोड ३९ लाख ४४ हजार शान्तिकोष सचिवालयमा फिर्ता पठाएको देखिएन ।

यस कार्यक्रमको कुल खर्च रु.३२ करोड ५४ लाख ४३ हजारमध्ये सम्झौता अवधि समाप्त भई सकदासमेत सात जिल्ला निर्वाचन कार्यालयहरुलाई गएको पेशकी रु.१९ लाख ३४ हजार र कर्मचारीहरुलाई गएको पेशकी रु.७ लाख २ हजारसमेत जम्मा रु.२६ लाख ३६ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । कानुनको प्रक्रिया पूरा गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।

- **बेरुजू स्थिति** - आयोग र मातहतका समेतको लेखापरीक्षणबाट ३१३ निकायमा यो वर्ष रु.२ अर्ब ७४ करोड ३६ लाख ६३ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ९ निकायले रु.१ अर्ब ३० करोड ५२ लाख ६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब ४३ करोड ८४ लाख ५७ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.८२ लाख ६९ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र मातहतका समेत १४ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.३ अर्ब ४२ करोड १७ लाख ७९ हजार, राजस्वतर्फ रु.६८ लाख ३४ हजार, धरौटीतर्फ रु.७४ लाख ७६ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु. ६८ लाख ७१ हजारसमेत रु.३ अर्ब ४४ करोड २९ लाख ६० हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको रु.१५ लाख ६ हजार, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको रु.८ लाख १९ हजार, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.४८ लाख १९ हजार, सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको रु.३७ लाख र गृह मन्त्रालयको रु.५३ लाख ६५ हजारसमेत समावेश छ।

कार्यालयमातहतका अन्य संस्था ९ को रु. १८ करोड ६० लाख ६ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन परीक्षण** - गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ गरिबी निवारण कोषको आर्थिक व्यवस्थापन, लेखा निर्देशिका, २०६६ को खण्ड ३(१७) मा सामुदायिक संस्थाबाट सञ्चालित कार्यक्रमहरूको हिसाब किताब लेखापरीक्षण गराई एक प्रति प्रतिवेदन कोषलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष पनि सम्झौता भएका सामुदायिक संस्थाहरूमध्ये लेखापरीक्षण गराउने र नगराउने संस्थाको अभिलेख, सामुदायिक संस्थालाई भुक्तानी दिएको रकममध्ये खर्च तथा मौज्जातको अवस्था, घुम्तीकोष परिचालनमा भएको खर्च, मौज्जात र बैङ्क खाताको विवरणसहितको अद्यावधिक अभिलेख नराखेको तथा पूर्वाधार निर्माणको लागि सामुदायिक संस्थालाई उपलब्ध गराएको रकमको परियोजनागत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति तयार गरेको देखिएन।
 - १.२ गरिबी निवारण कोष ऐन, २०६३ मा आयोजना तथा कार्यक्रमको लागि छुट्याएको रु. १ अर्बभन्दा माथि जतिसुकै भएपनि पाँच करोड वा चार प्रतिशतले जुन बढी हुन आउँछ सो रकमभन्दा बढी हुने गरी सञ्चालन खर्च गर्न नमिल्ने व्यवस्था गरेको छ। यो वर्ष पनि ऐनमा तोकेभन्दा रु.५ करोड १२ लाख ६१ हजार बढी सञ्चालन खर्च लेखेको छ।
 - १.३ नेपाल ट्रष्टको कार्यालयबाट प्राप्त सम्पत्ति विवरणअनुसार विभिन्न स्थानका २१ हजार ५१८ रोपनी जग्गा, पोखरा, भरतपुर, हेटौडा र काठमाडौंको गोकर्ण, दरबारमार्गलगायतका स्थानमा रहेका भवनहरू, शेयर एवं ट्रष्टको स्वामित्वमा रहेको अन्य सम्पत्ति समेतको मूल्याङ्कन गरी यथार्थ सम्पत्ति यकिन गरेको छैन।
 - १.४ नेपाल ट्रष्ट ऐन, २०६४ को दफा ५ र नियमावलीको नियम (३) मा ट्रष्टको रकम व्यापक र सर्वोत्तम लाभ हुनेगरी शैक्षिक, प्राज्ञिक तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी हितमा प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। गत वर्षको जिम्मेवारी रु.२० करोड ५६ लाख १८ हजार र यो वर्ष सम्पत्ति भाडा लगायत विभिन्न शीर्षकमा प्राप्त रु.५ करोड ८६ लाख ४० हजारसमेत रु.२६ करोड ४२ लाख ५८ हजार आय मध्ये रु.१ करोड १२ लाख १८ हजार खर्च कटाई रु.२५ करोड ३० लाख ४० हजार र स्टर्लिङ पौण्ड ४६ हजार ६०७ मौज्जात रहेको छ। ट्रष्टले कार्यविधि बनाई मौज्जात रकम ऐन र नियमावलीबमोजिम उपयोग गर्नुपर्दछ।

विगतका व्यहोराको पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

सूचना प्रविधि आयोजना

२. **प्रगति स्थिति** - नेपाल सरकार र एसियाली विकास बैङ्कबीच २०६१।२।१० मा सूचना प्रविधि आयोजना सञ्चालन गर्न बैङ्कले अमेरिकी डलर २५ मिलियन अनुदान र अमेरिकी डलर ६.२ मिलियन नेपाल सरकारले व्यहोर्ने गरी सम्झौता भएको छ। आयोजनाले ३८ जिल्लाका ग्रामीण समूदायमा सूचना प्रविधि सेवाको पहुँच सुदृढ गर्ने, सरकारको नेटवर्कभित्र सरकारी सूचना तथ्याङ्क केन्द्र स्थापना एवं इ-गभर्नेन्सको माध्यमबाट

सवारी दर्ता एवं अनुमति प्रदान गर्ने र जग्गा अभिलेखीकरण गर्ने जस्ता मुख्य कार्य रहेका छन् । उल्लिखित कार्यहरू सम्बद्ध ७ निकायबाट सञ्चालन गरी यो वर्ष सम्म रु. १ अरब २ करोड ६९ लाख १९ हजार (३४.३३ प्रतिशत) खर्च भएको देखिन्छ । आयोजना समन्वयकर्ताको कार्यालयले समग्रमा ७८.५७ प्रतिशत भौतिक प्रगति भएको उल्लेख गरेको छ । आयोजनाबाट प्राप्त खर्च र प्रगतिको स्थिति अनुसार आयोजनाले तोकिएको अवधिमा कार्य सम्पन्न गर्न सक्ने स्थिति देखिदैन ।

३. **भू-अभिलेख सूचना व्यवस्थापन** - राष्ट्रिय सूचना भण्डार केन्द्र र विभागमा सर्भर रहने गरी जग्गाधनीका सम्पूर्ण अभिलेखहरू एकीकृत तथा डिजिटाइजेशन गर्न शुरुमा उपत्यकाका ५, विराटनगर, काभ्रे, चितवन, नेपालगन्ज मालपोत कार्यालय र विभाग समेत १५ कार्यालयमा लागू गरिएको भू-अभिलेख सूचना व्यवस्थापन पद्धतिका लागि एसियाली विकास बैङ्कको सहयोगमा २०७१।४।१९ सम्ममा कार्य सम्पन्न गरिसक्ने गरी अमेरिकी डलर १३ लाख ६५ हजारमा सम्झौता भएको देखिन्छ । कार्यतालिकाअनुसार काम हुन नसकी २०७१ कार्तिकसम्म म्याद थप भएकोमा सेवा प्रदायकलाई हालसम्म पेशकीवाहेक अमेरिकी डलर ४ लाख ८७ हजार भुक्तानी गरेको छ । कार्य सम्पन्न भइसक्नुपर्ने अवधिसम्म पनि उपकरण सफ्टवेयर जडान, तालिम बाहेक अन्य कार्य हुनसकेको छैन । जसले गर्दा, राष्ट्रिय सूचना भण्डार केन्द्र र विभागको सर्भरमा जग्गाधनीका सम्पूर्ण अभिलेखहरू एकीकृत तथा डिजिटाइजेशन कार्य भएको देखिएन । अन्य जिल्लाहरूमा समेत जग्गा सम्बन्धी सूचनाहरू केन्द्रीय सर्भरमा राख्ने कार्य शुरु हुनसकेको छैन । सम्झौताअनुसार सम्पूर्ण अभिलेखहरू एकीकृत तथा डिजिटाइजेशन गर्ने कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

लगानी बोर्डको कार्यालय

४. **परियोजना विकास सम्झौता** - जल विद्युत आयोजना तथा अन्य पूर्वाधार संरचनाहरूको विकासका लागि परियोजना विकास तयार गर्ने र प्रवर्द्धकहरूसँग सम्झौता गर्ने कार्य गर्न लगानी बोर्ड गठन ऐन, २०६८ अनुरूप बोर्डको गठन भई कार्य गर्दै आएको छ । बोर्डले जलविद्युततर्फ ५०० मेगावाट वा सोभन्दा माथिका परियोजनाको कार्य गर्ने उक्त ऐनमा उल्लेख छ । बोर्डले ९०० मेगावाटको माथिल्लो कर्णाली जलविद्युत आयोजनाका लागि २०७१।५।३ मा र ९०० मेगावाटको अरुण-३ आयोजनाको लागि २०७१।७।८ मा दुई छुट्टाछुट्टै कम्पनीसँग निर्माण-स्वामित्व-सञ्चालन-हस्तान्तरण (BOOT) पद्धतिअनुसार आयोजना विकास सम्झौता गरेको छ । यी दुवै आयोजनाको निर्माणसहितको अवधि ३० वर्ष र सञ्चालन अवधि व्यापारिक रूपमा सञ्चालन भएको मितिबाट २५ वर्ष हुने र तत्पश्चात् चालु राम्रो हालतमा नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने सम्झौतामा उल्लेख छ । विद्युत केन्द्र तथा प्रसारण लाइन निर्माण, सञ्चालन, ऊर्जा विक्री सामाजिक तथा वातावरणीय प्रतिवद्धता, विकास, डिजाइन, इन्जिनियरिङ, वित्त व्यवस्था, समापन एवं परीक्षण लगायत विकास सम्झौतामा तोकिएका सम्पूर्ण कार्यहरू प्रवर्द्धक कम्पनीले गर्ने व्यवस्था छ ।
५. **निःशुल्क विद्युत तथा शेयर** - अरुण-३ जलविद्युत आयोजनातर्फ उत्पादित विद्युतको २१.९ प्रतिशत र माथिल्लो कर्णाली जलविद्युत आयोजनातर्फ १२ प्रतिशत विद्युत मासिक रूपमा सरकारले तोकेको पावर स्टेशनमा निशुल्क उपलब्ध गराउनुपर्ने परियोजना विकास सम्झौतामा उल्लेख छ । त्यसैगरी प्रवर्द्धकले स्थानीय आयोजना प्रभावितहरूलाई अरुण-३ तर्फ व्यावसायिक उत्पादन मितिभित्र रु.८० करोडको कुनै प्रिमियम शुल्कविनाको अंकित मूल्यमा र व्यावसायिक उत्पादन भएको २ वर्षपछि त्यतिकै रकमको अंकित मूल्यको २.५ गुणामा नबढ्ने गरी बजार मूल्यमा शेयर प्रदान गर्ने उल्लेख छ ।
- माथिल्लो कर्णालीतर्फ उत्पादक कम्पनीले २७.५ प्रतिशत शेयर (इक्विटी) उपलब्ध गराउनुपर्ने र प्रत्यक्ष प्रभावित स्थानीय वासिन्दालाई सो मध्येबाट केही शेयर उपलब्ध गराउने उल्लेख छ । यी दुई आयोजना जल प्रवाहमा आधारित र ९०० मेगावाट समान क्षमता भएको अवस्थामा निःशुल्क विद्युत परिमाण तथा शेयर फरक हुनुमा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा बोलपत्र आह्वान गरी सबैभन्दा बढी विद्युत उपलब्ध गराउने शर्तअनुरूप प्रारम्भिक समझदारीपत्रका शर्तका आधारमा सम्झौता गरिएको बोर्डले जवाफ दिएको छ ।
६. **भन्सार र आयकर छुट** - दुवै कम्पनीसँग भएको आयोजना विकास सम्झौतामा आयोजनाका लागि आवश्यक सिमेन्ट, फलाम, स्टिललगायतका सामान आयात गर्दा सम्झौता मितिमा विद्यमान भन्सार दरको ५० प्रतिशत छुट पाउने उल्लेख गरी सम्झौता गरेको देखियो ।

आर्थिक ऐन, २०७० ले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११ मा गरेको संशोधनमा “संवत् २०७१।५।७ भित्र निर्माण प्रारम्भ गर्ने जलविद्युत आयोजनाले २०७५ चैत्रसम्म व्यापारिक रुपमा जल विद्युतको उत्पादन शुरु गरेमा पहिलो १० वर्ष सम्म पूरै आयकर छुट पाउने र त्यसपछि ५ वर्षसम्म ५० प्रतिशत छुट पाउने उल्लेख छ । यी दुई आयोजना २०७१।५।३ मा माथिल्लो कर्णाली र २०७१।५।२५ मा अरुण-३ को सम्झौता हुँदा विद्युत उत्पादन २०८० आषाढमा शुरु हुने उल्लेख गरी १० वर्षसम्म आयकर शतप्रतिशत र थप ५ वर्ष ५० प्रतिशत आयकर छुट दिने प्रावधानमा तादात्म्यता देखिएन ।

७. **मूल्य अभिवृद्धि कर** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ५(३) संशोधन आर्थिक ऐन, २०७० बमोजिम कर छुटसम्बन्धी अनुसूची १ को देहाय ५ मा जलविद्युत आयोजनाको लागि आवश्यक निर्माण उपकरणहरु, मेसिनरी औजारहरु र सोसँग सम्बन्धित पार्टपूजा तथा निर्माण गर्न आवश्यक कच्चा पदार्थ स्टिल सिट पैठारी गर्दा विद्युत विकास विभागको शिफारिसमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने उल्लेख छ । त्यसैगरी २०७१।७२ को बजेट वक्तव्यमा २०७१।८० सम्म विद्युत उत्पादन गरी राष्ट्रिय प्रसारण लाइनमा जोड्ने र निर्यात गर्ने उत्पादकहरुले उत्पादित विद्युत राष्ट्रिय प्रसारण लाइनमा जोडेपछि प्रति मेघावाट रु.५० लाखका दरले एकमुष्ट अनुदान दिने उल्लेख छ । यी आयोजना विकास सम्झौताको २०८० मा उत्पादन शुरु हुने अन्तिम मिति उल्लेख भएकोले कम्पनीले तिरेको मूल्य अभिवृद्धिकर उत्पादित विद्युतको आधारमा प्रतिमेघावाट रु.५० लाखका दरले एकमुष्ट उपलब्ध गराउने प्रावधानमा भिन्नता देखियो ।
८. **नीतिगत सिद्धान्त कार्यान्वयन** - लगानी बोर्डले परियोजना विकास सम्झौता गर्दा अपनाउने नौ नीतिगत सिद्धान्त तयार गरेको छ । उक्त सिद्धान्तको प्रकरण २.३ मा कार्वन क्रेडिटको बाँडफाँडअन्तर्गत क्लिन डेभलपमेण्ट मेकानिजम (सिडिएम) वा अन्य यस्तै कुनै विधि अपनाएर आयोजनाको विकास गरिएको छ भने त्यसबापत पाइने नाफामा नेपालको ५० प्रतिशत हिस्सा हुनुपर्ने व्यहोरा परियोजना विकास सम्झौतामा राख्नुपर्ने उल्लेख छ । आयोजना विकास सम्झौतामा यस्तो विधि अपनाई आयोजना विकास गर्दा प्राप्त हुने फाइदा आपसी समझदारी गरि बाँडफाँड गरिने र विकास सम्झौताको दफा ३.२.३ (ए) मा सम्झौता मितिमा विद्यमान वातावरणिय शुल्क एक वर्षभित्र छुट दिने व्यवस्था गर्ने गरी सम्झौता भएको पाइयो । वातावरणीय शुल्क छुट दिँदा नीतिमा भएको व्यवस्थाभन्दा फरक प्रावधान राख्नुको आधार स्पष्ट भएन ।
९. **स्थानीय सुविधा साभेदारी** - प्रवर्द्धक कम्पनीहरुले आयोजनालाई आवश्यक जग्गा प्राप्ति, स्थानीयस्तरमा प्रभावित परिवारलाई पुर्नस्थापना, शिक्षा, स्वास्थ्य, नेपाली जनशक्ति र स्रोतको उपयोगसम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण विकास एवं तालिम प्रदान गर्ने र उपयोग गर्ने व्यवस्था परियोजना विकास सम्झौतामा समावेश गरेको पाइयो । स्थानीयस्तरमा गरिने पूर्वाधार विकाससम्बन्धी कार्यहरु विद्युत उत्पादन शुरु हुने अन्तिम मितिसम्ममा प्रवर्द्धक कम्पनीले आफ्नै खर्चमा गरिसक्नुपर्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ । सम्झौतामा दैवी प्रकोप सम्बन्धी योजना एवं स्थानीय सुविधा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सडकलगायतका कार्यसम्बन्धी योजना प्रवर्द्धक कम्पनी र सरकारले संयुक्त रुपमा सम्झौता मितिबाट १२ महिनाभित्र तयार गर्ने उल्लेख छ । सम्झौतामा पूर्वाधार विकाससम्बन्धी कार्य गर्नुपर्ने गरी सडक, खानेपानी, स्वास्थ्य, शिक्षालगायतका क्षेत्र समावेश गरे तापनि सोको परिमाण, स्थान र आवश्यक बजेट व्यवस्था सम्बन्धमा उल्लेख गरेको पाइएन । स्थानीय स्रोत र साधन आवश्यक परिमाण र गुणस्तरीय सामान प्राप्त भएसम्म स्थानीय आपूर्तक र जनशक्ति उपयोग गर्नुपर्ने उल्लेख छ । परियोजनामा उपयोग गरिने सामानको गुणस्तर परीक्षण एवं जनशक्तिको स्तर मापन गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट गरेको पाइएन ।

गरिबी निवारण कोष

१०. **कोष सञ्चालन** - कोषले २० वर्षको अवधिमा गरिबीको स्तरलाई १० प्रतिशतमा झार्ने तथा सहस्राब्दी विकास लक्ष्य प्राप्त गर्न मागमा आधारित कार्यक्रममा प्रत्यक्ष लगानी गर्ने उद्देश्य राखेको छ । कोषले यो वर्ष रु.२ अर्ब ३२ करोड २० लाख २२ हजारसमेत हालसम्म रु.१८ अर्ब २२ करोड ४९ लाख ३ हजार खर्च गरेको छ । यो कार्यक्रम २०६१।६२ मा ६ जिल्लाबाट शुरु भई २०६६।६७ सम्ममा ७५ जिल्लालाई समेट्ने उल्लेख गरे तापनि यो वर्षसम्म ४० जिल्लामा सीमित रहेको छ । यी जिल्लाबाहेक अन्य ११ जिल्लामा नवीन सोचमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ ।

११. **लेखा व्यवस्था** - गरिवी निवारण कोष नियमावली, २०६४ को नियम ३५ मा कोषको लेखा नगदमा आधारित दोहोरो सेस्ता प्रणाली एवं नेपाल लेखामान स्तरअनुरूप राख्नुपर्ने र वार्षिक कारोबारको आय-व्यय विवरण र वासलात तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। कोषले यो वर्ष वासलात तयार गरे तापनि घुम्ती कोषमा मौज्जात रहेको रकम, पूर्वाधार निर्माणमा भएको लगानी, जिन्सी सामानको मौज्जातसमेतको सम्पत्ति तथा दायित्वको लेखाङ्कन नगरेकोले कोषको आर्थिक अवस्थाको यथार्थ चित्रण गरेको छैन।
१२. **कार्यक्रम सञ्चालन स्थिति** - यो वर्षसम्म कार्यक्रम सञ्चालन भएका ४० जिल्लामा गठन भएका २७ हजार १८१ सामुदायिक संस्थामार्फत रु. १३ अर्ब ६० करोड ५ लाख २० हजार, सहयोगी संस्था ३७० मार्फत रु. ३ अर्ब १५ करोड १५ लाख १० हजार र नवीन सोचमा आधारित ११ जिल्लाका ६६९ सामुदायिक संस्थामार्फत रु. २८ करोड ८ लाख २५ हजार खर्च गरेको देखियो। कोषबाट प्राप्त विवरणअनुसार ११ जिल्लाका १७ उपपरियोजना सञ्चालन गर्न २०६१।६२ देखि रु. २ करोड ९० लाख ८६ हजारको सम्भौता भएकोमा ती उपपरियोजना यस वर्षसम्म पनि सम्पन्न भएको देखिएन। यसले गर्दा लगानीबाट प्रतिफल प्राप्त हुने अवस्था देखिदैन।
१३. **स्वीकृतिबेगरको खर्च** - गरिवी निवारण कोष ऐन, २०६३ को दफा ७(ख) मा सञ्चालक समितिले कोषको वार्षिक तथा आवधिक कार्यक्रम र बजेट स्वीकृत गर्ने र दफा २० मा कोषका कार्यकारी निर्देशकले समितिबाट स्वीकृत योजना र कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष कोषले जाजरकोट, रौतहट, कञ्चनपुर र मकवानपुरका सामुदायिक संस्था र सहयोगी संस्थालाई रु. १ करोड १७ लाख ३३ हजार समितिको स्वीकृतिबेगर अनुदान दिई खर्च गरेको छ। सञ्चालक समितिले स्वीकृत नगरेको योजना तथा कार्यक्रममा खर्च गर्न मिल्ने देखिएन।
१४. **निर्देशिका** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १२३ मा कुनै निकायले थप सुविधा वृद्धि गरी आर्थिक दायित्व पर्ने निर्णय गर्दा अर्थ मन्त्रालयको पूर्वसहमति लिनुपर्ने व्यवस्था छ। कोषले तालिम, गोष्ठी, सेमिनार सञ्चालन गर्दा बजेट खर्चमा एक रुपता ल्याउन निश्चित मापदण्ड स्वीकृत गरेकोमा अर्थ मन्त्रालयको पूर्व सहमति लिएको छैन। कोषले तयार गरेको मापदण्डको दररेट अर्थ मन्त्रालयको कार्य सञ्चालन निर्देशिकामा उल्लेखित दररेटभन्दा बढी देखिन्छ। कोषले यो वर्ष सिन्धुली, रौतहट, सर्लाही र रामेछाप जिल्लामा गोष्ठी सञ्चालन गर्दा सहभागीको भत्ता, खाजा/खाना र स्टेशनरीमा मापदण्डभन्दा रु. १० लाख ४४ हजार बढी खर्च गरेको छ। उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ।
१५. **कार्य प्रबन्धक** - कोष सञ्चालन निर्देशिकाबमोजिम सहयोगी संस्था र सामुदायिक संस्थाको प्रारम्भिक मूल्याङ्कन गरी कोषसँगको सूचना र सहयोगको आदान प्रदान र सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन गर्न प्रत्येक जिल्लामा एक एक जना कार्य प्रबन्धकको व्यवस्था गरेको छ। निर्देशिकाबमोजिम कार्य प्रबन्धकले आफ्नो कार्यालय समयको न्यूनतम ६० प्रतिशत (वार्षिक १२६ दिन) फिल्डमा रहनुपर्नेमा हाल कार्यरत ३४ कार्य प्रबन्धक औसत ७४ दिन मात्र फिल्डमा कार्यरत रहेको देखियो। कार्य प्रबन्धकहरूले तोकिएको न्यूनतम समय पनि जिल्लामा नबसी केन्द्रमा आतेजाते गर्दा भ्रमण खर्चमा वृद्धि हुने साथै जिल्लामा सञ्चालित कार्यक्रम प्रभावकारी हुने स्थिति देखिएन। यसमा सुधार हुनुपर्दछ।
१६. **बैङ्क हिसाब मिलान** - कोषको लेखा निर्देशिकाअनुसार प्रत्येक महिना सम्बन्धित बैङ्कबाट विवरण लिई हिसाब मिलान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षणलाई प्राप्त विवरणअनुसार कोषको नाममा विभिन्न बैङ्कमा ६ खाता रहेको देखिन्छ। राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क र नेपाल बैङ्कमा रहेका ३ खातामा २०७१ आश्विन मसान्तसम्ममा चेक साट्टन बाँकी रु. ८३ लाख ५७ हजार र बैङ्कमा जम्मा भएको स्रोत नखुलेको रु. २९ लाख ९४ हजार बचत रहेको छ। यसैगरी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको हाल सञ्चालनमा नरहेको अर्को खातामा रु. ४३ लाख ५९ हजार मौज्जात विगत वर्ष देखि सञ्चालनमा नआई निष्क्रिय रहेको छ। उक्त रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ।

विभिन्न सामुदायिक संस्थालाई आय आर्जन तथा पूर्वाधार विकास कार्यको लागि गैरसञ्चालन खाता खोली २०६१।६२ देखि २०६५।६६ सम्म निकास दिइएको रकम सञ्चालन खातामा ट्रान्सफर नभई सोही खातामा मौज्जात रहेको रु. २ करोड ५२ लाख ७१ हजार बैङ्क मौज्जात विवरण लिई आय व्ययमा समावेश गरेको छैन। यस्तो रकम सञ्चितकोष दाखिला गरी गैरसञ्चालन खाता बन्द गर्नुपर्दछ।

१७. **बैङ्क ब्याज** - गरिवी निवारण कोष ऐन, २०६३ को दफा ८(२) मा नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान रकम तथा विदेशी सरकार वा अन्तराष्ट्रिय संस्था वा निकाय वा विदेशी व्यक्तिबाट प्राप्त हुने सहयोग वा अनुदानको रकम नेपाल सरकारको बजेटमा समावेस गरी कोषलाई अनुदानको रूपमा उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। सञ्चालक समितिको २०६७/४/१९४ को निर्णयबाट नेपाल सरकारबाट निकास भएकै रकम राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा वार्षिक ५.५ प्रतिशत ब्याज प्राप्त गर्ने गरी जम्मा गरेकोमा यो वर्षसम्म रु.६ करोड २७ लाख ४९ हजार ब्याज प्राप्त भएको देखिन्छ। उक्त रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ।
१८. **यातायात खर्च** - गरिवी निवारण कोष नियमावली, २०६४ अनुसार र सञ्चालक समितिको २०६६/१५/१५ को निर्णयले कोषको कामको सिलसिलामा भ्रमणमा जाँदा हवाईजहाज चल्ने ठाउँमा हवाई भाडा, सार्वजनिक यातायात वा बस चल्ने ठाउँमा प्रथम श्रेणीको बस भाडा, ट्याक्सी खर्च र अन्य यातायातको वास्तविक खर्च पाउने व्यवस्था गरेको छ। कोषको काममा भ्रमणमा जाँदा सार्वजनिक यातायात उपलब्ध हुने स्थान र लामो दूरीमा समेत सवारी साधन भाडामा लिई प्रति दिन ४ हजार देखि ९ हजारका दरले रु ४९ लाख २२ हजार सवारीसाधन भाडा वापत भुक्तानी दिएको छ। यस्तो खर्च नियन्त्रण गरी भ्रमण खर्चलाई मितव्ययी बनाउनु पर्दछ।
१९. **शेयर बिक्री** - नेपाल ट्रष्टको कार्यालय र एक प्रा.लि. बीच २०६७/१/१५ मा (तत्कालीन राजदरबारसंग २०५२/४/३१ मा) सम्पन्न सम्झौताअनुसार गोकर्णको २७९२-२-०-३-१ जंगलक्षेत्रसहितको जग्गा भाडामा लिई होटल तथा गल्फ रिसोर्ट सञ्चालन हुँदै आएको छ। सम्झौताअनुसार शुरु वर्ष अमेरिकी डलर १ लाख ४० हजार र प्रत्येक वर्ष फरक दर कायम गरी अन्तिम वर्ष अमेरिकी डलर २ लाख ६० हजारसमेत अमेरिकी डलर ५० लाखमा सम्झौता गरेको देखिन्छ। सम्झौताको दफा २३ मा कम्पनीले आफ्नो शेयर होल्डिङ ५१ प्रतिशतभन्दा बढी राख्नुपर्ने र सम्झौता अवधि शुरु सम्झौता मितिबाट ३० वर्ष हुने उल्लेख छ। उक्त कम्पनीले २०६७/४/१९३ मा व्यवसायमा घाटा व्यहोर्नु परेको कारण दर्शाई पूरै शेयर बिक्री गर्न स्वीकृति माग गरेको देखियो। कम्पनीले आफ्नो कुल शेयर ६३ लाख २६ हजारमध्ये ३२ लाख ४६ हजार ६९० बिक्री गरिसकेको उल्लेख गरेको छ। प्राप्त विवरण अनुसार बाँकी शेयर बिक्री गर्न प्रस्ताव गरेको कम्पनीको २०६८/६९ को वासलात अनुसार लगानी रु.३२ करोड ४६ लाख ७४ हजार, शेयर पूँजी रु.१० करोड र खुद नोक्सान रु.१३ करोड ४७ लाख रहेको देखिन्छ। लेखापरीक्षणका समयमा उक्त दुवै कम्पनीको पछिल्लो वर्षको वासलात तथा नाफा नोक्सानसहितको विवरण माग गरिएकोमा प्राप्त भएन। कम्पनीले शुरु सम्झौताअनुसार सम्पन्न गर्नुपर्ने कार्यमध्ये रु.२ करोड ६ लाख २० हजारको निर्माण कार्य बाँकी रहेको उल्लेख छ। पूर्वसम्झौताअनुसार प्राप्त हुनुपर्ने रकम एवं शर्त पूरा हुने सुनिश्चित गरी शेयर बिक्रीको कारवाही टुङ्गो लगाउन ध्यान दिनुपर्दछ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत निकायसमेतको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छः
- सरकारी कार्यालयतर्फ ९ निकायमा रु.६९ करोड ३२ लाख ६८ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३ निकायले रु.२४ लाख ५६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.६९ करोड ८ लाख १२ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.७३ लाख ९ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
 - अन्य संस्थातर्फ १ निकायको रु.१ करोड १६ लाख २३ हजार बेरुजू देखिएकोमा रु.६८ लाख १९ हजार फछ्यौट गरेकोले रु. ४८ लाख ४ हजार बेरुजू देखिएको छ। सोमध्ये रु.८ लाख पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

अर्थ मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहत समेत १७४ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु १ खर्ब १ अर्ब ६७ करोड ५२ लाख ४५ हजार राजस्व तर्फ रु ३ खर्ब २१ अर्ब ४२ करोड १२ लाख १३ हजार, धरौटीतर्फ रु ७ अर्ब ७२ करोड ९८ लाख ७४ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु ७ अर्ब ८ करोड ३२ लाख १२ हजार समेत रु ४ खर्ब ३७ अर्ब ९० करोड ९५ लाख ७४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

मन्त्रालय मातहतका सार्वजनिक संस्थान, अन्य संस्था समिति ७ को रु १० खर्ब १ अर्ब १६ करोड ६३ लाख ९८ हजार कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन परीक्षण** – गतवर्षको प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहाय अनुसार छन्:
 - १.१ मन्त्रालयले प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको, वैदेशिक ऋण रकम परिचालन गर्न नसकी प्रतिवद्धता शुल्क तिरेको एवं अन्तराष्ट्रिय मान्यताअनुरूप खर्च लेखाङ्कन गर्ने व्यवस्था नभएको, निष्क्रिय संस्थामा लगानी गरेको, भैपरी आउने खर्च बढ्दै गएको र योगदानमूलक निवृत्तिभरण प्रणाली अवलम्बन नगरेको अवस्था यथावत् छ।
 - १.२ सार्वजनिक संस्थानबाट साँवा ब्याज उठ्न बाँकी रहेको, ऋण तथा अनुदानको शोधभर्ना समयमा प्राप्त नगरेको र ऐन विपरीत रकमान्तर गरेको छ।
 - १.३ आन्तरिक राजस्व विभागले बक्यौता राजस्व न्यून असुल गरेको, ४ वर्षभित्रमा कर परीक्षण गरिसक्नुपर्नेमा सीमान्त अवधिमा कर परीक्षण गर्ने गरेको, सम्पूर्ण कारोबार देखाई आय विवरण पेश नगरेको, सञ्चालक सापटी लिने क्रम नघटेको, ऋण रकम व्यवसायिक प्रयोजनमा प्रयोग नभएको, स्वीकृत नर्मसअनुसार प्रतिलब्धि दर नदेखाएको, मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिँदा आर्थिक ऐनको व्यवस्था पालना नगरेको स्थिति यथावत् छ।
 - १.४ भन्सारतर्फ भन्सार कोष खाताको मौज्जात शून्य नभएको, फरक दरबन्दी लगाई घटी राजस्व असुल गरेको, नपाउने मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तःशुल्क छुट्ट दिएको कारण घटी महसुल असुल भएको छ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

२. **समष्टिगत आर्थिक स्थिति** – नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६९ ले आर्थिक एवं राजस्व नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, आर्थिक स्रोतसाधनको बाँडफाँड, मौद्रिक नीति निर्धारण, आय-व्यय, लगानी, भुक्तानी सन्तुलनलगायतको कार्य गर्ने जिम्मेवारी अर्थ मन्त्रालयलाई तोकेको छ। अर्थ मन्त्रालयले समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्न अवलम्बन गरेको नीतिको कार्यान्वयन स्थिति महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रकाशन गरेको तथ्याङ्क अनुसारको त्रिवर्षीय योजना (२०७०।७१-२०७२।७३) का प्रमुख आर्थिक सूचकहरूको स्थिति देहायमा प्रस्तुत गरिएको छ:

(प्रतिशतमा)

विषय	योजनाको लक्ष्य	उपलब्धि (२०७०/७१)
आर्थिक वृद्धिदर	६	५.५*
मुद्रा स्फिति दर	७	९.१*
कुल राजस्व/ग्राहस्थ उत्पादन	२१.१	१८.४९
कुल खर्च/ग्राहस्थ उत्पादन	२५.०६	२२.५५
चालु खर्च/ग्राहस्थ उत्पादन	१८.६३	१५.७४

पूँजीगत खर्च/ग्राहस्थ उत्पादन	६.४४	३.४६
वैदेशिक अनुदान/ग्राहस्थ उत्पादन	३.३७	२.१८
वैदेशिक ऋण/ग्राहस्थ उत्पादन	२.५४	०.९३
आन्तरिक ऋण/ग्राहस्थ उत्पादन	२.२५	१.०३
व्यापार घाटा/ग्राहस्थ उत्पादन	-	३२.१०*
विप्रेषण आम्दानी/ग्राहस्थ उत्पादन	-	२८.१७*
निकासी/ग्राहस्थ उत्पादन	-	४.७*
आयात/ग्राहस्थ उत्पादन	-	३६.८०*
बजेट घाटा (+), बचत(-)/ग्राहस्थ उत्पादन	०.५९	-२.२*

*स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैङ्क, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय ।

त्रिवर्षीय योजनाले ६ प्रतिशतको औसत आर्थिक वृद्धि दर प्रक्षेपण गरेको भए तापनि योजनाको प्रथम वर्ष २०७०/७१ मा समष्टिगत आर्थिक वृद्धि दर ५.५ प्रतिशत रहेको देखियो । योजनाले औसत मुद्रा स्फिति दर ७ प्रतिशत कायम गर्ने लक्ष्य राखेकोमा २०७०/७१ मा सो दर ९.१ प्रतिशत रहेको छ । सुचक अनुसार २०७०/७१ मा उच्च आयात र न्यून निर्यातका कारण व्यापार घाटा बढेर ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा ३२.१० प्रतिशत पुगेको र विप्रेषण आप्रवाह ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा २८.१७ प्रतिशत रहेको छ । यस्तै योजनाले कुल राजस्व ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा २१.१ प्रतिशत हुने अनुमान गरेकोमा १८.४९ प्रतिशत रहेको र पूँजीगत खर्च कुल ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा ६.४४ प्रतिशतले हुने लक्ष्य भएपनि ३.४६ प्रतिशत देखिएको छ । समग्रमा आर्थिक परिसूचकहरु उत्साहजनक देखिएन ।

३. **खर्च व्यवस्थापन** – वित्तीय अनुशासनको परिपालना र सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनमा कुशलता अभिवृद्धि गरी चालु खर्चमा नियन्त्रण र पूँजीगत खर्चमा वृद्धि गर्ने नीति सरकारले लिएको छ । विगत ३ वर्षको चालु र पूँजीगत खर्चको स्थिति देहायअनुसार रहेको छ:

(रु. दश लाखमा)

विवरण	२०६८/६९		२०६९/७०		२०७०/७१	
	खर्च	प्रतिशत	खर्च	प्रतिशत	खर्च	प्रतिशत
चालु खर्च	२४,३४,६०	७१.७८	२४,७४,५५	६९.००	३०,३४,९४	६९.७७
पूँजीगत खर्च	५,१३,९१	१५.१५	५,४५,९८	१५.२२	६,६६,९२	१५.३३
वित्तीय व्यवस्था	४,४३,१९	१३.०७	५,६५,८७	१५.७८	६,४८,२६	१४.९०
कुल खर्च	३३,९१,७०	१००.००	३५,८६,४०	१००.००	४३,५०,१२	१००.००

उपर्युक्तानुसार सरकारी खर्चको प्रवृत्ति र यसको संरचना विश्लेषण गर्दा कुल खर्चमा चालु खर्चको अंश औसत ७०.१८ प्रतिशत रहेको छ । पूँजीगत खर्चको अंशमा उल्लेख्य वृद्धि नभएकोले पूर्वाधार विकास एवं निर्माणमा अपेक्षित प्रगति गर्न नसकेको स्थिति रहेको छ ।

४. **जमानत ऋण** – ऋण तथा जमानत ऐन, २०२५ को दफा ४(१) बमोजिम नेपाल सरकारले स्वीकृत विकास योजनामा समावेश भएका आयोजनाका लागि वा नेपाल वायुसेवा निगमका लागि नयाँ हवाईजहाज खरिद गर्नको लागि जमानत दिन सक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मन्त्रपरिषद्को निर्णयानुसार नेपाल सरकार जमानत बसी नेपाल आयल निगमलाई कर्मचारी सञ्चयकोषबाट रु.४ अर्ब ३५ करोड थप र नागरिक लगानी कोषबाट रु.२ अर्ब ८० करोड समेत रु.७ अर्ब १५ करोड ऋण उपलब्ध गराएको छ । यसै गरी कर्मचारी सञ्चयकोषबाट नेपाल वायुसेवा निगमलाई २०७१/१०/२२ सम्म रु.६ अर्ब ९२ करोड ३० लाख ऋण उपलब्ध गराएको छ । यस्तो जमानत ऋण हालसम्म कर्मचारी सञ्चयकोषको रु.१८ अर्ब ४१ करोड ४६ लाख र नागरिक लगानी कोषको रु ७ अर्ब ९३ करोड असुल हुन बाँकी देखिएको छ । गोरखकाली रबर उद्योगसमेत विभिन्न २५ संस्थालाई जमानतमा उपलब्ध गराएको भाखा नाघेको सावां ब्याज रु.२ अर्ब ५ करोड ४४ लाख अद्यापि असुल हुन बाँकी नै रहेको छ ।

जमानत ऋण सम्बन्धमा ब्याजदर कोषले तोकेबमोजिम हुने गरी नेपाल सरकारको निर्देशनमा नेपाल आयल निगमलाई प्रवाह भएको कर्जाको सम्पूर्ण ब्याज नेपाल सरकारले तिरी दिने, निगमले कर्जाको साँवा निर्धारित समयमा तिर्न नसकेमा नेपाल सरकारले तिरी दिने तथा संस्थाहरूले नेपाल सरकारको निर्देशनमा यस अघि प्रवाह गरेको र अरु प्रवाह गर्ने कर्जाको निमित्त कर्जा नोक्सानीको व्यवस्थासमेत गर्न नपर्ने उल्लेख छ । यसरी क्षमता अभिवृद्धिको निश्चित योजनाबेगरी कानूनमा व्यवस्था नभएको, आर्थिक अवस्था दयनीय रहेको अवस्थामा जमानतमा संस्थालाई ऋण उपलब्ध गराउदै जाँदा संस्थाहरू आत्मनिर्भर नहुनुका साथै नेपाल सरकारलाई भविष्यमा आर्थिक दायित्व सिर्जना हुने स्थिति रहेको देखिन्छ । जमानत ऋणको अभिलेख तयार गरेर आर्थिक दायित्वको हिसाव यथार्थपरक बनाउनुपर्दछ ।

५. **भैपरी खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम ३५(२) मा खर्च गर्ने वा खर्चको निकास दिने अधिकार प्राप्त अधिकारीले रकम स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्छ र खर्च गर्न बाँकी छ भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विनियोजन ऐनले छुट्टयाएको रकम सोही प्रयोजनमा खर्च गर्नुपर्नेमा बजेटमा एकमुष्ट रकम भैपरी बजेट शीर्षकमा व्यवस्था गर्ने र अर्थ मन्त्रालयबाट पटके निर्णयका आधारमा विभिन्न निकायको मागअनुसार निकास दिएको पाइयो । गतवर्ष मन्त्रालयले भैपरी बजेट उपशीर्षक ६०२०२३३ बाट रु.८ अर्ब १७ करोड ५० लाख विभिन्न निकायको मागअनुसार थप बजेट निकास गरेकोमा यस वर्ष रु.१० अर्ब १७ करोड ७४ लाख (गतवर्षको तुलनामा १९.६८ प्रतिशतले बढी) बजेट निकास गरेको देखियो ।

निकास दिएको मध्ये जिल्ला विकास समिति अनुदानमा रु.१ अर्ब २ करोड ४० लाख, जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरूमा रु.१ अर्ब ५९ करोड २३ लाख, काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणमा रु.९३ करोड ६८ लाख, लगानी विविधमा रु.९४ करोड ८९ लाख, नेपाली सेनाको लागि रु.६७ करोड ४३ लाख, पशुपति क्षेत्र विकास कोषमा रु.९२ करोड, सशस्त्र प्रहरी बलमा रु.५५ करोड ७ लाख, चमेलिया गाड जलविद्युत आयोजनामा रु.५१ करोड ३० लाख, त्रि.वि. शिक्षण अस्पतालमा रु.२८ करोड, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा योजना सुदृढीकरणमा रु.१२ करोड ५० लाख, प्रहरी प्रधान कार्यालयमा रु.२७ करोड ९९ लाख लगायतमा निकास दिएको पाइयो । उपरोक्त स्थितिले सम्बन्धित कार्यक्रम र शीर्षकमा विनियोजन नै नगर्ने वा कम विनियोजन गरेर पुनः गैरबजेटरी विनियोजन गर्ने परिपाटी बढ्दै गएको देखिएको छ । गैर बजेटरी खर्च बढ्दै जाँदा बजेट उपर व्यवस्थापिकाको नियन्त्रण कमजोर हुने, अनुगमनमा कठिनाई हुने, पारदर्शिता नहुने, अभिलेखनमा समस्या पर्ने देखिएकाले यस प्रकारका खर्च उपर नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।

६. **राजस्व छुट** – आर्थिक ऐन, २०७० को दफा १८ ले प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिए तापनि नेपाल सरकारले कानूनबमोजिमको प्रचलित दस्तुर, शुल्क, महसुल र करका दरहरू घटाउन बढाउन वा आंशिक वा पूर्ण छुट दिनसक्ने व्यवस्था गरेको छ । आर्थिक ऐनले मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, अन्तःशुल्क ऐन तथा भन्सार ऐनबमोजिम तोकिएका दरबन्दीमा लाग्ने कर महसुल छुट दिने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष मन्त्रालयले आर्थिक ऐन, २०७० को दफा १८ प्रयोग गरी स्वास्थ्य सामग्री र उपकरण, सवारीसाधन, विद्युतीय तथा ऊर्जाजस्ता सामग्री आयात गर्ने ११६ संस्थालाई महसुल छुट दिएको छ । यसरी दिएको छुट सन्दर्भमा तुलनात्मक विश्लेषण गर्न सकिने आधार तयार गर्न रकमगत विवरण उपलब्ध हुन सकेन ।

आय-व्यय विवरणको अभिन्न अङ्गको रूपमा कर प्रणालीअन्तर्गतको राजस्व छुटको विवरण बजेट वक्तव्यसँगै पेश गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास रहेको छ । राजस्व छुटको उक्त विवरणमा संस्थागत र व्यक्तिगत करदातालाई आयकर, भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क छुट दिएको कारण, सो छुटले राजस्वमा हुन गएको कमीको रकमगत विवरण मन्त्रालयले तयार गरेको छैन । भन्सार विभागको आसिकुडालगायत अन्य स्रोतबाट जानकारी भएसम्मको आधारमा यो वर्ष देहायअनुसारको संस्था, वस्तु तथा सेवा प्रयोजनमा रु.३८ अर्ब २६ करोड ७० लाख राजस्व छुट दिएको देखिन्छ ।

(रु.लाखमा)

क्र. सं.	छुटको प्रयोजन	छुट भएको राजस्व	क्र. सं.	छुटको प्रयोजन	छुट दिएको राजस्व
१.	कूटनीतिक नियोग र यु.एन एजेन्सी	१,५४,३२	२.	होटल, सिनेमा उद्योग, टायर उद्योग, सामाजिक संघ संस्था, साइकल	१२,२९
३.	वैदेशिक सहायतामा सञ्चालितलगायतका परियोजना	७६,४८	४.	फार्मास्युटिकल्सको कच्चा पदार्थ	७५,३८
५.	नेपाली सेना र प्रहरीको पैठारी	२,७४,००	६.	औषधि	३,४०,८८
७.	तोरी गोडा र तेल मीलले आयात गर्ने कच्चा तेल	१,१८,९९	८.	मेडिकल उपकरण, एम्बुलेन्स र शववाहनसमेत	६२,९१
९.	विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा विद्युत उत्पादन उपकरण, पार्टस	१,४५,५५	१०.	चिनी (साल्ट ट्रेडिङ्ग)	१०,०३
११.	कृषि प्रयोजनको ट्र्याक्टर	२१,४६	१२.	कटन सारी, लुंगी, चुरा, टिका स्यानेटरी प्याड, टावेल, प्लाष्टिक न्यापर, बीओपीपी फिल्म	६१,३५
१३.	कृषि तथा पशु उत्पादन	५,९२,८०	१४.	जुट मिल प्रयोजनको पैठारी	५०,१५
१५.	कृषि सामग्री, मेसिनरी	४४,६३	१६.	हवाइजहाजका पार्टहरू	५७,३१
१७.	रासायनिक मल	५,०५,३०	१८.	कस्मिरी यार्न, उन र फाइबर	६८,७१
१९.	दाना उद्योगले आयात गर्ने कच्चा पदार्थ	४,१२,९६	२०.	जेनेरेटर सेट, एयरकण्डिशन	३३,७५
२१.	नुन, कपास	७४,४८	२२.	प्रिन्टेड किताव र न्युज प्रिन्ट पेपर	५०,३०
२३.	एल.पी.जी.ग्यास र मट्टितेल	३,१९,०८	२४.	अन्य मेसिनरीमा (मूल्य अभिवृद्धि कर)	२,०६,१४
२५.	सोलार ब्याट्री	५७,४५		जम्मा	३८,२६,७०

घिउ, तेल, मोबाइल, निर्यातलगायतमा राज्यकोषमा प्राप्त भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु. ७ अर्ब २ करोड ९६ लाख फिर्ता दिएको देखिन्छ । साथै चिनीमा रु.४८ करोड ९६ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता समायोजन गरेको समेत कुल रु ४५ अर्ब ७८ करोड ६२ लाख छुट दिएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका उल्लेखनीय व्यहोरा निम्नानुसार छनः

- ६.१ सरकारले यसवर्ष साल्ट ट्रेडिङ्ग लिमिटेडलाई चिनी आयात गर्न रु.१० करोड ३ लाख राजस्व छुट दिएको छ । उपभोक्ताहरूलाई सहज सुपथ मूल्यमा चिनी उपलब्ध गराउन र मूल्यवृद्धि एवं कालो बजारी नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले उक्त नीति विगतमा कार्यान्वयनमा ल्याइएकोमा हाल देशमा चिनीको माग र राष्ट्रिय उद्योगबाट उत्पादन हुने चिनीको परिमाण दृष्टिगत गरी नपुग परिमाण निर्धारण एवं पैठारी गरिएको चिनीको बिक्री वितरणको अनुगमन प्रणाली स्थापना नगरी चिनी पैठारीमा राजस्व छुट दिएको छ । साथै यसबाट स्वदेशी चिनी उद्योगमा परेको प्रभाव र उपभोक्ताले लाभ प्राप्त गरे नगरेको सुनिश्चित हुन सकेको छैन ।
- ६.२ आर्थिक ऐन, २०७० मा दाना उद्योगले पैठारी गर्ने मकै, भटमासको पिनालगायतका मालवस्तुमा भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने व्यवस्था छ । जसअनुसार यो वर्ष रु.४ अर्ब १२ करोड ९६ लाख राजस्व छुट दिएकोमा राजस्व छुटमा आयात भएका ती मालवस्तुहरू पशुपंक्षीको दाना बनाउने प्रयोजनमा नै उपयोग भएको आश्वस्त हुने अवस्था छैन ।
- ६.३ आर्थिक ऐन, २०७० को व्यवस्था अनुरूप घिउ, तेल उद्योगले तोरी, भटमास, सूर्यमुखीको गोडा तथा कच्चा तेल आयात गर्दा स्वदेशी उद्योगको प्रतिस्पर्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्न भन्सार छुट दिने र घिउ तेल उद्योगले सङ्कलन गरेको मूल्य अभिवृद्धि करको ५० प्रतिशत फिर्ता दिने व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्था अनुरूप यो वर्ष रु. १ अर्ब २८ करोड ५० लाख राजस्व छुट भएपनि विदेशबाट आयातित प्रशोधित तेलले बजार हिस्सा ओगटेको अवस्था रहेकोले छुटको सकारात्मक प्रभाव परेको स्थिति देखाउदैन ।

सरकारले २०७०/७१ मा रु ४५ अर्ब ७८ करोड ६२ लाख छुट छुट दिएको छ । सो छुटको विवरण तयार नगरेको र राजस्व छुटको कारणले उपभोक्ता तथा अर्थतन्त्रमा परेको प्रभावको विश्लेषण गरेको छैन ।

- ६.४ आर्थिक ऐन, २०७० बमोजिम विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा जलविद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण, सञ्चालन वा सम्भारको लागि आवश्यक पर्ने नेपालमा उत्पादन नहुने वा उत्पादन भएपनि पर्याप्त उत्पादन नहुने निर्माण उपकरणहरू, मेसिनरी औजारहरूमा भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुने व्यवस्था बमोजिम यो वर्ष रु.१ अर्ब ४५ करोड ५५ लाख राजस्व छुट दिएको छ । नेपालमा उत्पादन हुने नहुने, उत्पादन भएपनि पर्याप्त उत्पादन नहुने छुट्याउने वस्तुगत आधार नलिएकाले विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा दिएको यस्तो छुट दुरुपयोग हुने अवस्था छ ।
- ६.५ कृषि प्रयोजनको लागि पैठारी गरिने ट्र्याक्टरमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने व्यवस्थाअन्तर्गत यो वर्ष कृषि प्रयोजनका लागि पैठारी गरेको ट्र्याक्टरमा रु.२१ करोड ४६ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर छुट भएको छ । छुट सुविधामा पैठारी भएका ट्र्याक्टरहरू कृषि प्रयोजनमा नै उपयोग भएको आश्वस्त हुन अनुगमन समेतको व्यवस्था हुने गरेको छैन ।
- ६.६ आर्थिक ऐन २०७०, मूल्य अभिवृद्धि कर समूह ११ को दफा १० तथा सोही ऐनको भन्सार महसुलसम्बन्धी दफा १५ को उपदफा २(५) (आ) मा सौर्य शक्तिबाट विद्युत उत्पादन गर्ने उपकरण, सोलार फोटोभोल्टिक ट्युबलर ब्याट्रीलगायतका सामानमा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रको सिफारिसमा १ प्रतिशत भन्सार महसुल तथा मूल्य अभिवृद्धि कर पूरै छुट दिने व्यवस्था छ । यो वर्ष विभिन्न भन्सार कार्यालयहरूबाट सोलार फोटोभोल्टिक ट्युबलर ब्याट्रीलगायतका सामानहरू पैठारी भएकोमा आर्थिक ऐनको प्रावधानबमोजिम रु.५७ करोड ४५ लाख राजस्व छुट दिएको छ । एउटै पैठारीकर्ताले भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर तिरेर वा नतिरिक्न छुटमा ट्युबलर ब्याट्री आयात गरेको र ट्युबलर ब्याट्रीहरू सोलारमा मात्र नभई इन्भर्टरमा समेत प्रयोग भइरहेको अवस्था रहेकोले सौर्य ऊर्जा प्रोत्साहन छुटको सदुपयोग भएको यकिन गर्न सकिएन ।
- ६.७ वैदेशिक सहायतामा सञ्चालन हुने आयोजनामा निर्माण कार्य प्रयोजनका लागि सम्भौतामा व्यवस्था भएबमोजिम आयात गर्ने निर्माण सामग्रीमा नेपाल सरकारको निर्णयबाट भन्सार महसुल, कर, शुल्क छुट दिने व्यवस्था छ । आयोजनाको माष्टर लिफ्ट स्वीकृत हुने र माष्टर लिफ्टमा समावेश भएका सामग्रीमा छुट दिएको कारण रु.७६ करोड ४८ लाख राजस्व सङ्कलन हुन सकेको छैन । सुविधामा आयात हुने सामग्रीमा लाग्ने राजस्व छुट रकमको अभिलेख राख्ने र राजस्व छुट दिएको रकम आयोजनाको लगानीमा समावेश गर्ने गरेको छैन । छुटमा आयातित सामान सम्बन्धित आयोजनामा नै उपयोग भएको सुनिश्चतता गर्ने प्रणाली नभएको र आयोजनामा माष्टर लिफ्टमा राखेर सबै मालवस्तुमा भन्सार, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिएकोमा, कुनैमा भन्सार महसुल मात्र छुट दिएको, कुनैमा प्रयोग हुने मालवस्तुमध्ये आंशिक परिमाणमा मात्र छुट दिएकोले एकरूपता नभएको देखिन्छ । वैदेशिक आयोजनामा माष्टर लिफ्ट तय गर्ने र राजस्व छुट दिने सम्बन्धमा स्पष्ट नीति निर्धारण हुनुपर्दछ ।
- ६.८ आर्थिक ऐन, २०७० मा व्यवस्था भएबमोजिम एल.पी.जी. ग्याँसमा रु. ३ अर्ब १९ करोड ८ लाख राजस्व छुट दिएको छ । एल.पी.जी ग्याँसको उपयोग खाना तयार गर्ने प्रयोजनको अतिरिक्त कोठा तातो बनाउने, पानी तताउने लगायत होटल, औद्योगिक एवं व्यापारिक प्रतिष्ठानले उपयोग गरिरहेको अवस्था रहेकोले राजस्व छुटको नीति पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।
- ६.९ आर्थिक ऐन, २०७० को व्यवस्थाअनुरूप स्वीकृति प्राप्त निजी वा सामुदायिक अस्पताल र संस्थाहरूले पैठारी गर्ने एम्बुलेन्स र शववाहनमा भन्सार छुट दिने व्यवस्था अनुरूप १५७ सवारीसाधन पैठारी हुँदा यो वर्ष रु.२७ करोड १६ लाख राजस्व छुट भएको छ । यस्तो छुट सुविधामा पैठारी भएका सवारीसाधनमा मेडिकल औजार फिट गरिएको हुनुपर्ने, चालकको पछाडिपट्टी कुनै पनि सिट राख्न नपाउने, अन्य प्रयोजनमा प्रयोग गर्न नपाइनेलगायत एम्बुलेन्समा टाढैबाट देखिने गरी ठूला अक्षरमा "नेपाल सरकारबाट राजस्व छुट सुविधा प्राप्त" भन्ने व्यहोरासमेत लेखिएको हुनुपर्ने व्यवस्था भए पनि सोअनुसार सवारीसाधनमा व्यवस्था भएको देखिदैन । यसैगरी विरामी ओसार पसारलगायतका सेवा प्रदान गरेबापत लिने भाडा दर स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले तोकेबमोजिम हुने व्यवस्था भएकोमा मन्त्रालयले तोकेबमोजिमको सेवा शुल्क असुल गर्ने गरेको पाइदैन । एम्बुलेन्स तथा शववाहन सम्बन्धमा उपर्युक्त व्यवस्था परिपालना गर्नुपर्दछ ।

- ६.१० नेपाल सरकारसँग भएको सम्झौता वा नेपाल सरकारको निर्णयको अधीनमा रही आयोजनामा सम्बन्धित निर्माणव्यवसायीको नाममा पैठारी भएको सिमेन्टमा भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि करबापत रु.३७ करोड ९९ लाख ८७ हजार राजस्व छुट दिएको छ । सिमेन्ट उद्योगहरू स्वदेशमा स्थापना भैसकेको अवस्थामा आयोजनापिच्छे फरक मापदण्डका आधारमा कसैलाई छुट दिने, कसैलाई नदिने स्वविवेकीय व्यवस्था उचित नदेखिएकोले यस सम्बन्धमा निश्चित मापदण्ड तय हुनुपर्दछ ।
७. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ ले सेलुलर मोबाइल फोन सेट उत्पादन गर्ने स्वदेशी उद्योग तथा पैठारी कर्ताले सेलुलर मोबाइल फोन सेटको कच्चा पदार्थ वा तयारी मालसामानमा तिरेको कर मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका करदातालाई बिक्री गरेमा विभागले तोकेको प्रक्रिया अनुसार ६० प्रतिशत फिर्ता दिइने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाट २०६९।७० मा मोबाइलको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३० करोड ४४ लाख १९ हजार फिर्ता भएकोमा यो वर्ष रु.३९ करोड ९६ लाख ७० हजार पुगेको छ । अवैध पैठारीलाई निरुत्साहित गर्न मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने नीति लिएको भएपनि प्रत्येक उत्पादक कम्पनीको आधिकारिक बिक्रेता मार्फत पैठारी गरेको र भन्सार नलाग्ने अवस्थाले सो छुटको उपादेयता देखिंदैन । छुट पुनरावलोकन समितिले समेत मोबाइल स्वदेशमा उत्पादित वस्तु नभई आयातित वस्तु भएकाले रोजगारीको अवसर सृजना नहुने, फिर्ता भएको रकमले उत्पादन लागत न्यून नगरिएबाट आम उपभोक्तामा सकारात्मक प्रभाव नपरेको सुझाव दिएको छ । तसर्थ मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने नीतिगत व्यवस्थामा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।
८. **निजीकरण** – निजीकरण सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ८.१ निजीकरण भइसकेका संस्थाहरूबाट सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने बाँकी किस्ता, सम्झौताको शर्तबमोजिम लाग्ने ब्याज तथा हर्जाना गणना गरी निजीकृत संस्थानहरूको बेग्लामेग्लै अभिलेख खडा गर्नुपर्दछ । निजीकरण समितिले असुल हुन बाँकी रकम राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत कायम गरी प्रत्येक वर्ष अद्यावधिक गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्नेमा लेखापरीक्षणको लागि आर्थिक विवरण पेश नगरेको र निजीकरण भएका संस्थाहरूबाट नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुन बाँकी किस्ता, ब्याज तथा हर्जानाको विवरण प्राप्त नभएको व्यहोरा औल्याउदै आएकोमा स्थिति यथावत् छ ।
- ८.२ विगत वर्षहरूमा निजीकरण भइसकेको मध्ये गत वर्षको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेको रकमबाहेक रघुपति जुट मिलबाट यस वर्षको रु.१ करोड ५ लाख र नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेण्टाइन कम्पनीबाट रु.३० लाख प्राप्त गर्नुपर्नेमा अद्यापि प्राप्त भएको छैन ।
- ८.३ सार्वजनिक संस्थान निर्देशन बोर्ड (गठन तथा कार्य सञ्चालन) आदेश, २०६८ को दफा ९(१), ख(४) मा निजीकरण भइसकेका संस्थानहरूको निजीकरण पश्चातको प्रभाव मूल्याङ्कन गरी नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुझाव दिने, दफा ९(१) (ख)(५) मा निजीकरण गरिएका संस्थानमा निजीकरण गर्दाका बखत निर्धारण गरिएका शर्त पालना भए नभएको एवं सरकारलाई बुझाउने रकम बुझाए नबुझाएको विषय अध्ययन गरी असुलउपर गर्न तथा शर्त पालना गर्न आदेश वा निर्देशन दिने र दिएको आदेश वा निर्देशनको पालना नगर्ने, वा नियतवश बैङ्कको ऋण नतिर्ने, व्यक्तिहरूलाई कालोसूचीमा राख्ने व्यवस्था भएपनि अर्थ मन्त्रालयको संस्थान समन्वय महाशाखा, विभिन्न मन्त्रालय र बोर्डको कार्यक्षेत्र, काम कर्तव्य र अधिकारको बारेमा अन्यौलको निराकरण गरी गठन आदेश अनुरूप काम गर्न दिनु पर्दछ ।
९. **सुपारी निर्यात** – नेपाल-भारत व्यापार सन्धिअनुसार नेपालमा उत्पादित वस्तुहरू भारत निकासी गर्न सकिने व्यवस्था बमोजिम नेपालको पूर्वी तराईमा उत्पादन हुने सुपारीको उत्पत्तिको प्रमाणपत्र जारी गरी निर्यात हुने गरेको छ । भन्सार तथ्याङ्कबाट २०७०।७१ मा २३ हजार १४९ मेट्रिकटन सुपारी रु.४ अर्ब १३ करोड ४६ लाख मूल्यमा निर्यात गरेको देखिन्छ । कृषि विकास मन्त्रालयबाट सो वर्ष नेपालमा १३ हजार ३०० मेट्रिकटन मात्र सुपारी उत्पादन भएको तथ्याङ्क प्राप्त भएको छ ।

तथ्याङ्क अनुसार २०६९।७० मा ५४ हजार ११४ मेट्रिकटन सुपारी रु.३ अर्ब ४५ करोड २८ लाख मूल्यमा पैठारी भएकोमा २०७०।७१ मा ७७ हजार ५३ मेट्रिकटन सुपारी रु.६ अर्ब ६ करोड ८६ लाख मूल्यमा पैठारी भएको देखिन्छ। सबै सुपारी मुलुकभित्र खपत हुने अवस्था नरहनुका साथै गतवर्षको तुलनामा ४२.३९ प्रतिशत सुपारी खपतमा वृद्धि हुने अवस्था देखिँदैन। बढी परिमाणमा पैठारी भएको सुपारी नेपालमा उत्पादन भएको उल्लेख गरी निर्यात हुने अवस्था रहेकोले पैठारी भएको सुपारी सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायबाट अनुगमन गर्ने र अन्य मुलुकहरुको सुपारीको भन्सार दर र मूल्याङ्कन दरसमेतलाई मध्यनजर राख्दै भन्सार दर पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ।

१०. **बक्यौता** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट असुल गर्नुपर्ने बक्यौता गतवर्ष रु.५१ अर्ब ८२ करोड ५८ लाखमा यो वर्ष रु.११ अर्ब ८ करोड ७७ लाख थप तथा रु.२ अर्ब २२ करोड १७ लाख असुली भई वर्षान्तमा रु.६० अर्ब ६९ करोड १८ लाख रहेको छ। यो रकम गतवर्षको तुलनामा १७.११ प्रतिशत बढेको छ।

भाखा नाघेको साँवा, ब्याज असुल गर्न बीजक जारी गर्ने कार्य शुरु गरे तापनि असुली कार्य प्रभावकारी हुनसकेको देखिँदैन। ऋण सम्भौता तथा तमसुकमा भएको साँवा फिर्ता तथा ब्याज भुक्तानी गर्ने समय तालिकाअनुसार ऋण लिएको संस्थाले साँवा फिर्ता तथा ब्याज प्राप्त गरेको देखिएन। भाखा नाघेका साँवा ब्याज बाँकी राख्नेमा खारेज भएका, बिक्री तथा भाडामा गएका, अस्तित्व समाप्त भएका र निष्क्रिय संस्थाहरुसमेत रहेका छन्। भाखा नाघेको साँवा फिर्ता तथा ब्याज असुल गर्ने कार्य हुनुपर्दछ।

११. **राजस्व असुली** – यो वर्ष रु.३ खर्ब ६० अर्ब ७ करोड ९५ लाख राजस्व असुल गर्ने अनुमान रहेकोमा बेरुजू खातामा दाखिला भएको रु.२ अर्ब ७१ करोड ८८ लाख बाहेक रु.३ खर्ब ५६ अर्ब ६२ करोड ८ लाख (९९.०४ प्रतिशत) असुल गरेको महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले उपलब्ध गराएको राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा उल्लेख छ। यो वर्षको शीर्षकगत राजस्वको लक्ष्य तथा यथार्थ असुलीको स्थिति निम्नानुसार छ:

(रु.लाखमा)

शीर्षक	लक्ष्य	असुली	असुली प्रतिशत	लेखापरीक्षणबाट देखिएको असुली
१. आयकर	७७,५७,७६	७८,०६,३५	१००.६३	७८,२०,२७
२. घर जग्गा तथा अन्य सम्पत्तिमा लागने कर	४,५५,५८	६,६७,११	१४६.४३	६,७९,२५
३. अन्य	१,९५,६५	२,००,७७	१०२.६२	२,००,३७
प्रत्यक्ष कर	८४,०८,९९	८६,७४,२३	१०३.१५	८६,९९,८९
१. भन्सार	७३,५३,७९	६७,९८,०५	९२.४४	६७,८४,४३
२. मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क	१,४८,८९,७३	१,४६,५१,७२	९८.४०	१,४५,९८,४२
३. अन्य	१३,६३,४५	११,२०,१२	८२.१५	११,१६,२७
अप्रत्यक्ष कर	२,३६,०६,९७	२,२५,६९,८९	९५.६१	२,२४,९९,१२
कर राजस्व	३,२०,१५,९६	३,१२,४४,१२	९७.५९	३,११,९९,०१
१. सम्पत्तिबाट प्राप्त आय	१७,३२,४२	२०,६७,५२	११९.३४	२०,६३,५३
२. बस्तु तथा सेवा बिक्री	१२,७२,४८	११,६४,५४	९१.५२	११,५९,६७
३. दण्ड जरीबना र जफत	३२,०२	४५,२८	१४१.४१	४६,७०
४. अन्य हस्तान्तरण	१९	२४	१२६.३२	२३
५. विविध	९,५४,८५	११,४०,३९	११९.४३	१०,६०,४२
गैरकर राजस्व जम्मा	३९,९१,९६	४४,१७,९७	११०.६७	४३,३०,५५
राजस्व जम्मा	३,६०,०७,९२	३,५६,६२,०९	९९.०४	३,५५,२९,५६
१. अन्य	०	५,७३,४२	०.००	६,६२,९३
कूल राजस्व जम्मा	३,६०,०७,९२	३,६२,३५,५१	१००.६३	३,६१,९२,४९

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले रु.३ खर्ब ६२ अर्ब ३५ करोड ५१ लाख असुली देखाए पनि लेखापरीक्षणबाट रु. ३ खर्ब ६१ अर्ब ९२ करोड ४९ लाख असुली देखिएकोले कुल असुलीमा रु. ४३ करोड २ लाख फरक परेको छ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

१२. **राजस्व घटी दाखिला** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ११ मा महिना भुक्तान भएको ७ दिनभित्र प्रत्येक कार्यालयले बैङ्कमा जम्मा भएको राजस्वको बैङ्क हिसाब मिलान गरी मासिक प्रतिवेदन तालुक कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। कार्यालयले असुल गरेको राजस्व भोलिपल्टै बैङ्क दाखिला गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ। यो वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको केन्द्रीय हिसाबमा ३५ राजस्व शीर्षकमा रु.८ अर्ब ६० करोड १ लाख सेस्तामा भन्दा बैङ्कमा घटी राजस्व देखिएको छ। राजस्व शीर्षकगत घटीबढी दाखिलाले राजस्व तथ्याङ्कको यथार्थ विश्लेषण नहुने हुँदा शीर्षक फरक रकमको समयमा नै हिसाब मिलान गर्ने व्यवस्था लागू गर्नुपर्दछ।
१३. **रकमान्तर** – विनियोजन ऐन, २०७० को दफा ३ को उपदफा २ मा सञ्चितकोषबाट खर्च हुने रकमबारे उल्लेख छ। निकाय मन्त्रालय तथा सचिवालयले गर्ने सेवा र कार्यहरूको निमित्त विनियोजन ऐनले व्यवस्था गरेको रकम मध्ये कुनैमा नपुग हुने देखिन आएमा नेपाल सरकारले बचत हुने शीर्षकबाट नपुग हुने शीर्षकमा रकम सार्न सक्ने व्यवस्था छ। यसरी रकम सार्दा एक शीर्षकबाट सो शीर्षकको विनियोजित रकमको दश प्रतिशतमा नबढने गरी कुनै एक वा एकभन्दा बढी शीर्षकहरूबाट अर्को एक वा एकभन्दा बढी शीर्षकहरूमा रकम सार्न तथा निकास र खर्च जनाउन सकिने उल्लेख छ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयका अनुसार ११ मन्त्रालय/निकायमा शुरु विनियोजन गरेको रकमको २१६ प्रतिशत सम्म घटबढ हुने गरी रकमान्तर गरेको उदाहरण देहायमा उल्लेख गरिएको छ:

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/ निकायको नाम		शुरु बजेट विनियोजन	रकमान्तर पश्चात कायम बजेट	रकमान्तर थप घट प्रतिशत
	चालुतर्फ	अनुदान संख्या			
१.	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्ययन	३२५	२,२१,६२	३,१९,४०	४४.१२
	पूँजीगततर्फ				
२.	अदालत	२०४	९७,८०	७९,९९	(१२.८६)
३.	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	२०६	४,१८	१३,२०	२१५.८५
४.	उद्योग	३०७	१,५९,२३	१,२१,८१	(२३)
५.	गृह	३१४	३,४०,०४	३,८९,२२	१४.४६
६.	परराष्ट्र	३२६	३७,७१	२०,९७	(४४.३८)
७.	वाणिज्य तथा आपूर्ति	३३०	२१,७२	२४,९४	१४.८१
८.	रक्षा	३४५	२,०३,९४	५,०७,९५	१४९.०७
९.	शहरी विकास	३४७	७,९३,९९	९,३३,९५	१७.६३
१०.	शिक्षा	३५०	२१,३०	२४,५०	१५.०१
११.	सहकारी तथा गरिवी	३५२	९,३९	८,१२	(१३.४४)

- १३.१ उक्त रकमान्तर विशेष गरी अनुदान संख्या ५०१ देखि ६०२ बाट गरेको देखिन्छ। विनियोजन ऐनको दफा ३(३) मा अनुदान संख्या ५०१ देखि ६०२ सम्म विनियोजन भएको रकम अनुदान संख्या १०१ देखि ६०२ सम्म जुन जुन अनुदान संख्यामा निकास खर्च हुने हो सोही अनुदान संख्यामा जतिसुकै सार्न सक्ने व्यवस्थाअनुरूप ५०१ देखि ६०२ सम्मका पूँजीगत अनुदान संख्यामा रु.४० अर्ब ४८ करोड २१ लाख विनियोजन भएकोमा अन्य अनुदान संख्याबाट रु.८ अर्ब ७७ करोड ६२ लाख थप गरेको र सोही अनुदान संख्याबाट अन्यत्र रु.९ अर्ब ७७ करोड २ लाख रकमान्तर गरी घटाएको देखियो। यसरी अन्य शीर्षकबाट २१ प्रतिशत रकम रकमान्तर गरेर थप गरी पुनः २४ प्रतिशत अन्यत्र रकमान्तर गरी लगेको अवस्था छ। विनियोजन ऐनअनुसार ५०१ देखि ६०२ अनुदान संख्यामा विनियोजन भएको रकममात्र रकमान्तर गर्न मिल्नेमा सो विपरीत रकमान्तर गरेर अन्यत्र लैजाने उद्देश्यले मात्र रकम थप गरेको अवस्था देखियो। यसप्रकार विनियोजन ऐनविपरीत रकमान्तर गर्ने परिपाटी नियन्त्रण हुनुपर्दछ।

१३.२ बजेट तर्जुमा गर्दा कार्यक्रममा खर्चको लागि बजेट माग भएका आधारमा गरी बजेट विनियोजन भइसकेपछि तोकिएको कार्यक्रममा खर्च भए नभएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । आर्थिक वर्ष २०७०/७१ मा चालु तथा पूँजीगत गरी १ हजार २१३ उपशीर्षकमा रु.५ खर्ब १७ अर्ब २४ करोड विनियोजन भएको मध्ये ३६ उपशीर्षकमा विनियोजन भएको रु.८ अर्ब ९५ करोड ५९ लाख खर्च भएको पाइएन । खर्च नभएका शीर्षकमध्ये ६ उपशीर्षकमा विनियोजन भएको रु.१ अर्ब १६ करोड पूरै रकमान्तरबाट घटाई अन्यत्र लगेको छ । यसप्रकार खर्च नहुने उपशीर्षकमा विनियोजन गरी बजेटको आकार वृद्धि गर्ने कार्य नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

१४. सञ्चितकोष – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको आर्थिक विवरणअनुसार सञ्चितकोषको प्राप्ति र भुक्तानीको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ:

(रु. लाखमा)

विवरण	२०६९/७०	२०७०/७१	घट बढ प्रतिशत
प्राप्ति			
१. राजस्व तथा अनुदान	३,३४,६५,६१	४,०५,९९,७६	२१.३१
क. राजस्व	२,९७,९४,२३	३,६२,३५,५५	२१.६१
ख. अनुदान	३६,७१,३८	४३,६४,२१	१८.८७
२. वित्तीय व्यवस्था	३१,०८,२७	४३,९३,७०	४१.३५
क. ऋण लगानी फिर्ता	७५,५३	५६,९८	-२४.५५
ख. शेयर बिक्री			
ग. वैदेशिक ऋण प्राप्ति	११,५९,२५	२१,९५,२८	८९.३७
घ. आन्तरिक ऋण प्राप्ति	१८,७३,४९	२१,४१,४४	१४.३०
३. अन्य प्राप्ति	९,३१	३९	९५.८
जम्मा	३,६५,८३,१९	४,४९,९३,८५	२२.९९
भुक्तानी			
१. चालु वर्षको खर्च	३,०२,०५,३९	३,७०,१८,६१	२२.५६
क. सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने खर्च	१४,८५,५५	१३,४९,५३	९.१६
ख. विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च	२,८७,१९,८४	३,५६,६९,०८	२४.१९
२. वित्तीय व्यवस्था खर्च	५६,५८,४१	६४,८२,५८	१४.५७
क. सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने खर्च आन्तरिक तथा बाह्य ऋणको सावा	३५,१३,०२	४१,८७,७१	१९.२१
ख. विनियोजन ऐन द्वारा भएको खर्च शेयर तथा ऋण लगानी	२१,४५,३९	२२,९४,८७	६.९७
३. कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले खर्च भएको, बैङ्कबाट भुक्तानी नभएको खर्च समायोजन	-१,४२	-२७	-८१.१७
जम्मा	३,५८,६२,३७	४,३५,००,९२	२१.३०
४. गत वर्षको छुट भुक्तानी	-	१,७८	१००
नगदमा परिवर्तन	७,२०,८२	१४,९१,१६	१०६.८७
आ.व. को शुरुको मौज्जात	-८३,६९,५६	-७६,४८,७४	
आ.व. को अन्तिम मौज्जात	-७६,४८,७४	-६१,५७,५९	

गतवर्षको हिसाबसँग तुलना गर्दा यो वर्ष सञ्चितकोष हिसाबमा राजस्व असुली २१.६१ प्रतिशत र कुल खर्चमा २१.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । त्यस्तै आन्तरिक ऋण र वैदेशिक ऋण गतवर्षको तुलनामा क्रमशः १४.३० प्रतिशत र ८९.३७ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ । समष्टिगतमा गतवर्ष रु.७ अर्ब २० करोड ८२ लाख सञ्चितकोषमा ऋणात्मक देखिएकोमा यो वर्ष रु.१४ अर्ब ९१ करोड १६ लाख बचत देखिएको छ । यसले गर्दा सञ्चितकोषको बचत रकम १०६.८७ प्रतिशतले बढेको छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त सञ्चितकोषको हिसाब र लेखा टिप्पणी अनुसूची २० मा समावेश गरिएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १४.१ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गर्ने सञ्चितकोषको हिसाबको लेखा ढाँचा तयार गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट स्वीकृत गराएको पाइएन । साथै सञ्चितकोषको हिसाब तयार गर्ने कार्यविधि, आवश्यक अनुसूची, लेखा टिप्पणीसमेत निर्धारण गरेको छैन । यसरी ढाँचा स्वीकृत नगराई तयार गरिएको हिसाबले समेटनुपर्ने कारोबार एवं विषय समेटेको छु भन्ने सम्बन्धमा आश्वस्त रहने आधार देखिदैन । साथै उक्त हिसाबमा उल्लिखित रकम कलमहरु प्रमाणित गर्ने अनुसूची र सोबमोजिमका सहायक खाताहरुसमेत राखेको पाइएन । तसर्थ कार्यालयले प्रचलित ऐन, नियम एवं असल अभ्यासलाई आधार लिई सञ्चितकोषको ढाँचा तयार गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट स्वीकृत गराउनुपर्दछ ।
- १४.२ गत वर्षको तुलनामा यस वर्ष ऋण लगानी फिर्ता प्राप्तितर्फ २४.५५ प्रतिशतले गिरावट आएको देखिन्छ । यसरी ऋण लगानी फिर्ता प्राप्तमा गिरावट हुनु र भाखा नाघेको साँवा ब्याज गतवर्षसम्म रु.५१ अर्ब ८२ करोड ५८ लाख रहेकोमा सोमा १७.११ प्रतिशतले वृद्धि भई यस वर्षसम्म रु.६० अर्ब ६९ करोड १९ लाख पुगनुले सरकारको लगानी एवं साँवा ब्याज असुली नीति प्रभावकारी नरहेकोले यसतर्फ सुधार हुनुपर्दछ ।
- १४.३ प्रचलित ऐन कानूनको व्यवस्थाअनुरूप सञ्चितकोषको हिसाब नगद आधारमा लेखाङ्कन गरिने व्यवस्था छ । उक्त हिसाब नेपाल राष्ट्र बैङ्कलगायतका वाणिज्य बैङ्कहरु, कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरु समेतबाट सङ्कलित तथ्याङ्कको आधारमा तयार गरिएको छ । यसरी सङ्कलित तथ्याङ्कबाट गत वर्षसम्म सरकारको ऋणात्मक मौज्जात रु.७६ अर्ब ४८ करोड ७४ लाख भएकोमा यो वर्ष रु.१४ अर्ब ९१ करोड १६ लाख बचत हुन गई यस वर्षसम्म रु.६१ अर्ब ५७ करोड ५९ लाख ऋणात्मक मौज्जात रहेको छ । ऋणात्मक मौज्जात सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्ने व्यहोरा विगत वर्षदेखि औल्याइएको भएपनि स्थिति यथावत् छ । अर्थ मन्त्रालय, नेपाल राष्ट्र बैङ्क र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबीच समन्वय गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।
- १४.४ अर्थ मन्त्रालयले अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषको प्रोमिसोरी नोटको कोटा बढाउनको निमित्त गतवर्ष खर्च भएको रु. २ अर्ब ८२ करोड ४८ लाख फिर्ता आई राजस्व दाखिला भएको पाइयो । यसरी गत आर्थिक वर्षमा खर्च लेखी सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा समावेश भइसकेको रकम यस आर्थिक वर्षमा राजस्व शीर्षक १५१११ मा दाखिला भै सञ्चितकोषको हिसाबमा समेत समावेश भएकाले सञ्चितकोषको राजस्व हिसाबले यथार्थ राजस्वको स्थिति चित्रण गर्दैन । यसबाट गतवर्षको खर्च र यस वर्षको राजस्व वृद्धि भएको अवस्था छ ।
- १४.५ कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा बाह्य ऋणअर्न्तगत शोधभर्ना प्राप्त रु.११ अर्ब २८ करोड २७ र सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष ऋण) रु.७ अर्ब ९९ करोड ९३ लाख र नगद ऋण रु.२ अर्ब ६७ करोड ८ लाखसमेत रु.२१ अर्ब ९५ करोड २८ लाख आम्दानी देखाएको छ । शोधभर्ना प्राप्त रकम यो वर्ष प्राप्त भएको आधारमा र सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष ऋण) यो वर्ष भएको खर्चको आधारमा आम्दानी देखाएको छ । कार्यालयले ऋण प्राप्तितर्फको सेस्ता खडा गरी राख्ने प्रचलनसमेत नरहेको हुँदा सञ्चितकोषमा देखाइएको रकमले वैदेशिक ऋण प्राप्त यथार्थ चित्रण गरेको आश्वस्त रहने आधार देखिदैन । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्त रु.१५ अर्ब ८ करोड २९ लाख देखाएकोले बैङ्क तथा कार्यालयले देखाएको ऋण रकम फरक परेको छ । कार्यालयले वैदेशिक ऋण प्राप्त रु.६ अर्ब ८६ करोड ९९ लाख फरक पर्नाको कारण यकिन गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।
- १४.६ कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक नगद अनुदान रु.८ अर्ब ६२ करोड ५७ लाख शोधभर्ना प्राप्त रु.२५ अर्ब ३३ करोड ४० लाख सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष अनुदान) रु.९ अर्ब ३ करोड १४ लाख र वस्तुगत सहायता रु.६५ करोड ११ लाखसमेत रु.४३ अर्ब ६४ करोड २२ लाख आम्दानी देखाएको छ । उक्त आम्दानीमा नगदतर्फ यस वर्ष खर्च भएको क७ खाताहरुबाट खर्च ट्रान्सफर गरेको आधारमा, शोधभर्नाको रकम प्राप्त आधारमा, सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष अनुदान) र वस्तुगत आम्दानीको रकम यसै वर्ष खर्च भएको आधारमा लेखाङ्कन गरेको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले यस वर्ष रु.३६ अर्ब ९४ करोड ७ लाख अनुदान प्राप्त भएको देखाएकाले सञ्चितकोष हिसाब र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले देखाएको अनुदान प्राप्त हिसाबमा रु. ६ अर्ब ७० करोड १५ लाख फरक परेकोले हिसाब मिलान हुनुपर्दछ ।

१४.७ नेपाल राष्ट्र बैङ्कको विवरणअनुसार नेपाल राष्ट्र बैङ्क, राष्ट्रिय बाणिज्य बैङ्क, नेपाल बैङ्क र एभरेष्ट बैङ्कबाट निकासामा भएको रकमलाई आधार लिई कुल खर्च रु.४ खर्ब १७ अर्ब ३२ करोड ७५ लाख रहेको छ। सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा यस वर्ष भएको कुल भुक्तानी रु.४ खर्ब ३५ अर्ब ९२ लाख देखाएको छ। सञ्चितकोषको कुल भुक्तानी रकम र नेपाल राष्ट्र बैङ्कबीच रु.१८ अर्ब ५९ करोड २५ लाख फरक देखिनुमा राष्ट्र बैङ्कले वैदेशिक साँवा ब्याज भुक्तानीलगायत अन्य वैदेशिक दायित्व भुक्तानी भएको रकमलाई समावेश नगरेको जस्ता कारण उल्लेख गरेपनि फरक रकमको पहिचान गरी हिसाब मिलान विवरण तयार गर्नुपर्दछ।

१५. **वस्तुगत सहायताको आम्दानी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४को नियम ८७(क) बमोजिम मन्त्रालयबाट केन्द्रिय आर्थिक विवरण प्राप्त भएपछि महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले नगद, सोभै भुक्तानी तथा वस्तुगत ऋण वा सहायता वा ऋण समेतको केन्द्रीय लेखा राखी एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण तयार गरी पुष मसान्तभित्र महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षणको क्रममा प्राप्त सूचना अनुसार विभिन्न राष्ट्र तथा निकायबाट प्राप्त वस्तुगत सहायताबापत रक्षा मन्त्रालय माताहत रु.२ अर्ब ८९ करोड १३ लाख, गृह मन्त्रालय माताहत रु ७९ करोड ५१ लाख, स्वास्थ्य मन्त्रालय माताहत रु ४७ करोड ८० लाख र निर्वाचन आयोगलाई रु ७३ करोड ८२ लाख समेत रु.४ अर्ब ९० करोड २६ लाख देखिएकोमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरी पेश गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरणमा उल्लेखित रकम समावेश गरेको देखिएन। उपर्युक्त वस्तुगत सहायता प्राप्त सम्बन्धमा बजेटमा समावेश भएको देखिएन। यस्तो रकम सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा समेत समावेश नभएकोले सो विवरणले आय-व्ययको यथार्थ चित्रण गर्दैन।

१६. **अनुदान शोधभर्ना** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३७ को उपनियम (५) मा समयमा शोधभर्ना माग गरे नगरेको अनुगमन गरी लेखाउत्तरदायी अधिकृतले शोधभर्नाको वार्षिक विवरण महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। तदनुसृत मन्त्रालयहरूले शोधभर्नाको वार्षिक विवरण तयार गरेका छैनन्। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको शोधभर्नाको हिसाबअनुसार २० मन्त्रालय/निकायमा रु.१७ अर्ब २३ करोड २ लाख अनुदान शोधभर्ना बाँकी रहेको देखिएको छ। शोधभर्ना बाँकी राख्ने प्रमुख मन्त्रालय/निकाय देहायबमोजिम रहेको छ:

(रु.लाखमा)

मन्त्रालयको नाम	२०६९/१०/७०को सो.भ. बाकी	२०७०/७१ को खर्च	२०७०/७१ मा जम्मा शो.भ.प्राप्त	यो वर्ष १-१-१३-२० दाखिला र फ्रिज भएको रकम	२०७०/७१सम्मको सो.भ. बाँकी रकम
शिक्षा	१०,७७२.७	१२,२०३.७	१७,९६०.०	-	९,४३६.७
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	४,९२१.९	३,७४५.७	६,३४८.८	-	२,३१५.८
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय	१,७६९.१	२,२५५.४	२,२१५.३	१४.४	१,७९९.८
अर्थ मन्त्रालय लगानी सार्वजनिक संस्थान	-६५.९५	७५.५	३२.८	७.८	९९.३३
सिंचाई	८२३.४	१,१७८.२	१,२१२.०	-	८१.०८
भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	६०१.०	५७५.८	६६३.१	-	४६.०७
कृषि तथा सहकारी	४६०.५	१,५४०.५	१,५५७.५	१५.०	४२.८६
बिज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण	८९.२	४१६.२	१८७.३	-	३२.२२
स्थानिय विकास	७९६.७	९७४.५	१,४६४.८	-	३०.६४
वन तथा भू संरक्षण	१०५.८	४१२.५	२३२.३	-	२८.६०
शान्ति तथा पुनःनिर्माण	१६७.४	५२१.२	५७८.९	-	१०.८७
वाणिज्य तथा आपूर्ति	६५.१	२९.१	१७.६	-	७.६६

गतवर्षको तुलनामा शोधभर्ना प्राप्त हुनुपर्ने अनुदान रकम १७.०७ प्रतिशतले कमी आएको छ। अनुदान शोधभर्ना हुने गरी खर्च गरेको रकम समयमा माग गरी प्राप्त गर्न नसक्दा सरकारी व्ययभार बढ्नुको साथै स्रोतान्तर गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्ने स्थिति रहेकोले दातासँग समयमा नै शोधभर्ना लिनुपर्दछ।

१७. **बन्द आयोजनाको शोधभर्ना** – कार्यालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार विभिन्न ४५ आयोजना तथा कार्यक्रममा २०७०/७१ सम्म ऋण तथा अनुदान समेत रु.६१ करोड १९ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी भएकोमा ती आयोजनाहरू बन्द भइसकेकोले उक्त रकम शोधभर्ना प्राप्त हुने अवस्था छैन। बन्द भइसकेका

आयोजनाहरूको सम्बन्धित मन्त्रालयसँग समन्वय गरी शोधभर्ना प्राप्त हुन नसकेको सम्बन्धमा कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने सम्बन्धमा गत विगत वर्ष देखि औल्याइए पनि कारवाही गरी टुङ्गो लगाउन सकेको छैन ।

१८. **ऋण शोधभर्ना** – कार्यालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार वैदेशिक ऋण शोधभर्ना हुने गरी गतवर्ष र सोभन्दा अघि खर्च भएको रु.८ अर्ब ९५ करोड ८८ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी रहेकोमा यो वर्षको खर्च रु.७ अर्ब ३३ करोड २३ लाख समेत रु.१६ अर्ब ९ करोड ११ लाख शोधभर्ना हुनुपर्ने देखिएको मध्ये यो वर्ष रु.११ अर्ब ३८ करोड २२ लाख प्राप्त भई वर्षान्तमा रु.४ अर्ब ५० करोड ८८ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी रहेको छ । शोधभर्ना बाँकी रकममध्ये प्रमुख मन्त्रालयहरूमा अर्थ मन्त्रालयको रु.२ अर्ब ३० करोड ३५ लाख, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयको रु.१ अर्ब ८९ करोड ६९ लाख र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको रु.१ अर्ब ३० करोड ४९ लाख रहेको छ । समग्रमा शोधभर्ना हुन बाँकी ऋण रकममा गतवर्षको तुलनामा ४९.६७ प्रतिशतले कमी भएको देखिन्छ । गतवर्षको तुलनामा मन्त्रालयगत आधारमा भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था, शहरी विकास, सिँचाइ मन्त्रालयतर्फको शोधभर्ना बाँकी रकम वृद्धि भएको देखिन्छ ।

कार्यालयबाट पेश भएको विवरणमा चालू तथा बन्द भएका ३८ योजना तथा कार्यक्रममा रु.४ अर्ब ३२ करोड ९३ लाख शोधभर्ना हुन बाँकी रकम ऋणात्मक देखाएको छ । शोधभर्ना लिनपर्ने रकम ऋणात्मक देखिएकोमा कारण नखुलाएकोले शोधभर्ना हिसाब यथार्थ नभएको व्यहोरा विगतदेखि औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार हुनसकेको छैन ।

१९. **वैदेशिक सहायताको उपयोग** – विकास खर्चका लागि नभई नहुने अवस्थामा मात्र वैदेशिक ऋण लिने व्यहोरा आवधिक योजना (२०६८-६९-२०७०-७१) मा उल्लेख छ । अनुदान तथा ऋण व्यहोर्ने गरी बजेट विनियोजन भएकोमा अनुदानतर्फ विभिन्न २४ आयोजनामा रु.४ अर्ब ५१ करोड ४० लाख तथा ऋणतर्फ ९ आयोजनामा रु.४ अर्ब ६१ करोड ७५ लाख प्राप्त भएको देखिएन ।

अनुदान तथा ऋणतर्फको विनियोजित रकम खर्च हुन नसक्नुले कार्यान्वयन क्षमताको कमजोरी देखाउँदछ । दातासँग सम्झौता गर्दा उपयोग गर्न सक्ने रकममात्र कबुलियत गर्नुपर्नेमा उपयोग क्षमता यकिन नगरी ऋण लिएको कारण यो वर्ष नेपाल सरकारले विदेशी दातृनिकायसँग भएको सम्झौताअनुसार ऋण रकम परिचालन नगरी प्रतिबद्धता शुल्क रु.२ करोड ७८ लाख अनावश्यक रूपमा तिर्नुपरेको छ । सहायता रकम खर्च नभएको सम्बन्धमा कारणहरू पहिचान गरी बजेटलाई यथार्थ वनाउन र बजेटमा व्यवस्था भए बमोजिम खर्च गर्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नेतर्फ ध्यान जानुपर्ने देखिन्छ ।

२०. **खुद बजेट भन्दा वढी खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५ मा खर्च गर्ने वा खर्चको निकासा दिने अधिकारीले रकम स्वीकृत बजेट भित्र र सम्बन्धीत खर्च शिर्षकमा पर्छ र खर्च गर्न बाँकी छ भने मात्र खर्च गर्न र निकासा दिनुपर्ने उल्लेख छ । तर विभिन्न ११ उपशिर्षकमा खुद बार्षिक बजेट भन्दा पनि वढी निकासा खर्च गरेको पाइयो । एकल कोष खाता प्रणाली लागु भएसकपश्चात पनि यसरी खुद बजेट भन्दा रु.२ अर्ब ४० करोड ४८ लाख वढी खर्च भएको अबस्थाले आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था प्रभावकारी देखिएन । यस सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायको ध्यान जानुपर्ने देखिएको छ ।

२१. **समष्टिगत ऋण** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको विवरणअनुसार यो वर्ष नेपाल सरकारले प्राप्त गरेको आन्तरिक र वैदेशिक ऋणको समष्टिगत स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

ऋणको किसिम	२०६९/७० सम्मको बाँकी	२०७०/७१ मा			२०७०/७१ सम्मको बाँकी	वृद्धि प्रतिशत
		प्राप्त	समायोजन	साँवा भुक्तानी		
आन्तरिक	२,११,८७,२७	१९,९८,२९	९	२५,१५,२५	२,०६,६८,८६	(२.४५)
वैदेशिक	३,३३,४४,१५	२१,१३,२४	-	१६,७२,४६	३,४६,८१,९१	४.०१
जम्मा	५,४५,३१,४२	४१,११,५३	९	४१,८७,७१	५,५३,५०,७७	१.५०

उपर्युक्तबमोजिम २०७०/७१ सम्म नेपाल सरकारको कुल ऋण दायित्व रु.५ खर्ब ५३ अर्ब ५० करोड ७७ लाख रहेको छ । जसमध्ये आन्तरिक ऋण रु.२ खर्ब ६ अर्ब ६८ करोड ८६ लाख र वैदेशिक ऋण रु.३ खर्ब ४६ अर्ब ८१ करोड ९१ लाख रहेको प्राप्त विवरणबाट देखिन्छ । सो ऋण २०७०/७१ को कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (चालु मूल्यमा) रु.१९ खर्ब २८ अर्बको तुलनामा २८.७० प्रतिशत रहेको छ । केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको तथ्याङ्क अनुसार कुल जनसंख्या २ करोड ७५ लाखलाई आधारमान्दा २०७१ आषाढ मसान्तसम्ममा प्रतिव्यक्ति कुल ऋण दायित्व गत वर्षभन्दा करिब रु.३६३२ ले वृद्धि भई रु.२० हजार ६९ पुगेको छ ।

२२. आन्तरिक र वैदेशिक ऋण लगानी – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको ऋण लगानीको संस्थागत आर्थिक विवरण अनुसार यो वर्ष नेपाल सरकारले आन्तरिक र वैदेशिक ऋण लगानी गरेको समष्टिगत स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

लगानी	२०६९/७० सम्म	२०७०/७१ मा लगानी	यो वर्ष फिर्ता	जम्मा लगानी बाँकी
आन्तरिक स्रोतबाट ऋण लगानी	४१,३४,४०	७,६८,२८	२१,२५	४८,८१,४३
वैदेशिक स्रोतबाट ऋण लगानी	८५,४५,१३	१,०१,९३	३५,७३	८६,११,३३
जम्मा	१,२६,७९,५३	८,७०,२१	५६,९८	१,३४,९२,७६

यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्ः

२२.१ नेपाल सरकारको निर्णयबाट विघटन, खारेज, शेयर बिक्री, व्यवसाय बिक्री आदिबाट निजीकरण भई अस्तित्वमा नभएका संस्थाहरूमा नेपाल सरकारबाट गत विगत वर्षहरूमा लगानी गरेको ऋण रकम असुल हुन सकेको छैन । यस्ता २२ संस्थामा गत वर्षसम्म लगानी भएको ऋणको साँवा रु.२ अर्ब ६१ करोड ९० लाख र यस वर्षसम्मको ब्याज रु.५९ करोड ९९ लाख समेत रु.३ अर्ब २१ करोड ८८ लाख असुल हुन बाँकी देखिन्छ । यो रकममा तमसुक नभएका ११ संस्थाको ब्याज गणना गरेको देखिदैन । उक्त रकम असुल गर्न गत विगतको प्रतिवेदनमा औल्याउदै आएकोमा स्थिति यथावत् रहेको छ ।

२२.२ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले अर्थ मन्त्रालयको निर्णयबमोजिम १०७ संस्थामा लगानी गरेको मध्ये यो वर्ष ७ संस्थामा रु.३३ करोड १२ लाख प्रशासनिक प्रयोजनका लागि तलब भत्ता खुवाउन र ४ संस्थानमा विभिन्न दायित्व एवं सावां ब्याज भुक्तानी गर्न रु.६६ करोड ७८ लाख लगानी गरेको छ । संस्थान सञ्चालन तथा प्रशासनिक खर्चका लागि समेत ऋण लगानी गर्नु उपयुक्त होइन ।

२२.३ कार्यालयले उपलब्ध गराएको ऋण लगानीको अद्यावधिक आर्थिक विवरण र अर्थ मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको ऋण लगानी विवरणमा संस्थाले देखाएको ऋण लगानी रकम भिडान भएको छैन । निम्न १५ संस्थाको लगानी २०६९/७० को आर्थिक विवरणमा उल्लेख गरेको भन्दा ६ संस्थाले रु.९७ करोड ४७ लाख बढी र ९ संस्थाले रु.७ अर्ब ९२ करोड ७ लाख घटी देखाएका छन् । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब यकिन गर्नुपर्ने व्यहोरा विगत वर्ष देखि औल्याउदै आए पनि स्थिति यथावत् रहेको छ ।

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	संस्थाको नाम	ऋण लगानी		संस्थाले देखाएको	
		संस्थाले देखाए अनुसार	म.ले.नि.का अनुसार	घटी	बढी
१	जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कं. लि.	६०८.४९	१६४.७९		४४३.७०
२	जनकपुर चुरोट कारखाना लि.	२२६१८	१८११५		४५०३
३	उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लि.	१७२५०	२२०९९.९९	४८४९.९९	
४	दि-टिम्बर कर्पोरेशन अफ नेपाल लि.	५४७	-		५४७
५	नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्थापन कं. लि.	३४८	४६०.०३	११२.०३	
६	नेपाल वायुसेवा निगम	३९९३.२७	३४७०.१६		५२३.११
७	नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	१४४०२	२०७३३.१८	६३३१.१८	
८	सांस्कृतिक संस्थान	१८२५	२१९३.३१	३६८.३१	
९	गोरखापत्र संस्थान	९६४	५००		४६४
१०	जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.	-	१८००	१८००	
११	नेपाल खानेपानी संस्थान	१४८७०	४६३३२.३	३१४६२	

परिच्छेद २: अर्थ मन्त्रालय

१२	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	७४६८०५	७७९७८१.१७	३२९७६.१७	
१३	नेपाल दूरसंचार कं. लि.	-	१०४२.६४	१०४२.६४	
१४	कृषि विकास बैङ्क लि.	३०६४१.४०	३०९०६.१६	२६४.७६	
१५	राष्ट्रिय बाणिज्य बैङ्क लि.	३२६६.३२			३२६६.३२

२३. शेर लगानी – कार्यालयबाट प्रस्तुत आर्थिक विवरणमा विभिन्न ऐनबाट स्थापना भएका १०७ संस्थामा शेर लगानीबाट गत वर्षसम्मको रु.१ खर्ब १५ अर्ब ४४ करोड ४० लाख र यो वर्षको रु.८ अर्ब ८३ करोड ६१ लाखमध्ये ३ संस्थामा समायोजनबाट रु ३७ लाख थप लगानी समेत रु.१ खर्ब २६ अर्ब ६५ करोड ३६ लाख शेर लगानी देखिन्छ । यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छः-

२३.१ यो वर्ष १० संस्थाले रु.१२ अर्ब ९९ करोड ३१ लाख लाभांश दिएका छन् । कुल लगानीको तुलनामा १०.२५ प्रतिशत प्रतिफल प्राप्त भएको छ । यसरी सरकारले गरेको लगानीको प्रतिफल न्यून रहेको र त्यसमा पनि अधिकांश संस्था नोक्सानीमा रहेकोले लाभांश प्राप्त भएको छैन । सरकारी संस्थानको दक्षता अभिवृद्धि गरी प्रतिफल प्राप्त गर्न वा विनिवेश गरी लगानी फिर्ता लिनेतर्फ ध्यान जानुपर्दछ ।

२३.२ नेपाल सरकारले शेर लगानी गर्दा संस्थानहरूको प्रबन्धपत्र तथा नियमावलीअनुसार नेपाल सरकारको हिस्सा निर्धारण गरी अधिकृत पूँजीको सीमाभित्र रही शेर लगानी गर्नुपर्दछ । यो वर्ष थप भएको समेत ३ संस्थाको शेरमा गरेको लगानी रु.७ अर्ब ११ करोड ७ लाख र हाल सम्म अधिकृत पूँजीभन्दा रु.२६ अर्ब ८१ करोड ७९ लाख बढी लगानी भएको देखिन्छ । अन्य बाँकी २ संस्थाको अधिकृत पूँजी किटान नगरी लगानी गरेको पाइयो ।

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	संस्थाको नाम	अधिकृत पूँजी	गत वर्षसम्मको	यस वर्षको	जम्मा लगानी
१	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	३०,००,००	४८,२१,७६	६,४५,७९	५४,६७,५५
२	नेपाल टेलिभिजन	१,५०,००	१,८२,८९	२४,००	२,०६,८९
३	निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगम	२१,००	१,३७,०६	४१,२९	१,७८,३५

अधिकृत पूँजीलाई ध्यानमा राखी लगानी गर्नुपर्ने व्यहोरा औल्याउदै आएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन ।

२३.३ अर्थ मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको २०७०।७१ सम्मको संस्थाहरूले देखाएको शेर लगानी रकमसँग कार्यालयका लगानी रकम भिडान भएको छैन । निम्न १० संस्थानमा शेर लगानीको आर्थिक विवरणमा उल्लेखभन्दा ७ संस्थाले रु.३ अर्ब २० करोड १ लाख बढी र ७ संस्थाले रु. १४ अर्ब २२ करोड ७८ लाख घटी शेर लगानी देखाएको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब यकिन गर्नुपर्ने देखियो ।

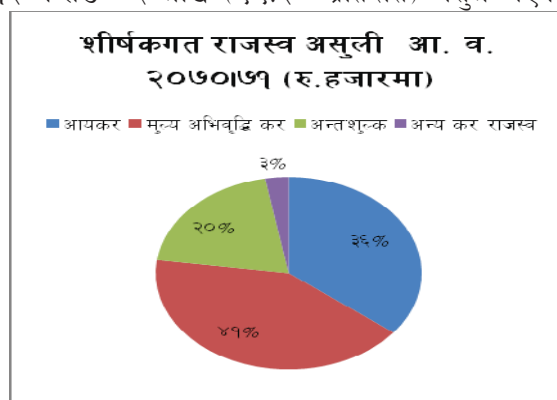
(रु.लाखमा)

सि.नं.	संस्थाको नाम	शेर लगानी		घटी	बढी
		संस्थाले देखाए अनुसार	म.ले.नि.का अनुसार		
१	दुग्ध विकास संस्थान	१९७१	२८६४.८८	८९३.८८	
२	जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कं. लि.	२४०.९९	३९६.५३	१५५.५४	
३	नेपाल आयल निगम	९५१	२९०८.२०	१९५७.२०	
४	नेपाल वायुसेवा निगम	१६२२.८४	३७९२.६६	२१६९.८२	
५	नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	१२४२८५	१३५१६४	१०८७९.६७	
६	नेपाल खानेपानी संस्थान	३४७६	१४०७६.५२	१०६००.५२	
७	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	३६६५५५	४८२१७६.०४	११५६२१.०४	
८	एन.आई.डि.सि. डेभलोपमेन्ट बैङ्क लि.	४१२७	३४९१.७६		६३५.२४
९	राष्ट्रिय बाणिज्य बैङ्क लि.	८५८८९.७२	५४९७६.१		३०९१३.६२
१०	राष्ट्रिय वीमा संस्थान	९५०.३५	४९८.६९		४५१.६६

२४. कार्य सञ्चालन कोष – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १०(४) अनुसार महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सञ्चितकोषको अतिरिक्त वैदेशिक अनुदान, ऋण सहायता, लगानी, विनियोजन, राजस्व र धरौटीको केन्द्रीय लेखा तयार गरी राख्नु पर्दछ । विनियोजन तथा राजस्व बाहेक अन्य सबै प्रकारका कारोबारहरुको लेखा राख्न लगाई त्यसको केन्द्रीय विवरण तयार गरी महालेखापरीक्षक समक्ष पेश गर्नु महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको कर्तव्य हुने व्यवस्था छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको २०७०।७१ को कार्य सञ्चालन कोषको केन्द्रीय आर्थिक विवरणअनुसार गतवर्षको जिम्मेवारी रु.११ अर्ब ८४ करोड १२ लाख र यो वर्षको आय रु.२६ अर्ब ३३ करोड ६६ लाख समेत जम्मा आय रु.३८ अर्ब १७ करोड ७८ लाखमा रु.२८ अर्ब ६४ करोड ३ लाख खर्च भई बाँकी मौज्जात रु.९ अर्ब ५३ करोड ७५ लाख देखाएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २४.१ गतवर्षको बाँकी कुल मौज्जात रु.११ अर्ब ५६ करोड १४ लाख देखाएकोमा यो वर्ष रु.११ अर्ब ८४ करोड १२ लाख जिम्मेवारी सारेको देखिन्छ । गत वर्षको मौज्जात भन्दा रु.२७ करोड ९८ लाख बढी जिम्मेवारी सारेको छ । बढी जिम्मेवारी सारेको सम्बन्धमा गतवर्षमा प्रतिवेदन गर्न छुट भएको, भुलवस कम जिम्मेवारी सारेको, अन्य खाताको रकमसमेत समावेश गरेको जस्ता कारण औल्याएको छ । जिम्मेवारी सारेको हिसाब यथार्थपरक हुने गरी अद्यावधिक गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- २४.२ कार्यसञ्चालन कोषअन्तर्गत यसवर्ष ख-६ खाताको काठमाडौं क्षेत्रको विवरणमा रु.५८ करोड नामनामेसी नखुलेको रकम बैङ्क मौज्जातमा रहेको उल्लेख छ । नामनामेसी बेगरको रकम मौज्जात सम्बन्धमा छानबिन गरी रकमको प्रयोजन यकिन गर्नुपर्दछ । प्रयोजन समाप्त भएको रकम सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- २४.३ यस वर्ष कार्य सञ्चालन कोषको जिल्लागत आय-व्यय विवरण अनुसार काठमाण्डौ जिल्लामा कोषको बाँकी मौज्जात रु.५ अर्ब ९२ करोड ५३ लाख देखिएकोमा बैङ्क मौज्जात रु.५ अर्ब १५ करोड ११ लाख उल्लेख गरेकोले रु.७७ करोड ४२ लाख घटी बैङ्क मौज्जात देखिन्छ । कार्यालयको सेस्तामा उल्लेख भएको तर बैङ्कमा मौज्जात नदेखाएको सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- २४.४ शान्ति कोष सचिवालय, काठमाडौं र कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय, ललितपुरले गतवर्षभन्दा रु.१० करोड ९ लाख घटी जिम्मेवारी सारेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा कार्यालयले जिल्ला कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले आर्थिक विवरण प्रमाणित गरे अनुसार जिम्मेवारी सारिएको व्यहोरा जनाएकोमा सो सम्बन्धमा समेत छानबिन सहित हिसाब यकिन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

आन्तरिक राजस्व विभाग

२५. राजस्व असुली – विभाग र मातहतका कार्यालयको समेत यो वर्ष रु.२ खर्ब २५ अर्ब ९३ करोड ३३ लाख राजस्व असुल गर्ने लक्ष्य रहेकोमा रु.२ खर्ब २५ अर्ब १६ करोड ७२ लाख (९९.६४ प्रतिशत) असुल भएको उल्लेख गरी प्रगति भएको देखाए तापनि विभागले नै तयार गरेको राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा जम्मा असुली रु.२ खर्ब १३ अर्ब ६३ करोड ४६ लाख देखाएकोले रु.११ अर्ब ५३ करोड २६ लाख फरक परेको छ । कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरुबाट सङ्कलित मूल्य अभिवृद्धि करको लेखाङ्कन छुटेको उल्लेख गरे तापनि विवरण लिई केन्द्रीय आर्थिक विवरण अद्यावधिक गरेको छैन । विभाग मातहतको कार्यालयमा समेत यो वर्ष खर्च भएको रु.१ अर्ब ४९ करोड ८३ लाख र असुल भएको आन्तरिक राजस्व

विश्लेषण गर्दा कर राजस्व सङ्कलन लागत प्रतिहजार रु.७०१ पर्न गएको देखिन्छ ।

२६. **मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७ अनुसार दर्ता भएको व्यक्तिले कर लागने कारोबारसँग सम्बन्धित वस्तु वा सेवामा तिरेको कर आफूले तिर्नुपर्ने करबाट कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२६.१ विभागले पेश गरेको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार २०७१ आषाढ मसान्तको मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यान्वयन अवस्था विश्लेषण गर्दा क्रेडिट विवरण पेश गर्नेको प्रतिशत ४५.४९, शून्य विवरण पेश गर्नेको प्रतिशत २७.३७ र डेबिट विवरण पेश गर्नेको प्रतिशत २७.१४ रहेको, डेबिट र क्रेडिट रकमको तुलना गतवर्ष ७.२० गुणा रहेकोमा यो वर्ष ८.२० गुणा उल्लेख गरेकोले क्रेडिट रकम बढ्दै गएको छ । लेखापरीक्षणबाट सङ्कलित २०७१ आषाढको तथ्याङ्कलाई आधार लिदा १ महिनाको क्रेडिट मात्र रु. १९ अर्ब ५७ करोड १६ लाख रहेको छ । त्यस्तै डेबिटतर्फ रु. ४ अर्ब ८८ करोड ९३ लाख रहेको छ । विवरण बुझाउने कुल करदाता १ लाख २३ हजार १७८ मध्ये ५० हजार ६६१ (३०.९८ प्रतिशत) ले विवरण नबुझाएको, २७ प्रतिशतले शून्य विवरण बुझाएको र ४५.४९ प्रतिशतले क्रेडिट विवरण बुझाएको अवस्थाले मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यान्वयन प्रभावकारी रूपमा हुन नसकेको चुनौतीपूर्ण अवस्थालाई इङ्कित गर्दछ ।

२६.२ मूल्य अभिवृद्धि करको २०७१ आषाढको विवरणमा मात्र रु.१९ अर्ब ५७ करोड १६ लाख क्रेडिट देखिएको केही कार्यालयको उदाहरण निम्नानुसार छ:

(रु.हजारमा)

कार्यालयको नाम	डेबिट रकम	क्रेडिट रकम	गुणा
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, वीरगन्ज	७,१७,३७	७५,२६,२७	१०.४९
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगर	१२,४४,७७	९२,०६,१२	७.३९
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भद्रपुर	५,८१,३४	४५,१८,७६	७.७५
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बुटवल	८,५७,४८	४७,५९,६०	५.५५
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पोखरा	९,७९,०१	५३,५७,००	५.४७

आन्तरिक राजस्व विभागले यस्तो क्रेडिट रकम ६ गुणाभन्दा बढी भएको अवस्थामा मौज्जात निरीक्षण गर्ने व्यवस्था प्रोत्साहन प्रणालीको सूचकाङ्कमा रहेको छ । उपर्युक्तबमोजिम यस्तो क्रेडिट रकम डेबिटको तुलनामा १०.४९ गुणासम्म रहेको छ । अत्यधिक बढी क्रेडिट रहने कार्यालयको क्रेडिट रकम घटाउने उपाय अवलम्बन नगरेकोले क्रेडिट रकमको आँकडा र प्रतिशत बढ्दै गई समग्रमा मूल्य अभिवृद्धि कर प्रणालीमा नै असर पर्ने अवस्था छ ।

मूल्य अभिवृद्धि कर छुटको मात्रामा भएको बृद्धि, नक्कली बिल तथा अवास्तविक मौज्जात समेतको आधारमा नपाउने क्रेडिट दाबी गरेकोमा प्रभावकारी रूपले अनुगमन नहुदा अस्वाभाविक रूपमा क्रेडिट रकम बढ्दै गएको अवस्था उपर छानबिन एवं कारवाही गरी मूल्य अभिवृद्धि करको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।

२७. **क्रेडिट विवरण** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७ बमोजिम दर्ता भएको व्यक्तिले आफ्नो कर लागने कारोबारसँग सम्बन्धित वस्तु वा सेवा आयात गर्दा तिरेको वा तिर्नुपर्ने करबाट आफूले उठाएको करबाट मिलान गरी बढी भएको कर दाखिला गर्नुपर्दछ । वर्षोसम्म क्रेडिट विवरण बुझाउने केही करदाताको विवरण देहायमा छ:

(रु.हजारमा)

कार्यालय	कार्यालयको क्रेडिट	करदाता	निरन्तर रहेको महिना	क्रेडिट रकम
आ.रा.का. काठमाडौं १	७,७७,३१,२७	एक टेक्सटायल इण्डष्ट्रिज	२०४	३५,८७
आ.रा.का. काठमाडौं २	४७,०२,४२	एक होटल	१०८	२६,९९
आ.रा.का. काठमाडौं ३	५४,९०,५९	एक ट्रेडिङ्ग	१८७	३३,९०
आ.रा.का. ललितपुर	१,०८,७४,८३	एक इन्टरप्राइजेज	१४५	१३,९८
आ.रा.का. नेपालगन्ज	३१,९२,९२	एक विज्ञापन सेवा	५६	८,९४
ठूला करदाता कार्यालय	६,९५,६९,८३	एक टेलिकम	१५८	११,३५,२९

लामो समयसम्म क्रेडिटमा रहेका करदाताको तथ्याङ्क सम्बन्धमा अनुसन्धानात्मक परीक्षण एवं छानबिन गर्नुपर्दछ ।

मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ४६ अनुसार ३ वर्ष पुरानो क्रेडिट रकम मिलान गर्न मिल्दैन । ठूला करदाता कार्यालयको मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिटमध्ये ३ वर्षभन्दा अगाडिदेखि ननुफाइलर रहेका ४ करदाताको रु.१ करोड १ लाख ३० हजार पुरानो क्रेडिटसमेत जिम्मेवारी सारेको देखिएकोले कानुनी व्यवस्था अनुसार पुरानो क्रेडिट रकमलाई कम गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

२८. **राजस्व बक्यौता** – विभागको केन्द्रीय आर्थिक विवरणअनुसार मूल्य अभिवृद्धि करबाहेक आयकर, साविक विक्री कर तथा अन्तःशुल्कसमेत गत वर्षको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा राजस्व बक्यौता रु.३२ अर्ब ९८ करोड १२ लाख देखाएकोमा यो वर्ष रु.४० अर्ब ८२ करोड ५१ लाख बक्यौता जिम्मेवारी सारेको छ । राजस्व बक्यौता रु.७ अर्ब ८४ करोड ३९ लाख बढी जिम्मेवारी सारेको सम्बन्धमा कारण उल्लेख गरेको छैन ।

विभागले रु.४० अर्ब ८२ करोड ५१ लाख जिम्मेवारी सारे पनि लेखापरीक्षणबाट सङ्कलित कार्यालयगत विवरणअनुसार गतवर्षसम्मको राजस्व बक्यौता रु.३२ अर्ब ४२ करोड ४१ लाखमध्ये रु.५८ करोड ८९ लाख (१.५६ प्रतिशत) लगत कट्टा भै रु.१ अर्ब ७ करोड १२ लाख (२.८९ प्रतिशत) मात्र असुल भएको देखियो । यो वर्ष थप समेत रु.३७ अर्ब १२ करोड ५७ लाख लगत बाँकी छ । बक्यौता लगतको तुलनामा न्यून असुल गर्ने कार्यालयको विवरण निम्नानुसार छः

(रु.हजारमा)

कार्यालय	कायमी लगत	यो वर्ष असुली	असुली प्रतिशत
ठूला करदाता कार्यालय	२६,३२,२५,९०	११,०२,६७	०.४१
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, सिमरा	६१७३४५	३३,०३	०.४९
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुर	१९,३३,७९	२९,७९	१.२२
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुर	१,५०,३८,९५	३,६८,४५	२.४५
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुर	१,६०,७७,५८	४,३३,८३	२.७०

आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०९ र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २१ अनुसार करदाताको कारोबार एवं चल अचल सम्पत्ति रोक्का गरेर बक्यौता असुल गर्न सकिने कानुनी व्यवस्था छ । बक्यौता असुलीसम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्ः

२८.१ ठूलो बक्यौता राख्ने करदाताउपर आन्तरिक राजस्व प्रशासनले गरेको कारबाहीको परीक्षण गर्दा एक सेन्टरको बक्यौता रु ४४ करोड ६७ लाख र एक होटल लिमिटेडको रु.२१ करोड १९ लाख असुलीका लागि क्रमशः २०७१।२।३० र २०७१।२।१८ मा ती करदाताको बैङ्क खाता रोक्का गर्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई अनुरोधसम्म गरेको पाइयो । तत्पश्चात् थप कारबाही गरेको छैन ।

२८.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भैरहवाको कार्य क्षेत्रका दुई डिष्टिलरीको बक्यौता रु १७ करोड ८० लाख ३२ हजारको असुलीका लागि जग्गा लिलामीको प्रक्रिया शुरु गर्दा बैङ्कको अग्राधिकारको कारणले असुलीमा समस्या भएको उल्लेख गरेको छ । बैङ्कसँग समन्वय गरी बक्यौता असुली गर्ने कार्य हुन सकेको छैन ।

२८.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, चितवनको कार्य क्षेत्रका एक डिष्टिलरीको बक्यौता रु ८७ करोड २९ लाख ४० हजार उपर करदाता २०६७।५।३१ मा सर्वोच्च अदालतमा र एक बूअरीको २ वर्षको बक्यौता रु ३० करोड ९६ लाख ८९ हजार उपर करदाता २०६७।१।१३ मा पुनरावेदन अदालतमा गएको र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौँ क्षेत्र नं २ का १ व्यक्तिको बक्यौता रु १ करोड ४० लाख ७४ हजारउपर करदाता २०५०।१।२५ मा सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गएकोले बक्यौता असुल हुन सकेको छैन ।

२८.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरको कार्य क्षेत्रका एक विदेशी निर्माण व्यवसायीको २०५८/५९ देखि २०६२/६३ को बक्यौता समयमा असुली नगरी रु ७५ करोड ८७ लाख असुल हुन बाँकी रहेकोमा उक्त निर्माण व्यवसायीले हाल नेपालमा कारोबार नै गरेको छैन ।

विद्यमान राजस्व कानूनअनुसार चल अचल सम्पत्ति रोक्का गरेर सरकारी बाँकी सरह असुल गर्नुपर्नेमा केही करदाताको बैङ्क खाता रोक्काको कारवाहीबाहेक अन्य कुनै कारवाही भएको नदेखिएकोले आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरु बक्यौता असुलीमा सक्रिय भएको देखिएन । विभागले अनुगमन गर्ने कार्य पनि प्रभावकारी रूपमा गरेको पाइएन ।

२९. **आर्थिक विवरण** – कार्यालयले देखाएको असुली र बैङ्क हिसाब एक आपसमा भिडान हुनुपर्दछ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरले सेस्ताअनुसार रु.१६ अर्ब १२ करोड ३९ लाख असुलीमध्ये रु.१६ अर्ब ८ करोड ४६ लाख बैङ्क दाखिला भएको उल्लेख गरे तापनि बैङ्क स्टेटमेन्टअनुसार रु.१३ अर्ब ७६ करोड ७२ लाखमात्र असुली देखिएकोले बैङ्क आम्दानी घटी देखिएको रु.२ अर्ब ३१ करोड ७४ लाख सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

३०. **कारोबारको निरन्तरता** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ अनुसार करदाताले आय वर्ष समाप्त भएको ३ महिनाभित्र स्वयंकर निर्धारण गरी आय विवरण पेश गर्नुपर्दछ । आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २३ अनुसार निर्धारणयोग्य आय आर्जन गर्न चाहने व्यक्तिले कारोबार गर्नु अगावै स्थायी लेखा नम्बर लिनुपर्ने र नियम २५ अनुसार कारोबार स्थल परिवर्तन भएमा विभागलाई जानकारी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । करोडौं कारोबार गरे पश्चात् हाल कारोबार छाडेका करदाताको उदाहरण देहायमा उल्लेख गरिएको छ ।

३०.१ उपत्यकाका राजस्व कार्यालयहरुमा दर्ता भई स्थायी लेखा नम्बर लिएर आयात कारोबार गर्ने छनौटमा परेका ३१ करदाताको भन्सार तथ्याङ्कबाट करदाताहरुले २०६९।७० मा रु.१ अर्ब १२ करोड ५ लाख बराबरको सामान आयात गरेको देखिन्छ । ती करदाताहरुले दर्ता मितिदेखि नै कानूनले तोकेको म्यादभित्र आय विवरण र लागने करसमेत दाखिला गरेको देखिँदैन । ठूलो कारोबार गर्ने करदाताले आय विवरण र लागने कर दाखिला नगरेको सम्बन्धमा कार्यालयबाट अनुगमन गरेको समेत देखिएन । नियमित रूपमा विवरण र लागने कर नबुझाउने करदातालाई सहूलियत स्वरूप आर्थिक ऐनले दिएको स्किमकै आधारमा पनि रु.५ करोड ६० लाख २० हजार राजस्व असुल हुन सक्नेमा सो समेत असुल नभएकोले यस्ता करदाताहरुलाई आयकर ऐन, २०५८ अनुसार कारवाही गरी छुट भएको कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

उपत्यकाका ३१ करदाताले रु.१ अर्ब १२ करोड ५ लाख बराबरको सामान आयात गरेको भन्सार तथ्याङ्कबाट देखिएतापनि ति करदाताले मुलुक लाई कुनै कर तिरेका छैनन् ।

३०.२ तरकारी तथा फलफूल पैठारी गर्ने देहायका करदाताले आय वर्ष २०६९।७० र २०७०।७१ मा रु.१ अर्ब २८ करोड ५७ लाख मूल्य बराबरको तरकारी, फलफूल तथा खसी आयात गरेको भन्सार तथ्याङ्कबाट देखिन्छ । उक्त करदाताहरुले दर्ता मितिदेखि नै कानूनले तोकेको म्यादभित्र आय विवरण र लागने करसमेत दाखिला गरेका छैनन् । एक आर्थिक वर्षमा रु.३८ करोडसम्म पैठारी गर्ने करदाताले आय विवरण र लागने कर दाखिला नगरेका उदाहरण निम्नानुसार छन्:

(रु.हजारमा)

कार्यलय	करदाताको नाम	कारोबार गरेको वर्ष	रकम रु	आय कर रकम
कर दाता सेवा कार्यलय कालिमाटी	एक फलफूल तथा तरकारी स्टोर	२०६९।७०	२७,५३,९२	५५,०७,
		२०७०।७१	१४,५९,१३	२९,१८
कर दाता सेवा कार्यलय कालिमाटी	एक फलफूल तथा खाद्यान्न भण्डार	२०६९।७०	२८,९४,४५	५७,८८
कर दाता सेवा कार्यलय कालिमाटी	एक फलफूल तथा खाद्यान्न भण्डार	२०७०।७१	३८,०३,२७	७६,०६
आ.रा.का ललितपुर	एक फलफूल तथा तरकारी भण्डार	२०६९।७०	१९,४६,४८	३८,९२

नियमित रूपमा आय विवरण र लागने कर नबुझाउने करदातालाई सहूलियत स्वरूप आर्थिक ऐनले दिएको स्किमकै आधारमा पनि रु.२ करोड ५७ लाख १४ हजार राजस्व असुल हुन सक्नेमा सो समेत असुल नभएकोले यस्ता करदाताहरुलाई आयकर ऐन, २०५८ अनुसार कारवाही गरी छुट भएको कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

- ३०.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरमा दर्ता भएको सुपारी निर्यात गर्ने एक एक्सपोर्टले २०७०/७१ मा रु. ६५ करोड ४९ लाख ७२ हजार निर्यात गरेको भन्सार तथ्याङ्कबाट देखिन्छ । उक्त करदाताले कानुनले तोकेको म्यादभित्र आय विवरण र लागने करसमेत दाखिला गरेको आन्तरिक राजस्व प्रशासनले अवलम्बन गरेको सफ्टवेयरबाट देखिदैन । करदाताले आय विवरण र लागने कर दाखिला नगरेकोले नियमित रूपमा विवरण र लागने कर दाखिला नगर्ने करदातालाई सहूलियत स्वरूप आर्थिक ऐनले दिएको स्कीमकै आधारमा पनि रु.१ करोड ३१ लाख राजस्व असुल हुन सक्नेमा सो समेत असुल नभएकोले यस्ता करदातालाई आयकर ऐन, २०५८ अनुसार कारबाही गरी छुट भएको कर निर्धारण हुनुपर्दछ ।
- ३०.४ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने देहायका केही करदाताहरूले करोडौंको कारोबार गरे पनि आय विवरण बुझाएको छैनन । यसरी विवरण नबुझाउने करदातामध्ये कतिपयले दर्ता पश्चात केही वर्षसम्म रु.३ करोड १० लाख देखि रु.१ अर्ब २४ करोड ३१ लाखसम्म कारोबार गरे तापनि कर दायित्व चुक्ता नगरेको अवस्था छ ।

(रु.हजारमा)

करदाताको नाम	आर्थिक वर्ष	आयात अङ्क/ कारोबार रकम	करदाताको नाम	आर्थिक वर्ष	आयात अङ्क/ कारोबार रकम
एक टेंक्टर	२०६८/६९	३७,४८,५५	एक भिनायल	२०६७/६८	९,३७,१०
एक इन्टरनेशनल	२०६८/६९	३,०९,९०	एक डिपार्टमेन्ट स्टोर्स	२०६७/६८	३३,१९,८८
एक करदाता	२०६९/७०	७३,००,२८	एक सप्लायर्स	२०६८/६९	१,२४,३०,६१
एक पोलिमर्स	२०६७/६८	५०,०१,६०	एक इम्पेक्स	२०६६/६७	२४,०१,५०
एक इण्डस्ट्रिज	२०६७/६८	१३,४७,२७	एक पोलिमर्स	२०६६/६७	३८,२१,४६
एक इन्टरप्राइजेज	२०६७/६८	१०,८६,५०			

करदातालाई कर पालनामा उत्प्रेरित गराउन वा कारबाही गर्न करदाता र करदाताको कारोबार स्थल, आयात निर्यात, खरिद बिक्री जस्ता सूचना अभिलेखाङ्कन गरी सूक्ष्म अनुगमन, नियन्त्रण एवं निगरानीको लागि आन्तरिक राजस्व प्रशासनको तथ्याङ्क, सूचना व्यवस्थित गर्न करदाता तथा करदाताको कारोबार पहिचान (Know the tax payer) को रूपमा विस्तृत सूचना राख्ने पद्धतिको व्यवस्थापन एवं अभिलेखाङ्कन गरी राजस्व छली हुन नदिन प्रवर्द्धनात्मक, उपचारात्मक एवं दण्डात्मक उपायहरूको कार्यन्वयन गर्न सामयिक सुधार हुनुपर्दछ ।

३१. **तलब भत्ता** – आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २३ अनुसार अग्रिम कर कट्टी गर्ने व्यक्तिले कारोबार गर्नु अगावै स्थायी लेखा नम्बर लिनुपर्ने र सामाजिक सुरक्षा कोष (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली, २०६७ अनुसार सामाजिक सुरक्षा कोषले योगदानकर्ताहरूलाई परिचयपत्र जारी गर्ने व्यवस्थासमेत रहेको छ । उद्योग तथा व्यवसायिक कारोबार गर्ने करदाताहरूले तलब भत्ता लगायतका सुविधा भुक्तानी गर्दा कर्मचारी कामदारलाई व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर नलिएको अवस्थामा पनि ठूलो रकम खर्च लेखेको देखिएको छ । कर्मचारी कामदारलाई मासिक रूपमा भुक्तानी हुने तलब भत्तामा लाग्ने पारिश्रमिक कर, सामाजिक सेवा शुल्क कट्टा नगर्ने, कट्टा गर्नेले पनि आंशिक रूपमा सम्बन्धित महिनामा जम्मा गर्ने, अधिकांश रकम वर्षान्तमा १ प्रतिशत सामाजिक सेवा शुल्क वासलातमा दाखिला गर्न बाँकी देखाउने गरेको स्थिति देखिएको छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्रका केही करदाताको कारोबार ,कामदार संख्या र तलब भत्ता खर्चको स्थिति देहायअनुसार छ:

(रु.हजारमा)

करदाता	आ.व	कारोबारको प्रकृति	कारोबार अङ्क	कामदार/कर्मचारी संख्या	तलब भत्ता सुविधा
एक अटो मोबाइल्स	२०६९/७०	अटो मोबाइल्स	१,५६,२८,९०	१२२	२,४५,७६
एक मार्केटिङ	२०६९/७०	ट्रेडिङ (थोक व्यापार)	५३,३९,७८	४१	४५,६१
अर्को मार्केटिङ	२०६८/६९	ट्रेडिङ (च्रोटा डिलर)	२०,१७,८६	२१२	३,८३,१२
एक डिष्ट्रिब्यूटर्स	२०६९/७०	ट्रेडिङ (थोक व्यापार)	३,२९,०६,६८	११८	४,८३,८२

ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक इन्टरप्राइजेजले तलब भत्ताको अनलाईन टी.डी.एस विवरणमा ४१ कर्मचारीको तलब रु.१ करोड ११ लाख ४ हजारमा अग्रिम कर कट्टी गरेको छ । बोनस वितरणमा समेत सोही व्यहोरा उल्लेख छ । वर्षान्तको वित्तीय विवरणमा एकमुष्ट अनलाईनबाट कर कट्टी नगरेको र बोनस समेत खर्च नलेखेका १४१ कर्मचारीको समेत रु.३ करोड ३ लाख ९० हजार तलब खर्च कट्टी लिएकोले सो सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

यस सम्बन्धमा कानूनको व्यवस्थाअनुसार छानबिन गरी कर दायित्वमा परेको असरवारे यकिन गर्न र सबै कामदार कर्मचारीलाई स्थायी लेखा नम्बर दिने, कर दाखिला गर्दा सामाजिक सुरक्षा कोषको परिचयपत्र उल्लेख गर्ने, कर्मचारी/कामदारको विवरण सम्बन्धित श्रम कार्यालयमा दिने र कामदार /कर्मचारीको तलब भत्ता लगायतका सुविधाको भुक्तानी वैकिङ्ग पद्धतिबाट दिलाउने विषयमा आन्तरिक राजस्व विभागले पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

३२. कानूनको पालना – कर कानूनको परिपालना सम्बन्धी व्यहोरा देहाय अनुसारछन्:

३२.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ मा प्रत्येक व्यक्तिले आय वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्र र दफा ९८ बमोजिम म्याद थप भएकोमा सो म्यादभित्र आय विवरण दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूबाट प्राप्त विवरण अनुसार आयकरतर्फ कुल ६ लाख ८५ हजार ९५८ करदाता रहेको मध्ये ४ लाख १४ हजार ९३५ (६०.४९ प्रतिशत) बाट मात्र यो वर्ष आय विवरण पेश भएको र बाँकीले आय विवरण पेश नगरेको हुँदा समयमा आय विवरण पेश नगर्ने उपर अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

३२.२ आयकर ऐन, २०५८ को दफा २२ (३) मा कम्पनीले कर प्रयोजनका लागि प्रोदभावी आधारमा लेखाङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको र दफा ५९ अनुसार नेपाल राष्ट्र बैङ्कको इजाजतपत्र लिएको बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूले मात्र कर्जा नोक्सानी व्यवस्था बापतको खर्च कट्टी पाउने व्यवस्था छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट इजाजत नलिएका सहकारी संस्थाले कर्जा नोक्सानी व्यवस्थामा खर्च कट्टी लिन नपाउने र सबै सहकारी संस्थाले प्रोदभावी लेखाको आधारमा हिसाब राख्नु पर्दछ । छनौटमा परेका ३ कार्यालयका कार्यक्षेत्रका ३ सहकारी संस्थाले देहायबमोजिम रु.४६ करोड ४२ लाख ४० हजार जोखिम व्यहोर्ने कोष तथा ब्याज मुलतवी हिसाबमा देखिएकोले सोको २० प्रतिशतले हुने रु.९ करोड २८ लाख ४८ हजार छानबिन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

(रु.हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	करदाता	आर्थिक वर्ष	जोखिम व्यहोर्ने कोष/ब्याज मूलतवी हिसाब	कर
ललितपुर	एक सहकारी	२०६९/७०	३९,५५,०४	७,९१,०१
काठमाडौं क्षेत्र नं. २	एक सहकारी	२०६९/७०	५,९८,७६	१,१९,७५
काठमाडौं क्षेत्र नं. ३	एक सहकारी	२०६९/७०	८८,६०	१७,७२
जम्मा				९,२८,४८

३२.३ आर्थिक ऐन, २०७० अनुसार नेपाल सरकार र सामुदायिक अस्पतालले प्रदान गर्ने स्वास्थ्य सेवा बाहेकका अन्य निकायले प्रदान गर्ने स्वास्थ्य सेवामा ५ प्रतिशत स्वास्थ्य सेवा कर र निजी शिक्षण संस्थाहरूले उठाएको भर्ना तथा शिक्षण शुल्कमा १ प्रतिशत शिक्षा सेवा शुल्क असुल गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष स्वास्थ्य संस्थाले बुझाउन ल्याएको आधारमा रु.४४ करोड ५ लाख र शिक्षण संस्थाले बुझाउन ल्याएको आधारमा रु.४३ करोड ४९ लाख शुल्क असुल गरेको देखियो । आन्तरिक राजस्व कार्यालय जनकपुरमा दर्ता रहेको एक मेडिकल कलेजले २०६६।६७ देखि नै आय विवरण नबुझाएको, मूल्य अभिवृद्धिकरको विवरण दर्ता भएदेखि नै (२०६२ श्रावण) नबुझाएको र स्वास्थ्यसेवा करको विवरण हालसम्म नबुझाएको अवस्थामा करोडौंको कारोबार गर्ने यस्ता करदाताको कारोबारमा लाग्ने कर असुलीको लागि कार्यालयले प्रभावकारी कदम चालेको पाइएन ।

स्वास्थ्य तथा शिक्षण संस्थाको अद्यावधिक अभिलेख राखी ती निकायहरूलाई स्थायी लेखा नम्बर लिन लगाउने, स्थायी लेखा नम्बर लिएका यस्ता निकायको लागि छुट्टै यस व्यवसायमा आधारित स्थायी लेखा नम्बरको वर्गीकरण (यस.आइ.टी.सी. कोड) दिएर यस्ता निकायले बुझाउनु पर्ने स्वास्थ्य सेवा शुल्क दाखिलाको अभिलेख राखी अनुगमन कार्य प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

३३. **आन्तरिक नियन्त्रण** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९५ मा प्रत्येक विभागीय प्रमुखले आफू र अन्तर्गत निकायबाट सम्पादन गरिने कार्यहरू मितव्ययी, कार्यदक्षता र प्रभावकारी ढंगबाट सम्पादन गर्न, आ-आफ्नो कामको प्रकृतिअनुसारको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस प्रयोजनका लागि आन्तरिक राजस्व विभागले कर सम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाको अतिरिक्त निर्देशिका तथा आवश्यकता अनुसार परिपत्र, पूर्वादेश जारी गर्ने गरेको छ । विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूको लेखापरीक्षण गर्दा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सम्बन्धमा देहायका कमजोरी रही असर पर्ने देखिएको छ:

कमजोरी	असर
करदाताले आय विवरण साथ पेश गर्नु पर्ने अनुसूचि १३ लाई वित्तीय विवरणको अनुसूचि नबनाएको,	विवरण र सूचनाको अभावले मिसम्याचको आंकडा बढेको कर न्यूनिकरण गर्नेलाई कारवाही गर्न नसकिएको, विवरण गल्ती भएको उल्लेख गरी उन्मुक्ति पाउने गरेको,
एउटै अग्रिम कर दाखिला बैंक भौचरबाट धेरै करदाताले अनुसूचि १० मा दावी गर्न सक्ने भएकाले भौचर नम्बर वा रकम दावी भइसकेको जानकारी आयको विवरण पेश गर्दा स्वचालित रूपमा दिने व्यवस्था नभएको,	एकै भौचरबाट दोहोरो कर क्रेडिट दावी हुने भई राजस्व चुहावट हुने,
राजस्व लेखा प्रणालीले राजस्वको आर्थिक विवरण लगायत राजस्व लेखा प्रणालीका म.ले.प.फा.नं. हरू स्वचालित रूपमा सृजना नगरेको,	वित्तीय विवरणहरू समयमानै तयार नहुने र आंकडा फरक फरक हुने, मूल्य अभिवृद्धि करको बक्यौता रु २ अर्ब ८६ करोड ४१ लाख वित्तीय विवरणमा समावेश नभएको,
महालेखा परीक्षकबाट स्वीकृत भएका म.ले.प.फारमहरू प्रयोग नगरेको एवं समय सापेक्ष रूपमा परिमार्जन नगरेको,	सबै राजस्वको लगत आर्थिक विवरण लगायत राजस्व लेखा प्रणालीमा समावेश नहुने,
कर अधिकृतले कर लेखापरीक्षणको क्रममा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८३.१ बमोजिम माग गरेका कागजातहरू कर परीक्षण फाइलमा राख्ने नगरेको,	विवरण र सूचनाको अभावले कर न्यूनिकरणमा कारवाही गर्न नसकिएको, लेखा परीक्षणबाट करदाताको सबै विवरण विश्लेषण गर्न कठिन भएको, पटक पटक कागजात माग गर्नु परेको,
क्याश मेशिन प्रयोग एवं कम्प्युटर विलिड, इलेक्ट्रोनिक क्यास रजिष्टर मेशिन प्रयोग गर्ने सम्बन्धि कार्यको कार्यान्वयन अवस्थाको मूल्यांकन नभएको ।	कम्प्युटर विलिडको कार्यान्वयनको प्रभावकारी अनुगमन नहुँदा कर छुली बढ्ने सम्भावना रहेको,

आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई विश्वासनीय र प्रभावकारी बनाउन उपर्युक्त विषयमा सुधार हुनुपर्दछ ।

३४. **सूचना प्रवाह** – कर राजस्व सङ्कलनमा प्रभावकारिता ल्याउन अर्थ मन्त्रालयमातहतको भन्सार विभाग, आन्तरिक राजस्व विभाग, राजस्व अनुसन्धान विभाग, सम्पत्ति सुदृढीकरण विभाग र महालेखा नियन्त्रक कार्यालय तथा अन्य सरकारी कार्यलयबीच हुने सूचना आदान-प्रदानले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । यी निकायका तथ्याङ्कलाई एक अर्कोमा अन्तर आबद्धता गर्ने, भन्सारको आसिकुडा तथ्याङ्कलाई वेभवेस बनाउने र सूचनाको अन्तर सम्प्रेषण गर्ने कार्य हुनसकेको छैन । यससम्बन्धी व्यहोरा देहायमा उल्लेख गरिएको छ:

- ३४.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय ललितपुरमा दर्ता रहेको एक संयुक्त उपक्रमले २०६९।७० मा मेलम्ची खानेपानी आयोजनालाई रु.५ करोड १४ लाख २६ हजारको सामान बिक्री गरेको अभिलेखबाट देखिन्छ । करदाताले पेश गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा रु.३ करोड ८५ लाख ३६ हजार मात्र बिक्री देखाई रु.१ करोड २८ लाख ९० हजार आयमा समावेश नगरेको र २०७० आषाढ पश्चात मूल्य अभिवृद्धि कर र आयकरको विवरण बुझाएको छैन । निज करदाताले उक्त बिक्री नदेखाएको रकमको कुल नाफा दर १५ प्रतिशतले हुन आउने रु. १९ लाख ३३ हजार लाई आय कायम गरी २५ प्रतिशत कर र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२

को दफा ७ बमोजिम १३ प्रतिशतले हुने मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.२१ लाख ५९ हजार र ब्याज, जरिवाना एवं शुल्क छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

३४.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय ललितपुरमा दर्ता रहेको एक संयुक्त उपक्रमले २०७०।७१ मा सिंचाई तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुरलाई विदेशी मुद्रातर्फ अमेरिकी डलर २ लाख ४२ हजार ४२ को हुने रु. २ करोड ३१ लाख ५ हजार र स्थानीय मुद्रा तर्फ रु.२ करोड ६९ लाख ८० हजार गरी जम्मा मूल्य अभिवृद्धि कर सहित रु.५ करोड ८३ हजार बिक्री गरेको आयोजनाको अभिलेखबाट देखिन्छ । करदाताले पेश गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा रु.२ करोड ५९ लाख ८१ हजार करयोग्य बिक्री देखाई मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण पेश गरेकोले भुक्तानी लिएको तर बिक्रीमा नदेखाएको रु.२ करोड ४१ लाख १ हजारमा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ७ बमोजिम १३ प्रतिशतले हुने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३१ लाख ३३ हजार र ब्याज, जरिवाना एवं शुल्क सहित असुल गर्नुपर्दछ । साथै आयकरमा परेको असर छानबिन गर्नुपर्दछ ।

३४.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरमा दर्ता रहेको दुई संयुक्त उपक्रमले मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ कर विवरण पेश गरेपनि आयकरको विवरण पेश गरेको देखिएन । संयुक्त उपक्रमको २०६६।६७ देखि २०६९।७० सम्मको बिक्री आय रु ९ करोड ५६ लाख ४७ हजार देखिएको छ । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० को उपनियम ७ मा निर्माण व्यवसायमा प्रत्यक्ष लागतको अतिरिक्त १५ प्रतिशत ओभरहेड दिने व्यवस्था भए अनुसार ठेक्का व्यवसायको कुल नाफा १५ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ४३ लाख ४७ हजारमा करयोग्य आयमा समावेश गरी लागने कर रु. ३५ लाख ८६ हजार र सोमा लागने शुल्क असुल गर्नुपर्दछ ।

३४.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं ३ मा दर्ता रहेको सुरक्षा निकायमा राशन आपूर्तिको ठेक्का कारोबार गर्ने करदाताले सशस्त्र प्रहरीबाट अग्रिम कर कट्टा गरी मूल्य अभिवृद्धिकर समेत भुक्तानी लिएको विगत ३ वर्षको बिक्री लुकाएको सम्बन्धमा कार्यालयले तीन आय वर्षको मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आयकर रु ४६ करोड २४ लाख ८ हजार निर्धारण गरेकोमा सो रकम असुल नभई करदाता पुनरावलोकनमा गएको छ । सरकारी निकायबाट भुक्तानी भएको मूल्य अभिवृद्धि करको हिसाब समेत समयमा दाखिला भएको छैन ।

नियमनकारी निकायका तथ्याङ्कलाई एक अर्कोमा अन्तर आबद्धता गर्ने एवं सूचनाको अन्तर सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ । सरकारी निकायको कारोबार समेत यथार्थ रूपमा करदाताले नदेखाएको तथ्यलाई मध्यनजर राख्दै एकल खाता कोष प्रणालीमा करदाताको स्थायी लेखा नम्बर उल्लेख गरी आन्तरिक राजस्व विभागलाई सो प्रणालीमा पहुँच हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

वार्षिक रु ८७ करोड ४३ लाखको कारोबार गर्ने करदाताले करको विवरण पेश गर्दा रु ३ करोड ५६ लाख मात्र देखाउदा समेत छानबिन भएको छैन ।

३५. **राजस्व चुहावट** – आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २३ बमोजिम दर्ता भई करोडौं कारोबार गर्ने देहायका करदाताले न्यून कारोबार देखाएको पाइयो ।

३५.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बुटवलमा दर्ता रहेको एक खाद्यान्न सप्लायर्सले २०६९।७० मा रु.३ करोड २० लाख २१ हजार बिक्री देखाई आयविवरण पेश गरेको छ । वासलातमा यस वर्षको अन्तिम मौज्जात रु.३ लाख ५६ रहेको छ । आशिकुडा तथ्याङ्कअनुसार करदाताले वर्षभरिमा रु.८७ करोड ४३ लाख ७ हजारको सामान आयात गरेको देखिन्छ । करदाताले आफ्नो वास्तविक खरिदभन्दा कम खरिद देखाई आय न्यून गरेकोले कारोबार अङ्क शंकास्पद देखियो । तसर्थ करदाताले देखाएको लागत खर्च र मौज्जातसमेत रु.३ करोड २३ लाख २० हजार कटाई बाँकी रु.८४ करोड १९ लाख ८७ हजारमा समय समयमा आर्थिक ऐनले दिएको स्किमको आधार लिदा समेत रु.१ करोड ६८ लाख ४० हजार राजस्व छुट भएको छ । तसर्थ उक्त कारोबार नदेखाएको रकममा आयकर ऐन, २०५८ अनुसार कारवाही गरी छुट भएको राजस्व छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

३५.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं १ को एक खाद्यान्न कारोबार गर्ने एक करदाताले २०६९।७० मा रु ३ करोड ६४ लाख ४० हजारको बिक्री र रु. ३ करोड ६१ लाख १ हजार लागत खर्च देखाएको छ । वासलातमा गत वर्ष अन्तिम मौज्जात शुन्य रहेको र यस वर्षको अन्तिम मौज्जात रु.२९ लाख २६ हजार

रहेको छ । आशिकुडा तथ्याङ्क अनुसार करदाताले वर्षभरि रु.७२ करोड ४ लाख ८१ हजारको सामान आयात गरेको देखिन्छ । करदाताले आफ्नो वास्तविक खरिदभन्दा कम खरिद देखाई आय कम देखाएकोले करदाताको लागत खर्च रु.३ करोड ६१ लाख १ हजार र मौज्जात रु. २९ लाख २६ हजार समेत रु.३ करोड ९० लाख २७ हजार कटाई बाँकी रु.६८ करोड १४ लाख ५४ हजारमा समय समयमा आर्थिक ऐनले दिएको स्किमको आधार लिदां समेत रु.१ करोड ३६ लाख २९ हजार राजस्व छुट भएको छ । तसर्थ उक्त कारोवार नदेखाएको रकममा आयकर ऐन, २०५८ अनुसार कारवाही गरी छुट भएको राजस्व छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

३५.३ करदाता सेवा कार्यालय, बालाजुमा दर्ता रहेको एक सर्भिस सेन्टरले २०६८।६९ को आय रु.६ लाख ३९ हजारमा कट्टी हुने रकम रु.५ लाख ४६ हजार देखाई डे १ को आय विवरण बुझाएको पाइयो । ठूला करदाता कार्यालय अर्न्तगत दर्ता रहेको एक करदाताले पेश गरेको आय विवरणमा यस करदातासँग सो वर्ष रु.२६ करोड ८७ लाख २ हजार बराबरको खरिद गरेको विवरण पेश गरेको देखियो । यसरी अस्वाभाविक रूपमा न्यून आम्दानी देखाई आय विवरण पेश गरेको कारण एउटा पार्टीसँगको कारोबारमा मात्रै रु.२६ करोड ८० लाख ६४ हजार घटी बिक्री देखाएकोले आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम कारवाही गरी आय विवरणमा देखाएको करयोग्य नाफा प्रतिशत १४.५५ प्रतिशतका आधारमा रु.३ करोड ९० लाख ४ हजार करयोग्य आय कायम गरी ३५ प्रतिशतले हुने कर रु. १ करोड ३६ लाख ५१ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

३६. नगद प्रोत्साहनको आय – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७.२ अनुसार सेवा शुल्कको आम्दानीलाई करयोग्य आयमा समावेश गर्नुपर्दछ । नगद प्रोत्साहन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७० अनुसार निकासीकर्तालाई २ देखि ४ प्रतिशत सम्म नगद प्रोत्साहन रकम नेपाल राष्ट्र बैङ्कमार्फत भुक्तानी दिदै आएकोमा ३ कार्यालयका ३ करदाताले प्राप्त गरेको नगद प्रोत्साहनको रकम रु.३ करोड ४० लाख ५५ हजार आयमा समावेश गरेको नदेखाएकोले छानबिन गरी आयकर रु.६८ लाख ११ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क असुल गर्नुपर्दछ ।

३७. पेशागत लेखापरीक्षकको जिम्मेवारी – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९९ अनुसार आय विवरण दाखिला गर्नुपर्ने मितिमा आय विवरण दाखिला गरेको अवस्थामा कर निर्धारण गरे सरह मानिने व्यवस्थाले कर निर्धारण प्रक्रिया स्वयं कर निर्धारणमा आधारित छ । कम्पनी ऐन, २०६३ तथा नेपाल लेखामान १ ले समेत ढाँचा तोकेको र सोमा खुलासा गर्नुपर्ने व्यहोरा समेत स्पष्ट गरेको छ । करदाताको वित्तीय तथा आय विवरण परीक्षण गरी मन्तव्यसहित कारोबार प्रमाणित गर्ने पेशागत जिम्मेवारी लेखापरीक्षकको हो । लेखापरीक्षकबाट प्रमाणित करदाताको वित्तीय विवरण कानुनले तोकेअनुसार तुलनात्मक विवरण पेश नगर्ने, व्यवस्थापनले उल्लेख गरेबमोजिम मौज्जात प्रमाणित गर्ने, रीतपूर्वकको ढाँचामा वित्तीय विवरण पेश नगर्ने, अनुसूचीहरु सिलसिलेवार रूपमा नदेखाउने, जिम्मेवार पदाधिकारीको दस्तखत नभएका वित्तीय विवरण दाखिला गर्ने, दाखिला गर्नुपर्ने पूर्ण विवरणहरु नगर्नेलगायतका व्यहोरा देखिएका छन्:

(रु.हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	कारोबारको प्रकृति	आ.व.	कारोबार रकम	लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा देखिएका कैफियतहरु
भरतपुर	एक अटो सेन्टर	२०६८।६९	१६,५८,८०	नगद र अन्तिम मौज्जात व्यवस्थापनले प्रमाणित गरे अनुसार उल्लेख गरी लेखापरीक्षकले राय नदिएको ।
बुटवल	एक डिस्टिलरी	२०६८।६९	६,२५,३७	नगद आसामी, एडभान्स र अन्तिम मौज्जात व्यवस्थापनले प्रमाणित गरेअनुसार उल्लेख गरी लेखापरीक्षकले राय नदिएको ।
ललितपुर	एक इन्टरप्राइजेज	२०६९/७०	५३५७०	वित्तीय विवरणमा लेखा प्रमुख र प्रोप्राइटरको सही नभएको तर लेखापरीक्षकको मात्र सही भएको ।
नेपालगन्ज	एक एजेन्सी	२०६९/७०	३०,४७,८६	वित्तीय विवरणमा तुलनात्मक अङ्क नरहेको, वित्तीय विवरण व्यवस्थापन बाट प्रमाणित नभई लेखापरीक्षकबाट मात्र प्रमाणित भएको ।
धरान	सुन व्यवसायी ३	२०६९/७०	३४,७८,००	समान पूँजी, समान सञ्चालक सापटी, १० वाणिज्य बैङ्कमा समान मौज्जात, सबैको शुरु र अन्तिम मौज्जात नभएको अवस्थामा वित्तीय विवरण प्रमाणित गरेको ।

लेखापरीक्षकले उल्लेख गर्ने एवं पालना नगरेका व्यहोराका सम्बन्धमा लेखापरीक्षकको नियमन गर्ने निकायमा जानकारी दिने व्यवस्था मिलाई कानून बमोजिम कारवाही गर्नुपर्दछ ।

३८. घर बहाल – घर बहाल आम्दानी तथा खर्च दाबी सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

३८.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ को सामान्य कट्टी अर्न्तगत व्यवसाय वा लगानीबाट आय आर्जन हुने कार्यमा भएका खर्चहरू कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । करदाताले व्यवसाय सञ्चालनमा लिएको स्थानको घर बहाल खर्च भुक्तानी गर्दा स्रोतमा १० प्रतिशत कर कट्टी गर्नुपर्दछ । यस्तो घर बहाल खर्च चलन चल्तीको तुलनामा अस्वभाविक रूपले न्यून दाबी गरेको उदाहरण देहाय बमोजिम छन्:

(रु.हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	आय वर्ष	कारोबारको प्रकृति	स्थान	कारोबार अङ्क	वार्षिक घर बहाल
हेटौडा	२०६८/६९	मदिरा जन्य बस्तु	हेटौडा	१३,७३,०९	१२
जनकपुर	०६८/६९	मोटरसाइकल पार्ट्स	जनकपुर	९,४३,५७	१२
भरतपुर	२०६८/६९	आयल डिप्टीव्युटर्स	खैरेनी ४ पर्सा	१३,५४,०३	१२
दाङ्ग	२०६८/६९	निर्माण सामग्री	तुलसीपुर ५	१०,६४,४३	नलेखिएको

खर्च रकम वास्तविकभन्दा न्यून दाबी गरेको अवस्थामा आम्दानीका कलमहरू पनि यथार्थपरक नहुने अवस्था रहँदा घर बहाल खर्च छानबिन गर्नुपर्दछ ।

३८.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं २ को एक कम्प्लेक्सले २०६९।७० मा सपिड कम्प्लेक्सको भाडामा नोक्सानी भएको र कट्टी भएको बहाल कर गतवर्षको रु.१२ लाख ६१ हजार आगामी वर्षको लागि जिम्मेवारी सारेको छ । लिफ्ट जडान गरेर सञ्चालित उक्त महलको ८ तलामध्ये १ तलाको करिव आधा भाग प्रयोग गर्ने एक आइसक्रिम व्यवसायीले मात्र रु.१५ लाख ४० हजार घर बहाल खर्च लेखेको र सो रकमको अग्रिम कर रु.१ लाख २० हजार करदाताले क्रेडिट दाबी गरेको छ । यो हिसाबले करदाताको आय करिव रु.२ करोड ४६ लाख ४० हजार हुनुपर्नेमा अस्वभाविक रूपमा न्यून अर्थात रु.३४ लाख ६९ हजार मात्र आय देखाएको सम्बन्धमा छानबिन गरी छुट भएको रु.२ करोड ११ लाख ७१ हजारमा जिम्मेवारी सारेको नोक्सानी रु ४० लाख ३२ हजार घटाइ बाकी रकममा २५ प्रतिशत कर रु ५२ लाख ९२ हजार र सोको थप शुल्क तथा ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।

३८.३ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ मा घर भाडामा १० प्रतिशतका दरले अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । काठमाडौं नयाँ सडकको एउटै भवनको एउटै तलामा समेत देहायबमोजिम भाडा दर फरक फरक देखियो । व्यवसायिक प्रयोजनका लागि तयार गरेको भवनमा व्यवसायिक दृष्टिले उपयुक्त स्थानमा भन्दा माथिल्लो तलामा कम भाडा स्वभाविक मानिन्छ । तर संस्थागत कारोबार एवं आर्थिक पारदर्शिता बढी हुने संस्था वसेको तलाको भाडा भन्दा व्यक्तिसँग गरिएका संभौतामा घर भाडा न्यून देखिएको छ । सरकारले कर प्रशासनको सेवामा विस्तार र अनुगमन प्रणालीमा समय क्रमसँग क्षमता अभिवृद्धि गरेपनि स्थितिमा सुधार आएको छैन ।

स्थान	तल्ला	फर्म	चर्चेको क्षेत्रफल स्ववायर फिट	प्रति स्ववायर फिट रकम
एक कम्प्लेक्स, न्यूरोड	भुईँ तल्ला	एक मार्ट	११०	६५४.५४
	दोस्रो तल्ला	फाईनान्सीयल इन्स्टिच्यूट	१४००	८९७.६०
	दोस्रो तल्ला	लेडिज टेलर्स	११३५	४४.४०
	तेस्रो तल्ला	वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	७७४	४८०.००
	पाँचौ तल्ला	करदाता सेवा कार्यालय	१३००	१९३८.४६
एक घरधनी न्यूरोड	पहिलो तल्ला	एक बैङ्क लि.	१७००	१५०१.६६
	पहिलो तल्ला	एक सहकारी	५५०	६२३.०४
एक हाउस, न्यूरोड	पहिलो तल्ला	मोबाइल सेन्टर	९४०	३९८.९३

माथि उल्लिखित केही उदाहरणबाट करदाता सेवा कार्यालय रहेको भवनमा सवैभन्दा माथिल्लो तल्ला व्यवसायिक प्रयोजनको लागि कम उपयोगी रहेको स्थानको प्रतिवर्ग फिट रु. १ हजार ९३८ व्यवसायिक दृष्टिले महत्वपूर्ण रहेको भुईँ तल्लाको प्रतिवर्ग फिट रु.६५४।- र दोस्रो तल्लामा प्रतिवर्गफिट दर रु.४४।४० भाडा दर रहेको छ । करदाता सेवा कार्यालयसँगै रहेको अर्को भवनको पहिलो तल्लामा प्रतिवर्ग फिट रु.१ हजार ५०१ र भुईँ तल्लामा रहेको एक रेष्टुरेन्टको प्रतिवर्ग फिट रु.३६९।२३ भाडा रहेको छ । जसबाट घर भाडाबापत प्राप्त हुने कर रकम सङ्कलन हुन नसकेको स्थिति देखिदां छानबिन गर्नुपर्दछ ।

३८.४ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ अनुसार कुनै व्यक्तिको कुनै आय वर्षमा कुनै व्यवसाय सञ्चालनबाट भएको सवै आमदानी सो व्यवसायको आयमा समावेश गरेर कर प्रयोजनको लागि गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । निम्न करदाताहरूले २०६९।७० व्यवसायको लागि प्रयोग गरेको घर भाडाको वार्षिक विवरण सुन्धारास्थित एक विजिनेस कमप्लेक्स बाट प्राप्त भएअनुसार घरको भाडाको तुलनामा यी करदाताहरूले देखाएको कारोबार रकम देहायअनुसार अस्वभाविक रूपमा न्यून देखियो:

(रु.हजारमा)

करदाता	घरभाडा खर्च रु	वार्षिक बिक्री	करदाता	घरभाडा खर्च रु	वार्षिक बिक्री
करदाता क	१५,९१	२०,८९	करदाता ख	११,६०	२०,८८
करदाता ग	१२,८३	११,७२	करदाता घ	१४,११	६,६१
करदाता ड	११,६०	१२,९६	करदाता च	१०,५९	९,३४
करदाता छ	१४,९९	१६,७०	करदाता ज	१०,२३	मु अ कर वेदता
करदाता झ	४८,००	७८,८१	करदाता ञ	१९,७५	५,५८
करदाता ट	१५,७५	मु अ कर वेदता	करदाता ठ	१४,४२	११,०५
करदाता ढ	११,२१	१३,१७			

कुनै करदाताले व्यवसायको घरभाडा तिरेको रकम भन्दा पनि व्यवसायको बिक्री रकम कम उल्लेख गरी आय विवरण पेश गरेको देखियो । त्यसै गरी रु १० लाख भन्दा बढी वार्षिक घर भाडा तिर्ने केही करदाता मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको समेत देखिएन । यसबाट ती करदाताले बिक्री लुकाएर कम कर तिरेको देखिएकोले छानबिन गरी कर निर्धारण हुनुपर्दछ ।

३९. लेखापरीक्षण शुल्क – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३(ग) अनुसार व्यवसाय वा लगानीबाट आय आर्जन हुने कार्यमा भएको खर्च कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था भएअनुसार लेखापरीक्षण शुल्कसमेत कट्टी गर्न पाउने देखिन्छ । नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्स संस्थाले कारोबारअनुसार लेखापरीक्षकले लिने न्यूनतम शुल्क तोकेको छ । तथापि करदाताले कर सहयोगी एवं आन्तरिक लेखापरीक्षणको खर्चको लेखाङ्कन नगरेको अवस्थामा कारोबारको तुलनामा अस्वभाविक न्यून लेखापरीक्षण शुल्क खर्च लेखेको देखिएको छ । कारोबार अंक रु.१ करोडभन्दा बढी भएका करदाताको लेखापरीक्षण शुल्कको केही उदाहरणहरू निम्नानुसार छन्:

(रु.हजारमा)

आन्तरीक राजस्व कार्यालय	करदाता	आय वर्ष	बिक्री अङ्क	ले.प.शुल्क
हेटौडा	एक इन्जीनियरीड	२०६७।६८	२६५२५६	नभएको
जनकपुर	एक इम्पेक्स प्रा लि	२०६९।७०	४२३००	५
काठमाडौ क्षेत्र नं १	एक हार्डवेयर	२०६९।७०	११६४११	१०
भरतपुर	इन्टरप्राइजेज	२०६८।६९	४,९६,५३	५
काठमाडौ क्षेत्र नं ३	एक ओसियन विजिनेस प्रा लि	२०६९।७०	१४,९०,९७	१०
कृष्णनगर	एक ट्रेडर्स	२०६७।६८	५६६१०	२
सिमरा	एक तेल उद्योग	०६९।०७०	३३७४१०	१०
विराटनगर	एक ट्रेडर्स	०६९।०७०	१९,८४४९	१०

न्यून खर्चले लेखापरीक्षणको गुणस्तर वा खर्चको यथार्थता यकिन हुँदैन । तसर्थ यस सम्बन्धमा छानबिन गरी कर दायित्वमा परेको असर यकिन गर्नुपर्दछ ।

४०. सञ्चालक सापटी – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११(ख) मा राष्ट्रिय महत्वका जल विद्युत आयोजना लगायत ३०० भन्दा बढी कामदारलाई रोजगारी दिने, ५० प्रतिशत भन्दा बढी स्वदेशी कच्चा पदार्थ प्रयोग हुने उद्योगमा लगानी गर्ने बाहेक अन्यको आयस्रोत खोजीने उल्लेख छ । आन्तरिक राजस्व विभागको २०६९।९।२९ को परिपत्रले कर परीक्षण गर्दा सञ्चालकबाट प्राप्त सापटीको स्रोतको वास्तविकता परीक्षण गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । व्यवसायमा ठूलो रकम सञ्चालकबाट सापटी, असुरक्षित ऋण, एडभान्स फर शेयर क्यापिटल आदि उल्लेख गरेर निर्व्याजी सापटी दिएको देखाउने, उक्त सापटी तथा असुरक्षित ऋण प्रवाहको व्यहोरा लेखा टिप्पणीमा खुलासा नगर्ने, यस्तो रकम बैङ्कमार्फत आदान प्रदान नहुने व्यहोरा देखिएकोमा कार्यालयहरूले छानबिन गरेका छैनन् । यस सम्बन्धमा देखिएका केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

(रु.हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	करदाता	आय वर्ष	कारोबार रकम	गतवर्षसम्मको नाफा	सापटी लिएको
काठमाडौं क्षेत्र नं १	एक इन्टरनेशनल	२०६९/७०	९,७७,३९	३२,२९	५,६०,००
काठमाडौं क्षेत्र नं १	एक कन्सर्न	२०६९/७०	३,७५,३९	(६९,४९)	५,०४,५५
भरतपुर	एक हार्डवेयर	२०६८।६९	२२,९९,२४	-	२,४५,००,
ललितपुर	एक रेसिडेन्सी	२०६९/७०	१६,०५	(३९,७७)	६,८०,७९
ललितपुर	एक होटल	२०६८/६९	२७,३९,४४	(२४,६०,८४)	१०,४९,८३
ललितपुर	एक हस्पिटल प्रा.लि.	२०६९/७०	९७,७४	(१,८८,५३)	८,२८,१९
विराटनगर	एक प्लाष्टिक ई.	२०६९/७०	२४,२५,६०	-	६९,०५०

- ४०.१ ठूला करदाता कार्यालयअर्न्तगतको सिमेन्ट उत्पादन गर्ने एक समूहका व्यवसायीको सम्बद्ध १४ व्यवसायमा गत वर्षसम्म सञ्चित नोक्सानी रु २ अर्ब ७८ करोड ९७ लाख १४ हजार रहेको पाइयो । निजले सम्बद्ध निकायबाट २०६९।७० मा रु.१ करोड १९ लाख ९७ हजार मात्र लाभांश प्राप्त गरेको र ११ व्यवसायका लागि रु.१ अर्ब ८० करोड ९८ लाख ५० हजार निर्व्याजी सापटी दिएको छ । ठूलो रकम सापटी दिने सञ्चालकको स्रोतको खुलासा करदाताको लेखा टिप्पणीमा पनि नगरेको र कर परीक्षण भएका करदाताहरूको सापटीको स्रोतको छानबिन नहुँदा सो रकम कर तिरी आर्जन गरेको रकमबाट स्रोत व्यवस्थापन भएको यकिन गर्ने अवस्था रहेन । यस सम्बन्धमा अनुसन्धान एवं छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ४०.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक सिन्थेटिक प्रा.लि.को २०६७।६८ सम्मको नोक्सानी रु. २३ करोड ७६ लाख ४० हजार रहेकोमा २०६८।६९ मा रु. ३३ करोड ४७ लाख २२ हजार पुगेको छ । बैङ्क ऋण २०६६।६७ सम्ममा रु. ५५ करोड ७९ लाख ५८ हजार रहेकोमा २०६८।६९ मा रु. ८१ करोड १६ लाख ४० हजार पुगेको देखिन्छ । उक्त कम्पनीले डाइरेक्टरबाट गत वर्षसम्म रु.९८ करोड सापटी लिएकोमा यो वर्ष रु. ५६ करोड फिर्ता गरी रु.४२ करोड बाँकी रहेको देखिन्छ । ठूलो रकम नोक्सानीमा रहेको संस्थालाई रु.९८ करोड निर्व्याजी सापटी दिने सञ्चालकको स्रोत र सापटी फिर्ता गरेको सम्बन्धमा करदाताको लेखा टिप्पणीमा कुनै व्यहोरा उल्लेख नभएको, कर परीक्षणबाट पनि खुलासा नभएकोले सापटी फिर्ता र सञ्चालकको स्रोतको सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ४०.३ करदाताले सेवा कार्यालय, कालिमाटीअन्तर्गतका एक हाउजिड व्यवसायीले २०६९।७० मा रु. ३१ करोड ३६ लाख ११ हजार एक सञ्चालकलाई सापटी दिएको देखिन्छ । यस्तो सापटी कारोबार बैङ्कमार्फत भए नभएको तथा उक्त लगानी कर तिरेको रकमबाट भएको समेत यकिन गरी ऐनको उल्लिखित व्यवस्थाबमोजिम छानबिन हुनपर्दछ ।
४१. ऋणपूँजी अनुपात – करदाताको पूँजी परिचालनको स्रोत शेयरपूँजी र ऋणपूँजी रहेको हुन्छ । यो वर्ष आय विवरण पेश गर्नेमध्ये केही करदाताको नमुना छनौट गरी परीक्षण गर्दा ऋणको अंश शेयर पूँजीभन्दा ७६८ गुणासम्म बढी रहेको देखियो । आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ अनुसार ऋणमा लागेको ब्याज खर्च कट्टी गर्न पाइने हुँदा करदाताले शेयरपूँजी भन्दा ऋणपूँजी छनौट गर्नाले ब्याज खर्चको मात्रा बढ्ने र नाफा घटी

भई कर दायित्व कम हुन गएको छ । यस सम्बन्धमा विभिन्न देशले ऋणपूजी अनुपात निर्धारण गरेर सो अनुपातभन्दा बढी ऋणको ब्याज कर प्रयोजनको लागि अमान्य गर्ने व्यवस्था गरे तापनि नेपालमा करसम्बन्धी कानुनले शेयरपूजी र ऋणपूजी अनुपातको स्पष्ट व्यवस्था गरेको छैन । आन्तरिक राजस्व कार्यालय मातहतका केही करदाताको शेयर तथा ऋणको अनुपात देहायअनुसार छः

(रु.हजारमा)

कार्यालय	कारोबार	आय वर्ष	ऋण रकम	चुक्ता पूँजी	कारोबार	ऋणपूँजी अनुपात
आ.रा.का. वीरगंज	एक कन्टेनर प्रा लि	२०६८/६९	१६,१३,११	२,१०	२०,८८,६७	१:७६८
आ.रा.का. भरतपुर	एक इन्टरप्राइजेज	२०६९/७०	२,३७,९४	१,००	१२,९८	१:२३८
आ.रा.का. काठ क्षेत्र नं २	एक ट्रेड सेन्टर	२०६९/७०	४,९५,८५	३,००	५,०७,४६	१:१६५
आ.रा.का. दाड.	एक ट्रेडर्स	२०६९/७०	६४२४	५०	७५३४३	१:१३८
आ.रा.का. काठ क्षेत्र नं १	एक टाईम ई.नेशनल	२०६९/७०	३,४८,९५	५००	१५७६	१:७०
आ.रा.का. ललितपुर	एक हस्पिटल प्रा.लि.	२०६९/७०	९७,७४	५,००	४,००,८२	१:८०
आ.रा.का. ललितपुर	एक मेकर प्रा.लि.	२०६९/७०	२१,८९,२३	३०,००	३०,५९,७१	१:१०२
आ.रा.का. नेपालगंज	एक इन्टरनेशन	२०६९/७०	४,५९,२६	५००	०	१:९१
ठूला करदाता कार्यालय	एक ट्रेडिङ	२०६८/६९	३९,७०,४५	४९,८२	७७३०५२	१:७९
ठूला करदाता कार्यालय	एक केयर प्रा.लि.	२०६९/७०	१८,९५,२४	२०,००	८४५३९६	१:९४
आ.रा.का. भक्तपुर	एक हाडवेयर	२०६९/७०	९९,३८	१,००	३,८४,९२	१:९९

ऋण लिई अत्याधिक ब्याज खर्च लेखेकोले आयकरमा परेको प्रभावलाई कम गर्न कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्ने सम्बन्धमा गत वर्ष समेत औल्याइएकोमा ऋणपूजी अनुपात कायम गर्न कानुनी व्यवस्था हुन सकेको छैन ।

४२. ऋणको अन्य प्रयोग – बैंकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा ८ मा कसैले पनि बैंक वा वित्तीय संस्थाबाट जुन प्रयोजनको लागि कर्जा सुविधा लिएको हो सोही प्रयोजनमा नलगाई अन्यत्र प्रयोग गरी दुरुपयोग गर्नु वा गराउनु नहुने, यस्तो कसुर गरेमा एक करोडभन्दा बढी विगो भएको अवस्थामा तीन वर्षदेखि पाँच वर्षसम्म कैद हुन सक्ने व्यवस्था छ । करदाताहरुले व्यवसायको प्रयोजनका लागि बैंकबाट ऋण लिई ब्याज खर्च दावी नगरी अन्य व्यक्तिगत प्रयोजनमा ऋण रकम प्रयोग गरेका केही उदाहरण निम्नानुसार रहेका छन्:

(रु.हजारमा)

करदाता	आर्थिक वर्ष	दिएको ऋण	अन्यत्र परिचालन
ठूला करदाता कार्यालय			
एक स्टिल	२०६९/७०	३२,०६,०१	१०,२६,२१
एक ट्रेडर्स	२०६७/६८	२२,९८,५४	१९,६५,०९
एक रिफाईनरी	२०६८/६९	४६,६८,३६	९,००,००
एक अटोमोबाइलस	२०६९/७०	३,७४,६९,४९	७,६९,९८
एक ट्रेडिङ	२०६८/६९	३९,७०,४५	७,७४,२२
एक केयर	२०६९/७०	१८,९५,२४	२,५३,७३
एक ट्रेड लिंक	२०६९/७०	४३,७४,४८	११,३१,८८
एक एजुकेशनल एकाडेमी	२०६७/६८	३८,३१,७६	१४,७६,१६
आन्तरिक राजस्व कार्यालय ललितपुर			
एक मेकर प्रा.लि.	२०६९/७०	३०,५९,७१	३०,५९,७१
एक सोलार प्रा.लि.	२०६९/७०	९,५६,७२	२,१३,४६
एक विल्डर्स प्रा.लि.	२०६९/७०	१,२५,४०	१,२५,४०

उपयुक्त बमोजिम एक करदाताले व्यवसायको लागि रु. ३० करोड ६० लाख ऋण लिएर सबै रकम अन्यत्र प्रयोग गर्दा समेत कानुन बमोजिम कारबाही गरेको देखिएन । तसर्थ नियमनकारी निकायहरु बीच सूचना आदान प्रदान गरी यस्तो कारोबारलाई नियन्त्रण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४३. **करपरीक्षण** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०१ मा कर निर्धारण भएका व्यक्तिको करको दायित्व यस ऐनको उद्देश्य बमोजिम न्यायोचित आधारमा समायोजन गर्न विभागले संशोधित कर निर्धारण गर्नसक्ने व्यवस्था अनुसार जोखिमको आधारमा केही करदाताको आय विवरणको करपरीक्षण गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको छ। यस सम्बन्धमा निम्न व्यहोरा देखिएको छ:
- ४३.१ आन्तरिक राजस्व विभागले पेश गरेको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार २०७१ आषाढ मसान्तमा स्थायी लेखा नम्बर लिएका करदाता संख्या ६ लाख ८५ हजार रहेको देखिन्छ। यी करदातामध्ये २ लाख ७३ हजारले डे-१ (रु.२० लाख सम्म कारोबार हुने) विवरण र १ लाख ५३ हजारले डे-३ (रु.२० लाख भन्दा बढी कारोबार हुने) विवरण समेत ४ लाख २६ हजारले मात्र आय विवरण पेश गरेका छन्। यो वर्ष कर परीक्षणको लागि ७ हजार १९२ करदाता छनौट भएको देखिन्छ। जुन संख्या स्थायी लेखा नंबर लिएका आधारमा १.०४ प्रतिशत र आय विवरण पेश गरेको आधारमा १.७ प्रतिशत हुन आउँछ। लेखापरीक्षणबाट संकलित विवरणमा गत वर्षबाट जिम्मेवारी सरेका २ हजार ८५४ र यो वर्ष छनौट भएका ५ हजार ६११ समेत ८ हजार ४६५ करदाता मध्ये ४ हजार ७३३ करदाताको यो वर्ष कर परीक्षण सम्पन्न गरेको छ। कर परीक्षण हुंदा रु.७ अर्ब ९२ करोड थप कर निर्धारण भएको देखिएकोले जोखिम निर्धारणको आधारमा उपयुक्त करदाताको फाइल छनौट र करपरीक्षणको दायरामा विस्तार गर्नु जरुरी छ।
- ४३.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूले यो वर्ष जोखिम निर्धारणको आधारमा करदाता छनौट नगरी न्युन कारोबार गर्ने करदाताको पनि कर परीक्षण गरेकोले र ठूलो कारोबार गर्ने करदाता समेत विगत ४ वर्षसम्म कर परीक्षणको दायराबाट बाहिर रहेको देखियो। यस सम्बन्ध केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

(रु. हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	करदाता संख्या	वार्षिक कारोबार	दाखिला कर	कैफियत
लहान	४	५३५४	१०	कर परीक्षण भएको
लहान	८	१५४८५३७		कर परीक्षण नभएको
जनकपुर	६	२८९७७	४८	कर परीक्षण भएको
जनकपुर	७	१३८३५९९		कर परीक्षण नभएको

करदाताको कारोबारलगायत राजस्वको उच्च जोखिमको क्षेत्र पहिचान गरी कर परीक्षण गर्नुपर्दछ।

- ४३.३ ठूला करदाता कार्यालयले सङ्कलन गरेको कर रकम कुल कर रकमको ४९.३८ प्रतिशत रहेको छ। कार्यालयको क्षेत्राधिकार भित्रका यो वर्ष आय विवरण पेश गर्ने करदातामध्ये शतप्रतिशतको करपरीक्षण सम्पन्न गर्नुपर्नेमा २७४ करदातामात्र छनौट गरेको र जिम्मेवारी सरेको समेत २६३ करदाताको (४५६ आय वर्षको) ५३.७८ प्रतिशतको मात्र करपरीक्षण गरेको देखियो। ठूला करदाता कार्यालयका सबै करदाताको कर परीक्षण गर्ने विभागीय परिपत्र भएकोमा सोको कार्यान्वयन भएको नदेखिँदा सबै करदाताको आय विवरण समयमै करपरीक्षण हुने व्यवस्थाको कार्यान्वयन हुनुपर्दछ।
४४. **करपरीक्षणको गुणस्तर** – आन्तरीक राजस्व कार्यालयहरूले करपरीक्षण गर्दा करपरीक्षण निर्देशिकामा उल्लेख भएका सबै सुचना परीक्षण सूची को प्रयोग नगर्ने, सरसर्ति, पुर्ण कर परीक्षण र अनुसन्धान परीक्षणमा समन्वय नभएको, अनुसन्धान परीक्षणलाई जोखिमको आधारमा मापन नगरी उजुरी आएपछिमात्र परीक्षणको दायरामा लैजाने गरेको अवस्था छ। करपरीक्षणको दायरा विस्तारको अतिरिक्त करपरीक्षणको गुणस्तरमा सुधार ल्याई यथार्थपरक ढंगले कर परीक्षण गरी निर्धारित कर समयमा असुल हुनुपर्नेमा नभएको केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- ४४.१ विभागले नोक्सानीमा रहेका करदातासमेतको कर परीक्षण गरी नोक्सानी घटाउने लक्ष्य निर्धारण गरेको छ। ठूला करदाता कार्यालयले नोक्सानी घटाउने लक्ष्य पूरा गर्न अस्तित्वमानै नरहेको मध्यमस्तराडदी आयोजनाको एक विदेशी निर्माण व्यवसायीको कर निर्धारण गरी २०६७६८ को नोक्सानी रु.१ अर्ब ९६ करोड ८६ लाख घटाएको छ। नोक्सानी घटाउने विभागीय लक्ष्य पूरा भए तापनि अस्तित्वमा नभएको करदाताको कर निर्धारणले भविष्यमा थप राजस्व प्राप्त हुने अवस्था छैन।

४४.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं १ ले यो वर्ष करदाताले नियमित आय विवरण नबुझाएको उल्लेख गरी कर परीक्षणबाट ठूलो रकम कर निर्धारण भएपनि निर्धारित रकम दाखिला भएको पाइएन । कर तिर्ने दायित्व भएका यस्ता करदाता नन फाइलर रहेका र करदाताको समयमा अनुगमन हुँदा निर्धारण भएको कर असुल हुन नसकी राजस्व बक्यौता मात्र वृद्धि भएको व्यहोरा निम्न तथ्याङ्कले देखाउँछ ।

(रु. हजारमा)

करदाता	आर्थिक वर्ष	वार्षिक कारोबार	निर्धारित कर तथा शुल्क
एक टेलि नेटवर्क	२०६९/७०	१६,०९,०२	३,६०,०२
एक कन्टिनेन्टल	२०६६/६७	४५,३२,५७	३,५९,४५
एक कन्सर्न	२०६९/७०	६,२६,८९	२,७०,७१
एक मार्केटिंग	२०६९/७०	११,७१,८४	२,६७,१६
एक करदाता	२०६९/७०	५०,६३	२,११,४३
एक करदाता	२०६८/६९	३२,४६,६६	१,५७,५५

४४.३ यो वर्ष ठूला करदाता कार्यालयबाट २६३ करदाताको ४५६ आयवर्षको कर परीक्षण भएकोमा आयकर तर्फ १९४ र मूल्य अभिवृद्धि कर तर्फ १७३ आयवर्षको कर निर्धारणउपर करदाता प्रशासकीय पुनरावलोकनमा गएकोले कर परीक्षणको विषय विवादित रहेको छ ।

उपर्युक्त आधारमा विश्लेषण गर्दा कर निर्धारण गरेको रकम असुल नभई बक्यौता बढ्दै गएको र कर निर्धारण विवादित रहेकोले राजस्व सङ्कलनमा अपेक्षित योगदान नपुगेको अवस्था छ । तसर्थ करदाताको कारोबार र प्राप्त सुचनाको यथार्थपरक विश्लेषण गरी कर निर्धारण गरी कर परीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

४५. **क्षेत्र सीमितता** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २० मा कर विवरण पेश गरेको मितिले ४ वर्षभित्र र आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०१ मा दफा ९९ बमोजिम कर निर्धारण भएकोमा आय विवरण पेश गर्नुपर्ने मितिले ४ वर्षभित्र संशोधित कर निर्धारण गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

४५.१ विभाग तथा कार्यालयहरूबाट हरेक वर्ष पूर्ण करपरीक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि छनौट भएका करदाताको समयमा परीक्षण गर्न नसकेको कारणबाट अन्तिम लेखापरीक्षण हुने समयमा ४ वर्ष नाघिसक्ने अवस्था छ । यस्तो स्थिति सिर्जना हुन नदिन विभागले रणनीतिक रूपमा कार्य योजना बनाएको छैन । आयकर ऐन, २०५८ मा पुनरावलोकन गरी आय विवरण पेश गरेको मितिले ४ वर्ष नाघेपनि लेखापरीक्षणले औल्याएको विषय वस्तुमा संशोधित कर निर्धारण गर्ने व्यवस्था गर्नसकेको समेत छैन ।

कार्यालयहरूले करदाताको करपरीक्षण चौथो वर्ष वा सो अवधि सकिनु अगाडिको सीमान्त महिनामा गरेको कारण लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको कैफियत एवं सुझाउ कार्यान्वयन गर्नसक्ने अवस्था नरहनुको साथै लेखापरीक्षण व्यहोरा फछ्यौट गर्न कानुनी रूपमा कठिनाई पर्ने स्थिति देखिएको छ । यो वर्ष कार्यालयहरूले करपरीक्षण गरेका फाइल संख्या ४ हजार ७१३ मध्ये ६७९ (१४.४० प्रतिशत) करदाताको लेखापरीक्षण अवधिमा नै ४ वर्ष नाघिसकेको हुँदा ती करदातालाई लेखापरीक्षणको दायरामा समावेश नगरिएबाट लेखापरीक्षणको दायरामा नै संकुचन आएको छ । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल हुँदा हालको क्षमता वढाई ४ वर्षभित्र कर परीक्षण गरिसक्नुपर्ने निर्देशन दिए तापनि सो निर्देशनको पालना भएको छैन । तसर्थ जुन वर्ष करदाता कर परीक्षणको लागि छनौट भएको छ सोही वर्ष कर परीक्षण सम्पन्न गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

४५.२ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका बेरूजू तथा कैफियत उपर ४ वर्षे अवधिभित्र कारबाही गरी किनारा नलगाएको कारण केही वर्ष अगाडिका असुल गरी फछ्यौट गर्नुपर्ने बेरूजूलाई कानुनले नै उन्मुक्ति दिने अवस्था छ । पछिल्ला वर्षहरूको बेरूजू पनि ४ वर्षको सिमान्त अवधिमा पुग्न लागेको विवरण देहायमा उल्लेख छ:

आर्थिक वर्ष	कुल बेरूज	फछ्यौट	बाँकी
२०६७/६८सम्मको	६,३३,९५	५,८७,९३	४६,८२
२०६८/६९	२,३९,६०	९,६९,९३	७०,४७
२०६९/७०	२,८९,९७	९,०२,०३	९,८७,९४
२०७०/७१	३,४२,७४	६९,६२	२,८९,९२
जम्मा:	९४,९७,४६	९,९९,९९	५,८५,५५

उपर्युक्त तालिका अनुसार फछ्यौट हुन बाँकी बेरूज रु ५ अर्ब ९६ करोड ३५ लाख रहेको छ । चार वर्ष नाघिसकेको र चार वर्षको सीमान्त अवधि २०६७/६८ लाई आधार मान्दा बाँकी बेरूजमध्ये रु.४६ करोड ८२ लाख रु ३७ लाख ५६ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । तर यो बेरूज असुल उपर नहुने गरी कानुनले नै उन्मुक्ति दिएकोछ । यस्तो अवस्थामा अर्थ मन्त्रालयले समयभित्र बेरूज उपर समुचित कारवाही नगर्ने हो भने असुलउपर हुने बेरूज असुली नभई राजस्व नै प्रभावित हुने स्थिति छ । लेखापरीक्षणले औल्याएका विषयमा ४ वर्षभित्र संशोधित कर निर्धारण गरिसक्नुपर्ने कानुनी व्यवस्थाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

४६. **करको दायरा** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १० र मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ६ मा विगत बाह्र महिनामा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने वस्तुको हकमा वीसलाख रुपैयाभन्दा बढीको कारोबार गर्नेले अनिवार्य रूपमा मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता गरी कारोबार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता हुनुपर्ने करदाता दर्ता नभै कारोबार गरेको केही व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

(रु.हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	करदाता संख्या	श्रेस होल्ड	देखाएको कारोबार	भएको कारोबार	छुट रकम	कर
बुटवल	६	९,२०,००	७४,५४	४,०८,९६	२,८८,९६	३७,५६
नेपालगंज	३	६०,००	.	९,०७,०८	४७,०८	६,९२
भरतपुर	७	९,४०,००	.	२,७०,३५	९,३०,३५	९६,९४
सिमरा	९	.	९९,५५	५२,८३	४९,२८	९०,३२
धनगढी	९	.	५,००	२,४९,२७	२,३६,२७	५९,०६
भक्तपुर	३	६०,००	०	९,३७,४५	७७,४५	९९,३६
विराटनगर	९	२०,००	९९,००	४,७८,२७	४,५८,२७	५९,५७
जम्मा	२२	-	९६,९६,२९	-	९२,७९,६६	२,०८,९३

कार्यालयबाट २०७०/७१ मा भएको करपरीक्षणमा समावेश भएका केही करदाताहरूको विवरणबाट ती करदातासँग करोडौंको करयोग्य खरिद बिक्री कारोबार गर्ने करदाता मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएका र आयकर तर्फ डे ९ को विवरण भरी न्यून कर तिरेको देखियो । ती करदाताहरूले अधिकतम रु.४ करोड ७८ लाखसम्म कारोबार गरेको तर खरिद बिक्रीको यथार्थ विवरण नदिएको अवस्थामा कर प्रशासनले अनुगमन गरी कारवाही गरेको छैन । प्राप्त सूचनाको आधारमा यथार्थ खरिद बिक्रीको कारोबार नदेखाई विवरण पेश गर्ने उल्लिखित २२ करदाताको कारोबार रु.९६ करोड ९६ लाख २९ हजारका सम्बन्धमा छानबिन गरी श्रेसहोल्डभन्दा बढीको कारोबारमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२ करोड ८ लाख ९३ हजार र सोमा लाग्ने ब्याज र जरिवानासमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

४७. **न्यून बीजकीकरण** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २०(ड) मा आपूर्ती मूल्यमा न्यून बीजकीकरण गरेको भन्ने कर अधिकृत लाई विश्वास गर्नुपर्ने कारण भएमा कर अधिकृतले कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भापाका ५ करदाताको पूर्ण करपरीक्षणको क्रममा न्यून बीजकीकरण भएको रु.५० करोड ५९ लाख ९८ हजार सम्बन्धमा कुनै व्यहोरा उल्लेख गरेको छैन । करदाताले पेश गरेको तथ्याङ्कको स्थिति देहायअनुसार देखिएको छ ।

करदाता	बिक्री परिमाण (केजी)	औसत खरिद दर (रु.)	औसत बिक्री दर (रु.)	करदाताले देखाएको बिक्री रकम	बजार मूल्य अनुसार बिक्री रकम	फरक रकम
एक इम्पेक्स	९६४१११	८२.७५	८१.९	७,८९,६९	१४,७०,२६	६,८०,५७
एक इन्टरप्राइजेज	९५२०७७	८१.२५	७९.८	६,८३,६३	१४,५१,८१	६,७८,१७
एक ट्रेडिङ्ग	२५६५७९४	७६	७६.४	१९,६९,३४	३९,५२,८३	१९,९१,४९
एक इन्टरप्राइजेज	८२०००	७८.७	५५.६७	४५,६४	१,२५,०५	७९,४०
एक ट्रेडर्स	१८९४३४१	७०.०५	६६.९	१२,६७,३२	२८,८८,८७	१६,२१,५४
जम्मा:	६४५८३२३	३८८.७५	३५२.७	४७,४७,६५	९८,८८,८३	५०,५१,१८

द्रष्टव्यः स्थानीय व्यापारीले बजारमा प्रति के.जी. रु १०५१- देखि रु २००१- का दरले बिक्री गर्ने गरेको आधारमा सुपारीको औसत मूल्य प्रति के.जी १५२.५० ले गणना गरिएको छ ।

करदाताहरूले प्रति किलोग्राम सुपारी रु ५५.६७ देखि रु ८१.९० सम्मका दरले बिक्री गरेको देखाई आयविवरण पेश गरेका छन् । यस्तो कारोबारको अध्ययन गर्दा बजार मूल्य र आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा पेश गरेको आय विवरणमा उल्लेखित बिक्रीको दरमा अस्वभाविक फरक देखिन आएको छ । थोक व्यापारबाट खुद्रा व्यापारीसम्म विभिन्न तहमा माल सामान आपूर्ति हुँदा स्वभाविक रूपमा वृद्धि हुने भएपनि बिक्री मूल्यमा अस्वभाविक अन्तर रहेको अवस्थामा बिक्रेताले न्यूनबीजकीकरण गरेको कारणले ५ करदाताको बिक्रीमा मात्र रु.५० करोड ५१ लाख १८ हजार फरक परेको छ । उक्त फरक रकम सम्बन्धमा आयकर ऐन, २०५८ तथा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ बमोजिम छानबिन गरी आयकर रु.१२ करोड ६२ लाख ८० हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.६ करोड ५६ लाख ६५ हजारसमेत रु.१९ करोड १९ लाख ४५ हजार छानबिन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

प्रति केजी करिब रु २०० पर्ने सुपारी रु ५५.६० का दरले बिक्री गरेका भापाका ५ व्यापारीबाट रु १९ करोड १८ लाख राजस्व छुट हुँदा छानबिन भएको छैन ।

४८. **बिक्री नदेखाएको** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७(२) बमोजिम सेवा शुल्कका साथै व्यापारिक वस्तुको निसर्ग बाट प्राप्त रकम व्यवसाय सञ्चालनबाट भएको मुनाफा र लाभको गणना गर्दा समावेश गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:

४८.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक करदाता र उत्पादक कम्पनी विच २०६८।५।२ मा भएको सम्झौतामा ब्राण्डवाइज प्रमोसनल खर्च तोकिए अनुसार कमिशनमा थप हुने उल्लेख छ । करदाताले २०६८।६।९ मा प्राप्त गर्ने प्रति केश कमिशन राष्ट्रिय पत्रिकामा प्रकाशन भएको, सो बाहेक प्रमोसनल खर्च प्रति केश रु. ६४ देखि ३१५ सम्म विभिन्न प्रकारका मदिरामा उपलब्ध हुने व्यहोरा उक्त सम्झौताको अनुसूची २ मा उल्लेख छ । करदाताले उक्त थप सुविधा बिक्रीको आधारमा उत्पादकले स्वीकृत दिएपछि प्राप्त गर्ने उल्लेख भएकोमा सोही मितिमा उत्पादकले यो वर्षको लागि ४ लाख ३३ हजार केश बिक्रीको लागि स्वीकृत दिएको छ । करदाताले यो वर्ष विभिन्न १० ब्राण्डको मदिरा ४ लाख ३१ हजार २२३ केश बिक्री गरेकोमा उल्लिखित सम्झौताको आधारमा कमिशन प्राप्त गरेको रु.८ करोड २८ लाख १९ हजार लाई आयमा लेखाङ्कन नगरेकोले सो रकम लाई करयोग्य आयमा समावेश गरी आयकर र शुल्क समेत छानबिन गरी रु.२ करोड ४८ लाख ४६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

४८.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं, क्षेत्र नं ३ एक मिडिया सर्भिसेजले आय विवरणको अनुसूची १० कर मिलान विवरणअनुसार २०६८।६।९ को अग्रिम दाखिला रु.२५ लाख ७९ हजार दाबी गरेकोमा सोमध्ये गत वर्षबाट जिम्मेवारी रु.१ लाख ४५ हजार तथा बैङ्कमार्फत किस्ता दाखिला रु.१ लाख ५० हजार घटाउँदा बाँकी रु.२२ लाख ८४ हजार विभिन्न पार्टीहरूले करदातालाई भुक्तानी दिँदा कट्टी गरी दाखिला गरेको कर देखिन्छ । करदाताको आम्दानीमा कर कट्टी भएको विवरण हेर्दा करदातालाई भुक्तानी दिँदा १.५ प्रतिशतका दरले कर कट्टी भएको करको आम्दानी रु.१५ करोड २२ लाख ६६ हजार हुने देखिन्छ । तर करदाताले आय

- विवरणमा रु. १० करोड ८३ लाख २५ हजार मात्र बिक्री देखाएकाले रु.४ करोड ३९ लाख ४१ हजार घटी आम्दानी देखाएको सम्बन्धमा कर कट्टी र समायोजनको बिस्तृत विवरण पेश भएको छैन । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी घटी आम्दानीमा ३५ प्रतिशतले आयकर रु.१ करोड ५३ लाख ७९ हजार र शुल्क तथा ब्याज छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४८.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरका एक प्रिमिक्स प्रा.लि.ले २०६८।६९ को आय विवरण पेश गर्दा अनुसूची १३ मा विभिन्न १६ पार्टीलाई रु. ८ करोड ४२ लाख ५६ हजार बिक्री देखाएको छ । अन्य साना पार्टीहरूलाई रु. ३९ लाख ९९ हजारमात्र बिक्री गरेको देखिन्छ । ठूला करदाता कार्यालयको एक डिपार्टमेन्टल स्टोर प्रा.लि.ले यस करदाताबाट रु.१ करोड ४७ लाख ४२ हजारको खरिद देखाएको छ । तर यस करदाताले उक्त डिपार्टमेन्टललाई बिक्री गरेको देखिएन । करदाताले बिक्री नदेखाएको रु. १ करोड ४७ लाख ४२ हजार लाई आय कायम गरी आयकर, मुल्य अभिवृद्धीकर रु.२३ लाख ८५ हजार र शुल्क ब्याज, जरिवाना छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४८.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं १ का करदाताले पेश गरेको आय विवरण र स्वास्थ्य सेवा विभागबाट विभिन्न मितिको अग्रिम कर सम्बन्धी विवरण अनुसार २०६९।७० मा रु. ४९ लाख ३ हजार अग्रिम कर कट्टी गरेको विवरणमा उल्लेख छ । सोअनुसार करदाताको कुल बिक्री रु. ३२ करोड ६८ लाख ६७ हजार हुन आउंछ । करदाताले स्वास्थ्य सेवा विभाग र सि.आर.एस कम्पनीबाहेक अन्यत्र पनि बिक्री गरेको विषयमा छानबिन गरेको छैन । करदाताले अनुसूची १३ मा उल्लेख गरेको स्वास्थ्य सेवा विभागमा रु. २९ करोड ४३ हजार र नेपाल सी.आर.एस.कम्पनीलाई रु.१ करोड ८५ लाख ७६ हजार समेत रु. ३० करोड ८६ लाख १८ हजारको बिक्री गरेको उल्लेख भएकोले फरक रु.३ करोड ६८ लाख २४ हजारलाई आय गणना गरी आयकर रु.९२ लाख ६ हजार र ब्याज तथा जरिवाना असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४८.५ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुर कार्य क्षेत्रका एक विदेशी ट्रेड लिंकले २०६८।६९ मा नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई रु.२६ करोड ४५ लाख ७२ हजार बिक्री गरेको प्राधिकरणको अनुसूचीमा देखिन्छ । करदाताले पेश गरेको आय विवरणमा व्यापारिक मौज्जातको निसर्गबाट प्राप्त रकम रु.४० लाख ५७ हजार मात्र आय देखाएको र बिक्री गरेको रकम मध्ये रु.२६ करोड ५ लाख १५ हजार आयमा देखाएको छैन । करदाताको कुल नाफा दर ३३.०८ प्रतिशतले हुन आउने रु. ८ करोड ६१ लाख ७८ हजारलाई आय कायम गरी आयकर रु.२ करोड १५ लाख ४५ हजार र ब्याज तथा शुल्क छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४८.६ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं ३ को एक इण्डष्ट्रिजले २०६९।७० को वैदेशिक मुद्रा प्राप्तको विवरणमा अमेरिकी डलर ३० लाख २३ हजार ६९६ र भारु २३ लाख ५४ हजार ८४४ प्राप्त भएको र निकासी विवरणमा अमेरिकी डलर ३० लाख ६ हजार ६१५ र भा रु.२३ लाख ५४ हजार ८४४ निकासी गरेको उल्लेख छ । वित्तीय विवरणअनुसार २०६८।६९ मा ग्राहकबाट पेशकी भनी दायित्वमा देखाएको रु.२ करोड ५९ हजार लाई २०६९।७० मा दायित्व तथा निकासी आयमा प्रस्तुत गरेको पाइएन । प्रा.लि.को वित्तीय विवरणको विश्लेषण गर्दा यथार्थ निकासी आय नदेखाई प्राप्त रकमलाई सञ्चालक आयमा ट्रान्सफर गर्ने र सञ्चालकलाई भुक्तानी दिने गरेको देखिन्छ । तसर्थ यस वर्ष निकासी गरी सञ्चालकका खातामा ट्रान्सफर गरेको गतवर्षको ग्राहक पेशकी रु.२ करोड ५९ हजारमा लाग्ने आयकर रु. ३० लाख ९ हजार र शुल्क तथा ब्याज छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
४९. **नोक्सानी समायोजन** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २०(१) मा व्यावसायबाट विगत ७ वर्षसम्मको नोक्सानी मात्र कट्टा गर्न पाउने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं १ बाट २०६९।७० मा पूर्ण कर परीक्षण भै सोको जानकारी करदातालाई दिएपछि करपरीक्षणबाट कायम भएको नोक्सानी मात्र सो भन्दा पछिल्लो वर्ष जिम्मेवारी सार्नु पर्नेमा घाटा आय विवरण पेश गरेका ४ करदाताको करपरीक्षण गरी घाटा रु.४ करोड १० लाख ८८ हजार घटाई नाफा कायम गरेको पूर्ण कर परीक्षण

भएको जानकारी बुझेर पनि आय विवरण पेश गर्दा नोक्सान समायोजन नगरेको कारणबाट रु.१ करोड २ लाख ७२ हजार कर दायित्वमा असर परेको छ ।

करदाताले स्वयंकर निर्धारण गरी नोक्सानीमा पेश गरेका आय विवरणको वास्तविकता यकिन गरी कायम नोक्सानीलाई आगामी वर्षमा जिम्मेवारी सार्न दिनुपर्नेमा कर परीक्षणनै नगरी विगत वर्षको नोक्सानीबापत ४ कार्यालयले ८ करदाताको रु.१३ करोड ८४ लाख १० हजार नोक्सानी जिम्मेवारी सारेकोमा विषयवस्तुमा प्रवेशनै नगरी जिम्मेवारी सार्न दिएको देखियो ।

५०. **खरिद बिक्री फरक** – करदाताहरूको विचमा भएको खरिद बिक्री रकम एक आपसमा भिडान हुनुपर्दछ । खरिद बिक्री फरक भएको कारणले घटी कर निर्धारण भएको उदाहरण देहायमा छन्:

५०.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं ३ का एक ट्रेडर्सले अर्को आपूर्तिकर्ताबाट रु.८ करोड ५२ लाख ८४ हजार खरिद देखाएकोमा उक्त आपूर्तिकताले सो आय वर्षमा कुल बिक्री नै रु.६ करोड ७० लाख २० हजार प्रस्तुत गरी आय विवरण पेश गरेको छ । करदाताको बिक्री एउटै करदाताले देखाएको खरिद भन्दा घटी आय रु.१ करोड ८२ लाख ६४ हजार प्रस्तुत गरेबाट सोको छानबिन गरी आयकर रु.४५ लाख ६६ हजार र शुल्क तथा ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५०.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं, क्षेत्र नं ३ को सोलार कम्पनी प्रा.लि ले २०६८।६९ मा लागत खर्च रु.१४ करोड १७ लाख ३ हजार दाबीमध्ये स्थानीय खरिद रु.१ करोड ६६ लाख ३७ हजार र आयात रु.६ करोड ८४ लाख १६ हजार गरेको विस्तृत विवरणसमेत देखाई रु.८ करोड ५० लाख ५३ हजार खर्च दाबी गरेकोमा सो बाहेक खरिद बिक्री गरेको समेत नदेखिएको चालु परियोजना भनी रु.२ करोड ८३ लाख ४१ हजार दाबी गरेको पाइयो । परियोजनाको खर्च भए सम्पत्तिमा देखाउनुपर्ने र सो खरिदको विवरणसमेत राख्नुपर्नेमा बिक्रीको लागतसँग असम्बन्धित खर्च दाबी गरेबाट उक्त रकम आयकर ऐन, २०५८ को दफा १५ बमोजिम लागत खर्च अमान्य गरी असम्बन्धित खर्च रु.२ करोड ८३ लाख ४१ हजारमा लाग्ने कर रु.७० लाख र ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५०.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धरानको एक करदाताको करपरीक्षण फाइलसाथ संलग्न करदाताको रु. ५ लाख भन्दा बढीको बिक्रीको विवरणमा विभिन्न २५ खरिदकर्तालाई रु.२५ करोड ७४ लाख ७६ हजारको कुल बिक्री गरेकोमा रु.५२ लाख ४० हजार बिक्री फिर्ता भई खुद बिक्री रु.२५ करोड २२ लाख ३६ हजार देखाएकोमा आय विवरणमा रु.२४ करोड ६६ लाख १४ हजार मात्र बिक्री देखाएको छ । करदाताले रु ५ लाख भन्दा घटीको कुनै पनि बिक्री कारोबार नगरेको अवस्थामा समेत रु.१ करोड ८ लाख ६२ हजार घटी बिक्री कायम भएको देखिएकोले सो रकमलाई करयोग्य आयमा समावेश गरेर आयकर रु.२७ लाख १५ हजार र शुल्क तथा ब्याजसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५०.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पोखराका एक औषधि खुद्रा व्यापारको कारोबार गर्ने करदाताले २०६९।७० को कारोबारबाट जम्मा खरिद रु.७ करोड ३४ लाख २४ हजार देखाएकोमा मिसम्याच रिपोर्टअनुसार आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भैरहवा लगातयका ३ करदाताले मात्र यस करदातालाई रु.८ करोड ५२ लाख ३१ हजारको बिक्री देखाएको छ । करदाताले कम खरिद कारोबार देखाएको रु.१ करोड १८ लाख ७ हजारका सम्बन्धमा छानबिन गरी आयकर रु.२९ लाख ५२ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

५१. **खर्च कट्टी** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ अनुसार व्यवसाय वा लगानीबाट आय आर्जन हुने कार्यमा भएका खर्च कट्टी गर्न पाउने र दफा १५ अनुसार व्यापार मौज्जातको लागत खर्च कट्टी पाउने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणको क्रममा केही करदाताको फाइल परीक्षण गर्दा ऐन, नियम, परिपत्र एवं आयकर निर्देशिका विपरीत खर्चको सीमाभन्दा बढी खर्च दाबी गरेको सम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

५१.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक सिमेन्ट उद्योगले २०६९।७० मा रु. १ अर्ब १ करोड २८ लाख ९७ हजारको कच्चा पदार्थ खपतमा रु.५७ करोड ८३ लाख १ हजारको कोइलाको अंक घटाउँदा

- अन्य कच्चा पदार्थ खपत रु.४३ करोड ४५ लाख ९६ हजार हुन आउँछ। सो कच्चा पदार्थ प्रशोधन गर्न रु.६४ करोड ५५ लाख १६ हजार (७३ लाख ३ हजार लिटर) इन्धन खपत गरेको छ। कोइलाको अंश घटाउँदा १४९ प्रतिशत इन्धन खपत देखाएको अवस्थामा तत्सम्बन्धी कुनै विवरण पनि नदिएको र कर परीक्षणमा छानबिन समेत गरेको छैन। लाइमस्टोनबाट क्लिंकर र सिमेन्टसमेत उत्पादन गर्ने अर्का यसै कार्यालयको कार्य क्षेत्रको उदयपुर सिमेन्ट उद्योगले ४ प्रतिशत र अर्को एक निजी उद्योगले १८ प्रतिशत मात्र इन्धन खपत देखाएको अवस्थामा थप छानबिन गरी अस्वभाविक इन्धन खपत देखाएको रु.६४ करोड ५५ लाख १६ हजारको १८ प्रतिशतले आउने रु. ११ करोड ६१ लाख ९३ हजारको २० प्रतिशत टोलरेन्स थप्दा आउने रु. १३ करोड ९४ लाख ३१ हजार घटाई बाँकी रु.५० करोड ६० लाख ८५ हजारलाई करयोग्य आयमा समावेश गरी कायमी नोक्सानीबाट समायोजन गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्ने तथा यस प्रकार अस्वभाविक रूपमा खपत देखाएको इन्धनबाट क्रेडिट लिएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.६ करोड ५७ लाख ९१ हजार थप कर निर्धारण गर्नुपर्दछ।
- ५१.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक मेडिकल कलेजले २०६८।६९ मा पेश गरेको लेखा नीतिमा अल्पकालीन कर्मचारी देखाएर डाइरेक्टरलाई पारिश्रमिक रु.९१ लाख २६ हजार दिएको भनि लेखाङ्कन गरेको देखिन्छ। यस प्रकारको अल्पकालीन कर्मचारी सुविधा नामाकरण गरी डाइरेक्टरलाई पारिश्रमिक सुविधा दिन मिल्दैन। यो रकममा स्रोतमा कर कट्टी पनि नगरेकोले थप छानबिन गरी सो खर्च कट्टीलाई करयोग्य आयमा समावेश गरी आयकर रु २२ लाख ८१ हजार र शुल्कसमेत असुल गर्नुपर्दछ।
- ५१.३ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रको एक डिप्टिलरीले २०६८।६९ को वित्तीय विवरणमा विगत वर्षको रु.१ करोड १० लाख ४० हजार, नउठ्ने आसामी रु.६२ लाख ३ हजार र बिक्री गर्न नमिल्ने आइटमको रु.१ करोड ३ लाख ६५ हजार प्रस्तुत गरेकोमा आय विवरण भर्दा यी खर्च दाबी गरेको छैन। वित्तीय विवरणमा दाबी नै नगरेको गत विगत वर्षको शेयर जफत खर्च उल्लेख गरी रु. १ करोड ८४ लाख ११ हजार खर्च कट्टी लिएको देखियो। करदाताले यस प्रकार गत विगत वर्षका शेयर जफत खर्च कट्टी पाउने नदेखिँदा छानबिन गरी ३० प्रतिशत आयकर रु. ५५ लाख २३ हजार र सो को शुल्क सहित गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ।
- ५१.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं ३ को एक म्यानपावर सर्भिसेजको २०६८।६९ को वित्तीय विवरणमा परराष्ट्र मन्त्रालयको खर्च रु. १ करोड ४५ लाख २४ हजार कट्टी लिएको छ। तसर्थ खर्च मात्र कट्टी लिएर आमदानी नदेखाएको उक्त रकमलाई आयकर ऐनको दफा (७) बमोजिम व्यवसायको मुनाफा र लाभमा समावेश गरी सोको हुने करयोग्य आय रु. १ करोड ४५ लाख २४ हजारमा २५ प्रतिशतले हुने आयकर रु.३६ लाख ३१ हजार र शुल्क तथा ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।
५२. **खरिद भिडान** – आयकर ऐनको दफा १५(२) बमोजिम कुनै आय वर्षमा कुनै व्यवसायको व्यापार मौज्जातको शुरु मूल्यमा सो वर्षको व्यापार मौज्जातको लागत जोडी हुने रकममा व्यापार मौज्जातको अन्तिम मूल्य रकम घटाइ गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- ५२.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय हेटौडा कार्य क्षेत्रको एक करदाताको आसिकुडाको तथ्याङ्कमा करदाताको पैठारी खरिद रु.७ करोड ९१ लाख ६३ हजारमा पैठारी फिर्ता भनी कर परीक्षणमा उल्लेख गरेको रु.२० लाख घटाउँदा रु.७ करोड ७१ लाख ६३ हजार देखिन्छ। तर २०६८।६९ को आय विवरणमा रु ५ करोड ५६ लाख ६० हजार पेश गरेकोले पैठारी गरेको तर खरिद नदेखाइएको रु.२ करोड १५ लाख ३ हजारमा लागत खर्च कटाई कुल नाफा अनुपात ३९.९० प्रतिशतले हुने रु.८५ लाख ८० हजारलाई आयमा समावेश गरी आयकर रु.२१ लाख ४५ हजार शुल्कसहित गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ।
- ५२.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक इण्डिष्ट्रिजले २०६८।६९ मा मूल्य अभिवृद्धि कर तर्फ करयोग्य खरिद रु.२ करोड ८५ लाख ९३ हजार, कर छुट खरिद रु.७ करोड ७४ लाख ३५ हजार र करछुट पैठारी रु.३७ करोड २३ लाख ४४ हजार समेत रु.४७ करोड ८३ लाख ७२ हजार देखाएकोमा वित्तीय विवरणमा

कच्चा पदार्थ/सहायक कच्चा पदार्थ, इन्धन, प्रशासकिय र स्थिर सम्पत्तिबापतको रु.५५ लाख ६६ हजार समेत रु.३३ करोड ३४ लाख ८१ हजार देखिएकोले फरक रु.१४ करोड ४८ लाख ९२ हजार देखियो । करदाताले आल्मूनियम स्केप पैठारी गरेको परिमाण मिलेको तर मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिटको रकम भिडान नभएको र स्थानीय रुपमा खरिद गरेको सो सामानलगायतको रकम करदाताले कारोबारमा समावेश गरेको नदेखिंदा थप छानबिन गरी करदाताको कुल नाफा अनुपात ११.२१ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ६२ लाख ४२ हजारमा कायमी नोक्सानी रु.८३ लाख ५७ हजार घटाई बाँकी रु.७८ लाख ८५ हजारमा आयकर तथा शुल्क रु.२३ लाख ५५ हजार र ब्याज तथा शुल्क समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५३. **बिक्री लेखाङ्कन** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ (ख) मा व्यापारिक मौज्जातको निसर्गबाट प्राप्त रकमलाई व्यवसायबाट भएको आयमा गणना गर्नुपर्ने र नेपाल लेखामान ७ ले सामानको जोखिमको हस्तान्तरण भएको अवस्थामा आम्दानी पहिचान गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४०(१) ले समेत कुनै व्यक्तिको कुनै सम्पत्तिबाट स्वामित्व हटेमा निजले सो सम्पत्ति निसर्ग गरेको मानिने र किस्तावन्दी बिक्रीको माध्यमबाट बिक्री गर्नुलाई समेत निसर्गमा समेटेको छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय जनकपुर, वुटवल र नेपालगंज कार्य क्षेत्रका ३ करदाताले कृषकहरूलाई ट्याक्टर हस्तान्तरण गरी सकेको र रिक्स एण्ड रिवाइड करदातामा नरहेको अवस्थामा २०६९।७० मा ती ट्याक्टरको बिक्री लेखाङ्कन नगरी मौज्जातमा देखाएको र प्राप्त रकम पेशकी उल्लेख गरेकाछन् । रिक्स एण्ड रिवाइड करदातामा नरहेको अवस्थामा एडभान्स प्राप्त भएको रकम रु.११ करोड ९० लाखलाई बिक्री लेखाङ्कन नगरी मौज्जातमा देखाएकोले थप छानबिन गरी करदाताले देखाएको कुल नाफा अनुपात जोडेर करयोग्य आय रु. ८३ लाख ३७ हजारको कर रु.२० लाख ८५ हजार शुल्क तथा ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५४. **ऋणको ब्याज** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ मा व्यावसायिक प्रयोजनका लागि लिएको ऋणको ब्याज खर्च कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । ऋणको ब्याज सम्बन्धमा देखिएका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

५४.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक सुपर मार्केटको २०६८।६९ मा अल्पकालीन तथा दिर्घकालिन ऋण रु.३ अर्ब ३१ लाख ९१ हजार र २०६९।७० मा रु. ३ अर्ब १ करोड ५४ लाख ६२ हजार रहेबाट औसतमा ऋण रु.३ अर्ब ९३ लाख २६ हजारमा २०६९।७० को पूँजीकरण गरेको रकमको ब्याज खर्च रु.३४ करोड ३ लाख ६२ हजार र बैङ्क चार्ज रु.३ करोड ३६ लाख ५३ हजारसमेत रु.३७ करोड ४० लाख १५ हजार लागत परेको देखिंदा पूँजी सङ्कलनमा १२.४३ प्रतिशत ब्याज खर्च लेखेको देखिन्छ । उक्त ऋण मध्ये करदाताको सञ्चित मुनाफा पूँजीकोष न्यून रहेको अवस्थामा रु. १ अर्ब १२ करोड १५ लाख ३१ हजार अन्यत्र लगानी तथा सापटी दिएको छ । अन्यत्र लगानी तथा सापटी दिएकोमा सोबाट कुनै प्रतिफल नदेखाएको र लगानीको आय छुट्टै गणना नगरेको अवस्थामा खर्च लेखेको ब्याजको १२.४३ प्रतिशतले हुने रु.१३ करोड ९४ लाख ६ हजारलाई करयोग्य आयमा समावेश गरी आयकर रु ३ करोड ४८ लाख ५१ हजार र शुल्क तथा ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५४.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक डिष्ट्रिब्यूटर्सको २०६९।७० बाट ऋण दायित्व रु. १ अर्ब ४४ करोड ४४ लाख ३१ हजारमा रु.११ करोड ४४ लाख ८९ हजार ब्याज खर्च लेखेको हिसाबले ऋणको ब्याज दर औसतमा ७.९३ प्रतिशत रहेको छ । करदाताले सोही वर्ष अन्यत्र लगानी तथा सापटीबापत रु.२९ करोड ६८ लाख ९६ हजारको वाह्य लगानीको प्रतिफल व्यवसायमा देखाएको छैन । व्यवसायिक प्रयोजनको लागि लिएको ऋणको अन्यत्र प्रवाह गरेको रकमको अनुपातिक ब्याज खर्च ७.९३ प्रतिशतले हुने रु.२ करोड ३५ लाख ४४ हजारलाई ऐनको दफा १४ अनुसार खर्च कट्टी नदिई कर योग्य आयमा समावेश गरी आयकर रु.५८ लाख ८६ हजार र शुल्क तथा ब्याज छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५४.३ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक कन्स्ट्रक्सनले २०६८।६९ मा बैङ्क कर्मिशन रु.९२ लाख ४९ हजार र ब्याज खर्च रु.४४ लाख ५६ हजार दाबी गरेको पाइयो । वित्तीय विवरणको अन्य प्राप्तिमा गत वर्ष रु.२० करोड २ लाख ५१ हजार र यस वर्ष रु.१८ करोड ६५ लाख ८५ हजार र बैङ्क ऋण रकम गत वर्ष

- रु.१७ करोड ८७ लाख २२ हजार र यस वर्ष रु.२० करोड प्रस्तुत गरेको छ । बैङ्क ऋण लिएर अन्यत्र सापटी दिएको र बैङ्क कमिशनसमेत व्यावसायिक प्रयोजनका लागि भएको नदेखिँदा उक्त कमिशन तथा ब्याज खर्च आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ बमोजिम पाउने देखिँदैन । तसर्थ सो ब्याज र कमिशन रु.१ करोड ३७ लाख ५ हजारमा लाग्ने आयकर रु.३४ लाख २६ हजार र शुल्क छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
५५. **ब्याजको चारित्रीकरण** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २७ को (१)(घ) अनुसार कुनै आय वर्षमा भुक्तानी प्राप्त गर्नुपर्ने कुनै व्यक्तिले ऋणबापत तिरेको ब्याज प्रचलित ब्याजदर अनुसार तिर्नुपर्ने ब्याज रकमभन्दा कम भएमा सो कम भएजति रकमको परिमाणीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।
- ५५.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरको कार्य क्षेत्रका एक विल्डर्स प्रा.लि.ले २०६९।७० मा रु. १० करोड ५३ लाख १ हजार सञ्चालकलाई सापटी दिएको छ । करदाताले रु. १ करोड २५ लाख ४० हजार ऋण लिएकोमा सो ऋणको ब्याज खर्च रु.२० लाख ७७ हजार आयकर प्रयोजनका लागि दाबी नगरेपनि सोभन्दा बढी रु.९ करोड २८ लाख विना ब्याज सापटी दिएको छ । विना ब्याज सञ्चालकलाई सापटी दिएको सो रकममा बैङ्कलाई भुक्तानी गरेको औसत ब्याज दर १२.१२ प्रतिशतले हुने ब्याज रु.१ करोड ६ लाख ८६ हजारलाई कर योग्य आयमा समावेश गरी आयकर रु.२६ लाख ७१ हजार ब्याज, जरिवाना तथा शुल्कका सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ५५.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय भरतपुर, कार्य क्षेत्रका एक प्रा.लि.को वित्तीय विवरणको अनुसूचीमा ऋण पेशकी र धरौटी रु.३२ करोड ६४ लाख १ हजार मध्ये रु.२५ करोड ६१ लाख ६१ हजार एकमुष्ट सापटी दिएको देखाएको छ । कम्पनीले वित्तीय विवरणको लेखा नीति तथा टिप्पणीमा सम्बन्ध पक्षहरूको खुलासा गरेको समेत छैन । यो अवस्थामा निर्व्याजी पेशकी दिएको रु.२५ करोड ६१ लाख ६१ हजार उपर छानबिन गरी भुक्तानीमा गरेको औसत ब्याज ७.३७ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ८८ लाख ७९ हजारमा २० प्रतिशतले कर रु.३७ लाख ७६ हजार र शुल्क तथा ब्याज असुल गर्नुपर्दछ ।
५६. **दीर्घकालीन करार** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २६ अनुसार दीर्घकालीन करार अन्तरगत करारको सम्पन्न प्रतिशत र क्रमवद्ध वृद्धिको योग अनुसार समावेश हुने र कट्टी गरिने अनुमानित रकमको आधारमा आयको लेखाङ्कन गर्नुपर्दछ । आय लेखांकन सम्बन्धमा देखिएका केही व्यहोरा देहाय अनुसार छन:
- ५६.१ ठेक्कापट्टाको कारोबारबाट स्वयंकर निर्धारण गरी विवरण पेश गर्दा करदाताले अनुमानित आय र खर्चको हिसाब गरी भएको नाफामा लाग्ने कर तिर्नु पर्ने हुन्छ । दीर्घकालीन करारको माध्यमबाट आय विवरण पेश गरेका ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका दुई करदाताले ठेक्का लिँदा नै आमदानी न्यून हुने र खर्च अधिक भई व्यवसायबाट देहाय अनुसार ठूलो रकम नोक्सानी हुने उल्लेख गरी विवरण पेश गरेको देखियो ।

(रु.हजारमा)

करदाता	ठेक्का कबोल गर्दाको आय	ठेक्का कबोलमानै उल्लिखित अनुमानित खर्च	करदाताले व्यहोर्ने घाटा आफैँले अनुमान गरेको	भेरीयसन र मूल्य समायोजन
विदेशी निर्माण व्यावसायी क	७,१७,४३,६२	८,७९,९५,१९	१,६२,५१,५७	-
विदेशी निर्माण व्यावसायी ख	३,०९,५९,७६	३,२९,८८,२७	२०,२८,५१	१,१३,९४,९५

निर्माण व्यवसायमा मुनाफा कति राख्ने सम्बन्धमा स्वीकार्य नर्म्स छैन । निर्माण व्यवसायमा प्रत्यक्ष लागतको अतिरिक्त १५ प्रतिशत ओभरहेड दिने व्यहोरा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(७) मा उल्लेख छ । प्रस्तुत ठेक्कामा खर्चको पुष्टि नगरी प्रत्यक्ष लागतको अतिरिक्त ४० प्रतिशत ओभरहेड समावेश गरेकोले बढी ओभरहेड राखेको निर्माण व्यवसायीको मुनाफा मान्नुपर्ने हुँदा खरिद सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था अनुसार न्यूनतम १५ प्रतिशत ओभरहेडलाई निर्माण व्यवसायीको मुनाफा भएको आधार र कार्य सम्पन्न प्रतिशतले हिसाब गर्दा करदाताको क्रमश रु. ३४ करोड र रु. ८५ करोड ९१ लाख समेत रु. १ अर्ब १९ करोड ९१ लाखको २५ प्रतिशतले रु.२९ करोड ९८ लाख कर असुल हुनु पर्नेमा क्रमश रु.१ अरब ६२ करोड ५२ लाख र रु.२० करोड २९ लाख नोक्सानी भएको आय विवरण पेश गर्नु

करमुक्ति योजनाको रूपमा गरिएको प्रवन्ध भएकोले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३५ अनुसार पूनः चारित्रिकरण गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

५६.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रको एक संयुक्त उपक्रमले २०६९।७० मा सिक्टा सिंचाई योजनामा लिएको ठेकामा शुरु करार रकममा भेरिएसन रु. २६ करोड ७८ लाख र मूल्य समायोजन रु.१ करोड ४४ लाखसमेत रु.२ अर्ब १५ करोड ६१ लाखको आम्दानी हुने उल्लेख छ । शुरु अनुमानित लागत रु. १ अर्ब ७८ करोड ४७ लाख देखाएकोले भेरिएसन र मूल्य समायोजनको लागत पनि सोही अनुपातमा ९५.२४ प्रतिशतले रु.२६ करोड ८७ लाख कायम गर्नुपर्नेमा रु.२८ करोड २१ लाख कायम गरेकोले कुल लागत रु.२ अर्ब ५ करोड ३४ लाख हुनेमा रु.२ अर्ब ६ करोड ६९ लाख उल्लेख गरेको छ । सो हिसाबले कार्य सम्पन्न प्रतिशत ७०.०४ आउने र सोको आधारमा दीर्घकालीन करारबाट रु.१ अर्ब ५१ करोड १ लाख आयमा हालसम्मको खर्च रु.१ अर्ब ४३ करोड ८ लाख घटाउँदा रु.७ करोड २० लाखमा गत वर्षको करयोग्य आय रु.१ करोड ९५ लाख समायोजन गरेर यो वर्षको लागि रु.५ करोड २६ लाख करयोग्य आयबाट कर निर्धारण गर्नुपर्नेमा रु.४ करोड ७२ लाखमात्र आय लेखाङ्कन गरी कर निर्धारण गरेकोले फरक रकममा २५ प्रतिशत हुने आयकर रु.२० लाख र शुल्क छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५६.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरको कार्य क्षेत्रको एक विल्डर्सले एक हाइड्रोपावरको निर्माण कार्य रु.४८ करोड ७५ लाखको लागतमा निर्माण शुरु गरेकोमा २०६९।७० मा रु.२८ करोड २४ लाखको निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको छ । वित्तीय विवरण अनुसार रु.१६ करोड २१ लाख अग्रिम प्राप्त भएको, सञ्चालकलाई रु.१० करोड ५३ लाख सापटी दिएको र रु.१० करोड २७ लाख निर्माणाधीन कार्य गरेको देखाएको छ । नेपाल लेखामान १३ निर्माण ठेकका र आयकर ऐनको दफा २६ अनुसार करदाताले करारको सम्पन्न प्रतिशत अनुसार आय र व्यय गणना गरी रु.२८ करोड २४ लाख आयमा देखाउनुपर्नेमा रु.११ करोड ५२ लाखमात्र देखाएकाले रु.१६ करोड ७२ लाख ६ हजार कम आय देखाएको रकममा निजले देखाएको कुल नाफा दर २३.३५ प्रतिशतले हुने रु.३ करोड ९० लाखलाई कर योग्य आय मानी सो रकममा ऐन अनुसार २५ प्रतिशतले हुने आयकर रु.९७ लाख ५० हजार र ब्याज, शुल्क छानबिन गर्नुपर्दछ ।

५७. **सम्बद्ध पक्षबीच कारोबार** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३३ मा सम्बद्ध व्यक्तिहरु विच कुनै व्यवसाय भएकोमा सो व्यवस्था सामान्य बजार व्यवहार (आर्म्स लेन्थ) अनुसार सञ्चालन गरिएको भए तिनीहरुको लागि कायम हुने करयोग्य आय वा बुझाउनु पर्ने कर, ती व्यक्तिहरुको आय गणना र खर्च कट्टी गर्ने रकम विभागले लिखित रूपमा सूचना जारी गरेर वाडफाड गर्न सक्ने व्यवस्था छ । तर यस सम्बन्धी सूचना जारी गरेको देखिँदैन ।

आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३४ अनुसार सम्बद्ध व्यक्तिहरु विच प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा एक वा बढी मध्यस्थ निकायद्वारा प्राप्त गरिने रकम वा खर्च हस्तान्तरण गर्न खोजेको यकिन गर्ने काम विभागको हो । करदाताहरु सम्बद्ध पक्ष विच कारोबार गरेका, कारोबार गर्दा आफू सञ्चालक रहेको उद्योगमा आफैले राष्ट्रिय वितरक खडा गर्ने, आफ्नो एउटा आयात निर्यातको व्यवसायबाट आफ्नै भगिनी संस्थालाई आयातित सामग्री थोक बिक्री गर्ने र सो मार्फत स्थानीय बजारमा बिक्री गर्ने जस्ता अवस्था देखिएबाट एकै प्रकृतिको खर्च दुई निकायमा खण्डीकरण हुन गएको छ । करदाताहरुले सामान्य बजार व्यवहारबाट खरिद बिक्रीको कारोबार भएको घोषणा लेखा नीतिमा पनि उल्लेख नहुने, कर परीक्षण गर्दा पनि सो व्यहोरा परीक्षण गरेको खुलासा नभएको अवस्था छ । कर दायित्वमा कमी ल्याउन नदिनका लागि यस सम्बन्धमा विभागले ध्यान दिनु जरुरी छ । यस सम्बन्धी केही उदाहरणहरु निम्नानुसार छन्:-

५७.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्रका एक प्रा.लि.का सञ्चालक, सोही कम्पनीको राष्ट्रिय वितरक ट्रेडिङ्गका अध्यक्ष समेत रहेको देखिएको छ । राष्ट्रिय वितरकले क्षेत्रीय वितरक समक्ष उत्पादक कम्पनीका उत्पादनहरु बिक्री वितरण गर्न २४० कर्मचारी नियुक्ति गरी २०६८।६९ मा रु.३ करोड ४८ लाख ६ हजार खर्च लेखेको र उत्पादक कम्पनीले समेत विभिन्न कर्मचारी नियुक्ति गरी रु.४ करोड ४२ लाख ५१ हजार खर्च लेखेको छ । आफ्नै सम्बद्ध पक्षलाई वितरक खडा गर्दा थप खर्च दावी गर्ने आधार सिर्जना हुने भएकाले यस्ता खर्च उपर छानबिन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

- ५७.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्रका एक मार्केटिङ्गले आफ्नो भगिनी संस्थाबाट सामग्री खरिद गरी बिक्री गरेकोमा ढुवानी र बिक्री कमिशन बापत प्राप्त हुने रकम आम्दानीमा लेखाङ्कन नगरेको तर खर्चमा क्रमशः रु. ३४ लाख र रु. १९ लाख २४ हजार खर्च कट्टी लिएको देखियो । भगिनी संस्थाबाट रु.५३ करोड ५८ लाख ४५ हजार खरिद गरेर भगिनी संस्थालाई नै रु.४६ करोड ३६ लाख २५ हजार बिक्री गर्ने सो करदाताको खर्चको सम्बन्धमा छानबिन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
- ५७.३ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक डिष्ट्रिब्यूटर्सले २०६९।७० मा आफ्नो भगिनी संस्थालाई रु. ११ करोड १२ लाख ५३ हजार तिर्नु पर्ने देखाएको र सो रकम भगिनीसंस्थाले लिनु पर्ने समेत देखाएको छ । भगिनी संस्थाबाट लिनु पर्ने रकम समयमा असुल नगरेको तर व्यवसायमा रकम अभाव भएको देखाई रु.९१ करोड ३२ लाख ११ हजार ऋण लिई रु.८ करोड १५ लाख ब्याज खर्च लेखेको देखियो । सो खर्च सम्बन्धमा आउने अनुपातिक ब्याज दर ८.९२ प्रतिशतले हुने रु.९९ लाख २४ हजारलाई खर्च कट्टी नदिई कर योग्य आयमा समावेश गरी लाग्ने आयकर रु. २४ लाख ८१ हजार र शुल्क तथा ब्याज छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
५८. **समानुपातिक कट्टी** – मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ४०(४) अनुसार कर लाग्ने वस्तुमा तिरेको कर, कर नलाग्ने वस्तुमा समेत प्रयोग भएको अङ्क यकिन हुन नसकेमा समानुपातिक हिसाबबाट कर कट्टी गर्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक सुपर मार्केटले २०६९।७० को कुल बिक्री रु. ५ अर्ब ७७ करोड ३५ लाख ८५ हजार मध्ये रु.४३ करोड ३५ लाख ३३ हजार अर्थात ७.५१ प्रतिशत कर छुटको बिक्री देखाएको छ । करदाताले मर्मत, प्रशासनिक खरिद बिक्री वितरण सम्पत्ति पूँजीकरण समेतमा करयोग्य खर्चहरूमा दाबी गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२१ करोड ७६ लाख ३८ हजारको समानुपातिक हिसाबले ७.५१ प्रतिशत अंश रु.१ करोड ६३ लाख ४४ हजार डेबिट समायोजन गर्नुपर्नेमा रु. ४० लाख मात्र समायोजन गरेकोले फरक रु.१ करोड २३ लाख ४४ हजार आयकर तथा शुल्क जरिबाना र ब्याज समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
५९. **संरचना निर्माणको मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(३) मा व्यवसायिक प्रयोजनको लागि निर्माण गरिने रु.५० लाख भन्दा बढीको भवन, अपार्टमेन्ट वा सपिड कम्प्लेक्स र विभागले तोकेका यस्तै प्रकारका अन्य संरचना दर्ता नभएको व्यक्तिबाट गराएको छ भने पनि दर्ता भएको व्यक्तिबाट गरे सरह मानी यस्तो संरचनाको स्वामित्व रहेको व्यक्तिबाट कर निर्धारण गरी असुल गरिने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागले २०६६।५।११ मा निर्माणाधीन सबै सम्पत्तिमा मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्ने, २०७०।१।४ मा सम्पत्तिको पूँजीकरण वा वर्षान्तमा रहेको निर्माणाधीन सम्पत्तिको अवधि जुन पहिला हुन्छ सोमा कर असुल गर्ने र २०७०।७।३ मा मूल्य अभिवृद्धि कर तिरी खरिद गरेको सामानको मूल्य कटाई बाँकी रकममा कर असुल गर्नुपर्ने उल्लेख गरी परिपत्र गरेको छ । संरचना निर्माण गर्ने ६ कार्यालयको कार्य क्षेत्रका २७ करदाताको पूँजीकरण गरिएको सम्पत्ति/मौज्दात परीक्षण गर्दा केही संरचनाहरू मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएका व्यक्तिसँग गराएको देखियो ।

(रु.हजारमा)

कार्यालय	करदाता	थप संरचना	दर्ता भएको व्यक्तिबाट गराएको	फरक	कर
आ.रा.का. ललितपुर	६	१,०९,३७,७९	-	१,०९,३७,७९	१४,२१,९१
ठूला करदाता कार्यालय	११	१,१०,५९,९९	२६,९२,०२	८३,६७,९७	१०,८७,८३
आ.रा.का. काठमाडौँ क्षेत्र नं ३	४	४०,३०,१०	२,८८,८८	३७,४१,२२	४,८६,३५
आ.रा.का. काठमाडौँ क्षेत्र नं २	३	५०,३२,८२	२२,६२	५०,१०,२०	६,५१,३२
करदाता सेवा कार्यालय, कालीमाटी	१	९९,५८,१४	२,६३,३९	९६,९४,७५	१२,६०,३१
जम्मा					४९,०७,७२

आन्तरिक राजस्व विभागमा रहेको सफ्टवेयरको डाटा र करदाताले आय विवरणसाथ पेश गरेको अनुसूची १३ मा आधारित रहेर परीक्षण गरी मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएकासँगको खरिद कारोबार कट्टा गर्दा समेत रु. ४९ करोड ७ लाख ७२ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुन गएको छ ।

६०. **रोयल्टीमा मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(२) मा नेपाल बाहिरको दर्ता नभएको कुनै व्यक्तिबाट सेवा प्राप्त गर्ने दर्ता भएको वा दर्ता नभएको व्यक्तिले यो ऐनबमोजिम बनेको नियम बमोजिम कर लाग्ने मूल्यमा भुक्तानीका बखत कर निर्धारण र असुल उपर गर्ने र दफा ६(ग) ले सेवा आपूर्तिको हकमा कपिराईट, पेटेन्ट, लाइसेन्स, ट्रेडमार्क र यस्तै समान प्रकृतिका अधिकारहरूलाई विजक जारी गरेका अवस्थामा कर लिने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक डिप्टिलरीले २०६७।६८ को रु.२४ करोड ३६ लाख ३२ हजार रोयल्टी खर्च लेखेको छ । सो रकममा ऐनको व्यवस्था अनुसार लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि करको लागि करदाताको रिटर्न डिटेलमा देखाएको समायोजित मूल्य अभिवृद्धि कर कच्चा पदार्थमा तिरेको र अन्य विवरणबाट सो मूल्य अभिवृद्धि कर दाखिला एवं मिलान गरेको नदेखिँदा छानबिन गरी छुट भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३ करोड १६ लाख ७२ हजार र शुल्क तथा जरिवाना असुल गर्नुपर्दछ ।
६१. **घटी आय** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ अनुसार करदाताको व्यवसायिक प्रयोजनसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण आम्दानी आय विवरणमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । करदाताले पेश गरेको वित्तीय विवरणमा आय रकम घटी देखाई कर दायित्वमा असर परेका केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ६१.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुर कार्य क्षेत्रका एक करदाताले २०६८।६९ मा पेश गरेको रु ५ लाख भन्दा बढीको बिक्री अनुसार त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षण अस्पताललाई रु.८४ लाख ३ हजारको बिक्री देखाएको छ । करदाता सेवा कार्यालय महाराजगन्जको २०७०।१०।१४ को पत्र अनुसार सो वर्ष अग्रिमकर बापत रु.२ लाख ९० हजार दाखिला गरेको छ । अग्रिम कर कट्टीको आधारमा रु.१ करोड ९३ लाख ६३ हजारको बिक्री देखाउनुपर्नेमा रु.८४ लाख ३ हजार मात्र देखाएकोले घटी बिक्री देखाएको रु.१ करोड ९ लाख ६० हजारलाई करयोग्य आयमा समावेश गरी आयकर रु.२७ लाख ४० हजार र शुल्क तथा ब्याज छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६१.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक मेडिकल कलेजको २०६८।६९ को विवरणअनुसार अस्पताल तर्फको आम्दानी रु.७ करोड ३१ लाख ६० हजार र खर्च रु.१५ करोड ६१ लाख ३० हजार देखाई व्यवसायमा रु.८ करोड २९ लाख ७० हजार नोक्सानी भएको देखाएको छ । नोक्सानीमा सञ्चालित अस्पतालले रु.७ करोड १६ लाख ४६ हजार (कुल आम्दानीको ९७.९४ प्रतिशत) पारिश्रमिक खर्च लेखेको देखिन्छ । शिक्षण संस्थामा संलग्न हुने प्रोफेसर, डाक्टरलगायत विशेषज्ञको सेवा अस्पतालमा समेत परिचालन हुने अवस्थामा प्रत्यक्ष तलब खर्चसमेत नउठ्ने गरी आम्दानी देखाएको सम्बन्धमा छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ६१.३ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक इन्टरप्राइजेजले २०६८।६९ मा राष्ट्रिय वितरकको रूपमा काम गरे बापत एक डिप्टिलरीले एक ब्राण्डको मदिरामा प्रति केश रु.६९।९२ कमिशन दिने गरी २०६८।४।१५ मा भएको संभौता पेश गरेको छ । यस्तै अर्को डिप्टिलरी र प्रस्तुत करदाता विच भएको २०६८।४।१५ को सम्भौता अनुसार सेल्स कर्मचारीको व्यवस्थापनको लागि अर्को ब्राण्ड सेल्सको १ प्रतिशत व्यवस्थापन शुल्क प्रदान गर्ने उल्लेख छ । करदाता पहिलो डिप्टिलरीले रु.१ करोड ८० लाख ८ हजार व्यवस्थापन शुल्क खर्च लेखेको, करदाता दोस्रो डिप्टिलरीको हकमा बिक्री गरेको ३ लाख ९ हजार ३१० केशको रु.२ अर्ब ४७ करोड ७४ लाख १८ हजारको १ प्रतिशतले हुने रु.२ करोड ४७ लाख ७४ हजारमा मूल्य अभिवृद्धि कर घटाउँदा हुने रु.२ करोड १९ लाख २४ हजारसमेत रु.३ करोड ९९ लाख ३२ हजार व्यवस्थापन शुल्क आय देखाउनुपर्नेमा रु.१ करोड ७९ लाख ७० हजार मात्र व्यवस्थापन शुल्क आम्दानी देखाएकोले घटी आम्दानी देखाएको रु.२ करोड १९ लाख ६२ हजारलाई करयोग्य आयमा समावेश गरी आयकर रु.६५ लाख ८९ हजार र शुल्क तथा ब्याज छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६१.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं ३ कार्य क्षेत्रका एक इन्भेष्टमेन्ट प्रा.लि.ले.२०६९।७० को विवरणको अनुसूची १० मा अग्रिम कर दाखिला दावी गरेबमोजिम कमिशन आय रु.१ करोड २१ लाख १८ हजार भएकोमा आय विवरणमा रु.१० लाख २ हजार मात्र देखाई विवरण पेश गरेबाट घटी आय रु.१

- करोड ११ लाख १५ हजार देखाएको सम्बन्धमा छानबिन गरी लाग्ने आयकर रु.४१ लाख ६८ हजार र शुल्क तथा ब्याज छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६१.५ आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं ३ एक रिचार्ज सेन्टर प्रा.लि. ले २०६९।७० मा रिचार्जकार्ड बिक्री रु.३४ करोड २६ लाख ३ हजारमा कुल नाफा ०.२९ प्रतिशत देखाएको छ । यस्तै रिचार्ज कार्डको कारोबार गर्ने अर्को एक करदाताले १.७५ प्रतिशत कुल नाफा प्रतिशत देखाएको पाइयो । खरिद तथा लागत खर्च बमोजिमकै बिक्री रु. ३४ करोड १३ लाख ६१ हजार र अर्को एक इन्टरनेशनलबाट प्राप्त कमिशन आय रु.१ करोड १२ लाख ८४ हजारसमेत जम्मा आय रु.३५ करोड २६ लाख ४५ हजार आउनेमा आय विवरणमा रु.३४ करोड २६ लाख ३ हजार मात्र आय देखाएको छ । तसर्थ घटी आय देखाएको रु. १ करोड ४२ हजारमा कर रु. २५ लाख ११ हजार र मुल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १२ बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१३ लाख ५ हजारसमेत रु. ३८ लाख १६ हजार छानबिन गरी ब्याज र जरिवानासमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६१.६ आन्तरिक राजस्व कार्यालय भक्तपुरको एक चुरोटको डिलरले २०६९।७० मा रु.१४ करोड २ लाख ६६ हजारको बिक्री गरी आयविवरण पेश गरेको देखियो । प्रस्तुत वित्तीय विवरणअनुसार अर्को स्टोर्ससमेतले समान कारोबार देखाएको, दुवै करदाताको शुरु मौज्जात र अन्तिम मौज्जात शून्य रहेको, एउटै बिक्रेताबाट समान परिमाण र मूल्यमा खरिद गरिएको र करदाताले उत्पादकबाट तोकिएको बिक्री मूल्यमा कारोबार गर्नुपर्ने अवस्थामा बिक्री कारोबार समान हुनुपर्नेमा करदाता स्टोर्सले रु.१६ करोड २४ लाख ८८ हजारको बिक्री देखाएकोमा यो करदाताले रु.२ करोड २२ लाख २२ हजार कम कारोबार देखाएकोले उपर्युक्त कारोबारलाई समेत आयमा समावेश गरी आयकर कर रु.५५ लाख ५ हजार र शुल्क तथा जरिवाना छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
६२. **अन्तिम मौज्जातको मूल्याङ्कन** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १५ अनुसार व्यापार मौज्जातको लागत गणना गर्दा लागत मूल्य वा बजार मूल्य मध्ये जुन घटी हुन्छ सो आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं १ कार्यक्षेत्रका तारजन्य वस्तुको उत्पादनको कारोबार गर्ने करदाताले २०६८।६९ को लेखा टिप्पणीमा मौज्जात मूल्याङ्कनको नखुलाई तयारी सामानको मौज्जातको मूल्याङ्कन कायम गर्दा बिक्री मूल्यमा २५ प्रतिशत कटाई रु.५ करोड ८६ लाख २५ हजारको सामग्रीलाई रु.४ करोड ३९ लाख ६८ हजार कायम गरेबाट वस्तुको उत्पादनको मूल्याङ्कनको आधार खुल्न आएन । करदाताको यो वर्षको कुल नाफा अनुपात ११.८५ प्रतिशत रहेको अवस्थामा कुनै आधार बेगर बिक्री मूल्यको २५ प्रतिशत न्यून गरी अन्तिम मौज्जात मूल्याङ्कन गरेको देखिँदा कुल नाफा अनुपात दरभन्दा फरक १३.१५ प्रतिशतले मौज्जातको न्यून मूल्याङ्कन गरेको सम्बन्धमा छानबिन गरी छुट भएको रु.७७ लाख ९ हजार लाई करयोग्य आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.२३ लाख १३ हजार र शुल्क तथा ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
६३. **द्वास खर्च** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १९ (१) अनुसार व्यावसाय वा लगानीबाट भएको आय गणना गर्ने प्रयोजनको लागि आफ्नो स्वामित्वमा रही प्रयोग गरेको द्वास योग्य सम्पत्तिको द्वास खर्च कट्टी पाउने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन् ।
- ६३.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक सिमेन्ट उद्योगले २०६९।७० मा न्यून द्वास खर्च दावी गरेको पाइयो । आयकर ऐनमा भएको व्यवस्था अनुसार भवन, यन्त्र, उपकरण, सवारीसाधन, फर्निचरको कुल द्वास आधार रु.६ अर्ब १९ करोड ९३ लाखमा रु.९४ करोड ८६ लाख द्वास खर्च पाउनेमा रु.२० करोड मात्र दावी गरेको पाइयो । नोक्सानी अवधिमा पाउने द्वास खर्च दावी नगरी पछिल्ला वर्षहरूमा नाफामा आएपछि द्वास खर्च लेख्ने गरी कर नियोजन गरेको देखिएकोले सम्पत्तिको मूल्यमा उक्त द्वास खर्च रु.७४ करोड ८६ लाख ५ हजार घटाई सो रकमलाई आयकर ऐनको दफा ४० अनुसार सम्पत्ति/दायित्वको निसर्गको समायोजन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

- ६३.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भैरहवाको कार्य क्षेत्रका एक करदाताले २०६९।१।२३ मा व्यावसायिक सम्पत्ति प्रोपाइर्टसबाट प्रा.लि.मा हस्तान्तरण गरेको अवस्थामा २०६९।१।२३ सम्म अर्थात् १७२ दिनको अनुपातिक ह्रास खर्च ०.४७ प्रतिशत मात्र आयकर प्रयोजनको लागि खर्च कट्टी पाउनेमा २०७० आषाढ मसान्तसम्मको रु.१ करोड ७१ लाख ९५ हजार (एक तिहाइ थप समेत) माग गरेकोले नेपाल लेखामान १६ अनुसार समेतबाट थप छानबिन गरी बढी कट्टी लिएको ह्रास खर्च रु. ९१ लाख १३ हजारलाई कर योग्य आयमा समावेश गरी आयकर ऐन अनुसार कर रु. २७ लाख ३४ हजार र शुल्क छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६३.३ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक ग्यांस उद्योगले वित्तीय विवरणमा रु.२ करोड १४ लाख ५५ हजार उल्लेख गरेको र आय विवरणमा रु.४ करोड ८१ लाख ३० हजार ह्रास खर्च दावी गरेको छ । कार्यालयबाटै कर निर्धारण भएको अर्को ग्यांस उद्योगको २०६९।७.० को कर निर्धारण हुँदा उत्पादनमूलक उद्योग नभएकोले उद्योगले पाउने एक तिहाई थप ह्रास खर्च कट्टी दिएको छैन । औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०४९ ले ग्यांस उद्योगलाई उत्पादनमूलक उद्योगको वर्गीकरणमा राखेको छैन । करदाताले २०६६।६.७ सम्ममा १/३ बढी ह्रास खर्च दावी नगरेको र यो वर्ष २०६७।६.८ मा वित्तीय विवरणमा भन्दा आय विवरणमा रु. ६६ लाख ७४ हजार बढी ह्रास खर्च दावी गरेकोले बढी रकमलाई करयोग्य आयमा समावेश (करदाताको कर परीक्षणबाट कायमी नोक्सानी रु.१ करोड ४९ लाख ९३ हजार समायोजन भइसकेको) गरी आय कर रु. ६६ लाख ६९ हजार र शुल्क तथा ब्याज छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
६४. **भुक्तानीमा कर कट्टी** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ र ८९ बमोजिम भुक्तानीमा कर कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ६४.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, जनकपुर कार्य क्षेत्रका एक करदाताले वित्तीय विवरणको बिक्री वितरण खर्चमा छुट दावीमा रु.१ करोड १३ लाख ३१ हजार र स्किममा रु. ६ लाख ८२ हजार खर्च देखाएकोमा पेश गरेको अग्रिम करको विवरणमा रु २२ हजार मात्र भुक्तानीमा कर कट्टी गरेकोले छुट भएको अग्रिम कर रु.१७ लाख ८० हजार असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं १ कार्य क्षेत्रका एक सहकारीले पेश गरेको आय विवरणमा देखाएको परामर्श खर्च रु.९८ लाख ९५ हजार खर्च लेखेकोमा रु.१४ लाख ८४ हजार भुक्तानीमा कर कट्टी छुट भएको समेत रु.३२ लाख ६४ हजारमा ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६४.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक करदाताले पेश गरेको बिक्रीको विवरणमध्ये ३ करदातासँगको कारोबार छनौट गर्दा बिक्री गरेको रु.८३ करोड ८२ लाख ४ हजारमध्ये रु.४ करोड ९ लाख ३१ हजार लाई विभिन्न स्किम दिएर क्रेडिट गर्ने र लिनुपर्ने रकमबाट घटाएको छ । आयकर ऐनको उल्लिखित व्यवस्था अनुसार यसप्रकार स्किम दिएको रकममा कर कट्टी गरेको नदेखिँदा छुट भएको कर रु.६१ लाख ४० हजार कट्टी गरी ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६४.३ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक डिप्टिलरीले २०६८।६।९ मा बिक्रेतालाई दिएको विभिन्न स्किम (ढुवानी बाहेक) मा आफूले नियुक्त गरेको राष्ट्रिय वितरकलाई बिक्री गरेको रकम भुक्तानी लिँदा क्रेडिट गरेर घटाई यस्तो रकमलाई बिक्री वितरण अन्तर्गतका विभिन्न शीर्षकमा खर्च लेखाङ्कन गरेको छ । करदाताको लेजरबाट यस्तो रकम रु.१० करोड ३६ लाख ६४ हजार देखिन्छ । सो रकममा अग्रिम कर कट्टी भएको नदेखिँदा थप छानबिन गरी १५ प्रतिशत कर रु.१ करोड ५५ लाख ५० हजार कट्टी गरी ब्याजसहित असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६४.४ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक डिप्टिलरीले २०६८।६।९ मा आफ्नो राष्ट्रिय वितरक एक इन्टरप्राइजेजलाई मदिरा बिक्रीको रकममा विभिन्न प्रकारबाट इन्सेन्टिभ, बोनस, डिप्टिव्युटर्स क्लेम, ढुवानी खर्च आदिले रकम क्रेडिट गरी लिनुपर्ने रकमबाट घटाएको छ । सो रकम ढुवानी खर्च रु.३ करोड २९ लाख ७५ हजारबाहेक पनि रु.२० करोड ४० लाख ३९ हजार रहेको छ । सो रकमका सम्बन्धमा थप छानबिन गरी १५ प्रतिशत कर रु.३ करोड ६ लाख ६ हजार र ब्याजसहित असुल गर्नुपर्दछ ।

६५. **कर दाबी** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १५ अनुसार व्यापार मौज्जातको लागत खर्च कट्टी गर्न पाउने र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७(३) तथा नियम ४० मा कर नलाग्ने गरी बिक्री गरेको रकममा कर दाबी नपाइने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ६५.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक इलेक्ट्रोनिक्सले मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा खरिद दाबी गरी २०६९।७० मा वित्तीय विवरणमा छुट भनी रु.३ करोड ९० लाख ३९ हजार घटाएकोमा उक्त छुट रकमको बिक्रीबाट मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन गरेको छैन । खरिदमा क्रेडिट दाबी गरेको तर बिक्रीमा मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन गरेको नदेखिँदा सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५० लाख ७५ हजार र सोमा थप दस्तुर ब्याज जरिवाना छानबिन गरी असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
- ६५.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं ३ कार्य क्षेत्रका एक करदाताले ढुवानीको कारोबारमा करयोग्य खरिद रु.८ करोड १३ लाख ४४ हजार र बिक्री रु.७ करोड ६४ लाख ३८ हजार देखाएको छ । करयोग्य खरिदमा स्थिर सम्पत्ति रु.१ करोड २१ लाख ९६ हजार र सवारीसाधन सञ्चालन खर्च रु.६ करोड ९१ लाख ४८ हजार उल्लेख गरेको पाइयो । करदाताले ६ इन्धन बिक्रेताबाट रु.६ करोड ४६ लाख १५ हजारको इन्धन खरिद गरेकोछ । फाइलमा संलग्न विवरण अनुसार ट्रक भाडा बापत कांकडभिट्टाबाट काठमाडौं, पोखरा, भैरहवा क्रमशः प्रति लिटर रु.५५।- , रु.६१।- र रु.४०।२९ भाडा कायम हुने अवस्था छ । उल्लिखित दरहरूमध्ये न्यूनतम दर प्रति किलोमिटर रु.४०।२९ लाई आधार लिँदा करदाताले देखाएको बिक्री रु.७ करोड ६४ लाख ३८ हजारमा १८ लाख ९७ हजार १९२ कि.मि. ट्रक सञ्चालन हुने देखिन्छ ।
- सामान्यतया ट्रकहरू प्रति लि. डिजेलबाट ७.४९ भन्दा बढी कि.मि.गुड्ने स्पेसिफिकेशनबाट देखिनेमा न्यूनतम प्रति लिटर ६ कि.मि. मात्र गुड्ने आधार लिँदा समेत ३ लाख १६ हजार १९८ लिटर डिजल खपत हुने अवस्था रहेको र सो वर्षको अधिकतम डिजल दर रु. ९९।- ले डिजलको लागत खर्च रु.३ करोड १३ लाख ४ हजार हुन आउँछ । अन्तिम मौज्जात ३ हजार १३७ लि. को रु.९१।२५ का दरले रु.२ लाख ८६ हजार घटाई इन्धनको लागत खर्चभन्दा आय विवरणमा रु.३ करोड ३० लाख २६ हजार बढी दाबी गरेको सम्बन्धमा छानबिन गरी बढी दाबी गरेको इन्धनको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.४२ लाख ९३ हजार र शुल्क तथा ब्याजसमेत छानबिन हुनुपर्ने देखिन्छ ।
६६. **सम्पत्ति निसर्ग** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४० सम्पत्ति निसर्ग बापतको रकम आयमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय वीरगन्जका एक करदाताको कारोबार सम्बन्धि भिडान प्रतिवेदन अनुसार आसामी हिसाबमा ५ करदातासँग रु.१ करोड ५ लाख ७२ हजारको कारोबार भएको देखिएकोमा वित्तीय विवरणको आसामी हिसाबमा कुनै रकम लिनुपर्ने देखाएको छैन । आसामी हिसाब गलत लेखाङ्कन गरेको सम्बन्धमा छानबिन गरी आसामी नदेखाएको रकमले करदाताको वासलात अवास्तविक भएको देखिँदा सो रकमलाई खुद आयमा समावेश गरेर २५ प्रतिशतले हुने आय कर रु.२६ लाख ४३ हजार तथा शुल्क र ब्याज असुल गर्नुपर्दछ ।
६७. **नर्म्स** – उद्योग विभागबाट २०६३ मा प्रकाशित नर्म्सअनुसार कच्चापदार्थ खपत एवं उत्पादन देखाउनुपर्नेमा फरक/फरक ढङ्गले कच्चापदार्थको खपत देखाएको कारण घटी कर दायित्व निर्धारण भएको स्थित देहायअनुसार छः
- ६७.१ विश्व डण्डी संघले विलेट र इन्गटबाट डण्डी उत्पादन गर्दा उत्पादनशिलता ९८ प्रतिशत हुने उल्लेख गरेको छ । नेपालमा उद्योग विभागले १०६ के.जी कच्चा पदार्थबाट १०० केजी डण्डी उत्पादन हुने गरी २०६३ मा नर्म्स प्रकाशन गरेको छ । नर्म्समा पटक पटक संशोधनसहित उत्पादनशिलता तोके तापनि उत्पादन चरणमा आउने स्केपहरूको बारेमा कुनै व्यहोरा उल्लेख गरेको छैन । उद्योग विभागकै नर्म्सको आधारमा उत्पादन हुनुपर्ने डण्डी निम्न कार्यालय कार्यक्षेत्रका उद्योगले कम देखाएको कारण घटी असुल भएको अन्तःशुल्क र जरिवाना रु.४१ लाख १४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	उद्योग	कच्चा पदार्थ खपत मे.टन	उत्पादन हुनुपर्ने छड मे.टन	उत्पादन मे. टन	फरक मे. टन	अन्तःशुल्क, जरिवाना (रु.हजारमा)
नेपालगंज	एक आइरन	८१००	७६४१	७३४१	३००	६,००
बुटवल	एक स्टील	१६१८४	१५३६१	१५०१५	३४६	६,९४
सिमरा	एक स्टील	९५६०	९०१८	७९४१	१०७७	२१,५४
सिमरा	एक वायर्स	२०९९	१९८०	१६४७	३३३	६,६६

उपर्युक्त बमोजिम घटी उत्पादन देखाएका कारण आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करमा पर्ने असर सम्बन्धमा छानबिन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

- ६७.२ उद्योग विभागबाट प्रकाशित नर्म्स अनुसार १ के जी चाउचाउ उत्पादन गर्न ७४५।४५ ग्राम मैदा लाग्ने उल्लेख छ । निम्नानुसारका चाउचाउ उत्पादकले २०७०।७१ मा नर्म्सअनुसार उत्पादन नदेखाएकोले घटी असुल भएको अन्तःशुल्क रु.२ करोड २८ लाख ६६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

(रु.हजारमा)

कार्यालय	उत्पादक करदाता	खपत मैदा (टन)	उत्पादन हुनु पर्ने परिमाण (टन)	उत्पादन देखाएको परिमाण (टन)	घटी उत्पादन (टन)	असुल गर्नुपर्ने अन्तःशुल्क रकम
आ.रा.का. पोखरा	चाउचाउ उत्पादक क	२५१२	३३७१	३१२५	२४५	१८,४२
आ.रा.का. पोखरा	चाउचाउ उत्पादक ख	३९४४	५२९१	४९३०	३६१	२७,०७
आ.रा.का.ललितपुर	चाउचाउ उत्पादक ग	२०४२२	२७३९६	२४९५४	२४४२	१,८३,१७

- ६७.३ उद्योग विभागबाट प्रकाशित नर्म्स, २०६३ अनुसार १ हजार ४७५ के.जी. जौको खपतबाट १०० हेक्टोलिटर वियर उत्पादन हुने उल्लेख छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरअर्न्तगतको एक करदाताले पेश गरेको २०७०।७१ को कच्चा पदार्थको खपत र उत्पादनको विवरण अनुसार यो वर्ष ४ लाख १६ हजार मेट्रिकटन माल्ट (जौ) उत्पादनमा खपत भएकोमा सोबाट २८ लाख २३ हजार लिटर वियर उत्पादन हुनुपर्नेमा २० लाख ७९ हजार लिटर मात्र उत्पादन भएको र २ लाख ६७ हजार अर्ध तयारी अवस्थामा रहेको देखाएको छ । स्वीकृत नर्म्सभन्दा ४ लाख ७७ हजार लिटर घटी उत्पादन देखाई बिक्रीसमेत नदेखाएको वियरको प्रति लिटर रु.८८ का दरले हुने अन्तःशुल्क रु.४ करोड १९ लाख ८० हजार अन्तःशुल्क निर्धारण गरी आयकर र मूल्य अभिवृद्धि करसमेत छानबिन गरी असुल हुनुपर्दछ ।

६८. **जर्ति** – अन्तःशुल्क नियमावली, २०५९ को नियम २३(क) मा वियर उत्पादन गर्ने करदाताले तयारी वियरको वोतल बन्दी गर्दा फ्लो मिटरले देखाएको परिमाण भन्दा वोतलबन्दी पछिको वोतल काउन्टरले देखाएको मौज्दात कमी भएमा बढीमा १.५ प्रतिशत सम्म र पाश्चराईजेशन, प्याकेजिङ तथा गोदाम भण्डारण गर्दा टुटफुट वियरको भौतिक परीक्षण गर्दा बढीमा २ प्रतिशत सम्म मिन्हा दिन सक्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरको कार्य क्षेत्रका ३ वियर उद्योगले फ्लोमिटर विग्रिएको अवस्थामा नियमावलीको व्यवस्था अनुसार १.५ प्रतिशत जर्ति पाउने देखिएन । ती वियर उद्योगले फ्लोमिटर विग्रैको अवस्थामा समेत पाश्चराईजेशन र प्याकिङ तर्फ २ प्रतिशत भन्दा बढी जर्ति दाबी गरी मिन्हा लिएकोले नियमावलीले तोके भन्दा बढी जर्ति लिएको परीमाणको अन्तःशुल्क रु. ६ करोड ४१ लाख ७३ हजार र सोमा लाग्ने व्याज र जरिवानाको साथै आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

चितवनका ३ मदिरा उद्योगले २ प्रतिशत मात्र जर्ति पाउनेमा फ्लोमिटर विग्रैको देखाई नियमावलीले तोके भन्दा बढी जर्ति लिएको अन्तःशुल्क रु. ६ करोड ४१ लाख ७३ हजार र सोमा लाग्ने व्याज र जरिवाना असुल गर्नुपर्दछ ।

६९. **प्याकिङ मेटेरियल** – अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा ३(क)३ मा अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तु उत्पादन गर्दा खपत भएको कच्चापदार्थमा तिरेको अन्तःशुल्क मात्र तयारी वस्तु निष्काशन गर्दा तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्कमा कट्टा गर्न पाइने र अन्तःशुल्क निर्देशिका, २०६८ को दफा ६ मा प्याकिङ मेटेरियलमा तिरेको अन्तःशुल्क क्रेडिट नपाउने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागले प्याकिङ मेटेरियलमा तिरेको अन्तःशुल्क कट्टा गर्न नपाइने हुँदा अन्तःशुल्क निर्धारण गर्न

२०६८।६।२ मा परिपत्र समेत गरेको छ । अन्तःशुल्क ऐन, निर्देशिका तथा आन्तरिक राजस्व विभागको परिपत्र विपरित प्याकिङ्ग मेटेरियलमा अन्तःशुल्क क्रेडिट लिएको देहाय अनुसारको कार्यालय कार्यक्षेत्रका उद्योगबाट रु. ६ करोड ७१ लाख ६८ हजार अन्तःशुल्क असुल गर्नुपर्दछ ।

(रु.हजारमा)

उद्योग	आन्तरिक राजस्व कार्यालय	प्याकिङ्ग मेटेरियल	अन्तःशुल्क रकम
चाउचाउ उद्योग 'क'	पोखरा	नुडल्स प्यापर, प्याकिङ्ग प्लास्टिक	३२,१७
चाउचाउ उद्योग 'ख'	धरान	प्याकिङ्ग मेटेरियल खरिद	२,१२,६७
चाउचाउ उद्योग 'ग'	भक्तपुर	प्याकिङ्ग मेटेरियल खरिद	१,३३,४८
रंग उद्योग	भक्तपुर	प्याकिङ्ग मेटेरियल खरिद	५२,२०
चाउचाउ उद्योग	ललितपुर	प्याकिङ्ग मेटेरियल खरिद	२,४१,१६
जम्मा			६,७१,६८

७०. **प्रतिलिखि दर** – अन्तः शुल्क नियमावली, २०५९ को नियम १४ क अनुसार आन्तरिक राजस्व विभागले चुरोटको प्रतिलिखिदर तोक्न सक्ने र नतोकेको अवस्थामा इजाजत पत्रवालाले पेश गरेको प्रतिलिखि दरउपर जाँचबुझ गरी विभागले मान्यता दिन सक्ने प्रावधान छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय सिमरा, कार्यक्षेत्रको एक करदाताको चुरोटको प्रतिलिखिदर नतोकेको सम्बन्धमा गत विगतको प्रतिवेदनबाट औल्याएकोमा कुनै कारवाही भएको छैन । अर्थ मन्त्रालयबाट २०६७।०।७।११ मा चुरोटको प्रतिलिखि दरको विषयसम्बन्धी अभ्यास र प्रचलनको अध्ययन तथा सम्बन्धित निकायहरूसँग भएको छलफल र विश्लेषणबाट आएको निष्कर्ष अनुसार आगामी वर्षमा उपयुक्त विधि अवलम्बन गरी विवादको स्थायी निरुपण गर्न मन्त्रालय कटिबद्ध रहेको व्यहोरा जानकारी गरेकोमा हालसम्म पनि उक्त कटिबद्धताबमोजिम चुरोटको प्रतिलिखि दर तोकेको देखिएन ।

उक्त करदाताले २०४७।४।८ मा चुरोट उत्पादनको नर्म्स स्वीकृत गराएको भनिएकोमा हालको अवस्थामा विगतका तुलनामा विभिन्न नयाँ ब्राण्डका चुरोट उत्पादन गरी बिक्री वितरण गरेको छ । त्यसको उत्पादनको नर्म्स विभागबाट निर्धारण गराएको पाइएन । अतः चुरोट उत्पादनको प्रतिलिखिदर नतोकेको अवस्थामा २०७०।७।१ मा प्राप्त हुने एक वर्षको अन्तःशुल्कमात्र रु.२५ करोड २ लाख ५९ हजार असुल भएको छैन ।

७१. **आकस्मिक लाभकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८(क) बमोजिम आकस्मिक लाभ बापतको भुक्तानीमा २५ प्रतिशतका दरले अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका एक प्रा. लि.ले स्किम र बिक्री प्रवर्धन खर्च अर्न्तगत सुनका सिक्का एवं क्यामरा खरिद गरी २०६७।६।८ मा रु. २ करोड १७ लाख ६८ हजार खर्च लेखेकोमा आयकर ऐनबमोजिम २५ प्रतिशत कर रु.५४ लाख ४२ हजार कट्टा गरेको नदेखिएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

७२. **शिक्षा सेवा शुल्क** – आर्थिक ऐन, २०७० बमोजिम निजी शिक्षण संस्थाले उठाउने भर्ना तथा शिक्षण शुल्कमा १ प्रतिशत शिक्षा सेवा शुल्क असुल गर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागले शैक्षिक सेवा प्रदान गर्ने करदातालाई स्थायी लेखा नम्बर प्रदान गर्दा शैक्षिक सेवा खुल्ने गरी स्थायी लेखा नम्बर (SITC Code) नदिएकाले दर्ता भएका शैक्षिक संस्थाहरूले स्थायी लेखा नम्बर लिए नलिएको र आय विवरण पेश गरे नगरेको अनुगमन गर्न सकिने अवस्था छैन । यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ७२.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भैरहवाको एक मेडिकल कलेजले २०६९।७।० मा कुल आय रु. ५१ करोड ५९ लाख मध्ये रु. १३ करोड ७४ लाख ट्युसन तथा भर्ना शुल्क देखाएको छ । ल्याव, लाइब्रेरी, प्राक्टिकल, एन्टोनोमी, सेमिनार विविध शीर्षक उल्लेख गरी रु ३५ करोड ६४ लाख वर्गीकरण गरेर सो मा शिक्षा सेवा शुल्क दाखिला गरेको छैन । कलेजले खर्च शीर्षकमा वर्गीकरण गरे तापनि कर दाखिला नगरेको सम्बन्धमा थप छानबिन गरी कर तथा शिक्षा सेवा शुल्क असुल गर्नुपर्दछ ।

- ७२.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं १ कार्य क्षेत्रका ४ शिक्षण संस्थाको २०७०/७१ मा भर्ना तथा शिक्षण शुल्क रु.२५ करोड ७५ लाख १७ हजारमा १ प्रतिशतले रु.२५ दाख ७५ हजार शिक्षण शुल्क दाखिला गर्नुपर्नेमा रु.१२ लाख ९६ हजार मात्र दाखिला गरेकोले छुट रु.१२ लाख ७९ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
७३. **मूल्य अभिवृद्धि कर कोष** – मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ५१ अनुसार भन्सार विन्दुमा सङ्कलित सम्पूर्ण कर रकम मूल्य अभिवृद्धि कोष खातामा दैनिक रुपमा जम्मा गर्नुपर्ने र सोको विवरण भन्सार कार्यालयले तीन दिनभित्र नजिकको आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा पठाउनुपर्ने, व्यवस्था छ । यो वर्ष मूल्य अभिवृद्धि करबापत कोषमा त्रिभुवन विमानस्थल र वीरगन्ज भन्सार कार्यालयहरूबाट रु.३७ अर्ब ६१ करोड ४ लाख प्राप्त भएको मध्ये रु.७ अर्ब २ करोड ९६ लाख फिर्ता गरी बाँकी रु.३० अर्ब ५८ करोड ८ लाख सञ्चितकोष दाखिला देखिन्छ । राजस्वबापत सङ्कलन भएको सम्पूर्ण रकम राजस्व दाखिला हुनुपर्ने र सरकारको नीति एवं अन्य ऐनबमोजिम खर्च वा फिर्ता दिनुपर्नेमा साल बसाली विनियोजन ऐनबाट बजेट व्यवस्था गरी खर्च लेख्नुपर्नेमा असुल भएको राजस्वको अंश सोभै खर्च लेख्ने गरेको छ । बजेटमा समावेश नभएकोले उक्त आमदानी खर्च सरकारी आय-व्ययमा समेत नदेखिने, संसदमा छलफल नहुने र सरकारको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा समेत समावेश नहुँदा मुलुकको वित्तीय कारोबारको यथार्थता समेत नभल्किने भएकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९० र ९१ तथा विनियोजन ऐन प्रतिकुल देखिएको छ । मूल्य अभिवृद्धि करबापत असुल हुने सम्पूर्ण रकम राजस्व जम्मा गर्ने र फिर्ता दिनुपर्ने अवस्थामा विनियोजन ऐनद्वारा व्यवस्थित गरी खर्च लेख्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
७४. **घिउ र तेलको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ ले तोरीको तेल उत्पादन गर्ने स्वदेशी उद्योगले आफ्नो उत्पादन तोरीको तेल स्वदेशमा उत्पादित वनस्पती घिउ र अन्य प्रशोधित खानेतेल उद्योगले मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएकालाई बिक्री गर्दा उठाएको मूल्य अभिवृद्धि करमध्ये ५० प्रतिशत आन्तरिक राजस्व विभागले तोकेको प्रक्रियाबमोजिम फिर्ता दिइने व्यवस्था छ । ठूलो परिमाणमा प्रशोधित तेल आयात गरी उपभोक्ता प्याकेजमा प्याकेजिङ्ग गरी बिक्री वितरण गर्ने प्याकेजिङ्ग उद्योगहरूले यस्तो सुविधा नपाउने उल्लेख छ । ठूला करदाता कार्यालय कार्य क्षेत्रका घिउ तेल उत्पादन गर्ने १६ उद्योगलाई यो वर्ष रु.१ अर्ब २८ करोड ५० लाख समेत विगत ३ वर्षमा रु.३ अर्ब ६४ करोड १० लाख मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गरेको छ ।

घिउ तेल उत्पादन गर्ने स्वदेशी उद्योगले दानालाई कच्चा पदार्थको रुपमा उपयोग गरी प्रशोधित तेल उत्पादन गर्दा उत्पादन लागत बढी हुने र छिमेकी राष्ट्रमा उत्पादन भई आयात हुने प्रशोधित घिउ तेलसँग प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने हुँदा यस्ता उद्योगलाई संरक्षण गर्ने उद्देश्यले ती उद्योगहरूलाई ५० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने नीति अवलम्बन गरेको भएपनि अधिकांश घिउ तेल उत्पादन गर्ने उद्योगले विदेशबाट पैठारी गरेको घिउ तेल प्याकिङ्ग गरी बजारमा पुऱ्याउने गरेको देखियो । आसिकुडा प्रणालीमा उल्लेख भए अनुसार २०७०/७१ मा तेल उद्योगले बल्कमा रु.४१ अर्ब ५० करोड १० लाखको कच्चा तेल आयात गरेको देखिन्छ ।

विश्व खाद्य संगठनले निर्धारण गरेको कच्चा पदार्थबाट तेल उत्पादन गर्ने प्रक्रिया अध्ययन गर्दा शुरुमा गोडालाई सफा गर्ने, सुख्खा बनाउने, प्रोसेसिङ्ग गरी तेल र ठोस (पीना) छुट्याउने, प्राप्त तेललाई शुद्धिकरण पश्चात् कच्चा तेल तयार गर्ने र कच्चा तेल प्रशोधन गरी उपभोक्ता माझ लैजाने रहेको छ । गोडाबाट तेल उत्पादन गर्ने ६ चरणका कार्यहरूमध्ये पाँच चरणको कार्यहरू विदेशमा सम्पन्न गरी बल्कमा कच्चा तेल ल्याउने र एक चरणको काममात्र ती उद्योगहरूले गरेको आधारमा ती उद्योगलाई मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने गरेका छन् । कार्य चरणको विश्लेषणवेगर तेल उत्पादन गर्ने उद्योगलाई ५० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने व्यवस्थाले राज्यलाई प्राप्त हुने राजस्व रकम न्यून हुन गएको देखिँदा यस व्यवस्थामा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

७५. **मोलासेसको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता** – आर्थिक ऐनले चिनीको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने प्रक्रिया विभागले तोक्ने उल्लेख छ । विभागले मोलासेसको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्तादिने गरी नतोकेको अवस्थामा एक केमिकल उद्योगको चिनी बिक्री रु.२ अर्ब १९ करोड ५१ लाख ८४ हजारको १३ प्रतिशतले संकलित मूल्य अभिवृद्धि करको ७० प्रतिशत फिर्ता पाउनेमा मोलासेसको रु. ६६ लाख ४६ हजार समेत क्रेडिट समायोजन गरेकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
७६. **गणनामा त्रुटि** – ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक विदेशी संयुक्त उपक्रमको २०६६/६७ को रु.२२ करोड ५५ लाख ५९ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर २०६७ पौष महिनामा फिर्ता दिई उक्त रकमको समायोजन गरेको छ । करदाताको २०६६ जेष्ठ महिनामा रु.३ करोड ६४ लाख ७८ हजार क्रेडिट रहेकोमा २०६६ आषाढको खरिदमा सङ्कलन गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर बिक्रीमा सङ्कलन गरेको करबाट समायोजन गर्दा रु.३ करोड ७५ लाख २८ हजार हुनेमा गणनामा त्रुटिको कारणले रु.२९ करोड ६१ लाख ४३ हजार कायम गरेबाट रु.२५ करोड ८६ लाख १५ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर बढी क्रेडिट गणना भएको पाइयो । बढी गणना गरेको रकम क्रेडिटमा सञ्चितीकरण गरी २०६६ फागुन र २०६७ भाद्रमा समायोजन गर्दै २०६७ पौषमा फिर्ता दिएको देखियो । गणितीय त्रुटिको कारणले निर्माण व्यवसायीलाई बढी भुक्तानी भएको रकम सम्बन्धमा छानबिन गरी शुल्क व्याज र जरिवानासमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
७७. **पूँजीगत सामानको कर फिर्ता** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २४(३) मा ६ महिना भन्दा बढी क्रेडिट हुने करदाताले तोकिए बमोजिम फिर्ता पाउने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागले समेत निकासीको हकमा पूँजीगत सामानको क्रेडिट रकम फिर्ता नदिने २०६६/५७ मा परिपत्र गरेको छ । अन्यको हकमा पूँजीगत सामानको क्रेडिट फिर्ता दिने नदिने स्पष्ट छैन । ठूला करदाता कार्यालयले लेखापरीक्षणको क्रममा छनौटमा परेका ठूला ४ सिमेन्ट उद्योगको निर्माणाधीन चरणको कारणले करोडौं रुपैयाँ मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिटमा छन् । यी करदाताहरूले कर फिर्ता माग गरेको भएपनि मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिइएको छैन । तर सोही कार्यालयले एक सिमेन्ट उद्योगलाई २०७१ जेष्ठमा रु.३० करोड ४३ लाख ३० हजार मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिएको देखियो । उक्त करदाताले उत्पादन शुरू गरी मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन गर्न थाली सकेको अवस्थामा केही महिना पश्चात नै डेबिटमा आएको मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणबाट देखिन्छ । पुँजीगत खर्चमा मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने विषयमा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।
७८. **पुनः निकासीको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची २ मा नेपाल बाहिर निर्यात हुने वस्तुमा शून्य दरको कर लाग्ने व्यवस्था छ । बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूले आफ्नो उत्पादनहरू विश्वभर पुऱ्याउन विभिन्न स्थानका व्यक्तिहरूको क्रयसक्तिको आधारमा बिक्री मूल्य तय गर्ने गरेका छन् । एक करदाताले बहुराष्ट्रिय कम्पनीका जिलेट ब्राण्डका उत्पादनहरू सिंगापुरबाट कलकत्ता बन्दरगाह हुँदै पैठारी गरेको र आफ्नै समूहका ३ करदाताहरूमार्फत पुनः सिंगापुर हुँदै संयुक्त अरब इमिरेट्स निकासी गरी उक्त देशको एक विदेशी आपूर्तकबाट टेलिग्राफिक ट्रान्सफर (टी.टी) मार्फत भुक्तानी प्राप्त गरेको प्रमाणको आधारमा रु. १५ करोड १९ लाख ३९ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिएको छ ।

आयात निर्यातसम्बन्धी तथ्याङ्क परीक्षण गर्दा नेपालले २०७०/७१ मा कुल रु.१ अरब ८ करोड ५९ लाख (भन्सार महसुल समेत) मूल्यका रेजर ब्लेडहरू पैठारी भएकोमा तीन फर्महरूले मात्र रु.१ अर्ब ८ करोड २० लाख मूल्यका रेजर ब्लेडहरू निर्यात भएको देखिन्छ । त्यसबाट पैठारी भएका सबै रेजर ब्लेडहरू निर्यात भएको अवस्था देखिन्छ । नेपालका उपभोक्ताहरूले समेत ती सामानहरू प्रयोग गरी राखेको अवस्था र निर्यातकर्ताले देखाएको निर्यात तथ्याङ्क उपर छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्ने देखियो ।

मूल्य अभिवृद्धि कर कानुनले पुनः निर्यात सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था नगरेको, पटक पटक कार्यकारिणी निर्णयले व्यवस्थाहरू परिवर्तन गरिएको, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा निश्चित स्थानको लागि क्रयसक्ति विभेद नीति अनुरूप प्राप्त सुविधाको मालवस्तु अन्यत्र निकासी भएको अवस्थामा मूल्य अभिवृद्धि कर पुनः निर्यात गर्ने व्यवसायीलाई फिर्ता गरिएको सम्बन्धमा राष्ट्रिय हित, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारिक मान्यतालाई एवं सो

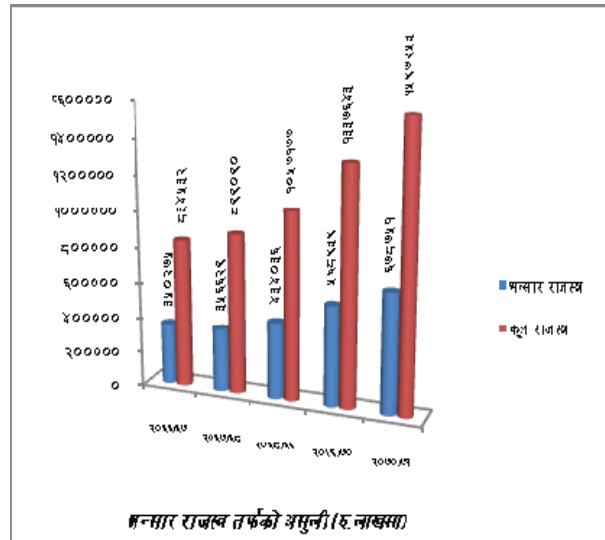
व्यवस्थाका कारण स्वदेशी उपभोक्ताले प्रयोग गर्ने त्यस्तो मालवस्तुको मूल्य र गुणस्तरमा पर्ने असर सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गरी उपयुक्त नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

७९. **कर फिर्ता**— मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २३.घ अनुसार कर छुली गरेको विश्वास लागेमा छुलिएको कर बराबर धरौटी माग गर्न सक्ने व्यवस्था छ । भुटा बिल बीजक पेश गरी कर छुलीको आरोपमा आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं.३ ले कर निर्धारण गरेको २ करदाताले राखेको धरौटी रु.२ करोड १० लाख २०७०।१।२२ मा सदरस्याहा गरेको र एक विकास बैङ्कको ३५ हजार कित्ता शेयर रोक्का राखेको देखिन्छ । एकै व्यक्ति कारोबारकर्ता भएको २ फर्मको मूल्य अभिवृद्धि कर तर्फ कर शुल्क जरिवाना र ब्याजसमेत रु.२ करोड ५८ लाख ७२ हजार कर निर्धारण भएको आदेशाउपर करदाता राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन गएको, विवादित करको ५० प्रतिशतभन्दा बढी धरौटी रहेको रकम फिर्ता दिने राजस्व न्यायाधिकरणको आदेशको आधारमा रु.२८ लाख ८६ हजार नगद फिर्ता र शेयर रोक्काको फुकुवा आन्तरिक राजस्व विभागले गरेको देखियो ।

नक्कली कागजात खडा गरी मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता लिने यी दुवै करदाताले २०६५।६६ देखि आय विवरण पेश नगरेकोमा, मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण अनुसार २०६७।६८ सम्म एक करदाताले रु.४ करोड ७० लाख ७६ हजार र अर्कोले रु.३ करोड २ लाख ९ हजार बराबरको कारोबार गरेको देखिन्छ । आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि कर निर्धारण र कर दायित्व यकिन नगरेको अवस्थामा करदाताका अन्य कारोबार छानबिन नै नगरी कर फिर्ता एवं शेयर फुकुवा गरेको औचित्यपूर्ण छैन । आय विवरण पेश नगरेको निज करदाताले मु.अ.कर तर्फ पेश गरेको खरिदको आधारमा कर योग्य आय क्रमशः रु.५४ लाख ९० हजार र रु.२३ लाख १२ हजारको हुने र सोही आधारमा आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम २५ प्रतिशत कर रु.२० लाख २९ हजार तथा शुल्क छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

भन्सार विभाग

८०. **राजस्व असुली** – भन्सार विभागले प्राप्त विगत पाँच वर्षमा भन्सार कार्यालयहरूमार्फत असुल गरेको निकासी पैठारी भन्सार महसुल, भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता, कृषि सुधार शुल्क लगायत अन्य आयको तुलनात्मक स्थिति रेखाचित्रमा देखाईएको छ । यो वर्ष भन्सार महसुल आयात तर्फ रु.६२ अर्ब ३८ करोड ६२ लाख, भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता रु. १ अर्ब ६६ करोड ७८ लाख, भन्सार महसुल निर्यात रु.१ अर्ब ३ करोड ८२ लाख, कृषि सुधार शुल्क रु.२ अर्ब ३३ करोड ७९ लाख, भन्सार सम्बन्धी अन्य आय रु. ४४ करोड ५० लाख समेत रु.६७ अर्ब ८७ करोड ५१ लाख भन्सार राजस्व रहेको छ । गतवर्ष उक्त भन्सार राजस्व रु.५६ अर्ब ८९ करोड ३९ लाख रहेकोले यस वर्षको भन्सार राजस्व गतवर्षको तुलनामा १९.३० प्रतिशत बढी रहेको छ । उक्त आयमा मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क, सडक सुधार दस्तुर समेत समावेश गर्दा यस वर्षको कुल राजस्व रु.१ खर्ब ५९ अर्ब ७२ करोड ५३ लाख हुन आउँछ । सोमध्ये भन्सार कार्यालय मेची, विराटनगर, वीरगन्ज, भैरहवा, सुख्खा बन्दरगाह, तातोपानी र त्रिभुवन विमानस्थलबाट मात्र रु.१ खर्ब ५२ अर्ब २५ करोड ५५ लाख अर्थात् कुल भन्सार राजस्वको ९५.३२ प्रतिशत राजस्व असुल भएको छ ।

८१. **भन्सार कोष खाता** – भन्सार विभागको मागबमोजिम भन्सार ऐन तथा आर्थिक ऐनबमोजिम प्राप्त रकमको कारोबार गर्ने प्रयोजनको लागि ख-११ समूहको भन्सार कोष खाता खोल्न महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले दिएको स्वीकृतिपत्रमा सालतमामी हुँदा सो खातामा रहेको मौज्जात एकल धरौटी खातामा जम्मा गरी सो खाताको मौज्जात शून्य गर्नुपर्ने उल्लेख छ। भन्सार विभाग अन्तर्गत विभिन्न भन्सार कार्यालयले भन्सार कोष खातामा रकम जम्मा गर्ने र उक्त रकम राजस्व यकिन भैसकेपछि सम्बन्धित राजस्व खातामा दाखिला गर्ने गरेका छन्। आर्थिक वर्षको अन्त्यमा तातोपानी, भैरहवा, वीरगन्ज र त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयले सो खातामा रु.५५ करोड १७ लाख मौज्जात राखेको पाइयो। खाता खोल्न अनुमति लिंदाको शर्त पालना नगरी राजस्व रकम कोषमा मौज्जात राख्न नमिल्ने सम्बन्धमा औल्याइए पनि स्थिति यथावत छ। उक्त मौज्जातमध्ये त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयमा श्रेस्ता भन्दा बैकमा कम मौज्जात देखिएको रु. १ करोड ७० लाख सम्बन्धमा छानबीन गरी असुल गर्नुपर्दछ।
८२. **भाडा बीमा** – भन्सार ऐन, २०६४ को दफा १३ अनुसार कारोबार मूल्य कायम गर्दा बिक्रेतालाई तिरेको वास्तविक रकम र सो वस्तु नेपालको सीमासम्म पैठारी गर्दा लागेको वा लाग्नसक्ने भाडा बीमा तथा अन्य सम्पूर्ण खर्च जोडी हुने रकममा भन्सार महसुल असुल गर्नुपर्ने उल्लेख छ। विभिन्न पैठारीकर्ताले ढुवानी भाडा कारोबार मूल्यमा समावेश नगरेको कारण मेची, नेपालगन्ज, वीरगन्ज र विराटनगर भन्सार कार्यालयले रु १९ लाख घटी असुल गरेकाले सो रकम असुल गरी दाखिला हुनुपर्दछ।
८३. **दरबन्दी फरक**– भन्सार कार्यालयहरूले पैठारी भएका सामानको जाँचपास गर्दा आर्थिक ऐन, २०७० को अनुसूची-१ र भन्सार दरबन्दी पुस्तिकामा उल्लिखित सङ्केत नम्बर अनुसार मालवस्तुको यथार्थ सङ्केत निश्चित गरी जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा प्रज्ञापनपत्र परीक्षण गर्दा फरक सङ्केत नम्बर तथा दरबन्दी लगाई रु. ५ करोड ८५ लाख ३३ हजार घटी राजस्व असुल गरेका छन्। यस सम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

घटी राजस्व असुली

फरक दरबन्दी लगाएका कारण महसुल रु.५ करोड ८५ लाख, मूल्य अभिवृद्धि कर रु.११ करोड ५५ लाख र अन्तःशुल्क छुट रु.२ करोड ४ लाखसमेत रु.१९ करोड ४६ लाख घटी असुल भएको छ।

- ८३.१ प्राउन केकरलाई भन्सार दरबन्दी व्याख्या खण्डमा १९०५ अन्तर्गत मैदा, स्टाच, मासु, माछालगायत अन्य वास्नादार तत्व मिसाई तयार गरिएका उत्पादनहरू र नुनको समीश्रण युक्त वास्नादार पदार्थ मिसाएर वनस्पती तेलमा तारेर खान मिल्ने प्रकृतिका मालवस्तुलाई समेत समावेश गरी वर्गीकरण गरिएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन अनुसार यसलाई भन्सार दरबन्दी १९०५९० बाट वर्गीकरण भएकोले सोही दरबन्दीबाट ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार दरबन्दी १९०४ बाट १५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले सुब्बा बन्दरगाहा भन्सार कार्यालयबाट रु.८२ लाख र विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट रु.५६ लाखसमेत रु.१ करोड ३८ लाख घटी महसुल असुल भएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ।

- ८३.२ तातोपानी र विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट एक निजी टेलिफोन सेवा प्रदायकले पैठारी गरेको जडान सामग्रीलाई भन्सार दरबन्दी ७३१८१५०० बाट १५ प्रतिशत भन्सार महसुल लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार दरबन्दी ८५१७६९०० बाट ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास भएकोले घटी महसुल लगाएको क्रमशः रु.४६ लाख र रु.१८ लाखसमेत रु.६४ लाख असुल गर्नुपर्दछ।

- ८३.३ त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयले एक पैठारीकर्ताले सामसुङ्ग मोबाइल सेटको कभर, फिलिप वालेट, चार्जिङ्ग केवल, ब्याट्री एकमुष्टरूपमा मोबाइल एक्सेसोरिज घोषणा गरी फरक दरबन्दी प्रयोग गरी जाँचपास गरेबाट छुट भएको भन्सार महसुल रु १२ लाख ३ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयले विभिन्न पैठारीकर्ताले प्रोजेक्टर पैठारी गर्दा भन्सार दरबन्दी उपशीर्षक ८५२८६९०० बाट १० प्रतिशत भन्सार महसुल र १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा फरक दरबन्दी लगाएको कारण घटी महसुल असुल भएको रु. ४६ लाख ३० हजार असुल गर्नुपर्दछ।

- ८३.४ जलेश्वर भन्सार कार्यालयले विभिन्न पैठारीकर्ताको कारोबार मूल्य रु.४२ लाख २ हजारका खरानी (डाइ फ्लाई एस) पैठारी गर्दा भन्सार दरबन्दी २६२१९००० लगाउनुपर्नेमा २६२०९९०० लगाएकोले घटी महसुल असुल भएको रु. २४ लाख १० हजार र कारोबार मूल्य रु. ७८ लाख ६२ हजारका अल्टरनेटर पैठारी गर्दा भन्सार दरबन्दी ८५११८००० लगाउनुपर्नेमा ८४०६८२०० लगाएकोले घटी महसुल असुल भएको रु. २० लाख ४० हजार समेत रु.४४ लाख ५० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८३.५ भन्सार दरबन्दी ८७०५ अन्तर्गत मूलत व्यक्ति वा वस्तुहरुको यातायातका लागि बनाइएका बाहेक खास उद्देश्यका मोटर गाडीहरु जस्तै अवरोध गर्ने लहरी, ब्रेक डाउन लहरी, केन लहरी, कंक्रीट लहरी, सडक वढार्ने लहरी, स्प्रेड्ड लहरी, घुम्ति वर्कशप, घुम्ति रेडियोलोजिकल इकाइहरु पर्दछन् । उक्त आइटमको भन्सार दरबन्दी व्याख्या अनुसार इन्जिन, ब्रेक जडान भएका गतिशिल प्रकृतिका मालवस्तु यसमा पर्दछन् । तातोपानी भन्सार कार्यालय र बीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारीकर्ताले पैठारी गरेको घुम्ती केन भन्सार दरबन्दी ८७०५१००० बाट १० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा अन्य दरबन्दीबाट ५ प्रतिशत भन्सार महसुल मात्र लगाई जाँचपास गरेकोले घटी असुल हुन गएको महसुल क्रमश रु ३४ लाख र रु १९ लाख समेत रु.५३ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८३.६ ब्याट्री च्याक एसेम्बल भन्सार दरबन्दी उपशीर्षक ९४०३२००० बाट ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा एक नीजि टेलिफोन सेवा प्रदायकले तातोपानी भन्सार कार्यालयबाट पैठारी गरेको उक्त मालवस्तु भन्सार दरबन्दी ८५११७००० बाट ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र लगाई जाँचपास गरेको देखिएकोले भन्सार महसुल तथा सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर घटी असुल भएकोले रु ३७ लाख १५ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८३.७ हार्मोनाइज्ड सिष्टम को व्याख्या २०१२ को भाग ८० मा टिन र त्यसका वस्तुहरु र शीर्षक ८००३०० मा टिनका लाप्सा, डण्डी, प्रोफायल र तार पर्दछन । भैरहवा भन्सार कार्यालयले यस्तै प्रकृतिका मालवस्तु पैठारी गरेकोमा महसुल निर्धारण गर्दा सोही अनुसार शीर्षकबाट महसुल असुल गरेको छ । विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट एक पैठारीकर्ताले कारोबार मूल्य रु.१ करोड ९८ लाख ६७ हजारको टिन प्लेट पैठारी गर्दा भन्सार शीर्षक ८००३०० अनुसार १५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार शीर्षक ७२१०१२०० बाट ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले घटी हुनगएको महसुल रु २२ लाख ४५ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- हार्मोनाइज्ड सिष्टमको व्याख्या २०१२ को भाग ८० मा टिन र त्यसका वस्तुहरु समावेश हुने र शीर्षक ८००७०० बाट टिनका बढामा २० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास हुनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा विराटनगर भन्सार कार्यालयले भन्सार शीर्षक ७३१०२९०० बाट खाली टिनका बढा (जूस क्यान) पैठारी हुँदा १५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले घटी भएको महसुल रु १२ लाख २८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८३.८ हार्मोनाइज्ड सिष्टम व्याख्या २०१२ को भाग ९४ मा निर्मित विविध वस्तुको व्याख्यामा फ्याक्ट्रीमा फिनिश गरिएका वा अवयवमा राखिएका एकसाथ प्रस्तुत हुन आएका निर्माण स्थानमा समायोजन गरिने, साइटमा समायोजन गरिने घरहरु, वर्कसाइट एकोमोडेशन, शेडस वा यस्तै घरहरु जस्ता भवन समावेश छ । तातोपानी र विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट एक निजी टेलिफोन सेवा प्रदायकले पैठारी गरेको डाइट सेल्टर तापक्रम नियन्त्रण गर्ने प्रयोजनको लागि बनाइएको प्रीफ्याक्ट्रिकेट आल्मुनियम सेल्टर/एकोमोडेशन शेडस भएकोले भन्सार दरबन्दी ९४०६०००० बाट ३० प्रतिशत भन्सार महसुल लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार दरबन्दी ७३०८२००० बाट २० प्रतिशत भन्सार महसुल लगाई जाँचपास गरेकोले घटी महसुल लगाएको क्रमशः रु. २१ लाख र रु. १० लाख समेत रु.३१ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८३.९ वीरगन्ज तथा भैरहवा भन्सार कार्यालयले फेसवासलाई भन्सार दरबन्दी उपशीर्षक ३४०१३००० बाट २० प्रतिशत भन्सार महसुल लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार दरबन्दी शीर्षक ३३०४९९०० बाट १५ प्रतिशत

महसुल लगाई जाँचपास गरेकोले घटी असुल भएको महसुल र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.१९ लाख ३० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

८४. **मूल्य अभिवृद्धि कर-** मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ रु.११ करोड ५५ लाख असुलीसम्बन्धी व्यहोरा देहाय अनुसार छः-

८४.१ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २५ 'ख' बमोजिम कुनै वस्तु पुनः निर्यात भएमा सम्बन्धित व्यक्तिले भन्सारमा दाखिला गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर बापतको धरौटी रकम मध्ये सो वस्तु पुनः निर्यात भएको प्रमाणको आधारमा सम्बन्धित भन्सार कार्यालयले निजलाई फिर्ता दिने व्यवस्था गरेको छ । पुन निर्यातको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता सम्बन्धमा आन्तरिक राजस्व विभागको व्याख्या अनुसार सामान हवाई मार्गबाट निकासी गरिएको हुनुपर्ने, उत्पत्तिको प्रमाण पत्रको हकमा पैठारी प्रज्ञापन पत्रलाई मान्ने र मालवस्तु निकासी गर्दा आयात गरेको मूल्यको कम्तीमा १० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि गरी निकासी गरिएको हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यो वर्ष एक कम्पनीका विभिन्न मोडेलका १ लाख २५१ मोबाइल फोन पुनः निकासी गरेकोमा एक पैठारीकर्तालाई त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयले रु.२६ करोड १७ लाख १२ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गरेकोमा मालवस्तु निकासी गर्दा आयात गरेको मूल्यको कम्तीमा १० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि गरी निकासी भएको नदेखिएकोले पुनः निर्यात भएको भनी मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिन मिल्ने देखिदैन । तेश्रो मुलुकबाट रेजर ब्लेड पैठारी गरी पुन निर्यात गर्ने आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं.१ बाट मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिदा १० प्रतिशत मूल्य वृद्धिलाई आधार लिएको छ । तसर्थ मोवाईलको पुन निर्यातमा १० प्रतिशत मूल्य वृद्धि नभएको हुँदा निजलाई फिर्ता दिएको रकममध्ये स्वदेशमा बिक्री भएको अवस्थामा समेत पाउने मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता ६० प्रतिशत कट्टा गर्दा बाँकी रु.१० करोड ४६ लाख ८५ हजार नपाउने रकम फिर्ता दिएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

८४.२ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ५ सँग सम्बन्धित अनुसूची १ को समूह ३(घ) मा प्याकिङ गरेको बाहेक ताजा वा सुकाएको माछामा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुने व्यवस्था छ । वीरगन्ज भन्सार कार्यालयले एक पैठारीकर्ताले पैठारी गरेको कारोबार मूल्य रु. ५ करोड ३० लाख ४७ हजारका प्रशोधित प्याकिङ गरिएका उत्पादन र उपयोग गर्ने मितिसमेत उल्लेख भएका फ्रोजन वासा फिस पैठारी हुँदा १० प्रतिशत भन्सार महसुल मात्र लिएकोले १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर रु.७५ लाख ८६ हजार छुट भएको छ । यसैगरी अन्य २ पैठारीकर्ताले पैठारी गरेको कारोबार मूल्य रु.१ करोड ५३ लाख ४२ हजारका फ्रोजन वासा फिस फिलेट्समा मूल्य अभिवृद्धिकर रु.२१ लाख ९४ हजार छुट भएको छ । प्याकिङ गरिएका प्रशोधित माछामा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिन नमिल्ने भएकाले उपर्युक्तानुसारको रु.९७ लाख ८० हजार असुल हुनुपर्दछ ।

८४.३ भन्सार महसुल दरबन्दी ९०२८१००० अर्न्तगत ग्यास मिटर आयात गर्दा भन्सार महसुल १० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई भन्सार जाँचपास गर्नुपर्नेमा तातोपानी भन्सार कार्यालयले एक नीजि कम्पनीले ती सामान आयात गर्दा भन्सार महसुल १ प्रतिशत असुल गरेको भएतापनि मूल्य अभिवृद्धि कर नलगाई जाँचपास गरेको छ । भन्सार विभागको २०७०।५।४ को सिफारिसपत्रमा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन २०५२ संशोधन सहितको अनुसूची १ को समूह ११ को खण्ड १० बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर छुट पाउने उल्लेख नभएकोमा छुट दिएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१० लाख ७३ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

८५. **अन्तःशुल्क** - अन्तःशुल्क छुट रु.२ करोड ६ लाख ६३ हजार असुली सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

८५.१ आर्थिक ऐन २०७० को मूल्य अभिवृद्धि कर समूह ११ को दफा १० तथा सोही ऐनको भन्सार महसुल सम्बन्धि दफा १५ को उपदफा २(५) (आ) मा सौर्य शक्तिबाट विद्युत उत्पादन गर्ने उपकरण, तिनका पार्टपूजा, सोलार फोटोभोल्टिक ट्युबलर ब्याट्रीलगायतका सामानमा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्धन केन्द्रको शिफारिसमा १ प्रतिशत भन्सार महसुल लिई मूल्य अभिवृद्धि कर पूरै छुट दिने व्यवस्था छ । सोही ऐनमा

- भन्सार दरबन्दी ८७०५२० बाट ती सामान पैठारी गर्दा ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क लाग्ने व्यवस्था छ । मेची भन्सार कार्यालयले ८ पैठारीकर्ताको उक्त दरबन्दीअन्तर्गत सोलार ब्याट्री पैठारी गर्दा ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क छुट दिएकोले घटी असुल भएको रु.१ करोड २६ लाख ८० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८५.२ नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणले एअर ट्राफिक कन्ट्रोलरसँग सम्बन्धित कारोबार मूल्य रु.१० करोड ४६ लाख ४१ हजारका पूर्ण एटिसी अटोमेशन प्रणाली पैठारी गरेकोमा त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयले सो मालवस्तु सूचना प्राप्त र सम्प्रेषणसँग सम्बन्धित भएकोले भन्सार दरबन्दी ८५१७६२०० बाट ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार दरबन्दी ८४७१४९०० बाट १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र लगाई जाँचपास गरेकोले छुट भएको ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.५९ लाख १२ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८५.३ भन्सार महसुल दरबन्दी उपशीर्षक ८५०७२००० अन्तर्गतको सफा टेम्पोमा प्रयोग गरिने ब्याट्रीहरु आयातगर्दा आर्थिक ऐन, २०७० को दफा १५ को उपदफा (२) (घ) अनुसार १ प्रतिशत भन्सार महसुल र सोही ऐनको दफा ५ को अनुसूची १ को समूह १० अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर छुट भए तापनि आर्थिक ऐनको दफा ३ सँग सम्बन्धित अन्तःशुल्क दरबन्दीअनुसार ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । वीरगन्ज भन्सार कार्यालयले विज्ञान प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालयको सिफारिसअनुसार एक पैठारीकर्ताले कारोबार मूल्य रु.४ करोड १० लाख १ हजारका सफा टेम्पोको ब्याट्री आयात गर्दा १ प्रतिशत भन्सार महसुलको अतिरिक्त ५ प्रतिशत अन्तःशुल्कसमेत राजस्व असुली गर्नुपर्नेमा भन्सार महसुलमात्र असुल गरेकोले छुट हुन गएको अन्तःशुल्क रु. २० लाख ७१ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
८६. **छुट सुविधा** – नपाउने छुट दिएको रु.१ करोड ५२ लाख ९० हजारसम्बन्धी व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- ८६.१ आर्थिक ऐन, २०७० को अनुसूची १ को दफा ६ अनुसार संवेदनशील सूचीमा परेका बाहेक सार्क मुलुकमा उत्पादित अन्य मालवस्तुहरु सोही मुलुकमा प्रतितपत्र खोली सोही मुलुकबाटै बीजक बनी सोही मुलुकबाटै साफ्टा उत्पत्तिको प्रमाणपत्र सहित पैठारी भएमा २०६२।१।७ मा कायम रहेको भन्सार महसुल दरमा आंशिक छुट दिई तोकिएको दरमा भन्सार महसुल असुल गरिने व्यवस्था छ । विभिन्न पैठारीकर्तालाई साफ्टा प्रमाणपत्र पेश नगरी, साफ्टाको प्रक्रिया पूरा नभई पेण्डिङ रहेको र साफ्टाको छाँयाप्रति प्रमाणपत्रका आधारमा वीरगन्ज भन्सार कार्यालयले भन्सार महसुल र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३३ लाख ६६ हजार र विराटनगर भन्सार कार्यालयले रु.६० लाख ३१ हजार छुट दिएको छ । उक्त छुट नपाउने देखिएकोले रु.९३ लाख ९७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८६.२ वीरगन्ज भन्सार कार्यालयले एक विश्वविद्यालयलाई भन्सार महसुल दरबन्दीको उपशीर्षक ८४६५९५०० अन्तर्गत आधारवेगार कारोबार मूल्य रु. ८ करोड ९ लाख २६ हजारको प्राविधिक तालिम उपकरण पैठारी गर्दा भन्सार महसुल पूर्ण छुट दिएको छ । उक्त संस्थालाई यसरी छुट दिएको ५ प्रतिशत भन्सार महसुल रु.४० लाख ४६ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ८६.३ आर्थिक ऐन, २०७० को अनुसूची १ को दफा १४ (३) (ख) मा भन्सार दरबन्दीको भाग ३८ र ३० मा पर्ने दरबन्दीमा माफी जनिएबाहेकका औषधि, डायग्नोस्टिक किटसमा ५ प्रतिशत भन्सार महसुल लाग्ने व्यवस्था छ । त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयले विभिन्न पैठारीकर्ताहरुलाई भन्सार दरबन्दी ३००२१० अन्तर्गतका डायग्नोस्टिक किट्स र रिएजेण्ट पैठारी गर्दा भन्सार महसुल छुट दिएको रु.१८ लाख ४७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
८७. **दरबन्दी पुनरावलोकन** – देहायका विषयहरुमा राजस्व चुहावट हुने अवस्था देखिएकोले दरबन्दी सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ:

८७.१ आर्थिक ऐन, २०७० को दफा ३ सँग सम्बन्धित अनुसूचीमा भन्सार दरबन्दी ८२०२९०१० मा २६ वा सो भन्दा बढी सिट क्षमताका बसहरू पैठारी गर्दा ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क लाग्ने व्यवस्था छ । भन्सार दरबन्दी ८२०२९०२० मा २५ सिटसम्म क्षमता भएको मिनीबसमा अन्तःशुल्क ३५ प्रतिशत रहेको छ । विरगञ्ज भन्सार कार्यालयले २ पैठारीकर्तालाई २६ सिट क्षमताका बस पैठारी हुँदा भन्सार दरबन्दी ८२०२९०१० अन्तर्गत ३० प्रतिशत भन्सार महसुल, ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर लिई जाँचपास गरेको देखियो । पैठारीकर्ताहरूले पैठारी गरेको बसमा २६ सिट अर्थात् २५ सिटमा १ थप भएको आधारमा अन्तःशुल्कमा ५ प्रतिशतको दरबन्दी लगाउँदा रु. ३ करोड ५६ लाख ४ हजार र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु. ४६ लाख २८ हजारसमेत रु.४ करोड २ लाख ३२ हजार राजस्व कम असुल हुन गएको छ ।

आर्थिक ऐनमा भएको व्यवस्थाअनुरूप सवारीसाधनमा अन्तःशुल्क सिटको आधारमा असुल गर्ने व्यवस्थाअनुसार २५ सिटभन्दा २६ सिटको सवारीसाधनमा ३० प्रतिशत कम र १४ सिटभन्दा १५ सिटको सवारीसाधनमा समेत ३० प्रतिशत कम अन्तःशुल्क लाग्ने अवस्था छ । एक सिटको अन्तरमा असुल गर्नुपर्ने अन्तःशुल्कमा ठूलो अन्तर हुने अवस्थाले राजस्व चुहावट हुने स्थिति देखियो । गाडीको अन्तःशुल्क दरबन्दी सम्बन्धमा पुरावलोकन हुनुपर्दछ ।

८७.२ भन्सार महसुल दरबन्दीको भाग २१ अन्तर्गत अन्य उपशीर्षकमा नपर्ने खाद्य पदार्थलाई भन्सार दरबन्दी २१०६९०९० बाट १५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । भन्सार कार्यालय विराटनगर, वीरगन्ज, भैरहवा, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सारलगायतले रु.१७ करोड ६८ लाख ६१ हजार कारोबार मूल्यका पानीमा घोलेर खाने रसना, टयाङ्क जस्ता इन्स्ट्याण्ट ड्रिंक पाउडर सोही भन्सार दरबन्दीबाट १५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेको छ । यस्तै प्रकृतिका पानीमा घोलेर खाने मिलने बोटलबन्दी तरल पदार्थ पैठारी हुँदा भन्सार दरबन्दी २१०६९०४० बाट ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्ने स्थिति रहन्छ । पैठारीकर्ताले उस्तै प्रयोगमा आउने मालवस्तु फरक भन्सार दरबन्दी प्रयोग गरेका कारण पाउडरको रूपमा पैठारी गर्दा, तरल पदार्थको रूपमा पैठारी गर्दा भन्दा रु.२ करोड ९९ लाख ७८ हजार घटी राजस्व असुल भएको छ । अतः यस्तो मालवस्तुको भन्सार दरबन्दीमा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

८८. **पासबुक धरौटी** – आर्थिक ऐन, २०७० को अनुसूची १ को दफा ११ अन्तर्गत बण्डेड वेयर हाउसको सुविधा बमोजिम पैठारी भएको सामान १२ महिनाभित्र निकासी वा स्वदेशमै परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बिक्री भएको प्रमाण सहित धरौटी फुकुवाको लागि निवेदन दिनुपर्ने उल्लेख छ । सो म्याद भित्र निकासी वा परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बिक्री नगरेमा स्थानीय बिक्री मानी, स्थानीय बिक्री गरे जतिको हकमा नियमानुसार लाग्ने महसुल धरौटी रहेको रकमबाट सदरस्याहा गरी लाग्ने महसुलको १० प्रतिशतको जरिबाना समेत पैठारीकर्ताबाट असुल गरिने व्यवस्था रहेको छ । वीरगन्ज, विराटनगर, र मेची भन्सार कार्यालयअन्तर्गत ३० पैठारीकर्ताले पैठारी गरेको सामानबाट तयारी मालवस्तु बनाई तोकिएको समय भित्र निकासी तथा बिक्री नगरेको तथा म्याद थपको लागि निवेदनसमेत नदिएको अवस्थामा उक्त धरौटी रु.८५ लाख ९७ हजारमा १० प्रतिशत जरिबाना समेत असुल गरेको छैन । सो रकम असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

८९. **बैङ्क ग्यारेन्टी** –भन्सार नियमावली, २०६४ को नियम १० मा बण्डेड वेयर हाउसको इजाजतपत्रवालाले निकासी गरिने वा स्वदेशमा नै परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बिक्री गरिने मालवस्तु उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने कच्चापदार्थ वा सहायक कच्चा पदार्थमा लाग्ने महसुल बापत बैङ्क जमानत दिई पैठारी गर्न सक्ने, नियम १२ मा पैठारी भएको कच्चा पदार्थबाट ११ महिनाभित्र तयारी वस्तु बनाई निकासी गरी सक्नुपर्ने र नियम १६ मा तोकिएको समयभित्र तयारी वस्तु निकासी नगरेमा वा म्याद थपको अवधिसमेत समाप्त भएको अवस्थामा बैङ्क जमानतबाट भन्सार महसुलमा लाग्ने २५ प्रतिशत थप रकम असुल गरिने व्यवस्था छ । त्रिभुवन विमानस्थल, वीरगन्ज र विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार विभिन्न उद्योगहरूले बैङ्क ग्यारेन्टीको आधारमा पैठारी गरेको कच्चापदार्थबाट पैठारी मितिले ११ महिनाभित्र तयारी वस्तु निकासी गरेको नदेखिएकोले ती उद्योगहरूले पैठारी गरेको कच्चापदार्थमा लाग्ने भन्सार महसुल क्रमशः रु.१ करोड

१० लाख ५१ हजार, रु.७५ लाख २८ हजार र रु.१९ लाख ४ हजार समेत रु.२ करोड ४ लाख ८३ हजार एवं सोमा २५ प्रतिशत थप महसुल समेत असुल गर्नुपर्दछ ।

९०. **आशिकुडा-** पैठारीकर्ताको एजेन्टले पैठारी गरेको वस्तुको नाम, मूल्य, संकेत नं., भाडा, बीमा, स्थायी लेखा नम्बर आदि खुलाई प्रज्ञापन पत्र आशिकुडा प्रणालीमा इन्ट्री गर्ने र तत्पश्चात् भन्सार कार्यालयबाट सामान चेकजाँच गरी जाँचपास हुने गरेकोमा विराटनगर भन्सार कार्यालयले आशिकुडा प्रणालीमा प्रज्ञापनपत्र दर्ता र मूल्याङ्कन भएको प्रज्ञापनपत्रको राजस्व रु २ करोड १२ लाख ५५ हजार असुल हुन बाँकी रहेको छ । सो बाँकी रकम दाखिला वा हिसाब मिलान हुनुपर्दछ ।

निवृत्तिभरण व्यवस्थापन कार्यालय

९१. **निवृत्तिभरण दायित्व-** निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३९ ख मा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको मितिभन्दा पछि नियुक्तहुने निजामती कर्मचारीलाई उपदान तथा निवृत्तिभरण दिने प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारले छुट्टै उपदान तथा निवृत्तिभरण कोष खडा गर्ने र त्यस्ता कर्मचारीको मासिक तलबबाट दश प्रतिशतका दरले रकम कट्टी गरी सो रकममा नेपाल सरकारले मासिक तलबको दश प्रतिशत बराबरको रकम थप गरी हुन आउने रकम सो कोषमा जम्मा गरी दिने व्यवस्था छ । हालसम्म यस्तो कोषको व्यवस्था हुन नसकेको कारणले निवृत्तिभरण खर्चको भार प्रत्येक वर्ष वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ । निवृत्तिभरण खर्च २०६६/६७ मा रु.५ अर्ब ७५ करोड, रहेकोमा क्रमश वृद्धि हुँदै २०६८/६९ मा रु.११ अर्ब ५४ करोड, २०६९/७० मा रु.१८ अर्ब ३० करोड ९ लाख र २०७०/७१ मा रु.२४ अर्ब ३८ करोड पुगेको छ । निवृत्तिभरण खर्च २०६९/७० को तुलनामा ३३.२२ प्रतिशत बढी र २०६६/६७ को तुलनामा ३२४ प्रतिशत बढी रहेको छ । निवृत्तिभरण खर्च कुल राजस्वको ६.८४ प्रतिशत एवं कुल चालु खर्चको ८.०३ प्रतिशत पुगेको छ । निवृत्तिभरण दायित्व बढ्दै गएको सन्दर्भमा सरकारले योगदानमूलक निवृत्तिभरणको अवधारणालाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने व्यहोरा औल्याइएकोमा स्थिति यथावत् छ ।

राजस्व अनुसन्धान विभाग

९२. **आय कर-** विभागले संकास्पद करदाताको कारोबार छानबिन गरी भन्सार अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर दायित्व स्वयं निर्धारण आदेश जारी गर्दछ भने आयकरतर्फ संशोधित कर निर्धारण गर्न छुट कारोबारको बारेमा सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयलाई जानकारी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । यस व्यवस्था अनुसार यो वर्ष विभागले रु.१६ करोड ७३ लाख ९५ हजार आयकरतर्फ छुट कारोबारको जानकारी पठाएकोमा सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाट सो छुट कारोबार समावेश गरी संशोधित कर निर्धारण गरे नगरेको सम्बन्धमा कुनै अभिलेख नरहेको साथै सो सम्बन्धमा अनुगमनसमेत गर्ने गरेको छैन । अनुसन्धानबाट पत्ता लागेका राजस्व चुहावटलाई समयमा नै छानबिन गरी कर निर्धारण गरिनुपर्दछ ।
९३. **सदरस्थाहा -** आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६४ बमोजिम जुन प्रयोजनको लागि धरौटी राखिएको हो सो काम पूरा भई प्रचलित कानुन वा करारको शर्तनामा बमोजिम धरौटी रकम राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित अधिकारीले प्रचलित कानुन वा करारको शर्तनामामा म्याद तोकिएको भए सो म्यादभित्र र म्याद नतोकिएको भए १५ दिनभित्र निर्णय गरी त्यस्तो धरौटी रकम राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागमा रहेको व्यक्तिगत धरौटी खाता परीक्षण गर्दा लिलाम बिक्री भई प्राप्त रु.३ करोड १३ लाख ९४ हजार र विभिन्न मुद्दा फैसला हुँदा सदरस्थाहा गर्नुपर्ने भनी निर्णय भएको रु ७ करोड ३४ लाख १५ हजार समेत रु.१० करोड ४८ लाख ८ हजार धरौटी खातामा बाँकी देखिएकोले उक्त रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

बीमा समिति

९४. **वित्तीय विवरण** – नेपाल लेखामान १ को बुँदा ३४ मा वित्तीय विवरण तयारी गर्दा सम्पत्ति र दायित्व एवं आम्दानी र खर्चको स्पष्टरूपमा छुट्टाछुट्टै खुलासा गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । समितिले लेखापरीक्षणको लागि पेश गरेको वित्तीय विवरणसाथ सो लेखामानबमोजिम प्रस्तुत गर्नुपर्ने लेखानीति तयार नगरेकोले लेखा प्रस्तुतीकरणमा निरन्तरताको सिद्धान्त अनुसरण गरेकोले आश्वस्त हुने स्थिति रहेको छैन । साथै सम्पत्ति र दायित्वलाई अफसेटिङ गरेको र सञ्चित नाफा तथा जगेडाको जिम्मेवारीमा गत विगतको कारोबार (आय) छुटेको रु.१ करोड ५६ हजारको लेखा सिद्धान्तअनुसार खुलासा नगरी गतवर्षको जगेडाको अन्तिम मौज्जात सच्याई जगेडा रकम बढाएर वित्तीय विवरण प्रस्तुत गरेकोले नेपाल लेखामानको पालना भएको पाइएन । साथै वासलात र नगद प्रवाह विवरणमा चालु दायित्वको स्थिति रु.४७ लाख ८८ हजार फरक पारेकोले समितिबाट प्रस्तुत वित्तीय विवरणले यथार्थ आर्थिक स्थितिको चित्रण गरेको छैन ।
९५. **पारिश्रमिक कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८(१) अनुसार कुनै आयवर्षमा रोजगारीबाट प्राप्त गरेको तलब भत्तालगायत अन्य सुविधाहरूको भुक्तानी रोजगारीको आयमा समावेश गरी करयोग्य आयको गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । समितिले कर्मचारीहरूलाई बीमा समिति कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६८ बमोजिम यो वर्ष सामूहिक सावधिक जीवन बीमाबापत रु.९६ लाख २३ हजार र कर्मचारी कल्याण कोषबापत रु.१६ लाख ९ हजारसमेत रु.१ करोड १२ लाख ३२ हजार नाफा नोक्सान हिसाबमा खर्च लेखाङ्कन गरेको रकम पारिश्रमिक आयमा समावेश गरी पारिश्रमिक कर निर्धारण गरेको छैन । आयकर ऐनको प्रावधानअनुसार उक्त रकम कर्मचारीहरूको करयोग्य आयमा समावेश गरी पारिश्रमिक कर निर्धारण गरिनुपर्दछ ।

आकस्मिक बीमा कोष

९६. **प्रिमियम बक्यौता** – हुलदङ्गा, हडताल विद्वेषपूर्ण कार्य, विध्वंसात्मक कार्य तथा आतंकवाद जोखिममाङ्कन दिग्दर्शन, २०६० अनुसार बीमासम्बन्धी त्रैमासिक विवरण पेश गरी एक महिनाभित्र कोषमा पुनर्बीमा प्रिमियम रकम भुक्तानी गरी सक्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा १७ बीमा कम्पनीबाट प्राप्त हुनुपर्ने रु.५० करोड ७० लाख ६३ हजार समयमा प्राप्त हुन नसकेको र उक्त रकम बैङ्क तथा वित्तीय संस्था वा नेपाल राष्ट्र बैङ्कको ऋण पत्रमा लगानी गर्न नपाउँदा कोषले आर्जन गरेको वार्षिक ऋणपत्रको ब्याजदर ९ प्रतिशतको आधारमा रु.४ करोड ५६ लाख ३६ हजार ब्याज प्राप्त हुनबाट कोष सञ्चित भएको छ ।

बीमा प्रिमियम नवम्माउने बीमक कम्पनीहरूबाट रकम असुल नगरी कमिशन रु.८ करोड १५ लाख ७ हजार भुक्तानी गरेको छ । एक बीमक कम्पनी बीमा समितिको सुशासनसम्बन्धी कारवाहीमा परी कारोबार रोकका भएकोले उक्त बीमकबाट असुल गर्नुपर्ने बीमा प्रिमियम रु.५ करोड ७८ लाख ९६ हजार पुरै असुल भएको छैन । बीमा प्रिमियमको रकम समयमा असुल नहुँदा लाग्ने जरिवाना तथा ब्याज सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्नेमा सो व्यवस्था नरहेकोले समयमा रकम उठन सकेको छैन । बीमक कम्पनीबाट प्रिमियम समयमा असुल हुन नसकेकोमा जरिवाना ब्याज असुल गर्ने कानुनी व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

९७. **पुनर्बीमकसँग लिन बाँकी** – पुनर्बीमकसँग लिन बाँकी गत वर्षान्तमा रु.१ करोड ८९ लाख ८४ हजार रहेकोमा यस वर्षान्तमा रु.१७ करोड ३८ लाख ५५ हजार पुगेको छ । पुनर्बीमकसँग लिन बाँकीमध्ये एक ब्रोकरसँग रु.१ करोड १२ लाख २० हजार, एक पुनर्बीमकसँग रु.१३ करोड ५२ लाख ६४ हजार र सहायक पुनर्बीमकसँग रु.२ करोड ३८ लाख ७० हजार लिनुपर्ने देखिएको छ । लिनुपर्ने हिसाबको समर्थनपत्र प्राप्त गरेको छैन । बक्यौता रकम असुल गर्ने व्यवस्था सम्बन्धमा समयमा नै कारवाही हुनुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

आन्तरिक राजस्व कार्यालय धरान र विराटनगर

स्वदेशभित्र उत्पादन वा आयात गरी बिक्री वितरण एवं उपभोग गरिने वस्तु तथा सेवामा अन्तःशुल्क लगाउने व्यवस्था अनुसार आन्तरिक राजस्व कार्यालय धरान र विराटनगरको अन्तःशुल्क असुली व्यवस्थापन सम्बन्धमा कार्यदक्षता पक्षको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

९८. **इजाजतपत्र नवीकरण** – उद्योग दर्ता पश्चात् प्रत्येक वर्ष उद्योगहरूले निर्धारित राजस्व दाखिला गरी नवीकरण गराउनुपर्ने व्यवस्था अनुसार आन्तरिक राजस्व कार्यालय धरानको अन्तःशुल्कसम्बन्धी इजाजतपत्र तथा नवीकरण अभिलेख बमोजिम २०७०।७१ मा २ हजार ६३ उद्योगमध्ये १ हजार ७८२ र विराटनगरको २ हजार ७३९ उद्योगमध्ये १ हजार २६७ नवीकरण भएको छ भने दुबै कार्यालयको १ हजार ७५३ को नवीकरण हुन बाँकी रहेको पाइयो । नवीकरण बापत लाग्ने दस्तुरमा प्रत्येक आर्थिक वर्षका लागि शतप्रतिशत थप दस्तुरसमेत बुझाई इजाजतपत्र नवीकरण गराउन सक्ने व्यवस्था भए तापनि नवीकरण नगराएका कारण आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धरानको रु.१४ लाख ४६ हजार र विराटनगरको रु.२१ लाख ८६ हजार नवीकरण दस्तुर असुल नभएकोले वर्षेनी रकम बढ्दै जाने देखिन्छ । कार्यालयको प्रशासनिक क्षमता, अनुगमन तथा निरीक्षणमा वृद्धि गरी अन्तःशुल्क इजाजत दस्तुर असुल हुनुपर्दछ ।

कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- इजाजत र नवीकरण
- अन्तःशुल्क असुली

९९. **अन्तःशुल्कको योगदान** - आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धरानको कुल राजस्वमा अन्तःशुल्कको योगदान २०६८।६९ मा १८.२१ प्रतिशत, २०६९।७० मा १७.७१ प्रतिशत र २०७०।७१ मा २१.२६ प्रतिशत रहेको छ । यस्तै विराटनगरको कुल राजस्वमा अन्तःशुल्कको योगदान २०६८।६९ मा ६५.६३ प्रतिशत, २०६९।७० मा ५६.४२ प्रतिशत र २०७०।७१ मा ५२.३७ प्रतिशत रहेको छ । विगत ३ वर्षको औसत योगदान हेर्दा धरानको १९.२७ र विराटनगरको ५७.८२ प्रतिशत छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरमा कुल राजस्व असुलीमा अन्तःशुल्कको योगदान ५० प्रतिशतभन्दा बढी देखिए तापनि घट्दो क्रममा छ । तुलनात्मक रूपमा आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धरानको अन्तःशुल्क असुलीमा उतार चढाव देखिएको छ । अतः अन्तःशुल्कको योगदान बढाउन ध्यान दिनुपर्दछ ।

समस्या

- इजाजत पत्र समयमा नवीकरण नहुनु,
- अभिलेख व्यवस्थापन अद्यावधिक नहुनु,
- स्वचालित अन्तःशुल्क कर प्रणालीको अभाव,
- बक्यौता असुली न्यून रहनु ।

१००. **ईटा तथा क्रसर उद्योगको अन्तःशुल्क** – अन्तःशुल्क नियमावली, २०५९ अनुसार मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका ईटा उत्पादक तथा क्रसर उद्योगहरूले इजाजत तथा नवीकरण दस्तुर प्रतिक्रसर उद्योग रु.१ लाख र प्रति ईटाभट्टा रु.१ लाख ५० हजारका दरले लाग्ने व्यवस्थाअनुसार विभिन्न उद्योगहरूबाट आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धरानको रु.६० लाख र विराटनगरको रु.९१ लाख असुल हुन बाँकी देखिएकोमा लेखापरीक्षण अवधिसम्म समेत कारवाही शुरु भएको छैन । प्रशासनिक एवं कानुनी प्रक्रिया शुरु गरी इजाजत तथा नवीकरण प्रक्रिया चुस्त बनाउनुपर्दछ ।

१०१. घटी अन्तःशुल्क – पार्टपुर्जा आयात गरी मोटर उत्पादन गर्ने आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगर अन्तर्गतका एक करदाताले पेश गरेको उत्पादन तथा निष्कासनको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार यो वर्ष ८७ सवारीसाधन बिक्रीबापत रु.३ करोड ७४ लाख १४ हजार अन्तःशुल्क असुल हुनुपर्नेमा उक्त करदाताको राजस्व लेखाप्रणाली सम्बन्धी सफ्टवेयरको विवरण अनुसार २०७०।७१ को अन्तःशुल्क रु.२ करोड ७८ लाख २२ हजारमात्र दाखिला गरेको पाइएकोले फरक रकम रु.९५ लाख ९२ हजार असुल हुनुपर्ने देखिएको छ । त्यस्तै आर्थिक ऐन, २०७० मा चुना मिश्रण भएको निकोटिनरहित पान मसलाहरू र यस्तै अन्य पदार्थहरूको बिक्री गर्दा प्रति किलोग्राम रु.२७५का दरले अन्तःशुल्क लाग्ने व्यवस्था रहेको छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगर अन्तर्गतका एक प्रा.लि.ले पेश गरेको विवरण अनुसार यो वर्ष १ लाख ७० हजार ५३४ किलोग्राम गुट्टा बिक्री गरेकोमा प्रतिकिलोग्राम रु.२७५ का दरले रु.४ करोड ६८ लाख ९७ हजार अन्तःशुल्क दाखिला हुनुपर्नेमा उक्त करदाताको राजस्व लेखाप्रणालीसम्बन्धी सफ्टवेयरको विवरण अनुसार अन्तःशुल्क शीर्षकमा रु.४ करोड २९ लाख ४१ हजारमात्र अन्तःशुल्क दाखिला गरेको पाइएकोले फरक रकम रु.३९ लाख ५६ हजार असुल हुनुपर्ने देखिएकोले अन्तःशुल्क सम्बन्धी हिसाब, अभिलेख एवं कर चुक्ता प्रणालीमा समस्या रहेको देखियो । नियमानुसार लाग्ने अन्तःशुल्क रकम असुल गर्ने प्रणालीमा दक्षता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

संस्था, समितितर्फ

कर्मचारी सञ्चयकोष

कोषको २०७०।७१ को लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१०२. वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा – कोषको यो वर्ष सञ्चयकोष रु.१ खर्ब ६३ अर्ब ५४ करोड ८६ लाख, जगेडा तथा अन्य कोष रु.४ अर्ब २० करोड २८ लाख, दायित्व रु.७३ करोड ३२ लाख र व्यवस्था रु.१ अर्ब २० करोड ५७ लाखसमेत स्रोत रु.१ खर्ब ६९ अर्ब ६९ करोड ३ लाख रहेको छ । उक्त स्रोत रु.७ अर्ब ३८ करोड ८ लाख नगद तथा बैङ्कमा मौज्जात, रु.४३ अर्ब १ करोड ६ लाख राष्ट्रिय बचत तथा ऋणपत्र, मुद्दती निक्षेप र शेयर लगानी, रु.२४ अर्ब ८६ करोड २३ लाख परियोजना कर्जा रु.९१ अर्ब ५७ करोड ६३ लाख सञ्चयकर्ता सापटी, रु.१ अर्ब १५ करोड १७ लाख स्थिर तथा निर्माणाधीन सम्पत्तिमा र रु.१ अर्ब ७० करोड ८६ लाख विविध सम्पत्तिमा उपयोग भएको छ ।

गत वर्ष कोषले रु.१ अर्ब ३६ करोड ४३ लाख नाफा गरेकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ७० करोड १३ लाख नाफा गरेको छ । गत वर्षभन्दा नाफा २४.७० प्रतिशतले बढेको छ ।

१०३. आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरू देहाय अनुसार छन्:

१०३.१ लेखापरीक्षण समिति क्रियाशील बनाई आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्यप्रभावकारी नवनाइएको साथै नियमावली संशोधन भएको पाइएन ।

१०३.२ विशेष सापटी कर्जा लिएको मध्ये ८२ जनाको खातामा कुनै मौज्जात नभएको मा निजहरूको नाममा रु.१० लाख ५१ हजार असुल गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ । २४१ सञ्चयकर्ताको कोष कट्टी रु.२ करोड २७ लाख ७२ हजार रहेकोमा विशेष सापटी रु.२ करोड ७० लाख ६२ हजार दिएकोले रु.४२ लाख ९१ हजार बढी सापटी प्रदान गरेको छ ।

सुझाव

- अनुगमन एवं निरीक्षणको प्रभावकारिता बढाउनुपर्ने,
- जिम्मेवारी र जवाफदेहिता सहितको कार्यविवरण र
- कानुनी व्यवस्थाको पालना गरी वक्यौता असुल फर्छौटमा स्र्धार ।

१०३.३ घर सापटी कार्यक्रम २०५७ भन्दा पहिले जग्गा धितोमा वा व्यक्तिगत जमानी लिई उपलब्ध गराएको सापटी गत आर्थिक वर्षको वर्षान्तसम्म रु.१ करोड ३ लाख १५ हजार रहेकोमा यो वर्षान्तसम्म रु.९५ लाख ६१

- हजार रहेको छ। यस आर्थिक वर्षमा घर सापटी (पुरानो) असुली ७.३१ प्रतिशत देखिन्छ। बाँकी रकम असुल गर्नुपर्दछ।
- १०३.४ सुन्धारास्थित भवनको एक पार्टीसँग २०७१ आषाढसम्म रु.२३ करोड ७ लाख ४९ हजार बक्यौता रहेकोमा बैङ्क जमानत दाबी गरी रु.१९ करोड ५७ लाख भुक्तानी लिएको र रु.३ करोड ५० लाख ४९ हजार व्यवस्था गरेको छ। भाडावालासँगको करार भङ्ग गर्ने सम्बन्धी एक महिने सूचना प्रकाशित गरेपछि काठमाडौं मलस्थित भवन खाली गर्न १२ दिनपछि अर्को १ महिनाको सूचना प्रकाशित गर्दा पनि भवन खाली नभएको र भाडावालले रु.१२ करोड ५ लाख ८९ हजार कोषसँग असुल गर्नुपर्ने भनी दाबीसमेत गरी पुनरावेदन अदालत पाटनमा रिट दायर गरेको देखिन्छ। सो रिटमाथि फैसला गर्दै सम्मानित अदालतबाट एक मध्यस्थकर्ता नियुक्त गरिएकोमा विवादित विषयमा हालसम्म पनि कुनै प्रगति हुन सकेको देखिँदैन।
- १०३.५ कोषले दावि नभई भुक्तानी गर्न बाँकी देखिएको रु.५ सयभन्दा बढी र रु.२ हजारसम्मको रकमलाई सापटी समायोजन खातामा जम्मा गरी सञ्चयकर्ताको योगदान कोष समायोजन गरेको यस वर्षान्तमा रु.१६ करोड ६१ लाख ९३ हजार तिर्न बाँकी देखिन्छ। यस समायोजन शीर्षकमा धेरै रकम हुनु सञ्चयकर्ताको सञ्चित कोषको हिसाब नमिल्नु, विशेष सापटीको भुक्तानी रकम बढी प्राप्त हुनु तथा सापटीमा ब्याजको गणना गलत हुनु आदि कारण रहेका छन्। कोषले यस्तो रकम देखिनुको वास्तविक कारण औल्याई उक्त रकमलाई उपयुक्त शीर्षकमा समायोजन गर्ने वा रकम तिर्नुपर्ने आधार नदेखिएमा यस्ता रकमहरू आवश्यक समायोजन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- १०३.६ कोषमा रु.७८ करोड ३७ लाख ८० हजार हिसाब मिलान हुन नसकेका रकमहरू रहेका छन्। कोषको बैङ्क खाताको हिसाबमिलान नभई तयार गरेको वित्तीय विवरणले सञ्चयकोषको कोष हिसाब तथा बैङ्क हिसाबको यथार्थ चित्रण नगर्ने हुनाले मिलान गर्नुपर्दछ।
- १०३.७ कोषले सञ्चयकर्ताहरूको हितका लागि विशेष सापटीबाहेक घर सापटी, शैक्षिक सापटी तथा सरल चक्र कर्जा प्रदान गर्दै आएको छ। यस्ता सापटीहरूमध्ये कतिपय सापटीहरू कोषले तोकेको सीमाभन्दा बढी प्रवाह भएको, २०६६।६७ सम्म ब्याज आम्दानीमा प्रोदभावी लेखाङ्कन नीति अवलम्बन गरेका कारणबाट ब्याज रकम पूँजीकृत भएको, सापटीकर्ताहरूले कोषले तोकेको तालिकाबमोजिम भुक्तानीसमेत नगरेको अबस्थामा कोषले गरेको २ प्रतिशत जोखिम व्यवस्थाले सञ्चयकर्ता सापटीमा निहित जोखिमलाई सम्बोधन गर्नसक्ने आधार देखिँदैन।
१०४. **परियोजना कर्जा**—कोषले लगानी गरेको ऋणी कम्पनीहरूको लेखापरीक्षण गरिएको वित्तीय विवरणहरू तथा आवधिक प्रतिवेदनहरू अद्यावधिक रूपमा प्राप्त गरेको पाइएन। केहीबाट वित्तीय विवरण तथा प्रतिवेदनहरू प्राप्त भएको अबस्थामा विश्लेषण गरेको पाइएन। कोषले धितो कागजातसम्बन्धी सक्कल तथा प्रमाणित कागजातको विस्तृत विवरण खुलाई अभिलेख नराखि इन्डेक्स मात्र खडा गरेको छ।
१०५. **संस्थागत कर्जा**— कारवाही गरी असुल गर्न बाँकी रहेका संस्थागत केही कर्जाहरू देहायअनुसार छन्:
- १०५.१ एक एयरलाइन्स कर्पोरेसनलाई गतबिगतमा दिइएको चक्रिय कर्जामा खुद रु.४४ करोड थप भई रु.७७ करोड बक्यौता रहेको पाइयो। यस कर्जाअन्तर्गत २०७०।७१ मा विभिन्न मितिमा थप रु.७८ करोड प्रवाह भएको र रु. ३४ करोड चुक्ता भएकोले रु.१ अर्ब ११ करोड कर्जा बाँकी नै रहेको देखियो।
- १०५.२ एक म्याग्नेसाइट प्राइभेट लिमिटेडमा प्रवाह गरेको कर्जाको साँवा रु.६ करोड ५४ लाख ५४ हजार र साधारण ब्याज र ब्याजको ब्याज रु.४६ करोड ५७ लाख ६२ हजार समेत रु.५३ करोड १२ लाख १६ हजार भुक्तानी गर्नुपर्नेमा रु.३५ करोड २ लाख २५ हजार मात्र भुक्तानी गरेकोले बक्यौता रु.१८ करोड ९ लाख ९१ हजार असुल हुनुपर्दछ।

- १०५.३ नेपाल आयल निगमलाई २०७०।७१ मा चार किस्ता गरी रु.४ अर्ब ३५ करोड थप कर्जा प्रवाह गरी यस आर्थिक वर्षको अन्त्यमा कुल कर्जा बाँकी रु.१२ अर्ब ३५ करोड पुगेको छ। उक्त कर्जा असुलउपरको कारवाही गर्नुपर्छ।
- १०५.४ एक हाउजिङ्ग कम्पनीलाई प्रवाह भएको कर्जा २०७१ आषाढ मसान्तको बक्यौता रु.३० करोड ६५ लाख रहेको पाइयो। ऋणी कम्पनी कर्जा सुचना केन्द्रको कालोसूचीमा परेको कारण सम्पूर्ण कर्जा रकमलाई शतप्रतिशत कर्जा नोक्सानी व्यवस्था गरेको पाइयो। उक्त परियोजना कर्जामा कोषले प्रदान गरेको ब्याज पूँजीकरण अवधिसमेत भुक्तान भइसकेको र परियोजना सुचारु हुने सम्भावनासमेत विद्यमान नरहेको व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा समेत औल्याइएको छ। धितो लिलामीलगायत अन्य आवश्यक प्रक्रिया अवलम्बन गरी कर्जा उठाउनुपर्दछ।
१०६. **सहवित्तीयकरण कर्जा** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरु देहायअनुसार छन्:
- १०६.१ सहवित्तीयकरण अन्तर्गत कोषको लगानी अन्य लगानीकर्ता बैङ्कहरुको दाँजोमा बढी भएको अवस्था भए तापनि केन्द्रीय बैङ्कको नीतिअनुसार कोष मुख्य बैङ्क भई कार्य गर्न पाउने अवस्था छैन। ऋण असुलीको तरताकेता एवं प्रभावकारी अनुगमन गर्न कोषलाई लिड बैङ्कमार्फत मात्र पहुँच भएको देखिन्छ। विभिन्न सञ्चयकर्ताहरुबाट सङ्कलित रकमहरुको उचित व्यवस्थापन तथा सदुपयोग गर्ने र कोषले प्रवाह गरेको कर्जाहरु (अपलेखनसहितको) बापतको असूल गर्न बाँकी रकमका लागि थप कार्ययोजना तयार गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- १०६.२ एक पेपर मिल्स प्रा.लि.लाई कर्जा प्रवाह गर्ने बैङ्कहरुमध्ये मुख्य बैङ्कको भूमिका निर्वाह गर्ने एक विकास बैङ्कको सम्पूर्ण कर्जा ऋणीले फरफारक गरिसकेको अवस्थामा कोषको सहवित्तीयकरणको स्थितिबारे निक्क्यौल गर्नुपर्ने देखिन्छ। कोषले रु.६७ लाख १८ हजार साँवा असुली गरेको तर पेनल ब्याज र थप दस्तुर मिनाहा गर्नेबारे कोषले हालसम्म कुनै निर्णय गरेको छैन।
- १०६.३ कोषसमेत सहभागी भएको सहवित्तीयकरणको २०७०।१।१२ को बैठकमा एक फ्लोरिकल्चर प्रा.लि.ले कर्जा लिँदा धितो राखेको घर जग्गा तथा लिगलिगापातसमेतको मूल्य रु.३९ करोड ६३ लाख १९ हजार गैरबैंकिङ्ग सम्पत्तिमा लेखाङ्कन गर्ने निर्णय भएको र कोषको २०७०।३।२० मा बसेको सञ्चालक समितिको बैठकले समेत सो निर्णयउपर स्वीकृत प्रदान गरे तापनि हालसम्म सो कर्जालाई कोषले अपलेखन गरेको छैन।
१०७. **न्यायाधीकरणमा मुद्दा** – ऋण असुली न्यायाधीकरणबाट २०६७/९/२८ मा मुद्दा कोषको पक्षमा फैसला भई ऋणी एक सुगर मिलबाट ब्याजसहित रु.३ अर्ब ४६ करोड १ लाख ५३ हजार भराई लिने निर्णय भएकोमा उक्त रकम उठाउन कारवाही भएको पाइएन।

नागरिक लगानी कोष

कोषको २०६९/७० को लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१०८. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कोषको लेखापरीक्षण भएको वर्ष २०६९।७० को शेयर पूँजी रु.३० करोड, जगेडा कोष रु.२८ अर्ब १५ करोड ३९ लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.७९ करोड २९ लाख, लगानी रु.२१ अर्ब २४ करोड ६५ लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.६ अर्ब ४१ करोड ४५ लाख रहेको छ। कोषको नेटवर्थ रु.२८ अर्ब ४५ करोड ३९ लाख रहेको छ।

गत वर्ष कोषतर्फ रु.१२ करोड ३८ लाख १९ हजार नाफा र कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश कोषतर्फ रु.२७ करोड ९८ लाख ५ हजार कार्य सञ्चालन नाफा गरेकोमा यो वर्ष क्रमश रु.१९ करोड ३२ लाख २६ हजार र रु.१२ करोड ३४ लाख ७१ हजार नाफा गरेको छ।

१०९. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरु देहाय अनुसार छन्:

- १०९.१ कोषले वित्तीय विवरण अद्यावधिक रूपमा तयार गर्नुपर्नेमा नगरेकोले त्यसको असर लेखापरीक्षणमा समेत परी २०७०।७१ को लेखापरीक्षण सम्पन्न हुन नसकेको स्थिति छ ।
- १०९.२ कोषको बानेश्वरमा रहेको भोग चलन गर्न नसकेको ६ रोपनी जग्गाको २०६१।१०।२९ देखि २०६८ आषाढ मसान्तसम्मको भाडा रु.७७ लाख ४२ हजारमध्ये रु.६० लाख ५९ हजारमात्र नेपाल सरकारको सञ्चित कोषमा दाखिला गरी बाँकी रु.१६ लाख ८३ हजार दाखिला गरेको छैन ।
- १०९.३ समस्याग्रस्त विकास बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूमा विभिन्न कोषहरूको कुल रु.१ अर्ब २ करोड मुद्दती निक्षेपमा लगानी रहेकोमा लगानी जोखिमबापत रु.५४ करोड २० लाखमात्र व्यवस्था गरेको हुँदा शतप्रतिशत व्यवस्थाको लागि रु.४७ करोड ८० लाख थप व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १०९.४ बैङ्क लेजर हिसाबमा कुल डेबिट मौज्जात रु.६४ करोड ८४ लाख १४ हजार र बैङ्क सर्टिफिकेट/स्टेटमेन्ट अनुसार क्रेडिट मौज्जात रु.९८ करोड ७८ लाख ३२ हजार देखिएकोले खुद क्रेडिट पेन्डिङ रु.३३ करोड ९४ लाख १८ हजार रहेको छ । यसका अतिरिक्त विभिन्न ८ बैक खाताहरूको २०७० आषाढ मसान्तको बैङ्क मौज्जात समर्थन पत्र प्राप्त गरेको छैन ।
- बैङ्क लेजर हिसाबमा कुल डेबिट मौज्जात रु.१ अर्ब ३३ करोड ३९ लाख ७८ हजार र बैङ्क सर्टिफिकेट/स्टेटमेन्टअनुसार क्रेडिट मौज्जात रु.२ अर्ब ६४ करोड ५७ लाख ८९ हजार देखिएकोले खुद क्रेडिट पेन्डिङ रु.१ अर्ब ३१ करोड १८ लाख ११ हजार रहेकोले सो हिसाब अद्यावधिक गरी मिलान गरिनुपर्छ ।
- १०९.५ घर सापटीसम्बन्धी निर्देशिका, २०६४ अनुसार सापटीको रकममा वार्षिक ३ प्रतिशतका दरले ब्याज लाग्ने र उक्त ब्याज रकम बीमाबाट प्राप्त हुने बोनस रकमबाट असुलउपर गरिने प्रावधानअनुसार सापटीको पाउनु पर्ने ब्याजलाई प्रत्येक वर्ष प्रोदभावी आधारमा आम्दानी जनाउनुपर्नेमा सो अनुसार आम्दानी जनाएको छैन ।
- १०९.६ कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश कोष कार्यक्रमअन्तर्गत लेखाअनुसार सहभागी कोषमा रु.२६ अर्ब ८८ करोड ३७ लाख १६ हजार बाँकी मौज्जात कायम रहेकोमा सोलाई व्यक्तिगत सहभागीहरूको मौज्जात विवरण तयार गरी कुल मौज्जात रकमसँग भिडान गरेर यकिन गरेको छैन । यस कोष हिसाबमा ट्रायल ब्यालेन्स/लेजर विवरण अनुसार यस वर्षको थप रकममा रु.४ लाख १६ हजार कम र फिर्ता भुक्तानी हिसाबमा रु.८ करोड ६७ लाख ४२ हजार बढी रकमले व्यक्तिगत विवरणसँग फरक परेकोमा सोको हिसाब मिलान गरेको छैन ।
- १०९.७ कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश कोषअन्तर्गत निजामती बीमा, नार्क बीमा, शिक्षक बीमा र पेन्सन कोष योजनाहरूको अद्यावधिक हिसाब विवरण तयार गरेर लिनु वा दिनुपर्ने रकम यकिन गरेको छैन ।
- १०९.८ घरजग्गा करबापत काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं.३४ बाट २०६७।६८ देखि २०६९।७० सम्मको रु.३ करोड १७ लाख ८२ हजार कर निर्धारण गरेकोमा उक्त कर रकम दाखिला गरेको छैन ।
११०. **लगानी** – कोषको यस वर्ष मुद्दती खातामा रु.११ अर्ब ५१ करोड १० लाख, ऋणपत्रमा रु.२ अर्ब ६३ करोड ८२ लाख, ऋण रु.५ अर्ब ८१ करोड ६८ लाख, नागरिक एकांक योजनामा रु.५० लाख, शेयरमा रु.१ अर्ब ६२ करोड ९४ लाख समेत रु.२१ अर्ब ६० करोड ४ लाख लगानी गरेको छ । सोमध्ये रु.३५ करोड ३९ लाख लगानी जोखिम व्यवस्था गरी रु.२१ अर्ब २४ करोड ६५ लाख खुद लगानी कायम गरेको छ ।
- ११०.१ नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट समस्याग्रस्त र शीघ्र सुधार गर्नुपर्ने नवीकरण भएको निक्षेप ८ वटा विकास बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा रु.६१ करोड ५० लाख मुद्दती निक्षेप राखेको देखिएकोले समयमा नै निक्षेप फिर्ता लिनुपर्ने देखिन्छ ।
- ११०.२ कोषले माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजनामा रु.२ अर्बको सीमा कायम गरी ऋण प्रवाह भएकोमा आयोजनाबाट ऋणको संस्थागत जमानत प्राप्त गरेको देखिदैन । हालसम्म निर्माण भइसकेको संरचना तथा

जडान भइसकेको मेसिन तथा उपकरणहरुको मूल्याङ्कन गरी बीमा गरेको देखिदैन। उपर्युक्तबमोजिम सुधार गरी लगानी सुरक्षित गर्नुपर्ने देखिन्छ।

नेपाल राष्ट्र बैङ्क

बैङ्कको २०७०/७१ को लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१११. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – बैङ्कको विदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय सम्पत्ति रु.५ खर्ब ९४ अर्ब ९२ करोड ८९ लाख, स्वदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय सम्पत्ति रु.६१ अर्ब ५४ करोड ५६ लाख र अन्य सम्पत्ति रु.४ अर्ब ६१ करोड ७८ लाखसमेत बैङ्कको जम्मा सम्पत्ति रु.६ खर्ब ६१ अर्ब ९ करोड २३ लाख रहेको छ। बैङ्कको विदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय दायित्व रु.१९ अर्ब ८२ करोड ३० लाख, स्वदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय तथा अन्य दायित्व रु.५ खर्ब ३५ अर्ब ९१ करोड ४३ लाख र पूँजी तथा जगेडा कोषतर्फ रु.१ खर्ब ५ अर्ब ३५ करोड ५० लाख रहेको छ।

गत वर्ष रु.२३ अर्ब ६६ करोड १२ लाख खुद बचत भएकोमा यो वर्ष रु.१४ अर्ब ५१ करोड ७० लाख खुद बचत भएको छ। गत वर्षभन्दा सञ्चालन नाफा रु.४ अर्ब ६६ करोड ११ लाखले वृद्धि भएपनि वैदेशिक विनिमय नाफामा रु.११ अर्ब ३२ करोड ५० लाखले कमी आएकोले यसवर्ष खुद बचतमा उल्लेख्य कमी आएको छ। खुद बचतमध्ये विदेशी विनियम समीकरण कोषमा रु.४ अर्ब २६ करोड ५० लाख, सुन चाँदी समीकरण कोषमा रु.५१ करोड ५९ लाख, लगानी पुनर्मूल्याङ्कन कोषमा रु.२ लाख ८९ हजार सारेपछि तथा विगत वर्षको छुट आम्दानीको समायोजन रु.५३ हजार पश्चात् वितरणयोग्य बचत रु.८ अर्ब ९८ करोड ७५ लाख कायम गरेको छ। वितरणयोग्य बचतबाट नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को दफा ४१ अनुसार जगेडा तथा कोषहरुमा रकम छुट्याई बाँकी ७७.८९ प्रतिशतले हुने रु.७ अर्ब नेपाल सरकारलाई भुक्तानी गर्ने गरी छुट्याएको छ।

११२. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

११२.१ प्राप्त विवरणअनुसार सुन लगानीतर्फ ३ हजार ९४४ किलो ३३५ ग्राम, सुन मौज्जात २ हजार ३९५ किलो ६९ ग्राम र चाँदी १ लाख २६ हजार ७ किलोग्राम रहेको छ। विभागले उपर्युक्त मौज्जातको शुद्धताको मात्राअनुसार टच नम्बरसहित विवरण राख्नुपर्नेमा कुल मौज्जातको तौल परिमाण र रकम मात्रको विवरण राखेको छ। केन्द्रीय कार्यालयअन्तर्गतको मुद्रा व्यवस्थापन विभागले मौज्जातमा रहेको सुन तथा चाँदीको भौतिक परीक्षण २०६०/६१ देखि नगरेकोले गर्नु गराउनुपर्दछ।

११२.२ बैङ्कको आन्तरिक लेखापरीक्षणले सूचना प्रविधिको लेखापरीक्षण, अन्तर्राष्ट्रिय लेखामानहरुको पालना भए नभएको परीक्षणलगायतका विषयहरु आफ्नो कार्य क्षेत्रमा समावेश गरेको पाइएन। बैङ्कको आन्तरिक लेखापरीक्षण म्यानुअल अद्यावधिक छैन। बैङ्कले प्रयोग गरेको लेखा तथा अन्य सूचना प्रणालीको सुरक्षाका लागि सम्भावित जोखिम व्यवस्थापन गर्न योजना तयार गरेको छैन।

११२.३ वर्षान्तमा रु.२१ करोड ४८ लाख ८२ हजारको अन्तरशाखा कारोबारको हिसाब मिलान हुन बाँकी रहेको छ। गत वर्षको तुलनामा यस वर्ष मिलान हुन बाँकी शाखा हिसाब रु.२६ करोड ९२ लाख ४८ हजारले घटेको छ। यस्तो फरक परेको रकम नियमित रूपमा भिडान गरी समायोजन गर्नुपर्दछ।

११३. **लगानी** – बैङ्कको कुल लगानी रु.६ खर्ब १ अर्ब ३६ करोड ६७ लाख मध्ये वैदेशिक लगानीतर्फ अमेरिकी सरकारी ट्रेजरी बिलमा रु.१४ अर्ब ३८ करोड ४८ लाख, भारत सरकारको ट्रेजरी बिलमा रु.१ खर्ब ३५ अर्ब ६८ करोड ३४ लाख, रिपो खरिदमा रु.४० अर्ब ११ करोड ५ लाख, बैङ्कमा आवधिक निक्षेपमा रु.३ खर्ब ९ अर्ब ६७ करोड ७२ लाख, सुनमा रु.१५ अर्ब ८८ करोड २७ लाख लगानी गरेको छ। त्यस्तै स्वदेशी लगानीतर्फ सरकारी सुरक्षणमा रु. २९ अर्ब ३ करोड ८७ लाख, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा रु.१ अर्ब ५२

- करोड ८९ लाख (नोक्सानी व्यवस्थाको समायोजन पश्चात्) र स्वदेशी बैङ्कको मुद्दती निक्षेपमा रु.१५ अर्ब ८६ करोड ३३ लाख रहेको छ ।
११४. **ऐनको पालना** – नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ पालना सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ११४.१ ऐनको दफा ७(२) बमोजिम बैङ्कद्वारा विभिन्न वित्तीय तथा अन्य संगठित संस्थाहरूमा ती संस्थाहरूको चुक्ता शेयर पूँजीको १० प्रतिशतभन्दा बढी शेयरमा लगानी गर्न नमिल्ने व्यवस्था रहेकोमा सो सीमा नघाई गरेको लगानी २०७१ आषाढ मसान्तमा रु.५ करोड ९५ लाख ६६ हजार रहेको छ । राष्ट्रिय बीमा संस्थान, नागरिक लगानी कोष, सुदूर पश्चिमाञ्चल ग्रामीण विकास बैङ्क, नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेड, राष्ट्रिय उत्पादकत्व तथा आर्थिक विकास केन्द्र, र कृषि परियोजना सेवा केन्द्र समेत ६ संस्थामा गरेको लगानी ऐनको परिधिभित्र रहेको छैन ।
- ११४.२ ऐनको दफा ५९ बमोजिम चलन चल्तीमा रहेको सिक्काबापतको रकमलाई मौद्रिक दायित्व कायम गर्नु पर्नेमा सो गरेको छैन ।
- ११४.३ ऐनको दफा ७५(१) अनुसार बैङ्कले सरकारी स्वामित्वको संस्थालाई कुनै वित्तीय सहयोग गर्न नमिल्नेमा ग्रामीण स्वावलम्बन कोषलाई बीउपूँजी स्वरुप रु.२५ करोड ३४ लाख दिएको छ । त्यस्तै दफा ७५(२) अनुसार सरकारलाई १८० दिनभन्दा बढी समयको लागि रकम उपलब्ध गराउन नमिल्नेमा नेपाल सरकारको तर्फबाट निवृत्तभरण भुक्तानी गरेको रु.७ करोड ६८ लाख ४५ हजार प्राप्त गर्न बाँकी देखिएको छ ।
- ११४.४ ऐनको दफा ७५(४) बमोजिम नेपाल राष्ट्र बैङ्कले नेपाल सरकारलाई तथा सरकारको तर्फबाट अन्य संस्थालाई निर्व्याजी ऋण दिन नमिल्ने व्यवस्था गरे तापनि अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोषलाई नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनुपर्ने रकम नेपाल राष्ट्र बैङ्कले भुक्तानी गरेबापत सरकारले बैङ्कलाई रु.४ अर्ब ८७ करोड १० लाखको निर्व्याजी बण्ड जारी गरेको छ ।
११५. **लेखामानको पालना** – अन्तर्राष्ट्रिय लेखामान १९ बमोजिम बीमाङ्की मूल्याङ्कनअनुसार कर्मचारी अवकाशमा रु.३ अर्ब ९५ करोड २६ लाख कम व्यवस्था गरेको, लेखामान २७ बमोजिम सहायक कम्पनीहरूको हिसाबलाई समावेश गरी एकीकृत वित्तीय विवरण तयार नगरेको, लेखामान २८ बमोजिम एसोसियट कम्पनीहरूको संक्षिप्त वित्तीय जानकारीहरू वित्तीय विवरणमा समावेश नगरेको र लेखामान ३९ बमोजिम विक्रीयोग्य लगानीमा वर्गीकरण गरेको राष्ट्रिय बचतपत्र रु.१ अर्ब २८ करोडलाई उचित मूल्य (Fair Value) मा मापन नगरेकोले सोअनुसार पालना गर्नुपर्दछ ।
११६. **समर्थन नलिएको** – नेपाल सरकारलाई दिन बाँकी रु.२३ अर्ब ३३ करोड ४६ लाख सम्बन्धमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट समर्थनपत्र लिएको छैन । विदेशी बैङ्क १६ र स्थानीय बैङ्क तथा वित्तीय संस्था ३२ मा रहेको मौज्जात तथा ५ संस्थाको शेयरमा रहेको लगानीको सम्बन्धित पार्टीबाट समर्थनपत्र लिएको छैन ।
११७. **अधिविकर्षमा पाउनुपर्ने ब्याज** – बैंकले २०६२।६३ देखि २०६८।६९ सम्म सरकारी अधिविकर्षमा पाउनुपर्ने ब्याज रु. १ अर्ब २ करोड ५६ लाख हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।
११८. **कर्मचारी कर दायित्व** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८ तथा २७ मा भएको व्यवस्थाबमोजिम कर्मचारीलाई प्रचलित ब्याजदरभन्दा कम ब्याजमा दिइएको सहूलियत कर्जामा फरक दरले हुने रकमलाई कर्मचारीको करयोग्य आयमा राखी कर गणना गर्नुपर्नेमा सोबमोजिम गरेको छैन ।
११९. **निर्व्याजी खातामा रकम राखेको** – बैङ्कले लगानी योग्य रु.५ अर्ब ४ करोड विभिन्न ११ विदेशी बैङ्कहरूमा ब्याज प्राप्त नहुने निर्व्याजी खातामा राखेको पाइयो ।
१२०. **कर्मचारीसंग लिनुपर्ने बाँकी** – बैंकबाट २०६२ देखि २०६७ सम्म अवकाश भएका कर्मचारीसंग रु.७२ लाख २१ हजार लिनुपर्ने देखिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१२१. **कर्मचारी सुविधा** – कर्मचारी सञ्चयकोष, औषधि उपचार कोष, उपदान कोष र कर्मचारी सुरक्षा कोषका अलावा नेपाल राष्ट्र बैङ्कका कर्मचारीहरूले १४ किसिमका भत्तामध्ये ७ किसिमका भत्ता सबैले र थप ७

किसिमका भत्ता विशेष समूहका कर्मचारीहरूले पाउने गरेका छन् । यस्ता भत्ता र प्रोत्साहनबापतको खर्च तलब खर्चको १६१ प्रतिशत हुन आउँछ । यसरी २०६९।७० मा रु.७३ करोड १४ लाख र २०७०।७१ मा रु.९१ करोड ३४ लाख तलबबाहेक अन्य भत्ता तथा प्रोत्साहनको निम्ति खर्च लेखेको छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क

बैङ्कको आर्थिक वर्ष २०७०।७१ को लेखापरीक्षणबाट देखिएको प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१२२. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – बैङ्कको शेयर पूँजी रु.८ अर्ब ५८ करोड ९० लाख, जगेडा तथा अन्य कोष रु.६ अर्ब २० करोड २४ लाख ऋणात्मक, तिर्न बाँकी कर्जा रु.१ अर्ब ७७ करोड ८६ लाख, निक्षेप दायित्व रु.१ खर्ब ७ अर्ब २६ करोड ९९ लाख, भुक्तानी दिनुपर्ने बिल तथा अन्य दायित्व रु.११ अर्ब १२ करोड ५६ लाखसमेत पूँजी तथा दायित्व रु.१ खर्ब २२ अर्ब ५६ करोड ७ लाख रहेको छ । सम्पत्तितर्फ नगद तथा बैङ्क मौज्जात रु.२४ अर्ब ७४ करोड ६९ लाख, लगानी रु.३२ अर्ब ८ करोड ९४ लाख, कर्जा लगानी रु.५७ अर्ब २९ करोड ३३ लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.४९ करोड १० लाख र अन्य सम्पत्ति रु.७ अर्ब ९४ करोड १ लाख रहेको छ । गत वर्षसम्म सञ्चित नोक्सानी रु.११ अर्ब ५२ करोड ५३ लाख रहेकोमा यो वर्षसम्मको नोक्सान रु.९ अर्ब ९८ करोड ३१ लाख रहेको छ । गत वर्ष बैङ्कले सञ्चालन मुनाफा रु.५५ करोड २१ लाख ७० हजार गरेकोमा यो वर्ष रु.८७ करोड ८२ लाख मुनाफा गरेको छ ।

बैङ्कको प्राथमिक पूँजीकोष गत वर्ष १.५१ प्रतिशत भएकोमा यस वर्ष ४.४६ प्रतिशत रहेको छ । सो कोष नेपाल राष्ट्र बैङ्कले तोकेको ६ प्रतिशतभन्दा कम रहेको छ । त्यस्तै कर्जा निक्षेप अनुपात र निष्क्रिय कर्जा अनुपात ६.३८ (गत वर्षभन्दा १.०६ प्रतिशत बढी) रहेको छ ।

१२३. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:

१२३.१ बैङ्क सञ्चालक समितिले ६ सदस्यीय जोखिम व्यवस्थापन समिति गठन गरेता पनि तोकिएको जिम्मेवारी पूरा गर्न जोखिम व्यवस्थापन निर्देशिका तयार गरी कार्य गरेको पाइएन ।

१२३.२ हिसाब मिलान हुन नसकी वर्षोदेखि बाँकी रहेका रकमहरूसमेत समावेश रहेको, आयुगत बक्यौता विवरण तयार गरी चारित्रीकरण नगरिएको र त्यस्ता रकमहरूको हिसाब मिलान नभएबाट बैङ्कको सम्पत्ति, दायित्व, आय तथा व्ययमा कारोबारको प्रकृतिअनुसार पर्ने असर यकिन गर्न सक्ने अवस्था रहेको छैन । यसरी अन्तर शाखा हिसाब मिलानको अवस्था कमजोर रहेकोले यस वर्षको अन्त्यसम्ममा अन्तरशाखा हिसाब मिलान हुन बाँकी रु.४ अर्ब २२ करोड ३९ लाख ४५ हजार देखिएको छ ।

१२३.३ निक्षेप खाताहरूबाट मौज्जातभन्दा बढी फिकेको रु.५ करोड ६६ लाख ६७ हजारमध्ये यस वर्ष रु.४ लाख ७९ हजारमात्र असुलउपर भई रु.५ करोड ६१ लाख ८८ हजार बाँकी रहेकोले असुल हुनुपर्दछ ।

१२३.४ अपलेखन गरेका कर्जाहरूको धितो सम्पत्तिहरू बैङ्कले सकार गर्ने र नगरेमा अपलेखन गर्न नमिल्ने निर्देशन नेपाल राष्ट्र बैङ्कले जारी गरेकोमा सो विपरीत २०६२।६३ मा धितो सकार नगरी कर्जा अपलेखन गरेकोमा सो कार्य अनियमित भई नियमित गर्न त्यस्तो सुरक्षण सम्पत्ति २०६४।६५ भित्रमा सकारी सक्ने गरी नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट स्वीकृति लिएकोमा यो वर्षपनि सो कार्य हुन सकेको छैन । गत वर्षसम्ममा साँवाबापत रु.४ अर्ब ८१ करोड ३६ लाख ६२ हजार र ब्याजबापत रु.१५ अर्ब ९५ करोड ६६ लाख ४६ हजारको धितो सकार नगरी कर्जा अपलेखन गरिएकोमा यस आर्थिक वर्षमा सो अपलेखन गरिएको कर्जामध्ये साँवा रु.८९ करोड १५ लाख २० हजार र ब्याज रु.५५ करोड ८६ लाख ८९ हजार असुलउपर भए तापनि धितो सकारेको रकमको लेखाङ्कन यो आर्थिक वर्षमा पनि गरेको छैन ।

१२३.५ नेपाल लेखामान आधारशीलाको दफा ८९ र ९१ अनुसार कुनै सम्पत्ति र दायित्वलाई वासलातमा देखाउनको लागि उक्त सम्पत्ति वा दायित्वबाट संस्थालाई भविष्यमा आर्थिक स्रोतको लाभ वा बाह्यगमन हुनुको साथै

सम्पत्ति वा दायित्वको रकम विश्वसनीय तरिकाले निर्धारण गर्न सकिने व्यवस्था रहेकोमा पुराना पेण्डिङ रहेका ड्राफ्ट, पेअर्डर, म्यानुयल पट्टीबाट सफ्टवेयर लागू गर्दा भएको फरक रकम, रिक्न्साइल नभएका बैङ्क मौज्दातहरु आदिलाई सम्पत्ति र दायित्वमा लामो समयदेखि लेखाङ्कन गर्दै आएको छ। उक्त खाताहरुको मुख्य बुँदाहरु निम्नबमोजिम छन्:

- म्यानुअल हिसाबलाई सूचना प्रविधिको सफ्टवेयरमा स्थानान्तरण गर्दा पहिचान नभएको खुद रु.२३ करोड ३६ लाख ५९ हजार हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ।
- आर्थिक वर्ष २०७०/७१ को अन्त्य सम्ममा खाता बन्द भइसकेका पुराना निक्षेप तथा सञ्चालनमा नआएका एजेन्सी खाताहरुको लिनुपर्ने रकम को हिसाब बाँकी रु.२ करोड ७१ लाखबाटको व्यवस्था गरे तापनि अपलेखन गरेको छैन।
- आन्तरिक सञ्चार एवं सूचना प्रणाली चुस्त नरहेको र मार्गस्थ हिसाबमा रहेको रकमलाई यथोचित लेखा शीर्षकमा लेखाङ्कन गर्न केन्द्रीय कार्यालय लगायत शाखा र क्षेत्रीय कार्यालयले वर्षान्तमा रु.२३ करोड ८९ लाख मार्गस्थ हिसाबमा बाँकी रहेकोले सम्पत्ति, दायित्व, आय तथा व्ययमा सो रकमले असर पर्न जाने देखिन्छ।
- खर्चका लागि लिएको पेशकी रु.६७ लाख ५ हजार एक वर्षभन्दा बढी समयदेखि फछ्यौट नभएकोले खर्च भएको रकम लेखाङ्कन नहुँदा नाफा सोही रकमले बढी देखिएको छ।
- हिसाब मिलान हुन बाँकी कर्जा असुलीअन्तर्गत कर्जाबाट प्राप्त भएको रु.१९ करोड ६५ लाख सण्डी क्रेडिटर्समा लेखाङ्कन गर्ने गरेकोले सण्डी क्रेडिटर्स, कर्जा मौज्दात र कर्जा व्यवस्था सोही रकमले बढी लेखाङ्कन भएको छ।

१२३.६ यस वर्षको अन्तसम्ममा सण्डी डेटर्समा बाँकी रहेको रु.६ करोड २३ लाख ६८ हजारलाई यथोचित लेखाङ्कन गर्नुपर्नेमा नगरी यथावत् राख्दा व्यय र सम्पत्तिको यथार्थ चित्रण भएको छैन।

१२४. **ब्याज असुली** – विगत वर्षहरुदेखि नै केही कर्जाहरुको साँवा शून्य भइसक्दा पनि उक्त कर्जाअन्तर्गत लिनुपर्ने ब्याज रु.२९ करोड २ लाख ८६ हजार देखिएको छ। यसरी फरक परेकोमा कारण पत्ता लगाई आवश्यक हिसाब मिलान हुनुपर्दछ।

१२५. **कर्मचारी बोनस** – बोनस ऐनको दफा ७.३ अनुसार पछिल्लो पटक २०६४/६५ मा बोनस वितरण गरिएको र त्यसपछिका वर्षहरुमा बोनस व्यवस्था गरिएको छ। तर पनि २०६९/१९/२२ को सञ्चालक समितिको निर्णयबाट रु.९६ लाख कर्मचारी कल्याणकारी कोषमा जम्मा गरेको र विगतको समेत कुल रु.१५ करोड २ लाख ८९ हजार बोनसको लागि छुट्याएको देखिन्छ।

१२६. **निक्षेप** – अप्रमाणित निक्षेप रु.४० करोड २ लाख सम्बन्धित निक्षेप खातामा जम्मा गर्न ढिलाई भएबाट एकातिर बैङ्कको साखमा प्रतिकूल असर पर्न जाने देखिन्छ भने अर्कातिर त्यस्ता रकममा ब्याजको हिसाब नहुँदा ब्याज खर्च पनि कम लेखाङ्कन हुन गएको छ।

१२७. **नेपाल लेखामान** – वित्तीय विवरणहरु तयारी र प्रस्तुति गर्दा नेपाल लेखामान १ (वित्तीय विवरणको प्रस्तुतीकरण), नेपाल लेखामान २ (लेखा नीति, लेखा अनुमानमा परिवर्तन तथा लेखाङ्कन गल्ती) र नेपाल लेखामान ६ (प्रोपर्टि प्लान्ट एण्ड इक्विपमेन्ट), नेपाल लेखामान ७ (आय) को पूर्ण पालना गरेको पाइएन।

● **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ:

➤ सरकारी कार्यालयतर्फ १११ निकायमा रु. ४ अर्ब ६१ करोड ८ लाख २ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.८२ करोड १७ लाख ५३ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ अर्ब ७८ करोड ९० लाख ४९ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.३७ करोड ६१ लाख ६६ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।

➤ संगठित संस्था, अन्य संस्था समिति २ तर्फ रु.१४ करोड ६४ लाख ७ हजार बेरूजू बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

उद्योग मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ९८ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.१ अर्ब ९६ करोड १६ लाख १९ हजार, राजस्वतर्फ रु.७६ करोड १६ लाख ७३ हजार, धरौटीतर्फ रु.१४ करोड ९५ लाख ९ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.२९ करोड ४२ लाख ३६ हजार समेत रु.३ अर्ब १६ करोड ७० लाख ३७ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालयमातहतका संगठित संस्था ५ र अन्य संस्था ८ को रु.१४ अर्ब २३ करोड ५७ लाख २३ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । उक्त रकममा बक्यौता लेखापरीक्षण भएको रु.५ अर्ब ९३ करोड ४० लाख ४ हजार समावेश छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ खानी तथा भूगर्भ विभागले खनिज पदार्थको उत्खनन् गरेको आधारमा रोयल्टी असुल गर्नुपर्नेमा सोअनुसार अनुगमन नगरी यो वर्ष पनि २९ उद्योगले पेश गरेको विवरणको आधारमा रोयल्टी असुल गरेको छ । अनुमति प्राप्त गरेको मितिले ६ महिनाभित्र उत्खनन् कार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा खानी तथा भूगर्भ विभागबाट चूनढुङ्गा, मार्वल, सिसा, कोइला आदि वस्तुहरु उत्खनन् गर्न २०३६।३७ देखि २०६७।६८ सम्म अनुमति लिएका ३७ कम्पनीले हालसम्म पूर्वाधार तयार नगर्नुका साथै उत्खनन् कार्य गरेका छैनन् ।
 - १.२ पेट्रोलियम नियमावली, २०४१ को नियम ३६ अनुसार व्यवसायीहरुले तोकिएअनुसार भूबहाल कर बुझाउने व्यवस्था भएकोमा पेट्रोलियम अन्वेषण परियोजनाले पेट्रोलियम पदार्थको अन्वेषण गर्न सम्भौता गरेका व्यवसायीहरुबाट असुल गर्नुपर्ने, असुल गरेको र बाँकी भूबहाल करको अभिलेख यो वर्ष पनि राखेको छैन । परियोजनाले सम्भौताअनुसार पाँच व्यवसायीबाट असुल गर्न बाँकी रहेको गत वर्षसम्मको रु.१३ करोड १९ लाख ७५ हजार र यो वर्षको रु.३ करोड ८७ लाखसमेत जम्मा रु.१७ करोड ६ लाख ७५ हजार भूबहालकर असुल गर्नुपर्दछ । साथै उक्त रकम समयमै असुल गर्न कारवाही नगर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
 - १.३ नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभागले पेट्रोलियम पदार्थ वितरण गर्नु अघि एल.पी. ग्याँस र पेट्रोलियम पदार्थको मिसावट तथा गुणस्तरको नमुना लिई परीक्षण गर्नुपर्नेमा गरेको छैन । तोकिएअनुसार गुणस्तर परीक्षणको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

उद्योग विभाग

२. **नगद प्रोत्साहन** – निर्यात बढाई व्यापार घाटा कम गर्ने उद्देश्यले निर्यातमा नगद प्रोत्साहनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७० मा उल्लिखित वस्तु तेस्रो मुलुक निर्यात गर्ने उद्योगहरुलाई वाणिज्य बैङ्कमा निर्यातबाट जम्मा भएको विदेशी मुद्राको १ देखि ४ प्रतिशत नगद प्रोत्साहन स्वरुप दिने गरेको छ । गत वर्षको बाँकी रु.२६ करोड १७ लाख ५८ हजार र यो वर्ष दिएको रु.३० करोडसमेत रु.५६ करोड १७ लाख ५८ हजार सशर्त अनुदानमध्ये यो वर्ष रु.३७ करोड ९६ लाख ४१ हजार नगद प्रोत्साहन स्वरुप वितरण गरी रु. १८ करोड २१ लाख १७ हजार नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा मौज्जात रहेको छ । उक्त कार्यविधिअनुसार अनुदान प्राप्त गर्ने उद्योगहरुको निर्यात वृद्धि भएको हुनुपर्ने र ती उद्योगले तोकिएका वस्तु निर्यात गरेको हुनुपर्नेमा सो

विश्लेषणबेगर अनुदान निकासी दिएको पाइयो । प्रगति विवरण तथा सूचनाहरू लिई तोकिएका शर्तहरू पूरा गर्ने उद्योगलाई मात्र अनुदान दिने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३. **भन्सार महसुल फिर्ता** – विभागमा दर्ता भएका उद्योगले विगत वर्षहरूमा पैठारी गरी खर्च लेखी सकेको भन्सार महसुल औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०४९ अनुसार फिर्ता प्राप्त वर्षमा आम्दानी जनाए नजनाएको अनुगमन गर्ने र सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयलाई महसुल फिर्ताको जानकारीसमेत पठाउने गरेको देखिएन । बारा, नवलपरासी, रुपन्देही, मोरङ्गलगायतका विभिन्न १० उद्योगलाई यो वर्ष रु.२२ करोड ३६ लाख ३५ हजार भन्सार महसुल फिर्ता गरेको छ । महसुल फिर्ता गरेको जानकारी सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयलाई गराउनुपर्दछ ।
४. **धरौटी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६६ (२) मा जुन कामको लागि धरौटी राखेको हो सो काम सम्पन्न भएपछि धरौटी फिर्ता लिन नआएमा नियम ६७ बमोजिमको कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण उद्योग स्थापना अनुमतिको लागि २०६१/६२ देखि २०६९/७० सम्म राखेको धरौटी रु.४ करोड ३८ लाख ८० हजार नियमानुसार कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।
५. **ऋण प्रभाव मूल कोष** – घरेलु तथा साना उद्योग विभाग तथा अन्तर्गतका जिल्लास्तरका कार्यालयहरूले कृषि विकास बैङ्क, मुख्य कार्यालयसँग २०६७/३१/२९ मा भएको सम्झौताअनुसार तालिम प्राप्त गर्ने प्रशिक्षार्थीहरूलाई कर्जा प्रवाह गर्न ऋण उपलब्ध गराएकोमा सम्झौताबमोजिम बैङ्कमार्फत प्रभावकारी रूपमा ऋण प्रवाह नभएको र सम्झौताको म्यादसमेत समाप्त भएकोले २०७०/८/१२ मा साँवा ब्याजसमेत जम्मा रु.९ करोड ३१ लाख ९४ हजार फिर्ता प्राप्त गरेको समेत रु.१० करोड १५ लाख ८३ हजार नेपाल राष्ट्र बैङ्कको लघु घरेलु तथा साना उद्योग कर्जा प्रवाह मूल कोषमा मौज्जात रहेको छ ।
६. **कारबाही** – कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयले दर्ता भएका १ लाख २६ हजार ५० कम्पनीमध्येबाट यो वर्ष जरिवाना समेत रु.३० करोड १८ लाख ५२ हजार असुल गरेको छ । कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५१, ७८, ८० र १२० मा उल्लेख भएअनुसारका विभिन्न सूचना एवं विवरण कार्यालयमा बुझाउनुपर्नेमा दर्ता भएका कम्पनीमध्ये ४१ हजार ९९५ ले मात्र मेलदर्ता एवं युजर पासवर्ड लिएको देखियो । विवरण नबुझाएका कम्पनीहरूमध्ये १० कम्पनीको फाइल परीक्षण गर्दा उक्त ऐनबमोजिम लाग्ने जरिवाना रु. ५८ लाख ३३ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । अतः कार्यालयले विवरण नबुझाएका सबै कम्पनीहरूको ऐनअनुसार आवश्यक प्रक्रिया अपनाइ जरिवाना असुल गर्नुपर्दछ ।
७. **क्षतिपूर्ति** - विशेष आर्थिक क्षेत्र विकास समितिअन्तर्गत भैरहवामा विशेष आर्थिक क्षेत्र सञ्चालनको लागि सेवा भवन निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग रु.५ करोड ७२ लाख ५१ हजारमा काम शुरु भएको मितिले ९ महिनाभित्र सम्पन्न गर्ने सम्झौता गरेकोमा २०७० श्रावण मसान्तसम्म ४ वर्ष म्याद थप हुँदा समेत काम सम्पन्न गरेको छैन । छैठौँ पटक थप भएको म्याद समाप्त भए पश्चात् म्याद थप नभएकोले सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१(क) बमोजिम सम्झौता रकमको १० प्रतिशतले हुने रु.५७ लाख २५ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ ।

संगठित संस्थातर्फ

उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड

उद्योगको २०७०/७१ को प्रारम्भिक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

८. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – यो वर्ष उद्योगको शेयर पूँजी रु.३ अर्ब ६४ करोड ८० लाख ५१ हजार, जगेडा तथा सञ्चित नोक्सान रु.३ अर्ब ४३ करोड ९३ लाख १५ हजार, दीर्घकालीन ऋण रु.१ अर्ब ७२ करोड ५० लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.२ अर्ब ४५ करोड ५२ लाख १९ हजार, खुद चालु सम्पत्ति ऋणात्मक रु.५३ करोड ३३ लाख ६७ हजार र लगानी रु.१ करोड १० लाख ९५ हजार रहेको छ । संस्थाको नेटवर्थ रु.२० करोड ८७ लाख ३६ हजार रहेको छ । गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.३ अर्ब १६ करोड २७

लाख ८५ हजारमा यस वर्षको नोक्सान रु.२७ करोड ६५ लाख ३० हजारसमेत यस आर्थिक वर्षमा सञ्चित नोक्सान रु.३ अर्ब ४३ करोड ९३ लाख १५ हजार रहेको छ ।

उद्योगको वार्षिक उत्पादन क्षमता क्लिंकर २ लाख ६४ हजार मेट्रिकटन र सिमेन्ट उत्पादन २ लाख ६४ हजार मेट्रिकटन रहेकोमा यस वर्ष क्लिंकर ७८ हजार मेट्रिकटन तथा सिमेन्ट ७५ हजार मेट्रिकटन मात्र उत्पादन गरेको छ । उद्योगको स्थिर खर्च निरन्तर बढ्दो क्रममा रहेको तर क्षमताको करिव ३० प्रतिशत मात्र उपयोग भएकोले निरन्तर घाटामा गई यस वर्षसम्म रु.३ अर्ब ४३ करोड ९३ लाख सञ्चित नोक्सान पुगेको छ । तसर्थ उत्पादन क्षमताको अधिकतम उपयोग र व्यवस्थापनमा सुधार गरी स्थिर खर्च न्यूनीकरण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

९. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- ९.१ नेपाल सरकारको २०५७/१५ को निर्णयानुसार कायम भएको ऋण रु.२ अर्ब ५५ करोड ६२ लाखको ५ प्रतिशत ब्याजसहित वार्षिक रुपमा १२ वर्षभित्र भुक्तानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ । शुरुमा २०५२ आषाढमा ऋण लिएको आधारमा सो वर्षबाट १२ वर्ष गणना गर्दा २०६४ आषाढ मसान्तसम्ममा सबै ऋण चुक्ता गरी सक्नुपर्नेमा चुक्ता नगरी यो वर्षसम्म रु.१ अर्ब ७२ करोड ५० लाख बाँकी राखेको छ ।
- ९.२ उद्योगको स्थिर सम्पत्ति रु.२ अर्ब ४५ करोड ५२ लाख १९ हजार र जिन्सी मौज्जात रु.१ अर्ब १ करोड १९ लाख ७५ हजार रहेको देखिन्छ । सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण गराएको छैन ।
- ९.३ यस वर्षसम्म पेशकी रु.२२ करोड ९१ लाख २७ हजार रहेको छ । उक्त लिन बाँकी रकमको व्यक्तिगत विवरण तयार नगरेकोले सोको यकिन गर्ने आधार देखिएन । सोमध्ये कर्मचारी पेशकी रु.१ करोड ३८ लाख ९० हजार आर्थिक प्रशासन विनियमावलीबमोजिम ब्याजसहित असुल फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।
१०. **ऐनको पालना** – कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ७६ अनुसार गर्नुपर्ने वार्षिक साधारण सभा उद्योगले आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै गरेको देखिएन । ऐनको दफा १६४(१) अनुसार लेखापरीक्षण समिति पनि गठन गरेको छैन । श्रम ऐन, २०४९ को २७(३) बमोजिम स्वास्थ्यकर्मीसहितको क्लिनिक हुनुपर्नेमा क्लिनिक मात्र स्थापना गरी स्वास्थ्यकर्मी तथा उपकरणको व्यवस्था गरेको छैन ।

नेपाल औषधि लिमिटेड

लिमिटेडको २०६९/७० लेखापरीक्षणको प्रतिवेदनबाट देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

११. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – लिमिटेडको शेयर पूँजी रु.७ करोड ५४ लाख ९९ हजार, जगेडा तथा सञ्चित नोक्सान रु.८८ करोड ९० लाख ८६ हजार, मध्य तथा दीर्घकालीन ऋण रु.२३ करोड ४० लाख ६५ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.२ करोड ७ लाख १४ हजार, लगानी रु.१३ लाख २ हजार, खुद चालु सम्पत्ति रु. ६० करोड १५ लाख ३८ हजार ऋणात्मक रहेको छ । संस्थाको नेटवर्थ रु.८१ करोड ३५ लाख ८७ हजार ऋणात्मक रहेको छ । संस्थाको पूँजीभन्दा १० गुणा बढी नेटवर्थ ऋणात्मक भएकोले संस्थाको अवस्था नाजुक रहेको छ ।

गत वर्षसम्म रु.६९ करोड २३ लाख ४६ हजार सञ्चित नोक्सान रहेकोमा यो वर्ष नोक्सान रु.२२ करोड ७६ लाख ७६ हजार थप भई वर्षान्तमा रु.९२ करोड २२ हजार सञ्चित नोक्सान पुगेको छ ।

१२. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था**– यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोराहरु निम्नानुसार छन्:
- १२.१ कम्पनीको अधिकृत पूँजी तथा जारी पूँजी रु.१५ करोड रहेकोमा चुक्ता पूँजी रु. ७ करोड ५४ लाख ९९ हजार मात्र रहेको भए तापनि कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयबाट उक्त शेयरको पुष्टि हुने प्रमाण उपलब्ध गरी राखेको पाइएन ।
- १२.२ अर्थ मन्त्रालयलाई तिर्नुपर्ने ऋण तथा ब्याजमध्ये भाखा नाघेको ऋण रु.१९ करोड २६ लाख तथा ब्याज रु.६ करोड ६५ लाखलाई व्यापारिक तथा अन्य भुक्तानी दिनुपर्ने रकम अन्तरगत राखेको र भाखा ननाघेको ऋण

- रु.२३ करोड ४१ लाख असुरक्षित ऋणमा वर्गीकरण गरी वित्तीय विवरणमा देखाएको पाइयो । कम्पनीले तिर्नुपर्ने रकममध्ये हालसम्म कुनै पनि साँवा, किस्ता तथा ब्याज भुक्तानी गरेको पाइएन ।
- १२.३ लिमिटेडले स्थिर सम्पत्तिहरूको भौतिक परीक्षण गर्ने गरेको छैन । स्थिर सम्पत्ति रजिष्टारमा संकेत नम्बर, विवरण, स्थान जम्मा ह्रासकट्टी रकम आदि खुलाउने नगरेको, स्थिर सम्पत्तिको बीमा नगरेको, नेपाल लेखामान १० अनुसार पूँजीगत अनुदानलाई आय अवधारणाअनुसार हरेक वर्ष ह्रास कट्टी बराबर रकम आम्दानी बाँध्नुपर्नेमा सो नगरेको जस्ता अवस्थाले सम्पत्ति व्यवस्थापनमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १२.४ कम्पनीले वित्तीय विवरणमा व्यापारिक तथा अन्य प्राप्त गर्नपर्ने भनी देखाएको रु.१ करोड १६ लाखमा विगत धेरै लामो समयदेखि उठ्न बाँकी रहेको रकमसमेत समावेश छ । लामो समयदेखि लिन बाँकी देखाएका आसामीहरू हाल अस्थित्वमा छन् छैनन्, भए के कस्तो अवस्थामा कहाँ छन् भन्ने जानकारी सङ्कलन गरी रकम उठान सक्ने नसक्ने अवस्थाको यकिन गरेको पाइएन ।
- १२.५ कम्पनीको आर्थिक विवरणमा देखाएको प्रतीतपत्र तथा बैङ्क जमानत मार्जिन रु.१२ लाख ८५ हजार विगत वर्षदेखि जिम्मेवारी सारेकोले सो रकमको छानबिन गरी उठान नसक्नेको हकमा मिनाहा गर्ने अथवा शंकास्पदको हकमा सम्भावित नोक्सानी व्यवस्था गर्ने कार्य गरेको देखिएन ।
- १२.६ यो वर्ष उक्त लिमिटेडले विभिन्न शीर्षकहरूमा रु.३५ करोड ७९ लाख बराबरको व्यवस्था गरेकोमा रकम सम्बन्धित कोषमा जम्मा गरेको पाइएन । व्यवस्थाअन्तर्गत कर्मचारी कल्याण कोषमा कम्पनीको सञ्चालक समितिको बैठक नं. ६०६ को निर्णयअनुसार कोषमा जम्मा भएका सबै रकम रकमान्तर गरी यो वर्षसमेत कर्मचारी कल्याण कोषमा रु.३७ लाख, उपदान कोषमा रु.११ करोड १३ लाख, कर्मचारी औषधि उपचार कोषमा रु.४ करोड ४३ लाख तथा कर्मचारी बोनसमा रु.८ लाख, सञ्चित घर बिदा तथा विरामी बिदामा रु.३ करोड २४ लाख तथा यो वर्ष थप बीमा व्यवस्था कोषबाट रु.१६ करोड ५३ लाख व्यवस्था गरेको छ । यी व्यवस्थाहरूका लागि नेपाल लेखामानअनुसार बीमाको मूल्याङ्कनकर्ताबाट मूल्याङ्कन नगराइएको तथा उपदान व्यवस्थाको रकम स्वीकृत अवकाश कोषमा जम्मा गरेको पाइएन ।
- १२.७ विगत वर्षमा नेपालमा औषधि उत्पादन गर्ने अग्रणी संस्थाको रूपमा रहेको यो उद्योग निरन्तररूपमा घाटा हुँदै यो वर्ष रु.१२ लाख ७८ हजारको दुई वस्तुमात्र उत्पादन र बिक्री गरिरहेको परिप्रेक्ष्यमा कर्मचारीलगायत अन्य शिरोभार खर्च वृद्धि, पूँजीको अभाव कर्मचारी संख्या २५० रहनु जस्ता अवस्थाले खर्चमा वृद्धि भइरहेको स्थिति देखिएकोले कम्पनी सञ्चालनको निरन्तरतामा उपयुक्त निर्णय गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

हेटौंडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड

उद्योगको २०७०/७१ को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१३. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** – उद्योगको यस वर्षको शेयर पूँजी कोष रु.९० करोड ६ लाख ८५ हजार, जगेडा तथा सञ्चित नोक्सान रु.६८ करोड ७६ लाख २५ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.१९ करोड ८२ लाख ७० हजार, लगानी रु.५२ करोड ६० लाख ४० हजार, खुद चालु सम्पत्ति रु.५१ करोड ७० लाख १ हजार ऋणात्मक र अपलेखन गर्न बाँकी खर्चहरू रु.५७ लाख ५१ हजार रहेको छ । उद्योगको नेटवर्थ रु.२१ करोड ३० लाख ६० हजार रहेको छ ।

गत वर्षसम्म सञ्चित नोक्सान रु.६४ करोड ८६ लाख १० हजार भएकोमा यो वर्ष रु.३ करोड ९० लाख १४ हजार थप नोक्सान भई वर्षान्तमा सञ्चित नोक्सानी रु.६८ करोड ७६ लाख २४ हजार पुगेको छ ।

उद्योगको वार्षिक उत्पादन क्षमता क्लिंकर २ लाख ६० हजार मेट्रिकटन रहेकोमा यो वर्ष ९८ हजार मेट्रिकटन मात्र उत्पादन गरेको छ । उद्योगको स्थिर खर्च निरन्तर बढ्दो क्रममा रहेको तर क्षमताको करिब ३८ प्रतिशत मात्र उपयोग भएकोले निरन्तर घाटामा गई यस वर्षसम्म रु.६८ करोड ७६ लाख सञ्चित नोक्सान पुगेको छ । तसर्थ उत्पादन क्षमताको अधिकतम उपयोग र व्यवस्थापन सुधार गरी स्थिर खर्च न्यून गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१४. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:
- १४.१ कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १६४ अनुसार रु.३ करोड वा सोभन्दा बढी चुक्ता पूँजी भएका सूचीकृत कम्पनी वा नेपाल सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व भएको कम्पनीले दैनिक कार्य सञ्चालन वा व्यवस्थापनमा संलग्न नरहेको सञ्चालकको अध्यक्षतामा कम्तीमा ३ सदस्य रहेको एक लेखापरीक्षण समिति गठन गर्नुपर्ने प्रावधान भएकोमा गठन भएको पाइएन ।
- १४.२ नागरिक लगानी कोषमा २०७०।७१ सम्ममा उद्योगको खाताअनुसार उपदान कोष मौज्जात रु.३८ करोड ३३ लाख ३४ हजार र औषधि कोष मौज्जात रु.१४ करोड २७ लाख ६ हजार लगानी देखिएकोमा नागरिक लगानी कोषको मौज्जात समर्थनपत्रअनुसार क्रमशः रु.२७ करोड २८ लाख ३५ हजार र रु.१४ करोड २ लाख ९२ हजार देखिई क्रमश रु.११ करोड ४ लाख ९९ हजार र रु.२४ लाख १४ हजार फरक देखिएकोले सो सम्बन्धमा यकिन गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।
- १४.३ वित्तीय विवरणअनुसार कच्चा पदार्थतर्फ कोईला, जिप्सम, आइरन ओर र बोरा हिसाबमा रु.१३ करोड ६६ लाख १२ हजार, चुनढुङ्गा रु.४ करोड २२ हजार र निर्माणाधीन सामग्री कस्ट चुनढुङ्गा रमिल, क्लिकर र सिमेन्ट हिसाबमा रु.१९ करोड ६४ लाख ८४ हजारसमेत रु.३७ करोड ३१ लाख १८ हजार अन्तिम मौज्जात कायम गरेको पाइयो । अभिलेख रजिष्टर खडा नगरेको र भौतिक परीक्षण नगरेकोले उक्त रकमले समुचित चित्रण गरेको छैन ।
१५. **धरौटी** – उद्योगको सञ्चालक समितिको २०७०।९।१४ को निर्णयअनुसार सिमेन्टको अधिकृत विक्रेता धरौटी संस्थाहरूको लागि रु.६ लाख र फर्म/कम्पनीहरूको लागि रु.५ लाख कायम गरेको देखिन्छ । लेखापरीक्षणको क्रममा उपलब्ध विवरणमा ६० फर्म/कम्पनीसँग रु.५ लाखको दरले धरौटीबापत रु.३ करोड लिनुपर्नेमा रु.७१ लाख ४५ हजारमात्र धरौटी रकम लिएकोले रु.२ करोड २८ लाख १५ हजार कम धरौटी रहेको देखिन्छ ।
१६. **ब्याज हिसाब**– उद्योगले नेपाल सरकारलाई भुक्तानी गर्न बाँकी ऋणको ब्याज २०६९।७० सम्म रु.२३ करोड ७७ लाख ३७ हजार रहेकोमा २०७०।७१ मा ऋण रु.१२ करोड को ९.१ प्रतिशतले हुने ब्याज रु.१ करोड ९ लाख २० हजार ब्याज खर्च व्यवस्था गरी कुल भुक्तानी दिन बाँकी ब्याज रु.२४ करोड ८६ लाख ५७ हजार भुक्तानी दिन बाँकी देखिन्छ । उक्त ब्याज रकम भुक्तानी गरी दायित्व हिसाबमा वृद्धि हुन नदिनेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ । उद्योगको स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमअनुसार साँवातर्फ रु.९ करोड र ब्याजतर्फ रु.५ करोड भुक्तानी गर्नुपर्नेमा २०७०।७१ मा साँवा तथा ब्याजवापतको रकम भुक्तानी गरेको छैन ।
१७. **शुल्क तथा जरिवाना** – उद्योगले २०६७।६८ को स्वयं कर निर्धारणबमोजिम तिर्नुपर्ने करमध्ये अग्रिम भुक्तानी रकम घटाई बाँकी रकम भुक्तानी गरेकोमा रु.६१ लाख ५२ हजार जरिवाना तिरेको पाइयो । उद्योगले आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा आय विवरण समयमै पेश नगर्दा र रकम समयमा भुक्तानी नगर्दा जरिवाना र विलम्ब शुल्कबापतको रकम भुक्तानी गर्नु परेको देखिन्छ ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतका निकायसमेतको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ६२ निकायको लेखापरीक्षणबाट रु.२५ करोड १ लाख २२ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३ निकायले रु.१५ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२५ करोड १ लाख ७ हजार फछ्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ३८ लाख पेशकी बेरुजू रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था, अन्य संस्था/समिति ३ तर्फ रु.३२ लाख ७२ हजार बेरुजू देखिएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

ऊर्जा मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतकासमेत ८ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.१ अर्ब ४४ करोड ५६ लाख ८६ हजार, राजस्वतर्फ रु.१ अर्ब ३३ करोड ७८ लाख ७ हजार र धरौटीतर्फ रु.९२ करोड ६२ लाख ७९ हजारसमेत रु.३ अर्ब ७० करोड ९७ लाख ७२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा सहरी विकास मन्त्रालयको रु.८ लाख २२ हजारसमेत समावेश छ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था २ को रु.१ खर्ब ८३ अर्ब ७७ करोड ७८ लाख ८३ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतको वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यससम्बन्धी केही उदाहरण देहाय अनुसार छन्:
 - १.१ यो वर्ष ६६ जिल्ला विकास समितिलाई रु.४९ करोड ८५ हजार विद्युत उत्पादन हुने क्षेत्रमा उपयोग गर्न सशर्त अनुदान निकासी दिएको छ। उक्त अनुदानमध्ये जिल्ला विकास समिति गुल्मीले पोल तथा तार खरिद गर्न गाउँ विकास समितिको खातामा रु.१ करोड २० लाख पठाएको, काभ्रेले खानेपानी तथा सामुदायिक भवन निर्माणगायतमा रु.४८ लाख खर्च गरेको र पर्वतले क्लब भवन निर्माण, बैठक भत्ता, जन्ममृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र छुपाईलगायतका कार्यमा रु.२८ लाख ५८ हजार खर्च गरेको छ। त्यसैगरी लम्जुङ, म्याग्दी र पर्वतलगायतले बचत रकम फिर्ता नगरी जिल्ला विकास समितिको कोषमा जम्मा गरेका छन्। यसरी विद्युत क्षेत्रको विकास, उत्पादन, वितरण र विस्तारमा खर्च नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको पाइएन।
 - १.२ नेपाल र भारतबीच २०६१।३।७ मा भएको सम्झौताअनुसार सप्तकोशी उच्च बाँध बहुउद्देश्यीय आयोजना तथा सुनकोशी स्टोरेज कम डाइभर्सन आयोजनाको अध्ययन, अनुसन्धान, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्न भारत सरकारबाट खर्च गरेको रकमको लेखापरीक्षण भारत सरकारले गराई प्रतिवेदन नेपाल सरकारलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष भारत सरकारको स्रोत सोभै भुक्तानीतर्फ खर्च भएको रु.७ करोड ७३ लाख ४६ हजारको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त गरेको देखिएन।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** – यो वर्ष मन्त्रालयले बुढीगण्डकी, नलसिंगाड, तमोरलगायत २ हजार ५०५ मेगावाटका ७ जलविद्युत आयोजनाको विस्तृत डिजाइन, वातावरणीय अध्ययन तथा संभाव्यता अध्ययन सम्पन्न गर्ने र एक मेगावाटसम्म विद्युत उत्पादन गर्ने समुदाय सहकारी वा संघ संस्थाबाट संचालित लघु जलविद्युत आयोजनाबाट ४ हजार ५०० किलोवाट विद्युत उत्पादन गरी अति दुर्गम तथा दुर्गम क्षेत्रका ३० हजार घर परिवारलाई विद्युत सेवा उपलब्ध गराउने लक्ष्य रहेकोमा प्रगति विवरण प्राप्त भएन। त्यसैगरी तनहुँ जलविद्युत आयोजनाको निर्माण कार्य शुरु गरिने उल्लेख भएकोमा पुलको जग पुनः डिजाइन गर्नु परेको, तामाकोशी पाचौँ र बुढीगङ्गा जलविद्युत आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने उल्लेख भएकोमा परामर्शदाता छनौटमा ढिलाई भएको, माथिल्लो मोदी ए जलविद्युत आयोजनाको निर्माण कार्य शुरु गरिने उल्लेख भएकोमा उत्पादन अनुमतिपत्र प्राप्त भइनसकेको र जग्गा अधिग्रहण गर्न नसकिएको कारण उल्लेख गरी न्यून प्रगति देखाएको छ।

३. **विद्युत महसुल** - मन्त्रालयले यो वर्ष २०६९/७० सम्मको ८ जुट मिलको रु. ४० करोड ७९ लाख १५ हजार, शीत भण्डारको रु.१० करोड ९ लाख ४० हजार र दुग्ध चिस्यान केन्द्रको रु.३ करोड ९८ लाख १८ हजार बक्यौता विद्युत महसुल तथा थप दस्तुर रु.१३ करोड ७१ लाख ६८ हजारसमेत रु.६८ करोड ५८ लाख ४१ हजार नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई भुक्तानी गरेको देखियो ।

कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३ मा शीत भण्डार, कृषि थोक बजार एवं संकलन केन्द्र र पशु बधशालाको सञ्चालनमा लाग्ने विद्युत महसुलमा उद्यम/व्यवसाय स्थापनाको १० वर्षसम्म २५ प्रतिशत रकम बजेट बक्तव्यमा समावेश गरी छुट दिइने उल्लेख छ । स्थापनाको १० वर्षसम्म अनुदान सुविधा दिने उक्त नीतिमा व्यवस्था भएकोमा सो सम्बन्धी प्रक्रिया पूरा गरेको पाइएन । साथै उक्त नीतिमा २५ प्रतिशत छुट दिने उल्लेख भए तापनि ५० प्रतिशतको हिसाबले छुट दिएको देखियो । रुग्ण जुट मिलहरु र नयाँ स्थापना हुने शीत भण्डार एवं दुग्ध चिस्यान केन्द्रहरुलाई निश्चित अवधिको लागि उपलब्ध गराइने सुविधा निरन्तर उपलब्ध गराउँदा र विद्युत महसुल बापतको अनुदान समयमा भुक्तानी नगर्दा थप दस्तुर रु.१३ करोड ७१ लाख ६८ हजारसमेत व्ययभार परेको छ ।

४. **विवरण उपलब्ध नभएको** - लोडसेडिङ न्यूनीकरण कार्ययोजना, २०६९ को कार्यान्वयन स्थिति, मन्त्रालय अन्तर्गत भएका कामको प्रगति, मन्त्रालयलाई प्राप्त वैदेशिक तथा प्राविधिक सहायता, राष्ट्रिय गौरवका आयोजना सञ्चालन सम्बन्धमा भएका कार्य तथा माथिल्लो कर्णाली र अरुण तेस्रो जलविद्युत आयोजनाको प्रवर्द्धक छनौटसम्बन्धी कागजात पटक पटक माग गरिएकोमा उपलब्ध भएन ।

विद्युत विकास विभाग

५. **छुट सुविधा सिफारिस** - विद्युत ऐन, २०४९ को दफा १२ र विद्युत विकास नीति, २०५८ को बुँदा ६.१४ मा आयोजनालाई कर, भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर छुट र सट्टी सुविधा उपलब्ध गराउन सकिने व्यवस्था छ । विभागबाट जलविद्युत आयोजनाहरुको सर्वेक्षण, उत्पादन, वितरण र प्रसारण अनुमतिपत्र प्राप्त गरेका प्रवर्द्धकहरुलाई २०७०/७१ मा विभिन्न छुट सुविधा सिफारिसको विवरण माग गरिएकोमा रु.८ अर्ब १३ करोड १७ लाख १४ हजार सिफारिस गरेको प्राप्त विवरणबाट देखिन्छ । विभागले भन्सार र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट सिफारिस गर्दा सिफारिस गरिएका सामानहरु नेपालमा उत्पादन हुन नसक्ने आधार खुलाउने गरेको देखिएन । विभागबाट भन्सार र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट सिफारिस गरेकोमा सिफारिसअनुसार कार्य भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको छैन ।
६. **अनुमतिपत्र** - जलविद्युत आयोजना अनुमतिपत्र सम्बन्धी निर्देशिका, २०६८ मा विभागले जलविद्युत आयोजनाको लागि प्रवर्द्धकबाट निवेदन अनुमतिपत्र प्राप्त गर्ने, छानबिन एवं मूल्याङ्कन गर्ने र योग्य प्रवर्द्धकको छनौट गरी विद्युत सर्वेक्षण र उत्पादनका लागि अनुमतिपत्र जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विद्युत सर्वेक्षणका लागि जारी भएको अनुमतिपत्रको नवीकरण गर्न बाँकी तथा खारेजसम्बन्धी र उत्पादन अनुमतिपत्रको अभिलेख अद्यावधिक नभएकोले विश्लेषण गर्न सकिएन । विद्युत उत्पादन इजाजतपत्रलाई पारदर्शी र व्यवस्थित बनाउन भू-सूचना प्रणालीमा आधारित लाइसेन्स व्यवस्थापन प्रणाली लागू गरिने २०७०/७१ को बजेट बक्तव्यमा उल्लेख गरेकोमा अभिलेख व्यवस्थापनमा सुधार भएको देखिएन ।
७. **रोयल्टी दाखिला** - विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ११ मा अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले व्यापारिक उत्पादन शुरु गरेको पन्ध्र वर्षसम्म प्रतिजडित किलोवाट वार्षिक एक सय रुपैयाँ र प्रति युनिट (किलोवाट घण्टा) सरदर बिक्री मूल्यको २ प्रतिशतका दरले तथा १५ वर्षपछि प्रतिजडित किलोवाट वार्षिक एक हजार रुपैयाँ र प्रतियुनिट (किलोवाट घण्टा) सरदर बिक्री मूल्यको १० प्रतिशतका दरले रोयल्टी बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । रोयल्टी बापत २०७०/७१ मा रु.१ अर्ब २९ करोड ४२ लाख ५६ हजार प्राप्त हुनुपर्नेमा रु.१ अर्ब २५ करोड ७९ लाख ५६ हजार प्राप्त भएको देखिन्छ । विभागले नेपाल विद्युत प्राधिकरणको लेखापरीक्षण प्रतिवेदनलाई आधार लिई रोयल्टीको हिसाब तयार गर्ने गरेकोमा समयमा रोयल्टी नबुझाउने विद्युत उत्पादक कम्पनीलाई कारबाही हुने गरेको पाइएन । उदाहरणको लागि रिडी हाइड्रोपावरले २०६७/६८ को रु.१२ लाख ४१ हजार २०७१/२१/४ मा, गण्डकी हाइड्रोपावर कम्पनीको २०६८/६९ को रु.१९ लाख ३० हजार २०७१/३१/२० मा र

नेपाल विद्युत प्राधिकरणको २०६९।७० को रु.३ करोड ६४ लाख ८५ हजार २०७।३।३० मा रोयल्टी दाखिला गरेको छ । त्यसैगरी खिम्ती हाइड्रोपावरले रु.५ करोड १७ लाख २७ हजार, इन्द्रावती हाइड्रोपावरले रु.१ करोड ६७ लाख २३ हजार, हेवाखोला हाइड्रोपावरले रु.४० लाख ११ हजार र थोपलखोला हाइड्रोपावरले रु.२९ लाख ७२ हजार गत विगत वर्षहरूको रोयल्टी दाखिला गरेका छैनन । रोयल्टी ढिलो बुझाउने कम्पनीलाई ब्याज तथा जरिवाना नलिएको र नबुझाउनेलाई कारवाही गरेको पाइएन । अतः कारवाही गरी समयमै रोयल्टी लिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

८. **परामर्शदाताको खर्च** - बूढीगण्डकी जलविद्युत आयोजनाको संभाव्यता अध्ययन र विस्तृत डिजाइन तयार गर्न विदेशी परामर्शदातासंग २०६९।८।१६ मा युरो ४२ लाख ७ हजार ८०४ र स्थानीय मुद्रा रु.४७ करोड ९ लाख ७ हजारको सम्झौता गरेको छ । यो वर्षसम्म परामर्शदातालाई विदेशी मुद्रातर्फ युरो २७ लाख ५० हजार १७७ र स्थानीय मुद्रातर्फ रु.२७ करोड ४७ लाख ९ हजारसमेत रु.६४ करोड ५९ लाख ७४ हजार भुक्तानी गरेको छ । परामर्शदातासँग भएको सम्झौता अनुसार पारिश्रमिक भुक्तानी भएको तेह्रौँ महिना २०१३ को डिसेम्बरदेखि मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्नुपर्नेमा २०१३ को अक्टुबर र नोभेम्बरको मूल्य समायोजन बापत भुक्तानी गरेको रु.१४ लाख ५२ हजार र परामर्शदाताको टिम लिडरलाई होम कन्ट्रीमा रहेको अवधिमा फिल्डमा रहँदाको दरबाट पारिश्रमिक भुक्तानी गरेको रु.४ लाख ४९ हजारसमेत रु. १९ लाख १ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

संगठित संस्थातर्फ

नेपाल विद्युत प्राधिकरण

प्राधिकरणको २०७०।७१ को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

९. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – यस वर्ष शेरपूँजी रु.४४ अर्ब ६० करोड ४७ लाख, जगेडा कोष रु.१६ अर्ब १९ करोड ३३ लाख ऋणात्मक, दीर्घकालीन दायित्व रु.८३ अर्ब ६५ करोड ७६ लाख र चालू दायित्व रु.५२ अर्ब ८२ करोड १४ लाखसमेत कूल पूँजी तथा दायित्व रु.१ खर्ब ६४ अर्ब ८९ करोड ४ लाख रहेको छ । सम्पत्तितर्फ स्थिर सम्पत्ति रु.१ खर्ब ४४ अर्ब १२ करोड ६३ लाख र चालू सम्पत्तितर्फ रु.२० अर्ब ७६ करोड ४१ लाख रहेको छ ।

गत वर्ष रु.११ अर्ब ५१ करोड ६७ लाख सञ्चित नोक्सान रहेकोमा यस वर्ष नोक्सान रु.४ अर्ब ७० करोड २० लाख, लेखा नीतिमा भएको परिवर्तनबाट समायोजन रु.१३ लाख र पूँजीगत/साधारण जगेडामा भएको वृद्धि रु.२ करोड ६७ लाख गरी वर्षान्तमा सञ्चित नोक्सानी रु.१६ अर्ब १९ करोड ३३ लाख पुगेको छ ।

१०. **संस्थाको अवस्था** – गत विगत वर्षदेखि नै निरन्तर घाटामा रहेको, खुद चालु सम्पत्ति अत्यधिक ऋणात्मक रहेको, कर्जाको साँवा तथा ब्याज २०६५।६६ देखि चुक्ता गर्न नसकेको, २०६७।६८ मा सञ्चित नोक्सानी रु.२७ अर्ब १८ करोड ८१ लाख सरकारको शेरपूँजीमा घटाएकोमा पुनः सञ्चित नोक्सानी रु.१६ अर्ब १९ करोड ३३ लाख पुगेको तथा व्यवस्थापन सुधारको कुनै योजना नभएकोले संस्थाको निरन्तरतामा जोखिम रहेको छ ।

११. **ऊर्जा नोक्सानी** – यस वर्षको ऊर्जा उपलब्धि र वितरण स्थिति निम्नानुसार छः

विवरण	उपलब्धि (गेगावाट आवर)			वितरण (गेगावाट आवर)			चुहावट प्रतिशत
	उत्पादन	खरिद	जम्मा	आन्तरिक खपत	विक्री	चुहावट	
२०६९/७०	२२९१.९६	१९६६.१२	४२५८.०८	२७३५	३१६१.३९	१०६९.३४	२५.११
२०७०/७१	२३००.३४	२३३१.१७	४६३१.५१	३५.६६	३४४७.५८	११४८.२७	२४.७९
वृद्धि प्रतिशत	०.३६५६	१८.५७	८.७७	३०.३८३९	९.०५३	७.३८१	-१.२७

प्राधिकरणको यो वर्षको ऊर्जा नोक्सानी विगत वर्षभन्दा ०.३२ प्रतिशतले सुधार भई २४.७९ प्रतिशत रहेको छ। यो वर्षमात्र ऊर्जा नोक्सानी रु.९ अर्ब ३४ करोड ७० लाख (औसत बिक्री दर रु.८.१४) रहेको हुँदा नियन्त्रण गरिनुपर्छ।

१२. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – अन्तर कार्यालय हिसाबमा डेबिटतर्फ रु.९ अर्ब ५८ करोड ६७ लाख तथा क्रेडिटतर्फ रु.४ अर्ब १ करोड २९ लाखको हिसाब समायोजन गरेको छैन। क्षेत्रीय कार्यालयअन्तर्गतको ५७ आयोजनाको सन्तुलन परीक्षण लेखापरीक्षणको लागि उपलब्ध भएन। जिन्सी मौज्जातको मूल्याङ्कन लागत मूल्य वा खुद प्राप्य मूल्य मध्ये जुनकम छ त्यसमा लेखाङ्कन गर्नुपर्ने भएतापनि लागत मूल्यमा लेखाङ्कन गरेको छ। अप्रचलित र काम नलाग्ने जिन्सी रु.५ करोड ७३ लाखको मौज्जातमा समायोजन गरेको छैन। परियोजना तथा अन्य कार्यालयहरूमा रहेको जिन्सी खाताको रु.९ करोड १२ लाख ७२ हजार सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण गर्दा काम नलाग्ने तथा अस्तित्वमा नरहेकोले त्यस्ता सामानको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।
१३. **स्थिर सम्पत्ति**– प्राधिकरणले स्थिर सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण गरेको छैन। स्थिर सम्पत्ति स्थानान्तरणको हिसाब मिलान नगरेकोले रु.१ अर्ब ५४ करोड ७३ लाख बढी देखाएको पाइयो। त्यस्तै प्राधिकरणको ५ हजार ७१८ रोपनी जग्गाको जग्गाधनी प्रमाणपुर्जा लेखापरीक्षण क्रममा उपलब्ध भएन।
१४. **निर्माणाधीन सम्पत्ति** – गत विगत वर्षदेखि निर्माणाधीन सम्पत्ति रु.५० करोड ८६ लाख ९३ हजारको ५७ आयोजना रहेकोमा प्रगति भएको पाइएन। निर्माणाधीन सम्पत्तिमा लेखाङ्कन गरिएको ५ कार्यालयको रु.९ करोड ३ लाख ६९ हजारको भौतिक अस्तित्व रहेको देखिँदैन। साथै, कार्य सम्पन्न भइसकेका १० कार्यालयको रु.५ करोड ८८ लाख १५ हजारको सम्पत्ति पूँजीकरण गरिएको छैन। सम्पन्न नभएको २ परियोजनाको रु.१८ करोड २९ लाख ७१ हजार पूँजीकरण गरिएको पाइयो।
१५. **बक्यौता** – विद्युत महसुल बक्यौता गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष २.४१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ८ अर्ब १२ करोडमध्ये अस्थाई जडानको रु.७१ लाख, आन्तरिक खपतको रु.११ लाख र सडकबत्तीको रु.२ अर्ब ७ करोड ६५ लाख बक्यौता असुल गरेको छैन। सडकबत्तीबापतको बक्यौता विगत वर्षको तुलनामा यो वर्ष रु.५३ करोड ४२ लाखले वृद्धि भएको तर असुली न्यून रहेकोले असुलीमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ। आय शाखाको बक्यौता र सेस्ताको बक्यौतामा रु.२६ करोड १३ लाख फरक परेकोले हिसाब यकिन गर्नुपर्दछ।
१६. **नगद तथा बैङ्क** – प्राधिकरणको कुल बैङ्क खाता र मौज्जात रकमको विस्तृत विवरण लेखापरीक्षणको क्रममा उपलब्ध भएन। फिर्ता दिनुपर्ने धरौटी दायित्व र धरौटी बैङ्क मौज्जातमा रु.१८ करोड ६३ लाख ५२ हजारले फरक परेको रकमको हिसाब मिलान गरेको छैन।
- लामो समयदेखि जिम्मेवारी सार्दै आइरहेको प्रतीतपत्र मार्जिन रु.४३ लाख ३७ हजार तथा जारी गरेको तर भुक्तानी नभएको रु.१ करोड ९३ लाख ८५ हजारका चेकहरू ९६ महिनाभन्दा बढी भइसक्दा पनि हिसाब मिलान गरेको पाइएन। मार्गस्थ नगद मौज्जातमा रु.९५ करोड ७७ लाख ३४ हजार देखिएको मध्ये रु.९१ करोड ४० लाख २७ हजार प्राधिकरणको कर्पोरेट फाइनेन्स विभागको छ। उक्त रकममध्ये रु.२ करोड २५ लाख २०६८६९ भन्दा अघिबाट जिम्मेवारी सार्दै आएकोले त्यसको यथार्थ विवरण तयार गरी यकिन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
१७. **शेयरपूँजी** – शेयर बाँडफाँट सस्पेन्स हिसाबमा देखाएको रु.७ अर्ब २३ करोड ९८ लाखको महालेखा नियन्त्रकको कार्यालयसँग हिसाब मिलान हुन बाँकी रहेको छ। इक्विटी गत वर्षको तुलनामा यस वर्ष रु.२ अर्ब ५६ करोड २३ लाखले बढेको छ।
१८. **जगेडा कोष** – उपकरण वा सम्पत्तिका लागि उपभोक्ता योगदानको रु.१ अर्ब २८ करोड २१ लाख पूँजीगत जगेडा कोषमा देखाएको छ। प्राधिकरणको लेखानीतिअनुसार उपभोक्ताको योगदानबाट सिर्जित सम्पत्तिको हासमा उक्त पूँजीगत जगेडामा हिसाब मिलान गर्दै जानुपर्नेमा गरेको छैन।

१९. **कर्जा** – यस वर्षसम्म कर्जा रु.८२ अर्ब ९६ करोड ४४ लाख रहेको छ । नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय र नेपाल विद्युत प्राधिकरणको सहायक ऋण सम्भौताबमोजिम आयोजना सम्पन्न भएपछि ऋणको भुक्तानी गर्नुपर्ने यथार्थ रकम समावेश गरी परिमार्जित भुक्तानी तालिका दुबै पक्षको सहमतिमा तयार गरी लागू गर्नुपर्नेमा ५ आयोजनाको रु.८ अर्ब ६४ करोड ५९ लाखको भुक्तानी सुरु भएको पाइएन । नेपाल सरकारबाट प्राप्त ऋण रु.३ करोड २२ लाख गण्डक पुनरोत्थान आयोजनामा लेखाङ्कन गर्नुपर्नेमा गण्डक जलविद्युत आयोजनामा लेखाङ्कन गरिएकाले सो ऋण समायोजन गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै, दुई आयोजनाको नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने ब्याज रु.२९ करोड ५७ लाख ४३ हजार लेखाङ्कन गर्नुपर्दछ ।
२०. **मूल्यअभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ अनुसार कारोबार गरेको वस्तुमा कर लाग्ने भएमा दफा १५(३) बमोजिम कर सङ्कलन गरी आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा दाखिला गर्नुपर्ने प्रावधान छ । प्राधिकरणले २०७०/७१ मा मूल्य अभि वृद्धिकर रु.४ करोड २५ लाख ८३ हजार असुल गरी दाखिला नगरेकोले दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२१. **ट्रान्सफर्मर** – प्राधिकरणले २०६८ मा खरिद गरेको ७३५ ट्रान्सफर्मरमध्ये ६७९ थान ट्रान्सफर्मर उपयोग योग्य अवस्थामा रहेको छैन । आयोजनाले सो ट्रान्सफर्मरको हकमा ८० प्रतिशतले हुन आउने मूल्य रु.१० करोड २७ लाख ८८ हजारको जिन्सी लेखाङ्कन गरेको छ । सो खरिद सम्बन्धी मुद्दा अदालतमा विचाराधीन रहेकोमा आपूर्तिकसँग भएको सहमतिअनुसार उक्त ट्रान्सफर्मर फिर्ता गरी नयाँ ट्रान्सफर्मर उपलब्ध नभएको तथा वर्षान्तमा उक्त मूल्य बराबरको व्यवस्थासमेत गरेको पाइएन ।
२२. **मिटर रिडिङ्ग** – नेपाल विद्युत प्राधिकरण र विहार स्टेट इलेक्ट्रिसिटी बोर्डबीच मिटर रिडिङ्ग हिसाब समायोजन गर्दा दुहवी र कटिया स्टेसन मिटरमा रु.९ करोड ३१ लाख ७७ हजार फरक परेकोले सो हिसाब मिलान गर्नुपर्छ ।
२३. **भेरिएसन** – चमेलिया जलविद्युत आयोजनाको एक अन्तर्राष्ट्रिय कम्पनीसँग भएको बाँध इन्टेक्समेतको कार्यको शुरु सम्भौता रु.२ अर्ब ५४ करोड ६० लाख भएकोमा भेरिएसनसहित संशोधित रु.५ अर्ब ४२ करोड ७३ लाख हुन आएको छ । करारमा प्रोलङ्गकस्टको व्यवस्था नभएता पनि सो रकम अन्तर्गत रु.१५ करोड १६ लाख ५१ हजार भुक्तानी गरेको छ ।
२४. **कार्य तालिका** – राहुघाट जलविद्युत आयोजनाको निर्माण कार्य २०७१/७२ सम्ममा सम्पन्न हुने गरी निर्माण तालिका संशोधन भएकोमा २०७०/७१ को वर्षान्तसम्म ८७.५० प्रतिशत समय व्यतीत भइसक्दा पनि भौतिक प्रगति १२.२२ प्रतिशतमात्र रहेको पाइयो ।
२५. **आयोजना लागत** – कुलेखानी-३ जलविद्युत आयोजनाको अनुमानित लागत रु.२ अर्ब ४३ करोडबाट बढेर रु.४ अर्ब २२ करोड ५० लाख पुगेको तथा अनुमानित कार्य सम्पन्न समय ४४ महिनाबाट बढेर ७४ महिना भएको छ । लागत तथा समयमा भएको वृद्धिले प्राधिकरणको सक्षमता देखिएन । नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने निर्माण अवधिको ब्याज र कार्य प्रगतिको निर्माण अवधिको ब्याज रकम बराबर हुनुपर्नेमा रु.२ करोड ५ लाख २१ हजारले फरक रहेको पाइयो ।

आयोजनामा स्थायी कर्मचारीको दरबन्दी ७९ बाट घटाएर ५२ पुऱ्याउन २०६८ फाल्गुनमा निर्णय गरिएको भएपनि सो निर्णय कार्यान्वयन हुन ढिलाइ भई २०७० पौषमा मात्र गरिएको कारणले २३ महिनाको लागि २७ कर्मचारीको २५० प्रतिशतको दरले रु.४ करोड ७९ लाख २८ हजार प्रोत्साहन भत्ता बढी भुक्तानी भएकोले व्ययभार परेको छ ।

- **बेरुजू स्थिति** - मन्त्रालय र मातहतसमेत ८ निकायमा यो वर्ष रु.१३ करोड २० लाख ९४ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवदेन उपलब्ध गराएपछि रु.२४ हजार फल्लुयौट भई रु.१३ करोड २० लाख ७० हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.८ करोड ९४ लाख ४८ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

कृषि विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ३४४ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.१८ अर्ब १८ करोड ७७ लाख ४३ हजार, राजस्वतर्फ रु.१२ करोड ७ लाख ३ हजार, धरौटीतर्फ रु.१४ करोड ६१ लाख ५० हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.१२ करोड ८३ लाख २८ हजारसमेत रु.१८ अर्ब ५८ करोड २९ लाख २४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । उक्त रकममा राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालयको रु.१ करोड ५३ लाख ७२ हजार समेत समावेश छ ।

मन्त्रालयमातहतका अन्य सस्था १० को रु.९ अर्ब १ करोड ८८ लाख ९२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्न अनुसार छन् :

सरकारी कार्यालयतर्फ

१. अनुदान वितरण - मन्त्रालयले यो वर्ष विभिन्न व्यक्ति, समूह, सहकारी संस्था आदिलाई ३१ कार्यक्रमको लागि देहायअनुसार रु.८ अर्ब ९४ करोड ६६ लाख ३३ हजार अनुदान दिएको छ ।

(रु हजारमा)

सि.नं.	मुख्य कार्यक्रम	विनियोजित रकम	खर्च रकम	उपलब्धि
१	रसायनिक मल	५३०,८७,७३	५,३०,८७,७३	२३२८७९ मे.टन बिक्री
२	कृषि प्रसार कार्यक्रम	१,३८,४८,४९	१,३०,०९,५९	७५ जिल्लामा सेवा
३	व्यवसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजना	५०,९३,६४	१९,५४,२०	पूरक अनुदान
४	संक्रमित कुखुराको सोधभर्ना	२६,००,००	२६,००,००	स्वास्थ्यमा कम असर
५	पशु सेवा प्रसार	१८,४०,९०	१८,४०,९०	पशु विकासमा टेवा
६	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन	१६,५१,८१	४,४२,३२	पूर्वाधार विकास
७	पशुपंक्षी बजार प्रवर्द्धन	१६,१०,८१	११,९४,९५	बजार विकास
८	उन्नत बीउ विजन	११,११,४७	११,११,४७	बीउ बिक्री
९	अन्य कार्यक्रमहरु	१९५,८०,५३	१,४२,२५,१७	विभिन्न
	जम्मा	रु.१०,०४,२५,८७	८,९४,६६,३३	

अनुदान रकम उपलब्ध गराउँदा लागत सहभागिताका आधारमा गर्ने गरेको, उपलब्ध रकमभन्दा अनुदानको माग बढी आउने गरेको तथा सीमित बजेटको कारणले सेवा प्रवाहमा कठिनाई भएको मन्त्रालयले उल्लेख गरेको छ । अनुदान खर्चको स्वतन्त्र रुपमा अध्ययन नभएको तथा मन्त्रालय विभाग जस्ता केन्द्रीय निकायहरुबाट अनुदान परिचालन सम्बन्धमा अनुगमन गरेको देखिँदैन । अनुदान वितरण सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

- १.१ मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार विगत चार वर्षमा उपलब्ध गराएको कृषि अनुदान र उत्पादनसम्बन्धी विवरण देहायअनुसार छ:

सि.नं.	आर्थिक वर्ष	अनुदान रकम (रु करोडमा)	कृषि क्षेत्रको आर्थिक वृद्धि प्रतिशत		खाद्यान्न उत्पादन मे.टन	
			लक्ष्य	प्रगति	लक्ष्य	प्रगति
१	२०६७/६८	२६७	३.९	४.५	७७६२	८६१५
२	२०६८/६९	३२३	३.९	४.६	९०५०	९५६१
३	२०६९/७०	४८९	३.९	१.१	९५६१	८७३८
४	२०७०/७१	८९९	४.०	४.७	९४८०	९५६३

मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको उक्त विवरणमा रु.४ अर्ब ३४ करोड फरक परेको छ ।

परिच्छेद २: कृषि विकास मन्त्रालय

उपर्युक्तानुसार मन्त्रालयबाट ४ आर्थिक वर्षमा वितरण भएको अनुदान र उत्पादकत्व वृद्धि सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा २०६९।७० मा लक्ष्यको ९९.३९ प्रतिशत मात्र प्रगति भएको देखिन्छ भने तीन आर्थिक वर्षमा लक्ष्यभन्दा बढी उत्पादन भएको भए तापनि २०६७।६८ को तुलनामा २०६८।६९ मा अनुदान २०.९७ प्रतिशत वृद्धि भएकोमा उत्पादनमा १०.९८ प्रतिशत मात्र वृद्धि भएको, २०६८।६९ को तुलनामा २०६९।७० मा अनुदानमा ५९.३९ प्रतिशत वृद्धि भएकोमा उत्पादन ८.६० प्रतिशत घटि भएको र २०६९।७० को तुलनामा २०७०।७१ मा अनुदानमा ८३.८४ प्रतिशत वृद्धि भएकोमा उत्पादनमा ९.४४ प्रतिशत मात्र वृद्धि भएको देखिन्छ । यसरी अनुदान वृद्धिको तुलनामा उत्पादन वृद्धिदर न्यून रहेको पाइएकोले अनुदान र उत्पादनबीच सकारात्मक सम्बन्ध देखिएन । अतः उत्पादन र उत्पादकत्वसंग आवद्ध गरि अनुदान परिचालन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

१.२ वितरित अनुदानमध्ये देहायका ७ संस्थालाई रु.६ अर्ब १ करोड ७० लाख ८८ हजार उपलब्ध गराएको छ ।

(रु हजारमा)

अनुदान पाउने संस्थाको नाम	कामको विवरण	उपलब्ध गराएको रकम
कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	रसायनिक र अन्य मलमा मूल्य अनुदान	३,९७,७६,२९
साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशन लिमिटेड	रसायनिक मलमा मूल्य अनुदान	१,७५,१४,२७
राष्ट्रिय विउ विजन कम्पनी लि.	धान गहुँको बीउमा मूल्य अनुदान	१३,२९,०५
कृषि उद्यम केन्द्र	एक गाँउ एक उत्पादन कार्यक्रम	६,५०,००
	एक जिल्ला एक उत्पादन कार्यक्रम	४,५१,३५
दुग्ध विकास संस्थान	एक गाई एक माई कार्यक्रम	१,५०,००
बीमा समिति	बाली तथा पशुपंक्षी बीमा कोष	२,००,००
नेपाल कृषि सहकारी केन्द्रिय संघ	अन्तर्राष्ट्रिय पारिवारिक खेती कार्यक्रम	१,००,००
कुल		६,०९,७०,८८

नेपाल कृषि सहकारी संस्था केन्द्रीय संघलाई अन्तर्राष्ट्रिय पारिवारिक खेती कार्यक्रमअन्तर्गत जिल्ला र गाँउ विकास समितिमा विभिन्न तालिम, गोष्ठी, न्याली जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, प्रचार प्रसार गर्ने र मन्त्रालयस्तरमा खेती वर्ष सन् २०१४ को मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन गर्ने कार्यको लागि रु.१ करोड सःशर्त अनुदान उपलब्ध गराइ रु.९९ लाख ३८ हजार खर्च गरेको छ । सःशर्त अनुदानबापत उपलब्ध गराएको रकमको खर्चका बिल भरपाई पेश नगरेको र मन्त्रालयस्तरबाट अनुगमन गरेको पाइएन ।

१.३ राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१ कार्यान्वयन गर्न मन्त्रालयले यो वर्ष बाली तथा पशुपंक्षी बीमाबापत रु.१३ करोड बजेट व्यवस्था गरी रु.२ करोड बीमा समितिलाई अनुदान उपलब्ध गराएकोमा रु.६६ लाख ७६ हजार खर्च भएकोमा बाँकी रु.१ करोड ३३ लाख २४ हजार सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१.४ मन्त्रालयबाट विभिन्न ३३ जिल्लामा एक गाउँ एक उत्पादन कार्यक्रमअन्तर्गत किवी, अलैची, सुपारी, बेसारलगायतका उत्पादनमूलक र पर्यटन प्रवर्द्धन जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.४ करोड ९६ लाख ९५ हजार र सचिवालय सञ्चालनको लागि रु.१ करोड ५३ लाख ५५ हजार (३०.९० प्रतिशत) समेत रु.६ करोड ५० लाख कृषि उद्यम केन्द्रलाई सःशर्त अनुदान उपलब्ध गराएकोमा रु.५ करोड ८२ लाख २३ हजार खर्चको सेस्ता लेखापरीक्षणार्थ पेश भएको छैन । कार्यक्रम सञ्चालनको ३१ प्रतिशत सचिवालय सञ्चालनको लागि बजेट व्यवस्था गरी रु.१ करोड ३१ लाख १९ हजार खर्च लेखेको उपयुक्त देखिएन ।

१.५ विभिन्न ९ जिल्लामा एक जिल्ला एक उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.१२ करोड स्वीकृत रकममध्ये रु.४ करोड ५१ लाख ३५ हजार एकमुष्ट सःशर्त अनुदान कृषि उद्यम केन्द्रलाई उपलब्ध गराएकोमा रु.३ करोड ५७ लाख १० हजार खर्च गरेको छ । सःशर्त अनुदान स्वरुप उपलब्ध गराएको उक्त रकमको खर्चका बिल भरपाई र प्रमाण लेखापरीक्षणार्थ पेश गरेको छैन । कार्यक्रम सञ्चालनको ५.२६ प्रतिशत रकम सचिवालय खर्चको लागि बजेट व्यवस्था भएकोमा कार्यक्रम सञ्चालनमा रु.३ करोड ५७ लाख १० हजार मात्र खर्च भएको हुँदा सोको ५.२६ प्रतिशतले हुने रु.१८ लाख ७८ हजारमात्र सचिवालयको खर्च हुनुपर्नेमा रु.४१ लाख २२ हजार बढी खर्च गरेको उचित भएन ।

१.६ मन्त्रालयले यो वर्ष कृषि सामग्री कम्पनी लि. र साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशन लि.मार्फत रासायनिक मल २ लाख ७५ हजार मेट्रिकटनको लागि रु.५ अर्ब ७० करोड ९८ लाख र प्रांगारिक मल ५ हजार मेट्रिकटनको लागि रु.३ करोड २ लाखसमेत रु.५ अर्ब ७४ करोड मूल्य अनुदान दिने लक्ष्य रहेकोमा ती दुई निकायलाई रु.५ अर्ब ७२ करोड ९० लाख ४९ हजार सःशर्त अनुदान उपलब्ध गराएको पाइयो । ती दुई निकायले २ लाख ७३ हजार २३९ मेट्रिकटन रासायनिक मल र प्रांगारिक मल १ हजार ९०० मेट्रिकटनमा रु.४ अर्ब ९५ करोड ९७ लाख ६९ हजार खर्च गरेको देखियो । कृषि सामग्री कम्पनीले ४० बिक्री केन्द्र र साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशनले २० बिक्री केन्द्रबाट रासायनिक मल तर्फ युरिया रु.१८ हजार देखि २० हजार ९४०, डी.ए.पी. रु.४५ हजारदेखि ४७ हजार ९२० र पोटोस ३१ हजारदेखि ३३ हजार ९२० प्रति मेट्रिकटनको दरले बिक्री गरेको विवरण पेश भएको छ । कृषि सामग्री कम्पनी लि. लाई रु.३ अर्ब ९७ करोड ७६ लाख २१ हजार मल अनुदानबापत उपलब्ध गराइएकोमा २०६९।०७० को बढी खर्च समायोजन रु.३६ करोड ७३ लाख ३९ हजारसमेत कुल खर्च रु.३ अर्ब ७६ करोड १ लाख ६४ हजार भएको छ । गत वर्षको खर्चको प्रमाण पेश भएको छैन । बाँकी रु.२१ करोड ७४ लाख ५७ हजार सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

त्यसैगरी साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशन लि.लाई रु.१ अर्ब ७५ करोड १४ लाख २७ हजार अनुदान बापत उपलब्ध गराएकोमा कृषकहरुलाई मल बिक्री गर्दा रु.१ अर्ब ५६ करोड ६९ लाख ४४ हजार खर्च भई रु.१८ करोड ४४ लाख ८४ हजार बाँकी रहेको देखिन्छ । उक्त खर्चमा रासायनिक मल सभै गर्दाको खर्च रु.९ लाख १३ हजार र अन्तर विकास क्षेत्र मल परिचालन गर्दाको खर्च रु.१ करोड ८७ लाख ७ हजारसमेत रु.१ अर्ब ५८ करोड ६५ लाख ६४ हजार खर्च भई रु.१६ करोड ४८ लाख ६३ हजार बाँकी रहेको छ । सभै र मल परिचालनबापत खर्चको पुष्ट्याई हुने प्रमाणवेगर खर्च गरेको छ । खर्च नभई बाँकी रहेको रु.१६ करोड ४८ लाख ६३ हजार सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१.७ स्वीकृत कार्यक्रमबमोजिम कृषकहरुलाई गहुँ र धानको बीउ ७ हजार ७६८ मेट्रिकटन अनुदान उपलब्ध गराउन रु.१३ करोड २९ लाख ५ हजार राष्ट्रिय बीउ विजन कम्पनीको नाममा निकासी दिएकोमा ६ हजार ५५० मेट्रिकटनमा रु.११ करोड १० लाख ७३ हजार खर्च गरेको विवरण पेश गरेको छ । बचत रकम रु.२ करोड १८ लाख ३२ हजार सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

२. युवा लक्षित कार्यक्रम - वैदेशिक रोजगारबाट स्वदेश फिर्ता भएका तथा जान तम्तयार रहेका युवाहरुलाई तरकारी खेतीलगायतका विभिन्न कार्यक्रममा आकर्षित गराइ स्वदेशमा नै रोजगारी उपलब्ध गराउने र तरकारीको उत्पादन गरी राष्ट्रिय उत्पादनमा वृद्धि गर्ने, आयात घटाउने, आयस्तरमा वृद्धि गर्ने र राष्ट्रिय उत्पादनमा समेत वृद्धि गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालित छ ।

२.१ यो वर्ष व्यवसायिक बेमौसमी तरकारी खेती कार्यक्रमको लागि रु.२ करोड ६३ लाख १७ हजार तथा मत्स्य विकास कार्यक्रमअन्तर्गत पोखरी निर्माण गर्न रु.२ करोड ७५ लाख २४ हजारसमेत रु.५ करोड ३८ लाख ४१ हजार अनुदान उपलब्ध गराएको पाइयो । बेमौसमी तरकारी खेतीतर्फ १ हजार ६२४ युवाले रोजगारी प्राप्त गरेको, १ हजार ३६० हेक्टर क्षेत्रफलमा तरकारी खेती विस्तार भएको र ३ अदुवा प्रशोधन केन्द्र स्थापना गरेको छ । त्यसैगरी मत्स्यपालनतर्फ ३६० युवाले रोजगारी पाएको, ४७० हेक्टर क्षेत्रफलमा मत्स्यपालन विस्तार भएको र ५ भूरा उत्पादन नर्सरी र १० ट्राउट उत्पादन पोखरी स्थापना गरेको छ ।

२.२ जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बाँकेले ४९ युवालाई रु.२१ लाख ४८ हजार, पाल्पाले १२० युवालाई रु.४४ लाख ७० हजार, स्याङ्जाले ७४ युवालाई रु.२९ लाख २० हजार, चितवनले ४५ युवालाई रु.२७ लाख, रुपन्देहीले ४५ जना युवालाई रु.२७ लाख, मोरङले ५ युवालाई रु.२ लाख ५५ हजारसमेत ३३८ युवालाई बेमौसमी तरकारी खेतीबापत रु.१ करोड ९४ लाख ६१ हजार अनुदान उपलब्ध गराएका छन् । युवा कृषकहरुले प्रथम किस्ता रकम लिई तरकारी खेती शुरु गरेपछि दोस्रो तथा अन्तिम किस्ता भुक्तानी दिने सम्भौता भएकोमा बाँकेका ७ युवालाई रु.१ लाख ७३ हजार, पाल्पाका ५ युवालाई रु.१ लाख, र सिराहाका ३ युवालाई रु.६० हजार प्रथम किस्ता दिएकोमा निजहरुले व्यवसाय शुरु नगरेकोले निजहरुलाई उपलब्ध गराएको रु.३ लाख ३३ हजार र कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७० अनुसार लागत अनुमानको ५० प्रतिशतमात्र अनुदान दिनुपर्नेमा स्याङ्जाले ५० प्रतिशतभन्दा बढी हुने गरी भुक्तानी दिएको रु.५ लाख ६५ हजारसमेत रु.८ लाख ९८ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

- २.३ स्थलगत अवलोकन गर्दा कार्यविधिअनुसार १ विघामा तरकारी खेती गर्ने सम्झौता गरेका चितवनका ३ युवाले ०.५ विघामा मात्र खेती गरेको देखिन्छ । कार्यविधिको परिच्छेद ८ दफा ११ मा कृषि विकास मन्त्रालय, कृषि विभाग र कृषि कार्यालयबाट नियमित अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा कार्यक्रमको निरन्तरता र उत्पादकत्व वृद्धि सम्बन्धमा अनुगमन, मूल्याङ्कन गरेको देखिएन ।
३. **चिया प्रशोधन कारखाना** - राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड क्षेत्रीय कार्यालय, भापाले स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार चिया प्रशोधन कारखाना निर्माणको लागि एक सहकारी संस्थासँग रु.१ करोड ९५ लाख उपलब्ध गराउने गरी २०७१/११/७ मा सम्झौता गरेको देखिन्छ । कार्यालयलाई २०७१/११/३० मा स्वीकृत कार्यक्रम र बजेट खर्च गर्ने अख्तियारी प्राप्त भएकोमा अख्तियारी प्राप्त अगावै सम्झौता गरेको र सम्झौता गरेकै दिन प्रथम बिल र १४ दिनपछि दोस्रो बिलबापत रु.१ करोड ३५ लाख अनुदान दिएको देखियो । उक्त कार्यको एक परामर्श दाताले तयार गरेको रु.३ करोड ९१ लाख ७ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत भएको पाइएन । लागत अनुमान स्वीकृत नै नभई तथा कार्यक्रम र खर्च गर्ने अख्तियारी प्राप्त नगरी सम्झौता गरी भुक्तानी दिएको उचित देखिएन ।
४. **खाद्यान्नमा मिसावट** - क्षेत्रीय खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग र अन्तर्गत ५ क्षेत्रीय कार्यालयबाट २०६९/७० र २०७०/७१ मा ४६ जिल्लाबाट क्रमशः ३ हजार ३६४ र ३ हजार १०३ विभिन्न खाद्य वस्तुको नमूना सङ्कलन गरी परीक्षण गर्दा क्रमशः २९७ र २७९ उत्पादक तथा वितरक विरुद्ध सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा मुद्दा दायर गरेको विवरण पेश भएको छ । गुणस्तरहीन खाद्य वस्तुको सेवनबाट जनस्वास्थ्यमा गम्भीर असर पर्ने हुँदा त्यस्ता खाद्य वस्तुहरू तत्काल जफत गरी उत्पादन तथा विक्री वितरणमा रोक लगाउनुपर्नेमा मुद्दा दायर भएको दुई वर्ष बितिसक्दा पनि मुद्दा फछ्यौट नभएकोले त्यस्ता उत्पादक र वितरकलाई कारवाही हुन सकेको छैन ।

कृषि विभाग

५. **बीउ वितरण** - जिल्ला कृषि विकास कार्यालय धनकुटाले बृहत्तर मकै उत्पादन कार्यक्रमअन्तर्गत ७५ प्रतिशत अनुदानमा मकैको बीउ १५ हजार किलोग्राम अनुदान रु.६ लाख ५५ हजार खर्च लेखेकोमा कृषकहरूलाई मकैको बीउ वितरण गर्दा जग्गाको क्षेत्रफलको आधारमा वितरण गर्नुपर्नेमा चार किसानलाई ४५० देखि २ हजार १० किलोग्रामका दरले ३ हजार ७८० किलोग्राम, चार कृषक समूहलाई ५०० देखि २ हजार ५० किलोग्रामका दरले ४ हजार ७५० किलोग्राम मापदण्डवेगार वितरण गरेको छ । मकैको बीउ वितरण गर्दा मकै लगाउने क्षेत्रको आधारमा वितरण गरिनु पर्दछ । त्यसैगरी जिल्ला कृषि विकास कार्यालय बाँकेले ७ हजार ७०० किलोग्राम मुसुरोको बीउ रु ६ लाख ३६ हजारमा खरिद गरी ५० प्रतिशत अनुदानबापत रु.३ लाख १८ हजार खर्च लेखेकोमा कृषि कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिकाबमोजिम प्रतिहेक्टर १० किलोग्राम बीउ लाग्नेमा कृषकको जग्गा यकिन नगरी १० कृषकलाई ८० किलोग्रामदेखि २४० किलोग्रामसम्म अनुदान उपलब्ध गराएको देखियो ।

राष्ट्रिय मसला बाली विकास कार्यक्रमबाट अदुवा प्रशोधन कार्यकालागी ५० प्रतिशत लागत सहभागीतामा पाल्पा, सल्यान र कैलालीका एक एक सहकारीलाई रु ८५ लाख ८ हजार अनुदान उपलब्ध गराएको छ। उपर्युक्त किसिमको अनुदान दिने सम्झौता गर्दा जिल्लास्थित कृषिविकास कार्यालयलाई सहभागि गराउने, अनुगमनको जिम्मेवारी दिने तथा सहकारी संस्थाले नियमित चौमासिक प्रगति प्रतिवेदन दिने व्यवस्था गरेको देखिएन। यसबाट अनुदान रकमको अनुगमन तथा उत्पादनमा परेको असरको मूल्यांकन हुन सकेको छैन ।

६. **भवन तथा बजार सेड** - सम्बन्धित कृषक समूहको नाममा जग्गाको स्वामित्व प्राप्त भएको र सार्वजनिक जग्गाको हकमा सम्बन्धित गाँउ विकास समितिले जग्गा उपयोग गर्न दिएको प्रमाणको आधारमा मात्र सामूदायिक कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र र बजारसेड निर्माण गर्न अनुदान रकम उपलब्ध गराउनुपर्दछ । जिल्ला कृषि विकास कार्यालय धनकुटाले ३ कृषक समूहलाई कृषि उपज सङ्कलन भवन निर्माण गर्न रु.१६ लाख १५ हजार, मोरङ्गले १ बजार सेड निर्माण गर्न रु.२४ लाख १० हजार, बाँकेले ३ बजार सेड निर्माण गर्न रु.१४ लाख ८३ हजार, धनुषाले ९ बजार सेड र भवन निर्माण गर्न रु.४४ लाख ७ हजार, सुनसरीले ६ बजारसेड निर्माण गर्न रु.२३ लाख ९० हजार, धादिङले १ कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र निर्माणको लागि

रु.४ लाख ७५ हजार, बाराले पिपरा सिमरामा १ कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र निर्माणको लागि रु.९ लाख ६९ हजार र मकवानपुरले १ कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र निर्माणको लागि रु.१० लाख २० हजारसमेत २४ भवन र बजार सेड निर्माण गर्न रु.१ करोड ४७ लाख ६९ हजार अनुदान उपलब्ध गराएको छ। बाँकेले १ बजार सेड निर्माण गर्न एक व्यक्तिसँग २० वर्षको करार सम्झौता गरेको छ भने अन्यले जग्गाको स्वामित्व र जग्गा उपयोग गर्न पाउने प्रमाणबेगर भवन र बजार सेड निर्माण गरेको देखिएको छ।

स्थलगत अवलोकन गर्दा धादिङको गजुरी, बाराले पिपरा र मकवानपुरको छतिवनमा निर्माण भइरहेका भवनको कार्यसम्पन्न भई सञ्चालनमा आएका छैनन्। धनुषाधाममा गतवर्ष र यो वर्षको अनुदानबाट १० सटर भवन निर्माण गरेको भएतापनि उक्त स्थानमा पुस्तक पसल, किराना पसल, औषधि पसलहरू सञ्चालन गरेको पाइयो। कृषिउपज सङ्कलन र बिक्रीगर्ने कार्यक्रम स्वीकृत भएकोमा सोसँग असम्बन्धित क्रियाकलाप सञ्चालन गरेको छ।

७. **धरौटीबाट खर्च** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७८ बमोजिम आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्ममा काम हुन नपाई केवल बजेट फ्रिज हुन नदिने उद्देश्यले मात्र कसैलाई पेशकी दिन वा धरौटी खातामा रकम जम्मा गर्न नहुने व्यवस्था छ। फलफुल विकास निर्देशनालय, कीर्तिपुरले गत वर्षको बजेट फ्रीज हुन नदिई धरौटीमा राखि यो वर्ष आपूर्तिकर्तालाई रु.३१ लाख ९२ हजार भुक्तानी दिएको छ।
८. **कृषि यन्त्र उपकरण** - कृषि यान्त्रिकरण अनुदान परिचालन कार्यविधि २०७० को दफा ९ मा अनुदान प्राप्त गरेका कृषियन्त्रहरू बिनाकारण एक वर्षभित्र सञ्चालन नगरेमा उक्त रकम असुल गरी अन्य संस्था/समूह र उद्यमीलाई उपलब्ध गराउने, अनुदान दिएको संस्था/समूह उद्यमी विघटन भएमा अनुदान उपलब्ध गराएका सम्पूर्ण सामानहरू नेपाल सरकारको स्वामित्वमा हुने तथा अनुदान उपलब्ध गराएका यन्त्रहरू गैरकृषि कार्यमा प्रयोग गर्न नपाउने व्यवस्था छ। त्यसैगरी विभिन्न यन्त्रहरू अनुदानमा प्राप्त गर्नको लागि उच्चपहाड, पहाड र तराईका जिल्लामा निश्चित जग्गाको स्वामित्व भएको वा भाडामा लिएको प्रमाण हुनुपर्ने र पावरटिलर, मिनिटिलर, थ्रेसर, हार्भेष्टरजस्ता यन्त्रमा मूल्यको ५० प्रतिशत, ५५ अश्वशक्ति सम्मको ट्याक्टर खरिदमा २५ प्रतिशत र ट्याक्टर, पावरटिलर, मिनिटिलरबाट सञ्चालित सिड डील, जस्ता यन्त्रमा ७५ प्रतिशत सम्म अनुदान दिने र कार्यक्रमको अनुगमन मन्त्रालय, विभाग र जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले गर्ने व्यवस्था छ।
- ८.१ कृषि इन्जिनियरिङ निर्देशनालयले सहकारी संस्था र कृषक समूहहरूलाई २६ जिल्लामा पावर टिलर ४४८ थान, १७ जिल्लामा मिनिपावर टिलर २३६ थान, १८ जिल्लामा एण्टी स्किड ट्रिबल २६०, ७ जिल्लामा पेडुडी ट्रिबल ४६ र ५ जिल्लामा अन्य उपकरण ४० समेत १ हजार ३० यन्त्र, औजार उपकरणको मूल्य रु.८ करोड १ लाख ६८ हजारमा पावर टिलर र मिनिटिलरमा २५ देखि ७५ प्रतिशतसम्म र कल्टिभेटरजस्ता सामानमा ७५ प्रतिशतसम्म अनुदान दिने गरी कार्यक्रम स्वीकृत भएअनुसार रु.३ करोड ९२ लाख १३ हजार (४४.१५ प्रतिशत) अनुदान दिई खर्च लेखेको छ। कुन यन्त्र उपकरणमा कति अनुदान दिने भन्ने सम्बन्धमा स्पष्ट नगरी कार्यक्रम स्वीकृत गरेको र सोहीअनुसार अनुदान उपलब्ध गराएको उपयुक्त देखिएन।
- ८.२ त्यसैगरी बाली विकास निर्देशनालयले मध्य पहाडी वृहत्तर मकै उत्पादन कार्यक्रमको लागि ५० प्रतिशत मूल्य अनुदानमा २८ जिल्लाका कृषक समूहलाई पावरटिलर १०६ र मिनिटिलरसमेत १९६ औजार उपकरणको मूल्य अनुदानबापत रु.१ करोड ५ लाख ६९ हजार उपलब्ध गराएकोछ। वितरण गरेको औजार उपकरणहरूको अभिलेख राखी प्रयोग सम्बन्धमा संस्था तथा समूहका सबै सदस्यहरूको समान पहुँच रहेनरहेको र तिनिहरूको प्रयोगबाट उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको सम्बन्धमा अनुगमन मूल्याङ्कन गरेको छैन।

पशु सेवा विभाग

९. **लेखापरीक्षण** - केन्द्रीय भेडाबाखा कार्यक्रमले न्युजिल्याण्डबाट १० थुमा र ४२ भेडी, भेडाको सिमेन र ल्याप्रोस्कोपिक ए.आई. सेट खरिदको रु.२ करोड ५३ लाख ४३ हजारको लेखापरीक्षण गराएको छैन।
१०. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - केन्द्रीय जैविक उत्पादन प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वरले भवन निर्माणको लागि रु.३ करोड ९७ लाख ५० हजारमा एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६८ चैत्र मसान्तभित्र कार्यसम्पन्न गर्ने गरी २०६५।१२।२० मा सम्झौता गरेको छ। समयमा कार्यसम्पन्न नगरी प्रथम पटक २०६९।६।३० सम्म म्याद थप भएको देखिन्छ। तत्पश्चात् निर्माणव्यवसायीले निर्माण कार्य सञ्चालन नगरी थप अर्बि भुक्तान

भएको २२ महिनापछि २०७१।३।१५ मा २०७१।४।१५ सम्म म्याद थप गरेकोमा काबु बाहिरको परिस्थिति र मनासिब कारण खुलाएको नदेखिएकोले सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को व्यवस्थाअनुसार ठेक अङ्कको ०.०५ प्रतिशतले हुने पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्तिबापतको रु.३९ लाख ७५ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

११. **युवा लक्षित पशु उत्पादन** - युवा लक्षित कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७० को दफा १.३ मा अनुदान उपलब्ध गराउन नया तथा साना डेरी फार्म स्थापनाको लागि ५ देखि १० उन्नत दुधालु गाई र ४ उन्नत दुधालु भैंसीपालन गरी व्यवसाय शुरु गरेको हुनुपर्ने, मझौला डेरी फार्मले ११ देखि ५० सम्म उन्नत दुधालु गाई वा ५ देखि १० सम्म उन्नत दुधालु भैंसीपालन गरी व्यवसाय शुरु गरेको हुनुपर्ने र ठूला डेरी फार्मले ५० भन्दा माथि उन्नत दुधालु गाई र १० भन्दा माथि उन्नत दुधालु भैंसीपालन गरी व्यवसाय शुरु गरीसकेको हुनुपर्ने व्यवस्था छ। उल्लिखित साना तथा नया डेरी फार्मलाई प्रति गाई/भैंसी रु.१० हजारका दरले बढीमा रु १ लाख सम्म, मझौला डेरी फार्मलाई गोठ सुधार र सुरक्षा, अहारा तथा च्यापकटर, काउम्याट मिल्क क्यान आदिको लागि बढीमा रु.२ लाख र ठूलो फार्मलाई यान्त्रिकरणको लागि बढीमा रु.४ लाखसम्म अनुदान उपलब्ध गराउने र व्यवसाय ५ वर्षसम्मको हुने व्यवस्था छ।

पशु उत्पादन निर्देशनालय हरिहरभवनले ३ वर्षसम्म व्यवसाय परिवर्तन गर्न नपाउने सम्झौता गरी साना तथा नयाँ डेरी फार्मलाई रु ५० हजारदेखि रु.१ लाखसम्म अनुदान उपलब्ध गराई रु.२ करोड ९१ लाख ५५ हजार, मझौला डेरी फार्म ७३ लाई रु.१ लाख ५० हजारदेखि रु.२ लाखसम्म अनुदान दिई रु.१ करोड १३ लाख २५ हजार र ठूला डेरी फार्म ३३ लाई रु.२ लाख ५० हजारदेखि रु.३ लाख ५० हजार सम्म अनुदान उपलब्ध गराई रु ८३ लाखसमेत ४५४ डेरीफार्मलाई रु.४ करोड ८८ लाख ३० हजार अनुदान उपलब्ध गराएकोमा गाई भैंसी खरिद, गोठ सुधार र सामान खरिदको प्रमाण पेश गरेको छैन। कार्यविधिको परिच्छेद ८ मा अनुगमन गर्ने व्यवस्था भए तापनि दुग्ध पदार्थ उत्पादनमा भएको वृद्धि सम्बन्धमा अनुगमन गरि प्रतिवेदन नगरेकोले लक्ष्यअनुसार उपलब्धि भएको यकिन हुन सकेको छैन।

१२. **पशुजन्य व्यवसाय** - डेरी उद्योग, मासु पसल तथा अन्य पशुजन्य व्यवसाय सञ्चालनको लागि संस्थाहरुसँग सम्झौता गर्दा ती संस्थाहरुले सहकार्यमा सञ्चालित कार्यक्रमको चौमासिक तथा वार्षिक प्रगति कार्यालयलाई नियमित उपलब्ध गराउने तथा १ हजार लिटरको भ्याट ३ वर्ष र २ हजार लिटरको भ्याट ५ वर्षसम्म स्थान्तरण र बिक्री गर्न नपाउने व्यवस्था छ। क्षेत्रीय पशुसेवा निर्देशनालय, काठमाडौं, विराटनगर तथा जिल्ला पशुसेवा कार्यालय भक्तपुर, चितवन, मोरङ, रुपन्देही, बाँके, काभ्रेपलान्चोक र उदयपुरले डेरी उद्योग तथा मासुपसल सञ्चालक ७५ लाई चिलिड भ्याट, क्रिम सेपरेटर, डिफ्रिजर फेदरिड मेशिन जस्ता सामानको खरिदमा रु.१ करोड ६१ लाख ८१ हजार तथा जिल्ला पशुसेवा कार्यालय धनुषाले २ कुखुरापालक र २ बंगुरपालक संस्थालाई कुखुराका चल्ला, बंगुरका पाठापाठी पशुपक्षी पालक कृषक वा व्यावसायीबाट खरिद नगरी जनरल अर्डर सप्लायर्सबाट खरिद गरेको बिलअनुसार रु.१ करोड ७८ लाख ३१ हजार अनुदान खर्च लेखेको छ। यसरी पशुजन्य व्यवसायको निम्ति दिइएको अनुदान परिचालन सम्बन्धमा अनुगमन गरी अनुदान परिचालनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।

व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजना

१३. **परामर्श सेवा** - आयोजनाले जिल्लास्तरमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने कार्यमा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने कार्यको लागि ३० जून, २०१५ सम्मको लागि रु.१४ करोड ५१ लाख १८ हजारको सम्झौता गरेकोमा हालसम्म रु.११ करोड ७६ लाख ६० हजार भुक्तानी भएको छ। त्यसैगरी केन्द्रीयस्तरमा प्राविधिक तथा प्रशासनिक सेवासमेत उपलब्ध गराउने कार्यको लागि अर्को एक परामर्शदातासँग सोही अवधिको लागि रु.६ करोड ९६ लाख ६९ हजारको सम्झौता गरी हालसम्म रु.६ करोड ५० लाख ९८ हजार भुक्तानी दिएको समेत परामर्श सेवामा रु.१८ करोड २७ लाख ५८ हजार खर्च लेखेको छ।

स्थानीयस्तरमा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने परामर्शदातासँग १८८ महिनाको प्रतिमहिना रु.४० हजारका दरले रु.७५ लाख २० हजार सवारीसाधन भाडा दिने गरी सम्झौता गरेकोमा यो वर्ष भुक्तानी भएको ४ महिनाको रु.१ लाख ६० हजारसमेत हालसम्म १४० महिनाको रु.५६ लाख भुक्तानी भएको देखिन्छ। त्यसैगरी केन्द्रीयस्तरमा परामर्शसेवा उपलब्ध गराउने परामर्शदातासँग ५५ महिनासम्म रु.२२ लाख भाडा उपलब्ध गराउने सम्झौता गरी हालसम्म ३० महिनाको रु.१२ लाख उपलब्ध गराएको

छ। सार्वजनिक लेखा समितिले आयोजना लागत वृद्धि गरी भाडालगायतका रकम भुक्तानी दिने गरी परामर्शदातासँग सम्झौता गर्न नहुने २०६९/१।८ मा दिएको निर्देशन पालना नगर्नु उचित भएन।

१४. **मूल्य समायोजन** - परामर्शदातालाई मूल्य समायोजनबापत रु.२७ लाख ६९ हजार थप भुक्तानी दिएको छ। निर्माणसम्बन्धी कुनै सामग्रीहरु खरिद गर्नु नपर्ने तथा निजका कर्मचारीहरुलाई ५ वर्षसम्म दिने पारिश्रमिक दर निश्चित गरी आर्थिक प्रस्ताव स्वीकृत गरेको अवस्थामा मूल्य समायोजन दिन नमिल्नेमा सम्झौतामा मूल्य समायोजन दिने व्यवस्था गरी भुक्तानी दिएको उचित देखिएन।

उच्च पहाड कृषि व्यवसाय तथा जीविकोपार्जन सुधार आयोजना

१५. **सोभै खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ (१) मा सार्वजनिक निकायले मालसमान खरिद वा निर्माण कार्य गराउँदा बोलपत्रको माध्यमबाट गर्नुपर्नेमा आयोजनाले एसियाली विकास बैङ्कसँग भएको सम्झौता अनुसार एकलाख अमेरिकी डलरसम्मको सामान परामर्श सेवा र निर्माण कार्य गराउदा किनमेल विधिबाट खरिद गर्ने व्यवस्थाअनुसार दरभाउपत्रद्वारा १० जिल्लाका २० स्थानमा रु.९ करोड ३१ लाख ५३ हजारको निर्माण तथा समान खरिद गरि खर्च लेखेको नियमसम्मत देखिएन।
१६. **परामर्श सेवा** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ (१) मा रु.१० लाखभन्दा बढीको सेवा खरिद गर्दा बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। आयोजनाको कार्यक्षेत्रभित्र रहेका जिल्लाहरुमा व्यवसायिक रुपमा सञ्चालन गर्न सकिने व्यवसाय विकास सेवाहरु कृषि मूल्य श्रृंखलाका व्यवसायिक पात्रहरु र कृषि व्यवसाय उत्पादक र व्यापारीहरुलाई पहाडी उत्पादनको बजार व्यवस्थापन गराउन विभिन्न क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने कार्यको लागि अमेरिकी डलर १७ लाख ४९ हजारमा कार्य गर्ने गरी कृषि उद्यम केन्द्रसँग २०६८।३।१३ मा सम्झौता गरेको छ। सम्झौतामा कार्यक्रमगत खर्च वर्गीकरणमा अमेरिकी डलर १६ लाख ३६ हजार उल्लेख गरेकोमा अमेरिकी डलर १ लाख १३ हजार बढी दिने गरी सम्झौता गरेको उचित देखिएन।

केन्द्रलाई हालसम्म रु.४ करोड १६ लाख ४९ हजार भुक्तानी गरेको देखिन्छ। सम्झौताअनुसार गर्नुपर्ने काम, हालसम्म गरेको कामको विवरण एवं खर्चका विवरण पेश गरेपछि मात्र बिल, भरपाई जाँच गरी भुक्तानी दिनुपर्नेमा सो नगरी एकमुष्ट भुक्तानी माग गरेअनुसार यो वर्ष रु.१ करोड ७६ लाख ४९ हजारसमेत हालसम्म रु.४ करोड १६ लाख ४९ हजार परामर्शबापत भुक्तानी दिनु उचित देखिएन।

१७. **विदेशी मुद्रामा भुक्तानी** - आयोजनाले कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग पुऱ्याउन अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्रको माध्यमबाट सन् २०१२ देखि २०१७ सम्मको लागि आयोजना व्यवस्थापन र गैरसरकारी संस्था परिचालनको परामर्शसेवा उपलब्ध गराउन अमेरिकी डलर ३३ लाख ८५ हजार ३८९ को दुई सम्झौता गरेको छ। परामर्शदातालाई यो वर्ष रु.५ करोड ६३ लाख ३७ हजारसमेत हालसम्म रु.१३ करोड ८५ लाख ६४ हजार (अमेरिकी डलर १६ लाख ७१ हजार ८४) भुक्तानी दिएको छ। परामर्शदातासँग सम्झौता गर्दा परामर्शदाताका राष्ट्रिय परामर्शदाता, गैरसरकारी संस्था परिचालन र अन्य खर्च व्यवस्थाको नेपाली रुपैयाँमा भुक्तानी दिने गरी सम्झौता गरेमा विदेशी मुद्राको बचत हुनेमा सबै रकम अमेरिकी डलरमा भुक्तानी दिने गरी सम्झौता गरी सम्पूर्ण रकम अमेरिकी डलरमा भुक्तानी दिएको छ।

साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना

१८. **परामर्श सेवा** आयोजनाद्वारा कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरुमा कृषकस्तरमा विभिन्न प्राविधिक सहयोग र प्रशासनिक खर्च उपलब्ध गराउने कार्यकोलागि १८ गैर सरकारी र परामर्शदाता संस्थासँग सन् २०१३ देखि २०१७ सम्म रु ४१ करोड ८७ लाख ८४ हजार र परामर्शदाता संस्था सँग अमेरिकी डलर १८ लाख ८० हजार ५६३ उपलब्ध गराउने सम्झौता भएकोमा यो वर्ष रु ९ करोड ५१ लाख ९५ हजार समेत हालसम्म रु १४ करोड ९४ लाख ६८ हजार भुक्तानी दिएको देखियो।

उच्च मूल्य कृषि वस्तु उत्पादन तथा मूल्य श्रृंखला विकासमा कृषकलाई सहयोग पुऱ्याउने, करार खेतीको संस्थागत विकास गर्ने, मूल्य श्रृंखला विकासमा कृषक सहभागिताको पहुँच सुनिश्चित गर्ने, लैङ्गिक जागरुकताको विकास गर्ने, उच्च मूल्य कृषि वस्तुको व्यापार प्रवर्द्धनको लागि अनुदान सहयोग उपलब्ध गराउने जस्ता विविध उद्देश्य राखेर ६ वर्षको लागि स्थापना भएको यो आयोजनाको

तीन वर्ष बित्तिसक्दा ४०० उप आयोजना सञ्चालन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यो वर्ष मात्र ५४ उपआयोजनाको सम्झौता भएको जानकारी प्राप्त भएको र रकम भुक्तानी दिई २०७१।७२ देखि मात्र सञ्चालनमा आएको छ । गैरसरकारी संस्था र परामर्शदातालाई मात्र रकम भुक्तानी दिई उद्देश्यअनुरूप कार्यक्रम सञ्चालन नगर्नु उचित देखिएन ।

१९. **बीमा** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ मा दश लाख रुपैयाँभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माणव्यवसायीले निर्माण सामग्री, यन्त्र उपकरणलगायतको बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सिँचाई तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजनाले रु.१० लाखभन्दा माथिका ९ ठेक्काको लागि रु.१२ करोड ११ लाख २४ हजार सम्झौता गरी रु.१ करोड ६९ लाख ६२ हजार भुक्तानी खर्च लेखेकोमा बीमा गराएको पाइएन ।
२०. **खर्चको प्रमाण** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(३) मा खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाईसहितको लेखा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । विश्व खाद्य तथा कृषि संगठन लाई परामर्श सेवाबापत एकीकृत कृषि तथा खाद्य सुरक्षा आयोजनाले रु.९ करोड ८९ लाख २ हजार र वाली संरक्षण निर्देशनालयले रु.८४ लाख ५४ हजार भुक्तानी गरेकोमा खर्च पुष्ट्याई हुने बिल भरपाई प्रस्तुत गरेको छैन । यसबाट खर्चको पारदर्शिता र प्रमाणीकरणमा असर परेको छ ।
२१. **लेखापरीक्षण समझदारी** - मन्त्रालयले किसानका लागि उन्नत बीउ कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि साना किसान विकास बैङ्क लिमिटेड/नेपाल कृषि सहकारी संघ लि. र कृषि उद्यम केन्द्रसँग ७ वर्षमा साना किसान सहकारीलाई अमेरिकी डलर ९ लाख ९४ हजार ८५० र कृषि उद्यम केन्द्र, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघलाई रु.२ करोड २८ लाख ६७ हजार उपलब्ध गराउने उल्लेख छ । यो वर्ष उल्लिखित संस्थाहरुको निमित्त रु.३ करोड ३ लाख ३४ हजार भुक्तानी गरेको छ । मन्त्रालय र कार्यक्रम कार्यान्वयन गराउन नियुक्त निकायहरुबीच भएको समझदारी पत्रमा महालेखा परीक्षकबाट मान्यता प्राप्त लेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण गराउने उल्लेख गरी सरकारी स्रोतबाट भएका खर्चको अन्तिम लेखापरीक्षण गर्ने यस कार्यालयको कार्यक्षेत्रलाई सीमित गराएको छ । उक्त खर्चको सेस्ता लेखापरीक्षणका लागि पेश गर्नुपर्ने तथा समझदारी पत्रको उक्त प्रावधान संशोधन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

उच्च मूल्य कृषि वस्तु विकास आयोजना

२२. **प्रशासनिक तथा अन्य खर्च** - आयोजनाले २०७०।७१ सम्म रु.३४ करोड ८५ लाख ८९ हजार खर्च गरेकोमा रु.७ करोड २३ लाख ३८ हजार (२०.७५ प्रतिशत) अनुदान परिचालन गरेको छ भने बाँकी रु.२७ करोड ६२ लाख ५१ हजार (७९.२५ प्रतिशत) प्रशासनिक, कार्यान्वयन साभेदारलाई भुक्तानी, सवारीसाधन खरिद, अध्ययन तथा तालिम लगायतमा खर्च गरेको छ । यसरी बजेटको ठूलो अंश प्रशासनिक तथा अन्य कार्यमा खर्च भएको स्थितिमा आयोजनाका कार्यहरु मितव्ययी रूपमा सञ्चालन भई लक्षित उद्देश्यहरु पूरा हुने स्थिति देखिदैन । त्यसैले आयोजनाको लक्षित उद्देश्य प्राप्ति तर्फ केन्द्रित हुने र अनावश्यक प्रशासनिक तथा कार्यक्रम खर्चमा नियन्त्रण हुने गरी स्रोत परिचालनमा हुनुपर्दछ ।
२३. **साभेदार संस्थाहरुको भूमिका** - आयोजनाले विगत ३ वर्षमा कार्यान्वयन साभेदार संस्थाहरु नेदरल्याण्डस् विकास नियोग र कृषि उद्यम केन्द्रलाई रु.१२ करोड ९७ लाख ९७ हजार भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम आयोजनाको विगत ३ वर्षमा खर्चको तुलनामा ३७.२३ प्रतिशत हुन आउँछ । लेखापरीक्षण क्रममा आयोजना कार्यान्वय साभेदार संस्थाका रूपमा नेदरल्याण्डस् विकास नियोग मार्फत् खटाइएका कर्मचारीहरुको नियमित उपस्थिति र कार्य सम्पादनमा समस्या देखिएको, नियोग मार्फत् कृषि उद्यम केन्द्रको अपेक्षित क्षमता विकास हुन नसकेको तथा कृषि उद्यम केन्द्रले सम्झौता अनुसार दक्ष विशेषज्ञहरु उपलब्ध गराउन नसकेको, जिल्लास्थित कृषि उद्यम इकाईको संगठनात्मक र कार्यसञ्चालन स्थिति कमजोर देखिएको, बजार मूल्य सूचना प्रवाह प्रभावकारी नरहेको जस्ता समस्याहरु रहेको जानकारी प्राप्त भएको छ । साभेदार संस्थाहरुको कार्य सम्पादन स्थिति सन्तोषजनक नभएकोले साभेदारहरुको संलग्नता, जिम्मेवारी र त्यसको लागत सम्बन्धमा पूनरावलोकन गरी आयोजना सञ्चालनलाई मितव्ययी र प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

अन्य संस्था तथा संगठित संस्थातर्फ

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् ऐन, २०४८ अन्तर्गत गठन भएको परिषद्को यो वर्ष लेखापरीक्षण गर्दा देखिएको व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२४. **सञ्चालन नतिजा** – परिषद्को गत वर्षसम्म सञ्चित बचत रु.६० करोड ५७ लाख ८३ हजार रहेकोमा यो वर्षको रु.८ करोड ३७ लाख ७ हजारसमेत रु.६८ करोड ९४ लाख ९० हजार सञ्चित बचत रहेको छ ।
२५. **सम्पत्ति** – परिषद्को स्थिर सम्पत्तितर्फ जग्गा, भवन, गाडी आदिको मूल्य रु.१ अर्ब २८ करोड ६४ लाख १८ हजार वासलातमा देखाएको छ । वासलातमा देखाएको उक्त स्थिर सम्पत्तिमध्ये नेपाल सरकार र दातृ निकायबाट हस्तान्तरण भई प्राप्त भएको सम्पत्तिको मूल्य खुलाएको छैन । परिषद्को सम्पत्तिको वास्तविक मूल्यांकन गरी लेखा अद्यावधिक गर्नुपर्ने देखिएको छ । सम्पत्ति व्यवस्थापन विधि, २०५१ को व्यवस्थाबमोजिम परिषद्ले आफ्नो र अन्तर्गतका निकायको सम्पत्तिको ह्रास कट्टी गरी जगेडा कोष र ह्रास कट्टी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
२६. **बचत रकमको प्रयोग** – नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् ऐन, २०४८ को दफा ११ अनुसार परिषद्ले आपनो स्रोतबाट प्राप्त आम्दानीसमेतलाई परिषद्को बजेटमा समावेश गरी सोहीअनुसार कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा बजेटमा समावेश नगरी यस्ता आयलाई मुद्दतीमा लगानी गरी आम्दानी देखाउँदै आएको छ । गत वर्षको बचतमा यो वर्ष थप भएको रु.८ करोड ३७ लाख ७ हजारसमेत रु.६८ करोड ९४ लाख ९० हजार ननुअपरेटिभ खातामा मौज्जात राखेको छ । उक्त मौज्जात रकमको समुचित व्यवस्थापन र परिचालन गर्नुपर्ने सुझाव विगतको प्रतिवेदनबाट दिइए तापनि सुधार भएको छैन ।
२७. **न्यून आम्दानी** - परिषद्अन्तर्गत ५ क्षेत्रीय अनुसन्धान केन्द्र, ५१ अनुसन्धान महाशाखा र अनुसन्धान केन्द्रहरु रहेका छन् । अनुसन्धान केन्द्रहरुमा पर्याप्त जग्गा, भौतिक पूर्वाधार र दक्ष जनशक्तिसमेत भएको अवस्था छ । अनुसन्धान केन्द्रहरुले बाली, बागवानीलगायत विभिन्न कृषि उत्पादन र भेडा, बाखा, गाई, भैँसी, माछापालन जस्ता विषयहरुमा समेत अनुसन्धान गर्ने गरेको र विभिन्न बाली तथा फलफूलहरु र पशु तथा मत्स्य उत्पादन जस्ता उत्पादनमुलक कार्य गरेर बीउ तथा खाद्यान्नको लागि बिक्री गर्दै आएका छन् । यो वर्ष परिषद्बाहेक ५६ अनुसन्धान केन्द्र तथा महाशाखामा सञ्चालन र पूँजीगत सुधारसमेतको कार्यमा रु.१ अर्ब ३७ करोड ७३ लाख ८ हजार खर्च भएकोमा उत्पादन बिक्रीबाट रु.७ करोड ९१ लाख ८५ हजार (५.७५) प्रतिशत मात्र आम्दानी गरेको छ । केहि प्रमुख अनुसन्धान केन्द्रहरुको खर्च र आम्दानीको स्थिति देहायअनुसार छ:

(रु. हजारमा)

क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र	क्षेत्रफल (हेक्टरमा)	जम्मा खर्च	उत्पादन बाट आम्दानी	आम्दानी प्रतिशत
तरहरा	१०४	९०१७०	९११६	१०.११
लुम्ले	६६	४२०९७	१८९२	४.४९
बाँके	७५.५	६०१८४	५२०४	८.६५
परवानीपुर	६०	६४५८१	८१८२	१२.६७
डोटी	१०	३०६२७	१२३७	४.०४

पर्याप्त जग्गाको क्षेत्रफल, भौतिक पूर्वाधार र दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था भई फार्म सञ्चालन भएको अवस्थामा आय वृद्धि गर्नेतर्फ परिषद्ले ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

२८. **न्यून उत्पादन** - कृषि अनुसन्धान केन्द्र, खजुरा बाँकेमा अंगुर क्लकमा ९६ बोट अंगुर भएकोमा २०६ किलोग्राम (प्रतिबोट २.१४ किलोग्राम), लिचि ४६ बोट भएकोमा १५० किलोग्राम (प्रतिबोट ३.२६ किलोग्राम) त्यस्तै आँप २ बोट भएकोमा १०० किलोग्राम (प्रतिबोट ५० किलोग्राम) उत्पादन भएको विवरण पेश

भएको छ । स्थलगत अवलोकन गर्दा आँपका सयौं बोटहरु देखिएकोमा केन्द्रबाट २ बोटमात्र भएको विवरण पेश भएको छ ।

कृषि अनुसन्धान केन्द्र तरहरामा आँपका बोट ६६६ रहेकोमा १ हजार ५३ किलोग्राम (प्रतिबोट १.५३ किलोग्राम), लिची २७० बोट भएकोमा १२ किलोग्राम (प्रतिबोट ०.०४ किलोग्राम), नरिवल ५५ बोट भएकोमा १११ किलोग्राम (प्रतिबोट २.०१ किलोग्राम), रुखकटहर ५९ बोट भएकोमा ११० किलोग्राम (प्रतिबोट १.८६ किलोग्राम), उत्पादन भएको र सुपारी १२१ बोट भएकोमा कुनै उत्पादन नभएको विवरण पेश भएको छ । यी दुवै फार्ममा वागवानीको लागि ठूलो क्षेत्रफल प्रयोग गरेको, सयौं फलफूलका बोटहरु भएको अवस्थामा उत्पादन न्यून देखिएको छ ।

२९. **उत्पादन मौज्जात** - परिषद्अन्तर्गत १९ अनुसन्धान केन्द्रले उत्पादन गरेको बालीमध्ये रु.१ करोड ४ लाख ३४ हजार मूल्यको बाली बिक्री नभई मौज्जात रहेको परिषद्को वासलातबाट देखिन्छ । राष्ट्रिय धानबाली अनुसन्धान कार्यक्रम धनुषाको रु.२२ लाख ७८ हजार र क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र तरहराको रु.२५ लाख ९८ हजारको बाली मौज्जात भएकोमा सो रकम परिषद्को वासलतमा समावेश गरेको पाइएन । उक्त मौज्जातसमेत २१ निकायको रु.१ करोड ५३ लाख ३० हजारको बाली मौज्जात रहेको देखिन्छ । बढी मौज्जात रहेका उल्लेखित २ वाहेक राष्ट्रिय गहुँबाली अनुसन्धान कार्यक्रम भैरहवाको रु ३० लाख क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र परवानीपुरको रु.१२ लाख ८ हजार, जुटबाली अनुसन्धान कार्यक्रम इटहरीको रु.११ लाख ७९ हजार, राष्ट्रिय मकैबाली अनुसन्धान कार्यक्रम चितवनको रु.१० लाख ४० हजार रहेको छ । बिक्री नभई जिम्मेवारी सारेको बीउ समयमा बिक्री नगर्दा उमारशक्ति नष्ट हुने हुँदा बिक्री गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
३०. **कर्मचारी काज** - गहुँबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, भैरहवाले १७ कर्मचारी काजमा राखी रु.७४ लाख ७८ हजार, मकैबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, चितवनले १४ कर्मचारी काजमा राखी रु.२७ लाख ५० हजार, कृषि अनुसन्धान केन्द्र पाखिवासले ९ कर्मचारी काजमा राखी रु.२६ लाख ४० हजार व्यवसायिक कृषि अनुसन्धान केन्द्र पाखिवासले ३ कर्मचारी काजमा राखी रु.८ लाख ६ हजार र सुन्तलाजात अनुसन्धान केन्द्रले २ कर्मचारी काजमा राखी रु.४ लाख ७९ हजारसमेत रु.१ करोड ४१ लाख ५३ हजार काजमा कार्यरत कर्मचारीहरुलाई तलब खर्च लेखेको देखियो । कर्मचारीको दरबन्दी पूर्ति नगरी लामो समयसम्म काजमा राखेको देखियो । दरबन्दीअनुसार कर्मचारी पूर्ति गरी काजमा राख्ने प्रवृत्तिको अन्त्य हुनुपर्दछ ।

कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड

कम्पनीको २०७०।७१ को अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएको प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

३१. **वित्तीय स्थिती तथा सञ्चालन नतिजा** - यो वर्ष कम्पनीको शेयरपूँजी रु.४२ करोड ६३ लाख ८२ हजार, जगेडा कोष रु.८५ करोड ७६ लाख ९४ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.७९ करोड ७० लाख ७२ हजार, लगानी रु.४५ करोड १५ लाख १५ हजार र खुद चालू सम्पत्ति रु.३ करोड ५४ लाख ८९ हजार रहेको छ । कम्पनीको नेटवर्थ रु.१ अर्ब २८ करोड ४० लाख ७६ हजार रहेको छ ।
- गत वर्षसम्म सञ्चित नाफा रु.२८ करोड ३२ लाख ३७ हजार रहेकोमा यो वर्ष रु.१ करोड ७८ लाख ५९ हजार भई यस वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.३० करोड १० लाख ९६ हजार पुगेको छ ।
३२. **सम्पत्तिको स्वामित्व तथा संरक्षण** - कम्पनीले गुल्मी, मजुवाको ४-५-२-२ रोपनी र जुम्लाको १ रोपनी जग्गाको जग्गाधनी पूर्जा प्राप्त गरेको छैन । काठमाडौं बल्लुस्थित ३ रोपनी जग्गामा ललितपुरस्थित एक ढुङ्गारोडा कम्पनीले अस्थायी प्रकृतिको घर टहराहरु बनाएको छ भने प्युठान खलङ्गामा रहेको ४-४-१-० रोपनी जग्गाबाट जिल्ला विकास समितिले आफ्नो हाताभित्र प्रवेश गर्ने मोटर बाटो निर्माण गरेको र खाली जग्गा अतिक्रमण गरेको छ । कम्पनीको विभिन्न ठाउँमा रहेको जग्गा तथा अन्य स्थिर सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण नगरेकोले सम्पत्तिको यथार्थ स्थिति यकिन गर्न सक्ने स्थिति रहेन ।
३३. **मलखाद मौज्जातको मूल्याङ्कन** - मलखादको अन्तिम मौज्जातको मूल्याङ्कन खरिद मूल्य वा खुद सोध्य मूल्यमध्ये जुन कम छ सोमा गर्नुपर्नेमा सो नगरी खरिद रकमबाट नेपाल सरकारबाट प्राप्त मूल्य अनुदान

समायोजन गरी बिक्री मूल्यमा गर्ने गरेकोले नेपाल लेखामान-४ प्रावधान पालना भएको देखिएन । कम्पनीले अन्तिम मौज्जातको लेखांकन नेपाल सरकारले तोकेको बिक्री दरमा गर्ने गरेको र नेपाल सरकारबाट अप्रत्यक्ष खर्च तथा डिलर कमिशन बापत प्राप्त रकम अनुदानमा लेखांकन गर्ने गरेकोले अन्तिम मौज्जातबापत प्राप्त अप्रत्यक्ष खर्च र डिलर कमिशनको हुने रु.११ करोड २४ लाख १८ हजारले बिक्रीको लागत घट्न गई सोही रकमले कम्पनीको नाफा बढी देखिएको छ ।

स्विपिङ्ग तथा ड्यामेज मलखादको गुणस्तरको कारणले बिक्रेतालाई भुक्तानी नगरेको अवस्थामा सोको परलमोल शून्य लेखाङ्कन गर्नुपर्नेमा नेपाल लेखामान-४ को प्रावधानविपरीत सोको मूल्याङ्कन बिक्री योग्य मूल्यमा गर्ने गरेकोले बिक्री नभएको यस्ता मलको मौज्जातको मूल्याङ्कनले रु.३० लाख ५० हजारले बिक्रीको लागत घट्न गई सोही रकमले नाफा बढी देखिन गएको छ ।

३४. **धरौटी, पेशकी तथा सापटी** – धरौटी, पेशकी तथा सापटी रु.२४ करोड ८४ लाख ३३ हजार रहेकोमा वर्षानुक्रमको विवरण उपलब्ध नभएको र २०७१ आषाढ मसान्तको मौज्जात समर्थन प्राप्त गरेको छैन । हिमालयन बैङ्कबाट प्रतित पत्र बापतको रु.७२ लाख २३ हजार पुनरावेदन अदालत ललितपुरबाट कम्पनीको पक्षमा फैसला भईसकेता पनि असुली नभएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
३५. **सोभ्रै खरिद** – बोलपत्र आव्हान नै नगरी कृषि विकास मन्त्रालयको निर्देशन बमोजिम सरकारद्वारा सरकारसँग खरिद गर्ने प्रचलनअन्तर्गत भारत सरकारले तोकेको एक आपूर्तकबाट शतप्रतिशत रकम अग्रिम भुक्तानी गरी रु.३७ करोड १२ लाखको १० हजार मेट्रिकटन युरिया र रु.२ अर्ब ५१ करोड ३७ लाख ६२ हजारको ४९ हजार ७८८.२५० मेट्रिकटन डी.ए.पी. मलखाद सोभ्रै खरिद गरेकोले प्रतिस्पर्धात्मक एवं मितव्ययी ढङ्गले खरिद गरेको भन्न सकिएन ।
३६. **मल ढुवानी** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४०(३) र सार्वजनिक खरिद नियमावली २०६४ को नियम ८४(३) को प्रावधानविपरीत अविलम्ब मल ढुवानी गर्नु परेको र समय अभाव भएको कारण उल्लेख गरी ७ दिने सूचना टाँस गरी स्वीकृत दरभाउपत्रको आधारमा २ ट्रान्स्पोर्टमार्फत रु.१ करोड १४ लाख २४ हजार र २०६९/१०/५ मा स्वीकृत दररेटको आधारमा २ ढुवानी सेवामार्फत रु.७३ लाख ८४ हजारको ढुवानी गराएको कानूनसम्मत देखिएन ।
३७. **कर्मचारी अवकाश कोष** – २०७१ आषाढ मसान्तसम्ममा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई अवकाश हुँदा एकमुष्ट रकम उपलब्ध गराउने प्रयोजनको लागि उपदान, औषधोपचार र बिदाबापतको दायित्व व्यवस्थाको लागि रु.४५ करोड ९ लाख ७२ हजार जम्मा गरेकोमा कम्पनीको कर्मचारी प्रशासन विनियमावली, २०५९ अनुसार २०७१ असार मसान्तसम्ममा रु.३९ करोड ४१ लाख ४ हजारमात्र दायित्व व्यवस्था गरेकोले रु.५ करोड ६८ लाख ६८ हजार व्यवस्था गर्नुपर्ने रकमभन्दा बढी रकम उक्त कोषमा जम्मा गरेको देखियो । बैङ्कबाट एकातर्फ ऋण लिने गरेको र अर्कोतर्फ दायित्वभन्दा बढी रकम नागरिक लगानी कोषमा जम्मा गर्नाले नाफा घट्न गएको छ ।

दुग्ध विकास संस्थान

संस्थानको २०७०/७१ को प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

३८. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – संस्थानको यो वर्ष कोष रु.७३ करोड ८० हजार, सञ्चित नोक्सान रु. ५१ करोड ४६ लाख १६ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.३५ करोड ८५ लाख १२ हजार, निर्माणधिन सम्पत्ति रु. ६३ लाख ६९ हजार, लगानी रु.१ करोड २० लाख २ हजार, खुद चालु सम्पत्ति ऋणात्मक रु.१७ करोड १४ लाख १८ हजार रहेको छ । संस्थाको नेटवर्थ रु.२१ करोड ५४ लाख ६५ हजार पुगेको छ ।

गत वर्षसम्म सञ्चित नोक्सान रु.३५ करोड ५८ लाख ६९ हजार रहेकोमा यस वर्ष रु.१५ करोड ५७ लाख ९२ हजार खुद नोक्सान र गत वर्षको आयकर समायोजन रु.२९ लाख ५४ हजारसमेत गरी वर्षान्तमा सञ्चित नोक्सान रु.५१ करोड ४६ लाख १५ हजार रहेको छ ।

३९. **अन्तर आयोजना कारोबार** – संस्थानको विभिन्न आयोजनाको आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी एउटा आयोजनाले खरिद गरेको दूध अन्य आयोजनालाई आवश्यक परेमा वा एउटा आयोजनाले खरिद गरेको दूध बढी भए अन्य आयोजनामा पठाई सोको हिसाब अन्तर आयोजना खरिद बिक्रीको कारोबारमा देखाउने गरेको छ । एउटा आयोजनाले पठाएको दूधको फ्याट र एस.एन.एफ. अर्को आयोजनाले घटी परिमाण प्राप्त गरेको देखिन्छ । यसरी नोक्सान गरेको ८ आयोजनाको फ्याट ११ हजार ३५८ के.जी. र एस.एन.एफ. २२ हजार ३६३ के.जी.को रु ९२ लाख ७२ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
४०. **प्याकिङ सामान क्षति** – पोलिथिन फिल्म खरिद गर्न संस्थान र आपूर्तक कम्पनीबीच भएको सम्झौताअनुसार १ के.जी पोलिथिन फिल्मबाट न्यूनतम पनि ३८८ पाकेटमा दूध भरिने र २ प्रतिशत भन्दा बढी क्षती नहुने गुणस्तर प्रमाणित भएको पोलिथिन फिल्म खरिद गरेको छ । दही भर्ने पोलिथिनबाट प्रति के.जी. ३०० पाकेट तयार हुनुपर्ने उल्लेख छ । आयोजनाले प्रयोग गरेको पोलिथिन फिल्ममा दूध, दही भर्दा ८ आयोजनाले सो मापदण्डभन्दा बढी पोलिथिन फिल्म क्षति देखाएको दूध पोलिथिन फिल्म के.जी. २७ हजार ५६४ र दही पोलिथिन फिल्म के.जी. १ हजार २१४ को रु.९३ लाख ११ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
४१. **मापदण्डभन्दा बढी क्षति** – याक चीज ढुवानी परिमाणको ०.७५ प्रतिशत स्वीकृत मापदण्डभन्दा बढी क्षति भएको ८ उत्पादन केन्द्रको १७० के.जी.को रु.१ लाख ६९ हजार र चीज कटिङ्गतर्फ ३०० के.जी. को रु. २ लाख ३४ हजारसमेत गरी रु.४ लाख ३ हजार असुल गर्नुपर्दछ । लैनचौर आयोजनामा २६८ के.जी. चीज केक क्षतिको रु.१ लाख ८८ हजारसमेत सम्बन्धितबाट असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । मोही उत्पादनको लागि ५० प्रतिशत पानी प्रयोग हुने मापदण्ड रहेकोमा धनगढी आयोजनाले २८५३ लिटर मोही घटी उत्पादन गरेकोले त्यसबापखतको रु.१ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसैगरी बालाजु आयोजनाअन्तर्गतको ४ चिस्यान केन्द्रबाट सङ्कलन भएको दूधको एस.एन.एफ. ८५४ के.जी., टी.एस ८६८ के.जी., फ्याट १४ के.जी. क्षति ०.३५ प्रतिशतसम्म नोक्सानी हुन सक्नेमा स्वीकृत मापदण्डभन्दा बढी भएकोले रु.२ लाख ३४ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
४२. **पेशकी** – कुल पेशकी बाँकी रु.१८ करोड ८९ लाख २२ हजारमध्ये केन्द्रीय कार्यालयअन्तर्गत स्टाफ अफिस कार्य पेशकीअन्तर्गतको रु.५ करोड ४९ लाख ४३ हजार, ढल्केबार आयोजनाअन्तर्गतको २ सहकारी संस्थाको रु.२ लाख १९ हजार, सञ्चालनमा नरहेको ४ सहकारी संस्थाको ७४ हजार र जिम्मेवारीमात्र सारेको १४ संस्थाको २ लाख ६८ हजार, धनगढी आयोजनाअन्तर्गत ३ कर्मचारीको रु.६ लाख ८ हजार र विराटनगर आयोजनाअन्तर्गत कारोबार नभएको ७ दुग्ध उत्पादक सहकारीको रु.५ लाख ९ हजारसमेत रु.५ करोड ६६ लाख २१ हजार सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही गरी फछ्यौट गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छः
- सरकारी कार्यालयतर्फ १८६ निकायमा रु.१ अर्ब २१ करोड ४५ लाख ५० हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.५ करोड ६९ लाख ८३ हजार फछ्यौट गरी रु.१ अर्ब १५ करोड ७५ लाख ६७ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.९ करोड ४२ लाख ४५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - सगठित सस्था, अन्य सस्था समिति १० तर्फ रु.१३ करोड ८५ लाख ११ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.५ लाख ६३ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१३ करोड ७९ लाख ४८ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१६ लाख २७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

गृह मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ८१५ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.३९ अर्ब ९० करोड १५ लाख ४२ हजार, राजस्वतर्फ रु.४ अर्ब १३ करोड ८५ लाख २५ हजार, धरौटीतर्फ रु.१ अर्ब ७ करोड ८ लाख ३० हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.५ अर्ब ३६ करोड ५६ लाख २७ हजारसमेत रु.५० अर्ब ४७ करोड ६५ लाख २४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । सो रकममा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालय, शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय, र वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयबाट प्राप्त क्रमशः रु.९ लाख ८० हजार, रु.१ अर्ब ७ करोड २३ लाख ३७ हजार र रु.६४ लाख ५४ हजारसमेत समावेश छ ।

मन्त्रालय मातहतका अन्य संस्था २ र समिति ७७ को रु ४ अर्ब ८९ करोड ६४ लाख ९२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – प्रहरी प्रधान कार्यालयले मालसामानको लागतअनुमान तयार गर्दा स्थानीय आपूर्तिकबाट दरभाउ लिई लागत अनुमान तयार गर्ने गरेको छ । बजारको प्रचलित दरभाउ र मालसामान आपूर्ति गर्ने स्थानसम्म लाग्ने अनुमानित ढुवानी खर्चलाई समेत लागत अनुमान तयार गर्दा आधार नलिएको व्यहोरा गत विगतका प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **अख्तियारी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३२(२) मा मन्त्रालयले मातहतका निकायलाई खर्च गर्ने अख्तियारी अर्थ मन्त्रालयबाट प्राप्त भएको १५ दिनभित्र पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालय तथा ईलाका प्रशासन कार्यालयहरूको लागि चालु खर्चतर्फ विनियोजन भई अख्तियारी प्राप्त भएको रु.९२ करोड ४२ लाख ९९ हजारमध्ये रु.६ करोड ४२ लाख ४८ हजार अख्तियारी नदिई फ्रिज भएको देखियो । स्वीकृत कार्यक्रम कार्यान्वयन नगरी बजेट फ्रिज गर्नु उपयुक्त देखिएन ।
३. **कार्यक्रम सञ्चालन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(१) बमोजिम तोकिएको सरकारी रकम वार्षिक कार्यक्रमअनुसार खर्च गर्नुपर्ने उल्लेख छ । राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्थापन केन्द्रको लागि यो वर्ष रु.६८ करोड ८३ लाख ८८ हजार विनियोजन भएकोमा प्रशासनिक खर्च, भवन निर्माण तथा फर्निचरमा रु.२ करोड ४१ लाख ९२ हजार खर्च गरी रु.१० करोड ९९ लाख खर्च हुन सकेको छैन । एसियाली विकास बैङ्कको सहायतामा राष्ट्रिय परिचयपत्र तयारीको ठेक्का छनौटको कार्य अन्तिम चरणमा पुगेपछि प्राविधिक प्रस्तावको मूल्याङ्कनमा छनौट भएका बोलपत्रदाताहरू र बोलपत्र कागजात तयार गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदाताबीच स्वार्थ बाझिएकोले चालु खरिद प्रक्रिया मान्य हुन नसक्ने जनाई एसियाली विकास बैङ्कले सहमति नदिएपछि कार्यक्रम स्थगित गरेको देखियो ।

यसैगरी सशस्त्र हिंसा नियन्त्रण तथा सामुदायिक सुरक्षा सुदृढीकरण कार्यक्रमतर्फ यो वर्ष रु.७ करोड विनियोजन भएकोमा कार्यक्रम सञ्चालन भएको देखिएन ।

४. **स्थानीय एजेन्ट** – स्थानीय एजेन्सीको रूपमा सेवा प्रदान गरी खरिद कार्यमा संलग्न हुने स्थानीय एजेन्टहरू नेपाल एजेन्सी ऐन, २०१४ को दफा ४ बमोजिम रजिस्टर्ड एजेन्टको रूपमा दर्ता हुनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष प्रहरी प्रधान कार्यालयले ७ एजेन्टमार्फत रु.३७ करोड २३ लाख ८३ हजार र सशस्त्र प्रहरी बलले १० एजेन्टमार्फत रु.१९ करोड ६ लाख ६८ हजारको विभिन्न सामान बोलपत्रको माध्यमद्वारा खरिद कारोबार गर्दा सो ऐनअनुसार दर्ता नभएका एजेन्सी मार्फत गरेको पाइयो ।

५. **विविध खर्च** – मन्त्रपरिषद्को २०५०।२।१३ को निर्णयबमोजिम शान्ति सुरक्षा कायम राख्ने प्रयोजनका लागि एक पटकमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले रु.२ हजार, गृह सचिवले रु.२० हजार, गृहमन्त्रीले रु.५० हजारसम्म र सोभन्दा बढी खर्च गर्नु परेमा प्रधानमन्त्रीको स्वीकृतिमा गर्न सक्ने व्यवस्था छ । त्यसैगरी मन्त्रपरिषद्बाट २०५३।१०।३ मा नेपाल प्रहरीको लागि र २०६९।१२।१८ मा सशस्त्र प्रहरी बलको लागि विभिन्न तहका कार्यालय प्रमुखले तहअनुसार एक पटकमा रु.५०० देखि रु.१५ हजारसम्म खर्च गर्न सक्ने निर्णय भएको छ ।

मन्त्रालय र मातहत कार्यालयहरूबाट यो वर्ष शान्ति सुरक्षासम्बन्धी कार्य सञ्चालन गर्न गोप्य काममा विविध खर्च शीर्षकमा रु.२ करोड २३ लाख ६६ हजार खर्च भएको देखिन्छ । विगत ३ वर्षको विविध खर्चको स्थिति देहायअनुसार छ:

(रु. हजारमा)

खर्चको आदेश दिने अधिकारी	२०६८/६९	२०६९/७०	२०७०/७१
गृहमन्त्री	६८	२,००	११,२०
गृहसचिव	११,१३	१५,४६	२१,७३
प्रहरी महानिरीक्षक	३९,९०	३७,५०	२५,४०
सशस्त्र प्रहरी महानिरीक्षक	१५,४२	२३,५०	१५,७५
राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागका मुख्य अनुसन्धान निर्देशक	७४,३०	७२,९१	१,२५,७०
राष्ट्रिय अनुसन्धान क्षेत्रीय र जिल्ला कार्यालय प्रमुखहरु	१५,७०	१७,०९	२३,८८
जम्मा	१,५७,१३	१,६८,४६	२,२३,६६

नेपाल प्रहरीका प्रहरी महानिरीक्षकतर्फको खर्च रु.२५ लाख ४० हजारमा मातहतका निकायमा पेशकी दिई खर्च गरेको रु.१२ लाख ५० हजारसमेत समावेश छ ।

विविध खर्चको अभिलेख तथा भरपाईको आधारमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग र अन्तर्गतका निकायहरूले विशेष सेवा नियमावली, २०६४ अनुसार खर्च गरेको उल्लेख गरे तापनि नियमावलीले खर्च गर्ने सीमा निर्धारण गरेको छैन । मन्त्रपरिषद्बाट भएको निर्णयमा पनि एक पटकको खर्चको सीमा तोकिए पनि अवधि किटान गरेको छैन ।

६. **क्षतिपूर्ति** – गोरखा जिल्ला तान्द्राग-१ निवासी एक व्यक्तिको २०७०।८।१ मा आगजनी भएको घरको स्थानीय क्षति मूल्याङ्कन समितिले रु.६ लाख २७ हजार क्षति निर्धारण गरेकोमा मन्त्रालयको सिफारिसको आधारमा मन्त्रपरिषद्ले रु.२० लाख क्षतिपूर्ति दिने निर्णय गरी सिफारिसभन्दा रु.१३ लाख ७३ हजार बढी भुक्तानी गरेको पाइयो ।
७. **ठेक्काको बीमा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ (१) मा खरिद सम्झौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक रु.१० लाखभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माणव्यवसायीले निर्माण कार्य शुरू गर्नु अगावै निर्माण सामग्री, कामदार, प्रयोग गरिने मेसिन, औजार वा प्लान्टलगायत निर्माण कार्यको पूर्ण प्रतिस्थापन खर्चको बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । सशस्त्र प्रहरी बलले सार्वजनिक निर्माण कार्यहरूको ठेक्का सम्झौता गर्दा बीमाको शर्त समावेश गरे तापनि विभिन्न ८ भवन निर्माण लागत रु.२ करोड ८७ लाख ३० हजारको बीमा गराएको छैन ।

प्रहरी प्रधान कार्यालय

८. **भैपरी आउने खर्च** – खर्च संकेत विवरणअनुसार बजेट तर्जुमा गर्दा किटानीसाथ खर्च शीर्षकमा तोकन नसकिएका खर्च रकमहरू भैपरी आउने खर्च शीर्षकमा प्रस्ताव गर्न सकिने व्यवस्था छ । प्रहरी प्रधान कार्यालयले चालूतर्फ ६ कामका लागि रु.१ अर्ब ६२ करोड २६ लाख र पूँजीगत खर्चतर्फ ६ कामका लागि रु.१५ करोड ३१ लाख भैपरी आउने खर्च शीर्षकमा बजेट प्रस्ताव गरेकोमा व्यय विवरणमा चालु खर्चतर्फ रु.७७ करोड २८ लाख (विनियोजित रकमको ३० प्रतिशत) र पूँजीगत खर्चतर्फ रु.३६ करोड (विनियोजित रकमको ५१ प्रतिशत) भैपरी आउने खर्च शीर्षकमा रकम विनियोजन भएको देखिन्छ । चालू खर्चतर्फ भैपरी

आउने खर्च शीर्षकमा विनियोजन भएको रकमवाट तलब, भत्ता, पशुपंक्षीको आहार, कार्यक्रम खर्च र औषधि खर्च शीर्षकमा गरी रु.३ करोड ५३ लाख ९४ हजार र पूँजीगत खर्चतर्फ भवन निर्माण, फर्निचर तथा फिक्चर्स, सवारीसाधन, मेसिनरी औजार र सार्वजनिक निर्माणमा समेत रु.६ करोड २० लाख ५७ हजार खर्च भएको देखिन्छ। बजेट तर्जुमा गर्दाकै बखत निर्दिष्ट सेवा र कार्यका लागि खर्च शीर्षकमा रकम विनियोजन गर्नुपर्नेमा भैपरी आउने खर्च शीर्षकमा विनियोजन गर्नु बजेट सिद्धान्तअनुरूप देखिदैन।

९. **जिन्सी** – कार्यालयको दैनिक कार्य सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने खर्च भएर जाने सामानहरूको वार्षिक मौज्जात सामान्यतया नगन्य मात्रा रहनुपर्दछ। कार्यालयको खर्च भएर जाने जिन्सी खाता परीक्षण गर्दा आर्थिक वर्षको अन्त्यमा ड्रेसको कपडा, ट्राफिक ज्याकेट, उनी जर्सी जस्ता रु.११ करोड ३८ लाख ५२ हजारका सामान जिन्सी मौज्जात रहेको छ।

अन्य कार्यालयमा हस्तान्तरण फाराम भरी सामान पठाउने र सम्बन्धित कार्यालयबाट दाखिला प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि सोको आधारमा मूल जिन्सी खातामा जिन्सी मौज्जात घटाउनुपर्नेमा संविधानसभा निर्वाचन प्रयोजनार्थ खरिद भएका रु.६ करोड १ लाख ५२ हजारको ३५७ मोटरसाइकल ७ कार्यालयमा हस्तान्तरण फारामसहित पठाएको जनाई खर्च लेखेको छ। ती कार्यालयहरूमा जिन्सी दाखिला गरेको प्रमाण प्राप्त गरेको छैन।

१०. **मेसिनरी औजार खरिद** – संविधानसभा चुनाव प्रयोजनार्थ मेसिनरी औजार र उपकरण खरिदको ठेक्का सम्झौता २०७१ आषाढमा गरेको छ। यसरी स्वीकृत ठेक्काको लागि प्रतीतपत्र पेशकी खर्च लेखेकोमध्ये रु.२ करोड ६७ लाखको दुई प्रतीतपत्र २०७१।४।२७ मा, रु.२ करोड ७० लाखको एक प्रतीतपत्र २०७१।४।२८ मा, रु.३ करोड ९२ लाखको तीन प्रतीतपत्र २०७१।५।१९ मा र रु.१३ करोड ३ लाख ५० हजारको तीन प्रतीतपत्र २०७१।५।१० मा मात्र खोलेको देखिन्छ। सुरक्षा, सामरिक तथा प्रतिरक्षा सामग्री आपूर्ति गर्ने फर्महरूको सूचीकरण गर्ने कार्य २०७० कार्तिकमा गरे तापनि खरिदको कारबाही २०७१ वैशाखको अन्तमा मात्र शुरु गरेकोले सम्बन्धित वर्षमा कार्यक्रम सम्पन्न हुनसकेको छैन। स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार कार्य नगरी अर्को वर्षमा काम गर्नु उचित देखिदैन।

११. **बढी भुक्तानी** – जिल्ला प्रहरी कार्यालय, ओखलढुङ्गाअन्तर्गत ईलाका प्रहरी कार्यालय वरुणेश्वरको कार्यालय भवन निर्माण गर्ने एक निर्माणव्यावसायीलाई पाँचौ रनिङ्ग बिलसम्मको अद्यावधिक कार्य भएको रु.६५ लाख १७ हजारमा चौथो रनिङ्ग बिलसम्म भुक्तानी भएको रु.६५ लाख १३ हजार कट्टी गरी रु.४ हजार मात्र भुक्तानी गर्नुपर्नेमा तेस्रो रनिङ्ग बिलको रु.४८ लाख ९४ हजार कट्टा गरी रु.१६ लाख २३ हजार खर्च लेखेकोले बढी खर्च लेखेको रु.१६ लाख १९ हजार सम्बन्धितलाई कारबाही गरी असुल गर्नुपर्दछ।

१२. **रकम मौज्जात** – शान्तिकोष सचिवालय र प्रहरी इकाई पुनर्निर्माण आयोजनाबीच २०७१।३।२२ मा भएको सम्झौताबमोजिम पुनर्निर्माण कार्यक्रमका लागि प्राप्त रु.६६ करोड कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय काठमाडौंको फ्रिज नहुने विविध खातामा राखेको छ। विगतमा भएको सम्झौताबमोजिम प्राप्त रकममध्ये बाँकी रु.६ करोड ६५ लाख आयोजनाको नाममा नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा मौज्जात रहेको छ।

१३. **अमानतबाट कार्य** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९८ मा सार्वजनिक निकायले अमानतबाट काम गर्नु परेमा त्यस्तो काम १ लाख रुपैयाँमा नबढाई खण्ड खण्ड गरी वा बार्ताबाट गराउन वा निर्माणसम्बन्धी काम आवश्यक निर्माण सामग्री उपलब्ध गराई ज्यालामा दिनसक्ने व्यवस्था छ। नेपाल प्रहरी अस्पतालले यो वर्ष रु.६६ लाख २ हजारको बिरामी कुरुवा घर निर्माण कार्य ४ टुक्रा गरी अमानतबाट कार्य गराई खर्च लेखेको छ। ती कार्यमा खरिद भएका निर्माण सामग्री रु.३ लाखभन्दा बढी भएको अवस्थामा बोलपत्रको प्रक्रिया नअपनाई सोभै खरिद गरेकोछ। यस्तो कार्य कानूनसम्मत देखिएन।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय

१४. **जमानत जफत** – एक आपूर्तिकसँग भएको खरिद सम्झौताको शर्तबमोजिम सामान आपूर्ति नगरेको अवस्थामा ठेक्का अन्त्य गरी कार्य सम्पादन जमानत जफत गर्ने उल्लेख छ। कार्यालयले २० थान आई.आर.टी.

एम्बुलेन्स खरिद गर्न रु.९ करोड ७९ लाख ३० हजारमा २०७०।९।१४ मा एक आपूर्तिकसँग २०७१।३।३० (म्याद थपसमेत) सम्ममा सामान आपूर्ति गर्ने गरी सम्झौता गरेकोमा सो म्यादपछि म्याद थप नगरेको तथा ती सामानसमेत आपूर्ति गरेको छैन । सम्झौताको शर्तअनुसार आपूर्तिकले राखेको कार्यसम्पादन जमानत रु.४९ लाख जफत गरी सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४१ बमोजिम कारवाही हुनुपर्दछ ।

१५. **घटी आपूर्ति** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९(३) मा खरिद सम्झौता अन्त्य गर्दा खरिद सम्झौताबमोजिमको काम आपूर्तिकर्ताले नगरेको कारणबाट सार्वजनिक निकायले सो काम गर्न वा गराउनका लागि लाग्ने थप खर्च बापत निजले व्यहोर्नुपर्ने दायित्व उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयको लागि आवश्यक पर्ने विभिन्न पोसाक खरिद गर्न देहायका आपूर्तिकर्तासँग गरेको सम्झौतामा उक्त शर्तहरू राखेको छैन । ती आपूर्तिकले सम्झौताअनुसारका परिमाणका सामान नबुझाएकोमा ठेक्का अन्त्य गरेको पाइयो । सम्झौताको शर्तमा ऐनको उक्त प्रावधान नराखेकोले ठेक्काअनुसारको परिमाणको सामान नबुझाए पनि आपूर्तिकर्ताले उन्मुक्ति पाउने अवस्था देखियो । उक्त सामानमध्ये चालू वर्षको २०७१ फागुनसम्म वेभ इक्युपमेन्ट सेट खरिद नभएको र २ सामग्री बढी दररेटबाट खरिद गर्दा रु.१५ लाख ४६ हजार थप दायित्व पर्न गएकोले सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

सामानको विवरण	घटी आपूर्ति		२०७१/७२ को दर	फरक (रकम रु.हजारमा)
	परिमाण	दर		
वेभ इक्युपमेन्ट सेट (खैरो)	२,०००	१५००।-	खरिद नभएको	
उनी कम्बल	१३,५००	५९१।-	६९१।-	२,७०
क्यामोफ्ल्याग भेष्ट कट्टु	२९,०००	२९१।-	२५५।-	१२,७६

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुनसरी, पर्सा र सुर्खेत

शान्ति सुरक्षा कायम गर्ने सन्दर्भमा बृहदो शहरीकरण, जनसंख्या र प्रविधिको परिवर्तनसँगै हुने अपराधिक गतिविधि नियन्त्रण गर्न, प्राकृतिक प्रकोपको अवस्थामा उद्धारका साथै आफ्नो क्षेत्रभित्र बसोवास गर्ने जनताको जीउ धनको सुरक्षा कायम गराउन र सरकारी मुद्दासँग सम्बन्धित अपराधको अनुसन्धान तथा तहकिकात गर्न सुनसरी, पर्सा र सुर्खेत जिल्लास्थित प्रहरी निकायहरूबाट सम्पादित कामको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- शान्ति सुरक्षा कायम राख्ने,
- अपराध नियन्त्रण गर्ने,
- उजुरी अनुसन्धान तथा तहकिकात गर्ने ।

१६. **दरबन्दी र काज** – प्रहरी कार्यालयको उद्देश्य प्राप्तिको लागि कामको चाप, परिस्थिति र आवश्यकताअनुसार पदपूर्ति सम्बन्धमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय ३ को २०६८।६।९ देखि २०७०।७।१ सम्मको रिक्त, काजमा आएका र काजमा गएकाको स्थिति यसप्रकार छ:

जिल्ला	रिक्त दरबन्दी			काजमा आएका			काजमा गएका		
	२०६८।६।९	२०६९।७।०	२०७०।७।१	२०६८।६।९	२०६९।७।०	२०७०।७।१	२०६८।६।९	२०६९।७।०	२०७०।७।१
सुनसरी	६३	२०	३७	२००	११०	११	६९	८५	७३
पर्सा	८१	१७	३४	४१	२९	१४९	६८	४५	२९
सुर्खेत	१८	९९	१९	५८	४७	११५	६८	४५	२९

विगत ३ वर्षमा सुनसरीमा काजमा आउनेको संख्या दोस्रो वर्ष बढेकोमा तेस्रो वर्ष केही सुधार भएको, पर्सामा दोस्रो वर्ष काजमा बस्नेको संख्या घटेपनि तेस्रो वर्ष बढेको र सुर्खेतमा काजमा आउने क्रम दोस्रो वर्ष केही सुधार भएकोमा तेस्रो वर्ष पुनः बढेको छ ।

कार्यालयहरूमा दरबन्दीअनुरूपको पदपूर्ति नभएको तथा दरबन्दी रिक्त हुँदाहुँदै पनि काजमा आउने र जानेको संख्या बढी हुनु, दरबन्दी रहेको स्थानमा प्रहरी कर्मचारीहरू नबसी अन्यत्र काजमा जाँदा सेवा प्रवाहको साथै कर्मचारी अभिलेख व्यवस्थापनमा समेत असर पर्न गई समग्र प्रहरीले प्रदान गर्ने सेवाको कार्यदक्षतामा समेत प्रभाव पर्न जाने देखिन्छ । अतः आवश्यकता अनुरूपको दरबन्दी पदपूर्ति गरी काजमा लामो समय राख्ने परम्पराको अन्त्य गर्नुका साथै नागरिकको विश्वास प्राप्त गर्न सेवा प्रवाहमा कार्यदक्षता वृद्धि गर्नुपर्दछ ।

१७. **थुनुवा कक्ष** – अनुसन्धान तथा तहकिकातको सिलसिलामा थुनामा रहेका व्यक्तिहरूको लागि मानवोचित थुनुवा कक्ष, शौचालय, नुहाउने कक्ष आदिको व्यवस्था हुनुपर्दछ । सुनसरी जिल्लास्थित जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पुरुष थुनुवाको लागि बस्ने कोठा भएपनि महिलाहरूलाई साँघुरो तथा अध्यारो ठाउँमा राखेको र शौचालयको व्यवस्था नभएको पाइयो । ईलाका प्रहरी कार्यालय धरानमा करिब १० जना क्षमता भएको कोठामा २०७१।१।२८ मा ४५ जनासम्म राखेको र ६५ थुनुवाको लागि एउटा मात्र शौचालय रहेको, महिला थुनुवाहरूको लागि बडा प्रहरी कार्यालयमा राख्ने गरेपनि अँध्यारो तथा जिर्ण कोठा रहेको र शौचालयको उचित व्यवस्था नभएको पाइयो । जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्सामा १०×१२ फिटका ४ थुनुवा कोठा भएपनि एक कोठामा २०७१।७।२७ मा ३५ जनासम्म थुनुवा राखेको तथा जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुर्खेतमा १२ जनासम्म राख्न सकिने २ कोठामा प्रति कोठा ५१ जनासम्म थुनुवा रहेको पाइयो ।

समस्या

- जनसंख्या चापको आधारमा सुरक्षाकर्मी नहुनु,
- भौतिक पूर्वाधारको पर्याप्त व्यवस्था नभएको,
- दरबन्दी रिक्त तथा काजको अवस्था
- उजुरी दर्ता भए अनुसार फछ्यौट गर्न नसकेको ।

स्थान अभावका कारण सामान्य तथा गम्भीर प्रकृतिका अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई एकै स्थानमा राख्नुपर्ने र मानव स्वास्थ्यअनुकूल थुनुवा कक्ष नहुँदा राज्यको नियन्त्रणमा रहेका व्यक्तिहरूको स्वास्थ्य स्थिति कमजोर हुँदै जाने, हिरासत व्यवस्थापन जटिल हुने आदि समस्या देखिएका छन् । मानवोचित थुनुवा कक्ष नहुँदा थुनुवाको स्वास्थ्य स्थितिमा असर पर्न जाने देखिँदा मापदण्ड निर्धारण गरी थुनुवा कक्षको व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

१८. **उजुरी दर्ता र कारवाही** – प्रहरीमा परेका उजुरीहरू समयमै फछ्यौट गरी पिडितलाई शीघ्र न्याय दिनुपर्दछ । सुनसरी र पर्सा जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा ३ वर्षको उजुरी दर्ता, फछ्यौट र बाँकीको स्थिति निम्नानुसार छः

सि.नं.	जिल्ला प्रहरी कार्यालय	आ.व. २०६८।६९			आ.व. २०६९।७०			आ.व. २०७०।७१		
		दर्ता	फछ्यौट	बाँकी	दर्ता	फछ्यौट	बाँकी	दर्ता	फछ्यौट	बाँकी
१	सुनसरी	७६७	७५१	१६	८१७	६४०	१७७	१११७	८३३	२८४
२	पर्सा	६२२	५३१	९१	६१५	४४२	१७३	६७५	४८९	१८६
	जम्मा	१३८९	१२८२	१०७	१४३२	१०८२	३५०	१७९२	१३२२	४७०

उल्लिखित कार्यालयहरूको उजुरी दर्ता, फछ्यौट र बाँकीको अवस्था विश्लेषण गर्दा जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुनसरीले ३ आर्थिक वर्षमा परेका उजुरीहरूमध्ये क्रमशः ९८, ७८ र ७५ प्रतिशत तथा जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्साले क्रमशः ८५, ७२ र ७२ प्रतिशत फछ्यौट गरेको पाइयो । सुर्खेतले तथ्याङ्क अद्यावधिक नगरेको कारण विश्लेषण गर्न सकिएन । समयमै उजुरी फछ्यौट गरी पीडितलाई न्याय दिन तथा समाजमा अपराधिक गतिविधि निरुत्साहित गर्न जिम्मेवार निकाय र पदाधिकारीले आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सुझाव

- जनसंख्या चाप अनुसार सुरक्षाकर्मीको व्यवस्था हुनुपर्ने,
- भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाह हुनुपर्ने,
- उद्देश्यमूलक मापदण्ड तथा नीति बनाई समयानुकूल ऐन, कानूनमा सुधार गरी कार्यक्षेत्रमा तदारकता ल्याउने
- दर्ता भएका उजुरीहरू यथाशीघ्र फछ्यौट गर्नुपर्ने ।

१९. **पक्राउ सवारीसाधन** – प्रहरीले आफ्नो क्षेत्रमा चोरी, दर्ता नभएको, अपराधिक गतिविधिमा संलग्न भै पक्राउ गरिएको सवारीसाधनहरूको अभिलेख राखी थप कारवाही गर्नुपर्दछ । लामो समयदेखि चोरी, सवारी दर्ता किताब नभएको, अपराधमा संलग्न भएका, बेवारिसे अवस्थामा भेटिएको सवारीसाधनहरूको अभिलेखसमेत

नराखी जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुनसरी, पूर्व क्षेत्रीय ट्राफिक प्रहरी कार्यालय इटहरी र जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्साको प्राङ्गणमा राखेको पाइयो ।

पूर्व क्षेत्रीय ट्राफिक प्रहरी कार्यालयको परिसरमा रहेका मोटरसाइकलहरू

जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्साको परिसरमा रहेका मोटरसाइकलहरू

पक्राउ गरेका सवारीसाधनको नियमानुसार अभिलेख तथा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी सम्बन्धित प्रहरी इकाई प्रमुखको हो । पक्राउ गरिएका सवारीसाधनहरूको उचित व्यवस्थापन नगरेको तथा चोरी, सवारी दर्ता कित्ताव नभएको, अपराधमा संलग्न भएका, बेवारिसे अवस्थामा भेटिएको सवारीसाधन दाबी गर्न नआई लामो समयसम्म प्रहरीको नियन्त्रणमा रहेको कारण कार्यालयमा स्थान अभाव भएको, सवारीसाधनको मूल्यमा ह्रास आएको, लिलाम बिक्री गरी प्राप्त हुने राजस्व प्राप्त हुनसकेको छैन । पक्राउ सवारीसाधनको अभिलेख राखी चोरी पैठारी भएका सवारीसाधन सम्बन्धित निकायमा दाखिला गर्ने र अन्य बेवारिसे तरिकाले राखेका सवारीसाधनको आवश्यक नियम तर्जुमा गरी व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

अन्य संस्थातर्फ

नेपाल प्रहरी कल्याण कोष

२०. **कोषको अवस्था** – कोषको वित्तीय विवरणअनुसार यो वर्षसम्म सम्पत्ति तथा दायित्व रु.२ अर्ब १२ करोड १० लाख ९४ हजार पुगेको छ ।
२१. **शोधभर्ना**– कोषबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७०।१२।१८ देखि २०७१।३।३० सम्ममा सुडान मिसनको लागि उपलब्ध गराएको विभिन्न २३ प्रकारका १२८ उपकरणको अमेरिकी डलर २ लाख ९८ हजार शोधभर्ना प्राप्त गर्नुपर्नेमा ९३ को अमेरिकी डलर १ लाख ४१ हजार प्राप्त भई सञ्चालन नभएका ३५ उपकरणको अमेरिकी डलर १ लाख ५७ हजारको हुने रु.१ करोड ५१ लाख ८ हजार शोधभर्ना प्राप्त भएको देखिएन । सोही अवधिको हाइटी मिसनतर्फ पनि २२ प्रकारका ७९ सामग्रीको अमेरिकी डलर ५६ हजार शोधभर्ना प्राप्त हुनुपर्नेमा ६९ को अमेरिकी डलर ३३ हजारमात्र प्राप्त भई १० उपकरण सञ्चालन नभएको भनी अमेरिकी डलर २३ हजारको रु.२२ लाख ४० हजार प्राप्त भएको छैन । ती उपकरणहरू सञ्चालनमा ल्याएको पनि छैन ।
२२. **मौज्दात** – स्थानीय मुद्रातर्फ गत विगतदेखिको मौज्दात नभिडेको रु.१८ लाख ४२ हजारलाई ड्राफ्ट तथा चेक नसाटेको उल्लेख गरी घटी मौज्दात देखाएको छ । उक्त रकम सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब यकिन गरिनुपर्दछ ।
२३. **पेट्रोलपम्पको लेखापरीक्षण** – कोषले पेट्रोल पम्पमा लगानी देखाएको रु.५० लाखको लेखापरीक्षण नगराएकोले कोषको कुल कारोबार यकिन गर्न सकिएन ।
२४. **पेशकी** – विभिन्न प्रयोजनको लागि २०५४।५५ देखि उपलब्ध गराएको पेशकी रु.२५ करोड ८४ लाख ९ हजार आवश्यक कारवाही गरी असुल फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।

२५. **व्यक्तिगत योगदान**— संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रहरी (अनपोल) मिसनमा खटिएका कर्मचारीबाट गतवर्ष रू.९ करोड ७६ लाख ४० हजार आम्दानी भएकोमा यस वर्ष रू.६ करोड ८२ लाख ८२ हजारमात्र आम्दानी (गतवर्षको तुलनामा ३०.०७ प्रतिशत कम) भएको तथा गत वर्ष ३ लाख रू.९८ हजार खर्च भएकोमा यस वर्ष रू.१९ लाख ५७ हजार (गतवर्षको तुलनामा ३९१.७५ प्रतिशत बढी) खर्च भएको देखिन्छ । योगदानबापतको अमेरिकी डलर १ लाख १८ हजारको हुने रू.१ करोड १३ लाख ७३ हजार सम्बन्धित कर्मचारीबाट असुल हुन बाँकी देखाएको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२६. **व्यापारिक भवन** — कोषले व्यापारिक भवनबाट चालु वर्ष रू.१ करोड १३ लाख ३८ हजार आम्दानी देखाएको छ । कोषबाट सञ्चालित भवनको अभिलेख नराखेको तथा लेखापरीक्षणमा सम्झौता लगायतका कागजात पेश भएन । आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ (१) अनुसार घर भाडा रकममा १० प्रतिशत अग्रिम बहाल कर दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विभिन्न ८ भवनबाट असुली भएको घर भाडा रू.१ करोड ३० लाख ८९ हजारको रू.१३ लाख ९ हजार बहाल कर सञ्चितकोष दाखिला गरेको छैन ।

सशस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी सेवा केन्द्र

२७. **वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट** — सशस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी सेवा केन्द्र सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ को विधि १५(ख) र (ग) अनुसार यस वर्ष पनि सञ्चालक समितिबाट वार्षिक योजना तथा बजेट स्वीकृत गराएको देखिएन ।
२८. **लगानीको लेखापरीक्षण** — सेवा केन्द्र सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ को विधि १९ मा केन्द्रको आर्थिक स्रोत सम्बन्धमा उल्लेख भए तापनि सशस्त्र प्रहरी ऐन तथा नियमावलीमा आय आर्जन तथा लगानी सम्बन्धमा कुनै व्यहोरा उल्लेख गरेको छैन । केन्द्रले गत विगतदेखि मुलुकका विभिन्न क्षेत्रमा सञ्चालन गरेको ५ पेट्रोल पम्पमा लगानी गरेको रू.१७ करोड २ लाख ६९ हजारबाहेक पेट्रोल पम्पतर्फको आम्दानी, खर्चलगायतका आर्थिक कारोबार केन्द्रको वित्तीय विवरणमा समावेश गरेको छैन । सो कारोबारको लेखापरीक्षण पनि गराएको छैन ।
२९. **लगानी नीति** — कोषले पेट्रोल पम्पमा लगानी गरेको, प्रहरी कर्मचारीहरूलाई रू.५५ करोड ३४ लाख ८२ हजार विभिन्न ऋण सापटी उपलब्ध गराएको, विभिन्न बैङ्कमा अल्पकालीन मुद्दती खातामा रू.५१ करोड १४ लाख राखेको, मिसनको लागि विभिन्न सामान खरिद गरेको, सशस्त्र प्रहरी महिला संघ तथा सशस्त्र प्रहरी बल पूर्व प्रहरी संघमार्फत विभिन्न आर्थिक गतिविधि सञ्चालन गरेको र यी संस्थाहरूलाई मिसनबाट प्राप्त रकममध्ये निश्चित प्रतिशत रकम सञ्चालक समितिको निर्णयले दिने गरेको छ । गत वर्षको तुलनामा पूँजीकोषमा रू.२६ करोड ५९ लाख ५१ हजार थप भएको छ । कोषको रकम दिनानुदिन वृद्धि हुँदै गएको अवस्थामा दीर्घकालीन तथा अल्पकालीन लगानी नीति बनाएको देखिएन ।
३०. **हातहतियार तथा विस्फोटक पदार्थ आपूर्ति** — लाइबेरिया गएका ३ टोलीको लागि आवश्यक पर्ने रू ५ करोड ९ लाख ७१ हजार लागतको हातहतियार तथा विस्फोटक पदार्थ सबैभन्दा घटी कबोल गर्ने एक विदेशी कम्पनीका स्थानीय एजेन्टले कबोल गरेको अमेरिकी डलर ४ लाख ४० हजारको बोलपत्र स्वीकृत गरी प्रतीतपत्र खोलेको ४५ दिनभित्र सामान लाइबेरिया पुगिसक्ने गरी २०६९।१२।२२ मा सम्झौता गरी २०७०।१।३१ मा प्रतीतपत्र खोलेको थियो ।
- तोकिएको समयमा सामान आपूर्ति गर्न नसकेकोले २०७०।३।२१ सम्म सामान लाइबेरिया पुगिसक्ने गरी ४५ दिनको म्याद थप गरेको छ । मिसनको २०७१।२।२३ को पत्रानुसार अमेरिकी डलर २ लाख ४१ हजारको सामानमात्र २०७१।२।२२ मा लाइबेरिया पुगेको देखिन्छ । सम्झौताबमोजिम पूरै सामान आपूर्ति नगरी ढिलो गरी बुझाएको देखिँदा ३३० दिनको कुल सम्झौता रकमको १० प्रतिशतले हुने ४४ हजार अमेरिकी डलरको प्रतिअमेरिकी डलरको हुने रू.४२ लाख ४६ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ ।
३१. **दुर्घटना बीमा** — सञ्चालक समितिको २०७०।६।१५ को निर्णयअनुसार प्रहरी कर्मचारीको दुर्घटना बीमा बापत एक बीमा कम्पनीलाई एक वर्षको लागि प्रतिव्यक्ति रू.४३३।९२ ले कुल रू.१ करोड ४२ लाख ८०

हजार प्रिमियम सोभै भुक्तानी गरेको देखियो । बीमाको अर्को एक कम्पनीलाई बीमा प्रिमियमबापत गतवर्ष रु.१ करोड ५३ लाख २० हजार भुक्तानी भएको देखिन्छ । सो अवधिमा दुर्घटनामा परेका कर्मचारीहरु ४२० मध्ये १० को मृतक बीमा र ४१० को उपचार क्षतिपूर्ति दाबी गरेकोमा कम्पनीबाट हालसम्म क्षतिपूर्ति प्राप्त गरेको छैन । बीमा कम्पनीको वित्तीय तथा आर्थिक सूचकाङ्कलगायतको विश्वसनीयताको मूल्याङ्कन नगरी प्रतिस्पर्धाबिगर छनौट गर्ने कार्य सार्वजनिक खरिद कानूनसम्मत देखिएन ।

- बेरुजू स्थिति – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतका निकायसमेतको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ४०६ निकायमा रु.१ अर्ब ७९ करोड ६० लाख ७९ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.६७ करोड २४ लाख ९३ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब १२ करोड ३५ लाख ८६ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.९२ करोड ६३ लाख ६१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था तथा अन्य संस्था ४ तर्फ रु.२५ करोड ६७ लाख २६ हजार बेरुजू देखिएकोमा रु.२ करोड ९४ लाख ५८ हजार फछ्यौट गरेकाले रु.२२ करोड ७२ लाख ६८ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१८ करोड १६ लाख ४९ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

परराष्ट्र मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ४२ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.२ अर्ब ८३ करोड ५८ लाख १५ हजार, राजस्वतर्फ रु.५ अर्ब ९० करोड ५४ लाख ४९ हजार, धरौटीतर्फ रु.३९ लाख ८९ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.९३ करोड ७४ लाख २८ हजारसमेत रु.९ अर्ब ६८ करोड २६ लाख ८१ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ मन्त्रालयको २०५४।५५ भन्दा अधिको रु.२५ करोड ४६ लाख ६२ हजारको बक्यौता लेखापरीक्षण यो वर्ष पनि गराएको छैन ।
 - १.२ नियोगबाट हुने खरिद कार्य गर्दा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ ले तोकेबमोजिमको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न नियोगहरूलाई कठिनाइ हुने भनाइको सन्दर्भमा खरिद प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्ने कार्य मन्त्रालयले गरेको छैन । यो वर्ष पनि ११ राजदूतावास/नियोगले रु.४ करोड ६४ लाख ९३ हजारको सवारीसाधन सोभै खरिद गरेको देखिएकोले खरिदलाई मन्त्रालयले व्यवस्थित बनाउनुपर्छ ।
 - १.३ मन्त्रपरिषद्को २०५१।२।२३ को निर्णयले नियोगका कर्मचारीहरूको लागि घरभाडा सुविधा दिने व्यवस्था गरेअनुसार यो वर्ष नियोग तथा दूतावासहरूले कार्यालयसमेतको घर भाडामा रु.५५ करोड ६५ लाख ४४ हजार खर्च गरेका छन् । जुन चालू खर्च रु.१ अर्ब ७६ करोड १५ लाख ८५ हजारको ३१.६० प्रतिशत रहेको छ । कर्मचारी आवासको लागि भाडामा लिएको घरहरूमा उपलब्ध गराएको सुविधा र भाडा रकममा विविधता देखिएकोले दूतावास रहेको मुलुक, पदाधिकारी, श्रेणी र तहअनुसार कर्मचारीलाई उपलब्ध गराउने रकमसहित आवासको मापदण्ड तथा नीति तर्जुमा गरेको पाइएन ।
 - १.४ विदेशस्थित नेपाली राजदूतावास तथा नियोगमा कार्यरत राजदूतहरूमध्ये निजामती सेवामा रही नियुक्ति भएका र अन्य व्यक्ति नियुक्ति हुँदा पाउने तलब रकममा विविधता देखिएको हुँदा कानूनद्वारा व्यवस्था गरी एकरूपता कायम गरेको छैन ।
 - १.५ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ अनुसार रकमान्तर गरी वा स्वीकृति लिई मात्र निकासामन्दा बढी खर्च गर्न पाइनेमा यो वर्ष रकमान्तर बेगर २५ नियोगले रु.३ करोड ७० लाख ४३ हजार खर्च गरेका छन् । नेपाली राजदूतावास क्वालालम्पुरले रु.८६ लाख ७२ हजार बढी खर्च गरेको छ । सञ्चार महसुलमा १० दूतावासले निकासामन्दा ६ देखि २०८ प्रतिशतसम्म बढी खर्च गरेको, टेलिफोन खर्चको लगबुक नराखी व्यक्तिगत प्रयोजनमा भएका कलको महसुल असुल्ने नगरेकाले ती कुराहरू व्यवस्थित गरी बढी खर्च गर्ने परिपाटीमा नियन्त्रण गरी आर्थिक अनुशासन कायम गरिनुपर्दछ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **राजस्व** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ ले राजस्व तथा सरकारी रकम कार्यालयमा प्राप्त भएपछि बैङ्क दाखिला गरी राजस्वको लगत, लेखा तथा अभिलेख राखी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने र मासिक प्रतिवेदन तालुक कार्यालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । तालुक कार्यालयले प्राप्त विवरणका आधारमा केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्ने एवं तोकिएको ढाँचामा लेखा राखे नराखेको जाँचबुझ गर्ने गराउने जिम्मेवारी लेखा उत्तरदायी अधिकृतको हुने उल्लेख छ । तालुक कार्यालयले नियोग तथा दूतावासले असुली गरेको र दाखिला

गरेको नियोग/दूतावासगत अभिलेखबेगर प्राप्त रकम दाखिला गरेको आधारमा आर्थिक विवरण तयार गरी पेश गर्ने गरेबाट राजस्व आम्दानीको यथार्थता यकिन गर्ने आधार छैन । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- २.१ यो वर्ष मन्त्रालयले पेश गरेको राजस्वको आर्थिक विवरणमा नियोग/दूतावासहरूबाट रु.१ अर्ब ४७ करोड ४७ लाख ७८ हजार राजस्व असुली तथा दाखिला देखाएको छ । राजदूतावास तथा नियोगहरूले राजस्वको नगदी रसिद नियन्त्रण खातालगायत तोकिएका ढाँचाका फारामहरू प्रयोग गरी लेखा राख्ने र आर्थिक विवरण तयार गर्ने नगरेको साथै मन्त्रालयले आर्थिक विवरण तयार गर्दा मास्केवारी तथा अन्य विवरण लिई दूतावासगत आम्दानी, दाखिला र नगद बाँकीको अभिलेख राखी लेखापरीक्षणको लागि पेश गर्नुपर्नेमा तोकिए बमोजिमको ढाँचामा अभिलेख तथा विवरण दूतावास तथा मन्त्रालयसमेतले राखेको छैन । अभिलेख नराख्नाले असुल गरेको राजस्व समेत सम्बन्धित दूतावासमा नै रही सञ्चित कोष दाखिला गर्न ढिलो हुने गरेको छ । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिले महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनमा समावेश भएका सुझाउअनुसार अभिलेख राख्न र राजस्व दाखिला गर्न २०६३/११/११ मा निर्देशन दिएकोमा सुधार भएको देखिएन ।
- २.२ गतवर्षसम्म ३२ दूतावास/नियोगको रु.१ अर्ब २ करोड ७२ लाख ६० हजार सञ्चितकोष दाखिला गर्न बाँकी रहेकोमा सोमध्ये यो वर्ष राजदूतावास/नियोगले सञ्चितकोष दाखिला गरेको र बाँकी मौज्जात देखिने नियोगगत विवरण मन्त्रालयले तयार गरेको छैन ।
- २.३ विभिन्न दूतावास तथा नियोगले २०६१/७० मा असुल गरेको राजस्व २०७०/७१ मा रु.८ करोड ६७ लाख ५८ हजार दाखिला गर्दा बैङ्क भौचरमा आय वर्ष २०६१/७० उल्लेख भए तापनि आर्थिक विवरणमा यस वर्षको आम्दानीमा उल्लेख गरेको छ ।

अतः दूतावास तथा नियोगहरूले आम्दानी, दाखिला र बाँकीको विवरण आर्थिक वर्षगत तयार गरी सोहीबमोजिम राजस्व दाखिला गर्ने तथा मन्त्रालयले दूतावासगत आम्दानी, दाखिला र बाँकीको सम्बन्धमा अद्यावधिक अभिलेख तयार गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

३. **स्वास्थ्य बीमा तथा उपचार** – मन्त्रपरिषद्को २०५१/२/२३ को निर्णयमा विदेशस्थित नियोगमा काम गर्ने पदाधिकारीले पूर्वस्वीकृति लिई गरेको स्वास्थ्य बीमा तथा औषधि उपचारबापत लागेको खर्च नेपाल सरकारले व्यहोर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष ३५ नियोग तथा राजदूतावासले स्वास्थ्य बीमा तथा औषधि उपचारमा अन्य भत्ता शीर्षकबाट रु.१२ करोड ४५ लाख ८३ हजार खर्च गरेको पाइयो । स्वास्थ्य बीमा गर्दा नियोगहरूले मन्त्रालयबाट स्वीकृति नलिएको र स्वास्थ्य बीमा भएको अवस्थामा बीमा कम्पनीले नव्यहोरेको कारण देखाई औषधि उपचार खर्चसमेत भुक्तानी गरेको पाइयो । औषधि उपचार खर्च अन्य भत्ता शीर्षकबाट खर्च लेख्दा आर्थिक कार्यविधि नियमावली र बजेट सिद्धान्तविपरीत हुने भएकोले सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा बजेट व्यवस्था गरी खर्च गर्नुपर्दछ । गतवर्ष मन्त्रालयबाट आगामी वर्षदेखि सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा बजेट प्रस्ताव गरी खर्च गर्ने व्यवस्था मिलाइने प्रतिबद्धता गरे तापनि सुधार भएको देखिएन ।
४. **बैङ्क मौज्जात** – कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्रमाणित आर्थिक विवरणअनुसार नेपाली नियोग र दूतावासहरूमा चालु तथा पूँजीगततर्फ यो वर्ष रु.२ अर्ब ७ करोड ३६ लाख २० हजार खर्च भएको देखिन्छ । मन्त्रालयले तयार गरेको आर्थिक विवरणअनुसार रु.१ अर्ब ८९ करोड ७१ लाख ८८ हजार खर्च भई रु.१७ करोड ६४ लाख ३२ हजार मौज्जात रहेको देखियो । मन्त्रालयले तयार गरेको आर्थिक विवरण र कतिपय नियोगले तयार गरेको खर्चको फाँटवारीमा एकरूपता देखिदैन । मन्त्रालयले विगत वर्षको आर्थिक विवरणले देखाएको मौज्जातलाई आधार मानी पछिल्लो वर्षको निकासामा सो मौज्जात रकम समायोजन गर्दै आएको छ । सबै नियोगले बैङ्क हिसाब मिलानको विवरण तयार नगरेकोले आर्थिक विवरणले देखाएको मौज्जात र यथार्थ बैङ्क मौज्जात यकिन नहुने हुँदा मन्त्रालयले तयार गरेको केन्द्रीय आर्थिक विवरणले खर्चको यथार्थ स्थिति चित्रण गर्ने अवस्था छैन । विदेशी मुद्रामा हुने विनिमय दरको परिवर्तन तथा विगत वर्षदेखि नै हिसाब मिलान हुन नसकेको कारणबाट यथार्थ मौज्जात यकिन नभएको व्यहोरा औल्याउदै आएकोमा सुधार भएको छैन ।

५. **पारिवारिक सुविधा** – मन्त्रपरिषद्को २०५१।२।२३ को निर्णयले नियोग प्रमुखलगायत अन्य कर्मचारीका परिवारका आश्रित सदस्यहरु आफू कार्यरत नियोगमा साथै वा पछि लगेमा नियोगमा बसुञ्जेल पारिवारिक भत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ ।

मन्त्रालयले आर्थिक कारोबारसम्बन्धी निर्देशिका, २०६० को दफा १८ मा नियोगमा कार्यरत कर्मचारीहरुको साथमा रहेका परिवारका सदस्यहरु नियोगमा आएको र फर्केको अभिलेख राखी सोको विवरण नियोग प्रमुखबाट प्रमाणित गराई अनिवार्य रूपमा मन्त्रालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ ।

विगत केही वर्षदेखि कतार र यांगुनस्थित नियोगमा कार्यरत कर्मचारीहरुलाई आश्रित परिवार साथमा नरहे पनि उपर्युक्त पारिवारिक भत्तालगायतका सुविधा प्रदान गर्दै आएकोमा निर्णय पेश भएन । यसैगरी मन्त्रीबाट २०५१।१।१६ मा रियाद, २०६४।२।२ मा बेइजिङ तथा मस्को, २०६४।३।६ मा तेलअविव र २०६४।१।१७ मा सिओल, साथै, सचिवबाट २०६५।१।२।२ मा पेरिस र २०६६।३।२ मा बैङ्ककस्थित नियोगमा कार्यरत कर्मचारीका परिवार साथमा नरहे पनि पारिवारिक भत्तालगायतका सुविधा दिने निर्णय गरी ती नियोगमा कार्यरत कर्मचारीहरुलाई उक्त सुविधा दिँदै आएको छ । यो वर्ष ३३ नियोगले कर्मचारीको मासिक तलब भत्ता भुक्तानी गर्दा परिवार साथमा रहेको पुष्ट्याईबेगर रु.८ करोड ४६ लाख ७१ हजार पारिवारिक भत्ता खर्च लेखेको देखिएको छ । सोमध्ये ७ दूतावास तथा नियोगले परिवार साथमा नलगे तापनि मन्त्री तथा सचिवको निर्णयको आधारमा पारिवारिक भत्ताबापत रु.२ करोड ८४ हजार भुक्तानी गरेको देखिन्छ । मन्त्रपरिषद्को २०५१।२।२३ को निर्णय प्रतिकूल हुने गरी मन्त्री र सचिवको पटके निर्णयबाट परिवार साथमा नरहेको अवस्थामा पनि पारिवारिक भत्तालगायतका सुविधा प्रदान गर्न मिल्ने देखिएन ।

सार्वजनिक लेखा समितिले २०६३।१।११ र २०६९।१।६ मा अभिलेख राख्न दिएको निर्देशनको पालना भएको छैन । आर्थिक कारोबारसम्बन्धी कानून, निर्देशिका एवं सार्वजनिक लेखा समितिको निर्देशन पालना गरिनुपर्दछ ।

६. **कर** – आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम विदेशस्थित नेपालका कूटनीतिक नियोगमा कार्यरत कर्मचारीको वैदेशिक भत्ताको पचहत्तर प्रतिशत रकम करयोग्य आयबाट घटाई बाँकी रहने रकममा करको गणना गरिने उल्लेख छ । मन्त्रपरिषद्ले २०६३।४।१ मा वैदेशिक भत्ता, पारिवारिक भत्ता, शैक्षिक भत्ता, सेटलमेन्ट भत्ता तथा औषधोपचार लगायतका सुविधामा लाग्ने पारिश्रमिक कर बराबरको रकम वैदेशिक भत्ता लगायतका सुविधाहरुमा थप गरी भुक्तानी दिने निर्णय गरेको छ । आयकर ऐनको व्यवस्थाबमोजिम यो वर्ष ३४ नियोगका पदाधिकारीको तलब तथा वैदेशिक भत्ताको आयमा लाग्ने करमध्ये रु.२ करोड ८ लाख २६ हजार घटी कर कट्टी गरेको छ । ऐनमा भएको व्यवस्थाभन्दा फरक निर्णय गरी कर दायित्वबाट उन्मुक्ति दिन मिल्ने नदेखिएकोले भुक्तानीका बखत कट्टी गर्नुपर्ने उक्त कर रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

७. **बढी पदावधि** – नेपाल सरकारले राजदूत नियुक्ति गर्दा पदावधि तोकी नियुक्ति गर्ने गरेको छ । यसरी नियुक्त राजदूतहरु तोकिएको पदावधिसम्म बहाल रही जिम्मेवारी वहन गर्ने र पदावधि समाप्त हुँदाका दिनदेखि निवृत्त हुने व्यवस्थासमेत रहेको अवस्थामा ८ दूतावासमा कार्यरत राजदूतहरु आफ्नो कार्यकाल (पदावधि) समाप्त भएपछि पनि राजदूतावासमै रही रु.५५ लाख ९० हजार तलब भत्ता र अन्य सुविधा लिएकोले उक्त खर्च कानूनसम्मत मान्न सकिएन ।

कानूनसम्मत नदेखिएका केही व्यहोरा	
राजस्व	नियोग तथा दूतावासबाट असुल भएको राजस्वमध्ये वर्षान्तसम्म रु.१ अरब ४७ करोड ४७ लाख ७८ हजार दाखिला देखाए तापनि निकायगत विवरण नराखेकोले असुली, दाखिला तथा बाँकीको स्थिति यकिन गर्ने आधार भएन ।
पारिश्रमिक कर	नियोग तथा दूतावासका पदाधिकारी तथा कर्मचारीबाट रु.२ करोड ८ लाख २६ हजार कर कट्टा गरेको पाइएन ।
पारिवारिक भत्ता	नियोग तथा दूतावासले परिवार साथमा रहेको पुष्टि हुने प्रमाणबेगर पदाधिकारी तथा कर्मचारीलाई रु.८ करोड ४६ लाख ७१ हजार भत्ता खर्च लेखेका छन् ।
थप व्ययभार	विभिन्न ८ देशका राजदूतहरु तोकिएको म्यादभन्दा बढी अवधि बसी रु.५५ लाख ९० हजार थप भुक्तानी भएको छ ।

८. आन्तरिक नियन्त्रण: आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९५ बमोजिम प्रत्येक मन्त्रालयले आफू र अन्तर्गतका निकायबाट सम्पादन गरिने कार्यहरू प्रभावकारी ढङ्गबाट सम्पादन गर्न, कामको प्रकृतिअनुसार आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- ८.१ कार्यालय प्रमुखले आफ्नो कार्यालयको आय-व्ययको आन्तरिक लेखापरीक्षण कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट गराउनुपर्ने उल्लेख छ। दूतावास तथा नियोगहरूले निर्दिष्ट ढाँचामा सेस्ता नराख्ने, आर्थिक विवरण र खर्चको फाँटवारीमा फरक फरक निकास खर्च देखाउने, शीर्षक फरक पारी खर्च गर्ने, पारिवारिक अभिलेख नराख्ने, कानूनबमोजिम कर कट्टी नगर्ने, राजस्व समयमा दाखिला नगर्ने, वार्षिक प्रतिवेदन तयार नगर्ने लगायतका अवस्था देखिन्छ। यो वर्ष नेपाली राजदूतावास नयाँदिल्लीलगायत ४ दूतावासको आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्न महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट टोली खटिए पनि लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिएको पाइएन। नियोगहरूको आन्तरिक नियन्त्रण एवं प्रतिवेदन प्रणालीलाई सुदृढ गर्न आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९५ बमोजिम नियन्त्रण प्रणाली स्थापना गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र आन्तरिक लेखापरीक्षण गराई प्रतिवेदन लिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- ८.२ निजामती सेवा ऐन, २०४९ तथा आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को प्रावधानअनुसार सरुवा, बहुवा वा अवकाश प्राप्त गर्दा आफूको जिम्मामा रहेको नगदी, जिन्सी वा सरकारी कागजात तोकिएको म्यादभित्र बरबुभारथ गर्नुपर्नेमा दूतावास तथा नियोगहरूमा राजदूतलगायत राजदूतावासमा कार्यरत कर्मचारीहरू पदस्थापना हुँदा र पदावधि समाप्त भई फिर्ता हुँदा कानूनको प्रावधानअनुरूप बरबुभारथ गर्ने गरेको पाइएन। बरबुभारथको अभावमा नियोगका महत्त्वपूर्ण फाइल दस्तावेज एवं अन्य पूँजीगत सम्पत्तिको संरक्षण एवं जिम्मेवारी हस्तान्तरणसमेत हुने गरेको पाइएन। अनिवार्य रूपमा बरबुभारथ गरी कानूनको परिपालना गरिनुपर्दछ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

राहदानी विभाग

अन्तर्राष्ट्रिय नागरिक उड्डयन संगठनको विधानको ३.१० मा सबै सदस्य राष्ट्रले २०१० को अप्रिलसम्ममा मेसिन रिडेबल पासपोर्ट जारी गर्नुपर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि राहदानी व्यवस्थापन कार्यको मितव्ययिता र कार्यदक्षता पक्षको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

९. **दरबन्दी व्यवस्था** – सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको २०६६/१९५ को पत्रानुसार केन्द्रीय राहदानी निकायको लागि स्थायीतर्फ ५२ र सेवा करारमा लिने गरी कम्प्युटर इन्जिनियरदेखि कार्यालय सहयोगीसम्म ४६ जनाको दरबन्दी सृजना भएकोमा २०७०/७१ मा करारतर्फ २७ थप गरी अस्थायी दरबन्दी ७३ कायम गरेको देखियो। स्थायी दरबन्दीको १४० प्रतिशत अस्थाई दरबन्दीमा कर्मचारी नियुक्त गरी प्रतिस्पर्धात्मक मूल्यको प्रस्ताव बेगर २०६९/७० मा रु.४९ लाख ३४ हजार र २०७०/७१ मा रु.७९ लाख ३२ हजार खर्चलेखेबाट राहदानी व्यवस्थापन कार्य दक्षतापूर्वक सम्पन्न भएको देखिएन। विभागको संगठन तथा व्यवस्थापन अध्ययन गरी दरबन्दी यकिन गरेर दक्षतापूर्वक न्यूनतम प्रशासनिक लागतमा राहदानी वितरण गरिनुपर्दछ। विभागको संगठन तथा व्यवस्थापनका कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको र हस्तलिखित राहदानीलाई एम.आर.पी.ले प्रतिस्थापन गर्ने कार्य समाप्त भएपछि सार्वजनिक खरिद ऐनअनुसार सेवा करारमा लिई जाने कार्यालयको भनाई रहेको छ।
१०. **कार्यप्रक्रिया** – एक विदेशी कम्पनीसँग ५ वर्षभित्र ४० लाख पासपोर्ट आपूर्ति गरी दैनिक ४ हजार प्रति पासपोर्ट आवेदकको व्यक्तिगत विवरण सो पासपोर्टमा छुपाई गरी वितरणको लागि तयार गर्नसक्ने गरी कम्प्युटर, प्रिन्टर लगायतका उपकरण जडान र जनशक्तिको समेत व्यवस्था गर्ने गरी २०६७/१९१ मा प्रति मेसिन रिडेबल पासपोर्ट अमेरिकी डलर ३.५९ मा खरिद सम्भौता भएको छ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- राहदानी प्रशोधन तथा वितरण गर्ने।
- राजस्व दाखिला।

१०.१ राहदानी विभागले २०६७।१।११ देखि मेसिन रिडेबल पासपोर्टमा आवेदकहरूको व्यक्तिगत विवरण छुपाई गर्ने कार्य शुरु गरेको आधारमा २०७१ असारसम्म २८ लाख ६६ हजार ६३८ पासपोर्ट पर्सनलाइज्ड (वैयक्तिक विवरण छुपाई) गरिसक्नुपर्नेमा २१ लाख ६२ हजार १६० राहदानी मात्र पर्सनलाइज्ड गरेको देखियो । काम सम्पन्न गर्ने अवधि ७१.६७ प्रतिशत समाप्त भइसके तापनि पासपोर्ट पर्सनलाइज्ड गर्ने कार्य ५४.०५ प्रतिशत मात्र भएकोले विभागको कार्यसम्पादन स्थिति कमजोर रहेको देखियो । हालको मितिसम्म करिब ३१ लाखभन्दा बढी एम.आर.पी. जारी गरिसकेको र प्रतिमहिना १ लाखभन्दा बढी राहदानी उत्पादन भैराखेकोले सम्भौता अवधिभित्र काम सम्पन्न हुने प्रतिक्रिया दिएको छ ।

समस्या

- राजश्व संकलनमा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कमजोर हुनु ,
- राहदानी प्रशोधन र वितरण कार्यको समय अवधि लामो हुनु ,
- नियोगको राहदानी व्यवस्थापन कार्यमा जनगुनासोहरु अधिक रहनु ।

१०.२ विभागले देशका विभिन्न २३ संयोजन केन्द्र, राजदूतावास, नियोग ३५ र राहदानी विभागमै राहदानी फाराम प्राप्त गरी पर्सनलाइज्ड कार्य गर्दै आएको भए तापनि प्राप्त भएका राहदानी फारामहरूको विभागले प्राप्त मिति, जिल्ला, नियोग र संख्या खुल्ने अभिलेख राखेको देखिदैन । त्यसैगरी राहदानी पर्सनलाइज्ड गरेपश्चात मिति तथा राहदानी संख्या र संस्थान खुल्ने गरी अभिलेख समेत राखेको पाइएन । स्पष्ट अभिलेखको अभावमा सेवाग्राहीले प्राथमिकताको आधारमा पर्सनलाइज्डको सुविधा पाएका छन् भनि सुनिश्चित हुने अवस्था छैन । अतः मेसिन रिडेबल पासपोर्ट प्राप्त गर्न आवेदकहरूले पर्खनु पर्ने समयावधिलाई मध्यनजर गरी पासपोर्ट जारी गर्न तथा जडित उपकरणको क्षमताको अधिकतम उपयोग गर्न सञ्चालन कार्ययोजना बनाई लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

जिल्ला तथा नियोगहरूमा राहदानी पठाएको जानकारी विभागको बेभसाइटमा अद्यावधिक गर्ने गरिएको र राहदानी फर्म व्यवस्थापनको लागि सफ्टवेयर बनाई प्राप्त आवेदन फाराम तथा तयारी राहदानीको सम्बन्धमा स्पष्ट अभिलेख तयार हुने जानकारी विभागले गराएको छ ।

११. **राजस्व मौज्जात** – एकल कोष प्रणाली सञ्चालन निर्देशिका, २०६७ भाग ३ को बुँदा नं.४.५ मा एकल राजस्व खातामा प्राप्त रकम नेपाल राष्ट्र बैङ्कको निर्देशानुसार नेपाल सरकारको केन्द्रीय खातामा दैनिक रुपमा जम्मा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्क र एक निजी बैङ्कबीच २०६७।६।२० मा भएको सम्भौतापत्र अनुसार राहदानी विभाग नारायणहिटी परिसरमा हरेक दिन जम्मा हुन आएको राजस्व रकम बैङ्कले अर्को दिन दाखिला गर्नुपर्ने उल्लेख छ ।

११.१ राहदानी वापत राजश्व प्राप्त भएको दिन वा सोको भोलिपल्ट दाखिला गर्नुपर्नेमा परिसर भित्र रहेको एक निजी बैङ्कले गत वर्षको बाँकी रकम ११ दिनसम्म ढिला गरी दाखिला गरेको छ ।

११.२ गत वर्षको बाँकी र यो वर्षको आम्दानी समेत रु.४ अर्ब ५२ करोड ४९ लाख २१ हजार राजश्व दाखिला गर्नुपर्नेमा रु.९ करोड ७६ लाख ५८ दाखिला गर्न बाँकी रहेको देखियो ।

११.३ बैङ्कले रु.४ अर्ब ४२ करोड ७२ लाख ६३ हजार राष्ट्र बैङ्कस्थित केन्द्रीय खातामा दाखिला गरेको छ भने राजश्वको आर्थिक विवरणले रु.४ अर्ब ४१ करोड ३२ लाख ५२ हजारमात्र देखाएकोले फरक रु.१ करोड ४० लाख ११ हजारका सम्बन्धमा स्पष्ट पार्नु पर्दछ ।

बैङ्कसँग भएको सम्भौता पुनरावलोकन गरी राहदानी दस्तुर बापतको रकम बैङ्कको चालु खातामा जम्मा नगरी सोभै सञ्चितकोष जम्मा हुने प्रावधान राखिनुपर्दछ । साथै आन्तरिक नियन्त्रणको लागि सेवाग्राहीबाट प्राप्त राहदानी दस्तुरको हिसाब विभागले पनि राखी बैङ्कको हिसाबसँग भिडान गरी वास्तविक राजस्व रकम यकिन गर्नुपर्दछ ।

समयमै राजस्व दाखिला नभएको, जम्मा भएकोभन्दा घटी राजस्व रकम दाखिला गरेको सम्बन्धमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, नेपाल राष्ट्र बैङ्क र सम्बन्धित बैङ्कलाई आवश्यक कारबाहीको लागि पत्राचार गरी यस प्रकारको कार्यहरू गर्न अनुरोध गरेको जवाफ विभागले दिएको छ ।

१२. **अभिलेख व्यवस्थापन** – विभागले नयाँ राहदानी लिन र पुरानो राहदानी प्रतिस्थापन गर्न २१ दिनको समय लाने उल्लेख गरेको छ । प्राप्त भएका राहदानी फारामको प्राप्त मिति र जिल्ला, राजदूतावास र नियोग र संख्या समेत उल्लेख गरी व्यवस्थित रूपमा अभिलेख राखेको पाइएन । साथै विदेशमा कार्यरत कामदार, विद्यार्थी र अन्य व्यक्तिहरूसँग रहेको हस्तलिखित राहदानीलाई २०१५ को नोभेम्बर भित्र मेसिन रिडेवल पासपोर्टमा परिणत गरिसक्नुपर्नेमा यस किसिमका परिवर्तन गर्नबाँकी राहदानीको अद्यावधिक अभिलेख समेत राखेको देखिएन । अद्यावधिक अभिलेखको अभावमा राहदानी फारामहरू प्राप्त मितिको आधारमा प्राथमिकता दिई पर्शनलाइज्ड भएको र हस्तलिखित राहदानीहरू पूर्णरूपमा विस्थापित हुने सुनिश्चित आधार देखिएन । सेवाग्राहीलाई सुविधा उपलब्ध गराउन, सोको अनुगमन गर्न, गुनासो व्यवस्थापन गर्न र नागरिक बडापत्रमा उल्लेख भए बमोजिम सेवा प्रदान गर्न आन्तरिक कार्य प्रणाली तय गरी अभिलेख व्यवस्थालाई व्यवस्थित गर्नु जरुरी छ ।

सुझाव

- राहदानी वितरणको समयावधि छोट्याउनु पर्ने,
- राजस्व सङ्कलन र अभिलेख व्यवस्थापनमा सुधार गरी आन्तरिक नियन्त्रणलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने,
- हस्तलिखित पासपोर्ट प्रतिस्थापन कार्ययोजना बनाउनुपर्ने ।

- **बेरूजु स्थिति** – मन्त्रालय र मातहतसमेत ४१ कार्यालयमा यो वर्ष लेखापरीक्षणबाट रु.७९ करोड ५९ लाख ८७ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि २ निकायले रु.२० लाख ५२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.७९ करोड ३९ लाख ३५ हजार फछ्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२६ करोड ५० लाख ९८ हजार पेशकी बेरूजु रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत २०१ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.३ अर्ब ३० लाख ६७ हजार, राजस्वतर्फ रु.७ अर्ब ५८ करोड ९० लाख ५५ हजार, धरौटीतर्फ रु.४८ करोड २८ लाख ३६ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.४७ करोड २२ लाख ७६ हजारसमेत रु.११ अर्ब ५४ करोड ७२ लाख २४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

मन्त्रालयमातहत एक संगठित संस्थाको रु.४४ करोड ४२ लाख ८० हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ अनुसार मालपोत कार्यालयहरूले नापीको समयमा दर्ता हुन बाँकी सरकारी र सार्वजनिक जग्गाको फिल्ड बुकलगायत अन्य प्रमाणहरू बुझी अनुसूची १९ र २० बमोजिमको ढाँचामा अभिलेख अद्यावधिक राखी सरकारी र सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्नुपर्नेमा विभागले मालपोत कार्यालयहरूबाट यस्तो जग्गाको अभिलेख तयार गराई अद्यावधिक गरेको छैन।

१.२ मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार सरकारी, संघ संस्था सहित २२२ संस्थालाई ३ हजार ३७३ रोपनी, १६३ विगाहा र १७ लाख ७४ हजार वर्गमिटर जग्गा नेपाल सरकारको निर्णयअनुसार भोगाधिकारमा दिएको उल्लेख छ। भोगाधिकार दिएको उक्त जग्गा प्रत्येक वर्ष नवीकरण गराउनुपर्ने सम्झौतामा व्यवस्था भएकोमा नवीकरण गराएको र नवीकरण दस्तुर आम्दानी गरेको पाइएन। भोगाधिकारमा दिएको जग्गाहरूको अद्यावधिक अभिलेख राखी नवीकरण गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **बजेट नीति कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य २०७०।७१ मा राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति अनुरूप भू-उपयोग नक्सा तयार भएका जिल्लाहरूमध्ये आगामी वर्ष पाँच विकास क्षेत्रका पाँच जिल्लामा भू-उपयोगका आधारमा जग्गाको वर्गीकरण, नक्साङ्कन गरिने, आगामी तीन वर्षभित्र सबै मालपोत र नापी कार्यालयहरूमा रहेका तथ्याङ्क र नापी नक्साहरूको डिजिटल डाटावेश तयार गरी वेभसाइटमा राखिने, भू-उपयोगको आधारमा जग्गाको वर्गीकरण तथा एकीकृत जग्गाधनी पूर्जा वितरण गर्ने उल्लेख भएकोमा उक्त कार्यहरू शुरु भएको देखिएन।

भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभाग

३. **हदबन्दी** – भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २१ मा हदबन्दीभन्दा बढी भएको वा जफत भएको जग्गा प्राथमिकताको आधारमा साबिक जग्गावाला, मोही वा अन्य व्यक्तिलाई कुनै शर्तमा दिनसक्ने व्यवस्था छ। विभागले हदबन्दीभन्दा बढी भई जफत भएका जग्गा वितरण गरेको विवरणमा हदबन्दीभन्दा बढी ३९ हजार ८८३ विघा र १३ हजार ३८२ रोपनी जग्गामध्ये ३८ हजार ५१७ विघा र ९ हजार ७३० रोपनी जग्गा व्यक्ति तथा संस्थालाई बिक्री वितरण गरेको उल्लेख छ। बाँकी १ हजार ३६६ विघा र ३ हजार ६५२ रोपनी मौज्दात रहेको उल्लेख छ। कार्यालयगत जग्गा प्राप्ती, बिक्री वितरण र बाँकीको अभिलेख अद्यावधिक गराई सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण गर्नुपर्दछ।

४. **निवेदन दर्ता र फछ्यौट** – भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५३(१) मा कुनै मुद्दा मामिलाको कारबाही तथा किनारा गर्दा यो ऐनअन्तर्गत अधिकार प्राप्त गाउँ विकास समिति वा नगरपालिका, अदालत वा

अधिकारीले विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १०, ११ र १२ बमोजिमको अख्तियारी र कार्य प्रणाली अपनाउने उल्लेख छ । विभागबाट प्राप्त प्रगति विवरणमा ८३ मालपोत र २१ भूमिसुधार कार्यालयमा १ लाख ६७ हजार ४२० निवेदन दर्ता भएकोमा यो वर्ष १ लाख २३ हजार २७८ फछ्यौट भई ४४ हजार १४२ निवेदन फछ्यौट हुन बाँकी रहेको छ । विभाग मातहतका कार्यालयहरूले फछ्यौट गर्न बाँकी निवेदनहरूको आयुगत वर्गीकरण र निवेदन दर्ता तथा फछ्यौटको विवरण तयार गर्ने गरेको छैन । निवेदन दर्ता तथा फछ्यौटको अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

५. **कुत धरौटी** – भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ३६ मा मोहीले कुत धरौटी राख्न ल्याएमा कार्यालयले कुत रकम आम्दानी बाँधी जग्गावालालाई सो धरौटी राखेको ७ दिनभित्र सूचना दिनुपर्ने, जनाउ दिएको एक वर्षभित्र जग्गावाला कुत बुझ्न आएमा दुई प्रतिशतका दरले दस्तुर लिई कुत रकम फिर्ता दिनुपर्ने र एक वर्षभित्र धरौटी फिर्ता नलिएमा सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । धरौटीसम्बन्धी एकीकृत विवरणअनुसार २० भूमिसुधार कार्यालयमा यो वर्षसम्म रु.२२ करोड ४७ लाख ३५ हजार धरौटी बाँकी देखिएकोमा कुत बाली धरौटी र अन्य धरौटी बाँकीको रकम खुलेको छैन । प्रयोजन समाप्त भएको धरौटी रकम सञ्चित कोष दाखिला गरी हिसाब अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।
६. **भूमि व्यवस्थापन सुदृढीकरण कोष** – भूमि व्यवस्थापन सुदृढीकरण कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को वुँदा ३ (१) मा मालपोत कार्यालयले असुल गरेको रजिष्ट्रेशन दस्तुरमध्ये जिल्ला विकास समितिमा पठाइने कुल रकमको ५ प्रतिशतले हुने रकम एक आर्थिक वर्षमा रु.६ लाखभन्दा बढी भएमा बढी रकम विभागमा रहेको संस्थागत सुदृढीकरण कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालयहरूले यो वर्ष कोषमा पठाउनुपर्ने र पठाएको रकमको विवरण माग गरिएकोमा विभागले यो वर्ष रु.३ करोड ३२ लाख ४१ हजार कोष दाखिला र रु.१ करोड ८३ लाख ७ हजार खर्च गरेको विवरण मात्र पेश गरेको छ । रजिष्ट्रेशन दस्तुर असुली गरेको आधारमा रु.६ लाखभन्दा बढी आम्दानी प्राप्त गर्ने मालपोत कार्यालयको विवरण प्राप्त भएन । विभागले कार्यालयगत रूपमा कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने र असुली वा दाखिला भएको रकमसहितको अद्यावधिक अभिलेख राख्नुपर्दछ ।

मालपोत कार्यालयहरू

७. **मूल्य समायोजन** - मालपोत कार्यालय, कलकीको कार्यालय भवन निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग रु.६ करोड १४ लाख ५५ हजारमा २०६९।३।१५ मा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०६७।२।२६ मा सम्झौता भएको देखिन्छ । सम्झौताको दफा २७ अनुसार भेरिएसन र क्षतिपूर्तिजन्य घटनाको कारणबाट मात्र म्याद थप गर्न सकिनेमा स्पष्ट कारण नखुलाई २०७० कार्तिकसम्म म्याद थप गरेको छ । ठेक्का सम्झौताको दफा ४६.५ मा निर्माण व्यवसायीको कारणबाट काममा ढिलाई भएमा मूल्य समायोजन नगर्ने र भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागबाट म्याद थप गर्दा २०६९ चैत्रपछिको मूल्य समायोजन भुक्तानी नदिने उल्लेख भएकोमा सो अवधि पश्चात मूल्य समायोजन रु. ३१ लाख २९ हजार सहित म्याद थप पछिको मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको रु.६९ लाख ९३ हजार निर्माणव्यवसायीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।
८. **म्याद थप** - मालपोत कार्यालय, चावहिलको कार्यालय भवन निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.१० करोड २३ लाख २९ हजारमा सम्पन्न गर्न सम्झौता भएको छ । सम्झौतानुसार २०६८।१।८ मा काम शुरु गरी २०७१।१।७ भित्र सम्पन्न गर्नुपर्नेमा २०७१ आषाढसम्म रु.३ करोड ३३ लाख ३२ हजारको मात्र काम गरेको देखिन्छ । सम्झौतामा भेरिएसन र क्षतिपूर्तिजन्य घटनाको कारणबाट मात्र म्याद थप गर्न सकिने उल्लेख भएकोमा वर्षा, बन्द, इन्धन अभाव, संविधानसभाको निर्वाचन आदि कारण देखाई २०७१।१।८ देखि २०७१।७।५ सम्म पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलाग्ने गरी म्याद थप गरेको र तत्पश्चात म्याद थप भएको छैन । संसोधित कार्य तालिका पेश गर्नुपर्नेमा सो पनि पेश गरेको देखिदैन । सम्झौतानुसार निर्माणव्यवसायीले समयमै काम सम्पन्न गर्ने जिम्मेवारी पूरा नगरेकोमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुली गरेको पाइएन ।
९. **पूँजीगत लाभकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २६(४) मा प्राकृतिक व्यक्तिले रु ३० लाख वा सोभन्दा बढी मूल्यको घर जग्गाको कारोबार गर्दा भएको पूँजीगत लाभमा ऐनको दफा ९५(क)३ मा तोकिएको दर अनुसार

रजिष्ट्रेशन पारित गर्दाकै बखतमा पूँजीगत लाभकर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले पूँजीगत लाभकर असुलीको एकीकृत हिसाब तयार गरेको छैन । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ९.१ मालपोत कार्यालय ललितपुर र कास्कीको पूँजीगत लाभकर असुलीको लिखत नमूना छनौट गरी परीक्षण गर्दा ललितपुरले १४ निःसर्गकर्ता तथा कास्कीले ९ निःसर्गकर्ताले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५(क)३ मा तोकिए बमोजिम पूँजीगत लाभकर निर्धारणको लागि घोषणा गरेको फारामअनुसार भवन निर्माणको लागत खर्च बापतको रु.१० करोड १९ लाख ६३ हजारको दावी स्थानीय निकायको सिफारिस बेगर स्वीकृत गरेको छ । आधार प्रमाणबेगर खर्च घटाएको सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ९.२ यो वर्ष मालपोत कार्यालय ढिल्लीबजार, वारा, चन्द्रगढी (भापा) लगायतका ३७ कार्यालयले रु.५ करोड ६४ लाख ३० हजार पूँजीगत लाभकर असुल गर्न छुट गरेको देखिएकोले उक्त कर असुल गर्नुपर्दछ ।

१०. **जग्गाको मूल्याङ्कन** – रजिष्ट्रेशन पास गर्दा घर जग्गाको थैली अङ्क निर्धारण गर्ने प्रयोजनको लागि मालपोत कार्यालयहरूले प्रत्येक वर्ष घरजग्गाको अवस्थिति सडकको पहुँच तथा अन्य सुविधा पुगेको आधारमा न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिका तयार गर्ने गरेका छन् । जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कनसम्बन्धी अवधारणा पुस्तिकाअनुसार शहरी र नगर उन्मुख स्थानहरूको जग्गाको न्यूनतम मूल्य निर्धारण गर्दा सडक, खानेपानी, ढल, टेलिफोन आदि सुविधाको मालपोत र नापी कार्यालयका कर्मचारी खटाई प्रिन्ट नक्सामा रेखाङ्कन गरी प्रतिवेदन लिने, स्थानीय जनप्रतिनिधि र कारोबारमा संलग्न व्यक्तिहरूबाट प्रतिवेदन लिने, फिल्डबाट सङ्कलित मूल्यको तुलना बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूमा धितो राखेको मूल्य, चलन चल्तीको किनवेच मूल्य विचार गर्ने, आदि प्रक्रियाहरू पूरा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणबाट नमूना छनौटको आधारमा परीक्षण गरिएका मालपोत कार्यालय तनहुँ, कास्की, ढिल्लीबजार, ललितपुर, सिराहा, सप्तरी, काभ्रेपलाञ्चोकले सडकको अवस्था पक्की, कच्ची, सहायक, गोरेटो बाटो, बाटो भएको, बाटो नभएको जग्गा मात्र खुलाई गत विगत वर्षको तत् तत् स्थानका जग्गाहरूको मूल्याङ्कनको आधारमा मात्र यस वर्षको न्यूनतम मूल्याङ्कन तोकेको पाइयो । प्रक्रियाहरू पूरा नगरी मूल्य निर्धारण समितिले न्यूनतम मूल्य निर्धारण गरेबाट जग्गाको यथार्थ मूल्य निर्धारण हुन सकेको छैन ।

जग्गाको अवस्थिति, सडकको पहुँच, तथा अन्य सुविधा पुगेको आधार जस्ता निर्दिष्ट गरेका कुराहरूलाई ध्यान नदिई कार्यालयले न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिका तयार गरेकोले थैली रकमभन्दा ज्यादै कम न्यूनतम मूल्यांकन निर्धारण भएको अवस्था छ । मालपोत कार्यालय सिराहा, सप्तरी, काभ्रेपलाञ्चोकलगायतको न्यूनतम मूल्याङ्कन कारोबारको अंक (थैली अंक) भन्दा धेरै गुणाले कम रहेको छ । उदाहरणार्थ न्यूनतम मूल्य प्रति कठ्ठा रु.१३ हजार रहेको जग्गाको कारोबार अङ्क रु.२३ लाख ३३ हजार रहेको छ । निर्देशिका बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी कार्यालयहरूले न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिकालाई अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

११. **सगोलनामा** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ को उपदफा (द) को गैरव्यवसायिक कर योग्य सम्पत्ति अर्न्तगत खण्ड ४ मा कुनै प्राकृतिक व्यक्तिले रु. ३० लाख वा सोभन्दा बढी मूल्यको घर जग्गाको कारोबार गर्दा भएको पूँजीगत लाभमा ऐनको दफा ९५ क (३) मा तोकिएको दरअनुसार रजिष्ट्रेशन गर्दाकै बखतमा मालपोत कार्यालयमार्फत कर असुल गर्ने व्यवस्था गरेको छ । जग्गामा महिलाको स्वामित्व सृजना गराई महिला माथि हुँदै आएको विभेद अन्त्य गर्ने अभिप्रायबाट पतिपत्नीबीच सगोलनामा गर्दा सेवा शुल्कबापत जग्गाको मूल्य जतिसुकै भए पनि रु.१०० मात्र लाग्ने व्यवस्था छ । जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन रु.३० लाख वा सोभन्दा बढी हुने अवस्थामा पतिपत्नीबीच सँगोलनामा गरी भोलिपल्ट वा केही दिनपछि बिक्री गर्ने गरेको पाइयो । यस प्रकारको कारोबार गर्दा रु.६० लाखसम्मको निसर्ग रकममा पूँजीगत लाभकर छुट हुने स्थिति देखिन्छ । यस्तो परिपाटीबाट सरकारलाई प्राप्त हुने राजस्व समेत छुट हुने अवस्था भएकोले कानुन सुधार गर्नेतर्फ ध्यान जानुपर्ने देखियो । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहाय अनुसार छन्:

रजिष्ट्रेशन गर्ने मालपोत कार्यालय	निःसर्ग कर्ता	सगोलनामा गरेको मिति	बिक्री मिति	थैली रकम (रु.हजारमा)
ढिल्लीबजार	एक व्यक्ति	२०७१/३/२९	२०७१/३/३१	५९,००
ढिल्लीबजार	एक व्यक्ति	२०७०/७/१०	२०७०/७/२४	५८,००
ढिल्लीबजार	एक व्यक्ति	२०७०/९/१२	२०७०/९/२६	५९,५०
दमक, भापा	एक व्यक्ति	२०७०/६/७	२०७०/६/८	४२,००
दमक, भापा	एक व्यक्ति	२०७०/१२/१४	२०७०/१२/१६	५९,९०

१२. **रजिष्ट्रेशन शुल्क बाँडफाँड** – स्थानिय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २११ मा प्रत्येक जिल्लाका मालपोत कार्यालयले असुल गरेको रजिष्ट्रेशन दस्तुरमध्ये अनुसूची-२६ मा तोकिएबमोजिमको असुलीको आधारमा तोकिएको प्रतिशत रकम सम्बन्धित जिल्ला विकास समितिमा पठाउनुपर्ने र बाँकी रकम सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। विभागले ख-६ खाताको जिल्लागत कार्यालयहरूको आर्थिक विवरण लिई सो आधारमा केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार गरेको छैन। यो वर्ष २१ मालपोत कार्यालयले असुल गरेको रजिष्ट्रेशन शुल्क बाँडफाँड गरे तापनि रु.३२ करोड ४२ लाख ३३ हजार सञ्चितकोष दाखिला गर्न बाँकी देखिन्छ। त्यसैगरी मालपोत कार्यालय धादिङ्ग, संखुवासभा र सुर्खेतले रु.६५ लाख १९ हजार बाँडफाँड नै नगरी ख-६ खातामा राखेका छन्। नियमावलीअनुसार बाँडफाँड गरी सञ्चितकोष दाखिला गरिनुपर्दछ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभाग र नापी विभाग

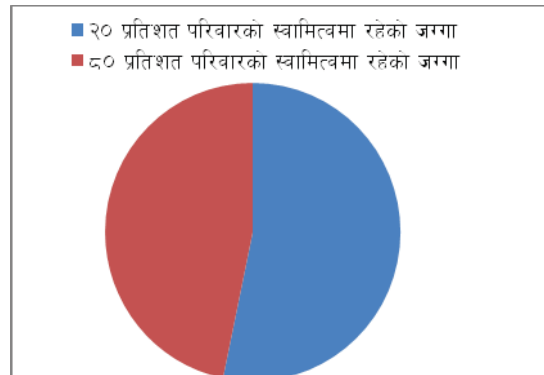
भूमिसुधार तथा व्यवस्था सम्बन्धि नीति, योजना तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन, अनुगमन मूल्याङ्कन, सरकारी जग्गा र सार्वजनिक जग्गाको अभिलेख व्यवस्थापन, जग्गा नापसम्बन्धी प्रशासन जस्ता कार्य गर्न स्थापित नापी विभाग र भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागले सम्पादन गरेका कार्यको कार्यदक्षता र प्रभावकारितापक्षको मूल्याङ्कन गर्दा कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

१३. **सार्वजनिक जग्गा** – जग्गा (नापजाँच) ऐन, २०१९ को दफा ६ग मा साविकमा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा जनिई नापजाँच भएको कुनै जग्गा कसैले आवाद, कमोद वा घरवास गरेर अतिक्रमण गरी भोग चलन गरेको भए पनि नापजाँच गर्दा त्यस्तो जग्गा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गाको रूपमा दर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। व्यक्तिको नाममा दर्ता भइसकेको उपत्यका भित्रको ५३ रोपनी र उपत्यका बाहिरको १६० रोपनी सार्वजनिक जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ताका लागि कारवाही गरिएकोमा ४६ रोपनी जग्गा मात्र नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको छ। नापी तथा मालपोतको प्रशासनिक कार्य प्रक्रिया सम्पन्न हुन नसकेकोले प्रशासनिक दक्षता अभिवृद्धि गर्दै नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गरिनुपर्दछ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- सरकारी जग्गा र सार्वजनिक जग्गाको अभिलेख व्यवस्थापन गर्नु,
- जग्गा नाप सम्बन्धी प्रशासन,
- भूमिमाथिको द्वैध स्वामित्व हटाउनु।

१४. **भूमिमा द्वैध स्वामित्व** – भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(घ) मा भूमिमाथिको दोहोरो स्वामित्व हटाइने उल्लेख गरेको छ। भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन पुस्तिकाअनुसार २०७०।७१ को अन्तसम्म १९ भूमिसुधार कार्यालय अन्तर्गत कुल २ लाख ६९ हजार ३९९ रोपनी जग्गामध्ये १ लाख १६ हजारमा मोही कायमै रहेको देखिन्छ। भूमि ऐन नियम तथा आवधिक योजनाले भूमिको द्वैध स्वामित्व अन्त्य गर्ने उल्लेख गरे पनि विगत ३ वर्षमा ११ हजार १८ अर्थात् ७.८४ प्रतिशत मात्र लगत कट्टा भएको छ। द्वैध स्वामित्वको कारण २०७०।७१ मा मात्र मोही सम्बन्धी ९ हजार ४२९ मुद्दा परेको मध्ये ३ हजार ५४३ फछर्यौट भई ५ हजार ८८६ मुद्दा किनारा हुन बाँकी रहेको देखिन्छ। भूमि सम्बन्धी ऐन तथा आवधिक योजना बमोजिम भूमि माथिको द्वैध स्वामित्व अन्त्य गर्ने आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

१५. **जग्गामा अधिकतम हद** – भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ७(१) मा कुनै व्यक्ति वा निजको परिवारले मधेश वा तराई क्षेत्रमा १० विगाहा (६.७७ हेक्टर), काठमाडौं उपत्यकामा २५ रोपनी (१.२५ हेक्टर) र अन्य पहाडी क्षेत्रमा ७० रोपनीमा (३.५० हेक्टर) नबढ्ने गरी अधिकतम हदमा जग्गा राख्न पाउने उल्लेख

गरेको छ ।

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागबाट २०७१ आषाढमा प्रकाशित राष्ट्रिय कृषि गणना, २०६८ अनुसार कृषि चलनको आकारअनुसारको ५ हेक्टरदेखि १० हेक्टरभन्दा कम कृषि चलन गर्ने व्यक्ति वा परिवार संख्या १० हजार ७०० रहेको छ भने १० हेक्टर र सोभन्दा बढी कृषि चलन गर्ने व्यक्ति वा परिवार संख्या १ हजार १०० रहेको देखिन्छ ।

जग्गा स्वामित्व सम्बन्धी विवरणको विश्लेषण गर्दा २० प्रतिशत परिवारसँग ५२.५ प्रतिशत अर्थात १३ लाख ४२ हजार ६ सय हेक्टर कृषि चलनको जमिन रहेको छ भने बाँकी ८० प्रतिशत परिवारसँग ४७.५ प्रतिशत अर्थात ११ लाख ८० हजार १ सय हेक्टर कृषि चलनको जमिन रहेको छ । अतः भूमि ऐन तथा नियमबमोजिम हदभन्दा बढी जग्गाको व्यवस्थापन प्रभावकारी रूपमा गर्नुपर्दछ ।

१६. **पुनः नापी** – भूमि लगतलाई व्यवस्थित र शुद्धता ल्याउन कार्ययोजनासहित जग्गाको पुनः नापजाँच गर्ने कार्य केही गाउँब्लक बाहेक २०५३/५४ मा समाप्त गरेकोमा तत्कालीन नापजाँच कार्यमा अझ बढी शुद्धता ल्याउन २०५३ देखि त्रिकोणमितीय नियन्त्रण विन्दु समेतको आधारमा पुनःनापी कार्य शुरु भएकोमा २०७१ आषाढ मसान्तसम्म नेपालका ७५ जिल्लामध्ये कञ्चनपुरमा मात्र सो कार्य समाप्त भएको छ । त्यसैगरी १४ जिल्लामा पुनः नापी तथा ३ जिल्ला (अछाम, पाल्पा र अर्घाखाँची) मा विशेष नापी (द्वन्द्वको समयमा नक्सा नष्ट भएकोले) कार्य सञ्चालन भइरहेको छ भने ५७ जिल्लामा पुनःनापी कार्य शुरु नै भएको छैन । वार्षिक कार्यक्रम अनुसार २०६८/६९ मा लक्ष्य ५ हजार हेक्टरमध्ये ३ हजार ९२० हेक्टर, २०६९/७० मा २ हजार ५०० हेक्टर लक्ष्यमा २ हजार ९०७ हेक्टर, २०७०/७१ मा १ हजार २५० हेक्टर लक्ष्य रहेकोमा २ हजार ४९५ हेक्टर पुनः नापी भएको देखिएकाले लक्ष्य नै न्यून रहने गरेको पाईयो । पुनः नापी कार्य समयमै सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

समस्या

- भूमि माथिको द्वैध स्वामित्व हटाउन नसक्नु,
- हदबन्दीभन्दा बढी भएको जग्गा प्राप्त गर्न नसक्नु,
- चक्लाबन्दी कार्य प्रभावकारी नहुँदा जग्गा साना टुक्रा तथा कित्तामा विभाजन हुनु,
- पुनः नापी तदारुकताका साथ हुन नसक्नु ।

१७. **खण्डीकरण नियन्त्रण** – जग्गा (नापजाँच) ऐन, २०१९ को दफा ११(ग) तथा भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५१ (ज) मा जग्गाको उत्पादकत्व वृद्धि गर्नको लागि खण्डीकरण नियन्त्रण तथा चक्लाबन्दी गर्ने सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नसक्ने उल्लेख छ । भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको विगत ३ वर्षको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन पुस्तिका अनुसार २ करोड, ६९ लाख, २७ हजारबाट २ करोड ८१ लाख २६ हजार कित्ता जग्गा पुगेको छ । उर्वर भूमिमा जग्गा प्लटिङ गरी बाँझै राख्ने तथा गाउँघरका खेतीयोग्य जग्गासमेत धेरै स-साना टुकामा विभाजन हुने क्रम बढ्दो छ । चक्लाबन्दी भएको व्यहोरा खुल्न आएन ।

चक्लाबन्दी नहुने तर कित्ताकाट भएको संख्या बढ्दै जानुको कारणमा पैतृक सम्पत्तिमा अंशवण्डा गर्दा कित्ता कित्तामा भाग लगाउनुपर्ने, बढ्दो शहरीकरण, बढ्दो बसाई सराई प्रमुख रूपमा रहेका छन् । यसरी साना साना टुक्रा (कित्ता) मा जग्गा विभाजित हुँदा भिन्न भिन्न व्यक्तिले भिन्न भिन्न बाली लगाउँदा लगानी बढ्ने तर उत्पादकत्व चाँही घट्न जाने, कृषिमा यान्त्रिकरण गर्न कठिन हुने, व्यवसायिक खेती गर्न कठिनाई भई निर्वाहमुखी खेतिमात्र हुने, भूमि व्यवस्थापनलाई चुस्त र दुरुस्त राख्न गाह्रो पर्ने जस्ता असर पर्न जाने देखिन्छ । जग्गा (नापजाँच) ऐन तथा भूमि सम्बन्धी ऐन बमोजिम जग्गाको उत्पादकत्व वृद्धि गर्न तोकिए बमोजिम जग्गाको खण्डीकरण नियन्त्रण तथा चक्लाबन्दी गर्ने सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सुझाव

- भूमि माथिको द्वैध स्वामित्व हटाउनुपर्ने,
- हदबन्दी व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने,
- जग्गाको खण्डीकरण कार्यलाई नियन्त्रण गर्नुपर्ने,
- पुनः नापी कार्य समयमै सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

१८. **बचत योजना** – भूमि सम्बन्धि ऐन, २०२१ को दफा ४० अनुसार सञ्चालित बचत योजनामा जग्गाको एक मुख्य वार्षिक उब्जनी बालीको तोकिएको दरले अनिवार्य जम्मा गरेको बचत रकमको व्याजसहित ५१५ वर्षमा फिर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख भए तापनि विभिन्न ४३ मालपोत तथा भूमिसुधार कार्यालयमा रु ४ करोड १६ लाख ६६ हजार मौज्जात रहेको छ । उक्त रकमको व्यवस्थापन सम्बन्धमा कुनै कारबाही गरेको छैन । ऐनको प्रावधानअनुसार बचत परिचालन हुन नसकेको तथा उक्त बचत रकम फिर्तासमेत नभएकोले अनुत्पादक रूपमा २०४६।४७ देखि मौज्जात सदैँ आएको छ । बचत रकम ऐनको व्यवस्थाबमोजिम आवश्यक व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

संगठित संस्थातर्फ

गुठी संस्थान

संस्थानको २०६९/७० को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१९. **सञ्चालन नतिजा** – गतवर्षको जिम्मेवारी रु.१ अर्ब ९६ करोड ५४ लाखमा यो वर्षको आय रु.२९ करोड १ लाख समेत रु.२ अर्ब २५ करोड ५५ लाखमध्ये व्यय रु.१५ करोड ४० लाख भई रु.२ अर्ब १० करोड १५ लाख आगामी वर्षलाई जिम्मेवारी सरेको छ ।
२०. **संस्थानको लेखा प्रणाली**–संस्थानले आर्थिक विवरण पेश गर्दा दोहोरो श्रेस्ता प्रणालीको सिद्धान्तमा आधारित सम्पत्ति तथा तिर्नुपर्ने दायित्व खुल्ने वासलात तथा आय व्यय विवरण पेश नगरेको कारण सम्पत्ति तथा दायित्वको यथार्थ स्थिति चित्रण हुन सकेको छैन । नगदको आधारमा लेखाङ्कन गरिएको विद्यमान लेखा व्यवस्थालाई प्रोदभावीको आधारमा लेखाङ्कन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
२१. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – ठेक्का सम्बन्धि लगत अद्यावधिक नगरेको, लिन बाँकी बहाल रकम असुल गर्न कारबाही नगरेको, धरौटी खातामा भएको रकम कार्य सञ्चालनमा खर्च गर्ने गरेको, ११ निकायको रु.२ करोड १२ लाख २७ हजार धरौटीको व्यक्तिगत खाता नराखेको, सम्पत्तिको व्यवस्थित लगत नराखेको, बैङ्क खाताहरुको हिसाब भिडान तथा आवश्यक हिसाब समायोजन नगरेको अवस्था छ ।
२२. **घर, पसल बहाल** – संस्थानले घर पसल बहालबाट यो वर्ष रु.२ करोड २९ लाख ४१ हजार आम्दानी गरेकोमा बोलपत्र आह्वान गरी प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट भाडामा लगाएको पाइएन । घर पसल बहाल दिँदा सम्भौता गर्ने नगरेको, शाखा कार्यालयहरुमध्ये ३ को बक्यौता रु.२ करोड ३१ लाख ५२ हजार भएको र ६ बाट बक्यौता विवरण प्राप्त गरी बक्यौता रकम असुल गरेको देखिएन ।
२३. **गुठी जग्गा संरक्षण** – संस्थानको स्वामित्वमा रहेका गुठी तैनाथी, गुठी रैतानी, गुठी नम्बरी जस्ता जग्गाको विवरण एवं संरक्षण गर्नुपर्ने मठमन्दिरको लगतसमेत राखेको छैन । विगत वर्षदेखि गुठी जग्गा संरक्षण गर्नुपर्ने सुझाव दिइएकोमा स्थिति यथावत छ । गुठीको चल अचल सम्पत्तिको लगत अनिवार्य रूपमा तयार गरी संरक्षण गर्नुपर्दछ ।
२४. **लिनु/दिनुपर्ने हिसाब** – संस्थानको विगत आर्थिक वर्षहरुको प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा उल्लेख भए अनुसार नेपाल सरकार तथा अन्य संस्थाहरु १८ सँग लिनुपर्ने रु. १ अर्ब १७ करोड ८० लाख ५२ हजार सम्बन्धमा विगत वर्षको प्रारम्भिक प्रतिवेदनको जवाफमा लिनुपर्ने रकम सरकारसँग पत्राचार गरी असुल गर्ने कारबाही भैरहेको भनी जवाफ प्राप्त भएकोमा यस सम्बन्धी प्रगति विवरण उपलब्ध भएन । साथै उक्त लिनुपर्ने हिसाब संस्थानको आर्थिक विवरणमा नदेखिएको र चालू आर्थिक वर्षमा सो रकम असुली भएको वा असुल गर्ने तर्फ कुनै कारबाही भएको पनि देखिएन ।
२५. **क्षतिपूर्ति मुआब्जा** – संस्थानले क्षतिपूर्ति मुआब्जा वापत रु. १ करोड २ लाख ७० हजार आय देखाएकोमा सो सम्बन्धी कागजात लेखापरीक्षणको लागि उपलब्ध भएन ।

२६. **लेखाङ्कन फरक** – केन्द्रीय कार्यालयको २०६९/७० को गुठी कोषतर्फ बैङ्क मौज्जात विवरण र लेजर लेखाङ्कनमा रु.१९ लाख १५ हजार फरक देखिएकोमा फरक रकम यकिन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
२७. **अक्षयकोष** – संस्थानले विभिन्न वाणिज्य बैङ्कमा रु.१ अर्ब ७१ करोड ८२ लाख ४३ हजार, एक बैङ्कको शेयरमा रु.९० हजार, संस्थान स्थापना हुंदा लगत जिम्मा आएको विर्ता जग्गा धितो रु.११ लाख ७६ हजार, कन्भर्सन कर्जा रु.१३ लाख ७३ हजार र कर्जा लगानी रु.१ लाखसमेत जम्मा रु.१ अर्ब ७२ करोड ९ लाख ८२ हजार लगानी गरेको छ । यसरी लगानी भएको मध्ये विर्ता जग्गा धितो रु.११ लाख ७६ हजार र कन्भर्सन कर्जा रु. १३ लाख ७३ हजारको यथार्थता पत्ता लगाई हिसाव फरफारक गर्नु पर्दछ ।
२८. **धरौटी** – विभिन्न ११ कार्यालयको विवरणबाट धरौटी बाँकी रु. २ करोड १२ लाख २७ हजार देखिएकोमा धरौटीका व्यक्तिगत खाता राखेको छैन । दुई शाखा कार्यालयले दिएको हिसाब र केन्द्रीय कार्यालयबाट प्राप्त धरौटी विवरणमा रु. ११ लाख ९४ हजार फरक देखिएको छ ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छ:
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ११६ निकायमा रु.६६ करोड २९ लाख ५२ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.९ लाख ७ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.६६ करोड २० लाख ४५ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.६ करोड ४२ लाख ४० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत १२३ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.३० अर्ब १७ करोड ४३ लाख ९४ हजार, राजस्वतर्फ रु.८ अर्ब ९७ करोड ९५ लाख २६ हजार, धरौटीतर्फ रु.२ अर्ब ९४ करोड २ लाख ६ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.४ अर्ब १३ करोड ८४ लाख ४२ हजारसमेत रु.४६ अर्ब २३ करोड २५ लाख ६८ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। यो रकममा उद्योग मन्त्रालयको रु.३६ करोड ५८ लाख ७५ हजार, मन्त्रपरिषद् तथा प्रधानमन्त्री कार्यालयको रु.११ लाख ८९ हजार र वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको रु.३८ लाख ८८ हजार समेत समावेश छ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था एक को रु.४ अर्ब १२ करोड ९३ लाख १४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

सरकारी कार्यालयतर्फ

१. **अनुगमन** – महालेखापरीक्षकको गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहाय बमोजिम छन्:
 - १.१ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६४ को दफा २९ अनुसार कार्यालयको आफ्नै जनशक्तिबाट हुने कामका लागि परामर्श सेवा लिन नमिल्नेमा सम्भाव्यता अध्ययन, डिजाइन र लागत अनुमान तयारीको काम परामर्शदातामार्फत गराई सडक विभाग र मातहत ७ इकाईले सार्वजनिक निर्माण शीर्षकबाट परामर्श सेवामा रु.१८ करोड १ लाख ४१ हजार खर्च गरेका छन्।
 - १.२ सडक तथा पुलहरु निर्माण गर्दा वन ऐन तथा वातावरण ऐन बमोजिम वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरी सम्बन्धित वन तथा वातावरण मन्त्रालयसँग समन्वय गरी निर्माण कार्य शुरु गर्नुपर्नेमा सोबेगर काम शुरु गर्नाले बीचमा अवरोध आई काममा ढिलाई हुने गरेको छ।
 - १.३ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३ मा निर्माणव्यवसायीले सम्झौताअनुसार काम नगरेमा कालोसूचीमा राख्ने व्यवस्था भएकोमा निर्माणव्यवसायीको ढिलाईको कारण सडक तथा पुल निर्माण कार्य समयमा सम्पन्न नहुँदा समेत सो व्यवस्था कार्यान्वयन गरेको पाइएन। साथै नियमावलीको नियम ११३ (६) अनुसार मोबिलाइजेशन पेशकी फछ्यौट नभएमा बैङ्क जमानत जफत गरी १० प्रतिशत ब्याजसमेत असुल गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन भएको पाइएन।
 - १.४ राष्ट्रिय यातायात नीति, २०५८ अनुसार तिब्बती बजार जोड्ने सडक बनाउने, सौर्य र विद्युतीय उर्जाबाट चल्ने यातायात साधनको विस्तार गर्ने, यातायातको विकास तथा विस्तारमा निजी क्षेत्रलाई बढीभन्दा बढी संलग्न गराउने, भू-उपयोग र भारवहन क्षमताको आधारमा आवागमनलाई निश्चित सीमाभित्र राख्ने, शहरी क्षेत्रमा नयाँ सडक निर्माण गर्दा ढल, खानेपानी, टेलिफोन, विद्युतलाई सडक बाहिर राख्ने आदि नीतिहरु कार्यान्वयनमा ल्याएको पाइएन।
 - १.५ सडक विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयले आफ्नो क्षेत्रभित्र निर्माणाधीन र निर्माण सम्पन्न सडक, पुल, कल्भर्ट, रिटेनिङ्गवाल आदि खुल्ने गरी रोड इन्भेन्ट्रीको लगत अद्यावधिक गरी राखेको पाइएन।
 - १.६ सडक विभाग र अन्तर्गतका ५५ इकाईले यो वर्ष मष्टरोल ज्याला बापत रु.१५ करोड २६ लाख ७८ हजार, इन्धन, सूचना प्रकाशन, दैनिक भ्रमण भत्ता, मर्मत, कार्यालय सामान आदिमा रु.४४ करोड ७९ लाख ३ हजार, सवारी साधन खरिद गर्न सडक विभागमा पठाएको रु.१४ करोड ३२ लाख ५ हजार समेत रु.७४ करोड ३७ लाख ८६

हजार र रेल विभागले रु.२ करोड ८८ लाख ४१ हजार कन्टिन्जेन्सी खर्च लेखेको छ । कन्टिन्जेन्सीबाट खर्च गर्ने स्पष्ट नीति तय नभएको, खर्चको ठेक्कागत अभिलेख नरहेको र कार्यालय सञ्चालन सम्बन्धी खर्च समेत कन्टिन्जेन्सीबाट लेखेको देखिएको छ ।

- १.७ सडक विभाग मातहतका कार्यालयले कम्प्युटर माध्यमबाट तयार लुजसीटलाई नापी किताबको मान्यता दिई खर्च लेख्ने गरेकोमा म.ले.प.फा.नं.१७१ को ढाँचामा नापी किताब राख्नुपर्ने सुझाव दिइएको थियो । सरकारी कागजात धुल्याउने नियमावली, २०२७ अनुसार नापी किताब बीस वर्षसम्म सुरक्षित राख्नुपर्ने अभिलेख रहेकोले लुजसीटमा नापी किताब तयार गर्दा विगत वर्षमा सम्पन्न काम र भुक्तानी अभिलेख रहन सक्ने स्थिति देखिएन ।

विगतका व्यहोरा पुरावृत्ति नहुने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

२. **लेखापरीक्षण** – बनेपा–सिन्धुली–बर्दिया सडक योजनाले जापान सरकारको स्रोततर्फ रु.२ अर्ब १३ करोड ४० लाख २३ हजार, हुलाकी राजमार्ग अन्तर्गत ३ योजनाले भारत सरकारको अनुदानतर्फ रु.२२ करोड १७ लाख र डिभिजन सडक कार्यालय, लहानले भारत सरकारको ऋण सहायतातर्फ रु.४ करोड ६२ लाख ४८ हजार खर्च देखाएकोमा लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

सडक विभाग

३. **खरिद व्यवस्थापन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(३) मा कार्यक्रम कार्यान्वयन तालिका बनाउँदा लागत अनुमान तयार गर्ने, ठेक्का व्यवस्थापन गर्ने, स्थानीय निकायको सहयोग जुटाउने सम्बन्धी कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा सम्पन्न गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विभाग मातहतका ४८ कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार यो वर्ष रु.१४ अर्ब १ करोड ६३ लाख ५० हजार मूल्यको ३ हजार ४११ खरिद सम्भौता भएकोमध्ये प्रथम र दोस्रो चौमासिकमा क्रमशः १८.१८ र ४६.०२ प्रतिशत, तेस्रो चौमासिकमा ३५.८० प्रतिशत र आषाढमा ४.३७ प्रतिशत सम्भौता भएको देखिन्छ । कार्यालयहरूमा समयमै अख्तियारी प्राप्त नभएको कारण उपर्युक्त कार्य निर्धारित समयमा सञ्चालन हुन सकेको छैन ।

विभाग मातहत ६८ इकाईबाट प्राप्त पूँजीगत खर्चको विवरण अनुसार रु.१८ अर्ब ४० करोड १७ लाख ६५ हजार खर्च गरेकोमा तेस्रो चौमासिकमा रु.१२ अर्ब २५ करोड ५ लाख ७२ हजार (६६.५७ प्रतिशत) र आषाढमा रु.९ अर्ब १२ करोड ६ लाख ८० हजार (४९.५६ प्रतिशत) खर्च गरेको देखिएको छ । वर्षान्तमा हतारमा काम गराउँदा कामको गुणस्तरमा असर पर्ने देखिएकोले नियममा भएको व्यवस्थाअनुसार समयमै खरिद व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

४. **लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६५ (२ र ३) मा बोलपत्रदाताले न्यून कबोल अङ्क उल्लेख गरेमा बोलपत्र मूल्याङ्कन समितिले स्पष्टिकरण माग गर्ने, स्पष्टिकरण सन्तोषजनक भएमा कबोल अङ्कको आठ प्रतिशतले हुने रकम थप कार्य सम्पादन जमानत लिई बोलपत्र स्वीकृत गर्नसक्ने र स्पष्टिकरण सन्तोषजनक नभएमा त्यस्तो बोलपत्र अस्वीकृत गर्नसक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ३२ इकाईले रु.२५ अर्ब ६२ करोड ६० लाखको लागत अनुमान भएका ८२३ ठेक्काको बोलपत्र/दरभाउपत्रको माध्यमबाट प्रतिस्पर्धा गराएकोमा रु.९ अर्ब ८६ करोड २७ लाख (औसतमा ६१.५१ प्रतिशत) घटीमा सम्भौता गरेको छ । यसप्रकार लागत अनुमानभन्दा न्यून कबोल अङ्कमा ठेक्का सम्भौता गर्दा नियमको उक्त प्रावधानअनुरूप गरेको पाइएन ।

५. **काम शुरु नगरेको** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३(१) मा खरिद सम्भौता अनुरूपको दायित्व पालना नगरेमा कालोसूचीमा राख्न सकिने र नियमावली, २०६४ को नियम १२८ मा सम्भौता उल्लंघन भएमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने, सम्भौताको अन्त्य गरी निर्माणव्यवसायीको खर्चमा बाँकी काम गराउने लगायतका उपचारको व्यवस्था छ । खरिद सम्भौतामा सम्भौता भएको १४ दिनभित्र काम शुरु गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणको क्रममा छनौटमा परेका ७ इकाईबाट सम्भौता भएका रु.२ अर्ब ६६ लाख ४२ हजारका २१६ ठेक्काको काम शुरु नै भएको पाइएन । तीमध्ये रु.१ अर्ब ६४ करोड ६६ लाख ५

- हजारका १८९ ठेक्काको म्याद समेत समाप्त भइसकेको छ । ती ठेक्काको लागि रु.१५ करोड ३ लाख ६३ हजार पेशकी भुक्तानी भएको छ । कार्यतालिका र सम्झौताको म्यादभित्र काम नगर्ने निर्माणव्यवसायीलाई ऐन, नियमको उक्त व्यवस्था बमोजिम कारबाही गर्नुपर्दछ ।
६. **अधुरो ठेक्का** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा खरिद सम्झौताको अवधि थप गर्न सकिने, नियम १२१ मा निर्माणव्यवसायीको ढिलाइका कारण समयमा काम नभएमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने र नियम १२८ मा खरिद सम्झौताको अन्त्य गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । विभाग मातहतका ४७ इकाईले ४ हजार ५२ खरिद सम्झौता गरेकोमध्ये २०७१ आषाढसम्म ३ हजार ७३५ ठेक्काको काम सम्पन्न हुनुपर्नेमा १ हजार ८९२ ठेक्काको मात्र काम सम्पन्न भएको र बाँकी १ हजार ८४३ ठेक्काको काम अधुरो रहेको छ । ती ठेक्काको म्याद समाप्त भइसकेकोमा नियमावली तथा सम्झौताको व्यवस्था बमोजिम कारबाही गरेको देखिएन ।
७. **म्याद थप** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० ले म्याद थपको लागि काबु बाहिरको परिस्थिति उत्पन्न हुनुपर्ने, समयमा कार्य सम्पन्न गर्ने प्रयास गरेको हुनुपर्ने, एक हप्ता पहिले निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था गरेकोमा म्याद थप गर्दा त्यस्ता कारण पुष्टि हुने प्रमाण पेश गरेको देखिँदैन । आधार, प्रमाण बेगर म्याद थप गरेको, पटक पटक म्याद थप गरेको, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने अवस्थामा समेत नलिने गरी म्याद थप गरेको, म्याद समाप्त हुँदा समेत कारबाही नगरेका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- ७.१ मध्यपहाडी पश्चिम लोकमार्ग सडक आयोजना अन्तर्गतका २०६६।६७ देखिका १०६ ठेक्कामध्ये ९२ ठेक्का आगामी वर्षका लागि जिम्मेवारी सारेको छ । सोमध्ये ५४ सम्झौताको शुरु म्याद समाप्त भएकोमा ४६ ठेक्काको म्याद पटक पटक थप गरेको छ । ती ठेक्काको म्याद शुरु अवधिको ५० प्रतिशतदेखि १२०० प्रतिशतसम्म थप गर्दा समेत काम सम्पन्न भएको छैन । ती ठेक्काको सम्झौता रकम रु.१ अर्ब १६ करोड ५२ लाख ४८ हजार भएकोमा रु.६९ करोड १ लाख २२ हजार भुक्तानी भइसकेको छ । त्यस्तै सम्झौता रकम रु.१९ करोड ७३ लाख ६५ हजारमध्ये रु.९ करोड १२ लाख ८ हजार भुक्तानी भएका ८ ठेक्काको म्याद २०७१ आषाढमा समाप्त भएको छ ।
- त्यसैगरी २०६६।६७ देखि २०६८।६९ सम्मको सम्झौता रकम रु.८ करोड १२ लाख ७३ हजारमध्ये विगत वर्ष रु.३ करोड ८८ लाख १४ हजार भुक्तानी लिएका ७ ठेक्काका निर्माणव्यवसायीले म्याद समाप्त भइसके तापनि यो वर्ष काम गरेका छैनन् । म्यादभित्र काम सम्पन्न नगर्ने निर्माणव्यवसायीलाई नियम तथा सम्झौताबमोजिम कारबाही गर्नुपर्दछ ।
- ७.२ डिभिजन सडक कार्यालय, कञ्चनपुरले टनकपुर लिंक सडक निर्माणका एक निर्माणव्यवसायीसँग भएको रु.५४ लाख ८१ हजारको सम्झौता अवधि २०७०।३।२० मा समाप्त भएकोमा निर्माणव्यवसायीले २०७०।०४।१० मा दिएको निवेदनको आधारमा २०७० भाद्र मसान्तसम्म म्याद थप गरेको छ । नियममा तोकिएभन्दा २९ दिन ढिला गरी पेश भएको निवेदनको आधारमा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप गरेको छ ।
- यस्तै महेन्द्रराजमार्गमा विशेष मर्मत कार्य गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग भएको सम्झौताको अवधि २०७०।१२।१५ सम्म रहेकोमा म्याद समाप्त भएको ४३ दिनपछि दिएको निवेदन दर्ता समेत नगरी पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति नलिई २०७१।६।१५ सम्म म्याद थप गरेको छ ।
- ७.३ डिभिजन सडक कार्यालय, भक्तपुरले एस.ओ.एस.देखि खाम्ला मिलरोडसम्मको सडक निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग २०७१।१।१२ मा काम सम्पन्न गर्नेगरी रु.५ करोड ३७ लाख ९ हजारको सम्झौता गरेकोमा यो वर्षसम्म रु.२ करोड ६५ लाख १७ हजार भुक्तानी गरेको छ । म्याद समाप्त भएको १६ दिनपछि दिएको निवेदन उपर कारबाही नगरी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति समेत असुल गरेको छैन ।
- ७.४ डिभिजन सडक कार्यालय, पोखराको कालीगण्डकी पुल महभैरको निर्माण अवधि २४ महिना रहेकोमा बन्द हडताल, पानीको बहाव बढेको भनी चौथोपटक र कसर बन्दको कारण उल्लेख गरी ३९ महिना पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी पाँच पटक म्याद थप गर्दा पनि निर्माण सम्पन्न भएको छैन ।

- यस्तै काठेखोला पुलको निर्माण कार्यको म्याद दोश्रो पटक २०७०।१२।२४ सम्म थप गरेको र २०७१।१।३० सम्म थप गर्न पुनः निवेदन प्राप्त भएकोमा साइट इन्जिनियरबाट निर्माणव्यवसायीको कारणबाट काममा ढिलाई भएको हुँदा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनेगरी म्याद थप गर्न २०७०।३।१७ मा टिप्पणी पेश भएकोमा सो उपर कारबाही भएको पाइएन । म्याद समाप्त भइसकेको अवस्थामा २०७१।३।३० मा मूल्य समायोजन रु.११ लाख ४३ हजार र रनिङ्ग बिलको रु.३२ लाख ५९ हजार भुक्तानी गरेको छ ।
- ७.५ डिभिजन सडक कार्यालय, ललितपुरबाट मनोहरा नदीमा पुल निर्माण गर्न २०६९।३।२३ मा काम सम्पन्न गर्नुपर्ने गरी २०६७।३।२३ मा रु.३ करोड १२ लाख ९४ हजारको सम्झौता भएकोमा यो वर्ष रु.१ करोड ६ लाख ७९ हजार समेत रु.२ करोड ८८ लाख ७५ हजार भुक्तानी भएको छ । निर्माणव्यवसायीले सन्तोषजनक कार्य सञ्चालन नगरेकोले २०७०।८।२५ मा कार्य सूचारु नहुनाको कारणसहित स्पष्टीकरण पेश गरी काम सूचारु गर्न अन्यथा ठेक्का सम्झौता तथा प्रचलित नियमानुसार कारबाही हुने व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ । तत्पश्चात् पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी २०७१।६।३१ सम्म म्याद थप गरेको छ ।
- ७.६ डिभिजन सडक कार्यालय, तनहुँबाट व्यास मार्गको एक सडक खण्ड स्तरोन्नति कार्य २०६८।४।२१ मा सम्पन्न गर्नेगरी २०६७।३।२२ मा रु.३ करोड ७० लाख ८ हजारको सम्झौता भएकोमा चौथो पटक २०७०।११।३० सम्मको लागि म्याद थप भएको छ । कार्यालयले २०६९।२।३० र २०६९।३।३८ मा कार्य प्रगति कम रहेको भनी पत्राचार गरेको, २०६९।१२।१८ मा बैङ्क जमानत धरौटी खातामा जम्मा गरी दिन पत्राचार गरेको र २०६९।१२।१९, २०६९।१२।२० र २०७०।५।३१ मा निर्माण कार्य ढिलो भएको उल्लेख गरी निर्माणव्यवसायी र कार्यालयबीच बैठक भएको देखिन्छ । समयमा निर्माण कार्य सम्पन्न नहुनुमा निर्माणव्यवसायीको कमजोरी रहेकोमा समेत पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप गरेको देखियो ।
- ७.७ डिभिजन सडक कार्यालय, तनहुँले डुम्रे-वेशीसहर सडक खण्डको पुनः स्थापना २०६८।६।३० मा सम्पन्न गर्ने गरी रु.२ करोड ८५ लाख ३९ हजारको सम्झौता गरेकोमा भेरिएसन गरी सम्झौता रकम रु.३ करोड १३ लाख ७५ हजार कायम गरेको छ । उक्त कार्य सम्पन्न गर्न २०६९।१२।२९ सम्म म्याद थप भएकोमा निर्माणव्यवसायीले २०७०।३।२५ मा दशौं रनिङ्ग बिलसम्म रु.२ करोड ६९ लाख ९३ हजार भुक्तानी लिएपछि कुनै काम गरेको छैन । निर्माणव्यवसायीलाई संशोधित कार्यतालिकासहित निर्माण कार्य गर्न पटक पटक पत्राचार गरे तापनि निर्माण कार्य गरेको देखिएन ।
- ७.८ डिभिजन सडक कार्यालय, तनहुँबाट निर्माणाधीन लमजुङ्ग जिल्लाको भोटेवडारस्थित मर्स्याङ्दी नदीमा पुल निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६७।५।२२ मा काम सम्पन्न गर्ने गरी २०६४।११।२२ मा रु.६ करोड १५ लाख ८१ हजारको खरिद सम्झौता भएकोमा गत वर्षसम्म रु.३ करोड ५१ लाख ४१ हजार खर्च भएको देखिन्छ । निर्माणव्यवसायीको लापरवाहीले निर्माणकै क्रममा पुल ढलेकोले पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिई निर्माण कार्यको म्याद थप गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न विभागद्वारा गठित समितिले प्रतिवेदन दिएकोमा सो अनुसार काम सम्पन्न गरेको देखिएन ।
- ७.९ डिभिजन सडक कार्यालय, तनहुँबाट निर्माण गरिने पाउदीस्थित मर्स्याङ्दी नदीमा पुल निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६८।५।२५ मा सम्पन्न गर्नेगरी २०६७।३।२५ मा रु.६ करोड ३७ लाख ७२ हजारको सम्झौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.१ करोड ७६ लाख ६७ हजार खर्च भएको छ । अन्तिम पटकको लागि २०७१।२।२० सम्म म्याद थप गर्दा २५ प्रतिशत प्रगति भएको छ ।
- ७.१० पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय सडक निर्देशनालयबाट पृथ्वीराजमार्ग र डुम्रे वेशीसहर सडक खण्डमा रिसिलिङ्ग गर्ने कार्य ५ महिनामा सम्पन्न गर्ने गरी २०६८।१।१६ मा रु.१ करोड ७० लाख ९६ हजारको सम्झौता भएकोमा २०६९।३।१४ सम्म म्याद थप गरेको छ । निर्माणव्यवसायीले २०६९।५।१५ मा छैठौं रनिङ्ग बिलसम्म रु.१ करोड १९ लाख ५ हजार भुक्तानी लिएपछि कुनै काम गरेको छैन । निर्माणव्यवसायीले लिएको पेस्की रु.११ लाख ६३ हजार बाँकी रहेको छ । निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न निर्देशनालयले बारम्बार पत्राचार गरे तापनि कार्य सम्पन्न गरेको छैन ।
- ७.११ डिभिजन सडक कार्यालय, लहानले सिरहा जिल्लाको गागन खोलामा पुल निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग २०७०।३।२९ मा सम्पन्न गर्ने गरी रु.४ करोड २५ लाख ७६ हजारको २०६७।३।२८ मा सम्झौता गरेकोमा

२०७१।१।२९ सम्म म्याद थप भएको छ । हालसम्म रु.२ करोड ४४ लाख ८१ हजार (५०.८८ प्रतिशत) खर्च भएको छ । निर्माणव्यवसायीले म्याद समाप्त भएको करिब ८ महिनापछि २०७१।१।२४ मा म्याद थपको निवेदन दर्ता गरेकोमा सो सम्बन्धी कारवाही २०७१।३।१२ मा शुरु गरी २०७१।४।७ मा निर्णय गरेको छ ।

यस्तै कदमाह गाइघाट सडक खण्डको उदयपुर जिल्लामा पर्ने फर्सेठ खोलामा पुल निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग २४ महिनामा काम सम्पन्न गर्नेगरी २०६८।३।३० मा रु.२ करोड ५४ लाख ५२ हजारको सम्झौता गरेकोमा उक्त ठेक्काको म्याद २०७२।२।५ सम्म थप गरेको छ । ठेक्काको म्याद थप गरी ४६.५ महिना कायम भएकोमा ४१.५ महिना समाप्त हुँदा ३ पिलरको जगसम्म ढलान गरी रु.९९ लाख १३ हजार भुक्तानी भएको छ । सोही सडक खण्डमा पर्ने उक्त पुल निर्माण स्थलवाट करिब १ किलोमिटरमा रहेको देउरी खोलामा पुल निर्माणकार्यको समेत २०६८।३।३० मा नै सम्झौता भएकोमा पुल निर्माण कार्य सम्पन्न भई २०७० मार्ग देखि यातायात सञ्चालन भएको छ । निर्माणव्यवसायीले २०७०।४।१२ मा दिएको निवेदनमा ज्वाइन्ट भेन्चरको तर्फबाट अख्तियारी दिएका व्यक्तिले एक वर्षसम्म काम नगरेको कारण निर्माण कार्यमा ढिलाई भएको उल्लेख गरेको छ । एउटै सडक खण्डमा १ किलोमिटर दुरीभित्रै रहेको, उस्तै प्रकृतिको पुल निर्माण कार्य एक निर्माणव्यवसायीले सम्पन्न गरी सवारी साधन सञ्चालन भएको र अर्को निर्माणव्यवसायीले निर्माण कार्यमा ढिलाई गरेको स्वयंले स्वीकार गरेकोमा बन्द हडताल इन्धन अभाव आदि कारण जनाई पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप गरेको देखिन्छ । पुल निर्माण कार्यमा निर्माणव्यवसायीको ढिलाई स्पष्ट देखिएकोमा यो वर्ष खर्च लेखेको रु.१० लाख २४ हजार समेत रु.१२ लाख ५६ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको छ ।

८. **डिजाइन परिवर्तन** – विभाग मातहत ३७ कार्यालयबाट ४७७ पुल निर्माणाधीन रहेकामध्ये यो वर्ष ५२ सम्पन्न भई ४२५ निर्माणकै क्रममा रहेका छन् । पुलको डिजाइन परिवर्तन गर्नु परेकोले निर्माण कार्यमा बाधा अड्चन आएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

८.१ उत्तर दक्षिण (कोशी) सडक योजनाले अरुण नदी माथि स्टिल ट्रेस पुल निर्माण गर्ने कार्यको निर्माण कार्य शुरु नै नहुँदै पुलको डिजाइनमा परिवर्तन गरी लम्बाई ५७ मिटरबाट बढाई ६० मिटर कायम गरेको छ । पुलको डिजाइन परिवर्तन गर्दा लागेको खर्च रु.१० लाख ५४ हजार निर्माणव्यवसायीलाई भुक्तानी गरेको छ । पुलको शुरु डिजाइन गर्ने परामर्शदातालाई जिम्मेवार नबनाई थप खर्च गर्नु मनासिब देखिदैन ।

८.२ हुलाकी सडक आयोजना, बबरमहलले सोती पुल र नहर पुल निर्माणको लागि एक निर्माणव्यवसायीसँग २०७१।६।३ मा सम्पन्न गर्ने गरी २०७०।३।३ मा रु.२ करोड ८६ लाख ८८ हजारको सम्झौता गरी रु.३७ लाख ८८ हजार पेस्की उपलब्ध गराएको छ । निर्माणव्यवसायीले २०७१।१।७ मा ६०० एम एम डायको बोर होल पाइल तयार गर्न नसकिने एवं माटोको अवस्था फरक परेको कारण निर्माण गर्न नसकिने उल्लेख गरेको छ । डिजाइन संशोधन नगरेकोले पुल निर्माण कार्य हुन सकेको देखिएन ।

यस्तै कमला नदीमा पुल निर्माण कार्य २०७१।८।३१ मा सम्पन्न गर्नेगरी २०६८।२।३१ मा रु.२२ करोड ४ लाख ४० हजारको सम्झौता गरी २०६७।६।८ मा निर्माण व्यवसायीलाई रु.४ करोड ३८ लाख ७२ हजार पेस्की दिएको छ । पुल निर्माणको लागि २०६९।७।० सम्म रु.८ करोड १८ लाख ५७ हजार खर्च भएकोमा तत्पश्चात् कार्य भएको छैन । डिजाइन तथा निर्माण सम्झौता विधिबाट निर्माण गरिने पुलको स्वीकृत डिजाइन अनुसार पाइलको साइज १२०० एमएम डाय रहेको र उक्त पाइलको लोड परीक्षण गराउने दायित्व निर्माणव्यवसायीको रहेकोमा परीक्षण गर्न समस्या देखाई निर्माण कार्य रोकेको पाइयो । निर्माणव्यवसायीले परीक्षणको लागि भारतबाट उपकरण आयात गर्नुपर्ने र सोको लागि समयलाग्ने उल्लेख गरी २०७०।९।२५ मा पत्राचार गरेको छ । यसमा निर्माणव्यवसायीलाई कारवाही गर्नुपर्दछ ।

८.३ हुलाकी राजमार्ग आयोजना, हेटौँडाले बागमती नदीको गण्डक क्यानल एलाइमेण्टमा पुल बनाउन एक निर्माणव्यवसायीसँग २०७०।२।३० मा कार्य सम्पन्न गर्नेगरी २०६७।२।३१ मा रु.३५ करोड ८९ लाख ९ हजारको सम्झौता गरेकोमा २०७०।८।२९ सम्म म्याद थप भएको देखिन्छ । उक्त कार्यको ११ औँ रनिड बिलसम्म रु.१८ करोड ४६ लाख ९५ हजार भुक्तानी भएपछि निर्माण कार्य भएको देखिएन ।

नदी संरक्षणको कार्य समयमै नहुँदा नदीले धार परिवर्तन गरेकोले पुल बनाउने कार्यमा व्यवधान आएको र डिजाइन संशोधनको प्रक्रियामा रहेकोले सो सम्पन्न भएपछि निर्माण कार्य शुरु गरिने कार्यालयको प्रतिक्रिया रहेको छ ।

- ८.४ हुलाकी राजमार्ग आयोजना, हेटौँडाले गंगोल पुल निर्माण कार्य २०६९।३।२६ मा सम्पन्न गर्न २०६७।३।२७ मा रु.१ करोड ६० लाख ३३ हजारको सम्झौता गरी रु.२१ लाख २८ हजार पेशकी उपलब्ध गराएकोमा निर्माण कार्य शुरु भएको पाइएन । डिजाइन संशोधन गर्नुपर्ने कारणले काम शुरु नभए तापनि डिजाइन संशोधन गरेको देखिएन । त्रुटिपूर्ण डिजाइन गर्ने, यथासमयमा संशोधित डिजाइन तयार र स्वीकृत नगर्ने पदाधिकारीलाई कारबाही गर्नुपर्दछ ।
- ८.५ डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौँले बुद्धनगरस्थित धोवीखोलामा पुल निर्माण कार्य २०६८।६।२४ मा सम्पन्न गर्नेगरी २०६७।३।२५ मा रु.१ करोड १५ लाख ८४ हजारको सम्झौता गरेको छ । उक्त पुलको स्ल्याब ढलान गर्न निर्माण सामग्रीहरू तयार रहेको अवस्थामा उचाई घटाई डिजाइन परिवर्तन गर्ने निर्णय गरी रु.१७ लाख २७ हजार (१४.९० प्रतिशत) वृद्धि हुने गरी २०६९।२।३१ मा भेरिएसन स्वीकृत भएको छ । उक्त ठेक्काको म्याद २०६८।१।२।२४ सम्म थप भएको र रु.१५ लाख ७६ हजार क्षतिपूर्तिसहित हालसम्म रु.१ करोड ५९ हजार भुक्तानी दिएको छ ।

निर्माणव्यवसायीले कार्य सम्पादनबापत राखेको बैङ्क जमानत रु.५ लाख ८० हजारको म्याद २०६९।१।२१ मा समाप्त भइसकेको छ । निर्माणस्थलको २०७१।७।१३ मा अवलोकन गर्दा खोलाको दुवैतर्फका एबुटमेण्ट तयार भए तापनि हाल कुनै काम भएको पाइएन । डिजाइन संशोधन भएको एवं क्षतिपूर्ति समेत दिएको अवस्थामा काम नगर्ने निर्माणव्यवसायीलाई कारबाही गर्नुपर्दछ ।

९. **सिङ्गल लेनको पुल** – सडक विभागबाट फुटपाथबाहेक न्यूनतम सात मिटर चौडाईको पुल निर्माण गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था भएको छ । डिभिजन सडक कार्यालय, लहानबाट रु.४ करोड ८१ लाख ११ हजारको लागतमा १२५ मिटर लम्बाई र ४ मिटर चौडाईको गागन खोला पुल र डिभिजन सडक कार्यालय, जनकपुरबाट रु.११ करोड ८४ लाख ६ हजारको लागतमा २९७.०५ मिटर लम्बाई र फुटपाथ समेत ६.२० मिटर चौडाई रहेको मराहा नदी पुल निर्माणाधीन रहेकोले नीतिगत व्यवस्थाको पालना गरेको पाइएन ।
१०. **पुलको अवस्था** – डिभिजन सडक कार्यालय, तनहुँबाट डिजाइन तथा निर्माण विधिबाट डेढगाउँस्थित कालीगण्डकीमा पुल निर्माण गर्न रु.१० करोड ८७ लाखको सम्झौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.१० करोड ८१ लाख ५० हजार भुक्तानी भएको छ । पुलको निर्माण कार्य २०६९।३।१९ सम्म सम्पन्न हुनुपर्नेमा २०७१।१०।३० सम्म म्याद थप भएको छ । नदी नियन्त्रण कार्य ७५ प्रतिशत सम्पन्न भएको भनी विगत वर्ष रु.७० लाख भुक्तानी भएको छ । लेखापरीक्षणको क्रममा स्थलगत अवलोकन गर्दा एबुटमेण्ट, पियर र दुई स्पानमा स्टिल ट्रष्ट राख्ने काम सम्पन्न भएको र एक स्पानमा स्टिल ट्रष्टको काम बाँकी रहेको छ । नदी नियन्त्रणसम्बन्धी काम भएको सुनिश्चित गर्ने आधार देखिएन । डेढगाउँतर्फको एबुटमेण्ट नदीको बहावक्षेत्रभित्र परेकोले हालको पुलको डिजाइनअनुसार नै पुल निर्माण भएमा पुलभन्दा बाहिरबाट नदीको बहाव हुने अवस्था देखिन्छ ।
११. **सम्भाव्यता अध्ययन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा सम्भाव्यता अध्ययन र आर्थिक, प्राविधिक, वातावरणीय तथा प्रशासकीय उपयुक्तताको आधारमा नेपाल सरकारबाट आयोजना स्वीकृत हुनुपर्ने व्यवस्था छ । सम्भाव्यता अध्ययन नगरी ठेक्का व्यवस्थापन गरेको कारण निर्माण कार्यमा व्यवधान आएका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- ११.१ डिभिजन सडक कार्यालय, तनहुँले सेती नदीमा निर्माण हुने पुल निर्माणको लागि एक निर्माणव्यवसायीसँग रु.८ करोड ४१ लाख ९८ हजारको सम्झौता गरेकोमा बिल अफ क्वाण्टिटीमा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको लागि रु.१० लाख समावेश गरेको छ । वातावरणीय परीक्षण पश्चात् योजना स्वीकृत तथा ठेक्का व्यवस्थापन गर्नुपर्नेमा ठेक्का व्यवस्था भइसकेपछि सो परीक्षण गर्ने सम्झौता गरेकोले निर्माण कार्य शुरु भएको छैन ।
- ११.२ मध्यपहाडी लोकमार्ग पूर्वी खण्डले घुर्मि-चतरा, कावेली-मुलघाट-चतरा र लेगुवाघाट-चतरा खण्डमा सडक निर्माण गर्न २०६८।६।९ मा खरिद सम्झौता गरेका १६ ठेक्काको रु.१२ करोड ८८ लाख १५ हजारको काम वातावरणीय अध्ययन नगरेको कारण शुरु भएको छैन ।

११.३ हुलाकी राजमार्ग आयोजना, हेटौडाले २०६६।६७ मा ठुटे पुल र २०६९।७० मा नाला पुल १, २, ३ निर्माण गर्न ठेक्का व्यवस्था गरी रु.१ करोड ५२ लाख ९५ हजार पेशकी समेत उपलब्ध गराएकोमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जबाट रोक्का भएको जनाई निर्माण कार्य शुरु गरेको पाइएन ।

१२. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(१) मा १५ महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा मूल्य समायोजन गर्न सकिने, दफा ५५(२) मा खरिद सम्झौता प्राप्त गर्नेको ढिलाइको कारण काम सम्पन्न नभएमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ । फरक मूल्यसूची प्रयोग गरेको, सम्झौताविपरीत सूत्र प्रयोग गरेको, आर्थिक दायित्व नबढ्ने गरी म्याद थप भएकोमा मूल्य समायोजन दिएको, निर्माणव्यवसायीको कारण निर्माण कार्यमा ढिलाई भएको, मूल्य समायोजन लागू नहुने अवस्थामा मूल्य समायोजन दिएको, जनरल आइटमको मूल्य समायोजन दिएको तथा सम्झौताअनुसार पेशकी कट्टा नगरी भुक्तानी गरेको देखिएको छ । यो वर्ष ३५ इकाईले रु.७० करोड ६३ लाख ४० हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेकोमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१२.१ डिभिजन सडक कार्यालय, जनकपुरबाट मराहा नदी पुल निर्माणका निर्माणव्यवसायीलाई मूल्य समायोजन वापत रु.२ करोड ८४ लाख ४१ हजार भुक्तानी भएको छ । ठेक्काको म्याद थप गर्दा शुरु कार्य सम्पन्न हुने अन्तिम दिनको मूल्यसूचीको आधारमा मूल्य समायोजन दिने उल्लेख छ । ठेक्का सम्पन्न हुने शुरु अवधि २०६९।३।१९ को मूल्यसूची लिई गणना गर्नुपर्नेमा सो अवधिभन्दा पछिको मूल्य सूची लिएकोले बढी भुक्तानी भएको रु.४८ लाख ३ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

१२.२ डिभिजन सडक कार्यालय, चरिकोटले पुल निर्माण कार्यका एक निर्माणव्यवसायीले म्याद थप भएको अवधिको मूल्य समायोजन नलिने प्रतिवद्धता व्यक्त गरे अनुसार विभागले म्याद थप अवधिको मूल्य समायोजन नदिने गरी निर्णय गरेको छ । उक्त निर्णय अनुसार ठेक्काको शुरु म्यादको अन्तिम महिना २०६९ पौषको मूल्यसूची अनुसार गणना गर्दा रु.६४ लाख १५ हजार भुक्तानी दिनुपर्नेमा रु.१ करोड ८ लाख ६ हजार भुक्तानी दिएकोले बढी भुक्तानी भएको रु.४३ लाख ९० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

सोही ठेक्काको खरिद सम्झौताअनुसार निर्माण सामग्रीको अलग अलग मूल्यसूची लिई मूल्य समायोजन दिने गरी सूत्र निर्धारण गरेकोमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्रकाशित समग्र मूल्यसूची प्रयोग गरी यो वर्ष रु.६१ लाख १९ हजार समेत रु.१ करोड ८ लाख ६ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको छ । सम्झौता बमोजिमको सूत्र अनुसार पुनः मूल्य समायोजन गणना गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

१२.३ डिभिजन सडक कार्यालय, पोखराबाट निर्माण सम्पन्न भएको कालीगण्डकी पुल, रुद्रवेनीका निर्माणव्यवसायीसंग सम्झौता बमोजिम निर्माण सामग्रीको आधारमूल्य, निर्माण सामग्रीको भार र बिल अनुसारको इन्डेक्स भार गणना गर्दा रु.८२ लाख ६४ हजार भुक्तानी गर्नुपर्नेमा स्टिल ट्रेसको भारमा फरक पारी रु.१ करोड ८ लाख ९९ हजार भुक्तानी भएकोले बढी भुक्तानी भएको रु.२६ लाख ३५ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

यस्तै मादी नदी पुलका निर्माणव्यवसायीसंग गरेको सम्झौतामा आधारमूल्य ठेक्का खोलेको ३० दिन अगाडिको नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्रकाशित मूल्यसूचीलाई लिने उल्लेख छ । उक्त ठेक्काको बोलपत्र २०६९।३।४ मा खोलेकोले २०६९।३।४ को आधारमूल्य लिई मूल्य समायोजन गणना गर्नुपर्नेमा फरक आधार लिई मूल्य गणना गरेको कारण बढी भुक्तानी भएको रु.१० लाख ५० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

१२.४ डिभिजन सडक कार्यालय, तनहुँ अन्तर्गत निर्माणाधीन कालीगण्डकी पुलको म्याद थप सम्बन्धी निर्णयमा शुरु सम्झौता अवधिको अन्तिम दिनको मूल्यसूची अनुसार मूल्य समायोजन भुक्तानी दिने उल्लेख छ । उक्त ठेक्काको शुरु सम्झौता अवधि २०६९।३।१५ सम्म रहेकोले सोही महिनाको मूल्यसूची प्रयोग गर्नुपर्नेमा फरक मूल्यसूची प्रयोग गरी बढी भुक्तानी दिएको रु.१९ लाख ३ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

यस्तै दमौला पुलको म्याद थप सम्बन्धी निर्णयमा आर्थिक दायित्व नबढ्ने उल्लेख भए अनुसार निर्माणव्यवसायीलाई २०७०।३।२३ को मूल्यसूची अनुसार मूल्य समायोजन दिनुपर्नेमा २०७०।६।२५ को मूल्यसूची अनुसार भुक्तानी दिएकोले बढी भुक्तानी दिएको रु.९ लाख १६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

- १२.५ डिभिजन सडक कार्यालय, भापाले मेची राजमार्गको अंगुरभट्टामा पुल निर्माण कार्यका निर्माणव्यवसायीले काम छाडेकोले चालू राख्न २०६९।१०।२९ मा पत्रिकामा सूचना प्रकाशित गरेको, २०७०।२।२७ र २०७०।५।३१ मा पुनः काम चालू राख्न पत्राचार गरेको, २०७०।१०।२२ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई काम सूचारु गर्न सहयोगको माग गरेको र २०६९।१२।२८ मा कार्यसम्पादन रकम जफत गर्न बैङ्कलाई पत्राचार गरेको देखिन्छ। ठेक्काको म्याद १ हजार १५३ दिन (१५८ प्रतिशत) थप गरी २०७१।१।२८ कायम गरेको छ। लेखापरीक्षण अवधि २०७१।१२।२५ सम्म पनि काम सम्पन्न भएको छैन। निर्माणव्यवसायीको कारण ढिलाई भएको स्पष्ट हुँदाहुँदै रु.१२ लाख ९३ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ।
- १२.६ डिभिजन सडक कार्यालय, दाङ्गले सिस्ने खोलामा पुल निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग गरेको खरिद सम्झौताको विशेष व्यवस्थामा मूल्य समायोजन लागू नहुने उल्लेख गरेकोमा रु.१२ लाख ६५ हजार भुक्तानी दिएकोले खरिद सम्झौता विपरीत भुक्तानी गरेको रकम असुल गर्नुपर्दछ।
- १२.७ हुलाकी राजमार्ग आयोजना, हेटौँडाले बकरी पुल र गुड्या पुल निर्माणका दुई निर्माणव्यवसायीसँग गरेको सम्झौतामा मूल्य समायोजन शुरु सम्झौता रकम रु.४ करोड ४१ लाख ३२ हजारको २५ प्रतिशतभन्दा बढी नहुने उल्लेख छ। सोअनुसार रु.१ करोड १० लाख ३३ हजार भुक्तानी दिन मिल्नेमा रु.१ करोड २२ लाख ५७ हजार भुक्तानी दिएकोले बढी भुक्तानी भएको रु.१२ लाख २४ हजार असुल गर्नुपर्दछ।
- १२.८ डिभिजन सडक कार्यालय, नुवाकोटले त्रिशुली नदीमा पुल निर्माण कार्य ३ वर्षभित्र सम्पन्न गर्न २०६७।१२।२१ मा निर्माणव्यवसायीसँग रु.१२ करोड ८८ लाख ४१ हजारको खरिद सम्झौता गरेकोमा डिजाइन संसोधनका कारण १२ महिना, नेपाल बन्दका कारण ३ महिना, इन्धन अभावका कारण १ महिना, वर्षातका कारण ९ महिना, चाडपर्वका कारण २ महिना समेत २७ महिना काम नभएको देखाई २०७१ आषाढ मसान्तसम्म म्याद थप गरी रु.५ करोड १४ लाख ९९ हजार (४० प्रतिशत) भुक्तानी गरेको छ। शुरु सम्झौताको ७५ प्रतिशत अवधि काम नगरेको अवस्थामा समेत मूल्य समायोजन रु.४२ लाख ८३ हजार भुक्तानी दिएको छ। स्पष्ट कारण र आधार बेगर म्याद थप गरी मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको उपयुक्त देखिएन।
- १२.९ सुनसरी मोरङ्ग पुल आयोजनाले निर्माणव्यवसायीसँग गरेको सम्झौताको विशेष व्यवस्थामा बोलपत्र दाखिला गर्नुभन्दा ३० दिन अगाडिको निर्माण सामग्रीको आधार मूल्य र स्रोत खुलाउनुपर्ने उल्लेख छ। परीक्षण गरिएका रु.२६ करोड ८४ लाख ४५ हजारका ६ ठेक्कामा निर्माण सामग्रीको आधार मूल्य र स्रोत उल्लेख गरेको छैन। मूल्य समायोजन दावी गर्दा निजी स्टिल, सिमेण्ट र वायर्स उद्योगको दररेट संलग्न गरी यो वर्ष रु.२ करोड १८ लाख ९० हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको देखियो। सम्झौतामा उल्लेख नभएको स्रोतलाई आधार मानी भुक्तानी दिएको मूल्य समायोजन रकम असुल गर्नुपर्दछ।
- १२.१० सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(२) मा लमसम प्रकृतिको ठेक्कामा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने उल्लेख छ। विभाग अन्तर्गतका निकायहरूले डिजाइन तथा निर्माण विधिबाट निर्माण हुने पुलको सम्झौतामा मूल्य समायोजन दिने व्यवस्था गरेका छन्। डिजाइन तथा निर्माण अवधारणाबाट निर्माण गर्ने उल्लेख गरे तापनि बिल अफ क्वान्टिटी, सोको भुक्तानी विधि आदिका आधारमा लमसम प्रकृतिको ठेक्कामा मूल्य समायोजनको प्रावधान राखी यो वर्ष ६ इकाईले रु.१७ करोड ९१ लाख ८३ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको छ। लमसम प्रकृतिको ठेक्कालाई डिजाइन तथा निर्माण विधि उल्लेख गरी सम्झौतामा मूल्य समायोजनको व्यवस्था गरेको उपयुक्त देखिदैन।
- १२.११ नियमावलीको नियम ११९(२)(ख) बमोजिम सम्पन्न भएको काममा लागेको श्रम सामग्री र उपकरणहरूको मात्र मूल्य समायोजन हुने गरी सूत्र निर्धारण गर्नुपर्नेमा गाडी भाडा, बीमा जस्ता जनरल आइटममा समेत मूल्य समायोजन दिने सूत्र निर्धारण गरी त्यस्ता आइटमको मूल्य समायोजन गणना गरी तीन इकाईले भुक्तानी दिएको रु.१ करोड २१ लाख ९ हजार असुल हुनुपर्दछ।

- १२.१२ शितलपाटी मुसिकोट सडक योजनाले ४ ठेक्काका निर्माणव्यवसायीलाई रु.३ करोड ७६ लाख ४९ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी दिँदा काम गरेको महिनाभन्दा ८ महिनापछिसम्मको मूल्यसूची लिएको देखिएकोले सम्बन्धित महिनाको मूल्यसूची अनुसार पुनः गणना गर्नुपर्दछ ।
१३. **भेरिएसन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४ मा पूर्वानुमान गर्न नसकिने कामको लागि प्राविधिक पुष्ट्याई सहित अधिकार प्राप्त अधिकारीको पूर्वस्वीकृति लिई भेरिएसन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सोअनुसार नभएका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- १३.१ मध्यपहाडी पश्चिम लोकमार्ग सडक आयोजना, दाङ्गले बाग्लुङ खण्डको ४ ठेक्कामा पहिरो हटाउन ६ लाख घनमिटर माटो फाल्ने काम लागत अनुमानमा समावेश गरेकोमा पहिरो हटाउन नपरेको भनी ५ लाख ४० हजार घनमिटरको रु.१ करोड ५८ लाख अन्य आइटममा थप गरेको छ । सोही ठेक्कामा सिमेण्ट जोडाईमा ढुङ्गाको गाऱ्हो लगाउने कार्यमा ४२ देखि ५७ प्रतिशतसम्म थप गरी रु.४ करोड ४३ लाख ५५ हजार खर्च लेखेको छ ।
- १३.२ व्यापारिक मार्ग विस्तार योजना, बुटवलको एक ठेक्काको शुरु सम्भौता रु.३७ करोड २४ लाख २६ हजार भएकोमा शुरु लागत अनुमानमा सडकमा साइड ड्रेन समावेश नगरेको, वाटर लगिग एरियामा आसफाल्ट कंक्रीटको सट्टा रेनफोर्समेण्ट सिमेण्ट कंक्रीट गर्नुपर्ने आदि व्यहोरा उल्लेख गरी तेस्रो पटक भेरिएसन आदेश जारी गरी सम्भौता रकम रु.४२ करोड २५ लाख ८० हजार कायम गरेको छ । पूर्वानुमान गर्न सकिने काम समेत समावेश नगरी त्रुटिपूर्ण लागत अनुमान तयार गरेकोले विभागका महानिर्देशकबाट आइन्दा यस्ता प्रकृतिका त्रुटि हुन नदिन सजग रहने, जनचाहना, आवश्यकता, प्राविधिक पुष्ट्याईसहित लागत अनुमान तयार गर्ने र यस्तो प्रकृतिको लागत अनुमान तयार गर्नेलाई सजग गराउने निर्णय गरे बमोजिम कारवाही गर्नुपर्दछ ।
- १३.३ काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनाबाट माइतीघर तीनकुने सडक खण्डको एक ठेक्काको शुरु लागत अनुमान रु.२३ करोड ८८ लाख ४६ हजार रहेकोमा तेस्रो पटकको भेरिएसनपछि रु.२५ करोड ३२ लाख ४७ हजार कायम भई ६.०३ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । शुरु सम्भौता रकम रु.२३ करोड ७८ लाख ६४ हजार रहेकोमा भेरिएसनपछि रु.२७ करोड २९ लाख ८३ हजार कायम भई १४.७६ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । माटो काट्ने, सववेश राख्ने, वेश राख्ने, सिमेण्ट जोडाईमा ढुङ्गाको पर्खाल लगाउने आदि काममा लागत अनुमान दरभन्दा निर्माणव्यवसायीको कबोल दर बढी रहेको र ती आइटममा २३७ प्रतिशतसम्म भेरिएसन गरेको छ । शुरु लागत अनुमानको तुलनामा ०.४१ प्रतिशत घटी हुनेगरी ठेक्का स्वीकृत भएकोमा भेरिएसनपछि सम्भौता रकम संशोधित लागत अनुमानको तुलनामा ७.७९ प्रतिशत बढी हुन गएको छ ।
१४. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माणव्यवसायीको ढिलाईको कारणले खरिद सम्भौताबमोजिमको काम तोकिएको म्यादमा सम्पन्न हुन नसकेमा निजले सार्वजनिक निकायलाई पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने व्यवस्था छ । निर्माणव्यवसायीको ढिलाईको कारण काम सम्पन्न नभएको अवस्थामा समेत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिएका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- १४.१ उत्तर दक्षिण (कोशी) लोकमार्ग अन्तर्गत शेखाहा कुवापानी सडकको स्तरोन्नति कार्य २०६८/१०/१९ मा सम्पन्न गर्ने गरी रु.४ करोड १ लाख १० हजारको सम्भौता भएकोमा तीन पटक गरी २०७१/२१/२० सम्म म्याद थप भएको छ । हालसम्म रु.१ करोड ५५ लाख ६६ हजार (३९ प्रतिशत) खर्च भएको छ । पटक पटक म्याद थप गर्दा समेत निर्माण कार्य सम्पन्न नगरेकोले २०७१/२१/२० बाट पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने व्यहोरा निर्माणव्यवसायीलाई जानकारी गराएको छ । अतः पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.४० लाख ११ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- १४.२ डिभिजन सडक कार्यालय, दाङ्गले यो वर्ष ठेक्का सम्भौता गर्दा सम्भौतामा पहिलो माइल स्टोनभित्र कार्य सम्पन्न नगरेमा सम्भौता रकमको ०.०४ प्रतिशत प्रति दिनका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको छ । निर्माणव्यवसायीले पहिलो माइलस्टोनको काम सम्पन्न नगरेका १६ ठेक्कामा

- पहिलो माइलस्टोनको अवधि कटेको आधारमा मात्र गणना गर्दा हुन आउने रु.८७ लाख ४९ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको देखिएन ।
- १४.३ मध्यपहाडी लोकमार्ग सडक योजना, पूर्वी खण्डले म्याद समाप्त भएको ८ ठेककामा पटक पटक म्याद थप हुँदा समेत कार्य सम्पन्न नगरी काममा ढिलाई गर्ने निर्माणव्यवसायीबाट पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.२ करोड १२ लाख असुल गरेको छैन ।
- १४.४ डिभिजन सडक कार्यालय, मोरङ्गले ठेककाको पटक पटक म्याद थप हुँदा समेत कार्य सम्पन्न नगरी काममा ढिलाई गर्ने निर्माणव्यवसायीहरूबाट रु.५८ लाख ६२ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन । ।
- १४.५ गाईघाट-दिक्तेल सडक योजना, उदयपुरले त्रियुगा नदीमा पुल निर्माण कार्य २०७०।३।२२ मा सम्पन्न गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरेकोमा बेरिएसन पछि सम्झौता रकम रु.९ करोड ९६ लाख ५७ हजार कायम गरेको छ । निर्माणव्यवसायीले ४ वर्षमा ३९.५० प्रतिशत काम गरेको र म्याद समाप्त भएपछि पनि काम गराई भुक्तानी दिएकोले २०७०।८।१३ देखि २०७१।३।२२ सम्मको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.६९ लाख ७६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १४.६ डिभिजन सडक कार्यालय, धनकुटाले ६ ठेककाको म्याद समाप्त भएपछि ३८१ दिन पछिसम्म काम गरी भुक्तानी दिएकोमा समेत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको देखिएन । त्यस्ता निर्माणव्यवसायीबाट रु.५१ लाख ४९ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ ।
- १४.७ डिभिजन सडक कार्यालय, भापाका ७ ठेककाका निर्माणव्यवसायीले म्याद सकिनु सात दिन अगावै निवेदन दर्ता नगराएको र दर्ता नभएको एकै निवेदनबाट ४ ठेककाको म्याद थप माग गरेको छ । कार्यालयमा दर्ता नै नभएको निवेदनको आधारमा कारबाही अगाडि बढाएको र २ ठेककाको म्याद थप नहुने गरी सम्झौता गरेको छ । म्याद समाप्त भएपछि पनि काम गराई भुक्तानी गर्दा रु.१८ लाख ६२ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन ।
- १४.८ डिभिजन सडक कार्यालय, भक्तपुरले मनोहरा खोलामा पुल निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६८।३।२४ मा काम सम्पन्न गर्नेगरी २०६६।३।२५ मा रु.३ करोड ५१ लाख ७० हजारको सम्झौता गरेको छ । तत्पश्चात अन्तिम पटक भनी तेस्रो पटक २०७०।७।२५ सम्म म्याद थप भएको छ । यो वर्ष रु.९३ लाख ८९ हजार समेत रु.२ करोड ४० लाख ३७ हजार भुक्तानी गरेको छ । म्याद समाप्त भएपछि पनि भुक्तानी भएकोले नियमानुसार १० प्रतिशतले हुने रु.३५ लाख १७ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल हुनुपर्दछ ।
- १४.९ शितलपाटी मुसिकोट सडक योजनाले स्थानीय चाडपर्व उल्लेख गरी सम्झौता रकम रु.६१ करोड ४९ लाख १४ हजारका ४ ठेककाको म्याद थप गरेको छ । चाडपर्वको कारणलाई काबुबाहिरको परिस्थिति मान्न मिल्ने नदेखिएकोले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.५२ लाख ३० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
१५. **नपाउने भुक्तानी** – नियमानुसार पाउनेभन्दा बढी भुक्तानी भएका व्यहोराहरूमध्ये केही प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १५.१ मध्यपहाडी लोकमार्ग पश्चिम खण्ड, दाङ्गले दुई ठेककाका एक निर्माणव्यवसायीलाई रनिङ बिलको रकमभन्दा बढी भुक्तानी दिएको रु.९७ लाख २३ हजार लेखापरीक्षणबाट औल्याएपछि बेरुजू खातामा दाखिला गरेको छ । बढी भुक्तानी दिने उपर आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २६.२ अनुसार विभागीय कारबाही गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सुदृढ गर्न सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाइएको छ ।
- १५.२ डिभिजन सडक कार्यालय, बुटवलले एक निर्माणव्यवसायीलाई रनिङ बिलमा पेशकी रकम र पहिला भुक्तानी भएको मूल्य समायोजन नघटाई बढी भुक्तानी दिएको रु.२८ लाख ७४ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- १५.३ डिभिजन सडक कार्यालय, बाँकेले जव्हीघाट पुल निर्माणको ठेकका कार्यको नवौं, दशौं र एघारौं बिलमा सब स्ट्रक्चरमा एम २५/२० को ढलान कार्य १९६.७५ घनमिटर सब स्ट्रक्चर र सुपर स्ट्रक्चर दुवैतर्फ समावेश गरी भुक्तानी गरेकोले रु.१६ लाख ६७ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- १५.४ डिभिजन सडक कार्यालय, दाङ्गले रुकुम जिल्लाको फलामे गौडा नहुवा हुँदै खडी गोदाम खण्डको एउटै चेनेजमा नयाँ ट्राक खोल्नको लागि दुई ठेकका व्यवस्था गरी एकै निर्माणव्यवसायीसँग २०६९।१२।२८ र

- २०७०।२।१३ मा सम्भौता गरेको छ । माटो काट्ने कामको दर पहिलो ठेकामा प्रति घनमिटर रु.५५।- र दोस्रो ठेकामा रु.१२०।- रहेको छ । पहिलो ठेकामा माटो कटिडतर्फ बिल अफ क्यान्टिटीमा ३७ हजार २०० घनमिटर रहेकोमा ७ हजार ४६२.४० घनमिटरको भुक्तानी गरेको छ भने दोस्रो ठेकामा सोही कामको बिल अफ क्यान्टिटीमा २६ हजार ८८० घनमिटर रहेकोमा ४६ हजार ४७६.१२ घनमिटरको भुक्तानी गरेको छ । पहिलो ठेकामा बाट भुक्तानी हुनुपर्ने २१ हजार ९३९.१२ घनमिटरको रकम दोस्रो ठेकामा बाट भुक्तानी गरेकोले बढी भुक्तानी भएको रु.१६ लाख ११ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- १५.५ काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनाले माइतीघर तिनकुने सडक खण्डमा सडक विस्तार गरी फुटपाथ समेत निर्माण गर्ने कार्यका निर्माणव्यवसायीलाई १३ औं रनिङ बिलको रकम भुक्तानी गर्दा अस्फाल्ट कंक्रीट राख्ने कामको नापी किताबमा ४५ घनमिटर घटाई १४१.१३१ घनमिटरको भुक्तानी दिने उल्लेख भएकोमा घटाउने भनिएको ४५ समेत १८६.१३ घनमिटरको भुक्तानी भएकोले बढी भुक्तानी भएको रु.११ लाख ७० हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- १५.६ डिभिजन सडक कार्यालय, भक्तपुरले ५ निर्माणव्यवसायीलाई रनिङ बिलको रकम भुक्तानी गर्दा जोडजम्मा फरक पारी बढी भुक्तानी दिएको रु.१० लाख ९४ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- १५.७ व्यापारिक मार्ग विस्तार आयोजना, बुटवलले नेपाल बिद्युत प्राधिकरण, भैरहवा शाखाले बिद्युतीकरण सम्बन्धी कार्यको लागि तयार गरेको २०७०।७१ को दर बिश्लेषणमा हुवानी रकम समावेश भइसकेको अवस्थामा प्रोभिजनल समवाट समेत हुवानी बापत भुक्तानी गरेकोले दोहोरो भुक्तानी भएको रु.१० लाख ५४ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- १५.८ डिभिजन सडक कार्यालय, जनकपुरले सिन्धुली सर्लाहीका पर्यटकीय सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्यका निर्माणव्यवसायीसँग गरेको सम्भौताको बिल अफ क्यान्टिटीमा उल्लेख गरेको दरमा ४६ प्रतिशत छुट दिने उल्लेख छ । रनिङ बिलको भुक्तानी दिँदा ३४ प्रतिशतको दरले छुट गणना गरेको कारण बढी भुक्तानी भएको रु.८ लाख ३० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
१६. **बोलपत्र जमानत जफत** – डिभिजन सडक कार्यालय, जनकपुरले न्यूनतम मूल्याङ्कित बोलपत्रदातालाई सम्भौता गर्न सूचना दिएकोमध्ये प्रथम घटीवाला ११ निर्माणव्यवसायी सम्भौता गर्न नआएकोमा निजहरुले राखेको बोलपत्र जमानतको रकम रु.१३ लाख ८० हजार जफत गरेको पाइएन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१७. **थप व्ययभार** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६२(च) मा बोलपत्रदाताहरुबीच खुल्ला तथा स्वतन्त्र प्रतिस्पर्धाको लाभबाट वञ्चित गर्ने उद्देश्यले मिलेमतो गर्न नहुने उल्लेख छ । बोलपत्र स्वीकृतिपश्चात् प्रथम घटीवाला सम्भौता गर्न नआएको कारण त्यसपछिका घटीवालासँग सम्भौता गर्नु परेको कारण ६ कार्यालयले सम्भौता गरेका ४३ ठेकामा जमानत जफत गर्दासमेत रु.२ करोड ५७ लाख ५५ हजार थप व्ययभार परेको देखियो । सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले ठेका सम्भौता गर्न नआउने निर्माणव्यवसायीलाई कालोसूचीमा राख्नेतर्फ कारबाही गर्न सकिने निर्णय गरे तापनि सोअनुसार कारबाही गरेको देखिएन ।
१८. **असम्बन्धित खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ अनुसार निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा निर्माण कार्यसँग सम्बन्धित आइटमहरुमात्र समावेश गर्नुपर्नेमा सवारी साधन खरिद, सवारी भाडा, ल्यापटप, कम्प्युटर, क्यामरा खरिद आदि खर्च समेत समावेश गरी २१ कार्यालयले रु.५ करोड २६ लाख ७० हजार भुक्तानी गरेका छन् ।
- यस्तै मन्त्रालयले २०६९।९।२ पछि ठेका सम्भौता गर्दा त्यस्ता सामानहरु सडक निर्माणका ठेकामा समावेश नगर्न परिपत्र गरेकोमा आयोजना निर्देशनालय (ए.डी.वी.) ले ५ ठेकामा समावेश गरी रु.२ करोड १५ लाख ६० हजार खर्च लेखेको छ । यस्ता खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
१९. **बीमा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ तथा खरिद सम्भौतामा निर्माण कार्य शुरु हुनुभन्दा अगावैदेखि त्रुटि सच्याउने अवधि सम्मको लागि निर्माण कार्य, औजार उपकरण र निर्माण कार्यसँग सम्बन्धित जनशक्तिको बीमा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विभाग मातहतका १२ इकाइले बीमा गरेको प्रमाण पेश

- नगरेको, घटी अवधिको बीमा गरेको र ठेक्काको म्याद थप गर्दा बीमाको म्याद थप नगरेको अवस्थामा रु.४५ लाख ५७ हजार भुक्तानी दिएको देखियो । बीमा नगरी भुक्तानी भएको, पूरा अवधिको बीमा नगरेको र सबै पक्षको बीमा नगरेमा सोही अनुपातमा गणना गरी बढी भुक्तानी रकम असुल गर्नुपर्दछ । म्याद समाप्त भएका बीमाको अवधि थप हुनुपर्दछ ।
२०. **मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम (१७) १ मा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको व्यक्ति वा संस्थाले कुनै वस्तु वा सेवा आपूर्ति गर्दा अनुसूची ५ र (५क) बमोजिमको ढाँचामा कर बीजक दिनुपर्ने उल्लेख छ । विभाग मातहतका १५ कार्यालयले कर बीजक पेश नगरेको, बीजकमा नम्बर नभएको, दुई बीजकमा एउटै नम्बर भएको, बीजक नम्बर हातले लेखेको, संशोधन गरेको, तोकिएको ढाँचामा बीजक जारी नगरेको जस्ता कैफियत रहेको अवस्थामा रु.१ करोड ६९ लाख ७८ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी दिएको देखियो । उक्त मूल्य अभिवृद्धि कर दाखिला गरेको तथा कारोवार अङ्क समेत खुल्ने गरी समायोजन गरेको प्रमाण पेश हुनुपर्दछ ।
२१. **पेशकी जमानत** – सार्वजनिक खरीद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(६) मा निर्माणव्यवसायीले खरीद सम्झौताबमोजिम पेशकी फछ्यौट नगरेमा उपनियम (३) बमोजिमको बैङ्क जमानतको रकम सम्बन्धित बैङ्कबाट प्राप्त गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने र निजबाट त्यस्तो पेशकी रकमको सयकडा दश प्रतिशत ब्याज समेत असुलउपर गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभाग मातहतका ७ इकाईले ४५ ठेक्काको रु.१० करोड ९९ लाख ५३ हजार पेशकीको बैङ्क जमानत अवधि समाप्त भइसकेकोमा समेत पेशकी फछ्यौट गरेका छैनन् । नियमानुसार १० प्रतिशत ब्याजसहित असुल गरी उक्त पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।
२२. **भुक्तानी बाँकीको कच्चावारी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४०(८) अनुसार चालू वर्षको बजेटले नखामेर आगामी वर्ष भुक्तानी दिनुपर्ने भए कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्रमाणित भुक्तानी दिन बाँकीको कच्चावारीको आधारमा भुक्तानी दिन सक्ने व्यवस्था छ । डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौंले २०६८/६९ मा सम्झौता गरेको ठेक्कामध्ये २०६८/६९ र २०६९/७० मा सम्पन्न देखाई भुक्तानी दिन बाँकीको कच्चावारी बेगर यो वर्ष रु.९४ लाख ४२ हजार खर्च लेखेको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।
२३. **कारबाही नगरी थप काम** – सार्वजनिक खरिद ऐनको दफा ६२ ले बोलपत्रदाताको आचरणमा ऐन, नियम, खरिद सम्झौता तथा खरिदसम्बन्धी अन्य लिखतमा उल्लेख भए अनुसारको दायित्व पालना गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सो अनुसार इ-बिडिङबाट बोलपत्र दर्ता गर्ने बोलपत्रदाताले हार्डकपी पेश नगरेमा समेत आचरण उल्लंघन गरेको मानिने र आचरण उल्लंघन गरेमा कालोसूचीमा राखिने व्यवस्था छ । डिभिजन सडक कार्यालय, भ्नापाले महेन्द्र राजमार्गको विभिन्न स्थानमा विशेष मर्मत कार्यको लागि ४ ठेक्का व्यवस्था गरेकोमा सबै ठेक्कामा एकै निर्माणव्यवसायीले कबोल गरेको अंक न्यून रहेकोमा निजले सबै ठेक्काको हार्ड कपी पेश नगरेकोले कालोसूचीमा राखी कारबाही गर्नुपर्नेमा अर्को एक ठेक्काको लागि रु.१ करोड १० लाख ९४ हजारको सम्झौता गरेको छ । निजको विड वण्ड जफत गर्ने निर्णय भए तापनि सम्बन्धित बैङ्कले जमानत रकम भुक्तानी नदिएको कारण रु.८ लाख ३० हजार प्राप्त भएको छैन । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
२४. **दर विश्लेषण** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(४) मा सार्वजनिक निकायले निर्माण सामग्रीको दरभाउ, मेसिन उपकरणको भाडा र कामदारको ज्याला निर्धारण गर्दा जिल्ला दररेट निर्धारण समितिले निर्धारण गरेको आधारमा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । छनौटमा परेका ६ इकाईमा जिल्ला दररेटभन्दा बढी राखेको, ढुवानी दर बढी राखेको, निर्माण सामग्रीको दर बढी राखेको, माटो कटिड, फिलिडमा म्यानअल रेट प्रयोग गरेको आदि कारणले ४० ठेक्कामा रु.११ करोड ४९ लाख ७९ हजारले लागत अनुमान बढ्नु गएको छ । यस्तै एक इकाईले आर.सी.सी.पुलको लागत अनुमानमा समावेश ३ आइटमको रु.१ करोड ६६ लाख ८७ हजारको नर्स सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृत गराएको छैन । लागत अनुमानमा वृद्धि भएबाट योजनाको समेत लागत बढ्ने देखिएको सम्बन्धमा कारबाही हुनुपर्दछ ।

२५. **एउटै चेनेजमा धेरै ठेक्का** – डिभिजन सडक कार्यालय, दाङले औद्योगिक पूर्वाधार कार्यक्रम अन्तर्गत ४ सिमेण्ट उद्योगमा जाने सडक निर्माणको लागि यो वर्षको २० समेत ४९ ठेक्का व्यवस्था गरेको छ । ती ठेक्काको सम्भौता रकम रु.४९ करोड ५४ लाख ५१ हजार रहेकोमा रु.३० करोड ५४ लाख २९ हजार खर्च भई २० ठेक्काको काम सम्पन्न भएको छ । घोराही सिमेण्ट उद्योग जाने २४ किलोमिटर सडकमा मात्र २१ ठेक्का व्यवस्था भएको छ । ती ठेक्काको बिल अफ क्यान्टिटीमा माटो कटिङ, सिमेण्ट जोडाईमा ढुङ्गाको पर्खाल लगाउने, ग्यावियन पर्खाल लगाउने, ग्राभेल गर्ने लगायतका काम समावेश गरेको छ । एकै प्रकृतिका आइटमहरू समावेश गरी धेरै ठेक्का व्यवस्था गरेको, निर्माणव्यवसायीले काम गर्नुपर्ने वास्तविक चेनेज र स्थान यकिन नगरी सम्भौता गरेको देखिन्छ । विभिन्न ठेक्काको काममा दोहोरो पर्नसक्ने देखिएकोले छानबिन गरी यकिन हुनुपर्दछ ।
२६. **काम नगरेको** – डिभिजन सडक कार्यालय, दाङले रोल्पा सिमेन्टको खानी क्षेत्रसम्म जाने सडक निर्माणका लागि एउटै चेनेजमा दुई ठेक्का व्यवस्था गरी २०७०।१।७ र २०७१।२।१३ मा सम्भौता गरेको छ । पहिलो ठेक्कामा ग्राभेल विछ्याउने कामको दर प्रतिघनमिटर रु.५०।- र दोस्रो ठेक्कामा रु.२ हजार रहेको छ । पहिलो ठेक्कामा ६३ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ४० लाख ७७ हजार खर्च भई सके तापनि ग्राभेल गर्ने कार्य गरेको छैन । रु.२ करोड ७१ लाख ५० हजारको दोस्रो ठेक्कामा सोही काममात्र गराई रु.४९ लाख ७० हजार भुक्तानी दिएको देखियो । दुवै ठेक्कामा ग्राभेल गर्ने क्षेत्रफल समान रहेकोमा पहिलो ठेक्काको काम सम्पन्न गराई दोस्रो ठेक्काको काम गराउनुपर्नेमा सो अनुसार गराएको छैन । बढी दर रहेको ठेक्काको काम गराउने र कम दर रहेको ठेक्काको काम नगराउने उपर कारबाही हुनुपर्दछ ।
२७. **ठेक्का व्यवस्थापन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६(१) मा सार्वजनिक निकायले खरिदको लागि आवश्यक बजेट व्यवस्था नभई खरिद कारबाही शुरू गर्न नहुने व्यवस्था छ । डिभिजन सडक कार्यालय, दाङले लमही-तुलसीपुर सडक खण्डको वीरेन्द्रचोकदेखि हात्तीखौवासम्म र कटुवाखोलादेखि तुलसीपुर चोकसम्म दुई सडक विस्तार गर्न रु.२० करोड ८१ लाख ८७ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी २०७१ आषाढ मसान्तमा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी दुई निर्माणव्यवसायीसँग रु.१७ करोड ११ लाख ५८ हजारको २०७१।३।१५ मा खरिद सम्भौता गरेको छ । उक्त कार्यका लागि २०७१।३।२४ मा रु.२ करोडको अख्तियारी प्राप्त भएको छ । बजेटको सुनिश्चितता नभई खरिद सम्भौता गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।
२८. **राजस्व दाखिला हुनुपर्ने** – जोरपाटी-सांखु-मेलम्ची-टोखा-गुर्जेभञ्ज्याङ-छहरे सडक योजना, काठमाडौंले विगतमा ठेक्का सम्भौता भई काम सम्पन्न भएका ६ निर्माणव्यवसायीले त्रुटि सच्याउने अवधिमा सच्याउनु पर्ने काम नगरेकोले निजहरूले भुक्तानी पाउने रकमबाट रु.७७ लाख ५८ हजार कट्टा गरी धरौटी खातामा राखेको छ । त्रुटि भएका कामहरू सम्बन्धित डिभिजन सडक कार्यालयबाटै सुधार गरिएको योजनाले जनाएको छ ।
- यस्तै आयोजना निर्देशनालय (ए.डी.बी.) ले ११ ठेक्का बिलबाट रु.२ करोड ७२ लाख ५० हजार, एघारकिलो छेपेटार भालुस्वाँरा वारपाक सडक योजनाले ३ निर्माणव्यवसायीको बिलबाट रु.५३ लाख ७५ हजार र सुनसरी मोरङ पुल आयोजनाले ठेक्का बिलबाट रु.३० लाख ६० हजार समेत रु.३ करोड ५६ लाख ८५ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्तिबापत कट्टा गरी धरौटी खातामा राखेको छ । उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२९. **आयोजनाको प्रगति** – मध्यपहाडी लोकमार्ग पश्चिम खण्ड, दाङले नुवाकोट जिल्लाको पातीभञ्ज्याङदेखि वैतडी जिल्लाको भुलाघाटसम्म ५३४ कि.मि. ट्याक खोली कालोपत्रे गर्ने र ती सडकमा पर्ने पुलहरू निर्माण गर्ने लक्ष्य अनुरूप कुल लागत रु.१४ अर्ब ३८ करोड ९५ लाख ८४ हजार भएको काम २०६४।६।५ बाट शुरू गरी २०७४।७।५ मा पूरा गर्ने लक्ष्य राखेको छ । आयोजना अवधि ११ वर्षमध्ये ७ वर्ष व्यतित हुँदा रु.३ अर्ब १८ करोड ६४ लाख ३७ हजार (कुल लागतको तुलनामा २२.१४ प्रतिशत) खर्च गरी ट्याक खोल्ने कार्य सम्पन्न भएको, २२५ कि.मि. धुले सडक तयार भएको, ६० कि.मि.ग्राभेल स्तरको सडक तयार भएको र २

पुल निर्माण सम्पन्न भई २४.४० प्रतिशत भौतिक प्रगति हासिल गरेकोले लक्षित अवधिमा आयोजना सम्पन्न हुने देखिदैन ।

यो वर्ष ९९.९७ प्रतिशत वित्तीय र ९९.६३ प्रतिशत भौतिक प्रगति देखिएको छ । गत विगत वर्ष सम्भौता भई काम हुन बाँकी रहेको र यो वर्ष सम्भौता गरेको रु.३ अर्ब ७८ करोड ६२ लाख ५७ हजारमध्ये रु.१ अर्ब १३ करोड ९२ लाख ८० हजार खर्च भई रु.२ अर्ब ६४ करोड ६९ लाख ७७ हजार आगामी वर्षको लागि सरेकोले यो वर्षको यथार्थ वित्तीय प्रगति ३०.०९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । विगत वर्षबाट सरेको काम सम्पन्न नगरी यो वर्ष रु.१ अर्ब २० करोड ५७ लाख ७५ हजारको सम्भौता गरेको छ । आयोजना समयमै सम्पन्न गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

३०. **लिनुपर्ने रकम** – काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनाले माइतिघर भद्रकाली सडक निर्माण कार्यको ठेक्काको बिल अफ क्वान्टिटीको आइटम नं."सि"मा समावेश नेपाल टेलिकमको कम्पाउण्डमा मेनहोल निर्माण कार्यको लागत सोही संस्थाबाट व्यहोर्ने गरी लागत अनुमान स्वीकृत गरेको छ । उक्त आइटमको लागि निर्माणव्यवसायीलाई रु.२ करोड १ लाख ८५ हजार भुक्तानी भएकोले उक्त रकम सो संस्थाबाट प्राप्त गर्नुपर्दछ ।
३१. **हिसाब मिलान** – यातायात व्यवस्था कार्यालय, वीरगन्जले यो वर्ष रु.१ अर्ब २३ करोड ७७ लाख ३१ हजार आम्दानी गरेकोमा बैङ्क स्टेटमेन्टअनुसार रु.१ अर्ब २३ करोड ४९ लाख ९७ हजार आम्दानी देखिएको छ । बैङ्कमा रु.२७ लाख ३४ हजार घटी देखिएको सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

रेल विभाग

३२. **रेलमार्ग निर्माण** – मेची महाकाली विद्युतीय रेलमार्ग र काठमाडौं उपत्यकामा मेट्रो रेलमार्ग निर्माण कार्यलाई राष्ट्रिय गौरवको आयोजना घोषणा गरी रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना मार्फत २०६६।६७ देखि काम शुरु भएको छ । सिमरा-बर्दिवास खण्डको १०८ किलोमिटरको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार भई करिब २४ किलोमिटरमा ट्याक वेड निर्माण कार्य शुरु भएको र उक्त क्षेत्रमा मुआब्जा वितरणको काम समेत भइरहेको छ । सिमरा-बुटवल र बुटवल-लुम्बिनी खण्डको २६७ किलोमिटरको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य भइरहेको छ भने काठमाडौं उपत्यकामा मेट्रो रेल सञ्चालनको सम्भाव्यता अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको छ । हालसम्म सम्भाव्यता अध्ययन तथा डी.पी.आर.तयारीमा रु.८६ करोड ४९ लाख ५१ हजार, जग्गाको मुआब्जामा रु.१ अर्ब ६३ करोड ४५ लाख ९७ हजार र ट्याक वेड निर्माणमा रु.३७ करोड ७७ लाख ४० हजारसमेत रु.२ अर्ब ८७ करोड ७२ लाख ८८ हजार खर्च गरेको देखिन्छ ।

यस्तै जलपाइगुडी-काकडभिद्रा, जोगवनी-विराटनगर, जयनगर-बर्दिवास, नौतनवा-भैरहवा र रुपेडिया-नेपालगञ्ज गरी ५ लिङ्क मार्ग भारत सरकारबाट निर्माण गर्नेगरी सन् २०१० मा सहमति भए अनुसार जोगवनी-विराटनगर र जयनगर-बर्दिवास खण्डको निर्माण कार्य भइरहेको छ । पूर्व पश्चिम पूरै मार्गको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयारीको कार्य सम्पन्न नभएकोले निर्माण कार्यको लागत र समयवाधि यकिन भएको छैन ।

३३. **बढी भुक्तानी** – तमसरिया बुटवल खण्डमा विद्युतीय रेलमार्गको विस्तृत सर्वेक्षण तथा डिजाइन कार्यका एक परामर्शदातालाई पाँचौं रनिङ बिलको भुक्तानी दिँदा नापी किताब र बिलअनुसार अमेरिकी डलर ५० हजार ३९० भुक्तानी दिनुपर्नेमा ६९ हजार २९० भुक्तानी दिएकोले अमेरिकी डलर १९ हजार २९० (रु.२० लाख ६० हजार) असुल हुनुपर्दछ ।
३४. **मुआब्जा वितरण** – मेची महाकाली रेलमार्गको जग्गा अधिग्रहण गरी मुआब्जा वितरण गर्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय ५ लाई यो वर्ष रु.२५ करोड समेत रु.१ अर्ब १६ करोड ७७ लाख ९२ हजार पेशकी उपलब्ध गराएकोमा विगत वर्ष रु.१८ करोड ७७ लाख ९० हजार वितरण गरेको आधारमा फछ्यौट गरेको छ । बाँकी

रु.९८ करोड २ हजार जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा मौज्जात रहेकोले मुआब्जा वितरणको फाँटवारी प्राप्त गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।

३५. **सेस्ता पेश नभएको** – यो वर्ष रेलमार्गको ट्याक वेड तयार गर्न ९ निर्माणव्यवसायीसँग रु.३ अर्ब ६६ करोड ८६ लाख ८९ हजारको खरिद सम्झौता गरी रनिङ बिलको रु.१ करोड ४२ लाख ४७ हजार र पेशकी रु.३६ करोड २२ लाख ३१ हजार समेत रु.३७ करोड ६४ लाख ७८ हजार खर्च गरेको छ । उक्त खर्चका सेस्ता कागजात र ठेक्का फाइल लेखापरीक्षणमा पेश भएन ।
३६. **द्रुतमार्ग** – राजधानी काठमाडौँलाई तराईसँग जोड्ने द्रुतमार्ग निर्माण गर्ने र भारतीय नाका रक्सौलसम्मको स्थलगत यातायात प्रणालीमा सुधार ल्याई यातायात खर्चमा भारी कटौती गरी अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने लक्ष्य साथ २०६५।६६ देखि राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको रूपमा काठमाडौँ-तराई-मधेश फाष्ट ट्याक आयोजना सञ्चालनमा रहेको छ ।

निर्माण,–स्वामित्व–सञ्चालन–हस्तान्तरण प्रणाली (बुट) अन्तर्गत सञ्चालन गर्न लागिएको यस आयोजनाका लागि २०७०।७१ सम्ममा उपयुक्त आशयपत्र (आर.एफ.पी.) प्राप्त नभएकोले कुनै पनि व्यवसायीसँग सम्झौता हुन नसके पनि प्रस्तावित ११५ किलोमिटरमध्ये ९० किलोमिटरको ट्याक नेपाली सेनाबाट खोलेको देखिन्छ । आयोजना कार्यालयबाट मुआब्जा लगायतका काममा रु.१ अर्ब ६५ करोड ९ लाख ५२ हजार र नेपाली सेनाबाट सडक निर्माणमा रु.९४ करोड ४४ लाख ५४ हजारसमेत रु.२ अर्ब ५९ करोड ५४ लाख ६ हजार खर्च गरेको छ । विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार नभएकोले आयोजनाको कुल लागत र समयवधि यकिन भएको छैन ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

डिभिजन सडक कार्यालय चितवन र पाल्पा

पुल तथा सडकहरुको अध्ययन, सर्वेक्षण, डिजाइन, निर्माण तथा मर्मत सम्भार गर्न स्थापित डिभिजन सडक कार्यालय चितवन र पाल्पाले कंक्रीट सडक निर्माण सम्बन्धमा सम्पादन गरेका कार्यको दक्षता र मितव्ययिता पक्षको मूल्याङ्कन सम्बन्धमा कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- नौविसे नाग ढुङ्गा तथा सिद्धवावा सडक खण्डमा कंक्रीट सडक निर्माण गर्ने,
- ठेक्का व्यवस्थापन तथा सम्झौता कार्यान्वयन गर्ने ।

३७. **आयोजना स्वीकृत** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ अनुसार चितवन डिभिजनअन्तर्गत बढी सवारी चाप भएका र विग्रिएका विभिन्न १० छुट्टा छुट्टै स्थानमा तथा पाल्पामा पानी तथा बढी ढुङ्गा खस्ने विभिन्न स्थानहरुमा कंक्रीट सडक निर्माण गराई रु.१८ करोड ९० लाख ९६ हजारको काम गराउँदा आन्तरिक प्रतिफल दर, सडकको आयु त्यसबाट प्राप्त हुने सामाजिक आर्थिक पक्षको सकारात्मक प्रभाव एवं सडकको दिगोपना आदि विषयमा सम्भाव्यता अध्ययन गरी आयोजना स्वीकृति गरेको देखिएन । अतः नियममा भएको व्यवस्था अनुसार विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ्ग, डिजाइन, तथा आयोजना स्वीकृत गरी वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृत गराई कार्य सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

३८. **कंक्रीट पेभमेन्ट** - त्रिभुवन राजपथको पिप्लामोडदेखि नौविसेसम्मको चेनेज नं.१४+५०० देखि २५+००० किलोमिटरसम्मको सडक खण्डमा अत्याधिक सवारी चाप हुने, एक्सल लोड तथा हाइ ग्रेडको कारणले सो सडक खण्ड विग्रनगई मर्मत सुधार पटक-पटक गरी रहनुपर्ने स्थिति रहेको छ । वर्षेनी पटक पटक मर्मत सुधारमा बजेट खर्च गरे तापनि सो समस्या स्थायी रूपले समाधान हुन नसकेकोले कालो पत्रेको विकल्पमा कंक्रीट पेभमेन्टको अवधारणा आएको देखिन्छ ।

३८.१ डिभिजन सडक कार्यालय, भरतपुरले सो सडक खण्डमा रिजिट पेभमेन्ट सम्बन्धी गरेको अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार कंक्रीट पेभमेन्ट गर्नुपर्ने १० हजार ५०० मिटरमध्ये ५० मिटर रिजिट पेभमेन्ट भएको, १ हजार ३० मिटर निर्माणाधीन रहेको तथा ३६० मिटर प्रस्तावित समेत १ हजार ४४० मिटर (१३.७१ प्रतिशत) मात्र कार्यान्वयनमा आएको देखिन्छ। सो सडक खण्डमा १ हजार ३० मिटरमा विभिन्न काम गर्न चार निर्माण व्यवसायीसँग रु.१२ करोड २८ लाख १ हजारको ठेक्का सम्झौता भएकोमा यो वर्ष मात्र रु.६ करोड ९८ लाख ४६ हजार खर्च भएको छ।

एकातर्फ कंक्रीट तथा अर्कातर्फ कालोपत्रे सडक

३८.२ चेनेज नम्बर १५+३०० देखि १५+५६५ किलोमिटरको २६५ मिटर लम्बाईमा थानकोटबाट नौविसेतर्फ जाँदाको दायार्तर्फ चार मिटर चौडाई कंक्रीट सडक निर्माण गरिएको छ। आठ मिटर चौडाईको सो सडकमा पूरै कंक्रीट गर्ने गरी लागत अनुमान तयार भई ठेक्का व्यवस्था भएकोमा चार मिटर चौडाई मात्र कंक्रीट सडक निर्माण गरेको छ। बाँकी ४ मिटर चौडाईमा अर्को निर्माणव्यवसायीबाट कालोपत्रे गराउँदा थप रु.३० लाख ५६ हजार लागत बढ्न गएको छ। एकातर्फ ५ सेन्टिमिटर मोटाईको कालोपत्रे तथा अर्कोतर्फ ३० सेन्टिमिटर मोटाईको कंक्रीट सडक हुँदा आधा भाग मजबुद तथा आधा भाग कमजोर हुने देखियो। जसबाट एकातर्फ चाँडै विग्रन सक्ने हुँदा सवारी सञ्चालनमा समस्या आउन सक्ने देखियो।

३८.३ डिभिजन सडक कार्यालय पाल्पा अन्तर्गत चेनेज नं. २९+७०० देखि ३०+०८० सम्म ३८० मिटर कंक्रीट सडक निर्माणका लागि एक निर्माणव्यवसायीसँग २०७१।१।८ सम्म सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा २०७१।१।५ मा कार्य सम्पन्न गरे पनि २०७०/७१ मा आवधिक मर्मतको चेनेज नं. २८+२०० देखि ५५+५९० रिसिलिड कार्यको ठेक्कापट्टा गर्दा सोही सडकको चेनेज नं. २९+७०० देखि ३०+०८० सम्म ३७० मिटर लम्बाई र ७.१० चौडाई को २ हजार ६२७ वर्ग मिटर रिसिलिड गर्ने गरी ठेक्का बन्दोबस्त भएको छ। २०७१ असार मसान्तसम्म उक्त निर्माण कार्यको पहिलो रनिङ बिलको भुक्तानी हुँदासम्म सो चेनेजभित्रको रिसिलिड भएको नदेखिए तापनि कंक्रीट सडक निर्माण भैसकेको सडकमा रिसिलिड गर्ने गरी ठेक्का बन्दोबस्त गर्ने कार्य वास्तविक रूपमा दोहोरो हो होइन छानबिन गर्नुपर्दछ।

समस्या

- विस्तृत सर्भेक्षण, प्रतिफल विश्लेषण नगरेको
- कार्यतालिका तथा सम्झौता अनुसार काम हुन नसकेको,
- कंक्रीट सडक निर्माणको योजना नभएको।

डिभिजन सडक कार्यालय भरतपुर अन्तर्गत निर्माणव्यवसायीले काम नगरेकाले कंक्रीट पेभमेन्ट गर्ने स्थानमा आसफल्ट पेभमेन्ट गर्नुपरेको देखियो। सम्झौता बमोजिमको कार्य गराउन नसक्दा निर्माण कार्यको दिगोपनामा असर पर्नुका साथै थप व्ययभार परेको छ। त्यस्तै पाल्पा अन्तर्गतको कार्यमा एक पटक काम भइसकेको चेनेजमा रिसिलिङको आईटम राखेकोले बढी लागतको ठेक्का व्यवस्था भएको देखियो। अतः निर्माण कार्य गर्दा काममा दोहोरो नपर्ने गरी सम्झौताबमोजिमको कार्य सम्पन्न गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ। ठेक्का सम्झौताबमोजिम कार्य नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई कालोसूचीमा राख्ने कारवाही गर्नुपर्दछ।

३९. **तयारी ढलान-** रिजिट कंक्रीट (एम २५।२०) पेभमेन्ट गर्ने कार्यको लागि लागत अनुमान तयार गर्दा सडक विभागले प्रकाशित गरेको नर्म्स तथा स्पेसिफिकेशनमा भएका व्यवस्थाहरुको पालना गरी लागत अनुमान तयार गरी निर्माण कार्य गर्नुपर्दछ।

नर्म्स कितावको एक्टीभीटी नं.२०.०३ अनुसार तयार भएको लागत अनुमानको दर विश्लेषणमा एक घनमिटर कंक्रीट पेभमेन्ट गर्न लाग्ने श्रमिक, सामग्री र उपकरणका साथै प्रतिघन मिटरको मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक रु.१२ हजार ३७५ लाग्ने गरी लागत अनुमान स्वीकृत भएको छ। नर्म्स अनुसार ३० मिटरसम्म ढुवानीको रकम समेत सो दरमा समावेश छ। जस अनुसार निर्माणव्यवसायीले निर्माणस्थलमा नै कंक्रीट

मिक्चर तथा भाइब्रेटरको उपयोग गरी ढलान कार्य गर्नुपर्ने गरी डिजाइन गरेको देखिन्छ । तर निर्माणव्यवसायीले सो अनुसार निर्माण स्थल मै ढलान कार्य नगरी एम २५ ग्रेडको तयारी कंक्रीट खरिद गरी प्रयोग गरेकोले स्वीकृत लागत अनुमान अनुसारको स्पेसिफिकेशन बमोजिम कार्य गर्नुपर्दछ ।

४०. **अधुरो ठेक्का** - पिप्लामोड-नौविसे सडक खण्डको कि.मि. १४+५०० देखि २५+००० भित्र आर.सी.सी. ढलान (रिजिट कंक्रीट) पेभमेन्ट गर्ने कार्यको मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक रु.८ करोड ४१ लाख ८० हजारको लागत अनुमान र ठेक अङ्क रु.५ करोड ८७ लाख ५६ हजारमा सम्झौता गरेअनुसार २०७१/२०७२ सम्म सम्पन्न हुनुपर्ने देखिन्छ । डिभिजन सडक कार्यालयबाट २०६९/७० मा ठेक्कापट्टा भएकोमा २०७०/७१ मा आठौँ रनिङ्ग बिलसम्म रु.३ करोड १९ लाख ४५ हजार (सम्झौता रकमको ५४.३७ प्रतिशत) भुक्तानी भएको देखिन्छ । उक्त ठेक्काको म्याद २०७१/२०७२ मा समाप्त भए तापनि लेखापरीक्षण अवधि २०७१/८१ सम्म म्याद थप समेत गरेको छैन । निर्माणव्यवसायीले २०७१/७२ मा दिएको निवेदनअनुसार २०७१/७२ मा काम सुचारु गरी एक महिनाभित्र सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न गर्ने उल्लेख भए तापनि ठेक्काका शर्त र संशोधित कार्यतालिका अनुसार कार्य नगरेकोले ठेक्का अधुरो रहेको देखियो ।

सुझाव

- विस्तृत सर्भेक्षण, प्रतिफल विश्लेषण गरी योजना स्वीकृत गराउनुपर्ने
- कार्यतालिका तथा सम्झौता अनुसार काम गर्न नसक्ने निर्माणव्यवसायीलाई कार्यवाही गर्नुपर्ने
- कंक्रीट सडक निर्माणको स्पष्ट योजना तयार गरी निर्माण कार्य गर्नुपर्ने ।

निर्माणव्यवसायीले सम्झौता अनुसार काम नगर्दा र डिभिजनले सम्झौता अनुसार काम गराउन नसकेको कारणबाट सो स्थिति आएको देखियो । जसबाट निर्माण कार्य व्यवस्थापन कार्यदक्षता देखिएन भने निर्माण लागत बढेकाले मितव्ययी भएको पाइएन । अतः सम्झौताबमोजिम कार्य सम्पन्न गराउन निर्माण कार्य व्यवस्थापनमा कार्यदक्षता बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।

४१. **थप दायित्व** - डिभिजन सडक कार्यालय, पाल्पा अन्तर्गत सिद्धवावा खण्डमा कंक्रीट सडकका लागि लागत अनुमान रु.२ करोड २४लाख ८८ हजार स्वीकृत भएकोमा रु.१ करोड ७५ लाख २७ हजारमा कंक्रीट पेभमेन्ट (एम२५/२०) ७०० घनमिटर गर्ने गरी ठेक्का बन्दोबस्त भएकोमा ५९८ घनमिटर सम्पन्न गरेपनि १०२ घनमिटर कार्य भएको छैन । ठेक्काको सम्पूर्ण काम हुन नसक्नुमा सोको कारण खुलाएको छैन । बाँकी रहेको कामको परिमाण २०७०/७१ को अर्को ठेक्काको कंक्रीट पेभमेन्ट (एम२५/२०) कार्य परिमाण १ हजार २९० घनमिटरभित्र उक्त खण्डको ८७५ घनमिटर समावेश गरी थप दायित्व पारेको देखिन्छ । यसरी ठेक्का सम्झौता बमोजिम कार्य नगर्ने तथा दोहोरो कार्य परिमाणमा समावेश गरी ठेक्का बन्दोबस्त गर्ने जिम्मेवार पदाधिकारी उपर कारवाही गरिनुपर्दछ ।

सिद्धवावा सडकको काम हुन नसकेको खण्ड

सडक विभाग, पुल आयोजना

भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि सडक सञ्जालको विस्तार गर्न बजेट व्यवस्थापन तथा कार्यक्रम सञ्चालन गरी पुल निर्माण गर्न स्थापित पुल आयोजनाको योजना छनौट तथा कार्यान्वयन स्थितिको मितव्ययिता र कार्यदक्षता पक्षको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- पुलको सर्भे तथा डर्डिङ डिजाइन तयार गर्ने,
- ठूला र नयाँ प्रविधिका पुलको निर्माण गर्ने,
- अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गर्ने र
- पुलको मर्मत सम्भार गर्ने ।

४२. **योजना छनौट** – पुल निर्माणको लागि योजना छनौट गर्न रणनीतिक महत्व, यातायातको चाप, सरकारी प्राथमिकता, जनघनत्व, आवागमन दुरुस्त (डिटुर डिस्टेन्स) को आधारमा प्राथमिकता निर्धारण गर्ने व्यवस्था छ । आयोजना अन्तर्गत २२ पुलमध्ये १४ सरकारी प्राथमिकतामा परेको र ८ रणनीतिक महत्वको आधारमा छनौट भएको पाइयो । स्थानीय जनताको मागको आधारमा योजना छनौट हुने, आयोजनाले जानकारी गराए पनि योजना छनौट भई कलैया-बच्चरिया-सिमरा एयरपोर्ट सडकको बंगरी नदी पुलको सर्वे डिजाइन गर्न परामर्शदातासँग सम्झौता भएकोमा उक्त नदीको पुल पहिले नै डिजाइन भैसकेको कारणबाट २०७०।१।१।४ मा सोको सट्टा रौतहट जिल्ला पिपरिया-गैहरी सडकको तरहरी खोला पुलको सर्वेक्षण तथा डिजाइन गर्न कायदेशि दिएको र सुर्खेतस्थित भेरी नदी जामुघाट पुल २०७०।७।७ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गर्न छुट भएको निवेदनको आधारमा उक्त पुलका सर्वे तथा डिजाइन तयार गर्न २०७०।१०।१० मा विभागीय प्रमुखबाट निर्णय भएको छ । जनताको मागको आधारमा लागत, लाभ र प्रतिफल समेत विचार गरी योजना छनौट गर्नुपर्दछ ।
४३. **डिजाइन परिवर्तन** – छनौट भएका क्षेत्रमा पुल निर्माण गर्न परामर्शदाताबाट पेश भएको डिजाइन तथा स्पेसिफिकेशन सडक विभागबाट स्वीकृत हुने गरेको छ । भू-बनौट, गिट्टी बालुवा उत्खनन, प्राविधिक त्रुटि आदि कारणबाट पुलहरूको डिजाइन परिवर्तन हुने गरेको देखिन्छ । डिजाइन परिवर्तन भएका पुलको विवरण तथा यसबाट बढ्न गएको लागत खुलेको डाटावेश आयोजनाले तयार गरेको छैन । त्रिशुली बेनीघाट पुल, धादिङको लम्बाई १७० मिटरबाट घटाई १५० मिटर र चौडाई ४.२५ मिटरबाट बढाई ६ मिटर कायम गरी डिजाइन परिवर्तन गरेको कारणबाट ठेक्का अवधि ७३७ दिन तथा लागत रु.१ करोड ६१ लाख ६९ हजार वृद्धि भएको छ । परामर्शदाताले सम्पूर्ण पक्षहरूको अध्ययन नगरी डिजाइन तयार गर्ने र पुनः डिजाइन परिवर्तन गर्दा लागत वृद्धि तथा समय थप हुने अवस्था आएकोले त्रुटिपूर्ण डिजाइन गर्ने परामर्शदातालाई कारवाही हुनुपर्दछ ।
४४. **ठेक्का व्यवस्थापन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(३) मा निर्धारित समयभित्र कार्यसम्पन्न गर्न अन्य निकायसँग लिनुपर्ने सहयोग र स्वीकृति बारे पत्राचार र छलफल गर्ने, लागत अनुमान तयार गर्ने र ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य समेत प्रथम चौमासिक अवधिमा सम्पन्न गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । आयोजनाले गत ३ वर्षमा गरेको ठेक्का बन्दोवस्त सम्बन्धी विवरण अनुसार पुल निर्माण, मर्मत संभार र परामर्श सेवा खरिद समेत ६२ ठेक्का सम्झौता भएकोमा दोस्रो चौमासिकमा २ (३ प्रतिशत) तेस्रो चौमासिकमा ६० (९७ प्रतिशत) ठेक्का बन्दोवस्त गरेकोमध्ये २२ प्रतिशत ठेक्का आषाढ महिनामा मात्र बन्दोवस्त गरेको पाइयो । पहिलो चौमासिक अवधिमा ठेक्का व्यवस्था हुन नसकेको र अधिकांश सम्झौता तेस्रो चौमासिकमा गरेकोले तेस्रो चौमासिकमा रु.१ अर्ब ९४ करोड ४३ लाख ४२ हजार कुल खर्चको ६९.८२ प्रतिशत र आषाढमा मात्रै ३९.४२ प्रतिशत खर्च गरेको छ । यसबाट आयोजनाको कार्यसम्पादन दक्षता प्रभावकारी देखिएन । नियममा तोकिएको अवधिभित्र ठेक्का सम्झौता गरी सोही बमोजिम बजेट खर्च गर्नुपर्दछ ।
४५. **डिजाइन एण्ड बिल्ट सम्झौता** – आयोजनाले २०६५।६६ देखि हालसम्म २२ ठेक्कामा डिजाइन र निर्माण सम्झौता बमोजिम खरिद व्यवस्थापन गरी रु.४ अर्ब ५२ करोड ५८ लाखको ठेक्का सम्झौता गरेको पाइयो । निर्माण कार्यको खरिद व्यवस्थापन सम्बन्धमा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा निर्माण कार्यको कार्यक्षेत्र, उद्देश्य, भौतिक प्रकृति, अवस्था, प्रस्तावित निर्माण कार्यको डिजाइन, एकाई आईटमको अनुमानित परिमाण भएको विल अफ क्वान्टिटीका आधारमा लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने र नियम ४५ मा बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा स्पेसिफिकेशन र नक्सा समेत समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । उपर्युक्त कागजातका आधारमा तयार गरिएको बोलपत्र सम्बन्धी कागजात अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट स्वीकृत भएपछि मात्र ठेक्का आव्हान गरी प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट खरिद व्यवस्थापन गर्नुपर्नेमा ठेक्का बन्दोवस्त भएका पुल निर्माणको लागत अनुमान तयार गर्दा त्यस्तै प्रकृतिका विगतमा निर्माण भएका पुलहरूको औसत

समस्या

- गुणस्तर नियन्त्रण कायम गर्न नसक्नु,
- पुल छनौटका आधार स्पष्ट नहुनु,
- निर्माण कार्यको समय र लागतमा वृद्धि हुनु,
- संरचनागत निरन्तरताको अभाव ।

लागतबाट लागत अनुमान तयार गरी एकमुष्ट कार्य (1 Job) भनि लमसमरूपमा डिजाइन र निर्माण गर्ने कार्यको ठेक्का बन्दोवस्त गर्ने गरेको पाइयो । यसबाट डिजाइनमा प्रतिस्पर्धा नहुने, सम्पन्न कार्यको नापजाँच गर्न नसकिने र प्रगति प्रतिशतको आधारमा हचुवा भुक्तानी गर्नुपर्ने अथवा निर्माण व्यवसायीले पेश गरेको डिजाइन र बिल अफ क्वान्टिटी स्वीकृत गर्नुपर्ने देखिएको छ । ऐन नियममा स्पष्ट व्यवस्था नगरेको प्रक्रियाका माध्यमबाट अबैको ठेक्का बन्दोवस्त गर्दा कानूनको भावना अनुसार प्रतिस्पर्धा नहुने, गर्नुपर्ने कामको परिमाण यकिन नगरी ठेक्का बन्दोवस्त गर्ने परिपाटीले सार्वजनिक स्रोतको मितव्ययी र दक्षतापूर्वक प्रयोग भएको देखिएन ।

४६. **कार्यतालिका** – डिजाइन एण्ड विल्ड पुल निर्माण खरिद सम्झौता भएका भेरी पुल मेहलकुना, कालीगण्डकी पुल केलानी र कोशी कटान भण्टाबारी, बागमती (धरान-चतरा-हेटौंडा), मुग्लिङको त्रिशुली पुल, बागमती (विष्णुमती लिङ्ग रोड) पुल निर्माणको काम सम्झौता गरेपनि शुरु नभएको, भेरी रिम्ना जगड्खोला पुल, लालबकैया र द्वारखोला पुलको सम्झौता भई मोविलाइजेशन पेशकी मात्र गएको, बाँकी १२ पुलको हालसम्मको सम्पन्न भारत प्रगति २.६ प्रतिशतदेखि ६९.३८ प्रतिशतसम्म भएको देखिन्छ ।

४६.१ आयोजनाले २०६९।१२।६ मा सम्झौता भएको कोशी कटान पुल भण्टाबारीलाई रु.३० लाख र २०६९।१२।१३ मा सम्झौता भएको मुग्लिङ पुल त्रिशुलीलाई रु.८१ लाख ४७ हजार समेत रु.१ करोड ११ लाख ४७ हजार सम्झौताकै बखत मोविलाइजेशन पेशकी उपलब्ध गराएकोमा हालसम्म डिजाइन स्वीकृत भएको छैन । डिजाइन स्वीकृत नभई पेशकी प्रदान गर्दा निर्माणकार्यको थालनी नै नभई सञ्चितकोषबाट रकम खर्च हुन गएको छ ।

४६.२ विष्णुमती लिङ्गरोड पुल निर्माण गर्न रु.५ करोड ७० लाख ६५ हजारको सम्झौता भएको पाइयो । उक्त पुल निर्माण सम्पन्न गर्न २०७१।३।२८ सम्म म्याद तोकिएकोमा सो अवधिभित्र पुल निर्माणको थालनी भएको छैन । मोविलाइजेशन पेशकी रु.४८ लाख ५० हजार समेत सर्वेक्षण, डिजाइन, एप्रोच सडकको काममा रु.९७ लाख खर्च भएको छ । यो वर्ष उक्त पुलको लागि शुरु कार्यक्रममा रु.२ करोड बजेट विनियोजन गरी पछि कार्यक्रम संशोधनबाट शून्य गरेको पाइयो । आयोजनाले जग्गा विवादको कारणबाट पुल निर्माणको काम थालनी नभएको जनाएको छ । काम सम्पन्न गर्न तोकिएको अवधिभित्र निर्माण कामको थालनी नै नभएको देखिँदा ठेक्का सम्झौता बमोजिम समय र लागतमा कार्यसम्पन्न हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ ।

४६.३ सुर्खेत पुरन्धरा सडक खण्डमा पर्ने भेरी पुल निर्माण गर्न २०६९।३।२० मा रु.१३ करोड १ लाख ५१ हजारको सम्झौता भएको पाइयो । उक्त पुल निर्माण सम्पन्न गर्न २०७४।३।१० सम्म म्याद तोकिएकोमा हाल सम्झौता मितिले २ वर्ष व्यतीत भैसकेको छ । मोविलाइजेशन पेशकीसमेत २०७०।७।१ सम्म रु.२ करोड ३० लाख ८४ हजार अर्थात् सम्झौताको १६.४७ प्रतिशत खर्च भएको पाइयो । तीन पियर, लम्बाई १६६.५५ मिटर, चौडाई ८ मिटर हुने निर्माणाधीन पुलको दुवै किनारातर्फ एबुटमेन्टमा फाउण्डेशको काम भैरहेकोले पुलको भौतिक प्रगति न्यून रहेको देखिन्छ । यो पुल निर्माणको चरणमा रहेकोमा यस ठाउँबाट लगभग ३ किलोमिटरको दूरीमा रहेको मेहलकुनामा भेरी नदीमाथि अर्को पुल निर्माण गर्न आयोजनाले २०७१।२।३० मा रु.२० करोड ७ लाख ६३ हजारको सम्झौता गर्नु उचित देखिँदैन । आवश्यकताको विश्लेषण नगरी छनौट भएका योजनाहरु जनताको मागमा आधारित रहेको देखिएन ।

पुरन्धरा सडक खण्डमा पर्ने निर्माणाधीन भेरी पुल

सम्झौतामा उल्लेख भए बमोजिमको कार्यतालिका अनुसार कोठियाघाट पुल बाहेक अन्य कुनै पनि पुलको निर्माण कार्यसम्पन्न नभएकोले योजनाहरुको समय र लागत बढ्न गई मितव्ययी र दक्षतापूर्वक कार्यतालिका बमोजिम कार्य गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

४७. **मूल्य समायोजन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(२) मा एकमुष्ट कार्यसम्पादन (लमसम) खरिद सम्झौता भएकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था रहेको छ । डिजाइन तथा निर्माण प्रक्रियाबाट

सम्भौता गर्दा आयोजनाले एक कार्यभनि उल्लेख गरेको छ । पुलको मुख्य काम फाउण्डेशन निर्माण, सवस्ट्रक्चर र सुपरस्ट्रक्चरको काम एकमुष्ट रुपमा एक कामको रुपमा बिल अफ क्वान्टिटीमा उल्लेख छ । ठेक्का सम्भौताको एडिशनल कण्डिशन अफ कन्ट्याक्ट को १.१ मा डिजाइन एण्ड विल्ड सम्भौता फिक्स समको सम्भौता हुने उल्लेख छ । ठेक्काको प्रकृति र सम्भौतामा भएको उक्त व्यवस्था अनुसार डिजाइन एण्ड विल्ड प्रक्रियाबाट सम्भौता भएका सबै ठेक्का लमसम ठेक्का अन्तर्गत पर्ने देखिएकोले मूल्य समायोजन भुक्तानी दिन नहुनेमा सम्भौताको शर्तमा मूल्य समायोजन पाउने गरी ठेक्का सम्भौता गरी विगत ३ आर्थिक वर्षमा कोठियाघाट, वर्दिया पुल, धादिङ बेनीघाट सहित ८ पुलमा रु.२५ करोड ३४ लाख २४ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी भएकोले पुल निर्माण कार्य मितव्ययी भएको देखिएन । अतः नियम तथा सम्भौतामा भएको व्यवस्थाको पालना गर्नुपर्दछ ।

४८. **गुणस्तर व्यवस्थापन** – निर्माण व्यवसायीले निर्माण कार्यको गुणस्तर प्रत्याभूतिका लागि बोलपत्र पेश गर्दा गुणस्तर आश्वस्तता योजना पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जसअनुसार बोलपत्र कागजातका योजनासाथ गुणस्तर परीक्षणको किसिम, त्यसको पटक र संख्या समेत उल्लेख भएको गुणस्तर योजना पेस हुनुपर्दछ । अधिकांश पुलको गुणस्तर योजना बेगर खरिद सम्भौता गरेको देखिन्छ । आयोजनाको गुणस्तर परीक्षणमा गुणस्तर नियन्त्रण पक्ष कमजोर रहेकोले पुल निर्माण कार्यमा प्रयोग हुने सम्पूर्ण सामग्रीहरूको बाह्य जनशक्ति तथा प्रयोगशालाबाट परीक्षण गराउँदा लागतमा वृद्धि भएको स्थिति छ । परामर्शदातालाई टि.ओ.आर.बमोजिम बिल अफ क्वान्टिटीअनुसार काम भए नभएको र निर्माण सामग्री प्रयोग हुनुअघि गुणस्तर जाँच गरेको प्रतिवेदनबेगर रु.२० लाख ४३ हजार भुक्तानी गरेकोले आयोजनाको नियन्त्रण र अनुगमनपक्ष समेत कमजोर भई दक्षतापूर्वक कार्य नगरेको स्थिति छ ।

सुझाव

- गुणस्तर नियन्त्रण गर्नुपर्ने,
- योजना छनौटमा जनसहभागिता बढाउनुपर्ने,
- कानुनी व्यवस्थाको पालना गर्नुपर्ने ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

यातायात व्यवस्था कार्यालय कोशी र मेची

४९. **अनुगमन परीक्षण** – यातायात व्यवस्था विभागबाट अञ्चल व्यवस्था कार्यालयका लागि सवारी दर्ता, अनुमति, कर शुल्क संकलन तथा सोसम्बन्धी कार्य व्यवस्थित गर्न २०६६।६७ (सवारीसाधन दर्ता सफ्टवेयर) देखि प्रयोगमा ल्याएको छ । गत विगत वर्षदेखि सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरी सुभावसहित यो वर्ष यातायात व्यवस्था कार्यालय कोशी र मेचीको परीक्षण गर्दा सफ्टवेयरको स्वामित्व विभागमा नरहेको, सफ्टवेयर विकासकर्ताले नै सफ्टवेयरको सञ्चालन गरी प्रत्येक वर्ष थप सञ्चालन खर्च भुक्तानी लिने गरेको, संभौता अनुसार ११ मध्ये ३ काम मात्र गरेको, सफ्टवेयरबाट राजस्वको आर्थिक विवरण तयार हुने अवस्था नरहेको, सवारी साधन सम्बन्धी सम्पूर्ण विवरण सफ्टवेयरबाट नदेखिएको, सफ्टवेयरले सवारी साधनको राजस्व वक्यौता नदेखाउने आदि समस्याहरू यथावत रहेको पाइयो । उक्त समस्याहरू समाधान गर्ने गरी सफ्टवेयर अद्यावधिक गरिनुपर्दछ ।
५०. **सफ्टवेयर अद्यावधिक** - तथ्याङ्क प्रविष्टि गर्ने, चेकजांच गर्ने र स्वीकृति गर्ने कर्मचारीको कार्यजिम्मेवारी बांडफांड गरेको हुनुपर्ने तथा सफ्टवेयरबाट सङ्कलित राजस्वको आर्थिक विवरण तयार हुने यान्त्रिक प्रणाली व्यवस्थित हुनुपर्दछ । कार्यालयमा सवारीसाधन दर्ता गर्ने, पेश गर्ने, सिफारिस गर्ने र स्वीकृत गर्ने कार्य अलग अलग कर्मचारीबाट नभई एक प्रयोगकर्ताबाट हुने गरेको, प्राप्त राजस्व सफ्टवेयरले देखाउने नगरेको, इ-बिलको रसिद काट्ने, रद्द गर्ने अधिकार एउटै व्यक्तिमा रहेको र सफ्टवेयरबाट राजस्वको आर्थिक विवरण तयार हुने अवस्था देखिएन । आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था प्रभावकारी हुनेगरी प्रविष्टि गर्ने, चेकजांच गर्ने, स्वीकृत गर्ने कार्य जिम्मेवारी स्पष्ट गर्नुपर्ने, सवारी दर्ता र नवीकरणसम्बन्धी सबै काम सफ्टवेयरबाट हुने व्यवस्था मिलाई राजस्वको आर्थिक विवरण तयार हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ ।

संगठित संस्थातर्फ

सडक बोर्ड नेपाल

५१. **मौज्दात** – गत वर्षको जिम्मेवारी रु.३ अर्ब २१ करोड ८५ लाख ७१ हजार, यो वर्ष नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान रु.४ अर्ब र अन्य आय रु.२० करोड ४१ लाख २० हजार समेत कुल रु.७ अर्ब ४२ करोड २६ लाख ९१ हजारमध्ये रु.३ अर्ब ८१ करोड १६ लाख २६ हजार खर्च भई रु.३ अर्ब ६१ करोड १० लाख ६५ हजार मौज्दात रहेको छ। बोर्डको उद्देश्यअनुरूप बैङ्कमा रहेको उक्त रकम सडक मर्मत सम्भार कार्यमा खर्च गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
५२. **स्थिर सम्पत्ति** – बोर्डले खरिद गरेका स्थिर प्रकृतिका जग्गा, सवारीसाधन, उपकरण, फर्निचर आदि सम्पत्ति सीधै खर्चमा लेखाङ्कन गर्ने गरेको छ। यस्तो अवस्थामा बोर्डले तयार गरेको वासलातले यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको छैन। नेपाल लेखामानअनुसार वासलात तयार गर्नुपर्दछ।
५३. **दस्तुर सङ्कलन** – नौबिसे मुग्लिङ सडक खण्डमा सडक उपयोग दस्तुर सङ्कलन गर्न २०६८।६।१५ मा प्रकाशन भएको सूचना अनुसार प्राप्त भएका बोलपत्रहरू सारभूत रूपमा प्रभावग्राही नभएको कारण रद्द गर्ने बोर्डको २०६८।९।२६ को निर्णयउपर सबैभन्दा बढी कबोल गर्ने एक व्यवसायीले सर्वोच्च अदालतमा रीट दिएको देखियो। उक्त अदालतबाट २०७०।४।१६ मा कानून बमोजिम पुनः निर्णय गर्न भनी परमादेश जारी भएकोले बोर्डले २०७०।१।१८ मा उक्त व्यवसायीसँग २ वर्षको लागि मासिक रु.२८ लाख ४८ हजारका दरले सडक उपयोग दस्तुर प्राप्त गर्नेगरी सम्झौता गरेको छ।

यो वर्ष दस्तुर सङ्कलन गर्न ठेक्का सम्झौता गर्नुभन्दा पहिला २०७०।४।१९ देखि २०७०।१०।१८ सम्म डिभिजन सडक कार्यालय, भरतपुरले मासिक औषत रु.३२ लाख ७७ हजारका दरले दस्तुर उठाएको देखिन्छ। बोर्डले २०६८ सालको सवारी चापको अनुमान अनुसार सम्झौता गरेकोले रु.१ करोड २ लाख ८७ हजार नोक्सान हुन गएको छ।

५४. **असुली नभएको** – नौबिसे मुग्लिङ खण्ड र हेटौँडा नारायणगढ खण्डमा २०५८।५।१९ देखि २०६०।६।१ सम्मको सडक उपभोग दस्तुर सङ्कलन कार्यमा विवाद भई सर्वोच्च र पुनरावेदन अदालतबाट दुई सङ्कलनकर्ताबाट असुल गर्नुपर्ने ठहर भएको रु.१ करोड ५४ लाख ५९ हजार असुल गरेको छैन। उक्त रकम बोर्डको वित्तीय विवरणमा लिनुपर्ने हिसाबमा लेखाङ्कन गरेको समेत देखिएन। उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ।

- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायका लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ:

- सरकारी कार्यालय १०९ तर्फ रु.५ अर्ब ५१ करोड २३ लाख १७ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १४ निकायले रु.११ करोड ३४ लाख १० हजार फछ्यौँट गरेकोले रु.५ अर्ब ३९ करोड ८९ लाख ७ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.३ अर्ब ५७ करोड ६४ लाख ४८ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ।
- संगठित संस्था एक तर्फ यो वर्ष रु.३ करोड १० लाख ८६ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि फछ्यौँट नगरेकोले उक्त बेरूजू बाँकी रहेको छ।

महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ८५ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.१ अर्ब ३४ करोड १६ लाख ९१ हजार, राजस्वतर्फ रु.३४ लाख ३९ हजार, धरौटीतर्फ रु.९५ लाख ९२ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.३२ करोड २५ लाख ५१ हजारसमेत रु.१ अर्ब ६७ करोड ७२ लाख ७३ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका अन्य संस्था ४ र समिति १ समेतको रु.३२ करोड ४७ लाख ३७ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहाय अनुसार छन्:
 - १.१ बीउपूँजी परिचालन निर्देशिका, २०६० को ३.२ अनुसार २३ महिला तथा बालबालिका कार्यालयले प्रदान गरेको बीउपूँजी सावाँ रकममध्ये अवधि समाप्त भएको सावाँ रु.१ करोड १५ लाख २७ हजार र ब्याज रु.६ लाख ८२ हजारसमेत रु.१ करोड २२ लाख ९ हजार फिर्ता प्राप्त गरेको छैन ।
 - १.२ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) अनुसार मन्त्रालयले समाज कल्याण कार्यक्रमबाट ३९ संस्थालाई रु.१४ करोड ९ लाख ३२ हजार अनुदान दिएकोमा सो रकम तोकिएको काममा खर्च गरे नगरेको, लक्ष्यअनुसार प्रगति भए नभएको र लेखापरीक्षण भए नभएको सम्बन्धमा अध्ययन अनुगमन गरी वार्षिक विवरण तयार गरेको छैन ।
 - १.३ समाज कल्याण परिषद् लैनचौरले भोगचलन गरेको भृकुटीमण्डप, दुवाकोट भक्तपुर र बाल्मिकी क्याम्पसको पूर्वपट्टि रहेको समेत ६५६ रोपनी १४ आना जग्गाको जग्गाधनी प्रमाणपुर्जा प्राप्त गरेको छैन । खुलामञ्चबाट २०४९ मा भृकुटी मण्डपमा सारिएका व्यापारीलाई तीन महिनाको लागि प्रयोग गर्न दिएको जग्गाबाट अन्यत्र सार्ने कार्य पनि भएको छैन ।
 - १.४ समाज कल्याण परिषद्को आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०५० नियम २५(२) मा तोकिएबमोजिम सम्पत्तिको विवरण तयार गरी वासलात तयार गर्नुपर्नेमा सम्पत्ति र दायित्व देखिने गरी वासलात तयार गरेको पाइएन ।
 - १.५ समाज कल्याण ऐन, २०४९ को दफा १३ को व्यवस्था अनुसार परिषद्सँग हालसम्म आवद्ध भएका ३९ हजार ७५९ स्वदेशी गैरसरकारी सामाजिक संघसंस्थामध्ये क्रियाशील रहेका ६५५ संघसंस्थाले यो वर्ष रु.११ अर्ब २ करोड २० लाख ८५ हजारको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्वीकृति लिएको देखियो । आवद्धता लिएका ३९ हजार १०४ राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले कार्यक्रम सञ्चालनको स्वीकृति लिएको देखिएन ।

परिषद्सँग आवद्ध सबै संघसंस्थाले प्रत्येक वर्ष लेखापरीक्षण प्रतिवेदन एवं कामको विवरणसहितको वार्षिक प्रतिवेदन परिषद् समक्ष पेश गर्नुपर्ने र ती सबै संघसंस्थाहरूको अनुगमन गर्नुपर्नेमा क्रियाशील रहेका मध्ये ८८ को मात्र परिषद्ले अनुगमन गरी ३९ हजार ६७१ संघसंस्थाको अनुगमन मूल्याङ्कन हुन सकेको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **वैदेशिक सहायता** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २७(१) मा विकास सहायता प्राप्त गर्दा राष्ट्रिय योजना आयोगको सहमति एवं अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने र २७(२) मा यसरी प्राप्त सहायता कार्यालयले बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकार र सेभ द चिल्ड्रेनबीच २०६४।१।२१ मा भएको संभौताअनुसार छाउपडीसम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रममा महिला तथा बालबालिका विभाग र महिला तथा बालबालिका कार्यालय अछाम, डोटी, बाजुरा जिल्लाले यो वर्ष रु.४६ लाख ७६

हजारसमेत हालसम्म रु.१० करोड ४८ लाख ५९ हजार खर्च गरेकाछन् । उक्त सहायता रकम बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गरेको छैन ।

३. **बीउपूँजी कोष** – चालु कोष स्थापना तथा बीउपूँजी परिचालन निर्देशिका, २०६० ले महिला सशक्तीकरणको लागि महिला सामुदायिक संस्था तथा संगठित महिलाको आय आर्जनमा वृद्धि गर्ने र कर्जा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले बीउपूँजी चालु कोष स्थापना गरेको छ । महिला तथा बालबालिका विभागले बीउपूँजी लगानीको अभिलेख नराखेको साथै वार्षिक विवरण तयार गरेको पाइएन । विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार ७५ महिला तथा बालबालिका कार्यालयमा गतवर्षसम्म सावाँ र व्याजसमेत रु.१२ करोड ५८ लाख २७ हजार बैङ्क मौज्दात रहेको देखिन्छ । यो वर्ष उपलब्ध गराएको कर्जा रु.३४ लाखसमेत ७५ कार्यालयको रु.१२ करोड ९२ लाख २७ हजार बाँकी रहेको छ । यो वर्ष ६ कार्यालयले रु.७२ लाख ४३ हजारको लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।
४. **जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार कोष** – जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवा कार्यक्रम कार्यन्वयन निर्देशिका, २०६१ अनुसार ४३ महिला तथा बालबालिका कार्यालयमा जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार कोष स्थापना भएको देखिन्छ । सोकोषबाट यो वर्ष २४ जिल्लामा जेष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य उपचारमा रु.२७ लाख ४ हजार खर्च भई कोषमा रु.९८ लाख ९० हजार मौज्दात रहेको छ । केन्द्रीय जेष्ठ नागरिक कल्याण समितिको २०७०।२।२५ को बैठकले ७५ जिल्लामा रहेको कोषलाई स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयमा हस्तान्तरण गर्ने निर्णय गरेको देखिन्छ । जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ अनुसार समितिले कोष हस्तान्तरण गर्ने निर्णय गर्न पाउने व्यवस्था गरेको देखिँदैन । कोष आवश्यक नपर्ने अवस्थामा कोषमा रहेको रु.९८ लाख ९० हजारसंचित कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने देखियो ।
५. **अनुदान** – लागत सोभेदारीमा सञ्चालित कार्यक्रमको निर्देशिकामा सबै क्षेत्र समावेश भएको मापदण्ड र कार्याविधि तयार गरी साभेदारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष मन्त्रालयले ३९ संस्थालाई रु.१४ करोड ९ लाख ३२ हजार अनुदान दिएको पाइयो । सो सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
 - ५.१ जेष्ठ नागरिक आरोग्य ग्राम, इन्द्रायणी काठमाडौँमा स्मृति उद्धार केन्द्र, डोमेटरी सेवा केन्द्र, टेवा पर्खालसमेत निर्माण गर्न लागत अनुमानबेगर एक संस्थासँग २०७०।६।२३ मा रु.५ करोड अनुदान उपलब्ध गराउने सम्झौता गरी रु.४ करोड निकास दिएको छ ।
 - ५.२ जेष्ठ नागरिक ग्राममैत्री सेवा आश्रम, लप्सिफेदी, काठमाडौँमा आवसीय केन्द्र एक, विशिष्ट कुटी दुई, एक तल्ले जेष्ठ नागरिक भवन एक निर्माण गर्न लागत अनुमानबेगर एक फाउण्डेसनसँग २०७०।६।२३ मा रु.५ करोडअनुदान उपलब्ध गराउने सम्झौता गरी रकम निकास गरेको छ । त्यसैगरी मोतीदेवी नागरिक आवास भीमदुङ्गा काठमाडौँलाई ब्लक मर्मत तथा निर्माण र पर्खाल निर्माण गर्न २०७०।१।२६ मा रु.५० लाख अनुदान उपलब्ध गराउने सम्झौता गरेकोमा लागत अनुमान तयार नगरी पूरै रकम निकास गरेको छ ।
 - ५.३ महिला बालबालिका कार्यालय नुवाकोटले देवीघाट जेष्ठ नागरिक अध्ययन प्रतिष्ठान, नुवाकोटलाई जेष्ठ नागरिक आश्रम भवन निर्माण गर्न उपलब्ध गराएको रु.९० लाख अनुदानको परिचालन विधि र प्रगति पुष्टयाइ हुने कागजात पेश भएन ।

समाजकल्याण परिषद्

६. **वैदेशिक सहायता परिचालन** – विकास सहायता नीति, २०७० बमोजिम एकद्वार प्रणालीअर्न्तगत अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूको छाता संगठनको रूपमा परिषद् रहेको छ । परिषद्ले यो वर्ष ६५५ गैरसरकारी संस्थालाई रु.७४ करोड ८४ लाख २४ हजार र अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थालाई १ हजार ३१२ कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.१० अर्ब २७ करोड ३६ लाख ६१ हजारसमेत रु.११ अर्ब २ करोड २० लाख ८५ हजारको स्वीकृति दिएको देखियो । अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाबाट एकद्वार प्रणालीअर्न्तगत प्राप्त हुने सहयोग रकम

विकास सहायता नीतिले निर्धारण गरेको राष्ट्रिय प्राथमिकताको क्षेत्रमा परिचालन गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

७. **बक्यौता असुली** – समाज कल्याण परिषद्को आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०५० को नियम ६२(४) मा परिषद्ले कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आफ्नो भवन, जमिन, मेसिनरी औजार, उपकरण निर्धारित कार्यविधि अपनाई भाडामा उपयोग गर्न दिन सक्ने व्यवस्था छ । कोषले भृकुटीमण्डपस्थित घर तथा जमिन भोगचलन गरी आएका १९ व्यक्ति र २४ संस्थाबाट विगत ४ वर्षदेखि २०७१ आषाढसम्मको बहाल रु.१ करोड ७७ लाख ९८ हजार असुल गरेको छैन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
८. **बहाल** – रकम र सरकारी ठेक्का बन्दोबस्त ऐन, २०२० को दफा ४ मा नेपाल सरकारले कुनै रकम वा कुनै अन्य कामको ठेक्का बन्दोबस्त गर्नुपरेमा बढाबढ गराई बन्दोबस्त गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । परिषद्ले बूढानीलकण्ठ र भृकुटीमण्डपमा भएको जग्गा, भवनलगायतको सम्पत्ति ठेक्का बन्दोबस्त नगरी ४ वर्षदेखि सोभै बहालमा लगाएको छ । यो वर्ष बहालबाट परिषद्ले रु.४ करोड ५८ लाख ७३ हजार आम्दानी गरेको छ । सो रकममा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ को उपदफा ५ अनुसार लाग्ने कर यकिन सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजू स्थिति देहायअनुसार छः
- मन्त्रालय र मातहतसमेत ६५ निकायमा यो वर्ष रु.११ करोड ९४ लाख ७१ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ करोड ८३ लाख ५२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.८ करोड ११ लाख १९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ८७ लाख ११ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था अन्य संस्था समिति ४ तर्फ यो वर्ष रु.४ करोड ४७ लाख २९ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ लाख ८५ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४ करोड ४५ लाख ४४ हजार बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय

मन्त्रालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.१ अर्ब १४ करोड ५९ लाख ७१ हजार, राजस्वतर्फ रु.१ करोड ९५ लाख ८ हजार, धरौटीतर्फ रु.१६ लाख ९८ हजारसमेत रु.१ अर्ब १६ करोड ७१ लाख ७७ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालयमातहतको अन्य संस्था एकको रु.१ अर्ब ३ करोड ३४ लाख २० हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्ले पेश गरेको आय-व्यय विवरणमा परिषद् मातहतका क्षेत्रीय तथा जिल्ला खेलकुद विकास समितिको समेत आय-व्यय समावेश गरी एकीकृत विवरण तयार गरेको र रङ्गशाला, पौडी पोखरीलगायतका सबै भौतिक संरचनाको मूल्याङ्कन गरी वासलातमा समावेश गरेको छैन ।
 - १.२ खेलकुद विकास ऐन, २०४८ को दफा २१ (२) बमोजिम परिषद्को लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने व्यवस्था भएकोमा परिषद् मातहतको क्षेत्रीय तथा जिल्ला खेलकुद विकास समितिहरूको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
 - १.३ राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्को २०४५।४६ देखिकै पेशकी फछ्यौट हुन बाँकी रहेकोमा यो वर्षको अन्त्यसम्म पनि रु.६० करोड ३६ लाख २२ हजार पेशकी फछ्यौट गरेको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **सूचना केन्द्र सञ्चालन** – मन्त्रालयबाट यो वर्ष ७५ युवा सूचना केन्द्र त्यसको सञ्चालन गर्न रु.९४ लाख ४ हजार, स्थानीय युवा साभेदारीवापत १८ केन्द्रलाई रु.१ करोड ६० लाख, ५७ केन्द्रलाई अनुगमन गर्न रु.१३ लाख ५९ हजार, राष्ट्रपति रनिङ्ग शिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालन गर्न ७० युवा सूचना केन्द्रलाई रु.३ करोड ६२ लाख २० हजार तथा नमुना सूचना केन्द्रलाई थप रु.१ करोड ४० लाखसमेत रु.७ करोड ६९ लाख ८३ हजार निकाशा दिएको छ । मन्त्रालयले जिल्ला सूचना केन्द्रको नाममा बजेट बाँडफाँड गरे तापनि उक्त रकम परिषद्अन्तर्गतका जिल्ला खेलकुद विकास समितिमा पठाई खर्च गरेको छ ।
३. **अनुदानको अनुगमन** – यो वर्ष राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्, नेपाल स्काउटलगायत खेलकुदसम्बन्धी संघसंस्थालाई संस्थागततर्फ रु.९६ करोड ४८ लाख ६५ हजार र खेलकुदसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनमा रु.२ करोड ५६ लाख ५० हजार अनुदान उपलब्ध गराएकोमा उक्त रकमको उपयोग सम्बन्धमा मन्त्रालयले अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

अन्य संस्थातर्फ

राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्

४. **दायित्व** – अस्तित्वमा नै नभएका अञ्चल खेलकुद विकास समितिहरूको रु.१ करोड ९४ लाख २८ हजारसमेत गतवर्ष सम्मको रु.३ करोड १ लाख ४३ हजार र यस वर्षको कर्मचारी सुविधासम्बन्धी दायित्वलगायत भुक्तानी दिनुपर्ने रु.२३ लाख ४२ हजारसमेत रु.३ करोड २४ लाख ८५ हजार भुक्तानी गर्नुपर्ने दायित्व रहेकोमा यो वर्ष रु.२३ लाख ३५ हजार भुक्तानी गरी रु.३ करोड १ लाख ५१ हजार दायित्व बाँकी नै रहेको छ । अस्तित्व नै नभएका अञ्चल खेलकुद विकास समितिलगायतको दायित्व बाँकी रकम फरफारक गर्नुपर्दछ ।

५. **अनुदान** – राष्ट्रिय खेलकुद परिषद् आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६२ अनुसार खेलकुद गतिविधि सञ्चालन गर्न परिषद्मा दर्ता भएका संघ संस्थालाई परिषद्ले अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । राष्ट्रिय संघलाई अनुदान उपलब्ध गराउन अनुदान शीर्षकमा रु.१ करोड ५० लाख बजेट स्वीकृत भएकोमा अनुदान कार्यक्रमबाट ५७ संस्थालाई रु.१ करोड ८५ लाख ७४ हजार, टिम तयारी कार्यक्रमबाट ८ संस्थालाई रु.२० लाख ७५ हजार, पर्वतीय खेलकुद कार्यक्रमबाट ९ संस्थालाई रु.३४ लाख ३० हजार, अन्तर्राष्ट्रिय सहभागिता शीर्षकबाट १९ संस्थालाई रु.१ करोड १० लाख २५ हजार र प्रथम लुम्बिनी च्याम्पियनसीप कार्यक्रमबाट रु.२ करोड ८७ लाखसमेत रु.६ करोड ३८ लाख ४ हजार अनुदान उपलब्ध गराएको छ । स्वीकृत बजेटभन्दा बढी अनुदान उपलब्ध गराउन मिल्ने देखिदैन ।
६. **आर्थिक सहायता** – परिषद्को आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६२ को नियम ८७ मा नगदी जिन्सी मालसामान कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई हस्तान्तरण, दान दातव्य गर्दा वा आर्थिक सहायता दिँदा रु.२५ हजारसम्म सदस्य-सचिवले दिन सक्ने र सोभन्दा बढी भएमा परिषद्को स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । परिषद्ले यो वर्ष नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान रकमबाट क्लब, संघसस्था, परम्परागत खेलकुद, खेलाडी तथा आकस्मिक उपचारलगायतमा शीर्षकको रकम निवेदन तथा तोक आदेशको आधारमा ६६ व्यक्ति तथा संस्थालाई संघसंस्था क्लब अनुदान कार्यक्रमबाट रु.२३ लाख ३६ हजार र आदिवासी जनजाति तथा परम्परागत खेलकुद कार्यक्रमबाट रु.६ लाख ९८ हजारसमेत रु.३० लाख ३४ हजार आर्थिक सहायता उपलब्ध गराएको छ । उक्त रकम परिषद्बाट स्वीकृत भएको छैन ।
७. **सापटी** – परिषद्को आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावलीमा सापटी दिने व्यवस्था नभएकोमा खेलकुद सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन प्रयोजनको लागि परिषद्ले यो वर्षसम्ममा विभिन्न संघसंस्थालाई रु.८९ लाख ८८ हजार सापटी उपलब्ध गराएको छ । उक्त सापटी फिर्ता लिनुपर्दछ ।
८. **भौतिक पूर्वाधार निर्माण** – परिषद्ले प्राप्त अनुदानमध्ये रु.५६ करोड ८२ लाख २६ हजार खेलकुदसम्बन्धी भौतिक पूर्वाधार निर्माणतर्फ विनियोजन गरेकोमा रु.३२ करोड ७२ लाख १३ हजार खर्च भएको छ । उक्त खर्चमा ३० स्थानमा पौडी पोखरी, प्यारापीठ, पर्खाल आदि निर्माणका क्रमागत खेलकुद पूर्वाधार निर्माणका योजनामा तथा २८ नयाँ निर्माणमा समेत रु.१६ करोड ४४ लाख ८५ हजार भुक्तानी गरेको तथा रु.१२ करोड १४ लाख ३ हजार पेशकी उपलब्ध गराएको छ । साथै जिल्ला तथा क्षेत्रीय खेलकुद विकास समितिहरूलाई १०० खेलकुद मैदान र कभर्ड हल मर्मतका लागि रु.४ करोड १३ लाख २५ हजार निकासी दिएको छ ।
- मुलपानी क्रिकेट मैदानको सम्पूर्ण निर्माणकार्य परिषद्ले प्रतिस्पर्धा गराई गर्नुपर्नेमा नेपाल क्रिकेट संघलाई पेशकी दिई गराएको छ । संघलाई विगतमा दिएको रु.४ करोड पेशकीमध्ये रु.३ करोड ८१ लाख ९६ हजार निर्माणव्यवसायीको खर्चको फाँटवारीबेगरको कर बीजकको आधारमा फछ्यौट गरेको छ । अन्य काम यो वर्ष बोलपत्रबाट रु.८५ लाख १२ हजार भुक्तानी गरेको छ । गैरसरकारी संघलाई जमानतबेगर सोभै पेशकी उपलब्ध गराई निर्माण कार्य गराउन मिल्ने देखिदैन ।
९. **सवारीसाधन** – परिषद्को जिन्सी खातामा ७ (सात) सवारीसाधन रहेको उल्लेख गर्दा पनि ३ मात्र परिषद्मा रहेको पाइयो । एक पजेरो जिप २०५५ मा तत्कालीन युवा खेलकुद तथा संस्कृतिमन्त्रीको स्वकीय सचिवले लगेकोमा हालसम्म फिर्ता नआएको र अन्य ३ को अवस्था खुल्ने गरी जिन्सी अभिलेख राखेको छैन । अन्यत्र गएका सवारीसाधन फिर्ता गराउनुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छः
- मन्त्रालयको रु.५ करोड ७९ लाख १८ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ करोड ३३ लाख ९ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४ करोड ४६ लाख ९ हजार बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - अन्य संस्था एकको रु.१२ करोड ७९ लाख ४२ हजार बेरूजू देखिएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

रक्षा मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत २६१ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.३५ अर्ब ५० करोड १ लाख ७१ हजार, राजस्वतर्फ रु.४० करोड २ लाख ४० हजार, धरौटीतर्फ रु.६५ करोड १८ लाख ९५ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.१३ करोड ३८ लाख ७४ हजारसमेत रु.३६ अर्ब ६८ करोड ६१ लाख ८० हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको रु.१ अर्ब ८६ करोड ८२ लाख २३ हजार, उद्योग मन्त्रालयको रु.३० करोड ९९ लाख ९० हजार र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.२५ करोड ७८ लाखसमेत समावेश छ।

मन्त्रालय र मातहत अन्य संस्था ६ को रु.३० अर्ब ४ करोड ६३ लाख ५१ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:-

१. **अनुगमन परीक्षण** – गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहाय अनुसार छन्:-
 - १.१ सैनिक कल्याणकारी कोष, स्वयम्भू बारुदखाना, बसुन्धरा क्यान्टिन र सुनाचुरी इमल्सन प्लाण्टले आर्थिक कारोबारको सम्पत्ति तथा दायित्व देखिने गरी लेखा तयार गर्नुपर्नेमा तदनुरूप गरेको छैन।
 - १.२ संभाररथी विभागले नेपाली सेनाको लागि आवश्यक पर्ने विभिन्न मालसामान सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमावली र सुरक्षा सामरिक वा प्रतिरक्षा सामग्री आपूर्ति गर्ने कार्यविधि, २०६४ अनुसार खरिद गर्दै आएको छ। सम्भौता बमोजिमको सामान समयमै प्राप्त हुन नसकी पटक पटक म्याद थप गरेको देखिन्छ। चालु आर्थिक वर्षमा खरिद गर्ने सम्भौता भई प्रतीतपत्र खोले तापनि सोही आर्थिक वर्षमा सामान प्राप्त नभई २०६९।७० सम्मको प्रतीतपत्र खोलेको पेशकी रु.१ अर्ब ५ करोड ३५ लाख ७८ हजार र २०७०।७१ को रु ३ अर्ब १५ करोड ८८ लाख २६ हजार समेत रु.४ अर्ब २१ करोड २४ लाख ४ हजार फल्टर्यौट गर्न बाँकी रहेको छ। समयमा सामान प्राप्त हुन नसकेमा कार्य सम्पादन समयमा नहुने, विदेशी मुद्राको विनिमय दरमा हुने वृद्धिको भार समेत व्यहोर्नुपर्ने स्थिति छ। विभागले समयमा प्रतीतपत्र खोली सामान प्राप्त गर्ने व्यवस्था मिलाई खरिद प्रक्रियामा सुधार गर्नुपर्दछ।
 - १.३ संभाररथी विभागले ४० एम.एम.एच.ई. गिनेड ६ हजार थान खरिद गर्न एक ट्रेडर्ससँग १८० दिन भित्र आपूर्ति गर्ने गरी २०६२।१२।२१ मा अमेरिकी डलर २ लाख ३७ हजारको सम्भौता गरेको थियो। उक्त कार्यको रु.१ करोड ७१ लाख ८ हजारको बैङ्क जमानत अवधि २०६३।३।१६ सम्ममात्र रहेको र रु.१ करोड ७६ लाख ५३ हजार टी.टी.मार्फत भुक्तानी गरेकोमा हालसम्म सामान प्राप्त भएको छैन। विभागले सामान प्राप्त गर्न र बैक जमानतको अवधि थप गर्न कारवाही गरेको छैन।
 - १.४ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८८ मा सार्वजनिक निकायको प्रमुखले रासनको लागत अनुमान तयार गर्दा नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्रकाशित हुने सम्बन्धित क्षेत्रको उपभोक्ता मूल्य सूची र विभिन्न दररेट समेतको आधारमा तयार गर्नुपर्ने उल्लेख छ। प्रवन्धरथी विभागले यो वर्ष स्विटेन्ड कण्डेन्सड मिल्क र हाइ ईनर्जी बिस्कुटको ठेक्का सम्भौता गर्न लागत अनुमान तयार गर्दा गत वर्षको दर र खुद्रा व्यापारी संघले उपलब्ध गराएको दरको आधारमा लागत अनुमान तयार गरेको छ। नियमावलीले व्यवस्था गरेअनुसार वजार दरसहित दूरीको आधारमा प्रत्येक स्थानको ढुवानी लागत खुल्ने गरी दर विश्लेषण गरी लागत अनुमान तयार गर्नुपर्दछ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. बजेट व्यवस्था - सैनिक नियमावली, २०६९ को नियम ९४ मा नेपाली सेनाका जवान, पदिक, अधिकृत कर्मचारीहरूले दर्जाअनुसार पोसाक पाउने र सैनिक अस्पताल नियमावली, २०२३ अनुसार २०६२।६३ मा नेपाली सेनाका लागि उपलब्ध गराउने औषधि तथा औषधि जन्य सामानको दरबन्दी व्यवस्थासमेत गरेको छ। नेपाली सेनाअन्तर्गतका २५९ युनिटमा कार्यरत कर्मचारीहरूको लागि पोसाक, औषधिलगायतमा मापदण्ड बनाई बजेट विनियोजन गरेको देखिँदैन। नेपाली सेनाको लागि आवश्यक पर्ने औषधि खरिद तथा वितरण सैनिक स्वास्थ्य महानिर्देशनालय र पोसाकलगायतका सामानको खरिद संभाररथी विभाग (प्राप्ति) ले गर्दै आए तापनि औषधि तथा पोसाकलगायतका सामानहरूको लागि सम्बन्धित युनिटहरूमा समेत बजेट विनियोजन गरेको छ।

युनिट	पोसाक खर्च (रु.हजार)				औषधि खर्च (रु.हजार)			
	२०६९।७०		२०७०।७१		२०६९।७०		२०७०।७१	
	संख्या	रकम	संख्या	रकम	संख्या	रकम	संख्या	रकम
पृतना	६	८७९०	६	८४५८	४	५६८	२	५००
बाहिनी	१६	६१७६	१६	३०८७	१३	३६९२	१३	३२५०
गण	६५	१२७७३	९५	२१५६३	-	-	६८	७५३७
गुल्म	२२	५८२२	३१	१३९८	-	-	२६	१३६९
अन्य	७५	३९६३६	१०३	६२०४१	१५	१५३५	५	७४४

यो वर्ष सैनिक स्वास्थ्य महानिर्देशनालयबाट औषधि खरिद गरी पठाउनुको अतिरिक्त ६८ गण, २६ गुल्म र अन्य ५ समेत ९९ युनिटलाई रु.९६ लाख ५० हजार बजेट पठाएको छ। समान दरबन्दी रहेका अन्य २७ गण र १० गुल्मलाई बजेट विनियोजन गरेको छैन। बजेट पठाएको युनिटहरूमा रु.१८ हजार देखि रु.२ लाख ६२ हजारसम्म पठाएको देखियो।

- २.१ हरेक वर्ष पोसाक खरिद गरी सम्बन्धित युनिटहरूलाई पठाउने र चुस्ता सिलाईबापत प्रत्येक व्यक्तिलाई १८ महिनामा दुई जोर चुस्ताको लागि प्रतिजोर रु.८५।- का दरले रु.१७०।- उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ। स्वीकृत दरबन्दीअनुसार गणमा ८४९ र गुल्ममा २३१ कर्मचारी रहेकोमा ९ युनिटमा थप बजेट विनियोजन नगरेको र २५२ युनिटमा रु.१० हजारदेखि रु.१२ लाख २४ हजारसम्म बजेट पठाएको देखियो।
- २.२ पश्चिम पृतना हेड क्वार्टर पोखराको जिन्सी परीक्षण गर्दा यो वर्ष पृतना र अन्तर्गतका कार्यालयहरूका लागि जंगी असवावखानाबाट १३ हजार ९५ जोर चुस्ता कपडा निकास भएकी देखिन्छ। उक्त चुस्ता कपडा सिलाई बापत प्रतिजोर रु.८५।- ले रु. ११ लाख १३ हजार लाग्ने देखिन्छ। पृतनाले यो वर्ष मातहतका कार्यालयहरू समेतका लागि रु.७१ लाख ३६ हजार खर्च लेखेको देखियो। यो वर्ष सम्बन्धित युनिटमा पनि सिलाई ज्यालाको लागि बजेट विनियोजन गरेको कारण दुवै कार्यालयबाट पोसाकमा खर्च लेखेको देखिन्छ।
- २.३ पूर्वी पृतना हेडक्वार्टर सुनसरीले यो वर्ष पोसाक शीर्षकमा रु.१६ लाख १ हजार खर्च लेखेकोमध्ये ३ हजार ७२७ जोर चुस्ता सिलाईबापत रु.३ लाख १७ हजार र १६ जोर नयाँ पोसाक सिलाईबापत रु.२ हजार, खेल पोसाक ८१ जोरको लागि रु.१ लाख ४३ हजार र सोफा, पर्दा आदि खरिदबापत रु.११ लाख ३९ हजार खर्च गरेको देखिन्छ।

आवश्यकताको पहिचान एवं स्पष्ट आधार र मापदण्डबेगर बजेट विनियोजन गरी निकास दिने गरेबाट खर्च नियन्त्रण नहुने र एक शीर्षकको रकम अन्य शीर्षकमा खर्च भई मितव्ययी हुने स्थिति देखिएन। यस्तो परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ।

संभाररथी विभाग (प्राप्ति)

३. रकम ट्रान्सफर- संभाररथी विभाग (प्राप्ति) ले २०६५ देखि २०६७ सम्म खोलेको प्रतीतपत्रमध्ये ४ प्रतीतपत्रबाट रु.३ करोड १६ लाख ४६ हजार २०६६ देखि २०६८ सम्मका अन्य २१ प्रतीतपत्रमा रकम सारी प्रतीतपत्र पेशकी फछ्यौट गरेको पाइयो। सम्झौताअनुसार सामान आपूर्ति नभई कारवाही नटुङ्गिएका र विगत वर्ष खोलिएका प्रतीतपत्रको बचत रकम सञ्चितकोष दाखिला नगरी अन्य प्रतीतपत्रमा सार्न मिल्ने

देखिदैन । यसप्रकार प्रतीतपत्रको रकम सार्ने परिपाटीले सो वर्षको आर्थिक विवरणले यथार्थ स्थिति चित्रण नगर्ने र बजेट सिद्धान्तानुरूप नहुने हुँदा यस्तो कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

४. **स्पेयर पार्टस खरिद**– सार्वजनिक खरिद ऐनको दफा ४१(१)(ग) मा खरिद गरिने मालसामान आपूर्ति गर्ने अधिकार एउटामात्र आपूर्तिकर्तासँग भएको र अन्य उपयुक्त विकल्प नभएमा त्यस्ता मालसामान उत्पादक वा निजको आधिकारिक बिक्रेता वा एजेन्टमार्फत सोभै खरिद गर्न सकिने उल्लेख छ । विभागले यो वर्ष रु.७८ लाख ६३ हजारको टाटा, असोक लेल्याण्ड, मारुती जिप्सी र महिन्द्रा गाडीको स्पेयर पार्टसहरु प्रोप्राइटरी सामान उल्लेख गरी विभिन्न ५ स्थानीय बिक्रेताबाट खरिद गरेको देखियो । ती बिक्रेताहरु सम्बन्धित उत्पादकको एजेन्ट वा आधिकारिक बिक्रेताको रूपमा दर्ता भएको प्रमाणबेगर सीधै खरिद गरेकोले नियमसम्मत देखिएन ।
५. **भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट** – आर्थिक ऐन, २०७० को अनुसूची १ ले नेपाली सेनाको नाममा पैठारी हुने विभिन्न उपकरण र अभ्यास तथा तालिममा प्रयोग हुने सामानमा सम्बन्धित मन्त्रालयको सिफारिसमा भन्सार महसुल, मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने व्यवस्था गरेको छ । सो ऐनमा नेपाली सेनाले जुत्ता, कपडा पैठारी गर्ने लगायतका सामानमा यस्तो छुट दिने व्यवस्था नभएकोमा सम्झौताका शर्तहरुमा भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने प्रावधान राखी यो वर्ष चुस्ता, बुट, क्यानभास जुत्ता, जर्सी तथा पाइन्ट कपडा खरिदमा रु.३ करोड ७७ लाख ८६ हजार भन्सार महसुल र रु.३ करोड २७ लाख ३९ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिएको छ । कानूनमा व्यवस्था गरेर मात्र छुट सुविधा दिनुपर्दछ ।
६. **बोलपत्रको मूल्याङ्कन तथा नमुना**– विभागले यो वर्ष सवारीसाधन, अफिस ड्रेस, बुटलगायतका सामान खरिद गर्न रु.३ अर्ब ९५ करोड ७२ लाख २५ हजारको १०४ ठेक्का सम्झौता गरेको छ । सम्झौता भएकामध्ये ५० ठेक्का नमुना छनौट गरी सोमध्ये ९ को प्रतिस्पर्धा स्थिति परीक्षण गर्दा देहायअनुसार देखिएको छ:

विवरण	बोलपत्र विक्री संख्या	दाखिला संख्या	मूल्याङ्कन बाट हटाएको संख्या	छनौट बोलपत्र संख्या	लागत अनुमान	स्वीकृत रकम	मुद्रा
स्लिपिड व्याग	११	५	३	२	१५५९२०	१४०००	अमेरिकन डलर
पाल सायर	९	४	१	३	१२८११००	६६३०८०	रुपैया
बुट	२३	२०	१९	१	६८९९३७.५०	५२५९२०	अमेरिकन डलर
डी एम एस बुट	७	५	४	१	४८८८०००	४०७८४००	रुपैया
पिकअप जीप क्याटागोरी A	२	२	१	१	१६१२९६५२	१५९३७९६८	रुपैया
पिकअप जीप B	२	२	१	१	१६७२५६६	१६५७९६४	रुपैया
२.५ टन ट्रक	१	१	०	१	९०७६१०७	८७५८९३८	रुपैया
अफिस ड्रेस पाईन्ट	२०	१७	१६	६	३६२२५	२६९७८३.२	अमेरिकन डलर
सर्टको कपडा	२१	२१	१९	२	३४७९७४१	२८६२५७९	रुपैया

बोलपत्रदाताले बोलपत्रमा स्पेसिफिकेशनअनुसारका सामान उपलब्ध गराउने उल्लेख गरी प्रोडक्ट कम्प्लाइ लेटरसमेत पेश गरेकोमा उल्लिखित शर्ततर्फ विचार नगरी बोलपत्रदाताले पेश गरेको नमुना स्पेसिफिकेशन बमोजिम नभएको उल्लेख गरी कम दरको बोलपत्र मूल्याङ्कनमा समावेश गरेको पाइएन । यसप्रकार मूल्याङ्कनमा समावेश नगर्दा ६ बोलपत्रमा न्यून दर कबोल गर्नेको भन्दा रु.४ करोड ३४ लाख २९ हजार बढीको बोलपत्र स्वीकृत गरेको पाइयो । सम्झौतामा कबोल अङ्कको ५ प्रतिशत बैङ्क जमानत राख्नुपर्ने तथा सामानको ग्यारेन्टी, वारेन्टी र स्पेसिफिकेशनबमोजिमको सामान प्राप्त नभएमा खरिद सम्बन्धमा थप कारबाही हुनसक्ने प्रावधान रहे तापनि नमुनाको आधारमा मात्र मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्थाले प्रतिस्पर्धा सीमित हुने स्थिति देखिँदा बोलपत्र मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीमा सुधार ल्याउनुपर्दछ ।

- ६.१ सार्वजनिक निकायले गर्ने खरिद कार्य व्यवस्थित गर्न सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले स्ट्याण्डर्ड बिडिङ डकुमेन्टको ढाँचा निर्धारण गरेको छ । विभागले बोलपत्रसम्बन्धी कागजातमा बोलपत्रदाताको वित्तीय क्षमता, सामान उत्पादन भएको देश, प्राविधिक स्पेसिफिकेशन, आपूर्ति तथा कार्यसम्पन्न गर्ने तालिका जस्ता व्यहोराहरु खुलाउने गरेको छैन । यसको अभावमा प्रस्तावित सामानको परीक्षण तथा मूल्याङ्कन गर्ने आधार नहुने देखिएकोले स्ट्याण्डर्ड बिडिङ डकुमेन्टअनुसार बोलपत्रसम्बन्धी कागजात तयार गरी प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

- ६.२ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २० (३) मा ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । संभाररथी विभागले यो वर्ष १०४ ठेक्काबाट रु.३ अर्ब ९५ करोड ७२ लाख २५ हजारको विभिन्न सामानहरु खरिद गर्न दोस्रो र तेस्रो चौमासिकमा ठेक्का स्वीकृत गरी सम्भौता गरेको देखिन्छ । अतः आर्थिक वर्षभित्र कार्य सम्पादन गर्न लागत अनुमान एवं ठेक्का स्वीकृत गर्ने तथा खरिद सम्भौता गर्ने कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा गरी सक्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
७. **लेथ मेसिन खरिद** – नेपाली सेनाको लागि लेथ मेसिन खरिद गर्न एक विदेशी आपूर्तिकर्तासँग २०७१।२।२३ मा रु.९९ लाख २६ हजारको सम्भौता गरेको छ । सो मेसिन खरिद गर्नका लागि सूचीकृत कम्पनीहरूसँग सिलबन्दी दरभाउपत्र माग गरेकोमा प्राप्त ४ मध्ये सबैभन्दा घटी रु.८६ लाख ४६ हजार बोल अङ्क भएको दरभाउपत्रदाताले एस.टी २५०×१००० मोडलको क्याटलग पेश गरेको र एसेसरिज तथा टुल्सहरु पूर्ण रुपमा मेल खाएको, दरभाउपत्रका सबै स्पेसिफिकेशन पूर्ण रुपमा मेल खाएको र सामान उपलब्ध गराउने गरी प्रतिबद्धता समेत जनाएकोमा सो आपूर्तिकको स्पेसिफिकेशन मेल नखाएको उल्लेख गरी अर्को आपूर्तिकको रु.९९ लाख २६ हजारको दरभाउपत्र स्वीकृत गरेको पाइयो । स्वीकृत दरभाउपत्रदाताले सम्भौता पश्चात् मेसिनको प्राविधिक स्पेसिफिकेशनमा उल्लेख भएका केही स्पेसिफिकेशन एक आपसमा मेल नखाने भएकोले संशोधन गर्न पत्राचार गरेअनुसार परिवर्तन गरेको देखियो । प्राविधिक स्पेसिफिकेशनमा सामान्य भिन्नता देखिएको अवस्थामा मेसिनको कार्य सम्पादनस्तर र त्यसबाट कार्यालयको आवश्यकता पूरा हुने नहुने विश्लेषण नगरी रु.१२ लाख ८० हजार बढी दरको दरभाउपत्र स्वीकृत गरेको देखियो । साथै लेथ मेसिन खुल्ला बजारमा पाइने साधारण प्रकारको औजार बनाउने तथा मर्मत गर्ने मेसिन भएकोमा सामरिक, सुरक्षा तथा प्रतिरक्षासम्बन्धी सामान खरिद गर्ने कार्यविधि अपनाई खरिद गर्नाले पर्याप्त प्रतिस्पर्धा भएको देखिएन । प्रतिस्पर्धा सीमित नहुने गरी खरिद प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।
८. **सवारीसाधन खरिद** – संविधानसभा निर्वाचन, २०७० को लागि नेपाली सेनालाई सवारीसाधन, टायर तथा ब्याट्रीहरु खरिद गर्न निर्वाचन अवधिभित्र सामान खरिद गर्नुपर्ने विशेष परिस्थिति उल्लेख गरी ११ दिनको अवधि दिई बोलपत्रद्वारा रु.३७ करोड ९० लाख ६० हजारका विभिन्न सामान खरिद गर्न सम्भौता गरेको देखियो । सम्भौता गर्दा रु.२ करोड १ लाख ६ हजारका ४ सवारीसाधन मात्र निर्वाचन समयमा उपलब्ध हुने गरी सम्भौता गरेको र बाँकी रु.३५ करोड ८९ लाख ५४ हजारका १२६ थान सवारीसाधनलगायतका सामान २०७०।८।३० र सोभन्दा पछिसम्म प्राप्त हुने गरी सम्भौता गरेको देखिन्छ । निर्वाचनका लागि सामान खरिद गर्न प्राप्त भएको रकमबाट सो कार्यसम्पन्न भएपछि सामान प्राप्त गर्ने गरी सम्भौता गरेको देखियो । यसप्रकार खरिद गर्नाले प्रतिस्पर्धा सीमित भएको र जुन प्रयोजनको लागि सामान खरिद गरिएको हो सोही प्रयोजनमा उपयोग भएको समेत देखिएन ।
९. **पिकअप खरिद** – पीकअप ८७ थान खरिद गर्न प्राप्त २ बोलपत्रमध्ये एक आपूर्तिकर्ताले पेश गरेको रु.१५ करोड ५७ लाख ७१ हजारको बोलपत्र ग्राउण्ड लिक्वरेन्स र कार्गो बक्स साईज स्पेसिफिकेशनबमोजिम नभएको जनाई मूल्याङ्कनबाट हटाई अर्को बोलपत्रदाताको रु.१५ करोड ९३ लाख ७२ हजारको बोलपत्र प्राविधिक स्पेसिफिकेशनबमोजिम भएको उल्लेख गरी स्वीकृत गरेको देखियो । स्पेसिफिकेशनमा पावर स्टेरिङ्ग र ५ गेयर उल्लेख गरेकोमा बोलपत्रदाताले पेश गरेको स्पेसिफिकेशनमा पावर स्टेरिङ्ग नभई म्यानुअल स्टेरिङ्ग र ६ गेयर भएको उल्लेख छ । दुवै बोलपत्रदाताको स्पेसिफिकेशन विभागले तोकेको भन्दा फरक रहेको देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा पेश भएको स्पेसिफिकेशनहरुबीचको भिन्नता मूल्याङ्कन गरी कम दरको पीकअप खरिद गर्दा आवश्यकता पूरा हुने नहुने विश्लेषण गरेको पाइएन । दुवै बोलपत्रदाताको स्पेसिफिकेशन नभडेको अवस्थामा पुष्ट्याइबेगर बढी दरको बोलपत्र स्वीकार गरेबाट रु.३६ लाख १ हजार व्ययभार परेको छ ।
१०. **हेलिकोप्टर खरिद**– नेपाली सेनाको लागि २ हेलिकोप्टर खरिद गर्न मन्त्रपरिषद्बाट २०७०।७।१४ मा कार्यविधिसहित स्वीकृत दिएको देखियो । उक्त कार्यविधिको दफा १ मा हेलिकोप्टरको स्पेसिफिकेशन, डिजाइन र विशेष आवश्यकता सम्बन्धी अन्य कुराहरु भए सोको विवरण तयार गर्ने, दफा २ मा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र नियमावली, २०६४ बमोजिम लागत अनुमान स्वीकृत गराउने, दफा ६ मा नेपाली

सेनाले हेलिकोप्टर खरिद गर्न समय तोक्री बिक्रेतासँग हेलिकोप्टरको प्राविधिक र आर्थिक प्रस्ताव एकै पटक माग गर्ने उल्लेख छ । हेलिकोप्टर खरिद सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १०.१ सरकार-सरकार तहमा हेलिकोप्टर खरिद गर्न नेपाली राजदूतावास मस्को र नेपालस्थित रसियन दूतावास मार्फत एम.आई.१७ रसियन हेलिकोप्टर निर्माता कम्पनी यकिन गरेको देखिन्छ । एम आई १७ हेलिकोप्टर निर्माता एक रसियन कम्पनीले दुई हेलिकोप्टरका लागि आर्थिक तथा प्राविधिक प्रस्ताव पेश गरेकोमा वेसिक कन्फिगुरेसन र अप्सनल एवं तालिमसमेतका लागि शुरुमा अमेरिकी डलर ३ करोड ५९ लाख ४० हजारको प्रस्ताव पेश गरेकोमा २०७०।३।२५ को वार्ता पश्चात् २०७०।४।३१ मा पेश गरेको अमेरिकी डलर ३ करोड १८ लाख १९ हजारको संशोधित प्रस्ताव २०७०।५।७ मा स्वीकृत गरेको पाइयो । सैनिक हवाई महानिर्देशनालय मध्य एयरवेस, गौचरले २०६९।५।२५ मा प्रति एम.आई १७ हेलिकोप्टर अमेरिकी डलर १ करोड ३० लाखदेखि १ करोड ७० लाखसम्म लाग्ने उल्लेख गरी पेश गरेको लागत अनुमान २०६९।५।२६ मा स्वीकृत गरेको पाइयो । लागत अनुमान तयार गर्दा डिजाइनसहितको स्पेसिफिकेशन र विस्तृत विवरण तयार नगरी एकमुष्ट रकम मात्र उल्लेख गरेको देखियो ।
- १०.२ कम्पनीले पेश गरेको प्रस्तावमा हेलिकोप्टरको वेसिक कन्फिगुरेसनमा उपलब्ध हुनुपर्ने कतिपय उपकरणहरु अप्सनल इक्यूपमेन्ट लिष्टमा उल्लेख गरेको र सो सम्बन्धमा वेसिक कन्फिगुरेसन निर्धारण एवं अरु कस चेक सम्बन्धमा स्पष्ट गर्न उल्लेख गरेकोमा स्पष्ट गरेको पाइएन । यी कुराहरुमा स्पष्ट नभएकोले पछि वार्ताद्वारा मूल्य घटाएकोमा साविकमा प्रस्तावित सामानको परिमाण एवं पूर्व प्रस्तावित मूल्यसमेत घटे नघटेको स्थिति यकिन गर्ने आधार भएन ।
- १०.३ आपूर्तिक कम्पनीसँग २०७०।९।४ मा ४० प्रतिशत अग्रिम भुक्तानी प्राप्त भएको मितिले १२ महिनाभित्र हेलिकोप्टर आपूर्ति गर्ने गरी अमेरिकी डलर ३ करोड १८ लाख १९ हजारको सम्झौता गरेको छ । बैङ्क मार्जिनसमेत रु.२ अर्ब ३१ करोड ८० लाख ५७ हजारको नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा २०७१।२।२९ मा प्रतीतपत्र खोलेको छ । सम्झौताको अवधि २०७२।८।११ सम्म रहेको तर प्रतीतपत्रको मान्य अवधि २०७२।३।१५ मा समाप्त हुने देखिएबाट सम्झौता अवधि र प्रतीतपत्रको मान्य अवधिमा फरक देखियो ।
- १०.४ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(२) मा खरिद सम्झौताको २० प्रतिशतभन्दा वृद्धि हुने गरी पेशकी दिन नसकिने व्यवस्था भएकोमा सम्झौतामा ४० प्रतिशत पेशकीको प्रावधान राखी अमेरिकी डलर १ करोड २७ लाख २७ हजार ७२० पेशकी दिएको देखियो ।

अग्रिम पेशकी दिंदा आपूर्तिकर्ता कम्पनीको तर्फबाट प्राप्त अमेरिकी डलर १ करोड २७ लाख २८ हजारको काउण्टर बैङ्क ग्यारेन्टी सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले गम्भिर परिस्थिति सिर्जना भै नेपाली सेनालाई हेलिकोप्टर आपूर्ति नभई बैङ्क जमानत रकम दाबी गर्नुपर्ने परिस्थिति आएमा उक्त रसियन बैङ्कको छनौट नेपाली सेनाले नै गरेकोले उक्त बैङ्कसँग काउण्टर ग्यारेन्टी रकम दाबी गरी सो बैङ्कबाट रकम प्राप्त भएपछि मात्र उपलब्ध गराउने व्यहोरा उल्लेख गरेको देखियो । प्रतीतपत्र खोली काउण्टर बैङ्क ग्यारेन्टी माग गर्दा स्वतः बैङ्क जिम्मेवार रहने व्यवस्था हुँदाहुँदै नेपाली सेनाले नै विदेशी बैङ्क छनौट गर्नु उचित होइन ।

११. **नेकिङ मेसिन खरिद** - विभागले नेकिङ मेसिन खरिद गर्न अमेरिकी डलर ७ लाख ५६ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी सुरक्षा, सामरिक वा प्रतिरक्षा सामग्री आपूर्ति गर्ने कार्यविधि, २०६४ बमोजिम दरभाउपत्र माग गरेकोमा प्राप्त ५ दरभाउपत्रमध्ये ३ को क्षमता कम भएको र आई.एस.ओ.सर्टिफिकेट पेश नभएको, स्पेसिफिकेशन मेल नखाएको लगायतका कारण देखाई प्राविधिक मूल्याङ्कनबाट हटाइएको देखियो । वांकी दुईको प्राविधिक पक्ष स्वीकार गरी एक विदेशी कम्पनीको अमेरिकी डलर ७ लाख २० हजारको दरभाउपत्र स्वीकृत गरेको पाइयो ।

सवैभन्दा घटी अमेरिकी डलर ६ लाख ५५ हजार कबोल गर्ने कम्पनीले पेश गरेको घोषणापत्रमा आई.एस.ओ.सम्बन्धमा आई.एस.ओ.सरहको मान्यता दिएको, उत्पादन क्षमता ८० देखि १२० प्रतिमिनेट उल्लेख गरेको र स्पेसिफिकेशनअनुसारको सामान दिने प्रतिबद्धता गरेकोमा सो कम्पनीले पेश गरेको कागजात र स्पेसिफिकेशन सम्बन्धमा विश्लेषण नगरी न्यूनतम कबोल गर्नेभन्दा अमेरिकी डलर ६५ हजारको हुने रु.६२ लाख ६९ हजार बढीको दरभाउपत्र स्वीकृत गरेको पाइयो ।

१२. प्राप्त हुन बाँकी सामान – मेन प्रोटेक्टिभ भेइकल (एम.पी.भी.) का स्पेयर पार्टस् खरिद गर्न एक विदेशी कम्पनीसँग २०६७।३।२२ मा सम्झौता गरी भा.रु.२३ लाख ३० हजारको प्रतीतपत्र खोलेको देखिन्छ । आपूर्तिकर्ताले ४९ आइटमका स्पेयर पार्टसमध्ये ४७ आइटम उपलब्ध गराएकोमा भा.रु.९ लाख ७१ हजारको ३४ आइटम पार्टसमात्र प्राविधिक दृष्टिले स्वीकार योग्य भएको र बाँकी १३ आइटम पार्टस स्वीकारयोग्य नभएको उल्लेख छ । आपूर्तिकर्ताले २०६९।३।१९ मा बुलेट प्रुफ ग्लास ६ सेट र ड्राइभ साफ्ट योक २ सेट आपूर्ति गर्न नसकिने जानकारीसहित अर्डर क्यान्सिल गर्न माग गरेकोमा २०६९।४।२२ मा प्रतीतपत्र बन्द गर्न स्वीकृति दिएको देखियो । प्रतीतपत्रमा बचत रहेको भा.रु.१३ लाख ६ हजारको रु.२० लाख ९२ हजार सञ्चितकोष दखिला गरी प्रतीतपत्र बन्द गर्नुपर्नेमा गरेको छैन ।
१३. मेसिन खरिद– बुलेट ट्रान्सफर मेसिन २०७०।१।३० भित्र आपूर्ति गर्ने गरी २०६९।३।२१ मा स्थानीय एक ट्रेडर्ससँग अमेरिकी डलर ११ लाख ७६ हजार ४०२ को सम्झौता गरेकोमा सम्झौता सम्पन्न हुनासाथ उक्त मेसिन अवसोलेट भएकोले उत्पादक मुलुक परिवर्तन गरेको देखिन्छ । आपूर्तिकले सम्झौता गर्दा राखेको अमेरिकी डलर ३६ हजारको हुने रु.५६ लाख ४१ हजारको कार्य सम्पादन जमानतको म्याद २०७१।३।३० मा समाप्त भएकोमा म्याद थप गरेको छैन । आपूर्तिकर्तासँग भएको सम्झौताको शर्तमा आपूर्तिकर्ताले सामान आपूर्ति गर्ने म्यादभन्दा ३ महिनासम्म पनि आपूर्ति गर्न नसकेमा सम्झौता तोड्न सकिने उल्लेख भएतापनि सम्झौताको शर्तबमोजिम कारवाही गरेको देखिएन ।

प्रबन्धरथी विभाग, (खाद्य परिवहन)

१४. इन्धन प्रविधि चुल्हो आपूर्ति - नेपाली सेनाका काठमाडौं उपत्यकाभित्रका सम्पूर्ण निकाय र उपत्यका बाहिरका पिचवाटो र विद्युत सेवा उपलब्ध भएका समेत १८९ युनिटका मौजुदा नफ्रीका लागि चुल्हो, विद्युत महसुल, ढुवानी खर्च एवं अन्य सहायक सामग्रीहरुको सेवा शुल्क प्रतिव्यक्ति प्रतिदिन रु.३।४७ र प्रति व्यक्ति प्रतिदिन २०० मि.लि. मट्टीतेलको मूल्य रु.१९.८३८ समेत रु.२३.३०८ का दरले १ वर्षको लागि रु.६७ करोड ६७ लाख ४० हजार एवं ३ वर्षको लागि रु.२ अर्ब ३ करोड २ लाख १९ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी एक आपूर्तिकसँग २०७०।१०।१ देखि २०७३ पौषसम्मको लागि रु.२ अर्ब ५३ लाख ८ हजारको ठेक्का व्यवस्था गरेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- १४.१ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को अनुसूची ३ को खण्ड (ग) मा सार्वजनिक निकायलाई सारभूत रुपमा लाभ हुने भएमा, खरिद परिमाण सारभूत रुपमा थपघट नहुने भएमा, सम्झौता अर्वाधर सामानको डिजाइन परिवर्तन नहुने भएमा र मालसामान आपूर्तिमा बढी जोखिम नभएमा बहुवर्षीय सम्झौता गर्न सकिने व्यवस्था छ । मट्टीतेलको खरिद परिमाण थप घट हुने र दरसमेत अस्थिर प्रकृतिको हुनुका साथै मट्टीतेल रासन दरबन्दीअन्तर्गतको आइटम भएको र साविकमा रासनअन्तर्गत नै ठेक्का पट्टा भएको स्थिति देखिन्छ । सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले रासन प्रकृतिका सामानको बहुवर्षीय खरिद सम्झौता गर्न नमिल्ने २०६८।३।१० मा राय दिएकोमा समेत बहुवर्षीय ठेक्का व्यवस्था गरेको पाइयो । यसले ठेक्काको आकार बढ्ने, तीन वर्षसम्म एकै आपूर्तिकसँग आपूर्ति लिइरहनुपर्ने र प्रतिस्पर्धासमेत सीमित हुन जाने देखिन्छ ।
- १४.२ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ नियम ३३ अनुसार पूर्व योग्यताको प्रस्ताव आह्वान गर्नु अघि पूर्वयोग्यताको छनौटका आधार विभागीय प्रमुखबाट स्वीकृत गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले प्राविधिक प्रस्ताव आह्वान गर्दा सूचनामा प्राविधिक तथा आर्थिक प्रस्तावद्वारा छनौट गरिने व्यहोरा उल्लेख नगरेको, मूल्याङ्कनका आधार र अङ्कसमेत स्वीकृत गराएको पाइएन । मूल्याङ्कन समितिले (क) कानुनी ग्राह्यता आधार परीक्षण, (ख) सारभूत रुपमा प्रभावकारिता परीक्षण र (ग) पूर्णताको परीक्षणको आधारमा मूल्याङ्कन गरिएको भनिए तापनि प्रस्ताव आह्वान गर्दा मूल्याङ्कन हुने आधार र गणना अङ्क निर्धारण नगरी पछि आधार तोकिएको कारण मूल्याङ्कन भरपर्दो भएन ।
- १४.३ नफ्री संख्याको आधारमा खाना पकाउने चुल्हो तथा जगेडा उपकरण, पार्टपुर्जा जडानको लागि सम्बन्धित युनिटहरुमा पुन्याउँदा लाग्ने रु.२४ लाख ७० हजार र कार्य सम्पन्न भएपछि ती सामान फिर्ता गर्दा लाग्ने रु.१८ लाख ५२ हजारसमेत रु.४३ लाख २२ हजार ढुवानी भाडासमेत बोलपत्रमा समावेश गरेको

देखियो । नफ्री संख्याको आधारमा भुक्तानी व्यवस्था गर्नाले सामान फिर्ता हुवानी नहुदै सोबापतको रकम खर्च हुदै जाने स्थिति देखियो । यसप्रकार खर्च गर्ने व्यवस्था उपयुक्त देखिएन ।

१४.४ पानी तताउन सोलार हिटर १ हजार ४७ को लागि रु.१ करोड ९२ लाख ९८ हजार सेवा शुल्क (३ वर्षको लागि) लागत अनुमान स्वीकृत गरी ठेक्का व्यवस्था गरेको देखियो । रासनअन्तर्गत नपर्ने उक्त कार्यसमेत राशनमा समावेश गर्न मिल्ने देखिदैन ।

१४.५ लागत अनुमानमा १ हजार ३७२ चुल्हो दैनिक ३ घण्टा सञ्चालन हुँदा खपत हुने विद्युत महसुलबापत रु.८३ लाख ५७ हजार र लोडसेडिङमा ब्याट्री चार्ज गर्न खपत हुने विद्युत महसुलबापत रु.४ करोड ६१ लाख ९७ हजार (३ वर्षको लागि) लागत स्वीकृत गरी प्रतिनफ्रिका आधारमा भुक्तानी दिने गरी सम्झौता गरेको पाइयो । सम्झौतामा विद्युत उपयोग मापन गर्न सवमिटर जडान गर्ने र विद्युत प्राधिकरणको दरअनुसार आपूर्तकले खपत युनिटको रकम सम्बन्धित निकायमा बुझाउने व्यवस्था रहेको पाइयो । उक्त व्यवस्थाअनुसार प्रत्येक वर्ष विद्युत महसुलबापत अनुमानित रु.१ करोड ८१ लाख ८४ हजार प्राप्त हुनुपर्ने देखिन्छ । केन्द्रीय आर्थिक विवरणअनुसार यो वर्ष नेपाली सेनामातहतका निकायले असुल गरेको विद्युत महसुल रु.९ लाख २ हजार देखिएको छ । यसप्रकार उक्त व्यवस्था र असुलीबीच अन्तर देखिएको सम्बन्धमा छानबिन गरी नपुग रकम असुल गर्नुका साथै आगामी दिनमा विद्युत प्रयोगका आधारमा असुली गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

१५. **बिस्कुट खरिद** - हाई इनर्जी बिस्कुट आपूर्तिको रु.४८ करोड ६३ लाख ५४ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी बोलपत्र आह्वान गरेकोमा प्राप्त ४ बोलपत्रमध्ये एक आपूर्तकको बोलपत्रमात्र सारभूत रूपमा प्रभावग्राही ठहर गरी रु.४७ करोड ८० लाख १७ हजार को बोलपत्र स्वीकृत गरेको छ ।

प्राप्त बोलपत्रहरूमध्ये दुई बोलपत्रदाताले पुष्ट्याई गर्ने कागजात र बोलपत्रदातालाई दिएको निर्देशन पूरा नगरेको, अर्को एकले कानुनी प्रमाण पेश गरेपनि खाद्य प्रविधि तथा गुणस्तर नियन्त्रण विभागको प्रयोगशालामा तोकिएको मिश्रण, भिटामिन, खनिजतत्व र प्याकेजिङ परीक्षण गराई सक्कल प्रमाण पेश नगरेकोमा प्राप्त नमुना बिस्कुट खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागमा परीक्षणको लागि पठाएकोमा बिस्कुटको चारित्रिक गुणहरूको प्राप्त नतिजा स्पेसिफिकेशनअनुरूप नभएको उल्लेख गरी कारवाही गरेको पाइएन । एउटै कम्पनीको बिस्कुट दुई आपूर्तकबाट क्रमश रु.१११- र रु.१३१७६ प्रति प्याकेट (४३ ग्राम) मा आपूर्ति गर्ने प्रस्ताव गरेको मूल्याङ्कनमा विश्लेषण नगरी रु.१३१७६ को रु.९ करोड ५८ लाख ८१ हजार बढीको ठेक्का स्वीकृत गरेको पाइयो ।

१६. **कण्डेन्सड मिल्क** - नेपाली सेनाका ४९ जिल्लाका मौजूदा नफ्रीको लागि स्वीटेण्ड कण्डेन्सड मिल्क खरिद गर्न रु.१६ करोड ८९ लाख ६१ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी २०७०/१०/१ देखि २०७१ पुससम्म आपूर्ति गर्न बोलपत्र आह्वान गरेकोमा प्राप्त बोलपत्रदाताले एउटै कम्पनीबाट उत्पादित दूध आपूर्ति गर्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ । सबैभन्दा घटी कबोल गर्ने एक आपूर्तकले रु.१० करोड ६७ लाख १२ हजारको बोलपत्र पेश गरेकोमा अर्को आपूर्तकको रु.१६ करोड ७१ लाख ८३ हजारको बोलपत्र स्वीकृत गरी सम्झौता गरेको पाइयो । एउटै कम्पनीबाट उत्पादित दूध फरक फरक मूल्यमा आपूर्ति गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेकोमा घटी दर पेश गर्नेको मूल्याङ्कनमा विश्लेषण नगरी रु.६ करोड ४ लाख ७१ हजार बढीको ठेक्का स्वीकृत गरेको पाइयो ।

सैनिक स्वास्थ्य महानिर्देशनालय

१७. **औषधि खरिद** - सैनिक स्वास्थ्य महानिर्देशनालयले यो वर्ष रु.९ करोड २८ लाख ५० हजारको औषधि खरिद गरेको छ । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६ मा सार्वजनिक निकायले खरिदको लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्था नभई खरिद कारवाही शुरु गर्न नहुने उल्लेख छ । यो वर्ष महानिर्देशनालयलाई औषधि खरिदको लागि रु.६ करोड ५६ लाख ५० हजारको अख्तियारी प्राप्त भएकोमा ३९ आपूर्तिकर्तासंग रु.१४ करोड ६० लाख ८१ हजारको औषधि खरिद गर्न सम्झौता गरेको पाइयो । स्वीकृत बजेटको परिधिभित्र रही गत विगत वर्ष खरिद गरेको मौजूदा परिमाण र सम्बन्धित निकाय वा युनिटबाट माग प्राप्त गरी यथार्थ परिमाणको पहिचान गरी खरिद कार्य गर्नुपर्नेमा अख्तियारीभन्दा बढी रकमको खरिद सम्झौता गर्न मिल्ने देखिएन ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा मालसामान र अन्य सेवा खरिदको हकमा सम्झौता मूल्यको १५ प्रतिशतसम्मको भेरिएसन आदेश प्राविधिक पुष्ट्याई गरी सम्बन्धित सार्वजनिक निकायको प्रमुखले जारी गर्नसक्ने र १५ प्रतिशतभन्दा बढीको भेरिएसन आदेश जारी गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित सचिवको अध्यक्षतामा गठित समिति समक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । महानिर्देशनालयले ३२ आपूर्तिकर्तासँग रु.१३ करोड ८१ लाख ८५ हजारको औषधि तथा उपकरण खरिद गर्न सम्झौता गरेकोमा रु.१ करोड ७३ लाख ८९ हजार (१५.६२ देखि शतप्रतिशतसम्म) घटी र सोमध्ये ९ आपूर्तिकर्तासँग रु.१ करोड ३४ लाख २२ हजारको खरिद सम्झौता गरेपनि ती आपूर्तिकर्ताहरूले सामान आपूर्ति गरेको छैन । त्यस्तै ६ आपूर्तिकर्ताबाट रु.७ लाख १९ हजारको औषधि तथा उपकरणहरू खरिद गर्न सम्झौता गरेकोमा रु.१८ लाख १ हजार (सम्झौताभन्दा ५५.२४ देखि ४६९.१० प्रतिशतसम्म बढीको) औषधि खरिद गरेको छ । सम्झौताभन्दा बढी र घटी मूल्यको खरिद गरेकोमा आधार पुष्ट्याईबेगर भेरिएसन आदेश जारी गरेको पाइएन । आवश्यक सामान एवं परिमाण पहिचान गरेर मात्र खरिद गर्नुपर्दछ ।

वीरेन्द्र अस्पताल

१८. **काज** - नेपाली सेनाका विभिन्न युनिटहरूमा दरबन्दी रही यस अस्पतालमा रथीदेखि सुबेदारसम्मका ११४ जना प्राविधिक कर्मचारीहरू विगतदेखि काजमा कार्यरत छन् । स्वीकृत दरबन्दीमा नियुक्ति भएका प्राविधिक जनशक्ति अस्पतालमा काजमा राख्दा ती युनिटमा कार्यरत सैनिकहरूले स्वास्थ्यसम्बन्धी सेवा प्राप्त गर्न नसक्ने स्थिति रहेको देखिन्छ । काजमा राख्ने व्यवस्थालाई नियन्त्रण गर्न ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

१९. **रासन खर्च** - अस्पतालले दैनिक अन्दाजी ३०० उपचारार्थ भर्ना हुने बिरामीहरूका लागि २०७०।१०।१ देखि २०७१ पौष मसान्तसम्म रासन आपूर्ति गर्न रु.१ करोड ४७ लाख ९९ हजारमा एक आपूर्तिकसँग सम्झौता गरेको छ ।

स्वीकृत स्केलमा आरारोट विस्कट प्रतिदिन प्रतिव्यक्ति फुल डाइटको लागि ५ पिस, हाफ डाइट, क्वाटर डाइट र सेमी सोलिड डाइटको लागि १०।१० पिस लाग्ने उल्लेख छ । अस्पतालले नेबिको वा हनी थिन आरारोट विस्कटको ब्राण्ड नाम खुलाई वार्षिक १ लाख पुरियाको लागि प्रतिपुरिया रु.१६ का दरले रु.१६ लाखको लागत अनुमान स्वीकृत गरेकोमा रु.११ का दरले आपूर्ति गर्ने गरी एक आपूर्तिकसँग रु.११ लाखमा सम्झौता भएको छ । लागत अनुमानमा विस्कटको तौल खुलाएको छैन । त्यस्तै स्वीकृत स्केलमा खसी र कुखुराको मासुको परिमाण छुट्टाछुट्टै खुलाएकोमा अस्पतालले खसीको मासु प्रति के.जी. रु.७५० का दरले ७ हजार ६०० के.जी.को रु.५७ लाख, कुखुराको मासु प्रति के.जी. रु.२७५ का दरले ३ हजार ३०० के.जी.को रु.९ लाख ७ हजार र खसीको ताजा कलेजो प्रति के.जी. रु.७५० का दरले ५०० के.जी.को रु.३ लाख ७५ हजारको लागत अनुमान तयार गरी प्रति के.जी. क्रमशः रु.६११, ३१४ र रु.५ मा ठेक्का सम्झौता गरेको छ । लागत अनुमान तथा बोलपत्र कागजात तयार गर्दा सार्वजनिक खरिद नियमावलीअनुसार कम्पनीको ब्राण्ड नाम खुलाउन नमिल्नेमा विस्कटको ब्राण्ड नाम खुलाएकोले नियमसम्मत देखिएन ।

विकास निर्माण तथा स्थपति महानिर्देशनालय

२०. **बजेट तथा कार्यक्रम संशोधन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २४ मा स्वीकृत कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा संशोधन गर्न आवश्यक भएमा लागत नबढ्ने गरी संशोधन गर्न सकिने व्यवस्था छ । यो वर्षको स्वीकृत कार्यक्रम २०७१।३।४ मा संशोधन गरे तापनि नेपाली सेना मुख्यालय परिसरमा रु.१ करोड ५० लाखको भर्तिकल एक्स्टन्सन निर्माण र रु.४५ लाखको मेन गेटमा कल्चरल टायलिङ गर्ने कार्य कार्यक्रम खर्च गरेको छ । प्रेस भवनको लागि रु.३३ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रु.१ करोड ६६ लाख खर्च गरेको छ । सैनिक शिक्षालय नगरकोटमा विभिन्न १२ भवन तथा पूर्वाधार निर्माण गर्न रु.१६ करोड विनियोजन भएकोमा महानिर्देशनालयबाट रु.१२ करोड ८९ लाख २७ हजार र शिक्षालय नगरकोटबाट रु.१३ करोड १३ लाख ५० हजार गरी रु.२६ करोड २ लाख ७७ हजार खर्च गरेकोमा प्राविधिक पुष्ट्याईसहित कार्यक्रम संशोधन गरेको छैन ।

२१. **निर्माण सामग्री खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा निर्माण कार्यको लागत अनुमान सम्बन्धित जिल्ला दररेट निर्धारण समितिले तोकेको दररेटको आधारमा तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । निर्माण कार्यको

लागत अनुमान सो अनुरूप नगरी सामान आपूर्तिको ठेक्का सम्झौता दररेटको आधारमा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्ने गरेको पाइयो । जिल्ला दरलाई आधार नलिई लागत अनुमान गरेकोमा १० आइटम निर्माण सामग्रीको नमुना परीक्षण गर्दा जिल्ला दररेटभन्दा रु.३ करोड ६५ लाख ३४ हजार लागत अनुमान बढी देखिएको छ । उक्त निर्माण सामग्रीको ठेक्का सम्झौता रकम समेत जिल्ला दररेटभन्दा रु.२ करोड ४४ लाख ९९ हजार बढी रहेको छ ।

२१.१ महानिर्देशनालयले यो वर्ष सैनिक कल्याणकारी कोषको बजेट रु.८९ करोड ८५ लाखबाट रु.६० करोड ५१ लाख ७६ हजारको निर्माण सामग्री खरिद र रु.१६ करोड ८७ लाख ५ हजारको ज्यालाको ठेक्का सम्झौता गरेको छ । उक्त खर्चमध्ये सैनिक आवासीय माध्यमिक विद्यालय, धरान, सुर्खेत, धनगढी समेतका लागि रु.१५ करोड ३२ लाख ३७ हजारको सामग्री पठाएको छ । ती सामानहरु निर्माण हुने सम्बन्धित जिल्लाको दररेटलाई आधार नलिई काठमाडौं जिल्लाको दररेटको आधारमा लागत अनुमान तयार गरी खरिद गर्नुको कारण एवं आधार स्पष्ट भएन ।

२१.२ महानिर्देशनालयले फलामे छड खरिद गर्न साइज र स्पेसिफिकेशन नखुलाई एकमुष्ट ४ लाख ८० हजार के.जी.को प्रति के.जी. रु.९२।५२ को दरले लागत अनुमान स्वीकृत गरी बोलपत्र आह्वान गर्दा समेत साइज र स्पेसिफिकेशन खुलाइएको पाइएन । प्राप्त ५ बोलपत्रमध्ये एक आपूर्तिकर्ताले पेश गरेको प्रति के.जी. रु.७६।११ को बोलपत्र नमुना पेश नगरेको कारण मूल्याङ्कनमा समावेश गरेको पाइएन । बाँकी ४ मध्ये सबैभन्दा घटी दर पेश गर्ने आपूर्तिकले १०, १२, १६, २० एमएम साइजको डण्डी प्रति के.जी. रु.६८।२५, ८, २८, ३२ एमएमको डण्डी प्रति के.जी. रु.७१।२५ र २५ एमएमको डण्डी प्रति के.जी. रु.६९।२५ दररेट र कारखानादेखि हुवानी थप लाग्ने शर्त राखेको र दोस्रो घटी दर पेश गर्ने आपूर्तिकले प्रति के.जी.रु.७४।२९ को दररेट पेश गरेको र द्रष्टव्यमा ८, २८, ३२, एमएमको डण्डीमा प्रति के.जी. रु.३- र २५ एमएमको प्रति के.जी. रु.१।- थप लाग्ने शर्त राखेको कारण जनाई मूल्याङ्कनबाट हटाई तेस्रो आपूर्तिकको प्रति के.जी. रु.७८।५० को ठेक्का स्वीकृत गरेको छ । निर्माण कार्यमा खपत हुने डण्डीको स्पेसिफिकेशन, साइज एवं परिमाण नखुलाएको कारण उक्त लागत अनुमान यथार्थपरक देखिएन । स्पेसिफिकेशन र साइज खुलाई बोलपत्र पेश गर्ने बोलपत्रदाताले बढी खपत हुने साइज १० देखि २० एमएमको दर कम र कम खपत हुने साइजको बढी दररेट पेश गरेकोमा सो लाई विश्लेषण नगरी त्यस्ता बोलपत्र अयोग्य ठहर्‍याएको पाइयो । यसरी खरिद गर्ने परिपाटी नियमसम्मत नदेखिएकोले यसमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

२२. **कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२५ (२) मा कुनै निर्माण कार्य सम्पन्न भएपछि स्वीकृत डिजाइन ड्रइङ्ग वा स्पेसिफिकेशनबमोजिम भए नभएको कुरा प्राविधिक कर्मचारीबाट जाँचबुझ गराइ कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाली सेनाको मुख्यालय परिसरमा सम्पन्न भएको छापाखाना भवन निर्माणमा यो वर्ष रु.१ करोड ६६ लाख २ हजारसमेत रु.रु.४ करोड ९० लाख ६९ हजार खर्च गरेको छ । हालसम्मको कुल खर्च समावेश गरी कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्नेमा यस वर्षको खर्चको मात्र कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरेको छ । त्यसैगरी शिवपुरीमा सैनिक कमाण्ड तथा स्टाफ कलेज अफिस भवन, कमाण्डेण्ट बंगला, अफिस स्वीट भवन निर्माण कार्य गर्न विकास निर्माण महानिर्देशनालयबाट ज्याला खर्च रु.६३ लाख १३ हजारसमेत कुल रु.३ करोड ५९ लाख ९३ हजार खर्च गरेको छ । उक्त निर्माण कार्यको पनि कुल लागत देखिने गरी कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरेको देखिएन । सार्वजनिक खरिद नियमावलीको व्यवस्था पालना गरिनुपर्दछ ।

२३. **सडक निर्माण**- नेपाली सेनालाई विकास निर्माण कार्यमा संलग्न गराई अति दुर्गम, अविकसित तथा विकट क्षेत्रहरुमा सडक निर्माण हुँदै आएको छ । महानिर्देशनालयले यो वर्ष देहायका सडक आयोजनामा रु.२५ करोड ७८ लाख खर्च गरेको छ ।

(रु.हजारमा)

सडक आयोजनाको नाम	आयोजना शुरु वर्ष	सम्पन्न गर्नुपर्ने मिति	लम्वाई कि.मि.	सम्पन्न कि.मि.	लागत अनुमान	गत वर्ष सम्मको खर्च	यो वर्षको खर्च	जम्मा खर्च
१. जाजरकोट- दुनै	२०६४/६५	नखुलेको	११६.००	८९.००	१४७८५५५	४९७१००	११००००	६०७१००
२. काठमाडौं-तराई द्रुतमार्ग	२०६६/६७	नखुलेको	११५.००	९०.४३	४८४१४१२	९३४६५४	९८००	९४४४५४
३. कालीगण्डकी करिडोर	२०६९/७०	नखुलेको	१६.२०	१६.२०	१७८६६१	४००००	१३८०००	१७८०००
		जम्मा	२४७.२०	१९५.६३	६४९८६२८	१४७१७५४	२५७८००	१७२९५५४

- २३.१ दुर्गम जिल्लाहरूलाई राष्ट्रिय सडक सञ्जालमा जोड्ने उद्देश्यअनुरूप कर्णाली जिल्लामा डोल्पाको दुनैदेखि जाजरकोटको खलंगासम्मको सडक नेपाली सेनाबाट निर्माण हुँदै आएकोमा यो वर्षसम्म ८९ कि.मि.सडक ट्याक खुल्ने कार्य गरी हालसम्म रु.६० करोड ७१ लाख खर्च गरेको देखियो । महानिर्देशनालयले विस्फोटक पदार्थलगायत निर्माण सामग्री खरिद गर्न रु.१ करोड ४५ लाख र साइटबाट रु.९ करोड ५५ लाख खर्च गरी शतप्रतिशत प्रगति देखाएको छ । कुल लागत रु.१ अर्ब ४७ करोड ८५ लाख रहेकोमा योजना सम्पन्न गर्ने अवधि उल्लेख नभएको र २७ कि.मि.ट्याक खोल्न बाँकी नै देखिएबाट आयोजना सम्पन्न हुने अवधि अनिश्चित देखिन्छ ।
- २३.२ कालिगण्डकी कोरिडोर (रिडी रुद्रवेनी अर्वेनी खण्ड) आयोजनाको कार्यक्रम बजेटसमेत संशोधन गरी रु.१३ करोड ८० लाख कायम गरेको छ । उक्त सडकको १२ कि.मी. ट्याक खोल्न र सुधार गर्ने कार्यको लागत अनुमान रु.११ करोड ३० लाख ४५ हजार रहेकोमा उक्त लागत संशोधन गरी १६.२ सडक सुधार गर्न रु.१७ करोड ८६ लाख ६१ हजार कायम गरेको र महानिर्देशनालयले यो वर्षसम्म रु.१७ करोड ८० लाख खर्च गरेको देखियो । वार्षिक प्रगति विवरण अनुसार यो वर्ष रिडी-रुद्रवेनी खण्डको चेनेज १+४७० देखि ६+४५१ सम्म र रुद्रवेनी-अर्वेनी खण्डको चेनेज ९+७३७ देखि २०+९३३ सम्म ट्याक खोल्ने कार्य सम्पन्न गरी शतप्रतिशत प्रगति गरेको उल्लेख छ । आयोजनाको कुल लागत र सम्पन्न कार्य देखिने गरी प्रगति प्रतिवेदन तयार नगरेकोले उक्त सडक सम्पन्न गर्न लाग्ने अवधि र लागत यकिन गर्न सकिने स्थिति छैन ।
२४. **एकीकृत तालिम केन्द्र** – रुपन्देहीको सैनामैनामा नेपाली सेनाका लागि विभिन्न तालिमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन गर्ने केन्द्रको रूपमा विकास गर्न प्रतिष्ठान भवन, कार्यालय भवनलगायतका भौतिक संरचना निर्माण गर्न रु.१ अर्ब ३७ करोड ११ लाख ९७ हजारको प्रारम्भिक लागत अनुमान तयार गरे तापनि विस्तृत ड्रइङ्ग, डिजाइन एवं नक्साको आधारमा लागत अनुमान तयार गरेको पाइएन । यो वर्ष भवन तथा पूर्वाधार निर्माण गर्न रु.१५ करोड ४१ लाख ५० हजारको कार्यक्रम स्वीकृत भएकोमा स्थपति निर्देशनालयले रु.९ करोड ४२ लाख ३ हजार, विकास निर्माण तथा स्थपति महानिर्देशनालयले रु.३ करोड ५७ लाख ९१ हजारको जिप्सम बोर्ड, कर्कटपाता र सिमेन्ट बोर्ड खरिद र ग्राउण्ड लेवलिङ्ग कार्यमा खर्च गरेको छ । महानिर्देशनालयले सिमेन्ट बोर्ड, कर्कटपाता र जिप्सम बोर्डहरू आपूर्तिको सम्झौता गर्दा फिटिङ्गसहित उल्लेख गरेकोमा फिटिङ्गको कार्य सम्पन्न नहुँदै फिटिङ्गको रु.३ करोड ४२ लाख ३९ हजार भुक्तानी गरेको देखियो । सोबाहेक उक्त निर्माण कार्यमा इन्जिनियरिङ्ग निर्देशनालय गौचरबाट विविध निर्माण, बीमा, ढुवानी आदि कार्यको लागि रु.१ करोड खर्च लेखेको देखियो । एउटै निर्माण कार्यको एकमुष्ट लागत अनुमान तयार गरी एउटै निकायबाट खर्च गर्नुपर्नेमा ३ निकायबाट छुट्टाछुट्टै लागत अनुमान तयार गरी खर्च गरेको र खर्च गर्ने निकायले खर्चको आधारमा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्ने गरेकोले खर्च नियन्त्रण नहुने र निर्माण कार्यमा भएको यथार्थ खर्च यकिन नहुने स्थिति देखियो ।
२५. **जहाजको हल विमा** – मध्य एयर वेसअन्तर्गत ६ जहाजको हल बीमाबापत अमेरिकी डलर १ लाख ५३ हजार राष्ट्रिय बीमा संस्थानलाई भुक्तानी गरेको छ । संस्थानससँग भएको सम्झौताअनुसार कुनै दाबी नपरेको अवस्थामा बीमित अङ्कको ७५ प्रतिशतलाई शतप्रतिशत मानी सोको १५ प्रतिशत प्रोफिट कमिशन बीमितलाई फिर्ता दिने व्यवस्था भएकोमा अमेरिकी डलर १७ हजार २९३ (रु.१७ लाख १९ हजार) असुल गरेको छैन ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

सैनिक हवाई महानिर्देशनालय

सैनिक उडान, विकास निर्माण कार्य, सरकारी तथा गैरसरकारी रेस्क्यू, तालिम, बन्दोवस्ती ढुवानीका साथै स्वदेशी विदेशी विशिष्ट, अतिविशिष्ट उडान तथा सरकारी उडान सञ्चालनको लागि स्थापना गरी सैनिक हवाई महा-निर्देशनालयको २०६६।६७ मा गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट दिएका सुझाव कार्यान्वयन स्थितिको यो वर्ष गरिएको अनुगमन लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

२६. **अनुगमन** – सैनिक हवाई महानिर्देशनालय मध्य एयर वेस तथा भी.भी.आई.पी. उडान सेवाको कार्यमूलक लेखापरीक्षण गरी उपलब्ध गराइएको महालेखापरीक्षकको ४८ औं वार्षिक प्रतिवेदन (२०६७) को सुझाव

कार्यान्वयन स्थिति सम्बन्धमा अनुगमन परीक्षण गर्दा जहाज/हेलिकोप्टरहरू क्षमताअनुसार उडान, चार्टर भाडा र मर्मत सम्भार खर्च अनुपातमा सुधार, पुराना जहाज व्यवस्थापन, चार्टर भाडा बक्यौता असुल, भौतिक संरचना व्यवस्थापन, दुर्घटनाग्रस्त जहाजहरू लिलाम गर्ने र सैनिक हवाई सेवा सञ्चालनसम्बन्धी नीति नियम बनाउनुपर्ने आदि सुझाव दिइएकोमा सुधार भएको देखिएन । तसर्थ सैनिक हवाई उडान व्यवस्थापनमा मितव्ययिता र दक्षता ल्याउन प्रतिवेदनले दिएको सुझाव कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।

प्रमुख कार्यसम्पान सूचक (KPI)

- सुरक्षित सैनिकहवाई सेवा सञ्चालन
- भी.भी.आई.पी. उडान
- व्यापारिक उडान सञ्चालन

२७. **जहाज र हेलिकोप्टर सञ्चालन** – हवाईसाधन परिचालनसम्बन्धी निर्देशिका, २०६६ अनुसार साधारण अवस्थामा विभिन्न जहाजहरूको तोकिएको वार्षिक औसत उडान घण्टाअनुसार न्यून परिचालन भएको व्यहोरा देहाय बमोजिम प्राप्त भएको छः

विवरण	साधारण (लक्ष्य)		२०६६/६७ को अवस्था		२०७०/७१ को अवस्था	
	फिक्स	रोटर	फिक्स	रोटर	फिक्स	रोटर
मध्य एयर वेस	१२५०	२१००	२८९	१२४४	-	८९९
भी.भी.आई.पी.	१२५०	२१००	-	३५३	-	२७२

२७.१ उडानको लागि २०६६/६७ मा लक्ष्य तोकिएकोमा त्यसपछिका अवधिमा उडान लक्ष्यसमेत तोकेको छैन । वर्षेनी उडान घण्टा घट्दै गएको र विगत ३ वर्षदेखि फिक्स विडस (हवाइजहाज) को उडान शून्य रहेको छ । मध्य एयर वेसका हेलिकोप्टरमध्ये २०६८/६९ मा ९, २०६९/७० मा ७ र २०७०/७१ मा ६ ले उडान गरेका छन् । भी.भी.आई.पी.तर्फका हेलिकोप्टरमध्ये २०६८/६९ मा २ सञ्चालन भएकोमा त्यसपछि ३ सञ्चालित छन् । १९-१९९ सुपरपुमा विगत ३ वर्षदेखि ग्राउण्डेड रहेकोमा हालैमात्र सञ्चालनमा आएको छ ।

२७.२ सैनिक हवाई महानिर्देशनालय, मध्य एयर वेसमा रहेका २६ जहाजमध्ये दुर्घटनाका कारण क्षति भएका ३ र बेचालु अवस्थामा १६ जहाज रहेका छन् भने ६ जहाजले ८९९ घण्टा उडान गरेको अभिलेख प्राप्त भएको छ । सो अभिलेखमा हाल प्राप्त भएको १ जहाजको उडान घण्टा समावेश छैन ।

विगत ५ वर्षमा उडान घण्टा घट्दै गएको तथा सञ्चालन र मर्मत सम्भार खर्च बढ्दै गएको विवरण देहायबमोजिम छः

(रु.हजारमा)

आर्थिक वर्ष	सञ्चालित जहाज संख्या	उडान घण्टा	स्पेयर पार्ट्स खरिद समेत मर्मत खर्च
२०६६/६७	१४	१५३२	१८,३७,५०
२०६७/६८	१४	१२८१	१८,५३,७८
२०६८/६९	१२	१०५६	२१,८५,५९
२०६९/७०	८	८३६	५४,७०,३७
२०७०/७१	६	८९९	३०,७८,९६

उपर्युक्तानुसार २०६९/७० मा जहाजको संख्या एवं उडान घण्टा ४५ प्रतिशतसम्म घटेको र मर्मत सम्भार खर्च १९७ प्रतिशतसम्म बढेको छ भने २०७०/७१ मा सामान्य सुधार देखिएको छ ।

२७.३ भी.भी.आई.पी.तर्फ ४ हेलिकोप्टर रहेकोमा सबै २० वर्ष नाघेको अवस्था छ । एक जहाज ३ वर्षदेखि ग्राउण्डेड रहेकोमा २०७१/७२ मा सञ्चालन योग्य भएको छ । विगत ३ वर्षमा रु.२ करोड ६८ लाख, रु.२ करोड ५० लाख र रु.३ करोड ९९ लाख मर्मत सम्भारमा खर्च भएकोले मर्मत सम्भार खर्च बढ्दै गएको छ ।

निर्देशिकाअनुसार तोकिएबमोजिम उडान हुन नसकेकोले जहाज/हेलिकोप्टर सञ्चालन, मर्मत सम्भार र उडान व्यवस्थित गर्न सञ्चालन योजना बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।

२८. **दिगोपना** – स्पेयर पार्ट्स खरिदबाहेकको मर्मतखर्च र चार्टर भाडा असुली सम्बन्धमा देहायबमोजिम विवरण प्राप्त भएको छः

विवरण	२०६८/६९		२०६९/७०		२०७०/७१	
	मर्मत खर्च	चाट्टर भाडा	मर्मत खर्च	चाट्टर भाडा	मर्मत खर्च	चाट्टर भाडा
भी.भी.आई.पी.	२६८२६	५४७०	२५०००	४९९२	३९९९३	९५५०९
मध्यएयरवेस	१४००००	५६८५०	१६५०००	२०८८१	३०७८९६	११२८४७

२८.१ भी.भी.आई.पी.तर्फ चाट्टर भाडा आम्दानी मर्मत खर्चको क्रमशः २०, १७ र ३९ प्रतिशत र मध्य एयर वेसतर्फ क्रमशः ४१, १३ र ३७ प्रतिशत रहेकोले मर्मत खर्चको तुलनामा चाट्टर भाडा न्यून रहेको छ ।

२८.२ मध्य एयर वेसतर्फ २०३४।३५ देखि २०६९।७० सम्म विभिन्न ५८ संस्था तथा व्यक्तिसँग रु.५ करोड ७७ लाख ६७ हजार र भी.भी.आई.पी.तर्फ २०४२।४३ देखि २०७०।७१ सम्म १७ संस्थासँग रु.१ करोड ४६ लाख ९८ हजार हवाई भाडा बक्यौता रहेको छ ।

२८.३ विगत ३ वर्षमा मध्य एयर वेसले क्रमशः रु.१ करोड ८२ लाख, रु.१ करोड ३९ लाख ९३ हजार र रु.३ करोड १३ लाख ७५ हजार र भी.भी.आई.पी. उडान सेवाले क्रमशः रु.३ लाख २६ हजार, रु.७७ लाख ९२ हजार र रु.१० लाख ३७ हजार ड्राइ भाडा छुट दिएको छ ।

२८.४ यो वर्ष विकास निर्माणसँग सम्बन्धित एवं व्यापारिक उडानको भाडा रकममा तय भएको ड्राइभाडा असुल गर्नुपर्नेमा मध्यएयरवेसले ७ संस्थालाई रु.३ करोड १३ लाख ७५ हजार र भी.भी.आई.पी. उडान सेवाले ४ संस्थालाई रु.१० लाख ३७ हजार ड्राइभाडा छुट दिएको छ ।

२८.५ सरकारी कामका अतिरिक्त व्यापारिक उडान समेत सञ्चालन गरी मर्मत लगायतका खर्चमा आत्मनिर्भरता अभिवृद्धि गर्नुपर्नेमा व्यापारिक उडान घण्टा घट्दै गएको विवरण देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छः

व्यापारिक उडान	मध्य एयर वेस				भी.भी.आई.पी			
	२०६६।६७	२०६८।६९	२०६९।७०	२०७०।७१	२०६६।६७	२०६८।६९	२०६९।७०	२०७०।७१
विकास निर्माण	११७	३८	९	४८	३६	२०	१	-
उद्धार कार्य	७६	३९	९३	७०	२५	३	१०	२
चाट्टर उडान	५२१	१०८	४७	२००	४०	३०	२७	७८
जम्मा	७१४	१८५	१४९	३१८	१०१	५३	३८	८०

प्रस्तुत विवरणअनुसार २०६६।६७ को तुलनामा मध्य एयर वेस तथा भी.भी.आई.पी.का व्यापारिक उडान घण्टा घटेको कारण हवाई सेवा सञ्चालन गर्ने कार्य आत्मनिर्भर हुने अवस्था देखिदैन ।

२९. **जहाज व्यवस्थापन** - मध्य एयर वेसअन्तर्गतका २६ जहाजमध्ये ७ चालु, १६ बेचालु र ३ दुर्घटना भई क्षति भएका छन् । उक्त जहाजमध्ये ४ जहाजको निर्माता कम्पनीले उत्पादन बन्द गरेको, ६ जहाज लिलाम गर्नुपर्ने र भारतीय सहयोगका २ जहाज २००८ देखि ग्राउण्डेड भै मर्मत गर्न नसकिएको र लिलाम गर्न पनि नमिल्ने अवस्थामा रहेको, भी.भी.आई.पी.तर्फका ४ हेलिकोप्टरका मोडलहरुको उत्पादन नहुने र एडभान्स मोडलमा उत्पादन गर्ने गरेको जानकारी प्राप्त भएको छ । अतः पुराना जहाज व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

समस्या

- २० वर्षभन्दा पुराना जहाज हेलिकोप्टरमा निर्भरता,
- मर्मत सम्भार गर्न नसकेको,
- एयरवेस र मर्मत संभारवेस स्थापना हुन नसकेको,
- उडान नै नभएका जहाजको बीमा भुक्तानी हुने गरेको ।

सुझाव

- पुराना र विविध प्रकृतिका जहाज हेलिकोप्टर फेज आउट गर्नुपर्ने,
- समयमै मर्मत संभार गरी चालु हालतमा राख्ने व्यवस्थागर्ने,
- कम खर्चिलो र द्रुत सेवाको लागि एयरवेस स्थापना गर्ने,
- समग्र सैनिक हवाई उडान नीति बनाउनुपर्ने ।

३०. **बीमा** – मध्य एयर वेस कार्यालयले आफ्ना जहाज/ हेलिकोप्टरमध्ये २०७०।७१ मा १३ जहाजको उडानमा हुने जोखिमको सिट कभरेज, थर्डपाटी लियाबिलिटीज, पाइलट-२७, इन्जिनियर-३३, मेकानिक्स र कर्मचारीसहित ८० जनाको व्यक्तिगत जोखिम तथा मरिन ओपन कभरेज बीमाको लागि राष्ट्रिय बीमा संस्थानलाई रु.३३ लाख ३१ हजार भुक्तानी गरेकोमा वर्षभर ६ जहाजमात्र उडान गरेको छ ।

सञ्चालनयोग्य जहाज र सञ्चालन नहुने जहाजको लागि बीमामा समावेश हुने शीर्षक फरक हुने गरी बीमा प्रिमियम भुक्तानीमा मितव्ययिता अपनाउनुपर्दछ ।

अन्य संस्था समितितर्फ

नेपाली सैनिक कल्याणकारी कोष

३१. **वित्तीय अवस्था** – सैनिक कल्याणकारी कोष नियमावली, २०६५ को नियम १९ मा शान्ति सेना सञ्चालन निर्देशनालयले संयुक्त राष्ट्रसंघको आह्वानमा शान्ति स्थापना कार्यमा खटिई जाने टोलीले लैजाने इक्विपमेण्ट, दैनिक भत्ता एवं अन्य मालसामानको हिसाब र संयुक्त राष्ट्रसंघबाट शोधभर्ना प्राप्त रकमको अभिलेख राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मिशनको लागि रु.४ अर्ब ४३ करोड ६९ लाख ३५ हजार खर्च भएको छ । गत विगत वर्षमा भएको खर्चको शोधभर्ना स्वरूप बैङ्क दाखिला भौचरका आधारमा कोषले रु.८ अर्ब १३ करोड ५७ लाख ९९ हजार (अमेरिकी डलर ८ करोड ३१ लाख ५१ हजार) संयुक्त राष्ट्रसंघबाट शोधभर्ना प्राप्त गरी आम्दानी देखाएको छ ।

३२. **निक्षेप** – कोषको रकम विभिन्न बैङ्कहरूमा मुद्दती एवं बचत खातामा निक्षेप गरी ब्याज आर्जन गर्ने गरेको छ । कोषको २०७१ आषाढ मसान्तको विवरणअनुसार ३७ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा रु.१९ अर्ब ५१ करोड ९७ लाख २९ हजार र २५ बैङ्कमा अमेरिकी डलर ६ करोड ९८ लाख ७५ हजार र दुई बैङ्कमा युरो ५० लाख ७० हजार निक्षेप गरेको छ । उक्त विदेशी मुद्राको निक्षेपको २०७१ आषाढ मसान्तको विनिमय दरअनुसार हुने रु.७ अर्ब ३६ करोड २९ लाख ७० हजारसमेत रु.२६ अर्ब ८८ करोड २६ लाख ९९ हजार निक्षेप छ । निक्षेप गरेका विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामध्ये १ विकास बैङ्क र ३ वित्तीय संस्थाबाट २०७१ आषाढ मसान्तसम्म प्राप्त हुनुपर्ने मुद्दती एवं बचत खाताको साँवा रु.२८ करोड ६९ लाख ५५ हजार र ब्याज रु.६ करोड ६६ लाख ६१ हजार प्राप्त नभई जोखिममा परेको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

३३. **सम्पत्तिको अभिलेख** - सैनिक कल्याणकारी कोष नियमावली, २०६५ को नियम १७(२) अनुसार कोषले खरिद गरेको जग्गा र सोमा निर्माण गरेको भवन आदिको अभिलेख राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । कोषले चितवनको चैनपुरमा ९ बिघा १८ कठ्ठा ७ धुर, काठमाडौंको छाउनीमा १० रोपनी १ आना र इचंगुनारायणमा १५ रोपनी ७ आना ३ पैसा जग्गा रु.५२ करोड २४ लाख ६४ हजारमा खरिद गरेको विवरण उपलब्ध गराएको छ । कोषले खरिद गरेको एवं सरकारी जग्गाको विवरण र ती जग्गामा निर्मित भवन लगायत भौतिक संरचनाको एकमुष्ट लगत राखेको छैन ।

३४. **लेखा व्यवस्था** - अभिलेख अद्यावधिक गर्न २०६८ मा गठित कार्यदलले पेश गरेको प्रतिवेदनअनुसार कल्याणकारी योजना निर्देशनालयबाट विभिन्न मिशन तथा युनिटहरूमा २०६७।६८ सम्म सवारीसाधन खरिदमा रु.१ अर्ब ८७ करोड ३४ लाख ८६ हजार र अन्य मेसिनरी उपकरणलगायतमा रु.४ अर्ब ३२ करोड ६८ लाख १८ हजार लगानी गरेको उल्लेख छ । त्यस्तै कोषले विद्यालय, महाविद्यालय, अस्पताल लगायतको भौतिक पूर्वाधारमा रु.८५ करोड ५१ लाख ९२ हजार, सवारीसाधन, उपकरण लगायतमा रु.१ अर्ब २८ करोड १८ लाख २३ हजार लगानी गरेको उल्लेख छ । तत्पश्चात २०७०।७१ सम्म पूर्वाधारमा भएको थप खर्च रु.१ अर्ब २३ करोड ४० लाख ३ हजार समेत कोषले यो वर्षसम्म रु.९ अर्ब ५७ करोड २३ लाख २२ हजार लगानी गरेको छ । पूर्वाधार विकास, सवारीसाधन, उपकरण तथा फर्निचर खरिदमा भएको ती सबै खर्च कोषले वासलातमा नदेखाई प्रत्येक वर्ष आय व्यय विवरणमा खर्च देखाएको छ ।

३५. **शोधभर्ना** - सैनिक कल्याणकारी नियमावली, २०६५ को नियम १८ मा मिशनमा खटाएबापत प्राप्त गर्ने भत्ता, मेसिनरी औजार तथा उपकरणको डिप्रिसियबल बापत प्राप्त हुने शोधभर्ना रकमलगायतका अभिलेख

शान्तिसेना सञ्चालन निर्देशनालयले राख्नुपर्ने उल्लेख छ । संयुक्त राष्ट्र संघसँग भएको युनिफिल लेबनानको बाहेक अन्य स्थानको समझदारीपत्र पेश भएन । कोषबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०६६/६७ देखि २०७०/७१ सम्ममा संयुक्त राष्ट्रसंघबाट रु.३३ अर्ब ९९ करोड प्राप्त भएको र रु.१८ अर्ब ९१ करोड खर्च गरी रु.१५ अर्ब ८ करोड बचत गरेको देखिन्छ ।

आर्थिक वर्ष	शोधभर्ना प्राप्त र खर्च रकम (रु.करोडमा)			शोधभर्ना वृद्धि %	खर्च वृद्धि %
	शोधभर्ना प्राप्त				
२०६६/६७	७२८	३८६	३४२	१३०.३८	१९.८८
२०६७/६८	५७४	३३०	२४४	(२१.१५)	(१४.५१)
२०६८/६९	६३८	३३९	२९९	११.१५	२.७३
२०६९/७०	६४५	३९२	२५३	१.१०	१५.६३
२०७०/७१	८१४	४४४	३७०	२६.२०	१३.२७
जम्मा	३३९९	१८९१	१५०८		

नेपाली सेनालाई सैनिक कर्मचारीले पाउने मासिक तलब तथा भत्ता, मुख्य उपकरण र सेल्फसस्टेन वापतको रकम शोधभर्ना प्राप्त हुने गरेको छ । यो वर्ष कुल अमेरिकी डलर ८ करोड ३१ लाख ३२ हजार शोधभर्ना प्राप्त भएकोमा १ करोड ८५ लाख ७८ हजारको शीर्षक खुलाएको पाइएन । कोषले शीर्षकगत र मिशनगत शोधभर्ना प्राप्त हुनुपर्ने, प्राप्त र बाँकीको यथार्थ अभिलेख नराखेकोले शोधभर्ना हिसाबको स्थिति यकिन गर्न सक्ने अवस्था छैन ।

३६. **सवारीसाधन तथा उपकरण** - सैनिक कल्याणकारी कोष नियमावली, २०६५ मा कोषको जिन्सी मालसामान र सम्पत्ति हानी नोक्सानी नहुने गरी संरक्षण गरी चालु अवस्थामा राख्नु पर्ने उल्लेख छ । शान्ति सेना अन्तर्गतका मिशन र जङ्गी असवाव खानामा रहेका मिशनको लागि खरिद भएका जिन्सी सामानहरुको मूल्य खुलाई अभिलेख राखेको छैन । कोषबाट प्राप्त जिन्सीको विवरणअनुसार युनिफिल लेबनानमा रहेको सवारीसाधन र उपकरणहरु २१ थान, कङ्गोस्थित मोनुस्को बटालियन र इञ्जिनियरिङ्ग मिशनमा रहेको सवारीसाधन र उपकरणमध्ये ३४ थान मर्मत हुन नसक्ने, साथै ती २ मिशनमा ७० थान, सुडान र मालीको मिशनमा ७८ थान सवारीसाधन र उपकरणहरु मर्मत गर्नुपर्ने उल्लेख छ । संयुक्त राष्ट्रसंघसँग भएको समझदारीपत्र अनुसार सञ्चालनयोग्य नहुँदा सो वापतको रकम शोधभर्ना समेत नहुने हुन्छ । अतः समयमै मर्मत गर्ने र मर्मत नहुने सामानहरुको कारबाही टुङ्गे लगाउनुपर्दछ ।

३७. **पेशकी** - वित्तीय विवरणअनुसार २०७१ असारसम्ममा कोष अन्तर्गत ११ इकाईमा रु.२ अर्ब २६ करोड ८ लाख ४१ हजार र एक इकाईमा अमेरिकी डलर १ करोड ९१ लाख २४ हजार पेशकी फल्ल्यौट हुन बाँकी देखिन्छ । आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७४ र ७६ बमोजिम कारबाही गरी पेशकी फल्ल्यौट गर्नुपर्दछ ।

३८. **औषधि खरिद र वितरण** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ५ मा खरिद कारबाही शुरु गर्नु अघि माग संकलन गरी स्वीकृत गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष सङ्कलित मागका आधारमा विभिन्न औषधि खरिद गर्न कोषतर्फ रु.३४ करोड ५ लाख २१ हजार बजेट व्यवस्था भएकोमा सैनिक स्वास्थ्य महानिर्देशनालयले रु.६६ करोड ४० लाख १२ हजारको ठेक्का सम्भौता गरी रु.१८ करोड ७९ लाख ३१ हजार बराबरको औषधि खरिद गरेको पाइयो । यसरी स्वीकृत बजेटभन्दा बढीको ठेक्का सम्भौता गर्न मिल्ने आधार देखिएन । आवश्यक औषधिको परिमाण निर्धारण यथार्थ नभएवाट यसप्रकारको स्थिति सिर्जना भएकोमा यस्तो परिपाटीमा सुधार हुनुपर्दछ ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा सम्भौता मूल्यको १५ प्रतिशतसम्मको भेरिएसन आदेश प्राविधिक पुष्ट्याई गरी सम्बन्धित सार्वजनिक निकायको प्रमुखले जारी गर्न सक्ने र १५ प्रतिशतभन्दा बढीको भेरिएसन आदेश जारी गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित सचिवको अध्यक्षतामा गठित समिति समक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष महानिर्देशनालयले औषधि तथा औषधिजन्य सामानहरु खरिद गर्न ३८ आपूर्तिकर्तासँग रु.६४ करोड ५१ लाख ८ हजारमा ठेक्का सम्भौता गरेकोमा रु.१५ करोड ५६ लाख १७ हजारको औषधि खरिद गरेको र ८ आपूर्तिकर्तासँग रु.१ करोड ८९ लाख ४ हजारको ठेक्का सम्भौता

भएकोमा सम्भौताभन्दा रु.१ करोड ३४ लाख ११ हजार बढीको (३०.६६ देखि ४७२.९२ प्रतिशतसम्म) खरिद गरेको देखियो । यसरी नियममा तोकिएको प्रतिशतभन्दा घटी बढी खरिद गरेकोमा प्राविधिक पुष्ट्याइसहित भेरिएसन आदेश स्वीकृत गरेको छैन ।

विकाश निर्माण तथा स्थपति महानिर्देशनालय (कल्याणकारी कोषतर्फ)

३९. **कार्यक्रम, प्रगति** – कल्याणकारी कोषअन्तर्गत विभिन्न इकाइमा सञ्चालन गरिने निर्माण कार्यको लागि कार्यक्रम बजेट तयार गरी कल्याणकारी कोष सञ्चालन तथा व्यवस्थापन समितिबाट स्वीकृत गराउनुपर्ने कोष नियमावली, २०६५ को नियम १० (५) र (६) मा उल्लेख छ । समितिबाट बजेट स्वीकृत हुँदा विभिन्न इकाइअन्तर्गत कार्यक्रम नखुलाई इकाइअन्तर्गत निर्माण हुने कार्यक्रमको लागि एकमुष्ट बजेट स्वीकृत गर्ने गरेको देखियो । नेपाली सेना कल्याणकारी कोषअन्तर्गतको निर्माण कार्यको लागि रु.१० करोड बजेट स्वीकृत भएको छ । भेट्रान्स अस्पताल निर्माण गर्न कार्यक्रम स्वीकृत नगरी रु.२ करोड ५० लाख खर्च गरेको देखिन्छ । आर्मी वेलफेयर विल्डिङ, महाराजगन्जलगायत ४ कार्यक्रममा लक्ष्यअनुरूप प्रगति भएको पाइएन ।

४०. **भेट्रान्स तथा सिभिल अस्पताल निर्माण** - महाकालस्थित त्रिचन्द्र मिलिटरी अस्पताल रहेको १३ रोपनी जग्गामा नेपाली सेनाले भेट्रान्स तथा सिभिल अस्पताल भवन निर्माणको लागि रु.२ अर्ब ६२ करोड ८९ लाख ४३ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी निर्माण कार्य शुरु गरेको छ । यो वर्ष विभिन्न निर्माण सामग्री, औजार, फर्निचर लगायतको खरिद कार्य गरी रु.२ करोड ५० लाख खर्च लेखेको छ ।

एक ट्रेडिङ्ग प्रा.लि.बाट खरिद भएको रु.७४ लाख ५८ हजार मूल्यको २० हजार के.जी. सिलिका सिमेन्ट र अर्को आपूर्तिकबाट खरिद गरेको रु.१९ लाख ३५ हजारको २२ हजार के.जी. फलामे छड मौज्जात देखाइएको छ । उक्त निर्माण सामग्री प्रयोग भएको पुष्टि गर्ने प्रमाण पेश हुनुपर्दछ ।

● **बेरूजु स्थिति**– यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छ:

- सरकारी कार्यालयतर्फ १०० निकायमा रु.४ अर्ब १२ करोड ४९ लाख ८२ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.६ करोड ५३ लाख ११ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४ अर्ब ५ करोड ९६ लाख ७१ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३ अर्ब ८३ करोड ४७ लाख २८ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- अन्य संस्था ६ तर्फ रु.७१ करोड २६ लाख १० हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१६ करोड ४८ लाख ७५ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.५४ करोड ७७ लाख ३५ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.४५ करोड २१ लाख ५७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १८३ कार्यालयको विनियोजनतर्फ रु.६ अर्ब २ करोड ३३ लाख ६० हजार, राजस्वतर्फ रु.१ अर्ब २४ करोड ७८ लाख २७ हजार, धरौटीतर्फ रु.१ अर्ब ८ करोड ६९ लाख २० हजार, अन्य कारोबारतर्फ रु.४३ करोड २ लाख २१ हजारसमेत रु.८ अर्ब ७८ करोड ८३ लाख २८ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था ३, अन्य संस्था र समिति ३७ समेत ४० को रु.३ अर्ब. ५६ करोड ६४ लाख २० हजार कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१ वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय अन्तर्गत भू-तथा जलाधार संरक्षण विभाग र सिँचाइ मन्त्रालयअन्तर्गत जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभागको कार्य प्रकृति भू-संरक्षणसँग सम्बन्धित रहेकोले संरक्षण कार्यहरु एउटै मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा समावेश गरी कार्य सञ्चालन गर्दा काममा प्रभावकारीता हुने, दोहोरोपना नियन्त्रण हुने र भू-संरक्षण क्षेत्रमा लक्षित उद्देश्य हांसिल गर्नमा सघाउ पुग्ने देखिन्छ ।
- १.२ सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रअन्तर्गत दुई होटलका संचालकले होटलमा आवत-जावत गर्नको लागि पूर्व स्वीकृतिबेगर निकुञ्जको प्रवेशद्वार देखि करिब १० किलोमिटर निकुञ्ज क्षेत्र प्रयोग गरी बाटो खोलेको सम्बन्धमा कारवाही हुनुपर्ने देखिन्छ ।

विगतका व्यहोराको पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **लेखापरीक्षण नगराएको** – नेपाल सरकार र दातृ संस्था बीच भएको सम्झौताअनुसार नेपालका महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्ने प्रावधान राखि सम्झौता भएका आयोजनाहरुको लेखापरीक्षण यस कार्यालयबाट गराउनुपर्दछ । बहु सरोकारवाला वन कार्यक्रम सञ्चालनार्थ बेलायत, फिनल्याण्ड र स्वीजरल्याण्डबाट रु.४ अर्ब ४५ करोड अनुदान सन् २०११।२०१२ देखि सन् २०१४।२०१५ सम्म प्राप्त हुने गरी २०६८।१०।९ मा सम्झौता भएअनुसार यो वर्ष रु.७९ करोड २ लाख ६ हजार खर्च भएकोमा लेखापरीक्षण गराएको छैन । त्यस्तै, वन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण विभागले वन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण आयोजना कार्यान्वयन गर्न फिनल्याण्ड सरकारबाट प्राप्त भई खर्च भएको अनुदान रकम रु.७ करोड २७ लाख १९ हजारको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
३. **राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम** – चुरे क्षेत्रको वन विनास र भूक्षय नियन्त्रण गरी जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने उद्देश्यले २०६७।६८ देखि २६ जिल्लामा सञ्चालित यस कार्यक्रममा यो वर्ष रु ३८ करोड ४६ लाख २७ हजार खर्च भएको छ । कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धमा लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:
- ३.१ निजी नर्सरी प्रवर्द्धन क्रियाकलापबाट सर्लाही, सिरहा, धनुषा, बारा, रौतहट जिल्लाहरुमा बिरुवा उत्पादन गर्न विभिन्न निजी नर्सरीसँग लागत अनुमानबेगर सम्झौता गरी बिरुवा उत्पादन कार्य गरेको र सोको प्राविधिक जाँचपास तथा कार्यसम्पन्न प्रतिवेदनसमेत तयार नगरी अनुगमन प्रतिवेदनको आधारमा नर्सरीव्यवसायीलाई रु.५६ लाख ८६ हजार ७६८ भुक्तानी गरेको छ ।

- ३.२ चुरे संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८ बमोजिम चुरे भावर क्षेत्रमा विद्यमान चूनौतीहरुलाई मध्यनजर गर्दै कामको प्रकृति हेरी खोला किनार संरक्षण, भूक्षय नियन्त्रण, बाढीपहिरो रोकथाम तथा न्यूनीकरणजस्ता कार्यमा दोहोरोपन नहुने गरी सालबसाली रुपमा एकीकृत कार्यक्रम बनाउनुपर्ने व्यवस्था छ । सिंचाइ मन्त्रालयअन्तर्गत जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण कार्यालयहरुले चुरे क्षेत्रबाट उद्गम भएका धनुषा जिल्लाको बलान खोला र जलाद खोलामा नदी नियन्त्रण कार्य गर्न रु.६५ लाख, भापाको कन्काइ, रतुवा र मावाखोलामा रु.९ करोड ८४ लाख र सर्लाहीको लखनदेही भिमनदी नियन्त्रणका योजना सञ्चालन गर्न रु.४ करोड ४८ लाख खर्च गरेको देखियो । जिल्लास्थित कार्यालयहरूसँग निर्देशिकाबमोजिम समन्वय गरी एकीकृत रुपमा कार्य सञ्चालन गरेको देखिएन ।
- ३.३ जिल्ला विकास समितिको कार्यालयहरुले ढुङ्गा, बालुवा, गिट्टी, ग्राभेल आदिको लागि ठेक्का व्यवस्थापन गरी रकम सङ्कलन गर्ने गरेको छ । परिमाण नियन्त्रण व्यवस्था नगरी यस वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय मोरङ्ग, मकवानपुर, रुपन्देही, नवलपरासी, कपिलवस्तु र कैलालीलगायत २४ जिल्लाले रु.६८ करोड ३४ लाख ४७ हजार आय गरेकोमा कार्यालयबाट चुरे क्षेत्रबाट निकालिने परिमाण यकिन नगरिँदा प्राकृतिक स्रोत सम्पदाको अत्याधिक दोहन भई वातावरणमा नकारात्मक असर परेको छ ।
४. **वन अतिक्रमण** – वन विभागबाट प्राप्त विवरण अनुसार ६१ जिल्लाका ७४० स्थानमा १ लाख २१ हजार २३४ घरधुरीले ९४ हजार ६५९ हेक्टर वन अतिक्रमण गरी ३० हजार १९४ घर, टहरा निर्माण तथा खेतीपाती गरेको देखिन्छ । यो वर्ष ७५० हेक्टर वन अतिक्रमण हटाउने लक्ष्य रहेकोमा २९५ (३९.३३ प्रतिशत) हेक्टर अतिक्रमण मुक्त गरेको उल्लेख छ । यो वर्ष अतिक्रमण भएको वन क्षेत्रमध्ये वन विभागबाट “क” र “ख” वर्गमा वर्गिकरण गरिएका कैलाली, रुपन्देही, भापालगायत १६ जिल्लामा ८१ हजार ४१६ हेक्टर कुल अतिक्रमणको ८६ प्रतिशत अतिक्रमण भएको देखिन्छ । यस्तै सागरनाथ व्यवस्थापन क्षेत्रको ३ हजार हेक्टरसमेत अतिक्रमणमा परेको छ । यसैगरी मकालु वरुण निकुञ्जको प्रतिवेदनअनुसार निकुञ्ज क्षेत्रभित्रको विभिन्न ११ स्थानमा ५५ होटल तथा चिया पसल र १२० घर निर्माण भएको उल्लेख छ । तसर्थ, यी जिल्लामा अतिक्रमण हटाउन विशेष कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु जरुरी देखिएको छ ।

वन विभाग

५. **बिरुवा उत्पादन र वृक्षारोपण** – प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष विभिन्न कार्यक्रमहरुमा रु १५ करोड ९३ लाख २६ हजार खर्च गरी १ करोड ९३ लाख ४४ हजार बिरुवाको उत्पादन एवं वितरण भएको देखिन्छ । यो वर्ष ४ कार्यक्रमअन्तर्गत १ हजार ६० हेक्टरमा वृक्षारोपण गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ७८२ हेक्टर (७३.७७ प्रतिशत) क्षेत्रफलमा वृक्षारोपण भएको देखिन्छ । नर्सअनुसार १ हेक्टर जग्गामा १ हजार ६०० बिरुवा लाग्ने आधारमा वृक्षारोपण भएको ७८२ हेक्टरमा १२ लाख ५१ हजार २०० बिरुवा खपत भई रु.१ करोड ९५ लाख ५० हजार खर्च भएकोछ । उत्पादन भएको कुल बिरुवामध्ये ६.४७ प्रतिशत बिरुवामात्र कार्यालयबाट गरिने वृक्षारोपण कार्यमा प्रयोग भएको देखिन्छ । बाँकी ९३.५३ प्रतिशत बिरुवा सर्वसाधारण, सामुदायिक वन र सार्वजनिक निकायहरुलाई निशुल्क वितरण गरिएकोमा अनुगमन गरी वितरित बिरुवाहरुको उपयोगबारे सुनिश्चित गरिनुपर्दछ ।
६. **वन क्षेत्रको उपयोग** – मन्त्रपरिषद्को विभिन्न मितिको निर्णयानुसार विभिन्न प्रयोजनका लागि हालसम्म १३ हजार ७५६.६८ हेक्टर वन क्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनको लागि उपलब्ध गराएको पाइयो । यसरी उपलब्ध गराइएको वन क्षेत्रहरुमा क्षति भएको १ बिरुवा बराबर २५ बिरुवाका दरले क्षतिपूर्तिस्वरुप प्राप्त जग्गामा वृक्षारोपण गर्नुपर्ने प्रावधानअनुसार प्रतिहेक्टर १ हजार ६०० का दरले १३ हजार ७५७ हेक्टरमा २ करोड २० लाख १० हजार ६८८ वृक्षारोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस सम्बन्धमा तोकिएको शर्त पालना भए नभएको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
७. **सामुदायिक वन** – सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम लागू भएका ७४ जिल्लामा कुल १८ हजार ६०० सामुदायिक वनको १७ लाख ३७ हजार ७८६ हेक्टर वन क्षेत्र उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण भएको छ । हस्तान्तरण भएका वनबाट २०७०।७१ को कार्ययोजनाअनुसार ७ लाख ३६ हजार ६१ घनफिट काठ र ४ सय ८० चट्टा दाउरा कटान गरी बिक्री गर्न अनुमति दिएको देखिन्छ । वन ऐन, २०४९ ले सामुदायिक वनले

आर्जन गरेको आयको २५ प्रतिशत रकम सामुदायिक वन विकास र संरक्षणमा लगानी गर्नुपर्ने प्रावधान छ । यस वर्ष सामुदायिक वनहरूलाई अनुमति दिएको काठ र दाउराको बिक्रीबाट रु.१६ करोड २३ लाख १२ हजार आम्दानी गरेकोमा २५ प्रतिशतले हुने रु.४ करोड ५ लाख ७८ हजार वन विकासमा खर्च भए नभएको जिल्लागत एवं केन्द्रीय अभिलेख राखेको देखिएन । अतः नियमित रूपमा जाँचबुझ गर्ने, प्रतिवेदन लिने, लेखा राख्न लगाउने र लेखापरीक्षणसमेत गर्न लगाई प्राप्त आयको २५ प्रतिशत रकम वन संरक्षण र विकासमा परिचालन गराउन सम्बन्धित निकायको ध्यान जानुपर्ने देखिन्छ ।

८. **काठदाउराको स्थिति** – प्राप्त विवरणअनुसार यस वर्ष २६ जिल्लाका जिल्ला वन कार्यालय, टिम्बर कर्पोरेशन र वन पैदावार आपूर्ति समितिको काठ दाउरा कारोबारको स्थिति निम्नानुसार रहेको देखिन्छ ।

(काठको परिमाण घनफिटमा)

गतवर्षको मौज्दात		यो वर्षको सङ्कलन		जम्मा		बिक्री		बाँकी	
काठ	दाउरा (चट्टा)	काठ	दाउरा	काठ	दाउरा	काठ	दाउरा	काठ	दाउरा
१७६०४६६	१६४२	८४९०६१	७०५	२६०९५२७	२३४७	६८७४४६	१११७	१९२२०८१	१२३०

- ८.१ यो वर्ष ६ लाख ८७ हजार ४४६ घनफिट काठ तथा १ हजार ११७ चट्टा दाउरा बिक्री गरी रु.५४ करोड ६३ लाख ८७ हजार राजस्व सङ्कलन गरेकोमा काठ दाउराको जिम्मेवारी, सङ्कलन, बिक्री र मौज्दातको ग्रेड र प्रजाति खुलाएको देखिएन । अतः काठको प्रजाति र ग्रेड खुलाई वन पैदावारको लगत राख्ने र प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु आवश्यक छ ।

- ८.२ सङ्कलन गरी घाटगद्दी गरिएका काठ दाउरा समयमै बिक्री बितरण नभएमा काठ दाउराको गुणस्तरमा ह्रास आई हैसियत बिग्रन जान्छ । प्राप्त विवरणअनुसार बाँकी काठ मध्ये ४८ हजार १५१.३७ घनफिट र दाउरा ११०.७५ चट्टाको हैसियत बिग्रिएको पाइयो । यो वर्ष लिलाम भएको औसत मूल्य रु.७९५ प्रतिघनफिटको आधार मानी मूल्याङ्कन गर्दा रु.३ करोड ८२ लाख ८० हजार र दाउराको न्यूनतम रु.४ हजारलाई आधार मानी मूल्यांकन गर्दा रु.४ लाख ४३ हजारसमेत रु.३ करोड ८७ लाख २३ हजार समयमा लिलाम बिक्री नगरेको कारणले सरकारी राजस्व कम हुने देखिन्छ । कम हैसियतबाहेक मौज्दातमा रहेको काठ १८ लाख ७३ हजार ९२९ घनफिट समयमा लिलाम बिक्रीसम्बन्धी कारवाही नगर्दा यो वर्ष बिक्री भएको लिलामको औषत मूल्य रु.७९५ प्रतिघनफिटको आधारमा रु.१ अर्ब ४८ करोड ९७ लाख ७४ हजार र लिलाम सकार गरेको अधिकतम मूल्य रु.२ हजार ५०० प्रतिघनफिटको आधारमा रु.४ अर्ब ६८ करोड ४८ लाख २२ हजार राजस्व प्राप्त हुने अवस्था देखिन्छ । काठ तथा दाउराको हैसियत खराब नहुदै लिलाम बिक्री गरी काठ दाउराको व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

९. **पक्राउ वन पैदावर र सवारीसाधन** – पटक पटक वरामद भएको मध्ये २ लाख १२ हजार ११८ के.जी. रक्तचन्दन वन विभाग, वन अनुसन्धान विभाग, जिल्ला वन कार्यालय भक्तपुर र काठमाडौंको गोदाममा रहेको जनाएको छ । काठको साथ वरामद भएका कन्टेनर ५ र विभिन्न सवारीसाधन १७ वन विभाग, जिल्ला वन कार्यालयहरू तथा जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा रहेको पाइयो । वरामद भएका सवारी साधन र रक्त चन्दनको सुरक्षार्थ वन विभागमा प्रहरी निरीक्षकको नेतृत्वमा ३० जना शसस्त्र प्रहरी नियमित रूपमा परिचालन भएको अवस्था देखियो । प्रचलित कानुनविपरीत वन पैदावरको अवैध कारोबार गर्नेबाट वरामद भएका सवारीसाधन तथा पक्राउ परेको रक्त चन्दनका सम्बन्धमा समयमै कारवाही टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।

१०. **काठ दाउराको लगत** – जिल्ला वन कार्यालयहरूले आफ्नो क्षेत्रबाट वार्षिक रूपमा सङ्कलन गरेको काठ दाउरा तथा गत विगत वर्षबाट जिम्मेवारी सरी आएको काठ दाउरा लगायत अन्य वन सम्पदाको वन नियमावली, २०५१ को अनुसूची २ अनुसार वर्गीकरणसमेत गरी लगत राख्नुपर्ने र चालु वर्षमा बिक्री बितरण भएको परिमाण, जिम्मेवारी सरेको परिमाण र वर्गीकरणअनुसारको मूल्य उल्लेख गरी राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत कायम गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष सिरहा, पर्सा, दाङ, कैलाली र कञ्चनपुरले ४८ हजार १३४ घनफिट काठ र ३२४ चट्टा दाउराको रु.१ करोड २० लाख ९८ हजार राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत देखाएको छैनन् । जिल्ला वन कार्यालय सुर्खेत, मकवानपुर, सर्लाही, सुनसरी, भ्र्पापा, रुपन्देही र डडेल्धुरा

समेत ७ कार्यालयले उत्पादन तथा मौज्जात देखाएको २ लाख ५९ हजार ३१० घनफिट काठ मूल्यांकन गरी काठ दाउराको लगत समेत नराखेकोले लगत राखी आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्दछ ।

११. **घटी रोयल्टी** - दाङ्गको काभ्रे गाउँ विकास समिति वडा नं ५ र ६ मा चून हुङ्गा उत्खनन् गर्न मन्त्रिपरिषद्को २०६९।२।३२ को निर्णय अनुसार ३० वर्षका लागि ३२ हेक्टरमा उत्खनन् अनुमति दिन वन विभाग र एक कम्पनीबीच भएको सम्झौतामा रोयल्टी स्वरुप प्रतिहेक्टर प्रतिवर्ष वार्षिक १० प्रतिशत वृद्धि हुँदै जाने गरी रु.६ हजार वार्षिकरुपमा वन कार्यालयलाई र खानी रोयल्टीबापत खानी तथा भूगर्भ विभागलाई प्रतिमेट्रिक टन रु.१२ का दरले बुझाउने गरी सम्झौता भएको पाइयो । वन नियमावली, २०५१ को अनुसूची ६ बमोजिम चून हुङ्गाको राजस्व प्रतिघनफिट रु.३- लाग्ने व्यवस्थाअनुसार प्रतिमेट्रिकटनको रु.६८.१८ पर्न जाने देखिन्छ । यो वर्ष एक उद्योगले ६ लाख ६२ हजार २९३ मेट्रिकटन चून हुङ्गा उत्खनन् र निकासी गरी प्रति मेट्रिकटन रु १२ का दरले खानी तथा भूगर्भ विभागलाई रु.७९ लाख ४८ हजार बुझाएको छ । वन नियमावलीबमोजिम चून हुङ्गाको राजस्व प्रतिमेट्रिकटन रु.६८.१८ लिनुपर्ने देखिन्छ । वन नियमावलीअनुसार राजस्व लिँदा उक्त प्रा.लि.ले उत्खनन् गरेको चूनको परिमाणको आधारमा रु.४ करोड ५१ लाख ५५ हजार रोयल्टी असुल हुनेमा वन नियमावलीविपरीत सम्झौता गर्नाले २०७०।७ मा मात्र रु.३ करोड ७२ लाख ८ हजार राजस्व नोक्सानी परेकोछ । वनक्षेत्रको जग्गा बाट उत्खनन् गर्दा वन नियमावली नै आकर्षित हुनेमा सोअनुसार सम्झौता नगरी दीर्घकालसम्म असीमित रुपमा हानि नोक्सानी हुनेगरी सम्झौता गरेको पाइएकोले यस सम्बन्धमा छानबिन गरी कारबाही गर्नुपर्दछ ।
१२. **वन विकास कोष** - वन विकास कोषमा मौज्जात रहेको ४० निकायको रु.१७ करोड ७५ लाख ६० हजार मन्त्रालयको २०६९।१।१६ निर्णयबमोजिम सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१३. **वन मुद्दा तथा फछ्यौट** - प्राप्त विवरण अनुसार काठ चोरी १ हजार १२०, वन अतिक्रमण १३७, वन्यजन्तु १७३, वन पैदावार ३००, जडीबुटी २२, आखेटोपहार ७ र अन्य १९ गरी १ हजार ७७८ मुद्दा रहेकोमा यो वर्ष ७९८ फछ्यौट गरी ९८० मुद्दा फछ्यौट गर्न बाँकी छ । बाँकी मुद्दामध्ये दुई वर्ष नाघेको मुद्दा संख्या २९९ रहेको छ । उक्त मुद्दाहरु तोकिएको समयभित्र फछ्यौट गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
१४. **हरितगृह ग्यास उत्सर्जन** - वन विनाश तथा क्षयीकरण रोकथाम, संरक्षण र दिगो व्यवस्थापन गर्न मन्त्रालय अन्तर्गत रेड (REDD - Reducing Emmission from Deforestation and Degradation) कार्यक्रम सञ्चालित छ । विश्व बैङ्कद्वारा सञ्चालित वन कार्वन साभेदारीअन्तर्गत पूर्वतयारी प्रस्ताव लेखनको निमित्त नेपाल र विश्व बैङ्कको अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्थाबीच २०६६।५।१० को सम्झौताअनुसार अमेरिकी डलर २ लाख अनुदान र २०६७।१।१७ मा पुनः सम्झौता भई प्रस्ताव कार्यान्वयन एवं तयारीको लागि अमेरिकी डलर ३४ लाखको सहयोग प्राप्त भै कार्य सञ्चालन हुँदै आएको छ । हालसम्म केन्द्रले रेड फरेष्ट्रीसम्बन्धी गतिविधिको प्रारम्भिक आधार तय गर्न रु.१७ करोड ५९ लाख ६८ हजार खर्च गरेको छ । केन्द्रबाट परामर्श सेवा खरिद सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १४.१ दुई नेपाली फर्मसहित एक विदेशी मुख्य संयुक्त उपक्रम रहेको परामर्शदातासँग रेड रणनीति तयारीको लागि रु.१ करोड २३ लाख ५२ हजारको सम्झौताअनुसार काम शुरु भएको एक हप्ताभित्र प्रारम्भिक प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने र सो प्रतिवेदन कार्यालयले स्वीकृति गरेपछि अरु कार्य अघि बढाउनुपर्ने उल्लेख छ । तर पेश गरिएको मस्यौदा प्रतिवेदन प्राविधिक जाँच नभएको अवस्थामा प्रतिवेदन छलफल हुन बाँकी रहे तापनि सम्झौता गरेको समय ४ महिना बढी भइसकेको जनाई पछि प्राविधिक समितिबाट अन्तिम रुप दिने गरी तत्काललाई परामर्शदाताबाट अन्य कार्य अघि बढाउने निर्णय गरी नेपाली र विदेशी मुद्रासमेत रु.२५ लाख १४ हजार सम्झौताको शर्तविपरीत खर्च लेखेको छ ।
- १४.२ रेड रणनीति तयारीको निमित्त वनको महत्व लेखा जोखा लगायतको परामर्श लिन भएको सम्झौताविपरीत संयुक्त उपक्रममध्येको तेस्रो नम्बरको परामर्शदाताले माग गरेको आधारमा रु.४८ लाख ७५ हजार भुक्तानी दिइएको छ । त्यसैगरी नेपालमा रेड प्लस रणनीतिको विकाससम्बन्धी परामर्शको कार्य गर्न रु.१ करोड ३९ लाख २० हजारको सम्झौता भएकोमा अर्को एक परामर्श दातालाई रु.२७ लाख ८४ हजार भुक्तानी दिइएको छ । त्यस्तै, चार नेपाली फर्म संयुक्त उपक्रम रहेको एक विदेशी परामर्शदातासँग परामर्श सेवासम्बन्धी सम्झौताअनुसार शोधभर्ना हुने रकम रु.१ करोड ३१ लाख ८ हजार रहेको छ । विश्व बैङ्कले निर्धारण गरेको

एकमुष्ट सम्भौता नमुनाको खण्ड ४१.२ को भुक्तानी तालिकाअन्तर्गत परामर्शदाताले सबै शोधभर्ना प्राप्त गर्नुपर्ने खर्चको बिल भरपाई पेश हुनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा सो प्रावधान हटाई सम्भौता गरी बिल भरपाई बेगर रु.९२ लाख ७६ हजार भुक्तानी गरेको छ । सम्भौतामा रहेको प्रावधान हटाई बिल भरपाईबेगर खर्च लेख्न मिल्ने देखिदैन ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

जिल्ला वन कार्यालय डडेल्धुरा, बर्दिया, रौतहट र उदयपुर

वनको प्रभावकारी व्यवस्थापन, संरक्षण र संवर्द्धन गरी वनजन्य काठ दाउरा सरल र सुलभ तरिकाले उपलब्ध गराउने लगायतका कार्य सम्पादन गर्न स्थापित जिल्ला वन कार्यालयहरूको सामुदायिक वन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

१५. **वन हस्तान्तरण** - वन विभागको २०६७/४/११ को निर्णय अनुसार सामुदायिक वन हस्तान्तरण गर्दा प्रतिघरधुरी अधिकतम तराई तथा भित्री मधेशमा प्रतिघरधुरी ०.५ हेक्टर, पहाडी भेगमा २ हेक्टर र हिमालमा ३ हेक्टर हुनुपर्ने मापदण्ड निर्धारण गरेको छ । उक्त मापदण्डको पालना तथा व्यवस्थापनको मूल्याङ्कन गर्दा २०५२ देखि २०७१ सम्म जिल्ला वन कार्यालय, डडेल्धुराले १०५ हेक्टर, बर्दियाले २५ हेक्टर, रौतहटले ६५६ हेक्टर, उदयपुरले २ हजार ५८३ हेक्टरसमेत ३ हजार ३६९ हेक्टर बढी वन हस्तान्तरण गरेको पाइयो ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- वन क्षेत्रको विकास, संरक्षण र सदुपयोग गर्ने,
- सामुदायिक वनको कार्ययोजना तयारी तथा वन हस्तान्तरण गर्ने ।

वन क्षेत्रको सीमाङ्कन स्पष्ट नगरी मापदण्डभन्दा बढी वनक्षेत्र समुदायमा हस्तान्तरण भएको देखिन्छ । अतः सामुदायिक वनको मापदण्ड पालना गर्नुपर्दछ ।

१६. **वन अतिक्रमण** - वन अतिक्रमण नियन्त्रण रणनीति, २०६८ र वन पैदावार क्षेत्र सुरक्षा योजना, २०७० बमोजिम वनक्षेत्रलाई ४० प्रतिशतभन्दा घट्न नदिने राष्ट्रिय नीतिलाई पूरा गर्न वन क्षेत्रलाई सरकारले राष्ट्रिय प्राथमिकता क्षेत्र तोकी अतिक्रमण हुनबाट जोगाउने नीति लिएको छ ।

- १६.१ डडेल्धुराको ऐडीवन, ऋषिखोला, वश्यधार र पहोथर लगायतका स्थानमा करिब ९ हेक्टर र बर्दियामा विभिन्न १७ सामुदायिक वनको २०७ हेक्टर वनक्षेत्रमा अतिक्रमण भएको छ ।

जिल्ला वन कार्यालय रौतहटबाट प्राप्त अतिक्रमणको विवरणअनुसार सामुदायिक वनको ३१ स्थानको २९९ हेक्टर वनक्षेत्र अतिक्रमणमा परेको देखिन्छ । वन अतिक्रमण घटीमा शून्य दशमलव एक हेक्टर र बढीमा ३० हेक्टरसम्म भएको देखिन्छ । त्यस्तै, चुरेतर्फका सामुदायिक वन, पूर्व-पश्चिम लोकमार्गबाट नजिक रहेका गाउँ विकास समिति र चन्द्रपुर नगरपालिका क्षेत्रमा मात्र १३ स्थानमा अतिक्रमण भएको छ ।

- १६.२ उदयपुरका विभिन्न ९ इलाका वन कार्यालय अन्तरगत १४२ स्थान तथा अन्य स्थान नखुलेको २ हजार १०० हेक्टर समेत ७ हजार ४३८ हेक्टर वन क्षेत्रमा अतिक्रमण भएकोमा यो वर्ष अतिक्रमण हटाउने काम भएको पाइएन । वनक्षेत्रको संरक्षण गर्न अतिक्रमणमुक्त गराउनुपर्दछ ।

समस्या

- सीमाभन्दा बढी वन हस्तान्तरण हुने गरेको
- वनक्षेत्रको अतिक्रमण हुने गरेको,
- सामुदायिक वनको स्तर खस्किएको,
- सामुदायिक वनको उत्पादनशीलता कम हुने गरेको ।

१७. **वन संरक्षण** - वन ऐन, २०४९ र नियमावली, २०५१ बमोजिम समुदायमा हस्तान्तरण भएका वनको विकास, संरक्षण, उपयोग र व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी समुदायको रहने र समुदायलाई सुम्पिएपछि त्यस्ता वनको स्थितिमा आएको सुधार सम्बन्धमा सर्भे गरी प्रतिवेदन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सोअनुसार सामुदायिक वनको ग्रेडिङ्ग गर्दा

जिल्ला वन कार्यालय डडेल्धुराको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह ४४९ मध्ये ४०, रौतहटको ४२ मध्ये २४ सामुदायिक वनको स्तर खस्किएको प्रतिवेदन तयार गरेको देखिन्छ। वनको स्तर खस्किएकामध्ये अधिकांश २०४९।५० देखिनै हस्तान्तरण भएका सामुदायिक वनहरू रहेको देखिन्छ। सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको कार्ययोजनामा उल्लेख गरे बमोजिम वनको संरक्षण र सम्बर्द्धन नहुनु, वन कार्यालयबाट सघन रूपमा सामुदायिक वनको अनुगमन तथा प्राविधिक सेवा पुऱ्याउन नसक्नु, जनसंख्या वृद्धिको साथ साथै वन पैदावारको उपभोगमा वृद्धि जस्ता प्रमुख कारणले वनको स्तर खस्किएको देखिन्छ। जसको फलस्वरूप सामुदायिक वनको उद्देश्य हासिल हुन नसक्ने भएकोले वन संरक्षणमा ध्यान दिनुपर्दछ।

१८. **वन उत्पादनशीलता** - समुदाय व्यवस्थित वन र अन्य माध्यमबाट व्यवस्थित वनको तुलना गर्दा सामुदायिक वनको उत्पादनशीलता घटी देखिएको छ। जिल्ला वन कार्यालय, रौतहटको कार्यक्षेत्र भित्र ६ हजार ९६० हेक्टर क्षेत्रफल (कुल वन क्षेत्रको २३.६७ प्रतिशत) मा ४२ सामुदायिक वन समुदायबाट व्यवस्थापन भएको छ। जसमा अन्य वनको वार्षिक प्रति हेक्टर २.४३ घनमिटरका हिसाबले वनपैदावार वृद्धि भएको छ भने सामुदायिक वनमा ०.६६ घनमीटर मात्र रहेको छ। त्यस्तै, डडेल्धुरा जिल्लामा जिल्लाको औषत वार्षिक वन पैदावार वृद्धि २ प्रतिशत रहेकोमा सामुदायिक वनको वृद्धि १ प्रतिशत मात्र रहेको विवरण प्राप्त भएको छ। अन्य वनका किसिमको तुलनामा सामुदायिक वनको वन पैदावारको उत्पादनशीलता ज्यादै कम देखिएको छ। जिल्ला वन कार्यालयले सामुदायिक वन कार्ययोजना अनुरूप कार्य गराई उत्पादनशीलता बढाउनुपर्ने देखिन्छ।

सुझाव

- मापदण्डको पालना गरी वन हस्तान्तरण गर्ने,
- वन क्षेत्रको अतिक्रमण रोक्नुपर्ने।
- सामुदायिक वनको हैसियत सुधार गर्नुपर्ने।

१९. **काठ लिलाम** - जिल्ला वन कार्यालय, डडेल्धुरा मातहत शैलेश्वर जोगबुढा सामुदायिक वनसमेत १०८ सामुदायिक वनबाट साल जातका ५ लाख ७ हजार घनफिट, सल्ला जातका १ लाख १७ हजार घनफिट, खयर जातका ३ हजार घनफिट काठ अनियमित रूपले कटानी भएको विवरण प्राप्त भएको छ। सो परिमाणको काठको मूल्यतर्फ साल काठको प्रति क्यूफिट रु.८००, सल्लाको प्रति क्यूफिट रु.२००, खयरको प्रति क्यूफिट रु.६०० का हिसाबले रु.४३ करोड १० लाख ३७ हजार मूल्य कायम भएकोमा ५ लाख २१ हजार घनफिट काठ लिलामबाट प्राप्त भएको रु.४२ करोड ९ लाख ८१ हजार धरौटी खातामा रहेको छ। बाँकी १ लाख ६ हजार क्यूफिट काठ लिलाम भएको देखिएन। काठ दाउराको अवैध चोरी निकासी नियन्त्रणका माध्यमबाट प्राप्त काठ नियमअनुसार लिलाम गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ।

संगठित संस्था र अन्य संस्थातर्फ

२०. **सार्वजनिक जग्गा प्रयोग** - वन ऐन, २०४९ को दफा ६८(१) अनुसार राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त योजना सञ्चालन गर्न वनको प्रयोग गर्नुबाहेक अन्य कुनै पनि विकल्प नभएमा नेपाल सरकारले सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, संरक्षित वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन वा धार्मिक वनको कुनै भाग प्रयोग गर्न स्वीकृत दिन सक्ने उल्लेख छ। अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र आयोजनाअन्तर्गत पर्ने म्याग्दी जिल्ला न्यारच्याङ्ग गाउँ विकास समितिमा निर्माणाधीन ४२ मेगावाट क्षमताको मिस्ट्री खोला जलविद्युत आयोजना निर्माण गर्न एक कम्पनीलाई ३० रोपनी जग्गा करिब १० वर्षका लागि कोषले २०६९।१२।७ मा लिजमा उपलब्ध गराउन स्वीकृत दिएको छ। वन तथा संरक्षित क्षेत्रको जग्गा नेपाल सरकारको निर्णयवेगर व्यवसायिक प्रयोजनको लागि कुनै अन्य संस्थालाई प्रयोगमा दिन मिल्ने देखिएन।

जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी लिमिटेड

कम्पनीको २०७०।७१ को प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२१. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** - कम्पनीको पूँजीकोष रु.२ करोड ७५ लाख १७ हजार, अनुदान रु.४ लाख ५३ हजार, जगेडाकोष रु.२० करोड ९१ लाख ऋणात्मक र ऋण तथा दायित्वहरू रु.३० करोड १ लाख ६ हजार रहेको छ।

गत वर्ष आम्दानी रु.१ करोड ९७ लाख ८५ हजार र नोक्सानी रु.१ करोड २१ लाख २ हजार रहेकोमा यो वर्ष आम्दानी रु.३ करोड ८ लाख ७५ हजार र नोक्सान रु.१ करोड ९५ लाख भएको छ ।

२२. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – कम्पनीको कार्य प्रगति विवरण अद्यावधिक रूपमा तयार गरी व्यवस्थापन समक्ष पेश गर्ने नगरेको, कम्पनीको स्थिर तथा जिन्सी मौज्दात सम्पत्तिहरूको उचित रेखदेख तथा भौतिक परीक्षण तथा बीमा नगरेको, कम्पनीले निर्माण गरेको वार्षिक बजेट कार्यक्रम तथा उपलब्धिबीच ठूलो अन्तर देखिएकोमा आवश्यक अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा नियन्त्रण गर्ने नगरेको, बैङ्क हिसाब खाताहरू भिडान नगरेको, लिनु दिनुपर्ने हिसाबहरूको विश्लेषण गर्ने र हिसाब राफसाफ गर्ने नगरेको कारणहरूले गर्दा कम्पनीको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी र पर्याप्त रहेको पाइएन ।

यस वर्ष सामुदायिक वनबाट केन्द्रीय कार्यालयले निर्धारण गरेको दरमा रु.३० लाखको खोटा खरिद गरेकोमा २०७१ आषाढ मसान्तको खोटा मौज्दात ३ हजार ४९७ टिन (६५ हजार ५६१ के.जी.) रहेको पाइयो । उक्त खोटा समयमै प्रशोधनार्थ तामागढी शाखामा पठाउने नगरेको र भण्डारण तथा नम्बरीङ्ग गरी व्यवस्थित रूपले राखेको पाइएन । त्यसैगरी खोटा राख्ने टिनहरूको बिक्री नभएको र पग्लिएर पोखिएको साथै, भण्डारगृह काठको भएकोले आगलागीको उच्च जोखिम रहकोले सामानको उचित संरक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२३. **खरिद** – कम्पनीले २०६९।७० मा प्रति बट्टा ६० पैसाको दरले रु.२२ लाख ४२ हजार र यो वर्ष ४० लाख बट्टा ७५ पैसा प्रति बट्टाको दरले रु. ३० लाखको ठेक्का सम्भौता गरेकोमा सो समयवधिभित्र सामान उपलब्ध नगरिएकोमा पनि सम्भौताको शर्तअनुसार जरिवाना लिएको देखिएन । त्यसैगरी सन्चो सिसि रु.२३ लाख १७ हजारको बोलपत्रबाट खरिद गरिएकोमा खरिद सम्भौतामा शर्त उल्लेख गर्दा आषाढ मसान्तसम्म वा कार्य सम्पन्न नहुञ्जेल कायम रहने उल्लेख छ । अतः यस्तो सम्भौता गर्न मिल्ने देखिएन ।

द टिम्बर कर्पोरेशन अफ नेपाल लिमिटेड

कर्पोरेशनको २०७०।७१ को लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२४. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कर्पोरेशनको यस वर्षको पूँजीकोष रु.१ करोड ६० लाख ८२ हजार, जगेडाकोष रु.३६ करोड ७९ लाख ६५ हजार, सञ्चित नोक्सानी रु.१६ करोड ८६ लाख ८५ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.१९ करोड १२ लाख ६९ हजार, खुद चालु सम्पत्ति रु.२ करोड ४० लाख ९३ हजार र नेटवर्थ रु.२१ करोड ५३ लाख ६२ हजार रहेको छ ।

गत वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.१ करोड ९९ लाख ९७ हजार भएकोमा यो वर्ष रु.१८ करोड ८६ लाख ८२ हजार नोक्सान भई सञ्चित नोक्सानी रु.१६ करोड ८६ लाख ८५ हजार पुगेको छ । यो सञ्चित नोक्सानी चुक्ता पूँजीको १० गुणा रहेकोले कर्पोरेशनको वित्तीय अवस्था नाजुक रहेको छ ।

२५. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरू देहायअनुसार छन्:
- २५.१ कर्पोरेशनको आन्तरिक लेखापरीक्षण नभएको, साधारण सभा सञ्चालन सम्बन्धी प्रतिवेदन लेखापरीक्षकबाट प्रमाणित गराई कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा विगत वर्षदेखि पेश नभएको एवं वित्तीय विवरणहरू नेपाल लेखामानको प्रावधानअनुरूप तयार नभएको अवस्था विद्यमान रहेको छ ।
- २५.२ असुल गर्न बाँकी पेशकी, सापटी तथा धरौटी २०७०।७१ सम्म रु.११ करोड ६२ लाख ७१ हजारको सम्बन्धित पक्षहरूबाट मौज्दात समर्थनपत्र लिएको देखिएन । आयुगत विवरण नरहेको तथा सो शीर्षकअन्तर्गत दिनुपर्ने रकमलाई दायित्वमा छुट्टै नदेखाई लिनुपर्ने रकमबाट समायोजन र न्यून गरी वासलातमा देखाईएकोले असुल गर्न बाँकी रकमको सही चित्रण भएको पाइएन ।
- २५.३ शाखा हिसाबअन्तर्गत २०५०।५१ देखि २०७०।७१ सम्म डेबिट रु.४२ लाख ३ हजार तथा क्रेडिट रु.१९ लाख ७६ हजार गरी खुद रु.२२ लाख २७ हजारको हिसाब मिलान गरेको पाइएन । नेपालगन्ज शाखाअन्तर्गत

- नेपाल बैङ्क लिमिटेड दाङ्गको २ खातामा रु.८ लाख १५ हजार २०५१।५२ देखि हिनामिना गरी बैङ्क मौज्दात नरहे तापनि बैङ्क मौज्दात देखाएकोमा अद्यापि कारवाही गरी असुल गरेको पाइएन ।
२६. **तिर्नुपर्ने रकमको समायोजन** – भुक्तानी गर्नुपर्ने हिसाब २०७०।७१ आषाढ मसान्तसम्मको रु.१९ करोड ७८ लाख ४२ हजारको सम्बन्धित पक्षबाट समर्थनपत्र नलिएको, आयुगत विवरण नरहेको तथा उक्त शीर्षकअन्तर्गत असुल गर्न बाँकी रकमलाई असुल गर्न बाँकीमा नदेखाई तिर्नुपर्ने रकमबाट समायोजन गरी देखाइएको छ ।
२७. **गोलिया तथा काठ खरिद** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ का प्रक्रियाहरू जस्तै खरिद योजना, लागत अनुमान, बजार भाउ अध्ययन, बोलपत्रको लागि ३० दिने सूचना प्रकाशन जस्ता प्रक्रियाहरू पूरा नगरी ७ देखि १५ दिनको म्याद दिई बोलपत्र आह्वान गरी काठको कारोबार नै नगर्ने बिक्रेताबाट केन्द्रीय एवं शाखा कार्यालयबाट रु.८ करोड ३८ लाख ४२ हजारको गोलिया, काठ, दाउरा र काठको पोल खरिद गरेको छ ।
२८. **असम्बन्धित खर्च** – जिल्ला वन अधिकृतको सेमिनारको लागि २०० ल्यापटप ब्यागबाट रु.२ लाख ६५ हजार र जिल्ला वन कार्यालयहरूका कर्मचारीको लजिष्टिक खर्चबाट रु.११ लाख ५४ हजारसहित रु.१४ लाख १९ हजार खर्च गरेकोले यस्तो खर्च नियन्त्रण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छ :
 - सरकारी कार्यालयतर्फ १४२ निकायमा रु.५२ करोड ७७ लाख ५३ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.९ करोड ५ लाख ९१ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४३ करोड ७१ लाख ६२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.४ करोड २३ लाख ८७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था, अन्य संस्था समितितर्फ ३ निकायको रु.५ करोड ४४ लाख ४५ हजार बेरुजू देखिएको छ । सोमध्ये रु.१ लाख ३ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ११ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.८९ करोड ७१ लाख १ हजार, राजस्वतर्फ रु.२२ करोड ५५ लाख ३१ हजार, धरौटीतर्फ रु.१ करोड २१ लाख ३५ हजारसमेत रु.१ अर्ब १३ करोड ४७ लाख ६७ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था ३, समिति २ समेतको रु.७ अर्ब ४१ करोड २८ लाख ५३ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

सरकारी कार्यालयतर्फ

- नीति कार्यान्वयन** - बजेट बक्तव्य २०७०/७१ मा तुलनात्मक लाभ र प्रतिस्पर्धात्मक वस्तुको उत्पादन र गुणस्तर सुधार गरी निर्यात व्यापार वृद्धि गर्ने, निर्यात प्रवर्द्धनमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न छिटो छरितो सुविधा दिई फाष्ट ट्रयाक सेवा प्रणाली विकास गर्ने उल्लेख भएकोमा प्रतिस्पर्धी वस्तुको परिभाषा गर्ने, वस्तुको गुणस्तर सुधारको लागि प्रयोगशाला स्थापना गर्ने र फाष्ट ट्रयाक सेवा प्रणालीको विकास गर्ने कार्य भएको पाइएन ।
- अनुदान** - कृषि उद्यम केन्द्र, हस्तकला महासंघ र उद्योग वाणिज्य महासंघको लागत साभेदारीमा जडीबुटी प्रसोधन केन्द्र निर्माण, अदुवाको बीउ वितरण, व्यापार, पर्यटन तथा हस्तकला मेला आयोजना आदि कार्य गर्न तीन संस्थालाई यो वर्ष रु.३ करोड ७६ लाख अनुदान दिएको छ । मन्त्रालयले अनुदानसम्बन्धी नीति एवं कार्यविधि तर्जुमा गरेको छैन । उद्योग वाणिज्य महासंघसँग भएको अनुदान सम्झौताअनुसार प्रगति प्रतिवेदन सहित खर्चको विस्तृत विवरण र लेखापरीक्षण प्रतिवेदन लिने व्यवस्था भएकोमा लिएको पाइएन । सम्झौता अनुसार निजी क्षेत्रको लागत सहभागिता रहे नरहेको र अनुदान दिएको रकमको उपयोग भए नभएको सम्बन्धमा आश्वस्त हुन अनुगमन एवं नियन्त्रण व्यवस्था प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- बचत रकम** - दुर्गम जिल्लाहरुमा नुन ढुवानीबापत साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसनलाई रु.१३ करोड अनुदान दिएको छ । ढुवानीमा रु. १२ करोड ४८ लाख २२ हजारमात्र खर्च गरेको विवरण प्राप्त भएकोले बाँकी रु.५१ लाख ७८ हजार फिर्ता गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- बजार अनुगमन** - वाणिज्य तथा आपूर्ति व्यवस्थापन विभागले यो वर्ष बजार अनुगमनका लागि सफ्टवेयर खरिदसमेतमा रु.३५ लाख ७५ हजार खर्च गरेको छ । विभागसंग बजार अनुगमन तथा कारवाही गरेका विवरणहरु माग गरिएकोमा प्राप्त भएन । विभागको वार्षिक प्रगति विवरणबाट २ हजार ७४६ पसलको अनुगमन गरेको र प्रयोगशाला परीक्षणको लागि ८० नमूना सङ्कलन गरी सोमध्ये ३५ नमूना परीक्षणको लागि खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग, नापतौल तथा गुणस्तर विभाग र नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रतिष्ठान पठाएकोमा १३ नमूनाको परीक्षण प्रतिवेदनमा गुणस्तर मापदण्डहरु नपुग देखिएको उल्लेख गरेको छ । अनुगमनबाट देखिएका कैफियतहरुमा उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०५४ अनुसार रोकका राख्ने, नष्ट गर्ने, रोक लगाउने, मूल्य सूची राख्न लगाउने, मुद्दा चलाउने आदि कारवाही गर्ने व्यवस्था भएअनुसार अभिलेख राखी कारवाही गरेको छैन ।

संगठित संस्थातर्फ

नेपाल खाद्य संस्थान

संस्थानको २०६८।६९ र २०६९।७० को प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

५. **वित्तीय अवस्था तथा सञ्चालन नतिजा** - संस्थानको २०६९।७० को शेयर पूँजी रु.९९ करोड ४ लाख ९५ हजार, जगेडा तथा सञ्चित नोक्सान रु. १अर्ब १३ करोड १५ लाख ८७ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.२५ करोड ९३ लाख ११ हजार, लगानी रु.९२ लाख ४१ हजार, खुद चालु सम्पत्ति रु.४० करोड ९६ लाख ४४ हजार ऋणात्मक रहेको छ। संस्थाको नेटवर्थ रु.१ अर्ब ४१ करोड ९२ लाख ऋणात्मक पुगेको छ।

गत वर्षसम्म सञ्चित नोक्सान रु.१ अर्ब ११ करोड ६४ लाख २१ हजार रहेकोमा यस वर्ष रु.५ करोड ९४ लाख ८ हजार नोक्सान थप भई वर्षान्तमा रु.१ अर्ब १७ करोड ५८ लाख २९ हजार पुगेको छ।

६. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** - यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

६.१ संस्थानले नेपाल सरकारको ऋण लगानी रु.४२ लाख ४३ हजारको लेखाङ्कन गरेको छैन। शेयर लगानीमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको विवरणमा भन्दा रु.८७ लाख ६६ हजार घटी लेखाङ्कन गरेको छ।

६.२ नेपाल सरकार र दातृ सरकारको सम्झौताअनुसार यस वर्षको आपाठ मसान्तसम्ममा रु.६४ करोड ५१ लाख १५ हजार विभिन्न काउण्टरपार्ट फण्डमा जम्मा गर्नुपर्ने देखाइएको छ। तर २०३४।३५ देखिको भुक्तानी गर्नुपर्ने रु.१४ करोड ३ लाख ५१ हजारको सम्बन्धमा हिसाब मिलान गर्न कारवाही भएको देखिएन।

६.३ संस्थानले १५ वर्षभन्दा अगाडिदेखि व्यवस्था गरेको शंकास्पद आसामीबापतको रु.१ करोड १६ लाख १७ हजार यथावत् जिम्मेवारी साँदै आएको छ। संस्थानले व्यापारिक तथा अन्य प्राप्य रु.१८ करोड ३९ लाख असुल गर्नुपर्दछ।

६.४ अञ्चल कार्यालय काठमाडौँका एक कर्मचारीलाई बीमाबापत रु.१० लाख २९ हजार दोहोरो भुक्तानी लेखेकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ।

६.५ यस वर्ष रु.४ करोड १ लाख २३ हजार रहेको मार्गस्थ मौज्जातमध्ये २०३७।३८ देखि जिम्मेवारी साँदै आएको रु.३ करोड १ लाख २१ हजार समावेश छ। संस्थानले विभिन्न आपूर्तिकसँग सम्झौता गरी खाद्यान्न ढुवानी गराउँदा सम्झौतामा तोकिएको समय र शर्तअनुसार खाद्यान्न ढुवानी नगर्ने आपूर्तिकलाई कारवाही गरी हर्जाना असुल गर्नुपर्नेमा असुल गरेको छैन।

६.६ कर्मचारी प्रशासकीय खर्च पेशकी रु.१ करोड ३८ लाख ४४ हजारमध्ये सेवामा नरहेका १९९ जना कर्मचारीको नाममा रु.६१ लाख ५२ हजार रहेको छ। बाँकी रकम १२ वर्षभन्दा अगाडिको रहेको छ। त्यस्तै कोलकत्ता हाईकोर्टमा विचाराधीन एक क्षतिपूर्तिसम्बन्धी मुद्दाको बहस पैरवीको लागि नियुक्त कानुनी सल्लाहकारलाई २०६७।६८ सम्म भुक्तानी गरेको रु.४९ लाख २४ हजारलाई पेशकीमा देखाएको छ।

७. **ढुवानी अनुदान हिसाब** - संस्थानले नेपाल सरकारबाट २०६८।६९ मा ढुवानी अनुदान रु.४२ करोड प्राप्त भएको मध्ये १ लाख ३२ हजार क्विन्टल खाद्यान्न ढुवानीबापत रु.३८ करोड १ लाख २ हजार खर्च भई रु.३ करोड ९८ लाख ९८ हजार नेपाल सरकारलाई फिर्ता गर्नुपर्ने देखिन्छ। गत वर्ष लिन बाँकी ढुवानी अनुदान रु.१० करोड ८० लाख ५९ हजार यो वर्ष पनि यथावत् रहेको छ। नेपाल सरकारबाट दुर्गम जिल्लाहरूमा आपूर्ति गरिने खाद्यान्नको ढुवानीमा दोहोरो दाबी गरिएको रु.९४ लाख १७ हजार नेपाल सरकारलाई फिर्ता गर्नुपर्दछ।

नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेड

उद्योगको २०६८।६९ को प्रारम्भिक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन् :

८. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** - यस वर्ष लिमिटेडको शेयर पूँजी रु.१६ करोड ९३ लाख ३५ हजार, जगेडा तथा सञ्चित नोक्सान रु.६२ करोड ९६ लाख १७ हजार, दीर्घकालीन ऋण रु.१० करोड, स्थिर सम्पत्ति रु.२ करोड ८३ लाख ६९ हजार र खुद चालु सम्पत्ति रु.३८ करोड ८६ लाख ५१ हजार ऋणात्मक रहेको छ।

गत वर्षको सञ्चालन नोक्सान रु.१२ करोड ८२ लाख ९८ हजार रहेकोमा यस वर्ष रु.१५ करोड २४ लाख ४० हजार रहेको छ। लिमिटेडको सञ्चित नोक्सानी रु.७० करोड ७९ लाख १५ हजार पुगेको छ।

९. **स्थिर सम्पत्ति** – लिमिटेडको २०६९ असार मसान्तको द्वास कट्टापछिको सम्पत्ति रु.२ करोड ८३ लाख ६९ हजार रहेको छ। संस्थाले तोकिएको ढाँचाबमोजिम सम्पत्तिको रजिष्टर तयार नगरी सादा रजिष्टरमा सम्पत्ति वर्गीकरण र विवरण तयार पारेको देखियो। यस्तो विवरणमा सप्लायरको नाम, संकेत नं., सम्पत्ति रहेको स्थान, स्थानान्तरण, बिक्री, अपलेखन आदिको विवरण उल्लेख नहुनाले केन्द्रमा रहेको सम्पत्तिको वास्तविक विवरण यथार्थ छ भन्न सकिएन। गत वर्षको स्थिर सम्पत्तिको अभिलेख व्यवस्थित र अद्यावधिक नभएको व्यहोरा औल्याएकोमा हालसम्म कुनै सुधार भएको पाइएन।
१०. **लिनपुर्ने हिसाब** – विभिन्न संघ/संस्था/व्यक्तिसँग लिन बाँकी रु.३ करोड ७५ लाख ९२ हजारमध्ये केन्द्रीय कार्यालयअन्तर्गत बक्यौता रु.१ करोड ३० लाख २३ हजारमध्ये ५ वर्षभन्दा बढी अवधिको बक्यौता रु.१ करोड २३ लाख ४८ हजार विगत वर्षहरूदेखि जिम्मेवारी सादै ल्याएको देखिएकोले आवश्यक निर्णय लिई फछ्यौट गर्नुपर्दछ। केन्द्रीय कार्यालयअन्तर्गत १२० कर्मचारीबाट लिनपुर्ने बाँकी रु.२४ लाख ७४ हजारमध्ये ५१ कर्मचारीबाट ५ वर्षभन्दा पहिलेदेखि लिनपुर्ने रु.१४ लाख ६० हजार देखिएकोमा असुलउपर गर्न र ३६८ कर्मचारीलाई लिनपुर्ने रु.२३ लाख ५९ हजार बाँकी देखिएको मध्ये १०३ कर्मचारीलाई ५ वर्षभन्दा पहिले देखिको रु.१० लाख २० हजार बाँकी रकम फछ्यौट गर्नुपर्दछ।
११. **हिसाब मिलान** – संस्थाको केन्द्रीय कार्यालयअन्तर्गत २१ बैङ्क खाता रहेको देखिन्छ। उक्त बैङ्क हिसाबमा संस्थाको लेजर हिसाबअनुसार रु.६८ लाख २ हजार र बैङ्क स्टेटमेन्टअनुसार रु.९९ लाख ४ हजार देखिएकोले फरक परेको रु.३१ लाख २ हजार हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ।
१२. **बीमा भएको सापटी** – बीमा भएको सापटी हिसाबको लेखा केन्द्रीय कार्यालयले राख्ने गरेकोमा १८९ कर्मचारीबाट लिनपुर्ने रु.२ करोड ३० लाख १२ हजार र ३० कर्मचारीलाई भुक्तानी दिन बाँकी रु.१५ लाख ५ हजार देखाएकोमा उक्त लिनपुर्ने बक्यौता रकम फछ्यौट गर्नुपर्दछ।
१३. **मूल्य अभिवृद्धि कर हिसाब** – मूल्य अभिवृद्धि कर हिसाबमा २०६७/६८ को अन्त्यमा रु.३ करोड ८८ लाख २७ हजार लिनपुर्ने देखिएकोमा मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा रु.३ करोड ४ लाख ९ हजार लिनपुर्ने बाँकी देखिएकोले रु.८४ लाख १८ हजार फरक परेको देखिन्छ। त्यसैगरी २०६८/६९ को अन्त्यमा संस्थाको खातामा रु.३ करोड १८ लाख ९३ हजार लिनपुर्ने देखिएकोमा मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण अनुसार रु.१ लाख ९७ हजार लिनपुर्ने देखिई रु.३ करोड १६ लाख ९६ हजार फरक परेको देखिन्छ। मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण र लिमिटेडको खाता भिडान गरी हिसाब अद्यावधिक गराई राख्नुपर्दछ।

नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड

कम्पनीको २०७०/७१ को प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन।

१४. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कम्पनीको यस वर्ष शेयर पूँजी रु.१ करोड २२ लाख ४३ हजार, जगेडा तथा सञ्चित नाफा रु.२० करोड ३४ लाख ५१ हजार, मध्यम तथा दीर्घकालीन ऋण रु.१२ करोड २५ लाख तथा स्थिर सम्पत्ति रु.१ करोड २३ लाख ९९ हजार, लगानी रु.४ करोड ५६ लाख ३१ हजार र खुद चालु सम्पत्ति रु.२८ करोड १ लाख ६४ हजार रहेको छ। कम्पनीको नेटवर्थ रु.२१ करोड ५६ लाख ९४ हजार पुगेको छ।

गत वर्षसम्म सञ्चित नाफा रु.१३ करोड ६२ लाख ८५ हजार रहेकोमा यस वर्षको नाफा रु.२ करोड ६७ लाख १४ हजार र गत विगतको आयकर समायोजन रु.१ करोड १० लाख ३४ हजारसमेत गरी वर्षान्तमा सञ्चित नाफा रु.१५ करोड १९ लाख ६४ हजार रहेको छ।

१५. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन:

- १५.१ कम्पनीको अधिकृत पूँजी रु.१ करोड ५० लाख र जारी तथा चुक्ता पूँजी रु.१ करोड २२ लाख ४३ हजार रहेकोमा अधिकृत पूँजी प्रवन्धपत्र र नियमावलीमा १ करोड मात्र उल्लेख भए तापनि सोमा संशोधन भएको छैन।
- १५.२ कम्पनीले वर्षान्तमा बाँकी रहेको असामी रु.१ करोड ७६ लाख ५३ हजारमध्ये खारेज भएका तथा सञ्चालनमा नरहेकोमा शंकास्पद असामी रु.१ करोड २४ लाख ८५ हजार व्यवस्था गरेकोले रकमको पर्याप्तताको आधार यकिन हुन सकेन। विगत लामो समयदेखि जिम्मेवारी सार्दै आएको विभिन्न १३ संस्थाको रु.२ करोड ८० लाख ८१ हजार असुल हुनुपर्दछ।
- १५.३ कम्पनीको लगानी रु.४ करोड ५६ लाख ३१ हजारमध्ये नेपाल कोल लिमिटेडमा रु.३ लाख ९० हजार रहेकोमा उक्त कम्पनी विघटन भएतापनि खर्च व्यवस्था गरेको देखिएन।
- १५.४ कम्पनीले क्लियरिङ्ग सेवा प्रदान गर्न २ संस्थाको रु.१० लाख ३ हजार पेशकी प्राप्त गरेकोमा समयमै समायोजन नगरी वर्षौंदेखि जिम्मेवारी सार्दै ल्याएको छ। पेशकीको आयु वर्गीकरण गरी विवरणसमेत तयार गरेको छैन।
- १५.५ भारतको आयकर ऐन तथा कम्पनी ऐनबमोजिम कोलकाता शाखा दर्ता भई सञ्चालनमा रहेको छ। भारतीय आयकर कानूनबमोजिमको कागजात समयमै पेश भएपनि कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालयमा आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ९ महिनाभित्र पेश गर्नुपर्ने कागजात लेखापरीक्षण अवधिसम्म पेश नगरेकोले २००८।०९ देखि ५ आर्थिक वर्षको रु.७ लाख २० हजार जरिवाना तिर्नुपर्ने देखिन्छ। समयमा लेखापरीक्षण सम्पन्न भएपनि विगतदेखिकै कागजात समयमा पेश नगरेकोले सुधार गर्नुपर्दछ।
- १५.६ कम्पनीको हल्दिया उपशाखामा गोदाम भाडा मात्र आम्दानी रहेको तर प्रशासनिक खर्च तथा प्रत्यक्ष खर्चले गर्दा सञ्चालन अवस्था नकारात्मक रहेको छ। कोलकाता पोर्टको भन्दा पानीको सतह बढी भएको हुँदा बल्क तथा ब्रेक बल्क सामानहरूको लागि हल्दिया पोर्ट उपयोगी देखिए पनि कम्पनीको ओपन यार्ड प्रयोगमा आउन सकेको छैन। हल्दिया डकको जग्गा तथा भवनको भाडा रु.२१ लाख ९१ हजार भारत सरकारलाई भुक्तानी भएपनि सो संरचना प्रयोगमा नरहेको पाइयो।
- १५.७ आर्थिक प्रशासन विनियमावली, २०६९ को विनियम २० बमोजिम कर्मचारी वा अन्य व्यक्तिलाई पेशकी दिनु पर्दा विवरण खुलाई पेशकी दिन सकिने र आवश्यक रकमभन्दा बढी पेशकी दिन नमिल्ने व्यवस्था छ। कम्पनीको पूर्वकार्यकारी अध्यक्षले २०७०।१२।२७ देखि २०७१।४।९ सम्म कोलकाता बसेको र निजले रु.५ लाख ५५ हजार पेशकी लिएकोमा सञ्चालक समितिले १४ दिनमात्र काज स्वीकृत गरेकोले बाँकी पेशकी रु.३ लाख ९८ हजार व्याजसहित असुल गर्नुपर्दछ।
- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ५ निकायमा रु.२ करोड २७ लाख ८१ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.६२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ करोड २७ लाख १९ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.१७ लाख ७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
 - सगठित सस्था, अन्य संस्था समिति २ तर्फ रु.९७ लाख ६८ हजार बेरूजू बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.८८ लाख ४५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत १४ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.३ अर्ब ९८ करोड ११ लाख ३८ हजार, राजस्वतर्फ रु.५२ करोड ८४ लाख ७१ हजार, धरौटीतर्फ रु.५ करोड ४३ लाख ७० हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.३ अर्ब ५४ करोड ३४ लाख १५ हजारसमेत रु.८ अर्ब १० करोड ७३ लाख ९४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयको रु.६ करोड ५ लाख ८८ हजारसमेत समावेश छ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था एक, अन्य संस्था एक र समिति एकसमेत ३ को रु.४६ करोड ९१ लाख ७२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** - गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१. आर्थिक ऐन, २०६६ ले नेपालभित्र बिक्री हुने पेट्रोल तथा डिजेलमा प्रतिलिटर पचास पैसाका दरले प्रदूषण नियन्त्रण शुल्क लगाई असुल गरिने व्यवस्थाअनुसार २०७०।७१ सम्म रु.२ अर्ब २४ करोड ६७ लाख ७९ हजार असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला गरेको छ। प्रदूषण नियन्त्रण गर्न मन्त्रालयमा यो वर्ष निकासी भएको रु.७० लाख ९४ हजारसमेत रु.३ करोड ७ लाख ३४ हजारको वातावरण संरक्षण कोष खडा गरे तापनि सो रकमबाट प्रदूषण रोकथाम र नियन्त्रणका कार्यक्रम सञ्चालन गरेको देखिएन।
 - १.२. वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४, को नियम १६ मा उद्योगले निवेदन दिएमा एक वर्षको लागि अस्थायी र मन्त्रालयबाट तोकिएको प्रयोगशालाबाट परीक्षण गर्दा उक्त उद्योग वातावरणीय मापदण्डभित्र देखिएमा तीन वर्षको लागि स्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र दिइने व्यवस्था भएकोमा मन्त्रालयले प्रदूषण परीक्षण गर्न प्रयोगशाला नतोकेकोले प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र जारी गर्ने कार्य हुन सकेको छैन।

विगतका व्यहोरा पूनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **घटी प्रदूषण शुल्क** - आर्थिक ऐन, २०६६ जारी भए पश्चात् नेपालभित्र बिक्री हुने पेट्रोल र डिजेलमा प्रति लिटर ५० पैसाका दरले लगाएको प्रदूषण नियन्त्रण शुल्क नेपाल आयल निगमले बिक्री परिमाणको आधारमा सीधै सञ्चितकोष दाखिला गर्ने गरेको छ। नेपाल आयल निगमले मन्त्रालयलाई लेखेको पत्रअनुसार यो वर्ष पेट्रोल २४ करोड ६८ लाख ७८ हजार र डिजेल ८० करोड १ लाख १९ हजारसमेत जम्मा १ अर्ब ४ करोड ६९ लाख ९७ हजार लिटरको प्रतिलिटर ५० पैसाको दरले रु.५२ करोड ३४ लाख ९८ हजार प्रदूषण शुल्क दाखिला गर्नुपर्नेमा रु.५१ करोड ९० लाख ५० हजार दाखिला गरेको देखिदा घटी दाखिला गरेको रु.४४ लाख ४८ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

यो वर्ष दाखिला भएको समेत रु.२ अर्ब २४ करोड ६७ लाख ७९ हजार प्रदूषण नियन्त्रण शुल्कको सम्बन्धमा मन्त्रालयले नेपाल आयल निगमबाट डिजेल र पेट्रोल बिक्री परिमाणको तथ्याङ्क भिडाई दालिखा भएको शुल्क सुनिश्चित गर्नुपर्दछ।

३. **कार्यक्रम तथा प्रगति** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २६ मा तालुक कार्यालयले मातहत कार्यालयबाट प्राप्त प्रगति प्रतिवेदनको भौतिक र वित्तीय पक्षको समीक्षा गरी प्रगति कम हुनुका कारण एवं जिम्मेवार व्यक्ति पहिचान गरी सुधारका लागि चाल्नुपर्ने कदम र जिम्मेवार व्यक्तिउपर गर्नुपर्ने कारबाहीसमेत उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। मन्त्रालय र मातहतका ३ विभाग, राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र,

वैकल्पिक ऊर्जा केन्द्र, प्रमाणीकरण नियन्त्रणको कार्यालय र बी.पी. कोइराला प्लानेटोरियम गरी ८ कार्यालयलाई विभिन्न ३७ कार्यक्रमको लागि रु.५ करोड ८८ लाख ३३ हजार बजेट व्यवस्था भएकोमा सबैमा ५० प्रतिशतभन्दा घटी प्रगति भएको देखियो । भवन निर्माण, जलमापन उपकरण खरिद, सौर्य ऊर्जा जडानलगायत ४९ कार्यक्रममा रु.५३ करोड ४७ लाख १९ हजार विनियोजित भएकोमा खर्च नगरी प्रगति शून्य देखिँदा कार्यदक्षताको दृष्टिकोणबाट उपयुक्त मान्न सकिएन । लक्ष्यअनुरूप प्रगति हुन नसकेको सम्बन्धमा भएको समीक्षा एवं कारवाहीको स्थिति प्राप्त हुन सकेन ।

४. **सूचना प्रविधि पार्क** - नेपाललाई सूचना प्रविधि उद्योगको गन्तव्यको रूपमा विकास गर्ने, सफ्टवेर निर्माण गरी निर्यात गर्ने, लघु, साना एवं मझौला उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने, दातृराष्ट्र एवं संस्थालाई सूचना प्रविधिको विकासमा संलग्न गराई आर्थिक वृद्धि गर्ने उद्देश्यले काभ्रेको पनौतीस्थित करिब २३७ रोपनी जग्गामा रु. २४ करोड १२ लाख १२ हजार खर्च गरी २०६०।६१ मा २ कार्यालय भवन, आवास गृह एवं अन्य पूर्वाधार निर्माण सम्पन्न गरी सूचना प्रविधि पार्क स्थापना गरेकोमा ११ वर्ष बितिसक्दा समेत उक्त पार्क सञ्चालनमा आएको देखिएन । सूचना प्रविधि विभागको जिन्सी अभिलेखअनुसार १६८ रोपनी ४ आना जग्गा आम्दानी जनाए तापनि ६१ रोपनी ५ आनाको मात्र नेपाल सरकारको नाममा जग्गाधनी पुर्जा रहेको देखिन्छ । कुल २३७ रोपनीमध्ये ६८ रोपनी १२ आना जग्गाको अभिलेखसमेत राखेको छैन । बाँकी जग्गाको जग्गाधनी पुर्जा नेपाल सरकारको नाममा ल्याउन र पार्क सञ्चालन गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र

५. **आर्थिक सहायता** - आर्थिक सहयोग परिचालन कार्यविधि, २०७० को दफा ३(२) मा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले दुर्गम तथा अतिदुर्गम क्षेत्रमा सञ्चालित सामुदायमा आधारित आयोजनामध्ये २०६७।६८ देखि निर्माण शुरु भई २०६९।७० सम्म सम्पन्न हुन नसकेका आयोजनाहरू छनौट गरी यस कार्यविधिबमोजिम थप अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । केन्द्रले २०६९।३।१२ देखि निर्माण कार्य शुरु भएको रुकुम जिल्लास्थित ८५ किलोवाट क्षमताको लाबुर खोला लघु जलविद्युत आयोजनालाई थप आर्थिक सहायता उपलब्ध गराउन रु.१ करोड १३ लाख ५० हजार फ्रिज नहुने खातामा रकम ट्रान्सफर गरी खर्च लेखेको पाइयो । कार्यविधि प्रतिकूल कार्य गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
६. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६ मा प्राप्त अख्तियारी एवं कार्यक्रमबमोजिमको बजेट निकासालाई निर्धारित कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले कावेली प्रसारण आयोजना समूह ३ अर्न्तगत ३० वायोग्यास प्लान्ट, ३४ होम सोलार सिस्टम जडानलगायत विभिन्न ११ कार्यक्रम सञ्चालन गर्न २०७१।३।१२ मा रु.१ करोड २ लाख ९१ हजार जिल्ला ऊर्जा कोष पाँचथरको खातामा रकम ट्रान्सफर गरी खर्च लेखेको छ । आर्थिक वर्षभित्र कार्यक्रम कार्यान्वयन हुन नसक्ने गरी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च लेख्नु बजेट सिद्धान्तविपरीत देखिन्छ ।
७. **अनुगमन एवं हर्जाना** - नवीकरणीय ऊर्जा अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७० को दफा ५.१.३ मा विभिन्न कम्पनीमार्फत जडान गरिएका सौर्य विद्युत प्रणालीमध्ये कम्तीमा १० प्रतिशत जडान कार्यको नमूना छनौट गरी स्वतन्त्र परामर्शदातामार्फत अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । अनुगमन गर्दा सम्झौताअनुसार कार्य नगरे पाइएमा गुणस्तर प्रत्याभूति तथा अनुगमन निर्देशिकाबमोजिम सोलार जडान नगरेको, व्यक्ति पत्ता नलागेको, दोहोरो दावी गरेको आदि पाइएमा अनुदान रकमको २०० प्रतिशत, ब्याट्रीमा उत्पादकको नाम र क्षमता उल्लेख नभएको, एउटै परिवारका दुई सदस्यको नाममा जडान गरेको आदि पाइएमा अनुदान रकमको ५० प्रतिशतसम्म हर्जाना लगाइने र दफा ५.३.(ग) बमोजिम कम्पनीको मान्यता खारेज गर्नेसम्म हुने व्यवस्था छ ।

सौर्य विद्युत प्रणाली जडान गर्न वितरण भएको अनुदानको स्वतन्त्र परामर्शदाताबाट अनुगमन गर्दा निर्देशिकाबमोजिम नगरेका ३१ कम्पनीलाई लगाएको हर्जाना रु.५ करोड २ लाख ९५ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिएकोमा असुल गरेको छैन । कुल हर्जानामध्ये ५ कम्पनीसँग मात्र रु.२ करोड ६२ लाख ९६ हजार (५२.२८ प्रतिशत) असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ । कम्पनीहरूबाट भएको कार्यको परिमाण र त्रुटिमा वृद्धि हुँदै गएको पाइएकोले केन्द्रले सोलार जडान कार्यको अनुगमन गर्न तोकेको १० प्रतिशत नमूना छनौट पर्याप्त देखिँदैन ।

कार्याविधिअनुसार कार्य नगर्ने र लगातार त्रुटि गर्ने यस्ता कम्पनीहरुको मान्यता खारेजसम्मको कारबाही गर्नुपर्ने र नमुना छनौटको प्रतिशतको समेत पुनरावलोकन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

८. **दाबी गर्न नमिल्ने खर्च** - नेपाल सरकार र विश्व बैङ्कबीच २०६६।१।५ मा भएको ऊर्जा विकास आयोजनाको लागि अतिरिक्त आर्थिक सहयोगसम्बन्धी आयोजनाको सञ्चालन अवधि २०७०।१।१६ सम्म रहेको देखियो । विश्व बैङ्कले २०७१।१।०।७ र २०७१।१।२।१९ को पत्रमा सामुदायिक उपआयोजनामा भएको खर्च रु.८ करोड ६३ लाख ६४ हजारमध्ये रु.४ करोड ७१ लाख ५७ हजार सम्भौताको शर्त विपरीत आयोजना अवधि समाप्त भइसकेपछि अयोग्य उल्लेख गरी उक्त रकम फिर्ता मागेको छ । सम्भौताको शर्त विपरीत खर्च लेखन मिल्ने देखिँदैन । अतः यस सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

समितितर्फ

बी.पी.कोइराला प्लानेटोरियम तथा अब्जरभेटरी विकास समिति

९. **भवन निर्माण** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२०(२) मा ठेक्काको म्याद थप गर्नुपूर्व अधिकार प्राप्त अधिकारीले आवश्यक जाँचबुझ गर्न वा गराउनसक्ने व्यवस्था छ । कीर्तिपुरस्थित विज्ञान संग्रहालय भवन रु.६४ करोड ५२ लाख ८० हजारमा २०६९।३।१७ सम्म निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६७।३।१८ मा सम्भौता भएकोमा न्यून बजेट विनियोजन, बन्द हडताल एवं संविधानसभाको चुनावसमेतको कारण उल्लेख गरी २०७१ आषाढ मसान्तसम्म म्याद थप गरी रु.६३ करोड ७३ लाख ७७ हजारमा कार्यसम्पन्न गरेको छ । कार्यालयले निर्माण कार्यतालिकासहित समयमा बजेट निकासालाई कार्य गराउन नसकेकोले निर्माणव्यवसायीलाई चौधौँ अन्तिम बिलसम्म रु.१ करोड ६६ लाख ७६ हजार मूल्य समायोजनबापत भुक्तानी दिएको देखिन्छ । यो वर्ष भेरिएसनबाट रु.२ करोड ३८ लाख ६४ हजार, मूल्य समायोजनबापत रु.२२ लाख ८५ हजारसमेत चौधौँ अन्तिम बिलसमेतबाट रु.६ करोड ८० लाख ५३ हजार खर्च गरेकोमा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, नापी किताब, भेरिएसन र मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्न भएको निर्णयसमेत लेखापरीक्षणमा पेश भएको छैन ।

१०. **जिन्सी सामानको संरक्षण** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५०(१) मा लागत खडा गरिराखेको जिन्सी सामान कार्यालयमा प्रयोग भए नभएको, हानि नोक्सानी भए नभएको यकिन गरी जिन्सी सामान अद्यावधिक गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

जिन्सी निरीक्षण प्रतिवेदनअनुसार रु.२ करोड १७ लाख ७४ हजार मूल्यका चेन्जिङ कलर बबल, हेड अन प्लेट, ट्रान्समिसन अफ पावरलगायत २० प्रकारका ल्याबका उपकरणहरु भण्डारमा मौज्दात नरहेको र सो सम्बन्धमा अनुसन्धान भैरहेको कार्यालयले जानकारी गराएको छ । हाल कार्यालयको भण्डारमा नरहेका र उक्त सामानको सहायक खातासमेत रहेको नदेखिँदा सामान हानि नोक्सानी भए नभएको छानबिन गरी टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।

- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छ

- मन्त्रालय र मातहतसमेत ११ निकायमा यो वर्ष रु.६१ करोड ३५ लाख २० हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१९ करोड ७२ लाख ४१ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४१ करोड ६२ लाख ७९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१८ करोड ३० लाख ६८ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- संगठित संस्था, समिति एवं अन्य संस्था ३ तर्फ यो वर्ष रु.४४ लाख ८२ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.४ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४४ लाख ७८ हजार बाँकी रहेको छ । सो मध्ये रु.२ लाख ४१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

शहरी विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ११९ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.१५ अर्ब ९५ करोड ४८ लाख ८१ हजार, राजस्वतर्फ रु. १९ करोड ४६ लाख ७५ हजार, धरौटीतर्फ रु.१ अर्ब ९ करोड ६४ लाख २७ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.५७ करोड ९७ लाख ९२ हजारसमेत रु.१७ अर्ब ८२ करोड ५७ लाख ७५ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। यो रकममा अन्य ८ मन्त्रालय र ३ संवैधानिक निकायसमेतको रु.१ अर्ब ९१ करोड ७१ लाख ३१ हजारसमेत समावेश छ।

मन्त्रालयमातहतका संगठित संस्था ३ र अन्य संस्था समितिसमेत ४९ को रु.१६ अर्ब ८० करोड ८२ लाख ३३ हजार कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ विभागले परम्परागत भवनहरूको स्ट्रक्चरल डिजाइन अध्ययन, नगरपालिका र नगर विकास समितिहरूको विस्तृत योजना तथा भौतिक विकास योजनाको तयारी, साना शहरहरूको प्रोफाइल तयारी, शहरी नक्साङ्कन तथा गुर्योजना तयार गर्नेलगायतका क्षेत्रमा अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा रहेको मौजूदा जनशक्तिबाट गराउनुपर्नेमा पर्याप्त कारण नखुलाई बाह्य परामर्शदाताबाट कार्य गराउदै आएको छ। शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले यो वर्ष रु.१ करोड ६८ लाख ८१ हजार खर्च गरी ७९ विषयमा परामर्श सेवाको कार्य गराएकोमा १७ को मात्र कार्यान्वयन भएको छ।

विभागले परामर्शदातागत अभिलेख राखेको छैन। विभागबाट उपलब्ध विवरणअनुसार विगत ५ वर्षमा ३७० विषयमा परामर्श सेवा कार्य गराएकोमा २०५ विषय मात्र उल्लेख गरेबाट प्राप्त तथ्याङ्क यथार्थ देखिएन। सोमध्ये पनि ५२ विषयको मात्र आंशिक कार्यान्वयन भएबाट परामर्श सेवा लिई गराइएको कार्यको प्रभावकारिता पुष्टि हुने आधार भएन।

१.२ दश लाख रुपैयाँभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्दा निर्माणव्यवसायीले बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष डोटी, काभ्रेपलाञ्चोक, चितवनलगायत १५ डिभिजन कार्यालयबाट सञ्चालित विभिन्न स्वास्थ्य चौकी, उपचौकी भवन समेत निर्माण गर्न रु.१ अर्ब ५ करोड ५९ लाख ५५ हजारको सम्झौता गर्दा बीमा गराएको छैन। बीमा गराएकोमा पनि निर्माण कार्यको म्याद थप भएको अवस्थामा समेत बीमा अर्बि थप गरेको छैन। बीमा नगराइ निर्माण कार्य गराउँदा निर्माणको सिलसिलामा दुर्घटना भएमा सरकारी व्ययभार थप भई निर्माण कार्य प्रभावित हुन सक्ने हुँदा बीमा गरी सम्भावित जोखिम न्यून गर्नुपर्दछ।

१.३ राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन, २०७० ले तोकेको अनुगमनको आधारबमोजिम सशर्त अनुदान रकमको शर्तको पालना, अपेक्षित प्रतिफल, लागत प्रभावकारिता, कार्यान्वयन क्षमताका सम्बन्धमा अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष मेलम्ची खानेपानी आयोजनामा रु.२० करोड ५० लाख, ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समितिमा रु.५५ करोड ९६ लाख, काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरणमा रु.३१ करोड ६९ लाख, काठमाडौँ उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डमा रु.४ करोड ३० लाख सशर्त अनुदान उपलब्ध गराएको छ। यसैगरी मझौला शहर एकीकृत शहरी वातावरण सुधार आयोजनाले २ उप-महानगरपालिका, १ खानेपानी आयोजना र ६ विभिन्न नगरपालिकालाई दिएको रु.९५ करोड ८० लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेश गरेको छैन।

- १.४ विशिष्ट व्यक्तिहरूको लागि सेवा सुविधा उपलब्ध गराउँदा त्यस्ता व्यक्तिहरूले पाउने सेवा सुविधा एवं सामानहरूको सम्बन्धमा मापदण्ड तोकी सोहीअनुरूप सामानहरू उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनुपर्दछ । विशिष्ट व्यक्तिहरूका लागि फर्निचर, किचेन, धारा बिजुली, पर्दा आदि सामानहरू उपलब्ध गराउने गरेको पाइयो । विशेष भवन निर्माण तथा सम्भार डिभिजन कार्यालयले यो वर्ष यस प्रकारका सामान खरिदमा रु.२ करोड ६९ लाख खर्च गरेको छ । सामान उपलब्ध गराउँदा आवश्यकताको पहिचान गरी विशिष्ट व्यक्तिको तह एवं स्तरअनुसार दिइने सामानको मापदण्ड तयार नगरेकोले सुविधासम्बन्धी मापदण्ड तयार गरिनुपर्दछ ।
- १.५ काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण(केन्द्र) ले यो वर्ष दिव्यश्वरी जग्गा एकीकरण आयोजनालाई रु.१० लाख र बाग्मती जग्गा एकीकरण आयोजनालाई रु.८० लाखसमेत रु.९० लाख ऋण लगानी गरेको छ । यो वर्षको लगानीसमेत विभिन्न आयोजना तथा नगर विकास समितिको साँवा रु.४ करोड ५१ लाख र ब्याज रु.५ करोड ४७ लाख उठ्न बाँकी देखिन्छ । नगर विकास समिति र आयोजनाको आवश्यकता र वित्तीय सम्भावना मूल्याङ्कन नगरी ऋण लगानी गरेको कारण ऋण रकम उठ्न बाँकी रहेको छ ।
- १.६ काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १० को व्यवस्थाअनुसार सपिड मल, सिनेमा हल, हाउजिड अपार्टमेन्ट, आवासीय घरलगायतका भवनहरूको छुट्टाछुट्टै मापदण्ड तोकी व्यवस्थित गर्नुपर्नेमा अद्यापि तत्सम्बन्धी मापदण्ड तोकिएको छैन । निर्माण गर्न स्वीकृति दिँदा मानव निर्मित तथा दैवी प्रकोप जस्ता आपत्कालीन अवस्थाहरूमा सुरक्षित रहने उपायको अवलम्बन गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति दिने संयन्त्र व्यवस्थाका साथै विविध उद्देश्यका निर्माण कार्यसम्बन्धी मापदण्ड तोकिनुपर्दछ ।
- १.७ खानेपानी तथा ढल निकास विभागभित्र छुट्टै कार्यालयको रूपमा स्वीकृत नभएका ६ शाखा महाशाखालाई कार्यालय सञ्चालन लगायतका ८ खर्च शीर्षकमा अख्तियारी दिई रु.४९ लाख खर्च गरेको छ ।
- १.८ खानेपानी तथा ढल निकास विभागमातहत कार्यालयले कन्टिन्जेन्सी खर्च गरेको नमुना परीक्षण गरेका मध्ये २ कार्यालयले रु.२१ लाख खर्चको अभिलेख नराखेको, १५ ले रु.१ करोड ४ लाख खर्च अनुमोदन नगराएको र ४ ले रु ८ लाख पूँजीगत खर्चमा तोकिएको सीमा २ प्रतिशतभन्दा बढी खर्च गरेका छन् ।
- १.९ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५ मा सार्वजनिक निकायले खरिद गर्न लागत अनुमान स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । खानेपानी तथा ढल निकास विभागमातहतका ३४ कार्यालयले यो वर्ष रु .११ अर्ब २३ करोड ६१ लाख लागत अनुमान भएका २९५ योजनाको कुल लागत अनुमान स्वीकृत नगराई यो वर्षको रु.६६ करोड ९१ लाखसहित जम्मा रु.२ अर्ब ९ करोड २९ लाख खर्च गरेका छन् । लागत अनुमान स्वीकृत नगराई खर्च गर्न मिल्ने देखिदैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजना - त्रिवर्षीय योजना (२०७०-२०७२) मा उल्लिखित प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरू मन्त्रालयद्वारा तोकिएको अवधिमा सम्पन्न गर्नुपर्दछ । लेखापरीक्षणको लागि पेश भएको २३ राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनामध्ये शहरी शासकीय क्षमता विकास आयोजना, सुख्खाक्षेत्र खानेपानी तथा सरसफाई कार्यक्रम, शहरी शासकीय क्षमता विकास कार्यक्रम, काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड र नगरपालिका फोहरमैला व्यवस्थापन सुधार कार्यक्रमको प्रगति ५० प्रतिशतभन्दा घटी रहेको छ । मन्त्रालयले घटी प्रगति हुनुमा प्रक्रियागत ढिलाई एवं अन्तर निकायहरूबीचको समन्वय अभावको कारण उल्लेख गरेको छ । राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरू समयमा नै सम्पन्न गर्न उल्लिखित कमी कमजोरीमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
३. आर्थिक विवरण - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ८९ अनुसार सम्बन्धित निकाय वा कार्यालयमा वैदेशिक सहायताका सीधै भुक्तानी, प्राविधिक र अन्य सहायता रकमसमेतको निकास खर्च

आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले के.एफ.डब्लु.बाट सोभै भुक्तानीबापत प्राप्त रु.१० करोड ५२ लाख आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन ।

४. **क्षेत्रगत क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम**— दोस्रो साना शहरी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाको लागि एसियाली विकास बैङ्क तथा नेपाल सरकारबीच सम्पन्न अनुदान सम्झौताबमोजिम शहरी खानेपानी तथा सरसफाईसम्बन्धी कार्यको मूल्याङ्कन र अनुगमनको स्पष्ट संयन्त्रका साथै खानेपानी तथा सरसफाईसम्बन्धी नीति, मापदण्ड र खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको छाता ऐन तयार गर्नुपर्ने कार्य गर्न एक विदेशी परामर्शदातासँग २०६६।३।१२ मा स्थानीय मुद्रातर्फ रु.४ करोड ६ लाख ८६ हजार र विदेशी मुद्रा ६ लाख ९५ हजार ७९६ अमेरिकी डलरमा खरिद सम्झौता भएको छ ।

सम्झौताअनुसार परामर्शदाताले २०७२ पौष सम्ममा कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने उल्लेख छ । वित्तीय प्रगति २०७१ आषाढ मसान्तसम्म नेपाली मुद्रातर्फ रु.१ करोड ४० लाख ७३ हजार (३४.४८ प्रतिशत) र विदेशी मुद्रातर्फ रु.३ करोड ६२ लाख ८२ हजार (५४.२४ प्रतिशत) भुक्तानी भएको सो कार्य सम्झौतामा तोकिएको अवधिमा सम्पन्न गर्न पहल गर्नुपर्दछ ।

५. **कन्टिन्जेन्सी खर्च** — सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा निर्माण कार्यको लागि ५ प्रतिशतसम्म कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्न सक्ने व्यवस्था छ । अर्थ मन्त्रालयको २०७०।१।२४ को परिपत्रमा कन्टिन्जेन्सी रकम मध्ये २ प्रतिशत पूँजीगत शीर्षकमा अर्थ मन्त्रालयको सैद्धान्तिक सहमती लिई खर्च गर्नुपर्ने उल्लेख छ । शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले यस वर्ष एकीकृत जिल्ला स्वास्थ्य कार्यक्रमको बजेटबाट डिभिजन कार्यालयहरूलाई निकासी भएको रु.२ अर्ब ४० करोडको १.३ प्रतिशत रु.३ करोड १२ लाख विभागमा राखी रु.३ करोड ६ लाख कन्टिन्जेन्सीबापत खर्च गरेको छ । जिल्लामा रहेका डिभिजन कार्यालयहरूले समेत सो कार्यक्रमअन्तर्गत निकासी भएको रकमको ५ प्रतिशतसम्म कन्टिन्जेन्सी रकम खर्च गरेको पाइयो । विभाग र डिभिजन कार्यालयहरूबाट पनि कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्दा ६.३ प्रतिशतसम्म खर्च हुने अवस्था देखियो । तोकिएको सीमाभन्दा बढी हुने गरी खर्च गर्नु नियमसम्मत देखिएन ।

- ५.१ डिभिजन कार्यालय, रोल्पा उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार यस वर्ष विभिन्न ९ बजेट उप शीर्षकमा ज्याला, दैनिक भ्रमण भत्ता, इन्धन, मर्मत, फर्निचर खरिदलगायतमा रु.६९ लाख कन्टिन्जेन्सी खर्च गरेको देखियो । कन्टिन्जेन्सीबाट सुपरभाइजरहरूलाई स्पष्ट काम र प्रयोजनसमेत नखुलाई डोर हाजिरी फारामका आधारमा रु.६ लाख र निर्माण कार्य शुरु नभएको अवस्थामा रु.६२ हजार इन्धन खर्च लेखेको, प्रतिष्पर्धा नगराई छुपाई, स्टेसनरी खरिद र मर्मतमा रु.३७ लाख खर्च गरेको छ । साथै कन्टिन्जेन्सी खर्च सम्बन्धित योजनाको नापी कितावमा प्रविष्टि गर्ने गरेको समेत पाइएन ।

- ५.२ डिभिजन कार्यालय, कैलालीले ६ विभिन्न निर्माण कार्यमा यो वर्ष जम्मा रु.७ करोड ४५ लाख (माटो परीक्षण बाहेक) खर्च भएकोमा सोको ५ प्रतिशतले जम्मा रु.३७ लाखमात्र कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्न पाइनेमा रु.६८ लाख खर्च गरी रु.३१ लाख सीमाभन्दा बढी खर्च लेखेको छ ।

- ५.३ खानेपानी तथा ढल निकास विभागले यो वर्ष खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन तथा सबडिभिजन कार्यालयहरूलाई विनियोजित एक बजेट उपशीर्षकको लागि छुट्याएको कन्टिन्जेन्सी रकममध्ये २ प्रतिशतले हुने रु.३ करोड ७३ लाख कट्टा गरी ३ थान फोरट्रिबल ड्राइभ गाडी, ७ थान फोरट्रिबल ड्राइभ डबल क्याब पिकअप, ११ थान मोटरसाइकल र २ थान स्कुटरसमेत रु.३ करोड ७१ लाख १४ हजारमा खरिद गरी ५ क्षेत्रीय कार्यालय, डिभिजन, सबडिभिजन कार्यालयलाई उपलब्ध गराएको छ । एक कार्यालयको लागि विनियोजित रकम अर्को कार्यालयले खर्च गर्न मिल्ने देखिदैन ।

६. **उपभोक्ता समितिबाट निर्माण कार्य** — सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(१) मा रु.६० लाखसम्मको निर्माण कार्य उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट गराउन सक्ने व्यवस्था छ । धोबीखोला कोरिडोर सुधार आयोजनाले विभिन्न १९ स्थानका पर्खाल निर्माण कार्य विभिन्न १९ उपभोक्ता समितिबाट गराई रु.६ करोड २८ लाख १० हजार भुक्तानी दिएको छ । एकै उपभोक्ता समितिबाट एउटै कामको लागि एकभन्दा बढी लागत अनुमान तयार गरी रु.१ करोड २१ लाख ३५ हजारसम्मको कार्य एक उपभोक्ता

समितिबाट गराएको छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता भएका संस्थासँग सोभै सम्झौता गरी निर्माण कार्यमा लोडर, डोजर, एक्साभेटर लगायतका भारी मेसिन उपकरण प्रयोग गरी कार्य गराएको नियमसम्मत देखिएन । अतः नियमको पालना गरी कार्य गराउनुपर्दछ ।

६.१ काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण आयुक्त कार्यालय काठमाडौंले एक भवन र १० स्थानका पर्खाल निर्माण कार्य विभिन्न १० उपभोक्ता समितिबाट गराई रु.६ करोड ७७ लाख ५४ हजार खर्च गरेको छ । एकै उपभोक्ता समितिबाट एउटै कामको लागि एकभन्दा बढी लागत अनुमान तयार गरी अधिकतम रु.१ करोड ७८ लाख ३५ हजारसम्मको कार्यसमेत एक उपभोक्ता समितिबाट गराएको नियमसम्मत देखिएन । अतः नियमको पालना गरी कार्य गराउनुपर्दछ ।

६.२ यो वर्ष १८ खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन/सवडिभिजन कार्यालयले रु.६० लाख भन्दा बढी लागत अनुमान भएका रु.३ अर्ब ८० करोड ३४ लाख ३६ हजार रकमका ९७ योजना उपभोक्ता समितिबाट कार्य गराई रु.९९ करोड ३१ लाख ५७ खर्च गरेको पाइयो । त्यसैगरी ६ कार्यालयले रु.६ करोड ५० लाख ५२ हजार लागत अनुमान भएका रिजर्भ ट्याङ्कीलगायत जटिल संरचनायुक्त २३ योजनाका कार्य गराएका छन् । नियमले तोकेको सीमाभन्दा बढीको कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउनु नियमसम्मत देखिदैन ।

शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन कार्यालयहरू

७. दोहोरो एवं बढी भुक्तानी – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३(१)ख बमोजिम वास्तविक कार्य सम्पादनको आधारमा बिल भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय, सुर्खेतले रु.१ लाख २१ हजार, पर्साले १ लाख ५६ हजार एकपटक भुक्तानी भइसकेको कार्यको पुनः सोही कामको दोहोरो भुक्तानी दिएको छ । यसैगरी डिभिजन कार्यालय, रुपन्देहीले एक निर्माण व्यवसायीलाई मूल्य वृद्धिबाट २ पटक गरी रु. ६ लाख ७२ हजार दोहोरो भुक्तानी गरेको तथा मूल्य वृद्धि दिदा कार्य परिचालन पेशकी नघटाई भुक्तानी दिएको रु.२ लाख ८० हजारसमेत रु.९ लाख ५२ हजार र डिभिजन कार्यालय, सुर्खेतले विभिन्न ३ आयोजनामा अधिल्लो रनिङ बिलबाट बढी परिमाण जिम्मेवारी सारी भुक्तानी दिएको रु.२ लाख ७ हजारसमेत जम्मा रु.१४ लाख ३६ हजार बढी भुक्तानी गरेको देखियो । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

८. छुट नलिएको - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३ (५) मा बोलपत्रदाताले छुट दिन प्रस्ताव गरेको रकम समायोजन गरी निर्माणव्यवसायीलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ । डिभिजन कार्यालय सप्तरीले एक प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र भवन निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग रु.३ करोड ४९ लाखमा ठेक्का सम्झौता गरेकोमा निर्माणव्यवसायीले बिल अफ क्वान्टिटीमा उल्लिखित दरमा २६ प्रतिशत घटीमा काम गर्न मन्जुर गरेको देखिन्छ । कार्यालयले सम्झौताबमोजिम छुट रकम नघटाएका कारण दशौं रनिङ बिलसम्म भुक्तानी भएको रु.२ करोड ४९ लाखमा २६ प्रतिशतले हुने रु.६४ लाख ७४ हजार बढी भुक्तानी दिएको देखियो । यस किसिमका अनियमितता नियन्त्रणका लागि लेखाउत्तरदायी अधिकृतलाई २०७१/११/२२ मा ध्यानाकर्षण गराइएकोमा जवाफ प्राप्त भएको छैन । उक्त रकम निर्माणव्यवसायीसँग असुल गरी बढी भुक्तानी दिने सम्बन्धित पदाधिकारीलाई कारबाही गर्नुपर्दछ ।

९. पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१(क) बमोजिम निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारणले तोकिएको म्यादमा कार्य सम्पन्न हुन नसकेमा प्रतिदिन सम्झौता रकमको शुन्ना दशमलव शुन्ना पाँच प्रतिशत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय, गोरखाले २ निर्माण कार्यमा रु.१४ लाख २ हजार, सुर्खेतले ३ निर्माण कार्यमा रु.८ लाख ४३ हजार, सप्तरीले २ निर्माण कार्यमा रु.७ लाख १० हजार, काभ्रेपलाञ्चोकले ३ निर्माण कार्यमा रु.५ लाख ९८ हजार, दाङले १ निर्माण कार्यमा रु.५ लाख २४ हजार र चितवनले १ निर्माण कार्यमा रु.२ लाख ८५ हजारसमेत रु.४३ लाख ६२ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्ने गरी निर्णय भएकोमा कडा गर्नुपर्ने भन्दा घटी तथा पूरै रकम असुल गरेको छैन । कानुनबमोजिम पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१०. कर बीजकबेगर भुक्तानी- मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १४ मा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको प्रत्येक फर्मले मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को अनुसूची-५ बमोजिमको ढाँचामा

सिलसिलेवार नम्बरसहितको प्रिन्टेड बीजक जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय, सुर्खेतले रु.१ लाख ८२ हजार, सप्तरीले रु.१८ लाख ६ हजार, बाँकेले रु.२ लाख ६० हजार, बाग्लुङ्गले रु.१८ लाख ७ हजारको कर बीजकविना मूल्य अभिवृद्धि कर रकम भुक्तानी दिएको छ । यसैगरी हातले नम्बर लेखेको बीजकको आधारमा डिभिजन कार्यालय चितवनले रु.३ लाख १३ हजार, कास्कीले रु.५ लाख ८० हजार, दाङ्गले रु.४ लाख ३५ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी दिएको छ । कानुनमा उल्लिखित व्यवस्थाको पालना नगरी भुक्तानी लिने दिनेउपर कारवाही गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

यसैगरी विशेष भवन निर्माण तथा सम्भार डिभिजन कार्यालय कार्यालयले २ निर्माणव्यवसायीलाई एउटै नम्बरका एकभन्दा बढी कर बीजकका आधारमा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२१ लाख ८४ हजार भुक्तानी दिएको पाइयो । एउटै बीजक नम्बरबाट दोहोरो भुक्तानी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

११. **अधुरो ठेक्का** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३ मा बोलपत्रदाताले सम्भौताअनुरूपको दायित्व पालना नगरेमा कालो सूचीमा राख्न सक्ने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय रोल्पाको खवाङ्ग स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६७/६८ मा रु.७७ लाख ८९ हजारमा सम्भौता गरेको थियो । उक्त ठेक्काको म्याद समाप्त भइसकेपनि निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको देखिएन । निजलाई विगत वर्षमा रु.५३ लाख ५३ हजार भुक्तानी भइसकेको र निजको नाममा रु.९ लाख ९ हजार मोबिलाइजेशन पेशकीसमेत बाँकी रहेको छ । निर्माण कार्य अधुरो रहेको र म्याद थप नभएको साथै मोबिलाइजेशन पेशकीको बैङ्क जमानतको म्याद समेत समाप्त भइसकेको देखिन्छ । यसप्रकार समयमा कार्य नगरेको एवं बैङ्क जमानतको म्यादसमेत समाप्त भएकोमा सम्भौताअनुसार कारवाही गरिनुपर्दछ ।

यसै गरी डिभिजन कार्यालय इलामले रु.२ करोड ५ लाख लागत अनुमान भएको जन स्वास्थ्य कार्यालय, भापाको भवन निर्माण रु.१ करोड ६३ लाखमा २०७०/१२० भित्र सम्पन्न गर्ने गरी सम्भौता गरेको छ । उक्त ठेक्काको म्याद २०७०/११/१८ सम्म थप गरी २०७०/६/२० मा प्रथम रनिड बिलबापत रु.२४ लाख २९ हजार भुक्तानी भएको छ । थप म्यादभित्र समेत कार्य सम्पन्न नगरेकोमा कार्यालयले २०७१/६/३ मा २०७० माघबाट रोकिएको कार्य सुचारु गर्न पत्राचार गरे तापनि कार्य सुचारु गरेको छैन ।

१२. **म्याद थप** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माणव्यवसायीको ढिलाइका कारणले सम्भौतामा तोकिएको म्यादमा कार्य सम्पन्न हुन नसकेमा प्रति दिन सम्भौता रकमको ०.०५ प्रतिशत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लाग्ने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय, काभ्रेपलाञ्चोकले गत विगतदेखि सञ्चालनमा रहेका निम्न आयोजनाहरूको पटक पटक म्याद थप गर्दा पनि कार्य सम्पन्न हुन नसकेको र विभागीय प्रमुखबाट म्याद थप गर्दा तोकिएको अवधि भित्र कार्य सम्पन्न नगरे अर्को पटक हर्जना लगाउने निर्णय गरेकोमा पुनःअर्को पटक म्याद थप गर्दा हर्जना नलिई म्याद थप गर्ने गरेको पाइयो । विभागीय प्रमुखको निर्णय विपरीत हर्जना नलिने गरी म्याद थप गरेका कारण रु.८२ लाख ९७ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति प्राप्त नभएको अवस्था छ । अतः जिम्मेवार व्यक्ति उपर कारवाही हुनुपर्दछ ।

(रु. हजारमा)

आयोजनाको नाम	सम्भौता रकम	अर्कोपटक हर्जना लिने गरी अवधि थप	पुनः हर्जना नलिई थप अवधि		
			मिति	दिन	पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति
हेल्थ पोष्ट भवन निर्माण, प्रिति	१,३४,५८	तेस्रो पटक २०७०/१/१३	चौथो पटक २०७१/२/३१	१६९	११,३७
हेल्थपोष्ट भवन निर्माण,चौवास .	१,३७,४४	दोस्रो पटक २०६९/१/२०	तेस्रो पटक २०७०/१/२०, चौथो पटक २०७०/१/२१ देखि २०७१/३/३२	४९२	१३,७४
चरिकोट प्रा.स्वा. केन्द्र भवन निर्माण	५,३९,५५	२०७०/१/०३	२०७०/१/११ देखि २०७१/४/३१	१८१	४८,१०
जिल्ला कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोक	२,१६,७८	पाँचौ पटक २०६९/६/३०	२०७०/१/११ मसान्त	९०	९,७६

१३. **खर्च सार्वजनिक** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ नियम ९७ को (६) अनुसार उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायले हरेक किस्ताको कामको प्राविधिक मूल्याङ्कन, बिल, भरपाई र खर्च प्रमाणित गर्ने अन्य कागजात त्यस्ता समिति वा समुदायको बैठकबाट अनुमोदन गराई सम्बन्धित सार्वजनिक निकायमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय मोरङ्ग, सुर्खेत, जुम्लालगायत १० कार्यालयले रु.५ करोड ७४

लाखको कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराएकोमा निर्माण कार्यको खर्च सार्वजनिक गराएको छैन । अतः नियमको पालना गरिनुपर्दछ ।

खानेपानी तथा ढल निकास विभाग

१४. **अख्तियारी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३२ (२) मा तालुक निकायले १५ दिनभित्र मातहत कार्यालयलाई अख्तियारी पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष पूँजीगततर्फका शीर्षकहरूमा २०७१।६।३० देखि २०७१।३।१ भित्र अख्तियारी उपलब्ध गराएको देखियो । प्राप्त विवरणअनुसार समयमा अख्तियारी नपठाएको कारण यो वर्ष ६५ डिभिजन तथा सब डिभिजन कार्यलयले आषाढ महिनामा मात्र रु.८१ करोड ७६ लाख ३६ हजार खर्च गरेको देखिन्छ । समयमा योजना सञ्चालन हुन नसकी ३२ डिभिजन सब डिभिजनमा रु.११ करोड ७३ लाख ४२ हजारको विभिन्न साइजका ७ लाख ८३ हजार मिटर पाइप र २१ डिभिजन/सवडिभिजनमा रु.५ करोड ३० लाख ७८ हजारको फिटिङ मौज्दात रहन गएको छ ।
१५. **सवारीसाधन खरिद** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९ र १० मा खरिद कार्यको लागत अनुमान गर्दा निर्माण कार्यसँग सम्बन्धित आइटमहरू मात्र समावेश गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६९।१।८ मा लागत वृद्धि नियन्त्रण गर्न नीति बनाउने निर्णय भएको छ । यो वर्ष अधिकार सम्पन्न बागमती सभ्यता एकीकृत विकास समितिलगायत ८ कार्यालयले ६ गाडी, १२ मोटरसाइकल र १ टेक्टर खरिदको लागत अनुमान तथा सम्भौतामा समावेश गरी रु.२ करोड ४८ लाख ५७ हजार खर्च गरेको छ ।
१६. **पाइप बढी खपत** – योजनामा चाहिने निर्माण सामग्री नापी किताबमा प्रमाणित नभएसम्म त्यसलाई खर्च नमान्ने भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको २०६२/११/८ को निर्णयमा उल्लेख छ । यो वर्ष विवरण उपलब्ध गराएका ४१ डिभिजन/सवडिभिजन कार्यालयले उल्लिखित निर्णयको प्रतिकूल हुने गरी विभिन्न साइजका रु ११ करोड १० लाख ३८ हजार मूल्यका ७ लाख २२ हजार मिटर पाइप कार्यालयको जिन्सीबाट खर्च देखाए तापनि योजनामा जडान भएको पुष्टि गर्ने नापी किताब पेश भएन । सम्बन्धित योजनामा प्रयोग नभई जिन्सी खर्च देखाएको नियमअनुकूल देखिदैन ।
१७. **योजना कार्यान्वयन स्थिति** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा स्वीकृत आयोजना कार्यान्वयन गर्न लागत अनुमान र सोअनुसार वार्षिक कार्यक्रम निश्चित गरी सोही आधारमा वार्षिक बजेट तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन तथा सवडिभिजन कार्यालयहरूबाट कार्यान्वयनमा ल्याइएका योजनाहरूमध्ये लागत अनुमानको तुलनामा पर्याप्त बजेट विनियोजन नभएको कारण १० वर्ष वा सोभन्दा अगाडिदेखि सञ्चालन भइ सम्पन्न नभएका योजनाहरूको स्थिति देहायअनुसार छः

(रु. हजारमा)

जिल्ला	योजना संख्या	शुरु वर्ष	लागत अनुमान	यो वर्षसम्मको खर्च	जिल्ला	योजना संख्या	शुरु वर्ष	लागत अनुमान	यो वर्षसम्मको खर्च
सप्तरी	३	२०५७/५८	५,८९,६७	४,१४,८९	कैलाली	१	२०५७/५८	५,५३,९२	३,४९,४७
मोरङ	३	२०५५/५६	१४,७९,४४	७,७३,५७	सर्लाही	४	२०५४/५५	१६,४६,३५	१०,९१,२९
भापा	४	२०५५/५६	२३,४४,३१	१०,५०,४९	बारा	३	२०५६/५७	८,६५,१०	६,७१,२५
कास्की	१	२०५५/५६	८,७५,४५	४,६२,९३	रौतहट	३	२०५६/५७	१०,३९,७०	६,७६,५८
बागलुङ	६	२०५२/५३	२७,३०,५०	१६,०३,०९	चितवन	१	२०५६/५७	८,६०,४५	३,३३,२७
धनुषा	१	२०५६/५७	४,३६,७८	१,९४,५४	पाल्पा	१	२०५७/५८	२३,१८,९२	२०,६६,५४
महोत्तरी	१	२०५५/५६	२,१३,२५	१,४१,७५	पर्सा	१	२०५७/५८	२,४२,७९	१,१६,७६

खानेपानी योजनाहरूको लागि पर्याप्त बजेट विनियोजन नहुँदा समयमा योजना सम्पन्न नभइ अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त नहुने स्थिति देखिएको छ ।

१८. **पानीको मूल विवाद** – खानेपानी नीति, २०६१ मा खानेपानी योजना सञ्चालन गर्नुपूर्व पानीको मूल दर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन तथा सब डिभिजन कार्यालयहरू बाट

कार्यान्वयनमा ल्याएका योजनाहरू छनौट गरी परीक्षण गर्दा इलाम, दोलखा, रामेछाप, गोरखा, डडेल्धुरा जिल्लामा रु.८७ लाख ७१ हजार खर्च भइसकेका ९ योजनामा मूल विवाद भई कार्यान्वयन हुन नसकेको र गोरखा जिल्लाको टक्सार गैरीटारमा रु.३१ लाख ८५ हजार खर्च भइसकेकोमा विवाद भई संरचनासमेत भत्काएको छ । मूलको सुनिश्चितता पश्चातमात्र योजना सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

१९. **योजना हस्तान्तरण** – खानेपानी नीति २०६१ ले योजना सञ्चालन पूर्व सम्बन्धित उपभोक्ता समितिको खातामा लागत अनुमानको १ प्रतिशतले हुने रकम मर्मत सम्भार चक्र कोष खडा गरी जम्मा गर्नुपर्ने र सो रकमबाट हस्तान्तरण भएका योजना तथा स्किमको मर्मत सम्भार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन कार्यालय कपिलवस्तु, दाङ, रामेछापलगायत १२ कार्यालयले उपभोक्ता समितिबाट रु.२८ करोड ६९ लाख ९४ हजार खर्च गरी सम्पन्न भएका ४९ योजना हस्तान्तरण गरेका छैनन् । त्यसैगरी ७ डिभिजन/सवडिभिजन कार्यालयले उल्लिखित व्यवस्था पूरा नगरी ८५ योजनामा चक्रकोष बापत रु.२ करोड ४६ लाख ८८ हजार जम्मा गर्नुपर्नेमा रु.१५ लाख ९४ हजार मात्र जम्मा गरेको देखिएको छ । सम्पन्न योजनाहरूका नियमन तथा पुनर्स्थापनबापत यो वर्ष रु.१३ करोड २९ लाख ६५ हजार खर्च गरेको छ । अतः मर्मत सम्भार चक्र कोष खडा गरी रकम जम्मा गरेपछि मात्र योजना सञ्चालन गरिनुपर्दछ ।
२०. **कार्यसम्पादन जमानत** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११०(४) मा कार्यसम्पादन जमानतको मान्य अवधि खरिद सम्झौतामा उल्लिखित निर्माण कार्यको त्रुटि सच्याउने दायित्वको अवधिभन्दा कमिमा एक महिना बढी अवधिको हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यो वर्ष सप्तरी, प्युठान, गोरखालगायत १० खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन कार्यालयका २६ ठेकामा रु.३ करोड ९४ लाख ९५ हजारको घटी अवधिको जमानत स्वीकार गरेको र काठमाडौं उपत्यका खानेपानी लिमिटेड आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालयको रु.६८ करोड ६३ लाख ४० हजारसमेत रु.७२ करोड ५८ लाख ३५ हजारको जमानतको अवधि समाप्त भएकोमा थप गराएका छैनन् ।
२१. **परामर्श प्रतिवेदन** – परामर्शदातासँग भएको सम्झौतामा विभिन्न चरणका प्रतिवेदन पेश गरेका आधारमा रकम भुक्तानी गर्ने उल्लेख गरेको छ । क्षेत्रीय अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण कार्यालय कास्कीले म्याद थप सहितको अवधिभित्र प्रतिवेदन प्राप्त नगरेको अवस्थामा सम्झौता रकम रु.३१ लाख ७१ हजारको ८७.३० प्रतिशत रु.२७ लाख ६८ हजार भुक्तानी गरेको छ । समयमा प्रतिवेदन नदिने परामर्शदातालाई कारवाही नगरी सम्झौता विपरीत भुक्तानी दिन मिल्ने देखिदैन ।
२२. **डिप ट्युबवेलको डिजाइन** – डिप ट्युबवेलको डिजाइन कार्य पूर्व भौगर्भिक अवस्था, इलेक्ट्रो सेन्सेटिभ टेष्ट आदिका आधारमा बोरिङ कार्यको डिजाइन तथा लागत अनुमान तयार गर्नुपर्नेमा पर्याप्त भौगर्भिक अध्ययन बेगर डिजाइन तयार गरेबाट एकरूपता रहेको देखिदैन । उदाहरणका लागि डिभिजन कार्यालय कैलाली, बर्दिया, बाँके र दाङले डीप ट्युबवेलको गहिराइ क्रमशः १०० मि., १५० मी, १८० र ३२० मि.सम्म राखी औसतमा क्रमशः रु.१९ लाख ८६ हजार, रु.२५ लाख ५९ हजार, रु.३० लाख ७६ हजार र रु.३६ लाख ७५ हजारको लागत अनुमान तयार गरेका छन् । यसप्रकार एउटा डीप ट्युबवेल जडानको लागतमा रु.५ लाख ७३ हजार देखि रु.१६ लाख ८८ हजारसम्म भिन्नता देखिएको छ । उक्तै गहिराइका बोरिङको लागत अनुमान फरक हुनुको आधार प्रस्तुत हुनुपर्दछ ।
२३. **निर्माण कार्यको अनिश्चितता** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६.३ मा सार्वजनिक निकायले निर्माण स्थलको व्यवस्था नगरी निर्माण कार्यको खरिद कारवाही शुरु गर्न नहुने उल्लेख छ । खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन कार्यालय भक्तपुरले रु.३० करोड ३९ लाख लागत अनुमान भएको ढल प्रशोधन केन्द्रसहितको बालकोट ढल प्रणालीको निर्माण कार्य २०६३/६४ मा शुरु गरेकोमा हालसम्म २७.५२ प्रतिशत मात्र प्रगति भएको छ । ढल प्रशोधन केन्द्रको लागि जग्गा उपलब्ध नभएको कारण योजना सम्पन्न हुन नसकेको जानकारी प्राप्त भएको छ । निर्माण स्थलको व्यवस्था नगरी कार्य गराउँदा यो वर्ष सम्मको खर्च रु.२ करोड ६८ लाख ६२ हजार खर्च उपयोग हुन सकेको छैन ।

अधिकार सम्पन्न बाग्मती सभ्यता एकीकृत विकास समिति

२४. **कार्य स्थल भेरिएसन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा खरिद सम्झौताबमोजिम कार्य शुरु भइसकेपछि प्राविधिक कारणबाट त्यस्तो कार्यको परिमाणमा थप घट गर्न वा नयाँ आइटम थप्न वा सट्टा गर्न भेरिएसन आदेश जारी गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको छ । गुह्येश्वरी अप स्ट्रिमदेखि मिनभवन शंखमुलसम्ममा ४ प्याकेजमा विभाजन गरी ठेक्का बन्दोबस्त भइसकेपछि गोकर्ण माकलबारी खण्डमा कार्य गर्न छुट्टै ठेक्का बन्दोबस्त नगरी सो खण्डमा कार्यरत ठेकेदारको कार्य स्थल परिवर्तन हुने गरी थप कार्य गराउने गरी नयाँ सम्झौता गरेको छ । शुरु सम्झौता रकम रु.११ करोड ६१ लाख ६७ हजार भएकोमा रु.१२ करोड ९७ लाख ४५ हजार हुने गरी भेरिएसन गरेको छ । कार्य शुरु भइसकेपछि प्राविधिक कारणबाट त्यस्तो कार्यको परिमाणमा थप घट गर्न वा नयाँ आइटमसम्म थप्न वा सट्टा गर्न भेरिएसन आदेश जारी गर्न सक्ने व्यवस्था रहेकोमा कार्यस्थल परिवर्तन गरी भेरिएसन गर्न मिल्ने देखिदैन ।

२५. **मूल्य समायोजन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११९ (२) मा खरिद सम्झौतामा मूल्य समायोजनको व्यवस्था गर्दा मूल्य समायोजन गर्ने सुत्र लगायतका सम्बन्धमा उल्लेख छ । सम्झौतामा मूल्य समायोजन सम्बन्धमा २ निर्माणव्यवसायीले बोलपत्र पेश गर्दा मूल्य समायोजन गरिने मूल्यसूची उल्लेख नगरेकोमा बिल भुक्तानी गर्दा निर्माण सामग्रीको थोक मूल्यसूचीका आधारमा रु.९३ लाख ९० हजार भुक्तानी गरेको छ । निर्माणव्यवसायीले बोलपत्र पेश गर्दा मूल्य समायोजन गरिने सूत्र तथा मूल्यसूची उल्लेख नगरेको अवस्थामा मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

त्यसैगरी उक्त नियमावलीको नियम ११९ (२) (ज) मा खरिद सम्झौतामा मूल्य समायोजनको व्यवस्था गर्दा मूल्य समायोजन सूत्र लागू हुने समयको अन्तराल उल्लेख गरिनुपर्ने उल्लेख छ । विभिन्न ४ निर्माणव्यवसायीसँग ठेक्का सम्झौता गर्दा मूल्य समायोजन गणना गरिने समयको अन्तराल सम्बन्धमा उल्लेख नगरेको र सम्झौता अवधिभित्र निर्माण कार्य सम्पन्न नभएको अवस्थामा मूल्य समायोजन गर्ने आधार स्पष्ट नगरी रु.२ करोड ९६ लाख ६४ हजार मूल्य समायोजन रकम भुक्तानी गर्दा सरकारी व्ययभार बढ्न गएकोले सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्छ ।

२६. **जमानत रकम भुक्तानी** – सार्वजनिक खरिद ऐनको दफा २७ (४) मा बोलपत्रदाताले कार्यसम्पादन जमानत दाखिला गर्नुपर्ने उल्लेख छ । कार्यसम्पादन जमानतबापतको रकम बोलपत्र परिमाण सूचीमा समावेश गरी ठेकेदारलाई भुक्तानी गर्न मिल्ने देखिदैन । यो वर्षसम्म ७ निर्माण कार्यमा जमानतबापत रु.८७ लाख १० हजार भुक्तानी भएको देखिन्छ । यसप्रकारको खर्च बोलपत्रमा समावेश गरी भुक्तानी गर्न मिल्ने देखिदैन ।

२७. **कार्य अधुरो** – गुह्येश्वरी अप स्ट्रिम बायाँ किनारा, तिलगङ्गा दुबै किनार ०+९४७ सम्म मूल ढल, ग्रिन बेल्ट, नदी नियन्त्रण, सडक निर्माण आदि कार्य गर्ने गरी एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६६।३।१० मा रु.११ करोड ४१ लाख ६७ हजारमा सम्झौता भएको थियो । जग्गा विवादमा रहेको कारण देखाई २०६७।६।१० को भेरिएसन आदेशद्वारा कार्य स्थल परिवर्तन गरी गत वर्ष ११ औँ बिलसम्म रु.९ करोड ८५ लाख ५ हजार भुक्तानी गरेको छ । निर्माणव्यवसायीले म्याद थपसहित २०७१।१।३१ भित्र कार्य सम्पन्न गरी सक्नुपर्नेमा २०७१ माघ मसान्तसम्ममा पनि कार्य सम्पन्न भएको देखिदैन । शुरु सम्झौताअनुसार कार्य सम्पन्न गर्ने अवधि १५ महिनाको तुलनामा ३ वर्ष ३ महिना म्याद थप गर्दा समेत कार्य सम्पन्न नगर्ने निर्माणव्यवसायीलाई सम्झौताअनुसार कारबाही गर्नुपर्दछ ।

२८. **अग्रभार खर्च** – निर्माणव्यवसायीसँग भएको सम्झौताको दफा ५२ मा डे वर्क्सको रकम भुक्तानी गर्दा आयोजना प्रमुखको पूर्वस्वीकृति लिई त्यस अन्तर्गत भएका कार्यको अभिलेख राखी खर्च लेख्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष ३ निर्माणव्यवसायीलाई डे वर्क्सबापत रु.३६ लाख १२ हजार भुक्तानी गर्दा आयोजना प्रमुखको पूर्व स्वीकृति नलिनुका साथै अभिलेख राखेको छैन । पूर्वस्वीकृति र प्रमाणबेगर सम्झौता विपरीत भुक्तानी गर्न मिल्ने देखिदैन ।

२९. **व्यवस्थापन परामर्शदाता** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा कार्य शुरु भइसकेपछि कार्यको परिमाणमा थपघट गर्न सकिने उल्लेख छ । समितिको व्यवस्थापन कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन एक

परामर्शदातासँग रु.२ करोड ६८ लाख ६८ हजारमा २४ महिनाको लागि सम्झौता भएकोमा सम्झौतामा उल्लेख भएका कार्यमध्ये खरिद तथा ठेक्का व्यवस्थापन तथा ई बिडिडसम्बन्धी कार्य गरेको छैन । सम्झौतामा उक्त कार्य गर्न व्यवस्था भएको कार्य महिना घटाई टिम लिडरको कार्य महिना १८ बाट वृद्धि गरी २४ गरेको र शुरु सम्झौतामा नभएको सुपरिवेक्षकको कार्य महिनासमेत भेरिएसन गर्दा ती कार्यमा रु.४६ लाख ६७ हजार व्ययभार बढ्न गएको छ । यसरी प्राविधिक पुष्ट्याईबेगर व्ययभार पर्ने गरी भेरिएसन जारी गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय

३०. **ठेक्का व्यवस्थापन** – सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम ११८ अनुसार १५ प्रतिशत सम्मको भेरिएसन आदेश प्राविधिक पुष्ट्याई गरी विभागीय प्रमुखले जारी गर्नसक्ने व्यवस्था छ । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा खरिद सम्झौताको म्याद ६ महिनासम्मको अवधि बोलपत्र स्वीकृत गर्ने अधिकारीले र सोभन्दा बढीको अवधि विभागीय प्रमुखले थप गर्नसक्ने व्यवस्था छ । खानेपानी वितरण प्रणाली सुधार, खानेपानी उत्पादन वृद्धि/सुधार अन्तर्गतका प्याकेजहरूको लागत अनुमानमा कार्य सम्पन्न गर्न लाग्ने समय सीमा तोक्ने नगरेको, अधिकांश प्याकेजहरू निर्धारित समय सीमाभित्र सम्पन्न हुन नसकी पटक पटक म्याद थप भएकोमा कार्य सम्पन्न हुन नसकी अधुरै रहेको तथा कतिपय प्याकेजहरूमा पटक पटक भेरिएसन आदेश जारी भएको अवस्था देखियो । निर्देशनालय अन्तर्गत गत विगतदेखि सञ्चालित आयोजनाहरूमध्ये यो वर्ष नमूना छनौट गरी परीक्षण गरिएका ८ ठेक्कामा शुरु सम्झौता अवधि १४ महिना भएकोमा ९ पटकसम्म म्याद थप गरी डेमो स्किम कुसुन्ती, पाइलट प्रोजेक्ट, बानेश्वरलगायतका आयोजनामा ४२.५ महिनासम्म म्याद थप गरेको तथा ३३.५६ प्रतिशत भेरिएसन आदेश जारी गरेको छ । ती आयोजनाहरू अधुरै अवस्थामा रहेको देखिएको छ ।
३१. **छुट** – उपत्यकाका विभिन्न १५ स्थानमा ट्युबवेल तथा पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण गर्ने कार्य ठेक्का नं ०२/६ बी मा भेरिएसन गर्दा निर्देशनालयले नयाँ आइटम तथा शुरु सम्झौतामा समावेश भएका परिमाणको २५ प्रतिशतभन्दा बढी भएका आइटम तथा कुल सम्झौता रकमको १ प्रतिशतभन्दा बढी मूल्य भएका आइटमहरूको लागि नयाँ दर निर्धारण गरेको छ । उक्त नयाँ दर लागू भएका आइटमहरूको कुल रकममा निर्माणव्यवसायीले बोलपत्रमा शुरुमा प्रस्ताव गरेको ३६ प्रतिशत छुट लिएको छैन । नयाँ आइटम तथा नयाँ दर लागू भएका आइटमको दरमा छुट हुने वा नहुने सम्बन्धमा सम्झौतामा केही उल्लेख गरेको छैन । दुई लटमा भेरिएसनको कुल रकम रु.२ करोड ५८ लाख ५१ हजार रहेकोमा छुट प्रस्ताव लागू नहुने रु.४ करोड ४९ लाख ४७ हजार अर्थात् कुल भेरिएसन रकमभन्दा रु.१ करोड ८३ लाख ९४ हजार छुट लागू नहुने नयाँ आइटमहरूको मूल्य बढी गणना गरेको कारणबाट शुरु सम्झौता रकममा समेत उल्लिखित छुट रकम प्राप्त नहुने अवस्था सिर्जना भएको देखिएको छ । भेरिएसन रकमभन्दा बढी गणना गरेको उक्त छुट प्रस्ताव लागू नहुने रकम रु.१ करोड ८३ लाख ९४ हजारमा प्राप्त हुनु पर्ने छुट रकम रु.६६ लाख २२ हजार सम्बन्धित निर्माणव्यवसायीबाट असुल हुनुपर्दछ ।
३२. **बीमा खर्च** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ तथा निर्माणव्यवसायीसँग भएको सम्झौताको दफा १८.१ अनुसार डिफेक्ट लायबिलिटी पिरियड समेत कभर हुने गरी निर्माणव्यवसायीले ठेक्का कार्य, मेसिनरी/उपकरण तथा कामदारको क्षतिपूर्ति समेतको बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । ठेक्का नं ०२/६ बी को लागि २०७०।४।७ मा जारी गरेको भेरिएसन आदेशअनुसार बीमा शुल्कमा प्रत्येक लटमा रु.११ लाखका दरले रु.२२ लाख भेरिएसनबाट थप गरी उक्त रकम नवौँ रनिड बिलबाट भुक्तानी गरेको छ । साथै निर्माणव्यवसायीले शुरु सम्झौता अनुसारको रकम रु.२२ लाख दावी गर्न सातौँ रनिड बिलमा पेश गरेको २०६८।८।९ को प्रिमियम रसिद नै नवौँ रनिड बिलमा संलग्न गरी भुक्तानी लिएको पाइएकोले थप भुक्तानी भएको रु.२२ लाख असुल हुनुपर्दछ ।
३३. **मूल्य समायोजन** – वितरण प्रणाली सुधार, प्याकेज-१ का निर्माणव्यवसायीसँग भएको सम्झौताको दफा ८.१ मा सम्झौता भएको २८ दिनभित्र कार्य प्रारम्भ गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सम्झौताको कार्य तालिकाअनुसार

आवश्यक पर्ने पाइप, फिटिङ्स तथा एसेसरिजहरू २०७०।८।२५ देखि २०७०।११।२५ सम्ममा आपूर्ति गरिसक्नुपर्ने तथा २०७० फागुनदेखि पाइप लाइन एक्साभेशन तथा लेइड, ज्वाइण्टिङ् को कार्य प्रारम्भ गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा उल्लिखित कार्यहरू निर्धारित तालिकाअनुसार शुरु नगरी ५ महिनापछि मात्र शुरु गरेको देखियो । पाइप, फिटिङ्स आपूर्ति नभएको तथा सिभिल वर्क्स प्रारम्भ नै नभएको अवस्थामा उक्त कार्यहरूको तेस्रो रनिङ बिलसम्मबाट मूल्य समायोजनबापत रु.९८ लाख ५० हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । सम्झौता अनुसारका कार्य निर्धारित समयमा प्रारम्भ गरेको भए यसरी शुरुका रनिङ बिलहरूमा मूल्य समायोजन बापतको रकम रु.६१ लाख ९७ हजारमात्र व्यहोरे पुग्ने अवस्था रहेकोमा समयमा निर्माणव्यवसायीले कार्य प्रारम्भ नगरेको कारणबाट थप रु.३६ लाख ५३ हजार मूल्य समायोजन रकम व्यहोर्नु परेको देखिएकोले उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

३४. **कार्यमा दोहोरोपना** – उपत्यकाको सडक विस्तारका क्रममा साविकका सञ्चालित केही प्याकेजहरूमा भएका पाइपलाइको क्षतिको पुनर्स्थापनाको लागि तयार गरिएको २ प्याकेजअन्तर्गत विगतमा शुरुवात भई हालसम्म अधुरो रहेका ३ पाइलट प्रोजेक्ट (बानेश्वर, कुसुन्ती र कालोपुल) तथा केही अन्य क्षेत्रको कार्यमा उपत्यकाको सडक विस्तारका क्रममा क्षति हुन गएको पाइप लाइनको पुनर्स्थापना र केही सडक तथा सडक पेटी पुनर्स्थापनाको कार्यसमेत गर्ने गरी रु.८ करोड ७ लाख ९४ हजारको लागत अनुमान तयार गरी रु.७ करोड ९४ लाख ७२ हजारमा ठेक्का सम्झौता भएको देखियो । सडक तथा सडक पेटी पुनर्स्थापना कार्य अन्तर्गत लट-१ को लागि रु.१ करोड ११ लाख २६ हजार तथा लट-२ को लागि रु.१ करोड ७० लाख ८५ हजारसमेत जम्मा रु.२ करोड ८२ लाख ११ हजार लागत निर्धारण गरेको र सोको लागि निर्माणव्यवसायीको बोलपत्रमा रु.२ करोड ७४ लाख ४१ हजार लागत समावेश छ । सडक विस्तारका क्रममा भत्काएको सडक तथा सडक पेटीको पुनर्स्थापना सडक विस्तार गर्ने सम्बन्धित निकायहरूबाटै हुने गरेको समेत देखिएकोले यस्ता कार्य सञ्चालन गर्दा सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३५. **जगेडा पाइप, फिटिङ्को उपयोग** – सडक विस्तारका क्रममा क्षति भएको पाइपलाइनको पुनर्स्थापना गर्न लागत अनुमान तयार गर्दा पाइप, फिटिङ्स आपूर्ति समेतको लागि रु.१ करोड ५५ लाख लागत समावेश गरेकोमा सो को लागि निर्माणव्यवसायीले रु.१ करोड ८३ लाख ९८ हजार कबोल गरेको पाइयो । साविकको ठेक्का प्याकेज कालोपुल र कुसुन्तीमा पाइप लाइनको कार्य समाप्त भई उक्त प्याकेजहरूमा क्रमशः रु.२ करोड ५८ लाख ७६ हजार र रु.१ करोड २८ लाख ९१ हजार समेत जम्मा रु.३ करोड ८७ लाख ६७ हजार मूल्यका पाइप, फिटिङ्स जगेडा रहेको सम्बन्धित प्याकेजका निर्माणव्यवसायीहरूले पेश गरेका रनिङ बिलहरू तथा म्याद थप सम्बन्धी फाइलबाट देखियो । जुन प्याकेजको पुनर्स्थापना कार्य गर्ने हो सोही प्याकेजमा जगेडा रहेका पाइप, फिटिङ्स प्रयोग नगरी नयाँ प्याकेजमा समेत पाइप, फिटिङ्सको लागि खरिद सम्झौतामा राखेको रु.१ करोड ८३ लाख ९८ हजार समावेश गर्नुको आधार स्पष्ट भएन ।

३६. **फरक दरको प्रयोग** – लागत अनुमान तयार गर्दा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४८ अनुसार गठित जिल्ला दररेट निर्धारण समितिले तोकेको दररेटको आधारमा निर्माण कार्यको लागत अनुमान दर तय गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला दररेट निर्धारण समिति, काठमाडौंको २०७०।४।२७ को निर्णय अनुसार निर्माण सामग्रीको लागत दर राख्दा चक्रपथभित्र र चक्रपथ बाहिरको ३ कि.मि. सम्मको दूरीमा दररेट सूचीमा उल्लिखित दर लागू हुने उल्लेख छ । निर्देशनालयले सडक विस्तारका क्रममा क्षति भएको पाइपलाइनको पुनर्स्थापना गर्ने गरी तयार गरेको ठेक्का प्याकेज र अर्को एक थोक वितरण प्रणाली सुधार सम्बन्धी प्याकेजको लागत अनुमान तयार गर्दा सिमेन्ट, बालुवा, ग्राभेल, गिट्टी लगायतका निर्माण सामग्रीको दर स्वीकृत जिल्ला दरभन्दा बढी राखेको पाइयो । यसरी बढी दर राखी लागत अनुमान तयार गर्नाले उक्त २ ठेक्कामा रु.५ करोड ९ लाख १२ हजार थप लागत समावेश भएको छ । यस प्याकेजको कार्य क्षेत्र चक्रपथको ३ कि.मि. दूरीभित्रै रहेको हुँदा थप लागत समावेश गर्न मिल्ने देखिदैन ।

३७. **डी.आई. पाइपमा थप लागत** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११(२) मा मालसामानको लागत अनुमान तयार गर्दा स्थानीय बजारमा प्रचलित दरभाउ एवं अन्य बजारको प्रचलित दरभाउ समेतको आधार लिनुपर्ने व्यवस्था छ । थोक वितरण प्रणाली सुधारसम्बन्धी एक प्याकेज र वितरण प्रणाली सुधार सम्बन्धी अर्को एक प्याकेजको लागि आवश्यक विभिन्न साइजका डकटाइल आइरन पाइपहरूको लागत

अनुमान दर निर्धारण गर्दा डिजाइन तथा सुपरिवेक्षण परामर्शदाताले विभिन्न ३ विदेशी कम्पनीबाट कोटेशन लिई औसत दर राखी प्रति एकाई दर निर्धारण गरेको पाइयो । परामर्शदाताले लिएका कोटेशनहरूमध्ये न्यून दररेट पेश गर्ने एक कम्पनीको कोटेशनमा पनि अन्य कोटेशनदाताहरूबाट पेश भए अनुसारकै मापदण्ड तथा गुणस्तर हुने उल्लेख भएको अवस्थामा सो दर नलिई औसत दरबाट लागत अनुमान तयार गरेको र सोही लागत अनुमान स्वीकृत गरेको कारण तथा आधार स्पष्ट भएन । यसरी औसत दरको आधारमा पाइपको लागत अनुमान निर्धारण गर्नाले उल्लिखित २ प्याकेजमा विभिन्न साइजका २७ हजार ९५० मिटर पाइपको लागि रु.७ करोड ३६ लाख ७८ हजार थप लागत समावेश हुन गएको देखिन्छ । यसप्रकार प्राविधिक पुष्ट्याईबेगर औसत दरमा लागत अनुमान गर्न मिल्ने देखिंदैन ।

३८. **जगोडा पाइप, फिटिङको स्वामित्व** – वितरण प्रणाली सुधारअन्तर्गत नोभेम्बर, २००९ र सेप्टेम्बर, २०१० देखि सञ्चालित पाइपलाइन प्रोजेक्ट, कालोपुल र डेमोन्स्ट्रेशन स्किम, कुसुन्तीमा पाइप लाइनको कार्य समाप्त भई उक्त प्याकेजहरूमा क्रमशः रु.२ करोड ५८ लाख ७६ हजार र रु.१ करोड १६ लाख २ हजारसमेत जम्मा रु.३ करोड ७४ लाख ७८ हजार मूल्यका पाइप, फिटिङ्स जगोडा रहेको छ । निर्माणव्यवसायीहरूले आपूर्ति गरेका उक्त पाइप, फिटिङ्सहरूको लागि आयोजनाबाट भुक्तानी भइसकेको हुँदा जिन्सी आम्दानी बाँधी निर्देशनालयको स्वामित्वमा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।
३९. **सवारीसाधन हस्तान्तरण** – वितरण प्रणाली सुधारअन्तर्गत नोभेम्बर, २००९ देखि सञ्चालित डेमोन्स्ट्रेशन स्किम, नयां बानेश्वरको ठेक्का कार्यको बोलपत्र आइटम अन्तर्गत खरिद भएका रु.४१ लाख २६ हजार मूल्यका डबल क्याब पिक-अप, पेट्रोल कार तथा मोटरसाइकल २ समेत ४ सवारीसाधन निर्देशनालयलाई हस्तान्तरण गरेको छैन । निर्माणव्यवसायीसँग रहेका उल्लिखित सवारीसाधन प्राप्त गरी निर्देशनालयको स्वामित्वमा लिनुपर्दछ ।

काठमाडौं उपत्यका खानेपानी सेवा क्षेत्र विकास आयोजना

४०. **श्रम स्वीकृति** – श्रम नियमावली, २०५० को नियम ६ श्रम विभागको स्वीकृति लिई एक पटकमा बढीमा २ वर्षसम्मको लागि कुनै दक्ष गैरनेपाली नागरिकलाई करारमा नियुक्त गरी काममा लगाउन सक्ने व्यवस्था छ । काठमाडौं उपत्यका खानेपानी लिमिटेडको व्यवस्थापन र क्षमता अभिवृद्धिसमेत गर्ने एक विदेशी परामर्शदाताका वित्त तथा प्रशासन विशेषज्ञ रूपमा कार्यरत एक विदेशी नागरिकको २०७०।६।१ देखि २०७०।१०।२० अवधिसम्मको श्रम स्वीकृति श्रम विभागले अस्वीकृत गरेको देखिन्छ । निजको प्रवेशाज्ञाको म्याद २०७०।५।२८ देखि समाप्त भएको र तत्पश्चात् निजले पर्यटक भिसा लिई नेपालमा रही कार्य गरेकोमा रु.५४ लाख ४८ हजार भुक्तानी गरेको देखिन्छ । पर्यटक भिसामा रहेको व्यक्ति पूर्णकालीन परामर्शदाता भई कार्य गर्न मिल्ने देखिंदैन । श्रम स्वीकृति प्राप्त नगरेको तथा पर्यटक भिसामा रहेको व्यक्तिलाई कार्य गराउने जिम्मेवार व्यक्ति उपर कारबाही गर्नुपर्दछ ।
४१. **सम्झौताको पालना स्थिति** – परामर्शदातासँग भएको सम्झौताको अनुसूची ए को दफा ३ मा नीति तथा कार्यक्रम तथा अनुसूची बी मा मासिक वार्षिक लगायतका प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष सम्ममा अनुसूची वि मा उल्लेख भएका मध्ये केही प्रतिवेदन पेश गरेको र कतिपय प्रकृयारत रहेको विवरण उपलब्ध गराएको छ । सम्झौताको अनुसूची ए मा उल्लिखित प्रतिवेदन तयार गरी पेश गरेको देखिएन । परापर्श सेवा खरिद सम्झौताको पूरा अवधि तथा दातृ संस्थासँग भएको ऋण सम्झौताको अवधिसमेत व्यतीत भइसकेको अवस्थामा सम्झौताअनुसारका कार्य सम्पन्न नगर्ने परामर्शदातालाई सम्झौताअनुसार कारबाही गरिनुपर्दछ ।
४२. **कार्य प्रारम्भ नभएको** :- सार्वजनिक खरिद ऐनको दफा ५९(२)क. सम्झौताअनुसार कार्य नगरे सम्झौताको अन्त्य गरी वित्तीय फरफारक गर्नुपर्ने र नियम ११३(६) मा पेशकी फछ्यौट हुन नसकेमा सार्वजनिक निकायले उप-नियम ३ बमोजिमको बैंक जमानतको रकम सम्बन्धित बैंकबाट प्राप्त गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने र निजबाट त्यस्तो पेशकी रकमको १० प्रतिशत ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कञ्जुमर

बिलिङ तथा लेखा प्रणाली सुधारका लागि सम्झौता भएका एक सेवा प्रदायक कम्पनीसँग भएको सम्झौता अनुसारका कार्य १२ महिनाभित्र हस्तान्तरण गरिसक्नुपर्ने तथा थप ३६ महिनाको वारेण्टी पिरियड २०७१ कार्तिकमा समाप्त भइसकेको छ । उक्त सेवा प्रदायक कम्पनीले २०६८ बैशाखमा स्थिति प्रतिवेदन पेश गरे तापनि सफ्टवेयर तथा हार्डवेयरसम्बन्धी कार्य गरेको देखिदैन । सम्झौताअनुसारका प्रमुख कार्यहरू नगरेकोले सम्झौताअनुसार कारवाही गरी कार्यसम्पादन जमानत रु.५१ लाख २६ हजार र मोबिलाइजेसन पेशकी रु.५१ लाख २६ हजारसमेत रु.१ करोड २ लाख ५२ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

मेलम्ची खानेपानी विकास समिति

४३. **आयोजना लागत र अद्यावधिक खर्च** – सन् २००८ मा शुरु लागत ३१७.३ मिलियन अमेरिकी डलर रहेकोमा २०७१ मंसिरसम्ममा लागत वृद्धि भई ३५५ मिलियन अमेरिकी डलर पुगेको छ । प्राप्त विवरणअनुसार मेलम्ची खानेपानी आयोजना (उप-आयोजना १) को कूल लागत २३ अर्ब ४५ करोड ८६ लाख ५० हजार (२८७.५ मिलियन अमेरिकी डलर) मध्ये यो वर्षसम्म नेपाल सरकार र अन्य दातृ निकाय तथा संस्थाको लगानीमा २०७१ आषाढसम्म निम्नानुसार रु.१२ अर्ब १३ लाख ९७ हजार खर्च भएको देखिन्छ ।

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	स्रोतगत विवरण	रकम	क्षेत्रगत लगानी	रकम	खर्च प्रतिशत
१.	नेपाल सरकार	४,११,८८,९९	मुआब्जा क्षतिपूर्ति	९२,१७,१८	७.६८
२.	जाइका	९२,९२,५५	कार्यसञ्चालन खर्च	४७,६५,९५	३.९७
३.	ए.डी.वी.ऋण	४,३८,९४,२६	भौतिक संरचना निर्माण	७,०७,०५,९४	५८.९२
४.	नोराड	७२,२३,७०	सवारीसाधन	३,५६,८९	०.२९
५.	सिडा	७,४१,६९	परामर्श सेवा	३,३७,२९,६४	२८.११
६.	एन.डी.एफ	६९,१६,४८	सुरक्षा खर्च	१२,३८,३७	१.०३
७.	प्राविधिक सहायता	८,८७,५८			-
८.	ओपेक ऋण	९८,६८,७२			-
	जम्मा	१२,००,१३,९७		१२,००,१३,९७	१००.००

यो वर्षसम्म कूल खर्चमध्ये भौतिक संरचना निर्माणमा ५८.९२, परामर्श सेवामा २८.११, जग्गा मुआब्जा वितरणमा ७.६८, कार्यसञ्चालन खर्चमा ३.९७, सुरक्षा खर्चमा १.०३ र सवारीसाधन र उपकरणमा ०.२९ प्रतिशत खर्च गरेको देखिन्छ । आयोजनाको स्रोत व्यवस्थाअनुसार अधिक खर्च हुने क्षेत्र सिभिल वर्कसमा ७९.८९, परामर्श सेवामा ११.०६, सामाजिक वातावरणीय सहयोगमा ५.९३ र प्रशासनिक खर्चमा ३.१२ प्रतिशत हुने उल्लेख भएपनि हालसम्मको स्थितिले मुख्य संरचनाको निर्माण खर्चभन्दा परामर्श सेवा लगायत अन्य सहायक कार्यमा अधिक खर्च भएको देखिन्छ ।

४४. **धरौटी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३(४) र खरिद सम्झौताको बुँदा १४.३(सी) मा सार्वजनिक निकायले रनिङ बिल वा अन्य कुनै बीजकको भुक्तानी गर्दा करारका शर्तबमोजिम धरौटीबापत बिल रकमको ५ प्रतिशतले हुने रकम कट्टा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । समितिले यो वर्ष हेडवर्क्स तथा सुरुङ निर्माण कार्यका निर्माणव्यवसायीलाई रु.१० करोड ८५ लाख १४ हजार र मूल्य अभिवृद्धी करसमेत भुक्तानी गर्दा नियमानुसार ५ प्रतिशतले हुने रु.५४ लाख २६ हजार धरौटी कट्टा गरेको छैन ।

४५. **उपकरणको मूल्याङ्कन तथा उपयोग** – आयोजनाको हेडवर्क्स तथा टनेल निर्माण कार्यका साविक निर्माणव्यवसायी बाट सम्झौता अन्तर्गत आपूर्ति भएका मेसिनरी औजार, उपकरण, विस्फोटक पदार्थ र अन्य निर्माण सामग्रीको अद्यावधिक विवरण तथा स्थितिको विवरण उपलब्ध भएन । उक्त ठेक्का सम्झौताको शर्त १५.२ अनुसार समितिको निर्णयले २०६९/६९ देखि तोडिएको अवस्थामा परामर्शदाताबाट २०६९ पौषमा तयार गरेको विवरणमा परिमाण उल्लेख भएपनि मूल्याङ्कन भएको छैन । उक्त सामग्री तथा उपकरणको हालको निर्माणव्यवसायीबाट उपयोग गर्दा मूल्याङ्कन गर्नेसम्म व्यवस्था सम्झौतामा गरेपनि पेश भएका

बिलहरूमा सोको खपत परिमाण तथा मूल्याङ्कन गरेको छैन । अतः सोको स्पष्ट मूल्याङ्कन तथा खपत सामग्रीको अभिलेख राखी निर्माणव्यवसायीको बिलबाट रकम कट्टा गरिनुपर्दछ ।

४६. **बीमा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ मा दश लाख रुपैयाँभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माणव्यवसायीले निर्माण कार्य समेतमा त्रुटि सच्याउने अवधि खाम्ने गरी बीमा गराउनुपर्ने उल्लेख छ । पानी प्रशोधन केन्द्रको सम्भौतामा बीमाबापत चौथो बिलको परिवर्त्य विदेशी मुद्राको सटही दरअनुसार रु.७३ लाख ४८ हजार रहेको छ । यो वर्ष चौथो बिलसम्ममा बीमाबापत जापानी येन ७१ लाख ४० हजारको नेपाली मुद्रामा हुने रु.६६ लाख ९० हजार भुक्तानी गरेको छ । निर्माण कार्य शुरु भएको १ वर्ष व्यतीत भैसकदासमेत बीमालेख पेश भएको छैन । बीमालेखबेगर भुक्तानी हुनु र सम्भौतानुसार बीमा नगराउँदा सम्भावित जोखिमलाई न्यूनीकरण नगरेको देखिन्छ । नियम तथा सम्भौता बमोजिमको जोखिम अवधि समेटिने गरी बीमा गरेको तथा प्रमाण बेगर भुक्तानी भएको रु.६६ लाख ९० हजार सम्बन्धित निर्माणव्यवसायीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

मेलम्ची खानेपानी विकास समिति

काठमाडौं उपत्यकामा विद्यमान खानेपानीको अभावलाई दिगो एवं दीर्घकालीन रूपमा समाधान गरी स्वच्छ खानेपानी उपलब्ध गराउने उद्देश्यले २०५५।५६ देखि प्रथम चरणको कार्यक्रमअन्तर्गत सिन्धुपाल्चोकको मेलम्चीबाट २६.५ किलोमिटर सुरुङ्ग मार्गमार्फत दैनिक १७ करोड लिटर पानी काठमाडौं उपत्यकाभित्र ल्याई प्रशोधन गरी वितरण गर्न सञ्चालित यस आयोजना कार्यान्वयन स्थितिको मितव्ययिता र कार्यदक्षता पक्षको मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

४७. **कार्यतालिका** – निर्माण कार्य २०५८।५९ बाट शुरु भएको यो आयोजना शुरुमा २०६४।६५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा तेस्रो पटक संशोधन गरी २०७३।७४ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरेको छ । आयोजना सञ्चालन भएको १४ वर्षसम्म पनि मुख्य निर्माण कार्यहरू सुरुङ्ग तथा पानी प्रशोधन केन्द्रको निर्माणमा लक्ष्य अनुसार प्रगति हुनसकेको छैन । निर्माण व्यवसायीबाट निर्माण प्रविधि, निर्माण सामग्रीहरू, मेसिनरी औजार र उपकरणको उपलब्धता नगरेको कारणबाट समयमा आयोजना सम्पन्न हुने देखिएन । आवश्यक जनशक्तिको उपलब्धता, आयोजना र स्थानीय संस्थाबीच समन्वय, आयोजना निर्माणको क्रममा आइपर्ने समस्या समाधान एवं विभिन्न सरकारी निकायबाट लिनुपर्ने स्वीकृतिका लागि अन्तर निकायगत समन्वय गरी प्रक्रियागत ढिलासुस्तीको अन्त्य गरिनुपर्ने, दोस्रो उपआयोजनाबाट काठमाडौं उपत्यकामा भइरहेको पाइपलाइन विस्तारको कार्य तोकिएको अवधिभित्र सम्पन्न गरी आयोजनाको समग्र कार्य निर्धारित समयमा सम्पन्न गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४८. **आयोजना लागत** – स्वीकृत आयोजना निर्धारित समय र लागतमा व्यवस्थापन, सञ्चालन र सम्पन्न हुनुपर्दछ । सन् २००८ को लागत ३१७.३ मिलियन अमेरिकी डलरबाट वृद्धि भई सन् २०१४ मा ३५५.४ मिलियन अमेरिकी डलर कायम भएको छ । आयोजनामा सुरु कुल ठेक्का/लागत रु.१२ अर्ब ३५ करोड ८ लाख ६४ हजार रहेकोमा भौतिक संरचना निर्माण तथा परामर्श सेवा अन्तर्गत पुनः ठेक्का, परामर्शदाताको लागत वृद्धि, अन्य खर्च तथा सामाजिक उत्थान कार्यक्रममा देहायबमोजिम रु.१६ अर्ब ६० करोड ४२ लाख ४४ हजार खर्च हुने स्थिति भई लागत ३४.७६ प्रतिशत वृद्धि हुने भएको छ ।

कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- २६.५ कि.मि. शुरुङ्ग निर्माण कार्य,
- ८.५ करोड लिटर पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण र
- सामाजिक उत्थान कार्यक्रम सञ्चालन ।

सि.नं.	समय	मुख्य क्रियाकलाप	शुरु ठेक्का अङ्क	पुनः ठेक्का वा भेरिएसनबाट कायम खर्च	वृद्धि रकम	कुल ठेक्का तथा लागतको तुलनामा वृद्धि प्रतिशत
१	सन् २००९/२०१३	सुरुङ्ग तथा हेडवर्क्स निर्माण	४,२८,८८,२२	७,७२,३४,३१	३,४३,४६,०९	
२	जुलाई ,,	साविक ठेक्काको कार्य, दावी समायोजन मूल्याङ्कन रकम	-	५८,१३,५१	५८,१३,५१	
		सुरुङ्ग तथा हेडवर्क्स तर्फ जम्मा	४,२८,८८,२२	८,३०,४७,८२	४,०१,५९,६०	३२.५२
३	२०७१ आषाढ	पानी प्रशोधन केन्द्र	४,२०,४६,४२	४,२०,४६,४२	-	
		निर्माण तर्फको कूल जम्मा	८,४९,३४,६४	१२,५०,९४,२४	४,०१,५९,६०	
४	२०७१ आषाढ	परामर्शदाताको खर्च (आयोजना लागत अनुसार)	३,३८,१२,००	३,३७,२९,६४	-	
५	२०७१ पौष	३ परामर्शदाताको सम्भौता लागतमा वृद्धि	-	१८,१८,३८	१८,१८,३८	
६	२०७१ आषाढ	काम नभएको अवधिको परामर्श खर्च	-	७,६४,७०	७,६४,७०	
		परामर्श सेवाको जम्मा	३,३८,१२,००	३,६३,१२,७२	२५,८३,०८	२.१२
७	२०७१ आषाढ	सामाजिक उत्थान कार्यक्रम (आयोजना लागत अनुसार)	४७,६२,००	४४,३८,९५	-	
८	२०७१ आषाढ	अन्य खर्चहरू (कानूनी शुल्क र आईसीसीलाई भुक्तानी)	-	१,९६,५३	१,९६,५३	०.१२
		कुल जम्मा	१२,३५,०८,६४	१६,६०,४२,४४	४,२९,३९,२१	३४.७६

४८.१ आयोजना सम्पन्न हुने अवधि २०७३।७४ सम्म परामर्श सेवामा हुने थप खर्च र सामाजिक उत्थान कार्यक्रममा हुने खर्चका कारण थप लागत वृद्धि हुने देखिन्छ ।

४८.२ क्षेत्रगत लगानीका शीर्षकहरू (मुआवजा क्षतिपूर्ति, कार्यसञ्चालन खर्च, सवारी साधन र सुरक्षा खर्च) मा भएको रु.१ अर्ब ५५ करोड ७८ लाख ३९ हजार शुरु ठेक्का /लागत अनुमानको तुलनामा १२.६१ प्रतिशत रहेको छ । उक्त खर्च रकम लागत वृद्धि रकममा समावेश छैन ।

अतः ऋण सम्भौताहरू सम्पन्न भइसके पनि सुस्त कार्य प्रगतिको कारण आयोजना सम्पन्न हुने समय लम्बिन जाँदा परामर्श सेवा, मूल्य समायोजन, भेरिएसनसमेतबाट लागत अझ वृद्धि हुने अवस्थाले समयमा आयोजना सम्पन्न नहुने, लागत बढ्ने तथा भविष्यमा उपभोक्तामा थप व्ययभार पर्न जाने भएकोले समयमै कार्यसम्पन्न गरी लागत न्यूनीकरण गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

४९. **स्रोत व्यवस्थापन** – निर्धारित अवधिमा आयोजना सञ्चालनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ । पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माणतर्फ सुन्दरीजलमा दैनिक १७ करोड लिटर क्षमताको लागि एक दातृ निकायसँग २०५७।१२।१७ मा ५ हजार ४९४ मिलियन जापानी ऐनको ऋण सम्भौता भएकोमा उपलब्ध ऋणबाट ६० प्रतिशत काममात्र हुने उल्लेख गरी स्रोतको अभावमा पानी प्रशोधनको क्षमता घटाई दैनिक ८.५ करोड लिटरको लागि निर्माण कार्य भइरहेको छ । सामाजिक उत्थान कार्यक्रमको सुपरीवेक्षण परामर्शदाताको सेवा अवधि २०७१।१।८ को निर्णयानुसार २०७३ पौषसम्म थप गर्दा शुरु सम्भौता लागतमा रु.८६ लाख ७८ हजारले वृद्धि गरेकोमा दातृ निकायको सहमति लिएको छैन । यसबाट स्रोतको सुनिश्चितता हुने देखिएन ।

स्रोत व्यवस्थापन गर्न नसकेका कारण पानीप्रशोधन क्षमता घटाउनु तथा स्रोत व्यवस्थापन नहुँदै परामर्शदाताको लागत बढाउनु उपयुक्त होइन । अतः कार्यतालिका बमोजिम कार्य सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न आवश्यक स्रोतको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ ।

५०. **सुरुङ्ग निर्माण र जमानत** – मेलम्ची खोलाको पानी सुरुङ्गमार्फत काठमाडौं उपत्यकामा ल्याउनका लागि मुख्य सुरुङ्ग, एडिट सुरुङ्ग र डाइभर्सन टनेल समेत २७.५८२ किलोमिटर निर्माणका लागि निर्माणव्यवसायीसँग रु.४

अर्ब २८ करोड ८८ लाख २२ हजार (मू.अ.कर र प्रोभिजनल समसहित) को २०६५।११।८ मा भएको सम्झौता अनुसार २०७०।५।२७ मा काम सम्पन्न गर्नुपर्ने थियो । तर निर्माणव्यवसायीले गरेको कबोलअनुसार कार्य नगरी मुख्य र एडिट सुरुडसमेत ६ हजार ४४४ मिटर मात्र खनेको कामको रु.५८ करोड १३ लाख ५१ हजार (मूल्य अभिवृद्धि करबाहेक) मूल्याङ्कन गरेको देखिन्छ । निर्माणव्यवसायीले सम्झौताअनुसार आवश्यक मानव साधन, मेसिनरी औजार उपकरण तथा निर्माण सामग्रीको उचित व्यवस्थापन गर्न नसकेको तथा गुणस्तर कायम राख्न नसकेकोमा सुधार गर्न निर्देशन दिँदा सुधारका साथै कार्यतालिकाअनुसार सुरुड निर्माण कार्य नगरी सम्झौताको ७८.६५ प्रतिशत अवधि समाप्त हुँदा २३.३६ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति रहेको स्थितिमा ठेक्का तोडेको छ । ठेक्का तोडिई नयाँ ठेक्का व्यवस्थापन भई कार्य शुरु भएको अवस्थामा पनि साबिक निर्माणव्यवसायीले सम्झौताअनुसार काम नगरेकोमा २ वाणिज्य बैङ्कबाट शर्तरहित कार्यसम्पादन जमानत ६६ लाख ५५ हजार अमेरिकी डलर र मोबिलाइजेशन पेशकी जमानत १४ लाख १२ हजार युरो र ६६ लाख २५ हजार समितिले प्राप्त गर्नुपर्नेमा वाणिज्य बैङ्कहरुले भुक्तानी नगरी ती बैङ्क अदालतमा मुद्दामा गएको कारण हालसम्म प्राप्त गरेको छैन । सम्झौताबमोजिम शर्तरहित बैङ्क जमानत तथा ठेक्का तोडेको कारण पर्न गएको थप दायित्व असुल गर्नुपर्दछ ।

५१. **नयाँ ठेक्का व्यवस्थापन** – हेडवर्क्स तथा सुरुड निर्माणको लागि अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्रको माध्यमबाट सबैभन्दा कम कबोल गर्ने निर्माणव्यवसायीसँग रु.७ अर्ब ७२ करोड ३४ लाख ३१ हजारमा कार्य शुरु गरेको दिनदेखि ३६ महिनाभित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने गरी २०७०।३।२६ मा सम्झौता गरेको पाइयो ।

जनवरी, २०१५ सम्म नयाँ ठेक्काको निर्माण व्यवसायीले ४ हजार ६९० मिटर (दुबै ठेक्काबाट कुल ११ हजार १३४ मिटर) सुरुड खनेको विवरण समितिले पेश गरेको छ । सम्झौता अवधिको करिब ४४ प्रतिशत समय व्यतीत हुँदा निर्माण कार्यको भौतिक प्रगति २२.६५ प्रतिशतमात्र देखिएको सन्दर्भमा निर्माण व्यवसायीबाट तोकिएको समयावधिभित्र सम्पन्न गर्न हालको अवस्थामा दैनिक रूपमा करिब ४२ मिटर सुरुड निर्माण गर्नुपर्नेमा २०७१ पौषको औसतमा २० मिटर प्रतिदिन रहेकोले निर्धारित समयमा सुरुड निर्माण कार्य चुनौतीपूर्ण देखिएको छ ।

समस्या

- आयोजना निर्माण कार्यतालिकामा पटक पटक संशोधन र लागत वृद्धि,
- सम्झौताअनुसार निर्माण कार्य नगरेको कारण प्रगति न्यून हुनु,
- अन्तरनिकायगत समन्वयमा कमी,
- परामर्श सेवा लागतमा वृद्धि ।

दक्ष जनशक्ति तथा स्रोतसाधनको व्यवस्थापनमा कमी, रात्री समयमा काम कम हुने गरेको, साइट इन्जिनियरिङ सेवा समयमा नभएको कारणबाट निर्माण कार्यको प्रगति न्यून देखिएकोले सम्झौताअनुसार निर्धारित अवधिमा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न आवश्यक हुने निर्माण सामग्रीहरु गिट्टी, बालुवा, सिमेन्ट आदिको पर्याप्त व्यवस्था, मेसिनरी उपकरण सञ्चालन क्षमता वृद्धि गरी तोकिएको अवधिमा कार्य सम्पन्न गराउन सम्बन्धित निकायले ध्यान दिनुपर्दछ ।

५२. **परामर्श सेवा** – आयोजनाको व्यवस्थापन, बाँध तथा सुरुड र पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माणको डिजाइन तथा सुपरभिजन र सामाजिक उत्थान कार्यक्रमको सुपरीवेक्षण कार्यका लागि विगतमा ७ परामर्शदातृ संस्था रहेकोमा यो वर्ष ४ संस्था कार्यरत छन् । आयोजनाको कुल लागत अनुमान रु.२३ अर्ब ४५ करोड ८६ लाख ५० हजारमध्ये परामर्श सेवाका लागि छुट्याएको रु.३ अर्ब ३८ करोड १२ लाख (कुल लागतको १४.४२ प्रतिशत) रहेको छ । आयोजनामा २०७१ आषाढसम्मको खर्च रु.१२ अर्ब १३ लाख ९७ हजारमध्ये परामर्श सेवामा रु.३ अर्ब ३७ करोड २९ लाख ६४ हजार (२८.११ प्रतिशत) खर्च गरेको छ । आयोजना निर्माण अवधि २०७३ सम्म रहेको, पानी प्रशोधन केन्द्र र सुरुड निर्माणको पुनः ठेक्का भएको र सोको सुपरीवेक्षणका लागि परामर्शदातालाई निरन्तरता दिनुपर्दा आयोजना सम्पन्न हुने समयसम्म अझ वृद्धि हुने अवस्था छ । आयोजनाको स्रोतगत व्यवस्था अनुसार भन्दा परामर्श सेवामा बढी खर्च हुन नदिन, आयोजना निर्माण कार्य नभएको अवस्थामा परामर्श सेवा लागत न्यून गर्ने, आयोजनाको लागत र परामर्श सेवा खर्चबीच समन्वय ल्याउने साथै सबै क्षेत्रमा परामर्शदाता माथि निर्भर रहनुपर्ने अवस्थाको अन्त्य हुनुपर्दछ ।

५३. **पानी प्रशोधन केन्द्र** – आयोजनाले सुन्दरीजलमा पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण गर्न रु.४ अर्ब ९९ करोड ८९ लाख ८२ हजार (मू.अ.कर बाहेक) लागत अनुमान स्वीकृत गरी दातृ निकाय समेतको सहमतिमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बोलपत्रको माध्यमबाट कार्य शुरु गरेको मितिले २७ महिनाभित्र सम्पन्न गर्नेगरी (मू.अ.कर बाहेक कन्टिन्जेन्सी र प्रोभिजनलसम समेत) रु.४ अर्ब २० करोड ४६ लाख ४२ हजारमा एक निर्माणव्यवसायीसँग २०७०।३।२६ मा सम्झौता भएको थियो ।

समितिबाट प्राप्त विवरण अनुसार सम्झौताको समय करिब ४५.०६ प्रतिशत पूरा हुँदा भौतिक प्रगति ३० प्रतिशत गरेको, सिभिल वर्क्सतर्फ कंक्रीट ढलान कार्य लक्ष्य ४३.२७ प्रतिशत रहेकोमा ३० प्रतिशतमात्र प्रगति गरी लक्ष्यभन्दा १३.२७ प्रतिशत घटी प्रगति गरेकोले कार्यतालिका करिब १०० दिन पछाडि रहेको स्थिति छ ।

निर्माणाधीन पानी प्रशोधन केन्द्र

सम्झौताको बाँकी अवधिमा निर्धारित कार्यसम्पन्न गर्न निर्माण व्यवसायीले आवश्यक निर्माण सामग्रीहरू, मेसिनरी औजार र उपकरणको परिचालन एवं आवश्यक कामदारको उपलब्धता गराई निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न गराउन समिति तथा परामर्शदाता इन्जिनियरबाट प्रभावकारी अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

५४. **गुणस्तर नियन्त्रण** – आयोजनाको मुख्य क्रियाकलाप अन्तर्गतका बाँध तथा सुरङ्ग र पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण कार्य गुणस्तर आश्वस्तता योजना अनुसार गर्नुपर्ने र सोको अनुगमन/सुपरीवेक्षण परामर्शदाता इन्जिनियरले गर्ने व्यवस्था सम्झौतामा रहेको छ । साविक निर्माण व्यवसायीबाट सम्पादित रक सपोर्ट (Rock support) जस्ता कार्यको क्वालिटी एस्योरेन्स नभएको तथा परीक्षणबाट यी कार्यको परिमाण र गुणस्तर पर्याप्त नदेखिएकोले सेपटी कन्सर्न तथा गुणस्तरलाई दृष्टिगत गरी सम्पन्न गरेको परमानेन्ट सपोर्टलाई थप परीक्षण गर्न तथा सो नतिजाको आधारमा रेक्टिफिकेशन तथा कम्प्लट रिप्लेसमेन्ट लगायतको लागि नयाँ ठेक्का व्यवस्थापन गर्दा रु.४० करोड ४२ लाख १५ हजार सम्झौता रकममा समावेश गरेको देखिन्छ । निर्माण कार्य गर्दा समयमै गुणस्तर परीक्षण गरी स्तरियता कायम हुन नसक्दा पुनः लागत बढ्ने र निर्माण कार्य सुरक्षित र भरपर्दो नहुने हुँदा यसतर्फ समितिले पर्याप्त ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने देखियो ।

५५. **सामाजिक उत्थान** – आयोजनाबाट प्रभावित क्षेत्रका जनताको जीवनस्तर उकास्न र आयोजनाबाट प्राप्त हुने प्रतिफलमा स्थानीयवासीको हिस्सा निश्चित गराउने उद्देश्य राखी २०६४।६५ देखि मध्यवर्ती क्षेत्र विकास, शिक्षा, स्वास्थ्य, आयआर्जन तथा सामुदायिक विकास र ग्रामीण विद्युतीकरण तथा पूर्वाधार विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरी ह्योलमो सिन्धु मेलम्ची उपत्यका सामाजिक उत्थान कार्यक्रम सञ्चालक समितिमाफत १४ गाउँ विकास समितिमा सञ्चालित यो कार्यक्रम हाल विभिन्न ५ समितिअन्तर्गत सिन्धुपाल्चोक तथा काभ्रेपलाञ्चोकका विभिन्न ३५ गाउँ विकास समितिमा सञ्चालित छ । आयोजना प्रतिवेदन अनुसार यस कार्यक्रमका लागि रु.४७ करोड ६२ लाख रहेकोमा यो वर्षसम्म रु.४४ करोड ३८ लाख ९५ हजार खर्च गरेको विवरण प्राप्त भएको छ । समितिहरूले सम्झौताअनुसार निकास रकमको ७ प्रतिशतमात्र प्रशासनिक खर्च गर्न पाउनेमा २०६८।६९ र २०७०।७१ मा ३ संस्थाले सो प्रतिशतभन्दा बढी रु.३२ लाख ५ हजार खर्च लेखेको पाईयो । कार्यक्रम छनौट तथा कार्यान्वयन गर्दा वितरणमुखी साना कार्यक्रममा खर्च गर्ने गरेको, कार्यक्रम स्वीकृति तथा निकास दोस्रो चौमासिकमा लिने गरेकोले समयमा काम सम्पन्न नहुने, स्वीकृत कार्यक्रमभन्दा अन्य प्रयोजनमा खर्च गरेको देखिन्छ । यसले गर्दा कार्यक्रमको निर्धारित लक्ष्यअनुरूप उपलब्धि हासिल तथा अनुगमनमा कठिनाइ रहने तथा प्रशासनिक खर्चमा मितव्ययिता कायम नहुने हुँदा पूर्वाधार विकासमा दक्षता अभिवृद्धिका साथै दीर्घकालीन दृष्टिले आय आर्जन कार्यक्रममा समेत प्राथमिकता दिनुपर्ने र प्रशासनिक खर्चमा नियन्त्रण गरी पूँजीगत कार्यक्रममा खर्च गर्न ध्यान दिनुपर्दछ ।

५६. **अन्तरनिकाय समन्वय** – आयोजनाले उपलब्ध गराएको विवरण अनुसार आयोजनाको भौतिक संरचना हेडवर्क्स तथा डाइभर्सन निर्माण गर्न लामटाड राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्रमा पर्ने १०.४९ हेक्टर जग्गा प्रयोग गर्न सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृत लिन ३ महिनाभन्दा बढी अवधि लागेको देखिन्छ। सुरङको पानी बग्ने क्षेत्रको ३ स्थानमा भेन्टिलेशन हाउस बनाउन आवश्यक जग्गा प्राप्त गरी निर्माण व्यवसायीलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने र सोमध्ये सुन्दरीजल स्थित भेन्टिलेशन साफ्ट-३ को जग्गा शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्रको जग्गामा पर्ने हुँदा भोगाधिकारको लागि वन मन्त्रालयमा आवश्यक कागजात पेश गरेकोमा स्वीकृति प्राप्त भएको छैन। यस्तै विस्फोटक पदार्थ खरिद तथा उपयोगको अनुमति प्रक्रिया, निर्माण सामग्रीहरू ढुङ्गा, बालुवा, गिट्टी आदिको आपूर्तिमा असहजता आदिले निर्माण कार्यमा अवरोध पुग्न गएको उल्लेख गरे तापनि समयमा व्यवस्थापन गरेको छैन। निर्माण कम्पनीलाई काम गर्न उचित वातावरण दिन नसकेमा क्षतिपूर्ति समेत दिनुपर्ने भई खर्च समेत बढ्ने हुँदा आयोजनाको निर्माण कार्यलाई सम्बन्धित मन्त्रालयले अन्तरनिकाय समन्वय तथा अवरोध व्यवस्थापनका माध्यमबाट निर्माण कार्य सुचारु गर्नुपर्दछ।

सुझाव

- आवश्यक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन हुनुपर्ने,
- कार्यतालिका बमोजिम कार्य प्रगति गर्नुपर्ने,
- अन्तरनिकायगत समन्वय र प्रक्रियागत ढिला सुस्तीको अन्त्य हुनुपर्ने,
- परामर्शदाताको लागत न्यून गर्नुपर्ने,
- आयोजना लागत नियन्त्रित सीमाभित्र राख्नुपर्ने।

शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन कार्यालय धनकुटा र दाङ

शहरी विकास मन्त्रालय, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागअन्तर्गतको २५ डिभिजनमध्ये डिभिजन कार्यालय धनकुटा र दाङको कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा कार्यसम्पादन स्थितिको मितव्ययिता र कार्यदक्षता मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्:

कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- सरकारी भवन निर्माण
- भवन ऐनको परिपालन,
- शहरी विकास

५७. **ठेक्का व्यवस्थापन** – कार्यालयहरूको भवन निर्माण कार्यको लागि ३ आर्थिक वर्षमा धनकुटाबाट बन्दोबस्त भएका ९, दाङबाट बन्दोबस्त भएका १० ठेक्का तेश्रो चौमासिकमा बन्दोबस्त गरेको छ। डिभिजन कार्यालयहरूलाई तोकिएको समयमा अख्तियारी तथा कार्यक्रम पठाउनमा हुने ढिलाई, स्रोत परिचालन र उपयोगमा देखिएको समस्यासँगै त्यसको प्रत्यक्ष असर ठेक्का व्यवस्थापन, कार्यसम्पादन स्थिति, खर्च व्यवस्थापन, निर्माण कार्यको गुणस्तर, ठेक्का म्याद थप र मूल्य समायोजन जस्ता कुराहरूमा परेको देखिन्छ। त्यसैले समयमै अख्तियारी तथा कार्यक्रमहरू पठाउने तथा कार्यालयको दक्षता वृद्धि गर्दै प्रभावकारी स्रोत परिचालन गरी कार्यसम्पादन स्थितिमा सुधार ल्याउनेतर्फ सम्बन्धित निकायहरूको ध्यान जानुपर्दछ।

समस्या

- ठेक्का व्यवस्थापनमा ढिलाई हुनु,
- तोकिएको समयमा निर्माण कार्य सम्पन्न नभई पटक पटक म्याद थप गर्ने स्थिति हुनु,
- भवन ऐन तथा संहिताहरूको पालनाको स्थिति कमजोर देखिनु।

५८. **कार्यतालिका** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५६ मा खरिद सम्झौताको अवधि थप सम्झौतामा उल्लेख भए बमोजिम हुने र काबु बाहिरको परिस्थिति तथा अन्य मनासिव अवस्थामा मात्र म्याद थप गर्न सकिने व्यवस्था छ। तर कार्यालय तथा विभागबाट यसरी म्याद थप गर्दा बन्द, आमहडताल, वर्षात्, निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धतामा कठिनाइ, चाडपर्व जस्ता कारण देखाउने गरेका छन्।

५८.१ डिभिजन कार्यालय, धनकुटाका विगत ३ वर्षमा संचालित २७ ठेककानिर्माणाधीन छन्। सोमध्ये शुरु अवधिको ५० प्रतिशतसम्म थप ८, शुरु अवधिको ५१-१०० प्रतिशतसम्म ६ र शतप्रतिशतभन्दा बढी १३ ठेक्काको म्याद थप भएको छ।

५८.२ डिभिजन कार्यालय दाङ्का सञ्चालित १० ठेक्कामध्ये ४ कार्यसम्पन्न भएका छन् भने शुरु अवधिको ५० प्रतिशतसम्म १, शतप्रतिशतभन्दा बढी ३ र म्याद समाप्त भई थप नभएका २ ठेक्का रहेका छन् । प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र सिउजा दाङ्काको २०७१/१९० मा सम्पन्न हुनुपर्ने भवन लेखापरीक्षणको क्रममा २०७१/१०१२४ मा स्थलगत निरीक्षण गर्दा डिपिसि सम्मको मात्र कार्य भएको छ ।

कार्यतालिका अनुसार कार्य सम्पादन नगरी उचित विश्लेषण र पर्याप्त आधारवेग पटक पटक म्याद थप गर्दा भवन निर्माणमा ढिलाई हुने, सार्वजनिक खर्चको समयमै प्रतिफल प्राप्त नहुने, विशेषगरी स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा असर पर्ने तथा निर्माण व्यवसायी समयमा कार्यसम्पन्न गर्नुभन्दा म्याद थप गर्नेतर्फ उन्मुख हुने स्थिति देखिन्छ । त्यसैले कार्यतालिका अनुसार समयमै काम सम्पन्न गर्ने सम्बन्धमा डिभिजन कार्यालयबाट प्रभावकारी अनुगमन र कारबाहीको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

सुझाव

- ठेक्का व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने,
- काबु बाहिरको बाहेक पटक पटक म्याद थप गर्ने प्रवृत्तिको अन्त्य हुनुपर्ने,
- भवन निर्माणको मापदण्ड, आचारसंहिता तथा ऐन नियमहरूको परिपालनामा जोड दिनुपर्ने ।

५९. **भवन ऐनको परिपालना** – भवन ऐन, २०५५ बमोजिम नगरपालिकाले भवन संहिता बमोजिम नक्सा स्वीकृत गरे नगरेको सम्बन्धमा डिभिजन कार्यालयले आवश्यक जांचबुझ गर्ने तथा कुनै व्यक्ति, संस्था वा सरकारी निकायले भवन संहितामा तोकेको स्तर अनुरूप भवन निर्माण गरे नगरेको सम्बन्धमा नगरपालिका क्षेत्रभित्रको हकमा नगरपालिकाले र गाउँ विकास समितिको हकमा शहरी विकास कार्यालयले सुपरिवेक्षण गर्ने व्यवस्था भए तापनि धनकुटाका ११२ र दाङ्का ४० भवनको भवन संहिताबमोजिम नक्सा पास भएको अभिलेख रहेको छैन । जसबाट ऐनमा भएको व्यवस्थाको कार्यान्वयन नहुने तथा सुपरिवेक्षण गर्न समेत कठिनाईहुने देखिएको छ । अतः भवन संहिताको पालना हुने तथा निर्मित भवनहरूको गुणस्तर र दिगोपनाप्रति सुनिश्चितता गर्नको लागि भवन ऐन तथा संहिताको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकायको ध्यान जानुपर्दछ ।

वातावरणीय लेखापरीक्षण

फोहरमैला व्यवस्थापन प्राविधिक सहयोग केन्द्र

केन्द्र र काठमाडौं महानगरपालिकाले गर्दै आएको फोहरमैला व्यवस्थापनको वातावरणीय लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

६०. **फोहरमैला पृथकीकरण** – फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ को दफा ६ मा फोहरमैलालाई कम्तीमा जैविक र अजैविकलगायत विभिन्न प्रकारमा वर्गीकरण गरी उत्पादन चरणमा नै पृथकीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्राप्त विवरणबमोजिम जैविक र अजैविक फोहर क्रमशः ६३.२२ र ३६.७७ प्रतिशत रहेको छ । स्थलगत निरीक्षण तथा अन्तरवार्ताका क्रममा फोहरमैला उत्पादन स्थलमा जैविक र अजैविक फोहर पृथकीकरण गरेको देखिएन । विगत ३ वर्षमा महानगरपालिकाबाट नगर परिषद्को निर्णयानुसार १३० जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन, ३ हजार २३९ कम्पोष्ट बिन वितरण गरेकोमा जनसंख्याको अनुपातमा अपर्याप्त भएको र सेग्रिगेशन बिन वितरण नभएको कारण पृथकीकरणको अवधारणा कार्यान्वयन हुनसकेको छैन । फलस्वरूप सङ्कलनस्थल, स्थानान्तरण केन्द्र र फोहर विसर्जन स्थलमा फोहर यत्रतत्र छरिने र प्रदूषित पानी (लिचेट) का कारण दुर्गन्ध फैलिई वातावरणीय समस्या सिर्जना भएको छ ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- स्रोतमा फोहरमैला पृथकीकरण,
- महानगरपालिकाभित्र फोहरमैला सङ्कलन र ढुवानी,
- फोहरको न्यूनीकरण, पुनः प्रयोग र पुनः प्रशोधन,
- फोहरमैला स्थानान्तरण केन्द्र र फोहर व्यवस्थापन स्थलको वातावरणमैत्री सञ्चालन ।

महानगरपालिकाले कानूनमा भएको जनचेतनामूलक प्रोत्साहन प्रवर्द्धनात्मक र दण्डनीय व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरी स्रोतमा फोहरमैला पृथकीकरण दक्षतापूर्वक गर्नुपर्दछ।

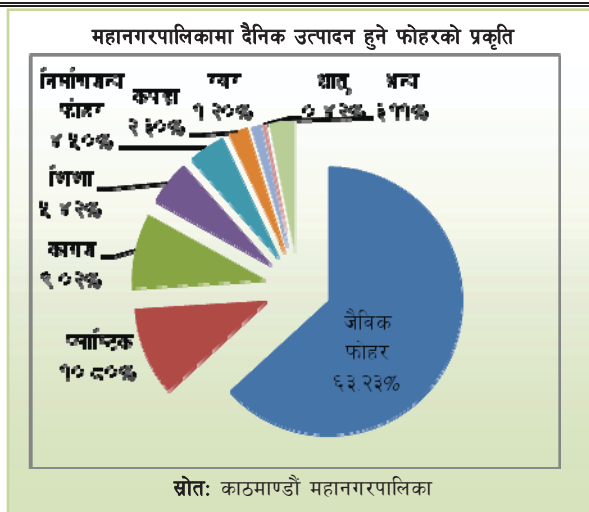
६१. फोहरमैला सङ्कलन – फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ को दफा ८(१) मा महानगरपालिकाले फोहरमैलालाई व्यवस्थित रूपमा सङ्कलन गर्न प्रत्येक टोल वा वस्तीमा सङ्कलन केन्द्र तोकिएको आवश्यक कण्टेनरको व्यवस्था गर्न सक्ने उल्लेख छ। यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

६१.१ प्रत्येक टोल वा वस्तीमा फोहरमैला सङ्कलन केन्द्र नतोकेको र सार्वजनिक क्षेत्रमा कण्टेनरको व्यवस्था नगरेको कारण स्थानीय बासिन्दाहरूले खुल्ला चोक तथा बाटो छेउमा अस्थायी रूपमा फोहर थुपार्ने गरेको पाइयो। यसरी थुपारेको फोहर हप्ताको १ वा २ पटक मात्र उठाउने गरेको पाइयो। महानगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्र भित्रका २८ सरकारी कार्यालय, विद्यालय, कलेज, व्यापारिक भवन, पसल, होटल, रेस्टुरेन्ट, उद्योग र कलकारखाना, अस्पताल र नर्सिङ होमहरूको मात्र तोकिएको सेवा शुल्क लिई फोहर उठाउने गरेको देखिन्छ। अन्य निकायले निजी फोहर सङ्कलकबाट यस्तो सेवा लिएको महानगरपालिकाले जनाए तापनि कानूनबमोजिम निजी फोहर सङ्कलकको नियमन र समन्वय महानगरपालिकाले गरेको देखिदैन।

निजी फोहर सङ्कलकको नियमन र समन्वय महानगरपालिकाले नगरेको, सेवा उपलब्ध गराएकोमा स्रोतमा फोहर पृथकीकरण गर्न बेग्ला बेग्लै कण्टेनर उपलब्ध नगराएको कारण अस्पतालहरूबाट उत्पादन हुने जोखिमयुक्त फोहर अन्य प्रकारका फोहरमा मिसिने, जोखिमयुक्त फोहरको प्रशोधन र निर्मलीकरणको अभावमा यस्ता फोहरले वातावरण, जिवजन्तु र मानिसलाई हानी पुऱ्याउने जोखिम रहेको छ।

६१.२ महानगरपालिका क्षेत्रमा दैनिक ५२४ टन फोहरमैला उत्पादन हुने र सो मध्ये ५१६ टन सङ्कलन हुने गरेको कारण दैनिक ८ टन फोहरमैला असङ्कलित अवस्थामा रहने गरेको जानकारी प्राप्त भएको छ। यस्ता असङ्कलित फोहरमैला अवैज्ञानिक रूपमा निष्कासन गर्ने, खुला रूपमा बाल्ने वा वरपरका खुल्ला स्थान वा नदी वा नदी किनारामा फाल्ने गरेको कारण शहरको सुन्दरताको साथै जनस्वास्थ्य र वातावरणमा असर पर्न गएको पाइन्छ। यस्ता असङ्कलित फोहरहरू ढलमा गई थुप्रेको कारण वर्षायाममा ढल बन्द भई सडक वस्ती जलमग्न हुने, हिलो र ढलको अव्यवस्थापनको कारण जल प्रदूषण बढ्ने देखिन्छ।

६१.३ साथै फोहरलाई घरायसी तह, सङ्कलन केन्द्र र स्थानान्तरण केन्द्रमा पृथकीकरण गरी प्राङ्गारिक मल बनाउने र प्लाष्टिक, कागज, शिशा लगायतका वस्तुहरू पुनः प्रयोग र पुनः प्रशोधन गरी न्यूनीकरण गर्न सकिएको कारण फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलमा बढी फोहर विसर्जन गर्नुपर्ने भई उक्त स्थल चाडै भरिने, जैविक फोहरको कारण

महानगरपालिकाबाट फोहर संकलन सेवा लिने निकायहरू

निकाय	संख्या
सरकारी कार्यालय	११
व्यवसायिक भवन	२
शैक्षिक संस्था	२
पसल/होटल/रेस्टुरेन्ट	१
अस्पताल/नर्सिङ होम	१०
राजदुतावास	२
जम्मा	२८

स्रोत: काठमाडौं महानगरपालिका

महानगरपालिकामा दैनिक उत्पादन हुने फोहरमैलाको परिमाण

फोहरको प्रकार	परिमाण (टनमा)
जैविक फोहर	३२६.२२
प्लाष्टिक	५५.७२
कागज	४६.५४
शिशा	२७.९६
निर्माण सामग्रीजन्य फोहर	२३.२२
कपडा	११.८७
रबर	६.१९
धातु	२.१७
अन्य	१६.०७
जम्मा	५१६

स्रोत: काठमाडौं महानगरपालिका

दुर्गन्ध बढ्ने, सोबाट निस्कने दूषित पानी (लिचेट) खुला रूपमा नजिकैको नदीमा मिसिने लगायतका वातावरणीय असर सिर्जना हुने देखिन्छ ।

महानगरपालिकाले टोल वस्तीमा फोहर सङ्कलन केन्द्र तोकी जैविक र अजैविक फोहर राख्ने कन्टेनरको व्यवस्था गर्ने, सरकारी कार्यालय, स्कुल, कलेज, व्यापारिक भवन, होटल रेष्टुरेन्ट, उद्योग, कल कारखाना, अस्पताल, नर्सिङहोम आदि संस्थाहरुको अभिलेख राखी ती संस्थाबाट उत्पादित फोहरको जैविक, अजैविक र अस्पतालजन्य रूपमा अलग अलग कन्टेनरमा राख्ने व्यवस्था गरी फोहरको प्रकृति अनुसार अलग ढुवानी साधनबाट सङ्कलन गर्ने र निजी फोहर सङ्कलक संस्थाको नियमन र समन्वय गर्नुपर्दछ । दैनिक उत्पादन हुने सम्पूर्ण फोहरहरु संकलन हुने आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । साथै फोहर न्यूनीकरण, पुनःप्रयोग र प्रशोधनको लागि उपयुक्त व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

६२. **स्थानान्तरण केन्द्र** – फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ को दफा ११ मा स्थानीय निकायले प्रारम्भिक चरणमा सङ्कलन भएको फोहरमैलालाई व्यवस्थित गर्न कुनै स्थानलाई स्थानान्तरण केन्द्रको रूपमा तोक्न सक्ने र यसरी तोक्दा जनस्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी यसरी तोकिएको स्थललाई दुर्गन्ध नआउने गरी आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्ने उल्लेख छ । महानगरपालिकाले टेकुमा सञ्चालनमा ल्याएकोमा स्थानान्तरण केन्द्र खुल्ला र बसोबास क्षेत्रमा रहेको, त्यहाँ निर्मित कम्पोस्ट मल बनाउने प्लान्ट प्रयोगमा नआएको कारण फोहरमैला व्यवस्थापनमा कुशलता बढाउन नसकेको एवं आसपासमा दुर्गन्ध फैलिई वायु प्रदूषण उच्च रहेको, लिचेट विष्णुमति खोलामा मिसिएकोले जल प्रदूषण वृद्धि भई सिर्जित वातावरणीय समस्याको कारण वाकवाकी लाग्ने, श्वास-प्रश्वासजन्य रोग, एलर्जी एवं नवजात शिशु बढी बिरामी पर्नेलगायतका असर देखिएको नजिकका बासिन्दाहरुबाट जानकारी हुन आएको छ । महानगरपालिकाले स्थानान्तरण केन्द्रमा फोहर थुप्रिन नदिएर, किटनाशक विषादी र दुर्गन्ध नाशक स्प्रे छर्किएर अनुपयुक्त स्थितिलाई नियन्त्रण गर्न प्रयास गरेको जनाए तापनि उक्त कार्य पर्याप्त नदेखिएकोले स्थानान्तरण केन्द्रमा निर्मित कम्पोस्ट प्लान्ट सञ्चालन, दुर्गन्ध नियन्त्रण गर्ने उपयुक्त व्यवस्था गरी वातावरणमैत्री रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

समस्या

- सफोहरमैला पृथकीकरण नहुने
- सम्पूर्ण फोहर सङ्कलन नहुने,
- फोहर न्यूनीकरण, पुनःप्रयोग र प्रशोधन नभएको,
- स्थानान्तरण केन्द्र र फोहर व्यवस्थापन स्थलको वातावरणमैत्री व्यवस्थापन नभएको,
- बञ्चरेडाँडा फोहार व्यवस्थापन स्थलको निर्माण सुस्त रहेको ।

६३. **फोहरमैला ढुवानी** – फोहरमैला व्यवस्थापन नियमावली, २०७० को नियम ७ फोहर ढुवानी गर्ने साधनहरुमा फोहर नदेखिने, नभर्ने तथा भोल पदार्थ नचुहिन, फोहरमैलाबाट गन्ध र लिचेट बाहिर ननिस्कने लगायतका सुविधा हुनुपर्ने व्यवस्था छ । महानगरपालिकाले एक महिनामा गरेको फोहर ढुवानी विवरण विश्लेषण गर्दा सामान्य दिनमा दैनिक २७ देखि १९४ का दरले कुल ३ हजार ३६४ ट्रिप फोहर सिसडोलस्थित फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलमा ढुवानी गरेको देखिन्छ । सो विवरण औसतमा दैनिक १११ ट्रिप (महानगरपालिकाको २१ ट्रिप, निजी क्षेत्रको फोहर सङ्कलकको ८५ ट्रिप र ललितपुर उपमहानगरपालिकाको ५ ट्रिप) फोहर काठमाडौँबाट सिसडोलस्थित फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलमा ढुवानी हुने गरेको देखिन्छ । ढुवानीमा संलग्न महानगरपालिकाका चालकहरुसँगको अन्तर्वातामा प्रतिट्रिप ६ देखि १८ टनसम्म फोहर ढुवानी गर्ने जानकारी दिएकोमा फोहर मापन गर्ने मेसिन प्रयोग नभएको एवं दैनिक सङ्कलन हुने ५१६ टन फोहरको आधारमा प्रति ट्रिप औसतमा ४.८६ टन (ललितपुर उपमहानगरपालिका बाहेक) मात्र फोहर ढुवानी हुने देखिएकोले ढुवानी परिमाण र ट्रिप संख्यामा तालमेल मिलेको देखिएन ।

सुझाव

- फोहरमैला पृथकीकरण गर्ने,
- उत्पादित सम्पूर्ण फोहर सङ्कलन गर्ने,
- फोहर न्यूनीकरण, पुनःप्रयोग र पुनः प्रशोधन गर्ने,
- निजी क्षेत्रका फोहर सङ्कलकको नियमन र समन्वय गर्ने,
- स्थानान्तरण केन्द्र र फोहर व्यवस्थापन स्थलको वातावरणमैत्री व्यवस्थापन गर्ने,
- बञ्चरेडाँडा फोहार व्यवस्थापन स्थलको निर्माण शीघ्र रूपमा सम्पन्न गर्ने ।

महानगरपालिकाले प्रयोगमा ल्याएका ढुवानी साधनमध्ये ४ मा मात्र लिचेट जम्मा हुने बेग्लै टैङ्की रहेको, प्रयोग गरिएका अधिकांश सवारीसाधनहरु पुराना र उल्लिखित सुविधा नभएको देखिन्छ । ढुवानी

साधनको उचित मर्मत सम्भारको अभाव, उपयुक्त रूपमा नछोप्ने एवं क्षमताभन्दा बढी ढुवानी गर्ने गरेको कारण ढुवानीको क्रममा फोहर बाटोमा खस्ने, दूषित पानी चुहिने र दुर्गन्ध फैलिने अवस्था रहेको छ । महानगरपालिकाले फोहरमैला वातावरणमैत्री रूपमा ढुवानी गर्न साधनको प्रकार, क्षमता र विधिलगायतका मापदण्ड तोकी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

६४. **फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल** – फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ को दफा १२ अनुसार महानगरपालिकाले वातावरणसम्बन्धी प्रचलित कानूनको अधीनमा रही काठमाडौँबाट २६ कि.मि. टाढा रहेको सिसडोलमा सन् २००५ देखि सञ्चालनमा ल्याएको फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल सम्बन्धमा देहायबमोजिम देखिएको छ:

६४.१ सिसडोलस्थित फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा जल, जमिन र वायु प्रदूषणको न्यूनीकरणको लागि ल्याण्डफिल्डमा लिचेट लाइनरको निर्माण, लिचेट प्रशोधन इकाईहरूको निर्माण तथा प्रभावकारी सञ्चालन गर्ने, लिचेट उत्पादनमा कमी गर्न वर्षातको पानी व्यवस्थापनका लागि अलग ढलहरूको निर्माण गर्ने, ल्याण्डफिल्ड क्षेत्रमा रहेको मूल पानीको प्रदूषण रोक्न अलग भूमिगत ढलको निर्माण गर्ने, ल्याण्डफिल्ड ग्याँस व्यवस्थापन गर्ने, वातावरणीय अनुगमन र परीक्षण गर्ने लगायतका व्यवस्था रहेको छ । स्थलगत अवलोकनको क्रममा लिचेट लाइनर लोप भई सकेको, वर्षातको पानी व्यवस्थापन गर्न निर्माण गरेको अलग ढलमा फोहरको मात्रा बढ्न गई विभिन्न चेनेजहरूमा माटो जम्मा भएको, लिचेट प्रशोधन केन्द्र सञ्चालनमा नआएको, ल्याण्डफिल्डबाट निस्कने निष्काशन हुने मिथेनलगायतका ग्याँसलाई उचित तरिकाबाट बाहिर निकाली बाल्ने संरचना निर्माण नभएको, उक्त स्थलको वातावरणीय अनुगमन र परीक्षण कार्य नभएको स्थिति रहेको पाइयो ।

सिसडोलस्थित लिचेट प्रशोधन इकाई

जसले गर्दा दूषित पानी सीधै कोल्फु खोलामा मिसिएर खोलाको पानी प्रदूषित हुन पुगेको देखिन्छ । उल्लिखित अवस्थाले उक्त स्थलको वातावरणीय रूपमा व्यवस्थापन गर्न सकेको पाइएन । जसले गर्दा भूमिगत मूलको पानी र कोल्फु खोलाको पानी प्रदूषण हुने उच्च जोखिम रहेकोले यसको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । जसले गर्दा फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलबाट निस्कने सबै प्रकारका विषालु ग्याँसहरू सीधै वायुमण्डलमा मिसिएर वायु प्रदूषण भइरहेको स्थिति विद्यमान देखिन्छ । जसले गर्दा उक्त स्थलको सञ्चालनबाट स्थानीय वातावरणमा परेको असर पहिचान गरी समयमै न्यूनीकरणका उपाय अवलम्बन गर्न सकिएको छैन ।

६४.२ सुरुमा ३ वर्षको लागि प्रस्ताव गरिएको उक्त स्थलमा केही विस्तारसम्बन्धी कार्य गरी अनुमानित अवधि १० वर्ष कायम गरेकोमा सोसमेत भरिसकेको स्थिति देखिन्छ । फोहरमैला व्यवस्थापन प्राविधिक सहयोग केन्द्रबाट सिसडोलभन्दा करिब २ कि.मि. टाढा बच्चरेडाँडामा नयाँ फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल निर्माण गर्ने क्रममा प्रवेश मार्ग निर्माणको केही काम भएपनि निर्माण खरिद व्यवस्थापनमा ढिलाइको कारण पूर्वाधार निर्माणको कार्यले गति लिन नसकेको पाइयो । नयाँ स्थल निर्माण सम्पन्न नहुँदासम्म सिसडोलको कुनै विकल्प नभएकोले उक्त स्थलमा क्षमताभन्दा बढी फोहरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने भई त्यस क्षेत्रको वातावरणमा थप असर पर्ने स्थिति रहेको देखिन्छ ।

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका वातावरणीय न्यूनीकरणका सम्पूर्ण उपायहरू अवलम्बन गरी फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलको वातावरणमैत्री रूपमा व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

अन्य संस्था/समिति

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण केन्द्र

६५. **आयोजना सञ्चालन** – काठमाडौं उपत्यका बाहिरी क्षेत्रमा चक्रपथ निर्माण गर्ने उद्देश्यले २०६१।०६२ देखि अलग्गै बाहिरी चक्रपथ आयोजना सञ्चालन हुँदै आएकोमा २०७० श्रावणदेखि काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणमा एकीकरण गरेकोछ। अध्ययन कार्य सम्पन्न भई २०७१ आषाढ मसान्तसम्म रु.५ करोड ४५ लाख खर्च भएको देखिन्छ तथापि सो आयोजनाको निर्माण चरण अगाडि बढ्न सकेको छैन।
६६. **भौतिक विकास योजनाको मापदण्ड** – काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम ३ मा प्राधिकरणले ऐनको दफा ५ बमोजिम भौतिक योजना तयार गर्दा काठमाडौं उपत्यकाको दिगो विकास तथा व्यवस्थापनको लागि काठमाडौं उपत्यकालाई एउटै योजना इकाईको रूपमा लिई दीर्घकालीन विकास अवधारणा, सम्बन्धित नीति, मापदण्ड, विषयगत योजना तथा नक्सालाई समेत आधार लिई तर्जुमा गर्नुपर्ने तथा नियमावलीको नियम ५(१) अनुसार प्राधिकरणले भौतिक विकास योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने मापदण्ड तयार गरी नेपाल सरकारबाट स्वीकृत गराई लागू गर्न वा गराउन सक्ने व्यवस्था छ। प्राधिकरण ऐन स्वीकृत भएको २५ वर्ष र नियमावली स्वीकृत भएको ३ वर्ष भए तापनि व्यवस्थित शहरको लागि अत्यावश्यक पर्ने मापदण्ड तयार गरेको नदेखिएकोले मापदण्ड तयार गरी लागू गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, जिल्ला आयुक्तको कार्यालय

६७. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९६ (१) मा प्रचलित कानून बमोजिम खडा भएको कार्यसञ्चालन वा अन्य सार्वजनिक कोषको आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण केन्द्रीय कार्यालय, जिल्ला आयुक्तको कार्यालय काठमाडौं, भक्तपुर र ललितपुरले उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ मा आन्तरिक लेखापरीक्षणको व्यवस्था नगरेको कारण आन्तरिक लेखापरीक्षण गराएका छैनन्। यसैगरी ३९ नगर विकास समितिसमेतले आफ्नो कारोवारको आन्तरिक लेखापरीक्षण गराएका छैनन्। अतः आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउने व्यवस्था गरिनुपर्दछ।
६८. **बढी भुक्तानी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३ (१) अनुसार बिल अफ क्वान्टिटीमा उल्लेख भएको दरअनुसार निर्माण कार्यको भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। सिंहदरबार सचिवालय पुनः निर्माण समितिले शिक्षा मन्त्रालयको सेड निर्माणको प्रथम रनिङ्ग बिलबापत एक निर्माणव्यवसायीलाई सम्झौता अनुसार आइटम नम्बर २८ को ०.४५ एम. एम. मोटार्ड र ६०० एम.एम. चौडा भएको रंगीन जस्तापाता सप्लाई र फिटिङ्गको कार्य २१.३३ घन मिटरको प्रति घ.मि. रु.१ हजार १३० का दरले भुक्तानी गर्नुपर्नेमा रु. ६२ हजार ७२६ को दरले भुक्तानी गरेको कारण रु.१३ लाख १४ हजार बढी भुक्तानी भएको छ। यसप्रकारको अनियमितता नियन्त्रणका लागि आवश्यक कारवाहीका हुन लेखाउत्तरदायी अधिकृतलाई २०७१।११।२२ मा ध्यानाकर्षण गराइएकोमा प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छैन। बढी भुक्तानी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ।

अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र विकास समिति

६९. **घरभाडा**– समितिले विभिन्न कार्यालय तथा संघ संस्थालाई आफ्नो भवन भाडामा दिँदा सम्झौताबमोजिम भाडा रकमका साथै बिजुली/पानीसमेतको सेवाशुल्क असुल गर्नुपर्नेमा २ निकायसँग २०७०/७१ मा रु.३३ लाख ८ हजार घरभाडा, बिजुली/पानी एवं सेवाशुल्क लिएको छैन। सम्झौतामा उल्लिखित समय पश्चात् १ महिनासम्म बहाल नबुझाएमा वार्षिक १२ प्रतिशतको दरले मासिक रकममा हर्जाना थप गरी बहाल असुल गर्नुपर्ने उल्लेख भए तापनि एक रेष्टुरेन्टले सम्झौताबमोजिम बहाल रु.३२ लाख १२ हजार दाखिला नगरेकोले हर्जानासहित बाँकी बहाल रकम असुल गर्नुपर्दछ।
७०. **अनुदान बाँकी** - समितिको पूर्वतर्फको परिसर र केही भाग नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्रसंघीय मिसन (अनमिन) ले २०६३।६४ देखि २०६७।६८ सम्म प्रयोग गरेबापत साविकमा उपलब्ध गराउँदै आएको अनुदान रु.९० लाख

बाहेक मिसन रहन्जेलसम्म वार्षिक रु.१ करोड १९ लाख ५३ हजार समितिलाई उपलब्ध गराउने नेपाल सरकारबाट २०६३/११/०६ मा निर्णय भएकोमा २०६५/१६६ देखि २०६७/६८ सम्मको रु.३ करोड ५८ लाख ५९ हजार प्राप्त भएको देखिएन ।

नगर विकास समितिहरु

७१. **लेखापरीक्षण** - नगर विकास समिति ऐन, २०४५ को दफा १५ अनुसार प्रत्येक वर्षको आय-व्यय विवरण पेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म गठित १८३ समितिमध्ये ३९ समितिहरुले लेखापरीक्षण गराएको र १०५ समितिहरुले आर्थिक कारोवार नभएको पत्र पेश गरेका छन् । अन्य ३९ समितिले लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । लेखापरीक्षण नगराउने उपर कारबाही गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
७२. **भाडा असुली** - नगर विकास समिति ऐन, २०४५ बमोजिम समितिले भाडामा दिएका घर, जग्गा र सटरको भाडा समयमा असुल गरी आय-व्यय व्यवस्थित गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । महेन्द्रनगर नगर विकास समिति, कन्चनपुरले विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरुलाई दिएको जग्गा, पसल बहाल र घडेरी बिक्रीबापतको गत विगत देखिको रु.१ करोड १२ लाख ८३ हजार अद्यापि असुल गरेको छैन । यसैगरी दिपायल सिलगढी नगर विकास समिति, राजपुर डोटीले एक विद्यालयसहित विभिन्न २९ व्यक्तिसंग आफ्नो क्षेत्रभित्रका घर, जग्गा र सटरको भाडा रु.१९ लाख २६ हजार र घोराही नगर विकास समितिले एक संस्थासंग रु.३ लाख ८ हजारसमेत रु.१ करोड ३५ लाख १७ हजार भाडा असुल गरेको छैन । उठ्न बाँकी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति

७३. **शोधभर्ना** - नेपाल सरकार र आई.डी.ए.बीच भएको सम्झौताबमोजिम दोस्रो चरणअन्तर्गतका बाँकी आयोजना र नवौं समूहका आयोजनाहरु सम्पन्न गर्न रिट्रोएक्टिभ फाइनेन्सिङ गर्ने उल्लेख छ । सम्झौता भन्दा अघि भएका खर्चहरु दातृ संस्थाले शोधभर्ना गर्ने सम्झौतामा व्यवस्था भएकोले यो वर्ष आयोजनाको विकास तथा कार्यान्वयन चरण र परियोजना तयारी पेशकीबापत शोधभर्ना हुने गरी भएको खर्च रु.१७ करोड ९६ लाख ६४ हजार शोधभर्ना हुनुपर्दछ ।
७४. **लेखापरीक्षण** - समितिको कार्यसञ्चालन निर्देशिका ९.२ मा कार्यकारी निर्देशकले लेखापरीक्षक नियुक्त गरी सहयोगी संस्था र खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समितिको एकल तथा संयुक्त खाताको लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । दोस्रो ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाअन्तर्गत पाँचौं समूहदेखि ८ अन्तर्गतका ८३० आयोजनालाई भुक्तानी भएको रु.१ अर्ब २४ करोड ८६ लाखको लेखापरीक्षण गर्न विगतमा सम्झौता भएकोमा १७१ आयोजनाको लेखापरीक्षण सम्पन्न भए तापनि ६५९ आयोजनाको लेखापरीक्षण भएको छैन । नवौं समूह अन्तर्गतका ६०० आयोजनामध्ये विकास र कार्यान्वयन चरणसमेतका ४६९ आयोजनालाई गतवर्ष र यो वर्षसमेत रु.५६ करोड १२ लाख ८२ हजार भुक्तानी भएकोमा लेखापरीक्षकको छनौट भएको छैन । निर्देशिकाको व्यवस्था बमोजिम लेखापरीक्षण गराई खर्च सम्बन्धमा आश्वस्त हुनुपर्दछ ।

काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड

बोर्डको २०६७/६८को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएको प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

७५. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** - बोर्डको कोष रु.१ अर्ब ७१ करोड ५ लाख ५६ हजार, विभिन्न निकायको ऋण लगानी रु.२ अर्ब ९५ करोड ८१ लाख १५ हजार, पूँजीगत जगेडा कोष रु.३४ करोड ४२ लाख ६७ हजार, सञ्चित नोक्सान रु.८५ करोड ५० लाख ४३ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.२ अर्ब १४ करोड ७९ लाख ८६ हजार, निर्माणाधीन सम्पत्ति रु.८५ करोड ३ लाख ६७ हजार, लगानी रु.१२ करोड ९९ लाख, खुद चालु सम्पत्ति रु.१ अर्ब २ करोड ९६ लाख ४३ हजार रहेको छ । संस्थाको नेटवर्थ रु.५ अर्ब १ करोड २९ लाख ३८ हजार छ ।

गतवर्षसम्म रु.९१ करोड ७८ लाख ८० हजार सञ्चित नोक्सान रहेकोमा यस वर्ष रु.६ करोड ५६ लाख १९ हजार नाफा र गत वर्षको हिसाब समायोजन रु.२७ लाख ८१ हजारसमेत गरी वर्षान्तमा रु.८५ करोड ५० लाख ४२ हजार सञ्चित नोक्सान पुगेको छ ।

७६. आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था – यससम्बन्धी देखिएका व्यहोराहरु निम्नानुसार छन्:
- ७६.१ चालू दायित्व शीर्षकअन्तर्गत गतवर्षसम्मको विश्व बैङ्क ऋण रु.२१ करोड ४० लाख ९३ हजारसमेत रु.५० करोड ७० लाख ९४ हजार छ । तर ऋणसम्बन्धी शर्त, बन्देज तथा यस वर्षको ऋण रकमलाई पुष्ट्याई गर्ने अर्थ मन्त्रालयको पत्रवाहेक विगत वर्षहरुबाट जिम्मेवारी सारिएको रकम पुष्टि गर्ने आधिकारिक कागजातहरु लेखापरीक्षणार्थ प्रस्तुत भएको छैन । त्यस्तै नेपाल खानेपानी संस्थान शीर्षकअन्तर्गत विगत वर्षहरुदेखि रु.३ लाख ५५ हजारलाई पुष्टि गर्ने प्रमाण कागजात पेश भएको छैन ।
- ७६.२ उठ्न बाँकी आसामी रकमको १० प्रतिशत शंकास्पद आसामी व्यवस्था गर्ने प्रचलन रहेको र यस शीर्षकको शुरु मौज्जात रु.८६ करोड २६ लाख ४९ हजार रहेको छ । आसामीहरुको नामनामेसीसहितको विवरण उपलब्ध नभएको तथा उल्लिखित रकम लामो समयदेखि बाँकी रहेकोले असुलीको सम्भावना न्यून देखिन्छ । यसरी आसामीको १० प्रतिशतका दरले एकमुष्ट शंकास्पद व्यवस्था गर्दा पर्याप्त नहुने देखिन्छ । अतः बोर्डले आसामीको विवरण अद्यावधिक गरी पर्याप्त रकमको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ७६.३ तारागाउँ विकास समितिसँग ९९ वर्षका लागि गरेको लिज भाडा सम्भौताबमोजिम २०५९ उप्रान्त व्यहोनुपर्ने लिज भाडाको दायित्व उल्लेख गरिएको छ । बोर्डको हिसाबमा सोबमोजिम लिज भाडा दायित्वको लेखाङ्कन गरेको पाइएन । त्रिभुवन विश्वविद्यालय र संस्थानबीच भएको सहमतिअनुसार संस्थानको केन्द्रीय स्टोर र केन्द्रीय प्रयोगशालाले चर्चेको जग्गाबापत त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट करिब रु.१ करोडभन्दा बढी रकम लिनुपर्नेमा प्राप्त गरेको पाइएन । सो सम्बन्धमा बोर्डले त्रिभुवन विश्वविद्यालयसंग समन्वय गरी उक्त रकम असुल हुनुपर्ने देखिन्छ ।

नेपाल खानेपानी संस्थान

संस्थानको आर्थिक वर्ष २०६९/७० को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरु निम्नानुसार छन्:

७७. वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा – संस्थानको यसवर्षको पूँजी कोष रु.८४ करोड ५७ लाख १२ हजार, पूँजीगत जगेडा कोष रु.१० करोड ५० लाख २८ हजार, सञ्चित नोक्सानी रु.८२ करोड ८० लाख ४९ हजार, दीर्घकालिन ऋण रु.१ अर्ब ४७ करोड ६९ लाख ८१ हजार, स्थिर तथा निर्माणाधीन सम्पत्ति रु.१ अर्ब ६६ करोड २६ लाख ७ हजार, खुद चालु सम्पत्ति रु.६ करोड २९ लाख ३५ हजार ऋणात्मक रहेको छ । संस्थानको नेटवर्थ रु.९५ करोड ७ लाख ४० हजार रहेको छ ।

गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.६६ करोड ९८ लाख ८१ हजार रहेकोमा यो वर्ष रु. १५ करोड ८१ लाख ६८ हजार नोक्सान भई वर्षान्तमा रु.८२ करोड ८० लाख ४९ हजार सञ्चित नोक्सानी रहेको छ ।

७८. दायित्व – संस्थानको हिसाबमा खानेपानी तथा ढल निकास विभागको रु.१ करोड २० लाख १० हजार एवं शंकास्पद जिन्सी रु.२ लाख ३२ हजार र काडमाडौँ उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डको रु.१ करोड ७५ लाख २२ हजार गरी रु.२ करोड ९७ लाख ६४ हजार विगत वर्षहरुबाट जिम्मेवारी सँदै आएको पाइयो । यस सम्बन्धमा संस्थान व्यवस्थापनले हिसाब फरफारक गरी अद्यावधिक गराई राख्नुपर्ने देखिन्छ ।
७९. धरौटी दायित्व – संस्थानको २०७० आषाढ मसान्तमा धारा जडानबापतको धरौटी दायित्व रु.६ करोड ५९ लाख ७८ हजार रहेको छ भने सम्बन्धित बैङ्क खातामा रु.५ करोड ९९ लाख ९६ हजार मौज्जात रहेको छ । यसरी मौज्जात रकम रु.५९ लाख ८२ हजार न्यून रहेको पाइयो । बैङ्क घटी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
८०. लेखाङ्कन तथा पूँजीकरण – संस्थानले नेपाल सरकारको निर्णयबमोजिम खानेपानी तथा ढल निकास विभागबाट १२ शाखाहरु नेपाल खानेपानी संस्थानमा २०५६ श्रावणबाट हस्तान्तरण भई आएकोमा प्रस्तुत वर्षमा आएर मात्र उपर्युक्त शाखाहरुको स्थिर सम्पत्तिबापतको खुद रकम रु.३७ करोड ५६ लाख ५९ हजारलाई स्थिर सम्पत्तिमा लेखाङ्कन गरेको पाइयो ।

वर्षान्तमा निर्माणाधीन सम्पत्तिमा रहेको रु.३२ करोड ८५ लाख ५५ हजारमध्ये रु.३३ लाख ७१ हजारको सम्पन्न भइसकेको आयोजनाहरू पूँजीकरण नगरेको र अस्तित्वमा नरहेका रु.३९ लाख १७ हजारका सम्पत्तिसमेत उपर्युक्त शीर्षकमा लेखाङ्कन गरेको छ। हस्तान्तरण भएको १५ वर्ष पश्चात् हिसाबमा लेखाङ्कन गर्दा सो सम्पत्तिको हालको वास्तविक अवस्था यकिन गरी स्थिर सम्पत्तिमा पूँजीकरण गर्न योग्य सम्पत्तिलाई मात्र पूँजीकरण गर्नुपर्नेमा सोबमोजिम नगरी एकमुष्ट रूपमा देखाइएकोले संस्थानको स्थिर सम्पत्तिको रकमले उचित एवं यथार्थ चित्रण गर्दैन।

८१. **खानेपानी परियोजना** – संस्थानले विगत वर्षहरूमा धरानमा बी.पी. खानेपानी परियोजना निर्माण गरी बी.पी. मेमोरियल ट्रष्ट स्वयंले हकभोग गर्दै आएको पाइयो। आयोजनाका लागि संस्थानको स्रोतबाट रु.१ करोड ४८ लाख ६२ हजार खर्च भएको देखिन्छ। यससम्बन्धी कागजातहरू परीक्षणका लागि उपलब्ध भएको छैन। आयोजनाको हकभोग बी.पी. मेमोरियल ट्रष्ट स्वयंले गरि आएकोले संस्थानको स्रोतबाट खर्च भएको रकम शोधभर्ना लिई आयोजना हस्तान्तरण गरी हिसाब फरफारक गर्नुपर्ने देखिन्छ।

राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेड

कम्पनीको २०७०।७१ को प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

८२. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कम्पनीको यो वर्ष शेयरपूँजी रु.५ करोड २० लाख, जगेडा तथा कोषहरू रु.२ अर्ब ५६ करोड ८३ लाख ५० हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.२१ करोड ४२ लाख १३ हजार, लगानी रु.१ करोड ८१ लाख ५२ हजार, स्थगन कर रु.५ लाख १० हजार र खुद चालु सम्पत्ति रु.२ अर्ब ३८ करोड ७४ लाख ७५ हजार रहेको छ। कम्पनीको नेटवर्थ रु.२ अर्ब ६२ करोड ३ लाख ५० हजार रहेको छ।

गत वर्षको बिक्री रु.६ करोड १० लाख ८४ हजारबाट रु.३३ लाख ८ हजार (आयकर अधिको) नाफा कमाएकोमा यस वर्ष रु.२ करोड ८८ लाख १७ हजारको बिक्रीबाट रु.५६ लाख ३९ हजार नाफा कमाएको छ।

८३. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – गत वर्षसम्म स्थिर सम्पत्ति रु.३ करोड ५ लाख ३६ हजार रहेकोमा यस वर्ष रु. २० करोड ५० लाख २९ हजार थप भई जम्मा रु.२३ करोड ३५ लाख ६५ हजार रहेको छ। केन्द्रीय कार्यालय रहेको जग्गा कम्पनीको नाममा नरहेको अवस्थामा पनि भोगाधिकार गरेको आधारमा कार्यालय भवनको मूल्य रु.२९ लाख २३ हजार कायम गरी हालसम्म रु.२७ लाख ५६ हजार हास कट्टा गरेको छ।

कम्पनीको काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला पनौती क्षेत्रको जग्गा खरिद गर्दा सर्वोच्च अदालतको २०६१/१/१५ फैसलाले तत्कालीन अध्यक्षसहित ६ लाई भ्रष्टाचार गरेको ठहर गरी रु.१ करोड २ लाख ३८ हजार असुलउपर गर्न आदेश दिएकोमा उक्त रकम असुल गरेको छैन।

- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ११९ निकायमा रु.४ अर्ब ४० करोड ६२ लाख ९० हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३४ करोड ३४ लाख १७ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४ अर्ब ६ करोड २८ लाख ७३ हजार बेरूजु बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.३ अर्ब २१ करोड ९२ लाख ४५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
 - अन्य संस्था, समिति ४९ तर्फ रु.३४ करोड २३ लाख १ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ करोड ५८ लाख ६० हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३० करोड ६४ लाख ४१ हजार बेरूजु बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.५८ लाख ५७ हजार पेशकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ७ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.५७ करोड २४ लाख ५५ हजार, राजस्वतर्फ रु.१२ करोड ६५ लाख ७६ हजार, धरौटीतर्फ रु.५ करोड ७० लाख ७ हजार र अन्य कारोबारको रु.२२ करोड ४९ लाख १३ हजारसमेत रु.९८ करोड ९ लाख ५१ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **शान्ति व्यवस्थापन खर्च** – विस्तृत शान्ति सम्झौता २०६३ पछि शान्ति प्रवर्द्धन, पुनः निर्माण, राहत, पुनः स्थापना, संक्रमणकालीन न्याय, लडाकूको रेखदेख तथा समायोजन जस्ता विषयको व्यवस्थापन गर्न २०६३/६४ देखि २०६९/७० सम्म रु.४६ अर्ब ५८ करोड २६ लाख ७८ हजार निकास भएकामा यो वर्ष रु. ६ अर्ब ४० करोड २८ लाख ८८ हजार थप भई निम्नानुसार रु.५२ अर्ब ९८ करोड ५५ लाख ६६ हजार निकास भएको छ:

(रु.हजारमा)

क्र.सं.	खर्चका क्षेत्र	आर्थिक वर्ष				जम्मा
		२०६७/६८ सम्म	२०६८/६९	२०६९/७०	२०७०/७१	
१	माओवादी लडाकूहरुको मासिक भत्ता, भरणपोषण, प्रशासनिक खर्च, पूर्वाधार निर्माण र स्वेच्छुक अवकाश खर्च	९७९३३५९	५४२१४७०	४६४५१७५	७९२६९४	२०६५२६९८
२	पुनर्निर्माण तथा अन्य खर्च	१३०७०८६८	६३१७२९२	७३३४५१४	५६१०१९४	३२३३२८६८
	जम्मा	२२८६४२२७	११७३८७६२	११९७९६८९	६४०२८८८	५२९८५५६६

विभिन्न निकायलाई २०७०/७१ सम्म निकास दिएको रु.१९ अर्ब ८२ करोड २१ लाख २० हजारमध्ये रु.१५ अर्ब ५६ करोड ७५ लाख ९२ हजार खर्च भई शान्ति कोषअन्तर्गतको रु.४ अर्ब २५ करोड ४५ लाख २८ हजार विभिन्न कार्यान्वयन इकाईहरु र सचिवालयसँग फ्रिज नहुने खातामा रहेको छ। उक्त खर्चमा नेपाल सरकारको अन्य निकाय, गैरसरकारी संस्था तथा विकास साभेदारहरुले अन्य निकायमार्फत गरेको खर्च समावेश छैन।

२. **अनुगमन** – द्वन्द्वबाट प्रभावित व्यक्ति, परिवार तथा संरचनाको लगत सङ्कलन, वर्गीकरण एवं क्षतिको विश्लेषण र संरचना पुनः निर्माणको प्राथमिकता निर्धारण गरी प्रतिवेदन पेश गर्न गठित कार्यदलले २०६९/७० सम्म कुल १७ हजार ८८६ मृतकको नामनामेसी विवरण तयार गरेको छ। शान्ति प्रक्रिया सहयोग आयोजनाबाट मृतकका आफन्तलाई रु.१ लाखका दरले १४ हजार ३७५ लाई राहत वितरण गरेको छ। व्यक्तिगत क्षतिको विवरण खडा गर्ने कार्यको प्रतिवेदनमध्ये कालिकोट जिल्लाको प्रतिवेदनमात्र स्वीकृत गरेको जानकारी राहत पुनर्स्थापना इकाईले दिएको छ। व्यक्तिगत सम्पत्ति क्षतिको समेत प्रत्येक वर्ष क्षतिपूर्ति दिँदै आएको र मृतकका आफन्तलाई प्रतिपरिवार रु.१० लाखसम्म राहत वितरण गर्ने तथा अन्य क्षतिको सहायता प्रदान गर्ने नीति रहेकोले मृतकको संख्या, नामनामेसी सहित क्षतिको विवरण एवं लगत विवरण पुनरावलोकन गरी अद्यावधिक गर्नुपर्दछ।
३. **शान्ति प्रक्रिया सहयोग आयोजना** – द्वन्द्व प्रभावित व्यक्तिको क्षमता वृद्धि गरी रोजगारी सिर्जना, द्वन्द्वका क्रममा मृत्यु भएका व्यक्तिको हकदार र एकल महिलालाई आर्थिक सहयोग र शान्ति प्रक्रियामा सहयोगी निकायको क्षमता अभिवृद्धि गर्न विश्व बैङ्कको रु.४ अर्ब ७५ करोड (५ करोड अमेरिकी डलर) अनुदान सहायतामा २०६५ देखि आयोजना सञ्चालन भई २०७१ जेष्ठमा सम्पन्न भएको छ। आयोजनाले यो वर्षसम्म रु.५ अर्ब ६८ करोड ५९ लाख १२ हजार खर्च गरेको मध्ये विश्व बैङ्कको सहायता रु.२ अर्ब ७७ करोड २९ लाख ८१ हजार रहेको छ। आयोजना सम्पन्न प्रतिवेदनअनुसार २५ हजार द्वन्द्व प्रभावित व्यक्तिको क्षमता वृद्धि गरी रोजगारी सिर्जना गर्ने कार्यक्रममा १४ हजार ७७० लाई सहभागी गराएको देखियो। यस्तै आयोजनाले द्वन्द्वको क्रममा मृत्यु भएका १४ हजार ८०० व्यक्तिका हकदारलाई रु.१ लाख सहायता वितरण गर्ने लक्ष्य लिएकोमा १४ हजार ३७५ जनालाई

द्वन्द्वको क्रममा मृत्यु भएका ४ हजार ७०० व्यक्तिका एकल महिलालाई रु.२५ हजार सहायता वितरण गर्ने कार्यक्रममा ४ हजार ६४० जनालाई र मृत्यु हुने व्यक्तिकै हकदारको लागि थप रु.२ लाख सहायता दिने कार्यक्रमअर्न्तगत १ हजार ८८२ जनालाई सहायता वितरण गरेको आयोजना सम्पन्न प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । यस कार्यक्रम अनुसार ७३ जिल्लाका द्वन्द्व पीडितहरूलाई क्षमता अभिवृद्धि गरी रोजगारी सृजना गर्ने लक्ष्य लिएकोमा १९ जिल्लामा यो कार्यक्रम सञ्चालन भएको पाइएन ।

३.१ विश्व बैङ्कसँग भएको सम्झौताअनुसार यस आयोजनाले अनुदान रकम खर्चको आधारमा सोधभर्ना गर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाले द्वन्द्व प्रभावित व्यक्ति तथा परिवारहरूलाई पुनः स्थापना तथा समायोजन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सेवा प्रदायक संस्थासँग भएको सम्झौताबमोजिम तालिम प्राप्तमध्ये ५० प्रतिशतलाई रोजगार उपलब्ध गराउन नसके विल भुक्तानी गर्दा २० प्रतिशत धरौटी जफत गरिने शर्त राखी सम्झौता भएको छ । यो वर्ष सम्झौताको शर्तअनुसार रोजगार दिन नसक्ने ४ सेवा प्रदायकको धरौटी रु.१२ लाख ८१ हजार जफत गरेकोमा सो रकम सञ्चितकोष दाखिला गरेको पाइयो । आयोजनाले सेवा प्रदायकको बिलअनुसारको पूरै रकम दाताबाट शोधभर्ना लिएकोमा सञ्चितकोष दाखिला गर्न मिल्ने देखिएन । सम्झौताको शर्तअनुसार खर्च नभएको रकम फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

३.२ आयोजनाको लागि क्याटागोरी ३ अनुसारको कार्यालय सञ्चालन खर्च विश्व बैङ्कबाट सोधभर्ना हुने व्यवस्था छ । आयोजनाले यस क्याटागोरीमा गत वर्षसम्म रु.१४ करोड २८ लाख ८८ हजार खर्च गरेकोमा यो वर्ष रु.१४ करोड ३२ लाख ४८ हजार खर्च गरेको छ । जुन विगत चार वर्षको भन्दा बढी रहेको पाइयो । अनुदान सम्झौताको अन्तिम वर्षमा आयोजनाले स्वरोजगार कार्यक्रम सञ्चालन नभएका १९ जिल्लाका जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई मोटरसाईकल, कम्प्युटर, फर्निचरलगायतका सामान समेत खरिद गर्न रु.३ करोड ११ लाख रकम निकासी दिएको छ । आयोजनाको उद्देश्यबमोजिमका कार्य पूरा नहुने अवस्था रहँदाहँदै अन्तिम वर्ष सञ्चालन खर्च गर्नु उपयुक्त देखिएन ।

३.३ कार्यदलको प्रतिवेदनको आधारमा द्वन्द्वमा मृत्यु भएका व्यक्तिको हकदार र एकल महिलालाई आर्थिक सहयोग गर्ने गरेको र सो सम्बन्धमा आयोजनाले १ हजार ५५१ व्यक्तिको स्थिति पहिचान गर्ने कार्य २० जिल्लामा सञ्चालन गर्दा मृतकमा नाम उल्लिखित १६१ जीवित रहेको, ५१ को नाम दोहोरिएको, १४ अन्य कारणबाट मृत्यु भएको, ४९ को नाम र ठेगाना फरक भएको, ४८० ले प्रतिवेदनमा उल्लिखित भन्दा फरक ठेगानाबाट सहायता रकम प्राप्त गरिसकेको र १७ जनाले वेपत्ताको सूचीबाट राहत रकम प्राप्त गरेको देखिएकोले सहायता वितरणको लागि लिइएको आधार भरपर्दो देखिएन ।

विशेष समितिको सचिवालय

४. सेना समायोजन – नेपाल सरकारबाट गठित सेना समायोजन सम्बन्धकर्ताको कार्यालयको म्याद २०७० भाद्रसम्म कायम रहेको र उक्त कार्यालयको विवरण अनुसार माओवादी सेनाका लडाकुहरूको समायोजन सम्बन्धी कार्य निम्नानुसार सम्पन्न भएको देखिएको छ । बरबुभारथ लगायत जिन्सी व्यवस्थापनमा यो वर्ष रु.६१ लाख ८९ हजार खर्च भएको छ ।

शिविर	अनमिनबाट प्रमाणित	सचिवालयबाट गरिएको वर्गीकरण	मृत्यु	समायोजन	स्वैच्छिक अवकाश	पुनर्स्थापना	जम्मा
इलाम	१९२३	१५१७	-	१२६	१३९१	-	१५१७
सिन्धुली	१६५६	१२९६	-	१९५	१०९८	३	१२९६
चितवन	३९१२	३३४७	-	२१७	३१३०	-	३३४७
नवलपरासी	३०७४	२६२२	-	२७२	२३५०	-	२६२२
रोल्पा	२४३०	२१८१	-	१९४	१९८७	-	२१८१
सुर्खेत	३२०९	२९५८	-	२३८	२७२०	-	२९५८
कैलाली	३३३५	३१३१	१	२१८	२९०९	३	३१३१
काठमाडौं	१५३	-	-	-	-	-	-
जम्मा:	१९६०२	१७०५२	१	१४६०	१५५८५	६	१७०५२

५. जिन्सी अवस्था – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५०(५) मा कुनै कार्यालयमा प्रयोगमा नआएका वा नआउने तर अर्को कार्यालयका लागि उपयोगी हुने मालसामान हस्तान्तरण गर्दा दिने र लिने मन्त्रालयका सचिव र महालेखा नियन्त्रक रहेको समितिको सिफारिशको आधारमा हस्तान्तरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सेना समायोजन कार्य सम्पन्न भए पश्चात् कार्यालयमा मौजुदा रहेका सवारीसाधन, यन्त्र उपकरण, मेशिनरी औजार लगायतका मालसामान व्यवस्थापन एवं लिलामी समेतको कार्यक्षेत्र तोकौ शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयअर्न्तगत इकाई समिति खडा गरी कार्य गर्न २०७०।५।२८ मा मन्त्रपरिषद्बाट निर्णय भएको छ । इकाईले यो वर्ष खर्च भएर नजाने ७४ प्रकारका १ हजार ३८६ थान जिन्सी मालसामान विभिन्न निकाय/मन्त्रालय/कार्यालय संघसंस्थाहरूलाई हस्तान्तरण गरेको जनाई जिन्सी मौजुदात शून्य गरेको छ । कम्प्यूटर डेस्कटप १०५, कम्प्यूटर मनिटर १४५, सेक्युरिटी सर्भिलेन्स क्यामरा १६, ल्यापटप कम्प्यूटर १७२, सवारी साधन २ लगायतका मालसामान बुझिलिने नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरीबल, नेपाल प्रहरी, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय र मन्त्रालयहरू लगायत विभिन्न विद्यालय, संघसंस्थाहरूले सामान प्राप्त गरी जिन्सी आमदानी गरेको अभिलेख लिई सेस्ता अद्यावधिक गराएको छैन । हस्तान्तरण फारामका आधारमा मन्त्रीको निजी सचिवलाई ल्यापटप २ थान बुझाएको र हराएको २ थान उल्लेख गरी अभिलेख कट्टा गरेको समेत देखिएको छ । जिन्सी मालसामान तोकिएको कानूनी प्रक्रिया पूरा गरेर मात्र हस्तान्तरण हुनुपर्दछ ।

राहत तथा पुनर्स्थापन इकाई

६. व्यक्तिगत सम्पत्ति क्षतिको भुक्तानी – नागरिक राहत क्षतिपूर्ति तथा आर्थिक सहायतासम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ को बुँदा ३.२ बमोजिम द्वन्दको अवधिमा (२०५२ फाल्गुणदेखि २०६३।८।५ सम्म) व्यक्तिगत चल अचल सम्पत्ति क्षति पुऱ्याएकोमा निर्धारित मापदण्डबमोजिमको क्षतिपूर्ति उपलब्ध हुने व्यवस्था रहेको तथा बुँदा ७.१ मा यसरी उपलब्ध गराइने राहत सुविधा २०६८ आषाढसम्म गरिने सो अवधिभन्दा अगावै प्रक्रियामा रहेकाहरूको सम्बन्धमा नेपाल सरकारले छुट्टै निर्णय गर्नसक्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकारको २०७१।६।३० को निर्णयबाट सहायता भुक्तानी अवधि २०७२ आषाढसम्म बढाई यो वर्ष समेत व्यक्तिगत क्षतिको भुक्तानी गरेको पाइयो । व्यक्तिगत सम्पत्ति क्षतिको लागि स्वीकृत सहायता कार्यविधिले २०६८ आषाढभन्दा अगाडि प्रक्रियामा रहेकाहरूको सम्बन्धमा उल्लेख गरे तापनि सो मितिभन्दा पछि सर्जिमिन मुचुल्काबाट द्वन्द अवधिको क्षति देखाई यो वर्ष ७१ जनाको लागि रु.४३ लाख ९ हजार भुक्तानी गरेको छ । सहायता पाउने प्रक्रियामा रहेकाहरूको लागि थप गरिएको अवधिमा प्रक्रिया नै चालु नभएकाहरूको क्षति प्रमाणित गर्दै रकम भुक्तानी गर्ने कार्यमा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

शान्ति कोष सचिवालय

७. फ्रिज – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा निकास भएको वजेट रकम खर्च नभई बाँकी रहेकोमा फिर्ता दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । शान्ति कोष सञ्चालन (कार्यविधि) नियमावली, २०६५ ले आर्थिक वर्षको अन्तमा बाँकी रहेको रकम फ्रिज नहुने व्यवस्था गरेको छ । शान्ति कोष सचिवालयले दातृ निकाय र नेपाल सरकारबाट प्राप्त गरेको रकम शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय, रक्षा मन्त्रालय, लगायत विभिन्न २७ निकायलाई यो वर्षसम्म निकास गरेको रु.१९ अर्ब ८२ करोड २१ लाख २० हजारमध्ये रु.१५ अर्ब ५६ करोड ७५ लाख ९२ हजार खर्च भएको र रु.६० करोड ९० लाख ३६ हजार फिर्ता भई रु.३ अर्ब ६४ करोड ८५ लाख ७७ हजार ती कार्यालय/निकायमा फ्रिज नहुने खातामानै बाँकी रहेकोमा आर्थिक वर्ष व्यतित भएपछि फिर्तामध्ये रु.४ करोड ६८ लाख ५० हजार शान्ति कोष सचिवालयको फ्रिज नहुने खातामा रहेको छ । यो वर्ष नेपाल सरकारको केन्द्रीय खातामा रु.५५ करोड ९१ लाख ८६ हजार दाखिला गरी बाँकी रु.२ करोड ८२ लाख ६५ हजार सोही खातामा मौजुदात रहेको छ । साथै कार्यान्वयन इकाईसँग बाँकी रहेको रु.३ अर्ब ६४ करोड ८५ लाख ७७ हजार सालतमाम भएपछि फ्रिज नहुने खातामा ट्रान्सफर गरेको छ ।

सचिवालयले विभिन्न मन्त्रालय तथा निकायबाट प्राप्त प्रस्ताव स्वीकार गरी शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयबाट खर्चको अख्तियारी दिए पनि निकास दिने, अनुगमन गर्ने, प्रगति समीक्षा गर्ने एवं

कार्यसम्पादनको आधारमा बजेट व्यवस्थापन गर्ने कार्यसम्पादन नगरी सम्भौता भएको रकम नै एकमुष्ट निकासी दिएको छ । यो वर्ष नेपाल प्रहरी तर्फका प्रहरी इकाई पुनर्निर्माण आयोजनाको लागि शान्तिकोषबाट नेपाल सरकारले व्यहोर्ने रकम रु.६६ करोड निकासी दिई फ्रिज नहुने खातामा नै मौज्जात राखेको भए तापनि दाताले व्यहोर्नुपर्ने अंश निकासी गराएको पाइएन । यसैगरी शान्तिकोष सचिवालय संचालन खर्च रु.८२ लाख ९६ हजारसमेत युरोपियन युनियनबाट सोधभर्ना गरेको छैन । कतिपय निकायमा आषाढको अन्तमा मात्र निकासी दिएको र कार्यक्रम सञ्चालन नगरेको अवस्थामा निकासी रकम फ्रिज नहुने खातामा जम्मा गरेको देखियो । यसप्रकारको कारोबारको आधारमा तयार गरेको आर्थिक विवरणले खर्चको यथार्थ स्थिति चित्रण गर्दैन । वास्तविक खर्चको आधारमा मात्र खर्च लेखाङ्कन गर्ने व्यवस्था गरी बजेट अनुशासन कायम गर्न ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

- ७.१ **बचत रकम** – विभिन्न दाताहरूबाट प्राप्त भएको रकममध्ये यो वर्षसम्म रु.२ अर्ब ४६ करोड ३ लाख ७२ हजार दातागत खातामा रहेको छ । शान्ति कोष सचिवालयमार्फत कार्यक्रम स्वीकृत गराई निकासी भएको रकममध्ये यस मन्त्रालयअर्न्तगत सञ्चालन गरिने कार्यक्रमको लागि रु.८४ करोड ७५ लाख ७० हजार खर्च नभई मौज्जात राखेको छ । शान्ति प्रक्रियाअर्न्तगतका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने गरी सम्भौता गरी निकासी गरिएको रकमबाट हालसम्म मौज्जात रहेको रकम शान्ति प्रक्रिया पूरा भएपछि ती कार्यक्रमहरू गर्नुपर्ने/नपर्ने यकिन गरी बचत रकम सम्बन्धमा यथाशीघ्र निर्णय गरी टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** – सरकारी कार्यालयतर्फ ७ निकायमा रु.३ करोड ९६ लाख १ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.५ लाख ८९ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ करोड ९० लाख १२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२ करोड ७७ लाख २ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

शिक्षा मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत १३२ कार्यालयको विनियोजनतर्फ रु.७६ अर्ब ३१ करोड ३१ लाख १३ हजार, राजस्वतर्फ रु.७३ करोड १५ लाख २० हजार, धरौटीतर्फ रु.६ करोड १७ लाख ४५ हजारसमेत रु.७७ अर्ब १० करोड ६३ लाख ७८ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । उक्त रकममा शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको रु.८ करोड ७७ लाख ९२ हजार समेत समावेश छ ।

मन्त्रालयमातहतका संगठित संस्था २२५, समिति ५, अन्य संस्था ७२ समेत ३०२ को रु.३७ अर्ब ८० करोड २२ लाख ३० हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन – गत** विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि स्थिति यथावत् छ । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ ग्रामीण क्षेत्रमा सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासमा सहयोग पुऱ्याउन तथा शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न ग्रामीण शिक्षा विकास कोष स्थापना गरी संस्थागत विद्यालयहरुबाट प्रत्येक वर्ष समाप्त भएको १ महिनाभित्र अघिल्लो शैक्षिक सत्रको विद्यालयहरुको वार्षिक कुल आम्दानीको डेढ प्रतिशतले हुने रकम जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था सम्बन्धमा २०६९।१।२५ मा सार्वजनिक लेखा समितिबाट ३ महिनाभित्र अनिवार्य कार्यान्वयन गरी समितिलाई जानकारी दिने निर्णय भए तापनि कार्यान्वयन भएको छैन ।
 - १.२ विद्यालय एवं क्याम्पसमा अध्ययनरत छात्राहरुलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्न मन्त्रिपरिषद्को २०६२।३।२९ को निर्णयानुसार स्थापना भएको छात्रा शिक्षा कोषमा मन्त्रालयले यो वर्ष रु.२ करोड उपलब्ध गराएको समेत वर्षान्तमा रु.३५ करोड ८२ लाख ३ हजार मौज्जात रहेकोमा उक्त कोषको रकम उपयोग भएको देखिएन ।
 - १.३ पाठ्यक्रम विकास र परिमार्जन, शिक्षक विकास र व्यवस्थापन, शैक्षिक नीति र योजना, विद्यालयको पठनपाठन र मूल्याङ्कनलगायतका पक्षमा सुधार नगरी यो वर्ष पुनः कक्षा ८ का विद्यार्थीको राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण गराई रु.१ करोड ४० लाख ५९ हजार खर्च गरेको उपलब्धिमूलक देखिएन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **अनुदान – आर्थिक कार्यविधि** नियमावली, २०६४ को नियम ४१ (३) अनुसार बजेटमा समावेश गरी मन्त्रालयले यो वर्ष विभिन्न आयोग, परिषद्, विद्यालय, प्रतिष्ठान लगायत १२८ निकायलाई रु.८ अर्ब २५ करोड ३६ लाख ८६ हजार अनुदान दिएको छ । द्वन्द्व पीडित परिवार शिक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत एक सहिद प्रतिष्ठानलाई रु.७ करोड ८२ लाख अनुदान निकासी भएको मध्ये रु.६ करोड ३२ लाख सरकारी निकाय, समिति एवं बोर्डहरुलाई सःशर्त चालु अनुदान शीर्षकबाट निकासी दिएको छ । उक्त सहिद प्रतिष्ठान सरकारी निकाय नभएको र प्रतिष्ठानले तोकेको लेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने व्यवस्था रहेको अवस्थामा उक्त खर्चको सम्बन्धमा आश्वस्त हुन सक्ने स्थिति देखिएन ।

मन्त्रालयले देशभरका ८१ विद्यालयलाई विभिन्न निर्माण कार्यको लागि प्रदान गरेको रु.११ करोड ६३ लाख ९३ हजार अनुदानमध्ये लेखापरीक्षण अवधिसम्म ३९ विद्यालयबाट रु.५ करोड ७६ लाख २८ हजारको कार्य सम्पन्न भएको र बाँकी ४२ विद्यालयको रु.५ करोड ८७ लाख ६५ हजारको कार्य स्थिति

खुल्ने प्रतिवेदन प्राप्त भएको छैन । अनुदान पद्धतिलाई व्यवस्थित गरी अनुगमन गर्ने र खर्च नभई बाँकी अनुदान रकम फिर्ता गरी दाखिला गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

३. **नीति कार्यान्वयन नभएको** - मन्त्रालयले लागू गरेको "निजी लगानीमा सञ्चालन गरिने प्राविधिक महाविद्यालय (कलेज/क्याम्पस) सम्बन्धी आधारभूत नीति २०६३" को बुँदा नं.१.१४ मा प्राविधिक महाविद्यालय सञ्चालन गर्ने संस्थाले स्वदेशी लगानीकर्ता भए १० प्रतिशत र विदेशी लगानीकर्ता भए २० प्रतिशत निःशुल्क छात्रवृत्ति कोटा नेपाल सरकारलाई उपलब्ध गराउन पर्ने उल्लेख छ । सोअनुसार एम.बी. बी.एस. लगायतका चिकित्सा विषय सञ्चालन गर्ने कलेजबाट छात्रवृत्ति उपलब्ध भएको तर इन्जिनियरिङ्ग कलेजहरू र मेडिसिनतर्फ स्नातकोत्तर (पी.जी.) सञ्चालन गर्ने कलेजहरूबाट निःशुल्क छात्रवृत्ति प्राप्त भएको देखिएन ।

साथै नीतिमा तोकिएको आधारमा शुल्क निर्धारण गरी महाविद्यालयहरूले सम्बन्धन दिने विश्वविद्यालयको स्वीकृतिका आधारमा मात्र शुल्क लिन पाउने उल्लेख छ । मेडिसिन र इन्जिनियरिङ्गतर्फको शुल्क निर्धारणको आधार निश्चित गरी, सम्बन्धित कलेजहरूले लिने शुल्क विश्वविद्यालयले तोके नतोकेको एवं तोकेकोमा सोको कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा सोही नीतिबमोजिम उच्च प्राविधिक शिक्षा प्रवर्द्धन तथा अनुगमन समितिबाट अनुगमन गरेको पाइएन ।

४. **विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धन** - विदेशी विश्वविद्यालय वा शिक्षण संस्थाबाट सम्बन्धन लिएर नेपालमा उच्च माध्यमिक तह वा सोभन्दा माथिल्लो तहको शिक्षण संस्था सञ्चालन गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित र नियन्त्रित गर्न विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धनमा उच्च शिक्षा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०५९ जारी भएबमोजिमका ९ देशमा रहेका विश्वविद्यालयहरूको सम्बन्धनमा नेपालमा ए-लेभल, बी.बी.ए./ एम.बी.ए., आई.टी. इन्जिनियरिङ्गलगायतका विषयहरू पठन पाठन गराउने गरी यो वर्षसम्म ८७ शैक्षिक संस्थालाई अनुमति प्रदान गरेको देखिन्छ । नेपालका शैक्षिक संस्थाहरूले सम्बन्धन प्राप्त गर्दा विदेशी विश्वविद्यालयहरूको सम्बन्धित अनुदान आयोग वा निकायबाट गुणस्तर निर्धारण प्रमाणपत्र प्राप्त गरे नगरेको र पढाइने शिक्षाको उपाधि नेपालका विश्वविद्यालयबाट समकक्षता निर्धारण गरे नगरेको सम्बन्धमा यकिन नगरी सञ्चालन अनुमति दिएको पाइयो । यस्ता शैक्षिक संस्थाहरूको स्वीकृति र संस्थाले लिन पाउने शुल्क कानूनद्वारा व्यवस्थित हुनुपर्दछ ।

५. **लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १६(२) मा प्रत्येक कार्यालयले सवै प्रकारका आय व्ययको तोकिएबमोजिमको लेखा र आर्थिक विवरण पेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सप्तरीको निकास खर्च रु.९२ करोड २१ लाख ९४, राजस्व रु.१ करोड ३८ लाख ७९ हजार र धरौटी रु.४३ हजार, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को खर्च रु.१० करोड २३ लाख १ हजार तथा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्को खर्च रु.४० लाख ११ हजारसमेत रु.१ अर्ब ४ करोड २४ लाख २८ हजारको सेस्ता कागजातहरू पेश नभएकोले लेखापरीक्षण भएको छैन ।

शिक्षा विभाग

६. **भ्रमण खर्च** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(३) अनुसार विल भरपाईका आधारमा भुक्तानी खर्च लेख्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागका कर्मचारीहरूको पेशकी फछ्यौट गरेका केही भ्रमण विल तथा खर्चका प्रमाणहरूको नमूना छनौटको आधारमा परीक्षण गर्दा बस, माइक्रोबस आदि प्रयोग गरेको बिल पेश नगरेको, यातायात व्यवस्था विभागबाट स्वीकृत दररेटभन्दा बढी भाडा भुक्तानी हुने गरेको, हवाई यात्राको टिकट तथा बोर्डिङ्ग पास प्रस्तुत नभएको, पेश गरेकोमा पनि कतिपयमा टिकट र बोर्डिङ्ग पासको उडान नम्बर फरक परेको आदि व्यहोरा देखिएबाट कर्मचारीहरूको भ्रमण खर्चको दावी भुक्तानी यथार्थ देखिएन । दैनिक तथा भ्रमण भत्ता खर्च लेखेको रु.२ करोड ९५ लाख ५४ हजार सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।

७. **सवारीसाधनको स्थिति** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५०(३) मा लिलाम बिक्री गर्नुपर्ने मालसामान जिन्सी निरीक्षण गरेको ६ महिना भित्र र मर्मत गर्नुपर्ने भए ३ महिनाभित्र गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा विभागले जिन्सी निरीक्षण नै गरेको छैन । विभागको हाताभित्र बिग्रीएको अवस्थामा रहेका २०

सवारीसाधन मर्मत हुन सक्ने वा नसक्ने जिन्सी निरीक्षण नभएबाट कारण स्पष्ट हुन सकेन । नियममा भएको व्यवस्थाअनुसार कारवाही गरी मर्मत वा लिलाम बिक्री गरी सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण र संवर्द्धन गर्नुपर्दछ ।

८. **दरबन्दी मिलान** - विद्यालयमा अध्ययनरत कक्षागत विद्यार्थी तथा कार्यरत शिक्षकहरूको दरबन्दी अद्यावधिक गर्न २०६६ को परीक्षामा सम्मिलित कक्षागत विद्यार्थीको संख्याको आधारमा ३४ जिल्लाका २ हजार २०५ शिक्षक दरबन्दी मिलान गरेको, ११ जिल्लाका ८३ विद्यालय एकीकरण र समायोजन गरेको, ४ जिल्लाका २५ विद्यालयमा कक्षा घटाएको र १ जिल्लाका ३ विद्यालय बन्द गरेको देखियो । बाँकी ४१ जिल्लाले कार्यान्वयन नगरेकोले विद्यार्थी संख्या यकिन गरी दरबन्दी मिलान कार्य सम्पन्न हुन सकेको छैन ।

यो वर्ष जिल्ला शिक्षा कार्यालय ताप्लेजुङ्गले घटी २९५ र बढी २५९ भए तापनि दरबन्दी मिलान नगरी रु.९३ लाख ८५ हजार, जुम्लाले आंशिक रूपमा बढी दरबन्दी मिलान गरी रु.८९ लाख १५ हजार र काभ्रेपलाञ्चोक, काठमाडौं, धादिङ्गगायत १५ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले घटी बढी दरबन्दी यकिन नगरी प्रति विद्यार्थी कोषतर्फको रु.६ करोड १ लाख ८५ हजार निकासी दिएका छन् । यसैगरी सोलुखुम्बुले तोकिएको सीमाभन्दा कम विद्यार्थी भएका १३८ विद्यालयमा २६७ शिक्षक रहेकोमा समायोजन प्रक्रिया पूरा नगरी यो वर्ष रु.५ करोड ५८ लाख ६४ हजार तलब भत्ताबापत निकासी दिएको छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूले समयमै दरबन्दी मिलान कार्य नगर्दा विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरमा असर पर्नुको साथै विद्यालयहरूलाई जाने अनुदान रकम बचत हुन नसकेको देखिएको छ ।

जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरू

९. **बढी निकासी** - शिक्षा विभागले जारी गरेको कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०७० अनुसार शिक्षा कार्यालयहरूले विद्यालय शिक्षकहरूको तलबी प्रतिवेदन विद्यालय शिक्षक कितावखानाबाट पारित गराउनुपर्ने र जिल्ला शिक्षा कार्यालयले सो अनुसार तलब भत्ताको निकासी अभिलेख जांची दिनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जुम्ला, बारा, काठमाडौं, कैलाली, दार्चुलगायतका ३९ शिक्षा कार्यालयले शिक्षकहरूको तलब भत्ताबापत विद्यालयहरूले पाउनुपर्नेभन्दा रु.४ करोड ५८ लाख ७८ हजार बढी निकासी दिएको र कैलाली, सिरहा, बारलुङ्गगायतका २२ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले अन्तर्गतका ११८ विद्यालयलाई सेवाबाट अवकाश भैसकेका शिक्षकहरूको तलब भत्ताबापत रु.५४ लाख ८३ हजार निकासी दिएको समेत रु.५ करोड १३ लाख ६१ हजार बढी निकासी दिएको छ । शिक्षा कार्यालय महोत्तरी, सिरहा, स्याङ्जा, धनुषा र सर्लाहीसमेतबाट लेखापरीक्षणको क्रममा रु.५२ लाख ३६ हजार असुल भएको छ । गत वर्षको रु.३ करोड ५५ लाख ४४ हजार बढी निकासीको तुलनामा यो वर्ष रु.१ करोड ५८ लाख १७ हजारले बढेको छ । बढी निकासी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

जिल्ला शिक्षा कार्यालय, बाराले तलब भत्ता र ग्रेड यकिन गरेको प्रमाण संलग्न नगरी निकासी छुट भएको भनी माध्यमिक विद्यालयतर्फ रु.३३ लाख ८८ हजार र प्राथमिक विद्यालयतर्फ रु.५ करोड ६४ लाख ९४ हजार समेत रु.५ करोड ९८ लाख ८२ हजार थप निकासी दिएको छ । छुट रकम यकिन नगरी निकासी दिएको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।

१०. **दिवा खाजा** - कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०७० को व्यवस्था अनुसार प्राथमिक तहका विद्यार्थीको लागि प्रतिविद्यार्थी दैनिक रु.१२ का दरले विद्यालय खुल्ने दिन गणना गरी २०० दिनसम्मको दिवा खाजा व्यवस्था गर्न १४ जिल्लाका विद्यालयलाई रकम निकासी दिने व्यवस्था छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, कपिलवस्तुले यो वर्ष विभिन्न विद्यालयका विद्यार्थीको लागि २०७० माघदेखि २०७१ असारसम्म १०५ दिनको दिवा खाजा दिनु पर्नेमा ११२ दिनको दिएकोले बढी निकासी दिएको रु.१३ लाख ४४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

११. **स्थानीय भत्ता** - कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिकाको खण्ड १ दफा २.५ (ग) मा स्थानीय भत्ता पाउने विद्यालयका शिक्षकलाई हिउँदे वर्षे विदाको लागि १.५ महिनाको स्थानीय भत्ता कटाएरमात्र निकासी दिनुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, गोरखाले ३५ विद्यालयलाई रु.७ लाख १३ हजार, सोलुखुम्बुले १३ विद्यालयलाई रु.५ लाख १ हजार र रसुवाले १ विद्यालयलाई रु.७८ हजारसमेत रु.१२ लाख ९२ हजार नपाउने स्थानीय भत्ता रकम समावेश गरी निकासी दिएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१२. **पाठ्यपुस्तक** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०७० मा निःशुल्क पाठ्यपुस्तकका लागि विद्यालयलाई अनुदान दिंदा प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा कक्षा १ देखि १० सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीको तथ्यांक विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोतव्यक्तिसमेतको संयुक्त बैठकमा विश्लेषण गरी विद्यार्थी संख्या टुङ्गो लगाई तोकिएको दरमा अनुदान दिनुपर्ने व्यवस्था छ । काठमाडौं, रोल्पा, सोलुखुम्बु लगायत ९ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले तोकिएकोभन्दा बढी दरले रु.४० लाख ५७ हजार निकासा दिएका छन् । तोकिएको भन्दा बढी दरले निकासा दिई व्ययभार पारेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१३. **प्रति विद्यार्थी कोष** – विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक संख्या अपुग भएमा पठन पाठनमा अवरोध सिर्जना नहोस् भन्ने उद्देश्यले कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाको ६.३ (क) बमोजिम शिक्षक विद्यार्थी अनुपातमा बढी भएको विद्यार्थी संख्यालाई शिक्षक सेवा पाउन बाँकी विद्यार्थी संख्या मानिने गरी प्रतिविद्यार्थी कोषको व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष उक्त व्यवस्था विपरीत भौगोलिक क्षेत्रअनुसारको कक्षागत विद्यार्थी संख्याभन्दा घटी भएको अवस्थामा पनि जिल्ला शिक्षा कार्यालय, दोलखा, रामेछाप, बाग्लुङ, अछामलगायत १५ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले रु.१ करोड ४६ लाख ७५ हजार निकासा दिएका छन् । साथै धादिङले निर्देशिकाबमोजिम वितरण नगरी २-१-० दरबन्दी रहेका विद्यालयहरूलाई १:२:४ अनुपातका आधारमा ७० माध्यमिक विद्यालयलाई रु.१ करोड ११ लाख ७९ हजार, नुवाकोटले अनुपात नमिलाई दामासाहीले ३३ माध्यमिक, ३१ निम्न माध्यमिक र ४५ प्राथमिक विद्यालयलाई रु.९० लाख ५७ हजार निकासा दिएको छ । बढी निकासा दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाको ९ अनुसार विद्यालयहरूलाई प्रति विद्यार्थी इकाई लागतका आधारमा गैर तलब अनुदान दिंदा प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयको प्राथमिक, निम्न माध्यमिक र माध्यमिक तहका विद्यार्थी संख्या यकिन गरी एकमुष्ट अनुदान निकासा दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धादिङ, पर्वत लगायत ६ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले तोकिएको विद्यार्थी संख्याभन्दा बढी रु.१६ लाख १२ हजार गैर तलब अनुदान निकासा दिएका छन् । बढी संख्या देखाई निकासा दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१४. **अनुदान तथा सहयोग** - कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाबमोजिम आई सी.टी. प्लानका आधारमा छानिएका विद्यालयहरूलाई इन्टरनेट कनेक्टिभिटी आइ.सी.टी. वेस एजुकेशन सञ्चालन र जोड कोषका आधारमा कम्प्युटर सहयोग अनुदानअन्तर्गत यो वर्ष ४० जिल्ला शिक्षा कार्यालयले २ हजार ६७० विद्यालयलाई रु.३६ करोड ९१ लाख ६० हजार र प्राविधिक शिक्षा सञ्चालनका लागि २४ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले ६४ विद्यालयलाई रु.६ करोड ४९ लाख १ हजार निकासा दिएका छन् । विद्यालयहरूमा विद्युत र बैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था, फर्निचर, कम्प्युटर कक्षालगायतको पूर्वाधारको व्यवस्था र प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन गरेको सम्बन्धमा अनुगमन गरी अनुदान सदुपयोगको यकिन गर्नुपर्दछ ।
१५. **छात्रवृत्ति वितरण** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाको वृंदा नं. ८ मा दलित विद्यार्थी, माध्यमिक शिक्षा, छात्रा, शहीदका छोराछोरी, द्वन्द पीडित तथा कमलरीका लागि छात्रवृत्ति व्यवस्था गरी सो बापतको रकम निकासा दिंदा विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी संख्याको आधारमा कोटा निर्धारण गरी वितरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लक्षित वर्गले छात्रवृत्ति प्राप्त गरी उनीहरूको शैक्षिकस्तर वृद्धि भए नभएको अनुगमन गर्नुपर्नेमा सिरहा, धादिङ, कास्की लगायत २९ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले ४ हजार ८०२ विद्यालयका ३ लाख ४४ हजार ५७१ विद्यार्थीलाई रु.१३ करोड ३९ लाख ६० हजार छात्रवृत्ति वितरण गरेकोमा छात्रवृत्ति रकमको उपयोग प्रति आश्वस्त हुन अनुगमन गरेको छैन ।
१६. **पूर्वाधार निर्माण** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाको वृंदा २.३(अ) मा विद्यालय भवन निर्माणलगायतको निर्माण कार्यको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन प्राविधिक कर्मचारी, सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षबाट प्रमाणित गराई विद्यालय, शिक्षा कार्यालय र श्रोत केन्द्रमा राख्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष शिक्षा विभाग, विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमबाट ७५ जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई रु.५ अर्ब २९ करोड ११ लाख ८३ हजार निकासा दिएको मध्ये विद्यालय भवन, नयाँ कक्षा कोठा निर्माण, मर्मत एवं बाह्य वातावरण सुधारलगायतका ६ हजार ३४७ कार्यक्रमको रु.३ अर्ब १७ करोड ९४ लाख ६० हजारको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन पेश भएको छैन ।

१७. अस्तित्वमा नभएका विद्यालयलाई निकास – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६ को उपनियम ९ बमोजिम कार्यालय प्रमुखले आर्थिक कारोबार गर्दा हिनामिना, हानि नोक्सानी वा लापरवाही समेत हुन नपाउने गरी सरकारी नगद सुरक्षित राख्न उचित प्रबन्ध गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, महोत्तरीले अस्तित्वमा नरहेका २० विद्यालयलाई शिक्षकको तलब र कार्यक्रम सञ्चालन खर्च रु.२० लाख २१ हजार सम्बन्धित विद्यालयको खातामा जम्मा हुने गरी निकास दिएको छ । अस्तित्वमै नरहेका विद्यालयलाई उपलब्ध गराएको रकम असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१८. बढी खर्च – अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रले साक्षरता केन्द्र सञ्चालनको लागि ७२ जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई अख्तियारी पठाएको छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय रोल्पा, प्युठान, धादिङ, डोटीसमेत ४७ जिल्लामा कक्षामा सहभागी विद्यार्थी ९ लाख ६७ हजार २४३ भएकोमा ११ लाख ६८ हजार ६२६ विद्यार्थीको लागि मसलन्द बापत रु.९ करोड ७४ लाख १८ हजार र पाठ्यपुस्तकबापत रु.६ करोड ४० लाख ७० हजारसमेत रु.१६ करोड १४ लाख ८८ हजार खर्च गरेकोमा सहभागी एवं उपस्थिति नै नभएका २ लाख १ हजार ३८३ विद्यार्थीका लागि मसलन्दबापत रु.१ करोड ९१ लाख ७० हजार र पाठ्यपुस्तकबापत रु.१ करोड ८ लाख ८० हजार समेत रु.३ करोड ५० हजारले बढी व्ययभार पर्न गएको छ ।
१९. शिक्षक दरबन्दी र पदपूर्ति – शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा ११ मा रिक्त पदमा प्रत्येक वर्ष विज्ञापन गर्ने र विज्ञापन भएको ६ महिनाभित्र नियुक्ति वा बढुवाको लागि सिफारिस गर्ने व्यवस्था छ । शिक्षा सेवा आयोगले १४ वर्षको अवधिमा पहिलो पटक २०५८।४।२५ सम्म रिक्त २४ हजार ११८ दरबन्दीको पचास प्रतिशतले हुने १२ हजार ५९ दरबन्दीको लागि सोही अवधिसम्म अस्थायी शिक्षकमा कार्यरत शिक्षकहरूलाई सीमित प्रतियोगिता गराई स्थायी पदको लागि सिफारिस गरेको छ । बाँकी दरबन्दीको लागि २०६९।९।१९ मा खुला विज्ञापन गरी शिक्षक छनौट तथा नियुक्तिको लागि सिफारिस गरेको देखिन्छ । ऐनमा उल्लेख भएबमोजिम प्रत्येक वर्ष विज्ञापन गरी शिक्षक नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्ने कार्य नभएबाट सामुदायिक विद्यालयहरूका रिक्त पदपूर्ति हुन सकेको छैन ।

व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना

२०. कम प्रगति – नेपाल सरकार र विश्व बैङ्कबीच २०६८।३।१६ मा भएको सम्झौताअनुसार व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजनाको अवधि २०७२।५।१३ सम्म रहेको छ । छोटो अवधिको तालिम, प्राविधिक प्रवेशिका, डिप्लोमा र सीप परीक्षण कार्यबाट परियोजनाले ७५ हजार युवालाई लाभान्वित गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । आयोजनाका लागि विश्व बैङ्कबाट एस.डी.आर १ करोड २९ लाख अनुदान र एस.डी.आर १ करोड ९० लाख ऋणसमेत एस.डी.आर ३ करोड १९ लाखको हुने रु.३ अर्ब ६२ करोड ५६ लाख ५२ हजार उपलब्ध हुने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म कुल अवधिको ७५ प्रतिशत समय व्यतीत भएकोमा कार्यक्रमको भौतिक प्रगति ५२ हजारलाई रोजगारीमूलक तालिम उपलब्ध गराएको र रु.१ अर्ब २९ करोड ६६ लाख खर्च भएको छ । लक्षित अवधिभित्र परियोजनाको सबै कार्यक्रम सम्पादन हुने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनुपर्दछ ।
२१. परामर्शदाता नियुक्ति – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ मा परामर्शदाता छनौट गर्दा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायमा उपलब्ध जनशक्तिबाट कुनै काम हुन नसक्ने भएमा वा दातृपक्षसँगको सम्झौताबमोजिम वैदेशिक सहायता स्रोतबाट व्यहोरिने गरी परामर्शदाताबाट सेवा प्राप्त गर्नुपर्ने भएमा कार्यक्षेत्रगत शर्त तयार गरी खुला रूपमा आशयपत्र माग गरी प्रतिस्पर्धा गराई परामर्शदाता छनौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । परियोजनाले यो वर्ष विभिन्न व्यक्तिलाई सोभै नियुक्ति गरी रु.५८ लाख ३८ हजार भुक्तानी गरेको छ । कानूनको व्यवस्था बमोजिम परामर्शदाताको छनौट गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

जिल्ला शिक्षा कार्यालय, भ्वापा, मकवानपुर, पाल्पा, डोटी र कैलाली

सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमअर्न्तगत प्राथमिक, निम्न माध्यमिक, माध्यमिक र उच्च माध्यमिक शिक्षाको रूपमा विद्यालय सञ्चालन, व्यवस्थापन र अनुगमन गर्ने, स्वीकृति प्रदान गर्ने कार्य विद्यालय व्यवस्थापन समिति, जिल्ला शिक्षा कार्यालयले गर्दै आएका छन् । विद्यालय व्यवस्थापन सम्बन्धमा शिक्षा ऐन तथा नियमावली र पूर्वाधार तथा शैक्षिक व्यवस्थापनका लागि कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका रहेको छ । यसै सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले ५ जिल्ला शिक्षा कार्यालयको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

२२. **निःशुल्क शिक्षा** – शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६(घ)(१) मा सामुदायिक विद्यालयको प्राथमिक तहका विद्यार्थीलाई शिक्षा निःशुल्क उपलब्ध गराइने उल्लेख छ । त्यस्तै शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १४७(६) मा ऐन बमोजिम निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा लागू भएपछि सामुदायिक विद्यालयले कक्षा आठसम्मको आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्न विद्यार्थीबाट शुल्क लिनसक्ने छैन भन्ने व्यवस्था छ । त्यसैगरी २०७०।७१ को आय-व्ययको वक्तव्यमा आधारभूत शिक्षालाई क्रमशः निःशुल्क र अनिवार्य गर्ने व्यहोरा उल्लेख छ ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- शैक्षिक पूर्वाधार व्यवस्थापनमा सुधार
- शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार
- छात्रवृत्ति र अनुदान व्यवस्थापन
- अनुगमन मूल्याङ्कन

अध्ययन गरिएका ५ जिल्लाका २५ सामुदायिक विद्यालयमा अंग्रेजी माध्यममा समेत पढाई सञ्चालन गरेको, कक्षागत र विषयगत शिक्षक पर्याप्त नभएको, भवन निर्माण गर्नु परेको जस्ता कारणहरु देखाई मकवानपुरमा रु.५० देखि १ हजार ५०० सम्म, भ्वापामा रु.१० देखि ६०० सम्म, पाल्पामा रु.४ हजारदेखि ७ हजारसम्म तथा कैलालीमा रु.६० देखि ८० सम्म परीक्षा शुल्क लिने गरेको विवरण प्राप्त भएको छ । ऐनको व्यवस्था विपरीत शुल्क लिनु उपयुक्त नभएकाले यस्ता कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

२३. **निःशुल्क पाठ्यपुस्तक** – शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ३६(२) मा निर्देशक तथा जिल्ला शिक्षा अधिकारीले स्वीकृत पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक शैक्षिकसत्र प्रारम्भ हुनु एक महिना अघि सम्बन्धित क्षेत्रमा उपलब्ध भए नभएको जाँचबुझ गरी वा गर्न लगाई त्यसको सूचना मन्त्रालय र सम्बन्धित निकायमा दिनुपर्ने व्यवस्था छ । डोटी, कैलाली, पाल्पा, मकवानपुर र भ्वापामा स्थलगत निरीक्षण गरिएका विद्यालयहरुमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार रहेको छ:

२३.१ डोटी जिल्लाका ६ विद्यालयका १ हजार ७९३ विद्यार्थी संख्यामध्ये १ हजार १८८ ले शैक्षिकसत्र शुरु भएको २ हप्ताभित्र, ५५६ विद्यार्थीले वर्षभरमा आंशिकमात्र र ४९ विद्यार्थीले वर्ष भरी कुनै पुस्तक प्राप्त गरेका छैनन् ।

२३.२ कैलाली जिल्लाका ५ विद्यालयका १ हजार ६०२ विद्यार्थी संख्यामध्ये ९८६ ले शैक्षिकसत्र शुरु भएको २ हप्ताभित्र आंशिक समयमा प्राप्त गर्ने ६१० र ६ विद्यार्थीले वर्षभर कुनै पुस्तक प्राप्त गरेका छैनन् ।

२३.३ पाल्पा जिल्लाका ५ विद्यालयका १ हजार ६४८ विद्यार्थी संख्यामध्ये ८९१ ले शैक्षिकसत्र शुरु भएको २ हप्ताभित्र, ४८७ विद्यार्थीले वर्षभरमा आंशिकमात्र र २७० विद्यार्थीले वर्षभरि कुनै पुस्तक प्राप्त गरेका छैनन् ।

२३.४ मकवानपुर जिल्लाका ५ विद्यालयका २ हजार ४९२ विद्यार्थी संख्यामध्ये १ हजार ३७४ ले शैक्षिकसत्र शुरु भएको २ हप्ताभित्र, १ हजार ३२ विद्यार्थीले वर्षभरमा आंशिक मात्र र ८६ विद्यार्थीले वर्षभरि कुनै पुस्तक प्राप्त गरेका छैनन् ।

२३.५ भ्वापा जिल्लाका ५ विद्यालयका २ हजार ५६९ विद्यार्थी संख्यामध्ये ६६० ले शैक्षिकसत्र शुरु भएको २ हप्ताभित्र आंशिक समयमा प्राप्त गर्ने १ हजार ८०९ र १०० विद्यार्थीले वर्ष भरी कुनै पुस्तक प्राप्त गरेका छैनन् ।

उल्लिखित व्यहोरा अनुसार ५ जिल्लाका १० हजार १०४ विद्यार्थीमध्ये आंशिक समयमा प्राप्त गर्ने ४ हजार ४९४ (४४.४८ प्रतिशत), आंशिक र वर्षभरमा प्राप्त गर्ने विद्यार्थी ५११ (५.०५) ले पाठ्यपुस्तक प्राप्त नगरेको स्थिति देखियो । समूह छलफलका क्रममा समयमै पुस्तक प्राप्त नहुनुमा गत वर्षको फ्लास रिपोर्टको आधारमा बजेट आउने र नपुग हुने, ढिलो निकास हुने, निकास नआएको, बजेट प्राप्त भई लिन जाँदा सदरमुकाममा नै किताब सकिएको आदि कारणहरू व्यक्त भएका छन् । तोकिएको समयमा विद्यार्थीलाई पाठ्यपुस्तक उपलब्ध नहुदाँ पठन पाठनमा बाधा पर्ने तथा शैक्षिक गुणस्तरसमेतमा प्रतिकूल असर पर्ने देखिएको छ । त्यसैले तोकिएको समयमा सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूलाई पाठ्यपुस्तक पुर्याउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२४. **कक्षा उत्तीर्ण दर** – सरकारी अनुदान प्राप्त गर्ने विद्यालयहरूमा भर्ना भएका बालबालिका कम्तीमा पनि ९० प्रतिशत नियमित उपस्थिति हुनुपर्ने एवं विद्यालयको अन्तिम परीक्षाको नतिजा ८० प्रतिशतमा नघट्ने लगायतका शर्तहरू पूरा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्थलगत निरीक्षण तथा छलफल गर्दा विद्यालयको कक्षा उत्तीर्ण दरको स्थिति डोटी जिल्लाको सिद्धेश्वर उच्च माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ५ मा ५४ प्रतिशत, कक्षा ८ मा ५१ प्रतिशत, कैलाली जिल्लाको मेलघट्टी माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ५ को ६५ प्रतिशत, कक्षा ८ को ४५ प्रतिशत, पाल्पा जिल्लाको दरेठाटी उच्च माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ५ मा ७८.२६ प्रतिशत, मकवानपुर जिल्लाको सरस्वती बालबोधनी माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ८ मा ७५ प्रतिशत र भूपा जिल्लाको दुर्गा उच्च माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ५ मा ६१.८४ प्रतिशत, कक्षा ८ मा ७३.४९ प्रतिशत, भद्रपुर उच्च माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ८ मा ५५.५५ प्रतिशत रहेकोले मापदण्ड पूरा गरेको देखिएन ।

अध्ययन गरिएका २५ मध्ये ६ विद्यालयको कक्षा उत्तीर्ण दर ८० प्रतिशतभन्दा कम रहेको पाइयो । अतः विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीको नतिजा मूल्याङ्कनबाट अनुत्तीर्ण रहँदा राष्ट्रिय लक्ष्य अनुरूप शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि नहुने हुँदा नतिजा मूल्याङ्कनको आधारमा समस्या पहिचान गरी विद्यालयगत विशेष शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरी नतिजा सुधार गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

२५. **खुद भर्ना दर** – तेह्रौँ आवधिक योजना अनुसार योजनाको अन्त्य सम्ममा आधारभूत तह (कक्षा १-५) को खुद भर्ना दर १०० प्रतिशत पुर्याउने लक्ष्य लिएको छ । लेखापरीक्षणका क्रममा स्थलगत निरीक्षण तथा छलफल गरिएका २५ मध्ये डोटी जिल्लाको भगवती स्थान प्रा.वि.को ७३ प्रतिशत र रामपुर उ.मा.वि.को ८५ प्रतिशत, कैलाली जिल्लाको शिव निम्न माध्यमिक विद्यालयको ५२ प्रतिशत, पाल्पा जिल्लाको दमकडा मा. वि.को ५०.१५ प्रतिशत, मकवानपुर जिल्लाको किसान जागरुक सिद्धार्थ प्राथमिक विद्यालयको ७६.४७ प्रतिशत र भूपा जिल्लाको सरस्वती विद्यामन्दिर प्राथमिक विद्यालयको ४६.२१ प्रतिशत खुद भर्ना दर रहेको छ ।

अध्ययन गरिएकामध्ये ६ अर्थात् २४ प्रतिशत विद्यालयको औसत भर्ना दर ६३.६६ प्रतिशत मात्र रहेकाले योजनाको अन्त्यसम्ममा खुद भर्ना दर १०० प्रतिशत पुग्ने स्थिति देखिएन । अतः विद्यालयमा उपर्युक्त शैक्षिक वातावरण कायम राखी अधिकतम विद्यार्थीहरूलाई भर्ना गर्न प्रभावकारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

२६. **कक्षा छोड्ने दर** – विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीको कक्षा छोड्ने दर सम्बन्धमा स्थलगत निरीक्षण तथा छलफल गरिएका देहायका ४ जिल्लामा विद्यालयको कक्षा छोड्ने दर देहायअनुसार रहेको छ:

- २६.१ डोटी जिल्लाको रामपुर उच्च माध्यमिक विद्यालयको कक्षा १ मा २० प्रतिशत, कक्षा ५ मा ५ प्रतिशत र कक्षा ८ मा ३.३ प्रतिशत रहेको छ ।
- २६.२ कैलाली जिल्लाको जन प्रकाश निम्न माध्यमिक विद्यालयको कक्षा १ मा ४ प्रतिशत, कक्षा ५ मा ५ प्रतिशत र कक्षा ८ मा ३.३ प्रतिशत रहेको छ ।
- २६.३ पाल्पा जिल्लाको बालज्योती प्राथमिक विद्यालयको कक्षा १ मा २५ प्रतिशत, कक्षा ५ मा २२.२२

समस्या

- शैक्षिक पूर्वाधार व्यवस्थापनमा अपेक्षित सुधार नहुनु,
- शैक्षिक गुणस्तरमा अपेक्षित सुधार नहुनु,
- शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुन नसक्नु,
- छात्रवृत्ति र अनुदान व्यवस्थापन प्रभावकारी नहुनु,
- समयमै पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउन नसक्नु,
- अनुगमन मूल्याङ्कन पक्ष कमजोर रहनु,

प्रतिशत रहेको छ ।

- २६.४ मकवानपुर जिल्लाको राष्ट्रिय रोटरी प्राथमिक विद्यालयको कक्षा १ मा २५ प्रतिशत, कक्षा ५ मा २२ प्रतिशत र कक्षा ८ मा २७ प्रतिशत रहेको छ ।

उपर्युक्त विवरणअनुसार कक्षा छाड्ने अधिकतम दर राष्ट्रिय रोटरी माध्यमिक विद्यालय मकवानपुरको कक्षा ८ को २७ प्रतिशतसम्म देखिन्छ । बसाई सराईलगायतका कारणले कक्षा छाड्ने दरमा बृद्धि हुदै आएको जानकारी प्राप्त भए तापनि सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम तथा शैक्षिक क्षेत्रका सूचकाङ्कमा सुधार ल्याउन कक्षा छाड्ने दरमा न्यूनीकरण गर्न विद्यालयगत अनुगमन मार्फत सोको कारण पहिचान गर्दै विद्यालय विशेष कार्यक्रम सञ्चालनमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

२७. **लागत र उत्तीर्ण दर** – प्राप्त विवरण अनुसार प्रतिविद्यार्थी लागत र एस.एल.सी.उत्तीर्ण दरको स्थिति निम्नानुसार रहेको छ:

- २७.१ शिक्षाको बजेटतर्फ अध्ययन गर्दा २०७०।७१ मा स्कुल शिक्षातर्फ रु.६८ अर्ब ८१ करोड ४३ लाख ६८ हजार बजेट र कुल सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी संख्या ५९ लाख ९५ हजार ७५५ रहेबाट प्रतिविद्यार्थी खर्च रु.११ हजार पुग्ने देखिन्छ ।

- २७.२ स्थलगत निरीक्षण गरिएका विद्यालयहरूलाई निकास भएको (निर्माण बाहेक) रकम र विद्यार्थी संख्याको तुलना गर्दा शैक्षिकसत्र २०७०।७१ मा प्रतिविद्यार्थी खर्च डोटीमा रु.५ हजारदेखि रु १३ हजारसम्म, कैलालीमा रु.६ हजारदेखि रु.१२ हजारसम्म, पाल्पामा ६ हजारदेखि रु.१९ हजारसम्म, मकवानपुरमा रु.४ हजारदेखि १२ हजारसम्म रहेको देखिन्छ । उल्लेखित विवरणबाट विद्यालय अनुसार प्रतिविद्यार्थी लागतमा फराकिलो अन्तर रहेको देखियो । त्यसैले प्रतिविद्यार्थी खर्चको राष्ट्रिय मापदण्ड निर्धारण गरी लागत न्यून हुने गरी शैक्षिक व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

- २७.३ अध्ययन गरिएका ५ जिल्लाका सामुदायिक विद्यालयहरूको विगत ३ वर्षको एस.एल.सी.उत्तीर्ण दर निम्नानुसार छ:

साल	कुल राष्ट्रिय दर	एस.एल.सी. उत्तीर्ण दर				
		मकवानपुर	पाल्पा	भापा	डोटी	कैलाली
२०६८	४७.६५	३६.८५	३३.४	२७.३१	३८.३	४३.१७
२०६९	४१.५७	३६.५९	४२.६७	२६.९३	२७.४	३०.७९
२०७०	४३.९२	५२.०१	४५.४७	२७.६०	१७.७	३०.२६

उपर्युक्त व्यहोरा अनुसार शिक्षा क्षेत्रमा बढ्दो लगानीका आधारमा एस.एल.सी.उत्तीर्ण दरमा सुधार भएको अवस्था देखिदैन । जसबाट शैक्षिक प्रभावकारिता, गुणस्तर, लागत लगायत समग्र शैक्षिक सुधारका लागि प्रभावकारी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

२८. **विद्यार्थी उपस्थिति** – स्थलगत लेखापरीक्षणको क्रममा २०७१।७२९ मा अरुणोदय निम्न माध्यमिक विद्यालय अडितोला डोटीमा ५१.८९ प्रतिशत, २०७१।७२९ मा भगवतीस्थान निम्न माध्यमिक विद्यालय डोटीमा ७६.७४ प्रतिशत, २०७१।७२७ मा सिद्धेश्वर उच्च माध्यमिक विद्यालय डोटीमा ५६.८२ प्रतिशत, २०७१।८।९ मा जन प्रकाश नि.मा.वि., कैलालीमा ८८.४० प्रतिशत, २०७१।८।७ मा गुहेश्वरी मा. वि. कैलालीमा ७९.३० प्रतिशत, २०७१।८।५ मा गणेश प्राथमिक विद्यालय कैलालीमा ६९.९१ प्रतिशत विद्यार्थी उपस्थिति रहेको पाइयो । यस्तो प्रवृत्ति अन्य विद्यालयहरूमा समेत रहने स्थिति छ । विद्यालयमा विद्यार्थीको न्यून उपस्थितिका कारण शैक्षिक गुणस्तर कायम हुन नसक्ने देखिन्छ भने छात्रवृत्ति, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक लगायतका रकम विद्यार्थी संख्याका आधारमा जाँदा उक्त रकम दुरुपयोग हुने समेत अवस्था विद्यमान देखिन्छ ।

२९. **शैक्षिक पूर्वाधार** – विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक अवस्थाको सम्बन्धमा अध्ययन गरिएका २५ विद्यालयसँग प्रश्नावलीबाट सर्वेक्षण गरिएकोमा ५२ प्रतिशतले कक्षा अनुसार पर्याप्त कोठाहरू नभएको, २६ प्रतिशतले विद्यालयमा शुद्ध पिउने पानीको व्यवस्था नभएको, ५६ प्रतिशतले पर्याप्त सन्दर्भ सामग्री सहितको पुस्तकालय नभएको, ५६ प्रतिशतले विज्ञान प्रयोगशाला नभएको, २६ प्रतिशतले विद्यालय न्यूनतम् २२० दिन खुला

हुनुपर्नेमा सो नभएको, १९ प्रतिशतले अंग्रेजी र गणित विषयमा ५० भन्दा कम अङ्क ल्याएको जस्ता प्रमुख व्यहोरा रहेको देखियो ।

अतः विद्यार्थी केन्द्रित सिकाई विधिमा जोड दिने, अभिलेख प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने तथा अनुगमन प्रणालीलाई सक्षम र जिम्मेवार बनाई भर्ना दर, विद्यार्थी उत्तीर्ण दरमा वृद्धि तथा कक्षा छाड्ने र दोहोर्‍याउने दरलाई न्यून गर्दै समग्र शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार ल्याउन न्यूनतम शैक्षिक वातावरणका मापदण्डहरु कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्दछ ।

३०. **निकासा अभिलेख** – शिक्षा नियमावली, २०५९ अनुसार मन्त्रालयबाट स्वीकृत दरबन्दी र विद्यालयबाट प्राप्त निकासा माग फारम विद्यालय प्रशासनको अभिलेखसँग भिडाई शिक्षकहरुको तलब निकासा गर्नुपर्नेमा सो अभिलेख नभिडाएको तथा निकासा अभिलेख अद्यावधिक नगरेका कारण ४ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले रु.६८ लाख १४ हजार दोहोरो निकासा दिएकोमध्ये जिल्ला शिक्षा कार्यालय डोटीको रु.१२ लाख ५४ हजार, जिल्ला शिक्षा कार्यालय कैलालीको रु.२० लाख ८० हजार र जिल्ला शिक्षा कार्यालय मकवानपुरको रु.६ लाख ७९ हजार समेत रु.४० लाख १३ हजार असुल हुन बाँकी रहेको छ । अतः कार्यालयहरुमा हुन सक्ने दुरुपयोग र हिनामिना रोक्न आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली र अभिलेख व्यवस्थापनलाई सूचना प्रविधिको माध्यमबाट एकीकृत गरी नियन्त्रण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सुझाव

- शैक्षिक पूर्वाधार व्यवस्थापनमा थप सुधार हुनुपर्ने,
- शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा ध्यान दिनुपर्ने,
- अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने,
- छात्रवृत्ति र अनुदान व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने,
- समयमै पाठ्यपुस्तक उपलब्धता गराउनु पर्ने,
- अनुगमन मूल्याङ्कन पक्षलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने ।

३१. **अनुगमन** – शिक्षा नियमावली, २०५९ को दफा ३६(१) मा निरीक्षण तथा अनुगमनको व्यवस्था छ । अध्ययन गरिएका भ्वापा, मकवानपुर, पाल्पा, डोटी र कैलालीका ५/५ विद्यालयमा गरिएको छलफल र सङ्कलित विवरण अनुसार जिल्ला शिक्षा अधिकारी, विद्यालय निरीक्षकबाट समेत कतिपय विद्यालयमा निरीक्षण अनुगमन नभएको र गाउँ शिक्षा समितिबाट अनुगमन नगरेको विवरण प्राप्त भएको छ ।

- ३१.१ यो वर्ष प्रत्येक जिल्लाका अध्ययन गरिएका ५ विद्यालयमध्ये डोटीमा १ (२० प्रतिशत), कैलालीमा ४ (८० प्रतिशत), पाल्पामा १ (२० प्रतिशत), मकवानपुरमा ३ (६० प्रतिशत) र भ्वापामा ५ (१००) विद्यालयमा जिल्ला शिक्षा अधिकारीबाट निरीक्षण नभएकोले औषतमा ५६ प्रतिशत विद्यालयको निरीक्षण भएको देखिएन ।

- ३१.२ विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोतव्यक्तिबाट वर्षभरमा निरीक्षण नभएका विद्यालयहरुमा डोटीमा २ (४० प्रतिशत), कैलालीमा २ (४० प्रतिशत), पाल्पामा १ (२० प्रतिशत), मकवानपुरमा २ (४० प्रतिशत) र भ्वापामा ४ (८० प्रतिशत) रहेकोले औषतमा ४४ प्रतिशत विद्यालयको निरीक्षण भएको छैन ।

अनुगमन निरीक्षण गर्ने जिम्मेवारी पाएका पदाधिकारीबाट नियमित अनुगमन निरीक्षण नहुँदा शैक्षिक प्रभावकारितामा ह्रास आउने भएकाले अनुगमन निरीक्षणको कार्यतालिका बनाई नियमित अनुगमन निरीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

संगठित संस्था तथा अन्य संस्थातर्फ

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग

३२. **अनुदान वितरण** – विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐन, २०५० को दफा ६(ख) मा विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त अनुदान रकम विश्वविद्यालयहरुलाई प्रदान गर्ने सम्बन्धमा आयोगले नीति निर्धारण गर्ने उल्लेख छ । नियमित कार्यक्रमतर्फ सामुदायिक क्याम्पसलाई अनुदान वितरण गर्न आयोगलाई रु.८ अर्ब ३२ करोड ९१ लाख १२ हजार बजेट व्यवस्था भएकोमा देहायबमोजिम रु.६ अर्ब ६६ करोड ६ लाख २३ हजार अनुदान वितरण गरेको छ

क्र.सं.	अनुदान पाउने निकाय	२०६९/७०	२०७०/७१	गत वर्षको तुलनामा घटी/बढी प्रतिशत
१	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	३,९१,५५,००	४,६०,३८,३०	१७.५८
२	नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	२८,६०,००	४४,९५,१२	५७.१७
३	पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय	४,८०,००	५,८०,००	२०.८३
४	पोखरा विश्वविद्यालय	५,३६,००	१०,०३,४६	८७.२१
५	मध्य पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	६,५०,००	१५,५०,००	१३८.४६
६	सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	६,६०,००	१७,५०,००	१६५.१५
७	कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय	१६,२२,८०	३३,२३,००	१०४.७६
८	लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय	३,००,००	५,००,००	६६.६७
९	काठमाडौं विश्वविद्यालय	६,५०,००	५,००,००	-२३.०७
१०	खुल्ला विश्वविद्यालय तथा अन्य निकाय	४५,६४,४७	६८,६६,३५	५०.४३
	जम्मा	५,१४,७८,२७	६,६६,०६,२३	२९.३८

विश्वविद्यालयहरूलाई दिने अनुदान रकम गत वर्षको तुलनामा १६५ प्रतिशतसम्मले वृद्धि भएको देखियो । अनुदान वृद्धि र कार्यसम्पादन क्षमताको अभिवृद्धिबीच सन्तुलन कायम हुनुपर्ने देखिन्छ ।

३३. **कार्यसम्पादन अनुदान** – दोस्रो उच्च शिक्षा परियोजनामा छनौट भएका ३ विश्वविद्यालय र ८९ क्याम्पसको सुधार गर्न तयार गरेको रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको लागि ती निकायहरूलाई कार्यसम्पादन र जोड (म्याचिङ) कोष अनुदान बापत अधिकतम रु.२ अर्ब ५२ करोड छुट्याएकोमा यो वर्षसम्म निम्नानुसार रु.२ अर्ब १ करोड ३३ लाख ८८ हजार अनुदान उपलब्ध गराएको छ ।

क्र.सं.	विश्वविद्यालय/क्याम्पस	अधिकतम अनुदान	प्रदान भएको अनुदान	अनुदान प्रतिशत
१	पोखरा विश्वविद्यालय	१६,२५,००	१२,७१,६५	७८.२५
२	पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय	१६,२५,००	२,५७,०३	१५.८२
३	काठमाडौं विश्वविद्यालय	१६,२५,००	१५,४४,८८	९५.०७
४	"क" समूहका ९ क्याम्पस	१,४६,२५,००	८८,१८,२२	६०.३०
५	"ख" समूहका १० क्याम्पस	२६,००,००	२४,२९,२६	९३.४३
६	"ग" समूहका ४२ क्याम्पस	१४,५६,००	३१,४१,७८	२१५.७८
७	"घ" समूहका २८ क्याम्पस	१६,७७,००	२६,७१,०६	१५९.२८
	जम्मा	२,५२,३३,००	२,०१,३३,८८	७९.७९

उक्त रकमबाट योजनाअनुसारको कार्यसम्पादन भए नभएको अनुगमन मूल्याङ्कन गरेको छैन । आयोजना कार्यान्वयन पश्चात् स्नातक र स्नातकोत्तर तहमा विद्यार्थी उत्तीर्ण दर क्रमशः ३६ र २६ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य रहेकोमा आयोजना सम्पन्न भै सकेको स्थितिमा यस्तो दर क्रमशः २९.३३ र २४.८३ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ ।

३४. **अनुदानको उपयोग** – नियमित अनुदानतर्फ यो वर्ष भौतिक निर्माण सुधारको लागि २०३ सामुदायिक क्याम्पस र चालु अनुदानबापत ४१९ सामुदायिक क्याम्पसलाई रु.४५ करोड ७६ लाख १० हजार उपलब्ध गराएको छ । अनुदान उपलब्ध गराएका क्याम्पसहरूबाट तोकिएको कार्य भए नभएको सम्बन्धमा आयोगबाट अनुगमन भएको छैन । आयोगले कञ्चनपुर र सुर्खेतका एक/एक क्याम्पसलाई रु.१४ करोड ४४ लाख ५३ हजार अनुदान उपलब्ध गराएकोमा ती दुई क्याम्पस नयाँ विश्वविद्यालयहरूमा समायोजन भई सामुदायिक क्याम्पसको हैसियतमा नरहेको अवस्था छ ।

३५. **स्वामित्व बेगर अनुदान** – आयोगले आफ्नो स्वामित्वमा जग्गा भएका संस्थालाई भौतिक निर्माणको लागि अनुदान उपलब्ध गराउनुपर्नेमा आफ्नो स्वामित्वमा जग्गा नभएको रुपन्देही जिल्ला स्थित एक क्याम्पस लगायत चार संस्थालाई प्रतिसंस्था रु.२५ लाखका दरले रु.१ करोड अनुदान उपलब्ध गराएको छ ।
३६. **बचत रकम** – दोस्रो उच्च शिक्षा परियोजना सम्पन्न भई विभिन्न संस्था र क्याम्पसहरूलाई शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न उपलब्ध गराएको अनुदानमध्ये बचत रहेको रु.७ करोड ४२ लाख ६६ हजार सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
३७. **विकास समितिलाई अनुदान** – विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐन, २०५० को दफा ६(ख) मा विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त अनुदानको रकम विश्वविद्यालयहरू र अन्तर्गतका क्याम्पसहरूलाई मात्र उपलब्ध गराउनुपर्नेमा मेडिकल कलेज प्रवर्द्धन विकास समितिलाई रु.४ करोड ७५ लाख अनुदान उपलब्ध गराइएको छ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

विश्वविद्यालयअन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, केन्द्रीय विभाग ३८, अनुसन्धान केन्द्र ४, आंगिक क्याम्पस ६८ र अन्य कार्यालय १० लगायत १२१ निकाय सञ्चालनमा रहेका छन् ।

३८. **आर्थिक विवरण**– विश्वविद्यालयले त्रिभुवन विश्वविद्यालय ऐन, २०४९ को दफा २५ (२) बमोजिम केन्द्रीय कार्यालय र मातहतका आङ्गिक क्याम्पस तथा निकाय समेतको यस वर्ष एकीकृत वासलात र सोसँग सम्बन्धित वित्तीय विवरण तोकेको समयमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेमा २०७१/१२/१५ मा पेश गरेको छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका सबै निकायले पूँजीगत सम्पत्तिको विवरण खुल्ने सम्पत्ति खाता, पेशकी, अन्य सम्पत्ति, दायित्व तथा धरौटी लगायत केन्द्रीय कोषका खाताहरू पनि अद्यावधिक राखेको छैन । यसबाट विश्वविद्यालयको समग्र आय-व्यय एवं सम्पत्ति तथा दायित्वको स्थिति यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन ।
३९. **लेखापरीक्षण** – विश्वविद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ४२ मा प्रत्येक आर्थिक वर्षको आय-व्ययको आर्थिक विवरण तयार गरी लेखा अद्यावधिक राखी आन्तरिक लेखापरीक्षण गराइराख्नुपर्ने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका निकायहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण गराई २०७१ पौषभित्र अन्तिम लेखापरीक्षणका लागि आर्थिक विवरण पेश गर्न अनुरोध गरिएकोमा विभिन्न ३७ निकायको आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी आर्थिक विवरण पेश नगरेकोले लेखापरीक्षण हुन सकेन । यस अतिरिक्त रजिष्ट्रारको कार्यालय, व्यवस्थापन संकाय डिनको कार्यालय, चिकित्साशास्त्र अध्ययन संस्थान डिनको कार्यालय, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, नर्सिङ्ग क्याम्पसहरू वीरगन्ज, विराटनगर र नेपालगन्जका सेस्ताहरू पेश नभएकोले लेखापरीक्षण भएको छैन । त्यसैगरी भूगोल केन्द्रीय विभागले विभिन्न ४ बैङ्कमा चल्ती खाता खोली परियोजना सञ्चालन गरेकोमा सो को लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
४०. **बक्यौता** – गत वर्षसम्मको बक्यौता ३७७ इकाईमध्ये यो वर्ष ७२ इकाइले आर्थिक विवरण पेश गरी लेखापरीक्षण गराएका छन् । स्थापना कालदेखि नै लेखापरीक्षण नगराएका निर्माण सामग्री उत्पादन केन्द्र, क्याफ्टेरिया, सञ्चयकोष, स्वास्थ्य विकास परियोजना, कृषि तथा पशु विकास अनुसन्धान निर्देशनालयसमेत ३०५ निकायले बक्यौता लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९ वैशाखमा तीन महिनाभित्र बक्यौता लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिएकोमा चालु वर्षका सेस्ता समेत लेखापरीक्षण गराएको छैन । तोकिएअनुसार लेखापरीक्षण नगराउने जिम्मेवार पदाधिकारीउपर कानुनबमोजिम कारबाही गरी जवाफदेही कायम गर्नु पर्दछ ।
४१. **विश्वविद्यालय कोष** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय ऐन, २०४९ को दफा २४ अनुसार विश्वविद्यालयको एक कोष रहने व्यवस्था छ । कोषमा विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट यस वर्ष चालुतर्फ रु.५ अर्ब ४१ करोड ९८ लाख ८२ हजार र पूँजीगततर्फ रु.१ अर्ब १० करोड १२ लाख ७५ हजारसमेत रु.६६ करोड ११ लाख ५७ हजार अनुदान प्राप्त भएको देखियो । साथै उक्त कोषमा उच्च शिक्षा परियोजनामार्फत रु.१ अर्ब

56 करोड 27 लाख 3 हजार अनुदान प्राप्त भएको देखिन्छ । यसबाहेक अन्य स्रोतबाट प्राप्त आम्दानीको लेखापरीक्षण गराउने नगरेकोले कोषको आम्दानी खर्चको यथार्थ स्थिति यकिन हुन सकेको छैन ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ६ मा नियमित शीर्षकबाहेक अन्य आम्दानी भएमा सोबाट ९० प्रतिशतसम्म खर्च गरी बाँकी रकम विश्वविद्यालय कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विश्वविद्यालयअन्तर्गतका ४५ क्याम्पसले अन्य आम्दानी देखाएको रु.५३ करोड ५५ लाखको १० प्रतिशतले हुने रु.५ करोड ३५ लाख ५० हजार विश्वविद्यालय कोषमा जम्मा गरेको देखिएन ।

४२. **धरौटी** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० को परिच्छेद ६ अनुसार कार्यालयले विनियोजित बजेट खर्च नभई बाँकी रहेकोमा धरौटीमा राख्न नमिल्ने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- ४२.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ अनुसार कट्टी गरेको कर रकम आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा दाखिला गर्नुपर्नेमा यो वर्ष लेखापरीक्षण गरिएका मध्ये ११ इकाइले कट्टी गरेको अग्रिम कर रु.३८ लाख ४९ हजार सञ्चितकोष दाखिला नगरी धरौटीमा राखेका छन् । त्यस्तो रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- ४२.२ विश्वविद्यालय मातहतको वन विज्ञान अध्ययन संस्थान पोखराले कार्य प्रक्रिया शुरु भएको तर कार्य सम्पन्न गर्न समयले नभ्याउने भएको कारण उल्लेख गरी २०७१।३।१७ मा मर्मत सम्भारतर्फको रु.८ लाख २५ हजार र भवन निर्माणतर्फको रु.११ लाख ८ हजारसमेत रु.१९ लाख ३३ हजार धरौटीमा राखेको देखियो । कार्य सम्पन्न नहुँदै बजेट खर्च लेखी धरौटीमा राख्न मिल्ने देखिएन ।
४३. **पेशकी** - त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम २६(३) मा पहिलो पेशकी फछ्यौट नभएसम्म पुनः पेशकी नदिइने र नियम ३४ मा नियममा तोकिएको म्यादभित्र पेशकी फछ्यौट नगरेमा म्याद नाघेको मितिले वार्षिक १२ प्रतिशतका दरले ब्याजसमेत लिने र त्यस्तो शिक्षक कर्मचारीउपर सेवा शर्तसम्बन्धी नियमबमोजिम आवश्यक कारबाही गरिने उल्लेख छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गत ६५ निकायले नियमको व्यवस्था प्रतिकूल हुने गरी यो वर्षसम्म कर्मचारी पेशकी रु.२ करोड ६८ लाख १९ हजार र अन्य पेशकी रु.३१ करोड ४० लाख १३ हजारसमेत रु.३४ करोड ८ लाख ३२ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । पेशकी दिएको मिति खुलाई विवरण तयार गर्ने र नियमको व्यवस्था अनुसार कारबाही गरी पेशकी फछ्यौट गर्नु गराउनुपर्दछ ।
४४. **बढी खर्च** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० मा स्वीकृत बेगर विनियोजित बजेटभन्दा बढी खर्च गर्न नहुने व्यवस्था छ । यो वर्ष बक्यौता समेत लेखापरीक्षण गरिएका १५६ मध्ये ३६ निकायले धरौटी तथा अन्य मौज्जातबाट तलब भत्तालगायत विभिन्न शीर्षकमा आम्दानीभन्दा रु.३३ करोड १८ लाख ५६ हजार बढी खर्च गरेका छन् । फिर्ता दिनुपर्ने धरौटी तथा विशेष प्रयोजनका लागि व्यवस्था गरेको कोष रकमबाट केन्द्रीय कार्यालयको स्वीकृतिबेगर बजेट खर्च गर्नु नियमसम्मत देखिँदैन । विगत वर्षदेखि यस्तो परिपाटी नियन्त्रण गर्नुपर्ने व्यहोरा औल्याउदै आए तापनि सुधार भएको पाइएन ।
४५. **बैङ्क हिसाब मिलान** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम २४(११) मा संगठन वा निकाय प्रमुखले हिसाब किताब रीतपूर्वक राखी सम्बन्धित निकायमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आर्थिक कारोबार सञ्चालन गर्दा बैङ्क हिसाब भिडान गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्नेमा लेखापरीक्षण सम्पन्न भएकामध्ये ३९ निकायले रु २० करोड २० लाख ८१ हजारको बैङ्क हिसाब मिलान विवरण तयार गरेका छैनन् । बैङ्क हिसाब मिलान नगरेको सम्बन्धमा छानबिन गरी बैङ्क मौज्जातको यकिन गर्नुपर्दछ ।
४६. **खरिद व्यवस्था** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ नेपाल सरकारलगायत सबै स्वायत्त संस्थाहरुमा लागू हुने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालयका १५६ निकायले त्रिभुवन विश्वविद्यालयको साविकको आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० अनुसार खरिद प्रक्रिया सञ्चालन गरेको देखियो । सार्वजनिक खरिद ऐन

बमोजिम वार्षिक खरिद योजना तयारी, खरिद इकाईको स्थापना तथा विक्रेताको मौजुदा सूची तयार गर्ने जस्ता कार्यहरू विश्वविद्यालयले गरेको छैन । विश्वविद्यालयले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ अनुरूप हुनेगरी विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० परिमार्जन गरी खरिद गर्नुपर्ने व्यहोरा औल्याउदै आए तापनि सुधार गरेको देखिएन ।

४७. **भुक्तानीमा कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ बमोजिम पारिश्रमिक आय, सेवा शुल्क, भाडा र ठेक्काको रकम भुक्तानीमा कर लाग्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष लेखापरीक्षण गरिएका १५६ मध्ये ३३ निकायले रकम भुक्तानी गर्दा रु १८ लाख ५८ हजार कर कट्टा गरेका छैनन् । उक्त रकम सम्बन्धितबाट असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

४८. **आर्थिक सहायता** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० अनुसार विद्यार्थी संघ संगठनबाट कार्यक्रम सञ्चालन गर्न वार्षिक रुपमा बजेट विनियोजन गरी विद्यार्थी कल्याणकारी कोषबाट केही रकम खर्च गर्न सक्ने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालयमातहतका २९ क्याम्पस अन्तर्गतका विद्यार्थी, कर्मचारी, प्राध्यापक संघ संगठनहरूले सञ्चालन गरेका अन्तरक्रिया, खेलकुद, स्वागत समारोह, शुभकामना आदान प्रदान, स्मृतिसभा, सम्मेलन आदि कार्यक्रमको लागि रु.७९ लाख ८४ हजार विल भरपाई बेगर आर्थिक सहायतावापत खर्च लेखेको देखियो । वार्षिक रुपमा बजेट विनियोजन नगरी क्याम्पस प्रमुखको तजविजले यस्ता संघ संगठनहरूलाई पटके तोक आदेशको आधारमा आर्थिक सहायताको रुपमा खर्च लेख्नु मनासिव होइन ।

४९. **सम्बन्धन** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय संगठन तथा शैक्षिक प्रशासनसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३७८ अनुसार विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गर्न चाहने क्याम्पसले आवेदन गर्नुपर्ने र त्यस्तो आवेदन सम्बन्धमा उपकुलपतिको पूर्व स्वीकृति लिई शिक्षाध्यक्षले सम्बन्धित विशेषज्ञहरूसहितको टोलीद्वारा सम्भाव्यता अध्ययन गराई सो प्रतिवेदन सम्बन्धित अध्ययन संस्थानका डिन, विद्यापरिषद् एवं शिक्षाध्यक्षबाट सिफारिस सहित कार्यकारी परिषद्मा पेश गर्ने तथा सम्बन्धन प्रस्ताव सम्बन्धमा कार्यकारी परिषद्बाट अस्थायी सम्बन्धन दिनसक्ने व्यवस्था छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालय संगठन तथा शैक्षिक प्रशासनसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३८० अनुसार विश्वविद्यालयले क्याम्पसलाई बढीमा २ वर्षको लागि अस्थायी सम्बन्धन दिनसक्ने र नियम ३८१ अनुसार कार्यकारी परिषद्ले आवश्यक ठानेमा स्थायी सम्बन्धन दिनसक्ने वा अस्थायी सम्बन्धन अवधि अरु २ वर्षका लागि थप गर्न सक्ने व्यवस्था छ । तर विश्वविद्यालयले इञ्जिनियरिङ अध्ययन संस्थान अन्तर्गत विभिन्न १० कलेजलाई २०५५।५।१ देखि विभिन्न मितिमा २ वर्षका लागि अस्थायी सम्बन्धन दिएकोमा स्थायी सम्बन्धन वा अस्थायी सम्बन्धन अवधि थप नगरी सञ्चालन भइरहेको देखिन्छ । अस्थायी सम्बन्धन अवधि बढीमा ४ वर्ष सम्ममात्र दिन सकिने नियमको व्यवस्थाको प्रतिकूल हुने गरी १६ वर्ष अघिदेखि सञ्चालनमा रहेकोमा सम्बन्धन कार्य नियमित गर्न विश्वविद्यालयले ध्यान पुऱ्याउनुपर्दछ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय कार्यकारी परिषद्को निर्णयानुसार सम्बन्धन प्राप्त कलेजले विभिन्न विषयमा अध्ययन गर्ने प्रत्येक विद्यार्थीबाट प्रतिवर्ष रु.२ हजारका दरले हुने सेवा शुल्क विश्वविद्यालयमा बुझाउनुपर्ने गरी तोकिएको छ । सो व्यवस्थाअनुसार सम्बन्धन प्रदान गरेका विभिन्न १० कलेजबाट प्रत्येक वर्ष प्राप्त हुनुपर्ने, भएको र हुन बाँकी सेवा शुल्कको अद्यावधिक अभिलेख विश्वविद्यालयले राखेको छैन । विश्वविद्यालयले सम्बन्धन प्राप्तको अभिलेख तयार गरी सेवा शुल्क असुली कार्य प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

५०. **दरबन्दी र पदपूर्ति** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षक कर्मचारी सेवासम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ४ मा शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी तोकिएको र सेवा आयोगबाट सिफारिस भई आकालाई नियुक्ति दिने व्यवस्था छ । साथै सोही नियमावलीको नियम १० मा विश्वविद्यालय सेवासम्बन्धी कुनै पद रिक्त भएमा सो पदमा सेवा आयोगले तोकिएको कार्यविधि पूरा गरी तोकिएको पदाधिकारीले एक पटकमा ६ महिनादेखि १ वर्षसम्मको लागि अस्थायी र २ वर्षसम्म करारमा नियुक्ति गर्न सकिने व्यवस्था छ । सेवा आयोगलाई पद रिक्त भएको सूचना नदिई २२ निकायले ६३० शिक्षक र १४१ कर्मचारी करारमा भर्ना गरी रु.२३ करोड ६८ लाख ३४ हजार तलब भत्ता खर्च लेखेको नियमसम्मत देखिएन । त्यस्तै मासिक ज्यालादारीमा कर्मचारी नियुक्ति गर्ने व्यवस्था नियममा नभएकोमा पनि कार्यकारी परिषद्को स्वीकृतिमा ४ निकायले ३५ कर्मचारी मासिक ज्यालादारीमा नियुक्त गरी यो वर्ष रु.५४ लाख ६ हजार तलब भत्ता खर्च लेखेको छ । नियमअनुसार दरबन्दी स्वीकृत गर्ने एवं पदपूर्ति गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

५१. **लिज** – इन्जिनियरिङ्ग अध्ययन संस्थान केन्द्रीय क्याम्पस, पुल्चोक ललितपुरको स्वामित्वमा रहेको क्याम्पस परिसरभित्रको करिब ७ रोपनी (३८ हजार वर्गफिट) जग्गामा हाइड्रोलिक मोडल अध्ययन तथा अनुसन्धान ल्याब सञ्चालन एवं निर्माण गर्न २०५५।६।१ देखि २०७० भाद्रसम्मको लागि इन्जिनियरिङ्ग अध्ययन संस्थान र हाइड्रोल्याब प्राइभेट लिमिटेडबीच २०५५।१२।२२ मा सम्झौता भएको देखिन्छ । सोअनुसार हाइड्रोल्याबले उक्त जग्गामा पक्की भवनसमेत निर्माण गरेको छ । सम्झौताअनुसार हाइड्रोल्याबलाई जग्गा प्रदान गरेबापत संस्थानलाई सो कम्पनीको रु.१० लाखको शेयर प्रदान गर्ने र २०५६ आषाढसम्म मासिक रु.९ हजार र तत्पश्चात् श्रावणदेखि लागू हुने गरी वार्षिक ७ प्रतिशतले भाडा वृद्धि गर्ने व्यवस्थासमेत गरिएको पाइयो । सम्झौताको दफा १२ मा उक्त हाइड्रोल्याबले निर्माण गरेको संरचना सम्झौताको म्याद समाप्ति पश्चात् आफैले लैजान सक्ने, यदि ३ महिनाभित्र नलगेमा संस्थानको स्वामित्वमा आउने व्यवस्था गरेको देखियो । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्न छन्:
- ५१.१ उक्त जग्गा लिजमा दिँदा प्रतिस्पर्धा गराई संस्थानलाई अधिकतम लाभ हुनेगरी गर्नुपर्नेमा सो नगरी एउटैमात्र पार्टिलाई प्रचलित बजारको भाडा दर समेत विश्लेषण नगरी लिजमा दिने कार्य कानूनसम्मत भएन ।
- ५१.२ उक्त हाइड्रोल्याबले थप जमिनको माग गरे अनुसार २०५८।१२।३० मा २ हजार ६०० वर्ग फिट रु.७१०।५० प्रति महिना र २०६३।२।४ मा १३ हजार ३०० वर्गफिट रु.७ हजार १८२ प्रतिमहिना बुझाउने गरी प्रचलित बजारको भाडा दरको विश्लेषण एवं प्रतिस्पर्धाबिगेर थप जग्गा उपलब्ध गराउने गरी थप संशोधन गरेको छ ।
- ५१.३ मूल सम्झौताको म्याद २०७० भाद्रसम्म रहने गरी १५ वर्षको लागि लिज सम्झौता गरी सो अवधि पश्चात् उक्त हाइड्रोल्याबले निर्माण गरेको भौतिक संरचना एवं सम्पत्ति उक्त कम्पनीले नलगेमा स्वतः संस्थानको नाममा हुने प्रावधान गरेकोमा सोबाट हुने लाभको विश्लेषण नगरी २०६३।२।४ को संशोधनबाट मूल सम्झौताको अवधि २०८० भाद्रसम्म बढाएको छ ।
- ५१.४ सम्झौता शर्त मोजिम हाइड्रोल्याबबाट रु.१० लाख मूल्य बराबरको शेयर प्राप्त गरेकोमा संस्थानले सम्पत्ति अभिलेख राखी वासलातमा देखाउनुपर्नेमा देखाएको छैन । प्रतिस्पर्धाबिगेर भाडामा लगाएको, सम्झौता अवधि थप गरेको, संस्थाको शेयरलाई वासलातमा नदेखाएको सम्बन्धमा छानबिन गरी उचित कारवाही गर्नुपर्दछ ।
५२. **कम्प्युटर ऋण** – दोस्रो उच्च शिक्षा परियोजना र सुर्खेत क्याम्पसबीच भएको सम्झौताअनुसार क्याम्पसको भौतिक निर्माण सुधार, फर्निचर, शैक्षिक उपकरण खरिदजस्ता शैक्षिक स्तरोन्नति कार्यमा खर्च गर्ने गरी रु.२४ लाख २० हजार सशर्त अनुदानस्वरूप प्राप्त भएको देखिन्छ । क्याम्पसले उक्त रकम ४४ शिक्षकलाई जनही रु.५५ हजारका दरले निर्व्याजीरूपमा कम्प्युटर खरिद गर्न ऋण उपलब्ध गराएको देखियो । यसरी सम्झौता विपरीत खर्च गर्न नमिल्ने हुँदा जिम्मेवार पदाधिकारीउपर कारवाही गरी ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
५३. **जग्गाको संरक्षण** – क्याम्पसको नाममा रहेका सबै किसिमको सम्पत्तिको उचित संरक्षण र त्यसको उपयोग गरी आय आर्जन गर्नुपर्नेमा महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, दाङ्गको नाममा रहेको ९० विघा १८ कठ्ठा १२ धुर जग्गामध्ये ३५ विघा १६ कठ्ठा राप्ती नदीको बाढीले बगर बनाएको र ४६ विघा ७ कठ्ठा १३ धुर जग्गा अतिक्रमण भएकोमा जग्गाको संरक्षण गरी उपयोग गर्नेतर्फ ध्यान पुऱ्याउनुपर्दछ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षण अस्पताल

५४. **बैङ्क मौज्जात** – यो वर्ष अस्पतालले आम्दानी खर्च किताबअनुसार रु.७ करोड ६४ लाख १४ हजार बैङ्क मौज्जात देखाएकोमा बैङ्क मौज्जात विवरणअनुसार रु.९ करोड ८२ लाख ४४ हजार मौज्जात देखिएको छ । यसैगरी नियमिततर्फको खातामा मौज्जात रु.७ करोड ५८ लाख ३० हजार ऋणात्मक देखाएकोमा बैङ्क मौज्जात विवरणअनुसार रु.९ करोड ७३ लाख ६३ हजार मौज्जात देखिएको छ । अस्पतालको ४ बचत तथा चल्ती खाताको मौज्जात रु.३७ करोड २९ लाख ९३ हजार ऋणात्मक देखाई विगतदेखि जिम्मेवारी सादै आएको छ । बैङ्क मौज्जात यकिन नगरी जिम्मेवारी मात्र सारेको, ऋणात्मक मौज्जात हुने गरी खर्च लेखेको र बैङ्क हिसाब भिडान गरेको समेत नदेखिएकोले छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।
५५. **प्रतीतपत्र** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३१ (१) मा प्रतीतपत्रद्वारा सामान भिकाउँदा सामान प्राप्त मितिले ७ दिनभित्र प्रतीतपत्र पेशकी फछ्यौट

गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रतीतपत्र खोल्दा गोश्वरा भौचर उठाई खर्च लेखी पेशकी लेजरमा समेत अभिलेख राख्नुपर्नेमा सोअनुसार गरेको छैन । अस्पतालले गत विगत वर्षदेखिको फछ्यौट गर्न बाँकी प्रतीतपत्र पेशकी रु.१८ करोड ७ लाख २ हजारका सम्बन्धमा नियमानुसार कारवाही गरी असुल फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।

५६. **मुद्दती लगानी** – मुद्दती खातामा लगानी गरेको जनाई पेशकी विवरणमा विगत वर्षदेखि रु.२ करोड ४६ लाख ६३ हजार देखाएकोमा उक्त लगानीको अवधि र ब्याज रकम खुल्ने लगानी रजिष्टर, बैङ्क स्टेटमेन्ट वा बैङ्क ब्यालेन्स सर्टिफिकेट वा सो पुष्ट्याई हुने आधिकारिक कागजात राखेको छैन । मुद्दती लगानीबाट प्राप्त हुनुपर्ने ब्याज आम्दानीसमेत गर्ने नगरेकोले छानबिन गरी लगानी एवं आम्दानी यकिन गर्नुपर्दछ ।

५७. **कर कट्टी एवं दाखिला** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ अनुसार कट्टी गरेको कर रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्नेमा अस्पतालले कर कट्टी गरेको रु.१ करोड २३ लाख २९ हजार सञ्चितकोष दाखिला नगरी धरौटीमा राखेको छ । उक्त रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

अस्पतालले यो वर्ष सटर भाडाबापत एक औषधि बिक्रेता फर्मबाट रु.९० लाख भाडा प्राप्त गरेकोमा आयकर ऐनअनुसार १० प्रतिशतले हुने कर रु.९ लाख दाखिला नगरेकोले उक्त रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

५८. **भवन निर्माण** – सुरेश वाग्ले स्मृति क्यान्सर केन्द्र भवन अस्पताल परिसरभित्र निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग रु.४८ करोड ६८ लाख ६४ हजार कबोल अङ्कमा ३६ महिनाभित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०६८।८।२८ मा सम्झौता भएको देखियो । निर्माणव्यवसायीलाई शुरुमा रु.३ करोड २० लाख मोबिलाइजेसन पेशकी उपलब्ध गराएकोमा पटक पटक गरी रु.६ करोड १० लाख थप मोबिलाइजेसन पेशकी उपलब्ध गराएको छ । निर्माणव्यवसायीलाई प्रथम तथा दोस्रो रनिङ्ग बिलबाट रु.१ करोड ३८ लाख २७ हजार मोबिलाइजेसन पेशकी कट्टा गरी यस वर्षसम्म रु.४ करोड ८९ लाख ३७ हजार भुक्तानी दिएको छ । तेस्रो रनिङ्ग बिल रु.४ करोड ३ लाख ९१ हजारको पेश गरेकोमा सो भुक्तानीतर्फ कारवाही नगरी रु.२ करोड थप मोबिलाइजेसन पेशकी नै दिएको छ । प्राविधिकबाट ४० प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको व्यहोरा उल्लेख छ । सम्झौता शर्तअनुसार २०७१।८।२८ भित्र निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्नेमा हालसम्म पनि निर्माण कार्य अधुरो रहेकोले भवनको लागत एवं समय बढ्ने देखिन्छ । अतः सम्झौताअनुसार कारवाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

५९. **महसुल खर्च** – रकम भुक्तानी दिँदा गोश्वारा भौचरसाथ खर्चलाई पुष्ट्याई गर्ने पर्याप्त बिल भरपाई राख्नुपर्दछ । अस्पतालले यो वर्ष स्वास्थ्य उपकरण आयात गर्दा लाग्ने भन्सार महसुलबापत त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयलाई रु.५१ लाख ५९ हजार खर्च लेखेकोमा प्रज्ञापनपत्र, इन्भ्वाइसलगायतका खर्च पुष्टि हुने कागजात संलग्न गरेको छैन । खर्च पुष्टि हुने प्रमाण कागजात पेश गर्नुपर्दछ ।

उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्

६०. **छात्रवृत्ति वितरण** – उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् सम्बन्धनसम्बन्धी विनियम, २०५५ को विनियम २.१ को (अ) मा कुल विद्यार्थी संख्याको घटीमा ३ प्रतिशत गरिव, अपांग तथा जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाई निःशुल्क शिक्षा दिने र निःशुल्क शिक्षा पाउने विद्यार्थीहरूको नामावली पौष मसान्तभित्र परिषद्मा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष कक्षा ११ मा नियमिततर्फ २ लाख ४५ हजार ४६३ र कक्षा १२ मा २ लाख ४५ हजार ९०१ समेत ४ लाख ९१ हजार ३६४ विद्यार्थीले परीक्षामा सामेल भएको मध्ये १४ हजार ७४० विद्यार्थीहरूले छात्रवृत्ति पाउनुपर्नेमा ५ हजार ६३५ (१.१४ प्रतिशत) ले मात्र छात्रवृत्ति प्राप्त गरेको देखिएको छ । उच्च माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई विनियमले तोकेबमोजिम छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

छात्रवृत्ति पाउने विद्यार्थीसँग विज्ञान विषयमा अधिकतम मासिक रु.१ हजार, व्यवस्थापनतर्फ रु.६५० र मानविकी शिक्षातर्फ रु.३५० भन्दा बढी शुल्क लिन नपाउने व्यवस्था छ । छात्रवृत्ति र शिक्षण शुल्क कार्यान्वयन स्थितिको अनुगमनबाट काठमाडौँस्थित केही उच्च माध्यमिक विद्यालयहरूले विज्ञानमा रु.२२ देखि रु.३३ हजारसम्म र व्यवस्थापनमा रु.१२ हजारसम्म शुल्क लिएको देखिएको छ । छात्रवृत्ति पाएका विद्यार्थीहरूबाट तोकिएभन्दा बढी शुल्क असुल गर्नु उपयुक्त होइन ।

६१. **सम्बन्धन** – उच्च माध्यमिक शिक्षा नियमावली, २०५२ को नियम ४ मा उच्च माध्यमिक तह सञ्चालन पूर्व सम्बन्धन प्राप्त गर्न विभिन्न सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूले निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था अनुसार निवेदनअनुसार तोकेको प्रक्रिया पुगेका गत वर्षसम्मका ३ हजार ५९६ मा यो वर्ष २७७ समेत जम्मा ३ हजार ८७३ विद्यालयलाई सम्बन्धन प्रदान गरेको छ । सम्बन्धन दिए बापत यो वर्ष रु. २८ लाख ५० हजार आम्दानी गरेको छ । परिषद्ले २ वर्षको शैक्षिक कार्यक्रम पूरा गरिसकेका विद्यालयको नतिजा समेतको आधारमा स्थायी सम्बन्धन दिन सक्ने नियममा व्यवस्था भएकोमा स्थायी सम्बन्धन दिएको छैन । अस्थायी सम्बन्धन दिएका विद्यालयहरूको नविकरण गर्ने गरेको छ । नियममा भएको व्यवस्था पालना गर्नुपर्दछ ।

नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय

विश्वविद्यालयअन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, अनुसन्धान केन्द्र, सम्पर्क कार्यालय, विद्यापीठ १३, संस्कृत माध्यमिक विद्यालय २ र अन्य कार्यालय ५ समेत २४ कार्यालय रहेका छन् ।

६२. **आर्थिक विवरण** – विश्वविद्यालयले केन्द्रीय कार्यालय र मातहतका विद्यापीठ तथा अन्य निकायसमेतको एकीकृत वासलात र सोसँग सम्बन्धित वित्तीय विवरण तयार गरी तोकेको समयमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेमा २०७१/१२/२१ मा पेश गरेको छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका सबै निकायले पूँजीगत सम्पत्तिको विवरण खुल्ने सम्पत्ति खाता राखेको छैन । यसले गर्दा विश्वविद्यालयको समग्र आय-व्यय एवं सम्पत्ति तथा दायित्वको स्थिति यकिन गर्न सकिएन ।

६३. **लेखापरीक्षण** – विश्वविद्यालयको केन्द्रीय कार्यालय र विश्वविद्यालय विद्यापीठ दाङ्गले सेस्ता पेश नगरेकोले लेखापरीक्षण भएको छैन ।

६४. **धरौटी तथा दायित्व** – विश्वविद्यालयले पेश गरेको धरौटी बाँकीको विवरणअनुसार विश्वविद्यालय र अन्तर्गत कार्यालयमा रु.३ करोड १२ लाख ८५ हजार धरौटी विगत वर्षदेखि बाँकी रहेको छ । पुरानो धरौटीको प्रयोजन खुलाई अवधि खुल्ने विवरण तयार गर्ने गरेको छैन । फिर्ता गर्नु नपर्ने धरौटी यकिन गरी आम्दानी बाँधी धरौटी सेस्ता अद्यावधिक गर्नुपर्ने भनी गत विगत वर्षको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरे तापनि स्थिति यथावत् छ ।

६५. **पेशकी** – नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियम, २०६७ को नियम ३३ मा तोकिएको अवधिभित्रै पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने र नगरेमा बाँकी रकममा वार्षिक १० प्रतिशतका दरले ब्याजसमेत लिने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म विभिन्न पदाधिकारी, कर्मचारी एवं संघ संस्थाको नाममा रहेको रु.६ करोड ७८ लाख ९५ हजार पेशकी फछ्यौट हुन बाँकी देखियो । एकै पदाधिकारी वा कर्मचारीको नाममा पुरानो पेशकी समेत बाँकी रहेकोमा पेशकी फछ्यौट नहुँदै पुनः पेशकी दिएको देखिन्छ । पेशकी बाँकी रहेकोमा नियमअनुसार कारवाही गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।

६६. **लेखापरीक्षण** – पोखरा विश्वविद्यालयको केन्द्रीय कार्यालयसमेत ५ निकाय र मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय, सुर्खेतको सेस्ता पेश नगरेको कारण लेखापरीक्षण हुन सकेको छैन ।

उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्

६७. **छात्रवृत्ति वितरण** – उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् सम्बन्धनसम्बन्धी विनियम, २०५५ को विनियम २.१ को (अ) मा कुल विद्यार्थी संख्याको घटीमा ३ प्रतिशत गरिव, अपांग तथा जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाई निःशुल्क शिक्षा दिने र निःशुल्क शिक्षा पाउने विद्यार्थीहरूको नामावली पौष मसान्तभित्र परिषद्मा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष कक्षा ११ मा नियमिततर्फ २ लाख ४५ हजार ४६३ र कक्षा १२ मा २ लाख ४५ हजार ९०१ समेत ४ लाख ९१ हजार ३६४ विद्यार्थीले परीक्षामा सामेल भएको मध्ये १४ हजार ७४० विद्यार्थीहरूले छात्रवृत्ति पाउनुपर्नेमा ५ हजार ६३५ (१.१४ प्रतिशत) ले मात्र छात्रवृत्ति प्राप्त गरेको देखिएको छ । उच्च माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई विनियमले तोकेबमोजिम छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

छात्रवृत्ति पाउने विद्यार्थीसंग विज्ञान विषयमा अधिकतम मासिक रु.१ हजार, व्यवस्थापनतर्फ रु.६५० र मानविकी शिक्षातर्फ रु.३५० भन्दा बढी शुल्क लिन नपाउने व्यवस्था छ । छात्रवृत्ति र शिक्षण शुल्क कार्यान्वयन स्थितिको अनुगमनबाट काठमाडौंस्थित केही उच्च माध्यमिक विद्यालयहरूले विज्ञानमा रु.२२ देखि रु.३३ हजारसम्म र व्यवस्थापनमा रु.१२ हजारसम्म शुल्क लिएको देखिएको छ । छात्रवृत्ति पाएका विद्यार्थीहरूबाट तोकिएभन्दा बढी शुल्क असुल गर्नु उपयुक्त होइन ।

६८. **सम्बन्धन** – उच्च माध्यमिक शिक्षा नियमावली, २०५२ को नियम ४ मा उच्च माध्यमिक तह सञ्चालन पूर्व सम्बन्धन प्राप्त गर्न विभिन्न सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूले निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था अनुसार निवेदनअनुसार तोकेको प्रक्रिया पुगेका गत वर्षसम्मका ३ हजार ५९६ मा यो वर्ष २७७ समेत जम्मा ३ हजार ८७३ विद्यालयलाई सम्बन्धन प्रदान गरेको छ । सम्बन्धन दिए बापत यो वर्ष रु. २८ लाख ५० हजार आम्दानी गरेको छ । परिषद्ले २ वर्षको शैक्षिक कार्यक्रम पूरा गरिसकेका विद्यालयको नतिजा समेतको आधारमा स्थायी सम्बन्धन दिन सक्ने नियममा व्यवस्था भएकोमा स्थायी सम्बन्धन दिएको छैन । अस्थायी सम्बन्धन दिएका विद्यालयहरूको नविकरण गर्ने गरेको छ । नियममा भएको व्यवस्था पालना गर्नुपर्दछ ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्

६९. **सम्बन्धन** – परिषद् ऐन, २०४५ तथा नियमावली, २०५१ अनुसार सम्बन्धन प्राप्त गर्न धरौटी राखी परिषद्ले तोकेको ढाँचामा निवेदन दिनुपर्ने र प्रस्तुत कागजात माथि जाँचबुझ गर्दा उपयुक्त देखिएमा परीक्षणको निमित्त दुई वर्षको लागि अस्थायी स्वीकृति दिने व्यवस्था छ । अस्थायी स्वीकृति प्राप्त गरेको संस्थाले दुई वर्षभित्र तोकेबमोजिमका सम्पूर्ण शर्तहरू पूरा गरेको देखिएमा स्थायी स्वीकृति दिन सक्ने व्यवस्था छ । परिषद्ले यस वर्षसम्ममा २ हजार ७७९ सम्बन्धन प्रस्ताव प्राप्त गरेकोमा २८२ संस्थालाई अस्थायी सम्बन्धनको स्वीकृति दिएको छ । अस्थायी सम्बन्धनको लागि प्राप्त २ हजार ४९७ निवेदन फछ्यौट गरेको छैन ।
७०. **संस्था छनौट** – सीप विकास आयोजनाअन्तर्गत १८ हजार जनशक्तिलाई तालिम प्रदान गर्न तालिम प्रदायक संस्था छनौट गर्ने क्रममा आशय पत्र आह्वान गर्दा गुणस्तर र लागत विधिमा छनौट गर्ने उल्लेख भएकोमा पछि गुणस्तर विधि अवलम्बन गरी रु.४३ करोड ५० लाख ९९ हजारमा सम्भौता गरेको कारण लागतमा प्रतिस्पर्धा हुन सकेको देखिएन । यस अतिरिक्त ती संस्थाहरूसँग स्वीकृत लागत अनुमानभन्दा रु.६ करोड ५४ लाख ६२ हजार बढीमा सम्भौता गरेकोले आयोजनाको लागत बढ्न जाने देखिएको छ ।

जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड

केन्द्रको २०७०/७१ को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

७१. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – केन्द्रको यस वर्ष शेयरपूँजी रु.४५ करोड, जगेडा कोष ऋणात्मक रु.९५ करोड ५० लाख ७ हजार, दीर्घकालीन दायित्व रु.१ अर्ब १७ करोड ४३ लाख ४१ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.२२ करोड ९६ लाख २१ हजार, लगानी रु.१ लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.४३ करोड ९६ लाख १३ हजार रहेको छ । केन्द्रको नेटवर्थ रु.५० करोड ५० लाख ७ हजार ऋणात्मक रहेको छ ।

गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.८३ करोड १६ लाख ४० हजार रहेकोमा यस वर्षको नोक्सानी रु.२५ करोड ५९ लाख ९३ हजार थप भई यस वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.१ अर्ब ८ करोड ७६ लाख ३३ हजार पुगेको छ ।

७२. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायनुसार छन्:

- ७२.१ केन्द्रको चुक्ता शेयरपूँजी २०६९/११/२२ मा रु.४५ करोड रहेको छ । केन्द्रको २०६९/११/३१ मा गरिएको साधारण सभाले विगतदेखि अनुदान हिसाबअन्तर्गत देखाउँदै आएको रकम र आफ्नो स्वामित्वमा रहेको जग्गाको मूल्य रु.१ अर्ब ३३ करोड ८४ लाख ३३ हजार पुनर्मूल्याङ्कन गरी त्यसमध्ये रु.१ अर्ब ३० करोडलाई

शेयरपूँजीमा थप गर्ने निर्णय गरेको छ । साधारणसभाले गरेको पूँजी बढाउने निर्णय कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६ (१०) र नेपाल लेखामान ६ बमोजिम उपयुक्त नदेखिएको र अर्थ मन्त्रालय तथा कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयबाट समेत स्वीकृत गरेको छैन ।

७२.२ केन्द्रले खरिद ऐन, २०६३ बमोजिम खरिद योजना नबनाई यस वर्ष रु.४३ करोड १० लाख ३१ हजारका मालसामान खरिद गरेको छ । वर्षभरि आवश्यक पर्ने सामान खरिद योजनाअनुसार दरभाउपत्र तथा बोलपत्रका आधारमा खरिद गर्नुपर्नेमा पटक पटक गरी एउटै सामान एउटै बिक्रेताबाट खरिद गरेको, तोकिएको गुणस्तरबमोजिमको कागज आपूर्ति हुने नगरेको, समयमा जिन्सी दाखिला हुने नगरेको, सामान खरिद गर्दा समयमै खरिद आदेश स्वीकृत गर्ने नगरेको, समयमा आन्तरिक लेखापरीक्षण हुने नगरेको कारणबाट केन्द्रको खरिद व्यवस्थापनमा आन्तरिक नियन्त्रणको प्रक्रिया कमजोर देखिन्छ ।

७३. **साभा प्रकाशनसँगको कारोबार** – साभा प्रकाशनसँग पुस्तक बिक्री गर्ने सम्बन्धी सम्झौता समाप्त भएकोले २०७१।५।१७ देखि उधारोमा पाठ्य पुस्तक बिक्री गर्न छोडेको छ । तर विगत वर्षहरूदेखिको साभासँग लिन बाँकी रु.१३ करोड ३ लाख ७२ हजार र यस वर्षको रु.४ लाख ३२ हजारसमेत रु.१३ करोड ८ लाख ४ हजारमध्ये यस वर्ष रु.६ लाख प्राप्त भै वर्षान्तमा ब्याजसमेत रु.१५ करोड ५९ लाख ६० हजार असुल गर्न बाँकी देखिन्छ ।

२०६९।७०

७४. **कर्मचारी ऋण** – वर्षान्तमा कुल रु. १ करोड ३२ लाख ९४ हजार कर्मचारी ऋण अन्तर्गत देखिएकोमा सोको विस्तृत विवरण लेखापरीक्षणार्थ उपलब्ध भएन ।

७५. **कागजको मौज्जात** – केन्द्रको जिन्सी अभिलेखअनुसार वर्षान्तको कागज मौज्जात रु.४ करोड ९६ लाख ५० हजार कराबर रहेकोमा लेखाले तयार गरेको वित्तीय विवरणमा कागज मौज्जात रु.५ करोड ८५ लाख ६० हजारको रहेको छ । सो फरक रु. ८९ लाख १० हजार छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।

७६. **खरिद** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायनुसार छन्:

७६.१ केन्द्रले विदेशको एक प्रा.लि.बाट १६ हजार के.जी. हटमेल्ट ग्लू रु.७० लाख ६३ हजारमा सोभै खरिद गरेको पाइयो । केन्द्रका प्रबन्ध सञ्चालकबाट हटमेल्ट ग्लू प्रोप्राइटरी सामान भएको आधारमा सोभै खरिद गर्न २०६९।१।२२ मा स्वीकृत गरे तापनि खरिद फाइलमा कुनै प्रोप्राइटरी सर्टिफिकेट संलग्न रहेको देखिएन । उक्त खरिद गरिएको हटमेल्ट ग्लू खरिद भएर खपत भइसकेपछि मात्र २०७०।३।३१ मा जिन्सी दाखिला गरेको देखियो ।

७६.२ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६३ को नियम ८५ अनुसार एउटै संस्थासँग वा एक आर्थिक वर्षमा एक पटक वा पटक पटक गरी रु.३ लाखभन्दा बढीको सोभै खरिद गर्न नपाउने प्रावधान रहेको छ । तर केन्द्रले यस आर्थिक वर्षमा ३ सप्लायरबाट तोकिएको सीमाभन्दा रु.२५ लाख ४६ हजारको सोभै खरिद गरेको पाइयो ।

७६.३ केन्द्रले यस आर्थिक वर्षमा एक वाणिज्य बैङ्कलाई कर्जाको ब्याजबापत रु.१ करोड ३८ लाख ८६ हजार भुक्तान गरेको देखियो । तर यसको विवरण लेखापरीक्षणार्थ उपलब्ध भएन । त्यसैगरी केन्द्रले सो कर्जाको वर्षान्तसम्ममा तिर्न बाँकी ब्याजको गणना गरी लेखा राखेको देखिएन । सो तिर्न बाँकी ब्याजको गणना गरेमा खर्च रकम अझ बढ्न जाने देखिन्छ ।

७७. **बैङ्क हिसाब** – बैङ्क हिसाब मिलान विवरणमा २०५८।२।२८ देखि २०७०।१।२९ सम्म रु. १८ लाख ७६ हजार र २०६८।१०।२२ मा रु. ८ लाख ७० हजार बैङ्कमा जम्मा भएको देखिएकोमा हालसम्म उक्त आम्दानी रकमको लेखाङ्कन गरेको देखिएन । त्यस्तै केन्द्रले साभा प्रकाशनबाट प्राप्त चेक रु.५ लाख २०६९।१।२० मा बैङ्कमा दाखिला गरे तापनि सो रकम केन्द्रको खातामा हालसम्म पनि जम्मा भएको देखिएन । उक्त रकम लेखाकन गरिनुपर्दछ ।

७८. पाठ्यपुस्तकको जिम्मेवारी – केन्द्रको २०६८।६९ को भौतिक परीक्षण प्रतिवेदनअनुसार रु.२५ लाख ८३ हजार रकमको कुल २६ हजार ४३९ थान पाठ्यपुस्तकहरु रहेकोमा २०६९।७० मा रु.४ लाख २१ हजार रकमको कुल १२ हजार ७८० पाठ्यपुस्तकमात्र जिम्मेवारी सरेको पाइयो । घटी जिम्मेवारी रु.२२ लाख ६२ हजारको १३ हजार ६५९ पाठ्यपुस्तकबारे कुनै जानकारी उपलब्ध हुनसकेन । अतः छानबिन गरिनुपर्दछ ।
७९. आयकर कट्टी, दाखिला – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९० बमोजिम कट्टा गरिएको अग्रिम आयकर रकम अर्को महिनाको २५ गतेभित्रमा सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा दाखिला गर्नुपर्नेमा गत वर्षबाट जिम्मेवारी सरेको रु.३९ लाख १ हजार यो वर्षभित्र पनि पूर्णरूपले दाखिला गरेको छैन ।
- बेरूजू – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेत ४३६ निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ९४ निकायमा रु.३ अर्ब ६२ करोड ३९ लाख ७१ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२२ करोड ९७ लाख २९ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ अर्ब ३९ करोड ४२ लाख ४२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५ करोड ९६ लाख ३ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित सस्था अन्य सस्था समिति २१३ मा यो वर्ष रु.२ अर्ब ४८ करोड ४७ लाख ४३ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ करोड ४० लाख ४४ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब ४५ करोड ६ लाख ९९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१५ करोड ८९ लाख ५५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ४२ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.६५ करोड ३९ लाख ३५ हजार, राजस्वतर्फ रु.४ करोड ६४ लाख ३९ हजार, धरौटीतर्फ रु.७८ करोड ४६ लाख ९ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.९ अर्ब ५० करोड १६ लाख ७५ हजारसमेत रु.१० अर्ब ९८ करोड ६६ लाख ५० हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

सरकारी कार्यालयतर्फ

१. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम ९६(१) मा प्रचलित कानूनबमोजिम खडा भएको कार्य सञ्चालन वा अन्य सार्वजनिक कोषको आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट गराउनुपर्ने उल्लेख छ। मन्त्रालयअन्तर्गतका प्रत्याभूति आतंक पीडित कोष रु.१ करोड ३६ लाख, बालविकास तथा पुनर्स्थापना कोष रु.१ करोड ९० लाख र बालश्रम निवारण कोष रु.४० लाख र मातहतका कार्यालयअन्तर्गतको राष्ट्रियस्तरको कल्याणकारी कोषको रु.५ अर्ब ९२ करोड ९२ लाखसमेत रु.५ अर्ब ९६ करोड ५८ लाखको आन्तरिक लेखापरीक्षण गराएको छैन।
२. **लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९७ अनुसार मन्त्रालयको खर्चसँग सम्बन्धित सबै लेखा लेखापरीक्षणको लागि पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा यो वर्ष मन्त्रालयको रोजगार पर्वद्धन कार्यक्रमको सोभै भुक्तानीतर्फको खर्च रु.१४ करोड ५९ लाख १५ हजारको सेस्ता लेखापरीक्षणको लागि पेश भएको छैन। नियमअनुसार सो को लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ।
३. **श्रम स्वीकृति** - श्रम ऐन, २०४८ को दफा ४ क अनुसार श्रम विभागले विदेशी नागरिकलाई नेपालमा काममा लगाउने स्वीकृति दिने कार्य २०४८।४९ देखि शुरु गरेकोमा त्यसको अभिलेख राख्ने गरेको छैन।
४. **नर्स तयार नगरेको** - सीप विकास तालिम केन्द्रले तालिम दिन प्रयोग गरिने सामग्रीहरूको परिमाण तथा रकम नर्सबाटै तोक्नुपर्नेमा नर्सवेगर तालिम सञ्चालन गरी रु.९३ लाख ७८ हजार खर्च लेखेको छ। तालिम केन्द्रको काम विभिन्न प्रकारका सीपमूलक तालिम दिने भए पनि खर्चसम्बन्धी नर्स तयार गरेको छैन।
५. **रोजगारी करारनामा** - बजेट वक्तव्य २०७०।७१ को बुँदा नं. १८४ मा वैदेशिक रोजगारीमा कुबेत, संयुक्त अरब इमिरेट्स र ओमान जाने कामदारको तलब तथा सेवा सुविधा सम्बन्धमा वैदेशिक रोजगार व्यवसायी तथा वैदेशिक रोजगारीमा जाने कामदारले वैदेशिक रोजगार विभागमा करारनामा गर्नुपर्ने उल्लेख छ। वैदेशिक रोजगार व्यवसायी संघको असहमति रहेको कारण देखाई ती देशहरूमध्ये ओमानको लागि मात्र करारनामा गर्ने राज्यमन्त्रीस्तरबाट निर्णय गरेको पाइयो। कुबेत र संयुक्त अरब इमिरेट्सको हकमा निर्णय नभएबाट बजेट नीतिको कार्यान्वयन भएको देखिएन।
६. **अस्थायी कर्मचारी नियुक्ति** - निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ४(३) मा सीप विकास तालिम केन्द्रका अस्थायी दरबन्दीमा निजामती सेवाका स्थायी कर्मचारी काजमा खटाई काम गराउनुपर्ने उल्लेख छ। त्यसरी पदपूर्ति हुन नसकेमा तालिम केन्द्र प्रमुख, लेखा प्रमुख र स्टोरकिपरबाहेक अन्य पदमा सेवा करारमा नियुक्त गरी कामकाज गराउनुपर्ने उल्लेख भएकोमा केन्द्रले विभिन्न पदमा ३७ अस्थायी कर्मचारी नियुक्ति गरी यो वर्ष रु.९२ लाख १३ हजार तलब खर्च लेखेको छ। नियमविपरीत अस्थायी नियुक्त गर्ने परिपाटी बन्द गर्नुपर्दछ।

अन्य संस्थातर्फ

वैदेशिक रोजगार पर्वद्धन बोर्ड

७. **कल्याणकारी कोष** - वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११ (१) तथा वैदेशिक रोजगार नियमावली, २०६४ को नियम २६(१) मा वैदेशिक रोजगारमा जाने कामदारहरूबाट प्रतिव्यक्ति रु.१ हजार असुल गरी वैदेशिक रोजगार कल्याणकारी कोषमा जम्मा गर्ने र सो रकम कामदारलाई सीपमूलक तालिम, उद्धार, राहत,

क्षतिपूर्ति, स्वास्थ्य सुविधा, शैक्षिक विकास आदिमा खर्च गर्न सकिने व्यवस्था छ। यो वर्ष बोर्डले कोषलाई विदेशबाट मृतक कामदारहरुको शव ल्याउन रु.१ करोड ६४ लाख, मृतकका परिवारलाई आर्थिक सहायता दिन रु.१२ करोड ९ लाख, अङ्गभङ्ग भई फर्केका कामदारलाई आर्थिक सहायता दिन रु.७३ लाख ८६ हजार, कामदारलाई सीपमूलक तालिम दिन रु.१ करोड ५४ लाख लगायत रु.२२ करोड ३२ लाख खर्च गरेको देखिन्छ। कोषमा २०७१ आषाढ सम्म रु.२ अर्ब ६५ करोड ७८ लाख मौज्जात रहेको देखिन्छ। उक्त कोषबाट वैदेशिक रोजगार विभागलाई गाडी खरिद गर्न र मन्त्रालयको गाडी तथा कार्यकक्ष मर्मत गर्न यो वर्ष रु.३२ लाख ४९ हजार खर्च गरेको छ। वार्षिक कार्यक्रममा नेपाली कामदार रहेका मुलुकको स्थिति अध्ययन गर्न स्वीकृत बजेटबाट मन्त्रालयकै एक शाखा अधिकृतलाई मलेसियास्थित नेपाली दूतावासका श्रम सहचारीलाई सहयोग गर्न तीन महीना काज खटाई रु.८ लाख ८६ हजार खर्च लेखेको छ। यसप्रकार उद्देश्य र कार्यक्षेत्र विपरीत खर्च गर्न मिल्दैन।

८. **कार्यक्रम सञ्चालन** - वैदेशिक रोजगारीमा दक्ष जनशक्ति पठाई विप्रेषण आय बढाउने नीतिअनुरूप यो वर्ष २ हजार कामदारलाई बाह्य तालिम प्रदायक संस्थाहरुबाट विभिन्न ५ प्रकारका तालिम प्रदान गर्न बोर्डबाट प्रतिकामदार रु.७ हजार ३३ देखि रु.७ हजार ६५४ का दरले रु.१ करोड ४५ लाख खर्च गरेको छ। प्रत्येक दिन करिब १ हजार ५०० कामदार वैदेशिक रोजगारीमा गइरहेको अवस्थामा तालिम संख्या पर्याप्त नभएको र निरन्तर चलिरहने कार्यक्रम बाह्य संस्थाबाट सञ्चालन गर्नुभन्दा बोर्डको तालिम क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने व्यहोरा औल्याइएकोमा सुधार भएको छैन।

यो वर्षको स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमअनुसार सञ्चालन गर्नुपर्ने कामदारका बालवच्चाको शैक्षिक विकास, कामदारको लागि कानुनी उपचार, सहयोगी संस्थासँग सहकार्य, लैंगिक हिंसामा परी फर्किएका महिलाको लागि सीप विकास तालिम तथा सुरक्षित गृह सञ्चालन, टेलिभिजनबाट जनचेतनामूलक कार्यक्रम, रोजगारदाताका प्रतिनिधिबीच अन्तरक्रिया, रोजगारीका नयाँ क्षेत्र पहिचान, महिला कामदारको स्थिति अध्ययनलगायतका रु.३ करोड ९२ लाखका कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छैन।

९. **राष्ट्रियस्तरको कल्याणकारी कोष** - औद्योगिक प्रतिष्ठानमा काम गर्ने मजदुर, कामदार तथा कर्मचारीको हकहित, सुविधा तथा सुरक्षाको लागि २०५६ मा स्थापना भएको राष्ट्रियस्तरको कल्याणकारी कोषमा २०७१ आषाढसम्म रु.५ अर्ब ९२ करोड ७१ लाख मौज्जात रहेको देखिन्छ। कोषले यो वर्ष प्रशासनिक कार्यमा रु.२० लाख ८८ हजार खर्च गरेको छ। वोनस नियमावली, २०४९ को नियम १३ अनुसार सो कोषको रकम दैवी प्रकोप र दुर्घटनाबाट पीडित कर्मचारी वा परिवारका सदस्यलाई आर्थिक सहयोग प्रदान गर्न, विद्यालय स्थापना र छात्रवृत्ति दिन, स्वास्थ्य उपचार केन्द्र स्थापना आदि कामको लागि उपयोग गर्नुपर्नेमा ती कामको सुरुवात भएको छैन। कोषमा सबै औद्योगिक प्रतिष्ठानबाट रकम जम्मा गर्नुपर्नेमा यो वर्षसम्म २१४ प्रतिष्ठानबाट मात्र रकम सङ्कलन गरेको देखिन्छ। कोषले रकम पठाउने प्रत्येक प्रतिष्ठानको विवरण खुलाई अलग अलग लेखा राख्नुपर्नेमा बैङ्क स्टेटमेन्टको आधारमा मात्र लेखा राख्ने गरेकोले स्वीकृत ढाँचामा लेखा राख्नुपर्दछ।

१०. **सामाजिक सुरक्षा कोष** - सामाजिक सुरक्षा करबाट असुल भएको रकमबाट सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले २०६७ मा स्थापना भएको सामाजिक सुरक्षा कोषमा २०७०/७१ सम्म नेपाल सरकारले रु.६ अर्ब ५६ करोड ६६ लाख सङ्कलन गरी सोमध्ये रु.५० करोड ८८ लाख कोषलाई निकासी दिएको छ। कोषले यो वर्ष एकीकृत सूचना प्रणाली र तथ्याङ्क केन्द्र स्थापना, सफ्टवेयर निमार्ण र सामान एवं सवारीसाधन खरिद आदि कार्यमा रु.८ करोड ४३ लाख ३२ हजार खर्च गरेको छ। सोमध्ये रु.३९ लाख ८६ हजारमा स्थापना गरेको तथ्याङ्क केन्द्र सञ्चालन भएको छैन। कोषले सञ्चालन गर्नुपर्ने ९ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममध्ये ४ कार्यक्रमको तयारी पूरा भएको उल्लेख गरे तापनि शुरु गरेको देखिएन।

● **बेरूजोको स्थिति** - मन्त्रालय र मातहतसमेत २७ निकायमा यो वर्ष रु.११ करोड ९२ लाख ३९ हजार बेरूजो देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १ निकायले रु.३९ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.११ करोड ९२ लाख बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.२ करोड ५१ लाख ७७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।

संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत २९ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.१ अर्ब ९९ करोड ८५ लाख ५५ हजार राजस्वतर्फ रु ४५ करोड ६७ लाख , धरौटीतर्फ रु.६६ करोड ६१ लाख ९८ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.२ करोड १८ लाख ९५ हजारसमेत रु ३ अर्ब १४ करोड ३३ लाख ४८ हजार को लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था ३ र समिति २१ को रु ३९ अर्ब ४४ करोड ३७ लाख ६५ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

१. **अनुगमन** – गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- १.१ पर्यटन नीति, २०६५ को बुँदा ८(क) मा पर्यटन उद्योगको विकास एवं विस्तारको लागि क्षेत्रगत विकासको अवधारणासहित गुरुयोजना तर्जुमा गरी त्यसलाई आवधिक योजना तथा वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी प्रवर्द्धन गरिने उल्लेख छ । नीति निर्माण भएको छैटौँ वर्ष व्यतीत भइसक्दा पनि मन्त्रालयले गुरुयोजना तयार गरेको छैन । नारायणहिटी दरबार संग्रहालयको गुरुयोजना तयार गर्न विभिन्न समयमा ३ पटक समिति गठन भए तापनि गुरुयोजना तयार गरेको छैन ।
- १.२ लुम्बिनी विकास कोषको आर्थिक प्रशासन विनियमावली, २०५८ को विनियम १६(१) मा कोषको आम्दानी खर्चको विवरण र वासलात तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा यो वर्ष पनि वासलात तयार गरेको छैन ।
- १.३ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा आर्थिक वर्षभित्र खर्च नभई बाँकी रकम फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयबाट यो वर्ष नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, लुम्बिनी विकास कोष लगायत विभिन्न ९ संस्थालाई रु.१ अर्ब ६२ करोड २१ लाख ७० हजार निकासी दिएकोमा खर्चको विवरण प्राप्त गरी बाँकी फिर्ता गर्नुपर्नेमा लेखापरीक्षणबाट ६ संस्थाले रु ८ करोड २७ लाख २७ हजार फिर्ता गरेको देखिएन । सो रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- १.४ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) ले अनुदानको लेखापरीक्षण भए नभएको अनुगमन गरी वार्षिक विवरण तयार गर्ने व्यवस्था गरेको छ । मन्त्रालयले संस्कृति प्रवर्द्धन कार्यक्रमअर्न्तगत रु.३६ करोड ८० लाख ४८ हजार खर्च गरेको मध्ये सम्भौता गरी विभिन्न ९८ संघ, संस्था एवं स्मृति प्रतिष्ठानलाई रु.१४ करोड ५० लाख, जिल्ला विकास समितिमार्फत ३०१ प्रतिष्ठान, मठ, मन्दिर जीर्णोद्धार गर्न रु.१६ करोड २५ लाख, सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षणका लागि २०४ संस्था, समितिलाई रु.१ करोड खर्च लेखेको छ । स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार वितरित अनुदानको लेखापरीक्षण गराए नगराएको सम्बन्धमा मन्त्रालयले अनुगमन गरेको छैन । त्यस्तै आर्थिक सहायताबापत अर्थ बजेटबाट १६ संस्थालाई रु.१ करोड ८९ लाख आर्थिक सहायता वितरण गरेकोमा पनि अनुगमन गरेको छैन ।
- १.५ मन्त्रपरिषद्को २०६५।२।१६ को निर्णयानुसार दरबारको सम्पत्ति नेपाल सरकारको जिम्मामा ल्याउने सम्बन्धमा आयोग गठन भई सो आयोगले नारायणहिटी दरबारको मुख्य भवनको पूर्वी भाग श्री सदन, महेन्द्रमञ्जिल, बम्बैचोकस्थित पुरानो भवनलगायतका स्थानमा रहेको सम्पत्तिको निरीक्षण गरी तहाँ रहेका सम्पूर्ण ऐतिहासिक महत्वका सामानको विस्तृत लगत विवरण, श्रीपेच, राजदण्डलगायत यस अधिबाट जिम्मेवारी साँदै आएको श्रीपेचहरु र सोमा जडान भएका तथा सोसँग सम्बन्धित सुन, चाँदी, जवाहरत, मणि, माणिक्य एवं ऐतिहासिक महत्वको सन्धि सम्भौता तथा अन्य महत्वपूर्ण दस्तावेज, नारायणहिटी दरबारबाट निवास स्थानान्तरण गर्दा आफूसँग लिएर जाने निजी सामानहरुको विस्तृत विवरणसहितको प्रतिवेदन नेपाल सरकार समक्ष पेश गरेको देखिन्छ ।

त्यसैगरी संग्रहालयले प्रयोग गरेका ६ सवारीसाधन, श्री सदनस्थित ग्यारेज परिसरमा रहेका ऐतिहासिक महत्व मानिएका बबीकार ३ समेत २४ थान स्वचालित र बुलेटप्रुफ सवारीसाधन जिन्सी खातामा आम्दानी बाँधेको देखिएन । ती सवारीसाधनहरू नेपाल सरकारको नाममा ल्याई जिन्सी खातामा आम्दानी बाँधी उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **क्यासिनो रोयल्टी** – आर्थिक ऐन, २०७० को दफा १६ ले २०७०/७१ मा नेपालमा रहेका क्यासिनो सञ्चालन गर्न ईजाजत प्राप्त व्यक्ति वा निकायले वार्षिक रु.४ करोड रोयल्टी तिर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । रोयल्टी बापतको रकम आर्थिक वर्ष प्रारम्भ भएको मितिले २ महिनाभित्र मन्त्रालयमा बुझाउनुपर्ने उल्लेख छ ।

आन्तरिक राजस्व विभागले २०७०/६/१६ मा बक्यौता रोयल्टी रु.६७ करोड २३ लाख ३ हजार असुल गर्न बाँकी रहेको विवरण मन्त्रालयलाई पठाएको देखिन्छ । ऐनले २०६९/७० सम्मको बुझाउनुपर्ने बक्यौता रोयल्टी शुल्क र थप शुल्क एवं रोयल्टीको १० प्रतिशत जरिवानासमेत बुझाई नवीकरण गर्न चाहेमा २०७० असोज मसान्तभित्रमा नविकरण गरिने व्यवस्था गरेको छ । मन्त्रालयले बक्यौता रोयल्टी असुल गरेको छैन । यस सम्बन्धमा मन्त्रालयले कारवाही गरिने जवाफ दिएकोमा कारवाही टुङ्गो लागेको छैन ।

३. **कार्य सञ्चालन कोष** – अर्थ मन्त्रालयको २०६५/४/३० को नीतिगत निर्णयमा कुनै पनि मन्त्रालय, आयोग, निकाय, वा अर्न्तगत कार्यसञ्चालन कोष स्थापना भई सञ्चालनमा रहेका भए त्यस्तो कोष बन्द गरी विनियोजन ऐन अनुसार विनियोजन गरेर मात्र कोष सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले यो वर्ष कार्य सञ्चालन कोषमा रु.२ करोड १८ लाख ९५ हजार मौज्जात रहेको आर्थिक विवरण पेश गरेको छ । मौज्जात रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्न औल्याए पनि रकम दाखिला गरी कोष बन्द गरेको छैन ।

संगठित संस्था, अन्य संस्था तथा समितितर्फ

लुम्बिनी विकास कोष

४. **बढी भुक्तानी** – सुरक्षा पर्खाल र मिड लिंक क्यानल निर्माण कार्यको लागि रु.५ करोड ६५ लाख ८९ हजारको लागत अनुमान रहेकोमा सबैभन्दा कम कबोल गर्ने निर्माणव्यवसायीले १२.५८ प्रतिशत बढी कबोल गरेकोमा कार्यकारिणी समितिको २०६९/१५/१८ को बैठकले सो लागत अनुमान गत वर्षको मूल्यमा रहेकोले लागत अनुमानमा ५ प्रतिशत थप गरी कबोल अङ्क कायम गर्ने निर्णय गरेको आधारमा निर्माणव्यवसायीसँग सम्झौता भएको छ । निर्माणव्यवसायीको बिल भुक्तानी गर्ने क्रममा शुरु लागत अनुमानको दरमा ५ प्रतिशत थप गरी हिसाब गर्नुपर्नेमा हिसाब फरक पारी गत वर्ष रु.३ लाख ७१ हजार र यो वर्ष रु.३ लाख १५ हजारसमेत रु.६ लाख ८६ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ ।

यसैगरी लिंक पोखरी, पुरातत्व भवन र सडकमा ईँटा विछ्याउने कार्यको लागि रु.६ करोड ४९ लाख २६ हजारको लागत अनुमान रहेकोमा सबैभन्दा कम कबोल गर्ने निर्माणव्यवसायीले ९.४३ प्रतिशत बढी कबोल गरेकोमा समितिले लागत अनुमानमा ५ प्रतिशत थप गरी कबोल अङ्क कायम गर्ने निर्णय गरेको आधारमा निर्माणव्यवसायीसँग सम्झौता भएको छ । निर्माणव्यवसायीको बिल भुक्तानी गर्ने क्रममा शुरु लागत अनुमानको दरमा ५ प्रतिशत थप गरी हिसाब गर्नुपर्नेमा हिसाब फरक पारी गत वर्ष रु.३ लाख १० हजार र यो वर्ष रु.१६ लाख ८६ हजारसमेत रु.१९ लाख ९६ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । दुबै निर्माण कार्यमा बढी भुक्तानी भएको रु.२६ लाख ८२ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

५. **गाडी भाडा** – निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधनको भाडा समावेश गरी सम्झौता गर्दा शिरोभार खर्चसमेतले लागत बढ्न गएको व्यहोराउपर सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६९/१/१८ मा लागत वृद्धि नियन्त्रण गर्न एक नीति बनाई सोको जानकारी अन्य मन्त्रालयलाई समेत दिने निर्णय गरेको र भौतिक योजना

तथा निर्माण मन्त्रालयले २०६९।९।२ मा गाडी भाडामा नलिने, गाडी भाडामा लिनुपर्ने अवस्थामा विभागबाट स्वीकृति लिने नीति तयार गरेको छ ।

कोषले २०७०।१०।१२ मा प्रशासकिय भवन निर्माणको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग रु १६ करोड १६ लाख ३४ हजारको सम्झौता गर्दा बिल अफ क्वन्टिटीमा फ्यासिलिटिज फर प्रोजेक्ट स्टाफअर्न्तगत डवल क्याव पिक अप गाडी १८ महीनाको लागि मूल्य अभिवृद्धि करबाहेक मासिक रु.१ लाखका दरले भुक्तानी गर्नेगरी सम्झौता गरेको छ । यस शीर्षकमा यो वर्षसम्म रु.४ लाख ५२ हजार खर्च लेखेको देखियो । शिरोभार खर्च घटाउन सार्वजनिक लेखा समितिको उक्त निर्णय एवं स्थापित तत्सम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

६. **हिसाब मिलान** – नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान र साभा प्रकाशनबीचको २०६७।३।३२ को करारनामानुसार प्रतिष्ठानले साभा प्रकाशनलाई पुस्तक तथा पत्रिकाहरु उधारोमा दिने र बिक्री वितरण भएका पुस्तक तथा पत्रिकाहरुको विवरण एवं बिक्रीबाट प्राप्त हुन आएको रकम कमिसन कटाई प्रत्येक आर्थिक वर्ष सकिएको दुई महिनाभित्र साभाले प्रतिष्ठानलाई भुक्तानी दिनुपर्ने उल्लेख छ । करारनामामा उक्त व्यवस्था भए तापनि २०६७।६।६ देखि २०७१।५।३१ सम्मको रु.१ करोड २१ लाख ३८ हजारको हिसाब मिलान भएको देखिएन । लामो समयसम्म हिसाब मिलान नभएकोमा हिसाब यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

नेपालनागरिक उड्डयन प्राधिकरण

प्राधिकरणको २०७०।७।७ को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

७. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – शेरपूँजी रु.१४ अर्ब १० करोड ७९ लाख, जगेडा कोष रु.३ अर्ब ६ करोड ८५ लाख, दीर्घकालीन ऋण रु.१ अर्ब ७८ करोड ६७ लाख तथा स्थिर सम्पत्ति रु.१० अर्ब ४५ करोड ११ लाख, अन्य सम्पत्ति रु.५ अर्ब २६ करोड १६ लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.३ अर्ब २५ करोड ४ लाख रहेको छ । प्राधिकरणको नेटवर्थ रु.१७ अर्ब १७ करोड ६३ लाख रहेको छ ।

गत वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.१ अर्ब ८० करोड ८२ लाख भएकोमा यो वर्षको नाफा रु.१ अर्ब २५ करोड ७८ लाख थप भई वर्षान्तमा सञ्चित नाफा रु.३ अर्ब ६ करोड ६० लाख पुगेको छ ।

८. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- ८.१ विगत वर्षहरुको लेखापरीक्षणबाट वित्तीय विवरणमा तात्त्विक असर पार्ने अधिकांश व्यहोराहरुसहितको प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन वर्षेपिच्छे उपलब्ध गराएकोमा प्राधिकरणको सञ्चालक समितिले वित्तीय विवरणउपर लेखापरीक्षणबाट औल्याएका कैफियत सुधार गरेको छैन । प्राधिकरणको वित्तीय विवरण तयारी र प्रस्तुतीकरण नेपाल लेखामान अनुसार गरिनुपर्दछ ।
- ८.२ बैङ्क मौज्जात रु.५ अर्ब १९ करोड ९१ लाख रहेकोमा अधिकांशको बैङ्क हिसाब मिलान विवरण नबनाएको र समर्थनपत्रसमेत नलिएकोले मौज्जातको अवस्था यकिन गरिनुपर्दछ ।
- ८.३ प्राधिकरणले खरिद गर्दा गुरु योजना र वार्षिक खरिद योजना तयार गरेको पाइएन ।
९. **ऋण हिसाब** – नेपाल सरकारले प्रदान गरेको ऋण सम्बन्धमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र प्राधिकरणबीच रु.५५ करोड ४० लाख ६७ हजारले फरक परेको छ । नेपाल सरकार मार्फत प्राप्त भएका विभिन्न ऋणको भुक्तानी गर्न बाँकी ब्याज रु.२ अर्ब ९९ करोड ५२ लाख ९ हजार देखाएकोमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयसँग हिसाब भिडान गरी भुक्तानी गरेको छैन । यो वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले देखाएको भाका नाघेको ब्याज र साँवासँग प्राधिकरणले भुक्तानी बाँकी देखाएको रकममा रु.२ अर्ब ३ करोड १९ लाख ९० हजार फरक देखिएको छ ।
१०. **निर्माणाधीन विमानस्थल** – निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका विमानस्थल तथा अन्य निर्माणाधीन सम्पत्तिहरुलाई कार्य प्रगति अर्न्तर्गत देखाएको रकम गत वर्ष रु.३ अर्ब ६ करोड ८५ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.४ अर्ब ८९

करोड २० लाख पुगेको छ । सम्बन्धित कार्यालयले वित्तीय विवरण तयार गर्दा खर्च लेखाङ्कन गरेको हिसाबका विस्तृत विवरण तयार नगरी निर्माणाधीन सम्पत्तिमा रूपान्तर गरेको छ ।

११. **असामी** – विभिन्न एयरलाईन्स तथा अन्य १८७ संस्थासंग रु १ अर्ब ५९ करोड ३४ लाख असुल गर्न बाँकी देखिन्छ । सो रकमको प्रमाणित अभिलेख तथा सम्बन्धित पक्षको स्वीकारोक्ति पत्र लिएको र आयु वर्गीकरण गरेको छैन । तसर्थ यस्तो रकम प्राधिकरण विमान शुल्क नियमावली, २०६७ को दफा २८(३) बमोजिम थप शुल्कसहित असुल गर्नुपर्दछ ।
१२. **पेशकी तथा सापटी** – यस वर्षसम्म रु.२ अर्ब १९ करोड ६१ लाख पेशकी तथा सापटी रहेकोमा असार मसान्तसम्म फल्लुयौट हुन बाँकी पेशकीमध्ये प्रतीतपत्र पेशकी रु.२३ करोड ४० लाख र नेपाल सरकारबाट शोधभर्ना लिनुपर्ने रु.१४ करोड ४५ लाख विगत वर्षदेखि जिम्मेवारी मात्र सादै ल्याएको देखियो । विगत वर्षका पेशकी तथा लिनुपर्ने रकम असुल गर्नेतर्फ आवश्यक कारवाही गरेको देखिएन ।
१३. **आम्दानीको लेखाङ्कन** – गत वर्षको आम्दानी रु.१६ करोड ८२ लाख यो वर्षमा लेखाङ्कन गरे तापनि यो वर्षको रु.३२ करोड ९३ लाख १७ हजार लेखाङ्कन गरेको छैन ।
१४. **स्टोर दाखिला** – यो वर्ष त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल नागरिक उड्डयन कार्यालयअन्तर्गत खरिद गरेको रु.१ करोड ९४ लाखको ११ मेसिन मौज्जात दाखिला गरिनुपर्दछ ।

नेपाल वायुसेवा निगम

निगमको २०७०।७१ को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१५. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – निगमको यो वर्ष शेर पुँजी रु.१६ करोड २२ लाख ८४ हजार, नेपाल सरकारको लगानी रु.२ अर्ब ३५ करोड ५८ लाख ४३ हजार सञ्चित नोक्सान रु.१ अर्ब ७४ करोड ५३ लाख ९३ हजार, मध्यम तथा दीर्घकालीन ऋण रु.५ अर्ब ६९ करोड ५२ लाख ७४ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु. १ अर्ब ९३ करोड ९१ लाख ४६ हजार, लगानी रु.६१ लाख ६९ हजार र खुद चालू सम्पत्ति रु.४ अर्ब ५२ करोड २६ लाख ९३ हजार रहेको छ । निगमको नेटवर्थ रु.७७ करोड २७ लाख ३५ हजार छ ।

गत वर्षसम्म रु.१ अर्ब ८४ करोड ३४ लाख ५९ हजार सञ्चित नोक्सान रहेकोमा यस वर्ष रु.६ करोड २३ लाख ९९ हजार नाफा र गत वर्षको खर्च समायोजन रु.३ करोड ५५ लाख ६७ हजार समेत गरी वर्षान्तमा सञ्चित नोक्सानी रु.१ अर्ब ७४ करोड ५३ लाख ९३ हजार पुगेको छ ।

१६. **इन्जिन मर्मत** – निगमले जहाजको इन्जिन मर्मत/ओभरहल गर्न स्पेनको एक कम्पनीसँग २०६७।१।१४ मा २ वर्षको लागि सम्भौता गरेकोमा १ वर्ष म्याद थप गर्न सकिने व्यवस्था अनुसार २०७०।१।१३ सम्म म्याद थप भई २०७०।१।१८ मा अमेरिकी डलर ५२ लाख ७९ हजारको खरिद आदेश दिएको पाइयो । सम्भौताको अवधि समाप्त हुनुभन्दा ५ दिन अगाडि कार्यसम्पादन जमानतको म्यादसमेत थप नगरी खरिद आदेश दिएकोले उक्त खरिद व्यवस्थापन त्रुटिपूर्ण देखियो ।

१७. **ट्वीनअटर इन्जिन विनिमय** – निगमको आर्थिक विनियमावली, २०६५, अनुसार निगमलाई तत्काल आवश्यक पर्ने इन्जिन, पाटपुर्जा वा कम्पोनेन्टको लागत अनुमान तयार गरी अधिकार प्राप्त अधिकारीको स्वीकृत लिई सम्बन्धित एजेन्सीसँग आवश्यकता र औचित्यको आधारमा वारेन्टीसहित विनिमय गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ । निगमको ट्वीनअटर इन्जिनको मर्मत एवं विनिमय गर्न मिति २०७०।१।२५ मा ६ इन्जिनको निमित्त २०७०।२।२६ मा मूल्याङ्कन समितिको मूल्याङ्कनका आधारमा २ इन्जिनको लागि एक बोलपत्रदातालाई छनौट गरेको पाइयो । त्यसबाहेक अन्य ४ इन्जिनको हकमा बोलपत्रदाताले कबोल गरेको अङ्क फरक परेको कारण जनाई बोलपत्र रद्द गरेको छ । लागत अनुमानभित्र रहेको बोलपत्र रकमलाई दुई बोलपत्रबीचको अङ्क फरक परेको आधारमामात्र बोलपत्र रद्द गर्न मिल्ने व्यवस्था नियमावलीमा रहेको पाइदैन । इन्जिनको पुनः सिलबन्दी बोलपत्र आह्वान गर्दा बोलपत्रदाताहरूबीचको मूल्य पहिलेभन्दा बढीको बोलपत्र स्वीकृत गरेकोले रु.१ करोड १५ लाख बढी लागत पर्न

- गएको देखिन्छ । साथै निगमको विनियमावलीबमोजिम २.५ प्रतिशत बोलपत्र जमानत लिनुपर्नेमा कबोल अड्डको ०.१ प्रतिशतमात्र लिएको छ । सम्भौता गर्दा कार्यसम्पादन जमानत लिएको छैन । सम्भौतामा उल्लेख भएको मितिभन्दा १४० दिनपछि १ इन्जिन प्राप्त भएको र अन्य ३ इन्जिन विनिमय गर्न ढिला भएको कारण देखाई निगमले एक आपूर्तिकसँग सम्भौता रद्द गरे पनि अन्य कारबाही गरेको छैन ।
१८. **जहाज भाडा** – निगमले दुई ट्वीनटर विमान भाडामा दिन एक प्रा.लि.सँग २०६८।१।१९ मा गरेको सम्भौतामा प्रतिजहाज मासिक भाडा ८४ महिनासम्म अमेरिकी डलर २४ हजार र त्यसपछि ३६ महिनाको २६ हजार हुने तथा उडान योग्य हुन गरेको मर्मत खर्च परिपूर्ति नभएसम्म वा १२० महिनासम्म ५० प्रतिशत छुटबापत भाडा कट्टा गरिने उल्लेख छ । सम्भौताकै अनुसूची 'सी' मा मर्मत खर्च, बीजकलगायतका कागजात पेश गर्नुपर्ने उल्लेख छ । भाडाबापत २०७१ असार मसान्तसम्ममा छुटपछि रु.४ करोड ९५ लाख प्राप्त भएको छ । मर्मत खर्चको बिल बीजक प्रस्तुत नभएकोले छुट दिएको उपयुक्त भएन ।
१९. **इन्धन खपत** – निगमले तयार गरेको वित्तीय विवरण अनुसार यस वर्ष इन्धन खपतबापत रु.२ अर्ब ८८ करोड ५५ लाख ६५ हजार खर्च लेखेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय उडानतर्फ इन्धन खपत सम्बन्धमा निम्नानुसार देखियो:
- १९.१ विमानले प्रत्येक पटक उडान भर्दा उडान समय, ब्लक टाइम, इन्धन भरेको, खपत गरेको, यात्रु संख्या, कार्गो आदि विवरण खुलाई उडानको लगसिट तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । चालकदलका सदस्यको विवरण सहितको लग सिट सम्बन्धित पदाधिकारीले पूर्ण रूपमा भर्ने गरेको छैन । यसले गर्दा जहाजको इन्धनलगायतका विवरणहरू यथार्थ देखिने अवस्था छैन । साथै, लगसिटमा विमानको चोक इन टाइम, चोक अफ टाइम, एन्टी एयर, अल्टिच्यूट, ल्यान्डिङ टाइमजस्ता विविध पक्षहरूसमेत खुल्ने गरी तयार गरेको छैन । वास्तविक इन्धन खपत हुनुपर्ने र खपत भएको यकिन गर्न सक्ने अवस्था नभएकोले यथार्थ खपत खुल्ने गरी विस्तृत विवरणको लगसिट तयार गरी भर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १९.२ विमानको अपरेशन म्यान्युअलमा विभिन्न उचाइमा जहाजको तौल तथा अन्य फरक फरक अवस्थामा फरक फरक इन्धन खपतको व्यवस्था गरेको छ । म्यान्युअलअनुसार औसत ३५ हजार फिटको उचाइमा ९५ टनको जहाजमा प्रति घण्टा ३.६१ टन इन्धन लाग्ने नर्मस रहेकोमा निगमले प्रतिघण्टा ४.०१ टन इन्धन खपत भएको देखाएको छ । यसरी यस वर्ष एक जहाजले ३ हजार २६१ र अर्कोले २ हजार ४७७ घण्टा गरी कुल ५ हजार ७३८ घण्टा जहाज उडान गरेकोमा २३ हजार ५७ टन इन्धन खपत देखाएको छ । प्रति घण्टाको उडानमा ३.६१ टन इन्धन खपत हुनुपर्नेमा प्रतिघण्टाको ०.४० टनको दरले २ हजार २९३ टन बढी खपत देखिएको छ । साथै, काठमाडौँ-बैकक र काठमाडौँ-हङ्कङको स्थलगत परीक्षण गर्दा प्रतिघण्टा ३.८ टन खपत भएको देखियो । स्थलगत परीक्षणको आधारमा प्रतिघण्टा औसत ०.२१ टनको दरले बढी खपत देखिँदा १ हजार २०५ टनको औसत ०.७८७ ले १५ लाख ३१ हजार २०० लिटरको औसत दर रु.१०८.५० ले रु.१६ करोड ६१ लाख ३५ हजार इन्धन खपतको पुष्ट्याई गरिनुपर्दछ ।
- १९.३ निगमले जहाजमा इन्धन भर्दा विभिन्न स्टेशनहरूमा लिटरको आधारमा भर्ने र खपत टनको आधारमा हुने भएकोले लगसिटमा चढाउँदा टनमा कन्भर्सन गर्ने गरेको छ । कन्भर्सन गर्दा अधिकांश लगसिटमा कम मात्र परिमाण देखाएको छ । कम परिमाण देखाउनुको कारण खुलाएको छैन । यस वर्ष २ जहाज मध्य ए.सी.ए. जहाजमा १४२.८७ टन एसीबी जहाजमा २९० टन गरी ४३२.८७ टन कम परिमाण देखाएको छ । औसत स्पेसिफिक ग्याभिटी ०.७८७ ले ४३२.८७ टन अर्थात् ५ लाख ५० हजार २५ लिटरको औसत मूल्य प्रतिलिटर रु.१०८.५० को दरले रु. ५ करोड ९६ लाख ७८ हजार बढी खर्च लेखेको देखिएको छ ।
- १९.४ उडानको लगसिट परीक्षणबाट जहाजमा भएको इन्धन, थप गरेको इन्धन तथा खपत एवं बाँकी रहेको इन्धन मौज्जात परिमाणमा लगसिटहरूमा फरक पारी निगमको २ जहाजमा १३३.६० टन कम इन्धन खपत देखाएको छ । सो इन्धनको औसत स्पेसिफिक ग्याभिटी ०.७८७ को आधारमा १ लाख ६९ हजार ७५८ लिटरको प्रतिलिटर रु. १०८.५० को दरले रु.१ करोड ८४ लाख १९ हजार बढी खर्च देखाएको छ ।

१९.५ निगमले जहाजको लगसिटमा इन्धन भरेको आधारमामात्र इन्धनबापत रकम भुक्तानी दिनुपर्नेमा अन्तर्राष्ट्रिय उडानतर्फ इन्धन भरेको प्रमाणबेगर भुक्तानी गरेको काठमाडौं स्टेसनमा रु.३ करोड ७ हजार र अन्य ४ स्टेसनमा अमेरिकी डलर १ लाख ६५ हजार भुक्तानी गरेको छ ।

निगमको जहाजमा इन्धन खपत गर्दा विस्तृत विवरणसहितको लगसिट नराखेको, नर्सभन्दा बढी इन्धन खपत गरेको, प्रमाणबेगर इन्धनको मूल्य भुक्तानी गरेको, इन्धन खपतमा बढी व्ययभार पारेको देखिएकोले निगमको इन्धनमा भएका खर्च मितव्ययी नभएकोले सुधार हुनुपर्ने देखियो ।

२०. **उडान भत्ता** – निगमले उडान भत्ताबापत एक पाइलटलाई न्यूनतम ४५ घण्टाको भुक्तानी गर्ने गरेको पाइयो । केही पाइलटलाई ५ घण्टामात्र कार्य गराई निगमको तर्फबाट ४० घण्टासम्म थप गरेको छ । केही पाइलटलाई तोकिएको न्यूनतम घण्टाभन्दा १७ घण्टाभन्दा बढी काम लगाएको देखियो । आन्तरिक उडानतर्फ कुनै पनि क्याप्टेनले न्यूनतम ४५ घण्टासमेत उडान गरेको देखिएन । बढी काम गर्नेको घण्टाको आधारमा बढी भुक्तानी गर्नुपर्ने र केही पाइलटले न्यूनतम घण्टासमेत काम नगरेको अवस्थामा पनि निगमलाई उडान भत्ताबापत न्यूनतम ४५ घण्टाको नै भुक्तानी गर्दा बढी व्ययभार परेको छ ।

२१. **नेपाल सरकारको ऋण** – निगमले नेपाल सरकारको ऋण रु.५१ करोड ९३ लाख २७ हजार देखाएकोमा रु.४१ करोड ९३ लाख ९९ हजार भाखा नाघेको अवस्थामा छ । भाखा नाघेको रकम चालु दायित्वमा लेखाङ्कन गर्नुपर्नेमा मध्यम तथा दीर्घकालीन ऋणमा लेखाङ्कन गरिएकोले वित्तीय विवरणले समुचित आर्थिक अवस्थाको चित्रण गरेको छैन ।

२२. **जहाज खरिद** – यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२२.१ यस वर्ष २ न्यारो वडी एयरबस जहाजको लागि अमेरिकी डलर ४ करोड १८ लाख ५८ हजारको हुने रु.४ अर्ब ८ करोड ७५ हजार भुक्तानी गरेको छ । एउटा जहाजबापतको अमेरिकी डलर २ करोड ७५ लाख ८९ हजारको हुने रु.२ अर्ब ७३ करोड २५ लाख ४५ हजार भुक्तानी गरी २०७०।१०।२३ मा जहाज निगमलाई हस्तान्तरण भई व्यवसायिक उडान शुरु गरेको छ ।

२२.२ एक थान एम.ए. ६० र एक थान वाई १२ ई जहाज अनुदानमा र एक थान एम.ए.६० र तीन थान वाई १२ ई जहाज सहूलियतपूर्ण ऋण सहयोगमा खरिद गर्न २०७०।७।२८ को नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को सहमति अनुसार २०७०।८।१३ मा अर्थ मन्त्रालय र चीन सरकारसँग सम्झौता भएको र २०७०।१२।२० मा एक चिनीया कम्पनी र निगमबीच अनुदानमा प्राप्त हुनेमध्ये एम.ए. ६० विमानको बिल अफ सेलमा हस्ताक्षर भएको छ । उक्त जहाजको प्राविधिक, बजार, आर्थिक तथा व्यवस्थापकीय पक्षसहितको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनअनुसार १ प्रतिशतमात्र बीमा खर्च हुने भएपनि एम.ए.६० जहाजको बीमा खर्च ४.७ प्रतिशत (वार्षिक रु.९ करोड १५ लाख) भएकोले निगमलाई थप व्ययभार परेको पाइयो ।

२३. **सोभै खरिद** – निगमको आर्थिक विनियमावली, २०६५ को विनियम ९७(२) बमोजिम बोलपत्र अथवा कोटेसन नलिई पटक पटक गरी रु.३ करोड २२ लाख ६० हजार बराबरको सामान प्रतिस्पर्धा नगराई सोभै खरिद गरेको छ ।

२४. **कर कट्टा** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९ अनुसार जहाजको इन्जिनलगायत अन्य पार्टपुर्जा मर्मत गर्दा ज्यालाको खर्च भुक्तानीमा ५ प्रतिशतले हुने रु.४६ लाख अग्रिम आयकर कट्टी नगरेकोले सम्बन्धित पार्टीसँग असुल गर्नुपर्दछ ।

मेची पहाडी क्षेत्र पर्यटन प्रवर्द्धन विकास समिति

२५. **आय व्यय स्थिति** – समितिले गत वर्षको जिम्मेवारी रु.३ हजार र मन्त्रालयबाट निकास रु.२ करोड ३६ लाख समेत रु.२ करोड ३६ लाख ३ हजार आयमध्ये रु.२ करोड ३५ लाख ९५ हजार खर्च र रु.८ हजार बैङ्क मौज्जात

रहेको आर्थिक विवरण पेश गरेको छ । समितिको आय, व्यय र बचत सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

२५.१ समितिले मन्त्रालयबाट निकास भएकै मध्ये रु ७१ लाख मात्र बैंक नगदी कितावमा आम्दानी देखाएको छ । बैंक विवरण परीक्षण गर्दा मन्त्रालयबाट रु.२ करोड १० लाख निकास भई बैंकमा जम्मा भएको देखिन्छ । मन्त्रालयले २०७०।६।४ मा एकाउण्टपेयी चेकबाट निकास दिएको रु.२६ लाख बैंक खातामा जम्मा भएको देखिदैन ।

पर्यटन पूर्वाधार क्रियाकलाप कार्यक्रमको रु.४३ लाख ९६ हजार उपभोक्ता समूह, संघ, तथा संस्थासमेत ११ लाई भुक्तानी खर्च लेखेको रकम समितिको बैंक खाताबाट भुक्तानी भएको देखिएन । साथै बिल भरपाईवेगर तथा बैंक नगदी कितावमा प्रविष्ट नगरी रु.११ लाख ३८ हजार खर्च लेखेको छ ।

२५.२ समितिले रु.८ हजार बैंक मौज्जात रहेको आर्थिक विवरण पेश गरेकोमा नेपाल बैंक लिमिटेडमा असार मसान्तमा रु.२६ लाख ८४ हजार बाँकी रहेको मध्ये २ चेक साट्न बाँकीको रु.९ लाख १० हजार घटाउँदा रु.१७ लाख ७४ हजार खुद मौज्जात देखिएको छ ।

२५.३ पर्यटन पूर्वाधार विकास कार्यक्रमअन्तर्गतका गोरेटो बाटो, पर्यटन सूचना केन्द्र भवन, सडक, पार्क निर्माण जस्ता १६ कार्य लागत अनुमानकै दरमा सोभै १६ गैरसरकारी संस्थामार्फत कार्य गराई रु.१ करोड ३० लाख १८ हजार खर्च लेखेको छ ।

उपर्युक्त व्यहोराका सम्बन्धमा मन्त्रालयलाई २०७१।९।८ मा जानकारी गराइएकोमा जवाफ प्राप्त भएको छैन । समितिको कारोबार विश्वसनीय नदेखिएकोले छानबिन गरी यकिन गरिनुपर्दछ ।

● **बेरूज स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजको स्थिति देहायअनुसार छ:

- सरकारी कार्यालय २९ निकायमा यो वर्ष रु ६ करोड ३ लाख १४ हजार बेरूज देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ करोड ४ लाख ६२ हजार फल्लुयौट गरेकोले रु.४ करोड ९८ लाख ५२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३ करोड ५२ लाख ८५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- संगठित संस्था अन्य संस्था समिति २० तर्फ रु.२० करोड ४१ लाख २४ हजार बेरूज देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.६४ लाख ८६ हजार फल्लुयौट गरेकोले रु.१९ करोड ७६ लाख ३८ हजार बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत २०७ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.४१ अर्ब १३ करोड २ लाख ४७ हजार, राजस्वतर्फ रु.३० करोड ९६ लाख ९० हजार, धरौटीतर्फ रु.४२ करोड ४ लाख ११ हजारसमेत रु.४१ अर्ब ८६ करोड ३ लाख ४८ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । सो रकममा युवा तथा खेलकुद, शान्ति तथा पुनर्निर्माण, संस्कृति तथा पर्यटन, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात, उर्जा, वातावरण, शहरी विकास, राष्ट्रिय योजना आयोग समेतको रु.२ अर्ब ३० करोड ५३ लाख ४८ हजारसमेत समावेश छ ।

मन्त्रालय मातहतका अन्य संस्था १४५ को रु.८० अर्ब ४७ करोड ९२ लाख ६५ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१. **अनुगमन परीक्षण** – गत विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५५ मा स्वीकृत बजेटको परिधिभित्र रही जिल्ला विकास समितिले आन्तरिक आयको निश्चित प्रतिशतसम्म प्रशासनिक कामको लागि खर्च गर्न पाउने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समिति ६४ ले यो वर्ष पनि आन्तरिक आयबाट तोकिएको सीमाभन्दा रु.२८ करोड २९ लाख १ हजार बढी खर्च गरेका छन् । यस सम्बन्धमा २०६८।१२।१ मा सार्वजनिक लेखा समितिबाट बढी खर्च गर्नेलाई विभागीय कारबाही गर्ने निर्णय भएकोमा कार्यान्वयन भएको छैन ।

१.२ स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १९७ अनुसार जिल्ला विकास समितिले सेवा केन्द्र, विषयगत समिति, एकिकृत योजना तर्जुमा समिति, जिल्ला विकास समिति र जिल्ला परिषद्मा आवश्यक छलफल गरी विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले उक्त प्रक्रिया पुरा नगरी जिल्ला विकास समिति अनुदानतर्फ विभिन्न योजना तथा कार्यक्रमको लागि रु.५१ करोड ५० लाख खर्च गर्ने अख्तियारी दिएको देखियो ।

१.३ स्थानीय विकास शुल्कलाई बजेटको परिधिभित्र ल्याउन प्राप्त रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्ने र दाखिला भएको रकम विनियोजनमार्फत कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था विगतको बजेट वक्तव्यले गरेको थियो । कोषमा मौज्जात रहेको स्थानीय विकास शुल्क रु.८ करोड ५२ लाख ५२ हजार र विद्युत रोयल्टी रु.२ करोड ३ हजार समेत रु.१० करोड ५२ लाख ५५ हजार सञ्चितकोष दाखिला नगरी यो वर्ष नगरपालिकाबाट माग भएका योजनामा रु.१० करोड १३ लाख ७० हजार र नगर क्षेत्र निर्धारण तथा सिफारिस समितिमा रु.३८ लाख ८४ हजार समेत रु.१० करोड ५२ लाख ५४ हजार खर्च गरेको छ ।

१.४ जगेडाकोष सञ्चालन कार्यविधि, २०६६ बमोजिम सम्बन्धित नगरपालिकालाई योजनागत अनुदानको रूपमा जगेडा कोषबाट व्यहोरिने रकम सोही आर्थिक वर्षभित्र उपलब्ध गराउने, कुनै कारणवश सो आयोजना सोही आर्थिक वर्षभित्र पूरा नभई निकास हुन नसकेमा आगामी आर्थिक वर्षमा रकम निकास नदिइने र उक्त दायित्व रकम भुक्तानीका लागि नगरपालिका र उपभोक्ता समिति जिम्मेवार हुने व्यवस्था छ । गत वर्ष स्वीकृत भई यो वर्ष सम्पन्न आयोजनाहरूमा स्थानीय विकास शुल्क कोषबाट यो वर्ष १३ नगरपालिकाका ३० योजनाको लागि रु.२ करोड २४ लाख ३० हजार खर्च लेखेको छ । कार्यविधि विपरित खर्च लेखेको रकम असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

गत विगतका व्यहोराको पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **अख्तियारी** – यो वर्ष मन्त्रालयले २०७० भाद्रदेखि २०७१ आषाढसम्म पटक पटक गरी रु.२९ अर्ब २१ करोड ९९ लाख ५३ हजार (कूल निकासको ७४.९५ प्रतिशत) अख्तियारी दिएको छ । ढिला अख्तियारी पठाउने प्रवृत्तिमा सुधार हुनुपर्दछ । ढिला अख्तियारी पठाएको स्थिति निम्नानुसार छः

क्र.सं.	अख्तियारी दिएको महिना	रकम (रु.हजारमा)
१.	भाद्र-मंसीर	२२,५६,९६,९७
२.	पौष-चैत्र	१,०९,२४,३८
३.	बैशाख-जेठ	४,६५,४८,५५
४.	आषाढ	९०,२९,६३
	जम्मा	२९,२१,९९,५३

३. **अबण्डा** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ६(२) मा अर्थ मन्त्रालयबाट कार्यालयगत बजेट विवरण र खर्च गर्ने अख्तियारी प्राप्त हुनासाथ सम्बन्धित मन्त्रालयले विभागीय प्रमुखलाई र विभागीय प्रमुखले मातहतका कार्यालय प्रमुखलाई अख्तियारी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ९ बजेट उप-शीर्षकमा रु.१८ अर्ब ४५ करोड १७ लाख ६१ हजार बजेट विनियोजन भएकोमा मन्त्रालयले रु.३ अर्ब १२ करोड ४१ लाख ११ हजार (विनियोजित बजेटको १६.९३ प्रतिशत) अबण्डा राखेको देखियो । स्वीकृत बजेट अबण्डा राखी पटक-पटक अख्तियारी दिने प्रवृत्तिको अन्त्य हुनुपर्दछ ।

४. **लेखापरीक्षण** – सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने व्यवस्था भएकोमा यो वर्ष काठमाडौं महानगरपालिकाको रु.११ करोड १५ लाख ४१ हजार, वीरगन्ज उप-महानगरपालिकाको रु.१ करोड ४० लाख २२ हजार, ललितपुर उपमहानगरपालिकाको रु.३ करोड ९१ लाख ८६ हजार, विराटनगर उपमहानगरपालिकाको रु.५ करोड ४८ लाख ८३ हजार र पोखरा उप-महानगरपालिकाको रु.३ करोड ९० लाख ७२ हजार समेत रु.२५ करोड ८७ लाख ४ हजारको लेखापरीक्षण गराएको छैन । त्यसैगरी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रौतहट, बारा, बाँके, जाजरकोट, सप्तरी, बाजुरा र गोरखाले १३ कार्यक्रमको रु.७ करोड ५० लाख ४३ हजारको लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।

संयुक्त राष्ट्रसंघीय निकायहरूसँग भएको सम्झौताअनुसार सञ्चालित कार्यक्रमको खर्चको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने व्यवस्था भएकोमा यो वर्ष यूनिसेफबाहेक अन्यको रु.१७ करोड ८७ लाख ४४ हजार आम्दानी भई रु.१७ करोड १० लाख ३० हजार खर्च र स्वीस सरकारबाट सोभै भुक्तानी भएको रु.२५ करोड ५७ लाख २० हजारसमेतको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

यो वर्ष नेपाल सरकारबाट गाउँ विकास समितिहरूलाई रु.८ अर्ब १३ करोड ११ लाख र नगरपालिकाहरूलाई रु.४ अर्ब ५५ करोड ६१ लाख गरी कुल रु.१२ अर्ब ६८ करोड ७२ लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ अनुसार उक्त रकमको लेखापरीक्षण पेशागत लेखापरीक्षक नियुक्ति गरी गराउने व्यवस्था रहेकोले लेखापरीक्षण गरिएको छैन ।

५. **निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम** – निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम सञ्चालन (कार्यविधि) नियमावली, २०५८ को नियम ८(क)(२) (३) मा संविधान सभाका सदस्यले आफ्नो सिफारिसमा कार्यान्वयन गरिएको कार्यक्रमको वर्षमा कम्तीमा १ पटक अनुगमन गरी सोको प्रतिवेदन जिल्ला विकास समितिमा दिने र जिल्ला विकास समितिले सो कार्यक्रमको अनुगमन गरी सोको विवरण चौमासिकरूपमा मन्त्रालयमा पठाउने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, भ्रपा, मोरङ, धादिङ, सुर्खेत, मकवानपुर, बर्दिया, चितवन, बाँके तथा काठमाडौं जिल्लामा सञ्चालित ४५० योजनामा यो वर्ष रु.६ करोड २२ लाख ३३ हजार यस कार्यक्रमबाट खर्च गरेकोमा संविधान सभाका सदस्यले ती योजनाको अनुगमन गरेको देखिएन । योजनालाई उद्देश्यमूलक बनाउन अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाइनुपर्दछ ।

अति सीमान्तकृत समुदायका लागि लक्षित तथा दिगो विकास कार्यक्रम

६. **वित्तीय व्यवस्था**— एसियाली विकास बैङ्कको २७ लाख अमेरिकी डलर अनुदान सहयोगमा सञ्चालन भइरहेको यो कार्यक्रम गरिबी निवारणको लागि जापानी कोष अन्तर्गतको सहायता हो । नवलपरासी, गुल्मी, सुर्खेत र महोत्तरी जिल्लाका अति सिमान्तकृत समुदाय (बोटे, कुमाल, माफी र दलित) लाई सामाजिक तथा आर्थिकरूपमा सशक्त बनाई गरिबी न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यसहित यो आयोजना २०७२।२।२५ सम्म सञ्चालन हुनेछ । आयोजनामा गत वर्षको रु.२९ लाख ८ हजारसमेत यो वर्षसम्म रु.३ करोड ४२ लाख ३२ हजार खर्च भएको छ ।
- ६.१ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५ मा सार्वजनिक निकायले परामर्श सेवाको लागत अनुमान तयार गरी स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा आयोजनाले लागत अनुमान तयार नगरी रु.८ करोड ७३ लाख ४१ हजारको परामर्श सेवा खरिद सम्भौता गरेको छ । परामर्शदातालाई यो वर्ष कार्यक्रम सञ्चालनमा सहजीकरणको लागि पेशकी रु.५७ लाख ९७ हजार समेत रु.२ करोड २० लाख ६ हजार भुक्तानी गरेको छ । परामर्शदाता एसियाली विकास बैङ्कबाट छनौट भएको कारण देखाई छनौटसम्बन्धी कागजात लेखापरीक्षणमा पेश भएन ।
- ६.२ मन्त्रालय र परामर्शदाताबीच भएको सम्भौतामा वास्तविक विल बमोजिमको अन्य खर्च र प्रोभिजनल समको रकम भुक्तानी गरिने उल्लेख छ । यस वर्ष आयोजनाले भरपाईबेगर सामाजिक परिचालकको प्रोभिजनल समबाट रु.४७ लाख ४१ हजार भुक्तानी गरेको छ । सम्भौता विपरीतको खर्च रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभाग

७. **लेखापरीक्षण** — यो वर्ष विभागलाई बजेटमा समावेश भएको वैदेशिक सहयोग सोमै भुक्तानीबाट खर्च हुने गरी ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई, ग्रामीण पहुँच कार्यक्रम, स्थानीयस्तरका सडक पुल तथा सामुदायिक पहुँच सुधार, जिल्ला सडक सहयोग र भोलुङ्गेपुल क्षेत्रगत कार्यक्रमको लागि रु.२ अर्ब २० करोड २० लाखको अख्तियारी प्राप्त भएको देखिन्छ । उक्त अनुदानको निकास, खर्च समावेश गरी आर्थिक विवरण बनाएको छैन । आयोजनाहरूले रु.१ अर्ब ६९ करोड ५६ लाख ३४ हजारको प्रगति विवरण पेश गरेकामा उक्त रकम आर्थिक विवरणमा समावेश गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
८. **परामर्श सेवा खर्च** — यो वर्ष विभागलाई पूँजीगत अनुसन्धान तथा परामर्श खर्चका लागि रु.१ करोड ९६ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ र ८४ को पालना नगरी १०२ कार्यक्रमको लागि ६७ परामर्शदातालाई सोभै काम गराई रु.१ करोड ९० लाख १४ हजार खर्च गरेको छ । नियमावलीको पालना गरी खरिद कार्य प्रतिस्पर्धात्मक, स्वच्छ तथा पारदर्शी बनाउन सम्भाव्य विकल्प पहिचान गरी खरिद प्रक्रिया अवलम्बन गर्नेतर्फ विभागको ध्यान जानुपर्ने देखिन्छ ।
९. **निर्माण अधुरो** — सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५२ र नियमावलीको नियम १११ मा खरिद सम्भौतामा खुलाउनुपर्ने शर्तहरू र सम्भौता कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना र कार्यतालिका तयार गर्ने व्यवस्था छ । विभाग अन्तर्गत हाल १६ योजना निर्माणाधीन रहेकोमा १२ योजनाको शुरु सम्भौताको म्याद बाँकी रहे तापनि लागत अनुमान रु.२१ करोड ५ लाख ३४ हजारका २०६६।६।७ को २ र २०६७।६।८ को २ समेत ४ योजनाले पेश गरेको कार्ययोजना अनुसार कार्यसम्पन्न गरेका छैनन् । उक्त ४ योजनामध्ये चौरीखोला सडक पुलको म्याद २०७० माघ मसान्तमा समाप्त भएको छ । सम्भौताअनुसार समयमै काम सम्पन्न नगर्ने निर्माणव्यवसायीलाई नियमानुसार आवश्यक कारबाही हुनुपर्दछ ।
१०. **जिन्सी मौज्जात** — विभागले गत वर्ष गरेको ठेक्का बन्दोवस्तअनुसार यो वर्ष भोलुङ्गे पुलको लागि आवश्यक पर्ने लठ्ठा १८३ रोल (२,६४,००० मिटर) एक आपूर्तिकबाट प्राप्त गरी नेपाल राष्ट्र बैंक मार्फत रु.२६ करोड १० लाख ५५ हजार भुक्तानी गरेको तथा अर्का आपूर्तिकबाट पुल निर्माणको लागि आवश्यक पर्ने बुलडग ग्रीप ३५ हजार प्राप्त गरी रु.१ करोड ४० लाख २७ हजार भुक्तानी गरेको देखिन्छ । ती सामानहरू

रहेको विभागको केन्द्रीय गोदाम अमलेखगंज डिपोको स्थलगत अवलोकन गर्दा बुल्डग गिप्स, लठ्ठा लगायतका सामग्रीको अभिलेख अद्यावधिक नभएको, जिन्सी सामग्रीको मूल्य नखुलाएको, विभाग र कार्यालयबाट जिन्सी निरीक्षण नगरेको, मौज्जातमा देखिएको जी.आई वायरलगायतका निर्माणसामग्री जिन्सी खातामा आम्दानी नबाँधेको, पत्रु सामग्रीको परिमाण र मूल्य कायम गरी जिम्मेवारी र हस्तान्तरणको अभिलेख अद्यावधिक गरेको पाइएन । यसबाट जिन्सीको उचित संरक्षण भएको यकिन हुने अवस्था रहेन । विभागले जिन्सीसामग्रीको संरक्षण गर्न ध्यान दिनुपर्ने देखियो ।

सस्पेन्सन ब्रिज डिभिजन

११. **जग्गा विवाद** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६(३) मा सार्वजनिक निकायले निर्माणस्थलको व्यवस्था नभई निर्माणकार्यको खरिद कारवाही शुरु गर्न नहुने उल्लेख छ । गत तथा यस वर्ष बोलपत्र आव्हान गरी निर्माण शुरु गरेका रु.६ करोड ५० हजारको बाल्मिकी आश्रम-त्रिवेणीधाम मल्टिस्पान भोलुङ्गेपुल र जौलजिवी भोलुङ्गेपुल, दार्चुला क्रमशः राष्ट्रिय निकुञ्जको जग्गा र वैदेशिक सीमा विवादका कारण निर्माणसम्भौता भएको करिब १ वर्ष ९ महिना बितिसकदासमेत अधुरो रही निर्माणकार्य अघि बढ्न सकेको देखिएन ।
१२. **भोलुङ्गेपुलको सर्भे डिजाईन** – स्थानीय जनताको माग तथा भोलुङ्गेपुल निर्माणको नीति र प्राथमिकतामा पर्ने तथा बजेटका आधारमा पुल बनाउन उचित ठानिएका भोलुङ्गेपुलकोमात्र सर्भे गराउनुपर्दछ । सर्भे रिपोर्टको तुलनामा कार्यालयले भोलुङ्गेपुलको निर्माणकार्यको थालनी अति न्यून गरेको देखिन्छ । डिभिजनले २०६९।७० सम्मको २७३ सर्भे रिपोर्टमध्ये ९० मात्र कार्यान्वयनमा ल्याएको र २०७०।७१ मा थप ८० वटा सर्भे कार्य गराएको छ । अधिकांश सर्भे गरिएका भोलुङ्गेपुलको निर्माणकार्य गर्ने योजना रहेको देखिएन । प्राप्त सर्भे प्रतिवेदनमध्ये कार्यान्वयन नगरिएको १८३ रिपोर्टमा औसत रु.१ लाख ५० हजारका दरले कुल रु.२ करोड ७४ लाख ५० हजार खर्च गरेको छ । सर्भे प्रतिवेदनको कार्यान्वयन गर्ने योजना नहुँदा खर्चको उपलब्धि प्राप्त नहुनुका साथै सर्भे गरेको लामो अन्तराल पश्चात पुल निर्माण गरिने स्थानको नदीको बहाव परिवर्तनका कारण भौगोलिक संरचना पनि फेरिन सक्ने अवस्थामा धेरै वर्ष अगाडि गरिएका सर्भेले लक्षित उद्देश्य पूर्ति गर्न सक्दैन । हरेक वर्ष सर्भेको कार्य थप गर्ने तर पुल निर्माणकार्य कार्यान्वयन नगरिने अवस्था देखिएकोले सर्भे कार्यमा ठूलो पूँजी खर्च गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
१३. **निर्माण कार्यको बीमा** – बर्दिया जिल्ला स्थित बबई नदीमा कुसुम्बाघाट भोलुङ्गेपुल निर्माणका लागि एक निर्माणव्यवसायीसँग रु.१ करोड ८० लाख ६१ हजारमा २०७०।४।९ भित्र सम्पन्न गर्ने गरी २०६८।४।१० मा टर्न-कि प्याकेजअन्तर्गत सम्भौता गरेको पाइयो । सम्भौता अवधिमा काम सम्पन्न हुन नसकी २०७१।४।९ सम्म ४ पटक म्याद थप गरेको देखिन्छ । निर्माणव्यवसायीले ठेक्का शर्त तथा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र नियमावली २०६४ अनुसार म्याद थपसहित त्रुटि सच्याउने अवधिसम्मको लागि निर्माणकार्य लगायतको बीमा गर्नुपर्नेमा शुरु सम्भौताको अवधि पनि नसमेटने गरी २०६८।९।२७ देखि २०६९।८।२७ सम्मको र थप १२ महिना त्रुटि सच्याउने अवधिकोमात्र बीमा गरेको पाइयो । पूरा अवधिको बीमा गर्ने गराउनेतर्फ पहल गरेको पाइएन । उक्त कार्यको यो वर्ष रु.३६ लाख १२ हजार समेत हालसम्म रु.१ करोड ४४ लाख ४८ हजार खर्च लेखेको पाइयो । यो वर्षसम्म ठेक्का रकमको ८० प्रतिशत खर्च भएको सो पुल २०७१ श्रावणको बाढीले बगाई नष्ट भएको छ । कार्यालयको २०७१।४।२० को स्थलगत निरीक्षण प्रतिवेदन अनुसार निर्माणव्यवसायीले पुल निर्माण सम्पन्न गरेको उल्लेख गरी प्राविधिक छानबिन तथा दायित्व यकिन नगरी बाँकी २० प्रतिशत रु.३६ लाख १२ हजार भुक्तानी गरेको छ । निर्माणव्यवसायीको दायित्व निर्माणकार्यको दायित्व त्रुटि सच्याउने अवधिसम्म हुने तथा ठेक्काको शर्त र सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ अनुसार निर्माणव्यवसायीले सोही नियमको उपनियम (२) मा उल्लेखित कारण बाहेक जुनसुकै कारणबाट हुने हानि नोक्सानीको निर्माणव्यवसायीले निर्माणकार्यको पूर्ण प्रतिस्थापन खर्च प्राप्त हुने गरी जोखिम अवधिसम्मको बीमा गराउनु पर्नेमा सोअनुसार नगराउनाले निर्माणकार्यको क्षतिपूर्ति प्राप्त हुन नसक्नाका कारण नेपाल सरकारलाई रु.१ करोड ८० लाख ६१ हजार व्ययभार परेको छ ।

उपेक्षित, उत्पीडित र दलित वर्ग उत्थान विकास समिति

१४. **खरिद व्यवस्थापन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९८ मा अमानतबाट निर्माणकार्य गराउँदा सार्वजनिक निकायले एक तह माथिको अधिकारीको पूर्व स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । समितिले कर्मचारीलाई पेशकी दिई अमानतको माध्यमबाट रु.५६ लाख ८० हजारको खरिद तथा निर्माण गराएकोमा एक तह माथिको स्वीकृति लिएको देखिदैन । खरिद व्यवस्थाको पालना नगरी अमानतमा कार्य गराउनु नियमित देखिएन ।
१५. **सानो नगदी कोष** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ११९ मा कार्यालयले दैनिक रुपमा गर्नुपर्ने सानातिना खर्चका लागि केन्द्रीयस्तरका कार्यालयले रु.२५ हजार र अन्य कार्यालयले १५ हजार रुपैयांसम्म कुनै कर्मचारीको नाममा पेशकी जनाई नगद मौज्जात राख्न सक्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले बोर्ड मिटिङका लागि तहविल मौज्जातमा रु.५० हजारसम्म राखेको साथै छात्रवृत्ति वितरणका लागि एक कर्मचारीको नाममा रु.१४ लाख ४० हजारसम्म पेशकी प्रदान गरी पेशकी फछ्यौट गरेको देखियो । सीमाभन्दा बढी नगद राख्ने यस्तो प्रवृत्तिले नगद मौज्जात जोखिमयुक्त रहने भएकाले नियमावलीमा तोकिएका हदसम्ममात्र नगद मौज्जात राख्नुपर्ने देखियो ।

जिल्ला प्राविधिक कार्यालयहरु

१६. द्वन्दोत्तर शान्ति तथा पुनः निर्माण परियोजनाअन्तर्गत निर्माण गरिने भवन निर्माणका लागि मन्त्रालयले दिएको निर्देशनबमोजिम जग्गाको स्वामित्व कार्यालयको नाममा हुनुपर्ने उल्लेख छ । कार्यालयको स्वामित्वमा आइनसकेका जग्गामा जिल्ला प्राविधिक कार्यालय, रामेछापले रु.१ करोड ४९ लाख लागत अनुमान तयार गरी रु.९९ लाख ८९ हजारमा २०७१ चैत्र मसान्तसम्म भवन निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माणव्यवसायीसँग सम्झौता गरेको देखियो । निर्देशनमा भएको व्यवस्थाबमोजिम जग्गाको स्वामित्व कार्यालयको नाममा नल्याई भवन निर्माणकार्यको प्रक्रिया अघि बढाउने कार्य उचित देखिएन ।
- १६.१ जिल्ला प्राविधिक कार्यालय, कपिलवस्तुले बर्गदवा-तितिखी-पूणिहवा-मानपुर सडक कालोपत्रे गर्ने कार्य २०७०।२।५ मा सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६९।१।८ मा रु.२ करोड १८ लाख ४६ हजारको सम्झौता गरेकोमा पटक पटक गरी २०७१।३।२५ सम्मको लागि म्याद थप गरेको छ । थप म्यादभित्र पनि कार्यसम्पन्न गरेको देखिएन । निर्माणकार्यमा कार्यालयले रु.१ करोड ११ लाख १७ हजार भुक्तानी गरेको देखियो । अधुरो निर्माणकार्य पूरा गर्न सम्झौताअनुसार कारबाही गर्नुपर्दछ ।
- १६.२ जिल्ला प्राविधिक कार्यालय, रसुवाले ईलाका हुलाक कार्यालय भवन निर्माण २०७१।२।३१ मा सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६९।१।२।९ मा रु.२८ लाख ५५ हजारको सम्झौता गरी रु.५ लाख ७० हजार मोबिलाईजेसन पेशकी दिएकोमा निर्माणकार्य शुरु गरेको छैन । मोबिलाईजेसन पेशकी दिएको डेढ वर्ष वितिसक्दा पनि निर्माणकार्य सुरु नहुनाले पेशकी रकम सदुपयोग नहुनुको साथै सेवाग्राही सेवा पाउनबाट वञ्चित हुने हुँदा सम्झौताअनुसार कारबाही गरी निर्माणकार्य गराउनुपर्दछ ।

ग्रामीण पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापन आयोजना

१७. **सडक मर्मत** – ग्रामीण पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापन आयोजना, ललितपुरले लेले-चन्दनपुर सडक मर्मत कार्यको लागत अनुमान रु.७३ लाख २९ हजारको काम रु.४१ लाख ३८ हजारमा २०७० आषाढमा सम्पन्न गर्नेगरी एक निर्माणव्यवसायीसँग सम्झौता गरेको थियो । निर्माणव्यवसायीबाट रु.२४ लाख ७१ हजारको मात्र कार्यसम्पन्न गरेकोमा कार्यालयले स्टोन मेशिनरी, ग्यावियन र स्टोल सोलिडलगायतका कार्यसम्पन्न नहुँदै कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरेको छ । लागत अनुमानको तुलनामा ४३.५२ प्रतिशत घटीमा कार्यसम्पन्न गर्ने गरी निर्माण सम्झौता भएकोमा सम्पूर्ण कार्यसम्पन्न नहुँदा रु.१६ लाख ६८ हजारको काम अन्य निर्माणव्यवसायीबाट गराउँदा थप लागत पर्ने देखिएको छ । यस्तो प्रतिवेदन तयार गर्नेलाई आवश्यक कारबाही गरिनुपर्दछ ।

१८. **सवारीसाधन भाडा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(२) मा निर्माणकार्यको लागत अनुमान स्वीकृत नमर्सबमोजिम तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ग्रामीण पुनः निर्माण तथा पुनःस्थापना आयोजना, पाँचथरले गत विगत वर्षमा लागत अनुमान तयार गरी स्वीकृत भएको काले-बुदुली-लिम्बा र काले-बुदुली-दुर्दिम्बा सडक खण्डको मूल्य परिमाण सूचीमा सवारीसाधनबापतको भाडा रकम समावेश गरी लागत अनुमान तयार भएको आधारमा उक्त सडक खण्डका २ निर्माणव्यवसायीलाई यो वर्ष रु.५ लाख ५३ हजारसमेत अन्तिम बिलसम्म रु.२२ लाख १० हजार सवारीसाधन भाडा भुक्तानी गरेको देखिन्छ । आयोजनामा सवारीसाधनको व्यवस्था हुँदाहुँदै थप २ सवारीसाधनको भाडा लागत अनुमानमा समावेश गरी भुक्तानी गर्दा थप आर्थिक दायित्व परेको छ । सवारीसाधन भाडामा लिनुपर्नाको कारण, भाडामा लिएको अवधि, सवारीसाधन उपलब्ध गराउन निर्माणव्यवसायीलाई गरेको आदेश तथा सवारीसाधन प्रयोग भएको खुल्ने आधार प्रमाण राखेको छैन । यस सम्बन्धमा आवश्यक छानबिन हुनुपर्दछ ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को अनुसूची-१ मा निर्माणकार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा वर्क चार्ज, स्टाफ खर्च, सानातिना अन्य खर्चको लागि ५ प्रतिशत कन्टेन्जेन्सीमध्ये २ प्रतिशत प्रशासनिक खर्च समावेश गर्न सकिने व्यवस्था छ । यो वर्ष निर्माणकार्यमा भएको खर्च रु.२ करोड १६ लाख ४३ हजारको ५ प्रतिशतले रु.१० लाख ८२ हजारसम्म खर्च लेख्न मिल्नेमा रु.४८ लाख ९० हजार (खर्चको २२.५९ प्रतिशत) खर्च गरेको छ । उक्त कन्टेन्जेन्सी खर्चबाट स्पष्ट उद्देश्य र उपयोग नखुलाई १ लाख ७४ हजार २५२ प्रति फोटोकपी गरे बापत रु.६ लाख ८० हजार, ६७ वटा प्रिन्टर कार्टेज र १८५ रिम फोटोकपी पेपर खरिद गरे बापत रु.५ लाख ३९ हजार, आषाढ महिनामामात्र रु.१ लाख ४८ हजारको १८ वटा प्रिन्टर कार्टेज खरिद गरेको छ । निर्माणकार्यको सुपरभिजन गर्नको लागि २ थान मोटरसाइकलका लागि रु.१७ लाख ४३ हजारको १२ हजार लिटर पेट्रोल खरिद गरेको र कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीको लागि मोबाइल फोनको रिचार्ज कार्ड खरिद गर्न मिल्ने कानूनी व्यवस्था नभए पनि कन्टेन्जेन्सी रकमबाट रु.१ लाख ५८ हजार र कार्य सञ्चालनबाट रु.५० हजार गरी जम्मा रु.२ लाख ८ हजार मोबाइल फोनको रिचार्ज कार्ड खरिद गरी खर्च लेखेको छ ।

सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९/११/१० मा कन्टेन्जेन्सीमा बढी खर्च गरेको सम्बन्धमा सचेत गराउने निर्णय गरेको छ । कन्टेन्जेन्सी खर्चका सम्बन्धमा छानबिन गरी लेखा समितिको निर्णयको कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।

१९. **सुनौला हजार दिन कार्यक्रम** – देशका १५ जिल्लाका २९२ गाउँ विकास समितिमा स्थानीय समुदायका बाल तथा मातृ कुपोषणलाई न्यूनीकरण गर्न आवश्यक वस्तु तथा सेवाको आपूर्तिको लागि विश्व बैङ्कको ४० मिलियन अमेरिकी डलर सहायताबाट यो आयोजना २०६९ कार्तिकदेखि २०७४ चैत्रसम्म सञ्चालन हुने उल्लेख छ । आयोजनामा यो वर्षसम्म रु.१८ करोड ३० लाख खर्च भएकोमध्ये आयोजना समन्वय इकाईबाट गाडी, ल्यापटप कम्प्युटर र परामर्श सेवा खरिदमा रु.४ करोड ९२ लाख र १५ जिल्ला विकास समितिको कार्यालयबाट रु.१३ करोड ३८ लाख खर्च भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरु निम्नानुसार छ :

१९.१ आयोजनाबाट यो वर्ष पोषण प्रबर्द्धन र सरसफाईसम्बन्धी तालिम दिन, क्षमता विकास गर्न तथा तोकिएका गाउँ विकास समितिहरुमा कोचहरु छनौट गरी आयोजना सञ्चालनमा सहजीकरण गर्न २ परामर्शदातासँग रु.१ करोड ९३ लाख ९९ हजारको सम्झौता गरी यो वर्ष रु.६७ लाख ३२ हजार भुक्तानी गरेको छ । गाउँ विकास समितिहरुमा कार्यरत पोषण प्रबर्द्धन र सरसफाई सम्बन्धी समन्वय गर्ने कोचहरुको पारिश्रमिक बापत रकम प्राप्त गरेको प्रमाण बेगर रु.३२ लाख ८ हजार परामर्शदातालाई भुक्तानी गरेको देखियो ।

१९.२ कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि अनुसार कार्यक्रम समापन भएको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछिमात्र तेस्रो किस्ताको रकम उपलब्ध गराउने व्यवस्था भएकोमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सर्लाही र रौतहटले प्रतिवेदनबेगर १५ गाउँ विकास समितिलाई रु.२१ लाख १७ हजार अन्तिम किस्ताको रकम पेशकीको रुपमा उपलब्ध गराएको छ । मकवानपुरले पोषण सम्बन्धी कार्यक्रमको लागि ५ गाउँ विकास समितिको आयोजना

सञ्चालनको लागि बिल भरपाई तथा आयोजना सञ्चालनको प्रतिवेदनबेगर रु.५३ लाख २७ हजार खर्च लेखेको छ ।

- १९.३ सर्लाहीको छतौना गाउँ विकास समितिको २ वडाको खुला दिशामुक्त क्षेत्र कार्यक्रममा प्रतिघरपरिवार रु.७ हजारका दरले ८ परिवारलाई रु.५ लाख ८८ हजार उपलब्ध गराए तापनि सबै लाभग्राहीले रिङ्ग, प्यान र पाइप खरिद गरी घरमा मौज्जात राखी शौचालय निर्माण गरेका छैनन् । यसबाट अनुदान रकमको प्रतिफल प्राप्त हुन सकेको देखिएन ।
- १९.४ सुनौला हजार दिन आयोजना कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७० को अनुसूची-१ मा उल्लेख गरिएका खास क्षेत्रहरुतर्फ कार्यक्रमलाई लक्षित नगरी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुरले विगतदेखि सञ्चालन गरिरहेका खानेपानीको स्रोत निर्माण, खुला दिसामुक्त क्षेत्र तथा सुधारिएको चुल्हो जस्ता नियमित कार्यक्रमहरु नै सञ्चालन गरेकोले दोहोरो परेको देखियो ।

आयोजनाले आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिका लागि खास क्षेत्र पहिचान गर्न नसक्नु, बृहत र सबै क्षेत्र समेट्ने गरी उद्देश्य तथा क्षेत्र कायम गर्नु र कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकायलेसमेत उक्त क्षेत्रसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने र लाभान्वित समूहलाई प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने योजना तथा कार्यक्रम छुनौट नगरी पुरानै प्रकृतिका कार्यक्रममात्र सञ्चालन गर्नु यसको कारण रहेको पाइन्छ । यसबाट कार्यमा दोहोरोपन पर्नजाने देखिन्छ ।

जिल्ला विकास समितिहरु

२०. **पेशकी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७८ बमोजिम आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्ममा काम हुन नपाई केवल बजेट फ्रिज हुन नदिने उद्देश्यले पेशकी दिन नहुने व्यवस्था छ । मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयले यो वर्ष मोबिलाइजेसन पेशकीसमेत रु.२ अर्ब ४१ करोड ८० लाख २० हजार पेशकी आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म फछ्यौट गरेको देखिएन ।
२१. **आनुपातिक कट्टी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १५५ अनुसार उपभोक्ता समितिमाफत सञ्चालित योजनाहरुमा सम्भौताअनुसार योगदानभन्दा कम काम भएमा कार्यालयले दिने अनुदान रकममासमेत आनुपातिक हिसाबबाट कट्टा गरेरमात्र भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १५ ले उपभोक्ता समितिहरुलाई खुद काम गरेको अनुपातभन्दा रु.६५ लाख ३६ हजार बढी भुक्तानी दिएका छन् । बढी भुक्तानी गरेको उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२२. **कन्टिन्जेन्सी** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ मा जिल्ला विकास समितिको आफ्नो स्रोतबाट सञ्चालित वा अन्य निकायको कार्यक्रमलाई पूँजीगत लगानीको रकमबाट "क" "ख" र "ग" वर्गका जिल्लामा क्रमश ५, ४ र ३ प्रतिशत रकम छुट्याई खर्च गर्न सकिने व्यवस्था छ । यो वर्ष २४ जिल्ला विकास समितिले विभिन्न बजेट शीर्षकहरुमा नियमले तोकेभन्दा रु.१ करोड ५५ लाख ३८ हजार बढी कन्टिन्जेन्सी खर्च लेखेका छन् । सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६९/१/१० मा यस्ता कारोबार गर्नेलाई सचेत गराउने निर्णय भएकोमा सोको कार्यान्वयन भएको छैन । यसप्रकारको कारोबार गर्नेउपर आवश्यक कारबाही गरिनुपर्दछ ।
२३. **नपाउने खर्च** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(२) मा स्वीकृत बजेटभित्र परेको रकम निर्धारित कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, १५ ले रु.२ करोड ९९ लाख २५ हजार राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त तथा आन्तरिक आयबाट कर्मचारी सुविधालगायत चालु प्रकृतिका कार्यमा सापटी ल्याई खर्च गरेको देखियो । पूँजीगत कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने रकम कर्मचारी सुविधामा खर्च गर्न मिल्ने देखिदैन ।
२४. **अनुदान खर्च** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६ मा अधिकार प्राप्त अधिकारीले खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाईका साथ प्राविधिक मूल्याङ्कन, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदनसहित सेस्ता राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, २० ले विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालनको लागि

प्राप्त सशर्त अनुदान रु.२४ करोड ३३ लाख ७६ हजार सम्बन्धित ४८२ गाउँ विकास समितिको खातामा सारेको छ । अनुदान दिएको रकमको प्राविधिक मूल्याङ्कन, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तथा अनुगमन प्रतिवेदन समेत प्राप्त नगरेकोले उक्त खर्च र उपलब्धीको सम्बन्धमा आश्वस्त हुने अवस्था रहेन । सशर्त अनुदान रकम यसरी उपलब्ध गराउने परिपाटीमा नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।

सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।१।१० मा बिल भरपाई र प्राविधिक मूल्याङ्कन गर्ने, नभए सम्बन्धितबाट असुल गर्ने निर्णय गरेकोमा सोही व्यहोरा यो वर्ष पनि दोहोरिएको छ ।

२५. **बीमा** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ अनुसार खरिद सम्भौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक रु.१० लाखभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माणव्यवसायीले बीमा गराउनुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय दैलेख, बाजुरा, हुम्ला, सिन्धुपाल्चोक र काठमाडौंले रु.१० लाखभन्दा बढीको लागत अनुमान स्वीकृत गरी ठेक्का बन्दोबस्त गरेका १२ ठेक्कामा बीमा नगरी रु.५ करोड ८० लाख ६ हजार निर्माण कार्यबापत भुक्तानी गरेका छन् । कार्यालयले निर्धारित सीमाभन्दा बढी लागत अनुमान भएका ठेक्काबाट सञ्चालित निर्माणकार्यको अनिवार्यरूपमा बीमा गर्नुपर्दछ ।

२६. **सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम** – यस कार्यक्रममा यो वर्ष रु.१० अर्ब ३६ करोड ९६ लाख ६५ हजार खर्च भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२६.१ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६९ अनुसार प्रत्येक चौमासिकमा भुक्तानी गरेको रकमको भर्पाई भुक्तानी गरेको ७ दिनभित्र पेशकी फछ्यौटको लागि जिल्ला विकास समितिमा पठाउनुपर्ने र समितिले दोस्रो र तेस्रो किस्ता रकम निकासी दिँदा अधिल्लो किस्तामा निकासी भई भुक्तानी गर्न बाँकी रहेको रकम कटाएर निकासी दिनुपर्ने, तेस्रो किस्ता पेशकी लिएको रकम आषाढ २१ भित्र फछ्यौटको लागि पठाउनु पर्ने र आषाढको २६ भित्र पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा भएको खर्चमध्ये रु.१ अर्ब ४३ करोड ९४ लाख ९३ हजार पेशकी फछ्यौट हुन बाँकी देखिएको छ । कार्यविधिको व्यवस्था विपरीत पेशकी दिएको, गाउँ विकास समितिले फाँटवारी समयमा पेश नगरेको, आंशिक फाँटवारी पेश गरी बाँकी रकम फिर्ता नगरेको जस्ता कारणले भत्ता व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन सकेको देखिएन ।

२६.२ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्ला विकास समितिहरूबाट प्राप्त विवरणअनुसार जिल्लाका कुल जनसंख्यामध्ये समाजका जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, दलित वर्ग, लोपोन्मुख आदिवासी, जनजाति, असक्त अपाङ्गता भएका नागरिक एवं बालबालिकाहरूले सामाजिक सुरक्षा भत्ता सुविधा प्राप्त गर्ने व्यवस्था भएअनुसार यो वर्ष त्यस्ता उपयोग गरेका केही जिल्लाको स्थिति निम्नानुसार छ:

क्र.सं.	विवरण	जिल्लाको कुल जनसंख्या (हजारमा)	भत्ता प्राप्त गर्नेको संख्या (हजारमा)	भत्ता प्राप्त गर्नेको प्रतिशत
१.	डोल्पा	३८	१२	३१.५७
२.	सुनसरी	३९२	४५	११.४७
३.	भापा	८१३	५९	७.२५
४.	नुवाकोट	२७७	२७	९.५८
५.	धादिङ	३३६	३३	९.८४
६.	रसुवा	४३	३	६.९७
७.	हुम्ला	५१	३२	३१.५५
८.	बारा	६८८	२९	४.२५
९.	मकवानपुर	४२०	२४	५.६९
१०.	स्याङ्जा	२८९	३५	१२.००
११.	बाजुरा	२३५	१७	१२.६०
१२.	उदयपुर	३१८	१९	५.९७
१३.	नवलपरासी	३४४	४१	११.९१

क्र.सं.	विवरण	जिल्लाको कुल जनसंख्या (हजारमा)	भत्ता प्राप्त गर्नेको संख्या (हजारमा)	भत्ता प्राप्त गर्नेको प्रतिशत
१४.	बांके	४९१	३१	६.३३
१५.	दाङ	५५२	३७	६.७५
१६.	बर्दिया	४२७	२५	५.९६
१७.	अर्घाखाँची	१९८	२५	१२.४३
१८.	संखुवासभा	१५९	१३	८.१७
१९.	सप्तरी	६४६	३५	५.४१
२०.	पर्वत	१४७	२२	१४.९१
२१.	सुर्खेत	३५१	३३	९.५३
	जम्मा:	७२१५	५९७	८.२७

उपर्युक्तानुसार जिल्लामा कुल जनसंख्याको ४.२५ प्रतिशतदेखि ३१.५५ प्रतिशतले भत्ता प्राप्त गरेको देखिएको छ । अनुपातिक हिसाबमा कुनै जिल्लाका धेरै संख्याले भत्ता प्राप्त गर्ने र कुनैमा कमले पाउनुमा अभिलेख र वितरण प्रणालीमा कमजोरी रहेको देखिँदा यसतर्फ मन्त्रालयको ध्यानाकर्षण हुनुपर्दछ ।

- २६.३ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६९ को दफा १२(४) मा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा निकास भएकै बजेट अन्य शीर्षकमा खर्च गर्न नपाइने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, जुम्लाले सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको रु.५ लाख ३० हजार तलबमा खर्च गरेको छ । त्यसै गरी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मुस्ताङले सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणको लागि एक गाउँ विकास समितिलाई रु.९ लाख २८ हजार पेशकी दिएकोमा रु.१ लाख ३६ हजार पेशकी फछ्यौटको लागि फाँटवारी पेश गरेकोमा रु.४ लाख ६४ हजार पेशकी फछ्यौट गरी बिल भरपाईभन्दा रु.३ लाख २८ हजार बढी पेशकी फछ्यौट गरेको देखियो । बिल भरपाईभन्दा बढी पेशकी फछ्यौट गरेको रकम फछ्यौट गर्ने उपर कारवाही गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- २६.४ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधिको अनुसूची-११ बमोजिम भत्ता, वृत्ति र अनुदान पाउनेहरूको मूल अभिलेख अघिल्लो वर्ष अध्यावधिक गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मूल अभिलेखमा समावेश नभएको, मृत्यु वा बसाइसराई भइसकेको, दोहोरो अभिलेखका आधारमा र ५ वर्ष पुगिसकेका बालबालिकाको नाममा सामाजिक सुरक्षा भत्ता भुक्तानी गर्न मिल्दैन । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ३० ले १५८ गाउँ विकास समितिमा लगत नभएको, दोहोरो, मृत्यु भइसकेका, बसाई सरेकालाई रु.८० लाख २८ हजार भुक्तानी दिएको देखियो । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- २६.५ कार्यविधिअनुसार जिल्लाका विभिन्न गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाका जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, पूर्ण अपाङ्ग, आंशिक अपाङ्गहरूको संख्यात्मक विवरण खुलाई मन्त्रालयमा पठाएको विवरणमा उल्लिखित संख्याभन्दा बढी संख्यालाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्न नमिल्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक, कालिकोट, मुस्ताङ, हुम्ला, र प्यूठानले मन्त्रालयमा पठाएको विवरणमा उल्लिखित संख्याभन्दा बढीलाई रु.३८ लाख ४४ हजार भत्ता वितरण गरेको देखियो । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२७. **उपभोक्ता समिति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ अनुसार रु.६० लाखसम्म लागत अनुमान भएका निर्माणकार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका केही प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २७.१ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय बैतडी, बझाङ, बागलुङ र अछामले रु.६० लाखभन्दा बढी लागत अनुमान भएका रु.३ करोड ४७ लाख ५५ हजारको कार्य ५ उपभोक्ता समितिबाट गराई यो वर्ष रु.२ करोड ५४ लाख ७३ हजार खर्च गरेको पाइयो ।

- २७.२ जटिल प्राविधिक पक्षसमेत समावेश भएका कार्य सामान्यतया उपभोक्ता समितिमार्फत गराउन नमिल्नेमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, १६ ले भवन निर्माण, सडक कालोपत्रे तथा आर.सी.सी.ढलान जस्ता जटिल प्राविधिक पक्ष समावेश भएका योजनाहरू उपभोक्ता समितिमार्फत कार्य गराई रु.४ करोड ४६ लाख २७ हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । उपभोक्ता समितिबाट निर्माण कार्य गराउँदा कार्यको गुणस्तर, स्पेसिफिकेशन, त्रुटि सच्याउने तथा अन्य दायित्वहरू सम्भौतामा उल्लेख गर्ने गरेको छैन । यसबाट निर्माणकार्य र निर्माणसामग्रीको गुणस्तर परीक्षण नहुने तथा निर्माण सम्पन्न पश्चात् त्रुटि सच्याउने अवधि नतोकिने भई निर्मित संरचनाको दिगोपनामा प्रभाव पर्न जाने देखिन्छ । श्रम प्रधान प्रविधिको प्रयोग हुने योजनाहरू मात्र उपभोक्ता समिति मार्फत निर्माण गराउनुपर्दछ ।
- २७.३ स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ६४(२) मा निर्माणकार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा स्वीकृत नर्म्सअनुसार तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिरहा, कालिकोट, कञ्चनपुर, डोटी र डडेल्धुराले लागत अनुमान तयार गर्दा स्वीकृत नर्म्सभन्दा बढी दरमा लागत अनुमान तयार गरी उपभोक्ता समितिबाट निर्माणकार्य गराएको छ । नर्म्सबमोजिम रु.१ करोड २६ लाख ८१ हजार भुक्तानी गर्नुपर्नेमा रु.१ करोड ५३ लाख २८ हजार भुक्तानी गरी रु.२६ लाख ४७ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । नर्म्सभन्दा बढी भुक्तानी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२८. **भुक्तानीमा कर** – यस वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ६० ले नियमानुसार भुक्तानीमा कट्टी गर्नुपर्ने आयकर र बहाल कर रु.१ करोड १८ लाख ३६ हजार कट्टी गरेको पाइएन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९०(१) र (२) ले अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने प्रत्येक व्यक्तिले प्रत्येक महिना समाप्त भएको २५ दिनभित्र दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मुस्ताङ्गले निर्माणव्यवसायीबाट कट्टा गरेको अग्रिम कर रु.१७ लाख ७९ हजार उल्लेखित व्यवस्थाअनुसार दाखिला गरेको पाइएन । उक्त रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२९. **ट्रान्सफर** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ ले साल तमाममा बाँकी रहेको रकम सम्बन्धित कार्यालयले सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ३१ ले रु.१० करोड ४२ लाख ३८ हजार कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिता नगरी कार्यालयको अन्य कोषमा ट्रान्सफर गरेको छ । सरकारी कोषको खर्च हुन नसकेको रकम जिल्ला विकास कोषमा ट्रान्सफर गर्न मिल्ने देखिदैन । यस्तो रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९/१९१० मा सम्बन्धितलाई सचेत गराउने र यस्तो प्रवृत्ति नदोहोर्याउने तथा बाँकी रकम फिर्ता गर्ने निर्णय गरेकोमा सोही व्यहोरा यो वर्ष पनि दोहोरिएको छ ।
३०. **फरक मौज्जात** – कार्यालयको सेस्ताले देखाएको मौज्जात र बैङ्क विवरणले देखाएको बैङ्क मौज्जात भिडान हुनुपर्दछ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ३४ ले आर्थिक वर्षको अन्त्यमा सेस्ताअनुसारको बैङ्क मौज्जातभन्दा बैङ्क विवरणअनुसार रु.४६ करोड १८ लाख ५५ हजार बढी तथा ९ ले रु.५ करोड ५६ लाख ५ हजार घटी बैङ्क मौज्जात देखाएका छन् । यसरी बैङ्क मौज्जात घटी/बढी भएकोमा बैङ्क समायोजन हिसाब तयार गरेको पाइएन । तसर्थ बैङ्क मौज्जात घटी/बढी देखिएको सम्बन्धमा कार्यालयले आवश्यक छानबिन एवं कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।
३१. **निक्षेपित कार्यक्रम** – नेपाल सरकारको निक्षेपित नीति अनुरूप यो वर्ष उपस्वास्थ्य चौकीहरूको सञ्चालनको लागि जिल्ला विकास समिति सर्लाहीमार्फत रु.८ करोड ९० लाख अख्तियारी प्राप्त भएकोमा सो कार्यालयले रु.८ करोड ६४ लाख ७० हजार खर्च गरेको देखियो । स्थानीय निकाय स्वायत्त शासन ऐन, नियम र निक्षेपित अवधारणाअनुसार यस्तो रकम सम्बन्धित विषयगत कार्यालयलाई निकासा दिई सोही कार्यालयबाट सम्बन्धित उपस्वास्थ्य चौकीहरूमा खर्च लेख्नुपर्नेमा औषधि खरिद, विविध, मर्मत सम्भार, भ्रमण, सञ्चालन, इन्धन खर्च समेतको सम्बन्धित उपस्वास्थ्य चौकीबाट बिल भरपाई प्राप्त गरी नगदै उपस्वास्थ्य चौकी प्रमुखलाई उपलब्ध गराएको देखियो । कार्यालयले नै बजेट सञ्चालन गरेकोमा छानबिन गरी कारबाही गरिनुपर्दछ ।

३२. **गत वर्षको जिम्मेवारी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४३(५) मा आर्थिक वर्षको अन्त्यमा बाँकी रहेको रकम आगामी वर्ष जिम्मेवारी सार्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सुनसरी, रुकुम, ताप्लेजुङ, सिन्धुपाल्चोक र बाग्लुङले कोषतर्फ गत वर्षको मौज्जातभन्दा रु.१ करोड ५४ लाख ९८ हजार घटी, जिल्ला विकास समितिको कार्यालय बैतडी, दाङ, सिन्धुपाल्चोक, म्याग्दी र लमजुङले पेशकीतर्फ रु.७ करोड ३० लाख ५६ हजार घटी जिम्मेवारी सारेको पाइयो । यसै गरी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय बैतडी, डडेल्धुरा, महोत्तरी, दार्चुलालगायत ९ ले कोषतर्फ रु.१ करोड ७५ लाख ८ हजार, बाग्लुङले पेशकीतर्फ रु.११ लाख २९ हजार र धनुषा, मुगु, नवलपरासी र संखुवासभाले धरौटीतर्फ रु.३७ लाख ६१ हजार बढी जिम्मेवारी सारेका छन् । यसरी घटी/बढी जिम्मेवारी सारेको सम्बन्धमा छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।
३३. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५७ मा जिल्ला विकास समितिको कार्यालयमा आन्तरिक लेखापरीक्षण शाखा गठन गर्नुपर्ने र सो शाखाले गाउँ विकास समिति समेतका आय-व्यय र धरौटीको सेस्ताको मासिक रूपमा आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने र स्थानीय निकायका कर्मचारीको वार्षिक तलबी प्रतिवेदन पारित गर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिहरूले विषयगत कार्यालयसमेतको मासिकरूपमा आन्तरिक लेखापरीक्षण नगरी वर्षको अन्त्यमामात्र गर्ने गरेका छन् । नियमित रूपमा लेखापरीक्षण गर्ने गराउने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
३४. **आर्थिक सहायता** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को नियम १३(४) मा स्थानीय निकायमा निर्वाचित प्रतिनिधि बहाली नभएसम्म वा अर्को व्यवस्था नभएसम्म सचिवले स्थानीय निकायको चालु तथा पूँजीगत रकमबाट कुनै पनि प्रकारको आर्थिक सहायता, चन्दा, पुरस्कार एवं संस्थागत अनुदान वितरण गर्न नपाउने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय २२ ले आन्तरिक आयको पूँजीगत खर्च शीर्षक तथा अन्य शीर्षकबाट रु.१ करोड ८ लाख १४ हजार आर्थिक सहायता दिएका छन् । यसप्रकारका खर्चबाट विकास निर्माणकार्यमा असर पर्नुका साथै प्रशासनिक खर्च वितरणमुखी हुने हुँदा यस्ता कारोबार गर्ने उपर कारबाहीसमेत गरी आर्थिक सहायता खर्च लेख्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
- सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९/११/१० मा यस्तो बढी खर्च गर्ने सम्बन्धित पदाधिकारीलाई सचेत गराउने र आयन्दा दोहोरिन नदिने निर्णय गरेकोमासोही व्यहोरा यो वर्ष पनि दोहोरिएको छ ।
३५. **अन्य प्रयोजनको खर्च** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २७(१) मा कार्यालयमा प्राप्त हुन आएको रकम तोकिएको काममा मात्र खर्च गर्न पाइने तथा तोकिएको कामबाहेक अन्य काममा खर्च गरेको देखिएमा जिम्मेवार व्यक्तिबाट यस्तो खर्च रकम असुलउपर गरी विभागीय कारबाहीसमेत गर्न सकिने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय २३ ले छुट्टै अस्तित्व र बजेट व्यवस्था भएका जिल्लास्थित ९७ कार्यालयको विभिन्न प्रकृतिका कार्यमा रु.८४ लाख ३९ हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । यसरी खर्च गर्दा जिल्ला विकास समितिको आफ्नो विकास निर्माणसम्बन्धी बजेट व्यवस्थापनमा चाप पर्ने, कार्यालयले प्रदान गर्ने सेवाप्रवाहमा असर पर्ने र अख्तियारीको सीमाभित्र नरहने तथा एउटै कार्यक्रमको लागि दोहोरो खर्च लेखिने सम्भावना रहन्छ । अतः ऐन विपरीत गरेको खर्चका सम्बन्धमा ऐनको व्यवस्था कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।
- त्यसै गरी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मुस्ताङले धरौटी खातामा रहेको रकमबाट कार्यक्रम कार्यान्वयन आयोजनाले निर्माण गरेको कागबेनी-भैँते सडकका एक निर्माणव्यवसायीलाई वृक्षारोपण कार्य गरेबापत रु.१३ लाख ७६ हजार भुक्तानी दिएको देखियो । यसरी धरौटी खाताबाट खर्च लेख्न मिल्ने देखिएन ।
३६. **एकल बोर्डको निर्णय** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(१) मा जिल्ला परिषद्बाट स्वीकृत कार्यक्रम र बजेटको सीमाभित्र रही अधिकार प्राप्त अधिकारीले निर्धारित कार्यमा रकम खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय २६ ले परिषद्बाट पारित योजना र बजेटलाई खण्डीकरण गरी परिषद्ले पारित नगरेका ३५२ योजनामा रु.१० करोड ७५ लाख ४३ हजार एकल बोर्डको निर्णयको आधारमा खर्च गरेका छन् । योजनाको प्राथमिकीकरण तथा योजना छनौटका १४ चरणलाई

अनुशरण नगर्दा माग भई आएका योजनामा राज्यको लगानी नपुग्ने अवस्था सिर्जना हुन्छ । यसप्रकारको एकमुष्ट बजेट राख्ने तथा पटके निर्णयका आधारमा योजना बाँडफाँड गर्ने प्रवृत्तिको अन्त्य गर्नुपर्दछ ।

३७. **गत विगतको भुक्तानी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ६० बमोजिम अनुसूची-२४ को ढाँचामा भुक्तानी गर्न बाँकी रकम आर्थिक वर्षको अन्त्यमा प्रमाणित गराई राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १४ ले यो वर्ष ३९ योजनामा भुक्तानी दिन बाँकीको कच्चावारीबेगर रु.२ करोड ८२ लाख ४९ हजार भुक्तानी गरेका छन् । नियमावलीले तोकेबमोजिम आगामी दिनमा दायित्व सरेने कार्यको लागि भुक्तानी दिन बाँकीको कच्चावारी प्रमाणित गरी राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, भ्वापाले २०६९।७० को विनियोजित रु.२ करोड ३ लाख ४० हजारमध्ये ४२ योजनाको भुक्तानी दिन बाँकी रु.१ करोड ७३ लाख ८१ हजारको भुक्तानी दिन बाँकीको विवरण २०७०।६।७ मा प्रमाणित गराई यस वर्ष भुक्तानी दिएको छ । सोमध्ये २५ योजना गत वर्ष सम्भौता नभई योजना बाँडफाँड मात्र भएको आधारमा भुक्तानी दिन बाँकीको विवरण राखी यस वर्ष सम्भौता गरी रु.८५ लाख ५० हजार भुक्तानी दिएको छ । सम्भौता र दायित्व सिर्जना नभई अनुसूची-२४ मा राख्नु नियमित देखिएन ।

३८. **राजस्व बाँडफाँड** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २११ मा जिल्ला विकास समितिलाई प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँडबापतको रकम प्रशासनिक कार्यमा खर्च गर्न नपाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १४ ले राजस्व बाँडफाँड बापत प्राप्त रु.१० करोड ३३ लाख ८९ हजार चालु खर्च खातामा ट्रान्सफर गरेको छ । नियममा भएको व्यवस्थाको पालना नगरी राजस्व बाँडफाँडको रकमबाट चालु खर्चमा ट्रान्सफर गर्न मिल्ने देखिएन ।

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, कपिलवस्तुको राजस्व बाँडफाँडतर्फ २०७०।७१ को आम्दानी रु.२ करोड ८४ लाख ८४ हजारमध्ये आर्थिक विवरणमा यो वर्षको आम्दानी रु.१ करोड २७ लाख १७ हजार देखाएको छ । फरक रु.१ करोड ५७ लाख ६७ हजार आन्तरिक आयतर्फ आम्दानी जनाएको पाइयो । त्यसैगरी बर्दिया र मकवानपुरले स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५४ बमोजिम विशेष तथा अन्य कोष खडा गरी राजस्व बाँडफाँडको रु.९० लाख ५२ हजारबाट ट्रान्सफर गरेको छ । राजस्व बाँडफाँडको रकम सम्बन्धित खातामा दाखिला गरी पूँजीगत कार्यमा मात्र खर्च गर्ने व्यवस्था भएकोले उक्त रकम राजस्व बाँडफाँड शीर्षकमा आम्दानी जनाई हिसाब मिलान गरिनुपर्दछ ।

३९. **अवण्डा** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा १३(ज) मा स्थानीय निकायको परिषद्बाट आयोजनागत रूपमा बजेट बाँडफाँड नगरी अवण्डाको रूपमा एकमुष्ट राख्न नपाइने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय २५ ले परिषद्बाट २०७०।७१ को लागि आयोजनागत बजेट बाँडफाँड नगरी यो वर्ष एकमुष्ट रूपमा रु.८७ करोड ६७ लाख ८८ हजार बजेट व्यवस्था गरेको छ । योजनागत बजेट तयार नगरी पछि बजेट बाँडफाँड गर्दा मागमा आधारित योजनामा खर्च नभई स्वविवेकीय आधारमा योजना छनौट हुने हुँदा परिषद्बाट योजनागत बजेट बाँडफाँड हुनुपर्दछ ।

सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।१।१० मा आयन्दा अवण्डाबाट काम गरेको पाइएमा कारवाही गर्ने निर्णय गरेकोमा सोही व्यहोरा यो वर्ष पनि दोहोरिएको छ ।

४०. **चालु प्रकृतिका खर्च** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को बुँदा १३ मा जिल्ला विकास कोषको पूँजीगत रकमबाट सापटी ल्याई वा रकमान्तर गरी कुनै पनि प्रकारको चालु प्रकृतिका खर्च, आर्थिक सहायता, चन्दा एवं पुरस्कार सम्बन्धी शीर्षकमा खर्च गर्न नपाइने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १९ ले पूँजीगततर्फको कार्यक्रमबाट रु.२ करोड ३७ लाख २ हजार, तलब भत्ता, कन्टिन्जेन्सी लगायतका चालु प्रकृतिका कार्यमा खर्च लेखेको पाइयो । कार्यविधिको व्यवस्था विपरीत खर्च लेख्ने कार्य बन्द गर्नुपर्दछ ।

४१. आन्तरिक आय – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को परिच्छेद (६) अनुसार समितिले कर, दस्तुर, बिक्री, सेवा शुल्क उठाउन सक्ने व्यवस्था छ। ऐनमा भएको उक्त व्यवस्थाअनुसार जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ७५ मध्ये ७१ ले यो वर्ष कर, दस्तुर, सेवा शुल्क, बिक्रीबाट रु.१ अर्ब ६७ करोड ६८ लाख ४० हजार आन्तरिक आय गरेका छन्। आन्तरिक आयसम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन् :
- ४१.१ स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १९९(१) मा प्रत्येक स्थानीय निकायले आय-व्यय, धरौटी, जिन्सी र अन्य आम्दानी खर्चको लेखा स्वीकृत ढाँचामा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, बाराले आन्तरिक स्रोततर्फ गत वर्षको मौज्जात रु.३४ लाख ६४ हजार समेत रु.५ करोड ५ लाख ९० हजार आम्दानी गरेको देखियो। सोमध्ये रु.१ करोड ८४ लाख १८ हजार कोषतर्फको पूँजीगतमा र रु.३ करोड २१ लाख ७२ हजार चालु खातामा ट्रान्सफर गरी मौज्जात सून्य बनाएको छ। चालु खाताबाट खर्च भएको रु.२ करोड ७८ लाख ७४ हजार कटाई रु.४२ लाख ९८ हजार मौज्जात हुनुपर्नेमा सो रकम मौज्जात नभएको र आन्तरिक स्रोत खातामा पनि फिर्ता गरेको देखिएन। मौज्जात नरहेको रु.४२ लाख ९४ हजारको सम्बन्धमा छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ।
- ४१.२ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ४६ ले विभिन्न आय ठेक्काका व्यवसायीहरूबाट गत वर्षसम्मको रु.३६ करोड ६२ लाख १३ हजार समेत रु.३९ करोड ६४ लाख ८७ हजार कर दस्तुर असुल गरेका छैनन्। यस सम्बन्धमा २०६९/११/१० मा सार्वजनिक लेखा समितिले यथाशीघ्र असुल गर्ने निर्णय गरेकोमा बक्यौता असुल गर्नेतर्फ तदारुकता अपनाएको पाइएन।
- ४१.३ स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा २१८ मा जिल्ला विकास समितिले आफ्नो क्षेत्रभित्रका नदी, नालाको बालुवा, गिट्टी, ढुङ्गा, स्लेट, माटो, दहत्तर, बहत्तर आदि तोकिएबमोजिम बिक्री गर्न सक्ने व्यवस्था छ। यस वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १९ ले परिमाण नियन्त्रण नगरी ढुङ्गा, बालुवा, गिट्टी, ग्राभेल आदिको ठेक्काबाट रु.३९ करोड ७ लाख ७६ हजार रकम सङ्कलन गरेको छ। कार्यालयबाट परिमाण नियन्त्रण नगरिँदा प्राकृतिक स्रोत सम्पदाको अत्याधिक दोहन भई वातावरणमा नकारात्मक असर पर्नुका साथै जिल्ला विकास समितिलाई प्राप्त हुनुपर्ने आम्दानीमा समेत असर पर्ने व्यहोरा विगतका प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा यो वर्ष पनि सुधार गरेको देखिएन।
- ४१.४ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १५(३) मा स्थानीय निकायले कर लाग्ने वस्तु वा सेवा बिक्री गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। जिल्ला विकास समितिहरूले विभिन्न ठेक्काको सम्झौतामा ठेक्का भोगचलन गर्दा लाग्ने सबै प्रकारको कर दस्तुर, मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरी राजस्व दाखिला गर्ने दायित्व सम्बन्धित व्यवसायीको नै हुने उल्लेख गर्ने गरेका छन्। जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ३२ ले यो वर्ष असुल गरेको ठेक्काको आम्दानी रु.५८ करोड ५८ लाख ९२ हजारको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.७ करोड ६१ लाख ६६ हजार असुल गरेको छैन। उक्त मूल्यअभिवृद्धि कर असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ।
- ४१.५ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सर्लाहीले ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा सङ्कलन कार्यका लागि यो वर्ष सम्झौता गरेको ठेक्कामध्ये वागमती नदीबाट प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अनुसार १ लाख ८ हजार ८३० घनमिटर गिट्टी, बालुवा सङ्कलन उत्खनन् गर्न स्वीकृत भएकोमा कार्यालयले जारी गरेको पट्टामा ४ लाख ३५ हजार ३२० घनमिटरको अनुमति दिएको देखिएको छ। स्वीकृत परिमाणभन्दा ३ लाख २६ हजार ४९० घनमिटर बढी गिट्टी बालुवा सङ्कलन उत्खनन् गर्न स्वीकृति दिएकोले यसबाट वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्ने देखियो। त्यसैगरी कार्यालयले सङ्कलन, उत्खनन् गर्न दिएको अनुमति अनुसार ढुङ्गा प्रतिघनमिटर रु.७०।५६ र बालुवा प्रतिघनमिटर रु.६१।७९ को आधारमा ढुङ्गा मात्र सङ्कलन गरेमा रु.२ करोड ३० लाख ३७ हजार, बालुवा मात्र सङ्कलन गरेमा रु.२ करोड १ लाख ७४ हजार र औसत सङ्कलन गरेमा रु.२ करोड १६ लाख ५ हजार रोयल्टी हुनेमा ४ नाकाबाट ठेक्कामार्फत रु.२७ लाख २७ हजारमात्र रोयल्टी असुल भएको देखिएकोले यसमा छानबिन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

- ४१.६ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सुनसरीले यो वर्ष कोशी नदीमा दहत्तर बहत्तर काठको आय ठेक्का एक व्यवसायीसँग रु.११ लाख ५८ हजारमा गरेकोमा नदीमा घटी काठ आएको भनी रु.४ लाख ८० हजार असुल गर्न बाँकी रहेको अवस्थामा ठेक्का सम्पन्न गरेको पाइयो । त्यसैगरी पशु चौपाया तथा मृतक पशुका हाड, सिङ्ग, खुर निकासीका एक निर्माण सेवासँग रु.३६ लाख ५६ हजारमा ठेक्का सम्झौता गरेकोमध्ये रु.१७ लाख ६ हजार प्राप्त गर्न बाँकी हुँदै निर्माण सेवाको निवेदनको आधारमा २०७१।२।२८ मा ठेक्का रद्द गरेको छ । निर्माणसेवाको नाममा रहेको रु.१५ लाखको बैङ्क जमानतबाट बाँकी रकम असुल गरेको देखिएन । बैङ्क जमानतको म्याद २०७१।३।३० सम्म मात्र रहेको छ । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा २६० अनुसार दुबैको हुने रु.२१ लाख ८६ हजार सरकारी बाँकी सरह असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४१.७ स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियमावली, २०६४ को नियम १६९(५) बमोजिम बैङ्कको परफरमेन्स बण्ड लिई पट्टा दिनुपर्नेमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक, रोल्पा, बारा, कञ्चनपुर, उदयपुर र सप्तरीले रु.७ करोड ७६ लाख ५३ हजारको आय ठेक्का सम्झौता गर्दा परफरमेन्स बण्ड नलिई पट्टा दिएको देखियो । परफरमेन्स बण्ड नलिई सम्झौता गर्नेलाई यसबाट पर्ने असरका सम्बन्धमा जिम्मेवार बनाइनु पर्दछ ।
- ४१.८ मकवानपुर जिल्लाबाट सिमेन्ट निकासी गर्दा प्रतिबोरा रु.१ का दरले लाग्ने कर असुल गर्ने कार्य मकवानपुर उद्योग वाणिज्य संघले गर्ने र सञ्चालन खर्च वापत उठ्ती रकमको २० प्रतिशत संघलाई दिइने गरी जिल्ला विकास समितिले सम्झौता गरेको पाइयो । यो वर्ष मकवानपुर उद्योग वाणिज्य संघलाई रु.१४ लाख १९ हजार भुक्तानी गरेको आधारमा जिल्ला विकास समितिमा शतप्रतिशत कर रु.७० लाख ९६ हजार आम्दानी जनिनु पर्नेमा वित्तीय प्रतिवेदन अनुसार सिमेन्ट निकासी कर रु.१५ लाख ९० हजार मात्र आम्दानी बाँधेको पाइयो । राजस्व शाखाले २०७०।७।७ मा असुल गरेको सिमेन्ट निकासी कर रु.३६ लाख ४८ हजारलाई लेखा शाखाले २०७१।७।२ मा लेखाङ्कन गरेको रकमलाई समावेश गर्दा पनि कुल सिमेन्ट निकासी कर रु.५२ लाख ३८ हजार मात्र हुने हुँदा घटी सिमेन्ट निकासी कर रु.१८ लाख ५८ हजार सम्बन्धमा छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४१.९ नदी नालाको बालुवा, ढुङ्गा, गिट्टी आदिको माग विदेशमासमेत अत्याधिक रहेको र ती खनिज पदार्थको उपलब्धी सीमित मात्रामा हुने स्थितिमा विदेश निकासी गर्दा पनि जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुरले २०७०।७।७ सम्म पनि ती पदार्थको बिक्री मूल्य कायम गरेको पाइएन । आर्थिक विवरणअनुसार समितिले बिक्री मूल्यबेगर विदेश निकासी गर्दा प्रतिघनफिट रु.२।- का दरले निकासी कर वापत रु.४ करोड ७० लाख २२ हजार आय प्राप्त गरेको छ । यस स्थितिमा पनि बिक्री मूल्य तोकी आय आर्जन गर्न सक्ने अवसरलाई सदुपयोग गर्न पहल गरेको पाइएन । बजारमा अधिक माग रहेको खानीजन्य पदार्थको निकासी करमात्र असुल गर्नाले थप प्राप्त हुन सक्ने लाभबाट कार्यालय वञ्चित रहेको स्थिति पाइयो ।
- ४१.१० जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुरले बालुवा, ढुङ्गा गिट्टी, रोडाको निकासी र विभिन्न सडकको पूर्वाधार उपयोग गरेको ठेक्का बन्दोवस्त गरेबापत प्राप्त रकमलाई आन्तरिक आयमा आम्दानी बाँध्नुपर्नेमा धरौटीमा राखेको पाइयो । यो वर्ष एक व्यावसायीबाट प्राप्त आय रु.७२ हजार समेत गत विगत बर्षसम्मको रु.६४ लाख २५ हजार धरौटीमा आम्दानी बाँधेको पाइयो । आय रकम धरौटीमा रहनाले फिर्ता हुने जोखिम रहने हुँदा सो रकमको साथै धरौटीमा रहेका अन्य रकमको पनि छानबिन गरी आय शीर्षकमा आम्दानी बाँध्नुपर्ने देखिन्छ ।
४२. **तलबी प्रतिवेदन** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २५७(२) बमोजिम परिषदबाट तलबी प्रतिवेदन पारित गरी तलब खर्च लेख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ३० ले यो वर्ष तलबी प्रतिवेदन पारित नगराई रु.४५ करोड २२ लाख ४२ हजार तलब खर्च लेखेका छन् ।
४३. **गाउँ विकास समिति अनुदान** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४३ (५) अनुसार नेपाल सरकारको केन्द्रीय बजेट मार्फत कार्यालयलाई प्राप्त भएको रकम खर्च नभई वर्षान्तमा बाँकी हुन आएमा त्यस्तो बाँकी रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता पठाई फ्रिज गर्नुपर्दछ । यो वर्ष

२०६९।७० को अन्तिम लेखापरीक्षण भएकामध्ये नमूना छनौटको आधारमा केही गाउँ विकास समितिहरूको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन परीक्षण गर्दा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ४० अन्तर्गतका १ हजार ९९ गाउँ विकास समितिले अनुदान प्राप्त गरेको निकास रु.३८ करोड ११ लाख ८५ हजार समेत मौज्जात राखेको देखिएको छ । उक्त रकममध्ये गाउँ विकास समितिमा गएको अनुदानबाट खर्च भई बाँकी रकम यकिन गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ । बाँकी गाउँ विकास समितिहरूको समेत हिसाब छानबिन गरिनुपर्दछ ।

४४. **लगत र सम्परीक्षण** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५८(ज) मा गाउँ विकास समितिको बेरूजू लगत समय समयमा निरीक्षण गरी नियमावलीअनुसार फछ्यौट भएको बेरूजूको सम्परीक्षण गरी दिने र असुलउपर गर्न बाँकी बेरूजू सम्बन्धमा असुलउपर गर्न लगाउने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ४८ को आन्तरिक लेखापरीक्षण शाखाले गाउँ विकास समितिहरूको २०६९।७० सम्मको अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदन अनुगमन गरी सम्परीक्षण गरेको छैन । खर्चको नियमितता र पारदर्शीता बनाउन समयमै सम्परीक्षण गर्न लगाउनुपर्दछ ।
४५. **सार्वजनिक परीक्षण** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा २५(२६) मा उपभोक्ता समितिले विवरणसहित सम्बन्धित कार्यस्थलमा सार्वजनिक परीक्षण गरेको प्रतिवेदन सम्बन्धित निकायमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १५ ले ७८० योजनाका लागि रु.२९ करोड ५० लाख २२ हजार भुक्तानी गरेकोमा नियमावलीले तोकेबमोजिम सार्वजनिक परीक्षण गराएको पाइएन । नियममा भएको व्यवस्थाबमोजिम सार्वजनिक परीक्षण गराउनुपर्दछ ।
४६. **बढी सुविधा** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २५७(१) अनुसार स्थानीय निकायले सो निकायका कर्मचारीको पारिश्रमिक भत्ता तथा अन्य सुविधा निर्धारण गर्दा निजामती सेवाका कर्मचारीहरूको तलबमानलाई आधार मानी स्थानीय निकायका कर्मचारीहरूको तलबमान निर्धारण गर्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समिति २३ ले परिषद्को निर्णयबाट देहायअनुसार रु.५ करोड ९२ लाख ५ हजार भत्ता तथा सुविधामा खर्च गरेका छन् ।

क्र.सं.	जिल्ला विकास समितिको कार्यालय	विवरण	रकम (रु.हजारमा)
१	जुम्ला	प्राविधिक, फिल्ड भत्ता, शैक्षिक भत्ता	१०८६
२	भापा, मोरङ, उदयपुर, सप्तरी	कर्मचारी भत्ता (२०, २५, ४० प्रतिशत)	१४६२४
३	धादिङ	आवास, खाजा खर्च	४६६९
४	रसुवा, पाँचथर, कैलाली	फिल्ड भत्ता	४९७८
५	सिरहा, बारा, पर्सा, बाँके, बाग्लुङ, म्याग्दी	परिषद् भत्ता, अतिरिक्त भत्ता, चाडपर्व खर्च	१७६३७
६	सुनसरी, धनकुटा	अतिरिक्त भत्ता	४५१४
७	कास्की	विशेष भत्ता, सञ्चार महसुल	६५६५
८	तनहुँ	चाड पर्व खर्च तथा अन्य सुविधा खर्च	११२२
९	ललितपुर	स्थानीय भत्ता	१८९८
१०	रुपन्देही	तिहार खर्च	८१६
११	दाङ्ग, सर्लाही	खाजा र भ्रमण खर्च	१२९६
		जम्मा:	५९२०५

स्थानीय निकायमा विभिन्न नाम र शीर्षक खडा गरी थप आर्थिक सुविधा दिने प्रवृत्ति बढ्दै गएको तथा जिल्ला विकास समितिको आन्तरिक आय विगतमा सबल रहेकाले चालु खर्चका आधारहरू स्थापित गर्दा भविष्यमा त्यसको असर प्रभावबारे सचेत नरहेका कारण यस किसिमका भुक्तानी भएको देखिन्छ । यसप्रकारको सुविधा उपलब्ध गराउने निर्णय गर्दा निजामती सेवा ऐन र नियमावली अनुकूल तुल्याउनेतर्फ सम्बन्धित निकायले ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

४७. **भुक्तानी दिन बाँकी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमवाली, २०६४ को नियम १२७ मा खरिद सम्भौतामा मूल्य समायोजनको व्यवस्था गरेर मात्र मूल्य समायोजनको रकम भुक्तानी दिन सक्ने तथा नियम

६०(१)(घ) मा भुक्तानी दिन बाँकी रकमलाई अनुसूची-१४ को ढाँचामा प्रमाणित भुक्तानी बाँकी विवरणअनुसार गत विगतको रकम भुक्तानी गर्न सकिने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय भापाले सम्भौता बेगर १ विद्यालय भवन निर्माणको मूल्य समायोजन रु.३० लाख ४३ हजार र जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, जुम्ला, दाङ र बाराले ५ विद्यालय भवन निर्माणबापत भुक्तानी दिन बाँकीको विवरण, खरिद सम्भौता, ठेक्कासम्बन्धी बिलहरु, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तथा मूल्य समायोजनसम्बन्धी आवश्यक कागजातबेगर रु.९२ लाख ८१ हजार यो वर्ष भुक्तानी गरेका छन् ।

४८. **रकम फ्रिज** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४३(६) मा नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान रकम खर्च नभई बाँकी रहेमा कोष तथा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता पठाउनु पर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १७ ले विभिन्न कार्यक्रममा निकास भएकै रकममध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु.८ करोड ६४ लाख ४१ हजार कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता नगरी विभिन्न कोष खातामा राखेका छन् । संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उडडयन मन्त्रालयबाट पर्यटन पूर्वाधार विकास कार्यबापत प्राप्त स्थानीय सशर्त पूँजीगत अनुदान रु.१ करोड ३८ लाख १२ हजार खर्च नगरी मौज्जातमै राखेको देखियो । उक्त रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।१।१० मा आयन्दा अनिवार्यरूपमा फिज गर्ने गराउने व्यवस्था गर्ने निर्णय गरेकोमा सोही व्यहोरा यो वर्ष पनि दोहोरिएको छ ।

४९. **मालपोत** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा २१५(ग) मा गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाले आम्दानी गरेको मालपोत रकमको २५ प्रतिशत रकम जिल्ला विकास समितिमा पठाउने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिरहा, तेह्रथुम, कास्की, पर्वत, पाल्पा र नवलपरासीका २२२ गाउँ विकास समितिले २०७०।७।१ मा मालपोतबापत सङ्कलन गरेको रकममध्ये रु.१ करोड ७७ लाख ५५ हजार प्राप्त गरेका छैनन् । नियमानुसार मालपोत बापतको रकम प्राप्त गर्नुपर्दछ ।

५०. **अनुगमन** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ३३(४) मा जिल्ला सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समितिले सञ्चालित योजनाहरुको अनुगमन गरी प्रतिवेदन दिनुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, जुम्ला, कालिकोट र हुम्लाले कर्णाली रोजागार कार्यक्रमबाट कर्णाली अञ्चलमा व्याप्त रहेको बेरोजगारी घटाउन र गाउँ विकास समितिमा पूर्वाधारको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न ८७ गाउँ विकास समितिको खातामा रु.१७ करोड ६५ लाख ७१ हजार जम्मा गरेका छन् । रकम निकास दिँदा गाउँ विकास समितिको योजना छनौट, स्वीकृति, सम्भौता, जनश्रमदान आदि र अनुगमन तथा सुपरीवेक्षणको व्यवस्था गरेको भए तापनि जिल्ला विकास समितिको कार्यालयबाट सोको अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गरेको देखिएन । यस्तो निकासबाट भएको कार्यको अनुगमन गरी खर्च एवं उपलब्धि यकिन गर्नुपर्दछ ।

५१. **बिल भरपाई** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(३) मा खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाई सहितको लेखा राख्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ५० ले यो वर्ष विभिन्न शीर्षकबाट विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न व्यक्ति, फर्म र निकायहरुलाई खर्चको बिल भरपाई नराखी रु.१७ करोड ७५ लाख ८९ हजार भुक्तानी गरेको छ । उक्त खर्चका सम्बन्धमा छानबिन गरी कारवाही गर्नुपर्दछ । सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।१।१० मा रकम असुलउपर गर्ने तथा विभागीय कारवाही गरी सम्परीक्षण गर्ने निर्णय गरेकोमा सोही व्यहोरा यो वर्ष पनि दोहोरिएको छ ।

५२. **अधुरा योजनाहरु** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ मा जिल्ला विकास समितिले लागत, समय, स्रोत र त्यसबाट प्राप्त हुने प्रतिफल समेतको पूर्व अनुमान गरेर योजना छनौट गरी सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १८ द्वारा गत विगत वर्षदेखि सञ्चालित १८१ योजनाको लागत अनुमान रु.६८ करोड ८२ लाख ३६ हजारको काममध्ये यो वर्ष रु.२२ करोड ५८ लाख १ हजार खर्च भए तापनि योजना सम्पन्न भएका छैनन् ।

५३. **अनुदान निकास** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ६४(४) मा विकास आयोजनातर्फ बजेटको सीमाभित्र रहेर खर्च गर्ने र समयमै निर्धारित कार्यक्रमअनुसार प्राविधिक एवं

- प्रशासकीय व्यवस्था मिलाई कार्य सम्पादन गर्ने उत्तरदायित्व अधिकार प्राप्त अधिकारीको हुने उल्लेख छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धादिङ, सोलुखुम्बु, रसुवा, रामेछाप, हुम्ला र सुर्खेतले प्राविधिक निरीक्षण, सर्भे तथा प्रतिवेदन समेत प्राप्त नभएका १२ जलविद्युत योजनालाई रु.४ करोड ३५ लाख ८३ हजार अनुदान दिएको देखियो । कार्यालयले अनुगमन निरीक्षण तथा प्राविधिक प्रतिवेदनको मूल्याङ्कन गरेर मात्र अनुदान दिनुपर्दछ ।
५४. **मूल्य अभिवृद्धि कर बीजक** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १४(१) मा प्रत्येक दर्ता भएको व्यक्तिले तोकिएबमोजिमको अवस्थामा बाहेक कुनै वस्तु वा सेवा आपूर्ति गर्दा प्रापकलाई बीजक दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय २८ ले ९९ फर्मलाई वस्तु वा सेवा खरिदबापत रु.९८ लाख २१ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर बीजक लिएको देखिएन । मूल्य अभिवृद्धि कर बीजकबेगर भुक्तानी गरेको कर रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
५५. **दर्ता नभएकाबाट खरिद** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ७१ मा स्थानीय निकायले रु.५ हजारभन्दा बढीको खरिद गर्दा आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाट स्थायी लेखा नम्बर र मूल्य अद्विवृद्धि कर दर्ता प्रमाण पत्र प्राप्त गरेका व्यक्ति, फर्म, संस्था वा कम्पनीबाट मात्र खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय २४ ले स्थायी लेखा नम्बर र मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएका २२१ फर्मबाट रु.२ करोड ८५ लाख १ हजार मूल्यको सामान खरिद गरेको देखियो । नियमको परिपालना हुनुपर्दछ ।
५६. **निर्माण सामग्री मौज्जात** – कार्यालयले कुनै पनि कार्यका लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरूको पूर्ववतरूपमा माग सर्वेक्षण गरी अत्याधिक मौज्जात नरहने ढङ्गले मालसामान खरिद गर्ने पद्धति अवलम्बन गर्नुपर्दछ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुर, रसुवा र बागलुङले रु.१ करोड २७ लाख ७२ हजार मूल्यको पाइप, जस्तापाता, भोलुङ्गेपुलका फेब्रिकेशनका पार्ट्सहरू तथा ग्यावियन जालीहरू मौज्जात रहने गरी खरिद गरेको देखियो ।
५७. **वितरणमुखी कार्यमा खर्च** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा १०(७) मा लक्षित समूहको कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा लक्षित समूहको पूँजी निर्माण, सेवा प्रवाहमा गुणस्तरीय सुधार तथा क्षमता विकास भएको मापन गर्न सकिने ठोस कार्यक्रम वा आयोजनामा मात्र रकम विनियोजन एवं खर्च गर्नुपर्ने र लक्षित समूहको नाममा कुनैपनि प्रकारको वितरणमुखी कार्यक्रम, सभा, सम्मेलन वा गोष्ठी जस्ता कार्यक्रममा खर्च गर्न नपाइने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सिरहा, झापा, मोरङ, धादिङ र डडेल्धुराले कार्यविधिमा भएको व्यवस्था विपरीत १०८ कार्यमा रु.१ करोड ३८ लाख ७३ हजार खर्च गरेको पाइयो । त्यसैगरी कार्यविधिको दफा १३ अनुसार वितरणमुखी संस्थागत वा कार्यक्रमिक सहयोग वा अर्थिक सहायतामा खर्च गर्न नपाइने व्यवस्था विपरीत जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौंले रु.५ लाख घटीका शिक्षा, स्वास्थ्य, भैपरी आउने र सामाजिक कार्यक्रममा रु.३३ लाख ७५ हजार खर्च गरेको छ । कार्यविधि विपरीत हुने गरी खर्च गर्ने परिपाटी बन्द गर्नुपर्दछ ।
५८. **कार्यक्रम तय नगरी खर्च** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ८ अनुसार पूँजीगत रकमबाट समपूरक कोष बाहेक लक्षित समूह विकासमा न्यूनतम ३५ प्रतिशत र बाँकी रकममध्ये आर्थिक, सामाजिक तथा भौतिक पूर्वाधार विकासका रु.५ लाखभन्दा बढीका कार्यक्रममा कम्तिमा ६० प्रतिशत र प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रममा अधिकतम ४० प्रतिशत खर्च गर्नुपर्ने प्रावधान रहे तापनि जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौंले जिल्ला विकास कोष पूँजीगत शीर्षकबाट सो अनुसार बजेट तथा कार्यक्रम तय नगरी रु.६ करोड २ लाख ४० हजार खर्च गरेको छ । स्थानीय स्तरका हरेक क्षेत्र र वर्गमा प्राप्त लाभ पहुँच हुने गरी कार्यक्रम तय नभएकाले पूँजीगत बजेटको समुचित उपयोग गरेको पाइएन ।
५९. **बढी भुक्तानी** – जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, पर्साले ग्रामीण पहुँच सुधार तथा विकेन्द्रीकरण परियोजनाबाट रामगढवा जगरनाथपुर मिलनचोक सडक निर्माणका एक निर्माणव्यवसायीलाई पहिलो र तेस्रो रनिङ्ग विलको रु.५३ लाख ४८ हजार भुक्तानी दिनुपर्नेमा रु.५४ लाख ९८ हजार भुक्तानी गरेकोले बढी खर्च

- लेखेको रु.१ लाख ७० हजार, भोलुङ्गेपुलको सामान सप्लाई गर्ने एक निर्माणव्यवसायीलाई ३ विलको रु.३४ लाख ५ हजार भुक्तानी गर्नुपर्नेमा रु.३६ लाख ५० हजार भुक्तानी गरेकोले बढी भुक्तानी रु.२ लाख ४५ हजार, जितपुर ७ र ८ मा कल्भर्ट निर्माणकार्यमा बढी खर्च लेखेको रु.१ लाख ५५ हजार तथा स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमबाट सामाजिक परिचालक ७७ जनालाई मार्ग र पौषको परिवहन आतेजाते भत्तामा दोहोरो खर्च लेखेको रु.१ लाख ५४ हजार समेत रु.७ लाख २४ हजार बढी भुक्तानी गरेकोले असुल गर्नुपर्दछ ।
६०. **असम्बन्धित खर्च** – सार्वजनिक खरिद नियमवाली, २०६४ को नियम १० मा स्वीकृत नमर्सअनुसार लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, ललितपुर, स्याङ्जा, सिरहा, रसुवा अर्घाखाँची, नवलपरासी, संखुवासभा र ग्रामीण पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापना आयोजना ललितपुर र पाँचथरले सडक तथा पुल निर्माणको मूल्य परिमाण सूचीमा मोटरसाइकल, ल्यापटप खरिद, गाडी भाडा, सुपरभिजन आदि निर्माणकार्यसंग असम्बन्धित कार्यमा रु.१ करोड ४७ लाख समावेश गरी रु.७९ लाख ४९ हजार खर्च गरेका छन् । यस्तो खर्चले निर्माण कार्यको लागत बढाएको छ ।
६१. **पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १२९(१)(क) मा निर्माणव्यवसायीको ढिलाइको कारणले खरिद सम्झौताबमोजिमको काम तोकिएको म्यादमा सम्पन्न नगरेमा सम्झौता रकमको १० प्रतिशतमा नबढने गरी प्रतिदिन सम्झौता रकमको ०.०५ प्रतिशत पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लाग्ने उल्लेख छ ।
- ६१.१ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, पर्साले स्थानीय यातायात पूर्वाधार क्षेत्रगत कार्यक्रम अन्तर्गत १६ सडक मर्मतको लागत अनुमान रु.७६ लाख १७ हजारको काम २१ निर्माण व्यवसायीबाट २०७१।३।१० भित्र सम्पन्न गर्ने गरी रु.२६ लाख १६ हजारको सम्झौता गरेकोमा कुनै पनि ठेक्काको काम तोकिएको मितिभित्र सम्पन्न गरेको छैन ।
- ६१.२ सोही कार्यालयले ग्रामीण पहुँच सुधार तथा विकेन्द्रीकरण परियोजनाबाट ३ योजना सञ्चालनमा रु.५ करोड ५३ लाख ८३ हजारको सम्झौता भई रु.३ करोड ३१ लाख ४ हजार भुक्तानी भएको छ । सम्झौताअनुसार निर्माण कार्यसम्पन्न नगरी निर्माणव्यवसायीहरूले वीचैमा छोडेको देखियो । यसैगरी यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, बाँकेले ७ निर्माणव्यवसायीले तोकिएको समयमा कार्यसम्पन्न नगरेकोमा रु.५१ लाख ८९ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन । सम्झौता अनुरूप निर्माण कार्यसम्पन्न नगर्ने निर्माणव्यवसायीबाट नियमानुसार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६१.३ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धनुषा तथा ग्रामीण पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापना आयोजना, सिन्धुली र निर्माण व्यवसायीबीच भएको सम्झौतामा समयमै कार्यसम्पन्न गराउनका लागि माइलस्टोन १, २ र ३ अनुसार क्रमशः पहिलो एक तिहाईमा १५ प्रतिशत, दोस्रो दुई तिहाईसम्ममा ५० प्रतिशत र बाँकी अवधिभित्र शतप्रतिशत कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने अन्यथा तोकिएअनुसार पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लगाइने व्यवस्था गरेको छ । ती दुई कार्यालयले १२ निर्माण व्यवसायीले सम्झौतामा उल्लेख गरेअनुसारको माइलस्टोन पूरा नगर्दा पनि रु.१ करोड ९३ लाख ७३ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल नगरी म्याद थप गरी कार्य सम्पन्न गरेको छ ।
६२. **म्याद थप** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १२८(३) मा कारण मनासिव देखिएमा बैङ्क जमानतको म्याद बढाई बोलपत्र स्वीकृत गर्ने अधिकारीले ३ महिनासम्म र सोभन्दा बढी अवधि सम्बन्धित स्थानीय निकायले थप गर्न सक्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, बाराले स्थानीय स्तरका सडक, पुल तथा सामुदायिक पहुँच सुधार अन्तर्गत मधुवन कोलहवी सडकको नयाँबजार वेल्वाटोल तियर नदीमा रु.९४ लाख ३८ हजारमा पुल निर्माण गर्न एक निर्माणव्यवसायीसंग २०६९।२।२१ मा काम सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता गरेको थियो । सो अवधिमा कार्यसम्पन्न गर्न नसकी स्थानीय विकास अधिकारीको २०७०।२।३१ को एकल बोर्डको निर्णयले २०७१।३।३१ सम्म २ वर्ष १ महिना १० दिन म्याद थप गरेको छ । थप म्यादभित्र पनि कार्यसम्पन्न भएको छैन । निर्माणव्यवसायीले राखेको रु.४ लाख १८ हजारको बैङ्क जमानतको म्याद २०७१।३।३१ सम्म मात्र भएकोमा सोको म्याद थप गरेको छैन । यो वर्षसम्म रु.७८ लाख ७

हजार भुक्तानी भई अधुरो नै रहेको पुल निर्माणको म्याद थप गर्दा बैङ्क जमानत समेत नलिई यो वर्ष रु.१३ लाख ८७ हजार भुक्तानी गरेको छ ।

६३. **गैरसरकारी संस्था छनौट** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ७० मा गैर सरकारी संस्थाबाट काम गराउँदा मौजुदा सूचीमा समावेश भएका गैरसरकारी संस्थालाई कमिमा १५ दिनको अवधि दिई सूचना प्रवाह गरी नियम २३३(६) अनुसार योग्य परामर्शदातामध्ये न्यून रकम कबोल गर्ने परामर्शदातालाई स्थानीय निकायले स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । भोलुङ्गेपुल निर्माणको परामर्श कार्यका लागि सम्बन्धित पक्षलाई सूचनासमेत प्रवाह नगरी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सुर्खेत, चितवन, काठमाडौं र मकवानपुरले विगत ८ वर्षदेखि प्रतिस्पर्धा बेगर एकै गैर सरकारी संस्थालाई छनौट गर्दै आएको देखियो । कार्यालय एवं अन्तर्गत जिल्ला प्राविधिक कार्यालय स्थापना भएको स्थितिमा गैर सरकारी संस्थाको प्राविधिक क्षमता समेत परीक्षण नगरी विगतको सम्झौताका आधार जनाई म्याद थप गरी यो वर्ष मात्र ती जिल्लामा लागत रकमको ६ प्रतिशतका दरले रु.१८ लाख १२ हजार खर्च लेखेको छ । नियम विपरीत सोभै गैर सरकारी संस्था छनौट गरी खर्च गर्न मिल्दैन ।

६४. **शेयर लगानी** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा १३(ड) मा उत्पादनमूलक कार्यक्रममा गरिने लगानीलाई स्थानीय निकायको शेयरको रूपमा लगानी गर्न बाधा परेको नमानिने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुरले काठमाडौं-कुलेखानी-हेटौंडा सुरुङ्ग मार्ग निर्माणको जिम्मेवारी पाएको एक कम्पनी लिमिटेडमा रु.१० लाख शेयर लगानी गरेको पाइयो । त्यसै गरी रसुवाले ४ जलविद्युत कम्पनीमा रु.१ करोड ७९ लाख ५१ हजार लगानी गरेकोमा सोको शेयर प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको छैन । स्रोत परिचालन कार्यविधिमा मात्र व्यवस्था गरी शेयर लगानी गरेको छ । कानूनमा व्यवस्था गरेर मात्र शेयरमा लगानी गर्नुपर्दछ ।

६५. **मूल्य समायोजन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(२) मा खरिद सम्झौता गर्ने व्यक्तिको ढिलाईको कारणबाट सम्झौता बमोजिमको काम सो सम्झौतामा उल्लेखित अवधिभित्र सम्पन्न नभई बढी समय लागेकोमा वा एकमुष्ट कार्यसम्पादन वा निश्चित बजेटको आधारमा खरिद सम्झौता भएकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, बाँकेले डुडुनाला पुल निर्माण रु.२ करोड ६९ लाख २२ हजारमा २०६८।१।२४ मा सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता गरेका एक निर्माण व्यवसायीको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी ३ पटक (१ वर्ष ६ महिना ३ दिन) म्याद थप गरेको छ । थप अवधिमा समेत कार्यसम्पन्न नगरेकोमा २ पटक ताकेतापत्र लेखेकोमा रु.२ करोड ९२ लाख ३२ हजार भुक्तानी गरेको छ । सम्झौता रकमभन्दा रु.२३ लाख १३ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ ।

स्थलगत निरीक्षण गर्दा पुलको एकतर्फको स्ल्याब भासिएको, एप्रोच सडक खाल्टो परेको, दायाँ बायाँ (दुवैतर्फ) ग्याब्रियन वाल होचो रहेको, एप्रोच स्ल्याबको तल माटोले मात्र पुरेको र माथी ढलान गरेकोले माटो बगाएर प्वाल परेको छ । तोकिएको कामको गुणस्तर पूरा नगर्ने निर्माणव्यवसायीलाई कार्यालयले यस वर्ष रु.१८ लाख ९७ हजार भुक्तानी गरी फरफारक गरेको छ । निरीक्षण गर्दा देखिएका कैफियतहरु र निर्माण कार्य पूरा गर्न लगाई मात्र धरौटी फिर्ता गर्ने कार्यालयले जनाएको छ ।

६६. **सम्पत्तिको संरक्षण र उपयोग** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम २१२(१) मा स्थानीय निकायमा रहेको र खरिद गरी वा हस्तान्तरण भई आएको सहायता वा अन्य कुनै प्रकारबाट प्राप्त हुन आएको मालसामानको विवरण र मूल्य समेत खुलाई मालसामान प्राप्त भएको मितिले ७ दिनभित्र जिन्सी किताबमा आमदानी बाँधी लगत तयार गरी अद्यावधिक गरी राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रुकुमले स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट २०६२।६।३ मा जापानी येन १ करोड ६९ लाख ९२ हजार ४०० मूल्यको डोजर र यसका पार्टस प्राप्त गरेकोमा जिन्सी आमदानी नबाँधेको र वीमा समेत गराएको देखिएन । भौतिक सम्पत्तिको जिन्सी दाखिला गरी वीमा गराई उचित संरक्षण गर्नुपर्दछ ।

६७. **जिन्सी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५३(२) मा कुनै कार्यालय खारेज वा गाभ्ने निर्णय भएमा यसरी निर्णय भएको ३५ औं दिनमा कार्यालय खारेज भएको मानिने छ । कार्यालय कायम रहेका

दिनसम्मको जिन्सी मालसामानको मौज्जात र मर्मत सम्भार लिलाम भिन्हा गर्नुपर्ने मालसामानको परिमाण र मूल्य समेत खुलाई त्यस्तो कार्यालय खारेज भएको वा गाभिएको मितिले ३५ दिनभित्र प्रतिवेदन गरी वा गर्न लगाई सम्बन्धित मन्त्रालय वा विभागले त्यस्तो मालसामानको जिम्मा लिने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने उल्लेख छ । ग्रामीण पहुँच सुधार तथा विकेन्द्रीकरण परियोजना २०७०/१/१६ मा समाप्त भएकोमा सवारी साधन-२, ई-विडिड सिष्टम-१, फोटोकपी मेशिन-१, जेनेरेटर-१ लगायत रु.१ करोड ८६ लाख १९ हजार मूल्यका खप्ने जिन्सी मालसामान कुनै निकायको जिम्मामा दिएको पाइएन । नियमावलीको प्रावधानअनुसार उक्त जिन्सी मालसामान जिम्मा लिने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

६८. **ठेक्का व्यवस्थापन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३, को दफा २७ अनुसार न्यूनतम मूल्याङ्कित सारभूत रूपमा प्रभावग्राही बोलपत्र स्वीकृतीका लागि छनौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सार्वजनिक खरिद प्रक्रियामा निर्माणव्यावसायीलाई बिना भेदभाव सहभागी हुने समान अवसर सुनिश्चित गर्न सम्बन्धित स्थानमा बोलपत्र दाखिला गर्नुको अतिरिक्त ई-बिडिङको पनि व्यवस्था रहेको छ । बोलपत्रमा सहभागी बोलपत्रदाताले कबोल गरेको दर बोलपत्र खोल्दा खुलासा हुने हुन्छ तर ई-बिडिङको हकमा ग्राह्यताको लागि पुनः ७ दिनको समय दिई बोलपत्रका सक्कल कागजात दाखिला गर्न सूचित गर्दा ती कागजात नबुझाएको अवस्थामा ती बोलपत्रलाई अमान्य गरे तापनि कागजात नबुझाउने बोलपत्रदातालाई कानूनी कारवाही प्रावधानको अभाव रहेको पाइयो । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सुर्खेतले एक पुल ठेक्काको लागि ई-बिडिङ गर्ने बोलपत्रदाताको दर रु.२८ लाख ६१ हजारले घटी रहे पनि कागजात नबुझाएकोले सो उपर कारवाही गरेको पाइएन । यस अवस्थामा बोलपत्रदाताबीच मिलेमतो हुने अधिक सम्भावना रहने हुँदा कारवाही गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्थासमेत मिलाई सारभूतरूपमा प्रभावग्राही न्यूनतम बोलपत्र छनौट गर्ने व्यवस्था सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय रामेछाप र सिन्धुपाल्चोकको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएकोमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

६९. **अनुगमन परीक्षण** - जिल्ला विकास समितिहरूमा वित्तीय तथा व्यवस्थापन प्याकेज सफ्टवेयर विगतदेखि प्रयोगमा आएको र लेखापरीक्षणबाट सूचना प्रविधि योजना नभएको, कनेक्टिभिटी तथा व्याण्डवीथ न्यून रहेको, तथ्याङ्क सुरक्षा नीति नभएको, अभिलेख व्यवस्था प्रभावकारी नभएको आदि समस्यामा सुधार हुनुपर्ने सुझाव दिएकोमा स्थिति यथावत रहेको अनुगमन लेखापरीक्षणबाट देखियो ।
७०. **पहुँच नियन्त्रण** - जिल्ला विकास समितिहरूले प्रयोगमा ल्याएको वित्तीय तथा व्यवस्थापन प्याकेज सफ्टवेयरबाट प्राप्त हुने विवरणको शुद्धता, स्पष्टता, पूर्णता र निरन्तरता सफ्टवेयरको पहुँचको नियन्त्रण उपर भरपर्ने हुँदा पहुँच नियन्त्रण सुरक्षित हुनु आवश्यक हुन्छ । तथ्याङ्क प्रविष्टी गरिसकेपछि त्यसलाई संशोधन गर्ने, सच्याउने र मेट्ने प्रक्रिया र विधि नरहेको तथा प्रविष्टी गर्ने, चेकजाँच गर्ने र स्वीकृत गर्ने सम्बन्धी पासवर्ड एकै व्यक्तिमा रहेकोले तथ्याङ्कको शुद्धता, स्पष्टता र यथार्थता आउन सक्ने देखिएन । यी कार्यको उचित व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
७१. **सफ्टवेयर सञ्चालन** - सफ्टवेयरमा स्वचालित गोश्वारा भौचर लगायतका सबै कारोबारको प्रविष्टी तथा आर्थिक विवरण तयार गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ । सफ्टवेयरले अटो भौचर नम्बर दिने नगरेको कारण भौचर नम्बर आफैँ प्रविष्टी गर्नुपर्ने, सबै कारोबार जस्तै स्थानीय विकास कोष, उर्जा विकास कोष, आन्तरिक आय, धरोटी कारोबार आदि सफ्टवेयरमा प्रविष्टी नभएको तथा सफ्टवेयरबाट आर्थिक विवरण तयार हुने अवस्था देखिएन । अतः सफ्टवेयर सञ्चालनको उद्देश्य पूरा हुनेगरी सबै कारोबार समावेश हुने, कारोबारको सिलसिलेवार नम्बर उल्लेख हुने तथा आर्थिक विवरण तयार हुनेगरी सुधार तथा अद्यावधिक गरी सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

जिल्ला विकास समिति सुनसरी, सिरहा, काभ्रेपलाञ्चोक, कास्की, कपिलवस्तु र बाँके

२०६९।७०

स्थानीय निकायको सशक्तिकरण, मूलप्रवाहीकरण, स्रोत साधन र क्षमता अभिवृद्धि तथा लैंगिक एवं सामाजिक समावेशीकरण गर्न सन् २००८ देखि ४ वर्षमा करिब रु.५४ अर्ब ६३ करोड ४७ लाख खर्च गर्ने गरी सञ्चालित स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमको योजना तर्जुमा कार्यान्वयन र मूल्यांकनको मितव्ययिता र कार्यदक्षता पक्षको र समाजका जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, दलित वर्ग, लोपोन्मुख आदिवासी, जनजाति, अशक्त अपाङ्ग नागरिकहरूलाई मानवोचित जीवनयापनमा सहयोग गर्न २०५१।५२ देखि सञ्चालित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको प्रभावकारिता पक्षको मूल्यांकन गर्ने उद्देश्यले ६ जिल्ला विकास समिति, ६ नगरपालिका र ५४ गाउँ विकास समितिमा गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम

७२. **योजना तर्जुमा** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ तथा नियमावली, २०५६ र स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ बमोजिम सहभागितात्मक योजना तर्जुमा अन्तर्गत गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाहरूले क्रमशः मार्ग र पौष महिनाभित्र योजना तर्जुमा गोष्ठी गरी स्रोत साधनको पूर्वानुमान गर्नुपर्नेमा ६ जिल्लाका २९ गाउँ विकास समिति र ३ नगरपालिकाले योजना तर्जुमा गोष्ठी गरेका छैनन् । स्रोत साधनको पूर्वानुमान नगरी योजना तर्जुमा गर्दा कार्यक्रम तथा बजेटको सुनिश्चितता नहुने, योजना अधुरो रहने, साना योजनामा खर्च हुने, सहभागितात्मकरूपमा योजना छनौट नहुने अवस्था सिर्जना भै प्रभावकारिता समेत न्यून रहँदा जिम्मेवारी र जवाफदेहिताको पालना हुनसकेको छैन । अतः जिम्मेवारी र जवाफदेहिता स्पष्ट गरी सहभागितात्मक योजना तर्जुमा प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

७३. **आयोजना प्राथमिकता** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, नियमावली तथा कार्यविधि अनुसार गाउँ विकास समिति, नगरपालिका र जिल्ला विकास समितिले आवधिक योजना तयार गरी कार्यक्रम वा आयोजनाको प्राथमिकताक्रम निर्धारण गर्नुपर्नेमा ५ जिल्ला विकास समिति, ३ नपा तथा ४४ गाउँ विकास समितिले आवधिक योजना तयार तथा प्राथमिकीकरण गरी परिषद्बाट योजना स्वीकृत गराएको देखिएन । जिल्ला विकास समिति कपिलवस्तुको विवरण प्राप्त भएको छैन ।

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- योजना प्राथमिकीकरण र कार्यक्रम स्वीकृत,
- कार्यक्रम कार्यान्वयन एवं सेवा प्रवाह,
- सुपरीवेक्षण, अनुगमन तथा मूल्यांकन,
- सेवाग्राही सन्तुष्टी,
- सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम ।

समूह छलफलका सहभागीहरूले राजनैतिक दलका प्रतिनिधिमाफत योजना छनौट गर्ने हुँदा वडाले सिफारिस गरेको योजनाले प्राथमिकता नपाउने, बजेट सीमित हुनाले र साना योजनाको धेरै माग आउने कारण योजना प्राथमिकीकरण हुन नसकेको व्यहोरा उल्लेख गरेका छन् । अर्न्तवार्ताका क्रममा वडा, गाउँ वा नगरमा कार्यान्वयन भएका योजनाहरू माग गरे वा प्राथमिकता निर्धारण गरेबमोजिमका थिए ? भन्ने प्रश्नमा सहभागी ३६० मध्ये १७७ ले थिए, १२७ ले आंशिक थिए र ५६ ले थिएनन् भन्ने जवाफ दिएकाले मिश्रित जवाफ प्राप्त भएको छ तर प्राथमिकता निर्धारण गरेको अभिलेखबाट पुष्टी हुनसकेको छैन ।

स्थानीय निकायले आवधिक योजना बनाई सोही अनुसार प्राथमिकता निर्धारण तथा वार्षिक योजनाबेगर आयोजना छनौट गर्दा क्रमागत योजनाहरूमा बजेट न्यून हुन गई सम्पन्न गर्न ढिलाई हुने, स्थानीय जनताको माग र आवश्यकता तथा छनौट भई कार्यान्वयन गरिने योजनाबीच तालमेल नहुने,

आयोजनाले दिनुपर्ने लाभ तुलनात्मकरूपमा कम हुने अवस्था रहन्छ । यसर्थ निकायबाट सञ्चालित कार्यक्रम प्राथमिकीरण गरी स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग हुने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

७४. **आन्तरिक आय** – जिल्ला विकास समितिहरूको ३ आर्थिक वर्षको कर, दस्तुर सेवा शुल्कबाट प्राप्त आन्तरिक आयको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु. हजारमा)

जिल्ला विकास समिति	२०६७/६८	२०६८/६९	घटी/बढी प्रतिशत	२०६९/७०	घटी बढी प्रतिशत
बाँके	३८१६०	३६४०५	-४.६०	३१४७४	-१३.५४
कपिलवस्तु	६०२७८	१२०९२८	१००.६२	७६३३८	-३६.८७
कास्की	३०३०७	४२४८८	४०.१९	२४०८९	-४३.३०
काभ्रे	३५८४८	३५७०७	-०.३९	५१३४५	४३.८०
सिरहा	१०९८९	१८३६१	६७.०९	२११२८	१५.०७
सुनसरी	२१४६६	१७,४१५	-१८.८७	३७८२०	११७.१७

अध्ययन गरिएका ६ जिल्ला विकास समितिमध्ये काभ्रेपलाञ्चोक, सिरहा र सुनसरीको आन्तरिक आय पछिल्लो वर्षमा वृद्धि देखिए पनि अन्य जिल्लाको घटेको र विभिन्न वर्षमा उतार चढाव देखिएको छ । राजश्व प्रक्षेपण नगरी कर, दस्तुर असुल गर्ने, स्थानीय निकायले लगाउन पाउने करका शीर्षक र दरहरू १५ वर्ष पुराना भएको सन्दर्भमा समय सापेक्ष पुनरावलोकन नभएको, स्थानीय स्तरमा आयस्रोतको विविधता बढ्दै गएको देखिन्छ ।

स्थानीय स्वायत्त निकायको प्रशासनिक तथा विकास निर्माण कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउन आन्तरिक आयलाई दिगो राख्न कर तथा शुल्कका नयाँ क्षेत्र तथा शीर्षकमा कर दस्तुर सेवाशुल्क उठाउने व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन तथा नियमावलीमा संशोधन र संगठनात्मक सुधार तथा कार्यान्वयन पक्षमा दक्षता कायम गरी स्थानीय निकायको स्रोत परिचालनमा वृद्धि गर्नुपर्दछ ।

७५. **अधुरा योजना** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ३१ अनुसार कार्तिक मसान्तसम्म योजना सम्भौता गरी ज्येष्ठ मसान्तसम्म निर्माण कार्य सम्पन्न गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समिति बाँकेमा ३०, सुनसरीमा २६, सिरहामा ९९ योजना अधुरो रहेका छन् । जिल्ला विकास समिति कास्की, कपिलवस्तु र काभ्रेले अधुरो योजनाको विवरण उपलब्ध गराएनन् ।

जिल्ला विकास समिति बाँके अन्तर्गत विनौना र बैजापुर गाउँ विकास समितिले सामुदायिक ग्रामीण विद्युतीकरणको लागि २०६४/६५ देखि २०६६/६७ सम्ममा रु.५१ लाख र जिल्ला विकास समितिले करिव रु.२ करोड खर्च गरेकोमा २०७० माघसम्म विद्युतीकरण भएको पाईएन । त्यस्तै काभ्रे जिल्लामा जैशीथोक गाउँ विकास समितिले चाखोला पक्की पुलको लागि २०६५/६६ देखि २०६९/७० सम्म गाउँ विकास समितिबाट रु.१८ लाख १० हजार र मेलम्ची खानेपानी विकास समितिबाट समेत वित्तीय सहयोग प्राप्त गरी खर्च गरेकोमा प्राप्त रकमको अभिलेख नराखेको, निर्माण कार्य अधुरो रहेको, पुलको सुपरस्ट्रक्चर हल्लिने अवस्थामा रहेको, पूर्वतर्फ एक स्नान निर्माण बाँकी र पश्चिमतर्फ फिलिङ गर्न बाँकी रहेको २०७० मंसिरमा स्थलगत निरीक्षणको क्रममा देखियो ।

समूह छलफलको क्रममा सबै योजनालाई बजेट बाँड्नुपर्ने हुनाले अधुरा योजनामा बजेट नपुग हुने गाउँ विकास समितिको लागत सहभागिता एवं जिल्ला विकास समिति बाँकेले समेत राप्ती पारीका गाउँ विकास समितिहरूको लागि रकम खर्च गरेपनि विद्युतीकरण नभएको जानकारी प्राप्त भएको छ । त्यस्तै काभ्रेको जैशीथोकको पुल नबन्नु र गुणस्तरीय नहुनुमा प्राविधिक कमजोरी, लागत बढी र साभेदारहरूले न्यून विनियोजन गरेको उल्लेख गरेका छन् ।

अन्तरवार्ताको क्रममा क्रमागत योजना नियमित रूपमा सञ्चालनमा रहेका छन् ? भनी सोधिएकोमा १५८ ले छन्, ४६ ले छैनन र १५६ ले विग्रेको अवस्थामा छन् भन्ने जवाफ दिएका छन् भने सम्पन्न योजनाहरु कामै नलाग्ने अवस्थामा छन्? भन्ने प्रश्नमा १०२ ले छ र २५८ ले त्यस्तो स्थिति नरहेको जवाफ दिएका छन् तापनि स्थानीय निकायले अधुरो योजनाको अनुगमन निरीक्षण गरी अभिलेख राख्ने गरेको पाइएन ।

बजेट खर्च गर्ने अख्तियारी समयमै उपलब्ध नहुँदा ढिलो गरी योजना सम्भौता गरेको र उपभोक्ता समितिबाट समयमै कार्य सम्पन्न गर्न तत्परता नदेखाएबाट वर्षको अन्त्यसम्ममा योजना सम्पन्न हुन नसकेको स्थिति देखिन्छ । यस सम्बन्धमा ऐन, नियम तथा कार्यविधिको पूर्णपालना गरी समयमै योजना सम्भौता तथा कार्यान्वयन हुनुपर्ने देखिन्छ ।

७६. **अवण्डा रकम** – स्थानीय निकाय स्रोत व्यवस्थापन कार्यविधिको दफा १०(१) बमोजिम लक्षित वर्गका लागि छुट्टयाएको ३५ प्रतिशत रकम सम्बन्धित लक्षित कार्यक्रममा खर्च गरी क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेमा जिल्ला विकास समिति, बाँकेले २०६७/६८ देखि २०६९/७० मा रु.३ करोड ४५ लाख २० हजार, कास्कीले २०६९/७० मा रु.१८ लाख ५० हजार अवण्डा राखेको पाइयो । यसबाट लक्षित वर्गका लागि छुट्टयाईएको रकम सम्बन्धित वर्गको लागि लगानी नहुने अवस्था रहन्छ । लक्षित वर्गको लागि प्रभावकारीरूपमा विनियोजन नै नहुने तथा क्षमता विकासको कार्यक्रम प्रभावित हुने अवस्था सिर्जना हुने देखिन्छ । कार्यविधि बमोजिम बजेट बाँडफाँड तथा खर्च गर्न सम्बन्धित पदाधिकारी जिम्मेवार भई प्रभावकारितामा वृद्धि हुनुपर्दछ ।

सुझाव

- निर्धारित समयमा योजना तर्जुमा, प्राथमिकीकरण र बजेट व्यवस्थापन गरी कार्यान्वयन गरिनुपर्ने,
- लक्षित समूहको बजेट निर्धारित काममै खर्च गर्नुपर्ने,
- स्थानीय निकायमा जनप्रतिनिधिहरुलाई नेतृत्व दिई स्थानीय शासनको अनुभूति प्रदान गर्ने,
- कार्यसम्पादनमा पारदर्शिता वृद्धि गर्ने,
- सामाजिक सुरक्षा अभिलेख अद्यावधिक गरी प्रभावकारी अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने ।

७७. **सहभागिता** – स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम तथा स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ अनुसार निर्णय प्रक्रिया तथा योजना तर्जुमामा महिला, दलित, विपन्न वर्गको सहभागिता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने व्यवस्थाअनुसार २०६७/६८ देखि २०६९/७० सम्मको अभिलेखबाट जिल्ला विकास समिति बाँके अन्तर्गत नेपालगञ्ज नगरपालिका र ३ गाउँ विकास समिति, जिल्ला विकास समिति कास्की अन्तर्गत ६ गाउँ विकास समिति, जिल्ला विकास समिति काभ्रेपलाञ्चोक अन्तर्गत पनौती नगरपालिका र ७ गाउँ विकास समिति, जिल्ला विकास समिति सिरहाअन्तर्गत ५ गाउँ विकास समिति र जिल्ला विकास समिति सुनसरी अन्तर्गत ४ गाउँ विकास समिति एवं २ नगरपालिका (३३ प्रतिशत) र २५ गाउँ विकास समिति (४६ प्रतिशत) ले वडागत योजना तर्जुमा भेलाको अभिलेख राखेको देखिएन ।

उल्लिखित निकायमा योजना छनौटसम्बन्धी वडाभेला भएको थियो ? भनी सोधिएको प्रश्नमा ३६० सहभागीमध्ये ३२६ ले थियो, ३१ ले थिएन र ३ ले कुनै जवाफ दिएनन् र वडाभेला भएको जानकारी दिनेमध्ये २७५ ले योजनाबारे छलफल गरेको, २६ ले उपस्थित नभएको, १२ ले बोलाएका थिएनन् र ४७ ले उपस्थित भए पनि छलफल नभएको जवाफ दिएका छन् तापनि लेखापरीक्षणबाट देखिएको व्यहोरासँग फरक नतिजा प्राप्त भएको छ । सो पुष्टी गर्ने अभिलेख स्थानीय निकायसँग छैन ।

ऐन नियम तथा कार्यविधिको पालना नगर्ने, जिम्मेवारिता र जवाफदेहिता बहन नगर्ने, पारदर्शिता कायम गर्न नचाहने तथा स्थानीय निकायको अभिलेख प्रणाली व्यवस्थित नहुने आदि कारणबाट सहभागितात्मक योजना तर्जुमा हुनसकेको देखिँदैन । अतः मागमा आधारित तथा सहभागितात्मक योजना तर्जुमा गर्न स्थानीय निकायका पदाधिकारी जिम्मेवार हुनुपर्दछ ।

७८. **पारदर्शिता** – सुशासन ऐन, २०६४ तथा नियमावली, २०६५, कार्यविधिको दफा ४९, ५० र ५१ अनुसार विकास निर्माण र सेवा प्रवाहका कार्यको सार्वजनिक परीक्षण र सार्वजनिक सुनुवाई, नागरिक वडापत्र तथा सूचना प्रवाहको व्यवस्था गरी पारदर्शिता र जवाफदेहिता स्पष्ट गरेको हुनुपर्दछ ।

७८.१ जिल्ला विकास समिति बाँकेका ३, कपिलवस्तुका ४, कास्कीका ३, काभ्रेपलाञ्चोकका ६, सिरहाका ६ तथा सुनसरीका ६ गाउँ विकास समितिसमेत २८ निकायले नागरिक वडापत्र नै राखेका छैनन् । बाँकेको महादेवपुरी र सुनसरीको औरावनी गाउँ विकास समितिले नबुझिने तथा कपिलवस्तुको तिलौराकोट गाउँ विकास समिति, काभ्रेको जैशीथोक र सुनसरीको पांचकन्या गाउँ विकास समितिले कार्यालयको कोठाभित्र नागरिक वडापत्र राखेको पाईयो ।

७८.२ वार्षिक योजना समीक्षा गरेरमात्र नयाँ योजनाको सुरुवात गर्ने प्रणालीअनुसार योजना समीक्षा गर्नुपर्नेमा ५४ गाउँ विकास समितिमध्ये २६ ले ३ आर्थिक वर्षकै योजना समीक्षा गरेको देखिएन ।

७८.३ लाभग्राही समूहलाई आफ्नो काम कारबाही सम्बन्धमा सूचना प्रवाह गर्नुपर्नेमा अध्ययन गरिएका निकायहरूमध्ये जिल्ला विकास समिति काभ्रेपलाञ्चोक, कास्की र बाँकेका १२ स्थानीय निकायहरूमा सूचना टाँस गर्ने सूचना पाटीसमेत नरहेको पाईयो ।

समूह छलफलका क्रममा स्थानीय निकायले गरेको कामको सूचना लाभग्राही समूहलाई नियमितरूपमा उपलब्ध नगराउने, लक्षित समूहको कार्यक्रमको सूचना उपलब्ध नगराउने, सूचना पेटीका नराख्ने, सेवाग्राही प्रति उत्तरदायी नभएको आदि जानकारी प्राप्त भएको छ । सम्बन्धित निकायका पदाधिकारी सेवाग्राही र सेवा प्रवाहप्रति जिम्मेवार नरहेकोले सेवाग्राही सूचनाको अवसरबाट वञ्चित हुने अवस्था रहँदा स्थितिमा सुधार हुनु जरुरी छ ।

समस्या

- निर्धारित समयमा योजना तर्जुमा प्रक्रिया सम्पन्न नहुने,
- लक्षित समूहको बजेटबाट अन्य कार्यक्रममा खर्च,
- निर्वाचित पदाधिकारीले गर्ने कार्य कर्मचारीबाट गर्नुपर्दा स्थानीय शासनको प्रत्यक्ष अनुभूतिमा कमी कमजोरी,
- सामाजिक सुरक्षा भत्ताको अभिलेख अद्यावधिक नहुने
- भत्ता वितरण कार्यको प्रभावकारी अनुगमन नहुने ।

७९. **सेवा प्रवाह** – परिपूरकको सिद्धान्तअनुसार विकेन्द्रित शासन व्यवस्थामा जनतालाई आफ्ना नजिकका निर्वाचित स्थानीय निकायबाट सरल र सहज रूपमा सेवा प्रवाह भए नभएको सम्बन्धमा अध्ययन गर्न छनौट गरिएका ६ जिल्ला विकास समिति, ५४ गाउँ विकास समिति र ६ नगरपालिकाका महिला, विपन्न, दलित, आदिवासी, जनजाति, विभिन्न सामुदायिक संघ संस्था, राजनैतिक दलका प्रतिनिधि र सर्वसाधारण नागरिक समेत २ हजार, ६८५ जनासँगको छलफलको क्रममा कास्कीमा काहुं, बाँकेमा टिटिहिरिया, सिरहामा लालपुर, सुनसरीमा औराहवनी गाउँ विकास समितिमा सेवा भावका कर्मचारी, काममा पारदर्शिता र समन्वयात्मक भूमिका जस्ता सवाल पक्ष भएको जनाउँदै सेवाग्राहीले सन्तुष्टि जनाएको पाइयो । उल्लिखित बाहेक निकायमा खोजेको समयमा कर्मचारी नभेटिने, गाउँ विकास समिति सचिव गाउँमा नवस्ने, विभिन्न संघ संस्था र संयन्त्रबीच समन्वय नभएको, विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी नभएको जस्ता कार्यसम्पादनमा दुर्बल पक्ष देखिएका छन् । कार्यसम्पादनमा सुधार ल्याउन स्थानीय निकायको निर्वाचन हुनुपर्ने, सचिव गाउँमै अनिवार्य बस्नुपर्ने, गाउँ विकास समितिहरूको कार्यबोझको आधारमा दरवन्दी पुनरावलोकन हुनुपर्ने भनाइ रहेको छ ।

लेखापरीक्षणको क्रममा गाउँ विकास समिति/नगरपालिकाको कर्मचारीले गर्ने काममा सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ? भनी ३६० लाई सोधिएकोमा २८२ ले छ, ७१ ले छैन र ७ ले कुनै कामै परेको छैन, गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाले प्रभावकारी तवरले कार्यसम्पादन गरेको ठान्नुहुन्छ भनि सोधिएकोमा २०५ ले ठान्दछु, ३४ ले ठान्दिन र १२१ ले सामान्य ढगले सम्पादन गरेको तथा गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाका कर्मचारी काम परेको वखत फेला पर्दछन् ? भनी सोधिएकोमा २४२ ले पर्छन् १८ ले पर्दैनन् र १ ले कर्मचारीनै छैनन् र ९९ ले कहिले फेला पर्छन् कहिले पर्दैनन् भन्ने जवाफ दिएका छन् । त्यस्तै स्थानीय निकायको क्रियाकलापबाट सर्वसाधारणको सेवा सुविधामा सुधार भएको महसुस गर्नुभएको छ ? भन्ने प्रश्नमा २०० ले छ, ६१ ले छैन, ७९ ले सामान्य फरक परेको र २० ले त्यस्ता क्रियाकलापहरू सम्पादन भएकै छैन र गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाको काम कारबाहीप्रति यहाँको धारणा कस्तो छ भनिएकोमा ४१ ले असाध्यै राम्रो, २६५ ले राम्रो र ५४ ले प्रभावकारी छैन भन्ने जवाफ दिएका छन् ।

अतः समूह छलफल र अन्तरवार्ताबाट प्राप्त जानकारी एवं तथ्यमा फरक देखिएको छ तापनि स्थानीय निकायको समग्र कार्यसम्पादन स्तरमा सुधार गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने देखिएको छ ।

सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम

८०. **अभिलेख व्यवस्थापन** – सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६९ बमोजिम स्थानीय निकायहरूबाट सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्यक्तिहरूको विवरण अद्यावधिक गरी तोकिएको समयमा भत्ता वितरण गर्नुपर्दछ । बांके अन्तर्गत नेपालगञ्ज नगरपालिका र पिप्रहवा गाउँ विकास समितिले सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्यक्तिको नाम, नागरिकता नम्बरसमेत फोटोसहितको मूल अभिलेख सामाजिक सुरक्षा समन्वय समितिबाट अनुमोदन गरेको पाइएन । पिप्रहवा गाउँ विकास समितिमा २२० र नेपालगञ्ज नगरपालिकामा १,३०३ को नागरिकता नम्बर नखुलेका भत्ता पाउने व्यक्ति रहेको पाइयो । यस्तै कपिलवस्तु अन्तर्गत कपिलवस्तु नगरपालिका र रामनगर तथा कृष्णनगर गाउँ विकास समितिले मूल अभिलेख अद्यावधिक नगरेबाट नपाउनेलाई समेत भत्ता वितरण भएको स्थिति रहेको छ ।

८०.१ कास्की अन्तर्गत गाउँ विकास समिति तथा नगरपालिकाबाट प्राप्त अभिलेखका आधारमा पञ्जीकरण भिडान गरी मूल अभिलेख तयार गरेको छैन । अर्मला, पाचें, घान्द्रुक गाउँ विकास समितिले सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्यक्तिको मूल अभिलेख नभएको, सराङकोट गाउँ विकास समितिले पौष महिनापछि अभिलेखमा नाम थपगरी भत्ता वितरण गरेको, सिद्ध गाउँ विकास समितिको अभिलेख अद्यावधिक नभएको र मूल अभिलेख खाताको पाना च्यात्तिएको अवस्थामा पाइयो । गाउँ विकास समितिहरूले नवीकरण गर्दा निवेदन लिने नगरेको र मूल अभिलेख अद्यावधिक गर्दा सामाजिक सुरक्षा समन्वय समितिबाट अनुमोदन गराएको छैन ।

८०.२ काभ्रेपलाञ्चोक अन्तर्गतका गाउँ विकास समिति तथा नगरपालिकाबाट प्राप्त अभिलेखका आधारमा पञ्जीकरण भिडान गरी मूल अभिलेख तयार गरेको छैन । छनौटमा परेका गाउँ विकास समितिमध्ये पाल्लेखेतवाहेक अन्यले सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्यक्तिको मूल अभिलेख सामाजिक सुरक्षा समन्वय समितिबाट अनुमोदन गरेको पाइएन । अभिलेख अद्यावधिक नगरी एउटै व्यक्तिको दोहोरो तेहोरो नाम राखी भत्ता वितरण गर्दा कानपुर, कालापानी र बुढाखनी गाउँ विकास समितिले रु.३ लाख ९४ हजार दोहोरो भुक्तानी दिएको तथा सिरहामा ४२५ वर्ष अघि मृत्यु भइसकेका ३५ जेष्ठ नागरिकका नाममा रु.१ लाख ३५ हजार खर्च लेखेकोले अभिलेख अद्यावधिक गरी पञ्जीकरण भिडान नगरेकोले जिल्ला विकास समितिहरूको कार्यक्षमता कायम हुन सकेको पाइएन ।

८०.३ सामाजिक सुरक्षा निर्देशिका, २०६९ अनुसार जिल्ला विकास समिति बांकेका ४, कपिलवस्तुका ९, कास्कीका ९, काभ्रेपलाञ्चोकका ८, सिरहका ९, सुनसरीका ९ समेत ४८ गाउँ विकास समिति (८८ प्रतिशत) तथा सिरहा र इनरुवा नगरपालिका (३३ प्रतिशत) ले सामाजिक सुरक्षा समन्वय समिति गठन गरेका छैनन् ।

निर्देशिकाले तोके बमोजिम गाउँ विकास समिति र नगरपालिकामा सामाजिक सुरक्षा समन्वय समिति गठन नगर्दा, सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने नागरिकको अभिलेख तयारी तथा वितरणमा स्थानीयहरूको प्रतिनिधित्व नहुँदा, वास्तविक लाभग्राही भन्दा फरक नामहरू थपगर्ने, मृत व्यक्तिहरूको नाममा समेत भुक्तानी हुन गई भत्ता भुक्तानी प्रणालीमा पारदर्शिता नहुने र सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणमा आन्तरिक नियन्त्रण नहुने हुन्छ । निर्देशिका बमोजिम समिति गठन गरी उक्त समितिको नियमित बैठक बस्ने, बैठकको निर्णय गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाको सूचना पाटीमा टाँस गर्ने तथा जिल्ला विकास समितिमा प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था गरी सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

८१. **तुलनात्मक स्थिति** – जिल्लाको जनसंख्या र सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने समूहको तुलनात्मक स्थिति निम्नानुसार छः

जिल्ला	कुल जनसंख्या	२०६९/७० मा सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेको	
		संख्या	प्रतिशत
बाँके	४९९३९३	२९४०७	५.९८
कपिलवस्तु	५७९९३६	३२२३८	५.६३
कास्की	४९२०९८	३२७५६	६.६६
काभ्रेपलाञ्चोक	३८९९३६	२७५३६	८.००
सिरहा	५७२५२९	५८३६०	१०.१९
सुनसरी	६४०२५९	४३९५६	६.७४

८१.१ जिल्लागत जनसंख्या विवरणअनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेको अनुपात ५.६३ देखि १०.१९ प्रतिशत रहेको देखिएको छ । छनौटमा परेका ६ जिल्ला विकास समिति, ६ नगरपालिका तथा ५४ गाउँ विकास समितिले हालसम्म सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्यक्तिहरूले भत्ता पाएपछि उनीहरूको जीवनस्तरमा परेको प्रभाव तथा भत्ताको उपयोग सम्बन्धमा अनुगमन तथा प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने गरेको पाईएन ।

८१.२ कपिलवस्तु जिल्लामा नागरिक सरोकारवाला एक सहयोगी संस्थाले नेपाल सरकारद्वारा प्रदान गरेको सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त लाभग्राहीहरूको अवस्थाका बारेमा जानकारी लिन सामाजिक सुरक्षा भत्ता सम्बन्धी सार्वजनिक अनुगमन गरी दिएको प्रतिवेदनमा उल्लेखित मध्ये लेखापरीक्षणको सिलसिलामा विभिन्न ५ गाउँ विकास समितिको सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणको अनुगमन गर्दा निर्धारित बजेट समयमा र पर्याप्त विनियोजन नहुने एवं विनियोजित रकमसमेत समयमै वितरण गरी बुझाएको फाँटवारी प्रस्तुत नगर्दा वर्षको अन्त्यमा सामाजिक सुरक्षा रकम पेशकी बाँकी रहेको, निर्देशिकामा तोकेबमोजिम अभिलेख अद्यावधिक नगरेको अवस्था देखियो ।

८१.३ सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण कार्यबाट लाभग्राही व्यक्तिहरूमा न्यूनतम रूपमा भए पनि आर्थिक परनिर्भरता घटेको, सामाजिक तथा धार्मिक क्रियाकलापमा संलग्नता बढेको, अन्य सेवा तथा समाजिक क्रियाकलापमा पहुँच बढ्न मद्दत पुग्ने गरेपनि राज्यले निर्धारण गरेको मितिमा भत्ता वितरण भएको छ ? भनी ३६० सरोकारवालालाई सोधिएकोमा १९१ ले छ र १६९ ले छैन भन्ने उत्तर दिएका छन् ।

सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणलाई पारदर्शी, मितव्ययी र प्रभावकारी बनाउन अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्ने, घरदैलो बैकिंग प्रणाली मार्फत भुक्तानी गर्ने, गाउँ विकास समितिको नाममा सामाजिक सुरक्षा पेशकी बाँकी नरहने गरी वितरण गर्ने तथा समयमै निकास उपलब्ध गराउनुपर्ने, नागरिकता र फोटो सहितको परिचय पत्रको आधारमा मात्र भत्ता वितरण गर्ने, सामाजिक सुरक्षा समन्वय समिति गठन गरी वितरण प्रक्रियाको नियमित अनुगमन हुनुपर्ने, भत्ताको उपयोग र यसले समाजमा पारेको प्रभाव सम्बन्धमा मूल्यांकन हुनुपर्दछ ।

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय बैतडी, कैलाली, कालीकोट, गोरखा र ताप्लेजुङ

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय बैतडी, कैलाली, कालीकोट, गोरखा र ताप्लेजुङको सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको प्रभावकारिता र योजना छनौट कार्यान्वयन र अनुगमन स्थितिको मितव्ययिता र कार्यदक्षता पक्षको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले पाँच जिल्ला विकास समितिमा गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्ने,
- योजनाहरूको छनौट तथा कार्यान्वयन गर्ने,
- अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने ।

• सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम

८२. सामाजिक सुरक्षा भत्ता – पाँच जिल्लामा जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, लोपोन्मुख आदिवासी, सीमान्तकृत जनसंख्या, अपाङ्ग र पाँच वर्ष मुनिका दलित बालबालिका (कालिकोटका ५ वर्ष मुनिका सबै) लाई वितरण गरेको सामाजिक सुरक्षा भत्ताको स्थिति निम्नानुसार रहेको पाइयो ।

(रु.हजारमा)

जिल्ला	कुल जनसंख्या	सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने		
		संख्या	प्रतिशत	वितरित रकम
बैतडी	२५२११६	२९६५९	११.७६	१३६९०६
कैलाली	७७५७०९	३६७३८	४.७४	२३३६०९
कालिकोट	१४१६२०	३२७५८	२३.१३	४२३९६
गोरखा	२७१०६१	३२४५५	११.९७	१६५१७०
ताप्लेजुङ्ग	१२७४६१	९१०७	७.१५	५१११७

गत वर्ष अध्ययन गरिएका ६ जिल्लामध्ये सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने कपिलवस्तुमा ५.६३ प्रतिशत र सिराहामा १०.१९ प्रतिशत रहेका थिए । यो वर्ष कैलालीमा ४.७४ प्रतिशत, र कालिकोटमा २३.१३ प्रतिशत रहेको तथ्याङ्क प्राप्त भएको छ ।

८३. **अभिलेख अद्यावधिक** – सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६९ अनुसार प्रत्येक वर्ष अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

८३.१ सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जेष्ठ नागरिक, बालबालिका, दलित तथा एकल महिलाको अभिलेख प्रत्येक वर्ष अद्यावधिक गर्नुपर्नेमा सो नगरेका कारण निम्नानुसार ३ जिल्लामा रु.१० लाख ४४ हजार बढी भुक्तानी भएको देखिन्छ ।

(रु.हजारमा)

सि.नं.	जिल्ला	जेष्ठ नागरिक	वालबालिका	एकल महिला	दलित	जम्मा
१	बैतडी	५३	३०	३१	१९	१३३
२	कैलाली	३५८	११०	२७	१५	५१०
३	गोरखा	१८६	१९१	०	२४	४०१
	जम्मा	५९७	३३१	५८	५८	१०४४

मूल अभिलेख र भरपाई भिडान गर्दा बढी भुक्तानी भएको, मूल अभिलेखमा नभएको व्यक्तिको नाममा भरपाई भएको, अभिलेखमा उल्लेखित निकासामन्दा बढी संख्याको भरपाई पेश गरेको, मृत्यु जनाई सकेका व्यक्तिको नाममा पुनः भरपाई पेश भएको, लक्षित बालबालिकाको उमेर पुगेको अवस्थामा पनि भत्ता वितरण गरेको कारण बढी भुक्तानी हुन गएको देखियो ।

८३.२ अभिलेख अद्यावधिक गर्नका लागि गाविसमा गाउँ समन्वय समिति र जिल्लास्तरमा जिल्ला समन्वय समिति रहने व्यवस्था भए तापनि सो समितिले प्रभावकारी रूपमा काम गरेको देखिएन ।

सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेहरुको अभिलेख अद्यावधिक गर्ने र आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाई बढी भुक्तानी हुने अवस्थाको अन्त्य गर्नुपर्दछ ।

८४. **भत्ता वितरण** – सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, २०६९ को बुँदा नं.१३ (२) अनुसार सम्बन्धित व्यक्तिहरुलाई आ-आफ्नो क्षेत्रमा प्रथम चौमासिकमा आश्विन १ गते, दोश्रो चौमासिकमा माघ १२ गते र तेस्रो चौमासिकमा जेष्ठ १५ गते भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समिति, गोरखाले २०७०।६।१३ देखि २०७१।३।१८ सम्म, ताप्लेजुङ्गले २०७०।६।१६ देखि २०७१।३।२२ सम्म, कैलालीले २०७०।६।१८ देखि २०७१।३।१७ सम्म र कालिकोटले २०७०।६।३ देखि २०७१।३।८ सम्म निकासो दिएकोले उद्देश्य अनुरूप समयमा वितरणको लक्ष्य पूरा भएको देखिएन ।

यस विषयमा १५० सरोकारवालाहरूसँग स्थानीय निकायबाट सामाजिक सुरक्षा भत्तावापतको रकम निर्धारित मिति (असोज १, माघ १२ र जेष्ठ १५ गते) मा वितरण भएको छ छैन भनी सोधिएकोमा १६८ (६७.२० प्रतिशत) ले छ र ८० (३३ प्रतिशत) ले छैन भन्ने जनाएका छन् । तोकिएको समयमा भत्ता प्राप्त नगर्नेको संख्या ३२ प्रतिशत भएको देखिँदा वितरण गर्ने समयको पालना पूर्णरूपमा भएको देखिँदैन ।

८५. सामाजिक प्रभावकारिता – अध्ययन गरिएका ५ जिल्लाका १५० सरोकारवालाहरूले प्राप्त सामाजिक सुरक्षा भत्ता औषधी उपचार, बच्चाको लागि कापी किताब, चामल, साबुन, लुगा, चेलीवेटीलाई दक्षिणा आदिमा खर्च गर्ने गरेको जवाफ दिएका छन् । अधिकांश सेवाग्राहीले भत्ता रकम बैङ्कबाट भन्दा हालकै व्यवस्था ठीक भएको भन्ने जानकारी गराएका छन् । यस सम्बन्धी व्यहोरा देहायबमोजिम छः
- ८५.१ सामाजिक सुरक्षा भत्ता रकम के मा खर्च गर्नुहुन्छ भनी १५० सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने व्यक्तिसँग सोधिएकोमा १९ प्रतिशतले स्वास्थ्य उपचारमा, १८ प्रतिशतले सन्तुलित खानामा, बाँकी ६३ प्रतिशत अर्थात अधिकांशले विभिन्न क्षेत्रमा आवश्यकतानुसार खर्च गर्ने गरेको जवाफ प्राप्त भएको छ ।
- ८५.२ सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणलाई प्रभावकारी बनाउन के गर्नुपर्ला भनी सोधिएकोमा ६४ प्रतिशतले विद्यमान व्यवस्था ठीक छ, ३ प्रतिशतले बैङ्क व्यवस्था लागुगर्ने, ५ प्रतिशतले वर्षभरको एकैपटक दिने र २८ प्रतिशतले मासिकरूपमा दिनुपर्ने भन्ने जनाएका छन् ।
- ८५.३ सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणमा तपाईंको सन्तुष्टि स्तर कस्तो छ भनी सोधिएकोमा ४९ प्रतिशतले सन्तुष्ट छु, ११ प्रतिशतले सन्तुष्ट छैन, ३० प्रतिशतले ठीकै छ र १० प्रतिशतले धेरै सन्तुष्ट छु भन्ने जवाफ दिएका छन् ।

अतः समयमै बजेट निकासी, व्यवस्थित अभिलेख, प्रभावकारी अनुगमन संयन्त्र मार्फत बैङ्किङ तथा शाखा रहित बैङ्किङको अवधारणा अनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता निर्धारित मितिमा वितरण गरी कार्यक्रमको प्रभावकारितामा अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ ।

● योजना छनौट र कार्यान्वयन

८६. योजना छनौट – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ अनुसार विपन्नको घरधुरी नक्साङ्कन गर्ने, गाविसको वस्तुस्थिति विवरण तयार गर्ने, विपन्न महिला र वञ्चितिकरणमा परेका वर्गको पहिचान गर्ने, स्थानीय आवश्यकता तथा प्राथमिकताको मूल्याङ्कन गर्ने र छनौट भएका योजनाका बारेमा प्रचार प्रसार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।
- ८६.१ बैतडीका २ गाविस, कैलालीका १ गाविस, गोरखाका ६ गाविस, ताप्लेजुङका ६ गाविसले भिलेज प्रोफाइल तयार नगरेको, स्थानीय आवश्यकता तथा प्राथमिकताको मूल्याङ्कन गर्ने तथा घरधुरी नक्साङ्कन गर्ने, वडा तथा टोलमा विपन्न महिला र वञ्चितिकरणमा परेका अन्य वर्गको पहिचान नगरेको हुँदा लक्षित वर्ग कार्यक्रम संचालन गर्ने गरी योजना तर्जुमा हुने देखिएन ।
- ८६.२ योजना छनौट र स्वीकृत गर्ने प्रकृया लामो हुने, धेरै पटक बैठक गर्नुपर्ने तर योजना संचालनमा बजेट थोरै हुने भएकोले भ्रष्टाचारी हुने सरोकारवालाको भनाई रहेको छ । विपन्न वर्ग महिला र वञ्चितिकरणमा परेकाको पहिचान गर्नुपर्ने भन्ने वारेमा थाहा नभएको सरोकारवालाको भनाई रहेको छ । जसले गर्दा लक्षित वर्ग कार्यक्रम संचालनमा समेत कठिनाई परेको देखिन्छ ।
- ८६.३ अध्ययन गरिएका गाविस/नपाले आफुले गरेका वा वडाहरूमा सञ्चालन हुने वार्षिक कार्यक्रमको बारेमा सञ्चार माध्यमबाट प्रचार प्रसार हुने गरेको जानकारी छ, भनी २५० सेवाग्राहीलाई सोधिएकोमा १५८ (६३.२० प्रतिशत) ले जानकारी छ, ४९ (१९.६० प्रतिशत) ले जानकारी छैन र ४० (१६ प्रतिशत) ले त्यस्तो प्रचार प्रसार हुने गरेको छैन भन्ने जानकारी दिएका छन् । कार्यक्रमको बारेमा जानकारी नहुनेको संख्या उल्लेख्य रहेको देखिन्छ ।

कार्यविधि अनुसार योजनाहरू छनौट तथा तर्जुमा गर्न आवश्यकता पहिचान, घरधुरी नक्साङ्कन तयार गर्ने, भिलेज प्रोफाइल तयार गरी योजना छनौटलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

८७. न्यून रकमका योजना – स्थानीय निकाय स्रोतस्र परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ११ अनुसार पूँजीगत अनुदानबाट रु.५ लाखभन्दा कम लागतका कार्यक्रम वा आयोजना छनौट गर्न नसक्नेमा

पाँच जिविसले सोभन्दा कम लागतका देहायबमोजिम ५१० योजना छनौट तथा सञ्चालन गरी रु.१० करोड ४६ लाख २९ हजार खर्च गरेको पाइयो:

सि.नं.	जिल्ला	संख्या	रकम (रु.हजारमा)
१	कैलाली	३९२	८११४९
२	बैतडी	४६	७२६९
३	गोर्खा	४२	८२००
४	कालिकोट	२५	५९७५
५	ताप्लेजुङ्ग	५	२०३६
	जम्मा	५१०	१०४६२९

न्यून बजेटका योजना छनौट गर्दा प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा रकम अभाव हुने, योजनाहरु अधुरा रहने र अनुगमन एवं मूल्याङ्कन हुन नसकी स्रोत साधनको प्रभावकारी उपयोग नहुने देखिन्छ।

८८. **हस्तान्तरण** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधिको दफा २५(३१) अनुसार उपभोक्ता समिति मार्फत सञ्चालन भई सम्पन्न भएका योजना उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। अध्ययन गरिएका गाविस/नगरपालिकामा ताप्लेजुङ्गमा सञ्चालित १४२ योजनामध्ये १४१, गोरखामा २०० मध्ये १९९, कैलालीमा २३१ मध्ये २२४, बैतडीमा २४७ मध्ये २२३ सम्पन्न भएका योजना हस्तान्तरण गरेको अभिलेख राखेको छैन। कार्यविधिले तोकेअनुसार हस्तान्तरण गर्नुपर्ने योजनाको हस्तान्तरण गरी दिगो सञ्चालन व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

८९. **लक्षित समूह विकास कार्यक्रम** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ८(ख) र १० अनुसार कुल बजेटबाट लक्षित समूहको लागि ३५ प्रतिशत छुट्याउनुपर्ने र सोमध्ये विपन्न वर्गका महिलाको लागि १० प्रतिशत, बालबालिकाका लागि १० प्रतिशत र सबै जातजातिका आर्थिक रूपमा विपन्न एवं सामाजिक रूपमा पिछ्छाइएका वर्ग, जेष्ठ नागरिक लगायतका लागि १५ प्रतिशत खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।

८९.१ ताप्लेजुङ्गमा विपन्न महिला लक्षित कार्यक्रमबाट थेचम्बु गाविसमा रु.७९ हजार महिलाको सहकारी भवन निर्माणमा र फुरुम्बु गाविसमा रु.६० हजार र नाङखोल्याङ्ग गाविसमा रु.१ लाख ५० हजार महिला सामुदायिक भवन निर्माणमा खर्च गरेको पाइयो। विपन्न महिलाको लागि छुट्याईएको बजेटबाट क्षमता विकास सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन नगरी अन्य कार्यमा खर्च गरेको पाइयो।

८९.२ गोरखा जिल्लाको १ नगरपालिका तथा ६ गाविसले लक्षित समूहका लागि खर्च गर्नुपर्ने रु.७ लाख २५ हजार अन्य कार्यक्रमहरुमा जस्तै शिक्षकको तलव, फर्निचर, भवन निर्माणमा खर्च गरेका छन्।

८९.३ अध्ययन गरिएका गाउँ वा नगरमा गाविस/नपाको रकमबाट महिलाले माग गरेका वा उनीहरुलाई प्रत्यक्ष हित हुने योजनामा खर्च भएको पाउनु हुन्छ भनी २५० सेवाग्राहीलाई सोधिएकोमा २०९ (८३.६० प्रतिशत) ले खर्च भएको छ, २२ (८.८० प्रतिशत) ले खर्च भएको छैन, ११ (४.४० प्रतिशत) ले धेरै कम खर्च भएको छ र ८ (३.२० प्रतिशत) ले मलाई थाहा छैन भन्ने व्यहोरा जनाएका छन्।

८९.४ अध्ययन गरिएका गाउँ वा नगरमा गाउँ विकास समिति/नगरपालिकाको रकमबाट दलित विपन्न वर्गले माग गरेका वा उनीहरुलाई प्रत्यक्ष हित हुने योजनाहरुमा खर्च भएको पाउनु हुन्छ भनी २५० सेवाग्राहीलाई सोधिएकोमा १९३ (७७.२० प्रतिशत) ले खर्च भएको छ, ६ (२.४० प्रतिशत) ले खर्च भएको छैन, ३६ (१४.४० प्रतिशत) ले धेरै कम खर्च भएको छ र १५ (६ प्रतिशत) ले मलाई थाहा छैन भन्ने जानकारी दिएका छन्। यसबाट दलित विपन्न वर्गलाई प्रत्यक्ष हित हुने योजनामा खर्च भए नभएको समबन्धमा केही व्यक्तिहरुलाई थाहा नभएको स्थिति रहेको पाइयो।

लक्षित वर्ग कार्यक्रमको बजेट अन्य कार्यमा खर्च नगरी लक्षित वर्गको माग र आवश्यकता अनुसार खर्च गरी उक्त कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्दछ।

९०. समावेशी प्रतिनिधित्व – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को उद्देश्य अनुसार गाउँस्तरीय एकीकृत योजना तर्जुमा समितिमा समावेशी सहभागिता गराउनुपर्ने व्यवस्थाअनुसार ४ जिल्लाको तथ्याङ्क देहाय बमोजिम छः

जिल्ला	२०६८६९		२०६९।७०		२०७०।७१	
	महिला	विपन्न	महिला	विपन्न	महिला	विपन्न
बैतडी	३६	२२	३९	३१	५५	३५
कैलाली	३७	३२	४८	४५	५८	४५
गोरखा	४५	३५	३५	२८	३८	५४
ताप्लेजुङ	१८	७	२१	११	४३	१३

नोट – कालिकोटबाट यस सम्बन्धी तथ्याङ्क प्राप्त भएन ।

९०.१ अध्ययन गरिएका गाउँ वा नगरमा यहाँको वडा वा गाउँ वा नगरस्तरीय भेला एवं निर्णय प्रक्रियामा महिलाको सहभागिता विगतको तुलनामा कस्तो रहेको छ भनी २५० सेवाग्राहीलाई सोधिएकोमा १९८ (७९.२० प्रतिशत) ले सहभागिता बढेको छ, १३ (५.२० प्रतिशत) ले सहभागिता बढेको छैन, ८ (३.२० प्रतिशत) ले सहभागितामा खासै फरक छैन र ३१ (१२.४० प्रतिशत) ले सहभागिता भएपनि निर्णयमा भूमिका हुँदैन भन्ने जानकारी दिएका छन् ।

समस्या

- सामाजिक सुरक्षा अभिलेख अद्यावधिक नहुनु,
- न्यून रकमका योजना सञ्चालन गर्नु,
- योजनाहरू अधुरो हुनु,
- सम्पन्न भएका योजना हस्तान्तरण नहुनु,

९०.२ अध्ययन गरिएका गाउँ वा नगरमा वडा वा गाउँ वा नगरस्तरीय भेला एवं निर्णय प्रक्रियामा दलित, विपन्न वर्गको सहभागिता विगतको तुलनामा कस्तो रहेको छ भनी २५० सेवाग्राहीलाई सोधिएकोमा २०७ (८२.८ प्रतिशत) ले सहभागिता बढेको छ, ९ (३.६० प्रतिशत) ले सहभागिता बढेको छैन, ११ (४.४ प्रतिशत) ले सहभागितामा खासै फरक छैन र २३ (९.२० प्रतिशत) ले सहभागिता भएपनि निर्णय प्रक्रियामा भूमिका हुँदैन भन्ने जानकारी दिएका छन् ।

समावेशी प्रतिनिधित्वलाई प्रोत्साहित गर्दै योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिनुपर्दछ ।

९१. उपभोक्ता समितिमार्फत कार्य – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १५५(५)(क)मा बढी जटिल प्राविधिक पक्षसमेत भएको र मेशिनरीको बढी प्रयोग हुने काम बाहेक सामान्यतया श्रमप्रधान प्रविधि अपनाईने आयोजना वा कार्यक्रममात्र उपभोक्ता समितिमार्फत गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । श्रमिकको अभाव, कडा चट्टान तथा ग्राभेल कम्प्याक्सनलगायतका कार्यमा मेशीन आवश्यक पर्ने कारण जनाई डोजर, रोलर एक्साभेटर आदिको प्रचलित नर्स र जिल्ला दररेटको आधारमा लागत अनुमान तयार गरी जिल्ला विकास समिति बैतडीले रु.६८ लाख ३० हजार, कैलालीले रु.८१ लाख ९४ हजार र गोर्खाले रु.१ करोड ७६ लाख २८ हजारको काम उपभोक्ता समितिहरूमार्फत गराएको देखियो । जटिल प्राविधिक पक्ष भएको काम उपभोक्ता समितिमार्फत गराउँदा गुणस्तर नहुने र स्थानीय जनश्रमको प्रयोग पनि गर्न नसकिने हुँदा जटिल प्राविधिक र भारी उपकरण प्रयोग हुने काम प्रतिस्पर्धात्मक मुल्यको आधारमा गुणस्तरीय ढङ्गबाट सम्पन्न गरिनुपर्दछ ।

९२. अधुरा योजना – अध्ययन गरिएका गाउँ विकास समितिहरूमा निर्माण सम्पन्न गर्नुपर्ने समयावधि व्यतीत गरिसकेका कालिकोटमा २१, ताप्लेजुङमा १, गोरखामा १, कैलालीमा ७ र बैतडीमा २४ अधुरा योजनाहरू रहेका छन् । विगत वर्षहरूमा खर्च भईसके तापनि निर्माण सम्पन्न गर्न बजेटको निरन्तरता नहुँदा लामो समय सम्म योजना पूरा नभएको कारण स्थानीय जनताले पाउने सेवा, सुविधामा बाधा परेको छ । अतः कार्यतालिका बमोजिम योजनाहरू सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

९३. अनुगमन – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा २५(३५) (क) र (ख) अनुसार योजनाको सहभागितामूलक अनुगमन गर्न सहजीकरण तथा अनुगमन समिति गठन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।
- ९३.१ बैतडीका १२, कैलालीको १, गोरखाको ५, ताप्लेजुङको १० र कालिकोटको ५ गाउँ विकास समितिमा योजनागत अनुगमन समिति गठन नगरेको तथा समिति गठन भए तापनि समितिले निरीक्षण अनुगमन गरेको प्रतिवेदन तयार गरेको देखिएन ।
- ९३.२ अध्ययन गरिएका गाउँ वा नगरमा सञ्चालित योजना/कार्यक्रमको सुपरीवेक्षण अनुगमन गर्न, निर्धारित गुणस्तरमा काम भए नभएको मूल्याङ्कन गर्न सुपरीवेक्षण अनुगमन समिति गठन भएको छ भनी २५० सेवाग्राहीलाई सोधिएकोमा १८५ (७४ प्रतिशत) ले छ, ३१ (१२.४ प्रतिशत) ले छैन र ३२ (१२.८ प्रतिशत) ले जानकारी छैन भन्ने जानकारी गराएका छन् ।
- ९३.३ अध्ययन गरिएका गाउँ वा नगरमा सुपरीवेक्षण अनुगमन समिति गठन भएको भए सो समितिले सक्रियताका साथ काम गरेको छ भनी २५० सेवाग्राहीलाई सोधिएकोमा १०७ (४२.८० प्रतिशत) ले छ, १० (४ प्रतिशत) ले छैन ६१ (२४.४० प्रतिशत) ले आंशिक रूपमा काम गरेको छ र ७ (२.८० प्रतिशत) ले काम गरेपनि खासै योगदान पुगेको छैन भन्ने जानकारी दिएका छन् ।

सुझाव

- सामाजिक सुरक्षा अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्ने,
- घरधुरी नक्साङ्कन र आवश्यकताको पहिचान गर्नुपर्ने,
- सम्पन्न योजना हस्तान्तरण गर्नुपर्ने,
- योजना समयमै पुरा गर्नुपर्ने र
- योजनाको नियमित अनुगमन हुनुपर्ने ।

कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधिअनुसार अनुगमन संयन्त्र निर्माण गरी योजनाहरूको नियमित अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

समितितर्फ

स्थानीय विकास कोषको सचिवालय

९४. ऋणपूजी लगानी – स्थानीय विकास कोषबाट परिचालित ऋण लिने सामुदायिक संस्थाले कोषसँग भएको सम्झौता वा साभेदारीको सहमति पत्रबमोजिम निर्धारित भाखामा कोषलाई बुझाउनुपर्ने ऋण रकमको साँवा, व्याज र सेवा शुल्क तथा ढिला भएकोमा हर्जाना बापतको रकम बुझाई सक्नुपर्ने उल्लेख छ । स्थानीय विकास कोषको सचिवालय, सुर्खेत, बर्दिया, मकवानपुर, चितवन, नुवाकोट, जुम्ला र भद्राको गरिबसँग विश्वेश्वर लगायत ७ कार्यक्रमतर्फ यो वर्षसम्म रु.५ करोड ४४ लाख ५१ हजार ऋण लगानी रहेकोमध्ये गत वर्षसम्मको ऋण लगानी रु.५ करोड ३५ लाख ४९ हजार बाँकी रहेको देखिन्छ । सचिवालयले साँवा, व्याज असुल उपर गर्न कारवाही नगरेकोले उक्त रकम जोखिमको स्थितिमा छ । त्यसै गरी बर्दिया, चितवन र मकवानपुरको विगत वर्षको ऋण लगानी रु.५२ लाख ७१ हजार समूहको निष्क्रियताका कारण उठ्न नसक्ने अवस्थामा रहेको छ । बर्दिया, मकवानपुर, नुवाकोट, जुम्ला र भद्राले प्राप्त गर्नुपर्ने व्याज तथा हर्जाना रु.८९ लाख ७८ हजार असुल गरेका छैनन् ।
९५. कोषको निष्क्रियता – स्थानीय वासिन्दाको आय आर्जन वृद्धि गर्नका लागि गाउँ विकास कार्यक्रम अन्तर्गत ऋण लगानीका लागि उपलब्ध बजेटलाई निर्दिष्ट वर्गमा लगानी गरी उपलब्ध स्रोतको उपयोग गर्नुपर्नेमा स्थानीय विकास कोषको सचिवालय चितवन, मकवानपुर, सुर्खेत, नुवाकोट, डोल्पा र बर्दियाले रु.२ करोड ३८ लाख ५८ हजार ऋण लगानी नगरी निष्क्रिय राखेको पाइयो । उपलब्ध बजेटलाई उपयोग नगर्नाले बिना प्रतिफल कोषको यथार्थ क्रयशक्ति न्यून हुने तथा न्यून आय हुने स्थानीयको आयस्तर वृद्धि गर्ने लक्ष्य हासिल नहुने हुँदा सो कोषको समुचित व्यवस्थापन गर्न सचिवालयले सक्रियता देखाउनुपर्दछ ।

त्यस्तै काठमाडौंले न्यून आय भएका स्थानीयको आय आर्जनका लागि ऋण लगानी गर्न ७ वर्ष अघि प्राप्त गरेको रु.२० लाख २५ हजार लगानी नगरी निष्क्रिय राखनाले औसत ६ प्रतिशत व्याजदरले पनि ७

वर्षको रु.८ लाख ५० हजार ब्याज प्राप्त भएको छैन । सो ऋण लगानी नगरेको रकमलाई सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत ६३ निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ १६७ निकायमा यो वर्ष रु.५ अर्ब ४४ लाख ३० हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.५१ करोड ७२ लाख ७८ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४ अर्ब ४८ करोड ७१ लाख ५२ हजार फछ्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२ अर्ब ५३ करोड ८६ लाख २९ पेशकी बेरुजू रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था, अन्य संस्था र समितितर्फ १४५ निकायमा रु.४६ करोड ३ लाख ९२ हजार बेरुजू देखिएको छ । सोमध्ये रु.५ करोड ३४ लाख ४८ हजार पेशकी बेरुजू बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ४५ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.६१ करोड ४८ लाख ४० हजार, राजस्वतर्फ रु.१ करोड ४३ लाख ४३ हजार, धरौटीतर्फ रु.७१ लाख ४३ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.१९ लाख ४७ हजारसमेत रु.६३ करोड ८२ लाख ७३ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेको छ ।

मन्त्रालयमातहतका अन्य सस्था १ को रु.२४ करोड ९६ लाख ८३ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१. **अनुगमन परीक्षण** - सञ्चालनमा नरहेका बभाडका ४३, अढ्यामका ६४, बाजुराका १५ र डोटीका ३० समेत १५२ सहकारी संस्थालाई सुपथ मूल्य पसल सञ्चालन गर्न रु.१ करोड ५२ लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा सो रकम फिर्ता गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्ने देखिएको छ । बजेट वक्तव्य २०६५/६६ अनुसार सहकारी संस्थाहरुबाट सुपथ मुल्यको पसल खोली सस्तो मूल्यमा सरसामान उपलब्ध गराउन विभाग अन्तर्गत निकायहरुबाट ३ हजार ५७० सहकारी संस्थालाई रु.३५ करोड ७० लाख अनुदान खर्च भएकोमा अनुदान प्राप्त गर्ने सुपथ पसलहरुमध्ये १० ले रु.१० लाख फिर्ता दाखिला गरेको देखिन्छ । बाँकी ३ हजार ५६० सहकारी संस्थाको अनुगमन गरी संचालनमा नभएका सहकारी संस्थालाई कानुनी कारबाही गरी रकम असुल गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धी व्यहोरा गत विगत वर्षका प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएकोमा यो वर्ष सुधार भएको पाइएन ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **अनुदान** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम ४१ मा जुन कामको लागि अनुदान रकम दिइएको हो सो काममा खर्च गरे नगरेको अध्ययन अनुगमन गरी वार्षिक विवरण तयार गर्नुपर्ने तथा अनुदान दिंदा योजना, कार्यक्रम र लागतसमेत खुलाई दिनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मन्त्रालयले राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्डलाई रु.१२ करोड ३३ लाख २५ हजार र विभागले विभिन्न संस्थाहरुलाई रु.३ करोड ६९ लाख अनुदान निकासी दिएको छ । सहकारी विभागले २०६५/६६ देखि २०७०/७१ सम्म रु.११ करोड ११ लाख २३ हजार अनुदान दिएको मध्ये यो वर्ष विभिन्न ४३ सहकारी संस्थालाई रु.१ करोड ३३ लाख, राष्ट्रिय सहकारी संघलाई रु.२४ लाख र ७ सहकारी संघलाई रु.१२ लाखसमेत रु.१ करोड ६९ लाख सःशर्त अनुदान दिएको छ । विभागले अनुदान दिनुपूर्व तथा अनुदान पश्चात् उपयोगको अनुगमन, विश्लेषण गर्ने नगरेकोले अनुगमन विश्लेषण गरिनुपर्दछ ।

आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम ३६ (३) मा खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाईसहितको लेखा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले राष्ट्रिय सहकारी संघ लिमिटेडलाई रु.४० लाख अनुदान दिएकोमा सक्कल बिल भरपाई पेश गरेको छैन । राष्ट्रिय सहकारी संघका अध्यक्ष र एक संचालक अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी महासंघको दक्षिण अफ्रिकाको केपटाउनमा नोभेम्बर, २०१४ मा भएको सम्मेलनमा भाग लिन गएको देखाई रु.६ लाख ६१ हजार खर्च लेखेको छ । लेखापरीक्षणको लागि उक्त खर्चको सक्कल बिल भरपाई पेश भएन । खर्चका सक्कल बिल भरपाई पेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

३. **क्षेत्रगत लक्ष्य तथा प्रगति** - मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार क्षेत्रगत लक्ष्य तथा प्रगति देहायवमोजिम देखिएको छ:

कार्यक्रम	इकाई	लक्ष्य	प्रगति	प्रगति (प्रतिशत)
जिल्लास्तर सहकारी	संख्या	३३०	६९	२१
प्रारम्भिक सहकारी	संख्या	३५,०००	३१,१७७	८९
सहकारीमा आवद्ध सदस्य	संख्या	५०,००,०००	४५,५५,२८६	९१
शेयर पूजी	रु अर्व	४५	६१.१९	१३६
वचत संकलन	रु अर्व	१७०	१७२.५३	१०१
ऋण लगानी	रु अर्व	१७०	१५४.४४	९१

जिल्लास्तर सहकारी र प्रारम्भिक सहकारी संस्थाहरू स्थापना र ऋण लगानीमा लक्ष्यअनुसार प्रगति भएको देखिएन। सहकारी सदस्यहरूबाट रु.१ खर्ब ७३ अर्ब बचत सङ्कलन तथा रु.६१ अर्ब शेयर पूँजी सङ्कलन भएकोले सो रकमलाई जोखिमबाट सुरक्षित गरिनुपर्छ।

सहकारी विभाग

४. **अनुदान वितरण** - सहकारी संघ/संस्थाहरूलाई उपलब्ध गराउने अनुदानसम्बन्धी कार्यविधि, २०६८ ले भौगोलिक क्षेत्र र समावेशीलाई प्रथमिकता दिन उच्च अङ्कभार कायम गरेको छ। विभिन्न सुगम जिल्लास्थित सहकारी संस्थाहरूलाई २०६५/६६ देखि २०७०/७१ सम्म रु.११ करोड ११ लाख २३ हजार अनुदान दिएको पाइयो। दुर्गम तथा अति विकट जिल्लाहरू जस्तै सोलुखुम्बुमा ५७, मनाङ्गमा ८, मुस्ताङ्गमा ३५, हुम्लामा ९१, मुगुमा ७९, डोल्पामा ५३, कालिकोटमा ९१ र बाजुरामा ८८ समेत ५०२ सहकारी संस्था रहेकामा ती सहकारीहरूलाई अनुदान उपलब्ध गराएको छैन। महिला, दलित, पिछडिएका वर्ग एवं क्षेत्रलाई विशेष क्षेत्र तोकी त्यहाँको जीवनस्तर वृद्धि हुने, जीविकोपार्जन सहज हुने, रोजगारी सिर्जना गरी आर्थिक वृद्धि हासिल भई सामाजिक रुपान्तरण हुने गरी अनुदान दिनुपर्नेमा अति विकट जिल्लाहरूमा सहकारी संस्थाहरू दर्ता भएकोमा भौगोलिक र समावेशी रुपमा अनुदान दिएको देखिएन। कार्यविधि अनुसार अनुदान दिने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
५. **निष्क्रिय सहकारी संस्था** - सहकारी ऐन २०४८, को दफा ४१ (३) मा लगातार २ वर्षसम्म कुनै पनि कारोबार नगरी निष्क्रिय रहेको पाइएमा संस्था खारेज गर्ने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षणमा प्राप्त विवरण अनुसार १० डिभिजनका ३ हजार ६३३ सहकारीले लेखापरीक्षण नगराएको र ९ डिभिजनका ६८४ सहकारी निष्क्रिय रहेको देखिएको छ। विभागले दर्ता भएका सहकारी संस्थामध्ये सञ्चालनमा नआउने, लेखापरीक्षण नगराउने, कार्यालयको सम्पर्कमा नरहने आदिको विवरण तयार गरेको छैन। निष्क्रिय रहेका सहकारी संस्थाहरूको काम कारवाहीको अनुगमन पनि गरेको देखिएन। अतः निष्क्रिय संस्था सञ्चालनमा ल्याउने वा खारेजी गर्ने सम्बन्धमा कारवाही गर्नुपर्ने देखिएको छ।
६. **कारवाही** - सहकारी ऐन २०४८, तथा सहकारी नियमावली, २०४९ मा सञ्चालकहरू शेयरपूँजी सङ्कलन गरी फरार भएमा दण्ड गर्ने कानुनी व्यवस्था गरेको छैन। साना तथा निम्नस्तरका आय आर्जन भएका समूह वा वर्गबाट रकम सङ्कलन गरी सहकारी समूहको आर्थिक समृद्धि गर्ने उद्देश्यले सङ्कलित रकमलाई संघसंस्था भित्रैका व्यक्तिहरूले लिई फरार हुने गरेका छन्। प्राप्त विवरणअनुसार गत वर्षसम्म ६३ सहकारी संस्थाका सञ्चालक फरार रहेको पाइयो। डिभिजन सहकारी कार्यालय काठमाडौँमा दर्ता भएका ४५ सहकारीमध्ये १९ सहकारीबाट रु.७ करोड ३५ लाख ७० हजार ६६५ र ललितपुरका ८ मध्ये २ बाट रु.८ करोड ५० लाख हिनामिना भएको र काठमाडौँले २६ र ललितपुरका ६ को हिनामिना रकमको अभिलेख राखेको छैन। मन्त्रालय तथा विभागमा फरार सञ्चालक तथा रकम हिनामिनाको सम्बन्धमा स्पष्ट अभिलेखसमेत राखेको छैन। फरार तथा हिनामिना गर्ने सञ्चालकहरूलाई प्रचलित कानूनबमोजिम कारवाही गरी हिनामिना रकम असुल गरिनुपर्दछ।

अन्य संस्थातर्फ

राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड

बोर्डको २०७०/७१ को प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

७. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा**— बोर्डको गत वर्षसम्मको साधारण जगेडा कोष रु.८ करोड ४३ लाख ८८ हजार, अन्य कोषहरू रु.८ करोड १४ लाख ४२ हजार र दायित्वहरू रु.२ करोड १ लाख ४८ हजार रहेकोमा यस वर्ष क्रमशः रु.१२ करोड ३८ लाख ५५ हजार, रु.८ करोड ४२ लाख २२ हजार र रु.४ करोड १६ लाख ६ हजार पुगेको छ। उक्त कोषहरूको उपयोग स्थिर सम्पत्ति रु.८ करोड ८८ लाख २८ हजार, लगानी रु.६ करोड ३४ लाख ८२ हजार, लिनुपर्ने हिसाब रु.३ करोड २ लाख ६८ हजार र बैङ्क मौज्जात रु.६ करोड ७१ लाख ५ हजार रहेको छ।

गत वर्षको आम्दानी रु.२ करोड १३ लाख २५ हजार भई सञ्चालन नोक्सान रु.४ करोड ६७ लाख ७९ हजार भएकोमा यस वर्ष रु.२ करोड २१ लाख ७३ हजार आम्दानी र रु.८ करोड ३५ लाख १० हजार नोक्सान गरेको छ । बोर्डलाई नेपाल सरकारबाट गत वर्ष रु.९ करोड ५ लाख अनुदान प्राप्त भएकोमा यो वर्ष अनुदान रु.१२ करोड ३३ लाख २५ हजार रहेको छ ।

८. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोराहरु निम्नानुसार छन्:

- ८.१ सहकारी प्रवर्द्धन कार्यक्रम अनुसार लगानी गरी असुली नभएको खराब कर्जाको अपलेखन, कर्जा नोक्सानी, शेयर लगानी र उपदान खर्चबापत व्यवस्था समायोजन गर्दा नोक्सानी थप बढ्न गई कोषमा प्रभाव पर्ने देखिन्छ । विभिन्न स्थानमा रहेका जग्गालाई वासलातमा नदेखाएको कारणले सम्पत्तिको यथार्थ स्थिति चित्रण भएको देखिएन । बोर्डअन्तर्गतका विभिन्न कोष हिसाबहरुमा गरिएका व्यवस्था, समायोजन लगायतका विषयहरुमा सञ्चालक समितिबाट समर्थन भएको देखिएन । कर्जा लगानी बापत कर्जा जोखिम व्यवस्था गरेको देखिएन ।
- ८.२ यस वर्षसम्म बोर्डको ऋण लगानी रु.५ करोड ९८ लाख १६ हजार रहेकोमा ऋण लगानी, ब्याज गणना एवम् असुलीतर्फ कर्जा जोखिमबापत व्यवस्था नगरेको, ब्याज गणना गरी आम्दानी लेखाङ्कन गर्नुपर्नेमा नगरेको, ऋणलाई असुलीको आधारमा खराब, असल, शंकास्पद वर्गीकरण नगरिएको, प्रवाह भएका ऋणको नपुग सुरक्षण नलिइएकोले ऋण लगानीमा देखिएका कैफियतहरुमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
- ८.३ बोर्ड र साभा भण्डार भोटाहिटीबीच २०५९।६।४ मा घर भाडा सम्बन्धमा सम्झौता भएको र हालसम्म सोही सम्झौताबमोजिम भाडा दर असुली भइरहेको छ । सम्झौता अनुसार भरतपुर वसपार्क निर्माण सम्पन्न भै सक्दा पनि बोर्डले आफ्नो हक अधिकार र शेयर बाँडफाँडसम्बन्धी काम गरेको छैन । ललितपुरमा रहेका १७ रोपनी र चितवन, नेपालगन्ज, पोखरामा रहेको जग्गाको समुचित उपयोग गरेको छैन । महोत्तरीको निगौल गाई गौशालाको सञ्चालन एवं व्यवस्थान गर्ने नीति निर्देशिका नबनेको र गौशालाको १४९ बिघा जग्गा बोर्डलाई हस्तान्तरण भएकोमा स्वामित्व प्राप्त भएको छैन ।
- ८.४ नेपाल सरकारबाट नियमित अनुदान रु.५ करोड, केन्द्रीय कार्यालय निर्माणका लागि रु.३ करोड ५ लाख, महोत्तरीस्थित गौशाला गोठ तथा पूर्वाधार निर्माणको लागि रु.३ करोड ८३ लाखसमेत जम्मा रु.१२ करोड ३३ लाख निकास भएको छ । निकासामध्ये महोत्तरीको निगौल गौशालाको पूर्वाधार विकासको कामका लागि २ निर्माणव्यवसायीलाई मोबिलाइजेसन पेशकीबापत रु.२८ लाख ५७ हजार खर्च लेखेकोमा बैङ्क जमानत लिएको देखिएन ।
- ८.५ मन्त्रालयको २०७१।३।१७ को पत्रानुसार आधुनिक गाई फर्म तथा प्रजनन केन्द्र, मेसिनरी सामग्री वैकल्पिक ऊर्जा जडानका लागि रु.३६ लाख थप बजेट निकास भएको छ । बोर्डले वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रसंग समन्वय गरी एक प्रा.लि. मार्फत सम्भाव्यता अध्ययन गराएको सोको सम्झौतापत्र उपलब्ध नगराएको र कार्य सम्पादन तथा बिल भरपाईको आधारमा खर्च लेखनुपर्नेमा प्रतिबद्धताका आधारमा खर्च लेखेको देखियो ।
- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतका समेत १४ कार्यालयमा रु.२ करोड ५० लाख १७ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.११ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ करोड ५० लाख ६ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.८५ लाख २५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

सिँचाइ मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ११५ कार्यालयको विनियोजनतर्फ रु.११ अर्ब ३४ करोड ३३ लाख ६८ हजार, राजस्वतर्फ रु.३ करोड ३४ लाख ४ हजार र धरौटीतर्फ रु.१ अर्ब ५ करोड ३५ लाख ३४ हजारसमेत रु.१२ अर्ब ४३ करोड ३ लाख ६ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.१ करोड ८५ लाख ६४ हजारसमेत समावेश छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ कार्यालयले निर्माण कार्यको ५ प्रतिशतले हुने कन्टिन्जेन्सी रकम खर्च गर्दा खर्च रकमको २ प्रतिशत रकम पूँजीगत खर्च गर्नुपर्ने अर्थ मन्त्रालयको निर्णय भएकोमा यो वर्ष ६५ निकायले ज्याला, सवारीसाधन मर्मत, भ्रमण, इन्धन तथा तालिमबापत रु.२९ करोड ८७ लाख ८९ हजार कन्टिन्जेन्सीमा खर्च लेखेका छन्।
 - १.२ संरचना निर्माणको रेखदेख गर्न ज्यालादारी कर्मचारीहरू राखी रानी जमरा कुलरिया, सिक्टा, बागमती सिँचाइ आयोजना, कोशीपम्प चन्द्रनहर सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन र जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण कार्यालय कास्कीलगायतले यो वर्ष रु.७ करोड ५८ लाख कन्टिन्जेन्सीबाट ज्याला खर्च लेखेका छन्। सुम्पिएको जिम्मेवारी तथा सम्पादित कामको अभिलेख नराखेकोले ज्याला खर्च सुनिश्चित गर्ने आधार भएन। कर्मचारी आवश्यकताको मापदण्ड र सम्पादित कामको अभिलेखबेगर ज्याला खर्च गर्ने परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ।
 - १.३ सिँचाइ मन्त्रालय तथा विभागको सवारी साधन मर्मत, इन्धन, कर्मचारीहरूको भ्रमण, तालिम खर्च लगायतका प्रयोजनमा रानी जमरा कुलरिया, सिक्टा, महाकाली सिँचाइ आयोजनालगायत १२ निकायले रु.७४ लाख ३२ हजार खर्च लेखेका छन्। आयोजनाको कामसँग प्रत्यक्ष सरोकार नभएका यस्ता खर्च उपर नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।
 - १.४ सिँचाइ विभागबाट उपलब्ध विवरणअनुसार संयुक्त व्यवस्थापनमा सञ्चालित ३२ मध्ये यो वर्ष २० सिँचाइ प्रणालीबाट रु.७४ लाख ५४ हजार सिँचाइ शुल्क सङ्कलन भएको देखिन्छ। बाँकी १२ प्रणालीबाट सिँचाइ शुल्क सङ्कलन गर्ने गरेको पाइएन। एकै प्रकृतिका सिँचाइ प्रणालीहरूमध्ये केहीबाट शुल्क उठाउने र केहीबाट शुल्क नउठाउने परिपाटी देखिएकोले सबै सिँचाइ प्रणालीबाट सिँचाइ सेवा शुल्क उठाउनुपर्ने व्यवस्था गरिनुपर्दछ।
 - १.५ सुनसरी मोरङ सिँचाइ योजनाले यो वर्ष २१ उपभोक्ता समूहबाट पटक पटक सम्झौता गरी रु.८ करोड ४७ लाखको निर्माण कार्य गराएको छ। यसैगरी सिँचाइ विकास डिभिजन स्याङ्जा, बागलुङ्ग, पर्सा र सिन्धुलीले रु.३ करोड २२ लाख ३ हजार र जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन नुवाकोटले रु.७३ लाखको काम पटक पटक उपभोक्ता समूहसँग सम्झौता गरी गराएको पाइयो। एउटै नहर प्रणाली तथा संरचना निर्माणको कार्य रु.६० लाखभित्र रहने गरी स-साना टुक्रा गरी उपभोक्ता समूह मार्फत् गराउने परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ।

त्यसैगरी सिँचाइ डिभिजन, जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन, भूमिगत जलस्रोत विकास समितिका शाखा कार्यालय, व्यवस्थापन डिभिजन र आयोजना समेत २० कार्यालयले उपभोक्ता समिति मार्फत रु.५७ करोड ७९ लाखको काम गराउँदा उपभोक्ता समितिको बैठकबाट खर्च अनुमोदन गरी खर्च सार्वजनिक गरेको देखिएन। आम्दानी-खर्च सार्वजनिक गरी पारदर्शी गर्नुपर्दछ।

- १.६ यो वर्ष बिल अफ क्वान्टिटीमा उल्लेख गरेको आधारमा बीमा पोलिसी र प्रिमियम तिरेको प्रमाण नलिई जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय कैलाली, बागमती सिँचाइ आयोजना लगायत ९ कार्यालयले

सम्बन्धित निर्माणव्यवसायीलाई बीमाबापत रु.९३ लाख १२ हजार भुक्तानी गरेका छन् । प्रमाणवेगर खर्च लेखेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

- १.७ निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधनको भाडा समावेश गरी सम्झौता गर्दा शिरोभार खर्च समेतले लागत बढ्न गएको व्यहोरा उपर छलफल हुदा सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६९।१।८ मा लागत वृद्धि नियन्त्रण गर्न एक नीति बनाउने र यसको जानकारी अन्य मन्त्रालयलाई समेत दिने निर्णय भएको छ । भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयले २०६९।९।२ मा ठेकामा समावेश गरी गाडी भाडामा नलिने, गाडी भाडामा लिनुपर्ने अवस्था परेमा विभागबाट स्वीकृति लिने नीति तयार गरेकोमा सिँचाइ विभागले २०७१।३।१२ मा एक परामर्श दातासँग २४ महिनासम्म गाडी उपलब्ध गराउन रु.२७ लाख १२ हजार, रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजनाले ५ गाडी र ४ मोटरसाइकलको लागि रु.३ करोड ७८ लाख सवारी साधन भाडामा लिने गरी सम्झौता गरेको छ । सोको अतिरिक्त रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजनाले यो वर्ष बोलपत्रबाट रु.१ करोड १५ लाखमा एक सवारीसाधन खरिद गरेको छ । यसैगरी प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना दाङ्गले १ गाडी र १ मोटरसाइकलको लागि रु.५ लाख ६० हजार र सिक्टा सिँचाइ योजनाले सवारीसाधन भाडाको लागि रु.१ करोड ६० लाखमा सम्झौता भएकोमा भेरिएसन गरी हालसम्म रु.१ करोड ६९ लाख भुक्तानी गरेको छ । आयोजनाले शिरोभार खर्च घटाउन सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय एवं तत्सम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

रानी जमरा कुलरिया आयोजना

२. **वित्तीय स्थिति** – कैलालीको ११ हजार हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने यो आयोजना नेपाल सरकार र विश्व बैङ्क बीच २०६८ मा सम्झौता भएको छ । आयोजनाको शुरु लागत विश्व बैङ्कबाट रु.३ अर्ब ३७ करोड, नेपाल सरकारको तर्फबाट रु.३९ करोड र उपभोक्ताबाट रु.८ करोडसमेत रु.३ अर्ब ८४ करोड व्यहोर्ने रहेकोमा आयोजनाले सिंचित गर्ने क्षेत्र तथा कमाण्ड एरियामा नदी नियन्त्रणसम्बन्धी कार्यक्षेत्र थप गरी संशोधित गुरु योजना अनुसार रु. १२ अर्ब ६४ करोड लागत अनुमान रहेको छ । राष्ट्रिय गौरवको यो आयोजना २०६६।६।७ देखि शुरु गरी २०७४।७।५ सम्ममा सम्पन्न हुने लक्ष्य रहेकोमा हालसम्म रु.३ अर्ब ६९ करोड ३८ लाख खर्च भएको छ ।

आयोजना विवेचना प्रतिवेदनमा आयोजनाको आन्तरिक प्रतिफल दर बढी लागत हुँदा १२.८ प्रतिशत, उपलब्धि कम हुँदा १३ प्रतिशत र २ वर्ष निर्माण कार्यमा ढिलाइ हुँदा ११.३ प्रतिशत हुने उल्लेख छ । निर्माण अवधिमा बढी समय लाग्ने देखिएको र आयोजना लागतसमेत बढ्ने अवस्था देखिएकोले समयमै आयोजना सम्पन्न गर्न ध्यान दिनुपर्दछ ।

३. **कार्य शुरु नभएको** – कर्णाली नदीले गरेको कटान कार्यको बचाउ गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग १५ महिनाभित्र निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.३ करोड ५५ लाखमा २०७०।७।३ मा सम्झौता भएको छ । सम्झौता अनुसार बैङ्क जमानतको आधारमा २०७०।८।६ मा निर्माणव्यवसायीलाई रु.७१ लाख पेशकी उपलब्ध गराएको छ । सो कार्यको प्राविधिक रेखदेख गर्न तोकिएका ईन्जिनियरले २०७०।१०।१९ मा दिएको प्रतिवेदनमा निर्माण स्थलमा एक ट्रक ढुङ्गा खसाल्नेबाहेक अन्य कार्य नगरेको उल्लेख छ । सम्झौताको शर्त तथा पेश गरेको कार्यतालिकाअनुसार काम नगर्ने निर्माणव्यवसायीलाई आवश्यक कारबाही गरी निर्माण कार्य सुचारु गर्नुपर्दछ ।

४. **इन्टेक निर्माण** – कर्णाली नदीको चिसापानी पुलदेखि करिब १२० मिटर तल १०० क्युमेक क्षमताको एक साइड इन्टेक निर्माण गर्न एक अन्तर्राष्ट्रिय निर्माणव्यवसायीसँग २०७०।४।३१ मा कार्यसम्पन्न गर्ने गरी २०६७।१०।२० मा रु.१ अर्ब ६ करोड १७ लाखको सम्झौता भएकोमा कर्णाली नदीमा बाढीले कफर ड्याम बगाएको, निर्माण क्षेत्रमा रुख कटान हुन नसकेको जस्ता कारण २०७१।३।१६ सम्म म्याद थप गरेको छ । हालसम्म सो कार्यका लागि विनिमय सटही हिसाब नोक्सान रु.५ करोड ४० लाख तथा मूल्य समायोजन

बापत रु.७ करोड ५१ लाखसमेत रु.१ अर्ब १९ करोड ८ लाख भुक्तानी गरेको छ । सम्झौतामा मुल्य समायोजन बापत नेपाली रुपैयाँतर्फ रु.७ करोड २३ लाख ७९ हजारमात्र भुक्तानी दिन पाउने उल्लेख भएकोमा सम्झौताभन्दा रु.२७ लाख ४८ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । सो रकम असुल हुनुपर्दछ ।

सम्झौताअनुसार २०७१।३।१५ मा सारभूत कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन जारी गरिएकोमा सो मितिले ८५ दिनभित्र बाँकी रहेका सर्भिस रोडमा ग्राभेलिङ गर्ने, आर.आर. मेसनरीको कार्य गर्ने, साईड ड्रेनमा ह्यूम पाइप राख्ने, कालोपत्रे गर्ने, कफरड्याम तथा कंक्रीटको व्याचिड प्लान्ट हटाउने, लगायतका कार्य सम्पन्न गरी कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरेको देखिएन । समयमा कार्य सम्पन्न नगरेकोमा सम्झौताअनुसार कारबाही गरी उक्त बाँकी कार्य गराउनुपर्दछ ।

५. **प्राविधिक परीक्षण** – मुख्य नहर तथा सोको स्ट्रक्चरको राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रबाट प्राविधिक परीक्षण गरी दिएको प्रतिवेदनमा मुख्य साईट स्पेसिफिक भएर वातावरणीय योजना नबनाएको, पानीको शुद्धताको ल्याब परीक्षण प्रतिवेदन पेश नभएको, निर्माण कार्यलाई सुव्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न कर्मचारी तथा कामदारको कार्य बाँडफाँड नगरेको, हालसम्म २० प्रतिशतमात्र कार्य सम्पन्न भएको, व्यारल कंक्रीट र अर्थ वर्क काम बाँकी रहेको व्यहोरा समावेश छ । आयोजनाले निर्माण कार्यलाई तोकिएको समयमा सम्पन्न गर्ने र योजनाको दिगोपनामा भविष्यमा हुनसक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्ने तर्फ आवश्यक कारबाही गर्नुपर्दछ ।
६. **बैङ्क जमानत** – आयोजनाको फिडर नहर निर्माण, शाखा नहर आधुनिकीकरण, सडक सुधार तथा कल्भर्ट निर्माण कार्य गर्न एक अन्तर्राष्ट्रिय निर्माणव्यवसायीसँग २०७१।७।१२ सम्ममा निर्माण कार्यसम्पन्न गर्ने गरी २०६९।८।१७ मा रु.९६ करोड ५९ लाखको सम्झौता भएकोमा कार्यसम्पन्न भएको पाइएन । हालसम्म उक्त कार्यको लागि रु.२० करोड २८ लाख भुक्तानी गरेको छ । एक वाणिज्य बैङ्कको २०७१।७।३ सम्म म्याद रहेको जमानतपत्रको आधारमा रु.७ करोड ५० लाख पेशकी उपलब्ध गराएकोमा उक्त जमानतको म्याद सकिएको छ । साथै उक्त व्यवसायीले गरेको निर्माण कार्यमध्ये बाटो भत्केको र अन्य निर्माण कार्यमा क्षति पुगेको देखिएकोमा आवश्यक मर्मत सम्भार गरी तोकिएको समयमा कार्य सम्पन्न गरेको नदेखिएकोले सम्झौताअनुसार कारबाही गर्नुपर्दछ ।

अन्य आयोजनाहरू

७. **लक्ष्य तथा प्रगति** – भेरी नदीको ४० क्युमेक पानीलाई सुर्खेत जिल्लाको चिप्लेमा बाँध निर्माण गरी ४.२ व्यासको १२ किलोमिटर लामो सुरुङबाट बबई नदीमा मिसाई ४८ मेगावाट विद्युत उत्पादन र सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०६८।५।७ मा स्थापित भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना २०७४।७।५ सम्ममा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आयोजनाको कुल लागत रु.१६ अर्ब ४२ करोड रहेको र उक्त आयोजनाले हालसम्म सुरुङ निर्माणको लागि पूर्वयोग्यता छनौट गर्ने कार्यमात्र सम्पन्न गरेको छ । पहिलो पटकको बोलपत्र रद्द गरी पुनः पूर्व योग्यता छनौट गरी बोलपत्र गर्दा काममा ढिलाइ भएकोमा आयोजनाले समयमा काम सम्पन्न गर्न ध्यान दिनुपर्दछ ।
८. **सम्झौताको अन्त्य** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९(४) मा सार्वजनिक हितका लागि सुविस्ताको आधारमा खरिद सम्झौताको अन्त्य गर्न सक्ने व्यवस्था छ । बागमती सिँचाइ आयोजना, सर्लाहीले साउदी विकास कोष र नेपाल सरकारबीच भएको सम्झौताबमोजिम प्याकेज नम्बर १ देखि ३ सम्म तथा प्याकेज १२ का निर्माणव्यवसायीले गरेको कार्यहरू पटक पटक म्याद थप गर्दा सम्पन्न हुन नसकेकोले खरिद सम्झौताको अन्त्य गरी यो वर्ष रु.१ करोड ९८ लाख भुक्तानी दिएको छ । समयमै कार्यसम्पन्न गर्नुपर्नेमा सुविस्ताको आधारमा ठेक्काको अन्त्य गरेकोले आयोजनाको निर्धारित लक्ष्य पूरा हुनसक्ने अवस्था देखिएन । समयमा कार्य नगरी ठेक्का अन्त्य गर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
९. **ई-बिडिङ्ग** – सुनसरी मोरङ्ग सिँचाइ योजनाले नहर डिसिल्टिङ्ग गर्ने कार्यको लागि बोलपत्र आव्हान गर्दा विद्युतीय माध्यमबाट पनि बोलपत्र पेश गर्नसक्ने र विद्युतीय माध्यमबाट दर्तागर्ने बोलपत्रदाताले तोकिएको अवधिभित्र हार्डकपी बुझाउनुपर्ने, हार्डकपी पेश नभएको बोलपत्रलाई मूल्यांकनको लागि समावेश नगर्ने र जमानत जफत गर्न सकिने शर्त उल्लेख छ । लागत अनुमान रु.४ करोड १५ लाख भएको २ प्याकेजका

लागि विद्युतीय माध्यमबाट बोलपत्र पेश गर्ने र बोलपत्रदाताले रु १ करोड २८ लाख कबुल गरे तापनि तोकेको अवधिभित्र हार्डकपी पेश नगरेको कारण मूल्याङ्कनमा समावेश नगरी अर्को घटीवालाको ठेक्का स्वीकृत गर्दा रु.८१ लाख थप व्ययभार परेको छ । सूचना बमोजिम हार्डकपी पेश नगर्ने बोलपत्रदाताको बोलपत्र जमानत रु ९ लाख १३ हजार जफत गर्नुपर्दछ ।

१०. **परामर्श सेवा** – महाकाली सिँचाइ आयोजनाले मूल नहरको ३+००० देखि १२+६९० कि.मि. खण्डमा निर्माण हुने नहर संरचनाको डिजाइन रिभ्यू, सुपरिवेक्षण र गुणस्तर नियन्त्रणको लागि एक परामर्शदातासँग २०७१।३।३१ मा रु.२ करोड २३ लाखको खरिद सम्झौता गरी २०७१।३।३२ मा रु.३९ लाख ५० हजार मोबिलाइजेसन पेशकी उपलब्ध गराएको छ । परामर्शदाताको सेवा अवधि संझौता मितिले २ वर्ष रहेकोमा संरचना निर्माण कार्यको ठेक्का सम्झौता २०७१।६।८ सम्म पनि भएको देखिएन । परामर्शदाता छुनौट र निर्माण कार्यको ठेक्का अवधि बीच तालमेल नहुँदा लागतमा वृद्धि हुने देखिन्छ । यसप्रकार निर्माण कार्यको सुनिश्चितता नगरी सुपरिवेक्षणको व्यवस्था गरिनु मनासिव देखिएन ।
११. **नहर अतिक्रमण** – जग्गा प्राप्त ऐन, २०३४ को दफा ३२ मा नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेको जग्गामा नेपाल सरकारको स्वीकृतिबेगर घर, टहरा, पर्खाल आदि बनाउन वा जग्गा आवाद गर्न नहुने व्यवस्था छ । महाकाली सिँचाइ आयोजनाको ब्लक “डी” मा रहेको नहर पुरे कच्ची टहरा र मन्दिर निर्माण गरी नहरको अवशेष पनि नदेखिने अवस्थामा रहेको पाइयो । नहर सञ्चालनका लागि अधिग्रहण गरिएको जग्गा तथा नहरको संरक्षण गर्नुपर्दछ ।

सिँचाइ व्यवस्थापन तथा विकास डिभिजन/सवडिभिजन

१२. **नहर सञ्चालन** – बारा, पर्सा र रौतहटको दक्षिणी भेगको ३७ हजार ४०० हेक्टर जग्गामा ८१ किलोमिटर लामो नहर र २९ डिप ट्युबवेलबाट २ हजार ७०० हेक्टर समेत ४० हजार १०० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले स्थापित नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन कार्यालयले करिब ४० वर्षदेखि नहर सञ्चालन गर्दै आएको छ । भारत सरकारसँग भएको सम्झौताअनुसार ८५० क्युमेक पानी उपलब्ध हुनुपर्ने भए तापनि ३५० देखि ६०० उपलब्ध हुने गरेको छ । जसका कारण यसको कुल १६ ब्लकमध्ये १३ ब्लकसम्म मात्र पानी सञ्चालन भएकोले बारा र पर्सामा मात्र पानी उपलब्ध भई रौतहट जिल्लामा पानी उपलब्ध नभई निर्मित नहर सञ्चालनमा रहेको पाइएन । जडान गरिएका २९ ट्युबवेलमध्ये ७ मात्रै सञ्चालनमा आएका छन् । ट्युबवेल तथा नहर प्रणालीबाट २८ हजार ७०० हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध भएको व्यवस्थापन कार्यालयले जनाएको छ । स्थापित संरचनामा समेत नहर छेउ घर टहरा निर्माण गरेको, नहरलाई क्षति पुग्ने गरी पोखरी निर्माण गरेकोले नहर पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन हुन नसकेको स्थिति छ । नहर छेउका घर टहरा हटाउने, नहर संरक्षण गर्ने तथा समयमा पानी आपूर्तिमा वृद्धि गरी कृषकलाई आवश्यक मात्रामा पानी उपलब्ध हुनुपर्दछ ।
१३. **निर्माण स्थल परिवर्तन** – मध्यमाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन, सर्लाहीले सपाहा नदी सिँचाइ योजना धनकौलीमा हेडवर्क्स, नहरको लाइनिङ्गलगायतको निर्माण कार्य गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.३ करोड १४ लाखमा कार्यसम्पन्न गर्न २०६९।२।११ मा सम्झौता गरेको छ । उक्त निर्माण व्यवसायीलाई २०७१।१।२५ मा रु.२५ लाख मोबिलाइजेसन पेशकी दिइसकेपछि विभागको २०७१।७।२ को निर्णयबाट सम्झौता गर्दा तोकिएको स्थानभन्दा करिब १ हजार २०० मिटरमाथि वेयर टाइपको हेडवर्क्स निर्माण गर्ने गरी निर्माण स्थल परिवर्तन गरेबाट कार्य शुरु भएको देखिएन । नयाँ स्थानमा हेडवर्क्स सार्नुपरेको कारणले थप बनाउनुपर्ने नहर, संरचना तथा संरक्षण कार्यको अध्ययन गरी डिजाइन तथा लागत अनुमानसमेत तयार गरेर कार्य शुरु गर्न र बैङ्क जमानतको म्याद समाप्त भएकोमा आवश्यक कारवाही गरी योजना सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
१४. **निर्माण कार्य शुरु नभएको** – रानी जमरा कुलरिया आयोजनाले चेनेज नं ५ + ८०० देखि ८ + ८१५ सम्मको टेलरेस नहर, हाइड्रोपावर निर्माण तथा नदी नियन्त्रणसम्बन्धी निर्माण कार्य गर्न लागत अनुमान तयार गर्ने कार्य परामर्शदाता मार्फत् गराई रु.३ अर्ब ९ करोड ९६ लाखको लागत अनुमान स्वीकृत गरेकोमा विद्युत तर्फको लागत अनुमानको पुनरावलोकन गरेको पाइएन । साथै उक्त निर्माण कार्य गर्न एक

अन्तर्राष्ट्रिय निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ अर्ब ७३ करोड ३४ लाखको लागतमा २०७१।३।३० मा सम्भौता गरी ३ वर्षभित्र निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी बैङ्क जमानतपत्रको आधारमा रु.७ करोड ६७ लाख पेशकी भुक्तानी गरेको छ । त्यस्तै मध्यमाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन सिन्धुलीले रामेछापको ब्रम्हा विष्णुखोला सिँचाइ योजनाबाट नहर निर्माणका लागि निर्माण व्यवसायीसँग २०७०।१।२९ मा रु.२ करोड ३३ लाखको लागतमा १५ महिनाभित्र कामसम्पन्न गर्ने सम्भौता गरी रु.३५ लाख मोबिलाइजेसन पेशकी दिएको छ । सम्भौता मितिले ४ महिना बितिसक्दा पनि निर्माणव्यवसायीले कार्यतालिका पेश नगरेको र निर्माण कार्य शुरु गरेको छैन । मोबिलाइजेसन पेशकी लिने तर निर्माण कार्य समयमा शुरु नगर्ने र पछि म्याद थप माग गर्ने जस्ता कारणले निर्माण कार्य सम्पन्न हुन ढिलाइ हुने गरेको र लागत बढ्ने गरेको छ ।

१५. **पेशकी** – पूर्वाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन सप्तरीले कटनीयाधार सिँचाइ योजनाको हेडवर्क्सलगायतका संरचना निर्माणको लागि एक निर्माणव्यवसायीसँग रु.३ करोड २८ लाखमा सम्भौता गरी हालसम्म रु.३ करोड ७ लाख भुक्तानी गरेको छ । सम्भौताअनुसार ९० प्रतिशतभन्दा बढीको निर्माण कार्य सम्पन्न भैसक्दा पनि निर्माणव्यवसायीको नाममा २०७१।३।३१ सम्म रु.१८ लाख मोबिलाइजेसन पेशकी बाँकी रहेको छ । बैङ्क जमानतको अवधि २०७१।२।२२ मा समाप्त भएकोमा अवधि थप गरेको नदेखिएकोले उपलब्ध गराएको पेशकी असुल गर्नुपर्दछ ।

जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग र डिभिजन

१६. **सर्वेक्षण** – जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभागले आगामी वर्षको लागि उपयुक्त प्रविधिको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न जलउत्पन्न प्रकोपका दृष्टिबाट कमजोर रहेका, उच्च जोखिमयुक्त नदी तथा स्थानबाट प्राप्त नतिजा समेतका आधारमा भौगोलिक स्थानको अध्ययन, सर्वेक्षण गरी प्रतिवेदनहरू तयार गर्ने गरेको छ । विभागले जनताको तटबन्ध, जलउत्पन्न प्रकोप तथा नदी नियन्त्रणतर्फ गतवर्ष ८७ योजनाको लागि रु.१ करोड ४१ लाख र यो वर्ष ५८ योजनाको सर्भेको लागि रु.६५ लाख ९४ हजारसमेत १४५ योजनाको सर्भे गरेबापत रु.२ करोड ७ लाख भुक्तानी गरेकोमा प्रतिवेदनहरूमा सिफारिस भएका अति जोखिमयुक्त स्थानहरूमा कार्यक्रम सञ्चालन तथा अन्य सुभावहरू कार्यान्वयन गरी प्रतिवेदनहरू उपयोगमा ल्याएको पाइएन । समय सापेक्ष रूपमा प्राप्त प्रतिवेदनहरू कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।
१७. **योजना छनौट** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ बमोजिम विकास कार्यहरूको बजेट तर्जुमा गर्दा प्रस्तावित कार्यहरूको आर्थिक, प्राविधिक, वातावरणीय तथा प्रशासकीय उपयुक्तताको आधारमा त्यसबाट हुने प्रतिफलसमेतलाई विचार गरी स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, धनुषाका १०७ योजनाको रु. ३ करोड २७ लाख, दाङका २१ योजनाको रु.१ करोड ४२ लाख र रुपन्देहीका ४ योजनाको रु.१४ लाखसमेत रु.४ करोड ८३ लाख जिल्लाबाट प्रस्ताव नगरिएका योजना विभागले स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यस्तो प्रवृत्तिमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
१८. **म्याद थप** – जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, महोत्तरीले रातो नदी नियन्त्रण कार्य २०७०।३।२० सम्म सम्पन्न गर्न २०७०।३।२ मा सम्भौता गरेकोमा समयमा काम हुन नसकी २०७०।९।२० सम्म म्याद थप गरेको र सो अवधिमा पनि काम सम्पन्न नभएकोमा २०७१।१।२७ सम्म पुनः म्याद थप गरी रु ९३ लाख ३२ हजार भुक्तानी गरेको छ । सम्भौता गरेको १८ दिनभित्र काम सम्पन्न गर्ने गरी म्याद तोकिए तापनि ११ महिना १० दिन म्याद थप गरेको देखियो । यसरी करिब १ वर्ष म्याद थप गर्नुपर्ने कार्यलाई १८ दिनभित्र सम्पन्न गर्न सम्भौता गर्नु त्रुटिपूर्ण देखिएको हुँदा कार्यसम्पन्न गर्न लाग्ने समयमावधि यकिन गरी सम्भौता गर्नुपर्दछ ।
१९. **संरक्षण कार्य** – पञ्चमहालक्ष्मी च्यारीटेबल ट्रष्ट छालिङ ९, भक्तपुरमा गडगडे खोला नदी नियन्त्रणको संशोधित कार्यक्रममा रिटेनिङ्गवाल, पहिरो नियन्त्रण र चेक ड्याम तथा फुट ब्रिज निर्माण गर्न रु.३ करोड ५० लाखको बजेट स्वीकृत भएको देखिन्छ । गत वर्षसमेत रु ३ करोड बराबरको कार्य सोही स्थानमा भएकोमा गत वर्ष भएको खर्च तथा प्रगतिलाई यो वर्षको कार्यक्रममा उल्लेख गरेको पाइएन । साथै यो वर्ष रु.३ करोड ३२ लाख ५० हजारको कार्य गराइएकोमा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८(२) अनुसार प्रतिस्पर्धाद्वारा गर्नुपर्नेमा ७ उपभोक्ता समितिमार्फत रु.६० लाख ननाघ्ने गरी टुक्याई कार्य गराएको पाइयो ।

२०. **विद्युतीय पम्प जडान** – यो वर्ष भूमिगत जलस्रोत विकास समिति, शाखा कार्यालय, मोरङ्गले विद्युत सुविधा नभएको स्थान इलामको चुलाचुली-६ मा जमिनमुनीको पानी विद्युतीय पम्पबाट तान्न डिप ट्युबवेल निर्माण गर्न पाइप गाड्ने, ओभरहेड ट्याङ्की निर्माण, विद्युतिकरणको लागि फिडर लाइन तथा ट्रान्सफर्मर जडान, पानी वितरण प्रणाली लगायतका कार्यहरू गरी रु.४६ लाख ९४ हजार खर्च गरेको छ । विद्युत सुविधा नभएको स्थानमा जडान गरिएको ट्युबवेलबाट तत्काल प्रतिफल लिन नसक्ने हुदा योजना छनौटमा पर्याप्त ध्यान दिनुपर्ने र जडित ट्युबवेलको पूर्ण रूपमा उपयोग गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
२१. **जिन्सी तथा सम्पत्ति** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४७ मा कार्यालयमा प्राप्त जिन्सी मालसामानको विवरण र मूल्यसमेत खुलाई जिन्सी किताबमा सात दिनभित्र आम्दानी बाँधी सेस्ता खडागरी जिन्सी अद्यावधिक गरी राख्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा क्षेत्रीय सिँचाइ निर्देशनालय, कैलालीको नाममा रहेको धनगढी नगरपालिका वडा नं ४ मा रहेको कित्ता नम्बर उल्लेख नभएको ऐलानी २ विगाह १७ कठ्ठा १० धुरमा पक्की घर, गोदाम स्टाफ क्वार्टरसहितको जग्गाको जग्गाधनी प्रमाणपुर्जा लिएको पाइएन । सुनसरी मोरङ सिँचाइ योजनाको चतरास्थित साइट अफिसको फ्लोटिङ पाइप, भारी सामान उठाउने क्रेन (डाफ), ब्यारेजमा प्रयोग हुने फलामका गेटहरू, फलामे सामग्री, वायर रोप, मेशिनका पूर्जाहरू लगायतका विभिन्न सामग्री जिन्सी किताबमा अभिलेख राखेको छैन । त्यस्तै सोही योजनाको नाममा रहेको जग्गामा विभिन्न धार्मिक समुदायले आश्रमको नाममा संरचना निर्माण गरेकोमा सो संरचना हटाएको पाइएन ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

सिँचाइ विकास डिभिजन भ्रमण र महोत्तरी

सिँचाइ योजनाहरूको निर्माण, मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गर्ने कार्यका लागि स्थापित सिँचाइ विकास डिभिजन भ्रमण र महोत्तरीको कार्यसम्पादन स्थितिको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्:

२२. **ठेक्का सम्भौता कार्यान्वयन** – यो वर्ष (२०७०।७१) सिँचाइ विकास डिभिजन, महोत्तरीअन्तर्गत समुदाय व्यवस्थित सिंचित कृषिक्षेत्र आयोजना २ र मझौला सिँचाइ योजना ८ समेत १० योजनामा रु.१२ करोड २३ लाख ३५ हजार र सिँचाइ विकास डिभिजन, भ्रमणअन्तर्गत समुदाय व्यवस्थित सिंचित कृषिक्षेत्र आयोजना ४ र मझौला सिँचाइ योजना ६ समेत १० सिँचाइ योजनामा रु.७ करोड ५४ लाख ४० हजार खर्च भएको छ ।
- २२.१ सिँचाइ विकास डिभिजन, भ्रमणअन्तर्गत रु.१ करोड ९८ लाख ९५ हजार लागतको कन्काई सिँचाइ योजनाको नहर तथा संरचना निर्माण सुधार कार्य २०६९।४।८ मा सम्पन्न गर्नुपर्नेमा समयमा कार्य नगरेकोले २०७०।२।२९ सम्म म्याद थप गरेपनि २०७१ आश्विनसम्म रु.१ करोड ५२ लाख २९ हजारको कार्य भएको र त्यसपछि निर्माण कार्य सूचारु हुन नसकेको तथा कार्यसम्पन्न नभएकोले सिँचाइ उपलब्ध हुन सकेको छैन ।
- २२.२ सिँचाइ विकास डिभिजन, महोत्तरीअन्तर्गत रु.१० करोड ९७ लाख ४० हजार लागतको जमुनी कटाहा सिँचाइ योजनाको नहर तथा संरचना निर्माण गर्ने कार्य २०७०।३।२२ सम्म सम्पन्न गर्ने गरी २०६८।३।२२ मा सम्भौता भएकोमा रु.१ करोड ९४ लाख मोबिलाइजेसन पेशकी लिएको र २०६९।७० सम्म रु.१ करोड ९१ लाख ८ हजार बराबरको काम गरेको, २०७०।७१ मा कुनै काम नगरेको भए तापनि २०७१।३।२२ सम्म म्याद थप गरेको छ । समयमा काम सम्पन्न नभएका कारण सिँचाइ सेवा उपलब्ध हुनसकेको छैन ।
- २२.३ निर्माणव्यवसायीले सम्भौताअनुसार निर्माण कार्य सम्पन्न नगरी स्थानीय बन्द, हडताल, वर्षातको कारण देखाई म्याद थप माग गरेको आधारमा भ्रमणमा डिभिजिए सिँचाइ योजनामा २०७१।३।३०, मावाखोला हुंगेपैनी

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- सिँचाइ योजनाको निर्माण गर्ने,
- सम्पन्न योजनाको दिगो व्यवस्थापन गर्ने र
- सिंचित क्षेत्रको वृद्धि गर्ने ।

सिँचाइ योजनामा २०७०/१०/२५ र साधुटार लेते सिस्ने सिँचाइ योजनामा २०७०/११/१४ सम्म १ महिनादेखि १४ महिनासम्म म्याद थप गरेको अवधिमा समेत काम सम्पन्न नगरेकोले ठेक्का अधुरो अवस्थामा छन् ।

अतः निर्माणव्यवसायीको कमजोर व्यवस्थापन वा ढिलासुस्तीले ढिलाई भएको, सम्झौता अनुसार कार्य नभएको वा असान्दर्भिक कारणको अवस्थामा क्षतिपूर्तिबाहेक म्याद थप गर्ने परिपाटीमा सुधार गर्ने र कार्यतालिकाबमोजिम कार्यसम्पन्न गर्नु गराउनुपर्ने गरी दक्षता अभिवृद्धिका माध्यमबाट ठेक्का सम्झौता कार्यान्वयनमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

२३. **न्यून विनियोजन** – सिँचाइ विकास डिभिजन महोत्तरीअन्तर्गत सञ्चालित गजरियास्थित विगही सिँचाइ योजना २०६९/११/७ मा शुरु भई २०७०/११/२५ मा सम्पन्न गर्न रु.८ करोड ७३ लाख ५१ हजारमा सम्झौता गरी गत वर्षसम्म रु.३ करोड ६२ लाख ४० हजार खर्च भएकोमा यो वर्ष रु.५ करोड ११ लाख ११ हजार आवश्यक पर्नेमा रु.१ करोड ३० लाखमात्र विनियोजन भई रु.१ करोड २९ लाख ९९ हजार खर्च भएको छ । त्यस्तै २०६९/११/७ मा शुरु भई २०७२/११/६ मा सम्पन्न गर्ने गरी रु.९ करोड ९९ लाख ८६ हजारमा सम्झौता भएको पिगैनास्थित विगही सिँचाइ योजनामा गत वर्षसम्म रु.३ करोड ४४ लाख ६७ हजार खर्च भएकोमा यो वर्ष रु.६ करोड ५५ लाख १९ हजार आवश्यक पर्नेमा रु.३ करोड ४३ लाख १५ हजारमात्र विनियोजन भई रु.३ करोड ४३ लाख १४ हजार खर्च भएको छ । योजना शुरु भएपश्चात विनियोजन भएको आधारमा उक्त सिँचाइ योजनाहरू सम्पन्न हुन क्रमशः ८ वर्ष र ५ वर्ष लाग्ने देखिन्छ । यसबाट समयमा योजना सम्पन्न हुन नसकी अपेक्षित लाभ प्राप्त नहुने तथा लागत बढ्न जाने स्थिति देखिएको छ । अतः स्वीकृत कार्यक्रम र योजनाअनुसार वार्षिक विनियोजन हुनुपर्दछ ।

२४. **दिगोपना** – सिँचाइ प्रणाली उपभोक्ता समितिले सिंचित क्षेत्रफल, उपभोक्ताको नाम, उठाउनुपर्ने शुल्क र उठ्न बाँकी रकम देखिने गरी लगत व्यवस्थित गर्नुपर्दछ । सिँचाइ विकास डिभिजन, महोत्तरी अन्तर्गतको हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणाली उपभोक्ता समितिले नहर प्रणाली सञ्चालनको लागि सिँचाइ सेवा शुल्क उठाएको छैन । त्यस्तै सिँचाइ विकास डिभिजन, भापा अन्तर्गतको कन्काई सिँचाइ प्रणालीको सिँचाइ सेवा शुल्कवापत गत वर्ष २०६९/७० को लगत बाँकी राजस्व रु.६५ लाख ८२ हजार र यो वर्ष २०७०/७१ को रु.१४ लाख ४० हजारसमेत रु.८० लाख २२ हजार लगतमध्ये रु.७१ हजार असुल भई रु.७९ लाख ५१ हजार असुल हुन बाँकी देखिएको छ । स्थलगत लेखापरीक्षणको क्रममा कन्काई सिँचाइ प्रणाली, कन्काई नहर जलउपभोक्ता समितिका पदाधिकारीसँग छलफल गर्दा उपभोक्ताबाट सिँचाइ सेवा शुल्क नतिर्नेलाई के गर्ने भन्ने कानून (सिँचाइ नियमावली) मा स्पष्ट व्यवस्था नभएकोले सो उठाउन कठिन भएको भन्ने भनाई रहेको पाइयो । सिँचाइ सेवा शुल्क नउठेको कारणले सिँचाइ प्रणालीको दिगोपनाको लागि मर्मत सम्भार कार्यमा स्रोतको कठिनाइ हुन्छ । अतः नियमावलीमा समयानुकूल शुल्क उठाउने, अभिलेख राख्ने र खर्च गर्ने सम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

समस्या

- ठेक्का सम्झौता अनुसार काम नभएको,
- दिगो व्यवस्थापन पक्ष कमजोर हुनु,
- योजनाको लागत अनुसार बजेट व्यवस्था नहुनु ।

सुझाव

- ठेक्का सम्झौता अनुसार काम गर्नुपर्ने,
- दिगो व्यवस्थापनको लागि पहल गर्नुपर्ने र
- योजनाको लागत अनुसार बजेट व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन मोरङ्ग र बारा

भू-क्षय, पहिरो, बाढीजन्य प्रकोप न्यूनीकरण तथा नदी नियन्त्रणसम्बन्धी कार्य गर्ने जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय मोरङ्ग र बाराबाट सम्पादित कार्यहरूको मितव्ययिता तथा कार्यदक्षता पक्षको मूल्याङ्कन गरी देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२५. अनुगमन – जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय बाराबाट भारतीय सहयोगमा सञ्चालित नदी नियन्त्रण आयोजनाको कार्यमूलक लेखापरीक्षण गरी उपलब्ध गराईएको महालेखापरीक्षकको ४९ औं वार्षिक प्रतिवेदन (२०६८) को सुभाउ कार्यान्वयन स्थिति सम्बन्धमा अनुगमन परीक्षण गर्दा भुक्तानी दायित्व यथावत् रहने गरेको, लक्षित कार्यसम्पन्न अवधि बढेको, निर्माण कार्य व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसकेको, गुरुयोजना र वार्षिक कार्यक्रममा समन्वय नभएको, वर्षायाम शुरु भएपछि आकस्मिक कार्य गर्ने परम्परा यथावत रहेको पाइयो । अतः कार्य सम्पादनमा दक्षता अभिवृद्धि गरी प्रतिवेदनमा दिएका सुभाउ कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।

कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- प्रकोप क्षेत्रको निर्धारण तथा नक्साङ्कन,
- विस्तृत सर्वेक्षण, डिजाइन तथा लागत अनुमान,
- जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन ।

२६. डिपीआर र कार्यक्रम – डिभिजन कार्यालय, बाराको वार्षिक कार्यक्रम अनुसार भारतीय अनुदानमा सञ्चालित बागमती तथा लालबकैया नदी नियन्त्रण आयोजनाको हालसम्मको कार्यान्वयन स्थिति निम्नानुसार रहेको छः

(रु.हजारमा)

आयोजनाको नाम	आयोजना सम्पन्न गर्ने मिति र लागत			कार्यान्वयन स्थिति			
	विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन	वार्षिक कार्यक्रम अनुसार	विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन अनुसार कूल लागत	वार्षिक कार्यक्रम अनुसार	हालसम्मको खर्च	बित्तिय प्रगति प्रतिशत	भौतिक प्रगति प्रतिशत
बागमती नदी नियन्त्रण	अगष्ट २०११ देखि जुन, २०१३	२०५९/६० देखि २०७३/७४	१,८७,४४,९७	१,३३,४४,२७	१,०७,४६,९५	८०.५४	७६.५०
लालबकैया नदी नियन्त्रण	„	२०६४/६५ देखि २०७३/७४	२,४६,५८,६३	२,४३,६९,७४	१,१०,६९,४१	४५.३९	६१.१३

बागमती र लालबकैया नदी नियन्त्रणको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन र वार्षिक कार्यक्रम सम्पन्न हुने मितिमा ४ वर्ष र लागतमा क्रमशः रु.५४ करोड ७० हजार र रु.२ करोड ८८ लाख ८९ हजार फरक परेको छ ।

२६.१ विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन अनुसार ३ पुल तथा स्ट्रक्चर लगायतका कार्यहरू हालसम्म शुरु भएको छैन ।

२६.२ लालबकैया नदी नियन्त्रण कार्यको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन (दोस्रोचरण) मा समावेश नभएको फतुवा पुलदेखि दक्षिण पहिलो चरणको तटबन्ध सुदृढीकरण तथा स्तरोन्नति कार्य नेपाल भारत डुवान तथा बाढी व्यवस्थापन संयुक्त समितिको २०७० माघ २१-२५ सम्म भएको आठौं बैठकको निर्णयले विभिन्न ३ प्याकेजमा रु.१८ करोड २९ लाख २ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी ३ निर्माण व्यवसायीसँग रु.७ करोड ५९ लाख २६ हजारमा सम्झौता गरी निर्माण कार्य अगाडि बढाएको छ । डिपीआरमा समावेश नगरी नेपाल-भारत संयुक्त समितिको बैठकको निर्णयको आधारमा काम हुँदा निर्माण कार्य र डिपीआरबीच समन्वय रहेको छैन ।

समस्या

- भौगोलिक कार्यक्षेत्र ठूलो भएकोले नियमित अनुगमनमा समस्या,
- डिपीआर र कार्यान्वयन तालिकामा समन्वय नरहनु
- निर्मित संरचनाको दिगोपन कायम नहुनु,
- निर्माण व्यवसायीले सम्झौता अनुसार काम नगर्दा प्रकोप न्यूनीकरण कार्य आकस्मिक रूपमा गर्नुपर्ने ।

आयोजनाको कूल क्रियाकलाप सहितको लागत र विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनमा रकम फरक हुनुमा गुरुयोजनामा समावेश नगरी वार्षिक कार्यक्रममा मात्र देखाएको, गुरुयोजना र वार्षिक कार्यक्रमबीच तालमेल नभएको तथा नेपाल भारत संयुक्त समितिबाट कार्य थप घट हुने आदि कारण देखिन्छ । विस्तृत विवरण र कार्यतालिकासहितको गुरुयोजना स्वीकृत गरी वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

२७. इरिगेसन आउटलेट – भारत सरकारको अनुदान सहायतामा भारतीय सिमानादेखि बागमती नदीमा ४७ किलोमिटर र लालबकैया नदीमा ४९ किलोमिटर क्षेत्रमा स्टड, तटबन्ध, ड्रेनेज/स्लुईस, रिभेटमेन्ट, इरिगेसन

आउटलेट र स्परहरू निर्माण गरी नदी नियन्त्रण कार्य गर्दा बाग्मतीमा ९ र लालवकैयामा १ इरिगेसन आउटलेटको व्यवस्था भए तापनि स्थानीय मागअनुसार उक्त व्यवस्था अपर्याप्त रहेको जानकारी प्राप्त भएको छ । उक्त आउटलेटमध्ये बाग्मती नदीमा ६ निर्माण भई ४ प्रक्रियामा रहेको देखिन्छ । दुबै नदीको पानी तटबन्धको कारण च्यानलाईजेशन भई सीमातर्फ बहाव भएको देखिँदा सुख्खा तथा वर्षा मौसममा खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाइको लागि सुविधा हुने गरी थप इरिगेसन आउटलेटको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

२८. **गैरसरकारी संस्थामार्फत खरिद** – जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय मोरङले २०७०/७१ मा २ गैरसरकारी संस्थामार्फत रु.५० लाख ६० हजार र बाराले ७ गैरसरकारी संस्था मार्फत रु.१ करोड ५४ लाख ९३ हजारको कार्य प्रतिस्पर्धाबिगर निर्माण कार्य गराई भुक्तानी गरेको छ । गैरसरकारी संस्थाबाट लागत अनुमानको मूल्यमा निर्माण कार्य गराउँदा प्रतिस्पर्धी नहुने देखिन्छ । गैरसरकारी संस्थासँग गरेको कार्यमा ओभरहेड नजोडेकोले सो वापतको १५ प्रतिशत घटाउँदा औषतमा ३३ प्रतिशतसम्म लागत बढ्नुका साथै संस्थासँग निर्माण कार्य गराउँदा त्रुटि सच्याउने दायित्व नहुँदा कामको दिगोपनामा समेत असर पर्ने भएकोले सार्वजनिक खरिदलाई मितव्ययी र प्रतिस्पर्धी रूपमा व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

२९. **आकस्मिक कार्य** – निर्माण व्यवसायीले ठेक्का सम्भौतामा उल्लेख भएको शर्तबमोजिम प्याकेज ४४ अन्तर्गत चेनेज १०+३०० मा ३ स्टर्ड निर्माण नगरेको कारणबाट वाग्मती नदी नियन्त्रण कार्यको प्रकोप न्यूनीकरणको कार्य हुन नसकी सोही चेनेज १०+३०० मा २०६९/७० र २०७०/७१ मा क्रमशः रु.१७ लाख ३९ हजार र रु.३३ लाख ३४ हजार समेत रु.५० लाख ७३ हजारको आकस्मिक कार्य उपभोक्ता समिति मार्फत गराई खर्च लेखेकोले थप व्ययभार परेको छ । सम्भौताअनुसारको समयभित्र कार्यसम्पन्न नगरेको कारण सिर्जित आकस्मिक प्रकोप न्यूनीकरण कार्य उपभोक्ता समितिमार्फत प्रकोपाइन कार्य गराएको र निर्माण व्यवसायीले २ स्टर्ड नबनाएको स्थलगत अवलोकनको क्रममा देखियो । सम्भौताअनुसार समयमै काम नगर्ने निर्माणव्यवसायीलाई कारबाही गर्ने र निर्माणव्यवसायीले समयमै काम नगरी आकस्मिक कार्यवापत ठेक्का व्यवस्थापन भएका चेनेजहरूमा उपभोक्ता मार्फत काम गराई भुक्तानी दिने कार्य रोकिनुपर्दछ ।

३०. **निर्माण कार्य** – निर्माणव्यवसायीहरूले ठेक्का सम्भौताको शर्त र कार्यतालिकाबमोजिम दक्षतापूर्वक कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ । भारतीय सहयोगअन्तर्गत २०६६/६७ देखि २०६९/७० मा सम्पन्न गर्नुपर्ने विभिन्न ११ प्याकेजको कार्य सम्पन्न तथा म्याद थप नभएको र उक्त ठेक्कामा हालसम्म भएको खर्चको विवरण कार्यालयले उपलब्ध गराएन । यसैगरी म्यादथपसमेत २०६८/६९ मा १, र २०७०/७१ मा ८ सहित ९ सम्पन्न हुनुपर्ने ठेक्काको कुल सम्भौता मूल्य रु.१४ करोड ३४ लाख ६८ हजारमा हालसम्म रु.७ करोड ४७ लाख ३० हजार खर्च भएको छ । उक्त ठेक्काहरू कार्यसम्पन्न नभई पटक पटक म्याद थप गरेकोमध्ये २ ठेक्कामा मुद्दा परेकोले काममा ढिला भएको छ । बाँकी ठेक्का निर्माणव्यवसायीले सम्भौताको शर्त र कार्यतालिकाअनुसार समयमा सम्पन्न नगरेको र निर्माण व्यवसायीले समयमा काम नगर्दा पनि कारबाही नगरी म्याद थप गर्ने गरेको, बाढी जन्य प्रकोपबाट भौतिक पूर्वाधार, मानववस्ती तथा खेतीयोग्य जमिनको क्षति उच्च हुने अवस्था रहेकोले आकस्मिक प्रकोप न्यूनीकरण कार्यको लागि थप खर्च हुने अवस्था छ । कार्यालयले ठेक्का सम्भौता कार्यान्वयनमा दक्षता अभिवृद्धि गरी समयमै कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

सुझाव

- नियमित अनुगमन गरी देखिएका कमी कमजोरी हटाउनुपर्ने,
- डिपिआर र कार्यान्वयन तालिकामा समन्वय गर्नुपर्ने,
- निर्मित संरचनाको गुणस्तर कायम गरी दिगोपन कायम गर्ने
- सम्भौताको कार्यतालिका अनुसार निर्माण कार्य गर्न गराउन ध्यान दिनुपर्ने ।

• **बेरूजू स्थिति** – मन्त्रालय र मातहतसमेत ११३ निकायमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ७० करोड ७३ लाख १६ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.९ करोड ३५ लाख ४५ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब ६१ करोड ३७ लाख ७१ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.८८ करोड १६ लाख ४० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ९२ कार्यालयको विनियोजनतर्फ रु.३ अर्ब ५१ करोड १२ लाख ९८ हजार, राजस्वतर्फ रु.६ अर्ब ५५ करोड १३ लाख ९० हजार, धरौटीतर्फ रु.५ करोड २६ लाख ६५ हजारसमेत रु.१० अर्ब ११ करोड ५३ लाख ५३ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था ५, अन्य संस्था समिति १५१ समेत १५६ को रु.४२ अर्ब ४५ करोड ३९ लाख १७ हजार कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ मन्त्रालयले यो वर्ष समावेशी कार्यक्रम प्रकाशन तथा प्रसारण गरेबापत गोरखापत्र संस्थानलाई रु.२ करोड, नेपाल टेलिभिजनलाई रु.५० लाख, रेडियो नेपाललाई रु.५० लाख, नेपाल पत्रकार महासंघका विभिन्न जिल्ला इकाईको भवन निर्माण गर्न रु.४० लाख, चलचित्र विकास बोर्डलाई रु.३३ लाख र विभिन्न प्रकाशन संस्थालाई रु.३७ लाख ५० हजार समेत रु.४ करोड १० लाख ५० हजार सशर्त अनुदान उपलब्ध गराएको छ । उक्त रकमबाट भएका कामको प्रगति र खर्चको विवरण लिई अनुगमन गरी वार्षिक विवरण तयार गरेको देखिएन ।
 - १.२ हुलाक सेवा विभाग र विश्व हुलाक संघबीचको सम्झौताअनुसार विभिन्न मुलुकहरुबाट इम्ब्यालेन्स चार्ज स्वरुप ई.एम.एस., पार्सल, एयरमेल तथा टर्मिनल ड्यूजबापतको रकम लिनु दिनुपर्ने हुन्छ । विभागले उपलब्ध गराएको विवरण अनुसार यो वर्ष रु.१ करोड १३ लाख ७१ हजार प्राप्त भएको र ई.एम.एस वाहेक नेपालले ३१ मुलुकबाट रु.६३ लाख ९६ हजार लिनुपर्ने र ३० मुलुकलाई रु.६० लाख ६१ हजार दिनुपर्ने देखिन्छ । विभिन्न मुलुकसँग लिनु दिनुपर्ने रकम वर्ष व्यतीत भएको ६ महिनाभित्रमा दाबी गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि सो अनुसार हिसाव अद्यावधिक गरेको छैन ।
 - १.३ यो वर्ष बोर्डलाई चलचित्र विकास शुल्कबापत रु.३ करोड ८८ लाख ७५ हजार प्राप्त भएको छ । आर्थिक ऐन, २०७१ को दफा १२ को अनुसूची ५ (१३) अनुसार बोर्डले चलचित्र विकास शुल्कको २५ प्रतिशतभन्दा बढी हुने गरी प्रशासनिक कार्यमा खर्च गर्न नपाउने व्यवस्था छ । प्राप्त रकमको २५ प्रतिशतले हुने रु.९७ लाख १८ हजार मात्र खर्च लेख्न मिल्नेमा रु.१ करोड ४० लाख ६३ हजार खर्च गरी रु.४३ लाख ४५ हजार बढी खर्च गरेको छ । कानुनको परिपालना हुनुपर्दछ ।
 - १.४ टेलिसेन्टरको माध्यमबाट विद्युतीय हुलाक सेवाको विकास तथा विस्तारद्वारा ग्रामीण जनतामा सूचनाको पहुँचमा प्रभावकारिता ल्याउने नीतिअनुरूप स्थानीयस्तरमा टेलिफोन, फ्याक्स, फोटोकपी तथा कम्प्युटर सेवा प्रदान गर्न देशका ४०१ स्थानमा टेलिसेन्टर स्थापना गरेको छ । ती केन्द्रबाट तोकिएबमोजिम सेवा शुल्क असुल गरी कार्यरत कर्मचारीको पारिश्रमिक तथा अन्य खर्च नेपाल सरकारले व्यहोर्ने गरेको छ । प्रत्येक वर्ष एक कर्मचारीको लागि रु.१ लाख २ हजारका दरले रु.४ करोड ९ लाख २ हजार र मेसिनरी औजार मर्मत गर्न एक कम्पनीसँग सम्झौता गरी वार्षिक रु. ५६ लाख ६८ हजारसमेत रु.४ करोड ६५ लाख ७० हजार खर्च हुने गरेको छ । टेलिसेन्टरको उपयोग, लागत, आम्दानी एवं स्थानीय तहमा सोको प्रभावको अनुगमन गरी टेलिसेन्टर निरन्तर सञ्चालन सम्बन्धमा पुनरावलोकन हुनु जरुरी देखिएको छ ।
 - १.५ राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली, २०५२ को नियम १६ बमोजिम हरेक वर्ष इजाजतपत्र नवीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार हालसम्म ११० टेलिभिजन, ८६९ केबल नेटवर्क र ७६४ एफ.एम. रेडियोले प्रसारण इजाजतपत्र प्राप्त गरेको देखिन्छ । ती संस्थाहरुमध्ये टेलिभिजन ४६ र एफ.एम. २९६ समेत

३४२ संस्थाले २०७१ पौष मसान्तसम्म इजाजत नवीकरण गराएका छैनन् । मन्त्रालयबाट इजाजतपत्र नवीकरण नगराउने संस्थाहरुको सम्बन्धमा निरीक्षण तथा छानबिन गरी कारबाही गर्नुपर्दछ ।

सोही नियमावलीको नियम ११(१) बमोजिम कार्यक्रम प्रसारण वा वितरण गर्नेले कुल आम्दानीको २ प्रतिशत रकम प्रसारण शुल्कबापत नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यक्रम प्रसारण गर्ने संस्थाको अद्यावधिक अभिलेख नराखेकोले उठ्नुपर्ने राजस्वको वास्तविकता यकिन भएन ।

१.६ एक कम्पनीले २०६७/६८ सम्मको फ्रिक्वेन्सी दस्तुरमध्ये बुझाउन बाँकी रु.४९ करोड १८ लाख २९ हजार रहेकोमा २०७१/७१४ मा रु.५ करोड ५५ लाख १ हजार बुझाएको छ । बाँकी रु.४३ करोड ६३ लाख २८ हजार दाखिला भएको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **रोयल्टी र फ्रिक्वेन्सी दस्तुर** – दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३२(२) मा दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले आफूले कबोल गरेको रकम वा दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम २६ बमोजिम वार्षिक कुल आम्दानीको ४ प्रतिशतले हुने रकम रोयल्टीको रूपमा र दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम ३१ बमोजिम फ्रिक्वेन्सी प्रयोग गर्दा तोकिएबमोजिमको दस्तुर नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले यो वर्ष अन्य रोयल्टीबापत रु. ३ अर्ब ७ करोड ८ लाख ८९ हजार र फ्रिक्वेन्सी दस्तुरबापत रु.३ अर्ब ९ करोड ४३ लाख ४१ हजार राजस्व आर्जन गरेको देखियो । दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने ती निकायहरुले हरेक वर्ष नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने रोयल्टी र फ्रिक्वेन्सी दस्तुरको अभिलेख तथा लगत नराखेकोले प्राप्त हुनुपर्ने राजस्वको यथार्थता स्पष्ट हुन सकेन ।

३. **दूरसञ्चार सेवाको फ्रिक्वेन्सी** – दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४९ मा रेडियो फ्रिक्वेन्सीसम्बन्धी नीति निर्धारण तथा बाँडफाँड गर्नको लागि सूचना तथा सञ्चारमन्त्रीको अध्यक्षतामा रहेको समितिले रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति निर्धारण, फ्रिक्वेन्सी बाँडफाँड, रेडियो फ्रिक्वेन्सीको मूल्य नीति तय गर्ने कार्य तोकिएको छ । समितिले २०६९/७९ देखि लागू हुने गरी रेडियो फ्रिक्वेन्सीसम्बन्धी नीति, २०६९ समेत जारी गरेको छ । फ्रिक्वेन्सी सम्बन्धमा परीक्षण गर्दा देखिएका व्यहोराहरु देहायअनुसार छन्:

३.१ दूरसञ्चार ऐन, २०५३ ले दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न अनुमतिपत्र दिने र नवीकरण गर्ने कार्य दूरसञ्चार प्राधिकरणले गर्नुपर्ने उल्लेख छ । प्राधिकरणले अनुमतिपत्र नवीकरण दस्तुरबापत नेपाल टेलिकमलाई एकमुष्ट रु.२० अर्ब १३ करोड बुझाउन २०७०/१०/२३ मा ताकेता गरेको देखिन्छ । उक्त रकम किस्ताबन्दीमा बुझाउने २०६९/६/१४ मा मन्त्रपरिषद्बाट निर्णय भएको छ । फ्रिक्वेन्सीसम्बन्धी २०६९/७/१९ मा नीति तय गर्दा पुनः नवीकरण र भुक्तानी प्रक्रियासमेत समावेश गरी दश वर्षमा भुक्तानी गर्ने तालिका स्वीकृत गरी अन्तिम वर्षमा १० वर्षको अवधिमा बुझाएको भन्दा दोब्बर रकम एकै पटक बुझाई अनुमतिपत्र नवीकरण गर्ने व्यवस्था गरेको पाइयो । यसप्रकारको व्यवस्था गर्नाले दोस्रो किस्तासम्म रु.१९ अर्ब ८१ करोड १० लाख आउनुपर्नेमा रु.५ अर्ब मात्र प्राप्त भएको छ । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६८/१/२६ मा दूरसञ्चार ऐन र नियमावलीमा उल्लेख नै नभएको व्यवस्था प्रयोग गरी पटक निर्णयबाट नवीकरण दस्तुर उठाउने विरोधाभाषपूर्ण व्यवस्थाउपर थप छानबिन गर्नुपर्ने निर्णय गरेकोमा कारबाही भएको पाइएन ।

३.२ दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३२ मा अनुमति प्राप्त व्यक्तिले रोयल्टी बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । सो अनुसार एक कम्पनीले डब्लु.एल.एल. प्रविधिबाट सञ्चालन गरिने सेवाको लागि २०५९/६/१८ मा अनुमतिपत्र प्राप्त गरेकोमा वार्षिक कुल आम्दानीको ४ प्रतिशत वा कबुल गरेको रोयल्टीमध्ये जुन बढी हुन्छ सोही बुझाउने शर्त रहेको छ । उक्त कम्पनीले १० वर्षमा बुझाउन कबुल गरेको रकम रु.१ अर्ब ९४ करोड १७ लाख २०६९/७/१७ भित्र बुझाउनुपर्नेमा मन्त्रपरिषद्को २०६९/६/१४ को निर्णयबाट बुझाउन बाँकी रु.१ अर्ब ६३ करोड ३६ लाख ८ किस्तामा बुझाउने गरी सुविधा प्रदान गरेको छ । साथै २०७०/७/१ को किस्ता रकम २०७१/४/२९ मा मात्र दाखिला गरेको छ । उक्त कम्पनीले पहिलो नवीकरणको अवधिको लागि कबुल

गरेको रोयल्टी रु.१ अर्ब २२ करोड ५१ लाख बुझाउन बाँकी नै रहेकोमा प्राधिकरणले ताकेता गरी असुल गर्न प्रयास गरेको पाइएन ।

३.३ दूरसञ्चार ऐन, २०५३ मा दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति दिँदा रोयल्टी रकम बढाबढबाट तय गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ तथा प्राधिकरणले प्रदान गरेको अनुमतिपत्रमा आयको ४ प्रतिशत वा कबुल दरमा बुझाउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सेवा प्रदायकबाट अनिवार्य रूपमा आय-व्यय विवरण लिई रोयल्टी रकम यकिन गरी नेपाल सरकारमा दाखिला गर्ने कार्य प्रभावकारी रूपमा गरेको छैन ।

यस्तै रेडियो (सञ्चार) लाइसेन्स नियमावली, २०४९ र राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली, २०५२ मा लाइसेन्स वा प्रसारण इजाजत एक वर्षको हुने र इजाजतपत्र वा अनुमतिपत्र बहाल रहने अवधि अगावै नवीकरण गराई सक्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यस प्रकारको अद्यावधिक अभिलेख खडा नगरी इजाजत प्राप्त संस्था र व्यक्ति नवीकरण गर्न आएका बखत मात्र दस्तुर बुझ्ने तथा नवीकरण गर्ने गरेको छ । कानुनी व्यवस्था अनुसार इजाजतपत्र दिने र नवीकरण गर्ने कार्य हुनुपर्दछ ।

३.४ ग्रामीण दूरसञ्चार सेवा प्रदायकलाई शुरुमा फ्रिक्वेन्सी तोक्दा जी.एस.एम ९००मा २.४ मेगाहर्ज फ्रिक्वेन्सी तोकिएको र अनुमति प्राप्त गरेको ६ महिनाभित्र कम्तीमा ८० हजार ग्राहक पुऱ्याएपछि न्यूनतम फ्रिक्वेन्सी र उपलब्धताको आधारमा थप फ्रिक्वेन्सी उपलब्ध गराउने तर सेवा प्रदायकले २ वर्षभित्र कम्तीमा २ लाख ग्राहक पुऱ्याउन नसकेमा साबिकमा दिएको २.४ मेगाहर्जमात्र कायम राखिने व्यवस्था फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ को १४(२)घ मा रहेको छ । प्राधिकरणले एक टेलिकम सञ्चार प्रा.लि.लाई २०६५।२।९ मा २×२.४ मेगाहर्ज फ्रिक्वेन्सी दिएकोमा ६ वर्ष पूरा भइसक्दा जी.एस.एम.तर्फको सोही न्यूनतम फ्रिक्वेन्सीमात्र लिएको देखियो । यो वर्ष २०७०।८।१४ को निर्णयअनुसार अनुमतिपत्र नवीकरण गराएकोमा फ्रिक्वेन्सीबापतको रु.६ करोड ४७ लाख ९८ हजार भुक्तानी लिन बाँकी रहेको देखिन्छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

३.५ नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले दुई टेलिकम कम्पनीलाई लिङ्क फ्रिक्वेन्सीसमेतको स्वीकृति प्रदान गर्दा माइक्रोवेभ र सफ्ट फ्रिक्वेन्सी प्रयोग गर्न अनुमति दिएको छ । लिङ्क फ्रिक्वेन्सी माग गर्ने दूरसञ्चार सेवा प्रदायकले २ जी. र ३ जी.को नेटवर्क विस्तार गर्न लिङ्क फ्रिक्वेन्सी आवश्यक परेको कारण जनाई माग गरेको आधारमा प्राधिकरणमार्फत यस्ता फ्रिक्वेन्सी सम्बन्धित सेवा प्रदायकलाई प्रदान गर्न सिफारिस गरेको आधारमा समितिले वितरण गर्ने र शुल्क तोक्ने गरेको पाइयो । लिङ्क फ्रिक्वेन्सीको दस्तुर निर्धारण गर्दा रेडियो सञ्चार लाइसेन्स नियमावली, २०४९ को अनुसूचीमा तोकिएका फ्रिक्वेन्सी दस्तुरनै तोक्ने गरेको छ । सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६८।९।२६ मा रेडियो फ्रिक्वेन्सी राष्ट्रिय सम्पत्ति रहेको र यो स्रोतको वैज्ञानिक विधिबाट वितरण गर्न गठित निकायहरूबाट समेत परम्परागत ढाँचामा अवैज्ञानिक तरिकाबाट स्रोतको वितरण भइरहेको हुँदा वैज्ञानिक ढङ्गबाट रेडियो फ्रिक्वेन्सी वितरण गर्न आवश्यक पर्ने राष्ट्रिय नीति तय गर्न निर्देशन दिएकोमा एक उद्देश्यको लागि तोकिएको दस्तुर भिन्न सेवा प्रदायक वा सेवाको लागि समेत प्राधिकरणले सिफारिस गर्ने र समितिले स्वीकृति गर्ने गरेको पाइयो । दूरसञ्चार सेवाको लागि उक्त निर्देशनबमोजिम शुल्क र दस्तुर तोक्नुपर्दछ ।

३.६ सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६८।९।२६ मा भविष्यमा ३ जी. लगायतका फ्रिक्वेन्सी वितरण गर्दा बोल कबोल प्रक्रिया अपनाउन निर्देशन दिएको छ । रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ ले जी.एस.एम, सी.डी.एम.ए., वाइम्याक्स र आई.एम.टी प्रणालीमा आधारित दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनका लागि जी.एस.एम ९०० र १८००, सी.डी.एम.ए. ८०० र आई.एम.टी २००० (३जी) ब्याण्डका फ्रिक्वेन्सी निर्धारण गरेको छ । साथै सी.डी.एम.ए प्रणालीअन्तर्गत प्रयोग भइरहेको १९०० मेगाहर्ज ब्याण्डलाई जी.एस.एम. (३जी) को लागि प्रयोग गर्ने गरी क्रमशः स्थानान्तरण गरिने तथा अर्न्तराष्ट्रिय अभ्यास र अनुभवका आधारमा उल्लिखित व्यवस्थालाई कानुनी रूपमा स्थापित गरिने नीतिगत व्यवस्था भएकोमा सोअनुसार कानुन तर्जुमा नभएकोले फ्रिक्वेन्सी वितरणमा हालसम्म पूर्ण प्रतिस्पर्धा हुने गरेको पाइएन ।

फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ ले फ्रिक्वेन्सीको उच्च मूल्य प्राप्त गर्ने आधार बढाबढ हुने र जी.एस.एम. मोबाइल सेवा प्रदायकको निमित्त न्यूनतम, थप र अधिकतम फ्रिक्वेन्सी विभाजन गरेको छ। सोबमोजिम जी.एस.एम. १८०० ब्याण्डतर्फ न्यूनतम फ्रिक्वेन्सी २×९ मेगाहर्ज हुने गरी तोकिएकोमा सो नीति विपरीत एक सेवा प्रदायकलाई नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको २०७०।१।३ र २०७०।६।१६ को निर्णयले क्रमशः जि.एस.एम. ९०० र १८०० को २×२ तथा २×१२ मेगाहर्ज उच्च मूल्य दरको फ्रिक्वेन्सी वितरण गरेको छ। यसबाट बढाबढ गरी दिने र न्यूनतममात्र दिने व्यवस्थाविपरीत फ्रिक्वेन्सी वितरण गरेको सम्बन्धमा स्पष्ट गरिनुपर्दछ।

- ३.७ यसरी घोषित नीतिविपरीत न्यूनतमभन्दा बढी ब्याण्डविथ बिनाप्रतिस्पर्धा उपलब्ध गराएको फ्रिक्वेन्सी ३ मेगाहर्जको सम्बन्धमा फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ को नियम ११ मा भएको व्यवस्थाबमोजिम यस अघि वा पछि १८०० मेगाहर्जमा प्रतिस्पर्धाबाट कबुल हुने दरबाट नै फ्रिक्वेन्सी दस्तुर असुल गर्नुपर्दछ। यस वर्ष नीतिविपरीत प्रतिस्पर्धावेगर १८०० ब्याण्ड फ्रिक्वेन्सी (न्यूनतम ९ मेगाहर्ज) भन्दा बढी बाँडफाँड गरेकोले यसै वर्षको लाग्ने थप दस्तुर रु.१२ लाखसमेत असुल हुनुपर्दछ।

फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ को १०(ग) मा अधिकतमभन्दा बढीको फ्रिक्वेन्सी ३ महिनाभित्र फिर्ता लिने गरी नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई तोकिएको छ। न्यूनतमभन्दा बढी फ्रिक्वेन्सी ओगटेका सेवा प्रदायकबाट निजहरुले ओगटेको फ्रिक्वेन्सी प्रयोग सम्बन्धमा छानबिन गरी नेपाल सरकारलाई जानकारी गराएको देखिएन। फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ को ११(ड) मा ५ प्रकारका फ्रिक्वेन्सी ब्याण्डको मूल्य बढाबढको आधारमा तय गरिने उल्लेख छ। सोमध्ये एक कम्पनीले प्राप्त गरेको २३०० ब्याण्डको ३० मेगाहर्ज फ्रिक्वेन्सी प्राप्त गरेको मितिदेखि सबैभन्दा बढी रकम कबुल गर्ने सेवा प्रदायकले कबुल गरेको मूल्यलाई सो कम्पनीले ३ महिनाभित्र भुक्तानी गर्नुपर्ने र समयमै नबुझाए फ्रिक्वेन्सी फिर्ता लिने गरी २०६९।७।१९ मा नीतिगत निर्णय भइसकेकोमा प्राधिकरणले यो वर्ष ९ सेवा प्रदायकलाई इन्टरनेट (इमेल) सेवा र नेटवर्क सेवा सञ्चालन गर्न प्रतिस्पर्धावेगर २३०० ब्याण्डबाट फ्रिक्वेन्सी उपलब्ध गराएको छ। तोकिएका प्रक्रिया पूरा नगरी प्रतिस्पर्धा वेगर फ्रिक्वेन्सी उपलब्ध गराउन मिल्ने देखिएन।

- ३.८ राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली, २०५२ को नियम ८(ग५) मा भू-सतही माध्यमबाट टेलिभिजन प्रसारण गर्ने इजाजत लिएको व्यक्ति वा संस्थाले केबुल वा भू-उपग्रहको माध्यमबाट उपभोक्ता समक्ष सोभै कार्यक्रम वितरण गर्ने प्रणाली (डाइरेक्ट टु होम) मार्फत कार्यक्रम वितरण गर्न नपाउने व्यवस्था छ। मन्त्रालयबाट भू-सतही टेलिभिजन प्रसारणको लागि अनुमतिपत्र लिई फ्रिक्वेन्सीसमेत छुट्याइएका टेलिभिजन प्रसारण गर्ने १२ संस्थाले प्रसारणको लागि इजाजत नलिएको अवस्थामा त्यसरी छुट्याइएको फ्रिक्वेन्सी फिर्ता लिएको पाइएन। अर्कोतर्फ ६ संस्थाले केबुल टेलिभिजन सञ्चालनको इजाजतपत्र लिइसकेको देखिएको छ। अनुमतिपत्र लिएको १८ महिनासम्म प्रसारण इजाजत नलिएमा अनुमतिपत्र स्वतः खारेज हुने व्यवस्था बमोजिम प्रसारण इजाजत नलिएका र म्याद पूरा भएका प्रसारण संस्थाहरुको फ्रिक्वेन्सी रद्द गरेको पाइएन। उल्लिखित भू-सतही टेलिभिजन प्रसारण अनुमति लिएका ६ संस्थाले केबुल टेलिभिजन सञ्चालनको इजाजत पत्र लिई कारोबार गरिरहेको समेत देखिएको छ। भू-सतही टेलिभिजन प्रसारण गर्ने संस्थालाई केबुलको माध्यमबाट प्रसारण गर्न नपाउने व्यवस्था रहेकोमा ४ टेलिभिजनले दुबै माध्यमबाट प्रसारण गरेको छ।

एफ.एम. रेडियो प्रसारण गर्ने संस्थाहरुले अनुमति प्राप्त गरेको १८ महिनाभित्र प्रसारण इजाजत लिई सक्नुपर्ने व्यवस्था छ। अनुमतिपत्र र इजाजतपत्रको अवधि १ वर्षको हुने सो अवधि पूरा नहुँदै आगामी वर्षको लागि नवीकरण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। प्राप्त विवरणअनुसार एफ.एम.तर्फ ७६४ लाइसेन्स जारी भएकोमा २०७०।७ को लागि ४६८ ले नवीकरण गराएको पाइयो। साथै ३९ वटा एफ.एम.को लाइसेन्स खारेज भन्ने उल्लेख गरेकोमा ती एफ.एम.लाई दिएको फ्रिक्वेन्सी फिर्ता लिई लगतबाट कट्टा गरेको देखिएन। फ्रिक्वेन्सीको प्रयोग र सोबाट आर्जन हुने दस्तुर असुली र फ्रिक्वेन्सीको सदुपयोग भए नभएको सम्बन्धमा मन्त्रालयबाट नियमित र प्रभावकारी अनुगमन गर्नुपर्ने देखिएको छ।

४. **रकम उपयोग** – दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४५(३) मा ऐनबमोजिम नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई प्राप्त रकमले कार्य सञ्चालन गर्न नपुग भएमा नपुग भए जति रकम प्राधिकरणले नेपाल सरकारसँग माग गर्न सक्ने र सरकारले उपलब्ध गराएको रकम बढी भएमा सरकारलाई बुझाउनुपर्ने उल्लेख छ । प्राधिकरणको २०७०।७१ सम्मको सञ्चित नाफा रु.१६ अर्ब ३७ करोड ६५ हजार पुगेको देखिन्छ । प्राधिकरणले प्राप्त गरेको रकम उपयोग गर्ने सम्बन्धमा मन्त्रालयले ऐन तथा नियममा स्पष्ट व्यवस्था गरी रकम परिचालन गर्नु गराउनुपर्ने देखिन्छ ।

सासेक सूचना राजमार्ग आयोजना

५. **समय तथा लागत वृद्धि** – सार्क क्षेत्रअन्तर्गत चार राष्ट्रहरूमा दूरसञ्चार प्रविधिमा तीव्रता ल्याउने उद्देश्यले एसियाली विकास बैङ्कसँग २०६५।१०।२६ मा अमेरिकी डलर ९० करोडको अनुदान सहायता सम्झौता भएको छ । सम्झौताअनुसार सन् २००९ डिसेम्बरदेखि २०१० जूनसम्म निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्नेमा २०७१।१।१६ सम्म म्याद थप भए तापनि कार्य पूरा भएको छैन । आयोजनाले परामर्श सेवा लिन एक विदेशी कम्पनीसँग अमेरिकी डलर २ लाख २४ हजार र नेपाली रु.२ करोड ५१ लाख ८४ हजारमा २१ महिनासम्म सेवा लिन गरी सम्झौता गरेकोमा २८ महिना समय थप भई नेपाली रुपैयाँतर्फ रु.१ करोड ४७ लाख ४० हजार र अमेरिकी डलरतर्फ ७६ हजार ३६२ वृद्धि भएको छ । पछिल्लो पटक थप भएको अवधि समेत समाप्त भइसकेकोमा परामर्शदाताले गर्नुपर्ने आयोजनाको सिभिल वर्क्सतर्फको कार्य बाँकी नै रहेकोले अझै लागत वृद्धि हुने देखिएको छ ।
६. **भेरिएसन स्वीकृति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ (२) मा सम्झौता मूल्यको पन्ध्र प्रतिशतभन्दा बढीको भेरिएसन मन्त्रपरिषद्बाट गर्नुपर्नेमा आयोजनाले परामर्शदातासँग भएको शुरु सम्झौता मूल्यको अमेरिकी डलरतर्फ २९ प्रतिशत र नेपाली रुपैयाँतर्फ ३२ प्रतिशतले वृद्धि गरी क्रमशः अमेरिकी डलर ६० हजार ३५८ को हुने रु.५९ लाख १ हजार र नेपाली रुपैयाँतर्फ ८८ लाख ३९ हजार थप गरेकोमा मन्त्रपरिषद्बाट स्वीकृति गराएको पाइएन ।
७. **सम्झौताको शर्त पालना** – निर्माण व्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौता अनुसार विदेशबाट आयात गरिने मेसिनरी उपकरणको रकम भुक्तानी गर्दा मूल्यको अनुपातको ५० प्रतिशत रकम बिल तथा सिपिडसम्बन्धी डकुमेण्ट प्राप्त भएपछि तथा बाँकीमध्ये ८० प्रतिशत रकम मालसामान निर्माणस्थलमा ढुवानी भइसकेपछि भुक्तानी गरिने शर्त रहेकोमा आयोजनाले निर्माणव्यवसायीले मेसिनरी, यन्त्र उपकरण आयात गरी काठमाडौँ थापाथली गोदाममै राखेको अवस्थामा मालसामानको ९० प्रतिशतले हुने अमेरिकी डलर १० लाख ९८ हजार भुक्तानी गरेको छ । सम्झौताको शर्त विपरीत मेसिनरी उपकरण साइडमा ढुवानी नै नगराई यो वर्ष अमेरिकी डलर ४ लाख २४ हजार (ने.रु.४ करोड २४ लाख ५४ हजार) रकम भुक्तानी गरेकोले सम्झौताको शर्त पालना भएको देखिएन ।
८. **कर कट्टीबेगर भुक्तानी** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९ मा ठेक्का वा करारको रु.५० हजारभन्दा बढीको भुक्तानीमा १.५ प्रतिशत कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाका निर्माणव्यवसायीलाई यो वर्ष विदेशबाट आयात गरेको यन्त्र उपकरणबापतको रु.१० करोड ३७ लाख ५६ हजार भुक्तानी भएकोमा निर्माणव्यवसायीले कर बीजक जारी गरेको पाइएन । उल्लिखित भुक्तानीमा रु.१५ लाख ५६ हजार कर कट्टी गरेको छैन । उक्त रकम असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

हुलाक सेवा विभाग

९. **नपाउने तलब भत्ता** – निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७३ (१) अनुसार कुनै निजामती कर्मचारीलाई सेवाबाट अवकाश दिने गरी भएको आदेश अदालतबाट रद्द भई पुनः स्थापना भएमा तलब भत्ता पाउने व्यवस्था छ । राजीनामा दिई अवकाश पाएका जिल्ला हुलाक कार्यालय, पर्वतमा कार्यरत एक हुलाक अधिकृतलाई राजीनामा दिन बाध्य पारिएको भन्ने सम्बन्धमा "पुनर्बहाली हुने आधार पुष्टि भए सम्बन्धित मन्त्रालयबाट निर्णय गर्नुपर्ने" मन्त्रपरिषद्को २०६९।६।११ निर्णयका आधारमा २०६९।७।२ को मन्त्रीस्तरीय

निर्णयानुसार निजलाई पुनर्बहाली गरेको पाइयो । मन्त्रीस्तरीय निर्णयले यस प्रकार सेवा पुनर्बहाली हुने कानुनी आधार भएको पाइएन । निज हुलाक अधिकृतले पुनर्बहाली भएको दर्शाई २०५८।८।१० देखि २०६९।७।१ सम्म तलब भत्ता र अन्य सुविधा छुट भएको उल्लेख गरी यो वर्ष रु.१३ लाख ७८ हजार भुक्तानी लिएको छ । सो सम्बन्धमा २०७१।९।२८ मा सचिवलाई ध्यानाकर्षण पत्र पठाइएकोमा जवाफ प्राप्त भएको छैन । मन्त्रीस्तरीय २०६९।७।२ को निर्णयानुसार कामकाज नगरेको अवधिको तलब भत्ता एवं सुविधा नपाउने गरी पुनर्बहाली गर्ने निर्णय भएकोमा सो विपरीत भुक्तानी लिएकोले आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २६.२ बमोजिम कारवाही गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

१०. **बढी भुक्तानी** – जिल्ला हुलाक कार्यालय दैलेखमा हुलाक प्रतिनिधि, डाँकवाहक र पत्र वितरकको स्वीकृत संख्या २९९ रहेकोमा २०७० श्रावणदेखि आश्विनसम्म ३९३ जनाको भुक्तानी गरी स्वीकृत संख्याभन्दा ९४ जना बढीलाई रु.१२ लाख ४३ हजार तलब भत्ता खर्च लेखेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
११. **राजस्व हिनामिना** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १३(४) बमोजिम राजस्व आम्दानी गर्ने कार्यालयले आफ्नो जिम्मामा भएको सरकारी नगदी समयमै दाखिला गरेको नदेखिएमा जरिवानासहित नगद दाखिला गर्न लगाई प्रचलित कानूनबमोजिम विभागीय कारवाहीसमेत गर्न गराउन सक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला हुलाक कार्यालय, बाँकेले सङ्कलन गरेको राजस्व रु.४ लाख तोकिएको अवधिमा दाखिला नगरेकोमा २५ प्रतिशतले हुने जरिवानासमेत रु.८ लाख ४० हजार राजस्व हिनामिना मस्यौट गर्ने कर्मचारीबाट असुल गरेको छैन । उक्त रकम असुल गरी सम्बन्धित कर्मचारीलाई कारवाही हुनपर्ने व्यहोरा उल्लेख गरी २०७१।१।१० मा मन्त्रालयका सचिवलाई ध्यानाकर्षण पत्र पठाइएकोमा जवाफ प्राप्त भएको छैन ।
१२. **निर्माण कार्य अधुरो** – विभागले व्यावसायिक प्रयोजनमा समेत प्रयोग हुनेगरी डिल्लीबजार, काठमाडौँमा कार्यालय भवन बनाउन २०६७।६।२६ मा रु.१० करोड ४७ लाख ७५ हजारको लागतमा २०६९।६।२५ सम्ममा निर्माण पूरा गर्ने गरी ठेक्का सम्भौता गरेको थियो । निर्माणव्यवसायीले पटक पटक म्याद थप माग गरेको आधारमा २०७१ मंसिरसम्म म्याद थप गरेकोमा यो वर्षसम्म सम्भौता रकमको ५३.९४ प्रतिशत मात्र कार्य भएको छ । तोकिएको समयमा कार्य सम्पन्न नगर्ने जिम्मेवार व्यक्तिउपर कारवाही गर्नुपर्दछ ।
१३. **सेवा करार** – विभागले देशभर स्थापना गरिएका ४०१ टेलिसेन्टरमा सर्पोट मर्मत सम्भार र तालिम प्रदान गर्न दुर्गम हिमाली क्षेत्र, पहाड र तराईको अलग अलग दर राखी एक सेवा प्रदायकसँग २०७०।३।१० मा २०७२ आषाढका लागि वार्षिक रु.५६ लाख ६८ हजारको खरिद सम्भौता गरेको छ । सेवाबापतको रकम भुक्तानी माग गर्दा खटिएको स्थान र तोकिएको कार्य सम्पादन भएको प्रमाण पेश गर्नुपर्नेमा सोबमोजिम भएको नपाइएकोले सम्भौताबमोजिमको प्रमाण प्राप्त गरेर मात्र रकम भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।

मुद्रण विभाग

१४. **सुरक्षण मुद्रण** – मुद्रण विभागमा अत्याधुनिक सुरक्षण मुद्रणसम्बन्धी उपकरणहरू जडान गरी सुरक्षण मुद्रणको कार्य प्रारम्भ गरिने २०७०।७।१ को बजेट वक्तव्यमा उल्लेख छ । यो वर्ष विभागमा विभिन्न मेसिनरी उपकरण खरिदको लागि रु.४ करोड विनियोजन भएकोमा मेसिन खरिद कार्य भएको पाइएन । यो वर्ष सुरक्षण मुद्रणसम्बन्धी वैदेशिक तालिम/अवलोकन भ्रमणमा रु.१२ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा सञ्चार मन्त्रालयका सहसचिवको नेतृत्वमा अर्थ मन्त्रालय र विभागका महानिर्देशकसहितको टोली भारतको दिल्लीस्थित सरकारी छापाखाना र अन्य दुई संस्थाको भ्रमण गरेको उल्लेख छ । घोषित नीतिअनुरूप वार्षिक लक्ष्य हासिल गर्ने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
१५. **बक्यौता** – यस वर्ष २४ निकायबाट रु.१ करोड ८९ लाख ६९ हजारको छुपाई आदेश प्राप्त भएकोमा १७ निकायले रु.९६ लाख ९६ हजारको बिल भुक्तानी गरेका छन् । गत विगतदेखिको रु.६९ लाख ७५ हजार समेत यो वर्षसम्म विभागले छुपाई सम्बन्धी कार्यको रु.१ करोड ६९ लाख ४५ हजार उठाउन बाँकी देखिन्छ । गत वर्षको तुलनामा बक्यौता रकममा ५९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

१६. **छपाई कार्य र मौज्जात** – यो वर्ष छपाई कार्य गर्न सिंहदरबारभित्रका ११ र बाहिर रहेका १३ निकायबाट आदेश प्राप्त भएको पाइयो । विभागलाई दुग्ध विकास संस्थानले दूधको कुपन छपाई गर्ने कार्यको अर्डर प्राप्त भएकोमा वर्षभरि नै कुपन छपाई गर्न नसक्ने व्यहोराको जानकारी २०७०।१२।६ मा दिएको देखियो । विभागको २०७०।७।७ को खरिद योजना अनुसार छपाई सामग्री कागज ३ हजार ५०० रिम तथा स्टीकर ४० हजार सिट खरिद गर्ने गरी स्वीकृत भएकोमा आपूर्तकबाट ५ हजार १३६ रिम कागज र ५६ हजार ३०० सीट स्टीकर खरिद गरेकोमध्ये २०७१ आषाढसम्म रु.६८ लाख ७४ हजार मूल्यका २ हजार २८२ रिम कागज तथा रु.७ लाख ८४ हजार मूल्यका ४४ हजार ८६८ स्टीकर सिटसमेत जम्मा रु.७६ लाख ५९ हजार मूल्यका कागज तथा स्टीकर सिट खपत नगरी मौज्जात राखेको छ । विभागले वार्षिक कार्ययोजना सहित पूर्ण क्षमतामा छपाईसम्बन्धी कार्य सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
१७. **भेरिएसन बेगरको खरिद** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८(१)(ग) बमोजिम खरिद सम्झौताको १५ प्रतिशतभन्दा बढी हुने गरी कार्य गर्नु परेमा तोकिएको समितिमा पेश गरी स्वीकृत गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले ९ प्रकारका छपाई सम्बन्धी कागज आपूर्ति गर्न एक आपूर्तकसँग २०७०।१०।२० मा रु.९४ लाख ९२ हजारको खरिद सम्झौता गरेकोमा रु.१ करोड ३१ लाख ८० हजारका कागज खरिद गरी सम्झौता मूल्यभन्दा रु.३६ लाख ८९ हजार (३८.८७ प्रतिशत) बढी खरिद गरेको पाइयो । सम्झौता रकमभन्दा बढी खरिद गर्दा नियमावलीमा तोकिएको समितिबाट भेरिएसन स्वीकृत गराएको पाइएन ।

सूचना विभाग

१८. **बिल बेगर भुक्तानी** – सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयले २०६७ श्रावणदेखि लोक कल्याणकारी विज्ञापन बापतको रकम भुक्तानी गर्दा महिना भुक्तानी भएको सात दिनभित्र निवेदन र बिल बीजकसहित भुक्तानी माग गरेको पत्र विभाग र सम्बन्धित सञ्चार केन्द्रमा दर्ता गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । बजेट वक्तव्य २०७० मा लोक कल्याणकारी विज्ञापनबापतको रकम २५ प्रतिशत वृद्धि गरेको अवस्था देखाई विभागले २०७१ आषाढमा सम्बन्धित संस्थाको विज्ञापन बिक्री बिल बीजकबेगर २५२ सञ्चारगृहलाई रु.८५ लाख २१ हजार भुक्तानी गरेको छ । मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका सञ्चारगृहसमेतलाई बिल बीजकबेगर कर कट्टी गरी भुक्तानी गर्ने कार्यले मूल्य अभिवृद्धि करसमेत प्रभावित हुनसक्ने देखिएकोले यस्तो कार्यमा नियन्त्रण गरी बिल बेगर भुक्तानी गरिएको रकमको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।
१९. **वर्गीकरण** – मन्त्रीस्तरीय २०६९।२।२९ को निर्णयानुसार लोक कल्याणकारी विज्ञापनबापतको सुविधा प्राप्त गर्न ३ वर्षसम्म प्रकाशन भएको र प्रेस काउन्सिलबाट दुई पटक वर्गीकरणमा परेको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । आर्थिक वर्ष २०६९।७० मा लोक कल्याणकारी विज्ञापनबापतको सुविधा प्राप्त गर्न २०६८।६९ को वर्गीकरण नतिजा प्राप्त हुन नसक्ने अवस्था नरहने भएकोले २०६६।६७ र २०६७।६८ मा प्रेस काउन्सिलको वर्गीकरणमा परेको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । सञ्चार केन्द्रहरु पोखरा, धनगढी, विराटनगर र नेपालगन्जको २०६९।७० को वितरणको परीक्षण गर्दा उल्लिखित व्यवस्थाभन्दा फरक गरी १४ सञ्चारगृहलाई रु.२० लाख ४४ हजार भुक्तानी गरेको छ । तोकिएको प्रक्रिया पूरा गरेर मात्र रकम भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।

केन्द्रीय धनादेश कार्यालय

२०. **वित्तीय विवरण** – जिल्ला तथा इलाका हुलाक कार्यालयबाट सञ्चालित हुलाक बचत बैङ्कको जिम्मेवारी र आर्जित व्याजसमेत यो वर्ष रु.३ अर्ब ९७ करोड ३६ लाख ६४ हजार संकलन भएकोमा रु.२ अर्ब ३७ करोड ८६ लाख ८१ हजार फिर्ता भई वर्षान्तमा रु.१ अर्ब ५९ करोड ४९ लाख ८३ हजार बाँकी रहेको छ । बचत मध्ये रु. ४९ करोड ८५ लाख ३ हजार लगानी भएको छ । सञ्चालित ६८ मध्ये १५ बचत बैङ्कले रु.१ करोड ९२ लाख ४ हजार सञ्चालन घाटा देखाएका छन् । बचत रकममा यो वर्ष हुलाक कार्यालयहरुले व्याजबापत रु. ७ करोड २४ लाख ४२ हजार भुक्तानी गरेका छन् । बैंक सरहको कारोबार सञ्चालन गर्न दक्ष जनशक्ति नरहेको र हुलाक बचत बैङ्कको विगत केही वर्षदेखि हिसाब दुरुस्त नरहेको तथा आन्तरिक र अन्तिम लेखापरीक्षण सम्पन्न हुन नसकेकोले केन्द्रीय तहबाट हिसाब छानबिन गर्दा रकम हिनामिनासमेत

भएको देखिएको उल्लेख गरिएको छ । कारोबारको वृद्धि तथा जटिलतातर्फ ध्यान दिई बचत बैङ्क व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन हुन सक्ने नसक्नेतर्फ सम्बन्धित निकायहरूको ध्यान जानुपर्दछ ।

२१. **लेखापरीक्षण** – हुलाक सेवा विभागमातहत ६८ हुलाक कार्यालयबाट बचत बैङ्कको कारोबार सञ्चालन हुँदै आएको छ । यो वर्ष गोश्वरा हुलाक कार्यालयको रु.१५ करोड ९४ लाख ५२ हजारको सेस्ता लेखापरीक्षणमा पेश नगरेको र गत विगत वर्षदेखि उदयपुर, ललितपुर, महोत्तरी र जाजरकोट समेतको रु. ४१ करोड ३१ लाख ७६ हजारको लेखापरीक्षण यस वर्ष पनि गराएको छैन ।
२२. **नगद मौज्जात** – हुलाक बचत बैङ्क कार्यसञ्चालन निर्देशिका, २०६६ को बुँदा ३९(४) ले हरेक आर्थिक वर्षको अन्त्यमा तहबिल रकम शून्य गराई बैङ्क खातामा दाखिला गर्ने व्यवस्था गरेको छ । हुलाक बचत बैङ्क १० ले आर्थिक वर्षको अन्तमा रु.३७ लाख ४ हजार नगद मौज्जात राखेका छन् । निर्देशिकाको पालना गरी तहबिल मौज्जात राख्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
२३. **कर्मचारी सेवा शर्त** – चलचित्र निर्माण प्रदर्शन र वितरण ऐन, २०२६ तथा सो अन्तर्गत बनेको नियमावली तथा गठन आदेशमा चलचित्र विकास बोर्डका कर्मचारीको नियुक्ति र सेवा सुविधा सम्बन्धी व्यवस्था नभएकोमा ३१ कर्मचारी नियुक्त गरी यो वर्ष तलब, भत्ता र अन्य सुविधामा रु.८४ लाख ४७ हजार खर्च गरेको पाइयो । कानुनद्वारा स्थापित निकायमा कर्मचारी व्यवस्थापन सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था मिलाई खर्च गर्नुपर्दछ ।

संगठित संस्थातर्फ

गोरखापत्र संस्थान

संस्थानको २०७०।७१ को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२४. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा**– यस वर्ष संस्थानको शेयर पूँजी रु.१ करोड १५ लाख १७ हजार, जगेडा कोष रु.६ करोड ८२ लाख ७४ हजार, सञ्चित नाफा रु.१० करोड २५ लाख ९ हजार, मध्यम तथा दीर्घकालीन ऋण रु.९ करोड ६२ लाख २१ हजार रहेकोमा स्थिर सम्पत्ति रु.८ करोड ३ लाख ५८ हजार खुद चालु सम्पत्ति रु.१९ करोड ८१ लाख ६३ हजार रहेको छ । संस्थानको नेट वर्थ रु. १८ करोड २३ लाख रहेको छ ।

गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.४ करोड ८२ लाख ६३ हजार रहेकोमा यस वर्ष रु.१५ करोड ७ लाख ७२ हजार खुद नाफा भई वर्षान्तमा रु.१० करोड २५ लाख ९ हजार सञ्चित नाफा रहेको छ ।

२५. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- २५.१ नेपाल लेखामान १ वित्तीय विवरणको प्रस्तुति, ४ मौज्जात मूल्याङ्कन, ६ प्रोपर्टी प्लान्ट एण्ड इक्युपमेन्ट, ८ सापटी लागत लगायतका मानहरू पूर्ण पालना भएको पाइएन ।

- २५.२ संस्थानले उपदान कोषबापत गर्नुपर्ने व्यवस्थाभन्दा रु.५१ करोड १७ लाख कम व्यवस्था गरेको देखिन्छ । संस्थानका कर्मचारीहरूको बिदाबापतको रकमको लागि व्यवस्था गरेको छैन । संस्थानको आर्थिक विवरण अनुसार यस वर्षसम्म विविध आसामीमध्ये ५ वर्ष पुराना असामी रु.९ करोड ५३ लाख रहेको छ । जसको असुल हुने सम्भावना ज्यादै न्यून देखिन्छ । त्यस्तै संस्थानको २०७०।७१ को कुल प्रत्यक्ष आमदानी रु.४२ करोड ८१ लाख रहेको र कुल कर्मचारीसम्बन्धी खर्च रु.२६ करोड ६० लाख (कुल आमदानीको ६२ प्रतिशत) देखिन्छ । यसप्रकार कर्मचारी दायित्व र असुल हुने सम्भावना न्यून भएका आसामीको लागि यथेष्ट व्यवस्था गर्दा संस्थानको सञ्चित नाफामा असर पर्ने देखिन्छ ।

नेपाल सरकारबाट प्राप्त ऋणको पाकेको व्याज रु. २९ लाख ५१ हजार खर्चमा लेखाङ्कन गरी व्याज व्यवस्था कायम गर्नुपर्नेमा सो नगरेकोले संस्थानको नोक्सानी सोही रकमले बढ्ने देखिन्छ ।

- २५.३ संस्थानले पत्र पत्रिका उत्पादन गर्दा खपत हुने सामान, कच्चापदार्थ जस्तै: कागज, मसी, केमिकल्स आदिको उत्पादन सम्बन्धित नर्म्स र जर्ति नोक्सानीसम्बन्धी मापदण्ड तयार गर्नुपर्दछ ।
- २५.४ नेपाल बंगलादेश बैङ्कको ऋण स्टेटमेन्टअनुसार यस वर्षको अन्त्यमा रु.२ करोड २३ लाख मात्र बाँकी देखिएकोमा संस्थानले वित्तीय विवरणमा प्रस्तुत गरेको ऋण दायित्व रु.२० लाख ८३ हजारले बढी देखिएको छ । अतः ऋण रकम फरक परेको सम्बन्धमा समायोजन गर्नुपर्दछ ।
- २५.५ संस्थानको आर्थिक विनियमावली, २०६५ को विनियम ४.२२ मा वार्षिक रु. ५ करोड भन्दा बढीको खरिद गर्नु परेमा खरिद गुरुयोजना र विनियम ४.२३(१) मा वार्षिक रु.१० लाख भन्दा बढीको खरिद गर्नुपर्ने भएमा वार्षिक खरिद योजना तयार गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा २०६९।७० मा वार्षिक खरिद रु.३ करोड ३५ लाख ६४ हजार र २०७०।७१ मा रु.११ करोड ३७ लाख २ हजार भए तापनि वार्षिक खरिद योजना/वार्षिक खरिद गुरु योजना बनाएको पाइएन ।
- २५.६ विज्ञापन सङ्कलन, प्रकाशन एवं विज्ञापनसम्बन्धी निर्देशिका २०५३ को निर्देशन ७ (अ२) अनुसार धरौटीभन्दा बढी लिनुपर्ने गरी विज्ञापन छापन नमिल्ने व्यवस्था छ । एजेन्सी हिसाबमा २०६६।६७ र सोभन्दा अगाडिको फुटकर बिक्री एजेन्टसँग लिनुपर्ने रु.१ करोड ५५ लाख ५१ हजार रहेकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- २५.७ संस्थानको वासलातअनुसार २०६९।७० को आयकर पेशकी रु.१ करोड ९९ लाख ३० हजार देखाइएको तर आन्तरिक राजश्व कार्यालयमा बुझाउने आय विवरणको अनुसूची १० मा रु.५ लाख ३० हजार दावी गरेको पाइएकोले फरक परेको रकमको सम्बन्धमा छानवीन गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

नेपाल टेलिभिजन

संस्थानको २०७०/७१ को प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनअनुसार देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२६. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – यस वर्ष शेयर पूँजी रु.२ अर्ब ६ करोड ८९ लाख ३८ हजार जगेडा तथा सञ्चित नोक्सान रु.९७ करोड ६ लाख २८ हजार, पूँजीगत वैदेशिक सहायता अनुदान रु.९ लाख ९५ हजार, शान्तिकोष मौज्जात रु.७ करोड ३९ लाख ३८ हजार रहेकोमा स्थिर सम्पत्ति रु.३९ करोड १२ लाख २६ हजार, खुद चालु सम्पत्ति रु.७८ करोड २० लाख १७ हजार रहेको छ । संस्थाको नेटवर्थ रु.१ अर्ब १७ करोड ३२ लाख ४३ हजार पुगेको छ । संस्थानले यस वर्ष रु.३८ करोड ८४ लाख ८ हजार आम्दानी गरी रु.२ करोड ४८ लाख २६ हजार खुद मुनाफा कायम गरेको छ ।
२७. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोराहरु निम्नानुसार छन्:
- २७.१ विज्ञापन प्रसारणबापत एक एजेन्सीलाई नियमानुसार रु.१३ लाख ४ हजार बिलिङ्ग हुनुपर्नेमा नगरेकोले उक्त रकम एजेन्सीसँग असुल गर्नुपर्दछ ।
- संस्थानको व्यापार निर्देशिका, २०६८ को २०(ग) अनुसार उधारो बाँकी राख्ने विज्ञापनदाताहरुलाई निरुत्साहित गरिनुपर्ने उल्लेख भएकोमा विभिन्न संस्थासँग लिनुपर्ने रु.१ करोड ६३ लाख ७५ हजार एजेन्सीसँग लिनुपर्ने रु.२५ करोड ३३ लाख ४२ हजार, सरकारी निकायसँग लिनु पर्ने रु. ४० लाख ३७ हजार, विदेशी संघसंस्थाहरूसँग लिनुपर्ने रु.४८ लाख १८ हजार रहेको छ । बाँकी रहेको उक्त रकम गर्नुपर्छ ।
- २७.२ संस्थानले सञ्चालक र कर्मचारीलाई दिएको पुरानो पेशकी रु. ४ लाख ४६ हजारमध्ये कर्मचारीहरुलाई व्यक्तिगत प्रयोजनको लागि दिएको पुरानो पेशकी रु.१ लाख ३६ हजार फछ्यौट नगरिकन थप पेशकी दिएको पाइयो । त्यस्तै संस्थानका पूर्व सञ्चालकहरुलाई दिएको पेशकी रु.३ लाख १० हजार हालसम्म पनि फछ्यौट भएको छैन ।
- २७.३ संस्थानको अभिलेखअनुसार रु.७ लाख ३५ हजार तिर्नुपर्ने देखिए तापनि मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा रु.१ करोड ३१ लाख ९५ हजार देखिएकोले फरक रु.१ करोड २४ लाख ६० हजारको आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा विवरण पेश गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण

प्राधिकरणको २०७०।७ को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्न छन्:

२८. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – गत वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.१३ अर्ब ४ करोड ३५ लाख र ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोष रु.६ अर्ब १ करोड ८७ लाख रहेकोमा यस वर्षसम्म नाफा रु.१६ अर्ब ३७ करोड र विकास कोष रु.७ अर्ब ९७ करोड ४८ लाख पुगेको छ। उक्त कोषको उपयोग स्थिर सम्पत्तिमा रु.१ करोड ८७ लाख, खुद चालु सम्पत्तिमा रु.२४ अर्ब ३२ करोड ६१ लाख भएको छ। प्राधिकरणको नेटवर्थ गत वर्ष रु.१९ अर्ब ६ करोड २२ लाख रहेकोमा यस वर्ष रु.२४ अर्ब ३४ करोड ४९ लाख रहेको छ।

गत वर्षको आम्दानी रु.१६ अर्ब ५ करोड ५१ लाख, नाफा रु.१२ अर्ब ९ करोड ३४ लाख रहेकोमा यस वर्ष रु.४ अर्ब १५ करोड ३८ लाखको आम्दानी भई रु.३ अर्ब ३२ करोड ६५ लाख खुद नाफा गरेको छ।

२९. **अनुत्पादक कोष तथा मौज्जात** – दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४४ मा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको कोषमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकम, अनुमति पत्र दस्तुर तथा अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम समेत रहने व्यवस्था छ। साथै, कोषमा जम्मा भएको रकमबाट प्राधिकरणले ऐनबमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न बजेट तयार गरी स्वीकृत गर्नु पर्ने र स्वीकृत बजेटको अधिनमा रही कोषबाट खर्च व्यहोरिने उल्लेख छ।

ऐनको दफा ४५(३) बमोजिम कोषमा प्राप्त रकमले प्रत्येक वर्ष प्राधिकरणलाई कार्य सञ्चालन गर्न नपुग भए नेपाल सरकारसँग माग गर्न सक्ने र उपलब्ध रकम बढी भए प्राधिकरणले नेपाल सरकारलाई बुझाउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ। २०७१ असार मसान्तको वासलातमा प्रस्तुत भएको प्राधिकरणको ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोषमा रु.७ अर्ब ९७ करोड ४८ लाख र जगेडा कोषमा रु. १६ अर्ब ३७ करोड रहेको छ। ऐनको दफा ४५ (३) को व्यवस्थाबमोजिम ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोषबाहेकको रकम नेपाल सरकारको सर्वसञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेमा प्राधिकरणले आफ्नै चल्ती तथा मुद्दती खातामा राख्नु कानूनसम्मत देखिएन।

३०. **नवीकरण दस्तुर** – नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडलाई मोबाइल सेवा सञ्चालन शुरु गर्न पछि प्रतिस्पर्धाबाट छानिएका सेवा प्रदायकले तिरेजति दस्तुर तिर्ने गरी २०५६।१।२९ मा १० वर्षका लागि रु.२१ करोड दस्तुर लिई अनुमति पत्र दिइएकोमा २०६६।१।२९ मा ५ वर्षका लागि रु.१८ करोड ९० लाख मात्र लिई नवीकरण गरेको देखिन्छ।

प्राधिकरणले दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने कम्पनीहरूको इजाजत नवीकरण गर्दा दूरसञ्चार ऐनको दफा २५ अनुसार प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा बढाबढ गरी पहिलो पटक नवीकरण गर्दा रु. २० अर्ब तिर्ने गरी नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडलाई इजाजत प्रदान गरिएकोमा दोस्रो पटक नवीकरणको निमित्त प्राधिकरणको २०७०।१०।२७ को पत्रानुसार रु. २० अर्ब नवीकरण दस्तुर लाग्ने जानकारी सम्बन्धित सेवा प्रदायकलाई दिइएको छ। दोस्रो पटक सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयको २०७१/१/२५ को पत्रको आधारमा दोस्रो पटक रु.१८ करोड ९० लाख मात्र लिई नवीकरण गरेको पाइयो। दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २५ बमोजिम बढाबढ गर्नुपर्नेमा बढाबढ गरेको पाइएन। तसर्थ रु.१८ करोड ९० लाखमात्र लिएकोले बाँकी रकम रु.१९ अर्ब ८१ करोड १० लाख असुल गर्नुपर्छ।

३१. **जरिबाना बक्यौता** – सेवा प्रदायकले रकम भुक्तानी गर्दा साँवा ब्याज हिसाब गरी असुल गर्ने र नपुग रकम साँवा बक्यौता कायम गर्नुपर्नेमा ब्याज बक्यौता कायम गर्ने गरेको पाइयो। यस्तो बक्यौता ब्याज प्राप्त भएपछि हिसाब चुक्ता जनाउने गरेको देखियो। साँवा बक्यौता कायम नगर्दा साँवा बक्यौताको हुने ब्याज नोक्सान भएको देखियो। जसले गर्दा २ सेवा प्रदायकबाट ग्रामीण दूरसञ्चार विकास शुल्कको रकम असुलीमा मात्र जरिबाना गणनाको तरिकाको कारण रु.४४ लाख ६७ हजार प्राधिकरणलाई प्राप्त हुन पर्ने भन्दा कम असुल हुन गएको छ।

३२. **रोयल्टी** – दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को दफा २६ अनुसार सेवा प्रदायकले कुल आम्दानीको ४ प्रतिशतले हुने रकम राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष रु. ३ अर्ब २ करोड ७३ लाख

रोयल्टी प्राप्त भएको देखिन्छ । नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले सेवा प्रदायकलाई इजाजत दिएको मध्ये लेखापरीक्षण प्रतिवेदन पेश नगर्ने, रोयल्टी पनि नतिर्ने र सेवा सञ्चालनको जानकारी पनि नदिने सेवा प्रदायकको अभिलेख राखेको नपाइएबाट रोयल्टी रकम असुल गर्न छुट नभएको भन्ने आधार भएन । आर्थिक वर्ष २०६६/६७ को दुई, २०६७/६८ को दुई र २०६८/६९ देखिको एक सेवा प्रदायकबाट आय विवरण पनि पेश नभएकोले सो अवधिको रोयल्टी असुल गर्न छुट भएको छ । रकम यकीन गरी प्राधिकरणले असुल गर्नुपर्दछ ।

३३. **फ्रिक्वेन्सी** – दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी (बाँडफाँट तथा मूल्य) नीति, २०६९ बूदा नं. १० बमोजिम निर्धारण भएको अधिकतम फ्रिक्वेन्सी र भिस्याट दस्तुर प्रत्येक आर्थिक वर्ष शुरु भएको ३ महिनाभित्र अग्रिम दाखिला गर्नुपर्ने र सो अवधिभित्र दस्तुर नबुझाएमा बाँकी दस्तुरको प्रत्येक महिनाको २ प्रतिशतको दरले थप दस्तुर लाग्ने तथा थप दस्तुर ६ महिनासम्म पनि दाखिला नगरेमा फ्रिक्वेन्सी अनुमतिपत्र खारेज गरी सो अनुमतिपत्र फिर्ता लिईने तथा सरकारी बाँकी सरह असुलउपर गरिने व्यवस्था छ । फ्रिक्वेन्सी दस्तुर तथा जरिवानासमेत २०७०/७१ सम्मको रु.८३ करोड २२ लाख ६७ हजार असुल गर्न बाँकी देखिएकोमा २०७१/७२ मा एक कम्पनीबाट रु. ५ करोड ५५ लाख १ हजार मात्र असुल भएकोले रु.७७ करोड ६७ लाख ६६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

● **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ:

- सरकारी कार्यालयतर्फ ३८ निकायमा रु.७१ करोड १४ लाख ९९ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३ निकायले रु.१६ करोड ५५ लाख ४८ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.५४ करोड ५९ लाख ५१ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.७ करोड ९१ लाख ४१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- संगठित संस्था तथा अन्य संस्था ५ तर्फ रु.५ करोड ५७ लाख ८९ हजार बेरूजू देखिएकोमा रु.६८ हजार फछ्यौट गरेकाले रु.५ करोड ५७ लाख २१ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३ लाख ५४ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत १८२ कार्यालयको विनियोजनतर्फ रु.२० अर्ब ५२ करोड ९५ लाख ८९ हजार र राजस्वतर्फ रु.११ करोड २६ लाख ७८ हजार र धरौटीतर्फ रु.१९ करोड १३ लाख ४५ हजारसमेत रु.२० अर्ब ८३ करोड रु.३६ लाख १२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । उक्त रकममा राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालयको रु.४ करोड ७१ लाख ३१ हजारसमेत समावेश छ ।

समिति तथा अन्य संस्था १२२ को रु.२० अर्ब ६६ करोड ३० लाख ५ हजार कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनहरूमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१. नागरिक राहत क्षतिपूर्ति तथा आर्थिक सहायतासम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ को दफा १२ अनुसार मेडिकल बोर्डको सिफारिसमा ९८ व्यक्तिको स्वदेश वा विदेशका अस्पतालमा उपचार गराउनुको खर्च रु.२ करोड ६७ लाख २७ हजार खर्च लेखेको छ । सोमध्ये बिल नराखी १४ व्यक्तिलाई औषधि उपचारबापत रु.४० लाख ६२ हजार आर्थिक सहायता उपलब्ध गराएको छ ।
- १.२. मन्त्रालय अर्न्तगत २०२८।२९ देखि २०६१।६२ सम्मको विनियोजनतर्फ २२१ इकाईको रु.४३ करोड ६५ लाख ६५ हजार, राजस्वतर्फ ५४ इकाईको रु.२२ लाख ४८ हजार र धरौटीतर्फ ४९३ इकाईको रु.३ करोड ३३ लाख ८९ हजारसमेत रु.४७ करोड २२ लाख २ हजार लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष पनि लेखापरीक्षण गराएको छैन । यो वर्ष विनियोजनतर्फ ६२ इकाईको रु.१ अर्ब १४ करोड ७१ लाख ५३ हजार, राजस्वतर्फ ६ इकाईको रु.३ करोड १४ लाख ११ हजार र धरौटी तर्फ ६ इकाईको रु.१ करोड २४ लाख ७० हजार लेखापरीक्षण नगराएबाट बक्यौता रहेको छ ।
- १.३. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८ अनुसार मन्त्रालय र मातहतका ३१ कार्यालय र २६ अस्पतालले खरिद योजना तयार नगरी रु.७० करोड ७० लाख २२ हजारको सामान खरिद गरेका छन् ।
सोही नियमावलीको नियम ३१ बमोजिम बोलपत्र माग नगरी मन्त्रालयमातहत ४८ कार्यालय र २५ अस्पतालले औषधिमा क्रमशः रु.१३ करोड ४० लाख ७५ हजार र रु.८ करोड ३४ लाख ८ हजार एवं ३१ कार्यालय र ८ अस्पतालले कार्यालय सामान तथा अन्य उपकरणमा रु.८ करोड ३६ लाख ७९ हजार तथा रु.१६ करोड ६ लाख ४९ हजारसमेत रु.४६ करोड १८ लाख ११ हजारको सोभै खरिद गरेका छन् ।
- १.४. निजामती सेवा ऐन, २०४९ दफा ७ख(२) र स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ८क(५) अनुसार वार्षिक तलवी प्रतिवेदन पारित नगराई यो वर्ष पनि मन्त्रालयअर्न्तगत ४२ कार्यालयले रु.२ अर्ब २० करोड ७० लाख २९ हजार तलव खर्च लेखेका छन् ।
- १.५. आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७ अनुसार करयोग्य आयमा ४१ कार्यालयले रु.४१ लाख ७८ हजार र २० अस्पतालले रु.३५ लाख ५५ हजार पारिश्रमिक कर कट्टी गरेका छैनन् । यसै गरी अग्रिम कर कट्टी गरेका १३ कार्यालयले रु.४ लाख ९२ हजार र ७ अस्पतालले रु.९ लाख ३७ हजार दाखिला गरेका छैनन् ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालयतर्फ

२. **केन्द्रीय आर्थिक विवरण** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ८७ बमोजिम अन्तर्गतका निकायको आर्थिक विवरण लिई मन्त्रालयले केन्द्रीय लेखा राखी सोको केन्द्रीय विवरण कार्तिक मसान्तभित्र महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेमा मन्त्रालयले मातहत निकायका अन्य संस्था, समिति समेतको आय व्ययको केन्द्रीय विवरण बनाई पेश गरेको छैन। नियममा भएको व्यवस्था अनुरूप केन्द्रीय लेखा राखि सोको विवरण तोकिएको समयमा पेश गर्नुपर्दछ।
३. **बजेटमा समावेश नभएको** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ५(३) मा मित्रराष्ट्र वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट अनुदान वा ऋणस्वरूप नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने नगदी वा जिन्सी सहायता बजेटमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। मन्त्रालयले यो वर्ष प्राप्त गरेको नेपाल कन्ट्री को-अर्डिनेटरिङ मेकानिज्म (सी.सी.एम. नेपाल) तर्फको ग्लोबल फण्डबाट प्राप्त रु.१ करोड १४ लाख ८८ हजार र सेभ द चिल्ड्रेन फण्डको रु.९० हजारसमेत जम्मा रु.१ करोड १५ लाख ७८ हजार बजेटमा समावेश गरेको छैन। सो रकम लिँदा अर्थ मन्त्रालयसँग सहमति समेत लिएको पाइएन। सहमति लिई मात्र सहायता लिने र सहायता रकम बजेटमा समावेश गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
४. **अनुदान** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) मा मन्त्रालयबाट सर्शत अनुदान दिइएका संस्थाहरुबाट प्रगति विवरण लिई तोकिएको कार्य भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष मन्त्रालयले अस्पताल तथा प्रतिष्ठानहरुलाई पूँजीगत अनुदान उपलब्ध गराउन सुरुमा रु.४० करोडको वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृत गरेकोमा पटक पटकको निर्णयबाट रकमान्तर गरी रु.५६ करोड ३५ लाख बजेट कायम गरी १६ सामुदायिक अस्पताललाई रु.९ करोड ७२ लाख, १ सहकारी अस्पताललाई रु.५० लाख, १ प्राइभेट लिमिटेड अस्पताललाई रु.२ लाख र ४८ अन्य अस्पताललाई रु.४२ करोड ७८ लाख ७५ हजार समेत ६६ संस्थालाई रु.५३ करोड २ लाख ७५ हजार अनुदान उपलब्ध गराएको छ। अनुदान दिँदा सोको आधार र मापदण्ड तयार गरेको पनि छैन। अनुदानको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन एवं प्रगति प्रतिवेदन लिई भएको खर्चको उपलब्धि मूल्याङ्कन गर्ने गरेको देखिएन।
५. **लेखापरीक्षण** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १६ मा प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारका आयव्यय, निकास तथा खर्चको तोकिएबमोजिमको लेखा र सोको आर्थिक विवरण पेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। राष्ट्रिय एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण केन्द्रको रु.३७ करोड ९१ लाख ९३ हजार, जनस्वास्थ्य कार्यालय सुनसरीको रु.२१ करोड ९६ लाख १२ हजार, चितवनको रु.१९ करोड ४६ लाख ६६ हजार, पर्साको रु.१४ करोड ५६ लाख १८ हजार, राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाको रु.१६ करोड ९९ लाख २५ हजार र भेरी अञ्चल अस्पताल, बाँकेको रु.८ करोड ३० लाख १७ हजारसमेत रु.१ अर्ब १९ करोड २० लाख ३१ हजारको सेस्ता पेश गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन।

त्यस्तै राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्रले पाल कार्यक्रमतर्फ औषधि खरिदको रु.१ करोड २२ लाख ४४ हजार र इपिडेमियोलोजी महाशाखाले युएसएआईडी स्रोततर्फ १ अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थालाई सोभै भुक्तानी गरेको जिल्लातर्फको रु.१ करोड ५ लाख ८३ हजार र केन्द्रतर्फको रु.१ करोड ५१ लाख खर्चको लेखापरीक्षण गराएको छैन।

६. **बजेट कार्यान्वयन** – बजेट तथा कार्यक्रममा व्यवस्था भएबमोजिम खर्च गरी अपेक्षित प्रगति गर्नुपर्नेमा यो वर्ष मन्त्रालयले २० कार्यक्रमको रु.२ करोड १४ लाख र स्वास्थ्य सेवा विभागअन्तर्गत ६ महाशाखाले १६५ कार्यक्रमको रु.७५ करोड १ लाख ७४ हजार, राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्रले २९ कार्यक्रमको रु.१६ करोड ९ लाख ७० हजार, राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्रले तालिम कार्यक्रमको रु.१० करोड १४ लाख ७० हजार र आयुर्वेद विभागले रु.४ करोड ३७ लाख बजेटको कार्यक्रम कार्यान्वयन गरेको देखिएन।

सेती अञ्चल अस्पताल, कैलालीलाई आई.सी.यु सञ्चालनको लागि रु.५० लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा २०७१/३६ मा अख्तियारी प्राप्त गरेको कारण कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको देखिएन। त्यस्तै क्षेत्रीय अस्पताल, सुर्खेतलाई पाठेघर खस्ने रोगको अपरेशनबापत ५०० केशको रु.७० लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा

रु.५९ लाख ५६ हजार खर्च नभई फिर्ता भएको छ । जनस्वास्थ्यसँग सम्बन्धित तोकिएको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

७. **बीमा कार्यक्रम** - बीमासम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन एवं विस्तार गर्न रु.४५ करोड विनियोजन भएकोमा २०७०।६।९ को सचिवस्तरीय निर्णयबाट बीमा लागत भुक्तानी कार्यक्रममा रु.२३ करोड ७५ लाख र अनुगमन

एवं तालिम कार्यमा रु.२९ करोड २५ लाख खर्च गर्ने गरी प्रस्ताव भएकोमा कार्यक्रम कार्यान्वयन नहुने भएपछि अन्यत्र रकमान्तर गरी रु.९२ करोड ६८ लाख बजेट कायम गरेको देखिन्छ । यो वर्ष ९५ जिल्लाबाट बीमा कार्यक्रम शुरु गर्ने बजेट नीतिमा उल्लेख भएकोमा बाग्लुङ्ग, इलाम र कैलाली जिल्लामा कार्यक्रम लागू गर्न काठमाडौंमा एक घर भाडामा लिई सो घर पार्टसन र फर्निचरमा रु.९३ लाख २८ हजार, कम्प्युटर खरिदमा रु.२४ लाख ९२ हजार, मसलन्द, मर्मत, भाडा तथा करारमा नियुक्त कर्मचारीको तलबमा रु.५५ लाख ४९ हजार खर्च गरेको छ । यस्तो खर्चमा नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।

कानूनसम्मत नदेखिएका व्यहोराहरु	
सोभै खरिद	औषधि खरिद गर्दा ४८ कार्यालय र २५ अस्पतालले रु.२९ करोड ७५ लाख र अन्य सामान ३९ कार्यालय र ८ अस्पतालले रु.२४ करोड ४३ लाखको प्रतिस्पर्धा नगराई सोभै खरिद गरेको ।
बोलपत्र स्वीकृति	वी.पी.कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पतालले भवन निर्माणमा लागत अनुमानभन्दा रु.६ करोड ४४ लाख बढीको बोलपत्र स्वीकृत गरेको ।
फिटनाशकयुक्त भुल	भन्सार तथ्याङ्कअनुसार प्राप्त भएको रु.६९ करोड ६५ लाख बराबरका फिटनाशकयुक्त भुलमध्ये रु.३० करोड ९८ लाख बराबरको ९० लाख ६५ हजार भुल आम्दानी नवाँधेको ।
पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति	नियम प्रतिकूल सम्झौता गरी स्वास्थ्य सेवा विभागअन्तर्गत ४ महाशाखाको औषधि, उपकरण र भ्याक्सिन आपूर्तिमा रु.४ करोड ४३ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल नभई नोक्सान परेको ।
पसल कबल भाडा	९ अस्पताल विकास समितिले रु.३ करोड २४ लाख पसल कबल भाडा असुल नगरेको ।

८. **स्वास्थ्य कर कोष** -कोषबाट क्यान्सर रोगको उपचार तथा नियन्त्रणको लागि नीतिगत मापदण्डवेगार यो वर्ष ३ सरकारी अस्पताललाई रु.२९ करोड ५० लाख, भक्तपुर क्यान्सर अस्पताललाई रु.२ करोड २० लाख, २ प्राइभेट लिमिटेड संस्थालाई रु.४ लाख ५० हजार र २४ गैरसरकारी स्वास्थ्य संस्थालाई रु.५० हजारदेखि रु.५ लाखसम्मका दरले रु.४४ लाख ५० हजारसमेत रु.३२ करोड ९९ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको छ । उपलब्ध गराएको अनुदान रकमको अनुगमन तथा गैरसरकारी संस्थाबाट रकमको उपयोगसम्बन्धी लेखापरीक्षण प्रतिवेदनसमेत लिएको देखिँदैन । अनुदान वितरणको उपलब्धि सुनिश्चित गर्न नीति तथा मापदण्ड निर्धारण गरिनुपर्दछ ।

९. **मेडिकल अडिट** - मन्त्रालयले विरामीको गुणस्तरयुक्त उपचार सेवा, उपकरण व्यवस्थापन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विश्व स्वास्थ्य संगठनले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसार अस्पतालको सेवाको स्तर, शैक्षिक क्रियाकलापको मूल्याङ्कन, कर्मचारीको कार्यसम्पादन स्तर, विरामीको अभिलेख तथा उपचार प्रक्रिया, उपकरण व्यवस्थापन, फोहोरमैला व्यवस्थापन, सेवा शुल्क, खाना तथा पोषण स्थिति, सामानको उपलब्धता लगायतमा राष्ट्रिय सूचक बनाई मेडिकल अडिटसमेतको व्यवस्था गर्नुपर्नेमा तदनु रूप राष्ट्रिय सूचक निर्धारण गरेको पाइएन ।

१०. **प्रतीतपत्र पेशकी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७४ बमोजिम सम्बन्धित कामको लागि आवश्यक पर्ने रकमभन्दा बढी पेशकी दिन मिल्दैन । स्वास्थ्य सेवा विभाग आपूर्ति महाशाखाले बहुवर्षिय खरिद सम्झौता गरी ४ किसिमका उपकरण खरिद गर्न रु.६ करोड ५७ लाख ५५ हजार र बालस्वास्थ्य महाशाखाले भ्याक्सिन खरिद गर्न रु.६ करोड २३ लाख २२ हजार समेत रु.९२ करोड ८० लाख ७७ हजारको प्रतीतपत्र खोल्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई सम्झौताको पूरै रकम भुक्तानी गरेको छ । सम्झौतामा उल्लिखित परिमाणको सामान ३ वर्षमा आपूर्ति हुनेमा सम्झौताको पूरै रकम एकै पटक पेशकी खर्च जनाउनु उपयुक्त देखिएन । यसप्रकार पेशकी दिँदा बजेट र कार्यक्रमबीच तादात्म्यता नमिलेको व्यहोरा गत वर्ष औल्याएकोमा स्थिति यथावत् रहेको छ ।

११. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१(क) बमोजिम सम्झौताले निर्धारण गरेको म्यादभित्र कार्य नगर्दा ०.०५ प्रतिशत प्रतिदिनका दरले सम्झौता रकमको अधिकतम १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्ने व्यवस्था छ। स्वास्थ्य सेवा विभागअन्तर्गत ४ महाशाखाले उपकरण, भ्याक्सिन र औषधि आपूर्तिको खरिद सम्झौतामा औषधितर्फ ०.५ प्रतिशत प्रतिहप्ता र उपकरणतर्फ ०.०५ प्रतिशत प्रतिदिनको दर उल्लेख गरी ढिला आपूर्ति परिमाणको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छ। कानूनको व्यवस्था अनुसरण नगरी सम्झौता गरेकोले पुनर्जागरण महाशाखाले विभिन्न औषधि आपूर्तिमा रु.२ करोड १६ लाख २ हजार, इपिडिमियोलोजी महाशाखाले भ्याक्सिन आपूर्तिमा रु.१ करोड ९० लाख ३४ हजार, बालस्वास्थ्य महाशाखाले औषधि आपूर्तिमा रु.१९ लाख ४२ हजार र आपूर्ति महाशाखाले ५ किसिमका उपकरण आपूर्तिमा रु.१७ लाख १८ हजारसमेत रु.४ करोड ४२ लाख ९६ हजार घटि पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छ। पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्तिको दर निर्धारण गर्दा नियम प्रतिकूल हुने गरी सम्झौता गर्नेलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ।

स्वास्थ्य सेवा विभाग

आपूर्ति महाशाखा

१२. **लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११ मा यथार्थपरक रूपले लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। विदेशबाट आयात हुने स्वास्थ्य उपकरणहरूको लागत अनुमान अन्तर्राष्ट्रिय बजार मूल्य, उत्पादक कम्पनीको मूल्य तथा समान प्रकृतिका संस्थाबाट वास्तविक मूल्य लिई तयार गर्नुपर्नेमा अन्तर्राष्ट्रिय बजार मूल्यसँग मेल नखाने गरी लागत अनुमान तर्जुमा गरी बोलपत्र मूल्यांकन गरेको छ। चार उपकरण खरिदको नमूना परीक्षण गर्दा युएसजी मेसिन ५ को भन्सार विन्दुमूल्य अमेरिकी डलर ५९ हजार ४५० भएकोमा सम्झौताअनुसार अमेरिकी डलर ९८ हजार ५००, १० सेट एक्सरे मेसिनको भन्सार विन्दु मूल्य अमेरिकी डलर २ लाख ८९ हजार भएकोमा अमेरिकी डलर ३ लाख ४९ हजार, फ्ल्याट प्यानेल डिजिटल फ्लोरोस्कोपी १ थानको भन्सार विन्दुमा अमेरिकी डलर ३ लाख ८० हजार ८२५ भएकोमा अमेरिकी डलर ५ लाख ४४ हजार ९०० र डार्करुम एक्सरे एसेसरिज ५० युनिटको भन्सार विन्दु मूल्य भारतीय रुपैयाँ २९ लाख ५ हजार रहेकोमा भारतीय रुपैयाँ ३९ लाख ३६ हजार भुक्तानी गरेको छ। भन्सारमा घोषणा भएको मूल्यभन्दा २१ देखि ६५.३८ प्रतिशतसम्म बढी खरिद मूल्य परेको छ। अन्तर्राष्ट्रिय बजार मूल्यभन्दा सम्झौता मूल्य बढी देखिएकोले लागत अनुमान यथार्थ देखिँदैन। लागत अनुमान यथार्थ र वास्तविक बनाई खरिदमा मितव्ययिता ल्याउनेतर्फ ध्यान दिनु जरुरी छ।
१३. **मूल्य अभिवृद्धि कर** – अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्र आह्वान गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर र भन्सार महसुलबाहेकको मूल्यमा प्रतिस्पर्धा गराउनुपर्ने र भन्सार विन्दुमा तिरेको यस्तो रकम आपूर्तिकलाई शोधभर्ना दिनुपर्दछ। लेखापरीक्षणबाट ३ आपूर्तिकको १६ उपकरण खरिदको नमूना परीक्षण गर्दा भन्सार विन्दुमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि करभन्दा रु.८० लाख ६८ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ। बढी भुक्तानी गरेको रकम असुल गर्नुपर्दछ।
१४. **शर्तभन्दा बढी भुक्तानी** – सम्झौताको शर्तको अधीनमा रही किस्ता रकम भुक्तानी गर्नुपर्दछ। महाशाखाले उपचारका उपकरणहरू आपूर्ति गर्ने सम्झौताको शर्त १६.२ अनुसार सामान प्राप्त हुँदा ७० प्रतिशतका दरले भुक्तानी गर्नुपर्नेमा ८० प्रतिशतका दरले भुक्तानी गरेको छ। यूएसजी, एक्सरे मेसिन, ग्यास्ट्रोलागायतका सामानमा सम्झौताको शर्तभन्दा १० प्रतिशतका दरले हुने रु.१ करोड १४ लाख २९ हजार अन्तिम स्वीकारोक्ती नहुँदै बढी भुक्तानी गरेको छ। सम्झौताका शर्त पालना नगरी बढी भुक्तानी दिनु उचित देखिएन।
१५. **अन्तिम भुक्तानी** – सम्झौताको शर्तमा मालसामान प्राप्त भई अन्तिम स्वीकारोक्ती भएपछि मात्र अन्तिम किस्ताको रकम भुक्तानी हुनुपर्ने उल्लेख छ। आंशिक रूपले प्राप्त भएको सामानको अन्तिम किस्ता भुक्तानी दिन मिल्ने देखिँदैन। डार्करुम एसेसरिज, ग्यास्ट्रो र कलर डोप्लरलागायतका उपकरण आपूर्ति गर्न ठेक्का सम्झौताबमोजिमको सम्पूर्ण सामान प्राप्त नभएको तथा अन्तिम स्वीकारोक्ती नहुँदै सम्झौताको पूरै रकम रु.९१ लाख ९० हजार भुक्तानी दिएको छ। त्यस्तै अत्यावश्यक औषधिअन्तर्गत ११ प्रकारका औषधिमध्ये तेस्रो वर्ष आपूर्ति गर्नुपर्ने २ प्रकारको औषधि आपूर्ति नै नगरेको अवस्थामा १० प्रतिशतले हुने रु.२७ लाख ८०

- हजारमध्ये रु.१७ लाख भुक्तानी दिएको छ । यस प्रकार सम्भौता विपरीत भुक्तानी दिने पदाधिकारीलाई जिम्मेवारी बनाइनुपर्दछ ।
१६. **कार्यपरिचालन पेशकी** – सम्भौतामा उल्लेख भएको भुक्तानी तालिकाको आधारमा प्रत्येक वर्ष आपूर्ति हुने परिमाणको मात्र पेशकी दिनुपर्दछ । महाशाखाले बहुवर्षीय खरिद सम्भौताको पूरै अंकको १० प्रतिशतका दरले आपूर्तिकलाई कार्यपरिचालन पेशकी दिने गरेको छ । बहुवर्षीय खरिदमा आपूर्ति गर्ने समयको अन्तराल धेरै हुने हुँदा वार्षिक आपूर्ति हुने परिमाणको आधारमा पेशकी दिनुपर्नेमा शुरुमा नै सम्भौता अङ्कको १० प्रतिशत पेशकी उपलब्ध गराउनु उचित देखिएन । उदाहरणार्थ, रु.२६ करोडको औषधि तथा उपकरण खरिद सम्भौतामा रु.२ करोड ६० लाख ६२ हजार पेशकी दिएको छ ।
१७. **विनिमय नोक्सानी** – महाशाखाबाट आपूर्तिकसँग भएको खरिद सम्भौतामध्ये ३ उपकरणको म्याद थपमा विदेशी मुद्राको रकम भुक्तानीको नमूना परीक्षण गर्दा आपूर्ति गर्ने तालिकाको विनिमय दरभन्दा म्याद थप पश्चात् आपूर्ति भएको समयको विनिमय दरबाट रु.२३ लाख २१ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । नेपाल सरकारलाई व्ययभार पर्ने गरी म्याद थप गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
१८. **औषधि आपूर्ति** – एक आपूर्तिकसँग भएको सम्भौताअनुसार तेस्रो वर्ष आपूर्ति गर्नुपर्ने ११ प्रकारका औषधिमध्ये रु.६९ लाख ३२ हजार मूल्य बराबरको पेभोडिन आयोडिन ४५ हजार बोतल र गामा बोन्जोन हाइड्रोक्लोराइड १ लाख ९० हजार बोतल २०७०।८।१५ सम्म आपूर्ति भै सक्नुपर्नेमा लेखापरीक्षण अवधि २०७१।११।१५ सम्म आपूर्ति भएको छैन । समयमा आपूर्ति नगर्ने आपूर्तिकर्तालाई सम्भौताअनुसार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुली गरेको छैन ।
१९. **नोक्सानी** – चार सिटिस्क्यान मेसिन खरिदको लागि एक संयुक्त उपक्रमसँग भएको बहुवर्षीय खरिद सम्भौता अनुरूप २ थान पहिलो वर्षको २०७० पौषभित्र र बाँकी २ थान दोस्रो वर्षको २०७१।३।१६ मा आपूर्ति गर्ने कार्यतालिका रहेकोमा आपूर्तिकले पहिलो वर्ष प्राप्त हुने २ मध्ये १ थान सम्भौता तालिकाभन्दा ३५१ दिन ढिला गरी कोशी अञ्चल अस्पतालमा जडान गरेको छ । सम्भौताअनुसार अधिकतम १० प्रतिशतले हुने पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति रु.५० लाख ४० हजार असुल गरेको छैन । पहिलो वर्षको १ थान र दोस्रो वर्षको २ थान मेसिन लेखापरीक्षण अवधि २०७१।११।१५ सम्म आपूर्ति गरेको छैन । आवश्यकताको आधारमा मेसिन खरिदको सम्भौता गर्ने तर निर्धारित समयमा मेसिन प्राप्त नभएको स्थितिमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलाग्ने गरी म्याद थप गर्नु उपयुक्त देखिदैन ।
२०. **अत्यावश्यक औषधि खरिद** – एक आपूर्तिकसँग तीन वर्षका लागि फेनोवारविटन ३० एम.जी., सल्फामेथोक्साजोल २०० एम.जी. र ट्राइमेथोप्रीम ४० एम.जी, भिटामिन बी कम्प्लेक्स ट्याबलेट, मेट्रोनिडाजोल सस्पेन्सन १०० एम.जी./६० एम.एल. र जीवनजल गरी ५ प्रकारका औषधि रु.१९ करोड ९ लाख ५ हजारमा खरिद गर्न २०६८।३।१८ मा सम्भौता भएको देखिन्छ । सम्भौताको आधारमा पहिलो वर्षको आपूर्ति सम्भौता मितिले २०६८।१।२१ भित्र, दोस्रो वर्षको २०६९।६।२८ भित्र र तेस्रो वर्षको म्याद थप पश्चात् २०७०।११।१६ मा आपूर्ति भै सक्नुपर्नेमा पहिलो र दोस्रो वर्षको औषधि आपूर्ति भए तापनि तेस्रो वर्षको ५ औषधिमध्ये मेट्रोनिडाजोल मात्र आपूर्ति भएको छ । आपूर्ति हुनुपर्ने रु.१ करोड ९५ लाख ९२ हजार मूल्य बराबरको जीवनजल १५ लाख प्याकेट, फेनोवारविटन ८ लाख ट्याबलेट, सल्फामेथोक्साजोल र ट्राइमेथोप्रीम १ करोड २५ लाख ट्याबलेट, भिटामिन बी कम्प्लेक्स ८ करोड १० लाख ट्याबलेट लेखापरीक्षण अवधि २०७१।११।२० सम्म प्राप्त भएका छैनन् । तेस्रो वर्षको ४ प्रकारका औषधिहरु प्राप्त नभएको अवस्थामा पनि महाशाखाले मेट्रोनिडाजोलको अन्तिम किस्ता बापत रु.११ लाख ९८ हजार भुक्तानी दिएको छ । सबै औषधि आपूर्ति नै नभएको अवस्थामा अन्तिम किस्ताको भुक्तानी दिएको सम्भौताअनुरूप देखिएन । आपूर्तिकलाई सम्भौताअनुसार कारवाही हुनुपर्दछ ।

बाल स्वास्थ्य महाशाखा

२१. **वस्तुगत सहायता** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४९ अनुसार वैदेशिक सहायता सम्बन्धी सम्झौताअन्तर्गत वस्तुगत सहायता प्राप्त भएको सामानको व्यहोरा खुलाई आर्थिक विवरणसाथ पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष महाशाखालाई युनिसेफबाट रु.४ करोड ७ लाखको सहायतामध्ये रु.४ करोड ५ लाख र गाभीबाट रु.४३ करोड ७५ लाखको बजेट व्यवस्था भएकोमध्ये रु.१२ करोड ५९ लाख २० हजार बराबरको औषधि सहायतास्वरूप प्राप्त गरेको आर्थिक विवरणमा खुलासा गरेको छ। औषधिको विवरण, सोको इकाईगत मूल्य, जिन्सी लेखांकन प्रतिवेदन, मौज्जात र वितरण व्यवस्थाको व्यहोरा लेखापरीक्षणमा पेश भएन। औषधिको विवरण पेश नहुँदा सहायता प्राप्त रकम यथार्थ भए नभएको यकिन भएन। सम्झौताअनुसारको विवरण पेश गरी सहायता रकम पारदर्शी गराउनुपर्दछ।
२२. **जिङ्ग चक्की खरिद** : महाशाखाले एक आपूर्तिकसँग ६ करोड जिङ्ग ट्याबलेट प्रति इकाई दर ६१ पैसाले ३ वर्षे खरिद सम्झौताअनुरूप रु.३ करोड ६६ लाखमा २०६८।३।१२ मा सम्झौता गरेकोमा आपूर्तिकले यो वर्ष तेस्रो वर्षमा आपूर्ति गरेको २ करोड ट्याबलेटको रु.१ करोड २२ लाख भुक्तानी गरेको छ। उक्त सम्झौता सम्पन्न भएको २ वर्ष पश्चात् २०७०।३।१४ मा अर्को एक आपूर्तिकसँग जिङ्ग सल्फेट २० एमजीको ८ करोड ट्याबलेट खरिद गर्न प्रति ट्याबलेट २ रुपैया ४० पैसाले रु.१९ करोड २० लाखको बहुवर्षीय खरिद सम्झौता गरेकोमा यो वर्ष रु.४ करोड ८० लाख भुक्तानी गरेको छ। पहिलो सम्झौताको २ करोड र पछिल्लो सम्झौताको २ करोड समेत ४ करोड ट्याबलेट २०७० पौष देखि २०७१ आषाढसम्म प्राप्त भएकोमा २०७१ जेष्ठको पाइपलाइन प्रतिवेदनअनुसार २४ महिनालाई जिङ्ग चक्की मौज्जात रहेको जनाई २०७१।३।३० को निर्णयानुसार पछिल्लो खरिदको दोस्रो वर्षको २०७१।७।१३ को आपूर्ति तालिकामा २०७१।११।३ सम्म पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलाने गरी परिवर्तन गरेको छ। औषधिको आवश्यकता, मौज्जातस्तर र खपतलाई विचार गरी खरिद तालिका निर्धारण गर्नुपर्नेमा मौज्जात बढी रहेको जनाई सम्झौताको आपूर्ति तालिका पछ्याडि सार्नु उचित देखिएन।
- यो वर्ष सोही औषधिको प्रति इकाई दर २ रुपैया ४० पैसामा सम्झौता गरेकोले पहिलो खरिद सम्झौताको दरभन्दा पछिल्लो खरिद दर १ रुपैयाँ ७९ पैसा अर्थात् २९३ प्रतिशतले बढी देखिन्छ। खरिद सम्झौता गर्दा विगतको मौज्जात परिमाण, सम्झौता दर, समय, लागत, बजार मूल्य आदिलाई ध्यान दिएको पाइएन।
२३. **टी.डी. भ्याक्सिन** - यो वर्ष टिटानास डिप्योरिया १० डोजको ६ लाख ७० हजार भायल खरिदको लागि भारतको एक कम्पनीसँग भारतीय रुपैयाँ ३ करोड ८२ लाख ९१ हजारमा पहिलो वर्षको २०७० चैत्रभित्र २ लाख १५ हजार भायलसहित २०७२ असारसम्म वर्षको तीन-तीन लटमा आपूर्ति गर्ने गरी बहुवर्षीय खरिद सम्झौता गरेको छ। खरिदको सम्झौता भै सकेपछि भ्याक्सिन राख्ने भण्डारणको अभाव, वितरण व्यवस्थापनको समस्या, कार्यतालिकामा परिवर्तन गर्दा पनि कार्यक्रममा बाधा नपर्ने, सम्झौता अनुरूपको कार्यतालिकाबमोजिम आपूर्ति स्वीकार गर्दा अधिक मौज्जात रहन जाने कारण दर्शाई पहिलो वर्ष २०७१।५।१४ सम्म, दोस्रो र तेस्रो वर्षको २०७२ भाद्र र २०७३ भाद्रसम्म प्रत्येक लटमा ४ महिना १५ दिनको समय सीमा बढाई आपूर्ति तालिका परिवर्तन गरेको छ। सम्झौता पश्चात् अधिक मौज्जात र न्यून खपतको स्थिति दर्शाई आपूर्ति कार्यतालिका परिवर्तन गर्ने परिपाटी उचित देखिएन।
२४. **औषधि आपूर्ति व्यवस्था** - पुनर्जागरण महाशाखाले त्रिवर्षीय खरिद सम्झौताअनुसार १६ आपूर्तिकसँग रु.१ अर्ब १७ करोड ७२ लाख ७७ हजारको औषधि आपूर्ति गर्ने कार्यतालिकाबमोजिम पहिलो वर्ष रु.३७ करोड ६६ लाख ७५ हजारको आपूर्ति गर्नुपर्नेमा रु.१४ करोड ९२ लाख ६९ हजारको औषधि आपूर्ति गरेको र दोस्रो वर्ष तेस्रो वर्षमा आपूर्ति गर्नुपर्ने कार्यतालिकाको परिमाणभन्दा केही बढी परिमाण आपूर्ति गरेको देखियो। प्राप्त विवरण अनुसार २०७०।१।१६ सम्ममा ९ आपूर्तिकले रु.१७ करोड ६६ लाख बराबरका औषधि आपूर्ति नै गरेको देखिएन। आपूर्ति गर्ने म्याद समाप्त भएको एक वर्षभन्दा बढी समय व्यतित भएपनि सम्झौता अनुसारको कारवाही गरेको छैन। अत्यावश्यक औषधि तोकिएको परिमाणमा समयमा आपूर्ति नहुँदा जनताको स्वास्थ्य सुविधामा असर पर्ने देखिएकोले सम्झौताअनुसार कारवाही गरी बाँकी औषधि आपूर्ति गर्नुपर्दछ।

इपिडेमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा

२५. **कीटनाशकयुक्त भुल** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४९ अनुसार वस्तुगत सहायता स्वरूप प्राप्त मालसामानहरु अंकित मूल्यका आधारमा आम्दानी लेखाङ्कन गरी वित्तीय विवरणमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष महाशाखाको नाममा भन्सार विन्दुबाट २०७०।८।२६ देखि २०७०।९।१५ सम्म ६ प्रज्ञापनपत्रबाट रु.६१ करोड ६४ लाख ७७ हजार मूल्यका २१ लाख २९ हजार ५२९ कीटनाशकयुक्त भुल जाँचपास भएकोमा रु.३० करोड ९७ लाख ४३ हजारको १० लाख मूल्यको ६४ हजार ७२९ भुल मात्र महाशाखाले जिन्सी आम्दानी बाँधी औलोग्रस्त जिल्लाहरुमा वितरणको लागि पठाएको देखिन्छ। आम्दानी बाँधेका भुलको रकम आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन। बाँकी रु.३० करोड ९८ लाख मूल्यको १० लाख ६४ हजार ८०० भुल आम्दानी बाँधेको देखिएन। यस सम्बन्धमा छानबिन गरी कारवाही गर्नुपर्दछ।
२६. **गुणस्तरहीन सामान** – आरडीटी फर डेङ्गुलगायतका किट तथा उपकरण खरिदको लागि एक आपूर्तिकसँग रु.२ करोड ९ लाख ४५ हजारमा ३ वर्षे खरिद सम्झौता गरेकोमा पहिलो वर्ष आपूर्ति भएको १० हजार युनिट डेङ्गु च्यापिड टेष्ट किट प्रयोगशाला परीक्षण गर्दा गुणस्तरहीन भएको प्रमाणीत भएको छ। गुणस्तरहीन भएको कारण दोस्रो वर्ष आपूर्ति भएको १० हजार युनिट किट फिर्ता पठाए तापनि पहिलो वर्ष आपूर्ति गरेको १० हजार किटअन्तर्गतका निकायमा पठाएको देखिन्छ। आपूर्ति भएको किट गुणस्तरहीन प्रमाणित भइसकेकोले सोबापत भुक्तानी गरेको रु.१२ लाख ६१ हजार आपूर्तिकर्ताबाट ब्याजसहित असुल गर्नुपर्दछ। साथै तेस्रो वर्षको समयावधि २०७१ भाद्रभिन्न गुणस्तरसहित सबै टेष्ट किट आपूर्तिकबाट प्राप्त भई सक्नुपर्नेमा आपूर्ति नगरेकोले सम्झौताअनुसार कारवाही गर्नुपर्दछ।
२७. **थप व्ययभार** – एन्टी स्नेक भेनम सेरमको लागि एक आपूर्तिकसँग ३० हजार भायल आपूर्ति गर्ने खरिद सम्झौता भएकोमा ६ हजार ७०० भायल आपूर्ति नभएको कारण सोही औषधि ५ हजार भायल खरिद गर्न प्रतिभायल रु.१,०५२।१८ ले रु.५२ लाख ६१ हजारमा अर्को आपूर्तिकर्ताबाट सोभै खरिद गरेको छ। सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२८ मा सम्झौता बमोजिम कार्य नगरेको अवस्था सिर्जना हुन गई सोही वस्तु अन्य आपूर्तिकर्ताबाट आपूर्ति हुँदा थप व्ययभार परेमा सम्झौता अनुसार आपूर्ति नगर्ने आपूर्तिकर्ताबाट खर्चको थप व्ययभार भराउने व्यवस्था भएअनुसार पुरानो आपूर्ति दरभन्दा पछिल्लो खरिद दरमा थप व्ययभार परेको प्रति भायल रु.६२४।१८ ले ५ हजार भायलको रु.३१ लाख २१ हजार पहिलो आपूर्तिकर्ताबाट असुल गर्नुपर्दछ।
२८. **खरिद व्यवस्था** – मौज्दात भण्डारणको क्षमता, खपत एवं मौज्दातको अवस्थालाई ध्यान दिई मागमा आधारित रहेर खरिद प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्दछ। महाशाखाले एन्टीरेभिज भ्याक्सिन खरिदको लागि ३ वर्षमा ९ लाख भायल आपूर्ति गर्न भारतीय रुपैयाँ १३ करोड ७७ लाखमा सम्झौता गरेको छ। सम्झौताअनुसार २०७१ जेष्ठसम्म ६ लाख भायल आपूर्ति गर्नुपर्नेमा आपूर्तिकले पहिलो वर्षको ३ लाख भायल मात्र आपूर्ति गरेको अवस्था रहे तापनि आषाढ मसान्तमा १ लाख ६८ हजार भायल खपत नभई बाँकी देखिन्छ। दोस्रो वर्षको ३ लाख भायल थप आपूर्ति भएको भए मौज्दात २७९ प्रतिशतले वृद्धि हुने थियो। मागको आधारमा खपत हुने गरी खरिद व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
२९. **प्रमाण बेगर खर्च** – खर्च गर्दा बिल भरपाई राखी भुक्तानी गर्नुपर्नेमा महाशाखाले विश्व स्वास्थ्य संगठनलाई आर्थिक वर्षको अन्त्यमा बिल भरपाईबेगर अमेरिकी डलर ६३ हजार ७ को हुने रु.५८ लाख ८१ हजार सोभै खर्च लेखेको छ। बिल भरपाईबेगर खर्च लेख्न मिल्दैन।

व्यवस्थापन महाशाखा

३०. **मर्मत सेवा** – स्वास्थ्य संस्थाहरुमा रहेका स्वास्थ्यसम्बन्धी उपकरणहरुको मर्मत सम्भारका लागि बोलपत्र आह्वान गरी तीन वर्षभित्र मर्मत सम्भार कार्य सक्ने गरी एक इन्टरप्राइजेजसँग रु.८ करोड ३८ लाख ४१ हजारको २०६७।९।४ मा बहुवर्षीय सम्झौता भई यो वर्षसम्म रु.९ करोड ३७ लाख ४१ हजार भुक्तानी भएको छ। सम्झौताअनुसार सुदूरपश्चिमाञ्चल तथा मध्य-पश्चिमाञ्चलका क्षेत्रीय, उपक्षेत्रीय र अञ्चल अस्पतालमा ७, दुई जिल्ला अस्पतालमा १९, दुई क्षेत्रीय र जिल्ला स्टोरमा २६ र दुई प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा ४ प्रकारका मर्मत सम्भार कार्य गर्ने उल्लेख छ। उक्त सम्झौताको आधारमा २०७०।९।३ भित्र मर्मत सम्भार

कार्य सम्पन्न गर्नुपर्नेमा हालसम्म सम्पन्न गरेको छैन । सम्झौताअनुसार स्वास्थ्य उपकरणको करेक्टिभ तथा प्रिभेन्टिभ मर्मत सम्भार कार्यका लागि सम्झौता रकमको २० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ६७ लाख कार्य सञ्चालन पेशकी भुक्तानी भै सकेपछि सम्झौताको आधारमा वर्कशप स्थापना र स्वास्थ्य उपकरण खरिदका लागि रु.२ करोड ४९ लाख ७३ हजार भुक्तानी दिएको छ । कार्यसञ्चालन पेशकी दिएपछि मर्मत सम्भारको बिलको आधारमा रु.२ हजार ५०० भन्दा बढीको स्पेयरपार्ट फेरेवापतको शोधभर्ना भुक्तानी दिएको अवस्थामा वर्कशप स्थापना र उपकरण खरिदका लागि सम्झौतामा समावेश गरी रकम भुक्तानी दिएकोले थप व्ययभार परेको देखिन्छ । वर्कशप स्थापना गर्न खरिद भएका उपकरण विभागमा प्राप्त हुनुपर्नेमा प्राप्त भएको छैन ।

३१. **विपन्न औषधि उपचार** – विपन्न नागरिक औषधि उपचार कोष निर्देशिका, २०७० बमोजिम मृगौला, क्यान्सर, मुटु लगायत कडा रोग लागेको सिफारिस भएका विपन्न नागरिकलाई औषधि उपचारको लागि यो वर्ष रु.३० करोड ९१ लाख ४७ हजार बजेट व्यवस्था भएकोमा उल्लिखित रोगको उपचारका लागि १९ अस्पताललाई रु.१८ करोड ५० लाख ८६ हजार, ४६२ व्यक्तिलाई अधिकतम रु.१ लाख सम्मको दरले रु.२ करोड ३९ लाख र कोष स्थापनाको लागि रु.३ करोड सहित रु.२३ करोड ८९ लाख ८६ हजार खर्च लेखेको छ । कोषबाट जनआन्दोलनका घाइतेलगायत विभिन्न व्यक्तिलाई रु.१६ लाख ३३ हजार आर्थिक सहायता खर्च लेखी कोषमा वर्षान्तमा रु.२ करोड ८३ लाख ६७ हजार बाँकी छ । खर्च लेखेको मध्ये उपचार खर्चको विवरण पेश नगरेका १० अस्पतालको नाममा रु.७ करोड ५७ लाख ७० हजार पेशकी बाँकी रहेकोले निर्देशिकाबमोजिम सबै अस्पतालबाट लेखापरीक्षण प्रतिवेदन पेश गराउनुपर्दछ ।

राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्र

३२. **सम्झौताबेगर भुक्तानी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ अनुरूप प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रिया अपनाई खरिद सम्झौता गरी भुक्तानी दिनुपर्नेमा केन्द्रले यो वर्ष सम्झौता नै नगरी गत वर्षको सम्झौताको आधारमा ४ गैरसरकारी संस्थालाई क्षयरोग सम्बन्धी कार्य भनी रु.३ करोड २७ लाख २१ हजार भुक्तानी गरेको छ । विगतको सम्झौताको आधारमा भुक्तानी गर्नु उचित देखिएन । प्रतिस्पर्धात्मक खरिद प्रक्रिया अपनाई सेवा खरिद गर्नुपर्दछ ।

३३. **सम्झौता भन्दाबढी भुक्तानी** – सम्झौताले तोकेको भन्दा बढी अवधिको रकम भुक्तानी गर्न मिल्दैन । केन्द्रले ३ गैरसरकारी संस्थालाई क्षयरोग सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न चौथो वर्षको वार्षिक सम्झौताको आधारमा रु.१ करोड ५६ लाख ३८ हजार भुक्तानी गर्नुपर्नेमा रु.३ करोड १८ लाख २७ हजार भुक्तानी गरेकोले रु.१ करोड ६१ लाख ८९ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । यस्तो खर्च गर्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्नुपर्दछ ।

जिल्ला स्वास्थ्य र जनस्वास्थ्य कार्यालयहरु

३४. **शहरी स्वास्थ्य क्लिनिक** – पुनर्जागरण कार्यक्रम अन्तर्गत शहरी स्वास्थ्य क्लिनिक सञ्चालन गर्न नगरपालिकाले उपलब्ध गराएको जग्गामा भवन निर्माणको लागि लाग्ने खर्च स्वास्थ्यबाट लागत साभेदारीको आधारमा व्यहोर्ने स्वास्थ्य नीति तथा कार्यक्रम अनुरूप जनस्वास्थ्य कार्यालय, ललितपुरबाट ललितपुर उपमहानगरपालिकालाई २०६८।६९ सम्म उपलब्ध गराएको रु.५१ लाख ५० हजार जग्गा उपलब्ध नभएबाट निश्क्रिय देखिएको छ । जग्गा प्राप्त गरेपछि मात्र अनुदान उपलब्ध गराई भवन निर्माण गर्नुपर्नेमा हालसम्म जग्गाको व्यवस्था नहुँदा अपेक्षित प्रगति हुन सकेको छैन । भवन निर्माणको कार्य पूरा गरी स्वास्थ्य नीति बमोजिम शहरी क्लिनिक सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

३५. **अनुगमन व्यवस्था** – कार्यक्रम अनुसारको क्रियाकलाप र अपेक्षित प्रतिफल हासिल गर्न अनुगमनको व्यवस्थित अभिलेख राख्नुपर्दछ । अनुगमन व्यवस्था सम्बन्धी स्वास्थ्य कार्यालयको भ्रमण खर्च तथा दैनिक भत्ताको अभिलेख परीक्षणको सिलसिलामा ८ जिल्लाको नमूना परीक्षण गर्दा ललितपुरले रु.३३ लाख ५८ हजार, काभ्रेले रु.२५ लाख ८० हजार, कैलालीले रु.११ लाख ५२ हजार, सुर्खेतले रु.३३ लाख ७ हजार, महोत्तरीले रु.३७ लाख ७३ हजार, बाराको रु.२० लाख ४१ हजार, डडेल्धुराले रु.१७ लाख ५ हजार, दैलेखले रु.१४ लाख ६७ हजार अभिलेख बेगर खर्च लेखेका छन् । अभिलेख राख्ने, प्रतिवेदन लिने, सुधारको लागि लेखि पठाउने र कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउन आवश्यक छ ।

३६. **म्याद नाघेका औषधि-** औषधिको खपत र वितरणबीच सामान्जस्य नभई आवश्यकभन्दा बढी निकासो हुँदा औषधिको प्रयोग अवधि समाप्त भई नोक्सानी हुने गरेको छ । लेखापरीक्षणबाट ९ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयको नमूना परीक्षण गर्दा प्युठानमा ३ प्रकारका ५ लाख ३६ हजार ट्याबलेट, नवलपरासीमा ३ प्रकारका १७ लाख २५ हजार ट्याबलेट तथा १६ हजार एम्पुल, खोटाङमा १० प्रकारका ३ लाख ७४ हजार ट्याबलेट, १७ हजार प्याकेट, १ हजार ४०० बोतल र ७ हजार २०० एम्पुल खेर गएको छ । काभ्रेमा ४ प्रकारका ८७ हजार ४०० ट्याबलेट, २ प्रकारका ४ हजार ७०० बोतल, ६ हजार क्याप्सुल, ३ प्रकारका २० हजार ९०० एम्पुल, १० हजार ट्युब र ७०० भायल औषधि खेर गएको छ । कैलालीमा एचआर चाइल्डमा ५ हजार ट्याबलेट; ललितपुरमा ६ प्रकारका ६ लाख १८ हजार ट्याबलेट, ३६ हजार क्याप्सुल, २ प्रकारका १३ हजार ट्युब, १७ हजार ५०० एम्पुल र ७ हजार भायल; कास्कीमा ४ लाख २० हजार ट्याबलेट, २२ हजार एम्पुल, २०० बोतल, ४९० ट्युब र २ हजार ४०० भायल; रामेछापमा १३ लाख ८२ हजार ट्याबलेट, ४९ हजार प्याकेट र ४९ हजार ट्युब; बाजुरामा २ लाख ३३ हजार ३४८ ट्याबलेट र ९०० एम्पुल जस्ता औषधिहरु खेर गएको छ । औषधिको आपूर्ति र खपतबीच सामान्जस्यता नभएको कारणबाट एकातर्फ औषधि नपाउने र अर्कोतर्फ खरिद औषधि खेर गई सरकारी हानि नोक्सानी हुने स्थिति रहनु उचित देखिएन । यी व्यहोराहरु वर्षेनी औल्याउदै आए तापनि सुधार हुन सकेको छैन ।
३७. **पेशकी व्यवस्थापन -** आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७४(१) मा सरकारी कामकाजको निमित्त दिएको पेशकी तोकिएको म्यादभित्र फछ्यौट गर्नु गराउनुपर्ने उल्लेख छ । कर्मचारीलाई आर्थिक वर्षको सुरुमा उपलब्ध गराएको कार्यक्रम पेशकी म्यादभित्र फछ्यौट नगरी वर्षान्तपछि मात्र फछ्यौट गरेका छन् । स्वास्थ्य कार्यालय काठमाडौंले १ कर्मचारीलाई रु.१ करोड ७२ लाख २ हजार पेशकी दिएकोमा रु.१ करोड १३ लाख २० हजार फछ्यौट गरी रु.५८ लाख ८२ हजार ३ महिनापछि र कैलालीले ५ कर्मचारीलाई उपलब्ध गराएको रु.२३ लाख ९ हजार पेशकीमध्ये रु.१५ लाख ३८ हजार नगदै दाखिला गरेको छ ।
- रुपन्देहीले वर्षभरमा रु.२ करोड ५३ लाख २३ हजार विभिन्न कर्मचारीलाई पेशकी उपलब्ध गराएकोमा आर्थिक वर्ष पश्चात् रु.१ करोड ६५ लाख २४ हजार फछ्यौट गरी ११ कर्मचारीबाट रु.४० लाख नगद फिर्ता गरेका छन् । उदयपुरले ६ कर्मचारीलाई विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न दिएको पेशकी रु.१ करोड ६० लाख सबै असार मसान्तको दिन मात्र फछ्यौट गरेको छ । महोत्तरीमा ६ कर्मचारीलाई दिएको कार्यक्रम पेशकी रु.३९ लाख ८० हजार २०७१ को आश्विनमा फछ्यौट गरेको छ । ललितपुरले हात्तिपाइले रोग लगायतको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न ३ कर्मचारीलाई दिएको पेशकी रु.७० लाख २६ हजार र सर्लाहीले २१ कर्मचारीलाई रु.१ करोड १३ लाख ४४ हजार उपलब्ध गराएको पेशकी लेखापरीक्षण अवधिसम्म फछ्यौट गरेकै छैन । तोकिएको म्यादभित्र पेशकी फछ्यौट नगर्ने र नगद दाखिला गरी फछ्यौट गर्ने कर्मचारीबाट ब्याज समेत असुली गरी आर्थिक कार्यविधिको व्यवस्था पालना गर्नुपर्दछ ।
३८. **अख्तियारी विपरीत खर्च -** तालुक निकायबाट प्राप्त अख्तियारीबमोजिम स्वीकृत बजेट तथा कार्यक्रमको अधिनमा रही खर्च गर्नु पर्दछ । स्थानीय निकाय सशर्त अनुदानतर्फ स्वास्थ्य सेवा विभागले २०७१।२।२६ मा तलब तथा भत्ताको शीर्षकमा मात्र खर्च लेख्न पाउने गरी जिल्ला विकास समितिहरुलाई अख्तियारी दिएकोमा समितिको स्वीकृतिमा स्वास्थ्य कार्यालय तनहुँले रु.६० लाख, कास्कीले रु.६० लाखमध्ये ४१ लाख १८ हजार र सप्तरीले रु.६० लाख मध्ये रु.२० लाख औषधि, कार्यालय सामान, अनुगमन, विविध जस्ता शीर्षकमा खर्च गरेका छन् । जिल्ला विकास समितिले पनि अख्तियारीको निर्देशन पालना नगरी अन्यत्र खर्च हुने गरी बाँडफाँड स्वीकृत दिन मिल्ने देखिदैन । अख्तियारीले निर्दिष्ट गरेको शीर्षक विपरीत खर्च गर्ने उपर कारवाही हुनुपर्दछ ।
३९. **टिकट अनुदान -** पुनर्जागरण महाशाखाको कार्यक्रमअन्तर्गत २०७०।७१ मा निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न तोकेबमोजिम एकमुष्ट टिकट अनुदान दिने व्यवस्था छ । विभागीय परिपत्रभन्दा बढी हुने गरी स्वास्थ्य कार्यालय, मकवानपुरले रु.२ लाख ५० हजार, रुकुमले रु.३ लाख ४५ हजार, सर्लाहीले रु.१ लाख ६० हजार अस्पताल विकास समितिहरुलाई उपलब्ध गराएको छ । तोकेभन्दा बढी हुने गरी उपलब्ध गराएको अनुदान फिर्ता प्राप्त गरी संचित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
४०. **जिन्सी खर्च -** स्वीकृत बजेटको अधिनमा रही आवश्यकताको आधारमा खरिद भएका जिन्सी मालसामान तोकिएको प्रयोजनमा हिनामिना र हानी नोक्सानी हुन नपाउने गरी माग फारामको आधारमा खर्च गर्नुपर्दछ ।

- जनस्वास्थ्य कार्यालय, कास्कीले यो वर्ष स्टेशनरी तथा कार्यालय सामान खरिद गरेको रु.४८ लाख ५५ हजार मध्ये रजिष्टर ६२४ थान, फोटोकपी पेपर २०० रिम, व्याट्री ठूलो, सानो गरी एक हजार ८०० जोर, कार्बन पेपर २४ रिम लगायत रङ्गरोगनका सामान समेत ६ माग फारामबाट रु.१६ लाख ३३ हजारका सामान लेखा प्रमुख आफैले बुझी जिन्सीबाट मौज्जात घटाएको छ । यसप्रकार खर्च लेखेकोमा छानबिन गरी आवश्यक कारवाही गरिनुपर्दछ ।
४१. **दोहोरो खर्च**— भ्रमण खर्च नियमावली, २०६४ बमोजिम मितव्ययिता अपनाई दोहोरो नपर्ने गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको भ्रमण खर्च लेख्नुपर्नेमा स्वास्थ्य कार्यालय, कपिलवस्तुले कार्यालयमा नियमित हाजिर भएको अवस्थामा र सप्तरी, सर्लाहीलगायत अन्य ७ स्वास्थ्य कार्यालयले रु.९ लाख ६२ हजार दोहोरो खर्च लेखेका छन् । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ । दोहोरो खर्च लेखेउपर कारवाही गरिनुपर्दछ ।
४२. **बढी भुक्तानी** – आमा सुरक्षा कार्यक्रम कार्यविधि निर्देशिका, २०७० अनुसार प्रसूति हुने महिलाको लागि उपलब्ध हुने सुविधावापतको रकम भुक्तानी गर्दा निर्देशिकाअनुसार अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी इकाई मूल्य र प्रोत्साहन रकम यकिन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । निर्देशिकाले तोकेको फाराम एवं अनुसूचीको विवरण भन्दा १० जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयले रु.२३ लाख ७५ हजार बढी भुक्तानी गरेका छन् । बढी भुक्तानी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
४३. **सिइओसी सेवा** – चौविसै घण्टा काम गर्ने गरी चिकित्सक सहितको सेवा प्रदायक टिम वा गैरसरकारी संस्था नियुक्त गरी सिइओसी सेवा सञ्चालन गर्ने परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रममा व्यवस्था छ । उक्त टिमका लागि मासिक रु.३ लाख ३३ हजारको बजेट व्यवस्था रहेको छ । एनेष्टेसिष्टको अभावमा उक्त सेवा आश्विन देखि पौषसम्म सञ्चालन नभएको अवस्थामा स्वास्थ्य कार्यालय, रुकुमले एक चिकित्सकलाई मासिक रु.३ लाखमा करारमा नियुक्त गरी २०७० पौषसम्म रु.१५ लाख ५९ हजार भुक्तानी गरेको छ । निर्देशिकाको मनसाय बमोजिम टिम नियुक्त नगरी १ चिकित्सक मात्र नियुक्त गरी खर्च लेख्नु कार्यक्रमको उद्देश्य अनुरूप देखिएन । सोबाहेक कार्यक्रमको रकम रु.१२ लाख ७० हजार औषधि तथा कार्यालय सामान खरिदमा खर्च गरेको छ । स्वास्थ्य कार्यालय बर्दियाको लागि उल्लिखित कार्यक्रममा रु.२४ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा खर्च गरेको छैन । यसप्रकार खर्च हुन नसक्नु र निर्देशिकाको पालना नहुनु उचित देखिएन ।
४४. **म्यादबेगर सेवा करार** – करार सेवाको सम्झौता अवधिभर र म्याद थप भएकोमा सो अवधिसम्मको रकम मात्र भुक्तानी गर्नुपर्दछ । करार सेवाको म्याद थप नगरी जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, कास्कीले विभिन्न पदका ३६ कर्मचारीको रु.२० लाख ४९ हजार र रुपन्देहीले ५१ कर्मचारीको रु.१० लाख ११ हजारसमेत रु.३० लाख ६० हजार श्रावणदेखि पौषसम्मको पारिश्रमिक भुक्तानी गरेको छ । म्याद थप बेगर भुक्तानी गर्नु नियमसम्मत नभएकोले यसरी खर्च गर्ने प्रवृत्ति नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
४५. **दरबन्दीभन्दा बढी कर्मचारी** – स्वीकृत दरबन्दीभन्दा बढी कर्मचारी राखी तलब भत्ता खर्च लेख्न मिल्दैन । दरबन्दीभन्दा बढी कर्मचारी राखी स्वास्थ्य कार्यालय, काठमाडौंले रु.७४ लाख २५ हजार र धनुषाले रु.३५ लाख ५४ हजार खर्च लेखेका छन् । दरबन्दीबमोजिम मात्र खर्च लेख्नुपर्दछ ।
४६. **बिल भरपाईभन्दा बढी खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६ बमोजिम स्वीकृत बजेटबाट सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा बिल भरपाईसहित लेखा राख्नुपर्नेमा कञ्चनपुर, डोटी, कास्कीलगायतका ३२ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयले रु.१ करोड ३४ लाख ५० हजार बिल भरपाईभन्दा बढी खर्च लेखेका छन् । बढी खर्च लेखे उपर कारवाही गरी उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
४७. **नर्म्सभन्दा बढी खर्च** – मन्त्रालय तथा विभागले स्वीकृत गरेको नर्म्स तथा निर्देशिकाको अधीनमा रही कार्यक्रम सञ्चालन गरी खर्च गर्नुपर्दछ । यो वर्ष मन्त्रालयअन्तर्गत नमूना छनौटको आधारमा लेखापरीक्षण गरिएका रुकुम, कञ्चनपुर, कास्की, ओखलढुंगा, सर्लाहीलगायतका ३४ जिल्लाका जनस्वास्थ्य कार्यालयले परिवार स्वास्थ्य, हात्तिपाइले, तालिमलगायतमा रु.१ करोड ४६ लाख ९२ हजार स्वीकृत नर्म्स तथा निर्देशिका भन्दा बढी खर्च लेखेका छन् । स्वीकृत नर्म्सभन्दा बढी खर्च लेख्न मिल्दैन । यसरी खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

४८. करार सेवा खरिद – स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमभन्दा बढीको करार सेवा खरिद गर्नुहुँदैन । जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय ६ ले वार्षिक कार्यक्रममा उल्लेख भएभन्दा १८२ अनमी, भ्याक्सिनेटर र अहेव नियुक्त गरी रु.६६ लाख ३० हजार बढी खर्च लेखेका छन् । कार्यक्रमभन्दा बढी सेवा करारमा लिई खर्च गर्नु उचित नदेखिएकोले नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान (वीर अस्पताल)

यस अस्पतालले स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा विभिन्न प्रकारका विशेषज्ञ स्वास्थ्य उपचार सेवाहरु प्रदान गरी असहाय तथा विपन्न वर्ग लगायत सर्वसाधारणलाई प्रदान गरिएको स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको दक्षता र प्रभावकारिता पक्षको मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

४९. **मेडिकल अडिट** – अस्पतालले विरामीलाई गुणस्तरयुक्त हेरचाह र उपचार सेवा, उपकरण व्यवस्थापन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विश्व स्वास्थ्य संगठनले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसार अस्पतालको सेवाको स्तर, शैक्षिक क्रियाकलापको मूल्याङ्कन, कर्मचारीको कार्यसम्पादन स्तर, विरामीको अभिलेख, रोगको पहिचान, संक्रमण नियन्त्रण, उपचार प्रक्रिया, उपकरण व्यवस्थापन, उपकरण सञ्चालन स्थिति, सर्जिकल केस, स्वास्थ्यकर्मीको व्यवहार विरामीको अस्पताल बसाई, फोहोरमैला व्यवस्थापन, सेवा शुल्क, खाना तथा पोषण स्थिति, उपचार गर्न लाग्ने समय, प्रदूषण, सामानको उपलब्धता आदिमा सूचक बनाई समग्ररूपमा मेडिकल अडिटको व्यवस्था अपनाई सेवा प्रवाहको गुणस्तर प्रवर्द्धन प्रक्रिया अपनाउनुपर्नेमा तदनुरूप सूचक निर्धारण गरेको पाइएन ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने,
- मेसिनरी उपकरण सञ्चालन गर्ने र
- स्वास्थ्य उपचार सेवा प्रदान गर्ने ।

५०. **उपचार सेवा** – विरामीको उपचार संख्याको अनुपात प्रत्येक वर्ष बढेको देखिन्छ । बहिरङ्गतर्फ महिला तथा पुरुषको उपचारको अनुपात औसतमा १:१.२४ रहेको छ भने अन्तरङ्गतर्फ १:१.४८ रहेको देखिन्छ । बहिरङ्ग तथा अन्तरङ्गतर्फ कुल विरामी संख्यामा २० वर्षदेखि ४९ वर्षसम्मका विरामीको चाप बढी देखिएको छ । मेडिकल, छाला, हाडजोर्नी र सर्जिकलका विरामी प्रत्येक वर्ष उपचार गराउने क्रम बढ्दो देखिँदा अन्तरङ्गतर्फ विरामीको अस्पताल बसाई २०६८।६९ भन्दा २०७०।७१ मा २.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । भर्ना भएका विरामीको उपचारको लागि अस्पताल बसाई ८ देखि ९ दिन रहेको, अन्तरङ्गतर्फ बैशाखदेखि भाद्र महिनासम्म विरामी भर्ना उल्लेख्य वृद्धि भएको र आश्विनदेखि माघ महिनाको अस्पताल बसाई कम रहेको देखिएको छ ।

यस प्रतिष्ठानअन्तर्गत सञ्चालित अस्पतालतर्फ यो वर्ष पूँजीगत र चालु अनुदान तथा आन्तरिक आयसमेतबाट रु.६७ करोड ४४ लाख ५ हजार खर्च भएको छ । यो वर्ष अस्पतालबाट बहिरङ्ग उपचार सेवामा ३ लाख ३९ हजार ५१७ जना र अन्तरग उपचार सेवामा १० हजार ५४७ जनाले सेवा पाएका छन् । सोअनुसार प्रति विरामी लागत रु.१९ हजार २३३ भएको देखिएको छ ।

५१. **मेसिन उपकरण** – विशेष प्रकारका उपचारका लागि आवश्यक पर्ने मेसिन उपकरणको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

५१.१. क्यान्सर विरामीको उपचारको लागि कोवाल्ट मेसिनको माध्यमबाट रेडिएशन सोर्सबाट थेरापी गर्न प्रयोगमा रहेको ७८० सी.कोवाल्ट ६० टेली थेरापी रेडिएशन सोर्स ८ हजार क्युरी भएको मेसिन २००२ जुलाईमा स्थापना भएको देखिन्छ । उक्त मेसिनको सोर्स एक तिहाई अर्थात् २ हजार ६६७ क्युरी हुञ्जेलसम्म मात्र त्यसको आउटपुट उपयुक्त हुने र उक्त मेसिनको हालको सोर्स २ हजार क्युरी मात्र रहेको भन्ने सम्बन्धित प्राविधिकको भनाई रहेको छ । सो मेसिनको मर्मत संभार र निरन्तर कार्य सञ्चालनको लागि एक प्रा.लि. सँग विगत १८ वर्षदेखि वार्षिक मर्मत करार गर्दै आएको र पछिल्लो पटक २३ अगष्ट २०१३ देखि २२ अगष्ट २०१८ सम्म ५ वर्षको लागि प्रतिवर्ष रु.६ लाख ४० हजार भुक्तानी गर्ने गरी सम्झौता गरेको देखिन्छ । सोर्स

कम भएपनि नयाँ सोर्स खरिद र प्रतिस्थापनको लागि प्रतिष्ठानले कार्ययोजना बनाएको देखिएन । साथै रेडिएशनको ओसारपसार, सञ्चय, प्रयोग र विस्थापन सम्बन्धमा कुनै नीति बनाएको पनि पाइएन । उक्त मेसिनको सोर्स समाप्त हुन लागेको हुँदा बिरामी उपचारको लागि आवश्यक प्रवन्ध मिलाई उपचार सेवालाई निरन्तरता दिनुपर्दछ ।

- ५१.२. एम.आर.आई. तथा लिनियर एक्सलरेटर जस्ता मेसिन उपकरण नहुँदा बिरामी वा सेवाग्राहीलाई सोबाट पाउने सेवाका लागि अन्यत्र पठाउनुपर्ने अवस्था रहेको अस्पतालका प्राविधिक तथा चिकित्सकसमेतको भनाइ रहेको पाइयो । उक्त मेसिन तथा उपकरण समेतको व्यवस्था गरी गुणस्तरीय स्वास्थ्य उपचार सेवालाई सहज र सर्वसाधारणको पहुँचयोग्य बनाउनुपर्दछ ।

समस्या

- दिगोपना नभएको,
- मेसिन उपकरणको प्रतिस्थापन नभएको र
- आन्तरिक नियन्त्रण प्रभावकारी नभएको ।

५२. **दिगो सञ्चालन** – प्रतिष्ठानको वित्तीय स्रोतमा नेपाल सरकारबाट अनुदान, बिरामीलाई उपलब्ध गराएको सेवाबापत प्राप्त भएको शुल्क, शैक्षिक शुल्क र भाडा नै प्रमुखरूपमा रहेका छन् । गत वर्ष अनुदान निकासी रु.४३ करोड ३७ लाख भएकोमा यो वर्ष प्रतिष्ठानलाई रु.५९ करोड ५६ लाख ६० हजार अनुदान प्राप्त भएको देखिन्छ । उक्त अनुदान गत वर्षभन्दा ३७.३४ प्रतिशतले बढी छ । प्रतिष्ठानको कुल खर्च रु.१ अर्ब ४ करोड १३ लाख ७० हजारमध्ये ५७.२० प्रतिशत सरकारी अनुदानले ओगटेको छ । आन्तरिक स्रोत बढ्दै गए तापनि कुल खर्चमा यसको अंश घटेको छ । अतः अनुदानमा निर्भर रहने स्थितिमा सुधार गर्न दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५३. **जनशक्ति व्यवस्था** – विगतमा भएको कुल दरबन्दी ६२९ मा यो वर्ष २७ पद थप भई कायम ६५६ मध्ये ४७३ कार्यरत रही १८३ पद रिक्त छन् । रेडियोलोजिष्ट, एनेस्थेसियोलोजिष्ट, न्यूरोलोजिष्ट, डेण्टल सर्जन, कार्डियोथेरासिक, यूरोसर्जन, न्यूरो सर्जन, रेडियोथेरापिष्ट, फरेन्सिक, मेडिसिन, अंकोलोजिष्ट र ल्याब टेक्नोलोजिष्ट लगायत एघारौँ तहका वरिष्ठ चिकित्सक १७ पद रिक्त छन् । नवौँ तथा दशौँ तहका विभिन्न समूहका चिकित्सक २३ र मेडिकल अधिकृत १४ पद रिक्त रहेको छ ।

सुझाव

- दिगोपना ल्याउन प्रयास गर्नुपर्ने,
- मेसिन उपकरणको मर्मत संभार तालिका अनुसार गर्नुपर्ने,
- आन्तरिक नियन्त्रण प्रभावकारी हुनुपर्ने ।

स्वास्थ्यकर्मीहरूको क्षमता विकासका लागि तालिम नीति तर्जुमा तथा तालिम सञ्चालन गरी स्वास्थ्य उपचार सेवालाई दक्षतापूर्वक सञ्चालन गर्नुपर्दछ । प्रतिष्ठानबाट प्रवाह हुने उपचार सेवालाई गुणस्तरीय र सेवामूलक बनाउन रिक्त पदहरू पूर्ति गरिनुपर्दछ ।

जिल्ला स्वास्थ्य र जनस्वास्थ्य कार्यालय ईलाम, धनकुटा, सिराहा, बाँके र कालिकोट

आधारभूत तथा प्राथमिक स्वास्थ्य सेवालाई ग्रामीण तहसम्म पुऱ्याई नेपाली जनताको स्वास्थ्य स्थितिमा सुधार ल्याई स्वस्थ समाजको विकास गर्ने प्रमुख उद्देश्यकासाथ ५ जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालयका ४५ स्वास्थ्य संस्थाबाट सञ्चालित स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी कार्यक्रमहरूको दक्षता र प्रभावकारिता पक्षको मूल्याङ्कन गर्न अभिलेख परीक्षण तथा २७० जनासँग अर्न्तवार्ता र १ हजार १८५ जना सरोकारवालासँग छलफल गरिएको थियो । उक्त परीक्षण मूल्याङ्कनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- निःशुल्क स्वास्थ्य उपचार सेवा प्रदान
- औषधि तथा उपकरण व्यवस्थापन,
- सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम सञ्चालन,

५४. **स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन** – स्वास्थ्य सेवा विभागको कार्यविधि, २०६८ अनुसार प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, उपस्वास्थ्य चौकीबाट आधारभूत प्रयोगशाला जाँचलगायतका आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू सञ्चालनसम्बन्धी संख्यात्मक विवरण देहायअनुसार छन्:

जिल्ला	बहिरङ्ग सेवा			अन्तरङ्ग सेवा			गर्भवती नियमित परीक्षण		
	२०६८/६९	२०६९/७०	२०७०/७१	२०६८/६९	२०६९/७०	२०७०/७१	२०६८/६९	२०६९/७०	२०७०/७१
ईलाम	४८९९९	४२०४६	३२७५९	२४०२	१७१७	१८७४	६४१	५७९	५७४
धनकुटा	५७४१३	५९९८५	५१९९८	११५३	९०२	१०४२	१२५८	१३१६	१२९६
बाँके	१२२१७०	११८८४७	१११०९३	-	-	-	२३५८	२३५९	२१०४
कालीकोट	११०७१५	११११९८	११४२५१	११११	८७५	९४१	४२२२	३३२७	३२७०

नोट: सिराहा जिल्लाबाट यस सम्बन्धी तथ्याङ्क र बाँकेको अन्तरङ्ग सेवाको तथ्याङ्क प्राप्त हुन सकेन ।

- ५४.१. कालीकोटबाहेक अन्य जिल्लामा बहिरङ्ग सेवातर्फ २०६८/६९ को तुलनामा २०७०/७१ मा ईलाममा ३३.१३, धनकुटामा ९.४३, बाँकेमा ९.१ प्रतिशतले घटेको र अन्तरङ्ग सेवातर्फ ईलाममा २१.९८, धनकुटामा ९.६२ र कालिकोटमा १४.५१ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । त्यस्तै गर्भवती परीक्षण ईलाममा १०.४५, धनकुटामा ३.३३, बाँकेमा १०.७७ र कालीकोटमा २२.५४ प्रतिशतले घटेको छ ।
- ५४.२. धनकुटा जिल्ला अस्पतालमा ३ डाक्टर दरबन्दीमध्ये १ मात्र पूर्ति भएको, स्त्रीरोग विशेषज्ञ तथा बालरोग विशेषज्ञ नभएको, सामान्य सिजरिड सेवासमेत नभएको र सान्ने उपस्वास्थ्य चौकीमा स्थाई पदपूर्ति नभएकोले सेवा प्रवाहमा प्रत्यक्ष प्रभाव परेको जानकारी प्राप्त भएको छ ।
- ५४.३. सरोकारवालाहरूसँगको छलफल कार्यक्रममा म्याद समाप्त हुन लागेका औषधी आपूर्ति हुने गरेको, समयमा औषधि नपाइने, सबै खालका विरामीका लागि आवश्यक औषधि निशुल्क नपाइने, भौगोलिक विकटताका कारण समयमै विरामीलाई स्वास्थ्य संस्थासम्म पुऱ्याउन अठ्यारो हुने गरेको, गुणस्तर न्यून, निःशुल्क औषधिको सूची नै नराखिएको, निशुल्क सूचीमा भएको औषधि प्रयाप्त नभएको, औषधिले कामै नगर्ने, ढिला काम गर्ने भएकाले उपचारका लागि निजी स्वास्थ्य संस्थामा नगई नहुने बताएका छन् ।
- ५४.४. अध्ययन गरिएका ५ जिल्लाका २७० जना सेवाग्राहीलाई आफू विरामी भएमा पहिला कहाँ जानुहुन्छ भनी सोधिएकोमा २१८ जना (८०.७४ प्रतिशत) ले स्वास्थ्य संस्थामा जाने, २३ जना (८.५१ प्रतिशत) ले धामी भाँकीकहाँ जाने, ३२ जना (११.८५ प्रतिशत) ले नजिकको औषधि पसल वा क्लिनिक वा जिल्लाको अस्पताल जाने बताएका छन् ।

सेवाको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रदान गरिने सेवा सम्बन्धमा चेतनाको अभिवृद्धि गर्नुपर्ने, सेवामा नियमितता र गुणस्तरीयता कायम गर्नुपर्ने, सेवाग्राहीको पहुँचमा सहजता हुनुपर्ने र आवश्यक स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५५. **भौतिक पूर्वाधार** – प्रभावकारी अत्यावश्यकिय स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न भौतिक पूर्वाधारको पर्याप्त व्यवस्था र आवश्यकताअनुसार मर्मत सम्भार गर्नुपर्दछ ।

- ५५.१. धनकुटा जिल्लामा मूर्तिढुङ्गा तथा सान्ने उपस्वास्थ्य चौकीमा भवनको अभाव, जिल्ला अस्पतालमा १० वर्षभन्दा पुराना सर्जिकल सामान, अक्सिजन र नेबुलाइजर नरहेको स्थिति छ । अस्पतालको लागि स्वास्थ्य सेवा विभागले उपलब्ध गराएको रु.४५ लाखभन्दा बढीको एक्सरे मेसिनबाट शरीरका सम्पूर्ण अङ्गहरुको एक्सरे गर्न सकिनेमा स्टेबलाइजर भोल्ट गार्डको अभावमा सामान्य एक्सरेहरु हात तथा खुट्टाको मात्र सेवा उपलब्ध भई पूर्णरूपमा उपयोग हुन सकेको छैन ।

- ५५.२. कालीकोट जिल्ला अस्पतालमा भवन पुरानो भएको, लकर बेडको अभाव, शौचालय, एक्सरे मेसिन, टुलीहरु, विरामी कुरवा घर आवश्यक रहको, राचुलीमा भवन प्रयाप्त नभएको, बेडलगायतका अन्य फर्निचरको अभाव, जुबिथामा भवन, फर्निचर, खानेपानी, डेलिभरी बेड, तौलने मेसिनको अभाव रहको जानकारी सरोकारवालासँगको छलफलबाट प्राप्त भएको छ ।

समस्या

- जनसंख्याको अनुपातमा स्वास्थ्य संस्था स्थापना हुन नसक्नु,
- दरबन्दीअनुसार स्वास्थ्य कर्मीको पदपूर्ति नहुनु,
- आवश्यक पूर्वाधार तथा औषधिको व्यवस्था नहुनु,
- सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रममा लक्ष्य अनुसार प्रगति नहुनु ।

५५.३. सिराहाको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र भगवानपुरमा भवनको छानो २०७१ वैशाखमा हावाले उडाएकोमा मर्मत हुन नसकेको, नसिंहगालको भवनमा वोरिङ सिंचाईको पालेघरले गर्दा समस्या भएको देखियो ।

भौतिक पूर्वाधार, औजार उपकरण तथा प्राविधिकको अभाव तथा कमीले स्वास्थ्य सेवामा प्रभाव पर्न गएको छ । आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा औजार उपकरणलगायत प्राविधिकको समेत उचित व्यवस्थापन गरी स्वास्थ्य सेवा सञ्चालनलाई सहज बनाउनुपर्दछ ।

५६. **निःशुल्क औषधि** – प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुर्नजागरण महाशाखाको कार्यक्रम निर्देशिका, २०६८/६९ बमोजिम कार्यालयले खरिद गरेको औषधि तथा सर्जिकल सामानहरुमा “नेपाल सरकारको निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रमका लागि” भन्ने लोगो लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय कालीकोटबाट खरिद गरेका तथा हस्तान्तरण भई आएका पारा सिटामोल, ओक्सिटोसिन इन्जेक्सन, भिटामिन बी-कम्प्लेक्स, फाएव डी गोल्कोज, एमोक्सिलीन, डोएक्सिलीन क्याप्सुल आदिमा निःशुल्क वितरण गर्ने औषधिमा लोगो लगाएको पाइएन ।

५७. **औषधिको म्याद** – स्वास्थ्य सेवा विभागको कार्यविधि, २०६८ बमोजिम औषधिको म्याद १८ महिना रहनुपर्ने व्यवस्था छ । धनकुटा जिल्ला अस्पतालमा अलविण्डाजोल ६३ हजार ट्याबलेट, मेट्रो फोरोफाइन १७ हजार एम्पुल, जेन्टामिसिन ५ हजार ५५३ भाइलसहित विभिन्न ७ प्रकारका रु.३ लाख ८ हजार बराबरका औषधि, राजारानीमा बी-कम्प्लेक्स ५ हजार ५०० ट्याबसहित ७ प्रकारका रु १४ हजारका औषधिको म्याद समाप्त भई नष्ट गर्नुपर्ने अवस्था देखियो । इलाममा मूल्य नखुलेका पोभिडिन आयोडिन २० बोतल, सिप्रोफोलोक्ससिन मलम १ हजार ७०० ट्युब, ओक्सिटोसिन इन्जेक्सन २ हजार ५०० एम्पुल, भिटामिन बी-कम्प्लेक्स २५० ट्याबलेट, क्लोरोम्फेनिकल २०० बोतल औषधिको म्याद समाप्त भई नष्ट गर्नुपर्ने अवस्था देखियो ।

कम म्याद भएको औषधि खरिद तथा आपूर्ति गरेकाले सो अवस्था आएको छ । त्यस्तै सेवाग्राहीले सेवा नपाउने र औषधिको म्याद समाप्त हुँदा सरकारको लगानी प्रतिफलविहीन भएको छ । स्वास्थ्य संस्थाको स्वीकृत मौज्जात स्तरलाई ध्यान दिई आपूर्ति व्यवस्थापन सूचना प्रणालीअनुसारका फारम तथा प्रतिवेदनको आधारमा अनुगमन गरी औषधि आपूर्ति व्यवस्था मिलाई औषधि खेर जाने अवस्थालाई न्यूनीकरण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५८. **शून्य मौज्जात** – नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रम-२ बमोजिम अत्यावश्यक औषधि भ्याक्सिन, परिवार नियोजनका साधनको आपूर्ति व्यवस्था मिलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने उल्लेख छ ।

धनकुटा जिल्ला अस्पतालमा २२ प्रकारका औषधि ३२ दिनदेखि २२४ दिन, बाँकेमा ९ प्रकारका औषधि १ वर्ष, इलाममा ५ प्रकारका औषधि १ महिनाभन्दा बढी अवधि, सिराहामा ३ प्रकारका औषधि एक वर्षसम्म मौज्जात शून्य भएको पाइयो ।

नियमितरूपमा औषधि आपूर्ति नहुँदा सेवाग्राहीलाई उपचारमा समस्या भएको छ । जसबाट सरकारी स्वास्थ्य संस्था तथा निःशुल्क औषधि उपचार कार्यक्रमको विश्वसनीयता घटेको छ । स्वास्थ्य संस्थामा अनवरतरूपमा औषधि नहुँदा सेवाग्राहीलाई स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन बाधा पर्ने भएकोले अटुटरूपमा औषधिको आपूर्ति व्यवस्था मिलाई स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नुपर्दछ ।

५९. **मातृ शिशु सुरक्षा** – नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रम २ अनुसार सुरक्षित सुत्केरीको लागि सबै स्वास्थ्य चौकी र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा वर्थिङ सेन्टरको विकास गर्ने, प्रत्येक गर्भवती महिलाले कम्तीमा ४ पटक नियमित स्वास्थ्य परीक्षण सेवा लिएको हुनुपर्ने, प्रत्येक गर्भवती महिलालाई २२५ आइरन चक्की र एक टी. टी. भ्याक्सिन उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउने उल्लेख छ ।

५९.१. पाँच जिल्लाका २७३ स्वास्थ्य संस्थामध्ये धनकुटामा १४, बाँकेका ३१, कालीकोटमा २६, इलाममा २० तथा सिराहामा १५ समेत १०६ (३८.८२ प्रतिशत) स्वास्थ्य संस्थामा मात्र वर्थिङ सेन्टर सञ्चालन भएको छ । जसबाट सुरक्षित सुत्केरीको लागि सबै स्वास्थ्य चौकी र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा वर्थिङ सेन्टरको विकास गर्ने लक्ष्यअनुसार कार्य हुन सकेको देखिएन ।

५९.२. गर्भवती महिलाले कम्तीमा ४ पटक नियमित स्वास्थ्य परीक्षण गराएको विगत ३ वर्षको स्वास्थ्य सूचक निम्नानुसार रहेको छः

आर्थिक वर्ष	इलाम	धनकुटा	सिराहा	बाँके	कालीकोट
२०६८/६९	-	३९.३९	६३	४९.६	२८
२०६९/७०	६२.५१	५४	५९	५१.९	२६
२०७०/७१	५३.७८	६१.४	५४.७३	४८.१	२८
औसत	५८.१४	५१.५९	५८.९१	४९.८६	२७.३३

(प्रतिशतमा)

यसरी स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रमको लक्ष्यबमोजिम कुनै पनि जिल्लाले प्रगति हासिल गर्नसकेको देखिएन । औसत प्रगति सूचकमा इलाम र सिराहाको ५८ प्रतिशत, धनकुटा ५१ प्रतिशत, बाँके ४९ प्रतिशत छ भने कालीकोटमा २७ प्रतिशतमात्र रहेको छ । जसबाट आमा र बच्चाको सुरक्षा तथा सुरक्षित सुत्केरी सेवाको प्रभावकारिता बढाउनुपर्ने देखिएको छ ।

५९.३. गर्भवती महिलालाई आइरन चककी २०७०/७१ मा क्रमशः इलाममा ६१, धनकुटामा ७५.४, बाँकेमा ७३ तथा कालीकोटमा ६० प्रतिशतलाई वितरण गरेको छ । जसबाट २०१५ को अन्तसम्ममा गर्भवती भएका बखत आइरन चककी लिने महिलाको प्रतिशत ८६ पुऱ्याउने लक्ष्यमा बाँकेको अघिल्ला वर्षहरूमा राम्रो रहेपनि २०७०/७१ मा आएर घटेको र अन्य जिल्लाहरूमा सो स्थिति न्यून रहेको देखियो ।

५९.४. गर्भवती महिलालाई टी.टी. दिने कार्य २०७०/७१ मा इलाममा ३७ प्रतिशत, धनकुटामा ४४.५ प्रतिशत, बाँकेमा ६५ प्रतिशत तथा कालीकोटमा ४९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

५९.५. परीक्षण गरिएका सबै जिल्लामा अस्पताल तथा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रबाहेक अन्य स्वास्थ्य संस्थामा सरोकारवालासँगको छलफलको क्रममा वर्थिङ सेन्टरमा कार्यरत २४ घण्टे अ.न.मि. १ जना मात्र रहेकोले विदा लिएको अवस्था तथा अनुपस्थित हुँदा सेवा प्रभावित भएको गुनासो रहेको छ ।

५९.६. अध्ययन गरिएका ५ जिल्लाका २७० सेवाग्राहीलाई सुत्केरी भएको स्थानका सम्बन्धमा सोधिएकोमा ७३ (२७.०३ प्रतिशत) सेवाग्राही घरैमा प्रसूति भएको स्थिति देखिएको छ ।

गर्भवती परीक्षण, आइरन चककी वितरण, टी.टी. खोपको लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरू र जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयले थप प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै मातृ शिशु सुरक्षा कार्यक्रमलाई अभिभावकारी बनाउन वर्थिग सेन्टर सञ्चालन नियमित (२४ सै घण्टा) हुनुपर्ने, प्रचारात्मक अभियान सञ्चालन गर्नुपर्ने र प्रसूति सेवालाई सरल र सहज बनाउनुपर्नेतर्फ विभाग र मन्त्रालयले थप ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने देखिन्छ ।

सुझाउ

- जनसंख्याको अनुपातमा स्वास्थ्य संस्था स्थापना हुनुपर्ने,
- दरबन्दी अनुसार स्वास्थ्य कर्मीको पदपूर्ति हुनुपर्ने,
- आवश्यक पूर्वाधार तथा औषधिको व्यवस्था हुनुपर्ने,
- आवश्यकताका आधारमा औषधि आपूर्ति हुनुपर्ने
- सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रममा लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल हुनुपर्ने ।

अन्य संस्था तथा समितितर्फ

पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान

६०. वित्तीय स्थिति – प्रतिष्ठानअन्तर्गतका अस्पताल एवं महाविद्यालयबाट यो वर्ष रु.८७ करोड २२ लाख ५८ हजार आय आर्जन गरेकोमा रु.८३ करोड ५४ लाख २७ हजार खर्च भै रु.३ करोड ६८ लाख ३१ हजार सञ्चालन बचत देखिएको छ । गत वर्षको तुलनामा १९.९० प्रतिशत आय वृद्धि देखिए तापनि खर्चमा २०.५३ प्रतिशतले बढेको छ । खर्चमा भएको वृद्धिका कारण सञ्चित बचतमा ६.९२ प्रतिशत हास आएको छ ।

६१. **नेपाल सरकारको स्वीकृति** – पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान ऐन, २०६४ को दफा २८(३) मा प्रतिष्ठानले विदेशी व्यक्ति, संघ, संस्थाबाट कुनै रकम प्राप्त गर्नुअघि नेपाल सरकारको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष नेपाल सरकारबाट स्वीकृति नलिई ५ विदेशी व्यक्ति तथा संस्थाबाट रु.८३ लाख ७७ हजार आय लेखांकन गरेको छ। नेपाल सरकारको पूर्वस्वीकृति लिई मात्र विदेशी व्यक्ति तथा संस्थाहरुबाट सहयोग रकम प्राप्त गर्नुपर्दछ।
६२. **पूँजीगत प्रतिस्थापन खर्च** – प्रतिष्ठानले पूँजीगत प्रतिस्थापन कोषमा गत वर्षको रु.९५ लाख ३८ हजार र यो वर्ष रु.१ करोडसमेत रु.१ करोड ९५ लाख ३९ हजार ट्रान्सफर गरी खर्च लेखाङ्कन गरेको छ। ट्रान्सफर खर्चमध्ये रु.२२ लाख २ हजार मात्र पूँजीगत प्रकृतिको र रु.७ लाख ५ हजार आयगत खर्च गरेको छ। कोषमा खर्च नभएको रु.१ करोड ६६ लाख २२ हजार आय खातामा आम्दानी जनाउनुपर्नेमा प्रतिस्थापन कोषमा नै देखाएकोले प्रतिष्ठानले बनाएको वित्तीय विवरण यथार्थ देखिएन। वित्तीय विवरण यथार्थपरक हुने गरी बनाउनुपर्दछ।
६३. **ब्याज गणना** – प्रतिष्ठानले यो वर्ष एक बैङ्कको कल खाताबाट प्राप्त रु.१६ लाख ९५ हजार ब्याज आय लेखाङ्कन गरेको छ। गत वर्ष अस्पतालले रु.४९ करोड ५४ लाख ७६ हजार आय सङ्कलन गर्दा रु.३१ लाख ५४ हजार ब्याज आर्जन गरेकोमा यो वर्ष सोही बैङ्कमार्फत आय सङ्कलन गर्दा रु.५८ करोड ९९ लाख १२ हजार आय सङ्कलन हुँदा रु.१६ लाख ९५ हजार मात्र ब्याज आय लेखाङ्कन गरेकोले गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष ब्याज आय ५३.७४ प्रतिशतले घटेको छ। आय सङ्कलनमा वृद्धि भए पनि ब्याजमा अस्वभाविक रुपमा घटेको कारण स्पष्ट गरी ब्याज हिसाब यकिन गर्नुपर्दछ।
६४. **घटी आय** – प्रतिष्ठानले सम्भौताअनुसारको रकम असुल गरी आम्दानी लेखाङ्कन गर्नुपर्दछ। यो वर्ष क्यान्टिन भाडाबापत एक सञ्चालकसँग असुल गर्नुपर्ने रकमभन्दा रु.४ लाख ४ हजार, सटर भाडाबापत एक बैङ्कसँग रु.१९ लाख ६५ हजार र भूमिगत पार्किङ सञ्चालनबापत रु.८ लाख ८२ हजारसमेत रु.३२ लाख ५१ हजार लिनुपर्नेभन्दा घटी असुल गरेको छ। सम्भौताअनुसार प्राप्त हुनुपर्ने रकम असुल गर्नुपर्दछ।

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान

६५. **सञ्चालन नतिजा** – गत वर्ष अनुदान निकासा रु.४३ करोड ३७ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.५९ करोड ५६ लाख ६० हजार प्राप्त गरेको छ। गत वर्ष आन्तरिक आय रु.२५ करोड २५ लाख ३६ हजार रहेकोमा यो वर्ष २७ करोड ९० लाख २४ हजार र गत वर्ष आन्तरिक खर्च रु.२४ करोड ३० लाख १८ हजार रहेकोमा यो वर्ष रु.२७ करोड ५५ लाख ६० हजार रहेको छ। कुल खर्चमध्ये सरकारी अनुदान ६८ प्रतिशत र आन्तरिक आयबाट ३२ प्रतिशत खर्च गरेकोले अनुदान माथिको निर्भरतामा वृद्धि भएको र कर्मचारीले पाउने सेवा निवृत्त सुविधाको व्यवस्थासमेत गरेको नदेखिँदा प्रतिष्ठानको आर्थिक स्थिति कमजोर रहेको छ। अतः योगदानमूलक सेवा निवृत्त कोष सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ।
६६. **बजेट तथा कार्यक्रम** – प्रतिष्ठानको उद्देश्य पूर्ति गर्न दीर्घकालीन गुरुयोजना तयार गरी सोको आधारमा वार्षिक कार्यक्रम बनाई सोको क्रमागत बजेट सञ्चालनको कार्यतालिका समेत तयार गर्नुपर्दछ। प्रतिष्ठानले यो वर्ष रु.९० करोड ६० लाख ४४ हजारको कारोबार गरे तापनि वार्षिक कार्यक्रम र बजेट स्वीकृत गरेको छैन। संस्थाको गुरुयोजना तयार गरी वार्षिक बजेट र कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्दछ।
६७. **काज** – चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३ को दफा २४(१) मा नेपाल सरकारले स्वास्थ्य सेवाका कुनै कर्मचारीलाई प्रतिष्ठानको अनुरोधमा काज खटाउन सक्ने र काजमा खटिएको कर्मचारीले प्रतिष्ठानका कर्मचारीले पाए सरहको सुविधा पाउने व्यवस्था छ। केन्द्रीय, क्षेत्रीय र अञ्चल अस्पताल एवं स्वास्थ्य कार्यालयका साथै र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रहरुबाट काजमा खटाउने मन्त्रालयबाट निर्णय भएअनुसार प्रतिष्ठानले २०६४ देखि यो वर्षसम्म चिकित्सक, एनेस्थेसिष्ट, रेडियोथेरापिष्ट, सिअहेव, ल्याव टेक्निसियन लगायतका विभिन्न तहका ५५ कर्मचारी काजमा राखी तलब भत्ता बापत यो वर्ष रु.२ करोड १९ लाख ६१ हजार खर्च लेखेको छ। प्रतिष्ठान अन्तर्गत सञ्चालित विभाग वा वार्डमा आवश्यक पर्ने कर्मचारीको सम्बन्धमा व्यवस्थापन सर्वेक्षण नगरी प्रतिष्ठानमा लामो समय काजमा राख्नाले व्ययभार पर्नुका साथै पदाधिकार रहेका अस्पताल तथा कार्यालयको सेवा प्रवाहमा समेत असर पर्ने देखिएको छ।

६८. **स्थायी नियुक्ति** – चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, (कर्मचारी सेवाका शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी) नियमावली, २०६५ को नियम १४५ मा नियमावली प्रारम्भ हुँदाको वखत प्रतिष्ठान, वीर अस्पताल विकास समिति र नर्सिङ्ग क्याम्पसमा करार, अस्थायी वा ज्यालादारीमा निरन्तर कार्यरत रहेका कर्मचारीलाई एक पटकको लागि सेवा आयोगले तोकेको कार्यविधि पूरा गरी आन्तरिक प्रतियोगिताद्वारा स्थायी गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ । सो अनुसार विभिन्न तहका १२४ कर्मचारीलाई आयोगको २०७१।१।२३ को सिफारिस तथा कार्यकारी परिषद्को २०७१।१०।१३ को निर्णयानुसार स्थायी नियुक्ति गरेको छ । यस प्रकारको परिपाटीले संविधानअनुसार नागरिकबीच समानता, समान अवसर, प्रतिस्पर्धा र योग्यता प्रणालीको मान्यता विपरीत संभाव्य उम्मेदवार वञ्चित देखिएकोले कानून संशोधन गर्न प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद् कार्यालयले २०७१।८।९ मा निर्देशन दिएकोमा कार्यान्वयन गरेको देखिएन ।
६९. **पारिश्रमिक कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८ बमोजिम प्रत्येक आयवर्षमा कर्मचारीले प्राप्त गरेको सबै प्रकारको आमदानीलाई समावेश गरी पारिश्रमिक कर गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा प्रतिष्ठानले कार्यरत १२८ जनाको प्रशिक्षण बापतको पारिश्रमिक भुक्तानी रकमलाई आयमा गणना नगरी कर कट्टी गरेकोले सम्बन्धित कर्मचारीहरूबाट रु.१८ लाख ४५ हजार असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
७०. **घर बहाल कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ बमोजिम बहालबाट प्राप्त हुने आयमा १० प्रतिशत कर लाग्ने व्यवस्था छ । प्रतिष्ठानबाट भएको सटर भाडा सम्भौतामा लाग्ने कर रकम व्यवसायीले व्यहोर्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा भाडाबापत प्राप्त हुने कर रु.३५ लाख १९ हजार सो अनुरूप सम्बन्धितबाट असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

बी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरान

७१. **सञ्चालन नतिजा** – प्रतिष्ठानले यो वर्ष नेपाल सरकारको अनुदान रु.४३ करोड, भारत सरकारको अनुदान रु.२ करोड १८ लाख र आन्तरिक स्रोतबाट रु.१ अर्ब ४१ करोड ५५ लाख ६२ हजार समेत रु.१ अर्ब ८६ करोड ७३ लाख ६२ हजार आय प्राप्त गरेकोमा शैक्षिक कार्यक्रम, अस्पताल सेवा सञ्चालन तथा प्रशासनिक खर्च बापत रु.१ अर्ब ५३ करोड ६४ लाख ७२ हजार समायोजन गर्दा बचत रु.३३ करोड ८ लाख ९० हजार वासलातमा देखाएको छ । उल्लिखित कारोबारमा नेपाल सरकार र भारत सरकारको अनुदानलाई समावेश नगर्ने हो भने प्रतिष्ठानलाई रु.१२ करोड ९ लाख १० हजार नोक्सान हुने देखिन्छ ।
७२. **वासलातमा समावेश** – प्रतिष्ठानले वर्ष भरी आर्जन गरेको तर प्राप्त हुन बाँकी आय तथा भुक्तानी दिन बाँकी खर्च प्रोदभावी रूपमा आय तथा व्ययको रूपमा वासलातमा देखाउनुपर्दछ । यो वर्ष घरभाडा रु.३२ लाख १५ हजार, विद्युत महसुल रु.८ लाख ६३ हजार, टेलिफोन शुल्क रु.६८ हजार र पानी महसुल रु.३८ हजारलगायत विभिन्न ४८ व्यक्ति तथा संस्थाबाट कुल रु.४५ लाख २७ हजार प्राप्त हुन बाँकी रहेको रकम वासलातमा समावेश गरेको छैन । प्राप्त हुनुपर्ने रकम नदेखाएकोले वासलातले सम्पत्ति तथा दायित्वको यथार्थ चित्रण गरेको छैन ।
७३. **अनुत्पादक लगानी** – प्रतिष्ठानले एक फर्मास्युटिकल्समा २०५८/५९ मा रु.४ करोड ४० लाख लगानी गरेकोमा हालसम्म प्रतिफल प्राप्त गरेको छैन । प्रतिष्ठानको लगानीबाट बनाएको भवन निर्माण अधुरो रही जीर्ण बन्दै गएको अवस्थामा सो फर्मास्युटिकल्सलाई अधुरो भवन निर्माण गर्न पुनः रु.९३ लाख ३९ हजार पेशकी दिएको छ । पेशकी दिएको रकमबाट पनि सो भवन पूरा हुने अवस्था देखिएन । सो रकम लगानीमा देखाउनुपर्दछ ।
७४. **आय गणना** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८(२)(ग) बमोजिम रोजगारदाताबाट कुनै आय वर्षमा प्राकृतिक व्यक्तिलाई दिइएका निज वा निजको सम्बद्ध व्यक्तिले व्यक्तिगत प्रयोजनको लागि गरेको खर्चको फछ्यौट वा शोधभर्नाबापत प्राप्त गरेको भुक्तानी रोजगारीबाट प्राप्त पारिश्रमिक गणनागर्दा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष प्रतिष्ठानमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीलाई कर्मचारी कल्याणकोषबाट प्रत्येक शिक्षक तथा कर्मचारीका २ बच्चालाई स्कूल फी बापत वार्षिक शुल्कमा ५० प्रतिशत र शिक्षण शुल्कमा २५ प्रतिशतका दरले कार्यकारिणी समितिको निर्णयानुसार कुल रु.७८ लाख ६४ हजार शोधभर्ना गरेको छ । सो रकम

- कर्मचारीहरुको पारिश्रमिक आय गणना गर्दा आयमा समावेश गरेको पाइएन । कर्मचारीको तर्फबाट प्रतिष्ठानले तिरिदिएको रकम आयमा गणना गरी लाग्ने कर असुल गर्नुपर्दछ ।
७५. **बढी भुक्तानी** – प्रतिष्ठानले कार्यकारिणी परिषद्को २०६९/१२/२९ को निर्णयानुसार सरसफाईसम्बन्धी ठेक्का लिएको एक इण्टरप्राइजेजलाई सरसफाई कर्मीहरुको घर विदा र विरामी विदाबापतको रकम बोलपत्र आह्वान गर्दा छुट भएको जनाई ६७ जनाको लागि रु.८ लाख ८५ हजार भुक्तानी दिएको छ । सम्झौतामा घरविदा र विरामी विदाको रकम भुक्तानी दिने व्यवस्था नभएकोले भुक्तानी दिन मिल्दैन । त्यस्तै प्रतिष्ठानको परिसरभित्र सुरक्षा व्यवस्था कायम गर्न एक सेक्युरिटी सर्भिससँग मूल्य अभिवृद्धि करसमेत वार्षिक रु.१ करोड ४७ लाख ७१ हजारको सुरक्षा व्यवस्था सम्बन्धी खरिद सम्झौता भएको देखिन्छ । सम्झौता अनुसार प्रतिष्ठानले २०७०/४/३० देखि २०७१ असार मसान्तसम्म सो संस्थालाई मासिक रु.२० लाख ४ हजारका दरले रु.२ करोड ४० लाख ५३ हजार भुक्तानी गरेको छ । सम्झौताअनुसार भुक्तानी दिनुपर्नेभन्दा रु.९२ लाख ८१ हजार बढी भुक्तानी दिएको समेत रु.१ करोड १ लाख ६६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
७६. **प्रतीतपत्रको म्याद थप** – प्रतिष्ठानले इकोकार्डिओग्राफी प्रणाली खरिद गर्न २०७०/११/११ भित्र सामान आपूर्ति गर्ने गरी एक आपूर्तकसँग अमेरिकी डलर २ लाख ७ हजार ५०० मा २०७०/४/२२ मा सम्झौता गरेको छ । आपूर्तकको अनुरोधमा २०७१/४/२० मा सामान आपूर्ति गर्ने र आर्थिकभार नलाग्ने गरी म्याद थप गरको छ । तोकिएको समय अर्थात् २०७०/११/११ मा सामान आपूर्ति गरेको भए सो समयको अमेरिकी डलर १ को रु.८६/४४ का दरले रु.१ करोड ७९लाख ३६ हजार भुक्तानी गरे पुग्नेमा म्याद बढाएको कारण आपूर्ति गरेको समयसम्मको अमेरिकी डलर १ को रु.९७/५२ का दरले भुक्तानी गर्दा रु.२२ लाख ९९ हजार प्रतिष्ठानलाई थप आर्थिक भार परेको छ । आर्थिकभार नबढ्ने गरी निर्णय गरेको देखिए तापनि व्ययभार परेको देखियो ।
७७. **अनियमित खरिद** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २३ मा बोलपत्रसम्बन्धी कागजातमा उल्लिखित प्राविधिक स्पेशिफिकेसन र खरिद सम्झौताका शर्तअनुरूप बोलपत्र सारभूत रुपमा प्रभावग्राही नभएमा र बोलपत्रसाथ पेश गर्नुपर्ने जमानत तोकिएको अवधिको नभएमा बोलपत्र रद्द गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ऐनमा भएको व्यवस्था विपरीत विडबण्डको म्याद समाप्त भएको तथा उत्पादक कम्पनी वारेन्टी पिरियड र स्पेयर्स पार्ट्स दिने अवधि नभएको बोलपत्र स्वीकृत गरी ३ थान एनेस्थेसिया वर्कस्टेशन मेसिन रु.७९ लाख २० हजारमा खरिद गरी रु.८९ लाख ५० हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । स्वास्थ्यसम्बन्धी उपकरणको प्राविधिक वारेन्टी र जगेडा पार्ट्सको सुनिश्चित नगरी खरिद ऐन प्रतिकूल हुने गरी खरिद कार्य गरेको सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
७८. **बढी भुक्तानी** – एक कम्पनीबाट ५ एनेस्थेसिया वर्कस्टेशन मेसिन खरिद गर्न पेश गरेको दररेट प्रति ईकाई युरो २१ हजारमा ५ प्रतिशत छुट घटाउँदा हुने युरो १९ हजार ९५० को आधारमा लागत अनुमानभन्दा ०.०१४ प्रतिशत घटीको बोलपत्र स्वीकृत गरेको छ । सोअनुसार प्रतिष्ठानले ५ मेसिनको युरो ९९ हजार ७५० भन्दा बढीको प्रतीतपत्र खोल्न मिल्ने देखिदैन । बोलपत्र स्वीकृत गर्दा लागत अनुमानभन्दा सारभूत रुपमा न्यून जनाई स्वीकृत गरेको अवस्थामा ५ मेसिनको प्रोफार्मा इन्भ्वाइसको आधारमा युरो १ लाख २५ हजार ८१९ को प्रतीतपत्र खोलेको र सोही आधारमा १ युरोको तत्कालीन विनिमय दर रु.१३७/३३ का दरले रु.१ करोड ७२ लाख ७९ हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । लागत अनुमान तथा बोलपत्र स्वीकृतिको आधारमा सो कम्पनीलाई युरो २६ हजार ६९ बढी भुक्तानी भएकोले सोको विनिमय दर रु.१३७/३३ ले हुने रु.३५ लाख ८० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
७९. **नोक्सान** – प्रतिष्ठानले लागत अनुमानको आधारमा भन्सार महसुल समेत नेपाली रुपैयामा बोलपत्र स्वीकृत गरिसकेपछि तोकिएको समयभन्दा ढिला आपूर्ति, राजश्व नोक्सानी तथा संस्थालाई थप व्ययभार पर्नेगरी प्रतीतपत्रबाट सामान फिकाउने निर्णय गरेको पाइयो । स्थानिय रुपमा सामान आपूर्ति गर्न ५ वटा मेसिनको भन्सार महसुल समेत रु.१ करोड ५९ लाख ५२ हजारमा सम्झौता गरेकोमा प्रतीतपत्रमार्फत सामान फिकाउँदा प्रतिष्ठानले वैङ्क कमिसनसहित रु.१ करोड ७३ लाख २८ हजार भुक्तानी गरेको देखिन्छ । प्रतीतपत्रबाट खरिद गरेकोमा नेपाल सरकारद्वारा भन्सार छुट गरेको रु.८ लाख ६५ हजार स्थानीय खरिदमा नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.६१ हजारसमेत राजस्व नोक्सानी भएको रु.३२ लाख २७

हजार र आपूर्ति सम्झौताभन्दा बढी भुक्तानी भएको रु.१३ लाख ७५ हजारसमेत रु.४६ लाख १२ हजार थप व्ययभार परेको छ। प्रतिष्ठानलाई व्ययभार पर्ने गरी आपूर्ति गर्न मिल्ने देखिएन।

बी.पी.कोईराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल, भरतपुर

८०. **वित्तीय स्थिति** – आन्तरिक आय र अनुदानसमेत यो वर्ष कुल आय रु.५४ करोड २१ लाख ९७ हजार प्राप्त भएकोमा अस्पतालले रु.७१ करोड २७ लाख २४ हजार खर्च गरेको छ। वर्षान्तसम्म कर्मचारी कल्याण कोषलगायत विभिन्न कोषको लागि लेखेको खर्च रु.३६ करोड ४१ लाख ८५ हजार मौज्जात अभावले दाखिला गर्न बाँकी देखाएको छ।
८१. **बोलपत्र स्वीकृति** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को नियम २६(१)ख मा बोल अङ्क लागत अनुमानभन्दा सारभूत रूपमा बढी भएमा बोलपत्र अस्वीकृत वा रद्द गर्न सक्ने उल्लेख छ। अस्पताल भवन निर्माणको लागत अनुमान रु.४६ करोड ८७ लाख ८८ हजार रहेकोमा लागत अनुमानभन्दा रु.६ करोड ४४ लाख १६ हजार अर्थात् १३.७५ प्रतिशत बढी रकमको बोलपत्र स्वीकृत गरेको छ। साथै लागत अनुमानमा समावेश नभएको बाउन्ड्रवाल, डिप्लेन्टलिङ्ग ड्रेनेज पाइप तथा केबल सिफ्टिङ्ग जस्ता कार्य प्रतिस्पर्धाबाट नगराई रु.१ करोड २३ लाख बराबरको थप कार्य सोही निर्माणव्यवसायीबाट गराएको छ।
८२. **लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम (४) बमोजिम लागत अनुमान निर्धारित दररेट एवं नेपाल सरकारको स्वीकृत नर्सबमोजिम तयार गर्ने व्यवस्था छ। अस्पतालले तयार गरेको लागत अनुमानमा टायल वर्क, सेनिटरी, वाटरप्रुफ, इन्सुलेटरलगायत आइटममा एकमुष्ट राखी गणना गरेको, फर्मवर्कमा विम, स्ल्याव र स्टेपको एउटै दर कायम गरेको, इलेक्ट्रिकल्स र स्लोप प्रोटेक्सन, अफिस प्लान स्यानिटरी, अप्रेशन लाइट लगायतमा दर विश्लेषणवेगरको एकमुष्ट रकम राखेको प्रोभिजनल समतर्फ अप्रतिस्पर्धी रकममा विभिन्न कार्यका लागि रु.६ करोड ६४ लाख ३३ हजार व्यवस्था गरेकोले लागत अनुमान यथार्थपरक रूपले तयार गरेको पाइएन।
८३. **सवारीसाधन** – सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम १०(७) को अनुसूची १ बमोजिम लागत अनुमानको ५ प्रतिशत कन्टिजेन्सी खर्च गर्न पाउने व्यवस्था छ। अस्पतालले कन्टिजेन्सी प्रावधान हुँदा हुँदै लागत अनुमानमा सुपरिभिजनका लागि २ सवारीसाधनको ४८ महिनाको रु.४८ लाख लागत अनुमान तयार गरी रु.३४ लाख ८० हजारमा सम्झौता गरेको छ। सवारीसाधन ३० महिना प्रयोग गर्नु परेको अवस्था र लगबुक वेगर निर्माणव्यवसायीको बिलबमोजिम रु.२२ लाख ७५ हजार खर्च लेखेको छ। यस्तो खर्च निर्माणको जनरल आइटममा समावेश गरी खर्च गरेको उचित देखिएन।
८४. **दाबी भुक्तानी** – खरिद सम्झौता तथा सम्झौतामा तोकिएको शर्तवेगर दाबी गर्दा बढी रकम भुक्तानी गर्न मिल्दैन। अस्पताल भवन निर्माणको क्रममा कटिङ्ग फिलिङ्ग गरी बाँकी १ हजार ४९३.५ घनमिटर मात्र माटो फाल्नुपर्ने देखिन आएकोमा ९ हजार ६०७ घन मिटर फालेको भनी दाबी गरेको आधारमा ८ हजार ४१३ घ.मि.को प्रति घनमिटर रु.२३५ ले रु.१९ लाख ७७ हजार निर्माणव्यवसायीलाई भुक्तानी गरेको छ। बढी भुक्तानी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ।

अस्पताल विकास समितिहरु

८५. **बहाल कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ बमोजिम बहाल आयमा कर लाग्ने व्यवस्था छ। सो अनुरूप ५ अस्पताल विकास समितिले रु.३१ लाख ३७ हजार बहाल कर सञ्चितकोष दाखिला गरेका छैनन्।
८६. **पसल कबल भाडा** – पसल कबल भाडामा उपलब्ध गराउँदा निर्धारण भएको रकम सम्झौताअनुरूप असुल गर्नुपर्नेमा ९ अस्पताल विकास समितिले रु.३ करोड २४ लाख २१ हजार पसल कबल भाडा असुल गरेका छैनन्। उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ।

सम्झौता अनुसार तोकिएको अवधिभित्र बहाल रकम दाखिला नभएमा शर्तबमोजिम पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति समेत असुल गर्ने व्यवस्था छ। तर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पतालले रु.१० लाख १५ हजार, कान्ति

- बाल अस्पतालले रु.११ लाख १० हजारसमेत रु.२१ लाख २५ हजार क्षतिपूर्ति असुल गरेका छैनन् । सम्झौताको शर्त बमोजिम क्षतिपूर्ति रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
८७. **बढी शोधभर्ना** – कार्यक्रम एवं स्वीकृत निर्देशिकाभन्दा बढी खर्च लेख्न मिल्दैन । सेती अञ्चल अस्पतालले एकीकृत जिल्ला स्वास्थ्य कार्यक्रमअन्तर्गत पोषण पुनर्स्थापना गृह सञ्चालनको लागि समितिको खातामा दोहोरो शोधभर्ना गरेको रु.३ लाख ६४ हजार, प्रसूति सेवा सञ्चालनमा करार सेवावापत बढी शोधभर्ना भुक्तानी गरेको रु.२ लाख ५९ हजार र नवजात शिशुस्याहार केन्द्र निर्माण एवं मर्मततर्फ खर्च नभई बचत भएको रु.१ लाख ३१ हजार समेत रु.७ लाख ५४ हजार समितिबाट फिर्ता प्राप्त गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
८८. **बढी भुक्तानी** - बागलुङ्ग अञ्चल अस्पतालले आवास भवन निर्माणतर्फ स्याण्ड फिलिङ्ग कार्यको आइटममा सम्झौताबमोजिम प्रति घनमिटर रु.१ हजार २०० ले ३७.१४१ घनमिटरको रु.४५ हजारमात्र भुक्तानी दिनुपर्नेमा ७४२.८२ परिमाणको वर्गमिटरमा नापजाँच गरी रु.१० लाख ७ हजार भुक्तानी दिएकोले रु.९ लाख ६२ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । बढी भुक्तानी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
८९. **घटी असुली** - स्वास्थ्यकर्मी उत्पादन गर्ने शिक्षण संस्था र अस्पतालबीच क्लिनिकल प्राक्टिस शुल्कका लागि भएको सम्झौताअनुरूप शुल्क असुल गर्नुपर्नेमा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल पोखराले ६ शिक्षण संस्थाबाट रु.९४ लाख २८ हजार र लुम्बिनी अञ्चल अस्पतालले ९ संस्थाबाट रु.५० लाख ९३ हजारसमेत रु.१ करोड ४५ लाख २१ हजार सम्झौताभन्दा घटी असुल गरेका छन् । सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
९०. **कार्यक्रमभन्दा बढी खरिद** – स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमको आधारमा खरिद प्रक्रिया अपनाउनुपर्नेमा लुम्बिनी अञ्चल अस्पतालले सर्जिकल ग्लोब १५ हजार स्वीकृत गरेकोमा १ लाख ४४ हजार ३०० जोर, आइओ ७२ गोटा स्वीकृत भएकोमा १४ हजार २५८ गोटा, एचसियू खरिद गर्ने कार्यक्रम नरहेकोमा २ हजार ९२० थान, केथ्रिडिटेड ट्युब १५ हजार परिमाण स्वीकृत भएकोमा ७६ हजार खरिद गरेको छ । यसरी अनुमानभन्दा बढी परिमाणमा खरिद गरी रु.१ करोड ३६ लाख ९३ हजार र कार्यक्रममै नभएको रु.१८ लाख ४३ हजारसमेत रु.१ करोड ५५ लाख ३६ हजार बढी खर्च गरेको छ । उक्त सामानहरु बजार मूल्यभन्दा बढी रहेको गत वर्षको दरको आधारमा खरिद गरेको छ । स्वीकृत परिमाणभन्दा बढाई बढी दरमा खरिद गरेको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।
- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छ:
- सरकारी कार्यालयतर्फ १०७ निकायमा रु.२ अर्ब ५६ करोड ९९ लाख २६ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि २९ निकायले रु.१७ करोड २७ लाख ८९ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब ३९ करोड ७१ लाख ३७ हजार बेरूजु बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५५ करोड ५९ लाख ७३ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - अन्य संस्था/समिति ८७ तर्फ रु.१ अर्ब ४९ करोड ६७ लाख २३ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १२ ले रु.१ करोड ५१ लाख २८ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब ४८ करोड १५ लाख ९५ हजार बेरूजु बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१९ करोड १ लाख २२ हजार पेशकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

परिच्छेद - ३

बेरूजू फछ्छ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरूजू फछ्छ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि

स्वच्छ आर्थिक प्रशासन सुशासनको मेरुदण्ड हो । आर्थिक प्रशासनको स्वच्छता मापन गर्ने आधारमध्ये बेरूजू पनि एक हो । बजेटको बढ्दो आकार, कारोबारको जटिलता, नियम कानूनका अस्पष्टता, मौजुदा कानूनहरुको पालनामा कमी, जिम्मेवारी र जवाफदेहीको अस्पष्टता, आर्थिक अनुशासनलाई कार्य सम्पादनको आधार बनाउन नसकिएको जस्ता कारण बेरूजूको अंक बढ्दै गएको छ ।

बेरूजू फछ्छ्यौट गर्न गरेको प्रयास

बेरूजू न्यूनीकरणको लागि उपयुक्त कानुनी, नीतिगत तथा संरचनागत व्यवस्था र सोको समुचित कार्यान्वयनको आवश्यकता पर्दछ । यस सम्बन्धमा हालसम्म गरिएका प्रयास र प्राप्त उपलब्धिहरु देहाय अनुसार छ :

१. आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ र नियमावली, २०६४ ले बेरूजू फछ्छ्यौट गर्ने गराउने उत्तरदायित्व तथा बेरूजू फछ्छ्यौट सम्परीक्षण गराउने तथा बेरूजू फछ्छ्यौटमा जिम्मेवार व्यक्ति र लेखा उत्तरदायी अधिकृतको दायित्व, बेरूजूको लगत एवं सम्परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ ।
२. बेरूजू फछ्छ्यौट कार्यलाई प्राथमिकता तथा तीव्रता दिई अन्तर निकाय समन्वय, अनुगमन र मूल्यांकन गर्न लक्ष्य निर्धारण गरी फछ्छ्यौट गर्ने प्रयोजनका लागि आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २०(४) र नियमावली, २०६४ को नियम १०१ अनुसार मुख्यसचिवको अध्यक्षतामा बेरूजू फछ्छ्यौट मूल्याङ्कन र अनुगमन समिति गठन भएको छ । उक्त समितिले निर्धारित लक्ष्यबमोजिम बेरूजू फछ्छ्यौट गर्ने प्रशासकीय प्रमुख र सम्बन्धित कर्मचारीहरुलाई नगद पुरस्कार उपलब्ध गराउने व्यवस्थासमेत गरेको छ ।
३. आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २०(३) मा नियमित कार्यविधिबाट असुलउपर हुन नसकको बेरूजूको लगत केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रपरिषदले २०६९।६।११ मा २०५९।६।० सम्मको बेरूजूमध्ये सरकारी हानि नोक्सानी वा मस्यौट भएको बाहेक अन्य बेरूजू सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव वा अधिकार प्राप्त निकायका अधिकारीले गरेको फछ्छ्यौटको आधारमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरेको आधारमा सोसम्बन्धी कार्य गरिरहेको छ । उक्त कार्यको अनुगमन महालेखापरीक्षकको कार्यालयले गर्ने गरी जिम्मेवारी तोकिएको छ ।
४. बेरूजू फछ्छ्यौट तथा सम्परीक्षणलाई प्राथमिकतामा राखी यस कार्यालयले स्थलगत रूपमा लेखापरीक्षण टोली खटिएको अवस्थामा सोही टोलीबाट सम्परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाएको छ । लेखापरीक्षणको क्रममा बिगत वर्ष कायम गरिएको व्यहोराको कार्यान्वयन स्थिति अनुगमन गर्न चालु वर्षको लेखापरीक्षण प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा सम्बन्धित कार्यालयले बेरूजूको अभिलेख राखे नराखेको र सम्परीक्षण गराए नगराएको व्यहोरा उल्लेख गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
५. कार्यालयमा सम्परीक्षणको लागि अनुरोध पत्र दर्ता भएको १५ दिनभित्र कारवाही टुङ्गे लगाई सम्बन्धित कार्यालयलाई जानकारी दिने गरिएको छ । सम्परीक्षणमा भएको प्रगतिको सम्बन्धमा मासिकरूपमा विभिन्न तहमा छलफल गरी मूल्याङ्कन गर्ने गरिएको छ ।

परिच्छेद ३: बेरूज फछ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरूज फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि

६. लेखापरीक्षण योजना, २०७१ मा लेखापरीक्षणबाट कायम भएका बेरूज २०७१ फागुन मसान्तसम्म संपरीक्षणको लागि पेश गर्ने गरी समय सीमा तोकिएको भए तापनि सम्परीक्षण कार्यलाई वर्षभरि निरन्तरता दिइएको छ ।
७. कार्यालयको वार्षिक लेखापरीक्षण कार्यतालिका, लेखापरीक्षण र सम्परीक्षणसम्बन्धी वार्षिक नीति र प्रक्रियाबारे जानकारी दिन नेपाल सरकारका मुख्यसचिव, सचिव, अन्य पदाधिकारी, सार्वजनिक संस्थान प्रमुख एवं ती संस्थाको लेखापरीक्षण गर्न नियुक्त लेखापरीक्षकहरूसँग छलफल एवं अन्तरक्रिया गर्ने गरिएको छ । यसैगरी कार्यालयको नीति, कार्यक्रम, बेरूज फछ्यौट तथा सम्परीक्षण सम्बन्धमा देखिएका समस्या र समाधानका उपाय सम्बन्धमा कार्यस्थलबाट जानकारी लिने उद्देश्यले सुदूर पश्चिमाञ्चलको डोटी र पश्चिमाञ्चलको पोखरामा त्यस क्षेत्र अन्तर्गतका कार्यालय प्रमुखहरु तथा लेखा प्रमुखसँग अन्तरक्रिया गरिएको थियो । यी अन्तरक्रियाबाट बेरूज फछ्यौट र सम्परीक्षण कार्यमा थप योगदान पुगेको छ ।

बेरूज फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि

१. बेरूज फछ्यौट गर्न भए गरेका प्रयासबाट देहायबमोजिम बेरूज फछ्यौट भएको छ ।

(रु. लाखमा)

विवरण	५० औँ प्रतिवेदन	५१ औँ प्रतिवेदन	५२ औँ प्रतिवेदन
सरकारी कार्यालय	१७,१५,३८	२१,२६,८१	२०,०१,९५
संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्था	३,४३,३२	३,६२,४३	२,२४,९०
जम्मा	२०,५८,७०	२४,८९,२४	२२,२६,८५

२. यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराउपर ३५ दिनभित्र र म्याद थप भएकोमा थप म्यादभित्र फछ्यौट गरी सम्परीक्षण गराउन सरकारी कार्यालय, संगठित संस्था, समिति एवं अन्य संस्थाहरूसमेतको यो वर्ष अनुसूची १५ र १६ मा उल्लेख भएबमोजिम रु.४९ अर्ब १२ करोड ७९ लाखको प्रारम्भिक बेरूज पठाइएकोमा सो अवधिभित्र कार्यालयहरूले रु.५ अर्ब ४० करोड ८३ लाख (११.०१ प्रतिशत) मात्र फछ्यौट गरेका छन् ।
३. सरकारी कार्यालय, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थाको यो वर्ष देहायबमोजिम सम्परीक्षण भएको छ । सम्परीक्षण सम्बन्धि विस्तृत विवरण अनुसूची १७ र १८ मा उल्लेख गरिएको छ ।

(रु.लाखमा)

विवरण	विगतको बेरूज	समायोजनबाट थप/घट	सम्परीक्षण (फछ्यौट)	चालु वर्षको लेखापरीक्षण बेरूज	अद्यावधिक बाँकी बेरूज
सरकारी कार्यालय	७३,६८,८३	(९,८३)	२०,०१,९५	३७,४०,५७	९,९७,६२
संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्था	४१,७४,३२	-	२,२४,९०	६,३१,३८	४५,८०,८०
जम्मा	१,१५,४३,१५	(९,८३)	२२,२६,८५	४३,७१,९५	१,३६,७८,४२

४. लेखापरीक्षणबाट कायम भएको असुल गर्नुपर्ने बेरूजमध्ये यो वर्ष अनुसूची ९ मा उल्लेख भएबमोजिम रु.२ अर्ब ६ करोड ५ लाख असुली भएको छ । यो रकम यस कार्यालयले खर्च गरेको रु.३१ करोड ७ लाखसँग तुलना गर्दा खर्च भएको प्रत्येक एक रुपैयाँबाट रु.६६३ उपलब्धि भएको छ ।
५. निकायहरूबाट बेरूज फछ्यौट गरी सम्परीक्षणका लागि अनुरोध गर्दा बेरूज फछ्यौटलाई पुष्टी गर्ने पर्याप्त प्रमाण कागजात संलग्न नगर्ने, प्रचलित कानूनको रीत नपुऱ्याई फछ्यौट गर्ने, एउटै बेरूज सम्परीक्षणको लागि पुनः पेश गर्ने, र सरकारी हानि-नोक्सानी नभएको पुष्टि हुने पर्याप्त प्रमाणबेगर नियमित गर्ने लगायतका कारणहरूले रु.७ अर्ब ८४ करोड ८९ लाख सम्परीक्षण हुन नसकेको जानकारी गराइएको छ ।
६. सार्वजनिक लेखा समितिमा महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन छलफल हुने व्यवस्थाअनुरूप सो समितिबाट १० उपसमिति गठन गरी केही मन्त्रालयको वार्षिक प्रतिवेदन २०७० र सोभन्दा अधिका प्रतिवेदनमा समावेश भएको व्यहोरामा छलफल प्रारम्भ भएको छ ।

७. मन्त्रपरिषद्को २०६९।६।११ को निर्णयले बेरूजुको लगत फछ्खर्यौट एवं कट्टाको लागि कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयलाई हस्तान्तरण भएको २०५९।६० सम्मको बेरूजुमध्ये उक्त कार्यालयबाट यो वर्ष रु.६१ करोड ६३ लाख ५३ हजार लगत कट्टा गरेको जानकारी प्राप्त भएको छ ।
८. लगत कायम गरिएका र नगरिएका दुवै किसिमका बेरूजुलाई कानुनबमोजिम फछ्खर्यौट गरी संपरीक्षण गराउनु पर्नेमा कार्यालयहरूले लगत कायम गरिएको बेरूजुमा ध्यान दिने गरेको तर नीतिगत प्रकृतिका बेरूजु फछ्खर्यौटमा पर्याप्त ध्यान दिने गरेको छैन । बेरूजु फछ्खर्यौटलाई सम्बन्धित कर्मचारीको वृत्ति विकाससँग आवद्ध गर्ने कानुनी व्यवस्था हुन सकेमा आर्थिक कारोबारमा बेरूजु न्यून बनाउन मद्दत पुग्ने देखिन्छ ।

यो पेज खाली राखिएको छ ।

लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२३ मा महालेखापरीक्षकले सबै सरकारी कार्यालय र सरकारी स्वामित्वका संस्थानको लेखा कानूनद्वारा निर्धारित तरिकाबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको विचार गरी लेखापरीक्षण गर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणलाई स्वतन्त्र, निष्पक्ष र उद्देश्यमूलक बनाई सरकारको आम्दानी र खर्च सम्बन्धमा संसदलाई आश्वस्तता प्रदान गर्नुकासाथै सार्वजनिक स्रोतको प्रभावकारी उपयोग तथा व्यवस्थापनका सम्बन्धमा कार्यकारिणीलाई महालेखापरीक्षकले उपयुक्त सुझाव दिँदै आएको छ । सार्वजनिक लेखापरीक्षणका असल अभ्यासहरूलाई आत्मसात गर्दै लेखापरीक्षण पद्धतिमा समय सापेक्ष परिमार्जन गरी लेखापरीक्षणलाई विश्वसनीय र प्रभावकारी बनाउन कार्यालय प्रयत्नशील रहँदै आएको छ । तर सम्बन्धित निकायहरूबाट सुझाव कार्यान्वयनको प्रभावकारी पहल नहुँदा अपेक्षाकृत सुधार हुन सकेको छैन । महालेखापरीक्षकलाई सुम्पिएको जिम्मेवारी अनुसार मुलुकको सार्वजनिक वित्तीय प्रशासनमा जवाफदेहिता, पारदर्शिता तथा विधिको पालना गरी आर्थिक अनुशासन प्रवर्द्धनका लागि देहायका सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. **स्वतन्त्रता** – सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) को सन् २००७ मा मेक्सिकोमा भएको महासभाले सर्वसम्मतरूपमा सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूलाई कार्य सम्पादन गर्न संवैधानिक वा कानुनी व्यवस्था, पदावधिसम्बन्धी कानुनी सुनिश्चतता, जिम्मेवारी पूरा गर्नसक्ने गरी आवश्यक अधिकारको स्वतन्त्रता, कार्यसम्पन्न गर्न आवश्यक सूचनामा पहुँचको अधिकार, आवश्यकताअनुसार प्रतिवेदन गर्न सक्ने स्वतन्त्रता, प्रतिवेदनको समय र विषयवस्तु निर्धारण गर्नसक्ने स्वतन्त्रता, महालेखापरीक्षकले दिएको सुझाव कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने संरचनागत व्यवस्था गर्ने अधिकार र प्रशासकीय तथा वित्तीय स्वायत्ततासहितको घोषणापत्र जारी गरेको र उक्त घोषणापत्रमा उल्लेख भएका बुँदाहरूलाई संयुक्त राष्ट्रसंघको ६६ औँ महासभाले समेत २२ डिसेम्बर २०११ मा अनुमोदन गरेको छ । यसैगरी २० नोभेम्बर २०१४ मा भएको संयुक्त राष्ट्रसंघको ६९ औँ महासभाले सार्वजनिक प्रशासनमा दक्षता, उतरदायित्व, प्रभावकारिता र पारदर्शिता प्रवर्द्धनका लागि सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको सुदृढीकरण गरी स्वतन्त्रता र क्षमता विकास गर्न विशेष जोड दिएको छ ।

लेखापरीक्षण कार्यमा संलग्न रहने कर्मचारीको सेवा सञ्चालन कार्यकारी निकायबाट हुने कानुनी व्यवस्थाले महालेखापरीक्षकको प्रशासकीय स्वतन्त्रतामा संकूचन आएको छ । त्यस्तैगरी लेखापरीक्षण सञ्चालन एवं व्यवस्थापनमा आवश्यक पर्ने स्रोतसाधनका लागि बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृति र कार्यान्वयनमा भएका मौजुदा व्यवस्थाले महालेखापरीक्षकको कार्यात्मक स्वतन्त्रतामा आँच पुगेको छ । नेपाल सदस्य रहेको संयुक्त राष्ट्रसंघले समेत स्वीकार गरेको इन्टोसाई घोषणापत्रको व्यवस्था बमोजिम महालेखापरीक्षकलाई प्रशासकीय तथा वित्तीय स्वायत्तता प्रदान गर्न कानुनी व्यवस्थामा सुधार गरिनुपर्दछ ।

२. **अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध** – महालेखापरीक्षकको कार्यालयले अन्य मुलुकका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था, क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरूसँगको आपसी सहयोग र सद्भावलाई बढावा दिँदै ज्ञान सीप र अनुभवको आदान-प्रदान एवं असल अभ्यासहरूको अनुसरणको माध्यमबाट कार्यालयको क्षमता विकासका साथै अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा चिनारी बढाउने कार्य गर्दै आएको छ । यस कार्यालयले केही अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रमहरूको आयोजना गरिसकेको र आगामी दिनमा समेत थप कार्यक्रम आयोजना हुने अवस्थामा रहेका छन् । सन् २०१५ देखि २०१८ सम्मको लागि एसियाली सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको संगठन (एसोसाई) को कार्यकारी समितिको सदस्यमा निर्वाचित भई यस कार्यालयलाई अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा परिचय गराउने र थप जिम्मेवारी वहन गर्ने अवसर प्राप्त भएको छ । यसका लागि थप स्रोतसाधनको व्यवस्थाका गर्न सबै सरोकारवालाहरूको सहयोग र समन्वय आवश्यक भएको छ ।

३. **लेखापरीक्षण सेवा सञ्चालन** – निजामती सेवा ऐनको दोस्रो संशोधन, २०६४ बाट लेखापरीक्षण सेवा निजामती सेवामा समावेश भएको छ । सार्वजनिक लेखापरीक्षणको अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासबमोजिम लेखापरीक्षणमा संलग्न कर्मचारीहरूको पेसागत स्वतन्त्रता कायम राख्न तथा लेखापरीक्षण व्यवस्थापन गर्न र प्रसासकीय स्वतन्त्रताको प्रत्याभूति गर्न लेखापरीक्षण सेवा सञ्चालनसम्बन्धी ऐनको आवश्यकता महसुस गरिएको छ ।

सार्वजनिक लेखा, लेखापरीक्षण र मूल्याङ्कन एवं अनुगमन व्यवस्थाको सम्बन्धमा अध्ययन गर्न सार्वजनिक लेखा समितिद्वारा गठित उपसमितिको २०६७/१९३ को प्रतिवेदनले कार्यालयका कर्मचारीहरूलाई पुरस्कार, विभागीय कारवाही तथा अन्य वृत्ति विकास, प्रोत्साहन भत्ता, सुविधाको निर्णय महालेखापरीक्षकले गर्नसक्ने गरी निजामती सेवा ऐनको व्यवस्था अनुकूल हुने गरी लेखापरीक्षण सेवा सञ्चालन नियमावली बनाई लागू गर्न र वातावरणीय, सामाजिक, विधि विज्ञान पक्षको लेखापरीक्षण गर्न सक्ने अधिकार लेखापरीक्षण ऐनमा समावेश गर्ने सुझाव दिइएको थियो । उपसमितिको सुझावसमेत कार्यान्वयन हुने गरी मुलुकको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको स्वतन्त्रता एवं स्वायत्तता कायम रहने गरी लेखापरीक्षण सेवा सञ्चालन ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन जरुरी छ ।

४. **क्षमता विकास** – महालेखापरीक्षकको कार्यालय सदस्य रहेको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई), सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको एसियाली संगठन (एसोसाई) आदि संस्थाहरूको प्रायोजनमा सीमित मात्रामा सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरूबाट मात्र कर्मचारीहरूले अन्तर्राष्ट्रिय तालिम प्राप्त गर्ने गरेका छन् । हाल उक्त संस्थाहरूले सञ्चालन गर्ने तालिम कार्यक्रमहरूमा भाग लिन आन्तरिक स्रोतबाट नै खर्च व्यहोर्नुपर्ने अवस्था छ, तर स्रोतको पर्याप्त व्यवस्था नभएकोले कार्यालयका कर्मचारीहरूले लेखापरीक्षणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय तालिम पाउने अवसर कम हुँदै गएको छ । स्रोत व्यवस्था गरी कर्मचारीहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय तालिम, गोष्ठी, सेमिनारहरूमा नियमित रूपमा सहभागि गराउन सकिँएमा एक अर्का देशको ज्ञान, सीप र अनुभव आदान-प्रदान भई नेतृत्व विकासका साथै पेसागत सीप, दक्षता अभिवृद्धि हुन गई लेखापरीक्षणको माध्यमबाट सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा गुणात्मक योगदान पुग्दछ ।

महालेखापरीक्षकको कार्यालयको रणनीतिक योजना २०१३-१५ कार्यान्वयन, लेखापरीक्षण पद्धतिमा थालिएको जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण, कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा सरोकारवालाहरूको संलग्नता, बिद्युतीय कार्यपत्रको उपयोग र सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी लेखापरीक्षण गर्ने जस्ता सुधारका क्रियाकलापहरूलाई निरन्तरता दिनका साथै सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनले तयार गरेको लेखापरीक्षण मानदण्ड र मार्गदर्शन कार्यान्वयनमा लेखापरीक्षणमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकासका लागि सरकार तथा सरोकारवालाहरूको सहयोग आवश्यक रहेको छ ।

५. **समकक्षी पुनरावलोकन** – समकक्षी पुनरावलोकनले सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूलाई सबल, दुर्बल पक्ष र सुधारको क्षेत्रहरू पहिचान गरी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुरूप लेखापरीक्षणमा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न एवं संस्थाको गरिमा कायम राख्न मद्दत पुग्दछ । अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास र महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट सम्पादन भएका वित्तीय लेखापरीक्षण, कार्यमूलक लेखापरीक्षण, सम्परीक्षण र कार्यालयको समेत अन्य देशका महालेखापरीक्षकबाट समकक्षी पुनरावलोकन गराउने व्यवस्था गर्न सार्वजनिक लेखा समितिले सुझाव दिएको थियो । सोहीबमोजिम सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) ले तयार गरेको कार्यसम्पादन मापनसूचकको आधारमा भारतको नियन्त्रक तथा महालेखापरीक्षकबाट कार्यालयको समकक्षी पुनरावलोकन गराई प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिएको छ ।

प्रतिवेदनमा संस्थागत सुधारका विविधपक्षहरूमा मूल्याङ्कन गरी महालेखापरीक्षकको प्रसासकीय एवं वित्तीय स्वायत्तताको लागि कानूनद्वारा व्यवस्था गरिनुपर्ने, कर्मचारीको पेसागत सीप र दक्षता बढाउनुपर्ने तथा लेखापरीक्षण नतिजाको प्रभावकारी सम्प्रेषणका लागि कार्यालयले सञ्चार रणनीति तयार गर्नुपर्ने लगायतका सुझाव दिएको छ । उक्त सुझावहरू कार्ययोजना बनाई लागू गर्न आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था हुनुपर्ने देखिएको छ ।

६. **गुणस्तर आश्वस्तता** – कार्यालयले संपादन गर्ने लेखापरीक्षण कार्य नीति, मानदण्ड र कार्यविधिअनुरूप भए नभएको र लेखापरीक्षण गुणस्तर नियन्त्रण व्यवस्था प्रभावकारी कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्न अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुसार निर्देशिका तयार गरी प्रत्येक वर्ष ५० इकाईहरूको लेखापरीक्षण गुणस्तर आश्वस्तता पुनरावलोकन गरिदैं आएको छ । लेखापरीक्षणको गुणस्तर कायम गर्न पुनरावलोकनको चौमासिक कार्यतालिका तयार गरी यो संख्या बढाउदै लग्नुपर्ने आवश्यकता छ । यसका लागि कर्मचारीहरूमा उत्प्रेरणा तथा सीप विकासका साथै पुनरावलोकन प्रतिवेदनले औल्याएका कमी कमजोरीहरू सुधार गर्न आवश्यक कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्न जरुरी भएको छ ।
७. **वैदेशिक सहायताको लेखापरीक्षण** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ५ ले मित्रराष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट अनुदान र ऋण स्वरूप नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने नगदी वा जिन्सी सहायतालाई बजेटमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । गैरसरकारी संस्था र स्थानीय निकायहरूलाई प्राप्त हुने वैदेशिक ऋण, अनुदान र सहयोगसम्बन्धी विवरण सम्बन्धित मन्त्रालयले अर्थ मन्त्रालयलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने र अर्थ मन्त्रालयले बजेटसाथ संसदमा पेश गर्नु पर्ने र प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारका आय-व्ययको तोकिएबमोजिमको लेखा पेश गरी महालेखापरीक्षकबाट अन्तिम लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था सो ऐनमा गरिएको छ । दातृ निकायले उपलब्ध गराएको सहायता रकम नेपाल सरकारको बजेटमा समावेश नगर्ने र महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण नगराउने अवस्था अद्यपि देखिएको छ । कानुनी व्यवस्थाअनुरूप सबै किसिमका वैदेशिक सहायता रकम बजेटमा समावेश गरी सोको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट गराउनुपर्दछ ।
८. **अनुदान नीति** – सार्वजनिक कोषबाट विभिन्न प्रतिष्ठान, विद्यालय, स्थानीय निकाय, समिति तथा सामाजिक संस्थाहरूलाई नेपाल सरकारले अनुदानको रूपमा ठूलो रकम निकास दिने गरेको छ । अनुदान नीतिको तर्जुमा नगरेकोले एकै प्रकृत तथा कार्यक्षेत्र भएका संस्थाहरूलाई उपलब्ध गराउने अनुदानमा एकरूपता देखिदैन । कतिपय अनुदान रकमको लेखापरीक्षण गर्ने कार्य महालेखापरीक्षकको क्षेत्रभित्र नपरेकोले अनुदान रकम उपयोगका सम्बन्धमा संसदलाई आश्वस्तता प्रदान गर्न सक्ने अवस्था नभएकोले अनुदान नीति तथा निर्देशिका तयार गरी अनुगमन गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।
९. **आयोजना लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** – नेपाल सरकार र दातृ निकायबीच भएको सहयोग सम्झौताअनुसार आयोजनाहरूले लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको वित्तीय प्रतिवेदन तोकिएको समयभित्र दातृ निकायहरूमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सम्बन्धित आयोजनालाई पटक पटक ध्यानाकर्षण गराउँदा पनि तोकिएको समयमा अधिकांशबाट आयोजना लेखा प्रमाणीकरणको लागि पेश हुने नगरेकाले तोकिएको समयभित्र सम्बन्धित दातृ निकायलाई आयोजना हिसाब उपलब्ध गराउन सकिएको छैन । आयोजना हिसाब तोकिएको म्यादभित्रै दातृ निकायसमक्ष पेश गर्न महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा प्रमाणिकरणका लागि पेश गर्ने गराउनेतर्फ सम्बन्धित आयोजनाहरूले ध्यान दिनुपर्दछ ।
१०. **बेरूज फछ्यौट** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १९ मा महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण हुँदा प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा औल्याइएका बेरूज पैतीस दिनभित्र वा म्याद थप भएकोमा थप म्यादभित्र फछ्यौट गरी टुङ्ग्याउने व्यवस्था छ । बेरूज फछ्यौट गर्ने गराउने जिम्मेवार पदाधिकारीले प्रचलित ऐन नियमले तोकेको म्याद र प्रक्रियाअनुसार कारबाही टुङ्ग्याउने नगरेकोले प्रत्येक वर्ष बेरूज अङ्क बढ्ने गरेको छ । कानुनले तोकेको म्यादभित्रै लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरूज फछ्यौट गर्ने गराउनेतर्फ लेखाउत्तरदायी अधिकृतहरूले क्रियाशीलता बढाउनु जरुरी छ ।
११. **सम्परीक्षण** – कार्यालयद्वारा स्थलगत लेखापरीक्षणकै क्रममा सम्परीक्षण गर्ने व्यवस्था गरिए तापनि सम्बन्धित निकायहरूबाट विगतमा कायम भएका बेरूज फछ्यौट गरी स्थलगत लेखापरीक्षणको समयमा सम्परीक्षण गराउने काम प्रभावकारी रूपमा हुनसकेको छैन । स्थलगतरूपमा खटिएको लेखापरीक्षण टोलीलाई सम्परीक्षणको लागि अनुरोध नगरी केन्द्रमा सम्परीक्षणको लागि अनुरोध गर्ने परिपाटीले सम्बन्धित कार्यालयमा अतिरिक्त व्ययभार पर्ने गरेको छ । बेरूज फछ्यौट गर्न मन्त्रालयगत लक्ष्य तोकिएको पुरस्कार तथा कारबाहीको व्यवस्था गरिए पनि वर्षेपिच्छे एउटै प्रकृतिको बेरूज दोहोरिने गरेको तथा बेरूज अङ्क बढ्दै गएकोले विद्यमान प्रयासहरू प्रभावकारी हुन

नसकेको स्पष्ट हुन्छ। जिम्मेवार व्यक्तिको कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कनमा आर्थिक अनुशासन र बेरूजु फछ्यौटलाई समेत आधार बनाइनुपर्दछ।

१२. **नेपाल सरकारको लेखा नीति** – विगत वर्षदेखि महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट नेपाल सरकारको सञ्चितकोष र केन्द्रीय स्तरका निकायको केन्द्रीय लेखाको लेखापरीक्षण रायसहितको अन्तिम प्रतिवेदन जारी गर्ने गरिएको छ। लेखा प्रस्तुतिको मान्यता निश्चित नभई तयार गरिने वित्तीय विवरणमा एकरूपता नहुने हुँदा वित्तीय विवरण एकीकरण, विश्लेषण तथा तुलना गर्न कठिन हुन्छ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सरकारको केन्द्रीय लेखा तयार गर्दा र मन्त्रालयले महातहतका निकायहरूको एकीकृत आर्थिक विवरण तयार गर्दा लेखा नीति खुलाउनु जरुरी छ।
१३. **सार्वजनिक क्षेत्रको लेखामान (नेपसास) कार्यान्वयन** – नेपाल सरकारले २०६६।१।३० मा सार्वजनिक क्षेत्रको लागि नगदमा आधारित नेपाल सार्वजनिक क्षेत्रको लेखामान (नेपसास) स्वीकृत गरेको छ। हालसम्म २ वटा मन्त्रालयहरूमा मात्र परीक्षणको रूपमा नेपसास थालनी गरिएको छ। स्वीकृत लेखामानको पूर्ण कार्यान्वयन भएमा आर्थिक कारोबार पारदर्शी तथा विश्वसनीय हुन गई लेखापरीक्षणलाई समेत सहयोग पुग्ने हुँदा नेपाल सरकारको लेखा ढाँचामा समयसापेक्ष सुधार गरी सबै मन्त्रालयमा कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ।
१४. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९५ मा प्रत्येक निकायले आफू र अन्तर्गत निकायबाट सम्पादन गरिने कार्यहरू मितव्ययी, दक्ष र प्रभावकारी ढङ्गबाट सम्पादन गर्न, वित्तीय प्रतिवेदन प्रणालीलाई विश्वसनीय बनाउन तथा निकायको कामको प्रकृतिअनुसार आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी एक वर्षभित्र लागू गर्नुपर्ने उल्लेख छ। केही निकायबाहेक अधिकांश निकायहरूले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तथा सोको अनुगमन सूचक तयार गरी लागू गरेको देखिँदैन। नियमावलीको व्यवस्थाअनुसार आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको ढाँचा तयार गरी सबै निकायहरूले सोहीअनुरूप आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ।
१५. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ ले सबै सरकारी कार्यालयहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तोकिएबमोजिम गर्ने गराउने व्यवस्था गरेको छ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले जारी गरेको आन्तरिक लेखापरीक्षण निर्देशिकामा लेखापरीक्षणको उद्देश्य र क्षेत्र निर्धारण गरे तापनि सबै सरकारी निकायहरूको सबै कारोवारलाई आन्तरिक लेखापरीक्षणमा समेट्न सकेको छैन। आन्तरिक लेखापरीक्षण सुदृढ हुन नसकेकोले महालेखापरीक्षकको कार्यालयले समेत उपलब्ध सीमित स्रोतसाधनलाई वित्तीय तथा कानून पालनाको परीक्षणमा ध्यान दिनु परेकोले कार्यमूलक तथा विशेष लेखापरीक्षणमा पर्याप्त समय र स्रोत दिन सकिएको छैन।

सार्वजनिक लेखा, लेखापरीक्षण र मूल्याङ्कन एवं अनुगमन व्यवस्थाको अध्ययन गर्न सार्वजनिक लेखा समितिद्वारा गठित उपसमितिले २०६७।१।१३ मा दिएको प्रतिवेदनले आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट अलग गरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको छुट्टै इकाईबाट सम्पादन गराउने, लेखापरीक्षकको वृत्ति विकास गर्ने, लेखापरीक्षणमानको विकास गर्ने, व्यवस्थापन सूचनाप्रणालीको विकास गर्ने, औल्याइएका बेरूजुहरू दुई महिनाभित्र असुल फछ्यौट गर्ने गराउने व्यवस्था गर्ने जस्ता सुझावहरू दिएकोमा सोको कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। आवश्यक स्रोतसाधन तथा कार्ययोजना बनाई आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई सुदृढ गर्नु जरुरी छ।

१६. **वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफल** – महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोराहरूउपर सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल भई निर्णय हुने गरेको छ। पहिलो संविधानसभाको विद्यतन पश्चात् सार्वजनिक लेखा समिति कायम नरहेकोले महालेखापरीक्षकको ४९ औँदेखि ५१ औँसम्मका प्रतिवेदनहरू पूर्णरूपमा छलफल हुन नसकेको अवस्था थियो। संविधानसभाको पछिल्लो निर्वाचन पश्चात् गठित सार्वजनिक लेखा समितिले महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफल गर्न १० उपसमितिहरू गठन गरेको र केही उपसमितिहरूबाट छलफलसमेत आरम्भ गरिएको छ। सबै उपसमितिहरूको बैठक नियमित रूपमा नबस्दा समितिले लक्ष्य राखे अनुरूप चैत्र मसान्तभित्र विगतका सबै प्रतिवेदनका व्यहोराहरूउपर छलफल हुन नसक्ने स्थिति छ। समयमै प्रतिवेदनउपर छलफल भएमा लेखापरीक्षणको गुणस्तर एवं प्रभावकारिता वृद्धि गर्न

सहयोग पुग्ने भएकोले महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनहरूउपर समयमै छलफल गर्ने वातावरण सिर्जना गर्नेतर्फ ध्यान जानु जरुरी छ ।

१७. **संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण** – संगठित संस्थाको कारोबारको लेखा राखी समयमा वित्तीय विवरण तयार गर्ने, आन्तरिक नियन्त्रण सुदृढ गर्ने र लेखापरीक्षण गराउने जिम्मेवारी कार्यकारी प्रमुखमा र लेखापरीक्षण प्रतिवेदनउपर जवाफ दिई वित्तीय विवरण प्रमाणित गर्ने जिम्मेवारी सञ्चालक समितिमा रहने व्यवस्था छ । व्यापारिक कारोबार गर्ने कतिपय संस्थाले वासलात तयार गरेका छैनन् । समयमै वित्तीय विवरण तयार नगर्ने, आन्तरिक लेखापरीक्षण नगराउने, प्रतिवेदनको जवाफ नदिने आदि कारणले समयमै अन्तिम प्रतिवेदन जारी गर्न सकिएको छैन । कानूनमा सार्वजनिक संस्थानहरूले आर्थिक वर्षको समाप्तिपछि निश्चित समयावधिभित्र लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था भए तापनि समयमै लेखापरीक्षण नगराउनाले संस्थानका प्रमुखहरूले वित्तीय उत्तरदायित्व वहन गरेको देखिएन । लेखापरीक्षणबाट माग भएका सूचना एवं विवरणहरू उपलब्ध नगराउने, लेखापरीक्षणको समयमा जिम्मेवार व्यक्ति उपस्थित नहुने, लेखापरीक्षणबाट कायम भएको व्यहोरा कानूनले तोकेको अवधिभित्र टुङ्गो नलगाउने प्रवृत्ति बढेको छ । आर्थिक प्रशासनलाई स्वच्छ र मर्यादित बनाउन कानूनले तोकेबमोजिम जवाफदेही बनाई जिम्मेवारी निर्वाह गर्नु गराउनुपर्ने देखिएको छ ।
१८. **लेखापरीक्षण परामर्श** – नेपाल सरकारको अधिकांश स्वामित्व भएका संगठित संस्थाहरूको लेखापरीक्षणको लागि लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट परामर्श दिने गरिएको छ । सञ्चालनमा रहेका नियमितरूपमा लेखापरीक्षण गराउने संस्थाहरूले पनि समयमा परामर्श माग गर्ने गरेका छैनन् । अर्थ मन्त्रालयलगायत विषयगत मन्त्रालयबाट समेत त्यस्ता संस्थाहरूको लेखापरीक्षणका अवस्थाबारे अनुगमन गर्ने गरेको छैन । नियमनकारी निकायबाट आफू मातहातका लामो समयदेखि लेखापरीक्षण बक्यौता र बेरुजू रहेका संस्थानहरूको बेरुजू फछ्यौट र बक्यौता लेखापरीक्षण गराउन विशेष पहल गरिनुपर्दछ ।
१९. **सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण** - कानूनमा सरकारी स्वामित्वमा रहेका घर, जग्गालगायतका सम्पत्तिको अभिलेख राखी संरक्षण गर्नुपर्ने र जिन्सी सामानहरूको मर्मत सम्भार तथा लिलाम बिक्री गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालय तथा अन्तर्गतका कार्यालयहरूले जिन्सीको एकीकृत अभिलेख नराखेको र मर्मत हुन नसक्ने सामानहरू समयमै लिलाम बिक्री गर्ने नगरेको स्थिति छ । नेपाल सरकारले विभिन्न संघ, संस्था तथा निकायहरूलाई भोगचलन गर्न उपलब्ध गराएको जग्गा तथा भौतिक संरचनाहरूको एकीकृत अभिलेख नराखेको कारण सरकारी जग्गा उपयोगको यथार्थ स्थिति यकीन गर्न सकिने स्थिति छैन । सरकारी जग्गाहरू अतिक्रमणमा परी अनधिकृत भोगचलन समेत भएको अवस्था देखिएको छ । सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख अद्यावधिक राखी संरक्षण गर्ने र पुराना सवारीसाधन तथा जिन्सी सामानहरू समयमै मर्मत तथा संरक्षण गर्ने गराउनेतर्फ सक्रियता बढाउनु जरुरी छ ।

अनुसूचि

लेखापरीक्षण गरिएका सरकारी कार्यालयहरूको विवरण
(विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोवार)

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	०
१.१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	०
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	०
२.१	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	०
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद	१	१	७७८०
३.१	व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय	१	१	७७८०
४	सर्वोच्च अदालत	१०३	८४	१७९९४५
४.१	सर्वोच्च अदालत	१	१	६०५४
४.२	पुनरावेदन अदालत	१७	११	३६८५५
४.३	जिल्ला अदालत	७५	६८	१३६०४४
४.४	राजस्व न्यायधिकरण	४	१	९३७
४.५	प्रशासकीय अदालत	१	०	०
४.६	श्रम अदालत	१	०	०
४.७	विशेष अदालत	१	०	०
४.८	न्यायिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१	१	०
४.९	फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालय	१	१	०
४.१०	संविधान सभा अदालत	१	१	५५
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	६	४	११९१५
५.१	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग क्षेत्रीय कार्यालयहरू	१ ५	१ ३	११९०० १५
६	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	१	१	०
६.१	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	१	१	०
७	लोक सेवा आयोग	१६	८	६९५४
७.१	केन्द्रीय कार्यालय	१	१	४५८
७.२	क्षेत्रीय कार्यालय	५	२	६२३६
७.३	अञ्चल कार्यालय	९	५	२६०
७.४	उपत्यका दरखास्त संकलन केन्द्र	१	०	०
८	निर्वाचन आयोग	३१६	३१३	१४३८४५७
८.१	निर्वाचन आयोग	१	१	११५५३६८
८.२	जिल्ला निर्वाचन कार्यालय	७५	७२	४५८६६
८.३	निर्वाचन अधिकृतको कार्यालय	२४०	२४०	२३७२२३
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	९३	४६	२१७९०
९.१	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१	१	३८६७
९.२	पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय	१६	८	५०३१
९.३	जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय	७५	३६	१२८८३
९.४	विशेष सरकारी वकिल कार्यालय	१	१	९
१०	न्यायपरिषद्	१	१	२९
१०.१	न्यायपरिषद्	१	१	२९
११	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	९	६	४३१
११.१	केन्द्रीय कार्यालय	१	१	३९९
११.२	क्षेत्रीय कार्यालय	५	४	३२
११.३	उप-क्षेत्रीय कार्यालय	३	१	०
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१४	९	६१०८१२

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरूजु भएका कार्यालय संख्या	बेरूजु रकम
१२.१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१	१	८१
१२.२	सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय	१	१	१३२९
१२.३	राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	१	१	०
१२.४	सूचना प्रविधि आयोजना	१	१	०
१२.५	गरिबी निवारण कोष	१	१	६०८०५५
१२.६	नीति अनुसन्धान प्रतिष्ठान	१	१	५७२
१२.७	लगानी बोर्डको कार्यालय	१	१	०
१२.८	क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय	५	०	०
१२.९	कर्णाली विकास आयोग	१	१	०
१२.१०	सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास आयोग	१	१	७७५
१३.	अर्थ मन्त्रालय	१७४	१११	३७८९०४९
१३.१	मन्त्रालय	१	१	४६५००
१३.२	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	२	२	२००१८९
१३.३	विभागहरू	४	४	६५३५१४
१३.४	ऋण असुली न्यायाधिकरण	१	१	७८
१३.५	राजस्व अनुसन्धान इकाईहरू	४	४	०
१३.६	निवृत्तभरण व्यवस्थापन कार्यालय	१	१	०
१३.७	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय	१	१	६
१३.८	राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र	१	१	०
१३.९	कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय र भुक्तानी केन्द्रहरू	७९	३७	५९२०
१३.१०	आन्तरिक राजस्व कार्यालय तथा कर दाता सेवा केन्द्र	४९	३९	२४५५८८६
१३.११	भन्सार कार्यालय	३१	२०	४२६९५६
१४	उद्योग मन्त्रालय	९८	६३	२५०१०७
१४.१	मन्त्रालय	१	१	११९४
१४.२	विभाग	४	४	८०८६९
१४.३	गुणस्तर तथा नापतौल कार्यालय	९	५	६१
१४.४	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय	२७	१३	४९७५
१४.५	पेट्रोलियम अन्वेषण परियोजना	१	१	३८७००
१४.६	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति(केन्द्र)	१	१	६२
१४.७	घरेलु तथा साना उद्योग प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	२४
१४.८	भूकम्प मापन केन्द्र	१	०	०
१४.९	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति	४८	३२	१३९०३
१४.१०	कम्पनी रजिष्टारको कार्यालय	१	१	७९३७
१४.११	केन्द्रीय कारागार कारखाना	१	१	०
१४.१२	विशेष आर्थिक क्षेत्र विकास समिति	१	१	१०२३८२
१४.१३	ट्याक्सी टेम्पो इकाई	१	१	०
१४.१४	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यालय	१	१	०
१५	ऊर्जा मन्त्रालय	८	८	१३२०७०
१५.१	मन्त्रालय	१	१	९६६
१५.२	विभाग	१	१	२७७२
१५.३	आयोग	१	१	७९
१५.४	योजना/आयोजना	५	५	१२८२५३
१६.	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	३	३	१४३
१६.१	मन्त्रालय	१	१	५५
१६.२	न्याय सेवा तालिम केन्द्र	१	१	८८
१६.३	नेपाल कानून सुधार आयोग	१	१	०
१७.	कृषि विकास मन्त्रालय	३४४	१८६	११५७५६७
१७.१	मन्त्रालय	१	१	९२७०४५
१७.२	विभाग	३	३	८४६०
१७.३	व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजना	१	१	४०१०४

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरूजु भएका कार्यालय संख्या	बेरूजु रकम
१७.४	उच्चमूल्य कृषि वस्तु विकास आयोजना	१	१	११५९१
१७.५	राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान तथा विकास कोष	१	१	०
१७.६	बीउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र	१	१	१३०
१७.७	कृषि सूचना तथा सञ्चार केन्द्र	१	१	०
१७.८	कृषि तथा पशुसेवा निर्देशनालय (क्षेत्रीयसमेत)	२७	२४	४५२०३
१७.९	व्यावसायिक कृषि विकास आयोजना	१	१	३
१७.१०	कृषि विकास योजना	१	०	०
१७.११	एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	१	१	२२३३४
१७.१२	साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना	१	१	११८४४
१७.१३	उच्च पहाडी कृषि विकास तथा जीविकोपार्जन सुधार आयोजना	१	१	३१७२
१७.१४	सामुदायिक पशु विकास आयोजना	१	१	८१२
१७.१५	जुनोसिस नियन्त्रण आयोजना	१	१	१२०१
१७.१६	कबुलियती बन तथा पशु विकास कार्यक्रम	१	१	१८५
१७.१७	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरु	६	६	४
१७.१८	प्लान्ट, खाद्य तथा पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय तथा चेकपोष्टहरु	२९	४	५
१७.१९	कृषि तथा पशु सेवा तालिम केन्द्र	११	२	७
१७.२०	कृषि तथा पशु प्रवर्द्धन कार्यक्रम	६	४	७५२
१७.२१	राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय प्रयोगशाला	२९	५	८५३८
१७.२२	बागवानी विकास केन्द्र	१७	८	५५
१७.२३	तरकारी विकास केन्द्र	९	३	८
१७.२४	मत्स्य विकास केन्द्र	१०	४	२०५
१७.२५	रेशम खेती विकास कार्यालय	११	३	१२
१७.२६	जिल्ला कृषि विकास तथा पशुसेवा कार्यालय	१५०	९०	६९५६९
१७.२७	सप्तकोशी वाढी पिडित पुनर्स्थापना	१	१	०
१७.२८	नेपाल कृषि तथा खाद्य सुरक्षा आयोजना	१	१	०
१७.२९	पशु प्रजनन कार्यालय	७	५	३२८
१७.३०	पशु विकास फार्म	११	८	१३
१७.३१	जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण आयोजना कृषि व्यवस्थापन तथा सूचना प्रणाली	१	१	५९८७
१७.३२	किसानका लागि उन्नत विउ विजन कार्यक्रम	१	१	०
१८.	गृह मन्त्रालय	८१५	४०६	११२३५८६
१८.१	मन्त्रालय	१	१	८११३
१८.२	राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग र अन्तर्गत कार्यालय	८१	३०	३८८७
१८.३	प्रहरी प्रधान कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	४२०	२०५	७३७९९७
१८.४	सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	१०३	४८	२५९७९६
१८.५	जिल्ला प्रशासन कार्यालय	७५	५२	७२९०१
१८.६	कारागार विभाग र अन्तर्गत कार्यालय	७६	४६	३४३८६
१८.७	अध्यागमन विभाग र अन्तर्गत कार्यालय	१०	२	१०९७
१८.८	इलाका प्रशासन कार्यालय	३३	१५	५४७
१८.९	सीमा प्रशासन कार्यालय	८	३	०
१८.१०	जुद्ध वारुणयन्त्र कार्यालय	१	०	०
१८.११	लागू औषध नियन्त्रण कार्यक्रम	१	१	२६०
१८.१२	प्रहरी किताबखाना	१	१	०
१८.१३	समरजंग कम्पनी	१	०	०
१८.१४	राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्थापन केन्द्र	१	१	६९६२
१८.१५	एकिकृत सेवा केन्द्र	३	१	१२०
१९.	परराष्ट्र मन्त्रालय	४२	४१	७९३९३५
१९.१	मन्त्रालय	१	१	१०६१०२
१९.२	विभाग	३	२	२५३४६३
१९.३	परराष्ट्र मामिला अध्ययन प्रतिष्ठान	१	१	१३२

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरूजु भएका कार्यालय संख्या	बेरूजु रकम
१९.४	स्थायी नियोग र नेपाली राजदूतावास	३५	३५	४३४१०१
१९.५	सीमा नापी टोली र सम्पर्क कार्यालय	२	२	१३७
२०.	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	२९	१८	४९८५२
२०.१	मन्त्रालय	१	१	६९७७
२०.२	विभाग	१	१	९६०६
२०.३	पर्यटन पूर्वाधार विकास कार्यक्रम/आयोजना	१	१	८३००
२०.४	पर्यटन कार्यालय	७	७	६६९४
२०.५	राष्ट्रिय अभिलेखालय	१	१	०
२०.६	नारायणहिटी दरवार संग्रहालय	१	१	०
२०.७	संग्रहालय	९	२	४२९
२०.८	स्मारक संरक्षण र दरवार हेरचाह कार्यालय	५	१	३८७
२०.९	दक्षिण एशिया पर्यटन पूर्वाधार विकास आयोजना	१	१	१७४५९
२०.१०	केन्द्रीय सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षण प्रयोगशाला	१	१	०
२०.११	नेपाल प्रतिलिपि अधिकार रजिष्ट्रारको कार्यालय	१	१	०
	भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	२०१	११६	६६२०४५
२०.१	मन्त्रालय	१	१	२१७७
२१.२	विभाग	३	३	१२९५२
२१.३	मालपोत कार्यालय	८३	६५	५७७८६४
२१.४	नापी कार्यालय	८६	३२	२७३७०
२१.५	भूमिसुधार कार्यालय	२१	८	२२३
२१.६	आयोजना	२	२	१३७४०
२१.७	महाशाखा	३	३	२४६१८
२१.८	भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	१४०२
२१.९	एस्टोनोमिकल कार्यालय	१	१	१६९९
२२.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	१२३	१०९	५३९८९०७
२२.१	मन्त्रालय	१	१	७८
२२.२	विभाग	३	३	९०६६१५
२२.३	क्षेत्रीय सडक निर्देशनालयहरु	५	५	५२३८५
२२.४	डिभिजन सडक कार्यालयहरु	२५	२५	१८४८१७३
२२.५	यान्त्रिक तालिम केन्द्र	१	१	०
२२.६	केन्द्रीय सडक प्रयोगशाला	१	१	०
२२.७	यातायात व्यवस्था कार्यालयहरु	१७	१३	१७९०८
२२.८	हेभी इन्विपमेन्ट डिभिजन	६	५	१३७
२२.९	सम्पत्ती व्यवस्थापन ,ठेक्का व्यवस्था तथा गुणस्तर नियन्त्रण आयोजना	१	१	५८५
२२.१०	काठमाण्डौ दिगो शहरी यातायात आयोजना	२	२	९३२७७
२२.११	यान्त्रिक कार्यालय	९	४	३३१
२२.१२	सडक आयोजना	४९	४५	२०५७३४३
२२.१३	काठमाण्डौ तराई फास्टट्याक आयोजना	१	१	५३
२२.१४	वाढीजन्य क्षतिपुर्ननिर्माण आयोजना	१	१	०
२२.१५	आयोजना निर्देशनालय एडिबी	१	१	४२०२२
२३.	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	८५	६५	८१११९
२३.१	मन्त्रालय	१	१	६९४१
२३.२	राष्ट्रिय महिला आयोग	१	१	५६६७
२३.३	महिला तथा बालबालिका विभाग	१	१	६७४
२३.४	महिला तथा बालबालिका कार्यालय	७५	५८	६०४५३
२३.५	समाज कल्याण केन्द्र	५	२	४४४०
२३.६	केन्द्रीय बाल कल्याण समिति	१	१	२६१९
२३.७	बाल न्याय समन्वय समिति सचिवालय	१	१	३२५
२४	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१	१	४४६०९

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
२४.१	मन्त्रालय	१	१	४४६०९
२५.	रक्षा मन्त्रालय	२६१	६९	४०५९६७१
२५.१	मन्त्रालय	१	१	२५७५
२५.२	सुरक्षा परिषद्	१	०	०
२५.३	विभाग	९	६	३२२३३६०
२५.४	महानिर्देशनालय	४	३	१८५७६४
२५.५	निर्देशनालय	१५	६	१०५९२९
२५.६	पुतना	६	३	०
२५.७	महाशाखा	४	०	०
२५.८	वाहिनी	१७	८	५०६५
२५.९	गण	९५	१३	३०१३८
२५.१०	गुल्म	३६	८	१३८४
२५.११	स्थपति कारखाना र व्याटीहरु	२०	२	०
२५.१२	शिक्षालय तथा तालिम केन्द्रहरु	२४	७	३५९२
२५.१३	अन्य कार्यालय	२९	१२	५०१८६४
२६.	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	१८३	१४२	४३७१६२
२६.१	मन्त्रालय	१	१	३५०५८
२६.२	विभाग	५	५	२१६९४
२६.३	क्षेत्रीय निर्देशनालय	५	४	१५२५
२६.४	केन्द्रीयस्तरका आयोजना	८	८	१३९२०९
२६.५	तालिम केन्द्र	६	५	२४७
२६.६	वनस्पति विभाग अन्तर्गतका कार्यालय	१०	५	७१६
२६.७	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग अन्तर्गतका कार्यालय	१८	१६	४७६००
२६.८	जिल्ला वन कार्यालय	७४	६३	१८४८९२
२६.९	भू-तथा जलाधार संरक्षण कार्यालय	५६	३५	६२२१
२७.	वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	११	७	२२७१९
२७.१	मन्त्रालय	१	१	८१७८
२७.२	वाणिज्य विभाग	१	१	४६७३
२७.३	व्यापार निकासी प्रवर्धन केन्द्रहरु	३	१	१८७३
२७.४	नेपाल भारत क्षेत्रिय व्यापार तथा पारवाहन आयोजना	१	१	७९८२
२७.५	वाणिज्य कार्यालय	५	३	१३
२८.	विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय	१४	११	४१६२७९
२८.१	मन्त्रालय	१	१	५९००
२८.२	विभागहरु	३	३	४१५८६
२८.३	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्धन केन्द्र	१	१	२६५०४३
२८.४	वि.पि.कोइराला प्लानेटोरियम तथा अब्जरभेटरी संग्रहालय	१	१	९५६४१
२८.५	बेसिन कार्यालयहरु	३	१	२३
२८.६	राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र	१	१	८०७८
२८.७	क्षेत्रिय हावापानी कार्यालयहरु	३	२	८
२८.८	प्रमाणिकरण नियन्त्रकको कार्यालय	१	१	०
३०.	शान्ति तथा पुननिर्माण मन्त्रालय	७	७	३९०१२
३०.१	मन्त्रालय	१	१	५७२४
३०.२	सचिवालय/आयोजना/कार्यालय	६	६	३३२८८
३१.	शिक्षा मन्त्रालय	१३२	१०४	३३९४२४२
३१.१	मन्त्रालय	१	१	६६८६२
३१.२	विभाग	१	१	७९९४९
३१.३	क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय	५	३	४३६१
३१.४	जिल्ला शिक्षा कार्यालय	७४	७४	३१५४५५४
३१.५	परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय	१	१	६८

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरूजू भएका कार्यालय संख्या	बेरूजू रकम
३१.६	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	१	१	५९९
३१.७	शिक्षा सेवा आयोग	१	१	११८९५
३१.८	शिक्षक किताबखाना	१	१	३०२
३१.९	केशर पुस्तकालय	१	०	०
३१.१०	राष्ट्रिय पुस्तकालय	१	०	०
३१.११	अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र	१	१	८३७५
३१.१२	शिक्षाको लागि खाद्य कार्यक्रम (परियोजना)	१	१	१८४९९
३१.१३	शिक्षाको लागि खाद्य कार्यक्रम इकाई	१२	७	१३५
३१.१४	शैक्षिक तालिम केन्द्र र उपकेन्द्र	१	१	६८९२
३१.१५	शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र	२९	१०	११३६
३१.१६	व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना	१	१	४०६१५
३२.	श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय	४२	२४	११९२००
३२.१	मन्त्रालय	१	१	४८९६
३२.२	विभागहरू	२	२	४५११४
३२.४	सामाजिक सुरक्षा कोषको सचिवालय	१६	७	१२१५
३२.५	व्यावसायिक तथा सिप विकास तालिम केन्द्र	१	१	२४७३१
३२.६	श्रम कार्यालयहरू	१०	४	३०२
३२.७	रोजगार सुचना केन्द्र	२	१	७
३२.८	व्यवसायजन्य सुरक्षा तथा स्वास्थ्य संरक्षण आयोजना	१	१	३७३
३२.९	रोजगार अनुमती प्रणाली	१	०	०
३२.१०	वैदेशिक रोजगार न्यायधिकरण	१	१	०
३२.११	वैदेशिक रोजगार प्रवर्धन बोर्ड	१	१	३६५७०
३२.१२	राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोषको सचिवालय	१	१	०
३२.१३	निजामती कर्मचारी आधिकारीक ट्रेड युनियन	१	०	०
३२.१४	वैदेशिक रोजगार विभाग शाखा कार्यालयहरू	४	४	५९९२
३३.	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	२	२	३१२२
३३.१	मन्त्रालय	१	१	३१२२
३३.२	निजामती किताबखाना	१	१	०
३४.	सिँचाइ मन्त्रालय	११५	११३	१६१३७७१
३४.१	मन्त्रालय	१	१	५३
३४.२	विभागहरू	२	२	८१४१
३४.३	क्षेत्रीय निर्देशनालय	५	५	१०५८
३४.४	सिँचाई विकास डिभिजन र सबडिभिजन	४६	४६	१९९७७६
३४.५	सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन	८	८	८४५७९
३४.६	यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यक्रम तथा डिभिजन कार्यालय	४	४	६०९२
३४.७	भूमिगत जलस्रोत विकास समिति,फिल्ड कार्यालय र आयोजना	१२	१२	५३१९
३४.८	सिँचाई विभाग अर्न्तगतका योजना/आयोजना	१६	१५	९७३४६७
३४.९	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन तथा सब-डिभिजन	१३	१३	२९९४५०
३४.१०	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, संयोजक तथा फिल्ड कार्यालय	७	७	३५८३६
३४.११	सम्पर्क कार्यालय	१	०	०
३५.	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	९२	३८	५४५९५१
३५.१	मन्त्रालय	१	१	३७७३६४
३५.२	विभाग	३	३	७९७६५
३५.३	क्षेत्रीय निर्देशनालय	५	५	४०६०
३५.४	गोश्वारा हुलाक कार्यालय	१	१	६१८२
३५.५	जिल्ला हुलाक कार्यालय	७०	१९	३४३५९
३५.६	सञ्चार केन्द्र	५	४	०
३५.७	फिलाटेलिक व्यूरो	१	०	०
३५.८	केन्द्रीय धनादेश कार्यालय	१	१	२१८४
३५.९	केन्द्रीय टिकट भण्डार	१	१	९८६९

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरूजु भएका कार्यालय संख्या	बेरूजु रकम
३५.१०	हुलाक प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	४६५
३५.११	सासेक सूचना राजमार्ग आयोजना	१	१	३१५२२
३५.१२	राष्ट्रिय सूचना आयोग	१	१	१८१
३५.१३	न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समिति	१	०	०
३६.	शहरी विकास मन्त्रालय	११९	११६	४०६२८७३
३६.१	मन्त्रालय	१	१	२४६७
३६.२	विभागहरू	२	२	१०७४५०
३६.३	शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन	२४	२४	५०४१४९
३६.४	खानेपानी डिभिजन र सव-डिभिजन	७०	६७	४३०५३४
३६.५	क्षेत्रिय सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन कार्यालय	५	५	६४०६४
३६.६	भवन प्रविधी अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	१	१	०
३६.७	केन्द्रीय जनसाधन विकास इकाई	१	१	२६४४
३६.८	आयोजना/कार्यक्रम	६	६	२३८७
३६.९	फोहरमैला व्यवस्थापन तथा प्राविधिक सहयोग केन्द्र	१	१	७८८
३६.१०	आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय(खानेपानी)	१	१	५९०५७७
३६.११	मेलम्ची खानेपानी विकास समिति	१	१	२११७७२९
३६.१२	दोश्रो साना शहरी खानेपानी आयोजना	१	१	३४९४
३६.१३	भवन निर्माण संभार डिभिजन	१	१	४७०६४
३६.१४	सिंहदरवार सचिवालय पुनःनिर्माण समिति	१	१	१५७३०
३६.१५	अधिकार सम्पन्न वागमती सभ्यता एकिकृत विकास समिति	१	१	१५६७२२
३६.१६	संयुक्त राष्ट्रसंघ पार्क विकास समिति	१	१	७३४
३६.१७	काठमाण्डौ उपत्यका खानेपानी सेवा क्षेत्र विकास आयोजना	१	१	१६३४०
३७.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	२०७	१६६	४४८७५२
३७.१	मन्त्रालय	१	१	२६१२३८
३७.२	विभाग	१	१	१७७३७५
३७.३	राष्ट्रिय दलित आयोग	१	१	५१६
३७.४	गुम्बा व्यवस्था तथा विकास समिति	१	१	४१०५
३७.५	दुर्गम क्षेत्र विकास समिति	२३	१०	७७१
३७.६	आदिवासी जनजाति उत्थान प्रतिष्ठान	१	१	६८८२
३७.७	उपेक्षित,उत्पीडित र दलितवर्ग उत्थान विकास समिति	१	१	८५३९
३७.८	पिछडिएको समुदाय उत्थान विकास समिति	१	१	२६३
३७.९	बादी समुदाय उत्थान विकास समिति	१	१	१३१७
३७.१०	विकेन्द्रीत ग्रामिण पूर्वाधार तथा जिविकोपार्जन	१	१	५७१५८
३७.११	स्थानीय निकाय वित्तीय आयोग	१	०	०
३७.१२	जिल्ला प्राविधिक कार्यालय	७५	५२	१७९६४३
३७.१३	जिल्ला विकास समितिको कार्यालय	७५	७५	३५८५०४३
३७.१४	जिल्ला स्थित अन्य कार्यालय	१४	१०	५४५३५
३७.१५	स्थानिय स्वायत्त शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम	१	१	२४३०१
३७.१६	सस्पेन्सन ब्रिज डिभिजन	१	१	६७००९
३७.१७	सामुदायिक सिंचाई आयोजना	१	१	३४६९
३७.१८	ग्रामिण पहुँच सुधार तथा विकेन्द्रीकरण परियोजना	१	१	२२
३७.१९	ग्रामिण पुन निर्माण तथा पुनस्थापना आयोजना समन्वय इकाई	१	१	२००
३७.२०	राष्ट्रिय मुस्लिम आयोग	१	१	३१८
३७.२१	स्थानिय शासन उत्तरदायी संयन्त्रको सचिवालय	१	१	५४१६
३७.२२	सुनौला हजार दिन	१	१	८२३६
३७.२३	लैंगिक समानता तथा समावेशीकरण	१	१	२५७६६
३७.२४	पंजिकरण कार्यक्रम	१	१	८०९०
३८.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	१८२	१२९	२३९७१३७
३८.१	मन्त्रालय	१	१	१६७७५४
३८.२	विभाग	३	३	१६३३१२५

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
३८.३	राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा सूचना तथा सञ्चार केन्द्र	१	१	८२०८
३८.४	राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला			०
३८.५	राष्ट्रिय क्षयरोग नियन्त्रण केन्द्र	२	१	१२२०८७
३८.७	राष्ट्रिय एड्स तथा यौनरोग केन्द्र	१	१	३७२८१
३८.८	पशुपति होमियो चिकित्सालय	१	१	५
३८.९	राष्ट्रिय औषधि प्रयोगशाला	१	१	०
३८.१०	युनानी औषधालय	१	१	०
३८.११	क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय	५	५	५९८४
३८.१२	क्षेत्रीय मेडिकल स्टोर	५	५	४२१०
३८.१३	केन्द्रीय तथा क्षेत्रीय तालिम केन्द्र	६	६	७२०३
३८.१४	उप-क्षेत्रीय तालिम केन्द्र	१	०	०
३८.१५	जिल्ला स्वास्थ्य तथा जनस्वास्थ्य कार्यालय	७२	७०	४०५९५४
३८.१६	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र	४	४	८७८
३८.१७	अञ्चल तथा जिल्ला आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र	७५	२८	४३१७
३८.१८	औषधी व्यवस्था शाखा कार्यालय	३	१	१३१
३९	सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय	४५	१२	२५००६
३९.१	सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय	१	१	१५६१८
३९.२	सहकारी विभाग	१	१	८६९२
३९.३	सहकारी प्रशिक्षण केन्द्र तथा डिभिजन कार्यालय	३९	८	६०७
३९.४	पश्चिम उच्चपहाडी गरिवी निवारण योजना	४	२	८९
४०.	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	३६	१८	२१३२३
४०.१	राष्ट्रिय योजना आयोग	१	१	१३
४०.२	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग	१	१	११४७६
४०.३	राष्ट्रिय विकास स्वयंसेवक सेवा	१	१	३२
४०.४	शाखा तथ्याङ्क कार्यालय	३३	१५	९८०२
	कुल जम्मा	३९३३	२५६०	३७४०५७२२

लेखापरीक्षण गरिएका संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्था र जिल्ला विकास समितिहरूको विवरण

क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या	क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या
१.	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९			
	१.१ नेपाल ट्रष्टको कार्यालय	१	५.	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	४
	१.२ प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोष	१		५.१ कानून किताब व्यवस्था समिति	१
	१.३ प्रधानमन्त्री सहायता कोष	१		५.२ केन्द्रीय कानून पुस्तकालय विकास समिति	१
	१.४ प्रधानमन्त्री राहत कोष	१		५.३ मानव अधिकार पुरस्कार व्यवस्थापन समिति	१
	१.५ क्षेत्रिय दैवी प्रकोप उद्धार कोष	५		५.४ केन्द्रीय कानूनी सहायता समिति	१
२.	अर्थ मन्त्रालय	७	६.	कृषि विकास मन्त्रालय	१३
	२.१ कर्मचारी सञ्चय कोष	१		६.१ कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	१
	२.२ नागरिक लगानी कोष	१		६.२ दुग्ध विकास संस्थान	१
	२.३ नेपाल राष्ट्र बैंक	१		६.३ राष्ट्रिय वीउ वीजन कम्पनी लिमिटेड	१
	२.४ राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक	१		६.४ उष्ण प्रदेशीय वागवानी केन्द्र, (दोहोरो मार्ग)	१
	२.५ नेपाल धितोपत्र बोर्ड	१		६.५ कपास विकास समिति	१
	२.६ आकस्मिक विमा कोष	१		६.६ कालिमाटी फलफूल तथा तरकारी बजार विकास समिति	१
	२.७ बीमा समिति	१		६.७ चन्द्रडाँगी वीउ वीजन तथा दुग्ध विकास समिति	१
३.	उद्योग मन्त्रालय	१३		६.८ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	१
	३.१ उदयपुर सिमेन्ट उद्योग	१		६.९ नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	१
	३.२ हेटौँडा कपडा उद्योग लिमिटेड (इनलिविडेसन)	२		६.१० पशु विकास फार्म, पोखरा (दोहोरो मार्ग)	१
	३.३ आद्योगिक व्यावसाय विकास प्रतिष्ठान	१		६.११ उखु तथा चिनी विकास समिति	१
	३.४ हेटौँडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	१		६.१२ राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड	१
	३.५ केन्द्रीय कारागार कोष	१		६.१३ राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड	१
	३.६ घरेलु तथा साना उद्योग विकास कोष	१	७.	गृह मन्त्रालय	७९
	३.७ घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति (ऋण लगानी कोष)	१		७.१ केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समिति	१
	३.८ घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति (कर्मचारी घर जग्गा सापटी कोष)	१		७.२ जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समिति	७५
	३.९ घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति (रिभल्विङ्ग फण्ड)	१		७.३ केन्द्रीय हज कमिटी	१
	३.१० हस्तकला प्रबर्द्धन केन्द्र ललितपुर	१		७.४ प्रहरी कल्याण कोष	१
	३.११ नेपाल औषधि लिमिटेड	१		७.५ सशस्त्र प्रहरी वल कल्याण कोष	१
	३.१२ प्रविधि विकास कोष	१	८.	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	२४
४.	ऊर्जा मन्त्रालय	३		८.१ नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	१
	४.१ जल विद्युत लगानी तथा विकास कम्पनी	१		८.२ नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान	१
	४.२ नेपाल विद्युत प्राधिकरण	१		८.३ नेपाल वायु सेवा निगम	१
	४.३ तनहुँ हाइड्रो पावर कम्पनी लिमिटेड	१		८.४ पर्वतीय प्रशिक्षण प्रतिष्ठान विकास	१

क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या	क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या
	समिति				
	८.५ सांस्कृतिक संस्थान	१		१३.४ बसुन्धरा क्यान्टिन	१
	८.६ राष्ट्रिय ताल संरक्षण विकास समिति	१		१३.५ वीरेन्द्र अस्पताल, मेन्टिनेन्स फण्ड	१
	८.७ रुरु रेसुङ्गा क्षेत्र संरक्षण तथा पर्यटन विकास समिति	१		१३.६ स्वयम्भू बारुदखाना	१
	८.८ तारागाउ विकास समिति	१	१४.	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	४०
	८.९ नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान	१		१४.१ जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी लिमिटेड	१
	८.१० नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१		१४.२ जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समिति	२८
	८.११ नेपाल संगीत तथा नाट्य प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१		१४.३ वन पैदावार विकास समिति	१
	८.१२ पाटन संग्रहालय विकास समिति	१		१४.४ राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समिति	१
	८.१३ पाथिभरा क्षेत्र विकास समिति	१		१४.५ राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष	८
	८.१४ बुढानिलकण्ठ क्षेत्र विकास समिति	१		१४.६ दि टिम्बर कर्पोरेशन अफ नेपाल	१
	८.१५ बौद्धनाथ क्षेत्र विकास समिति	१	१५.	बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	९
	८.१६ बृहत्तर जनकपुर क्षेत्र विकास परिषद्	१		१५.१ नेपाल इन्टरमोडल यातायात विकास समिति	१
	८.१७ लुम्बिनी विकास कोष	१		१५.२ व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र	१
	८.१८ मेची पहाडी पर्यटन विकास समिति इलाम	१		१५.३ नेपाल पारवाहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड	१
	८.१९ खप्तड क्षेत्र पर्यटन विकास समिति	१		१५.४ नेपाल खाद्य संस्थान	३
	८.२० कर्णाली क्षेत्र पर्यटन प्रवर्धन विकास समिति	१		१५.५ नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेड	३
	८.२१ हनुमानढोका दरवार संग्रहालय विकास समिति	१	१६.	विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय	३
	८.२२ देवघाट क्षेत्र विकास समिति	१		१६.१ वातावरण संरक्षण कोष	१
	८.२३ बृहत्तर बराह क्षेत्र विकास समिति	१		१६.२ राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति	१
	८.२४ भानु जन्मस्थल विकास समिति	१		१६.३ नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१
९.	भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	१	१७.	शिक्षा मन्त्रालय	३०४
	९.१ गुठी संस्थान	१		१७.१ जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड	१
१०.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	१		१७.२ उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्	९
	१०.१ सडक बोर्ड नेपाल	१		१७.३ छात्रा शिक्षा कोष	१
११.	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	५		१७.४ जिल्ला शिक्षा कोष	७२
	११.१ वृद्ध कल्याण कोष	१		१७.५ नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	२३
	११.२ राष्ट्रिय अपाङ्ग सहायता कोष	१		१७.६ प्रविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्	२७
	११.३ राष्ट्रिय स्वास्थ्योपचार सहायता कोष	१		१७.७ विश्वविद्यालय अनुदान आयोग	१
	११.४ समाज कल्याण परिषद्	१		१७.८ विद्यार्थी वित्तीय सहयोग कोष विकास समिति	१
	११.५ अन्तर्राष्ट्रिय धर्मपत्र धर्मपुत्री वि.स.	१		१७.९ सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय	१
१२.	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१		१७.१० कृषि तथा वन विश्वविद्यालय	५
	१२.१ राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्	१		१७.११ स्वप्न बगैचा विकास समिति	१
१३.	रक्षा मन्त्रालय	६		१७.१२ त्रिभुवन विश्वविद्यालय	१५६
	१३.१ नेपाली सैनिक, कल्याणकारी कोष	१		१७.१३ युनेस्कोका निमित्त नेपाल राष्ट्रिय आयोग	१
	१३.२ नेपाली सैनिक विमान सेवा, व्यापारिक उडान विकास समिति	१		१७.१४ दोश्रो उच्च शिक्षा परियोजना कार्यान्वयन इकाई	१
	१३.३ बहु व्यवसाय उद्योग	१			

क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या	क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या
	१७.१५ खुला विश्व विद्यालय	१		२१.५ स्थानीय विकास कोषको सचिवालय	१
	१७.१६ डिल्लीरमण पुस्तकालय	१		२१.६ स्थानीय विकास कोष	६१
	१७.१७ मेडिकल प्रवर्धन विकास समिति	१	२२.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	१२२
	१७.१८ मदन आश्रित स्मृति प्राविधिक शिक्षालय	१		२२.१ अञ्चल अस्पताल विकास समिति	१०
१८.	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	३		२२.२ अस्पताल विकास समिति र अन्य अस्पताल	७२
	१८.१ निजामती कर्मचारी अस्पताल	१		२२.३ आयुर्वेद औषधालय नरदेवी	१
	१८.२ कर्मचारी प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१		२२.४ कान्ति बाल अस्पताल विकास समिति	१
	१८.३ नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१		२२.५ किटजन्य रोग अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	१
१९.	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	१५६		२२.६ चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान (वीर अस्पताल)	१
	१९.१ गोरखापत्र संस्थान	१		२२.७ नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्	१
	१९.२ नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण	१		२२.८ परोपकार तथा स्त्री रोग अस्पताल विकास समिति	१
	१९.३ नेपाल टेलिभिजन	१		२२.९ पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	१९.४ राष्ट्रिय समाचार समिति	१		२२.१० बी.पी.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	१९.५ चलचित्र विकास बोर्ड	१		२२.११ बी.पी.कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल	१
	१९.६ प्रेस काउन्सिल	१		२२.१२ मानसिक अस्पताल	१
	१९.७ पत्रकार कल्याण कोष	१		२२.१३ शहीद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय केन्द्र	१
	१९.८ धनादेश	७८		२२.१४ शुक्रराज ट्रपिकल तथा सरुवा रोग अस्पताल	१
	१९.९ रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति	६		२२.१५ सिंहदरबार वैद्यखाना विकास समिति	१
	१९.१० हलाक बचत बैङ्क	६३		२२.१६ स्वास्थ्य कर कोष	१
	१९.११ कार्य संचालन कोष	२		२२.१७ स्वास्थ्य तालिम कार्यसञ्चालन कोष र अन्य	१६
२०.	सहरी विकास मन्त्रालय	४९		२२.१८ क्षेत्रीय अस्पताल विकास समिति	४
	२०.१ अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र विकास समिति	१		२२.१९ राष्ट्रिय क्षय रोग केन्द्र	१
	२०.२ अधिकार सम्पन्न वागमती सभ्यता विकास समिति (कोष)	१		२२.२० मानव अंग प्रत्यारोपण केन्द्र	१
	२०.३ ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति	१		२२.२१ राष्ट्रिय टूमा सेण्टर	१
	२०.४ जग्गा विकास चक्रकोष	१		२२.२२ राष्ट्रिय आयुर्वेद अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	१
	२०.५ दक्षिणकाली क्षेत्र प्रबन्ध विकास समिति	१		२२.२३ राष्ट्रिय आयुर्वेद प्रतिष्ठान	१
	२०.६ नगर विकास समिति	३९		२२.२४ कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२०.७ खानेपानी महसुल निर्धारण आयोग	१	२३.	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१
	२०.८ सिंहदरबार सचिवालय पुनःनिर्माण समिति	१		२३.१ नयाँ नेपाल निर्माण कोष	१
	२०.९ नेपाल खानेपानी संस्थान	१	२४.	सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय	१
	२०.१० काठमाण्डौ उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड	१		२४.१ राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	१
	२०.११ राष्ट्रिय आवाश कम्पनी लिमिटेड	१	२५.	जिल्ला विकास समिति	७५
२१.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	७०		कुल जम्मा:	९९९
	२१.१ ग्रामिण विकास प्रशिक्षण केन्द्रहरु	४			
	२१.२ स्थानिय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१			
	२१.३ महिला विकास प्रशिक्षण केन्द्रहरु	२			
	२१.४ नगर विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान कास्की	१			

लेखापरीक्षण गरिएका कार्यमूलक तथा विशेष लेखापरीक्षणको विवरण

सि. नं.	मन्त्रालय/कार्यालय	बिषय र क्षेत्र
	अर्थ मन्त्रालय	
१.	आन्तरिक राजश्व कार्यालय, मोरङ र सुनसरी	अन्तःशुल्क असूली तथा अभिलेख व्यवस्थापन स्थिति
	कृषि मन्त्रालय	
२.	कृषि अनुसन्धान केन्द्र सुर्खेत र दैलेख	कृषि अनुसन्धान र प्रसार स्थिति मूल्याङ्कन
३.	उच्च मूल्य कृषि वस्तु विकास योजना, सुर्खेत	आयोजना कार्यान्वयन तथा कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन
	गृह मन्त्रालय	
४.	नेपाल प्रहरीका सुनसरी, पर्सा र सुर्खेत जिल्ला स्थित निकायहरु	कार्यसम्पादन व्यवस्थाको मूल्याङ्कन
५.	अध्यागमन विभाग तथा अध्यागमन कार्यालय त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	अध्यागमन व्यवस्थापन स्थिति मूल्याङ्कन
	भूमी सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	
६.	भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभाग तथा नापी विभाग	भूमि व्यवस्थापन नीति कार्यान्वयन
	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय	
७.	डिभिजन सडक कार्यालय चितवन र पाल्पा	कंक्रीट सडक निर्माण तुलनात्मक मध्ययन मूल्याङ्कन
८.	सडक विभाग पुल आयोजना, काठमाण्डौ	पुल योजना छनौट तथा कार्यान्वयन स्थिति
	परराष्ट्र मन्त्रालय	
९.	राहदानी व्यवस्थापन विभाग, नारायणहिटी दरवार	राहदानी व्यवस्थापन मूल्याङ्कन
	बन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	
१०.	जिल्ला वन कार्यालय डडेल्धुरा, बर्दिया, रौतहट र उदयपुर	सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम स्थिति मूल्याङ्कन
	रक्षा मन्त्रालय	
११.	सैनिक हवाई महानिर्देशनालय मध्य एयरबस र भि भि आई पि	सैनिक उडान व्यवस्थापन अनुगमन लेखापरीक्षण
	सिंचाई मन्त्रालय	
१२.	सिंचाई विकास डिभिजन भापा र महोत्तरी	कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन
१३.	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन मोरङ र वारा	योजना छनौट तथा कार्यान्वयन मूल्याङ्कन
	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	
१४.	जिल्ला विकास समिति सुनसरी, सिरहा, काभ्रेपलाञ्चोक, कास्की, कपिलवस्तु र बाँके (२०६९।७०)	स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमको दक्षता र सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन
१५.	जिल्ला विकास समिति ताप्लेजुङ्ग, गोरखा, कैलाली, कालिकोट र बैतडी,	स्थानीय निकायको योजना छनौट एवं कार्यान्वयन स्थिति र सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण प्रक्रियाको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन
	शहरी विकास मन्त्रालय	
१६.	शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन कार्यालय धनकुटा र दाङ्ग	कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन
१७.	मेलम्ची खानेपानी विकास समिति	आयोजना कार्यान्वयन स्थिति मूल्याङ्कन
	शिक्षा मन्त्रालय	
१८.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय भापा, मकवानपुर, पाल्पा, कैलाली र डोटी	सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक प्रभावकारिता मूल्याङ्कन
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	
१९.	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय इलाम, धनकुटा, सिरहा, बाँके र कालिकोट	स्वास्थ्य सेवा प्रवाह
२०.	वीर अस्पताल	स्वास्थ्य सेवा प्रवाह
	सूचना प्रविधि	
२१.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय, काठमाण्डौ	फ्लास रिपोर्ट सफ्टवेयर
२२.	अञ्चल यातायात कार्यालय, मेची र कोशी	सवारी साधन दर्ता सफ्टवेयर
२३.	जिल्ला विकास समिति रामेछाप र सिन्धुपाल्चोक	वित्तिय तथा व्यवस्थापन प्याकेज सफ्टवेयर
	वातावरणीय लेखापरीक्षण	
२४.	फोहरमैला व्यवस्थापन तथा प्राविधिक सहयोग केन्द्र, ललितपुर	काठमाण्डौ महानगरपालिकाको फोहरमैला व्यवस्थापन

सरकारी कार्यालयको लेखापरीक्षण रकम

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकायको नाम	विनियोजन			राजस्व			धरायुती			अन्य कारोबार			लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम		
		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने इकाई	रकम	सम्पन्न	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने इकाई	रकम	सम्पन्न	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने इकाई	रकम	सम्पन्न	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने इकाई	रकम	सम्पन्न			
१	चालु वर्ष:-															
२	राष्ट्रपतिको कार्यालय	३	२३२८५३	३	२३२८५३	३	२३२८५३	१	१८३२२	१	१८३२२	१	१८३२२	०	०	२५२०६२
३	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	३	३०९१०	३	३०९१०	३	३०९१०	१	७३३	१	७३३	१	७३३	०	०	३१३८८
४	संविधान सभा व्यवस्थापिका समेट सचिवालय	४	६९१०२२	४	६९१०२२	४	६९१०२२	१	१८०९	१	१८०९	१	१८०९	०	०	६५०४६४
५	सर्वोच्च अदालत	२२०	२९५७३२२	२२०	२९५७३२२	२२०	२९५७३२२	१०१	४७८८६३	१०२	४७८८६३	१	२३३१८२७	१	२४०२	४७८८६३
६	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१८	४४९१२२	३	४४९१२२	३	४४९१२२	३	१००७४	४	४३६६२	४	४३६६२	०	०	४९७८८८
७	लोक सेवा आयोग	५	३२१४०३	५	३२१४०३	५	३२१४०३	१	१६७५	१	१६७५	१	१६७५	०	०	३२१४०३
८	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	४८	४२२३०६	४८	४२२३०६	४८	४२२३०६	१६	१२७१	१६	१२७१	८	४०३१५	८	४०३१५	४४५३५६
९	निर्वाचन आयोग	९५	१३२७७२०	९५	१३२७७२०	९५	१३२७७२०	१०२	१२१३३	१०२	१२१३३	१	४०३१५	१	४०३१५	४५३४३९
१०	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	२५७	४७५५३३	२५७	४७५५३३	२५७	४७५५३३	३०	८८०	३०	८८०	३१	९८९१	३१	९८९१	५८५३०४
११	न्याय परिषद	२	३९६३७	२	३९६३७	२	३९६३७	१	८२	१	८२	१	१०८	१	१०८	३२३८४
१२	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	३३	७३०४३	३३	७३०४३	३३	७३०४३	१	३५१	१	३५१	१	१०८	१	१०८	७३०४३
१३	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	२७०	३४२१७७९	२७०	३४२१७७९	२७०	३४२१७७९	१७६	६२३४	१७६	६२३४	११	७४७६	११	६८७१	३४२१७७९
१४	अर्थ उद्योग	९८	१९६९६९	९८	१९६९६९	९८	१९६९६९	१७६	३२१२२१३	१७६	३२१२२१३	९१	१४९५०९	९१	१४९५०९	३१६७०३७
१५	उर्जा	७	१४५५८६	७	१४५५८६	७	१४५५८६	४	१३३७८०७	४	१३३७८०७	५	९२२७९	५	९२२७९	१७०९७७२
१६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	७	१२१८४७	७	१२१८४७	७	१२१८४७	२	१६२	२	१६२	३	७७	३	७७	१२१८४७
१७	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	६८८	१२१८४७	६८८	१२१८४७	६८८	१२१८४७	२८९	१०७३	२८९	१०७३	३०४	१४६१७०	३०४	१४६१७०	१२२२२६४
१८	घर	३३३३	३९०१५४२	३३३३	३९०१५४२	३३३३	३९०१५४२	४०८	४९३५२५	४०८	४९३५२५	४२८	१०७००३०	४२८	१०७००३०	४०८७५२७
१९	परराष्ट्र	४२	२८३६८५	४२	२८३६८५	४२	२८३६८५	३९	५९०५४४९	३९	५९०५४४९	४	३९८९	४	३९८९	९६८२६८१
२०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२९१	१९९८५४	२९१	१९९८५४	२९१	१९९८५४	२५	४५६७००	२५	४५६७००	२५	६६६१८८	२५	६६६१८८	३१४३७२८
२१	संस्कृति तथा व्यवस्था	२०१	३००३०६७	२०१	३००३०६७	२०१	३००३०६७	१६९	७५८९०५५	१६९	७५८९०५५	१३०	४८२०६६	१३०	४८२०६६	४१४३७२८
२२	मैतिक पूर्वाधार तथा मातृयात	१३३	३०१७३९४	१३३	३०१७३९४	१३३	३०१७३९४	१०८	८९७५२६	१०८	८९७५२६	१०९	२९४०२०६	१०९	२९४०२०६	४८२२४६८
२३	महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण	३५९	१३९६९१	३५९	१३९६९१	३५९	१३९६९१	५०	३४३९	५०	३४३९	३२	५५२	३२	५५२	१६७७७७
२४	युवा तथा खेलकुद	१	११४५९	१	११४५९	१	११४५९	१	१५५	१	१५५	१	१६८८	१	१६८८	११६७७७
२५	खाना	५७०	३५५००१	५७०	३५५००१	५७०	३५५००१	२१४	४००२४०	२१४	४००२४०	२५५	६५१८९५	२५५	६५१८९५	३६८८६८०
२६	वन तथा भू-संरक्षण	११	८९७०१	११	८९७०१	११	८९७०१	७	२२५३१	७	२२५३१	७	१२१३५	७	१२१३५	११३४७७
२७	वाणिज्य तथा आपूर्ति	१४	३९८११३८	१४	३९८११३८	१४	३९८११३८	१०	५२८४७	१०	५२८४७	११	५४७०	११	५४७०	३६८८६८०
२८	निदान प्रविधि तथा मातावरण	१५	५७५४५	१५	५७५४५	१५	५७५४५	६	१२५४७	६	१२५४७	६	५७००७	६	५७००७	८७०७९४
२९	शान्ति तथा पुनर्निर्माण	१३३	७७३३४३०	१३३	७७३३४३०	१३३	७७३३४३०	१०६	७५४३६९	१०६	७५४३६९	७०	६१७४५	७०	६१७४५	७७०७६७८
३०	शिवा	४२	५६३९३	४२	५६३९३	४२	५६३९३	३०	४६४३१	३०	४६४३१	१५	७८४०९	१५	७८४०९	७७०७६७८
३१	श्रम तथा रोजगार	११	१५६६६०	११	१५६६६०	११	१५६६६०	४	२४०१५	४	२४०१५	३	२२७९९	३	२२७९९	१०८८६५७
३२	सामान्य प्रशासन	२७	११३४३३६८	२७	११३४३३६८	२७	११३४३३६८	१००	३३४०४	१००	३३४०४	१०८	१०५३३३४	१०८	१०५३३३४	१०८८६५७
३३	सूचना तथा सञ्चार	२७	३५११२८	२७	३५११२८	२७	३५११२८	९१	६५११३०	९१	६५११३०	७६	५२६६५	७६	५२६६५	३५३४३०३
३४	सहरी विकास	२०७	५१२४८८९	२०७	५१२४८८९	२०७	५१२४८८९	११६	१९६६७	११६	१९६६७	११६	१०९६४२७	११६	१०९६४२७	९७८२५७५
३५	सहाय्य मामिला तथा स्थानीय विकास	२०७	५१२४८८९	२०७	५१२४८८९	२०७	५१२४८८९	११६	३०६६०	११६	३०६६०	१३४	४२०१११	१३४	४२०१११	४१८०३४८
३६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	५५९७	२१६७७७४	५५९७	२१६७७७४	५५९७	२१६७७७४	१७५	१४४०६९	१७५	१४४०६९	१९७	१९६३५५	१९७	१९६३५५	२०८३३६१२
३७	सहकारी तथा शिवाी निवारण	४५	६१४८०	४५	६१४८०	४५	६१४८०	४१	१४३४३	४१	१४३४३	४२	७५४	४२	७५४	६३८२७३
३८	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	११०	४७३४०१	११०	४७३४०१	११०	४७३४०१	१६	१७४७३	१६	१७४७३	१०	८६६२	१०	८६६२	४८५६३६५
३९		११०	४७३४०१	११०	४७३४०१	११०	४७३४०१	१६	१७४७३	१६	१७४७३	१०	८६६२	१०	८६६२	४८५६३६५
४०	जम्मा	१११५०	४३४३०८३६९	१११५०	४३४३०८३६९	१११५०	४३४३०८३६९	३६३९	१२९५२०२२	३६३९	१२९५२०२२	२७६५	३६३९६५९	२७६५	३६३९६५९	८५८९३६३५५

क्र.सं.	मन्जालय/निकायको नाम	विनियोजन			राजस्व			शरीरी			अन्य कारोबार			लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम
		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न	
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	
१	बकरीतो	०	०											
२	सर्वोच्च अदालत	५	३९०		२४४८		४४		४०९२९		४४		०	०
३	निर्वाचन आयोग				६	२		३७	१२९				०	०
४	अर्थ				१३	१७४५		११	४३४५१		१	११४३५	०	०
५	उद्योग				७	८८७		३	१२३९		०	०	०	०
६	उर्जा				०	०		०	१७०८		०	०	०	०
७	कानून, न्याय, अधिवेशन सभा तथा संसदीय मामिला				०	०		०	४९५१		०	०	०	०
८	कृषि विकास				१०	२५९५७८		८९	१४५५१		०	०	०	०
९	गृह				११	११४१४		७८	१४८५९		०	०	०	०
१०	परराष्ट्र				१	२८७५		०	१९६०		०	०	०	०
११	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन				७	२०३१		२५	१९६०		०	०	०	०
१२	भूमिसुधार तथा व्यवस्था				२५	१२२१२		७५	१५४९०		२	२५३९	०	०
१३	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात				१८	२३८२०३		४३	४९९१०		०	०	०	०
१४	महिला, बालविकास तथा समाज कल्याण				०	०		४	१४६		०	०	०	०
१५	युवा तथा खेलकुद				४	१२४१८		५	९६६		०	०	०	०
१६	बन तथा भू-संरक्षण				०	३१२२२		५	६६७३		०	०	०	०
१७	शिक्षा				१३	२७००१		४७	२७७०९		१८	२२७	०	०
१८	श्रम तथा रोजगार				६७	२३७६६१		११३	३४४४५		०	०	०	०
१९	सिर्चाई				४५	७५८५९		८७	१६४		०	०	०	०
२०	सहरी विकास				५८	१५६८५६		८७	२५१११		०	०	०	०
२१	सूचना तथा सञ्चार				२	७०३		५	३१६७		०	०	०	०
२२	सश्रिय मामिला तथा स्थानीय विकास				२२९	३१२६७५		१२	३०२६		०	०	०	०
२३	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या				५४	४३५६५		१५९	१९३३४		०	०	०	०
२४	सहकारी तथा गरिबी निवारण				५	९१४		१२	३३३९		०	०	०	०
	जम्मा:-	९३०	१६९१४३	०	३१०८७	४३२२३९०२२	३३३२	४९६५	३२९६४४४	३२९६४४४	३२९६४४४	१४२०१	०	०
	कुल जम्मा:-	१२०७०	४३६१६९८०३	०	४३६१६९८०३	४३६१६९८०३	४३६१६९८०३	४९६५	३२९६४४४	३२९६४४४	३२९६४४४	१४२०१	३५६२८८०२	८५३९४६३६५

सरकारी निकाय /मन्त्रालयको लेखापरीक्षण बन्क्यौताको विवरण

(रु हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकायको नाम	विनियोजन		राजस्व		धरोटी		अन्य कारोवार		जम्मा	
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम
१	सर्वोच्च अदालत	०	०	४४	२४४८	४४	४०९२९	०	०	८८	४३३७७
२	निर्वाचन आयोग	५	३९०	६	२	३७	१२९	०	०	४८	५२१
३	अर्थ	१	४९९	१३	१७४५	११	४३५५१	१	११४३५	२६	५७२३०
४	उद्योग	१	६०८०	७	८८७	१	१२३९	०	०	९	८२०६
५	ऊर्जा	२२	३२४०७	०	०	३	१७०८	०	०	२५	३४११५
६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	३	२७४	०	०	०	०	०	०	३	२७४
७	कृषि विकास	१८	२५९५७८	९	१२८	८९	४९५१	०	०	११६	२६४६५७
८	गृह	८	११४१४	१०	८१४५	७८	१४८५९	०	०	९६	३४४१८
९	परराष्ट्र	१	२८७५	६	२५१७८७	०	०	१	०	८	२५४६६२
१०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	७	२०३१	३०	४६५४	२५	१९६०	०	०	६२	८६४५
११	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२५	१२२१२	१९	१३०९२	७५	१५४९०	२	२५३९	१२१	४३३३३
१२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१८७	२३८२०३	०	०	४३	४४९१०	०	०	२३०	२८३११३
१३	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	०	०	१६	२८३	४	१४६	०	०	२०	४२९
१४	युवा तथा खेलकुद	४	१२४१८	०	०	०	०	०	०	४	१२४१८
१५	रक्षा	०	३५२२२	२	४५	५	६६७३	०	०	७	४१९४०
१६	वन तथा भू-संरक्षण	१३	२७००१	४	२२८८१	४७	२७७०६	१८	२२७	८२	७७८१५
१७	शिक्षा	६८	११६०१५५	८९	२१९८०	११४	३४४८८	०	०	२७१	१२१६६२३
१८	श्रम तथा रोजगार	०	०	०	०	३	१६४	०	०	३	१६४
१९	सिंचाई	४५	७५८५९	२	१०३	८७	२५१११	०	०	१३४	१०१०७३
२०	सहरी विकास	५८	१५६८५६	२	४	५५	३१६७	०	०	११५	१६००२७
२१	सूचना तथा सञ्चार	०	०	०	०	१२	३०२६	०	०	१२	३०२६
२२	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	२२९	३१२६७५	०	०	१५९	१९३३४	०	०	३८८	३३२००९
२३	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२८३	१५८३७१८	६०	३३६५९	४९९	४६८५६	०	०	८४२	१६६४२३३
२४	सहकारी तथा गरिबी निवारण	५	९१४	१७६	०	१२	५७	०	०	१९३	९७१
	जम्मा:	९८३	३९३०७८१	४९५	३६१८४३	१४०३	३३६४५४	२२	१४२०१	२९०३	४६४३२७९

संगठित संस्था, अन्य संस्था र समितिको लेखापरीक्षण विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/निकायको नाम	लेखापरीक्षण		प्रतिवेदन		लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम	वक्यौता वर्ष
		गर्नुपर्ने	सम्पन्न	अन्तिम	प्रारम्भिक		
१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९	९		९	१८६००६	०
२	अर्थ	९	८	४	४	१,००,११,६६,३९८	१
३	उद्योग	१६	१३	१	१२	१४२३५७२३	३
४	ऊर्जा	३	२	१	१	१८,३७,७७,८८३	१
५	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	४	४	१	३	१२४५७५	०
६	कृषि विकास	१०	१०	२	८	९०१८८९२	०
७	गृह	५	५		५	४८९६४९२	०
८	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२५	२०		२०	३,९४,४३,७६५	५
९	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२	१		१	४४४२८०	१
१०	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	५	१		१	४१२९३१४	४
११	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	५	५		५	३२४७३७	०
१२	युवा तथा खेलकूद	१	१		१	१०३३४२०	०
१३	रक्षा	६	६		६	३००४६३५१	०
१४	वन तथा भू-संरक्षण	४०	४०	१	३९	३५६६४२०	०
१५	वाणिज्य तथा आपूर्ति	९	९		९	७४१२८५३	०
१६	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	३	३		३	४६९१७२	०
१७	शिक्षा	६६०	३०२		३०२	३७८०२२३०	३५८
१८	सहकारी तथा गरिवी निवारण	१	१		१	२४९६८३	०
१९	सामान्य प्रशासन	३	३	०	३	१४६८७००	०
२०	सूचना तथा सञ्चार	१६४	१५६	१	१५५	४२४५३९१७	८
२१	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	७०	७०		७०	१७२५२५३	०
२२	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१२३	१२२		१२२	२०६६३०५	१
२३	शहरी विकास	४९	४९		४९	१६८०८२३३	०
२४	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१	१	०	१	२७८८	०
	जम्मा:	१२२३	८४१	११	८३०	१४२१४५००९०	३८२

वासलात तयार गर्ने संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था
लेखापरिक्षण अ.इ. वेरजूर र दायित्व तथा सम्पति

(र.इ.वारमा)

Table with 15 columns: क्र.सं, संस्थाको नाम, लेखापरीक्षा गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष, लेखापरीक्षा सम्पन्न आर्थिक वर्ष, सेवार्थ रकम, बचत खाताको नाम, लेखापरीक्षा कर्जा, दायित्व, खस्यो, बचत खाता, बचत खाता, वसुली, विवर, बचत खाता, अन्तर, अन्तर, अन्तर. The table lists various financial and administrative details for different organizations and groups.

क्र.सं.	संस्थाको नाम	संस्थाको नाम	संस्थाको नाम	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण भएको आर्थिक वर्षको पुंजी / वित्तिय			लेखापरीक्षण भएको आर्थिक वर्षको अन्तिम आर्थिक वर्षको सम्पति		
					संस्थाको नाम	संस्थाको नाम	संस्थाको नाम	संस्थाको नाम	संस्थाको नाम	संस्थाको नाम
१	ग्रामीण खाद्यपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति	१	२०७०/७१	२,६२,५६८	१,८२,०७९	२,१५,९९६	३,४८,०००	२,४८,०००	२,४८,०००	२,४८,०००
२	विश्वानाथ मन्त्रालय	१	२०७०/७१	६६,३१०	०	६६,३१०	६६,३१०	६६,३१०	६६,३१०	६६,३१०
३	अर्थ मन्त्रालय	१	२०७०/७१	६६,३१०	०	६६,३१०	६६,३१०	६६,३१०	६६,३१०	६६,३१०
४	बर्ष मन्त्रालय	१	२०७०/७१	३,९०,४६,९९६	५,३९,९९,९९९	९,१०,७९,९९९	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९
५	पूर्वा तथा शान्ति, व्यवसायी स्वरोजगार कोष आर्किसिक विमा कोष	१	२०७०/७१	३९,२१,८६३	१,१५,६९७	१,१०,७९४	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९
६	आर्किसिक विमा कोष	१	२०७०/७१	३९,२१,८६३	१,१५,६९७	१,१०,७९४	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९
७	आर्किसिक विमा कोष	१	२०७०/७१	३९,२१,८६३	१,१५,६९७	१,१०,७९४	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९	३,९०,४६,९९९
८	कृषि विकास मन्त्रालय	२	२०७०/७१	७,५३३	०	७,५३३	७,५३३	७,५३३	७,५३३	७,५३३
९	पर्याविकस फर्म, पोखरा महाराे मार्म	१	२०७०/७१	७,५३३	०	७,५३३	७,५३३	७,५३३	७,५३३	७,५३३
१०	गुरु मन्त्रालय	२	२०७०/७१	७,५३३	०	७,५३३	७,५३३	७,५३३	७,५३३	७,५३३
११	भरती कल्याण कोष	१	२०७०/७१	२४,९९,६९७	२४,९९,६९७	२४,९९,६९७	२४,९९,६९७	२४,९९,६९७	२४,९९,६९७	२४,९९,६९७
१२	समाख महरी कलक्याणकारी सेवा केन्द्र	१	२०७०/७१	१,८५,५०६	१,८५,५०६	१,८५,५०६	१,८५,५०६	१,८५,५०६	१,८५,५०६	१,८५,५०६
१३	भूमि, आधारभुविका तथा समाख कल्याण मन्त्रालय	१	२०७०/७१	६६,०६९	६६,०६९	६६,०६९	६६,०६९	६६,०६९	६६,०६९	६६,०६९
१४	राष्ट्रिय अगण सहायता कोष	१	२०७०/७१	६६,०६९	६६,०६९	६६,०६९	६६,०६९	६६,०६९	६६,०६९	६६,०६९
१५	भरती विकास	१	२०७०/७१	१,९९,९९९	१,९९,९९९	१,९९,९९९	१,९९,९९९	१,९९,९९९	१,९९,९९९	१,९९,९९९
१६	मन्त्रालय निर्माण अगण	१	२०७०/७१	१,९९,९९९	१,९९,९९९	१,९९,९९९	१,९९,९९९	१,९९,९९९	१,९९,९९९	१,९९,९९९
१७	रक्षा मन्त्रालय	२	२०७०/७१	२,७,७९९	२,७,७९९	२,७,७९९	२,७,७९९	२,७,७९९	२,७,७९९	२,७,७९९
१८	नेपाली सेना कल्याणकारी कोष	१	२०७०/७१	२,९६,०२४	२,९६,०२४	२,९६,०२४	२,९६,०२४	२,९६,०२४	२,९६,०२४	२,९६,०२४
१९	बुद्ध अवसाम उद्योग	१	२०७०/७१	१,३६,३८९	१,३६,३८९	१,३६,३८९	१,३६,३८९	१,३६,३८९	१,३६,३८९	१,३६,३८९
२०	पूर्वा तथा केसवुड मन्त्रालय	१	२०७०/७१	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०
२१	राष्ट्रिय खेलकड परिषद	१	२०७०/७१	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०	१,०३३,४७०
२२	अगण	६,५४	१३,९९,९०,८७७	१५,७९,६५,९९९	१५,७९,६५,९९९	१५,७९,६५,९९९	१५,७९,६५,९९९	१५,७९,६५,९९९	१५,७९,६५,९९९	१५,७९,६५,९९९

क्र.सं	संस्थाको नाम	आर्थिक वर्ष	आय							व्यय							खुद आम्दानी	
			विक्री/सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	व्याज	ह्रास खर्च	आपक	जम्मा खर्च	जम्मा खर्च				
															२०६२/६३	२०६३/६४		२०६४/६५
	जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन क.लि	२०७०/७१	११६६६६	०	५७०	११९२३६	४४१२९	४४१२९	४४१२९	४४१२९	४४१२९	४४१२९	४४१२९	४४१२९	४४१२९	४४१२९	४४१२९	-१५५००
	द टिक्सर कर्पोरेशन अफ नेपाल लिमिटेड	२०७०/७१	४१६८९७	०	२६८५७	४४३५८४	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	-१६६६६२
	राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष	२०७०/७१	४००९५०	०	३९६७४५	७९७६३५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	६६६७५	९०६६६९
	वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय																	
	नेपाल खाद्य संस्थान	२०६९/७०	७६६४४५	६९७६८	५२७७८	१४०६३७	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	-१९४४७७
	नेपाल खाद्य संस्थान	२०६८/६९	७६६४४५	६९७६८	५२७७८	१४०६३७	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	२५७९४३	-९४०८
	नेशनल ड्रिग लिमिटेड	२०६८/६९	७०९४१४	०	३४२४७	७४३६६१	१५४६०२	१५४६०२	१५४६०२	१५४६०२	१५४६०२	१५४६०२	१५४६०२	१५४६०२	१५४६०२	१५४६०२	१५४६०२	-१५५१००१
	नेपाल पारवहन तथा गोठान व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड	२०७०/७१	६४६६०	०	२४८४२	९०५०२	४२१०	४२१०	४२१०	४२१०	४२१०	४२१०	४२१०	४२१०	४२१०	४२१०	४२१०	२६७३३
	शिक्षा मन्त्रालय																	
	जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड	२०७०/७१	४९४०९३	०	१७७२३	६१६८१६	५३०९६	५३०९६	५३०९६	५३०९६	५३०९६	५३०९६	५३०९६	५३०९६	५३०९६	५३०९६	५३०९६	११२४८६
	जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड	२०६९/७०	४०७०३८	०	१७७७३	४२४६११	४७३९२	४७३९२	४७३९२	४७३९२	४७३९२	४७३९२	४७३९२	४७३९२	४७३९२	४७३९२	४७३९२	-२५५९९३
	सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	२०७०/७१	२३२	१०६१७	३६२३०	१४४६३३	२३२४२	२३२४२	२३२४२	२३२४२	२३२४२	२३२४२	२३२४२	२३२४२	२३२४२	२३२४२	२३२४२	-१७३६८
	बुधि तथा मन विश्वविद्यालय	२०७०/७१	२०८२३	०	९६०३	४५६६५६	१०९६६२	१०९६६२	१०९६६२	१०९६६२	१०९६६२	१०९६६२	१०९६६२	१०९६६२	१०९६६२	१०९६६२	१०९६६२	७४५८४
	नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	२०७०/७१	०	११२३२	३०	११२३२	४०३९	४०३९	४०३९	४०३९	४०३९	४०३९	४०३९	४०३९	४०३९	४०३९	४०३९	९६३४
	नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	२०६९/७०	८४६	५३००६	२२१३४	४५३०६९	१६२७१४	१६२७१४	१६२७१४	१६२७१४	१६२७१४	१६२७१४	१६२७१४	१६२७१४	१६२७१४	१६२७१४	१६२७१४	७२२३३
	निम्बुवन विश्वविद्यालय	२०६९/७०	८	१००४२	३४५७	१३९१७	४३९२	४३९२	४३९२	४३९२	४३९२	४३९२	४३९२	४३९२	४३९२	४३९२	४३९२	५७४
	निम्बुवन विश्वविद्यालय	२०६९/७०	६४६९	८५६९	१७४४०	३२३१०	८५६९	८५६९	८५६९	८५६९	८५६९	८५६९	८५६९	८५६९	८५६९	८५६९	८५६९	१०९४५
	निम्बुवन विश्वविद्यालय	२०६९/७०	४४६४	२१५०८	११९२४	४५०८६	१४३५४	१४३५४	१४३५४	१४३५४	१४३५४	१४३५४	१४३५४	१४३५४	१४३५४	१४३५४	१४३५४	१०९४५
	निम्बुवन विश्वविद्यालय	२०६९/७०	४४६६३	१०९६३७	४४५२२	२०९६३७	४५९९४	४५९९४	४५९९४	४५९९४	४५९९४	४५९९४	४५९९४	४५९९४	४५९९४	४५९९४	४५९९४	५९९७७
	निम्बुवन विश्वविद्यालय	२०६८/६९	४४६६३	४४७७६	१२२९६४	४४०३३१	४५०८६	४५०८६	४५०८६	४५०८६	४५०८६	४५०८६	४५०८६	४५०८६	४५०८६	४५०८६	४५०८६	५९९७७
	निम्बुवन विश्वविद्यालय	२०६९/७०	६६६३३	४४७७६	२०४४००	७७०६०	१९७०९	१९७०९	१९७०९	१९७०९	१९७०९	१९७०९	१९७०९	१९७०९	१९७०९	१९७०९	१९७०९	२१३७४६
	निम्बुवन विश्वविद्यालय	२०७०/७१	७६६६७	४२०७०४७	२४०९६२८	७४९६६७२	२४२०९३३	२४२०९३३	२४२०९३३	२४२०९३३	२४२०९३३	२४२०९३३	२४२०९३३	२४२०९३३	२४२०९३३	२४२०९३३	२४२०९३३	६६६६७६
	सहकारी तथा ग्रहिकी निगारण मन्त्रालय																	
	राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	२०७०/७१	२९६२८	१२३३२४	३४६	१४४४९९	६००१	६००१	६००१	६००१	६००१	६००१	६००१	६००१	६००१	६००१	६००१	३९६४४
	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	२०७०/७१	३४४२५	६९०००	४१८८०	१४६३०४	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	३९६४४
	नपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	२०७०/७१	३४४२५	६९०००	४१८८०	१४६३०४	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	२७३९८	३९६४४
	सुदानी तथा सञ्चार मन्त्रालय																	
	राष्ट्रिय समाचार समिति	२०७०/७१	७३९३	७६०००	६२७०	९१५८३	३४२९२	३४२९२	३४२९२	३४२९२	३४२९२	३४२९२	३४२९२	३४२९२	३४२९२	३४२९२	३४२९२	३९६४४
	प्रेस काउन्सिल	२०७०/७१	२३३५६	०	०	२३३५६	८४०३	८४०३	८४०३	८४०३	८४०३	८४०३	८४०३	८४०३	८४०३	८४०३	८४०३	-३३५
	सौराष्ट्रपालन संस्थान	२०७०/७१	४२८१३६	४००००	१२३६०२	४१७७०	१६०४५६	१६०४५६	१६०४५६	१६०४५६	१६०४५६	१६०४५६	१६०४५६	१६०४५६	१६०४५६	१६०४५६	१६०४५६	१५०७७७
	नेपाल टेलिभिजन	२०७०/७१	३६८४०८	४७	२७७३३	४१६२२८	३१४१८१	३१४१८१	३१४१८१	३१४१८१	३१४१८१	३१४१८१	३१४१८१	३१४१८१	३१४१८१	३१४१८१	३१४१८१	२४६२६
	नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण	२०७०/७१	४९४३८६४	०	३४१३२५४	४४९६२७६	२४४८६६	२४४८६६	२४४८६६	२४४८६६	२४४८६६	२४४८६६	२४४८६६	२४४८६६	२४४८६६	२४४८६६	२४४८६६	३३३५४७
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय																	
	बी.पी.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०७०/७१	४०२३०२	४३०००	६३२०६०	१६८६११४	३४६८३३	३४६८३३	३४६८३३	३४६८३३	३४६८३३	३४६८३३	३४६८३३	३४६८३३	३४६८३३	३४६८३३	३४६८३३	३९६७५०
	नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्	२०७०/७१	१०२२४	३७०००	९६७१	४६८५४	२७६९३	२७६९३	२७६९३	२७६९३	२७६९३	२७६९३	२७६९३	२७६९३	२७६९३	२७६९३	२७६९३	७६९१
	पाउन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०७०/७१	४६९६४५	४६९६४५	२४२८८८८	७७२२५	१५४५२३३	१५४५२३३	१५४५२३३	१५४५२३३	१५४५२३३	१५४५२३३	१५४५२३३	१५४५२३३	१५४५२३३	१५४५२३३	१५४५२३३	३६८३३१
	क्यान्सि स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०७०/७१	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	६६७६	३३३१०
	सहरी विकास																	
	राष्ट्रिय आयन कम्पनी लिमिटेड	२०७०/७१	६९६३०७	०	१२७४०४	६०६७१	१०४६५४	१०४६५४	१०४६५४	१०४६५४	१०४६५४	१०४६५४	१०४६५४	१०४६५४	१०४६५४	१०४६५४	१०४६५४	-६६६०७
	काठमाण्डौ उपत्यका खापिनी व्यवस्थापन बोर्ड	२०६९/७०	१४४४४८	७७३०३	४६७७	४६९६९	१४४४४८	१४४४४८	१४४४४८	१४४४४८	१४४४४८	१४४४४८	१४४४४८	१४४४४८	१४४४४८	१४४४४८	१४४४४८	२६४१
	नेपाल खापिनी संस्थान	२०६९/७०	२७७७९५	४४२२४	४४२२४	३९०९१	१४०९१०	१४०९१०	१४०९१०	१४०९१०	१४०९१०	१४०९१०	१४०९१०	१४०९१०	१४०९१०	१४०९१०	१४०९१०	६५५४
	समिति																	

आय-व्यय विराब तयार गर्ने संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था
लेखापरीक्षण रकम, बेरबू र सञ्चालन नतिजा

क्र.सं	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गतवर्षको आय/व्यय/अधिक/कम	लेखापरीक्षण सम्वन्धित आय/व्यय/अधिक/कम	संस्थाको रकम	व्ययको शीर्षक	आय					व्यय					शेष बाँकी बचत	वर्षान्तको मौज्जात			
						अनुदान	अन्य आय	अजमा	प्रत्यक्ष लाभ	सञ्चालन लाभ	कर्मचारी लाभ	अन्य लाभ	अजमा	अन्य लाभ	अजमा			अन्य लाभ	अजमा	अन्य लाभ
						१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०			११	१२	१३
	सदिति संस्था	३०९४१३७	१५६७७७		६६०६१३	२३४०९२२	११४०९७५	२३२३३६८	१५४१२२६	२१००९२	२१००९२	२१००९२	२१००९२	२१००९२	२१००९२	२१००९२	२१००९२	२१००९२		
	प्रधामनी तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय																			
	न्याय प्रहरीको कार्यालय																			
	न्याय प्रहरी तथा व्यवस्था सञ्चालन																			
	गुडी संस्था																			
	महिला, बालबालिका तथा समाज सञ्चालन सञ्चालन																			
	समाज सञ्चालन परिषद																			
	शिक्षा सञ्चालन																			
	उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद																			
	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद																			
	विश्वविद्यालय अदान आयोग																			
	पुस्तक तथा सञ्चालन सञ्चालन																			
	चलचित्त विकास बोर्ड																			
	संघीय महिला तथा स्त्रीय विकास सञ्चालन																			
	स्वास्थ्य विकास तथा स्वास्थ्य प्रविष्ठान																			
	ग्रामिण विकास परिषद																			
	महिला विकास परिषद केन्द्र																			
	नगर विकास परिषद प्रविष्ठान																			
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या सञ्चालन																			
	शिव पी. कोइराला मैथ्या अस्पताल, चितवन																			
	शिविका विकास रा. प्र. वि. (वि. अस्पताल)																			
	शान्ति प्मोवालय हृदय केन्द्र																			
	विमान प्रविष्ठान तथा वातावरण सञ्चालन																			
	न्याय प्रविष्ठान तथा प्राविधिक प्रशा प्रविष्ठान																			
	समितिको	११९८६६३	१९८०७१		९९९९९९	३४८०९९९	६६००००	११००००	११००००	११००००	११००००	११००००	११००००	११००००	११००००	११००००	११००००	११००००		
	कोषी विकास सञ्चालन																			
	न्याय उच्च तथा विनी विकास समिति																			
	काठ डाकी दण्ड विकास समिति																			
	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन सञ्चालन																			
	राष्ट्रिय ताल संरक्षण विकास समिति																			
	रू रेसुगा पर्यटन क्षेत्र विकास समिति																			
	बुढासिक्कट क्षेत्र विकास समिति, नारायणस्थान, काठमाडौँ																			
	मेची पहाडी पर्यटन क्षेत्र विकास समिति																			
	नेपाल समित तथा नाट्य प्रशा प्रविष्ठान, छाउनी, काठमाडौँ																			
	नेपाल प्रशा प्रविष्ठान, कमाली, काठमाडौँ																			
	नेपाल नवनिर्माण प्रशा प्रविष्ठान, नक्सान, काठमाडौँ																			
	बौद्धिक क्षेत्र विकास समिति, बौद्ध, काठमाडौँ																			
	बृहत्तर जनकपुर क्षेत्र विकास परिषद																			
	पाटन संग्रहालय विकास समिति, पाटन दरवार, ललितपुर																			
	पाथीभरा क्षेत्र विकास समिति, ताप्लेजुङ																			
	पर्वतीय प्रविष्ठान प्रविष्ठान विकास समिति																			
	सुम्बन्ती विकास कोष																			
	कर्णाली क्षेत्र पर्यटन प्रवृद्धन विकास समिति																			
	बाजुरा क्षेत्र विकास समिति, ताप्लेजुङ																			
	हनुमान ढोका दरवार संग्रहालय विकास समिति																			
	मानु जनस्थान विकास समिति, ताप्ले																			
	देवघाट क्षेत्र विकास समिति, देवघाट, ताप्ले																			

क्र.सं	संस्थाको नाम	लेखापरिक्षण भएको अन्तिम वर्षको सञ्चालन प्रतिवेदन															योगको बचत	वर्षान्तको मीबन्त
		संस्थापरिक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरिक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरिक्षण रकम	वेरबू रकम	वर्षको शुरू मीबन्त	आय			खर्च			अन्य हाव	जम्मा हाव				
							अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च						
३८२	भरतपुर समिति प्रदान कार्यालय घर जग्गा सान्नाही कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	६९६५७	२७५९	२४१२३	०	६९६५७	५३२३६	०	५३२३६	०	५३२३६	०	५३२३६	-६४६	१७३६९	
३८३	भरतपुर समिति प्रदान कार्यालय खण लामोनी कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	१७५२९३	१९०	१६९२९	०	१६९२९	१६९२९	०	१६९२९	०	१६९२९	०	१६९२९	-४६४०	४०३९९	
३८४	भरतपुर समिति प्रदान कार्यालय घुम्ती कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	२२५७७६	४६	९६६६	०	१२५६७६	१२५६७६	०	१२५६७६	०	१२५६७६	०	१२५६७६	-४६४०	४०३९९	
३८५	कपुरी, न्याय संचालन सभा तथा सरवरीय साविला भन्जालय	३	३	२६३३२२	२०२	१६२४२३	०	१२४०१	६४६	०	११२४२३	०	११२४२३	०	११२४२३	३९१६	२०२०९	
३८६	केन्द्रीय कानून पुस्तकालय विकास समिति	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	७०३३	७०३३	४१४	०	३३०१	३६२९	०	३३०१	०	३३०१	०	३३०१	६१	४७४	
३८७	केन्द्रीय कानुनी सहायता समिति	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	१३३३९	२०२	१३३३९	०	११०००	१२२३९	०	११०००	०	११०००	०	११०००	३६४४	१७१९१	
३८८	मानव अधिकार पुस्तकार व्यवस्थापन समिति	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	०	०	२५३३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२५३३	
३८९	सुरी विकास भन्जालय	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	६२४२	६२४२	६२४२	०	६००	६००	०	६००	०	६००	०	६००	१७६	४१६	
३९०	उष्ण प्रशोधन बागवानी दोहोरिमाण, सराही	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	७२४२	७२४२	२४२	०	६००	६००	०	६००	०	६००	०	६००	१७६	४१६	
३९१	गुरु भन्जालय	३	३	४९५७७७	१६३७६६	६५१७६६	०	३३९६६	३६७६६	०	३३९६६	०	३३९६६	०	३३९६६	२२९६०४	६६४६६	
३९२	केन्द्रीय डेरी प्रकल्प उदार समिति	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	९६६६७	१६३७६६	१६३७६६	०	४००००	४००००	०	४००००	०	४००००	०	४००००	१०९३३	१६६६६७	
३९३	केन्द्रीय हज समिति	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	३३३३३३	१६३७६६	३३३३३३	०	६०००	६०००	०	६०००	०	६०००	०	६०००	३३३३३३	३३३३३३	
३९४	जिल्ला डेरी प्रकल्प उदार समिति	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	३३३३३३	३३३३३३	३३३३३३	०	२६१०६९	२६१०६९	०	२६१०६९	०	२६१०६९	०	२६१०६९	४७६६६६	४७६६६६	
३९५	भासिना, बालबालिका तथा सभ्यत्व भन्जालय	३	३	४३३३३३	४३३३३३	४३३३३३	०	३३३३३३	३३३३३३	०	३३३३३३	०	३३३३३३	०	३३३३३३	३३३३३३	३३३३३३	
३९६	बुद्ध कल्याण कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	२५०७	२५०७	२५०७	०	२५०७	२५०७	०	२५०७	०	२५०७	०	२५०७	२५०७	२५०७	
३९७	अन्तर्राष्ट्रिय धर्मपुत्र धर्मपुत्री वि.स	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	१७५३३	४६००	१४५३३	०	४६००	४६००	०	४६००	०	४६००	०	४६००	४६००	४६००	
३९८	राष्ट्रिय स्वास्थोपचार सहायता कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	४०३३३	४०३३३	४०३३३	०	४०३३३	४०३३३	०	४०३३३	०	४०३३३	०	४०३३३	४०३३३	४०३३३	
३९९	रक्षा भन्जालय	३	३	२३३३३३	२३३३३३	२३३३३३	०	२३३३३३	२३३३३३	०	२३३३३३	०	२३३३३३	०	२३३३३३	२३३३३३	२३३३३३	
४००	स्वयम्भु बाबुखाला	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	४२००	४२००	४२००	०	४२००	४२००	०	४२००	०	४२००	०	४२००	४२००	४२००	
४०१	श्रीरत्न अस्पताल, धौउरी (सोदिनेस फण्ड)	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	१	१	१	०	१	१	०	१	०	१	०	१	१	१	
४०२	बस्नेपुर स्थापित	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	१००२९	१००२९	१००२९	०	१००२९	१००२९	०	१००२९	०	१००२९	०	१००२९	१००२९	१००२९	
४०३	बन तथा पुनर्वसन भन्जालय	२६	२६	३६२३३३	४६००	३६२३३३	०	४६००	४६००	०	४६००	०	४६००	०	४६००	४६००	४६००	
४०४	जिल्ला वन पुनर्जात्रा समिति	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	४६००	४६००	४६००	०	४६००	४६००	०	४६००	०	४६००	०	४६००	४६००	४६००	
४०५	विज्ञान,प्रविधि तथा वातावरण भन्जालय	१	१	७३३३	७३३३	७३३३	०	७३३३	७३३३	०	७३३३	०	७३३३	०	७३३३	७३३३	७३३३	
४०६	वातावरण संरक्षण कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	७३३३	७३३३	७३३३	०	७३३३	७३३३	०	७३३३	०	७३३३	०	७३३३	७३३३	७३३३	
४०७	बिस्वा भन्जालय	७६	७६	६५१२०	२०६१	६५१२०	०	६५१२०	६५१२०	०	६५१२०	०	६५१२०	०	६५१२०	६५१२०	६५१२०	
४०८	जिल्ला शिक्षा कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	२३०४६१	२३०४६१	२३०४६१	०	२३०४६१	२३०४६१	०	२३०४६१	०	२३०४६१	०	२३०४६१	२३०४६१	२३०४६१	
४०९	खोजा शिक्षा कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	३४६६०३	०	३४६६०३	०	३४६६०३	३४६६०३	०	३४६६०३	०	३४६६०३	०	३४६६०३	३४६६०३	३४६६०३	
४१०	युस्कोका निर्मित नेपाल राष्ट्रिय आयोग	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	२९१०२	१००९	२९१०२	०	२९१०२	२९१०२	०	२९१०२	०	२९१०२	०	२९१०२	२९१०२	२९१०२	
४११	मदन आश्रित स्वामी प्राथमिक विद्यालय	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	४६४७४	१००२	४६४७४	०	४६४७४	४६४७४	०	४६४७४	०	४६४७४	०	४६४७४	४६४७४	४६४७४	
४१२	सुचना तथा सञ्चार भन्जालय	१/२४	१/२४	३३३३३३	३३३३३३	३३३३३३	०	३३३३३३	३३३३३३	०	३३३३३३	०	३३३३३३	०	३३३३३३	३३३३३३	३३३३३३	
४१३	सुचना विभाग कार्य सञ्चालन कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	१३४२६	१३४२६	१३४२६	०	१३४२६	१३४२६	०	१३४२६	०	१३४२६	०	१३४२६	१३४२६	१३४२६	
४१४	केन्द्रीय प्रगतिशील	७६	७६	३९९४	१६	३९९४	०	१०५४०	१०५४०	०	१०५४०	०	१०५४०	०	१०५४०	३९९४	३९९४	
४१५	राष्ट्रिय सुचना आयोग विशेष कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	२९०३३	२९३४	२९०३३	०	२९०३३	२९०३३	०	२९०३३	०	२९०३३	०	२९०३३	२९०३३	२९०३३	
४१६	पत्रकार कल्याण कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	१००००	०	१००००	०	१००००	१००००	०	१००००	०	१००००	०	१००००	१००००	१००००	
४१७	हत्या बचत बैङ्क	२३	२३	३३३३३३	३३३३३३	३३३३३३	०	३३३३३३	३३३३३३	०	३३३३३३	०	३३३३३३	०	३३३३३३	३३३३३३	३३३३३३	
४१८	साभाव्य प्रशासन भन्जालय	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	७३३३३	०	७३३३३	०	७३३३३	७३३३३	०	७३३३३	०	७३३३३	०	७३३३३	७३३३३	७३३३३	
४१९	कर्मचारी अधिकार समिति	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	७३३३३	०	७३३३३	०	७३३३३	७३३३३	०	७३३३३	०	७३३३३	०	७३३३३	७३३३३	७३३३३	
४२०	सञ्चय भासिला तथा स्वास्थ्य विकास भन्जालय	६१	६१	४६४७४	३५४१७	३५४१७	०	४६४७४	४६४७४	०	४६४७४	०	४६४७४	०	४६४७४	४६४७४	४६४७४	
४२१	स्वास्थ्य विकास कोषको संचालन	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	४६४७४	३५४१७	३५४१७	०	४६४७४	४६४७४	०	४६४७४	०	४६४७४	०	४६४७४	४६४७४	४६४७४	
४२२	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या भन्जालय	१/७	१/७	६४६३३३	७६६	६४६३३३	०	६४६३३३	६४६३३३	०	६४६३३३	०	६४६३३३	०	६४६३३३	६४६३३३	६४६३३३	
४२३	स्वास्थ्य कर कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	६४६३३३	७६६	६४६३३३	०	६४६३३३	६४६३३३	०	६४६३३३	०	६४६३३३	०	६४६३३३	६४६३३३	६४६३३३	
४२४	कार्य सञ्चालन कोष १६	१६	१६	३३३३३३	७६६	३३३३३३	०	३३३३३३	३३३३३३	०	३३३३३३	०	३३३३३३	०	३३३३३३	३३३३३३	३३३३३३	
४२५	सहरी विकास	३	३	३३३३३३	३३३३३३	३३३३३३	०	३३३३३३	३३३३३३	०	३३३३३३	०	३३३३३३	०	३३३३३३	३३३३३३	३३३३३३	
४२६	जग्गा विकास करकोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	२३७४१	०	२३७४१	०	२३७४१	२३७४१	०	२३७४१	०	२३७४१	०	२३७४१	२३७४१	२३७४१	
४२७	अधिकार सम्पन्न वाग्मती सभ्यता एकिकृत विकास कोष	१/२०/७०/७१	१/२०/७०/७१	११४४	०	११४४	०	११४४	११४४	०	११४४							

सरकारी निकायको पेशकी बाँकी विवरण

क्र.सं	मन्त्रालय/निकायको नाम	कर्मचारी पेशकी		अन्य पेशकी		गणतन्त्र		अन्य		जम्मा
		यो वर्ष		यो वर्ष		प्रतिपत्र		प्रतिपत्र		
		गतवर्षसम्म	गतवर्षसम्म	गतवर्षसम्म	गतवर्षसम्म	मोबिलाइजेसन	मोबिलाइजेसन	मोबिलाइजेसन	अन्य	
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३	सचिवालय सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	४३५३	०	०	०	०	०	०	०	६७४५
४	सर्वोच्च अदालत	१८७३	२१४२	०	०	०	०	०	०	३९८५
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७	लोक सेवा आयोग	१७८०	२५५	०	०	०	०	०	०	१९३५
८	निर्वाचन आयोग	२८१६	२२३९	०	०	०	०	०	०	५०५५
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	८१	०	०	०	०	०	०	०	८१
१०	न्यायपरिषद	०	०	०	०	०	०	०	०	०
११	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	२६३०७	३६१५	१७०८	१०८९४	०	०	०	०	४६९१८
१३	अर्थ	१६३८	३५५	०	०	२५८७७	०	०	३१०००	४०३६८१
१४	उद्योग	४२३३	५४	०	०	०	०	०	०	४२८७
१५	ऊर्जा	०	७७	०	०	०	०	०	०	७७
१६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१७	कृषि विकास	११३८८	१६८५	०	०	०	०	०	०	१३०७३
१८	गृह	१५२४००	३१७८	२४६२५२	४२२१४८	५०७७८६	४२२१४८	१८४९३०	४६३९५५	२२५४९४७
१९	परराष्ट्र	१०७४७०	२००७९	०	०	०	०	०	०	१२७५४९
२०	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	५२९०	१५६६	३४३८	७७२१३	०	०	२७०३०	६६८९	११७७८८
२१	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	३१३३	१५९०	३४३८	१०७८४६	०	०	५३९५७	८६९३	१७८६५७
२२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२६५१७	२८९८	११९७१५	४५२९४८५	२२४३२३	४५२९४८५	२९८६४९९	१२३११२	९५५३९६८
२३	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	६६०५	१३९८	८११७	५३६३३	०	०	१३६४४	३६६९	८७०९६
२४	युवा तथा खेलकुद	०	३०२२	०	११४८५	०	०	३६६६४३६	१६५२७०	११४८५
२५	रक्षा	१३८८२	३०२२	८९२३०६	१६१२४३९	०	०	०	०	६३५३३५५
२६	वन तथा भू-संरक्षण	८३९३	१०९५	०	१२८३४८	०	०	१०४५०	२१०२२	१७९१८
२७	वाणिज्य तथा आपूर्ति	०	१२२४	०	०	०	०	४८३	४८३	१७०७

क्र.सं	मन्त्रालय/निकायको नाम	कर्मचारी पेशकी		अन्य पेशकी				जम्मा
		गतवर्षसम्म		गतवर्षसम्म		यो वर्ष		
		गतवर्षसम्म	यो वर्ष	गतवर्षसम्म	यो वर्ष	गतवर्षसम्म	यो वर्ष	
२८	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	२४५	०	१३१७५५	१७९७९३	३२७५	३१५०२८	
२९	शान्ति तथा पुननिर्माण	१९७८	२३	२५४०५२	९९२८	१७७५१	२८३७३२	
३०	शिक्षा	६३५१६	३०६३५	१०१८८६४	३९९१५	२८९६८	११४१९८३	
३१	श्रम तथा रोजगार	८७३	१२७०	३९९१५	०	२३९०७	६५९६५	
३२	सामान्य प्रशासन	०	०	१०००	०	०	१०००	
३३	सिचाई	१९६३७	११५३१	१७३५७०९	८३९७४६	३०३६३	२६८८८७३	
३४	सूचना तथा सञ्चार	९७	१४१९	५१८८७	२५४८०	५२२४२	२०७७९७	
३५	सहरी विकास	११५१०	५४९	१२८५५९	२५४८०	१२१४३	४८३७२४१	
३६	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	१४८२८२	२७०६४	११५३४७८	३२०६५५३	१७९७९०२	८०५६८७४	
३७	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	८४४४२	९४१४४	१३४७५५	४७०९६४	२४२६९९	१८५६८७४	
३८	सहकारी तथा गरिवी निवारण	९०२	०	६४३३६	२९३३७	९६१५३	१८१८३९६	
३९	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	११४२	५३४७	५५४२	९३१५	८५२५	२०६५२	
	जम्मा	७१०७८३	२२८२७४	३६५७६४५	८२२९७४३	५३५१०८३	३९६५३३९८	

कुल असुली
आर्थिक वर्ष २०७०/७१

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	विनियोजन, राजस्व र धरौटी				अन्य निकाय	कुल जम्मा
		ले. प. को दौरानमा	प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि	सम्परीक्षणको क्रममा	जम्मा		
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	-	३५४	-	३५४	-	३५४
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	९	-	-	९	-	९
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	-	१४५	३८२	५२७	-	५२७
४	सर्वोच्च अदालत	१०७६	२८९४	६१२	४५८२	-	४५८२
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	७०	-	-	७०	-	७०
६	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	४३	८०	५	१२८	-	१२८
७	लोक सेवा आयोग	७०	-	३४०	४१०	-	४१०
८	निर्वाचन आयोग	५	७४६	७५२	१५०३	-	१५०३
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	४७	४०	३७३	४६०	-	४६०
१०	न्यायपरिषद्	-	२८३	-	२८३	-	२८३
११	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	-	-	-	-	-	-
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	७४	१०८	६६५	८४७	-	८४७
१३	अर्थ	५३२६	१०९३८३	२१०७२८	३२५४३७	१००००५	४२५४४२
१४	उद्योग	१६३	६१	५४	२७८	-	२७८
१५	ऊर्जा	-	२४	२४२९१	२४३१५	-	२४३१५
१६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	१४	२०	६	४०	-	४०
१७	कृषि विकास	३६१४८	८९०	३६७६	४०७१४	१७३	४०८८७
१८	गृह	१०४९९	७८२४	९२१०	२७५३३	५५२	२८०८५
१९	परराष्ट्र	३३२	१५	२८८६	३२३३	-	३२३३
२०	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	-	१७३	१११७	१२९०	१४५३३	१५८२३
२१	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	११७	४५२	१५०५७०	१५११३९	-	१५११३९
२२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	७१७६	११७२४	११८५२	३०७५२	४०	३०७९२
२३	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	१०१	७२५	२९५९	३७८५	६२९	४४१४
२४	रक्षा	६२८	५१	५३४	१२१३	१४२८९	१५५०२
२५	वन तथा भू-संरक्षण	४५९	१०३९	२५८३९	२७३३७	६६४	२८००१
२६	वाणिज्य तथा आपूर्ति	६२	१७	७	८६	२३९१	२४७७
२७	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	९८	१८	२६६४७	२६७६३	१९०७	२८६७०
२८	शान्ति तथा पुननिर्माण	४७	४२	२८	११७	-	११७
२९	शिक्षा	१४१९२	१०४८०	३३३१९	५७९९१	३७२	५८३६३
३०	श्रम तथा रोजगार	२६	-	२३८०	२४०६	-	२४०६
३१	सामान्य प्रशासन	०	०	१९०००	१९०००	८००८	२७००८
३२	सिचाई	२५१८	५८३	२२०९	५३१०	-	५३१०
३३	सूचना तथा सञ्चार	१९४	७	७९८५१८	७९८७१९	-	७९८७१९
३४	सहरी विकास	५४२९	३८२०५	१४६४१३	१९००४७	९४७५	१९९५२२
३५	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	१८१५६	९००१	८४२०१	१११३५८	५४	१११४१२
३६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	९३७३	८८४०	८३०२	२६५१५	२१८६४	४८३७९
३७	सहकारी तथा गरिवी निवारण	१६	११	३६	६३	-	६३
३८	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	९०	५५	७९४	९३९	-	९३९
	जम्मा	११२५५८	२०४२९०	१५६८७०५	१८८५५५३	१७४९५६	२०६०५०९

अनुसूची -१०

(प्रतिवेदनको परिच्छेद २ दफा ४ सँग सम्बन्धित)

असुल हुन बाँकी राजस्व (बक्यौता)

आर्थिक वर्ष २०७०/७१

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	गत वर्ष सम्मको	यस वर्ष सम्मको	गत वर्षको तुलनामा वृद्धि	वृद्धि प्रतिशत
१	सर्वोच्च अदालत	८२२२४३५	८३७९३४४	१५६९०९	१.९१
२	अर्थ	८४८०७०५०	९९१९७०५४	१४३९०००४	१६.९७
३	कृषि विकास	६४४	६४४	०	०.००
४	गृह	३२२०	३२२०	०	०.००
५	सिंचाई	१०२८२७	१११७२०	८८९३	८.६५
६	ऊर्जा	२२२३०	३६३२८	१४०९८	६३.४२
७	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२६४७६	२६४७६	०	०.००
८	वन तथा भू-संरक्षण	१६७५२८	१४७३९८	-२०१३०	-१२.०२
९	सूचना तथा संचार	१००४४	०	-१००४४	-१००.००
	जम्मा	९३३६२४५४	१०७९०२१८४	१४५३९७३०	१५.५७

बजेटमा समावेश नभएको वैदेशिक सहायताको विवरण
आर्थिक वर्ष २०७०/७१

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	प्राविधिक सहायता विवरण अनुसार		विविध सहायता		कूल	
		सम्भौता संख्या	सम्भौता रकम	सम्भौता संख्या	सम्भौता रकम	सम्भौता संख्या	सम्भौता रकम
१	सर्वोच्च अदालत	१	२५८०२४३			१	२५८०२४३
२	निर्वाचन आयोग	१	११४७९४१			१	११४७९४१
३	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	२	२१८८५१			२	२१८८५१
४	प्रधानमन्त्रीको कार्यालय	१	२८५००			१	२८५००
५	अर्थ	९	३५५४३२५			९	३५५४३२५
६	उद्योग,	७	५७३०४४२			७	५७३०४४२
७	कानून तथा न्याय	१	५३००८			१	५३००८
८	कृषि विकास	१३	१५३३४७७			१३	१५३३४७७
९	ऊर्जा	५	७३९६७२			५	७३९६७२
१०	गृह	७	६४४९६१३			७	६४४९६१३
११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	३	३६१८७५			३	३६१८७५
१२	विज्ञान,प्रविधि तथा बातावरण	९	३७४०२८२			९	३७४०२८२
१३	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	५	१०२०८७			५	१०२०८७
१४	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	१	१३१७२३			१	१३१७२३
१५	वन तथा भू-संरक्षण	१०	३७६९९०२.५			१०	३७६९९०२.४७
१६	वाणिज्य आपूर्ति	३	७९९३४९			३	७९९३४९
१७	शिक्षा	१२	१२६७५४१			१२	१२६७५४१
१८	संस्कृति,पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२	३८५९१८			२	४७८९५०
१९	सामान्य प्रशासन	२	४७८९५०			२	३८५९१८
२०	शान्ति तथा पुननिर्माण	३	३६८०६५			३	३६८०६५
२१	सुचना तथा संचार	१	२७५५००			१	२७५५००
२२	सहरी विकास	०	०	९	९६७२१	९	९६७२१
२३	सिंचाई	१	७२२५९	१	२०३४८०	२	२७५७३९
२४	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	७	१९९०९७९	३७	४६६१८६	४४	२४५७९६५
२५	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३१	११२२६०३६			३१	११२२६०३६
२६	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	४	११३२०६५			४	११३२०६५
२७	श्रम तथा रोजगार	२	१३६१५२			२	१३६१५२
	जम्मा	१४३	४८१९४७५.५	४७	७६६३८७	१९०	४८९६११४२
	प्रतिशत						

अग्रिम कर कट्टी नगरेको समष्टिगत स्थिति

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकायको नाम	असुल गर्नुपर्ने		असुली		असुल गर्न बाँकी रकम
		कार्यालय संख्या	रकम	कार्यालय संख्या	रकम	
१	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	१	४१२०	०	०	४१२०
२	सर्वोच्च अदालत	१४	६०४७	१	२९	६०१८
३	लोक सेवा आयोग	४	३७	०	०	३७
४	निर्वाचन आयोग	११८	३६९५	६	२५८	३४३७
५	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	८	२४१	०	०	२४१
६	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	१	१०	०	०	१०
७	न्याय परिषद्	१	२९	०	०	२९
८	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	३	२५२	०	०	२५२
९	अर्थ	७	१२२५४७	०	०	१२२५४७
१०	उद्योग	३२	५८५	०	०	५८५
११	ऊर्जा	१	३५	०	०	३५
१२	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	१	१३	१	१३	०
१३	कृषि विकास	८७	१५७९	४३	३३९	१२४०
१४	गृह	३९	१६५४	५	८८	१५६६
१५	परराष्ट्र	३६	२०९५२	१	१५	२०९३७
१६	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	१३	२४१	२	१७३	६८
१७	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	४	२३	०	०	२३
१८	भौतिक पुर्वाधार तथा यातायात	१४	२८२	२	९	२७३
१९	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	९	१०२	२	१३	८९
२०	रक्षा	२	१०३			१०३
२१	वन तथा भू-संरक्षण	७२	२१०९	१५	२१२	१८९७
२२	वाणिज्य तथा आपूर्ति	०	०	०	०	०
२३	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	२	१२	२	१२	०
२४	शान्ति तथा पुननिर्माण	४	९३	१	२४	६९
२५	शिक्षा	३२	१५८०	०	०	१५८०
२६	श्रम तथा रोजगार	०	०	०	०	०
२७	सहकारी तथा गरिबी निवारण	९	१४१	२	९	१३२
२८	सामान्य प्रशासन	०	०	०	०	०
२९	सिचाई	२५	४२३	०	१७७	२४६
३०	सूचना तथा सञ्चार	१५	१७४८	१	४	१७४४
३१	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	८६	१६११६	२२	५३२	१५५८४
३२	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	७४	६३२०	१८	११९६	५१२४
३३	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	२	१३४	१	२	१३२
३४	सहरी विकास	५०	२००५	६	८४	१९२१
	जम्मा	७६६	१९३२२८	१३१	३१८९	१९००३९
३५	संगठित संस्था	४१	२६६९	४	१४	२६५५
३६	समिति तथा अन्य	४५	२३६५०	४	८९६	२२७५४
	जम्मा	८६	२६३१९	८	९१०	२५४०९
	कुल जम्मा	८५२	२१९५४७	१३९	४०९९	२१५४४८

राजस्वको शीर्षकगत आम्दानीको विवरण

आर्थिक वर्ष २०७०।७१

रु हजारमा

संकेत संख्या	शीर्षक/उप-शीर्षक	अनुमान	यथार्थ असुली
११०००	कर	३२०१५९७६६	३१२४४१२६४
१११००	आय, मुनाफा तथा पूंजीगत लाभमा लाग्ने कर	७५५६२१२८	७५६१३६३८
११११०	एकलौटी फर्म तथा व्यक्तिगत आयमा लाग्ने कर	१९७२९१९१	१९४३४०४१
१११११	एकलौटी फर्म तथा व्यक्तिगत आयमा लाग्ने कर	९१५२०५१	७८०८२२८
११११२	पारिश्रमिक कर	९५६२११२	९६११५१७
११११३	पूँजीगत लाभ कर	१०१५०२८	२०१४२९७
१११२०	निकायको आयमा लाग्ने कर	४४१४४७५४	४५४२३००७
१११२१	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-सरकारी संस्थान	३२२९०६१	३४९०८१८
१११२२	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-पब्लिक लि. कम्पनी	१७६०८८०५	१८९६५६८४
१११२३	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर- प्राइभेट लिमिटेड कम्पनी	१८७४३५८४	१९३४३५८६
१११२४	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-अन्य संस्था	४३३६४०५	३६०७०८७
१११२५	पूँजीगत लाभ कर - निकाय	२२६८९९	१५८३३
१११३०	लगानीको आय तथा अन्य आयमा लाग्ने कर	११६८८१८३	१०७५६५८९
१११३१	सम्पत्ति बहाल तथा पट्टा बापतको आयमा लाग्ने कर	२३२८७३०	२४०५८४२
१११३२	व्याजमा लाग्ने कर	६६१७४१२	६१७५५६६
१११३३	लाभभोगमा लाग्ने कर	२१२०३४५	१७३९९३१
१११३४	लगानी सम्बन्धी अन्य आयमा लाग्ने कर	६०९२	७५७२
१११३५	आकस्मिक लाभ कर	८५५७९	६८८५४
१११३६	अन्य आयमा लाग्ने कर	५३००२५	३५८८२५
११२००	पारिश्रमिकमा आधारित कर	२०१५४९१	२४४९९०८
११२१०	पारिश्रमिकमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कर	२०१५४९१	२४४९९०८
११२११	पारिश्रमिकमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कर	२०१५४९१	२४४९९०८
११३००	सम्पत्ति कर	४५५५८०७	६६७१११८
११३१०	अचल सम्पत्तिमा लाग्ने कर	२१९२०	२८४६९
११३११	वार्षिक सम्पत्ति कर	२१९२०	२८४६९
११३४०	वित्तीय र पूंजीगत कारोबारमा लाग्ने कर	४५३३८८७	६६४२६४९
११३४१	घर जग्गा रजिष्ट्रेशनमा लाग्ने कर	४५३३८८७	६६४२६४९
११४००	वस्तु तथा सेवामा आधारित कर	१६२५३१८६४	१५७७८३९७
११४१०	मूल्य अभिवृद्धि कर	१०३६६३३८१	१०११०४६०४
११४११	उत्पादन	१०७८६१०	११३०५१४०
११४१२	आयात	७०६१९२९२	६६८२०२७९
११४१३	वस्तु विक्री र वितरण	७५४७६३	७८२९७६०
११४१४	परामर्श तथा ठेक्का	६३७६१३१	५८७९६५७
११४१५	पर्यटन सेवा	१५२१८४३	१४३८५९३
११४१६	संचार सेवा, विमा, हवाई उडान र अन्य सेवा	५३३६८५८	६२२०३८७
११४१७	वेदतावाला संकलन गर्ने	१५४३४८४	१६१०७८७
११४२०	अन्तः शुल्क	४५२३३९४६	४५४१२५७४
११४२१	सुर्तिजन्य पदार्थ	६८७९३९	७३५६०३३
११४२२	मदिरा	१०७३७४९५	११०४५३४१
११४२३	बियर	५७३६२५४	५३२६६७६
११४२४	अन्य औद्योगिक उत्पादन	३७७४८५६	३६७१७४०

११४२५	अन्तः शुल्क आयात	१८११३४०२	१८०१२७८५
११४४०	विशेष सेवामा लागने कर	७६४८९०	८७३५२१
११४४१	वैदेशिक रोजगार सेवा कर	६१०	६८५
११४४२	स्वास्थ्य सेवा कर	३७९३८४	४४०४४३
११४४३	शिक्षा सेवा शुल्क- शैक्षिक संस्था	३२३४९०	३०९६१७
११४४४	शिक्षा सेवा शुल्क- वैदेशिक अध्ययन	६१४०६	१२२७७६
११४५०	पुर्वाधार सेवाको उपयोग तथा सवारी साधनमा लागने कर	१२८६९६४७	१०३२७६९९
११४५१	सवारी साधन कर	५५३४६८७	४९६८७८०
११४५२	पुर्वाधार सेवाको उपयोगमा लागने कर	२७७००९८	१६७२१६०
११४५३	सडक मर्मत तथा सुधार दस्तुर	२७०५७२७	१७३१९९२
११४५४	सडक निर्माण तथा संभार दस्तुर	१८५९१३५	१९५४७६६
११५००	वैदेशिक व्यापारमा आधारित कर	७३५३७९२५	६७९८०४८७
११५१०	आयातमा लागने भंसार महसुल	७०१०५७०६	६४१२५३५५
११५११	भंसार महसुल - आयात	७०१०५७०६	६२४५६७०८
११५१२	भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता	०	१६६८४८९
११५१३	आयातमा लागने स्थानीय विकास शुल्क	०	१५९
११५२०	भंसार महसुल -निर्यात	७९०३७३	१०६६५१०
११५२१	भंसार महसुल -निर्यात	६०९८३९	१०६१९०६
११५२२	निर्यात सेवा शुल्क	१८०५३४	४६०४
११५६०	वैदेशिक व्यापारमा आधारित अन्य कर	२६४१८४६	२७८६६२१
११५६१	कृषि सुधार शुल्क	२०४८३३०	२३२७७५९
११५६२	भंसार सम्बन्धी अन्य आय	५९३५१६	४६०८६२
११६००	अन्य कर	१९५६५५१	२००७७१५
११६१०	व्यवसायले भुक्तानी गर्ने	७७०४२४	८७२१६९
११६११	कम्पनी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	७४३२७९	८५४२०८
११६१२	एजेन्सी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	२७१४५	१७९६२
११६२०	व्यवसाय बाहेक अन्यले भुक्तानी गर्ने	११८६१२७	११३५५४६
११६२१	सवारी चालक अनुमति पत्रको इजाजतपत्र दस्तुर,सवारीको दर्ता किताब(ब्लू बुक) दस्तुर	११७३९५७	११२९५८८
११६२२	हातहतियारको इजाजतपत्र दस्तुर	१२१७०	५९५८
१४००	अन्य राजस्व	३९९१९७०५	४४१७९५१६
१४१००	सम्पत्तिबाट प्राप्त आय	१७३२४१७७	२०६७५१६७
१४११०	व्याज	१७८७७३९	१६५५५३०
१४१११	वित्तीय निकायबाट प्राप्त व्याज	२८१६५३	२१४२५३
१४११२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त व्याज	१९५९९९	१०७३
१४११३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त व्याज	३१७९९	२५९
१४११४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त व्याज	१२७६४६८	१४०११०२
१४११५	अन्य निकायबाट प्राप्त व्याज	१८२०	३८८४४
१४१२०	लाभांश	७८८२७६६	१२९९२१३९
१४१२१	वित्तीय निकायबाट प्राप्त लाभांश	४९००५२७	६६५३८५०
१४१२२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त लाभांश	१२५०	२२९६
१४१२३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त लाभांश	३५०८३	२२६२८
१४१२४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त लाभांश	२९४४९५१	६३१३३६५
१४१२५	अन्य निकायबाट प्राप्त लाभांश	९५५	०
१४१५०	भाडा र रोयल्टी	७६५३६७२	६०२७४९७
१४१५१	सरकारी सम्पत्तीको बहालबाट प्राप्त आय	३६१५१५	३१०२०२
१४१५२	क्यासिनोबाट प्राप्त रोयल्टी	१२५२४७	७५७०८
१४१५३	खानी रोयल्टी	६१८३८	६९५८८

१४१५४	जलस्रोत क्षेत्रको आय तथा रोयल्टी	२१४२६११	१२५८३७५
१४१५५	वन तथा वन पैदावार विक्री वापत प्राप्त आय तथा वन रोयल्टी	१४५९६६०	१२२३०७३
१४१५६	अन्य रोयल्टी	३५०२८०१	३०९०५५१
१४२००	वस्तु तथा सेवा विक्रीबाट प्राप्त रकम	१२७२४८२१	११६४५३४९
१४२१०	वस्तु तथा विक्रीबाट प्राप्त रकम	६०८१३९६	६२९७८६४
१४२११	कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त रकम	१२५४४४	११७६८४
१४२१२	सरकारी सम्पतीको विक्रीबाट प्राप्त रकम	७३६५७	१०८९८८
१४२१३	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम	९८५३८	९५०७२
१४२१४	दूर संचार सेवा शुल्क	४७८४३५	४९५११५१
१४२१५	टेलिफोन स्वामित्वको शुल्क	९९५९५४	१०२२६४७
१४२१६	निजी धारा वापतको शुल्क	१५८४	७४८
१४२१७	नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क	१२१४	१०२५
१४२१८	विद्युत सेवा शुल्क	६५०	५४९
१४२२०	प्रशासनिक सेवा शुल्क	६६४३४२५	५३४७४८५
१४२२१	न्यायिक दस्तूर	६१७५२१	४६०८२६
१४२२२	हुलाक सेवा शुल्क	३०२१५३	२९४३३४
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	५५५५२७	४५४६३९
१४२२४	परीक्षा शुल्क	४५९४२६	२९८९७२
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	२५२१२१	२०९९३२
१४२२६	आयात निर्यात इजाजत पत्र दस्तूर	७५६६७	६५२३२
१४२२७	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	४३८१०१०	३५६३५५१
१४३००	दण्ड जरिवाना र जफत	३२०२६५	४५२७६४
१४३१०	दण्ड,जरिवाना र जफत	३२०२६५	४५२७६४
१४३११	न्यायिक दण्ड,जरिवाना र जफत	८०९९१	१०१९१९
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड,जरिवाना र जफत	२३९२७४	३५०८४५
१४४००	अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	१९४७	२३७४
१४४१०	अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	१९४७	२३७४
१४४११	चालु हस्तान्तरण	१९१६	१०६६
१४४१२	पूँजीगत हस्तान्तरण	३१	१३०८
१४५००	विविध राजस्व	९५४८४९५	११४०३८६२
१४५१०	प्रशासनिक शुल्क - भ्रमण तथा पर्यटन	७८९२३३३	१०५२७८७४
१४५११	राहदानी शुल्क	४७५४४२१	७७७१०७२
१४५१२	भिसा शुल्क	२४७२५०७	२१०६२८५
१४५१३	पर्वतारोहण र पदयात्रा स्वीकृति शुल्क	६६०३८४	६४४०६१
१४५१४	अन्य पर्यटकहरुलाई लाग्ने शुल्क	५०२१	६४५७
१४५२०	अन्य राजस्व	१६३५३०९	८७०५५९
१४५२१	प्रदुषण नियन्त्रण शुल्क	१५८९७९८	७०१०५९
१४५२२	अन्य राजस्व	४५५११	१६९५००
१४५३०	पूँजीगत राजस्व	२०८५३	५४२९
१४५३१	सरकारी घर,जग्गा,गुडविल विक्रीबाट प्राप्त रकम	२०८५३	५४२९
	कुल जम्मा	३६००७९४७१	३५६६२०७८०

**जिल्ला विकास समितिको कारोबारको
लेखापरीक्षण सम्पन्न विवरण**

क्र.सं	जिल्लाविकास समिति	लेखापरीक्षण रकम	वेरजु रकम	आयतर्फ				व्ययतर्फ							
				गत वर्षको जिम्मेवारी (धरोटी समेत)	सरकारी अनुदान	अन्य	आन्तरिक स्रोत	धरोटी चालु वर्षको	जम्मा	बजेट खर्च	धरोटी	अन्य	मौज्ज्वात	जम्मा	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	
१	ताप्लेजुङ्ग	७१२८४	१२९००	३२९१८	१७२३०४	१६१४८१	१२२६८	२६६१	३६६१	२६६१	२६६१	१७४४१०	३२८०१	३६६१	३६६१
२	पाँचथर	३१५८४९	६७६६	२४२०६	११८७८६	१६८८९	१६८८९	३६८९	३६८९	३६८९	३६८९	३६८९	३६८९	३६८९	३६८९
३	झुम्लि	३७७७९	७८१७	३३२७१	१३७१३६	२१४६४	२४८६४	७७६३	७७६३	७७६३	७७६३	७७६३	७७६३	७७६३	७७६३
४	भापा	१७४४७३	७८४८	६२७७३	६६२७७३	६६२७७३	६६२७७३	६६२७७३	६६२७७३	६६२७७३	६६२७७३	६६२७७३	६६२७७३	६६२७७३	६६२७७३
५	सिखुवासभा	११९०८६६	७४४१६	७०६४६	२८४४०१	३०७८८७	७४४१६	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७
६	तेह्रथुम	३९१६४३	२६७०	१४९१९	१६८७३	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७
७	मौजपुर	७४४७८	२०४५	३६६६३	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७
८	धनकुटा	४२३१४	४१७७	३६६६३	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७	३०७८८७
९	मोरङ	१७७८४२	२७८४६	११०४९६	६८६६७७	१२८६२३	६८६६७७	१२८६२३	१२८६२३	१२८६२३	१२८६२३	१२८६२३	१२८६२३	१२८६२३	१२८६२३
१०	सुनसरी	१२४७४६६	१६८१७७	३३६१०	४११०१२	४०८०४	६२८४४	४१२९	४१२९	४१२९	४१२९	४१२९	४१२९	४१२९	४१२९
११	सोलुखुम्बु	१०८८२०३	४०४७	४१२९	३४४३३	३४४३३	३४४३३	३४४३३	३४४३३	३४४३३	३४४३३	३४४३३	३४४३३	३४४३३	३४४३३
१२	ओखलढुङ्गा	१३३०१६६	४४६१२	१३३०१६	१६०४४१	१६०४४१	३१३१	३१३१	३१३१	३१३१	३१३१	३१३१	३१३१	३१३१	३१३१
१३	खोटाङ्ग	२३२८८६३	१९८६१	१४७३	७०४४०	७०४४०	६४९४३८	६४९४३८	६४९४३८	६४९४३८	६४९४३८	६४९४३८	६४९४३८	६४९४३८	६४९४३८
१४	उदयपुर	९४०७४	२०३२७	२०३२७	३३७०२१	३३७०२१	३३७०२१	३३७०२१	३३७०२१	३३७०२१	३३७०२१	३३७०२१	३३७०२१	३३७०२१	३३७०२१
१५	सप्तरी	११९१७७	११९१७७	६४७८६	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
१६	सिराहा	३२७०४६	३२७०४६	६४७८६	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
१७	सिराहा	६४७०४६	६४७०४६	६४७८६	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
१८	रामेछाप	४४८६६	४४८६६	२३६४४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
१९	सिन्धुली	२३६४४	२३६४४	२३६४४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
२०	महोत्तरी	१३३४६६	१३३४६६	३३४२४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
२१	धनुषा	१३३४६६	१३३४६६	३३४२४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
२२	सर्लाही	६८२६४२४	६८२६४२४	३१३७०	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
२३	रौतहट	१४७०४४	१४७०४४	२२९३७	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
२४	बारा	१४७०४४	१४७०४४	२२९३७	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
२५	पर्सा	४९६२६	४९६२६	८०६१	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
२६	मकवानपुर	११३३१६६	११३३१६६	११३३१६६	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
२७	चितवन	१४४४४४	१४४४४४	१४४४४४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
२८	रसुवा	७४०००७	७४०००७	७४०००७	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
२९	नुवाकोट	९६७६३९	९६७६३९	९६७६३९	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
३०	धादिङ्ग	१०८१०४	१०८१०४	१०८१०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
३१	सिन्धुपाल्चोक	१४२६९४२	१४२६९४२	१४२६९४२	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
३२	काभ्रेलाम्चोक	१२००२४	१२००२४	१२००२४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
३३	भक्तपुर	७३३४२६	७३३४२६	७३३४२६	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
३४	ललितपुर	८४१९७४	८४१९७४	८४१९७४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४
३५	काठमाण्डौ	१९१०४	१९१०४	१९१०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४	४६७०४

सरकारी कार्यालयहरूको यो वर्षको बैरजू वर्गीकरण
विनियोजन, राजस्व, धरोटी र अन्य कारोबार
आर्थिक वर्ष २०७०/७१

क्र.सं.	प्रारम्भिक बैरजू	प्रतिक्रियावाट फछुने		बाँकी बैरजू		अमुल्य गुप्तपुर्ण		बैरजू					जम्मा	अन्य पेशकी	कर्मचारी पेशकी	जम्मा	
		रकम		दफा संख्या		रकम		रकम	प्रमाणका कारजात पेशा नभाएको	राजस्व लागत जिम्मेवारी तसारीको	सोपभानो नलिएको	जम्मा					
		रकम	दफा संख्या	रकम	दफा संख्या	रकम	अमुल्य गुप्तपुर्ण										
रकम	दफा संख्या	रकम	दफा संख्या	रकम	दफा संख्या	रकम	अमुल्य गुप्तपुर्ण	अमित भएको	प्रमाणका कारजात पेशा नभाएको	राजस्व लागत जिम्मेवारी तसारीको	सोपभानो नलिएको	जम्मा	अन्य पेशकी	कर्मचारी पेशकी	जम्मा		
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका सदस्य सचिवालय	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
४	सर्वोच्च अदालत	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
६	महालेखापरीषद्को कार्यालय	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
७	लोक सेवा आयोग	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
८	निर्वाचन आयोग	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
९	महास्यायधितल्लाको कार्यालय	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
१०	न्यायपरिषद	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
११	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
१३	अर्थ	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
१४	उद्योग	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
१५	डरजी	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
१६	कानून, न्याय, संविधान तथा सार्वजनिक मामिला	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
१७	कोष विकास	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
१८	गृह	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
१९	परराष्ट्र	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२१	मृमिसुधार तथा व्यवस्था	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२३	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२४	युवा तथा खेलकुद	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२५	रक्षा	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२६	वन तथा भू-संरक्षण	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२७	वाणिज्य तथा आपूर्ति	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२८	विकास, प्रमिती तथा वातावरण	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
२९	शांति तथा पुनर्निर्माण	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३०	शिक्षा	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३१	श्रम तथा रोजगार	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३२	सामान्य प्रशासन	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३३	निर्वाह	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३४	सूचना तथा सञ्चार	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३५	सहरी विकास	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३६	संविधान मामिला तथा स्थानीय विकास	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३७	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३८	संरक्षणी तथा गरिवी निवारण	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४
३९	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४	५	३४

संगठित संस्था, अन्य संस्था, समिति र जिल्ला विकास समितिहरूको यो वर्षको बेरुजु बगीकरण आर्थिक वर्ष २०७०/७१

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकायको नाम	प्रारम्भिक बेरुजु			प्रतिक्रियाबाट फछ्योट			बाँकी बेरुजु				निश्चित गर्नुपर्ने					पेशकी		जम्मा
		दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	अनुसूचित भागको	प्रमाणका कागजात पेश नभएको	राज्य लगत जिम्मेवारी	सोध्यभर्ना नसिएको	जम्मा	कर्मचारी पेशकी	अन्य पेशकी		
		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति										
१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	१०	७	११६२३	०	२	६२१९	५	४२०४	०	४००४	०	०	५४९३८	०	५४९३८	५००		
२	अर्थ	७३	३९	१४६४०७	०	०	०	७३	१४६४०७	०	६१४९९	०	०	२५३	०	२५३	०		
३	उद्योग	४	७	३२७२	०	०	०	७	३२७२	०	३०१९	०	०	२५३	०	२५३	०		
४	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	१	१	२०२	०	०	०	१	२०२	०	१२२७०४	०	०	२०२	०	२०२	०		
५	कृषि विकास	३६०	१५६	१३२६११	२	२२	५६३	३६०	१३२६११	२	१२२७०४	०	०	५६३	०	५६३	७७४		
६	गृह	५१	२५	२५६७६	१	४	२९४५८	५१	२५६७६	१	१७५९४	०	०	२५६	०	२५६	१२००९		
७	संस्कृती पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	३१०	१३३	२०४१२४	०	२८	६४८६	१०५	१०४३८	०	१०४३८	०	०	१३३	०	१३३	४६२९४		
८	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२२	३	३१०८६	०	०	०	३	३१०८६	०	३१०८६	०	०	३	०	३	४६०५८		
९	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	६१	२९	४४७९९	२	२	१८५	६१	४४७९९	२	१६८१	०	०	६२	०	६२	४६८		
१०	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	४७	६०	१२७९४२	०	०	०	४७	१२७९४२	०	१२७९४२	०	०	६०	०	६०	४६८		
११	युवा तथा खेलकुद	१४७	४४	७२६१०	३१	१५	१६४८७	१५	१६४८७	३१	४४४४५	०	०	१५	०	१५	४६८		
१२	वन तथा भू-संरक्षण	१८०	१०६	४४४४५	०	०	०	१०६	४४४४५	०	४४४४५	०	०	१०६	०	१०६	४६८		
१३	वन तथा भू-संरक्षण	१२	९	९७६८	०	०	०	९	९७६८	०	९७६८	०	०	९	०	९	४६८		
१४	क्रान्ति तथा आपूर्ति	२१	४	४४८२	०	१	४	२१	४४८२	०	४४८२	०	०	४	०	४	४६८		
१५	विज्ञान, प्रविधि तथा यातायात	३०८	१७४	७५६६२५	२	२१	३२२११	१५३	७५६६२५	२	७५६६२५	०	०	३२२	०	३२२	४६८		
१६	शिक्षा	२२	१८	४१६२२	०	०	०	१८	४१६२२	०	४१६२२	०	०	१८	०	१८	४६८		
१७	सामान्य प्रशासन	७१	४७	४५७६९	०	१	६८	७१	४५७६९	०	४५७६९	०	०	४७	०	४७	४६८		
१८	सूचना तथा सञ्चार	२७४	७८	३४२३०१	०	११	३४६६०	६७	३४२३०१	०	३४२३०१	०	०	७८	०	७८	४६८		
१९	सहरी विकास	२६	१८	४१५३३	०	०	०	१८	४१५३३	०	४१५३३	०	०	१८	०	१८	४६८		
२०	सहरी विकास	१३४९	७७	१४६६७३३	२	३२	१५१२८	७७	१४६६७३३	२	१५१२८	०	०	७७	०	७७	४६८		
२१	सहरी विकास	१२४	६९	६५२६०	०	०	०	६९	६५२६०	०	६५२६०	०	०	६९	०	६९	४६८		
२२	सहरी विकास	१३३३	१०५८	१६५६०९२	१७	२५	१६३७	१०३३	१६५६०९२	१७	१६५६०९२	०	०	१०५	०	१०५	४६८		
२३	सहरी विकास	३६	१०	७६६५	०	०	०	१०	७६६५	०	७६६५	०	०	१०	०	१०	४६८		
२४	सहरी विकास	२४०	३६	४२०१	२	७	१९६	३६	४२०१	२	४२०१	०	०	३६	०	३६	४६८		
२५	सहरी विकास	५१	५५	३०४४८	०	५	६२०	५५	३०४४८	०	३०४४८	०	०	५५	०	५५	४६८		
	कुल जम्मा	५१५०	३१५०	६६२९०४८	५९	१६१	३१५२२२	२९५६	६६२९०४८	५९	७४३३३८	०	०	३१५२२२	०	३१५२२२	१११०६२२		

सरकारी कार्यालयतर्फ (विनियोजन, राजस्व, धरोटी र अन्य कारोबार)
बेरूजु फछ्यौट तथा सम्परीक्षणको विवरण

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	गतवर्षसम्मको बाकी	समायोजन	सं.पंको अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारवाही गर्न बाकी	गत वर्ष सम्मको बाकी	यो वर्षको थप	प्र.सौ प्रतिवेदन सम्मको बाकी बेरूजु	प्र.सौ प्रतिवेदन सम्मको बाकी बेरूजुमध्ये पेस्की
प्रतिवेदन २०६२ देखि २०७० सम्म											
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	२४८६६		१३००६	१३००६	०	०	११८६०	०	११८६०	११८६०
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	०		०	०	०	०	०	०	०	०
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	१०४१०९		७०८३९	४१६७७	२९१६२	२९१६२	६२४३२	७७८०	७०८३९	६७४४
४	सर्वोच्च अदालत	४६१३३२		१८२००१	१४११३९	३६८६२	३६८६२	३६६१९३	१७९९४४	४९६१३८	३४२८१
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग								११९१४	११९१४	११९१४
६	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	१०		१०	१०	०	०	०	०	०	०
७	लोक सेवा आयोग	७१८०		४४७७	४३३०	१४७	१४७	२८५०	६९५४	९८०४	९७२८
८	निर्वाचन आयोग	४४६८८४		२७५२२९	२७५१४१	३६८	३६८	१८३५४३	१४३८४५७	१६२२०००	७११७९
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	३२६६३		११७९१	११५५३	२३८	२३८	२१११०	२१७९०	४२९००	१८३०२
१०	न्यायपरिषद	०		०	०	०	०	०	२९	२९	०
११	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	१८०२६		१२८११	११९१७	१६१४	१६१४	६८२९	४३१	७६६०	७४
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	४००३२९		१२४४२७	३७०१४	८८३३१	८८३३१	३६३३१	६१०८१२	९७४१२७	४६२१८
१३	अर्थ	७२२०३००		२९२४४२९	२१७०५२८	७४३९०१	७४३९०१	४०४९७७९	३७८९०४९	८८३८८१	४०३६८१
१४	उद्योग	३३७८४४		१६७५४८	१०७५००	४९८४८	४९८४८	२३०३४४	२४०१०७	४८०४५१	१०२८२१
१५	ऊर्जा	६८६६७		३२९७७	३१५३०	१४४७	१४४७	३७४३७	१३२०७०	१६९५०७	८९४४८
१६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	१५८४		९८०	६२८	३५२	३५२	९५७	१४३	११००	०
१७	कृषि विकास	१४३४३३४		९६६३३	७७६८४	१८३३८	१८३३८	१३५६६४९	११५७६७	२४१४२१६	१६९६३३
१८	गृह	२३२४४२२		२४५९२४३	८५५२७३	१६०३९७०	१६०३९७०	१४६९१४९	११२३४८६	२४९२७३४	२२५४९४७
१९	परराष्ट्र	१५३०३२२		४३९३४४	४३८४२२	१००९३२	१००९३२	१०९१९००	७७३९३५	१८८५८३४	४८०१४२
२०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२३७४४६		१०६४६०	७८५८५	२७८७	२७८७	१५८५६१	४९८५२	२०८४१२	११७७८८
२१	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	११८२८८५		३३६१२१	३१९८७२	१६२४९	१६२४९	८६३०१३	६६२०४५	१५२४०५८	१७८६५७
२२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१२९५५१५२	-९८२८२३	४९६४७३३	३८१४५००	१४८२२४४	६९८०४९	९०४२३६९	४३९८२९०७	१४४४१२७६	९५५३६६८
२३	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	१५१७९५		५७५२५	४११४३	१६३८२	१६३८२	११०६५२	८१११९	१९१७७	८७०९६
२४	युवा तथा खेलकुद	२७६६२		१८२	१८२	०	०	२७४८०	४४६०९	७२०८६	११४८५
२५	रक्षा	३७८९९६५		१५८३२६८	१४८६३२९	९६९३९	९६९३९	२३०३६३६	४०५९६७	६३६३२०७	६३५३३५५
२६	वन तथा भू-संरक्षण	३६७४५		८२४५७	४८९७२१	४४८३६	४४८३६	४६८९७२	४४७६२	९०६१३४	१७९१२८
२७	वाणिज्य तथा आपूर्ति	३८१९३२		२१८०७	२४३	८००	८००	३६५०२	२२७१९	५९२२१	१७०७
२८	विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण	५५७२९४		२५९८०७	२०२०८३	१६८२४	१६८२४	१७६८४९	४१६२७९	५९६१२८	३१५०२८
२९	शांति तथा पुननिर्माण	६६५४०९६		२५७२४८	२४६७६७	१०४८१	१०४८१	३१०५२७	३९०१२	३४९५३९	२८३७३२
३०	शिक्षा	९६५४०९६		१६४५७७२	१५४१७०६	१०४०६६	१०४०६६	८११३१०	३३९४२४२	११४०७५५२	११४१९८३
३१	श्रम तथा रोजगार	११३९५९		३६८७	२४७००	१२१७	१२१७	८९२५९	११९२००	२०८४५९	६४६६५

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	गतवर्षसम्मको बाकी	समायोजन	सं.पंको अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	स.प.गर्न नमिलेको	कारवाही गर्न बाकी	गत वर्ष सम्मको बाकी	यो वर्षको थप	प्रज्ञौ प्रतिवेदन सम्मको बाकी बरू	प्रज्ञौ प्रतिवेदन सम्मको बाकी बरू
३२	सामान्य प्रशासन	३५२१८		२५४२५	२५४२५		०	९७९३	३१२२	१२९१५	१०००
३३	सिचाई	२८५४५५०		१०३१४८२	८३६७४७	१९४७३५	०	२०१७८०३	१६१३७७	३६३१५७४	२६८८८७३
३४	सूचना तथा सञ्चार	१८२०९०७		१०४५७३	१०३४३०७	११४०६	०	७८६६००	५४५९५१	१३३२५५१	२०७७९७
३५	सहरी विकास	४७४०८९६		२१८०८६१	१९४९२२८	२३१६३३	०	२८०१६६८	४०६२८७३	६८६४५९१	४८३७९४१
३६	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	१४१६५८९७		२९४९६७	२१७८७६०	७७०९११	०	११९८७३७	४४८७५५२	१६४७४२८९	८०५६८७४
३७	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	४७१९०५२		१६०८६८०	८७८३१०	७३०६७०	०	३८४०७४२	२३९७३७	६२३७८७९	१८१८३९६
३८	सहकारी तथा गरिवी निवारण	१०२८७०		२१५५४	२१५५७	३७	०	८१३५३	२५००६	१०६३५९	२०६५२
३९	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	५१६११		२९१६७	१६३७२	१२७५५	०	३५२३९	२१३२३	५६५६२	२१३४६
	जम्मा	७२९७०२४८	-९८२८३	२६५८५६५५	१९४०३१३०	६४८४४७६	६९८०४९	५३४६८८३५	३७४०५७२२	९०८७४५५७	३९६५३३९८
४०	बेरु फल्ट्रोट समिति हस्तान्तरण (प्रतिवेदन २०६१ सम्म) *	७१८०४५		६१६३५३	६१६३५३		०	१०१६९२		१०१६९२	
	जम्मा	७१८०४५	०	६१६३५३	६१६३५३		०	१०१६९२		१०१६९२	
	कुल जम्मा	७३६८८२९३	-९८२८३	२७२०२००८	२००१९४८३	६४८४४७६	६९८०४९	५३५७०५२७	३७४०५७२२	९०९७६२४९	३९६५३३९८

(प्रतिवेदनको परिच्छेद २, दफा २, २ र परिच्छेद ३, दफा ३ सँग सम्बन्धित)

**संगठित संस्था, अन्य संस्था, समिति र जिल्ला विकास समिति तर्फ
बेरून् फछ्यौट तथा सम्परीक्षणको विवरण**

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	यस कार्यालयबाट आएको स.प.सामग्रीको विवरण						सं.प.गर्न नमिलेको	कारवाही गर्न बाकी	गत वर्ष सम्मको बाकी	यो वर्षको धरा	५२ औं प्रतिवेदन सम्मको बाकी बेरून्
		गतिवर्धनको बाकी	समिति हस्तांतरण	बाकी २०६२ प्रतिवेदनदेखि	समायोजन	स.प.को अग्ररुप भई आएको	सम्परीक्षण आएको					
१	संविधान सभा व्यवस्थापिका समद सचिवालय	४८३३३		४८३३३	०	०	०	०	४८३३३	४८०४४	४८३३३	
२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषदको कार्यालय	२९७८		२९७८	०	०	०	०	२९७८	४८०४४	७८८	
३	अर्थ	११४९५५		११४९५५	१०००७८	१०००७८	५१७	५१७	१०००७८	१४६४०४	११९५४०४	
४	उद्योग	९१९२७		९१९२७	०	०	०	०	९१९२७	३२७९९	९५१९९	
५	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	३३०७		३३०७	०	०	०	०	३३०७	२०२	३३०९	
६	कृषि विकास	२०६५०८		२०६५०८	६१३५	५६६१	१४४४	१४४४	२०६५०८	३३९७५८	३३९७५८	
७	पूँज	११२९०८९		११२९०८९	९५७४	४४४४	९१२९९	९१२९९	११२९०८९	२२७९८८	१३२०८१२	
८	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	३६५६०८२		३६५६०८२	२१७८८८	१०१०१४	११६८५४	११६८५४	३६५६०८२	१९७९३८	३७९२७९९	
९	भूमिपुंज तथा व्यवस्था	५४९		५४९	०	०	०	०	५४९	५४९	५४९	
१०	भूमिपुंज तथा व्यवस्था	२४२९३४		२४२९३४	३८४४	३८४४	३८४४	३८४४	२४२९०९	२४०१७८	२४०१७८	
११	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	२८०९१५		२८०९१५	२३६०००	१५६४२	२२०३१८	२२०३१८	२३५९७३	३०९५१७	३०९५१७	
१२	पुरा तथा खेलाडु	४६४४८९		४६४४८९	१७७६	६७७६	४०२४	४०२४	४६४४८९	१२७९४२	४६४४८९	
१३	रक्षा	९६९३८८		९६९३८८	७२९०९	७२९०९	३४२०९	३४२०९	९६९३८८	४७७४२	११४७०९१	
१४	वन तथा भू-संरक्षण	५७२०७		५७२०७	५७४	५७४	१६१२	१६१२	५६४५३३	५४४४४	६२०८९८	
१५	वाणिज्य तथा आपूर्ति	१२५३४३		१२५३४३	३४०४४	३४०४४	११७३	११७३	१२५३४३	९७८८	१०२२३०	
१६	विक्रम प्रविधि तथा बातावरण	९५३५		९५३५	३३८१	३३८१	३०८	३०८	९५३५	४४७८	९०९४०	
१७	शिक्षा	२८६९५६		२८६९५६	११९३९४	११९३९४	३०७३	३०७३	२७६८३५	७९६१४	३४८७९९	
१८	श्रम तथा रोजगार	६०२		६०२	०	०	०	०	६०२	०	६०२	
१९	सामान्य प्रशासन	५४४०७		५४४०७	१९३९६	१९३९६	६२२९	६२२९	४२२४०	२१३८१	६६३९१	
२०	सिचाई	७६४२६६		७६४२६६	७६४२६६	७६४२६६	०	०	७६४२६६	७६४२६६	७६४२६६	
२१	सूचना तथा सञ्चार	१११३२७८		१११३२७८	१०७५९	८६४२	२१०७	२१०७	११०७६२६	४५७९१	११६०३४७	
२२	सहरी विकास	१२७६६६७		१२७६६६७	१२७६६६७	५४४२७	९१२	९१२	१२२२४४०	३०६४९१	१४२८८८१	
२३	सिधुव मामिला तथा स्थानीय विकास	९६०७३२		९६०७३२	०	०	०	०	९६०७३२	४११५३	१००१८८५	
२४	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२९९४४७६		२९९४४७६	७३७८४३	३२८९१२	४०८६३१	४०८६३१	२६६६५६४	१४८१५५	७१४८१९९	
२५	पोखरा विद्युत विधालय	३२८४७४		३२८४७४	१३७५७	९४०२	४३७५	४३७५	२३४२७९	६४२६०	२३४२७९	
२६	नेपाल सरकार विद्युत विधालय	१७३४१३		१७३४१३	२७७७२	२७७७२	२७७७२	२७७७२	१४४४४१	६४२६०	२१०७९१	
२७	त्रिभुवन विद्युत विधालय	१२८८३३४		१२८८३३४	४९४४६६	४९४४६६	७१००३	७१००३	१२३२७८९	१६९४४४४	१६९४४४४	
२८	ललितपुर विद्युत विधालय	२०७९९		२०७९९	१९२७२	१९२७२	४९६	४९६	१९६३३	०	१९६३३	
२९	मध्यपश्चिमाञ्चल विद्युतविधालय	५३४३		५३४३	३६	३६	३६	३६	५३४३	०	५३४३	
३०	पुर्वापश्चिमाञ्चल विद्युतविधालय	३६		३६	३६	३६	३६	३६	३६	०	३६	
३१	कृषि तथा वन विद्युतविधालय	१८०६३		१८०६३	२६३९	२६३९	४०७५	४०७५	१४४२४	४००५	१९४२९	
३२	जिल्ला विकास समिति	९०५७६६		९०५७६६	५४७९०	४०८४४	४८४१५	४८४१५	८६४८९२२	३८७२२	९०३१६४४	
३३	स्थानीय विकास कोष	३२४३१४		३२४३१४	७८	७८	७८	७८	३२४३१४	३६४३१४	३६०८३१	
	जम्मा	४१७३२४८	०	४१७३२४८	०	२२४२९४९	१३६४३७	१३६४३७	३९४९४०६	६२३३६६	४४८०७७६	
	बेरून् फछ्यौट समितिमा हस्तांतरण	१०६०१६		१०६०१६	०	०	०	०	०	०	०	

* वार्षिक प्रतिवेदन, २०६१ सम्मको बेरून् लागत एकिन भई नतकेकोले समितिबाट फछ्यौट बनाएको रकमलाई समायोजनमा देखाई लागत का रकमलाई सम्परीक्षण रकममा उल्लेख गरिएको छ ।

कोषको विवरण
२०७०।७।

रु हजारमा

क्र. सं	मन्त्रालय निकाय	गतवर्षको मौज्जात	यस वर्षको आय	जम्मा	खर्च	बाँकी
१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	७५६१४८	११४७३५	८७०८८३	७१२७१	७९९६१२
१.१	प्रधानमन्त्री राहत कोष	१०४९३७	२९५	१०५२३२	०	१०५२३२
१.२	प्रधानमन्त्री सहायता कोष	१९२	५००	६९२	०	६९२
१.३	नेपाल टष्ट कोष	२१३०७९	९३००२	३०६०८१	४५३२१	२६०७६०
१.४	प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोष	४३३०३४	२०७२५	४५३७५९	२५९५०	४२७८०९
१.५	क्षेत्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समिति -५	४९०६	२१३	५११९	०	५११९
२	अर्थ	५९०८०५	१५५८८५३५२	१५६४७६१५७	१५५९८११०२	४९५०५५
२.१	मुल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता कोष	८४३३	३७६०१९७६	३७६९०४०९	३७६९०४०९	०
२.२	भंसार कोष	५८२३७२	११८२८३३७६	११८८६५७४८	११८३७०६९३	४९५०५५
३	उद्योग	१३३३३०	१८८४७९	३२२००९	८४४६८	२३७५४१
३.१	हस्तकला प्रवर्द्धन कोष	११४३२	३६४७५	४७९०७	३९५५३	८३५४
३.२	केन्द्रीय कारागार कोष	१३८६२	४४१३	१८२७५	५०८२	१३१९३
३.३	लघु घरेलु तथा साना उद्योग कर्जा प्रवाह मूल कोष	२४१२	६५३४	८९४६	७२१०	१७३६
३.४	प्रविधि विकास कोष	१००००	०	१००००	०	१००००
३.५	घरेलु तथा साना उद्योग समिति कोष	७०००३	१२४४७६	१९४४७९	१२४८१	१८१९९८
३.६	घरेलु तथा साना उद्योग समिति लगानी कोष	१६१३२	१६९२	१७८२४	६०३	१७२२१
३.७	घरेलु तथा साना उद्योग समिति घुम्ती कोष	९६८९	१४८८९	२४५७८	१९५३९	५०३९
४	कृषि विकास	७८०८४	५०२४४	१२८३२८	५२६२४	७५७०४
४.१	पशु विकास फर्म पोखरा, कार्यसंचालन कोष	५५२२१	७३७२	६२५९३	१०६४५	५१९४८
४.२	पशु विकास फर्म पोखरा, कोष	३२४९	१७५३१	२०७८०	१८०१९	२७६१
४.३	उष्ण प्रदेशिक वागवानी विकास कोष, सर्लाही	२४२	६००	८४२	४२४	४१८
४.४	पशुस्वास्थ्य घुम्ती कोष	१९३७२	२४७४१	४४११३	२३५३६	२०५७७
५	गृह	१९२२७५२	४०३४५६	२३२६२०८	२०९८२०	२११६३८८
५.१	प्रहरी कल्याण कोष र सशस्त्र प्रहरी कल्याण कोष	१९२२७५२	४०३४५६	२३२६२०८	२०९८२०	२११६३८८
६	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्ययन	२१८९५	०	२१८९५	०	२१८९५
६.१	कार्य संचालन कोष	२१८९५	०	२१८९५	०	२१८९५
७	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	४६३३६	४२५९३९	४७२२७५	३८४५११	८७७६४
७.१	भूमि व्यवस्थापन सुद्विडिकरण कोष	४६३३६	४२५९३९	४७२२७५	३८४५११	८७७६४
८	महिला,बालबालिका तथा समाज कल्याण	११५८६७	९४८३१	२१०६९८	६४६५०	१४६०४८
८.१	विउपूजि कोष	३८९६३	५४२५१	९३२१४	५३५४७	३९६६७
८.२	मानव बेचबिखन विरुद्ध कोष	२३०८४	१००००	३३०८४	९३५५	२३७२९
८.३	शान्ति कोष	१४६६८	०	१४६६८	१६९३	१२९७५
८.४	वाल उद्धार कोष	१४८५६	२०४५९	३५३१५	०	३५३१५
८.५	जेष्ठ नागरिक कोष	३८७०	१२१	३९९१	०	३९९१
८.६	लैंगिक हिंसा निवारण कोष	२०४२६	१००००	३०४२६	५५	३०३७१
९	रक्षा,	२५६६०५२७	१०७३५६८७	३६३९६२१४	६९१००९४	२९४८६१२०
९.१	सैनिक कल्याणकारी कोष	२५६६०५२७	१०७३५६८७	३६३९६२१४	६९१००९४	२९४८६१२०
१०	वन तथा भू-संरक्षण	१३१७५४	२०४०२३	३३५७७७	१८८४५०	१४७३२७
१०.१	जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समिति कोष	१३१७५४	२०४०२३	३३५७७७	१८८४५०	१४७३२७
११	विज्ञान प्रविधि तथा वातावरण	२३६४०	७०९४	३०७३४	२५२	३०४८२
११.१	वातावरण संरक्षण कोष	२३६४०	७०९४	३०७३४	२५२	३०४८२
१२	शिक्षा	३७१३९७	५९४१६३	९६५५६०	५५२७२१	४१२८३९
१२.१	जिल्ला शिक्षा कोष	५५०६९	१७५४१२	२३०४८१	१७५८४५	५४६३६
१२.२	छात्रा शिक्षा कोष	३१६३२८	४१८७५१	७३५०७९	३७६८७६	३५८२०३
१३	श्रम तथा रोजगार	६८२२५७३	२६७९००९	९५०१५८२	२९९१५१	९२०२४३१
१३.१	राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोष	४३६४९५०	१५६४२४७	५९२९१९७	२०८९	५९२९१०८
१३.२	सामाजिक सुरक्षा कोष	४२८८००	७७९५३	५०६७५३	०	५०६७५३
१३.३	व्यवसायिक तथा सिप विकास तालिम केन्द्र कोष	१२१३७	४२८९२	५५०२९	२९१९२	२५८३७

१३.४	इ पि एस कोरिया शाखा कोष	२९६८६	६३२७८	९२९६४	३६३३३	५६६३१
१३.५	वैदेशिक रोजगार प्रवर्धन बोर्ड	१९५५३८१	९२५६८९	२८८१०७०	२२३१७२	२६५७८९८
१३.६	प्रत्याभूति र आतंक पिडित कोष	१२५७९	१०३३	१३६१२	६१९६	७४१६
१३.७	बालबालिका विकास तथा पुनःस्थापना कोष	१५४०३	३५९८	१९००१	२१६९	१६८३२
१३.८	बालश्रम निवारण कोष	३६३७	३१९	३९५६	०	३९५६
१४	सूचना तथा सञ्चार	६०७१८७	१९५६१४२	८०२७३२९	२९०३५	७९९८२९४
१४.१	पत्रकार कल्याण कोष	१००००	०	१००००	०	१००००
१४.२	सूचना विभाग कार्य संचालन कोष	१३४२६	०	१३४२६	०	१३४२६
१४.३	राष्ट्रिय सूचना आयोग कोष	२९०३५	०	२९०३५	२९०३५	०
१४.४	नेपाल दुरसंचार प्राधिकरण(ग्रामिण दुरसंचार कोष)	६०१८७२६	१९५६१४२	७९७४८६८	०	७९७४८६८
१५	स्थानीय विकास	१०५२५५	७५६५८७	८६१८४२	८६१८४१	१
१५.१	स्थानीय विकास शुल्क कोष	१०५२५५	७५६५८७	८६१८४२	८६१८४१	१
१६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२७४५२	४७९८६०	५०७३१२	४६६८६३	४०४४९
१६.१	स्वास्थ्य कर कोष	२३७	३२३०६५	३२३३०२	३२३२९९	३
१६.२	कार्य संचालन कोष	२७२१५	१५६७९५	१८४०१०	१४३५६४	४०४४६
	जम्मा	४२८५५५६२	१७४५६८५०७	२१७४२४०६९	१६६१५६६०१	५१२६७४६८

नेपाल सरकार
सचिव कोषको प्राप्ति तथा भक्तानीको प्रतिकृत आर्थिक विवरण
आ.व. २०७०/७१
प्राप्ति

कम र. हजारमा

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७०/७१	आर्थिक वर्ष २०६९/७०
१	राजस्व तथा अनुदान:	४०४९९७२१	३३४६२६१०८
	क राजस्व	३६२३३४४४८	२९७९४२३४६
	अ कर	३१४४१२४	२४९२९४९३०
	आ अन्य राजस्व	४०९२२२४	३६०६२९७
	इ गलबर्षको नगद मौज्जात तथा बेच्य	४०९२२२०	१९२९९९२
	ख अनुदान	४३६४२९६३	३६७३३७२
	अ नगद अनुदान	८६२२७४१	४४७३३४
	१ चालु आ.ब. को	३९९९२२०	
	२ गत विगत आ.ब. को	४६२३५२१	४४७३३४
	आ सोधपर्ना हुने गरि भएको बर्ष रकममध्ये सोधपर्ना प्राप्त	२४३३३९६६	२४०४०९७४
	१ चालु आ.ब. को	२४८९६६७३	४८४२९६७
	२ गत विगत आ.ब. को	४३७२८९	१८९९७२०७
	इ सोभै प्रकानी (प्रत्यक्ष अनुदान)	९०३३६२	६३२९७८३
	ई बस्तुगत अनुदान	६४१०९४	८७४४१
	२ वित्तीय व्यवस्था	४३९३७०४९	३९०८२७२९
क ऋण सगानी फिर्ता	४६९८११	७४३३०७	
अ आन्तरिक ऋण सगानी फिर्ता	४६९८११	७४३३०७	
आ वैदेशिक ऋण सगानी फिर्ता	०		

अधिकृत उप-महालेखा नियन्त्रक महालेखा नियन्त्रक

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७०/७१	आर्थिक वर्ष २०६९/७०
१	ख शेरार चिकी		
	अ आन्तरिक शेरार चिकी		
	आ वैदेशिक शेरार चिकी		
	घ वैदेशिक ऋण प्राप्ति	२९५२०७८	११४९२२२४
	अ नगद ऋण	२६७०८४७	
	आ सोधपर्ना हुने गरि भएको बर्ष	११२८२६७८	७३१८८६०
	१ चालु आ.ब. को	१०७२०७६६	१२३९०४४
	२ गत विगत आ.ब. को	४६९९१२	४९९९८०६
	इ सोभै प्रकानी (ऋण)	७९९९२४३	४३४३६६४
	घ आन्तरिक ऋण प्राप्ति	२९५१४४००	१८७३४८९८
३ अन्य प्राप्ति	३८७३	९३११०	
अ) फिज ट्रान्सफर गरेको रकम (आ.ब. ०६९/७०को)		८४१४	
आ क र खातामा रहेको रकम सन्चित कोष दाखिला	०	८४९९६	
इ विभागा विभागे अनुप्रेषणमा देउमा रहेको सहायता खाताबाट	३८७३	०	
बर्षको जम्मा पायो	४४९९३८२३	३६४८३९९४०	

अधिकृत उप-महालेखा नियन्त्रक महालेखा नियन्त्रक

संचित कोषको प्राप्ती तथा भुक्तानी एकीकृत आर्थिक विवरण

रकम रु. हजारमा

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७०/७१	आर्थिक वर्ष २०६९/७०
१	पालु वर्षको भुक्तानी	३७०१८६०७७	३०२०५३८९७
	क संचितकोष माथि व्यवहार हुने रकममा खर्च	१३४९२२७०	१४८५५५२१
	अ) पालु खर्च	१३४९५२७०	१४८५५५२१
	पारिभाषिक सुविधा	७६६१४९	५५३०२३
	मालसामान तथा सेवाको उपयोग	६८३५१२	५५०४५९
	व्याज र सेवा खर्च	१२०३७८६८	१३७६६९९
	सहायता(सम्झौदा)	०	०
	अनुदान(ग्रान्टस)	१२१	१०१
	सामाजिक सुरक्षा	०	०
	अन्य	७६२०	१५२३९
	आ) पूर्वागत खर्च	०	०
	ख विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च	३३६६९०८०७	२८७१९८३७६
	अ) पालु खर्च	२८९९९९०८०	२३२५९९५१
	पारिभाषिक सुविधा	८३५९०५२२	६५५९२९८१
	मालसामान तथा सेवाको उपयोग	२९२३८५६२	२२७३५८६७
व्याज र सेवा खर्च	०	०	
सहायता(सम्झौदा)	११५५५३०	४२२७३७	
अनुदान(ग्रान्टस)	१३५९३१७८७	१०२४८९७८९	
सामाजिक सुरक्षा	४०८०२३९१	३७५४२५३	
अन्य	२९०२८८	११०७२४	
आ) पूर्वागत खर्च	६६६९१७२७	५५५९८५२५	
२ वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गतको भुक्तानी	६४८२६८११	५६६८४०८३	
क संचितकोष माथि व्यवहार हुने रकममा खर्च	४१८७७०८८	३१९३०१७	
अ) आन्तरिक ऋणको सावा भुक्तानी	२५५२४५१	२०९४००९२	
आ) बाह्य ऋणको सावा भुक्तानी	१६७२४६३७	१४९९००७९	
ख विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च	२२९४८७२३	२९५५३९१२	
अ) ऋण लगानी	१३५९७७२०	१२५२०९९	

उप महालेखा नियन्त्रक उप महालेखा नियन्त्रक महालेखा नियन्त्रक

संचित कोषको प्राप्ती तथा भुक्तानी एकीकृत आर्थिक विवरण

रकम रु. हजारमा

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७०/७१	आर्थिक वर्ष २०६९/७०
३	१) आन्तरिक ऋण लगानी	१३५९७७२०	१२५२०९९
	२) वैदेशिक ऋण लगानी		
	आ) शेयर लगानी	९५५१००३	८९०१८१३
	१) आन्तरिक शेयर लगानी	९५५२२६५	५३२६५५५
	२) वैदेशिक शेयर लगानी	३८७३८	३५७५२८
	कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट खर्च भएको तर बैकबाट भुक्तानी नभएको खर्च समायोजन	-२६८०	-१५२३३
४ यस वर्षको जम्मा भुक्तानी	४३५००९२०८	३५८६२३७४७	
५ गत वर्षको छुट भुक्तानी	१७७८९		
नगदमा परिवर्तन (+/-)	१४९९९५५६	७२०८२००	
आर्थिक वर्षको शुरूको मौज्जात	-७६४८७४३४	-८३६९५६३५	
आर्थिक वर्षको अन्त्यको मौज्जात	-६१४७८७८	-७६४८७४३४	

लेखा अधिकृत उप महालेखा नियन्त्रक उप महालेखा नियन्त्रक महालेखा नियन्त्रक

आ.व. २०७०/०७१ को वित्तिकोषको हिसाव मिलाव विवरण

रु. हजारमा

सि.नं.	श्रोत	आम्दानी	खर्च	फरक
१	राजस्व तथा बेरुजु र अनुदान	४०५९९७६२१		
	-राजश्व	३५६६२१२३८		
	-बेरुजु	५७३४२२०		
	अनुदान	४३६४२१६३		
	-नगद अनुदान	८६२५७४१		
	-सोधभर्ना हुने अनुदान	२५३३३९६६		
	-सोफै भक्तानी हुने अनुदान	९०३१३६२		
	-वस्तुगत अनुदान	६५१०९४		
	-चालु खर्च		३०३४९४३५०	
	-पुंजीगत खर्च		६६६९९७२७	
३	वित्तीय व्यवस्था	४३९३७०५९		
	-आन्तरिक ऋण	२१४१४४७०		
	-नगद ऋण	२६७०८४७	०	
	-सोधभर्ना हुने वैदेशिक ऋण	११२८२६७८		
	-सोफै भुक्तानी हुने वैदेशिक ऋण	७९९९२५३		
	-ऋण लगानी फिर्ता	५६९८११		
	-शेयर विक्रि	०		
	-आन्तरिक ऋणको सांवा भुक्तानी		२५१५२४५१	
	-वैदेशिक ऋणको सांवा भुक्तानी		१६७२४६३७	
	-ऋण लगानी		१३४९७७२०	
	-शेयर लगानी		९४५१००३	
	विविध आम्दानी (को.ले.नि.का बाट खर्च भैसकेको तर बैकबाट भुक्तानी नभएको रकम समायोजन)		-२६८०	
४	विविध आम्दानी	३८७३		
४	गत आर्थिक वर्षको छुट खर्च हिसावमिलान		१७७८९	
	आ.व.२०७०/७१ को जम्मा	४४९९३८५५३	४३५०२६९९७	१४९१५५५६
	गत आ.व. २०६९/७० सम्मको जिम्मेवारी	-७६४८७४३४		-७६४८७४३४
	कुल जम्मा	३७३४५१११९	४३५०२६९९७	-६१५७५८७८

रु. हजारमा
अधिकृत

डा. म. ग. गलेखा निपन्त्रक

सह-नियन्त्रक

क.१.७ सञ्चितकोष-खाताको हिसाव विवरण
(आर्थिक वर्ष २०७०/७१ को प्राप्त तथा भुक्तानीसँग सम्बन्धित)

सि.नं.	मिति	विवरण	प्राप्त	खर्च	बाँकी
		ब.न्या.			(७६,४८,७४,३४,५२७३०)
१	२०७०/१२/२४	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय शोधभर्ना शाखाबाट सोधभर्ना हुने ऋण वापतको रकम क.१.७ सञ्चितकोष दाखीला	८,०७,०३,४८,००६/११	०/००	(६८,४१,७०,८६,५२०/३९)
२	२०७१-०२-०७	कोष प्रशासन शाखाको आदेशानुसार नगद ऋण वापतको रकम सञ्चितकोष दाखिला	१,१४,१३,६५,०८६/०२	०/००	(६७,२७,५७,२१,४३४/३७)
३	२०७१-०२-२७	शिक्षा विभागको अनुरोधमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको निर्णयानुसार डेनमार्क खातामा खर्च लेखि सञ्चितकोष दाखिला	३८,७३,१८८/७५	०/००	(६७,२७,१८,४८,२४५/६२)
४	२०७१-०३-१८	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय शोधभर्ना शाखाबाट सोधभर्ना हुने ऋण वापतको रकम क.१.७ सञ्चितकोष दाखीला	३,२१,२३,२९,५८१/०६	०/००	(६४,०५,९५,१८,६६४/५६)
५	२०७१-०४-०१	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट आन्तरिक ऋण वापतको रकम सञ्चितकोष दाखिला	२१,४१,४४,७०,३७५/४४	०/००	(४२,६४,५०,४८,२८९/१२)
६	२०७१-०४-०१	वित्तिय व्यवस्था अन्तर्गत लगानी फिर्ता वापतको रकम सञ्चितकोष दाखिला	५६,९८,११,४९४/१५	०/००	(४२,०७,५२,३६,७९४/१७)
७	२०७१-०४-०१	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट राजस्व अनुदान तथा वेरूजु मध्ये आफु मातहतका शाखाहरूको रकम सञ्चितकोष दाखिला	१,०२,११,९५,७३,०५७/५५	०/००	६०,०४,४३,३६,२६३/३८
८	२०७१-०९-०१	कोष प्रशासन शाखाको आदेशानुसार नगद ऋण वापतको रकम सञ्चितकोष दाखिला	१,५२,९४,८१,४९६/२४	०/००	६१,५७,३८,१७,६७९/६२
८	२०७१-०९-२०	गत आर्थिक वर्षको छुट खर्च भुक्तानी		१,७७,८८,८५९/४०	६१,५५,६०,२८,८०१/२२
९	२०७१-०९-२८	कोष प्रशासन शाखाको आदेशानुसार राजस्व वेरूजु तथा अनुदान वापतको रकम सञ्चितकोष दाखिला	२,९४,१९,५५,९२,६९९/२३	०/००	३,५५,७५,१६,२१,४३९/४५
१०	२०७१-०९-२८	कोष प्रशासन शाखाको आदेशानुसार आर्थिक वर्ष २०७०/७१ को खर्च रकम सञ्चितकोषबाट खर्च लेखिएको		४,१७,३२,७४,९८,८०६/१०	(६१,५७,५८,७७,३६६/५५)
		जम्मा	४,३२,२५,६८,४४,८२६/१५	४,१७,३४,५२,८७,६६४/४०	(६१,५७,५८,७७,३६६/५५)

(Signature)
सहायक अधिकारी

(Signature)
उप-महालेखा नियन्त्रक

(Signature)
सहायक नियन्त्रक

आ.व. २०७०/०७१ को सञ्चित कोषका संसोधित आर्थिक विवरण तयार पार्दा अपनाईएका आधारहरु एवं लेखा टिप्पणी

लेखा टिप्पणी

- विगत वर्षहरुमा प्रयोग गरिएको ढाँचालाई नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामानमा निर्धारित ढाँचालाई पुर्णरूपले लागु गर्न नसकिएतापनि अनुसरण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।
- आर्थिक वर्ष २०७०/०७१ को सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण तयार गर्दा सो आर्थिक वर्षको बजेट बक्तव्यमा उल्लेख भए बमोजिमको ढाँचामा आम्दानी तथा खर्च उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ ।
- आम्दानी तर्फ रकम उल्लेख गर्दा नेपाल सरकारबाट आर्थिक वर्ष २०६७/०६८ देखि लागु गरिएको आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण बमोजिम हुने गरी राजस्व, अनुदान, अन्य राजस्व, र वित्तिय व्यवस्था अन्तर्गत छुट्टाछुट्टै आम्दानी देखाइएको छ ।
- खर्च तर्फ चालु, पुँजीगत तथा वित्तिय व्यवस्था तर्फ प्रत्येकको सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने खर्च र विनियोजन ऐन अन्तर्गतको खर्च गरि छुट्टाछुट्टै उल्लेख गरिएको छ ।
- खर्च व्यहोर्ने श्रोतको हकमा चालु, पुँजीगत र वित्तिय व्यवस्था तर्फ बजेट पुस्तिकामा उल्लेख भएका नेपाल सरकारको श्रोत, नगद अनुदान, सोधभर्ना हुने अनुदान, सोझै भुक्तानी हुने अनुदान, वस्तुगत अनुदान, नगद ऋण, सोधभर्ना हुने ऋण, सोझै भुक्तानी हुने ऋण गरी उल्लेख गरिएको छ ।

प्राप्तितर्फ

(१) क) गत वर्षको मौज्जात जिम्मेवारी सारेको (अ.ल्या.) :
गत वर्षको संचित कोषको आय-व्यय विवरणको आधारमा वांकी ऋणात्मक मौज्जात रु. ७६४८७४३४ हजार जिम्मेवारी सारि देखाइएको छ ।।

(२) यस वर्षको आय :
राजस्व तथा अनुदान

(क) राजस्व

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको आ.व. २०७०/०७१ को राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरण भाग-६ को प्रतिवेदन नं. ८००३ मा उल्लेख भएको कूल राजस्व, अनुदान र वेरुजु रकम रु. ३,९६,३९,५९,६५,६७६.००. निम्न अनुसार आम्दानी देखाइएको छ ।

(अ) कर राजस्व(संकेत नं. ११००० को जम्मा) : रु. ३१२४४९२६४ हजार ।

(आ) अन्य राजस्व(संकेत नं. १४००० को जम्मा) : रु. ४४९७९९७४ हजार ।

(इ) वेरुजु (संकेत नं. १५००० को जम्मा) : रु. ५७३४२२० हजार ।

लेखा अधिकृत

महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक

(ख) अनुदान :

अ र आ: मा यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको आ.व.२०७०/०७१ को राजश्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरण भाग-६ को प्रतिवेदन नं. ८००३ मा उल्लेख भएको कूल राजश्व, अनुदान र बेरुजु रकम रु. ३,९६,३९,५९,६५,६७६.०० मध्ये अनुदान संकेतको रु. ३३९५९७०७ हजार यस शीर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।

इ: यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको आ.व.२०७०/०७१ को खर्चको श्रोतगत आर्थिक विवरणको प्रत्यक्ष अनुदानमा उल्लेख भएको कूल खर्च रकम रु. ९०३९३६२ हजार यस शीर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।

ई: यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको आ.व.२०७०/०७१ को खर्चको श्रोतगत आर्थिक विवरणको वस्तुगत अनुदानमा उल्लेख भएको कूल खर्च रकम रु. ६५९०९४ हजार यस शीर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।

(३) वित्तिय व्यवस्था :

(क) ऋण लगानी फिर्ता:

म.ले.नि.का लगानी शाखाबाट प्राप्त विवरण अनुसार आन्तरिक ऋण लगानीको साँवा फिर्ता वापतको रकम रु ५६९८९९ हजार देखाइएकोमा सो रकम क.१.७ सञ्चित कोष खातामा ट्रान्सफर गरी यस शीर्षकमा देखाइएको छ ।

(ख) शेयर विक्री

लगानी शाखाबाट प्राप्त विवरणमा शेयर विक्री वापतको रकम उल्लेख नभएकोले यस शीर्षकमा शून्य आम्दानी जनाइएको छ ।

(ग) वैदेशिक ऋण प्राप्ति :

(अ) नगद ऋण

यस कार्यालयको तथ्याङ्क शाखाबाट प्राप्त खर्चको विवरण अनुसार चालु आ.व.मा नगद ऋण स्रोतमा खर्च भएको रकम २६७०८४७ क १ ७ सञ्चित कोष खातामा ट्रान्सफर गरी यस शीर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।

(आ) सोधभर्ना हुने खर्च मध्ये सोधभर्ना प्राप्त

● चालु आ.व. को :

यस कार्यालयको सो.भ.शाखाबाट प्राप्त विवरण अनुसार सोधभर्ना प्राप्त हुने गरी वैदेशिक ऋण तर्फ चालु आ.व. मा खर्च भएको रकम मध्ये सोधभर्ना प्राप्त भई क.१.७ खातामा ट्रान्सफर जम्मा भएको रु. १०७२०७६६ हजार यस शीर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।

● गत विगत आ.व.को:

महालेखा अधिकृत

महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक

यस कार्यालयको सो.भ.शाखाबाट प्राप्त विवरण अनुसार सोधभर्ना प्राप्त हुने गरी वैदेशिक ऋण तर्फ विगत आ.व. मा खर्च भएको रकम मध्ये सोधभर्ना प्राप्त भई क.१.७ खातामा ट्रान्सफर जम्मा भएको रु. ५६९९९२ हजार यस शीर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।

(इ) सोभै भुक्तानी :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरि यस शाखामा प्राप्त विवरण अनुसार विभिन्न दाताबाट सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष ऋण) तर्फ प्राप्त भएको रकम रु.७९९९२५३ हजार यस शीर्षकमा खर्चको आधारमा आम्दानी जनाइएको छ । यो रकम सोभै भुक्तानी भएकोले संचित कोष खातामा जम्मा भएको नदेखिएता पनि आर्थिक विवरणमा आम्दानी जनाइएको छ ।

(घ) आन्तरिक ऋण :

म.ले.नि.का. ऋण शाखाबाट प्राप्त विवरण अनुसार यस आ.व.मा कुल आन्तरिक ऋण रकम रु. १९९८२८९५ हजार देखाएकोमा ने.रा.बैंकको २०७१ आषाढ महिनाको विवरण अनुसार रु. २९४९४४७० हजार मात्र क.१.२ आन्तरिक ऋण खातामा देखाएको र सोहि अनुसार क.१.७ संचितकोष ट्रान्सफर भएकोले सो रकम आम्दानी देखाइएको । फरक रकमको सम्बन्धमा Discount Base को Treasury Bills Roll over हुँदा पुरानो Discount फरक पर्ने हुँदा उठाइएको आन्तरिक ऋण भन्दा दाखिला रकम कम देखिएको छ ।

(४) अन्य विविध आम्दानी :

(इ) विविध आम्दानी:

डेनमार्क सहायता खातामा रहेको रकम मध्ये शिक्षा विभागको अनुरोधमा रु ३८७३ हजार यस शीर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।

लेखा अधिकृत

उप-महालेखा नियन्त्रक

सह-महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक

भुक्तानी तर्फ

(१) चालु वर्षको भुक्तानी :

(क) संचित कोषमाथि व्ययभार हुने रकममा खर्च :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३३० का आधारमा चालु खर्च र पूंजीगत खर्च विभाजन गरी यस शिर्षकमा खर्च जनाइएको छ ।

(अ) चालु खर्च रु. १३४९५२७० हजार

(ख) विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च :

अ) चालु खर्च : यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३३० आधारमा चालु आ.व.मा चालु खर्च तर्फ खर्च भएको जम्मा रकम रु. २८९९९०८० हजार यस शिर्षकमा खर्च जनाइएको छ ।

आ) पूंजीगत खर्च : यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३३० का आधारमा चालु आ.व.मा पूंजीगत खर्च तर्फ खर्च भएको जम्मा रकम रु. ६६६९१७२७ हजार यस शिर्षकमा खर्च जनाइएको छ ।

(२) वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गतको खर्च:

(क) संचित कोषमाथि व्ययभार हुने रकममा खर्च :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३३० का आधारमा वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गत सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने खर्च रु ४१८७७०८८ हजार यस शीर्षकमा उल्लेख गरिएको छ ।

(ख) विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३३० का आधारमा वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गत विनियोजन ऐन द्वारा हुने खर्च रु २२९४८७२३ हजार यस शीर्षकमा उल्लेख गरिएको छ ।

(३) कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयका अनुसार खर्च देखिएको तर चेक भुक्तानी हुन नसकी यथार्थमा खर्च हुन नसकेको रकम :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार पारिएको आ.व. २०७०/७१ को निकास, खर्च विवरण समेतका आधारमा ने.रा.बैंक र अन्य सरकारी कारोबार गर्ने बैंकहरुबाट भएको जम्मा निकास रकमबाट जम्मा खर्च घटाई हुन आउने रकम यस शिर्षकमा खर्च जनाइएको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले देखाएको निकास रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट देखाइएको खर्च भन्दा कम देखिएकोले यथार्थ खर्चकालागी फरक परेको रकम रु २६८० हजारलाई ऋणात्मक रूपमा देखाइएको छ ।

(४) गत आर्थिक वर्षको छुट खर्च हिसाव मिलान:

आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा जारी गरिएका चेकहरु श्रावण महिनामा समायोजन खाताबाट खर्च लेखि हिसावमिलान गर्नु पर्नेमा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट चालु आवकै खर्चमा समावेश गरिएकोले नेपाल राष्ट्र

सहायक
सहायक अधिकृत

सहायक
सहायक निष्पन्नक

सहायक
सहायक निष्पन्नक

सहायक
सहायक निष्पन्नक

बैंकको पत्र संख्या स.ले.४३४१२०७१।०७२ को पत्रबाट रू. १७७८९ हजार सञ्चितकोषबाट खर्च जनाइएको जानकारी हुन आएकोले सोही अनुसार हिसाव मिलान गरिएको देखाइएको छ ।

द्रष्टव्य : आ.व. २०७०/७१ को संचितकोषको आय-व्यय सम्बन्धी हिसावहरू ०७१ पौष ३० गतेसम्म क.१.७ खातामा ट्रान्सफर/समायोजन गर्न यस कार्यालयले दिएको आदेशको आधारमा तयार गरिएको छ ।

लक्ष्मी अधिकारी

सहा-महालेखा नियन्त्रक

सहा-महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक